M. TULLI CICERONIS

DE FINIBUS BONORUM

ET MALORUM

LIBRI QUINQUE

M. TULLI CICERONIS

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM

LIBRI QUINQUE.

RECENSUIT ET ENARRAUIT

D. *IO. NICOLAUS MADUIGIUS.*

HAUNIÆ MDCCCXXXIX.

INPENSIS LIBRARIÆ GYLDENDALIANÆ.

TYPIS SCHULTZIANIS.

PRÆFATIO EDITORIS.

Duo sunt, opinor, quæ lectores a me hoc loco requirent aut, si non requirent ipsi, rogandi mihi sunt, ut beneuolo animo et adtento accipiant. Nam primum dicendum st de horum librorum, quos Cicero de finibus bonorum et malorum scripsit, emendatione et enarratione et uniuersæ operæ a me in iis positæ ratio sic explicanda, ut, quæ in commentariis disperse posita sunt, ea ad suas canssas generatim reuocata et intellegi plenius et iudicari rectius possint. Quo loco etiam illud ecficere conabor, ut libertas quædam et simplicitas iudici et orationis, a qua ne hic quidem discedam, merito et necessario adhibita esse uideatur. Deinde, quæ de Ciceroniani operis forma atque descriptione scitu digna uidebuntur neque in commentariis aut per excursus exposita, conprehendam et ab iis ad ipsos libros lectores mittam. Sed prior illa disputatio, cuius magna pars adparatus critici explicatione continebitur, quom sua natura maiorem necessitatem habeat quam delectationem in rebus minutis per ambages persequendis, tum molestior fit, quod plus uerborum consumendum st in eorum codicum conmemoratione, quos parum nouimus, quam in eorum, quorum plenus usus concessus est. Itaque deprecor, ne mea existumetur culpa, quæ superiorum st.

I.

§ 1. Si cui hoc negoti datum sit iudici, ut, quom, quid aliquando ab aliquo dictum sit, multi non satis constanter narrent, reperiat, quid in ea re uerum sit, is, si prudens sit, non solum hoc spectet in testibus audiendis, quam quisque per se ipse fidei opinionem adferat, sed ante omnia quærendum sibi putet, quis a quo audierit, ut sic magnam et inconditam testium turbam ad paucos et certos redigat, a quibus ceteri rem acceperint; quom autem eos inuenerit, et illos alteros neglegat, et hos quasi primi ordinis testis sic conparet contendatque, ut, quantam quisque sequentium multitudinem trahat, nihil ad rem pertinere iudicet. Nec aliter faciet peritus iudex, quom ex multis tabularum exemplis quæretur, quid in uno aliquo testamento, quod non extabit, scriptum fuerit, nisi quod, quæ illic de fama peruagata hominum confessione reperiebantur, hic de scriptura propagata indiciis deprehendenda sunt tacitis. Ab hac quæstione uniuerso genere non distare eam, quam philologi in ueterum operum codicibus manuscriptis instituunt, nec aliter esse tractandam, non ita multi sunt anni, quom intellectum st, neque etiamnunc ab omnibus intellegi uidetur. Nos, antequam ita testis generatim distinguere et separare adgredimur, dicemus primum, qui omnino auditi sint, exponemusque, qui a quibus et quomodo codices adhibiti ita sint, ut ex perpetuitate quadam, quamuis minume plene, cognoscantur, non uno alteroue loco occurrant. Nam hos Manuti, Lambini, aliorum libros commodius in posteriorem locum reiciemus [1]).

[1]) In locis Ciceronis ascribendis, ne numerorum notæ sine caussa multiplicentur, ubique minorum tantum particularum, quas paragraphos appellamus, numeros pono, nisi si qua sin-

A. *(Editio Coloniensis et Romana.)* Primum igitur in agmine locum obtinent illi codices, e quibus primum hi Ciceronis libri typis descripti toti sunt, non hic illic correcti, qualis editiones principes appellare consueuimus. Primum autem omnino typographica arte libri de finibus editi sunt Coloniæ ab Udalrico Zell. a. 1467, cuius editionis index descriptus est apud Orellium Onomast. Tull. uol. I p. 325. Eius ego editionis exemplar, quod in bibliotheca regia Hauniensi st, diligenter cum meæ editionis contextu contuli et scripturas discrepantis littera C notaui. Non ex hac, sed e codice alio probabile st ductam esse editionem Uenetam a. 1471 (Orell. l. c. p. 325), qua nemo recentiorum usus est. Certe, quæ eodem anno Romæ a Conrado Sueynheym et Arnoldo Pannartz emissa st editio Ciceronis librorum de philosophia (Orell. ibd. p. 307), eam libros de finibus habere non ad Coloniense exemplum expressos, sed e codice manuscripto nonnihil diuerso, monstrabit scripturæ discrepantia a me adnotata (R). Est enim huius quoque editionis exemplar in bibliotheca regia. Ceteræ omnes editiones, quas noui, ab hoc loco et gradu exclusæ sunt.

B. *(Margo Cratandri.)* In marginibus eius exempli operum Ciceronis, quod a. 1528 Basileæ prodiit ex ædibus Andr. Cratandri, ut ad alios libros, sic ad hos, quos tractamus, non undecunque, sed, ut res et conlatio ceterorum codicum docet, ex uno optumo codice multæ adnotatæ sunt scripturæ (si recte numeraui, 267 locis). Paucis locis in contextum pessume e uolgaribus libris, conquisita undique interpolatione, conpositum ex illo

---

gularis caussa st capitis (c.) notandi. Appello nostro more *editionem*, *contextum*, similia, quomque omnem in his superstitionem uanam arbitror, tum perridiculam eorum in talibus curam, qui in uerborum usitatorum usu et in sermonis iunctura quouis fere uersu peccant.

codice receptæ uidentur scripturæ meliorum codicum propriæ, quæ in superioribus editionibus non sunt, ut II, 73 *si pudor*, 75 *quom dicitis*, 102 *quamuis*, 104 *an quis alius*, III, 2 *nec uero ita ullum* &c., IV, 2 *inquam*, aliæ. Rarissume in margine inter codicis scripturas intermiscentur, quæ coniectura nata deprehendas, ut II, 21 *quod reprehenderem*, 24 *necesse est*, 94 *etsi qui potest*, 117 *honestas* (recte).

Illud in ea ætate facile expectes, interdum in codicis scriptura cum contextu conparanda aliquid, quod ad ordinem uerborum similisue minutias pertineat, non satis diligenter esse expressum. (Ipse has scripturas excerpsi nec cuiquam de iis credidi; ne Orellius quidem semper errorem satis cauit.[1])

C. *(Codex Moreli.)* Gulielmus Morelius Tiletanus in Obseruationum in Ciceronis libros de Finibus commentario (Paris. 1546; uid. Orell. Onom. I p. 326) usus est codice perbono et ex eo multas scripturas protulit. Eo libro, præter Scaligerum (apud Gruterum ad II c. 7 et c. 21) et Guyetum (apud Dauisium) nemo ex iis, qui ad hoc Ciceronis opus emendandum aliquid contulerunt, usus erat ante Orellium; post hunc, qui et minora quædam omisit et, ut fit, in nonnullis errauit, ego studiose adhibui quidquid de codice traditum erat. Secreui, ut par erat, quæ Morelius non in suo codice, sed "alibi," "in aliis libris" legi ait. Ipse Morelius interdum aberrasse in scriptura enotanda uidetur, ut III, 15 (*magis idem declaret*, *usitatum*, pro: *idem declaret*, *magis usitatum*); interdum is, ut alii, tantum partem scripturæ codicis posuit, ut II, 30. Sæpe parua adnotat; alibi maxuma prætermittit.

D. *(Codices Gruteri.)* Ianus Gruterus (a. 1618) sex usus est codicibus Palatinis, quorum primum iure laudat ut optumum, eundemque antiquom fuisse significat. Eum Gruterus in libr. IV § 16 huius scripturæ testem

---

[1]) De Uictorio et C. Stephano dicetur postea.

citans: *artes quoque requisitas*, ibi desinere scribit. Horum codicum Gruterus multas scripturas adnotauit, pluris, etiam Palatini primi, omisit; nec eas, quas adnotauit', satis semper diligenter neque plene posuit, sed tantum eam partem, quæ in oculos incurrebat, ut II, 26 et 30, quæ exempla pro multis sufficiunt. Id quoque animaduerti, particulam *sic (sic Pal.* 1, *sic omnes Pall.)* interdum ita poni, ut non ad omnia ea uerba, quæ præscripta sint, pertineat, sed ad unum aliquod, de quo Gruterus cogitabat, aut plura; uelut II, 45 in Pal. 1 non erat *datam*, *mentemque et acrem*, sed *datam mentemque acrem;* remansit *et* ex superiorum editionum scriptura. Neque illa adfirmatio ad uerborum præscriptorum ordinem pertinet, ne ibi quidem, ubi in eo res uertitur, ut I, 10: *uel nobis dicam*, ubi certum st, in Pal. 1, ut in ceteris bonis, fuisse: *uel dicam*, *nobis*. Præter eas scripturas, quas Gruterus in notis posuit, unam et alteram, minoris fere momenti, tacite e Pal. 1 sumpsisse uidetur, quæ neque ante eum reperitur et nunc a codice Erlangensi confirmatur, ut I, 56 *sit non dolere*, II, 20 *eam ipsam*, 45 *aliis multis*, 59 *deque his rebus*, 84 *possit rationi*, 85 *igitur ipsum*. (In quinque e sex locis tantum uerba transponuntur.)

Præter ipsius Gruteri codices "Daniel Heinsius misit ad eum Iosephi Scaligeri librum, cui magnus ille uir ascripserat lectiones uariantis codicis ueteris." (Grut. ad I c. 2.) Is codex, qui e meliore genere st, apud Gruterum Scaligeranus appellatur siue liber a Scaligero conlatus, interdum Scaligerani libri margo (ad I c. 5, 16), hoc est, non codicis manuscripti margo, sed scriptura ex illo in margine exempli editi adnotata; eodemque modo illa intellegi Gruterus uoluit, quæ ambigue et neglegenter posuit: "Scaliger ad oram libri sui" (ad I § 7) aut: "Sc. ad oram libri adleuit" (ad I, 12) aut: "Sc. libro suo ascripsit" (ad II c. 5, 16 bis) siue "ascriptum habet" (ad II, c. 6, 18); quamquam interdum, etiam ubi aperte codex appellatur, aut coniectura subesse ui-

detur aut scriptura ex alio deteriore codice adnotata, ut I, 7 (*non male*), II, 66 ("Scaligeri uetus habebat *testata uim*" cum El. 1), III, 42 (*ratione eorum*, *qui*). Illud mirum, quod ad quartum librum subito hæc obiciuntur: "quomodo (*etiam explicandæ rationis*) etiam laudat ex Cuiaci, puto, membranis Scaliger," (ad IV, c. 7, 18) et hæc: "Aptius *libellis*, quod e Cuiaci codice adnotatum a Scaligero illo nostro" (ad IV c. 9, 22). Dubites igitur, idemne hic sit, atque is, qui ceteris locis Scaligeri dicitur, et unde id de Cuiacio Grutero innotuerit. (Moreli codicem Gruterus Scaligerum sequens ter nominat. Ter codicem Tusani, quem Gulielmus inspexerat, appellat; quamquam duobus locis uitiose *Tusanus* codex scribitur; erat enim Iac. Tusanus Græcæ linguæ professor in Academia Parisiensi seculo XVI.) Gruteri editione ipsa, non Gronouiano exemplo usus sum.

E. (*Codices Gronouiorum.*) Iac. Gronouius, quom Gruteri editioni repetendæ præesset (a. 1692), usus est duobus codicibus, altero patris Io. Frederici, quem hic ex aliqua parte contulerat cum edito contextu, deinde filius inspexisse se testatur (ad IV c. 13, 34), altero suo; sed hunc fere tantum in mendis typographicis editionis Gruterianæ tollendis appellat; nec erat ullius preti; apud me Gronoui codex semper Io. Frederici intellegitur.

F. (*Codices Dauisi.*) Io. Dauisius (a. 1728) usus est octo codicibus, Eliensibus duobus, Balliolensi, Meadiano, Parisiensibus tribus, Cantabrigiensi Collegi Corporis Christi (C. C. C.), e quibus Parisiensis Io. Walkerus contulerat, sed usus est ualde neglegenter et cum supina quadam superbia. Non iam hoc dico, tantum hic illic inspectos et conmemoratos esse codices, ubi aliquid animum pupugisset, tanta inæqualitate, ut mox *et*, *ac*, *que* codicibus adhibitis permutet, mox in foedissumis mendis eos non curet; sed primum hoc pono, etiam ubi codices inspexit, sæpe tantum eos inspectos esse, quos casus obtulisset. Uelut in I, 25 narrat se "uocem

Iriari fide Msti Balliolensis prætermisisse," quam certum st, in nullo eius codice fuisse, ut in nullo alio fuit, sed eius loco in nonnullis *Troii*; II, 8 scribit, in C. C. C., Mead., El. 1 esse *hiarent*, quasi in ceteris sit *hiaretur*, quod fortasse in uno El. 2, melioris generis, erat, in ceterorum nullo. Sæpe in mendis typographicis superiorum corrigendis parte codicum utitur, quom deberet omnibus, ut I, 40 *facillume* ait esse in Parr. tribus, Eliensi utroque, quod erat non minus in relicuis tribus. Multis locis, ubi tantum duæ scripturæ sunt, utrique unum et alterum adsignat codicem, ceteros omnino dubios relinquit, ut I, 30 *ad naturam* dicit esse in Par. 1 et 3, in El. 1 et Ball. *secundum naturam*, ut in ceteris quattuor nescio quid aliud fuisse putes. Ne iis quidem, quæ probat, plena testimonia ascribit; nam II, 12 Palatino 1 et Uictorio credit delenda hæc esse: *Sed forte dicitis*, in relicuis codicibus ait esse. Et tamen, ut de El. 2 nihil suspicemur, saltem in C. C. C. (Ox. ɡ) ea uerba scripta non esse, Oxoniensium testimonio scimus. Deinde Dauisius neque codices distinxit, sæpissume prorsus permutauit, et permultis locis de scripturis plane falsa prodidit. Quorum utrumque ne iis indiciis coarguam, quæ ad perspicuitatem plura uerba desiderant, utar duobus certissumis et manifestissumis. Primum habuit duos codices Eliensis, genere, ut infra ostendam, diuersos. Iam infinitis locis non distinxit, utrum codicem Eliensem diceret, ut in prima mentione ad I, 1 *(tantum reprehendunt)*; sæpe "El. unum" appellat. In postremis libris ita prope constanter tantum Eliensem (etiam *Eliensem nostrum*) nominat, non addito *unum* aut *alterum*, ut, etiamsi iniuria, non tamen sine caussa dubitatum sit, duosne habuisset.[1]) Ego arbitror, ita excerptas fuisse utriusque

[1]) Goërenzio præf. p. V El. II (scribit I, sed meliorem significat, quem ipse postea recte II fuisse dicit) uidetur "*cum tertio libro finiuisse*;" nam inde unius modo El. mentionem

codicis scripturas, ut difficulter distingui possent; eam curam Dauisium, quom longius procedenti molesta fieret, prorsus abiecisse; atque iam ante sæpe primum et secundum permutatos appellando puto. Alterum argumentum summæ neglegentiæ hoc est. Duo codices, quibus Dauisius usus erat, alter Collegi Corporis Christi, alter Balliolensis, postea in editione Oxoniensi saltem diligentius quam a Dauisio adhibiti sunt, ut iis, quæ adfirmantur, credi possit, appellatique ille ξ, hic ψ. Atqui de altera quaque scriptura, quam Dauisius adnotauit (adnotauit autem uix decumam partem), prorsus aliter apud Oxoniensis traditur. Exempla multa in commentariis posui; multo plura ponere poteram. (Dauisianæ editionis exemplo a Rathio repetito usus sum.)

G. *(Codices Oxonienses.)* In ea editione operum Ciceronis, quæ anno 1783 Oxoniæ facta st, ad hos libros uariæ scripturæ adnotatæ sunt e quinque codicibus, quos partim multis annis ante Th. Hearnius tractauerat, partim, qui editioni ipsi præerant, siue is unus fuit, adhibuerunt. Ex his qui littera E signatur, codex erat membranaceus bibliothecæ Bodleyanæ, scriptus Florentiæ a. 1459, ceteros quoque Ciceronis de philosophia libros continens, U codex membranaceus bibliothecæ collegi Lincolniensis, eosdem libros conplectens, scriptus a. 1420; ξ collegi corporis Christi erat, scriptus a. 1472, "parum adcuratus," hos solos libros conplectens; χ tradunt collegi noui esse, chartaceum, adcurate scriptum, annorum fortasse (illo tempore) CCCL; continere etiam Tuscula-

---

fieri, sed nullam ex eo probabilem scripturam erui posse. Sed Dauisius et ad IV c. 11, 28 duos codices Eliensis discrepantis conmemorat et non paucas melioris familiæ ueras scripturas postea ex El. profert, ut 39 (*concluderent*), 65 (*his — omnes*), V, 50 (*incommodatura*), 56 (*sessiunculas*), 58 (*scientia*, *tum*). Illo autem modo, ut simpliciter Eliensem dicat, loquitur Dauisius iam in prima et tertia nota ad libr. I.

nas; ψ uolumen esse quartum codicis e quinque uoluminibus constantis, quæ Florentiæ a pluribus librariis scripta sint, secundum a. 1447, quintum a. 1445; in quarto libros de philosophia contineri. Hi codices ita conlati uidentur, ut iis, quæ adfirmantur, fere credi possit, quom præsertim uix lectu difficiles fuerint. Sed primum uerborum ordo nusquam omnino adnotatur, ne ibi quidem, ubi eius mutatione tota sententia alia fit. Itaque et II, 24 editur *Læliu' præclare* neque quicquam adnotatur et II, 71, quom cetera editores posuissent, de mutato loco uerbi *obtinere*, sine quo intellegi interpolatio nequit, nihil dixerunt. Quin V, 86 quom Oliuetus, cuius editionem Oxoniensis sequitur, adsensus esset, quemadmodum ego feci, Lambino et uerba *ut ait Theophrastus* transposuisset, ex ξχψ adnotatus est dissensus, quod ad totam sententiam pertinebat, ex EU nihil ascribitur; nam quom totidem uerba essent, nihil interesse iudicatum st, quo loco essent. Sed præterea suspicor, in nonnullis ex his codicibus conferendis non pauca omissa esse, maxume quidem in U et ψ. Horum prior a recentioribus editoribus interdum propter silentium auçtor citatur eius scripturæ, quam in eo expectari nullo modo patiuntur ea, quæ proferuntur, prorsus omnia cum infimis codicibus conspirantia. Eo quom adcedat, ut ex hoc codice multo pauciores scripturæ quam ex ullo alio adnotentur, et ut de eo per totas paginas silentium sit, in quibus plane incredibile st eum consensisse cum contextu Olioeti undique conflato, adparet, quid rei sit.[1]) Sed idem accidit in ψ, e quo inde ab I § 52 (*ingenia* pro *ingeni*) nulla profertur scriptura usque ad § 62 (*migrare*

---

[1]) Siletur de hoc codice inde a libr. I, 3 *et quærendi defatigandi* ad 5 (*An Utinam ne*), a § 12 (*negliguntur*) ad § 16 (*hic pro nisi*), deinde ab hac scriptura ad lacunam in § 22, tum a § 23 (*sciscat*) ad § 25 (*neque uero Troii*); similiter (ut media prætermittam) a § 55 (*afferret*) ad § 61 (*monstrosi*).

e pro *migrare de*), neque tamen ulla codicis lacuna adnotatur. Omnino silentio codicum Oxoniensium pro testimonio uti inprudentissumum st.

(Ego in his codicibus Oxx. usus sum exemplo Halensi ita ut Olivueti editionem adhiberem. Uel sic quædam non adcurate ibi descripta esse, scio. Sed illa st illorum codicum ratio, ut æquo animo caruerim editione ipsa Oxoniensi.)

II. *(Codices Goerenzi.)* Io. Aug. Goerenzius (1813) usus est codice Erlangensi, quem ipse contulit, de quo codice post dicam, Guelferbytanis duobus, quorum Gudianum I dicit seculi quinti decumi fuisse, Gudianum II Heusinger, qui Guelf. 1 appellat, in præfatione editionis librorum de Off. p. XVI conmemorat, Bremius, qui a Fr. A. Wolfio conlationem eius acceperat et eius scripturas hic illic in sua editione profert, in libris de finibus a neglegente admodum librario scriptum ait; præterea Goerenzius habuit scripturas duorum codicum, Spirensis et Basileensis, a Wegelio quodam Basileæ a. 1698 plene, ut uidetur, et diligenter excerptas et in margine exempli Manutiani a. 1565 adnotatas;[1]) postremo in libris duobus postremis aderat scripturæ uarietas e codice Monacensi n. 328 (seculi, ut mihi scriptum st, XV) a Fr. X. Werfero enotata. Sed quemadmodum Goerenzius in toto hoc negotio codicibus utendi uersatus sit, si paucis dixero, uereor, ut turpitudinem flagiti satis demonstrem, sin autem pluribus dicere incepero, ne superfluam operam sumpsisse uidear. Dicam tamen, quantum res postulat, ne aut de mea fide dubitetur, quom de uno præstantissumo codice quauis fere pagina meum testimonium a Goerenzi discrepet, neue inperiti certis auctoritatibus inanem speciem codicum Goerenzianorum opponant et ex eius erroribus nouos procreent.

1) Hunc librum, quo Goerenzius etiam in Academicis usus est, nusquam dicit, unde habuerit. Ego quærendo per litteras nihil conperi, nisi neque Lipsiæ neque Zuiccauiæ esse.

Goerenzius igitur non solum, quas ei placuit, scripturas e codicibus suis excerpsit, ceteras sæpe optumas et maxume notabilis omisit, aut subinde minus plene et adcurate, quid in codicibus esset, tradidit, sed ita grauiter ubique errauit, ita multas scripturas confinxit, ita nomina codicum permutauit, quæ in optumis erant, pessumis tribuit, quæ in pessumis, optumis, ita etiam in iis locis, ubi ab aliis admonitus erat, ut adtenderet, de falsis adseuerauit, ut nihil umquam ulla ex parte simile uiderim et, nisi mihi stupor hominis et peruersitas in ceteris quoque rebus perspecta essent, uix meis ipse oculis crediturus fuerim. Ac poterat iam ante magna ex parte intellegi, quanta fides Goerenzio deberetur, adtigeratque Orellius suspicione, quod tam sæpe quasi dedita opera falsa de editis libris et aliorum codicibus narrauit. Non pauca enim similia sunt ei, quod ad I, 39 conmisit, ubi quom Cicero scripsisset: *statua porrecta manu, quæ manus significet*, Paulus Manutius ostendit, hanc repetitionem substantiui post pronomen relatiuom non insolitam esse, sibi tamen in mentem uenire, additum fortasse esse *manus* ab aliquo, qui uereretur, ne ad statuam potius quam ad manum pronomen *quæ* referretur. Hinc apud Goerenzium hæc nata sunt: "Nugas autem tractat Dauisius [qui ne minumo quidem uerbo hunc locum adtigit], quom *manus* ideo abesse uelit, ut *quæ* ad *statuam* referatur" (!!). Maxumeque de Cratandri margine grauiter sæpe errat, interdum usque ad summam mirationem, ut quom id, quod in una Gruteri editione a typographo deprauatum st, in ceteris omnibus legitur, ibi pro uaria scriptura adnotari scribit (ad V, 91). De editione Marsi quædam exempla infra ponam. Nunc quom codicem Erlangensem iterum conlatum habeam (in quo animaduerti uelim, raro silentio meæ conlationis, sed fere aperto testimonio illum conuinci), præterea ad deteriorum codicum consensum et discrepantiam perspicienda idoneam materiam conlegerim, omnis foeditas aperta st. Atque omissarum primum

scripturarum optumarum eorum codicum, quos ipse præstantissumos esse intellexerat, gratiam ei faciamus; neque enim aliter fieri poterat, quom semel eiusmodi homo sibi delectus habendi ius sumpsisset. (Exempla ex initio libri I hæc sunto ex Erlangensi: § 3 *deducat*, 4 e *Græcis*, 10 *ut dicam*, id est, *uel dicam* (in loco uexatissumo) et *possum* et *ne* (etsi hoc est omnium codicum), 14 *Aristoteli*, 15 *ego*, 17 *Democritia dicit*, cett.).[1]) Multo minus reprehendamus, quod non indicat, e quibus codicibus aliquid ponat, quom ex optumis sumpserit, ut § 4 (*nomini pæne*). Ne illud quidem ualde mirandum iudico, quod etiam ubi de scriptura disputat, codices suos neglegit, ut ad I, 5 adnotauit, recte Bremium *tam* reuocasse, quod a Dauisio et Ernestio in *tantum* mutatum esset; in suis codicibus esse *tantum*, ut in omnibus omnium fuit et Dauisius de suis dixerat, non adtendit. Non irascor, quod in prima mentione codicis Erlangensis I, 1 errat, in eo scribi *non tam id* narrans pro *non id tam*, neque quod paucis uersibus post (I, 2) scribit, in codicibus haud paucis et ueteribus editionibus esse *admissum*, quod in paucissumis est, neque quod ibidem eum ordinem uerborum in multis codicibus et ueteribus editionibus esse ait, quæ in nulla uetere editione st (*philosophia a nobis*). Ne eiusmodi quidem grauis errores miror, qualis adseuerans et alios etiam corrigens in uno codice Erlangensi committit (ut exempla e parua parte libri secundi sumam) II, 44 (*in eadem*), 49 (*laudatur*), 54 (et in *de* et in *callide*), 69 (*negotium non habemus*), 75 (*modo dixo ego*), 78 (de *est* omisso et de *quidem*), 79 (de omisso *Siculo*, quom id, quod habet Erl., ex aliis proferat et probet), 80 (*in amicis tuendis*), 82 (*multis modis*), 86 (*diffidit*), 95 (*turpe, uiri non esse*, ubi Palat. 1

---

[1]) Adnotaui aliquotiens, Goerenzium de cod. Erl. tacuisse, ubi propter aliam rem caussa admonendi erat; ne quis putet, cetera apud eum reperiri.

errore conprehendit).[1] Illa iam foediora, quod non solum omnia confundit, ut I, 30 quæ uerba in optumis codicibus non esse scribere debebat, in iis esse scripsit, in ceteris non esse, et quod, quæ nusquam fuerunt, confinxit, ut ad II, 1 *magno opere* omitti in tribus codicibus melioribus, et ad III, 11 uolgo legi *quæro* et ita esse in Erl. et Spir., quod neque in ulla editione neque in illis codicibus scriptum st. Sed illa foedissuma, in quibus, quom ab aliis admonitus esset, ut caueret, tamen aperte falsa scribit, ut I, 20, quom quidam scribi maluissent *geometrica* idque ipsum esset in Erlangensi, tamen narrat, suos "mordicitus" tenere *geometriam* (cfr. I, 34 de *atque turbentur*, I, 49 *assiduitas*). Ad I, 39 quom ipse narrasset in Pal. 1 esse: *nec ulla par uacuitate*, in margine Crat. *ut ulla pars uacuitate*, et Dauisi coniecturam inde natam conmemorasset, non uidit, in Erl. esse perspicue: *ut ulla pars uacuitate*, sed tantum *ut ulla* protulit. Ad II, 13, quom Dauisius non recte credidisset, addendum esse ἡδονή post *Græce*, Goerenzius in Erl. et Spir. id uocabulum Latinis litteris scriptum esse, plane somniauit. Eadem peruersitate II, 24 non, ut Gruterus et Dauisius fecerant, tacet de *cognitu*, quod post *in quo* codices addunt, sed "suos id ignorare" scripsit, quom in melioribus fuisse, Erlangensis ostendat, in deterioribus, meorum et Oxoniensium consensus. Iam illud quale dicam, quod II, 77, quom Gruterus e Pal. 1 et Scalig. protulisset *profitendæ*, idque Dauisius probasset addito Eliensis 1 (si modo prior fuit) testimonio, Goerenzius audet scribere "neque Gruterum quicquam de Pal. 1 monere nec suos illos binos a uolgata discedere?" Et habebat omnibus litteris perscriptum in "suis illis binis" *profitendæ*. Eademque inpudentia III, 53 "mirari se" dicit, "si uere in Pal. 1 Gruterus legerit *hoc posito*;

[1]) Quam multa in hac parte omiserit et tacuerit, ex adnotatione mea perspici potest.

nam Spir. et Erl. cum relicuis omnino omnibus habere *hæc posita.*" At et in Erl. erat clare *hoc posito* et poterat idem uidere in margine Cratandri notatum. Sed, ne infinitum sit, unum socordiæ cum pari stultitia coniunctæ exemplum addam, quo nihil magis ridiculum excogitari potest. Nam V, 41 in editione Bipontina errore scriptum st: *si, ut initio dixi, — si* (pro *se*) *quisque cognosceret.* Eum errorem quom Goerenzius repetisset, quasi oculo altero semiaperto uidit, in codice Erl. esse *se*, nec tamen euigilauit, ut id in omnibus codicibus et superioribus editionibus esse nec sine eo ullam esse sententiam animaduerteret, sed, qualia permulta grauissume Dei Somni oracula edit, narrat recte repeti *si (si si cognosco* pro *si me cognosco)*, hoc confundens cum condicione propiore subiecta condicioni generaliori (uid. ad II, 112). In hoc homine nihil prorsus admirationis habent eiusmodi confusiones, qualem ad II, 15 notaui. Iam quem sic in Erlangensi codice errare uidemus, quem ipse in manibus habebat, quid huic accidisse putamus in scripturis codicis Spirensis et Basileensis, quibus antequam uti posset, ratio habenda fuerit contextus Manutiani, quocum illi conlati essent? Illud unum præterea animaduerti uelim, sæpissume ei accidisse, ut, quom uere scripturam aliquam ex uno duobusue codicibus proferre posset, falso *omnis suos, multos* appellaret, ut quom proprias melioris familiæ scripturas conmemorat, quæ in Erl. et Spir., interdum in uno præterea erant. Neque ego in omnibus huiusmodi locis cautionem ascripsi, quom ad rei ipsius diiudicationem nihil pertineret scire, quantum erroris ueritati admiscuisset. Adparet autem, si quis huiusmodi testimoniis credat, tolli omne iudicium de codicum discrimine et generibus.[1])

[1]) Animaduertendum st, in quo erratum uidi, "binos illos" apud Goerenzium dici Erl. et Spir., "binos" duos quoscunque (ut I, 1, &c.). Elegantius hoc uisum st quam recte duos dicere.

Iam ante Goerenzi editionem F. U. Alter, quom hos libros cum Academicis, Tusculanis, libello de fato Uindobonæ a. 1786 ederet, in libris de finibus adnotauerat discrepantiam scripturæ e codice Uindobonensi. Eam editionem non uidi nec uidere curaui, quom ex iis, quæ Goerenzius inde transcripserat, intellegerem codicem ex infimo genere interpolatorum esse, Alterum autem constaret in codicibus conferendis parum diligentem fuisse.

F. U. Otto (1831) codicem Guelferbytanum, antehac non conlatum, "malum," tantum "in difficillumis locis inspexit," in quibus uel maxume remouenda sunt interpolationis et coniecturæ librariorum recentissumorum ludibria.

Manifestum st ex iis, quæ dixi, in quanta ignoratione aut dubitatione aut etiam in quanto errore ii, qui adhuc codicibus usi sunt, eorum scripturam multis locis reliquerint, ac prope magis bonorum quam malorum, quorum testimonium aliquo modo ex Oxoniensibus cognosci poterat.[1]) Itaque huic malo ante omnia subueniendum erat.

§ 2. Ipse igitur primum, quod quasi fundamentum st huius editionis, usus sum scripturis codicis *Erlangensis* tanta diligentia, uix ut maior optari potuerit, enotatis, rogante mea caussa U. Cl. Doederlinio, ab optumis iuuenibus, Sartorio et Fritzio. Omnem enim uel minumam discrepantiam, adnotato etiam, si quid erat in compendiis dubii, expresserunt in margine et inter uersus exempli Nobbiani (Lips. 1828). Eam ego conlationem totam quanta potui maxuma cura in hanc editionem transtuli, ut iudicandi eadem ceteris, quæ mihi, facultas esset. Tantum ea, quæ ad uocum scribendarum rationem pertinebant, omisi, quod neque orthographica nisi

[1]) Sæpissume Orellius, quom etiam Dauisio et Goerenzio ita uteretur, ut ad Gruteri notas et Oxoniensis minus adtenderet, ex una editione Uictori adnotauit, quod aut in omnibus codicibus aut in omnibus deterioribus est.

ex antiquis codicibus adnotari puto debere et tantum ab iis, qui ipsos codices tractant, tum etiam uoces Græcas Latinis litteris expressas et uerba male diuisa (ut II, 25 *negatum quam* pro *negat umquam*, et ibid. *cenas se* et II, 105 *tropa eorum*); litteras enim, quas librarius religiose pinxit, quærimus, non ipsius iudicium. Detraxi etiam *hii* et *hiis* (*hijs*) pro *ii* et *iis* scriptum,[1]) tum errores quosdam in notissumis nominibus propriis, ut *Sed nephebos* pro *Synephebos*. Paucis etiam locis non adnotata, quæ sæpius accidit, eiusdem uocis geminatio, ut I, 34: *laudandis maioribus maioribus meis*. Ipse codex (chartaceus, formæ maxumæ) ut est minume antiquos, (Goerenzius seculi XV dicit, ad me de ætate nihil perscriptum st externisue eius indiciis), scribendi rationem habet recentis ætatis (ut *hijs*, *Grece* et similia, *Therentianus*, *assencior*, *diffiniciones*, *michi*) multis uestigiis ueteris moris permixtam; ut interdum scribitur *aput*, hic illic *adhibentis* et similia accusatiuo casu, *cottidie*, *uolt*, *secuntur*; pæne perpetuo librarius, quom in exemplari, quod sequebatur, esset *uoster*, fecit *noster*. Laudem autem et dignitatem, quæ huic codici maxuma debetur, habet omnem a genere et fide, id est, ab antiquo et incorrupto exemplari summa superstitione magis quam fide expresso sine ullo librari conatu intellegendi, quod non intellegeret. Peritiam ueteris exemplaris recte legendi diligentiamque lente et caute scribendi magno opere desideramus. Nam primum uerba sæpe omisit (lib. I, 11 *ut*, 12 *modo*, 27 *eius* et *esset*, 29 *idque instituit docere*, 30 *tantum* et *inter*, 48 *dolores*, 49 *illas*, 51 *inprobe*, 56 *ad*, 63 *ætatis*, 64 *occultarum*, 69 *qui uerentur* et *uoluntates*, 72 *tantam*; non numeraui particu-

---

[1]) Quam uerum hoc sit, pro *iis* scriptum esse *hiis*, deinde sæpe factum *his* (quod semper notaui), clarissume adparet e talibus mendis, quale st in Erl. V, 6, ubi ex *nouisse uis* factum st *nouis seu is*, deinde *nouis seu hijs*.

lam unam e duabus similibus (*quoniam quom*) prætermissam aut quæ propter eandem uocem paruo interuallo positam exciderunt, ut **39** et **59**, in quo genere st etiam, quod § **26** accidit librario propter similitudinem uocum *uoluit* et *uoluptatem*); alibi autem, ut dixi, idem bis scripsit, interdum uoce interiecta (V, **21** *quattuor defensæ quattuor*, V, **40**, **53** &c.); deinde mire notissumas uoces et uocum terminationes perturbauit (I, **6** *meretur* pro *mererer*, **7** *timeatur* pro *timeam*, **11** *consimilia* pro *consilia*, **14** *oculis* pro *oderis*, **17** *innatu* pro *inani*, **18** *habeat* pro *hunc*); conpendia quædam uerborum frequentissumorum pæne semper conmutauit, *ut* pro *uel* ponens (uid. ad I, **10**), *aut* pro *ut* (ad III, **31**), *quid* et *quod* et *quam* et *quid est* pro *quidem* (ad I, **39**). Interpolationis, ut dixi, rarissuma uestigia sunt, ut I, **33** (*per blanditias*), II, **66** (*interfecit*). (De ordine uerborum post dicam.) Hæc pluribus exponenda putaui, ne quis nobis posthac homo peruersus et superstitiosus hos libros corruptum iret eius codicis auxilio, qui cum relicuis bonis coniunctus et deterioribus obiectus salutaris iis fuit.[1])

Præter codicem Erlangensem et duas primas editiones (§ **1** A) habui scripturas enotatas e codice Parisiensi, Leidensi, Monacensi, tum etiam e P. Uictori codice Ueneto.

Codex *Parisiensis*, bibliothecæ regiæ, no. **6331**, qui in catalogo dicitur esse XIII seculi, membranaceus, olim Puteaneus, conlatus est meo sumptu ab homine Gallo cum editione Ernestiana a. **1737** non summa, ut opinor, diligentia, ita tamen, ut omittendo, non errando peccaretur. Itaque sæpe sic posui (P), silenti testimonium significans, nec tamen semper hoc feci in codice paruæ

---

[1]) Diligentissume conlatum codicem dixi. Fieri tamen potest, (quæ enim cura hoc excludit?) ut unum et alterum Sartorium et Fritzium fugerit. Itaque, si quid minumæ dubitationis erat, ostendi, in silentio positum esse testimonium, aut in uarietate scripturæ sic (E), qua significatione etiam in aliis usus sum, aut in nota.

auctoritatis, quom præsertim consentientem cum meo contextu silentio fortasse non magis fido notare non possem. Itaque melior interdum hic codex uidetur quam esse credo; ut III, 30 non sane habuit *cuicuimodi*. Ex multis indiciis suspicatus sum, hunc eundem esse, quem Walkerus et Dauisius Parisiensem 1 appellarunt (I, 30 *aut ad naturam*, 61 *id est*, *intemperantes*, II, 61 *nisi ut*, 106 *prona*, *ut aiebat*, III, 6 *esse si dixeris*, 41 *nostri non quod æstimatione omnino*, 43 *bona uere*, 68 *uelle* sine *procreare*, 73 *et proficiscendum*). Sed si ita st, incredibiliter Dauisius scripturas perturbauit, neque tamen magis quam in Eliensibus; nam permultis locis alia e Par. 1 ponit atque ea, quæ mihi ex eo perspicue enotata sunt.

Codicem *Leidensem*, qui inter Uossianos formæ maxumæ quartus decumus est, U. Cl. Ianus Bakius per discipulum aliquem suum cum exemplo Orelliano diligentissume conferendum curauit enotatamque uarietatem mihi perhumaniter dono misit, addiditque in litteris, codicem, qui plura Tulliana continet, esse membranaceum, nitide scriptum seculo, ut sibi uideretur, XI^mo^. In primæ paginæ ima parte scriptum erat: "Ex bibliotheca Io. Huralti Boissallerii. Emi a Camillo Crucio 4 Coro." (Huraltino codice usus est Lambinus, sed alio, siquidem is V, 80 habuit *docti et indocti*.) De ætate uix possum credere, quoniam interpolatio eiusmodi, qualem in hoc codice esse paullo post dicam, in illud tempus non uidetur cadere. (Codex I. Fr. Gronoui, quem e catalogo edito speraueram hunc esse, Lugduni Batauorum non est.)

Codicis *Monacensis* neque numerum dicere neque quicquam de eo addere possum, quod non e scripturis pateat, propter huiusmodi caussam. Quom ex U. Cl. Fr. Thierschio per litteras quæsissem et de codice Monacensi n. 328, e quo Goerenzius paucas scripturas a Werfero excerptas posuerat, et de iis, quæ opinabar etiam ad hos libros a P. Uictorio olim conlecta Monachi ser-

uari, is mihi perhumaniter et specimen aliquod scripturæ codicis e libro primo et eorum, quæ Uictorius in margine exempli Ascensiani a. 1521 et Iuntini a. 1536 adnotarat, misit et certiorem me fecit, quibus condicionibus codex conferri et Uictori adnotata describi possent. Quæ quom mihi placuissent, Ualentinus Seibelius descripsit, quæ Uictorius in margine Ascensiani exempli posuerat (nam alteris adnotatis carere me facile posse putaram); deinde ei ad munus scholasticum alio loco gerendum auocato M. Otto in hoc negotio successit. Sed nescio quo casu is non illum codicem, sed alium, qui tris tantum priores libros continebat, ut ex ipsa scripturæ adnotatione iudicare possum, diligentissume contulit. Codex ipse ut in illo genere non inprobabilis est.

His codicibus conlatis id sum adsecutus, ut et melioris codicum familiæ unum saltem testimonium plenum haberem et deteriorum consensum declarare fere possem. Adcessit his uarietas scripturæ codicis a *P. Uictorio* in illius, quod dixi, exempli Ascensiani margine ad duos primos libros ascripta, de quo codice ipse ad finem libri secundi hæc posuit: "Contuli superiores duos libros de Finibus cum cod. manu scripto e bibliotheca diui Marci multis mendis scatenti, fereque omnia etiam primo aspectu parum probata notaui. Tu ea omnia tibi sumes, quæ congruere castigataque esse uidebuntur, meamque diligentiam ne damnes; si fuisset enim copia meliorum codicum, hunc profecto abiecissem, nunc cum parum emolumenti ex eo capere mihi uidebar, hic finem constitui conlationis. P. Uictorius." Huius conlationis mihi sic descriptæ, ut etiam Ascensiana scriptura, a qua codex discederet, adnotaretur, ego contra id institutum, quod sequi soleo, delectum feci et, quæ utilitatem habere uidebantur, in notis posui, necessariis de caussis. Primum tantum *fere omnia* Uictorius se adnotasse dicit; habeo autem persuasum, eum uersus finem multo plura omisisse quam initio; nam scripturæ in septem primis paginis enotatæ ad eas, quæ in septem postremis eno-

tantur, rationem habent dupli et semis uel paullo etiam maiorem. Itaque infinitis locis ponenda erat scriptura Ascensiana cum hac cautione, nesciri, confirmareturne a codice. Deinde erat quædam in Uictori notis obscuritas, quod et coniecturæ interpositæ erant, littera *c* aut *cj* præscripta, et nonnumquam scripturæ enotatæ superscriptum *g*, quod probandi significationem habere uidetur, paucis locis additum *Ald.* (Aldus). Uno et altero loco superpositæ in contextu uerbis litteræ erant, quæ coniectura natas correctiones continere uidebantur, ut I, 55 uerbis *cedere caussæ* superscribitur bis *a* (*cadere caussa*, quemadmodum Uictorius edidit), et I, 18, quom in codice Uictorius repperisset *illud Epicuri*, uerbis *propriæ ruinæ* superscripsit *proprium.*[1]) Itaque ex hoc codice ea tantum conmemoraui, quæ aut ad confirmandum codicis Erlangensis aliorumue bonorum testimonium pertinebant, aut alio modo scitu digna uidebantur, quom præsertim is esset, ut postea exponam, qui solus perexiguum momentum faceret.

§ 3. Codices librorum Ciceronis de finibus, quotquot noti sunt, non per diuersas stirpes ab ipsius Ciceronis aut proxumæ ei ætatis exemplaribus perpetua quadam successione propagati, sed omnes ab uno longe inferioris ætatis libro, in quo iam iniuria temporis adfectum Ciceronis opus erat, orti sunt. Declarant hoc primum apertissume et omnem negandi dubitandiue copiam excludunt communes omnium codicum lacunæ et uerborum omissiones, maxuma in libro I, 22, sed non

---

[1]) Bis me hæc res decepit. Nam I, 11 non e codice Uictorius sumpsit *quid — putem?* sed, quom in codice esset *quid*, uerbo *putet* superscripsit *m*, ut postea edidit; I quoque § 20 uera scriptura *(illum etiam ipsum)* nititur tantum indicio codicis Erlangensis et sua necessitate; in codice Uictori quom omitteretur *ipsum* (cuius rei signum esse lineam uoci in textu suppositam, nondum intellegebam), Uictorius supra *illam* scripsit *u*.

minus apertæ aliæ, ut lib. I, 10 *(satis)* et 50 *(sic ** cuius)* et II, 21 *(nihil haberemus **, quom)*, deinde eiusmodi menda permulta per omnis codices peruagata, quæ casu in omnibus orta esse non possunt, ut (nam pauca exempla eligere satis est) I, 34 *corripuisti*, II, 24 *necessatis* et *in quo cognitu* et II, 32 *animi statum*, maxumeque illud propter exiguitatem notabile, quod II, 64 in omnibus nostris codicibus legitur, omissa lineola: *habebat tamen ratione*, tum quæ Noni auctoritate correcta sunt, II, 78 *sub dubia* pro *subducta*, V, 42 *uespas* pro *ucpas*, V, 58 *temeritas* pro *teneritas*.[1]) Postremo eadem quoque interpretantium additamenta omnis nostros codices obsident, uelut V, 64 *Lucretia* et illud plurium uerborum non minus manifestum, quod e V, 21 sublatum st.[2]) Itaque hoc primum adparet, omnem nostrorum codicum peruestigationem eo referri, ut sciatur, quid in illo codice archetypo fuerit (sic enim breuitatis caussa appellemus), nec posse longius progredi. Id enim, quoniam ipse non superest, quæritur eorum conparatione, qui ex eo deriuati ad nos peruenerunt.

Sed hos codices ipsos a duobus ex illo primo descriptis diuersam et duplicem stirpem ducere, non a plu-

---

[1]) Nonius ueram scripturam dedit etiam II, 8, ubi codex ille, e quo nostri orti sunt, una littera aberrabat, ut nostri meliores, in deterioribus longius processum st, IV, 60 (ubi eadem st ratio; nam codicem Paris. et Pal. 4 coniectura emendatos puto), V, 31 et 55. (Fortasse recipiendum erat etiam *quarum* I, 21.) Contra menda erant in Noni codice, quibus nostri carent, II, 91, IV, 50 et 68, V, 3. Eodem modo utrumque exemplar, et Noni et id, e quo nostra orta sunt, deprauatum fuisse, ostendere conatus sum I, 61 et V, 81. Noni scripturas posui ex editione Merceri, quam sciebam et alibi et in his locis ad optumorum Noni codicum fidem constitutam, de quo adtendi uelim, quod posui in Addendis ad p. 221.

[2]) Dicam pluribus postea de codicis archetypi mendis, ubi coniecturæ rationem exponam.

ribus ex illo ortis multifariam dispertiri, ostendit perpetuus eorundem codicum in iis locis, ubi notabilis discrepantia st, consensus. Atque is consensus eiusmodi st, ut, qui diligentius paullo adtendat, facile uideat, in alteris prope constanter ea esse, quæ e contrariorum scriptura neque casu neque mutando orta esse possint, in his autem ea, quæ adpareat aut ex priorum scriptura errore detorta esse aut, quod ea aut non intellegeretur aut ipsa leuiter deprauata esset aut in hos initio neglegenter transcripta, ad difficultatem tollendam mendumue occultandum excogitata esse. Itaque in prioribus illis, si consilium et uoluntas uniuerse spectatur, codicis archetypi scriptura fideliter conseruata et propagata st, suntque illi meliores, in his ea sæpissume interpolando corrupta st. Atque id tam st manifestum, ut et a Bremio animaduersum sit et postea a Goerenzio et aliis duplex familia codicum conmemorata. Sed iidem (tantum aberat, ut intellegerent, quale totum hoc discrimen esset et quam uim haberet ad omnem testimoniorum de singulis locis æstumationem) sæpissume in apicibus deterrumorum codicum iactandis luserunt, Goerenzius etiam falsa de codicibus narrando totam familiarum distinctionem plurumis locis obscurauit. Uerum ita, ut dixi, esse, primum ostendunt additamenta, quæ in isdem codicibus hærent partim casu nata partim interpolatione, in altero genere non sunt. Casum et errorem habent, quæ I, 26 adduntur (*etenim* &c.) et I, 30 (*uoluptatem etiam* &c.)[1] interpolationem manifestam, quæ I, 50 (*non potest fieri*) et II, 12 (*sed forte dicitis*), 17 (*dicere*), 19 (*qui*), 44 (*tuum st ut suggeras*), 59 (*constat* &c.), 67 (*habere testium sat est*), 92 (*quam*), multaque per ceteros libros similia. Deinde idem declarant uerba in his omnibus codicibus

---

[1]) Quod in priore loco Moreli codex (e melioribus) additamentum uidetur habere, is se hæc "in uetere *quodam* manuscripto codice" repperisse ait, quomodo de suo illo uetere (quem iam ter antea appellauit) numquam loquitur.

eadem omissa, uelut, ut minora exempla ponam, II, 2 (*eum*), 5 (*nunc*), 7 (*uero*), 20 (*quasi*), 29 (*esse*), ut insigniora, I, 50 (*non*), II, 26 (*Qui hæc — solent*, ubi in paucis ea, quæ exciderant, alio loco retracta sunt), III, 17 (*quas uel conprehensiones uel perceptiones*), V, 17 (*uacuitatem doloris*) et 19 (*etiamsi nihil consequatur*), neque minus certo indicio uerborum transpositiones communes, ut V, 59 (*nihil itaque amplius* pro *nihil amplius itaque*) et 62 (*expressa in iis uero* pro *expressa uero in iis*). Postremo adcedit omnis relicua conspiratio quom in scribendi erroribus, uelut (nam quasi e quarta parte libri secundi exempla ponam, neque tamen eam exhauriam, ut adpareat, quanta sit copia) 7 *putant*, 9 *cum non dolere* et *posset*, 10 *dissimiliter* et *quæ*, 11 *prope*, 14 *in animo* et *crucietur*, 16 *dicat* et *putat dicat*, 19 *pugnis*, 20 *remque*, 22 *promant*, 27 *tamen*, 29 *ullam* et *quamquam*, tum maxume in infinita quadam interpolatione, quom aut uoces librariis consuetæ pro minus tritis substituuntur (15 *peruolgata* pro *peruagata*) aut, structura orationis et ui non perspecta, uerba mutantur (5 *uelim definire* pro *uelim definias*, 18 *docet*, *uolt — distingui* pro *docere uolt*, — *distinguit*, 30 *uel diuidere*, sublata figura, pro *si diuidere*), interdum etiam propter ueterem scribendi rationem non intellectam (17 *sit* pro *sint*, quod *omnis* singularis numeri esse putabatur), aut praua correctione occultantur menda, partim quæ in codice archetypo erant et in melioribus codicibus seruata sunt (6 *quasi quis* pro *quis quasi* ex *quis quæso*,[1]) 8 *hiarent* pro *hiaretur* ex *hilaretur*, 16 *quidem* pro *idem* ex *item*), partim quæ in horum codicum principe nata erant (II, 26 et 30, ubi, quam audacter omnia uersa sint, quom semel erratum esset, declaraui in notis). Atque hoc, quod postremum dixi de interpolatione ex ipsius deteriorum codicum principis mendis nata, latius patet. Nam ut II, 26 eiusmodi erroris caussa etiam ad-

[1]) § 80 etiam in deterioribus hoc mendum seruatum st.

dita uerba plura sunt (*Qui si diceret* et *esse*), sic eorum additamentorum, quæ initio posui, alia eiusmodi sunt, ut ad ipsam codicis archetypi scripturam uerba adiecta esse pateat, uelut II, 12, 17 (ubi *dicere* additum st oratione male distincta), 19, alia eiusmodi, ut tum demum nasci potuerint, quom codicis archetypi scriptura, quæ in melioribus superest, corrupta esset, ut quom II, 44 pro *nisi* scriptum esset *ubi si*, hinc nata st apodosis: *tuum st ut suggeras*, clarissumeque II, 92, quom pro *alter* scriptum esset *aliter*, inde natum st *quam*. [1])

Hæ sunt igitur duæ codicum familiæ, inter quas paucos quosdam codices ita interiectos esse paullo post ostendam, ut tamen multo propius ad deteriores adcedant. In meliore codicum familia sunt Palatinus primus, Erlangensis, Spirensis, is, qui in margine Cratandri appellatur, Morelianus, Scaligeranus (in quo tamen qua sit cautione utendum, dixi § 1 D), Gronouianus patris. [2]) De Eliensi secundo propter Dauisi neglegentiam dubium st, utrum in hoc genere an in illo mixto, de quo dicam, ponendus sit; inclino tamen in posteriorem sententiam. [3])

---

[1]) Lib. III, 41 quom excidisset *esse*, pro *inter* substitutum st *habere*.

[2]) Obr. Gifanius in epistula quadam ad Scaligerum (Burmanni Syllog. Tom. II p. 307 et 308) ex huius generis codice nonnulla profert.

[3]) Plerumque e codice El. 2, ubi distinguitur a primo, proferuntur melioris familiæ scripturæ, ut in libro II § 15 *peruagata*, 26 *frangere* (sine *rem*; enumerans Dauisius eos codices, qui uerba: *Qui hæc didicerunt — sic solent* omittunt, hunc et Mead. non nominat), 55 *credebat*, 65 *hunc uero*, 69 *faceret*, 77 *uide igitur*, 86 *miseriam omnem*, 92 *uerum esto*, 93 *quem maxumum*, (95 *turpe uiri non esse*, cum mendo nec tamen occultato,) 99 *uincunturque*, 102 *quamuis* et *idemne*, 111 *atque abundantis*. Ex El. 1 sæpe et communis interpolatio profertur (8 *hiarent* &c.) et singularis (17, 23, 36, 58, 66, 79, 82). Sed tamen plurumis locis Dauisius Pal. 1 se sequi dicit, El. 2 non addens; atque ex hoc corruptas

Iam hi, potest dubitari, utrum per unum codicem ex archetypo orti sint, an per pluris eadem religione inde deriuati. De quo quamquam difficile st pro certo statuere, quod unum ex hoc genere Erlangensem prorsus nouimus, tamen pauca quædam menda, quæ communia horum codicum uidentur (I, 71 om. *confirmat*, II, 16 om. *interiectam*, V, 17 *assertum*, cfr. III, 17, V, 89 *quibus illa appellant*), neque tamen in ipso codice archetypo fuisse, quoniam in deterioribus non sunt, permouent, ut inter hos omnis et ipsum codicem archetypum unum interponam et hanc fingam cognationis formam.

Codex Archetypus.

Codex A. — Codex B mendosus et interpolatus.

Meliores. — Deteriores.

Duobus locis, ubi meliores paullo notabilius discrepant (II, 42 *cum honestate* et *cum uoluptate*, V, 56 *nequitia* et *segnitia*), deteriorum quoque dissensus arguere uidetur, in codice archetypo duplicem scripturam fuisse. Inter ipsos meliores codices gradus quosdam dignitatis statuere, quinam fidelissume ueterem scripturam seruarint, ut nunc res se habet, difficillumum st. Nam Palatinus 1, quamquam uetustate Erlangensem multum uincebat et aliquot locis integrior erat (II, 20 *re neque*, 49 *tum esse*, 54 *Cæpioni* cum Scaligerano et Moreliano, 97 *moriens* cum cod. Uictori, 104 *is tum*, III, 40 *ipsique*), tamen aliis

etiam singulari modo scripturas profert, ut II, 35, 40, 60, 94, (magisque etiam I, 7 et 50); interdum ex utroque (106, 113). Tum paucis locis meliorem scripturam Eliensi 1 ascribit, ut 34 *eligentem*, 77 *profitendæ*, 102 *uolt* sine *putari*, interdum Eliensi, numero non addito, ut 59 *futura*, 67 (omissam interpolationem), 84 *et tamen tantis* sine *non*. Puto interpolatas scripturas multas errore secundo tribui; prorsus cum e bonorum genere fuisse non possum credere, quamuis neglegentem Dauisium iudicem; itaque similem credo fuisse Uictoriani.

locis ab hoc uincitur (I, 69, II, 16, 42, III, 67, tum II, 7, 37, 47, 108, ubi in Pal. 1 uerba exciderunt).

Illud patet quam molestum sit, quod ex hac familia unus omnino codex plene conlatus est. Itaque ad huius testimonium stabiliendum utiliter adhibentur illi, quos mixtos dixi. Hos ego e meliore familia prima origine ductos deteriorum interpolationem suscepisse puto. Nam quod alterum in mentem uenire poterat, codices e deteriore familia ortos meliorum conparatione emendatos esse, id quom eo tollitur, quod ea, quæ habent e melioris generis scripturis, minume eiusmodi sunt, quæ quis, intellecta meliorum codicum præstantia, præcipue inde sumere uoluisse uideri possit, magnam partem parua et quæ facile lateant, tum, quod hi codices ita conparati sunt, ut non solum eiusmodi recta uoluntas non adpareat, sed singularis quædam licentia. Facillumum st autem ad intellegendum, qui fieri potuerit, ut, quom uolgo circumferrentur codices interpolati et hominum iudicio tamquam emendatiores probarentur, illa ætate, qua incensa in Italia exardescebant studia ueterum scriptorum, aliquis, qui in antiquius et integrius exemplar incidisset, id interpolatorum conparatione corrumperet.[1])

In hoc codicum genere habendus est primum ille, quo Uictorius usus est. Is omittit, quæ in deterioribus adduntur I, 30 et 63 et II, 12 (*sed forte dicitis*), multisque locis cum bonis consentit et, ubi de uno Erlangensi constat, confirmat, hunc recte pro tota familia testem accepi, uelut I, 4 *e Græcis*, 20 *pedalis*, interdum leuiter aberrat (I, 16 *nisi tu*). Uerum ex eodem Uictorius nihil adnotauit ad scripturam uolgarem prauam et interpolatam I, 26, 39, 46, 47, 50, II, 26, 30, 61, 67.

---

[1]) Quod tertium excogitari potest, coepta nec tamen absoluta interpolatione hos a deteriorum relicua stirpe deflexisse, id et multa alia habet aduersa et coarguitur ipso genere interpolationis susceptæ.

Deinde hic codex, præterquam quod neglegentissume scriptus est et uerborum omissionibus incredibiliter foedatus (ut I, 55 omittitur *et lætitiam*, tum *molestiam*, deinde *adcessio*), singularem et propriam habet interpolationem, quam Uictorius in sua editione non ita raro secutus est. Nam hinc nata sunt illa, quorum adhuc fons ignoratus est, I, 6: *omnes res* pro *has res*, 17: *in quo nihil æque nec summum*, 31 *quom a philosophis tamen pluribus* (ex *quam pl.* pro *conpl.*), 49 *cura et rigore* (cod. *uigore) animi*, 59 *omnino* pro *animo*, 71 *improsperum* pro *asperum* (ut responderet præcedenti *prosperum*), quorum ego pleraque in notis conmemoranda non putaui, hic indicasse non inutile erit, ne quis aliquid scripturis his Uictorianis tribuat.

Longe diuersi a Uictoriano sunt in eodem genere codices plane gemelli E et ξ Oxonienses. Hi etiam constantius uolgarium codicum menda et interpolationem receperunt, (uelut etiam I, 30 et 63), ut plerumque in huiusmodi scripturis omnes Oxonienses nominandi fuerint. Tum autem, uix credibile st, quot locis hi duo codices a ceteris omnibus discedentes uerba habeant aut mendis deprauata aut leuissumis coniecturis mutata, sæpe quidem ita, uix ut ulla caussa, quæ ad mutandum inpulerit, excogitari queat aut, quid corrector spectauerit, intellegi.[1]) Sed tamen inter has sordis aliquotiens emicat uera scriptura ex meliore

[1]) Lib. I, 2 eo libro) Eξ *in eo l.* et conlaudata st) *est atque coll.* eo meliore) *eo meliori loco* 3. defatigatio) *fat.* 5. Licinius — scriptorem) om. rudem enim) *rudem omnino*) *omnino eam* 6. nostrum iudicium) *nomen iudicium* multos) *et multos* 7. poëtæ) om. fieri) *ante fieri* tum) om. 9. sale) *sale digna* Græce — maluisti) om. 10. etiam) om. 12. omnem quæstionem) *communem quæstionem* 14. neglexerit) *contempserit* 18. tum illud) *tamen id* efficiatur) *gignantur uel efficiantur* dissseruernnt) *disserunt* &c. Tantum memorabilia excerpsi et quæ ex utroque codice notata erant.

origine seruata, ubi ceteri deteriores mendum et interpolationem habent, uelut in libro II, 12 (non uidentur habere: *sed forte dicitis*), 18 *docere uolt*, 20 *re neque*, 38 *ulla*, 59 (interpolatione carent), 61 *ubi ut*, 72 *mihi* pro *modo*, 73 *si pudor*, 75 *quom dicitis*, 77 *uide igitur*, 99 *uincunturque*, 111 *pecudis* et fortasse uno et altero loco præterea. Interdum tantum ex uno uerum notatur, ut I, 10 ex E *quantumcunque possum*, II, 60 ex ξ *existumas*.

De Gudiano 2 difficile st dicere, quod Goerenzius raro eum distincte conmemorat ac fere tantum ubi singularia menda habet, alibi autem non raro tris suos potiores uel optumos codices appellat, ut II, 67 (in omissione uerborum *habere testium sat est*, in quo certum st indicium melioris originis), nec tamen usquam dicit, quem tertium adiungat Erlangensi et Spirensi.[1]) Sed tamen aliquid hunc codicem, qui idem Bremi Guelferbytanus est, e meliore familia habuisse', patet pluribus locis, maxume quod I, 30 uerba in deterioribus errore orta in hoc et Erl. atque Spirensi desunt (etsi Goerenzius contrarium dicit), sed etiam I, 4 *(quod si*, id est *quod se)*, 29 *(extremum et ultumum)* II, 7 *(puto)*, 9 *(restincta enim)*, 12 *(futurus sit philosophus)*, atque etiam in mendis, ut I, 61 (*illi negant enim* cum Erl.), 66 (*confirmetur* cum eodem). Uerum eum uix multo meliorem fuisse quam Eξ, adparet et Goerenzi testimoniis (de interpolatione in I, 26, 46, 50, II, 12, 44 cett.) et Bremi (II, 41 *gaudendo — non dolendo*, 45 *societati*, 58 *intellegis*, cett.). Quod Goerenzius interdum (ut II, 77) ex hoc solo deteriorum scripturam profert, quasi Gud. 1 et Bas. cum melioribus faciant, confusionem puto. Rursus Gud. 2 appellat, ubi Erlangensem aut solum aut simul debebat, ut V, 5 *(Pericii)*. Sed

---

[1]) Uideo esse, qui tertium faciant Gud. 1 aut Basileensem. Fortasse ne eundem quidem semper significat. Ego tamen in commentariis interdum nominaui aperte Gud. 2.

cur de ea caussa loquor, in quo Goerenzio teste standum sit?

Præstantiorem in hoc genere fuisse puto Palatinum sextum, e quo in quinto maxume libro sæpius adnotantur scripturæ bonorum propriæ (quas ad V, 89 conlegi), idemque IV, 15 cum bonis consentit (*tertia*). In prioribus libris, ubi aderat Pal. 1, Gruterus hunc contempsisse uidetur; II tamen 103 ex eo quoque profertur uerum (*quam illius*).

In deterioribus codicibus iis, qui nihil e melioribus traxerunt, facile intellegitur, præter communem illam interpolationis et mendorum labem, qua genus agnoscitur tamquam nota, et errores nouos uarie adcessisse et corrigendi conatum interdum longius progressum esse, aliter in aliis; uelut I, 46, quom excidisset *monstret*, partim oratio manca relicta st, partim additum *doceat*; in II, 26 in plerisque omissa sunt, quæ pauci ex margine principis seruarunt.[1]) Sunt in his uestigia quædam propioris cognationis certorum huius familiæ codicum; uelut adparet, editionem Romanam multo sæpius cum codice nostro Parisiensi consentire, quam Coloniensem; sed neque magni momenti hæc sunt ad inueniendum et ponderandum familiæ testimonium (nam fere paucorum a generis consensu aberrationes facile iudicantur) neque explicari distincte possunt in tanta eorum, qui hos codices adhibuerunt, neglegentia. Itaque tantum pono, inter minume malos esse Pal. 3 et 4, et Parisiensem nostrum (in quo II, 61 pro *ubi ut* est *nisi ut*, in ceteris deterioribus *nam ut*), mutando et corrigendi conatu post Eξ longe progredi Eliensem 1 (uelut IV, 6 *de animis hominum spinas uellentium*), tum uero, de quo certius constat, Leidensem nostrum, ad quem similitudine adcedit Palatinus secundus (cfr. ad V, 72).

[1]) Memorabilis dissensus est in lib. II, 68, ubi Palatini quinque, Parisienses tres (?) dicuntur habere *Themistio* (ut Eξ), nostri et Oxx. tres habent *Themistocle*.

Hoc genus quale sit, intellegi potest e III, 7, ubi quom ex *heluari libris* in codicibus deterioribus ortum esset *heluo libri*, in Leid. (et ed. prima) factum st *heluo librorum*, et e V, 39, ubi quom e *pulare* ortum esset *aptare* et *amputare* et *amputareque*, propter *que* in Leid. scriptum st *reseruare amputareque*, et e V, 70, ubi ex *inuecto*, quod ortum erat ex *inuectio*, hic fit (ut in ed. Crat.) *inuectum*. Adparet, easdem coniecturas interdum etiam in aliis codicibus fuisse (ut III, 11 *adfirmare* in Barberino Garatoni). Uerum hæ omnes coniecturæ ut nullam prorsus auctoritatem habent, ita interdum parua menda nec longe a uero aberrantia in re et sententia aperta recte tollunt, a doctiore et prudentiore homine profectæ quam illæ in Eξ miræ mutationes. Itaque quædam ex iis iam diu locum in oratione tenent et aut ignoratur, coniectura scripturam ortam esse, aut editor aliquis eius auctor putatur, uelut I, 6 *Theophrastus* (ita Leid., Pal. 3), 34 *corrupisti* (Leid., edidit ita iam Aldus 1523), 43 *durissumis* (Leid., Pal. 2, Par. 2), 64 *cognosci et percipi* (Leid.), II, 12 *de pagis* (El. 1), IV, 13 *de plurumis* (L, Eξ), 15 *naturæ* (L, Pal. 2), aliæ a me ascitæ sunt, ut II, 100 *aperteque* (L.), III, 45 *corporearum* (El. 1, nam de tribus Parr. fallitur Dauisius; unum fortasse recte appellare poterat), III, 48 *habitum* (L, Pal. 2), aut reductæ, ut *omnium naturarum* IV, 33 (L, Sigoni liber, Eξ). [1])

§ 4. Conmemorandæ sunt deinceps, exceptis duabus primis editionibus et perspicuis Cratandri et Moreli testimoniis, relicuæ ante Gruterum editiones codicesque, qui in iis curandis adhibiti putantur. Sed dicam de his

---

[1]) In codicibus toto genere infimis et qui prorsus cum deterioribus conspirant, nisi coniectura natum esse non potest, quod et ceterorum deteriorum consensus ostendit in principe huius generis non fuisse, et, si quis de hoc dubitat, bonorum quoque testimonium his locis fere cum deterioribus relicuis conspirans.

breuiter, quod in omni hac inuestigatione nullam fere aliam utilitatem esse iudico, nisi quæ in superstitione quadam expugnanda perspiciatur. Nescio enim quomodo malunt quidam de ueterum editorum codicibus suspicari quam eos, quos licet, perscrutari. Sed primæ editiones librorum de Finibus, ut fere ceterorum Ciceronis scriptorum, ductæ sunt e uolgaribus codicibus; eæ deinde sic repetitæ, ut nonnihil mutaretur ex aliis eiusdem generis codicibus, quædam coniectura. Sic extiterunt cognationes quædam editionum, duæ tamen latissume patentes; nam ex editione Coloniensi permulta (per Aldinam, ut mox dicam) ad Manutium et Lambinum manasse, declaraui in commentariis, cum Romana coniunctam esse Marsi et Uictori editiones, Cratandri quoque, etsi in ea (et, opinor, aliis et fortasse iam ante) mixta interpolatio st; uelut I, 61 e prima aut ex similibus codicibus habet *appetendo omnia petulantes*. Raro adparet codicis mixti generis usus, plane boni uix usquam, nisi in Cratandrina (§ 1 B), pro certo tenetur, neque ulla editio præter Uictorianam in duobus primis libris cum aliqua constantia ad eiusmodi codicem exacta st; quodque caput est, nulla his editionibus scriptura continetur, cuius non nunc et certiorem auctoritatem et formam interdum pleniorem in notis codicibus habeamus. [1])

Post primas editiones conmemoratur cum laude ab Orellio Ueneta a. 1480 "per Petrum Condam Petri," quam cum melioribus plerumque facere ait. Uerum ea nullo loco ex iis, in quibus diiunctio utriusque familiæ

---

[1]) Erant mihi ad manum hæc scribenti præter duas illas primas editiones et Morelianam Aldina a. 1523 (Uenetiis in ædibus Aldi et Andreæ soceri), quam initio non habui, Cratandrina (Basileæ mense Martio 1528), Ascensiana (Lut. Paris. a. d. V Cal. Nouembr. 1528), R. Stephani (ibid. 1538), C. Stephani (ibid. 1554), Manutiana a. 1555 (Uenet.), Lambiniana prima (1565) et repetita (1577). De Uictoriana credidi Orelli conlationi.

perspicitur, meliorem partem sequitur,[1]) sed, ubi aliquot codices deteriores cum melioribus conspirantes declarant in deterioris familiæ principe eandem scripturam fuisse, ac postea demum corruptam esse, ibi sæpe his adiungitur, a Coloniensi et Romana discedens, ut I, **25** *(neque uero tu)*. Paucissumi loci, qui melioris codicis usum ostendere uidentur, eiusmodi sunt, ut ab homine docto illa ætate coniectura emendari potuisse facile credas, ut I, **51** et **60**, idque prorsus adparet in eo loco, qui maxume eminet, V, **19**. Nam eiusmodi aliquid desiderari, quale additum hic est: *etiamsi non adipiscare*, ei, qui ad sententiam adtenderet, non difficulter in mentem ueniebat; si codicem melioris familiæ editor habuisset, posuisset, quod ego ex Erlangensi. Et emendauit editor coniectura, quod legitur in omnibus codicibus II, **73** *nullam* et II, **47** in omnibus præter El. (**2**) *a dignitate*.

Multum iactata st conmemorando nuper P. Marsi editio, quam quom Goerenzius magnis laudibus extulisset nec tamen descripsisset, etiam dubitatum st, num ulla esset omnino. Postea eam descripsit F. G. G. Hertel, gymnasi Zuiccauiensis rector (*de codicibus et editionibus uetustis biblioth. Zuiccau. partic. IV, Zuicc.* **1836**) et cum Orelli exemplo contulit.[2]) Ex hoc libello, quamquam multis indiciis mihi certum st, non summa diligentia conparationem institutam esse, primum

---

[1]) I, 1 *non id tantum*, 6 *dicerent*, 7 *nec enim*, 9 *hostis Mucii*, 10 *uel nobis*, 16 *hic mihi*, 19 *adhæsitationes*, 26 *quoquo ut id modo* et ibid. *melius etenim quoniam* &c., 30 *iudicari uoluptatem etiam* &c., 34 *atque turbentur*, ceteraque eodem modo.

[2]) Commentariis P. Marsi subscribitur: "P. Marsus recognoscebat et enarrabat An. Sal. MDXI" (quo tempore is grandæuos fuit). Sed ii commentarii, curante post mortem Ascanio Marso, fratris filio, Uenetiis 1527 adiuncti sunt editioni ipsorum Ciceronis librorum, cui præfuit, certe præfatus est Lucas quidam Panetius, qui se conlatis exemplaribus manuscriptis libros recognouisse testatur, ut iam adparere uideatur, Marsi falso contextum appellari.

adparet, Goerenzium multa Marso tribuisse, quæ in ea editione non sint;[1]) deinde confectum st, Marsi operam omnem pendere a codicibus deterioris generis non pessumis et a coniectura. Itaque et I, 26 et 30 et ceteris omnibus locis, in quibus codicum familiæ discrepant, interpolatam scripturam et deteriorem habet, præter perpaucos, in quibus aut Herteli silentio parum confidi posse uidetur (nam in silentio testimonium positum st, non in meliorum codicum scriptura ad Orelli diuersam adnotata) aut coniectura uersata esse.[2]) Nec, in quo ante omnia bono codice, si habuisset, usus esset, lacunas deteriorum expleuit, ut I, 46. Coniectura neque ea perquam timida adparet II, 35, IV, 6 aliisque locis.

(De scripturis quibusdam melioris familiæ codicum in contextum editionis Cratandri receptis dixi supra § 1 B).

P. Uictorius (nam de Aldo, qui prior est, dicam, quom ad P. Manutium uenero) exemplum ex Romana editione ductum exegit diligenter partim ad eum codicem, quem paullo ante descripsi, partim (extra librum I et II) ad alios deterioris familiæ codices; itaque hanc nunc (post deteriores aliquot codices adcurate conlatos) utilitatem habet, ut, si quis propter Gruteri, Dauisi,

---

[1]) I, 1 Gzius Marso tribuit, quod Dauisio placuerat, *non id tum*, Hertelius enotat *non id tantum*, 9 Gzius narrat, Marsum habere *locum — risit*, Hertelius tacet, 26 ille Marsum scribit non habere uerba errore interposita, hic ea ad Orelli exemplum adnotauit, &c.

[2]) Falso (ut de I, 26) narratur Marsum III, 15 omittere *minusue*; ne Gzi quidem errore, sed Orelli in V, 95 putatur habere *summe laudabiles*. Si Hertelio credi potest, II, 12 omittit uerba subditicia et II, 20 habet recte *facit re neque* et paullo post *id est quasi maxume*. III, 8 *Cæpioni*, si ita st scriptum, poterat iam Marso, non indocto homini, in mentem uenire. Quod I, 50 Marsi editio (1527) habet: *quod si qui satis hominum sibi contra conscientiam*, id iam apud Aldum (1523) est.

Goerenzi silentium dubitauerit, rectene ego ex meorum et Oxoniensium codicum consensu adparere dixerim, quid in codice alterius familiæ principe aut, ubi Erlangensis adcedit, quid in archetypo fuerit, is etiam Uictorium testem habeat, ut I, 64 *(cognosci et recipi)*.[1])

P. Manutius omnibus partibus pauciora in his libris nouauit quam putatur. Nihil enim nisi expoliuit Aldi patris editionem.[2]) Atque ea in summa re quasi superstructa st primæ editionis fundamento. Itaque plurumæ scripturæ, quæ et alibi et ab Orellio Manutio ascribuntur et a Manutio in priorem Lambini editionem transierunt, ex editione prima retentæ sunt; nec sane poterant a Manutio consilio inlatæ uideri, sed, qualis reppererat, relictæ. Sed apud Aldum præterea ac fortasse aliqua ex parte apud eos, qui inter primam editionem et Aldum interiecti sunt, quorum ego editiones non perscrutatus sum, multa alia partim casu, partim coniectura, quædam etiam e codicibus inferioris familiæ mutata sunt. Itaque (ut specimen ex parua parte libri primi non ualde curiose conligam) Aldi, non Pauli hæc sunt: 3 *solum nobis*, 10 *nec simulent* (e praua coniectura pro *ne*) 11 *magna* pro *summa*, 16 *Hic nisi mihi* (mixta uera scriptura, quæ erat etiam in paucis deterioribus libris, ut M, R, duobus præter primum Palatinis, cum praua), 17 *in quo*

---

[1]) Uictorius II, 78 habet uoces *si pudor* et 75 *quom dicitis*, nec tamen eas in margine edit. Ascensianæ adnotauit (in cuius contextu eas fuisse non puto; certe non sunt in Ascensiana secunda nec in Aldina); eas potuit aut ex eo codice postea in editione paranda diligentius inspecto sumere (et sunt in Eξ) aut e Cratandri editione. In Castigationibus Uictorius duos omnino horum librorum locos adtingit, IV, 10, ubi Aldi interpolationem inprobat, et V, 70, ubi defendit codicum testimonio *dissensio*, et tamen, quo pertineat, negat se scire.

[2]) Hac editione quom inde a libri V initio uti coepissem, nolui Manuti nomen, quod in superioribus positum erat, eicere. Hic rem, ut est, expono.

uec, 20 *physici est*, 21 *secutus est*, 23 *fugiamus — sequamur* (pro *sequ. — fug.*). (Supplementum lacunæ in I, 22 non est in Aldi exemplo.) Sunt pauci quidam loci, qui primo aspectu melioris codicis adhibiti suspicionem facere uideantur. Uerum eadem coniectura in paruis et manifestis rebus uerum restituit, quæ I § 10 *satis* ante *mirari* et V, 38 *ut* ante *multo secus* addidit contra omnis codices. Eademque ratio st eius loci, qui contrariam habet speciem V, 17. Nam restituendum esse aut *non dolere* aut (quod facilius occurrebat, præcedente *dolorem*) *uacuitatem doloris*, neminem fallere poterat; sed si e codice hæc Aldus sumpsisset, posuisset et eo loco et eo ordine, quo in bonis codicibus sunt.[1]) Coniecturæ libertatem arguit substitutum IV, 10 *Stoici omnino* pro *hi omnino*.

Hanc Aldi editionem P. Manutius, ut dixi, expoliuit, nec habuit perpetuo ad manum codices, quos consuleret. Itaque quom lib. I, 41, ubi ed. prima habet *nulla terra*, in editione Aldina (et postea Crat., Uict.) scriptum esset *nulla præterita* pro *præterea*, quod omnes codices habent, excepto ξ, P. Manutius in primis editionibus (etiam a. 1555) mendum reliquit, in postrema (a. 1560, e qua Dauisius notas eius sumpsit) correxit ascripsitque: "Moneo lectorem ex ingenio repositum a me *præterea* pro *præterita*, quod erat in omnibus libris, quos quidem ego uiderim." Unum conmemorat in prioribus editionibus codicem a se inspectum Bernardini Maffei et ex eo præter paucas communis deteriorum codicum scripturas profert quasdam recentissuma correctione ortas, ut in II, 23: *cui nil dempserit uis et sacculos abstulerit*, II, 66

---

[1]) P. Manutius ad h. l. sic: Ut omittam, quod libros superioris nostræ editionis (Aldinam patris dicit) tamen credendum st, ad propositum aliquod manuscriptum exemplar fuisse inpressos." Decepit uirum egregium sententia saltem de his uerbis. V, 19 uerba *etiam si non adipiscare* Aldus habet ex edit. a. 1480, Paulus sustulit.

crimen, III, 45 *in corpore sitarum;* (add. IV, 74 et V, 70). Semel, II, 71, Joannem Scalam scribit testari, se in uetere libro uidisse eam scripturam, quæ in melioribus libris est, eamque restituit (*Non metuet* et relicua sine interpolatione), ipsum se eam uidisse negat. In postrema editione conmemorat libros Philippi Tertii Sigoni, Latini Latinii, hoc est sine dubio, quæ apud illos uiderat tamquam e codicibus adnotata. Itaque et melioris familiæ scripturas quasdam inde profert (ut III, 71, IV, 32, 56, 74) et bonas coniecturas, quæ in aliis recentissumis codicibus sunt (ut IV, 33 et V, 43), et prauas scripturas (IV, 50, 59, V, 70 et 72). Sed interdum etiam antiquom librum nullo addito nomine appellat, et ex eo pauca quædam sumit, quæ in melioribus sunt, sed inuentu facilluma, ut II, 20 (*neque*, nec tamen *re*), 49 (*per se rectum*), 30 (*utrumque*), alia deteriora (II, 67 *nec uero* pro *nunc uero*). Relinquontur, quæ uir egregius ipse præter ea, quorum in scholiis rationem reddit, tacite correxit in rebus paruis et manifestis, ut I, 9 *cohorsque*, de quo in nota dubitaui, cett.

Ab Orellio conmemoratur non raro in his libris codex C. Stephani, quem ego nullum esse et dixi sæpius et facile uincam. In editione enim C. Stephani extremo uolumine extant "Uariæ Lectiones," quas index editionis his uerbis promittit: "Uariæ Lectiones ex permultis antiquissimis ac manuscriptis exemplaribus, quibus prior lectio (si quid ab ea immutatum est) nonnullæque doctorum coniecturæ adiunctæ sunt." Eæ hac forma perscriptæ sunt: "*id non totum*) uetus, *id non tam*." Hoc *uetus*, quod Orellius codicis scripturam intellexit (quemadmodum ego a. 1828 in Asconianis Hotomani erraui), est ipsa illa prior lectio, codicum autem scripturæ, si quæ essent, priore loco quærendæ essent. Uerum ibi nihil fere reperietur nisi Manuti scripturæ, ad quas C. Stephanus rediit, quom Robertus Uictorium fere secutus esset. Itaque *uetus* illud plerumque Uictorianum st; sed nescio cur, credo tamen, ut adpareat huius editionis præstantia,

uetera ponuntur Aldina quædam, quæ neque Uictorius neque Rob. Stephanus habent, in quo genere unum e multis est memorabile illud in V, 19 *etiamsi non adipiscare*. Ut autem tota C. Stephani editio parum perite aut diligenter instituta st, non raro prior et noua scriptura permutata st adnotando aliisque modis erratum; relicta quoque in contextu sunt, quæ expellere et inter uetera notare consilium fuerat. In tota re ne qua dubitatio relinquatur, speciminis loco in margine inferiore pono omnia, quæ in X primis capitibus libri primi apud C. Stephanum notata sunt.[1]).

Dionysium Lambinum, quem opinor quosdam suspicaturos bonos habuisse codices, in priore editione ipsum tantum deterioris familiæ codicibus usum esse, perspicuum st. Nam et ad I, 24 scribit, in omnibus libris manuscriptis, quibus quidem usus sit, esse partim *fidei*, partim *fideri* pro *uideri*, et ad II, 25, libros omnis ueteres, quos quidem uiderit, habere uerba: *Sed forte dicitis*; in delendis iis sequitur Uictori auctoritatem; deinde addit "alios" habere *infame et suspectum*, se id nusquam repperisse. Significat, opinor, marginem Cratandri (etsi ibi recte scribitur *infame*, *suspectum*), e quo

---

[1]) § 1 *id non totum)* uetus *id non tam* (Uict. *non id tam*). 2 *non posse)* u. *non possem* (Uict.). 5 *a quibus tam)* u. *a quibus tantum* (omnes ante Man.). 6 *ab illis has res)* u. *ab illis omnes res* (Uict.). 11 *quis — putet)* u. *quid putem* (Uict.). 20 *suo nutu)* u. *suo motu* (Ald., non R. Stephanus). 23 *confirmat autem illud*, u. *confirmat illud* (Ald., etiam P. Manutius; hoc C. Stephanus secutus est in contextu; in adnotatione inuersus ordo st; nam *uetus* (Uictori, R. Stephani) erat *conf. autem illud*). 23 *patrioque)* u. *patrio quoque* (Aldus et superiores). 26 *etenim quasi detractis)* u. *etenim quoniam detractis* (sic omnes; soli Uictorius et R. Steph. *quasi*; consilium fuit *quoniam* restituere). 31 *a phil. conpluribus)* u. *a phil. tamen conpluribus* (neglegenter notatur Uict. et Rob. scriptura *a phil. tamen pluribus*). 34 *ne ad eam non possim)* u. *ne ad eam possim* (Aldinum).

itidem sumptum st, quod in II, 10 "libros aliquot ueteres" dicit habere *dissimileis efficientibus uoluptates.* (Morelius de utroque loco tacet.) Postremo ad III, 11 adfirmat, in omnibus suis libris scriptum esse: *alia magis, alia minus.* Et tamen hic illic aliquid conpererat ab iis, qui meliores codices inspexerant; ut III, 7 e Cuiaciano profert *heluaris libris*, IV, 32 *nulla* restituens ascribit: "Sic erat emendatus hic locus in libro Leoquerni." [1]) In libro V, 89 in præclara emendatione (*docti et indocti*) se codices manuscriptos secutum profitetur; in altera editione nominatim Cuiacianum et Huraltinum appellat. De nonnullis perquam ambigue scribit, ut I, 68 in prima editione ait "libros ueteres fere omnis" habere *sententia*, in altera "libros aliquot." (*Sententia* scribi uoluerat Morelius, quem Lambinus etiam ad II, 26 significare uidetur, nonnullos legere *neglegenter* scribens). Pauca huius generis adcesserunt in editione altera, ut V, 29 *putare* (e margine Crat.). Sed Lambinus in his libris, ut in aliis, fidem incorruptam non seruauit, codicumque testimonia quædam finxit; neque enim ubique ipsum iis, quæ in Memmi aliorumque amicorum librorum marginibus adnotata repperisset, deceptum dicere licet. Huiusmodi st, quod ad I, 19 scribit, in melioribus libris non conparere uerba *quam fieri sine caussa quicquam dicere*, quæ Manutius incaute damnauerat, codices omnes recte habent, et quod ad I, 49, libros ueteres habere: *quæ sua sede naturam sollicitare.* Nec ueriora, quæ ad I, 3 (de *denique*), II, 42, IV, 59 (in edit. sec.) narrat. Ne in margine quidem repetitæ editionis talia prorsus desunt (quamquam ibi alii turbare potuerunt), ut II, 11 e uetere codice adnotatur *indoloria*, quod in nullo codice Ciceroniano fuisse certissumum st. (Quod in hoc margine permultæ uoces antiquo more scriptæ notantur, addita hac nota: *sic o. u. c.*, id pertinere ad communem antiquiorum codicum morem, non ad certos

---

[1]) In altera editione scribitur: "in libro Cl. Puteani."

codices in his libris adhibitos, satis liquet, quoniam nihil aliud illi o. u. c. præbent.)

F. Ursini codices, qui, ubicunque hæserat, præsto erant, commemorare nihil adtinet; iam I, 1 pro *tantum studium* habet *tam multum*, quod sequitur *tamque multam*; etsi hic quoque, ut alibi, interdum ueros codices inspexisse uidetur, fortasse etiam bonos, ut IV, 23. Eadem, qua Ursinus, fide Lallemandus aliquotiens codices regios appellat; uelut quom Ursinus I, 17 in suo codice *citimum* esse finxisset, Lallemandus idem in duobus repperit.

Non fraudem, sed errorem permagnum et permirum habent codices plus quam triginta Lagomarsiniani a. F. A. Wolfio commemorati in censura editionis Rathianæ in ephemeridibus Ienens. a. 1805 n. 63.[1]) Ex his codicibus in libr. I, 10 uiginti dicuntur habere *satis*, quod in nullo neque optumo neque pessumo codice quisquam præterea repperit; uiginti item I, 70 *qui dicant*; lib. II, 3 in his codicibus præter *ea res*, quod omnes omnium codices habent, reperitur partim *qua res*, partim *quæ res*, partim *qua re*, partim *qua de re*: postremo II, 36 *quom* particula, quam Lambinus et Th. Bentleius addiderant, in duobus horum codicum erat, id est, in editionibus Lambini et Bentlei. Nam Lagomarsinius magis mirabili quam utili diligentia magnum numerum editorum exemplorum contulerat scripturasque excerpserat;[2]) eæ pro codicum scripturis omnes habitæ sunt; itaque quæ coniectura ab omnibus fere recepta erat, uiginti hic testis habebat, quæ a duobus, duos. (Inter ueros codices num melioris generis aliquis fuerit, ex hac commemoratione intellegi nequit.)

§ 5. Ex copia uariæ scripturæ ab aliis adnotatæ ego primum, quidquid erat e melioris familiæ codicibus prolatum, id omne in meis commentariis posui, ne quid

[1]) Uid. Wolfi Analectorum litter. uol. I p. 277.

[2]) Cfr. quæ Peyron exposuit ad orat. pro Milone p. 239.

detraheretur, quod cum Erlangensi coniunctum uniuersæ familiæ testimonium ostenderet. Rarissume, ubi in margine Cratandri corrigebatur mendum primæ editionis, quod ne in deterioribus quidem codicibus adparebat, non conmemoraui. Incredibile st autem, quantam habeat molestiam eiusmodi conlectio uarietatis non perpetuo enotatæ, sed hic illic magnis interuallis adpositæ, e quibusdam quidem codicibus, ut Gronoui, perpaucis locis. Itaque una et altera scriptura quom antea me fugisset, nunc inter Addenda posita st. Deteriores codices fere uiginti, quibus, ut ceteros omittam, Gruterus, Dauisius, Oxonienses, Goerenzius usi sunt, si mihi ipsi omnes oblati essent, elegissem idoneos aliquot, quorum uarietatem plene ponerem ad familiæ testimonium ubique abunde declarandum; ceteros eiusdem rei caussa interdum appellassem. Si enim codicum familiæ descriptæ et singularum testes idonei adhibiti sunt, ualde errant, qui utili adcessione augeri philologiæ copias putant, quom ad scripturas uiginti codicum recentium et interpolatorum uigesumi primi in isdem mendis nomen atque unum et alterum nouom mendum adiectum sit. Nunc ita conparata erat res, ut, si omnia, quæ notata essent, posuissem, tamen nullius Gruteri, Dauisi, Goerenzi codicis plenam conlationem habituri fuerimus, ac ne Oxoniensium quidem. Deinde quom infinitis scripturis dubitandi notam adposuissem, æque multæ dubiæ et praue enotatæ relictæ essent. Itaque hanc tenui rationem, ut, ubi ex meis deterioris familiæ aut consensus aut dissensus intellegi satis non posset, ibi aliorum testimonia ascriberem, aut ubi inutiliun coniecturarum et dubitationis non necessariæ caussas monstrari similemque in posterum lusum excludi utile uideretur. Ac fui fortasse in hoc genere copiosior, quam debui, certe quam cupiebam, dum totum hunc locum a confusione et uanitate purgare conor. In uarietate scripturæ etiam Orellianæ editionis discrepantiam facilioris conparationis caussa adnotaui,

ut, ubi nihil in notis distinctius exponeretur, eius nomine editionum aut omnium aut, exceptis antiquissumis, ceterarum aut certe plurumarum consensus significaretur. Itaque sicubi positum sic est: LPMCROr., in notis autem in paruis rebus aut nihil aut huiusmodi aliquid: *Sic etiam Spir.*, ibi scriptura a me primum ex Erl. solo aut ex eo et Spirensi quiue alius in nota appellatur, mutata st.

Usum codicum, ut par erat, omnem rettuli ad unius codicis archetypi scripturam inueniendam, quom nostrorum codicum testimonia in ea re exquirenda ponderarem ea lege, quam eorum origo cognatioque dabat. Constituta enim codicis archetypi scriptura aut uerum tenebatur aut, si cum hac auctoritate ratio pugnabat, id, a quo omnis ueri inuestigatio proficisci debebat. Quidquid autem adparebat in codice archetypo non fuisse, id aut mendi loco habendum esse, perspicuum erat, aut coniecturæ postea temptatæ, quæ poterat interdum esse consideratione digna. Atque utinam hoc aliquando philologi omnes intellegant et teneant. Liberabimur enim et peruersa quorundam superstitione, a quibus unus codex describendo multiplicatus, quamuis multis locis eum etiam inscii deserere cogantur, tamen alibi certissumis rationibus præfertur, et inani illo coniecturarum lusu ex apicibus unius alteriusue codicis ductarum sine ulla ceterorum aut cognationis cura. Itaque in codicum dissensu utriusque familiæ conparationem feci, non singulorum codicum. Quotiens autem eiusdem familiæ codices dissentiebant, exquisiui, quodnam in hac discrepantia significaretur familiæ testimonium, id est, quænam non plurium eius codicum, sed principis scriptura, quoniam hæc sæpe postea, in deteriore maxume familia, nouis erroribus corrupta erat. Id inueniri poterat partim alterius familiæ conparatione, ut, qui cum ea consentirent, illi sui principis scripturam seruasse iudicarentur, quod ille consensus communem archetypi codicis scriptu-

ram ostenderet,[1]) aut, si nulli prorsus consentirent, tamen illi suæ familiæ principis codicis scripturam habere putarentur, quorum scriptura aut alterius familiæ scripturæ gignendæ occasionem dare aut ipsa ex ea mendo interpolationeue orta esse posset, illi autem, qui tertiam scripturam longius remotam haberent, in iustam suspicionem recentioris mutationis uenirent; deinde etiam per se sine illa alterius familiæ conparatione adparebat, quom in una quæreretur, quam scripturam ex qua ortam esse probabile esset; in qua quæstione etiam singulorum librariorum partim modestiæ partim ad mutandum procliuitatis habita ratio st.

Si quando tamen post hanc infinitorum errorum remotionem dubium relinquebatur, quid in alterius ex duabus familiis primo codice fuisset, ea dubitatio in inferiore familia raro molesta erat, quod utraque scriptura aperte deprauata erat ex ea, quam altera familia tenebat. Fere enim ubique in utriusque familiæ contentione melior etiam certis argumentis ex ipsa scriptura ductis adiuuabatur, quod ea aut orationi Latinæ aut Ciceronis consuetudini diligentius exactæ aut sententiæ et rei satisfaciebat aut denique intellegebatur, ex ea ceteras oriri potuisse, non ipsam ex ceteris; in quo genere maxume eminebant eæ meliorum codicum scripturæ, quæ leuiter corruptæ ueram sententiam et antiquam orationem inuolucris quibusdam tectam continebant, quom in deterioribus omnia ueri uestigia interpolando sublata essent. Raro nisi in paruis rebus, uelut in ordine uerborum, quom prope par caussa esset, sola auctoritas melioris familiæ in multis aliis locis spectata sequenda erat. Neque tamen nusquam accidit, ut in deterioris familiæ primo codice et qui inde orti sunt, aut omnibus aut ple-

[1]) Interdum tamen in paruis rebus eadem aberrandi opportunitas in utriusque familiæ aliquot codicibus idem mendum genuit, quod in codice archetypo non fuisset, ut IV, 37 *intersit* pro *iter sit*.

risque, uera scriptura seruaretur, quom melioris generis primus librarius aberrasset, sed fere aut leuiter aut ita, ut erroris manifesta caussa dubitationem tolleret, uelut in uerbis propter similem uocem bis positam omissis. Sed in exquirendo familiæ melioris testimonio molestum fuit interdum, quod unum habebam, qui ubique certus præsto esset, codicem Erlangensem, ex quo nunc primum plurumæ maxumeque insignes scripturæ prodibant. Itaque elaboraui, ut cum eius auctoritate quidquid esset in aliis bonis mixtisue codicibus adiumenti, coniungerem, obscura sæpe uestigia persequens; deinde, quom infinitis locis declaratum esset, et quanta esset bonorum codicum conspiratio, quod illa licentia, quæ dissensum gignit, hos non adtigisset, et quam non codicis Erlangensis scriptor suam sectam uolens et prudens relinqueret, hunc unum pro familia accepi testem, ipsius scripturæ bonitate et cum altera familia contentione iudicium confirmante.

Et tamen necessario interdum dubitaui, quom præsertim ipse codex ita neglegenter et inperite scriptus esset, ut supra dixi, familiæne testimonium an unius librari error oblatus esset, uelut II, 87; neque uitari potuit, quin quamuis diligenter omnia circumspicientem paucis aliquot locis aliquid fugeret, quod exiguo momento dubitationem tamen tollere potuisset, cuiusmodi st, quod nunc in I, 42 et 46 animaduerto. Nam utroque loco edi debuit ex Erl. *uoluptates*, priore, quod plures uirtutes recte uoluptates efficere dicuntur, paullo post uniuersa uirtus uoluptatem, altero, quod aptius contraria ponuntur *propter molestias* et *propter uoluptates*, quam numero uariato. In uerborum quidem ordine codicem Erlangensem secutus sum, quotiens aut paullum aliquid aliunde, uelut e Uictori codice, adcedebat auctoritatis (quod ita sæpe fit, ut hic quoque uniuerse familiæ consensus pelluceat), aut Ciceronis consuetudo sententiæque forma fauebat, postremo ubi caussa aliqua mutati in altera familia ordinis intellegi poterat; ut

ubique eius unius codicis auctoritatem ceterorum consensui, id est, eorum principi præferrem, inpetrare a me non potui, quom suspicio non abesset, quin in hoc genere eius librari, qui eum scripsit, neglegentia late patuisset (cfr. I, 68: *Epicurus eadem his pœne uerbis inquit* et II, 28: *Deinde enim ubi erubuit uis est permagna* et 39: *uirtutis omnino adiunctio a philosophia*). Malui igitur ea, quæ certa non erant aut saltem perquam probabilia, adnotata in uarietate scripturæ expectare, dum alter eiusdem generis codex adcederet; nec dubito, quin is plura etiam ex iis confirmaturus sit, quæ minus exquisita uidentur quam in uolgaribus (ut II, 43 *iam pridem desitum st contra eos disputari*). Interea habeant hæc, in quibus se iactent, qui multo se mihi prælaturi sunt, quom docuerint I § 3 scribendum fuisse *modus ullus est.*

Uerum codicem archetypum ipsum menda non pauca habuisse constat et supra aliquot exemplis declaratum st, quom etiam ostenderem (§ 3 p. XXI et p. XXX), multa, quæ nunc communi consensu tamquam fideliter antiquitus seruata probarentur, coniecturæ ueræ ac necessariæ deberi; eratque facile iis, quæ ibi a recentissumis librariis emendata dixi, alia adiungere, quæ a uetere aliquo editore correcta esse uolgo nescitur. Uelut (ut duobus uicinis exemplis defungar) in III, 28 quamquam ad uerba *ex quo ecficitur* nihil Gruterus, Dauisius, Goerenzius, Orellius adnotant, tamen certissumum st, in nullo codice ita fuisse, sed in omnibus *ex qua*, et paucis uersibus post, ubi recte editur *ob ea*, quod Orellius ex una Uictori editione ascribit *ad ea*, id omnes codices habuerunt.[1]) Horum igitur codicis ar-

[1]) Omnino plerique, non solum inperiti illi, qui criticam adtingunt sine ulla antiquorum codicum diligenti pertractatione, nesciunt, quam multa coniecturis necessariis emendata legant in omnibus Ciceronis scriptis, quod omnium maxume in libris de legibus demonstrari potest.

chetypi mendorum tollendorum, si ab iis locis discedimus, quos apud Nonium rectius scriptos ante (p. XXI) enumeraui (nam ceteri grammatici nihil nos adiuuant), omnis ratio in coniectura posita st, cuius quæ sit condicio, ipsi illi loci aliquo modo ostendere possunt. Nam ex *kiaretur*, *sub dubia*, *temeritas* facile erat sententiam sequenti etiam sine Nonio id inuenire, quod Cicero scripsisset; pro *uespis* substituendas esse *uepas* sine huiusmodi testimonio intellegi non poterat. Atque sæpe coniecturæ necessitatem ipsa demum inuentio eius, quod in codice archetypo scriptum fuerit, expulsis posteriorum interpolationibus, adfert et ostendit, quom in eo uestigium ueri sit, non uerum ipsum, cuiusmodi st (ut ex magna copia unum ponam) illud in III, 66: *ciuiles (cules) neglectique* pro *uiles neglectique*.

Coniecturam igitur, hoc est, emendationem ex indiciis repertam, qua critica ars absoluitur, ut non solum traditorum delectum faciat, sed amissa reparet, et aliorum secutus sum et multum etiam mea usus, quom et testimonia codicum plenius certiusque exquisita haberem, quam superiores, et totam Ciceronis disputationem omnisque sententias diligentius adcuratiusque persecutus mihi uiderer; uti autem studui et libere et prudenter et ad artis regulam. Odi enim, ut qui maxume, inania coniecturarum ludibria hominum aut inperitorum aut leuium, certe arte destitutorum, præter ipsam uanitatem uel præcipue ob eam caussam, quod necessariam partem criticæ in inuidiam adducunt.

Primum igitur in coniectura necessitatem specto et euidentem mendi demonstrationem, quæ conficitur aut e codicum bonorum scriptura aut ex oratione aut ex sententia aut ex horum concursu, eaque omnia sic exigo, non ut, quid per se rectum sit, quæram, sed quid a Cicerone etiam minus recte et eleganter scribi potuerit et quid eum testimonia argumentaque scripsisse ostendant. Atque in illa parte, quæ ad orationem pertinet,

(nam de codicibus dictum st) maxume peccatur a philologis, quom in regula iisque, quæ ab ea deflectunt, considerandis, quia nunc Latinus et Græcus sermo libris conclusus studiose arte comprehenditur, non satis meminerunt, quæ sit communis linguarum hominum usu uigentium natura. Ille enim ueterum sermo iisdem omnibus caussis mouebatur et flectebatur, quibus noster, sed eæ caussæ aliam materiam et formam ab initio aliter constitutam diuerso modo regunt. Itaque quod olim multas mirasque figuras excogitabant, quarum usu antiquis omnem sermonem uertere licuisse putabant, nunc contra partim omnem neglegentiam ambiguitatemque a ueteribus linguis exclusam putant, partim mira scriptorum artificia excogitant significationesque, quas illos consequi uoluisse arbitrantur, nec meminerunt, singulos homines, qui lingua aliqua utantur, ita communi eius usui parere, ut ipsi nouas significationes fingere nequeant, quas nemo intellecturus sit, tum sæpe obliuiscuntur, quæ sit formarum ad regulam positarum uis et caussa (ut in illo, quod ad I, 10 p. 25 adtigi). Qui prudenter agent, illi primum, quom quæretur, rectene et Latine aliquid aut omnino aut certo tempore dictum sit, maxume considerabunt, quo transitu et quibus quasi gradibus a consueta aut significatione uerborum aut iunctura ad hanc, de qua quæretur, ueniri potuerit, deinde autem, quom de licentia neglegentiaque dubitabitur, adtendent, quos ei et a qua parte aditus legituma forma dederit quæque caussæ scriptorem traxerint. Hæc ego studiose persequens et negaui quædam ferenda, quod legitumæ formæ eam perturbationem haberent, quæ accidere Latinis nequisset, et permulta, quæ minume recta essent, tamen a Cicerone scripta defendi, ut illud maxume notabile in lib. III, 51; interdum, demonstrato uitio et falsa defensione detracta, tamen dubitaui, quousque Cicero progressus esset, ut III, 31.[1]) Sed et de

[1]) Quoniam mentio facta st ueteris sermonis libere se et natu-

his ii demum recte iudicare poterunt, qui libere de Cicerone sentire audebunt nec omnia ab eo summa arte scripta credent, et eadem iudici libertas ad ea adhibenda st, in quibus mendum scripturæ coargui putatur sententiæ uitio. Nam ut non pauca, quæ erant aut olim a scribis aliquot mutata (ut III, 43 *bona uere*) aut nuper ab editoribus temptata (ut illud facillumum III, 40), ueræ et rectæ sententiæ declaratione defensa nunc sunt, ita multa, in quibus erat dubitatum, expediui, quom ostenderem, Ciceronem parum diligenter sententiam animo concepisse (uelut II, 50, V, 54), alia autem, ipse primus, quid haberent in sententia uiti, ita exposui, ut de scriptura dubitari non posse demonstrarem, ut II, 35, IV, 58. Uerum in hoc quoque genere alia eiusmodi sunt, ut a Cicerone male scripta esse possint, alia eiusmodi, ut ab eo scripta non esse quom rei natura tum totius orationis et disputationis conformatio declaret, quædam denique dubia, ut IV, 47 (*aut uitio*) et illud, quod a Wesenbergio in IV, 67 notatum st. Ita quom distinctum st, quid constet non esse corruptum aut saltem nulla sit idonea caussa, cur corruptum putetur, quid non constet esse corruptum, quid corruptum esse constet, sequitur

raliter nec subtiliore, quam quæ in nostro st, arte mouentis, non tacebo, in hoc genere ne Handium quidem, cuius eruditionem et industriam non minus laudo quam ceteri, mihi satisfacere, eamque esse caussam, cur non paucis locis contra eius sententias in Tursellino positas mihi dicendum fuerit. Ac tota dissensio fere in excursu primo perspici potest. Sed adcedunt et nimis minutatim concisæ particularum significationes et quædam parum probabiliter excogitatæ et in ea re et loci scriptorum contra sententiæ cohærentiam non raro expositi et menda defensa pertinacius. Ac quamquam in tanto opere instruendo non poterat omnium scriptorum critica condicio exquiri, uidetur tamen mihi uir egregius in Ciceronis saltem et Liui libris ad hanc rem et ad codicum discrimina paullo magis adtendere debuisse.

emendationis inuestigatio, ut id reperiatur, quod omnibus codicum indiciis et sententiæ et orationi ita simul satisfaciat, ut nihil aliud iis respondere adpareat. In quo ut est felicitas quædam et sagax animi motus in iis celeriter excogitandis, quæ scriptoris animo offerre sese potuerint, quom eodem temporis momento ex altera parte occurrat, e qua uera forma hæc, quæ fracta nunc restet, nata sit, ita prudentis est, scire, quousque progredi possit. Nam alia uidebit prorsus a se sanari posse, alia ita, ut sententia et uniuersa orationis forma demonstretur, alia relinquenda esse. Hoc modo qui coniecturam moderabitur, is emendabit ueterum scripta et emendationi suæ confidet; de modestia autem coniecturæ aut temptandæ aut in textu ponendæ ita iudicabit, in arte quidquid prudenter fiat, satis modeste fieri. Hæc ideo paullo pluribus uerbis de coniectura exposui, primum quod hoc tempore, quom homines tædium quoddam cepisset inutilium et leuium coniecturarum quomque simul protracta essent e tenebris præstantissuma codicum manuscriptorum præsidia (sine quibus coniectura fundamento caret), nata st superstitio quædam ita se codicibus addicens, ut absurdissuma quæque contra certissumam emendationem defendat, interpretetur, enarret et in eo cum magna se gloriatione iactet; nihil enim non expediat, cui (ne de sententiarum et rerum uitiis dicam) in oratione durum non sit (pro Cæc. 97) *decemuiris religionis inicere*, ut audiatur *aliquid*, aut cui ad defendendum soloecismum mirabilis hæc sufficiat orationis distinctio (Tusc. V, 121): *In quo quantum ceteris profuturi sumus: haud facile dixerim*, similiaque infinita placeant.[1])

---

[1]) Merito coniecturas oderunt, qui ipsi declarant, nescire se, quid differat inter portenta orationis et sententiæ a perspicuis codicum uestigiis discedentia et coniecturam uia ac ratione procedentem, cuius rei exemplum manifestum ponam. Pro desperato habitus est locus orationis pro Cæcina § 76. Is locus

Deinde uero faciendum mihi uisum st, ut a prudenti coniectura et, ut ita dicam, seuera atque casta non ambiguo fine, uelut mutationum numero et magnitudine (nam hæc genere corruptelæ et frequentia uariantur), sed tota forma separarem leuem et temerariam, quom præsertim ea nuper per unum ex his Ciceronis operibus mira licentia grassata esset.

---

in codice Erfurtensi sic scribitur, ceteris fere consentientibus:	nuper sic est emendatus:	scribendus est hoc modo:
tu res si equos uestes si uim non in cede solum sed etiam in animo libidinis nisi cruor appareat uim non esse factam iniuris delictum esse qui prohibitus sit libidinis nisi ex eo loco ubi uestigium impresserit deici neminem posse iuris retinet sententiam et æquitatem plurimum ualere oportere libidinis uerbo ac littera ius omne torqueri nos statuite recuperatores et uiliores esse uideantur.	*tu igitur, si æquom est esse uim non in cæde solum, sed etiam in animo, ibi dicis, nisi cruor appareat, uim non esse factam, si uerum est deiectum esse, qui prohibitus sit, ibi dicis, nisi ex eo loco, ubi uestigium impresserit, deiici neminem posse. si iuris retinere sententiam et æquitatem plurumum ualere oportet, ibi dicis, uerbo ac littera ius omne torqueri. nos statuite, recuperatores, utra uerior res esse uideatur.*	*I u r i s huec uox est, esse uim non in cæde solum, sed etiam in animo, l u b i d i n i s, nisi cruor adpareat, uim non esse factam: i u r i s, deiectum esse, qui prohibitus sit, l u b i d i n i s, nisi ex eo loco, ubi uestigium inpresserit, deici neminem posse; i u r i s, retineri sententiam et æquitatem plurumum ualere oportere, l u b i d i n i s, uerbo ac littera ius omne torqueri. Uos statuite, recuperatores, utra utilior esse uideatur.*

Iuri Cicero id tribuit, quod ipse defendit, lubidini id, quod aduersarios defendere ait. Uerum non inuenisse in tali loco nemini opprobrio esse potest; sed talem orationem (*s i uerum st — ibi dicis*, hoc est: *quom uerum sit, — tu* (contra) *dicis*) pro Ciceroniana habere, tum non intellegere, a *lubidinis* uoce ter repetita et *iuris* bis seruata omnem emendandi conatum proficisci debere, id uero mali coniectoris st.

Non ita paucis locis in eam sententiam adductus sum, ut uocem aliquam in codice archetypo excidisse putarem. Id ne temere statuisse uidear, lubet hic commemorare, quibus locis idem mendum iam ante me omnibus probantibus correctum sit, quamquam uno et altero editores aut omnes aut recentiores ignorarunt, coniectura repertum esse, quod tenerent. Nam I, 10 ita restitutum st *satis*, II, 21 *quod reprehenderemus*, III, 7 *inexhausta* (ab eo, qui codicum deteriorum principem interpolauit, uerbum non bene delectum), III, 11 *cur* (a librario non antiquo), 55 *uno*, 62 *ut*, IV, 65 *non*, 74 *stultos* (*stultorum*), V, 38 *non*, 49 *esse*, 74 *rem*,[1]) neque dubitatum st, quin I, 50 post *sic* excidisset subiectum sententiæ; II quoque 36 *quom* omissum fuisse, ab aliis erat intellectum. His locis ego perspicuis argumentis adductus hos addidi, qui si inter se et cum illis conlati fuerint, minus etiam dubii uidebuntur: 1, 50 (*semper aliquid* **), II, 25 (*bene*), 82 (*quom*), 97 (*beatus*), III, 15 (*nouarum* **), 29 (*numquam*), 61 (*neque* ** *uirtute*), IV, 2 (*quicque* **), 17 (*quom*), 69 (*non*; ceteri addiderant *enim*), V, 31 (*quam*), 80 (*bona* cum Lambino), 81 (*illud dicere*). Uoces ab aliis aut a me suppletas notaui forma litterarum. Pluris uersus, quemadmodum in I, 22 accidit, suspicatus sum excidisse II, 34.

Illud etiam in pluribus locis ab aliis iam erat intellectum, ascripta quædam interpretandi caussa in codice archetypo locum inter Ciceronis uerba tenuisse (I, 3, III, 17, 36, IV, 63, V, 64, tum, qui loci longiores adnotationes e margine susceptas habent, II, 108 et V, 21). Idem accidisse ego arbitratus sum etiam his locis: I, 55, II, 25, 35, III, 22, 35 (qui duo loci plurium uerborum additione corrupti sunt), 55, IV, 9, 62, V, 28, et ita in singulis locis iudici caussas exposui, ut nunc hac conparatione confirmari id uelim.

---

[1]) Addi debet III, 49, ubi *non* ante *eam* præter meos codices omittunt etiam ξψ. De ceteris tacetur, ut sæpe.

§ 6. In enarrandis his libris primam maxumamque operam, ut par erat, contuli ad res et sententias ita declarandas, ut plene, æqualiter, distincte, libere exponeretur, quid Cicero a Græcis acceptum quomodo reddidisset, omnisque disputationis ordo et progressus pateret. Multa enim in hac parte reliquerant Moreli laudabile studium, a doctrinæ copiis et iudici subtilitate non satis semper adiutum, et Dauisi opera, quæ fere consumpta st in locis Diogenis et Sexti Empirici patrumque Christianorum ibi ascribendis, ubi unum aliquod non ignotum dogma apertis uerbis positum erat, tum quæ Bremius in trium primorum librorum argumentis explicandis satis apte et distincte exposuerat, neque tamen ita ut reconditiora subtilius adtingeret. Goerenzius locis ab his transcriptis nihil addidit nisi errores in notis sententiis argumentisque incredibilis tantosque, ut non raro Stoica pro Epicureis, Epicurea pro Stoicis haberet.[1]) Itaque in difficillumis quibusque locis tacebant interpretes (ut II, 33, 35, III, 69, IV, 58, V, 17 sqq. multisque aliis locis); eas dubitationes, quæ diligentius adtendenti oboriri debebant, nusquam fere adtingebant (ut III, 49 &c.); quo minus mirum st, si quid ex disputationis interiore intellegentia peti deberet ad scripturam dubiam constituendam, plerumque aberratum esse, ut III, 43, IV, 32, maxume tamen (ut posteriore loco) ab recentissumis. Omnino nullum st post P. Fabri operam in Academicis conlocatam ex hoc genere Ciceronis opus, cuius sententias et disputationes omnis plene et cum rerum intellegentia Græcorumque fontium usu enarratas dicere possimus præter libros de officiis.[2])

---

[1]) Ad Lib. I et II, qui facillumi' sunt, Muretus quædam contulit in scholiis, ad tris postremos libros nihil.

[2]) Quem potest non pudere philologum appellari, quom uideat, in grandis molis editione Tusculanarum Ciceronis rerum explicandarum caussa per excursum (ad II c. 6) ascribi, quæ Camerarius una pagina de sectis Græcorum philosophorum tradiderit, et

Uerum Beierus, dum omnia conligit et ecfundit, sæpe admiscuit aliena, neque audebat libere de Cicerone iudicare. Ego in his libris operam dedi, ut id ipsum, quod Ciceroni quoque loco obuersatum esset, distincte exponerem significaremque, in tertio potissumum libro, ubi Cicero in difficilluma disciplina maxume quasi summa fastigia rerum sequitur, quomodo cum aliis eiusdem disciplinæ partibus disputationibusque cohærerent ea, quæ is posuisset. Deinde si quid minus ab eo aut perspicue aut recte intellectum expositumque iudicabam, aperui et notaui, ea quoque persequens, quæ non tam a decretis Græcorum aberrabant, quam ab ipso Cicerone in argumentis concludendis sententiisque explicandis minus acute et distincte cogitata neque aptissume uerbis conprehensa esse uidebantur, ut sensim ad orationem scribendique genus delaberetur animaduersio. De quo uniuerso genere ita dicam paullo post, nullam ut a me Ciceroni iniuriam factam neque iniquo animo de eo iudicatum esse facile adpareat. Notari autem hæc prorsus necesse st; quis enim potest, quod male scriptum st et cum sententiæ uitio, perspicue declarare, nisi eo uitio demonstrato? Itaque uolgo prætermittuntur, quod incuriose et parum subtiliter legitur. Tum de uera multorum locorum scriptura nullo modo iudicari posse, nisi hoc genere perspecto et declarato, paullo ante, quom de coniectura dixi, exposui. Ac si qui putabunt, nimis tamen molestum me fuisse, qui ne illa quidem miti silentio transmiserim, quæ quiuis per se animaduertat sine admonitione, ii considerent, quam ex turbis hominum, si quid aliquando animaduersum sit, perspiciatur, uolgo non animaduerti, ut uel hæc sit satis magna notandi caussa, ut adsuescant nonnulli non perturbari. [1])

---

horum augendorum caussa addi (ut hoc utar) de Hieronymo Peripatetico notulam Meieri ad Cic. Oratorem, ubi rhetoricum quoddam Hieronymi præceptum conmemoratur?

[1]) Ascribam unum ex alio opere exemplum. Tusc. II, 43 hoc ponitur: *Quod ergo et postulatur a fortibus et laudatur,*

Postremo pertinet ad ipsam philologiæ dignitatem, prudenter magis quam indulgenter laudari antiquos scriptores et exempla bene scribendi proponi.

Deinde, si qua erant in orationis grammatica forma aut uerborum significatione aut obscura aut minus uolgaria, etiam extra scripturæ dubitationem et criticam disputationem studiose adnotaui, et ex hoc genere multa in hos commentarios rettuli, quæ ad Ciceronis aliorumue librorum locos emendandos explicandosue pertinerent. Ea, quæ sæpe iam dicta et per multorum libros peruagata sunt, hic ne quis quærat. Atque in iis etiam, quæ dixi, breuitatem, quantum potui, secutus sum. A librorum hominumque nominibus iactandis natura mea abhorret; testimonia rationesque non opinor desideratum iri.

Multo plus loci, quam uellem, in commentariis meis occupat aliorum refutatio atque etiam reprehensio. Sed scribimus neque peritis solis neque iis, qui lubenter et simpliciter ueritatem admittant, potiusque multi ecfugia quærunt ueteresque errores quasi noua inuenta referunt. Adcessit singularis quædam caussa ac necessitas. Dedit enim mihi fortuna, cui, si summa res spectatur, succederem, Goerenzium, quem ego, ex quo primum Ciceronis de philosophia libros studiis meis adtigi, nescio utrum miratus sim magis an indignatus, aliquo inter philologos loco habitum esse et nunc quoque a nonnullis haberi;

---

quom fit, id aut extimescere ueniens aut non ferre præsens nonne turpe st? Atqui postulatur et laudatur *doloris patientia,* extimescitur nec fertur *dolor.* Hæc igitur a Cicerone confusa esse, Nissenius animaduertit, addiditque modeste, quod putidum uidetur dici, scriptoribus antiquis quædam inhærere excusanda magis quam probanda aut imitanda; modo ne anacoluthon esse dixisset; nam syntactica orationis forma optume constat. Quid Moserus? Non ferens audaciam Nisseni, abesse ait post *quom fit,* quod facillume intellegatur (!), *dolorem pati,* ex eo haud difficulter audiri *dolorem perpetiendum.* Sed quid fiet conclusione et sententia, si aliud est *quod,* aliud *id?*

adeo mihi totus ex neglegentia et confusione, ex Latini sermonis summa ignorantia, ex ingeni torpore iudicique peruersitate cum incredibili quadam obliuione (quam Græci μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν appellant), denique ex arrogantia mixtus uidebatur. Huius etiamsi opiniones erroresque relicuos omnis silentio prætermittere decreuissem, quod ipsum cum periculo aliquo facturus eram in eo, qui aliis dux fuerat, tamen crebram mentionem et reprehensionem postulabant codicum ab eo prolatæ scripturæ infinitique in iis errores conmissi. Itaque constitui ab initio opprobrium hoc ex litteris nostris tollere et ecficere, ut, quibus hæ nugæ et quisquiliæ inanissumæ aut placuissent aut mediocriter displicuissent, illos iudici sui poeniteret et aliquid de sua scientia cogitarent, postremo posthac eas conmemorare puderet. Et quamquam pæne incredibilia sunt, quæ in commentario plurumis locis notaui ab eo peccata, tamen, ut in quauis minuma et facilluma re et ab omni parte similis sui uideretur, decreueram hic copiam quandam exemplorum generatim exponere. Uidebatur enim res admonitionem non inutilem habitura. Sed quoniam plus iam ille in meo libro obtinet loci, quam debebat, contentus ero iis, quæ supra (p. XI sqq.) de uno genere posui, dicamque breuiter et uniuerse, qualis omnis illa opera sit; testimonia fortasse dabo, si quis extiterit defensor, quoniam uideo, quom C. Beierus paucos Goerenzi errores quasi præteriens notasset, non defuisse, qui *summum uirum et inmortaliter de Cicerone meritum* uindicaret. Sed hic summus uir sæpissume in notissumo uerborum usu et iunctura pueriliter errat; si qua st mota dubitatio, fere numquam scit, quid agatur, neque rem ad quærendum propositam mente concipit; quom de oratione quæritur, si in interrogatiuæ sententiæ modo hæretur, ille de relatiua dicit, si in præpositionis ui, ille de *et* aliaue particula; aliorum de notis rebus obseruata mire peruertendo corrumpit; quom exempla desiderantur, ipse magis inaudita fingit, siue Græca placuit siue Latina; sen-

tentiam Ciceronis ita persequitur, ut sæpe eum, quæ probet, inprobare, quæ neget, adfirmare, narret omniumque disciplinarum decreta misceat, non raro autem enarrando ita omnia confundit, notionem nullam tenens et intra eundem uerborum ambitum in fine initi obliuiscens, ut uix ei mentem constitisse credas. Atque hæc omnia exornat ubique turpissuma uerborum barbaria et soloecismorum foeditate. Et tamen quom se ipse magnum philologum decreuisset, quauis pagina "uiros doctos miscere" narrans, aliis etiam uisus est; nihil enim erat, quod non expediret, nihil, de quo non aliquid diceret, si nihil aliud erat, sonos aut librarios, de quorum iudiciis et artificiis permira tradit, crepans aut particularum nouas et inauditas significationes. Omnino quædam, quæ perturbatione et peruersitate sensum communem offendunt, tamen, ut perspicue explicetur, in quo sit peruersitas et cuiusmodi, acumen aliquod desiderant; itaque ex iis, qui eadem scripta postea tractarunt festinantes nec ipsi admodum dialectica arte inbuti, etiam prudentiores, quom ita incredibiliter Goerenzius nugaretur, ut nullam sententiam elicere ex eius uerbis possent, *subtilius* eum *quam uerius* disputare iudicabant, ut Orellius ad V, 40, quo loco ipse egregie ueram scripturam e codicum uestigiis inuenit. Præstitit fere Orellius, quæ expectari in eiusmodi cura et talibus subsidiis par erat, nec paucos Goerenzi atque etiam aliorum errores uitauit prudenter et correxit, quædam noua aut a Lambino aliisque inuenta sed postea neglecta addidit; rerum a Cicerone tractatarum subtiliorem e Græcis fontibus cognitionem ab eo non iure postules, qui singularem in hoc genere scriptorum Ciceronis operam ponere non decreuisset; de oratione Latina et rebus grammaticis paullo constantius iudicium hic, ut alibi, non inmerito requiras. Post Orellium hos libros edidit F. U. Otto, cuius opera fere in eo consumpta st, ut, excerptis et selectis Goerenzi notis, adderet sine ullo delectu de rebus grammaticis aut peruagatis aut nuper agitatis ex conlectaneis

exemplorum et nominum turbam sæpe cum haud parua confusione. Difficillumos locos et re, sententia, oratione inpeditos perturbatosque sæpe tacitus præteriit.[1]) Prudentior fuit interpres horum librorum G. C. Kernius, cuius interpretationem (Stuttgardiæ 1836) quom magis casu quam consilio inspexissem (neque enim magnam expectationem fuisse fateor), repperi aliquot locis uitatos Goerenzi errores, qui ceteros omnis decepissent et ueram sententiam perspectam. (Hauffi quoque interpretationem multo inferiorem inspexi paucis aliquot locis, ubi suspicabar, aliquid uolgo non recte accipi et esse admonitioni locum.) De superiorum temporum editoribus singulatim dici opus non est, e quibus Bremius, qui proxume ante nostram ætatem tris priores libros edidit, in duos, quorum editio inpedita fuerat, quæ commentatus erat, cum Goerenzio communicauit, si subsidiis instructior et magis exercitatus ad eos adcessisset, et si tantum ingeni acumine ualuisset, quantum recto quodam sensu ad uerum trahebatur, non parum profuisset.

Inposuerat mihi fortuna magnam in hoc libro reprehendendi necessitatem; dedit eadem, quod et in ipso opere sæpe hanc molestiam magna suauitate leniret, et hoc loco hanc aliorum conmemorationem ueræ laudis iucundissuma prædicatione concluderet. Ea debetur summo iure amico meo, qui se interdum discipulum haberi uolt, A. S. Wesenbergio, scholæ Uiburgensis magistro. Nam is quom forte, quo tempore hæc editio typographo tradi coepta st, Hauniam uenisset, rogatusque a me pro nostra familiaritate esset, ut, si quid ad hos libros adnotatum haberet, mecum communicaret, postquam domum rediit, non, quæ iam habebat, misit, sed mea caussa ita se con-

---

[1]) Billerbecki editionem (Hannoueræ a. 1827) inspicient, qui legere cupient, *Academiæ non sine caussa nobilitata spatia* esse *von der vornehmen Welt besuchten Spazirgange*, et similia.

tulit ad hos libros intento animo retractandos, ut nihil fere relinqueret, de quo non sententiam acute et prudenter diceret, argumenta erudite et scienter conquireret, eaque omnia sensim, meo opere procedente, mihi sic tradidit, ut, quomodo uellem, uterer. Ac quamquam nota mihi erat amici adcurata doctrina et rectum de nostra arte iudicium, admiratus tamen sum, quam sæpe in tam exiguo præsertim adparatu (nam ne Gruterum quidem habebat, multo minus Cratandrum aut Morelium) aut uerum ipsum felicissume inuenisset aut rectam uiam eius inueniendi institisset, meamque sententiam consensu confirmaret, interdum etiam ad ea adtendisset, quæ me fugissent. Atque hæc, in quibus sunt etiam, quæ non ad hos solos libros pertineant, ut par erat, inuentori tribui; ubi in eadem, atque ego, inciderat, tantum hic illic in rebus insignioribus et confirmationis caussa et quod iucundum erat, nomen eius ascripsi, neque, si quando aliquod exemplum ex eius copiis adiunxi meis, quod non raro factum st, monui; neque enim illa lege uiuimus. Atque etiam ubi a me discedebat, maxume quod codicum meliorum testimonia non norat, perquam sæpe utile mihi fuit uidere, quid prudenti homini in mentem ueniret. Sed mihi in tota hac re etsi cetera egregie placebant, tamen illud longe gratissumum fuit, quod, quo tempore cum peruersitate quorundam conflictabar et in genere scribendi pæne moroso defetigabar, licebat in suauissumo amicitiæ adfectu acquiescere.

Duo mihi in hoc libro displicent, uocum scribendarum ratio, quam sequi decreueram, non usquequaque adcurate ab initio constituta aut seruata constanter, deinde eorum, quæ Addenda et Corrigenda appellamus, multitudo. Scribendi rationem eam decreueram exprimere, quam antiquissumi codices Ciceroniani, maxume palimpsesti, ostendunt per recentioris moris admixtionem perlucentem, (de qua re Freundius nuper parum subtiliter disputasse mihi uidetur,) iis tamen exclusis, quæ ita in iis a uolgari forma hic illic discedunt, ut hanc non minus in

usu antiquitus fuisse constet (ut *set* et *sed*, *aput*, *illut*), quam rationem ita iudico ad Ciceronis proxume adcedere, ut quædam, quæ apud ipsum parum constanter et fortasse paullo horridius scripta fuerint, ab antiquissumis iam librariis ad aliquam constantiam reuocata sint.[1]) Sed (ut omittam, quæ in secunda maxume tertiaque plagula oculos fugerunt in præpositionibus uerborum conpositorum et aliis) et receptum st ab initio *caussa*, quod Quinctiliani, non codicum testimonio nititur, quem si sequemur, etiam *cassus* et *diuissio* scribemus, a codicibus prorsus discedentes, et exclusa alia, quæ e codicibus sumenda erant, quod me, parum ad hoc genus diligentiæ factum, primo loco fugerant, ut *incoho*, '*optineo*, *uinclum*, *idem* plurali numero; relicta etiam *arrogo* et *paullum*. De ipsa re fateor nunc minus mihi probari hunc conatum uetustæ illius rationis in generalibus uerborum formis et conpositionibus in nostras editiones reuocandæ, quamquam multo minus eos probo, qui hæc nostrorum codicum inconstantia sic uariant, ut mox *toties*, mox *totiens* scribi uelint. Nam in toto hoc genere diplomatica, quam uocant, fides quasi secum pugnat, ueterem formam indiciis persequens et inde ad alia traducens, in quo etiam nonnulla dubia relinquontur. Deinde præter recta iidem codices quædam non minus sæpe habent, quæ deserere cogimur, ut *interprætari*, *prætium*, *denaris*; atqui si hic codicum testimonia neglegimus et ueriorem quandam rationem sequimur, aliis monumentis confirmatam, uereor, ut eam satis certam ecficiamus. Adcedit, ut, si Ciceroniani temporis scribendi rationem exprimamus, uideamur idem debere Liuio, Senecæ, Tacito, quæ difficilluma fuerit distinctio.

---

[1]) In hac tamen ipsa re inconstantia aliqua st, quom in nonnullis (ut *existo*, *optineo*) etymologia pronuntiationi cesserit, quod genus scribendi, ut sonus dominetur, naturale et prius est, interdum in sono exprimendo hærens (*saxsum*, cett.), in longe plurumis pronuntiatio etymologiæ; nam *attigit*, non *adtigit* auditum esse certum st, et *tanquam*, *unquam*, ut litterarum cognatio postulabat (*hanc*, *tunc*, *relinquo*), non *tamquam*, *umquam*.

Postremo nunc non uidetur contemnenda in nonnullis rebus perspicuitas. Menda typographica ego et iuuenis mihi ob ingenium et doctrinam percarus tollere studuimus; sed ego quam ad id negotium exerceri in meis scriptis non possim, iam tandem intellego, nec alter omnia uidit. Itaque maxume in notis multo plura remanserunt quam uellem, quædam satis molesta. Nonnulla in numeris aliisque a me ipso scribendo peccata, non abnuerim, qui uideam p. 547 pro Herilli nomine bis iam posito tertio loco Aristonis mihi obrepsisse et alia similia. Dedi operam, ut corrigerentur, quæ ullo modo turbare legentem possent. Numeri quidem post commentarium absolutum ita studiose fere omnes iterum exacti sunt ad ipsos locos citatos, ut in iis uix ullum putem errorem relictum. Cetera, quæ in Addendis posui, eiusmodi sunt, quæ in tam disperso et uario materiæ genere solent post tempus occurrere partim ad ea, quæ posueris, augenda et confirmanda, partim ad ea, quæ omiseris, supplenda et aliquid hic illic corrigendum; auxit numerum Wesenbergi diligens totius commentari perlustratio.

Hæc habui, quæ de meis consiliis institutisque dicenda uiderentur. Relicua iam oratio de ipsis Ciceronis libris erit.

II.

§ 1. Libros de Finibus Cicero scripsit Cæsare IV consule priore parte anni a. Ch. n. 45 post filiæ mortem absolutamque Consolationem, eodem fere tempore, quo Academica, Asturæ, ubi uillam habebat, breuissumo spatio et celeriter; expolitos deinde nonnihil ad Brutum misit et diuolgauit æstate eadem una cum Academicis, quæ interea in aliam formam redegerat.[1]) (Quod Goerenzius

---

[1]) In epistulis ad Atticum prima significatio horum librorum uidetur esse XII, 12, 2: *De Epicuro* (id est de eius sententia in alicuius persona explicanda; non opus esse uidetur, scribi

de duplici editione siue totius operis siue libri quinti cogitauit, nihil est; tantum in hoc opere, ut in ceteris omnibus, quam diu nondum librariis describenda, ut diuolgarentur, tradiderat, subinde aliquid mutauit.) In opere conponendo secutus est, ut alibi, Aristotelis dialogorum morem, hic quidem etiam ita, ut ipse partis easque præcipuas sermonis haberet, quemadmodum Aristoteles solebat, quod Cicero in libris de oratore (et de re publica) aliter instituerat.[1]) Sed eam formam adcommodauit ad

---

de Epicureo), *ut uoles; etsi μεθαρμόσομαι in posterum genus hoc personarum.* Deinde XII, 45, initio mensis Iunii, scribit, se Asturæ duo magna συντάγματα absoluisse, quæ etiam propter usum uocis σύνταγμα rectius Academica et hi libri intelleguntur quam duo Academicorum libri. XIII, 32 Torquatum, id est, primum librum de finibus, Romæ esse dicit (ut describatur), Catulum et Lucullum se credere Attico antea datos, quibus libris se nunc noua prooemia addidisse. XIII, 12 (quæ epistula scripta st mense Quinctili) libros de finibus iam Bruto desponsos dicit (nondum missos); itaque se, ut Uarroni satisfacere possit, qui partis in aliquo Ciceronis scripto habere cupiebat, ad eum Academica translaturum. Ea Academicorum mutatio conmemoratur lib. XIII, 13, 14, 18; in epistula 19 (circa Kal. Sext.) et ea iam absoluta narratur et libri de finibus nominantur, confecti, non editi. Ep. 21 Academica altera Romam describenda se misisse scribit, queriturque, quod Balbus ab Attico iam quintum librum de finibus descripsisset, quem nondum ad Brutum opus missum esset et Cicero in eo libro *non sane multa mutasset, sed tamen quædam*; item Cærelliam libros de finibus iam habere. Epist. 23 (ante idus Sext.) in Academicis librariorum menda tolli, libros de finibus in librariorum manibus esse, Attico narrat, nec postea libros de finibus conmemorat; de Academicis dubitabat etiamtum, Uarroni tradendine essent necne (24, 25).

[1]) Hoc modo tolli discrepantiam eam, quæ in eo esse uidetur, quod Cicero ad Fam. I, 9, 23 libros de Oratore Aristotelis more scriptos dicit *(in disputatione et dialogo)*, ad Att. autem XIII, 19 a libris de Oratore ea seiungit, quæ nunc scribat, et in his Aristotelium morem esse ait, uidit iam Goerenzius.

suum consilium. Nam quom non una et communi quæstione argumentum conprehensurus esset, sed singularum disciplinarum decreta expositurus, in tris sermones tempore diuersos opus distribuit, quorum primus, qui de Epicurea philosophia st, inter Ciceronem et L. Manlium Torquatum et C. Ualerium Triarium L. Paullo, C. Marcello consulibus a. 50 a. Ch. n. in Ciceronis uilla Cumana habitus fingitur (uid. argum. lib. I), secundus, in quo Stoica sunt, inter Ciceronem et M. Catonem in Luculli Tusculano Cn. Pompeio III, Q. Metello Scipione coss. a. 52, ut ex libr. IV, 1 intellegitur (*hac noua lege*; a. 51 Cicero in Ciliciam abiit),[1]) tertius autem multis annis ante (a. 79 a. Chr.) Athenis inter Ciceronem iuuenem eiusque Q. fratrem et L. fratrem patruelem et T. Pomponium Atticum et M. Pupium Pisonem Calpurnianum, cuius in eo primæ partes sunt (uid. arg. libr. V et adnot. ad V, 1). Reiecit autem Cicero sermonem in id tempus, quod eorum personis uti malebat, qui mortui iam essent; ex iis opportunus uisus erat Piso, qui quom una cum Cicerone Athenis fuisset et ipsum Antiochum, cuius doctrina in libro V exponitur, audisset, apte inducebatur sermo illo ipso tempore habitus.

§ 2. Sumpsit Cicero, quam his libris explicaret, eam quæstionem, qua omnis ethica disciplina continebatur, de summo bono et malo, quod Græci *τέλους* nomine appellabant,[2]) non tamen ut ipse suo ingenio rem arduam

---

[1]) Eodem anno 52 L. Lucullum fato functum esse, Goerenzius et Otto falso scribunt. Is enim propter Plutarchi uerba (Lucull. 43) Ciceronisque de eo in epistulis silentium recte creditur paullo post annum 57 mortuus esse. Nec in libri tertii initio ulla st significatio Luculli patris breui ante mortui puerique puperrume Catonis tutelæ conmissi.

[2]) Reprehensus est a Iul. Cæsare Scaligero (de Subtil. Exercit. CCL p. 726 ed. Wechel.) et Mureto (Uarr. Lectt. XXII, 1), quod finis etiam malorum dixisset, quom in nomine *τοῦ τέλους* significaretur *τό, οὗ ἕνεκα*, ut de solis bonis diceretur, defensus a Dauisio. Recte statuunt, *τέλος* initio sic positum a phi-

adgrederetur et expedire conaretur aut saltem ad sententiam sibi probatam aliquid adiceret noui argumenti, sed, quod unum illi in philosophia propositum erat, ut, quid a singulis philosophiæ disciplinis diceretur (I, 12), persequeretur et quodammodo conpararet. Itaque quoniam illa ætate præter nouam Academiam, quæ nullam certis decretis conprehensam doctrinam tradebat quamque iam languescentem nec uolatica disputationum leuitate animos ueri cupidos explentem Cicero tamen ab adulescentia adamatam tenebat, ut libere per omnis philosophorum disciplinas flores conligeret, duæ ueteres uigebant sectæ, Epicurea et Stoica, tertiam Antiochus Ascalonita e Stoicorum decretis et Peripateticorum Academicorumque superiorum sententiis quibusdam et uerbis sub ueteris Academiæ nomine constituerat, Cicero tripertitam disputationem fecit, expositamque primum Epicuri doctrinam oppugnauit ipse in libro secundo Stoicorum telis, hic quidem ex animi sententia agens; deinde Stoicæ doctrinæ opponit in libro quarto Antiochi disputationem, Stoicos reapse cum ueteribus Academicis et Peripateticis, id est, cum ea forma decretorum, quam Antiochus illorum esse docebat, consentire, tantum uerbis aliis uti; postremo in libro quinto, explicata Antiochi disciplina, pauca quædam ita contra disseruntur, ut Stoici magis sibi constare uideantur, cui tamen disputationi pro Antiocho respondetur.[1] In hac

---

losophis, ut id significaretur, in quo extremo consisteret caussæ et consili exquisitio. Itaque proprie de bonis dicitur sæpissumeque ponitur non addito ἀγαθῶν. Sed tamen sensim, retenta tantum ultumi et eius, quod progressum terminaret, significatione, traductum st ad id, quod in conparatione summo bono contrarium esset, atque ita et a Græcis interdum positum uidetur (apud Diogenem Laërt. VII, 97 τελικὰ κακά) et Latine etiam a Uarrone, qui eosdem, quos Cicero, secutus est, apud Augustinum de Ciu. Dei XIX, 1.

[1]) Ad eandem formam descripti sunt libri de natura deorum, sed quod Antiochus hanc partem philosophiæ nouo uestitu

descriptione primum adparet, in libro quarto et quinto magna ex parte easdem res tractari et bis poni, primum ut cum Stoicis hæc conparentur, deinde per se. Deinde hæc omnis ratio sic a Cicerone tractatur, ut magis summæ sententiæ exponantur et argumentis concludendis inter se conparentur, quam illud quæratur, quomodo prima initia notionum ethicarum in singulis scholis oriantur et cum relicua doctrina de deo et mundo cohæreant. Ex quo fit etiam, ut sententiarum uis atque proprietas in illa conparatione non satis animaduertatur; uelut in quinto libro Antiocho obicitur, constantius Stoicos sapientem semper beatum esse dicere, qui nihil præter uitium in malis relinquant, atque in hac constantiæ conmemoratione omnis consumitur oratio; illud, quod caput erat, non adtingitur, de ipsa boni notione, quam Stoici totam in humanæ uoluntatis fundamento constituerant, deque beatæ uitæ. Uerum hæc partim iam a superioribus minus distincte explicabantur, qui scholarum decreta, ut semel erant conposita, seruabant, partim ab Antiocho confusa erant. Itaque hæc a Cicerone, qui suo ingenio philosophari noluit, ne seuere exigamus (quamquam uellemus, minus leuiter de sectarum proprietate et discrimine iudicasset, quam facit, ut hoc utar, V, 76), idque unum quæramus in tali præsertim scribendi tempore, ipsa ea, quæ e Græcorum libris in breuius contracta, interdum exornata rhetorice, exponit, satisne fideliter et adcurate reddiderit.

§ 3. Neque enim putandum st, quod nonnullis in mentem uenit, tot huius generis libros tam breui tempore scriptos esse reputantibus, materiem multo ante conlectam fuisse. Cicero enim inde ab adulescentia Græcæ philosophiæ cognitionem parauerat ad oratoris usum et ad liberalem ingeni cultum, non scribendi consilio, quod ei seni rei publicæ casus et domestici adtulerunt, neque intumos sectarum recessus perscrutatus erat singularumue formam

---

non induerat, Epicurea tantum et Stoica decreta exponuntur et Academica dubitatione inpugnantur.

ad artis modum cum notionum proprietate subtiliter animo descriptam tenebat. Quom igitur animum ad scribendum adpulisset cum festinatione quadam et quasi æstu, doloris et molestiarum obliuionem quærens,[1]) neque habebat præparatam materiem nisi communi quadam a doctoribus et libris notitia neque eam studiose conquisitam diuturna meditatione uersabat, sed, quod alio modo fidei et cautionis caussa fortasse fecisset, in singulis partibus philosophiæ singulisque disciplinis, quas erat tractaturus, unum fere aliquem sibi elegit ducem, quem sequeretur et exprimeret.[2]) Quod quomodo instituerit, nuper clarissumo exemplo patefactum st in libro primo de natura deorum, inuenta inter Herculanensia uolumina particula scripti Phædri Epicurei *περὶ θεῶν*. Adparet enim intellectumque st a Ch. Petersenio, qui eam particulam Hamburgi a. 1833 seorsum edidit, Ciceronem non solum ex secundo illius opusculi libro totam doctrinæ Epicureæ expositionem (quæ apud Ciceronem inde a § 43 legitur) sumpsisse, sed etiam, quod minus aliquis suspicaretur, e priore libro omnia illa, quæ Uelleium inducit de superiorum philosophorum sententiis disputantem. Eodem igitur aut saltem simili modo rem instituisse in his libris censendus eo magis est, quod non obscura uestigia id testantur, de quibus ex aliqua parte iam alibi dictum a me st. In primo libro etsi sæpe ipsis Epicuri uerbis utitur, tamen patet (§ 31 et 66 sqq.), posteriorem aliquem ei Epicureum ducem fuisse

---

[1]) Ad Att. XII, 14, 3: *Totos dies scribo &c.*, XIII, 10, 1: *Quod nisi mihi hoc uenisset in mentem, scribere ista nescio quæ, quo me uerterem, non haberem*; ibid. 26, 2: *Equidem, credibile non est, quantum scribam die, quin etiam noctibus; nihil enim somni.*

[2]) Ad Attic. XII, 52, 3, qui locus sic interpungendus est: *De lingua Latina securi es animi.* (Atticum securum esse iubet, respondens eius admonitioni alicui.) *Dices: Qui talia conscribis? Ἀπόγραφα sunt; minore labore fiunt; uerba tantum adfero, quibus abundo.*

nec obscure ipse (§ 16) eundem significare uidetur, quem in libro primo de natura deorum secutus est. In secundo libro quamquam liberior est Epicuri insectatio eorumque, quæ ad uirtutem commendandam dicuntur, exornatio, tamen etiam ea, quæ uideri possint ab ipso excogitata, a Græcis sumpta esse, exemplo st illud, quod in § 100 commemorauimus. Nec dubitari potest, quin maxuma pars Chrysippo debeatur (§ 44), siue ex eius ipsius libro ea Cicero excerpsit siue ex alicuius, qui eum secutus erat. De tertio libro expositum st in excursu quinto; quartum et quintum totos ab Antiocho esse et ipse ostendit Cicero et dictum st de ea re in excursu septumo.

§ 4. Ferreus sit, quem non moueat imago Ciceronis inter grauissumas curas, ex honestis caussis ortas, de philosophia scribendo solatium capientis. Sed tamen non erat ea animi temporumque condicio aptissuma ad hanc materiam, ei præsertim, qui in hoc genere cogitandi, quo ipsæ notiones omni detracto inuolucro artificiose tractantur, non esset exercitatissumus. Itaque, nisi superstitiosi merito dici uolumus, confitendum st aperte, accidisse interdum Ciceroni, quæ in tali caussa expectanda erant. Nam interdum, quom incidisset in res spinosiores, quædam nimis breuiter et obscure excerpsit, maxume in libro tertio (ut capite septumo aliisque locis), alia sic posuit, ut non satis adpareret, quo spectarent (ut III, 35 et 49), in quibusdam non satis adtendit ad disputationis progressum (ut in lib. V, 46), nonnullis locis argumentorum ratione conclusorum formam et uim parum expressit (ut II, 100, III, 28, IV, 50), uno et altero loco prorsus notionem rei perturbauit, ut IV, 58, alienaque admiscuit, ut quom Epicuro Stoicam finis definitionem subicit, de quo dictum st in adnotatis ad I, 29.[1]) Uerum quom

[1]) Non erat difficile ex ceteris Ciceronis scriptis similia multa conligere, quæ interpretes non aduotarunt, quædam ita perturbata, ut, nisi explicato errore, intellegi disputatio nequeat. cuiusmodi repericntur, quæ in Tuscull. libr. IV, § 23 sqq. et

Cicero sic uersaretur in rebus notionibusque non satis semper clare perceptis, adcederetque etiam difficultas Latini sermonis non facile nouas res recipientis et persequentis, quam necesse st non raro mentem nonnihil ab ipsarum rerum cogitatione et contemplatione auocasse, factum st, ut interdum etiam in iis, quæ obscura non essent ac ne a Græcis quidem sumpta, sed ab ipso in argumentis concludendis instituta, aberraret uerbaque magis quam sententiam ecficeret (ut II, 35 et 50, V, 54). Neque hoc in his solis libris Ciceroni accidit, sed in omnibus iis, quos de simili materia eodem temporum animique habitu scripsit. Uelut (ne sine exemplo rem nonnihil inuidiæ habituram prætermittam) Academ. II, 99 sic loquitur: *Duo placet esse Carneadi genera uisorum; in uno hanc diuisionem: alia uisa esse, quæ percipi possint, alia, quæ non possint; in altero autem: alia uisa esse probabilia, alia non probabilia.* Nihil potest minus recte dici; neque enim duo hæc erant uisorum separata genera, neque alia erant, quæ percipi aut non percipi possent, alia, quæ probabilia aut non probabilia essent; (Carneades quidem nullum umquam percipi posse statuebat); sed duplex erat uisorum diuidendorum ratio; priorem Stoici sequebantur, alia percipi, alia non percipi dicentes, Carneades altera standum putabat, quoniam nullum uisum probabilitatem supergrederetur. In Topicis § 67, postquam Cicero de caussarum loco (id

---

§ 28 sqq. de morbo, ægrotatione, uitio, uitiositate traduntur, si ipsa excussa et cum Græcis, quæ Sextus Empiricus et Diogenes Laërtius habent, conlata fuerint, aut quæ Academ. lib. I § 26 de qualitatibus dicuntur cum graui confusione τῶν ποιοτήτων et τῶν ποιῶν. Illud facillumum expeditu st, quod II de Nat. Deor. 29 totam disputationem Cicero obscurauit et inanem reddidit, quom σῶμα πολυμερὲς (uid. Sext. Empiric. adu. Mathem. IX, 119) interpretatus est: *omnem naturam, quæ non solitaria esset neque simplex, sed cum alio iuncta atque connexa,* non, ut debuit: *quæ esset e pluribus partibus* (ipsa) *conposita.*

est, de genere argumentorum, quæ ex caussæ notione ducerentur) dixit, addit: *Coniunctus huic caussarum loco ille locus est, qui ecficitur ex caussis.* Is quidem locus non coniunctus est superiori, sed plane idem; sed aliud Cicero dicit, aliud uolt; significandus enim erat non is locus, qui ecficitur ex caussis, sed *eorum locus, quæ ecficiuntur ex caussis,* id est, illud genus argumentorum, quod ex notione ecfectus ducitur. De Officiis I, 17 quom significandum esset, quid inter prudentiam (id est, uirtutem theoreticam) et ceteras uirtutes (practicas) interesset, descripta prudentia, sic oratio pergit: *Relicuis autem tribus uirtutibus necessitates propositæ sunt ad eas res parandas tuendasque, quibus actio uitæ continetur.* Omitto, quod in dicendi genere non admodum perspicuum st, uirtutibus necessitates propositas ad res parandas; sed ipsa hæc rerum paratio aliena st magnam partem a magnitudine animi, prorsus uero a modestia. Adparet, illud de parandis rebus in communem definitionem inclusum esse e propria iustitiæ notione, quam uersari dicit in societate hominum tuenda; itaque, quom ad modestiam peruentum st, cogitur, illo omisso, id ponere, quod uere commune st: *Ordo et constantia et moderatio — uersantur in eo genere, ad quod adhibenda st actio quædam, non solum mentis agitatio.* Uerum ita rursus fit, ut hoc incommode unius uirtutis proprium dici uideatur, quom sit trium.[1]) Atque hæc iam ad dicendi totum genus pertinent, quod, fieri non potest, ut in tali sententiarum ratione semper certum, æquale, perspicuum fluat, quamuis sit Cicero scribendi et dicendi artifex. Neque hæc ita nunc dico, ut hærentem magna cum laude coronam capiti eius detrahere coner, qui ipse exposuerim,

---

[1]) Non possum non profiteri, in eo libro, qui a multis ualde subtiliter scriptus iudicatur, Oratorem dico, permulta mihi uideri esse ex hac incerta et fluctuanti forma, dum Ciceroni non contingat, ut numerorum oratoriorum et poëticorum notionem stabilem ecficiat et teneat.

quæ caussæ ecfecerint, ut hic a se nonnihil interdum desciscere uideatur. Nos uero Ciceronem admiremur in orationibus; in libris de philosophia accipiamus talem qualis esse potuit, habeamusque debitam gratiam, quod et Latine philosophiam docuit et tantam materiam ad Græcorum philosophiam cognoscendam nobis seruauit quom in ceteris argumentis librisque, tum in hac quæstione de finibus bonorum et malorum.

M. TULLI CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Initio libri Cicero M. Brutum adloquens consilium suum ea, quæ Græci de philosophia scripsissent, Latinis litteris mandandi a uituperatoribus sic defendit, ut, quoniam uniuersæ philosophiæ reprehensoribus in Hortensio responsum sit, contra eos autem, qui philosophiam non prorsus reiciant, sed minus studi et operæ in ea ponendum putent, pugnare uix opus sit, eos maxume refellat, qui Græca scripta legere malint, Latine conuersa nolint (c. 1-3). Se uero, quemadmodum olim rei publicæ res gerendo non defuerit, sic nunc, neglectis obtrectatoribus, elaboraturum, ut ciues sint opera sua doctiores. Nec quicquam esse, quod potius scribere debeat, quam hæc, in quibus grauissuma, quæ philosophiam contineat, quæstio de summo bono pertractetur (c. 4). Ut autem a facillumis ordiatur, ab Epicuro initium facit, cuius disciplinam adcurate quondam a L. Torquato, quom C. Triarius adesset, apud se in Cumano expositam esse narrat et contra eam a se disputatum. Nam quom Torquatus e Cicerone quæsisset, quæ esset caussa, cur minus Epicurum probaret, Cicero breuiter omnem Epicuri phi-

losophiam sic percurrit, ut demonstret, quid in physicis, dialecticis, ethicis eius desideret et reprehendat (c. 6-7). Defensionem Epicuri Torquatus suscipit et, ceteris in aliud tempus reiectis, eius de summo bono sententiam explicat (c. 8). Exponit igitur, Epicuri formam docendi sequens et sæpe uerbis eius utens, omne animal a primo ortu natura uoluptatem adpetere, dolorem respuere, ut adpareat, illam per se expetendam, hunc reiciendum esse (c. 9). Sed ita probari uoluptatem, inprobari dolorem, ut delectus faciendus sit et sæpe uoluptates prætermittendæ, ne maiores dolores consequantur, et dolores et pericula subeunda maiorum uoluptatum caussa (c. 10). Uoluptatem autem ab Epicuro intellegi non eam solam, quæ sensus motu quodam titillet, sed maxumam illam putari, quæ percipiatur omni dolore remoto (c. 11). In hac esse summum bonum, facile intellegi posse, posita ante oculos imagine quom eius, qui omnibus uoluptatibus fruatur, nulla re inpediente, tum eius, qui in summo doloris cruciatu sit. Itaque summum esse bonum iucunde uiuere (c. 12). Uirtutes autem non per se expeti, sed quod multa adferant ad iucunde et tranquille uiuendum; id facile perspici in sapientia siue prudentia (ubi etiam cupiditatum diuisio adtingitur), temperantia, fortitudine, iustitia (c. 13-16). Uoluptatem et dolorem animi e corpore oriri, nec tamen non maius esse multo utrumque in animo quam in corpore, quod hoc præsentis solum temporis particeps sit, animus præterita meminerit, futura expectet (c. 17). Non posse iucunde uiui, nisi honeste, nec honeste, nisi iucunde. Sedato demum animo sublatisque cupiditatibus et terroribus beate uiui posse (c. 18). Itaque sapientem semper esse beatum, fortunæ potestati non multum subiectum. Dialecticis Epicurum non multum tribuisse, quod ea ad beate uiuendum essent inutilia, physicis plurumum, quod utilissuma essent (c. 20). Postremo amicitiam, quamquam nonnullis tolli uideatur Epicuri doctrina, tamen uel maxume ab eo laudari et confirmari, ab utilitate proficiscentem (c. 21). Summam

igitur gratiam Epicuro habendam esse, qui naturæ uoci parens uiam beatæ et quietæ uitæ monstrauerit.

L. Manlius Torquatus, qui in hoc libro primas partis habet, filius fuit L. illius, qui cum L. Cotta consulatum gessit a. 65 a. Ch. n. Inde ab adulescentia cum patre, qui Ciceronis condiscipulus fuerat (Corn. Nep. Att. 1), multum Cicerone usus est et in eius contubernio in consulatu fuit (pro Sulla § 11 et 34). L. Sullam, patris in consulatu conpetitorem, una cum patre ambitus accusauit et damnauit (pro Sulla § 49), postea eundem a. 62 de coniuratione frustra accusauit, defendente Cicerone, quæ defensio extat. A. 49 præturam gessisse, intellegitur ex Cæsaris libr. I B. C. 24; in hoc sermone designatus prætor inducitur libro II § 74; itaque is a. 50 habitus fingitur. In bello ciuili Torquatus Pompeium secutus (ad Attic. VII, 12, IX, 8) et in Græciam transgressus periit (Brut. § 265, Hirt. de B. Afric. 96). Studia eius Cicero in Bruto (§ 265) his uerbis laudat: L. Torquatum non tam cito rhetorem dixisses (etsi non deerat oratio) quam, ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurumæ litteræ nec eæ uolgares, sed interiores quædam et reconditæ, diuina memoria, summa uerborum et grauitas et elegantia. Atque hæc omnia uitæ decorabat grauitas et integritas. *Ea studia significantur etiam in hoc libro § 25, memoria excellens libri II § 113.*

C. Ualerius Triarius (qui a nonnullis confunditur cum L. Triario, qui, quom Luculli legatus esset, infeliciter contra Mithridatem pugnauit; uid. Drakenb. ad Liu. epit. 98, Heinrich. ad Ascon. argum. orat. pro Scauro p. 6 edit. Kilon.) item Pompeianus fuit, parti classis Pompeianæ præfectus et pugnæ Pharsalicæ particeps (Cæs. B. C. III, 5 et 92). Quom in bello perisset (Brut. § 266), liberorum eius Cicero tutor fuit (ad Attic. XII, 28). Huius quoque litteræ et studia in Bruto (265) laudantur: Me quidem admodum delectabat etiam Triari in illa ætate plena litteratæ senectutis oratio. Quanta seueritas in uoltu! quantum pondus in uerbis!

quam nihil non consideratum exibat ex ore! *Quo teste nonnulli eum a. 52 tribunum plebis fuisse statuant, nescio; nec magis scio, cur Goerenzius (ad I § 13) eum quadraginta quattuor uel quinque annos natum obisse dicat et ideo a Cicerone adulescentem appellari. Ipsa hæc appellatio Ciceronisque in Bruto uerba* (in illa ætate) *aliquanto minorem fuisse ostendunt.*

I. 1. Non eram nescius, Brute, quom, quae summis ingeniis exquisitaque doctrina philosophi Graeco sermone tractauissent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noster labor in uarias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem non tam id reprehendunt, si remissius agatur, sed tantum

VARIETAS SCRIPTURÆ.

1. et iis) *et his* LP *et is* C non tam id) *non id am* EOr. *non id tantum* ceteri. reprehendunt) *reprehendent* R

ADNOTATIO.

Cap. I § 1. *Non eram nescius*) Easdem res, quas in hoc exordio, Cicero adtingit Academ. II § 5 et de N. D. I § 5 sqq., ubi quod *beneuolos obiurgatores* quom alii tum Heindorfius et Wolfius Stoicos intellegunt, *inuidos uituperatores* Epicureos, falluntur; nihil enim Cicero ibi dicit, quod ad scholarum discrimina pertineat (et habebat omnium beneuolentissumum Epicureum Atticum), nec Epicureos ad *poenitentiam reprehensionis* adducturum se putabat aut Stoicos noua docturum, sed, ut hic, contra Romanos studiorum suorum reprehensores pugnat, quorum alii mitius et amice obiurgabant, alii molestius obtrectabant.

Non tam id reprehendunt) Non satis confirmatur exemplis, *non tam*, quemadmodum *non ita*, dici, euanescente conparatione, pro eo, quod est *non admodum*; (ne illud quidem ita ponitur apud Ciceronem et uetustiores, nisi ante adiectiua et aduerbia; uid. Handi Tursell. III, p. 490; ante uerba dicitur *non ita ualde;* nam in epist. ad Att. III, 15 potest audiri *ac tu;* de relicuis, quae Handius p. 492 disputat, dicam ad II § 17). In iis, qui proferuntur,

studium tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Graecis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Graecis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras uocent, genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personae tamen et dignitatis esse negent. 2. Contra quos omnis dicendum breuiter existumo. Quamquam philosophiae quidem uitupe-

ponendam in eo.) *in eo pon.* C hi quidem) *ii quidem* M 3. quidem) *equidem* PR

locis facile ex adiunctis auditur, ad quod *tam* referatur, uelut II de Diu. § 58: *atque hæc in bello plura et maiora uidentur timentibus; eadem non tam animaduertuntur in pace.* In Liui loco (XXXIII, 45: *eam rem esse rati, quæ maturata dilataue non tam magni momenti ad summam rem populi R. esset*) *tam* pro *ita* in unico codice ortum st ex sequenti littera *m*; et uideo, nuper Kreyssigium *ita* edidisse. Sed qui hoc quoque loco audiri uolunt: *quam illi, quibus totum hoc displicet*, non uident, illos non gradu, sed genere ab iis, qui nunc conmemorantur, separari; et obstat pronomen interiectum inter particulas et uerbum. Itaque hæc potius est sententia, quam etiam Otto exposuit: Non tam id (ipsam rem) reprehendunt quam nimis magnum studium; pro hoc altero membro Cicero inflexa leuiter oratione subiecit illa: *sed tantum* &c., ut magis exprimeret sententiam et orationem aduersariorum. Eadem orationis forma st in Brut. 58: *quæ* (suauiloquentia) *nunc quidem non tam st in plerisque; latrant enim iam quidam oratores, non locuntur; sed est ea laus eloquentiæ certe maxuma*; significat, non tam esse suauiloquentiam nunc in oratoribus, quam ipsam laudandam et requirendam esse. Et in hoc ipso libro § 10 sic dixit: *nec eum istis tanto opere pugnare — et iis seruire*, id est, *quam iis seruire.* Ut edidi, *non tam id*, scriptum st in Palatino primo, marg. Crat.; Goerenzius etiam in Erl. esse dicit, falso, sed fortasse fuit in Spir., in quo ait esse *non id tam*, quod est in Erl. Hoc, quod inde a Uictorio fere editum st (a Grut., Ern., Gzio, Or.), praue positu (neque enim diuelli debet *non tam*), erat in Uict. cod., fortasse uno et altero præterea; nam Oxx. de tribus tacent. Ex eo nata st scriptura uolgarium codicum (etiam Dauisianorum, duorum Gzi, Oxx. duorum), ex qua Dauisius faciebat *non id tam.*

ratoribus satis responsum st eo libro, quo philosophia a nobis defensa et conlaudata st, quom esset accusata et uituperata ab Hortensio. Qui liber quom et tibi probatus uideretur et iis, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura suscepi, ueritus, ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. Qui autem, si maxume hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coërceri reprimique non potest; ut propemodum

philosophia a nobis) *a nob. phil.* LPMCROr. conlaudata) *conluta* P placeat) *placet* E admissum) *iam missum* ELPMR potest) *possit* L

2. *philosophia a nobis*) Sic "multi scripti et ueteres editi," si Gsio credis; puto eum præter Erl. id in Spir. et fortasse Gud. 2 repperisse, alibi nusquam.

ne mouere hominum studia) A. Matthiæus (Vermischte Scriften, Lips. 1833, p. 1, Miscell. Philol. II p. 93) scribendum putauit *mouere posse;* debebat alio ordine, ne obscuraretur ea ipsa uox, in qua contrarie posita sententiam uerti uolebat; sed inutiliter hæc temptantur; moueri enim studia, adparebat tenebaturque ipsa res; de retinendi facultate et potestate dubitari poterat. Mox *si maxume* non tam miror a Goerenzio adnotari tamquam rarum, quod est peruagatissumum (uid., si tanti est, pro Quint. § 35, in Uerr. II, 161, IV, 91, V, 20, Tusc. III, 51), quam Handium (III p. 587 et 592) ab hac communi forma seiungere uideri Terenti Phorm. II, 1, 65 et Eun. V, 2, 26 et Plauti Bacch. IV, 9, 80: *nam ego non laturus sum, si iubeat maxume* (ubi *maxume* uolt esse *instanter*).

semel admissum) Codd. meliores (Pal. 1, Morel., Erl., de ceteris siletur) et deteriorum longe plures (omnes Pall., quinque Dauisi) habent *semel iam missum*, quod ferri nequit; nam nec *iam* habet, quod hic agat, (itaque in cod Guelf. Bremi omissum st), nec translatio a telo misso ducta placere potest. Quod editur, sumptum ex paucis exiguæ fidei libris (præter C cod. C. C. C. Dauisiano (ex ξ non adnotatur) Oxx. Uχ; Eliens. Dauisi habebat *iam admissum*), dissentiunt, utrum ab equo laxis habenis admisso traductum ad concitationem studi significandam sit, an pro eo, quod est *receptum, aditu patefacto*, accipi debeat. Priorem significationem Rubenius (ad Senec. de ira III, 6) adsequi uolebat et simul propius ad codices adcedere, quom *semel inmissum* scri-

iustioribus utamur illis, qui omnino nocent a philosophia, quam his, qui rebus infinitis modum constituant, in reque eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. 3. Siue enim ad sapientiam perueniri potest, non paranda nobis solum ea, sed fruenda etiam st;

his) *iis* LMP eo meliore) *quæ eo melior est* C sit) *fit* C 3. etiam st) interponunt *sapientia* omnes, Or. cum uncis.

beret, quo uerbo de equo usus est Galba in epistula ad Ciceronem (ad Fam. X, 30), translate semel et iterum Seneca, ut epist. 40, 6: *oratio perturbata et inmissa;* apud Ciceronem ceterosque eius æqualis non reperitur sic positum. Uerum ut nihil dicam de ipsa conparatione equi et studi, quod studium concitatum cum equo admisso conparari potest, non continuo sequitur, ut ipsum, remota conparatione et ascita translatione, *admissum* sic dici a Cicerone potuerit; multo minus id participium conuenit notioni indefinitæ (*in eo, quod*); et omnino concitari studium uetabant reprehensores. Itaque probandam ueterem correctionem puto et *iam missum* ex *ammissum* ortum esse, quomodo in hoc et aliis uerbis sæpe scribitur in Erl. et scribebatur fortasse in codice archetypo; accipio autem *admissum* simpliciter, nec desidero, quod quidam tum adici debuisse credunt, *in animum*; generalius enim dicitur, estque contrarium *excludere*. Est hic locus ex iis, in quibus difficulter diiudicantur uerborum significationes, quod non satis constat, quam late in uita communi patuerit singularis aliquis usus.

3. *fruenda etiam st*) Quod in codd., excepto uno Eliensi, interpositur, Manutium aliosque sequens eieci; nam quæ exempla et ab aliis et hic a Bremio proferuntur uocabulorum intra breue spatium abundanter repetitorum (et quis dubitat, quin in hoc genus neglegentiæ interdum et alii ueteres et Cicero quoque inciderit? etsi in nonnullis, qui citantur, locis nihil est quod reprehendas, ut in Tusc. IV § 61, ubi in duplici definitione repetitur uox definienda, et de Legg. III § 41, ubi post *rem publicam*, obiecti loco positum, additur *res publica*, subiecti loco; tantum minus apto loco positum uideri possit; rectius aduocatur de Diuin. I § 46), sed, ut dicere institueram, ex illis exemplis nullum huiusmodi st, in quo nominatiuos in protasi positus repetatur in apodosi continuo subiecta (nisi quod in syllogismis hoc interdum fit de industria); multo autem minus pronomini (*ea*) ad substantiuom relato ita ipsum substantiuom superaddi potest.

siue hoc difficile st, tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris, et quaerendi defetigatio turpis est, quom id, quod quaeritur, sit pulcherrumum. Etenim si delectamur, quom scribimus, quis est tam inuidus, qui ab eo nos deducat? sin laboramus, quis est, qui alienae modum statuat industriae? Nam ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouom uicinum non uolt

Fodere aut arare aut aliquid ferre denique,

est ullus) *ullus est* E inuidus) *timidus* E deducat) *abducat* LPMCROr. nam) *non* P a prima manu.

Etenim &c.) Non ad proxumam sententiam hæc ratio pertinet, sed ad primam quæstionem de moderatione adhibenda; nam particula *etenim* utimur non tam quom proxuma confirmamus, quam quom in uniuersa argumentatione progredimur, ut sæpe fere idem sit ac *porro*, *præterea*. Exempla sunt Tusc. III, 20, de N. D. II, 77, de Diuinat. II, 89, ubi Hottinger *Et* malebat nec a recentioribus refutatus est (cetera sic legenda sunt: *quom tempore anni tempestatum atque cæli conuersiones conmutationesque tantæ fiant adcessu stellarum et recessu*), ibd. II, 142, ubi idem *At enim* scribi uolebat. Hoc *etenim* ante hos paucos annos e codd. restitui Ciceroni in orat. pro Balbo § 24 (*Etenim in P. R. graue st*) et 32 (*Etenim quædam foedera extant*).

deducat) Cessi auctoritati codicis Erl. (de ceteris melioribus siletur), quom præsertim facilius in alteram partem aberrare librarii potuerint propter *ab*.

Nam ut Terentianus Chremes) Errorem cod. P. secutus est Lallemandus, oblitus, particulas *ut* — *sic* non minus poni in contrariis conparandis quam in similibus; uid. modo huius operis lib. I, 49 et 67, II, 67 et 100, cett.

aut aliquid ferre denique) Uersus est ex Heautontimor. I, 1, 17, ubi Chremes Menedemum admonet, ut sibi parcat. Bentleius ex Eugraphio et Donato ad Phorm. I, 2, 71 legit *aliquid facere denique*. Equidem apud Terentium illis adsentior, qui a uoce *denique* nouam sententiam incipere statuunt; nam postquam Chremes dixit *tam mane* et *tam uesperi*, conligit omnia: *denique Nullum remittis tempus*. Donatus quidem (ad Phorm. l. c.) hoc loco utitur, ut ostendat, solere Terentium *denique* in fine ponere; nec tamen minus frequenter initio ponit, ut Eun. Prol. 40, Andr. I, 1

— non enim illum ab industria, sed ab inliberali labore deterret, — sic isti curiosi, quos offendit noster minume nobis iniucundus labor.

II. 4. Iis igitur est difficilius satisfacere, qui se

enim illum *illum enim* L *illum* R 4. Iis) *his* EPROr.

120, Eun. III, 1, 42 et 51 et alibi (uid. Westerhoui ind.). Sed Ciceronem hoc loco alteram sententiarum distinctionem, quam uersus subiciebat, secutum esse patet; nam Lambino, quosdam libros non habere *denique* adfirmanti, non credo. Tum *denique* aut generalem notionem (*facere*) requirere uidetur aut leuiorem, quam quæ st in *fodere* aut in *arare*. Nam frustra Handius (II p. 270 et p. 277) huic particulæ minuendi uim eripere studet, quæ oritur necessario, conuersa orationis forma, ex ea, quam ipse p. 268 explicauit, intendendi significatione; itaque ipse sibi repugnat, quom *aut denique* in negatione dicit esse *aut ne — quidem*. Ipsa illa enumerationis concludendæ forma significatur, id, quod postremo loco ponatur, minumum esse, in quo consistat oratio tamquam in extremo; id potest esse et fere st generale; minus est enim, sublata hac uel illa præcipua specie, genus tamen relinqui; sed tamen non raro directo significatur una aliqua res minor. Qui enim potest in Cæsaris locum, quem Handius citat, II B. G. 33 includi illud, quo utitur, *omnino*, nisi *præsidia deducere* species erit *indiligenter seruandi*? Nec sane apud Horatium Sat. I, 2, 133 fama nummos et pugam conplectitur. Peruerse autem in Horat. Epist. II, 2, 127 delectatio dicitur esse species *fallaciæ*; nam *fallere* manifestum st ibi dici, quæ non animaduertantur et ignorentur, non quæ decipiant. Postremo, si *denique* non interdum st *certe*, quid fiet Liuio, qui IV, 55, 5 scripsit: *temptati, ut tum denique desisterent inpediendo bello*, id est, hoc saltem tam periculoso tempore? Nec tamen dubitari potest, quin Cicero *ferre* posuerit, siue ita Terentius scripsit siue non scripsit. Cicero igitur in uno uersu recitando non satis adtendisse uidetur ad coniunctionem uocum *ferre denique* aut potius ad ipsum *ferre*, et id tamquam minus accepisse.

Curiosi) Apertius h. l. hæc uox in reprehensionem trahitur, τὴν πολυπραγμοσύνην hominum alienas res nimis curantium significans, quam I N. D. 10 (*curiosius quam necesse st*); cfr. Sueton. Octau. 27 (*curiosus et speculator*). Nam Quinctilianus VIII, 3, 55 (*ut a diligenti curiosus et a religione superstitio distat*) aliam curiositatem intellegit.

Cap. II, 4. *Iis igitur est difficilius*) Nam superiorum curiosi-

Latina scripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum ẹt, in quo admirer, cur in grauissumis rebus non delectet eos patrius sermo, quom iidem fabellas Latinas ad uerbum e Graecis expressas non inuiti legant. Quis

patrius sermo) *s. p.* E quom) *tum* E e) *de* LMPCROr. legant) *legantur* E

tatem nullo argumento utentium facile erat uel docendo uel neglegendo uincere; hi pertinacius urgebant et speciosius. Eodem modo Cicero fabularum exemplo refellit eos, qui orationes Græcas quam Latine conuersas legere malint, de opt. gen. orat. § 18.

Latina scripta) *Latine* mg. Crat. et cod. Uict. edidítque Lambinus; sed hoc participium sic in substantiuom transiit, ut, si tamquam participio aduerbium adiunxeris, aliud intellegatur, res Latine dictæ et uerba recte et Latine posita, non libri Latini.

in quo admirer) Insolenter dictum; itaque Lbinus scripsit *quod demirer* (hoc suo more uerbi eius mutandi, ubi pro simplici positum erat). Dissimilia omnino sunt, quæ Bremius profert exempla, in quibus dicitur *aliquem in aliquo admirari* (de Orat. I § 47, II, 316); nec tollitur dubitatio, quod satis notum st, illa præpositione id significari, quod materiam, locum, occasionem præbeat, ut quom Theophrastus dicitur *uexari in eo libro, quem scripserit de beata uita* (Tusc. V, 21) aut quom *lætari in aliquo* (Phil. XI, 9) et alibi *gloriari in aliquo*; nam uerbi hic positi alia st natura, accusatiuom requirens eius rei, quam quis admiretur; nec ea rursus mutatur, quod Cicero ad Att. X, 17 dixit: *de diplomate admiror,* id est, non ipsum diploma et eius formam, sed datum id esse, ut *de* præpositio tantum uniuerse rem, de qua agatur, indicet; similisque st ratio in orat. pro Mur. 39: *quid tu admirere de multitudine indocta?* hoc est: quid tu id, de quo dictum st, studium ludorum, admirere de multitudine indocta? Usitatius dixisset: *in mult.*, poterat sane: *multitudinem*, id est, eius naturam et actionem. Itaque id unum efficitur, maxume ex loco illo ad Attic., paullo durius interdum sic poni *admirari*, ut non directo referatur ad rem, quæ admirationem adferat. Id h. l. durissume fit, ipso illius rei uocabulo (*quod*) aliter (*in quo*) adiecto. Nec tamen in codicum consensu in tali re, quom nulla erroris caussa adpareat, de scriptura uidetur dubitandum.

ad uerbum e Græcis expressas) Sic etiam Uict. cod. Editiones *de*. Dissentire a se Cicero uidetur Acad. I, 10: *an quia delectat Ennius, Pacuuius, Attius, multi alii, qui non uerba, sed uim Græcorum expresserunt poëtarum?* Quæ interpretando temptantur, ut Cicero utroque loco idem dixisse uideatur, rem non expediunt, ut

enim tam inimicus paene nomini Romano st, qui Enni Medeam aut Antiopam Pacuui spernat aut reiciat, quod

pæne nomini) *nom. p.* E quod se) *quod si* E *qui se* cett. Or.

illud, non — *sed esse non solum*, *sed etiam;* quamquam oratorie illas particulas positas esse, tenendum st. Minuitur dissensio, quod illic uniuerse de poëtis, hic de certis fabulis loquitur; nec enim omnis eodem modo conuersas fuisse, ueri simile st. Tum Cicero utrobique rem exaggerat, illic uerba expressa negans, quod aliqua uertendi libertas adparebat, hic adfirmans, quod fabulæ Latinæ multum ab illa libertate abhorrebant, qua ipse Græcorum philosophorum sententias reddebat. Postremo poterant in isdem fabulis, ut in iis, quæ, ut ille Terenti obtrectator dixit, contaminabantur, alia liberius tractari, alia pressius uerti. Utro loco propius ad ueritatem Cicero adcesserit, disputant tragoediæ Romanæ existumatores, ut Langius in Uindiciis Trag. Rom. p. 16.

pæne nomini) Ut in Erl., sic in duobus præterea suis transposui Gzius ait. Pertinet sane *pæne* non ad præcedens adiectiuom, ut is putat, sed ad subsequens substantiuom; nam *nomen* ipsum Romanum odisse uidetur, qui litteras Latinas odit. Sed non memini, ubi Cicero *pæne* post uocem primariam posuerit; nam etiam in Cat. § 49 in uera scriptura (uid. præfat. edit. meæ: *Uidebamus in studio dimetiundi pæne cæli atque terræ*) *pæne* pertinet ad *cælum atque terram.* Quinctilianus non raro postponit; uid. Bonnell. Lex. Quinctil.

reiciat, *quod — oderit?*) Hæc scriptura præter Erl. confirmatur a margine Crat., id est, optumis, tum a Gud. 2 et Bas., Oxx. ꝶ. Quærit Cicero, quis ita Enni Medeam et Pacuui Antiopam reiciat, ut hanc adferat caussam, quod Græcas easdem amet, Latina scripta oderit. (Si quem offenderit *quod — dicat*, expectantem: *quod — delectetur* aut: *dicens se delectari*, satis erit de communi Latinorum more in significanda caussa, quam alii dixerint, Zumptium testem citasse.) Uolgata scriptura: *qui se isdem &c.* duos inducit gradus interrogandi, ut primum simpliciter quæratur, usque ad *reiciat*, deinde coniuncte de duobus. (Nam quod R. Klotzius in Quæst. Tull. p. 42 non gradationem esse uolt, sed continuari omnia, ut posterius *qui* sit *quom tamen idem*, neque protulit neque potuit proferre ullum exemplum, ubi post huiusmodi formam orationis: *quis est*, *nemo st*, sic duo relatiua ponerentur, ac non ἐκ παραλλήλου, ut duo aut plura negarentur. Uno modo sic poni duplex relatiuom post *nemo st* potest, quom prius defi-

se isdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas litteras oderit? Synephebos ego, inquit, potius Caecili aut

litteras) cum uncis Or.

nitur subiectum, de quo negatur, deinde id ipsum, quod negatur, adiungitur, ut in Catil. IV § 16: *Seruos est nemo, qui modo tolerabili condicione sit seruitutis, qui non audaciam ciuium perhorrescat.* Tollit ambiguitatem additum *modo.*) Sed nec satis commode prius absolute interrogatur, quom de ipsa coniunctione utriusque rei agatur, nec recte in hac connexa interrogatione contraria ponuntur *eædem Euripidis fabulæ* et *Latinæ litteræ*; debebant enim hæc adcurate respondere. Itaque Gulielmus et alii *litteras* damnarunt, ut esset: *qui se isdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas oderit?* Sed parum concinne *Euripidis* et *Latinas* conponuntur, quom deberet esse *Græcas — Latinas.* Dauisius, quod hæc cum superioribus coniungenda esse sentiebat, etiam propter pronomen *isdem*, quod melius adnecteretur superiori quam in nouæ interrogationis initio poneretur, longius progressus hæc omnia: *Latinas litteras oderit* eiciebat, (quæ aberant a Par. 2, quæque postea Gzius in Spir. et Gud. 2 non inuenit, de quo consensu uid. ad 27); pro *qui* ex uno Eliensi scribi uolebat *quique*, praua coniunctione contrariorum membrorum. Easdem uoces omittentes Ernestius *quom* scripsit, Goerenzius *quod.* Nulla omnino illorum codicum et auctoritas in iis omittendis, quæ utriusque generis ceteri retinent. In nostra scriptura si omittatur *litteras*, uitiose idem in caussali sententia dicatur, quod in primaria; nunc generalius est posterius. Klotzius *Latinas litteras* interpretatur *Lateinische Buchstaben, Schriftzüge*, et in eo gloriatur; quis sic dixerit aut qui in tali oratione sic intellegi id potuerit, non quærit. Medea Enni notissuma st. Antiopæ Pacuuianæ, in qua tractabatur contentio fratrum Thebanorum, Zethi et Amphionis, fragmenta sunt apud Bothium p. 102.

Euripidis) Uict. cod. *Euripide*, id est, *Euripidi*; uid. ad § 14.

Synephebos ego, inquit) Paullo abruptiore oratione primum fere idem, quod quemquam dicturum negarat, sibi a diuersa parte dici facit; deinde, quom tantum uniuerse sententiam aliquam et orationem significarit, quasi ipsos homines nominarit, subicit relatiuom plurale (*a quibus*), durissuma figura. (Aliter Philipp. IV, § 3 relatiuom laxius subicitur, sed singulare et de eo, cuius paullo ante nomen positum erat). Synepheborum L. Caecili Stati fragmenta non multa sunt apud Bothium p. 146.

Andriam Terenti quam utramque Menandri legam? 5. A quibus tantum dissentio, ut, quom Sophocles uel optume scripserit Electram, tamen male conuersam Atili mihi

5. tantum) *tam* Or. Electram) om L Atili) *Acilii* E *Aulii* LPMR

5. *A quibus tantum*) Rariore exemplo *tantum dissentio* dicitur pro *tanto opere*, quoniam fere iis modo uerbis additur, in quibus magis pro substantiuo mensuram indicet quam pro aduerbio gradum, ut quom *tantum abesse*, *tantum proficere* dicitur; nec longe abeunt ii loci, in quibus aliis quidem uerbis additur, sed adiuncto *quantum*. (*Si me amas tantum*, *quantum profecto amas*, ad Attic. II, 20 &c.) Apud Liuium XXXVII, 57 est: *nouom sibi hominem tantum præferri*. Eodem modo nec multo frequentius dicitur *multum*, uelut ad Attic. XIV, 13 med. (*multum me litteræ consolantur*) et apud Cæsarem *non multum confidere* et apud Cornelium aliquotiens; (Plautum et Terentium hic non numero). Nam in ceteris locis *multum* non est pro *ualde*, ut quom dicitur: *multum mecum municipales homines locuntur* (ad Att. VIII, 13, id est, sæpe; cfr. Brut. § 310, quem locum mallem Haudius (III p. 668) coniunxisset cum iis, quos p. 670 n. 7 posuit). Nec ab alia caussa *plus* non raro pro *magis* dicitur (Zumpt. ad Uerr. II § 21; add. N. D. I, 72, Tuscul. III, 72, Legg. II, 3, Parad. 2, Philipp. II, 38). Quod hic post Manutium et Lambinum a Bremio et recentioribus editum st et tamquam contra nouatores defensum, *tam*, in nullo cod. aut antiqua edit. fuisse puto, etsi Gzius de suis tacet; in Dauisianis sex erat *tantum* nec quicquam ad eam uocem ex Oxx. adnotatum st.

Atili) Etiam Uict. cod. *Aulii*. Atili, *poëtæ durissumi*, uersus ex comoedia, ut uidetur, citatur ad Att. XIV, 20; Electra eius apud Suet. Jul. 84. Inter comicos ponitur in uersibus Sedigiti apud Gell. XV, 24, nec aberrare eos credo, qui eundem a Uarrone de L. L. VI p. 75 Bip. et a Gellio III, 3 nominatum putant. Mire uir eruditissumus, A. Weichertus, in commentat. de Licinio Caluo (p. 139), quod Atilius post Statium et Terentium nominatur, comice ab eo Electram conuersam putat, nouo genere uertendi, quod ne nunc quidem in hac omnium litterarum communione receptum st, ut Germanica, uerbi caussa, parodia scribatur tragoediæ alicuius Gallicæ; nec sane tum Atili Electra eadem esset, quæ Græce legeretur. Post bonos poëtas tragicos et comicos malus nominatur sine generis discrimine.

legendam putem; de quo Licinius, *ferreum scriptorem*; uerum, opinor, scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim esse omnino in nostris poëtis aut inertissumae segnitiae st aut fastidi delicatissumi. Mihi quidem nulli satis eruditi uidentur, quibus nostra ignota sunt. An

Utinam ne in nemore —

tamen ut) *ut inde* C nulli) *illi* LP An) *At* ELPC ne R nemore) L addit *Pelio*

de quo Licinius) Quis sit, incertum st. Uetustissumum poëtam comicum, Licinium Imbricem, fortasse Atilio priorem, quem I. G. Uossius et alii intellegunt, censuram scriptorum uersibus exercuisse, prorsus inprobabile st; a Lucilio et Attio hoc coepit (cfr. Opusc. nostra Academ. p. 106); nec carminum leuiorum et iocorum scriptor C. Caluos, Cicerone paullo ætate minor, intellegi potest. Superest, quem etiam Weichertus (l. c.) intellegit, Porcius Licinius, qui de poëtis aliquid uersibus scripsit (Gell. XVII, 21, Sucton. uit. Terent., opusc. nostr. p. 107). Uidetur enim is Cicerone aliquanto antiquior fuisse, fortasse etiam paullo Q. Lutatio, cos. a. 102 (Gell. XIX, 9). Quod post Uossium multi, nuper Weichertus, omnia usque ad *legendus sit* Licinio tribuunt et in uersum septenarium cum dimidio describunt, Licinium ualde adcommodate ad Ciceronis consilium scripsisse statuunt, ut qui non solum Atilium singulari uoce notarit, sed excusarit etiam et legendos poëtas Latinos esse præceperit. Scaliger, quom in codice suo repperisset *exscriptorem*, claudicanti uersui, neglecta sententia, subuenit legitumamque cæsuram reddidit: *ferreum scriptorem, opinor, uerum exscriptorem tamen, Ut legendus sit.* Illud non nego, Ciceronem alibi, ubi pauca huiusmodi uerba, non integram sententiam, a poëta sumat, suis uerbis grammatice adnectere solere.

An utinam ne &c.) Hoc in Spir. esse, Gzius ait, nescio, satisne certa fide, Lambinus in duobus, uereor, ne obsequiosis; ceterorum (Grut., Dau., Gzi, χψ) item ut nostri, *at*, unus Par. Dau. et Ox. U *aut*, ξ *ac*. Uerum restituit Muretus (ad Philipp. XIV, 5), de quo dubitationem tollit frequentissuma forma argumenti per interrogationem connexam conclusi superioribus subnectendi. Uid. Emendatt. nostr. Cic. libr. philos. p. 40, Hand. Tursell. I p. 349 sqq. Exordi Medeæ Ennianæ ad Euripideæ exemplum expressi (*Utinam ne in nemore Pelio securibus Cæsa adcidisset abiegna ad*

nihilo minus legimus quam hoc idem Graecum: quae autem de bene beateque uiuendo a Platone disputata sunt, haec explicari non placebit Latine? 6. Quod si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quae dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum iudicium et nostrum scribendi ordinem adiungimus, quid habent, cur Graeca anteponant iis, quae et splendide dicta sint neque sint conuersa de Graecis? Nam si dicent, ab illis has res esse tractatas, ne ipsos quidem Graecos est, cur tam multos legant, quam legendi sunt. Quid enim st

quae) *qui* E 6. iis) *his* E iudicium) *officium* C et nostrum scribendi) *utrumque dicendi* L dicta sint) *dicta sunt* LP dicent) *dicerent* LMPCR

terram trabes &c.) qui nouem primos uersus citarunt, enumerantur apud Bothium p. 52 ceterosque, qui fragmenta illa conlegerunt.

6. *dicta sint*) *sunt* Pal. I (nisi error est) et deteriores aliquot; *sint* ex Dauisianis El., C. C. C., Ball., alii, Gzi duo. Mox *dicent* pro *dicerent* Lamb., e Pal. pr. Gruterus, e Parr. duobus Dau., Gzi tres (unus Erl.).

quam legendi sunt) Hoc non idem esse posse ac *leguntur*, quod Dauisius putabat, non est opus doceri; quod autem Hottinger (ad Cic. de Diuin. II cap. 7) pro *legi possunt* accepit, a quo re ipsa non abit Handius ad Wopkens. Lectt. Tull. p. 369, explicans: *parati sunt*, *ut legantur*, id si per grammaticam ferri posset, a sententia respueretur; nec enim ad rem pertinebat, non opus esse omnis legere, qui legi possent; quis enim id faciebat? Itaque restat, ut cum Bremio intellegamus: quam legendi sunt, si quis doctus et eruditus haberi uolt communemque studiorum rationem persequi. Illa autem participi significatio prorsus abhorret a Ciceronis et aequalium usu. Primum in illo de Diuinat. loco agitur non de re, quae fieri possit, sed de praedictione rei futurae, ut *inueniendum* (esse) debeat esse *inuentum iri*, quomodo ante Lactantium et S. Hieronymum nemo scripsit; (Caesar B. C. I, 72 loquitur de aduersariis, quos, uictoriae certus, sibi interficiendos dura necessitate uidebat). Recte nunc e bonorum codd. scriptura (*inuenturum*) factum et *inuentum iri*. In Cic. de Off. I, 159 et de Orat. II, 219, quos locos Hottinger et Handius citant, ne minima quidem caussa est, cur a uolgari participi significatione discedatur. Neque si quando

a Chrysippo praetermissum in Stoicis? Legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panaetium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. Quid?

Panætium) om. C

Cicero dicit *intellegendum st*, id potius cum eo conparari debet, quod alibi dicit, *intellegi licet*, quam cum eo, quod item alibi, *intellegi necesse st*, ut Cicero intellegi uelit ac iubeat. In iis locis, in quibus Bremius et Zumptius (§ 650) eius, quod liceat facere, significationem esse putant (hic II, 77, III, 7, Off. I, 113), simul significatur, quid rectum sit et deceat; neque aliter accipi debet, quod I Tusc. 1 legitur (*non — sunt conferenda*). Sed quom aliquid ferendum esse uiro dico, *uix ferendum* primum erit, quod uix postulari a quoquam potest, ut ferat (*uix quod ferri debeat*); hinc autem proxumus transitus est ad id, quod uix ferri possit, significandum. Itaque non solum Cæsar et Cornelius Nepos nullam timentes ambiguitatem sic dixerunt, *uix credendum esse*, sed eodem modo Cicero (IV, 53) dolorem dicit *asperum et uix ferendum* et (pro Cael. 37) patres ferreos et *uix ferendos*. Sed hi omnes in hac una forma (*uix*) substiterunt, in *non ferendus* ambiguitatem uitarunt, nec ad illud *uix ferendus* quicquam addiderunt, quo magis emineret potestatis significatio, ut a Uelleio II, 46 scriptum st: *res uix multis uoluminibus enarrandæ*. Deinde autem a posterioribus dictum st etiam *nulli cernendus*, *non cognoscendus*, de eo, qui cerni cognosciue non posset, quod genus Ouidius primus frequentauit, raro tamen sic, ut cum uerbo *esse* coniungeret (Metam. VIII, 785). In aienti sententia posuit in Fast. VI, 720: *Continua Delphin nocte uidendus erit* (Gegenstand der Betrachtung). Prosa oratio uel postea modestior fuit in hoc usu.

Mnesarchum, Panætium) Mire, quom in ceteris temporum ordinem et disciplinæ seruasset, (nam Chrysipi Diogenes Babylonius, huius Antipater Tarsensis auditor fuerat), in his inuertit; nam Mnesarchus Panætium audierat, post quem Athenis docuit (de Orat. I, 46, Acad. II, 69), Panætius Antipatrum. Aut igitur Cicero neglegentius scripsit aut nomina transposita sunt, ut Gaius putat.

familiarem nostrum Posidonium) Eum Cicero uiderat et audiuerat Rhodi (Tusc. II, 61, de N. D. I, 6, Plutarch. Cic. 4). Uenerat etiam Romam circa C. Mari mortem. (Suid. u. *Ποσειδώνιος*, Plutarch. Mar. 45). Ad eum Cicero post consulatum litteras misit (ad Att. II, 1).

Theophrastus mediocriterne delectat, quom tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid? Epicurei num desistunt de isdem, de quibus et ab Epicuro scriptum st et ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Graeci leguntur a Graecis, isdem de rebus alia ratione compositis, quid est, cur nostri a nostris non legantur?

III. 7. Quamquam, si plane sic uerterem Platonem aut Aristotelem, ut uerterunt nostri poëtae fabulas, male, credo, mererer de meis ciuibus, si ad eorum cognitio-

Theophrastus) *Theophrastum* EMPCR num) *non* L *nam* C quibus et) *quibus* LM 7. plane) *plane se* E male) *mali* E mererer) *meretur* E

Quid? Theophrastus) Etiam margo Crat., cod Mor., Pall. præter tertium et Oxx. omnes *Theophrastum*, ut satis certum sit, non solum in Dauisi et Gzi codd. idem fuisse, sed in cod. archetypo. Et tamen recte mutatus est accusatiuos, qui ex præcedentibus nominibus ortus erat. Ac ne quis defendere conetur: *quid Theophrastum?* superioribus adnexum, sequitur: *quid? Epicurei* &c.

isdem de rebus — compositis) Hæc uerba in Spir., Gud. 2, Par 2 exciderunt, sine quibus sententia non constat, quæ uertitur in illis: *isdem de rebus.* Alia ratione composita recte dicuntur, quæ alio ordine scribendique forma tractata erant.

Cap. III, 7. *male, credo, mererer*) Scaliger "ad oram libri sui," El. 2, ed. P. Marsi: *non male.* Aperta st ironia. Sed adnotanda st duplex sententia condicionalis uni primariæ, quæ media interiecta st, circumdata, quod fit item interdum in sententiis caussalibus ita, ut posterior specialius aliquid contineat et ad rem, de qua agatur, propius pertinens, quod in priore quasi inuolutum lateat. Uid. in Uerr. IV, 43 (cit. ab Ottone): *Si emeras, quid erat, quod confirmabat, se abs te argentum esse repetiturum, si id tibi sua uoluntate uendiderat?* (Locus De N. D. I, 25, in quo prior sententia cum altera pugnat, grauiter mendosus est); Tuscul. V, 21 (quamquam ibi alterum *quom* magis comparare contrarium quam caussam significare uidetur), de Diuin. II, 57, ad Attic. I, 5 (*quom multos dies aures meas Acutilio dedissem, non mihi graue duxissem scribere ad te de illius querimoniis, quom eas audire, quod erat subodiosum, leue putassem.* Add. pro Scauro § 12, ubi attigit hoc genus Beier p. 21; dixerat aliquid Heindorfius loco non apto ad Cic. N. D. I, 25; de eadem Græcorum forma (sic enim sponte nascitur, ut apud eos quoque sit) Stallbaum. ad Plat.

nem diuina illa ingenia transferrem! Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quosdam, si uidebitur, transferam, et maxume ab iis, quos modo nominaui, quom inciderit, ut id apte fieri possit, ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet. Nec uero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. Utinam esset ille Persius! Scipio uero et Rutilius multo etiam magis; quo-

ingenia transf.) *tr. ing.* M (*ingenita* E) nec mihi tamen) *neque tam. m.* L ne faciam) *ut f.* C ne fac., int. puto) *int. put. ne fac.* P iis) *his* R Nec uero) *nec* PR ut) *aut* E

Phæd. p. 59. Sunt aliæ cognatæ formæ, in quibus post primariam sententiam distinctius explicatur, quod ante generalius et breuius dictum st, uelut in consilio significando (Cic. pro Rosc. Amer. 14 ibique Matth.), in comparando (ad Q. Fratr. II, 15: *hoc fortasse efficiam, quod sæpe uiatoribus euenit* &c.). Diuersa st ea condicionalium sententiarum ratio, de qua dicetur ad II, 112.

et maxume ab iis) Ad Att. VI, 2: *Atque istum ego locum totidem uerbis a Dicæarcho transtuli.* Male igitur in Suetoni uit. Terent. c. 5, quod olim edebatur: *cum centum et octo fabulis conuersis a Menandro*, nescio quando mutatum st, ut esset: *é Menandro*. Num etsi dicitur (libro II, 2): *e Platone intellegi potest*, de significationibus per omnia scripta sparsis, tamen singuli loci, magis etiam fabulæ, sumuntur et conuertuntur *a* Menandro. *Solet* om. cod. Scaligeri.

Ut noster Lucilius) II de Orat. § 25: *C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissumis se neque ab doctissumis legi uelle, quod alteri nihil intellegerent, alteri plus fortasse quam ipse; de quo* (non recte recentiores contra codd. *de* omittunt; *quo* sic dici nullo modo potest;) *etiam scripsit: Persium non curo legere; hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissumus; Lælium Decimum uolo; quem cognouimus uirum bonum et non inlitteratum, sed nihil ad Persium.* De C. Persio, Gracchorum æquali, cfr. Brut. 99.

Scipio uero et Rutilius) Scipionem litteratum illa ætas uix habuit nisi P. Africanum minorem, de quo uid. Ellendt. Prolegg. ad Cic. Brut. p. XXV. P. Rutili Rufi, hominis prope perfecti in Stoicis, qui post consulatum (a. 105) iniustæ damnationis calamitate nobilitatus est, multa apud Ciceronem mentio st (Ellendt. l. c.

rum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se et Consentinis et Siculis scribere. Facete is quidem, sicut alia; sed neque tam docti tum erant, ad quorum iudicium elaboraret, et sunt illius scripta leuiora, ut urbani-

alia) *alias* omnes, Or. neque) *nec* C tum) *tunc* PCOr.

p. L, quosque citat Henrichsenius ad Cic. de Or. I, 227). Scripserat etiam Græce historiam (Athen. IV p. 168 d.). Hos igitur iudices nimis intellegentes, Scipionem etiam orationis elegantia excellentem, Lucilius reformidans, illis se scribere dixerat, qui in confiniis, ut ita dicam, Græcæ et Latinæ aut potius Oscæ linguæ nati parum subtiles essent scriptorum iudices. *Bilingues Bruttaces* Ennius dixerat, quod Græce et Osce loquerentur (Fest. u. *Bilingues*); in Bruttiis Consentia erat. A. S. Wesenbergius, amicus meus, (in censura quadam Danice scripta) scite suspicatur, Lucilium illo, quem Cicero significat, loco facete orationem parum puram et Græcis uerbis intermixtam excusasse. Neque enim constat, ex eodem Lucili loco sumpta esse et illa de Persio et hæc de Scipione et Rutilio; potiusque e duobus petita uidentur; altero non doctissumis nec tamen rudibus se scribere significabat, Læli exemplo utens, altero indoctis et uolgo.

sicut alia) Sic Ursinus in codice esse scribit, suspecto testimonio; sed iure ipsam scripturam probat Wesenbergius. Nam primum *alias* apud Ciceronem et omnes ante Plinium est *alio tempore*, numquam *alio loco*; (in epist. ad Attic. XVI, 11, 7 apertissume tempus significatur; scire uolt, qui nunc in illis locis gratia floreant, quoniam non iidem semper gratiosi sint;) temporis autem notio in scriptis sic citandis inepta st. Deinde *alias* significat unum aliquod aliud tempus, ut certum aliquod dictum Cicero in animo habuisse putandus sit. Atqui nec loco uno alio nec tempore facete Lucilius scripserat Ciceronis iudicio, sed sæpe multa, id est, *alia*. Litterula ex sequenti uoce adhæsit.

sed neque tam docti &c.) Sententiæ paullo obscurius sic cohærent: Sed neque tum, si Scipionem et Rutilium et fortasse paucissumos alios excipias, erant homines tam docti, quam nunc sunt, ad quorum iudicium scripta sua componeret; (itaque, quom se ad minus excultæ multitudinis captum adcommodaret, iure subtiles illos arbitros uitabat); et scripta illa leuiora sunt, ut uix summis illis uiris composita esse uideri queant nec eos doctrinæ copia tenere potuisse.

tas summa adpareat, doctrina mediocris. 8. Ego autei quem timeam lectorem, quom ad te, ne Graecis quidei cedentem in philosophia, audeam scribere? Quamquam te ipso id quidem facio prouocatus gratissumo mihi libr quem ad me de uirtute misisti. Sed ex eo credo qu busdam usu uenire, ut abhorreant a Latinis, quod inc derint in inculta quaedam et horrida, de malis Graec Latine scripta deterius. Quibus ego adsentior, du modo de isdem rebus ne Graecos quidem legendos p tent. Res vero bonas, uerbis electis grauiter ornateq

8. autem) *quidem* E timeam) *timeatur* R gratissumo) *grauissimo* L u uenire) *uenire usu* LPMCR in) om. L malis) *male* Or. *Quibus — adsenti quid — assencio* E

8. *ne Græcis quidem cedentem*) Uid. Acad. I § 12, Tusc V, 1 et 30. Ueterem academiam ab Antiocho suscitatam s quebatur. Scripta Bruti de philosophia Quinctilianus non medi criter laudat X, 1, 123; *cfr.* dialog. de Orat. c. 21. Librum *uirtute*, quem ad Ciceronem miserat, id est, ei inscripserat, n minat Seneca Cons. ad Helu. 9; *de officiis* Charisius p. 83 Priscian. p. 679, quem Senec. ep. 95, 45 *περὶ καθήκοντος* appella *de patientia* Diomedes p. 378.

in inculta quædam et horrida) Amafini et Rabiri (Acad. I, Tusc. IV, 6) et Cati Insubris (ad Fam. XV, 16 et 19), Epicure rum, quos Cicero etiam Tusc. I, 6 et III, 7 et h. oper. libr. I 40 tangit.

de malis Græcis) Mire aberrauit Ernestius et post eum c teri, *de male Græcis* scribentes, quod Ernestius in editione pri cipe Moguntina esse dicit, deceptus, si uere principem, Colonie sem, intellexit, compendio minume dubio. Nemo dixit nec *ma Græcus* nec *bene Græcus*, quia *bene* et *male* non adduntur adi ctiuis huiusmodi definitæ notionis, quæ gradum non habent. Illi dicitur, *bene Latine* (lib. II, 10) et *non optume Græce responde* (II de Orat. 75), aduerbiis ex æquo positis. Deinde Græcæ *orati nis* uitia non offendebant eos, qui in Latinas interpretationes inc debant; Cicero intellegit malos Græcos libros uertendo, adceden horrido sermone Latino, factos deteriores. Itaque, ne de so orationis genere dici putes (et qui potest, quoniam aperte Epicur significantur, qui non uerborum genere sed rebus a ceteris abho rebant?) addit, *de isdem rebus*. Nunc tamen eduntur *præcep stili bene Latini*.

dictas, quis non legat? nisi qui se plane Graecum dici uelit, ut a Scaevola st praetore salutatus Athenis Albucius. 9. Quem quidem locum cum multa uenustate et omni sale idem Lucilius, apud quem praeclare Scaeuola:

dictas) *dictatas* PMCR praetore) *prætor* LPMCR

dictas) Uereor, ut in Erl. hic silentio eorum, qui eum mihi contulerunt, confidere possim; nec de Par. I Dauisi res certa, quoniam de P tacetur. Restant Pal. 3 et Leid., mali sponsores scripturae necessariæ, a Lambino repertæ. Ceteri omnes *dictatas,* duo Gu *ditatas*, ex quo ille ridicule *dilatatas.* Res bonas bene scriptas Cicero dicit.

est prætore) Compendium (*PR.*) in codd. et in editionibus, exceptis Man., Dau., Goer., recentioribus, expressum st *prætore*; in Erl. quoque compendium fuisse credo. Res intellegitur ex Lucili uersibus et ex eo, quod Albucius præturam in Sardinia longe post gessit. T. Albucius quom Athenis adulescens esset, perfectus Epicureus euaserat (Brut. 131). Q. Scæuolam augurem repetundarum accusauit nec damnauit (Brut. 102, de Orat. II, 281); postea ex prætura Sardiniensi ipse repetundarum damnatus (in Pison. 92) Athenis exulauit (Tusc. V, 108), doctus homo Græcis litteris uel potius pæne Græcus (Brut 131) ac leuis (de Prouinc. Consul. 15), quem etiam ob ineptias orationis Lucilius irriserat (de Orat. III, 171, Orat. 149). Cetera de eo collecta sunt in ind. Orelliano et ab A. Maio ad Cic. Oratt. Fragmm. p. 202 Beier. In eum adulescentem Athenis incidit Q. Scæuola in Asiam proficiscens prætor (de Orat. I, 75).

9. *quem quidem locum*) Adparet, aut uerbum excidisse aut aliquid deprauatum esse. Nam qui uerbum eiusmodi, quale st *persequitur, tractat*, omitti potuisse statuunt, ut Wopkens. Lectt. Tull. p. 52, non tenent, quos fines illa res habeat. Prætermittam nunc dicendi uerba, de quorum ipsorum omissione possunt quædam utiliter notari, uelut recte omitti *inquit* in hoc positu: *mihi uero ille*, de quo dubitatum st ad Acad. I, 14; cfr. de R. P. III, 41, Tusc. I, 104; non recte omitti coniunctiui modi uerbum in sententia condicionali coniunctioni caussali subiecta, ut factum st in Acad. II, 88 (*diceret*). Sed alia uerba omittuntur, oratione ad familiarem consuetudinem adcedente, in breui sententia a reliquis diiuncta, aut quom aduerbio posito iudicatur de re aliqua aut ubi partim ex subiecto et cohærentia orationis, partim ex obiecto aut præpositione uerbo subiecta intellegitur una illa, quæ apta sit,

Graecum te, Albuci, quam Romanum atque Sabin
Municipem Ponti, Tritanni, centurionum,
Praeclarorum hominum ac primorum, signiferumque,

9. Tritanni) *Titi Annii* C

uerbi notio, ut ad Att. II, 12, 2, ibd. IV, 8 B. init., I, 18, 6 N. D. III, 94, II, 1 et 11, Tusc. I, 34, II, 41. Interdum qui ex sola cohærentia orationis et ex rei prægressa commemorat uerbum definitur, ut II Philipp. 72 (*A me Cæsar pecuniam?* Gi us sic primariæ notiones aures feriunt; cfr. ibd. 74, ubi ego leui *accepisti*), ad Attic. IV, 8 B 2; cfr. Orat. 29, de Off. 109, quo utroque loco *ἀπὸ κοινοῦ* sumitur faciendi notio. Hoc tur, de quo agimus, loco neque propter incertam notionem n propter adiecta illa *cum multa uenustate* neque propter sent cum proxima inplicationem audiri uerbum potuit. Emen conatus parum felices fuerunt, primum Ursini: *iocum* — (pro *idem*) *Lucilius*; (*iocum* etiam Scaligerus in cod. inuenisse citur; neque *iocus* neque *locus* ridebatur); deinde Moseri: *locum* — *reddit Lucilius*. Prorsus tenendum *idem* propter riorem Lucili facetiarum conmemorationem. Locus autem i Lucilio tractatus non solum iocus ille Scæuolæ fuisse uidetur de nimio et adfectato rerum Græcarum studio; itaque signi Cicero dixit: *quem q u i d e m locum.*

cum multa uenustate) Recte A. Matthiæus animaduertit, r addi præpositionem, ubi adiectiuom adiunctum sit; non numquam addi putauit. Addita magis comitatum aliquem c iunctionem (ut hic uenustatem per omnem narrationem fu quam modum significat. Pauca quædam exempla conlegit dius in Tursell. II p. 156-158, qui quod Latinos dixisse *fide amicitiam colere*, nemo dixit; fides in amicitia st, non caussa st.

Ponti, Tritanni) T. Pontius centurio uiribus excellens r natur Cat. Mai. 33. Tritannus alius sit necesse st ac glad ille eximiis uiribus, quem Uarronem sequens Plinius conme H. N. VII, 19 et Solinus, pater fili non minus eo genere e lentis; (add. Uopisc. Firm. c. 4, conl. Duk. ad Liu. IX, 40). que enim gladiatorem centurionem illa ætas uidit.

præclarorum hominum ac primorum) *Homines primi* aliqu cum laude honestatis dicuntur in Uerrinis (uid. Zumpt. ad I et add. IV, 50), Tusc. I, 81, pro Sest. 114. Rustica nobilitas fortium hominum atque antiquorum in memoriam cat *pueros* illos *magnos*, *magnis e centurionibus ortos* apud H

Maluisti dici; Graece ergo praetor Athenis,
Id quod maluisti, te, quom ad me adcedi', saluto:
Χαῖρε, inquam, Tite; lictores, turma omni' cohorsque:
Χαῖρε, Tite! Hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.

10. Sed iure Mucius. Ego autem mirari *satis* non queo, unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. Non est omnino hic docendi locus; sed ita sentio

ergo) *enim* E Id quod) *quod id* PMC *quod* L *quod tu id* R adcedi' *et omni'*) plene scribitur. *χαῖρε*) *care* et mox *chere* E *chere* bis LPMCR cohorsque) *chorusque* omnes. mi) *Mucii* (*Mutii*) LCR *mummi* PM 10. satis) om. omnes; *satis mirari* Or. tam) om. LPR omnino hic) *hic omn.* R

Sat. I, 6, 73 et *gentem hircosam centurionum* apud Pers. III, 77 coll. V, 189.

cohorsque) Quis primus recte emendarit, nescio; nam etiam Urs. libri et Oxx. Egw et, opinor, aliorum quoque omnes *chorusque*; mendum mutatum st in P. Marsi aut Crat. edit.

mi Albucius) Sic ("proxume mss. nostros" Grut.) etiam margo Crat. (de Uict. cod. dubito), e Danisi codd. El. unus; cetera turba eius et Oxx. *Muti*, *Mutii*. Gzius tacet.

10. *mirari satis non queo*) Necessarium supplementum primus interposnit P. Manutius (ante *mirari*; Cicero bis alibi *mirari satis non queo*, semel *satis mirari, iudices, non queo*); uiginti illi codices censoris Ienensis, quos recentissumi editores *satis mirari* habere putant, nulli sunt (uid. Prolegg.). Codicum scripturam stulte defenderunt Rathius et Gzius, qui hoc Ciceronem dicere putant, caussam quidem se uidere, sed non esse hic eius exponendæ locum. Lepide profecto Cicero, quom rei tam miræ et de qua tam multa dixerit, caussam sciat, eam nec hic nec alibi exponit, sed alia narrat. Et tamen dixerat initio (§ 4) se hoc mirari; et statim ostendit, non se caussam tenere illius fastidi, sed nullam esse caussam. Nihil dico de orationis forma, in qua *mirari non queo* erit *non miror*. Sed boni illi uiri ea, quæ secuntur, de caussa fastidi intellexerunt, quom hoc Cicero dicat, se iudicium suum de diuitiis linguæ Latinæ nunc plene explicare non posse.

non modo non) Alteram negationem a quattuor suis optumis abesse Gzius dicit. Non est opus eos refutare, qui, erroribus aliquot librariorum patrocinantes, omitti *non* ante *sed etiam* posse defenderunt. De ipso hoc iudicio cfr. III, 2, Tusc. II, 35, de N. D. I, 8. Simplicius uerum fatetur alibi, ut hic III, 51 sub persona Catonis.

et saepe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut uolgo putarent, sed locupletiorem etiam esse quam Graecam. Quando enim nobis, uel dicam, aut oratoribus bonis aut poëtis, postea quidem quam fuit, quem imitarentur, ullus orationis uel copiosae uel elegantis ornatus defuit?

IV. Ego uero, quoniam forensibus operis, laboribus, periculis non deseruisse mihi uideor praesidium, in

modo non) *modo* EP nobis uel) *nobis ut* E *uel nobis* LMCR poëtis) om. L defuit) *ne fuit* E quoniam) *quom* omnes, Or. uideor) *uideri* E

nobis, uel dicam) E codice suo hoc sumpsit Uictorius, quem Orellius secutus est, nec aliud significat Erl., in quo fere semper pro *uel* scribitur *ut*, rarius *et* (uid. I § 47 et 52, III, 21, 52, 58, IV, 13, 60, V, 6, 55, 85). Idem in ceteris optumis fuisse, facile mihi persuadeo, etsi Gruterus suos uolgatum *uel nobis dicam* tueri dicit, Pal. 1 non excipiens; neque enim ordinem uerborum curare solet. *Nobis, uel dicam, aut oratoribus*, id est, *uel potius* (ne de nobis dicam) *omnino aut oratoribus* &c. Sic ad Fam. IV, 7: *a plerisque, uel dicam, ab omnibus;* ad Attic. IX, 7: *ne quid turpiter facerem, uel dicam, iam fecissem;* Brut. 207: *mihi placebat Pomponius, uel dicam, minume displicebat*; ibd. 246: *nec hebes in caussis, uel dicam, plus etiam, quam non hebes;* Philipp. II, 30: *Sed stuporem hominis, uel dicam, pecudis adtendite.* In solo hoc extremo loco (nec plures mihi Ciceroniani noti sunt) unus codex deflectit, temptabatque Lambinus *ne dicam.* Suetonius Calig. 13 habet: *populum Romanum, uel dicam, hominum genus;* in Claud. 4 et 39 minus recte hanc formulam inferre conantur. Uolgata scriptura explicari nequit; nam quod Bremius conatur enarrare: *ut uel de me dicam, qui oratoribus bonis aut poëtis me non audeam adnumerare*, præterquam quod nimis modestum Ciceronem oratorem facit, nec sic umquam *dicam* adicitur particulæ *uel* nec id, quod sic minumum fit, recte præponitur ceteris. Coniecturas omitto.

Cap. IV. *Quoniam — mihi uideor*) Tollendus erat apertus uolgatæ scripturæ soloecismus, quem Ernestius uiderat, ea ratione, quam post alios nuper Wunderus et Orellius in epistolarum Ciceronis libris usi sunt; correxit etiam Otto. Bremius indicatiuom post *quom* eo defendens, quod Cicero de hac re tamquam certa et indubia loquatur, incidit in errorem se indignum eorum, qui in

quo a populo Romano locatus sum, debeo profecto,

1) M E sum) sim MPC

caussali sententia ceterisque, in quibus coniunctiuos e nexu sententiarum oritur eiusque index est, incertæ et dubiæ rei significationem habere putant, quasi quom ita dicam: *quom uideam, hæc fingi, non refutabo,* dubitem, num uideam, aut, quom ita: *quæro, cur dicas,* non certum mihi sit, dicere. Et tamen in hac notionum confusione et elementorum ignoratione quam se iactant! uid. modo Ramshorn. p. 712 et 768 et Kritz. ad Sall. Jug. 4, 4. Neque tamen Bremius, quod Gzius ei adfingit et probat, sic hæc accipi uolt, ut ante *debeo* intellegatur *tum*, sed quom ibi Lbinus *tum* addidisset, (audiri enim posse, neutri in mentem uenit, nec potuit nisi Gzio,) ostendit, sic tolli apertam conclusionem. Magnum numerum locorum, in quibus inperite *quom* caussale indicatiuos sequi putatur, rectius interpretando remouit Wunderus ad Cic. pro Plancio § 29, qui tamen quod ubique *quom* pro *eo, quod* accipit, mallem in aliquot locis admonuisset, Ciceronis ætatem retinuisse uetustiorem consuetudinem post *laudandi* et *gratulandi* uerba *quom* ita ponendi, ut esset *quod,* de ipsa re, quæ laudaretur et ob quam gratiæ agerentur (uid. Terent. Andr. IV, 5 (4) 32, Phorm. V, 7, 74, Andr. III, 5, 17, Adelph. I, 2, 58; Plautina tria exempla e pluribus habet Gronou. ad Liu. XXXIX, 12, qui locus uel propter *id* eam defensionem respuit; sed dixit ita Cicero ad Fam. XIII, 24: *gratias ago, quom tantum litteræ meæ potuerunt*, et III, 11, 3 s. ad Att. XIV, 17 A 3, Sallustius quoque Iug. 102: *magna nobis lætitia st, quom te talem uirum di monuere*); deinde neque in ipso illo Plancianæ loco aeque in § 78 *quom* est eo, *quod*, non magis quam in Uerr. Act. I, 28: *quid faceres pro innocente homine et propinquo, quom propter hominem alienissumum de officio decedis?* Sed Latini interdum, quom, quid alicui rei consequens et consentaneum sit, ostendunt, actiones similes tamquam eiusdem temporis animo concipiunt; itaque prorsus ut Cicero, Uirgilius dixit (Ecl. III, 16): *quid domini facient, audent quom talia fures?* Hæc si exceperis, ceteros locos, ubi extra comicorum antiquam orationem (uelut apud Terent. Hecyr. IV, 1, 53, IV, 5, (V, 1) 37) *quom* caussale indicatiuom habet, ne dubitaueris mendosos dicere. Ut hic in Erl. pro *uideor* est *uideri*, sic in Epist. Balbi apud Cic. ad Att. IX, 13: *quod si una essem, aliquid fortasse proficere possem uideri* (nulla sententia, nisi deleas *uideri*) pro: *posse uideor* (*uideor mihi posse, si* &c.).

quantumcunque possum, in eo quoque elaborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei, nec cum istis tanto opere pugnare, qui Graeca legere malint, modo legant illa ipsa, ne simulent, et iis seruire, qui

possum) *possim* LPCROr. elaborare) *laborare* LPMCR studio, labore) *lab., st.* L malint) *malunt* E illa ipsa) *ipsa illa* COr. ne) *nec* Or

quantumcunque possum) *Possum* habet etiam Ox. E et sine dubio non pauci alii; res nunc nota st. Hæret tamen de Orat. III, 192: *qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum* pro *st.* Ad rem cfr. Acad. II, 6: (*Quod si, quom fungi munere debebamus, non modo operam nostram numquam a populari coetu remouimus* &c., ut emendauit Durandus; in uolgata scriptura *debeamus*, quod ille e codd. correxit, intolerabilem habet soloecismum).

elaborare) Tres Gzi quoque et Ox. U mendose *laborare*; in hoc laboris et molestiæ anxiæue curæ (*non laboro*, id est, *non curo*; *breuis esse laboro*), in illo studi et consili (*in aliqua re elaboro*) significatio eminet; fallitur Deoderlinius (Lat. Synonym. I. p. 116). Quis credat, Ciceronis editorem putasse, infra IV, 80 et 81 eodem significatu posita esse *elaborare* et *laborare*?

qui Græca legere malint) Poterat expectari indicatiuos de certo genere hominum ante notatorum; sed sequitur *uelint, desiderent.* Igitur generaliter locutus est et propter infinitam sententium coniunctiuo usus est. Sed in hac coniunctione offendit illud *si suas habent*, in quo dure reditur ad notionem definitam, ut non sine caussa Lbinus *habeant* scripserit, etsi Ciceronem ipsum correxisse uidetur.

modo legant illa ipsa, ne simulent) Duo etiam Gzi *ipsa illa*, quod secutus est Orellius; uid. Opusc. nostra Acad. p. 181, ubi tamen uereor, ne nimis hæc ad certam regulam astrinxerim. In Tusc. si optumos codd. sequimur, uterque ordo sæpius legitur (*illi ipsi* II, 17 et 49, V, 65 et 108, *ipsi illi* II, 7, IV, 44 et 55). Gzius *illa*, quod abesse nequit, deleuit, omissum dicens in Spir. Oxx. E§ et unus Gzi habebant *ea*. Ut indicatiue dicitur: *legunt, non simulant*, ita, quoniam dicitur *modo ne*, fit *modo legant, ne simulent*, quod in omnibus codd. fuisse, certum st, quoniam profertur etiam ex Oxx. quattuor, etsi omnes, nescio a quo inde tempore (nondum P. Mars. nec Crat.), *nec* ediderunt, nec ullam discrepantiam adnotarunt. Dixit hoc Cicero non in eos, qui furtim Latinis interpretationibus uterentur, (nihil enim tale significat), sed in eos, qui, quom Græca se legere malle dicerent, ne hæc quidem

uel utrisque litteris uti uelint uel, si suas habent, illas non magno opere desiderent. 11. Qui autem alia malunt scribi a nobis, aequi esse debent, quod et scripta multa sunt, sic ut plura nemini e nostris, et scribentur fortasse plura, si uita suppetet; et tamen qui diligenter haec, quae de philosophia litteris mandamus, legere adsueuerit, iudicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim in uita tanto opere quaerendum, quam quom omnia in philosophia, tum id, quod his libris

11. sic ut) *sic* E nemini) *memini* omnes. suppetet) *suppetit* E nulla) *ullam* E his) *tis* M quom) om. E in philosophia) om. L tum) *cum* E

legerent, sed nihil legentes illam simulationem inertiæ obtenderent.

11. *sic ut plura nemini e nostris*) *Memini* etiam "fere" Gziani, Eψ. Adnotandus hic locus ad quæstionem de datiuo pro præpositione *ab* uerbis passiuis subiecto, præsertim quom hoc respondeat præcedenti *a nobis*. Conlegit igitur Otto eiusmodi locos in excursu ad h. l. scripto. Exempla bonorum scriptorum prosæ orationis aut in participio sunt, ut res ecfecta tamquam externa extet et ad personam referatur siue commodi siue aliqua eiusmodi ratione (*pertractata mihi sunt*, id est, "habeo pertractata, II de Orat. 146; *elaboratum mihi est*, Diu. in Cæc. 40) aut in eiusmodi uerbis, ut non solum ab aliquo, sed etiam alicui res fieri intellegatur, ut in *quærendi* uerbo. In incertis exemplis pono Cic. de Inuent. I, 86 (*illa nobis* (*a nobis*) *alio tempore explicabuntur*), in falsis de Senect. 38 (*uiuenti* pertinet ad *obrepit*), in summa uero inscitia eiusmodi locorum in probando usum, qualis est in epist. Pompei apud Cic. ad Att. VIII, 12 A 4 (Ramshorn. p. 351) aut illorum, in quibus dicitur: *Cui non hoc auditum?* cum ceteris confusionem. Ad Attic. I, 16 *aliis legi* aut est *aliis recitari* (cfr. XVI, 13) aut scribendum *ab aliis*. De Liuio adnotatio et Drakenborchi ad VI, 10, 4, ubi loci corrupti, unius aut alterius boni aut mali codicis scriptura a ceteris discrepans, structuræ hinc remotissumæ et peruagatæ, adcedente praua interpretatione (uelut XL, 26, ubi *naues eis ornatæ sunt* est: *ad eorum usum*), in unum errorum acernom ab homine diligentissumo coniciuntur. Non poterat ergo Cicero dicere: *scribuntur nobis multa*, poterat: *scripta sunt nobis*. Ceterum Ciceronem Uarro iam tum fortasse librorum multitudine superabat; sed Cicero de eo genere hæc dixit, quod a se expectaretur, orationibus.

quaeritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultumum, quo sint omnia bene uiuendi recteque faciendi consilia referenda, quid sequatur natura ut summum ex rebus expetendis, quid fugiat ut extremum malorum? Qua de re quom sit inter doctissumos summa dissensio, quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere vitae optumum et uerissumum sit, exquirere? 12. An, *partus ancillae sitne in*

quid) *quis* LPR consilia referenda) *consimilia referendi* E sequatur) *sequitur* L natura) *nrā natura* C expetendis) *expetendum* LPMCR esse dign.) *dign. e.* E munere) *genere* C 12. in fructu hab.) *hab. in fr.* L

quid sit finis) *Quis* etiam Gud. 2 (aliquot codd., ait Orellius, nescio unde), et præter R aliæ ueteres editiones. Recoperunt Uict. et Lbinus, hic simul, ut debuit, bis *quod* scribens, non inprobantibus aliis, ut non tam de notione finis, extremi, ultumi quæratur, quam in quo sit positum. Hic tamen, ubi primum totum argumentum indicatur, non satis recte sic definite interrogatur, quod (ex pluribus) extremum sit; potiusque in unam duplex interrogatio conflatur, et quid sit finis et in qua re.

summa dissensio) *Magna diss.* in ed. Man. et alias errore irrepsit.

quis alienum putet) Quod Uict. e cod. suo edidit: *quid alienum putem*, probarunt Dauisius et Ernestius; erit tum *quisque tribuit* dictum pro eo, quod est *omnes tribuunt*, ut Cicero certam quandam dignitatem sibi ab omnibus tribui dicat, satis arroganter. Sed numquam sic illud pronomen ponitur, quod semper cum aliqua distributione singulos separatim significat. Uolgata contra recte hoc significat: eius dignitatis, quam mihi pro se quisque siue magnam siue paruam tribuit. Non raro in hoc uocabulo aberratur; cfr. IV, 76. Itaque de Diuinat. II, 121 inperite alii coniciunt scribendum, alii probant: *sed hæc cuique in promptu*, ut sit, *omnibus, cuiuis*. Nec apud Lucretium 1, 213 *uis quæque* est *omnis*, uel minuma, sed, ut Germani locuntur, *die iedesmalige*. Quid de eo dicam, qui nuper, libros de officiis edens, omnes locos, quos quidem nosset, huius formæ: *nihil non ei fortuna tribuit, quod cuiquam detulit* (Corn. Nep. Alcib. 19) corrumpere conatus est, substituto *cuique*?

quid in omni) Editiones a Grut. ad Orellium, qui errorem typothetæ correxit, *quod*, soloece.

12. *An partus ancillæ* &c.) Nota controuersia, utrum eius,

fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis, P. Scaeuolam, M'. Manilium, ab iisque M. Brutus dissentiet, (quod et acutum genus est et ad usus ciuium non inutile, nosque ea scripta reliquaque eiusdem generis et legimus libenter et legemus:) haec, quae uitam omnem continent, neglegentur? Nam, ut sint illa uendibiliora, haec uberiora certe sunt. Quamquam id quidem licebit iis existumare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quaestionem de finibus bonorum et malorum fere a nobis explicatam esse his litteris arbitramur, in quibus, quan-

M') *M. vel* P *M* LMCR Manilium) *Mallium* L *Manlium* PMR iisque) *hisque* ELPROr. omnem continent) *cont. o.* LPMCROr. neglegentur) *neglegantur* LPMCR quidem licebit) *quod licebat* E iis) *his* R his) *iis* M

qui usumfructum seruae haberet, partus fieret, an eius, qui dominus esset, quom aliquando etiam de pecoribus dubitatum esset et, postquam de iis constitit, in serua alio duceret rei notio in seruo haerens, alio hominis. Ulpian. in Digest. VII, I, 68: *Uetus fuit quaestio, an partus ad fructuarium pertineret; sed Bruti sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere.* Cfr. Ulpian. in Dig. V, 3, 27, Gai. XXII, 1, 28, cuius uerba transcripsit Iustinianus Institt. II, 1, 37.

P. Scaeuolam, M'. Manilium) M'. Manilius (nam de P. Scaeuola, pont. maxumo, qui primus iuris prudentiam in illam familiam intulit, omnia nota sunt), Manilius igitur, cos. a. 149, cum iuris prudentiae laude conmemoratur etiam in libris de oratore et de re publ. nominanturque eius tres libri de iure ciuili a Pomponio (Uid. Mai prosopograph. libb. de R. P., Henrichs. ad Cic. de Orat. I, 272). M. Juni Bruti, qui paullo ante Mariana tempora floruit (Brut. 175) in eodem genere laudem et Cicero aliquotiens conmemorat et Pomponius Dig. I, 2, 2 § 39.

his litteris) *Libris* multi scribendum putarunt, quemadmodum ut Tuscul. III, 6: *his autem libris exposita sunt &c.*, itaque in Ursini cod. (?) et El. primo erat. Nec sine caussa offendunt, quom ipse, qui alterum defendit, Bremius supra (ad § 4) dixerit, *litteras* de libris in uniuersum poni, non de certo quodam librorum genere. Rectius dixisset, non de certis libris; nam de genere et de omnibus iis, quae de aliqua re scripta sint, ponitur. Nugatur Gzius, negans litteras esse pro libris, esse: *in dieser Schrift;* quasi id aliud sit. Similia ex aliqua parte sunt haec (de Orat. I, 192): *neque ita multis litteris aut uoluminibus magnis con-*

tum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiae disciplinis diceretur, persecuti sumus.

V. 13. Ut autem a facillumis ordiamur, prima ueniat in medium Epicuri ratio, quae plerisque notissuma st, quam a nobis sic intelleges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat adcuratius explicari. Uerum enim inuenire uolumus, non tamquam aduersarium aliquem conuincere. Adcurate autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa st Epicuri sententia de uoluptate, a meque ei responsum, quom C. Triarius, in primis grauis et doctus adulescens, ei disputationi interesset. 14. Nam quom ad me in Cumanum salutandi caussa uterque uenisset, pauca primo inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque studium; deinde Torquatus, Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum uidisse uerum, maxumis-

modo) om. E nobis) *a nobis* E a) om. R disciplinis) *discipulis* C 13. ordiamur) *ordinamur* L ipsis) *hiis* C L.) *M.* E C.) *T.* C 14. primo) *primum* L primo int. nos) *int. n. pr.* E nacti te) *hac tite* E quod) *quid* EL oderis) *oculis* E fere) *certe* M maxumisque) *maximis* LP

tinentur et (de Diu. II, 5): *ut Græcis de philosophia litteris non egeant*, propter adiecta *multis* et *de philosophia;* nec tamen dubitationem prorsus tollunt.

disciplinis) Etiam in Spir. et Gud. 2 erat *discipulis*, quod "Scaliger ad oram libri adleuit." Leue mendum st.

Cap. V, 13. *Ut autem a facillumis ordiamur*) Sæpe hoc Cicero et iure dicit, facillumam esse Epicuri disciplinam, quod nulla sit in ea subtilitas, nulla rerum uerborumue obscuritas. Cfr. § 27, Tusc. IV, 6 et 7.

ab ipsis) Quom ederetur *ab his*, in marg. Crat. et e cod. Uict. adnotatur *ab ipsis*. Fueritne, quod non credo, scribendum *ab iis ipsis*, ad II, 93 quæretur.

14. *Epicurum nostrum non* &c.) "Palat. pr. amplius habet *institer* uel simile quid; nam syllaba postrema uirgula st incubans litteræ t." Gruterus.

que erroribus animos hominum liberauisse et omnia tradidisse, quae pertinerent ad bene beateque uiuendum; sed existumo, te, sicut nostrum Triarium, minus ab eo delectari, quod ista Platonis, Aristoteli, Theophrasti ora-

pertinerent) *pertinent* LPMCR Aristoteli) *Aristotelis* LPMCROr. orationis orn.) *orn. orat.* Or.

quae pertinerent) Bene, quod nunc Erl. silentium fidem facit, sic esse in melioribus codicibus; nam et edd. ante Gruterum, excepta Lbiniana, et Dauisi codd., quos ipse secutus est, et Oxx. praeter *U* habent: *pertinent*; Gzius *pertinerent*, de codd. tacet.

minus ab eo delectari) Præpositionem abiecerant Uict., Man., Lamb., postea Dauisius, qui a Par. 1 (?) et 8 abesse dicit; Oxx., quom in textu omitterent, tantum ex $\chi\xi$ eam adnotarunt. Gruteri et Gzi codd. omnes tenent. Comparatis ceteris locis, ubi sic dicitur, (Diu. in Cæc. 44: *Cuius ego ingenium ita probo, ut me ab eo delectari facilius quam decipi putem posse*, ubi aliquid ad hanc formam eligendam ualuisse uidetur adiectum *decipi*; Orat. 195: *alterum nimis est uinctum —, alterum nimis dissolutum —, ut ab altero non delectere, alterum oderis*; III de R. P. 42: *significabant, ab eo (Lælio) se esse admodum delectatos*) primum facile adparet, non rectum esse, quod in loco Oratoris Handius (Tursell. I, 26), Gzium sequens, ascripsit: *ab altera parte poëmatis*, quom ibi duo conponendæ orationis genera describantur, quorum alterum delectationem adferat, alterum non adferat, in reliquis autem locis diuersæ partis, unde res ueniant aut spectentur, nulla significatio sit. Deinde intellegitur, addita præpositione magis significari motum aliquem et actionem hominis aut rei nos certo tempore aliquo modo adficientis; itaque *delector aliquo* est uniuerse: *probo, placet mihi*; *delector* autem *ab aliquo* est: *delectationem mihi* (aliquo temporis momento) *parit* (ich werde von ihm unterhalten, er verschafft mir Vergnügen). Id maxume in loco de R. P. adparet, ubi præpositio omitti nullo pacto potuit; neque enim significabant, Læli naturam sibi placuisse. Sed unus, ut uidetur, ita dixit Cicero ex iis, quorum libri extant.

Aristoteli) Hanc formam genitiui Erl. et hic præbet et V, 12 et 14, ad quam quom semel (V, 12) Gzius adtendisset, negauit Ciceronem ea uti; scilicet, si isto modo codices inspicias. Si terminationes littera præcedenti distinguere quis uelit, dixit *Praxiteli* in Uerr. IV, 4 et 12. Idem codex *Carneadi* dedit II, 35 et II, 116 *Aristidi*, *Themistocli*, hæc quidem a Gzio recepta, et V, 5 *Pericli*. Atque ego quom uideam ubique fere, ubi codices boni adhibeantur,

tionis ornamenta neglexerit. Nam illud quidem adduci uix possum, ut ea, quae senserit ille, tibi non uera uideantur. 15. Uide quantum, inquam, fallare, Torquate.

illud) *illuc* MPCROr. 15. fallare) *fallere* LPMCR

eam formam prodire, (uid. de Uerrinis, in quibus magna st copia Græcorum nominum, Epist. mea ad Orell. p. 22 et Zumpt. ad II, 108 et ad IV, 4; conl. Topic. 14 in edit Orell. min.), uereor, ut alia Cicero umquam usus sit. Sed tamen in hac re, ut in aliis similibus, quæ uocum scriptionem et formam adtingunt, adparet quoddam iudicium et potestas eorum, qui uetustissumos codices singulorum operum Ciceronianorum scripserunt. Itaque in Tuscul. III, 51 et V, 88 et cod. reg. et ceteri retinent *Carneadi*. Ne nimium constantiæ darem in ea re, in qua potest Cicero inconstans fuisse, neque paullo ante § 4 *Euripidi* recepi ex parum noto libro, neque II, 118 *Herculi* scripsi, etsi ita st Acad. II, 108, nec V, 4 *Carneadi* feci, sed, quod ad codd. propius adcedebat, *Carneadis*.

orationis ornamenta) Persuaseram olim Orellio, ut e cod. Bas. et ed. P. Marsi scriberet *ornamenta orationis* (ut est pro Sulla 82: *cuiusquam ornamenta orationis*), quod putabam duplices genitiuos ab eodem nomine aptos numquam sic poni, ut primo loco esset principalis, altero secundarius, tertio nomen regens, ne coniungeretur *Aristoteli oratio*. Sed uid. Brut. 163: *Scæuolæ dicendi elegantia*; Tusc. IV, 31: *propter animi multarum rerum breui tempore percursionem*. Neglexisse Epicurum omnem dicendi ornatum, et alii testes sunt et Diog. Laërt. X, 13: *κέχρηται δὲ λέξει κυρίᾳ κατὰ τῶν πραγμάτων, ἥν, ὅτι ἰδιωτικωτάτη* (sic Menagius pro *ἰδιωτάτη*) *ἐστίν, Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς αἰτιᾶται*. Alia, quæ huc pertinent, citat Fabricius ad Sext. Empir. p. 215.

Nam illud quidem adduci uix possum, ut — uideantur) Non ignota in hoc uerbo dicendi breuitas, qua *adducor* fit *adducor ad credendum*. Sed quom id initio efficiendi notionem habeat, in noua significatione partim retinet priorem sententiæ adnectendæ formam (*ut*), partim eam asciscit, quæ nouæ significationi adcommodata st, accusatiuom cum infinitiuo. *Ut* præter hunc locum habet infra IV, 55, et apud Lucretium V, 1310, accusatiuom cum infinitiuo ad Attic. XI, 16 (*sed ego non adducor, quemquam bonum ullam salutem putare mihi tanti fuisse* &c.), de Legg. II, 6, pro Cluent. 104 (ubi *adducti* Classenius e codd. restituit pro barbaro *addocti*;) eodemque modo Curtius scripsit X, 10 (2, 19). Alia st ratio in orat. de prou. cons. 39, quem locum minus recte

Oratio me istius philosophi non offendit; nam et complectitur uerbis, quod uolt, et dicit plane, quod intellegam; et tamen ego a philosopho, si adferat eloquentiam,

non) om. C ego) om. LPMCROr.

tractauit uir egregius, E. Wunderus in iis, quæ scripsit de particula *ut* (Jahn. Annal. V, 2 p. 158). Sic enim ibi orsus est orator (*Nam ut C. Julius* &c.) tamquam subiecturus: *fieri non potest*; deinde, quom longius tracta oratio esset, dixit: *adduci ad suspicandum nullo modo possum.* Sed quod in adducendi uerbo orationis breuitate fit, ut res ecfecta (*adducor, ut sit*) dicatur pro fide rei ecfectæ (*adducor, ut esse credam*), eius rei simillumum st exemplum in orat. pro Sulla 40: *nec uero possum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam uarias, tam repentinas — mea sponte dispexerim*, hoc est, *me dispexisse credam.* Eadem confusio rei ecfectæ et notionis iudicique de re ecfecti est in cogendi uerbo, quom de necessaria conclusione dicitur, ut ἀναγκάζειν. Itaque uolgo quidem dicitur: *ratio cogit, uerum esse* (uid. lexica et add. de Fat. § 9); sed huius operis libr. III, 42 scribitur: *eorum autem ratio certe cogit, ut in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti.* De ipso *ecficiendi* uerbo et similibus peruagata res est. Sunt, qui parum Latine dici putent: *hoc sic accipiendum st, ut Cicero posuerit* &c., dicendum enim esse: *posuisse statuatur* aut: *sic accipiendum st, Ciceronem posuisse*; nam scripsisse ipsum Ciceronem (I Off. 96): *illud superius sic fere definiri solet, decorum id esse*, non: *ut decorum id sit.* Uerum dixit tamen Tusc. IV, 47: *ita enim definit, ut perturbatio sit auersa a ratione animi commotio*, (non: *ut dicat esse*), et de Legg. III, 33: *ego in ista sum sententia, — nihil ut fuerit in suffragiis uoce melius*, (non: *fuisse putem*). Ergo hic quoque accidunt eadem aut similia Latinis in naturali sermonis cursu, quæ nobis. Restat *illud* pro *illuc* ex optumo cod. et L receptum. Est hoc ex peruagato genere accusatiuorum pronominalium, qui initio sententiæ ad rem uniuerse significandam poni solent, etsi nullum iis aptum uerbum subicitur, ut quom dicitur: *Hoc irascor* uel: *quid sim tibi auctor* (Cic. ad Fam. VI, 8) uel: *quod quidam auctores sunt* (Liu. XXIII, 16, XXX, 26) uel etiam: *id operam do* (Terent. Andr. I, 1, 130, II, 1, 7). Olim ellipsin adhibebant grammatici (Ruddim. II p. 148 not. 10 (*Illud adsentior Theophrasto*, et: *Si id suscenses*) et p. 160) et cum diuersissumis hæc confundebant, nunc fere omittunt.

15. *et tamen ego a philosopho*) *Ego* habuit etiam cod. Uict. Formam orationis huius loci declaraui in Emendatt. Ciceronianis

non asperner, si non habeat, non admodum flag
Re mihi non aeque satisfacit, et quidem locis plu
Sed quot homines, tot sententiae; falli igitur poss
Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enii
dicem aequom puto, modo, quae dicat ille, bene
16. Nisi mihi Phaedrum, inquam, mentitum aut Z
nem putas, quorum utrumque audiui, quom mihi

satisfacit) *satisfecit* omnes. quidem) *equidem* L pluribus) *plur* tandem) om. L satisfacit) *satisfecit* LCR 16. Nisi) *Hic* LPC Phædr *Phædrum pulchrum* E mentitum) *meritum* P

p. 50, ubi, comparatis similibus exemplis (ad Fam. III, 8 fin., pro Mil. 33, de N. D. I, 23, aliis, Græcis quoque) o primariam sententiam hanc esse: *a philosopho eloquentia* *flagitem*, sed ei adiectam obseruationem, quom posset, nostro etiam deberet, per concedendi particulam interponi. (*ets asperner*), ex æquo interiectam et adnexam esse. Cfr. ad li 89. *Tamen* dixit, quod generalem sententiam de ea re ad de qua quæri non necesse sit, quom iam concesserit, Epi satis bene loqui.

non æque satisfacit) *Satisfecit* etiam Oxx. Eξψ et "pl fere codd." Gzi. Sed quod per se, quom ad lectionis temp ferretur, recte diceretur, hic inter cetera præsentia ferri Et mox recte Erl. et Uict. cod. (id est, optumi) et alii no *satisfacit*; nam ibi *satisfecit* tantum ex E notatur; in multis Goerenzio dicitur.

pluribus) Non secutus sum Erl., quod illo modo uel codd. aberrant, etiam ubi prorsus ineptus est superlatiuos; Orell. ad Cic. de R. P. I, 12.

quot homines, tot sententiæ) Terent. Phorm. II, 4, 14.

16. *Nisi mihi Phædrum*) "Est a Pal. notæ melioris et tres enim reliqui: *Hic mihi Phædrum*, nam Aldi uetus: *h mihi.*" Grut. *Hic mihi* aut *hic nisi* etiam Dauisiani et G ziani, etsi hoc posterius ex nullo nominatim citatur; *hi* Oxx. EUξ. Uerum habet etiam cod. Morel. et mg. Crat. rius adnotauit: *nisi tu Phædrum*, et sic edidit, secutusque sius est.

Phædrum aut Zenonem) Coryphæos Epicureorum illius appellat. Phædrum Cicero, ut intellegitur ex XIII ad Fa iam puer Romæ audiuerat, et postea Athenis, quom eum, fa riter cum Attico uiuentem, ut uirum bonum et suauem pro

sane praeter sedulitatem probarent, omnes mihi Epicuri sententiae satis notae sunt; atque eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui, quom miraretur ille quidem utrumque, Phaedrum autem etiam amaret; cotidieque inter nos ea, quae audiebamus, conferebamus, neque erat umquam controuersia, quid ego intellegerem, sed quid probarem.

VI. 17. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio,

quos] *quos modo* L Phædrum] *Phædrum pulchrum* E autem] om. L cotidieque. om. *que* L

De Attici in eum amore cfr. lib. V, 3. *Phædro nihil elegantius, nihil humanius* esse dicitur N. D. I, 93. Ex huius Phædri libro περὶ θεῶν sumpsisse Ciceronem, quæ in libro primo de N. D. de aliorum philosophorum sententiis sub Uellei persona exponuntur, nunc patet ex reliquiis Herculani repertis, quas in Germania seorsum edidit Petersenius in programmate Hamburgensi a. 1833. Hunc denique Phædrum nomine omisso intellegi uoluit Cicero I N. D. 58, ubi nunc miro modo locum eius homo longe diuersus occupauit: *Sæpe enim de L. Crasso, familiari illo tuo, uideor audisse, quom te togatis omnibus sine dubio anteferret et paucos tecum Epicureos e Græcia compararet* &c. Mire Cotta de scientia philosophiæ Epicureæ testem dat oratorem Romanum, quem neque in Bruto neque in libris de oratore Epicuro fauisse significatio ulla est, cumque de iis etiam Epicureis iudicantem, qui in Græcia uiuerent, quorum paucissumos, si quemquam, homo consularis norat; mire etiam dicit de Crasso: *familiari illo tuo*, tamquam de homine remoto et in quo hoc memorabile sit. Ipsa uox *togatis* significat, Græci hominis iudicium et auctoritatem proferri. Iam omnes Dauisi codd., omnes Oxx., apud Moserum A, C (sane etiam B, si recte inspectus esset), ceteri, ipse interpolatissumus Glogauiensis nomen omittunt. Unus Rehdig. aperte coniecturam nomen quærentium ostendit: *de Lucilio, de Crasso.* In Crassum incidebant propter III de Orat. 78. Phædrum, qui Romæ fuerat, Cicero, quom præsertim librum eius uertenti quasi proxumus obuersaretur, satis significatum putabat. Zenonem non esse familiarem illum Uellei, intellegitur ex § 59. Acriculus hic senex, Epicureorum illius temporis acutissumus, quem Philo eorum coryphæum appellabat, commemoratur etiam I N. D. 93, Tusc. III, 38. Mox pro *omnes mihi* "Scaligerani libri margo *omnes enim.*"

quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxume gloriatur, primum totus est alienus. Democritia dicit, perpauca mutans, sed ita, ut ea, quae corrigere

17. Democritia dicit) *Democriti adicit* E *Democrito adiicit* LPMCROr. (*abiicit* L)

Cap. VI, 17. *Principio in physicis — primum totus est alienus*) Quom Dauisius et Ernestius, *principio* et *primum* eodem referentes, alterum abundare putassent, eamque abundantiam Wopkensius defendere conatus esset (Lectt. Tull. p. 255), recte Bremius et Matthiæus docuerunt, *principio* pertinere ad diuisionem philosophiæ, in cuius tribus partibus Epicurus reprehendatur, ut huic respondeant illa in § 22: *Iam in altera philosophiæ parte*, *primum* eo referri, quod non solum aliena sint, quæ Epicurus in physicis dicat, sed etiam multis nouis erroribus implicata. Hoc ostendit Cicero § 18 sqq., nec tamen ponit *denique*, sed alia forma alteram partem adiungit, ut facit sæpissume. (Uid., si tanti est, P. Manut. ad Epist. ad Fam. II, 9 et VII, 23, Wopkens. Lectt. Tull. p. 52, Beier ad Off. I, c. 14, 44, Heusing. ad Off. II, 28 n. 9; quamquam quis hoc non adtigit, etiam nuper?) Similis diuisionis gradatio bis eadem uoce *primum* notata st II N. D. 142. De Epicuri physicis a Democrito, qui doctrinam de atomis post Leucippum uberius exposuerat et expoliuerat, traductis, quom Nausiphanem Democriteum solum audiuisset, satis expositum st ab iis, qui philosophiæ historiam scripserunt; itaque ipse Metrodorus, alter Epicurus, dixerat: εἰ μὴ καθηγήσατο Δημόκριτος, οὐκ ἂν προῆλθεν Ἐπίκουρος ἐπὶ τὴν σοφίαν (Plut. adn. Col. c. 3, p. 1108 E; Cic. Acad. I, 6: *si Epicurum, id est, si Democritum probarem.*) Sed Democritus uortice quodam et uertigine (*δίνη*) necessaria et ictibus ecfici putabat atomorum σύγκρισιν, συμπλοκήν, ἐπάλλαξιν, e qua orirentur innumerabiles mundi; Epicurus motum deorsum fieri iussit et, ne necessitate omnia fierent, libertatis uindicem casum adtulit, quom atomos recta linea deorsum descendentes perpaullum declinare itaque cohæsiones fieri statuit. Ex Ciceronis libris huc pertinent N. D. I, 69 et 73, de Fat. 21 sqq. De gloriatione Epicuri in hac parte cfr. ad § 63.

Democritia dicit) Præclare hæc sanauit Erl.; nam in uolgata scriptura iure et Ursinus offenderat (*adhærescit* in suo illo ficto libro legi dicens) et Dauisius, qui primum, quod in C. C. C et ed. Uenet. 1471, quibus addo Ox. χ, erat *adiecit*, scribendum putabat: *Democrito accedit, perpauca mutans*, deinde, quom in Par. 1 (?)

sequitur Democritum, non fere labitur. Quamquam utriusque quom multa non probo, tum illud in primis, quod, quom in rerum natura duo quaerenda sint, unum, quae materia sit, ex qua quaeque res ecficiatur, alterum, quae uis sit, quae quidque ecficiat, de materia disseruerunt,

19. fere) *uere* R probo) *proba* E qua) *quo* ELP ecficiatur) *efficitur* E *efficiantur* MC quidque) *quodque* EOr.

non fere labitur) non quod ueræ sint sententiæ, sed quod ordine et sine perturbatione expositæ.

quom multa — tum illud) Sæpe Latini in huiusmodi coniunctione omittunt uocem *alius*, quæ ex adiecto intellegitur. Pro Caecin. 140: *quom multorum, tum L. Crassi auctoritatem sequor*; Brut. 152: *et apud Scæuolam et apud multos*; in Uerr. IV, 147: *quom multa, tum etiam hoc me memini dicere;* pro Cael. 42: *ego et fortasse pauci*; add. Læl. 48, N. D. I, 57. Male igitur III Off. 47 contra codices et longe plures et optumos quosque adiectum et *alias* in his: *quom sæpe, tum maxume bello Punico.* Simile st, quod de *ceteri, relicuus* posui in Emendatt. Cic. p. 197. Cfr. Opusc. Acad. p. 339.

in rerum natura duo quærenda sint) Hæc etsi Acad. I, 24 Peripateticis et Academicis ueteribus tribuuntur, tamen hac forma maxume explicabantur a Stoicis, qui duas *ἀρχάς* statuebant esse, materiam (*τὸ πάσχον, τὴν ἄποιον ὕλην*) et uim ecficientem (*τὸ ποιοῦν, τὸν ἐν τῇ ὕλῃ θεόν*); Diog. Laërt. VII, 134, ubi omnes Stoicorum coryphæi in hoc dogmate citantur, Sext. Emp. IX adu. Mathem. § 11, Plut. de Plac. Philos. I, 3, Senec. Ep. 67.

quæ quidque ecficiat) Pæne perpetuam codd. Erl. et Spir. confusionem sequens Gzius pro substantiuo *quidque* substituit adiectiuum, cui nihil hic loci est. Secuti tamen ceteri. Repetitur error III, 67, (*quo minus suum quodque cuiusque sit*) et V, 16 (*quo quodque referatur*), propagaturque ad pronomen interrogatiuom V, 15; in omnibus editionibus hærebat V, 16, animaduersus tamen a Bremio. Contrarius error erat infra II, 109 (*aliud aliquid summum bonum*). Simile mendum (*aliquid dictum*) in orat. pro Caecin. 164, sublatum a Classenio, Klotzius reduxit. Recte etiam Wesenbergius meus (in programmate Danice scripto de oratione Cæliana p. 21) in orat. pro Rosc. Am. 83 restituit: *unumquidque longum* (coll. Diuin. in Cæc. 46). Sed restant alia. In rhetoricis ad Herenn. II, 46 editur uitiose: *ut quodque primum*, quod recte improbatur apud Cic. de Inuent. I, 19; de Inuent. I, 28 retinetur

censet in infinito inani, in quo nihil nec summum nec infimum nec medium nec ultumum nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter se cohaerescant, ex quo efficiantur ea, quae sint quaeque cernantur, omnia; eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex aeterno tempore intellegi conuenire. 18. Epicurus autem, in quibus

inani) *innatu* E extremum) *citimum* Or. ~ ferri) *inferri* R ex aeterno) *extremo* E om. *ex* L

tuebat; (ἡ στερεότης ἡ ὑπάρχουσα αὐταῖς κατὰ τὴν σύγκρουσιν τὸν ἀποπαλμὸν ποιεῖ, Diog. Laërt. X, 44, conl. Lucret. II, 84 et 85). Nec iuro Matthiæo hæc omnia uerba suspecta erant; neque enim Cicero res Torquato ignotas explicat, sed lectorum rationem habet, ut II, 1 et 20, neque nomen tantum uertit sed causam nominis et ipsam notionem atomi ostendit.

in infinito inani) ἐν τῷ ἀπείρῳ κενῷ. Nam Omne (τὸ ὅλον) docebat constare τῷ κενῷ, spatio per se uacuo, quod infinitum quoquo uersus pateret, et atomis, quæ in eo uagarentur, corporibusque, quæ inde orirentur. Semper a Democrito et Epicuro notiones spati et uacui confunduntur.

nec extremum) Non uidetur hoc diuersum esse ab *ultumo*; itaque, quom diligenter hic distingui notiones putent, corrigunt, Goerenzius et Orellius ex Ursini cod. et duobus Parisiensibus Lallemandi, id est, ex coniectura Ursini, *citumum*, Dauisius *primum* (quod sane extremo loco poni non poterat). Sed dubito, num in hac coaceruatione tam diligens Cicero fuerit; nulla st enim notio, quæ recte includi possit, nisi *primi*; *citumum* ad eam diuisionem locorum pertinet, quæ etiam in infinito fieri potest, si in uno aliquo eius loco ipse sis. Itaque amplificatam esse notionem puto, quemadmodum I N. D. 37 (quem locum Bremius citat) est *ultumus et altissumus atque undique circumfusus et extremus ardor*. Ultumum st quod ab initio remotissumum, extremum, quod cetera finit et cingit.

concursionibns inter se cohærescant) Συγκρούσεις hæ sunt et συμπλοκαί et σύγκρίσεις et περιπλοκαί et ex iis συστήματα, quom ex atomis coniunctis et propter figuram implicatis res oriuntur. Diog. Laërt. IX, 32 (de Leucippo), 44 et 45 (de Democrito), X, 40 (de Epicuro); Lucret. II, 91 sqq.

intellegi conuenire) hoc est, ut nunc locuntur, *cogitari* (man muss sich die Bewegung von Ewigkeit her denken); male Gzius addi uolt *esse*.

sequitur Democritum, non fere labitur. Quamquam utriusque quom multa non probo, tum illud in primis, quod, quom in rerum natura duo quaerenda sint, unum, quae materia sit, ex qua quaeque res efficiatur, alterum, quae uis sit, quae quidque efficiat, de materia disseruerunt,

19. fere) *uere* R probo) *proba* E qua) *quo* ELP efficiatur) *efficitur* E *efficiatur* MC quidque) *quodque* EOr.

non fere labitur) non quod veræ sint sententiæ, sed quod ordine et sine perturbatione expositæ.

quom multa — tum illud) Sæpe Latini in huiusmodi coniunctione omittunt uocem *alius*, quæ ex adiecto intellegitur. Pro Cluent. 140: *quom multorum, tum L. Crassi auctoritatem sequor*; Brut. 152: *et apud Scæuolam et apud multos*; in Uerr. IV, 147: *quom multa, tum etiam hoc me memini dicere;* pro Cael. 42: *ego et fortasse pauci*; add. Læl. 48, N. D. I, 57. Male igitur III Off. 47 contra codices et longe plures et optumos quosque adiectum est *alias* in his: *quom sæpe, tum maxume bello Punico.* Simile st, quod de *ceteri, relicuus* posui in Emendatt. Cic. p. 197. Cfr. Opusc. Acad. p. 339.

in rerum natura duo quærenda sint) Hæc etsi Acad. I, 21 Peripateticis et Academicis ueteribus tribuuntur, tamen hac forma maxume explicabantur a Stoicis, qui duas ἀρχάς statuebant esse, materiam (τὸ πάσχον, τὴν ἄποιον ὕλην) et uim efficientem (τὸ ποιοῦν, τὸν ἐν τῇ ὕλῃ θεόν); Diog. Laërt. VII, 134, ubi omnes Stoicorum coryphæi in hoc dogmate citantur, Sext. Emp. IX adu. Mathem. § 11. Plut. de Plac. Philos. I, 3, Senec. Ep. 67.

quæ quidque efficiat) Pæne perpetuam codd. Erl. et Spir. confusionem sequens Gzius pro substantiuo *quidque* substituit adiectiuum, cui nihil hic loci est. Secuti tamen ceteri. Repetitur error III, 67, (*quo minus suum quodque cuiusque sit*) et V, 16 (*quo quodque referatur*), propagaturque ad pronomen interrogatiuom V, 15; in omnibus editionibus hærebat V, 16, animaduersus tamen a Bremio. Contrarius error erat infra II, 109 (*aliud aliquid summum bonum*). Simile mendum (*aliquid dictum*) in orat. pro Cluent. 164, sublatum a Classenio, Klotzius reduxit. Recte etiam Wesenbergius meus (in programmate Danice scripto de oratione Caeliana p. 21) in orat. pro Rosc. Am. 83 restituit: *unumquidque tangam* (coll. Diuin. in Cæc. 46). Sed restant alia. In rhetoricis ad Herenn. II, 46 editur uitiose: *ut quodque primum*, quod recte improbatur apud Cic. de Inuent. I, 19; de Inuent. I, 28 retinetur

uim et caussam ecficiendi reliquerunt. Sed hoc mune uitium; illae Epicuri propriae ruinae; censet e

ecficiendi) om. L censet) *et censet* R

uitiosum (*etsi semel unumquodque dicetur*) contra cod. Tu sem. Mox *reliquerunt* est: *non tractarunt*, ut IV, 7, de Legg. *Caussa ecficiendi*, quæ proprie st, propter quam quis aliquid ec minus proprie pro *ecficiente* dicitur.

illæ Epicuri propriæ ruinæ; *censet enim*) Pronomen *ille* sæpe, explicatur sententia per *enim* adiecta et eo refertur; ad III, 26. Nec tamen explicatio illa prima sententia absol neque enim ulla ruina st, etsi prauom st, quod atomos de ferri putat, nedum plures ruinæ; sunt eæ in eorum, quæ ad tur, repugnantia. Fit hoc interdum apud Ciceronem, ut, or non statim recto cursu eo progrediente, quo debeat, particula se tias connectens incepta uideatur, si ad eam solam sententiam ratur, in qua posita sit, maxumeque hoc accidit in iis part quæ concluiuæ dicuntur, *itaque, quare*, aliis. Uelut Tusc. si hæc sola legas: *Itaque semper Africanus Socraticum Xeno tem in manibus habebat*, nihil sit ad superiora ineptius; si rexeris: *cuius in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem res non esse æque grauis inperatori et militi* &c., uidebis h cendum fuisse: *Itaque Africanus laudabat illud, quod Xen diceret* &c. Adiecta obseruatio primariæ sententiæ locum o uit. Eiusdem generis hoc est, de Orat. II, 217: *Itaque quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, n lam in spem ueneram, posse me aliquid ex istis discere.* Ernestius, male hæc cohærere cum superioribus, in quibus significata st causa huiusmodi spei, sed potius desperandi. erit conclusio, si *itaque* ad proxuma rettuleris: *inueni aut dicula et salsa multa Græcorum*; — *sed qui eius rei ra quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi extiteru* Eadem ratio st in libro I de N. D. 85, ubi *itaque* pertinet a *in hac ita exposita sententia sunt, qui existument* &c. Hand Tursell. III, p. 504 in hoc et aliis aliquot locis, qui nullo dio egebant, *itaque* uolt esse: *auf gleiche Weise*, quod numqu gnificat. Apertior est hæc sententiæ subnectendæ cum primari mutatio aut saltem æqualis connexio in iis, quæ adtigi sup § 15. *Ruinæ* nomen h. l. eodem modo de errore poni u quo apud Lucretium I, 740 (*Principiis tamen in rerum fecer nas*) et uerbum coniunctum infra II, 18. De Epicuri physici

eadem illa indiuidua et solida corpora ferri deorsum suo pondere ad lineam; hunc naturalem esse omnium corporum motum. 19. Deinde ibidem homo acutus, quom illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur et, ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset adtingere; itaque adtulit rem commenti-

ferri deorsum suo) *f. s. d.* LPMCROr. hunc) *habent* E 19. deorsum) *deorsus* P numquam fore) *fore umquam* E atomus) *atomos* E

ciuntur, nota sunt et explicata quom ab iis, qui singulatim de Epicuro, tum ab iis, qui communiter de ueterum philosophia scripserunt.

deorsum suo pondere) Sic præter Erl. "alii" apud Gzium. Bas. om. *deorsum*, et putat Gzius abesse posse, quod satis sit *ad lineam*, quasi non *sursum* quoque *ad lineam* iri possit. De motu atomorum ad lineam et declinatione, quæ casu fiat, breuia et obscura nec satis emendata sunt Epicuri uerba apud Diog. Laërt. X, 44 et 61 (ubi commemoratur ἡ κάτω φορὰ διὰ τῶν ἰδίων βαρῶν), luculentiora, quæ Lucretius exponit II, 79 sqq. Cfr. Cic. N. D. I, 69, de Fat. 22. Tertius atomorum motus, quem Democritus solum probabat, qui plaga ecficeretur, hic omittitur. Quod hic *ad lineam*, de Fat. *rectis lineis dicitur*.

19. *Deinde ibidem*) Eodem modo dixit II Acad. 49; uidetur his locis potius esse *pæne eodem temporis momento* quam *in eadem re*, quo significatu ponitur pro Cæcin. 23. Cfr. II ad Att. 12: *ibidem illico puer abs te cum epistulis*.

occurreret) Interpretantur *aduersaretur, repugnaret*, ut simile sit ei, quod libro II, 108 scriptum st paullo insolentius: *quid occurrat, non uidetis*; conparantque eos locos, in quibus de iis ponitur hoc uerbum, qui aliquid argumentis refellant, ut Offic. II, 7, Acad. II, 44. Hic tamen obstat sententia infinita, quæ subicitur, cogitque accipere pro eo, quod est: *in mentem ueniret et cogitanti contrarium uideretur*. Mox pro *deorsum* e Pal. 1 *deorsus* scribere, quom paucis ante uerbis *deorsum* teneretur, nulla ratio erat. Mihi nondum certi quicquam et quod bonorum codicum aliqua constantia confirmetur, ecfectum de hac duplici forma uidetur, etsi de *quorsum* et *quorsus* Gernhardus conatus est regulam constituere (ad Cat. Mai. § 42; *quorsus hæc*, quod ille probat, est in optumis codd. Cat. 42, Off. III, 68, Legg. 1, 62, sed *quorsum hæc* Lael. 42, Phil. VII, 26).

itaque adtulit) Insolens oratio et quæ dubitatione non careat.

ciam: declinare dixit atomum perpaullum, quo nihil posset fieri minus; ita ecfici complexiones et copulatio—

Nam primum *itaque* nec solet poni in oratione, quæ a proposito et periodi forma paullo liberius euagata st, reuocanda, sed *igitur*, nec significatione et compositione, qua coniungendi uim habet, ad eum usum aptum st; exemplo utuntur uno Liuiano ex II, 12 ipso propter hanc insolentiam dubio; deinde nulla omnino hic est periodi talis inflexio, ut in uiam reuocanda fuerit; protasi satis breui per *quom* inductæ subicitur ordine apodosis, ne minuma quidem sententia interposita. Itaque hic ne *igitur* quidem locum habiturum erat, nec simile ullum anacoluthon reperietur, etsi non anacoluthon hoc est, sed fracta orationis non cohærentis membra. Apud Ottonem quidem, qui excursum de anacoluthis Ciceronis ad hunc ipsum locum scripsit, sic inter cetera hoc intermiscetur, ut unum de multis esse uideatur; negat enim ad certa genera posse referri, et omnia dissimilluma uno ordine enumerat. Non iniuria igitur suspectum *itaque* fuit Manutio, Ursino, qui ad cod. illum suum confugit, Ernestio; etsi addendi quæ potuerit caussa esse, non adparet; et fortasse aliud latet mendum, ut exciderit uerbum aliquod, cuius subiectum esset *homo acutus.*

declinare atomum perpaullum) De Fat. 22: *declinat atomus interuallo minumo*; *id appellat ἐλάχιστον*; *quam declinationem sine caussa fieri, si minus uerbis, re cogitur confiteri.* Add. § 46. (Paullo post, ubi scribitur: *Sequitur enim, ut, si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam*, Cicero scribere debuit: *ut alia ab alia numquam depellatur, si ne* &c. Nam ita concluditur, quom atomi rectis lineis deorsum ferantur, aliam aliam non adtingere; itaque ne depellere quidem; itaque non pulsu, sed sine caussa fieri declinationem. Et quæ non contingit, non potest depellere; quæ non depellit, potest tamen sane contingere. Si, ut editur, Cicero scripsit (et profecto sic scripsisse, ostendit orationis forma et conclusio negatiua in *ne* — *quidem* exiens; uid. exc. ad II, 25), incidit in conclusionem pæne æque inanem atque hoc opere II, 35). Pluribus rem persequitur Lucretius II, 216 sqq. *Παρέγκλισιν* appellant Stobæus Ecl. Phys. p. 340 Heer., Plut. de plac. philos. I, 12 p. 883 A.

quo nihil posset fieri minus) Exprimitur *τὸ ἐλάχιστον*. Lucretius u. 219: *paullum, Tantum, quod minumum mutatum dicere possis*; u. 244: *nec plus quam minumum.* Non adtendebat Bakius (ad Cleomedem p. 418), quom hæc a Cicerone negante dici puta-

nes et adhaesiones atomorum inter se, ex quo ecficeretur mundus omnesque partes mundi, quaeque in eo essent. Quae quom res tota ficta sit pueriliter, tum ne ecficit quidem, quod uolt. Nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim declinare atomum sine caussa;

adhæsiones) *adhæsitationes* MPROr. ecficeretur) *efficitur* C res tota) *t. r.* E sit pueriliter) *puer. s.* P om. *sit* E tum ne) *cum ne* E quidem) om. LPMR et om. E fingitur) *fungitur* E

uit; itaque scribi uolebat *potest*. Quid editores nostri? Eadem sententia accipiunt et tamen coniunctiui imperfectum defendunt, Orellius, quod sit omnium sanorum philosophorum sententia, (bonam causam coniunctiui!) Otto, imperfecto usum esse Ciceronem tradens, quia rem significaret, quæ prorsus fieri nequiret. Itaque dicam: Nihil posset dici peruersius; dicturus alioquin eram: nihil potest.

et adhæsiones) Erlangensem sequens (cui non dubito quin alii boni consenserint) mutaui, quod erat *adhæsitationes*, orta forma ex *copulationes*; quamquam sic scribebatur in Pall. omnibus, Dauisianis, Oxx. etiam; Gziani plerique paullum abibant (Gud. 1 et Bas. *adescitationes*, Gud. 2 *adhæsitiones*). Nec *adhæsitare* reperitur et ipsum *hæsitare* apud Ciceronem semper significatu translato; nec aptum st frequentatiuom in generali notione. Idem Manuti, Lambini, Bremi iudicium fuit.

ex quo ecficeretur) Poterat scribi: *ex quo ecfici*, id est, *et ex eo*; continuatiua enim oratio st; sed uitauit in eodem præsertim uerbo similitudinem nimiam. Uid. ad § 30.

quom res tota ficta sit) De hoc coniunctiui genere, quo significatur, non prorsus eodem loco utrumque haberi, sed alterum aut generalius aut dignitate prius esse, (nam in iis, in quibus etiam temporis discrimen est, non fere offenditur), quom Heindorfius ad 1 N. D. 1 dubitasset, infinitum st, quot contra dixerint, ut iam in scholasticis libris res tradatur. Sed hoc loco sane suspectus coniunctiuos fit, quoniam et Erl. et cod. Uict. omittunt *sit*. Potuit excidere, ut sæpe excidit, librariis non intellectum *st*.

ne ecficit quidem) Om. *quidem* omnes Dau., Ox. χ, id est, deteriores, adest in omnibus Gzi. Pro *tum ne* Eξ, Bas. *tamen non*, quos miror non omittere *quidem*, ut in eadem scriptura facit ed. Crat. et fortasse aliæ uett. Uid. ad 39.

quo nihil turpius physico, quam fieri quicquam sine caussa dicere), et illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine caussa eripuit atomis; nec tamen id, cuius caussa haec finxerat, adsecutus est. **20.** Nam si omnes atomi declinabunt, nullae umquam cohaerescent, siue aliae

quicquam sine caussa) *s. c. q.* LPMCROr. e regione) *a regione* B *regionem* LP haec) *hoc* L *id* C

quo nihil turpius physico quam) quod inerat in ipso relatiuo, explicatur adiecta per *quam* integra sententia, quo fit, ut alterum conparationis membrum dupliciter significetur. Dixit de hoc epexegeseos genere, Græcis et Ciceroni ualde usitato, nec magis in relatiuo quam in demonstratiuo, Heindorfius ad I N. D. 38, citatis etiam superioribus, Marklando, Toupio, Wopkensio; uid. de Orat. I, 169, II, 38 et 302, Acad. I, 45, Uerr. IV, 77, ad Attic. IV, 88. De Græcis satisfaciet exempla quærenti Matthiæus Gramm. Græc. § 450 not. 2 et quos ille citat. Hoc loco rem a plerisque superioribus editoribus non intellectam iam Bremius confecerat coniecturasque refutarat, aduocato illo ex libro I de N. D. loco et comparatis aliis generibus pronominis adiecta sententia declarandi (uelut: *quod — quanta uis insit*, II N. D. 24, &c.). Ne sic quidem Gzius, quid ageretur, intellexit.

hæc finxerat) *Hoc* præter L habent etiam Par. 3 et El. 2, quos Dau. secutus est. Plura comprehendebantur una illa de atomorum declinatione sententiæ.

20. *Si omnes — siue aliæ*) Tuetur hanc dilemmatis formam codicum consensus; (solus Gud. 2 *suauitate* pro *siue*; librarius compendium putauit, quod plenum erat), exemplum eiusdem generis nec apud Ciceronem nec apud quemquam alium prosæ orationis scriptorem inuentum st, imo ne apud poëtam quidem; nam aut dissolutis sententiis ponitur *si — sin* (*si*) aut coniunctis *siue — siue*. Plautus et Terentius paucis locis *si — siue* dixerunt, sed in una sententia (*si media nox est siue st prima uespera*, Plaut. Curcul. 1, 1, 4, cfr. Bentl. ad Terent. Andr. I, 3, 11). Quæ prætcrea conparantur a Gzio ad Acad. 1, 7, alienissuma sunt. In illo ipso loco Cicero incipit a forma dilemmatis connexi (*siue enim Zenonem sequare*); deinde autem, interpositis aliquot uerbis, quom longior facta esset prior pars, tamquam de integro orditur (*si uero Academiam ueterem persequamur*), ut, modo uera sit scriptura nec Turnebi coniectura sequenda (neque enim satis caussæ uidetur

declinabunt, aliae suo nutu recte ferentur, primum erit hoc quasi prouincias atomis dare, quae recte, quae oblique ferantur; deinde eadem illa atomorum (in quo etiam Democritus haeret), turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem physici, credere aliquid esse minumum; quod profecto numquam putauisset, si a Polyaeno, familiari suo, geometrica di-

20. nutu) *motu* EL hoc) *hic* L eadem) om. L etiam) om. L ornatum ecf.) *ef. orn.* E physici) om. C geometrica) geometricam L *geometriam* MCROr.

fuisse ab instituto cursu deflectendi in aperto orationis progressu), non alius generis sit hoc anacoluthon, quam quom pro altero nec in disiunctione negatiua alia forma substituitur: eaque ratio certa et aperta st in Tuscul. I, 97; uid. exc. ad I § 23. Mox *nutus*, ut tribus aliis Ciceronis locis, est *pondus et inclinatio*.

in quo etiam Democritus hæret) Non uidetur dicere, ipsum Democritum difficultatem confessum esse, sed in ea deprehensum se non expediuisse. Neque enim quicquam ab eo ad eam soluendam excogitatum uidetur. Lucret. II, 167 sqq. adfirmando pugnat.

credere aliquid esse minumum) Nam materiæ partes *infinite secari et diuidi posse, quom esset nihil omnino in rerum natura minumum, quod diuidi nequiret* (Acad. I, 27), ceteri philosophi docebant, quom uiderent, nullo iure in eadem materiæ notione insisti aliquo loco, ultra quem prædedi diuidendo non posset. Epicuri doctrinam (*τὴν εἰς ἄπειρον τομὴν ἐπὶ τοὔλαττον ἀναιρετέον*, Epic. in epist. ad Herodot. apud Diog. Laërt. X, 56), Lucretius explicat I, 329 sq.

Polyæno) Lampsaceno, qui quom magnus mathematicus fuisset, postea, Epicuro auctore, totam geometriam falsam esse putauit. Acad. II, 106. Nominatur aliquotiens a Diogene inter Epicuri familiaris. Oderat Epicurus geometriam, quæ et somniis de rebus naturalibus obsisteret et doctrinæ de sensibus non fallacibus.

geometrica) Quod est in Erl., coniectura reppererat I. F. Gronouius (Obseru. II, 2) probaueratque Bremius, quom in quinque Pall. esset *geometricam*, ut in Uict. codice. Dauisius de suis codicibus tacet, Oxx. item; Gzius suos uolgatam "mordicktus" tenere narrat, nescio qua fide in ceteris, de Erl. falso. Sic in Tusc. I, 57 est *geometrica discere*, multaque eiusdem generis alibi (*musica*,

scere maluisset, quam illum etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus uidetur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto; huic pedalis fortasse; tantum

illum) *illud* E *illam* ceteri, Or. ipsum) *ipsam* L geometriaque) *geometricaque* LPM pedalis) *bipedalis* LPMCROr.

dialectica cett.). Quod sequitur mox substantiuom, eodem modo de Orat. I, 187 est: *in musicis* — *in geometria*.

quam illum etiam ipsum) Sic cod. Uict., uidebaturque latere in Erl. scriptura. Gronouius oblitus erat hoc simul corrigere. In uolgata scriptura prauos est ordo uerborum, quom *etiam ipsum* præponendum fuerit.

homini erudito in geometriaque perfecto) Solet Cicero etiam magnificentius de Democrito loqui, famam quandam sequens, simul ut Epicurum deprimat: Tusc. I, 22, Acad. II, 73. *Ἤσκητο καὶ τὰ μαθηματικά*, Diog. IX, 37; cfr. Plut. adu. Stoic. 39 p. 1079 E.

huic pedalis fortasse &c.) Ipse Epicurus in epist. ad Pythoclem (Diog. X, 91): *τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς τηλικοῦτόν ἐστιν ἡλίκον φαίνεται, κατὰ δὲ τὸ κατ' αὐτὸ ἤτοι μεῖζον τοῦ ὁρωμένου ἢ ἔλαττον μικρῷ ἢ τηλικοῦτον ἡλίκον ὁρᾶται*, ut iam alios (uelut Lucret. V, 565 sqq., Cleomed. *περὶ μετεώρων* II, 1) nihil opus sit citare. Sequebatur hoc ex doctrina de sensibus numquam fallentibus et imagines ab ipsis rebus emissas accipientibus. Frustra autem Schneiderum (ad Epicuri Physica p. 105) Epicurum inscitiæ crimine liberare conari, quod *τὸ πρὸς ἡμᾶς μέγεθος* et *τὸ κατ' αὐτὸ* distinxerit, satis patet et notauit Bakius ad Cleomed. l. c., quoniam de ipso *τῷ κατ' αὐτὸ μεγέθει* hæc dicuntur. Nimirum in omni hac parte Epicuri physicorum hic est error, quod, quæ dici possunt de *φαντασίᾳ*, transfert ad res externas, de quibus sensus iudicant. De eadem re Cic. Acad. II, 82: *Quantulus nobis* (Sol) *uidetur! Mihi quidem quasi p e d a l i s. Epicurus autem posse putat etiam maiorem esse eum, quam uideatur, sed non multo; ne maiorem quidem multo putat esse, uel tantum esse, quantus uideatur, ut oculi aut non multum mentiantur aut nihil.* Pedalem solem, oculorum mensura utens, dixerat iam Heraclitus (Plut. de plac. philos. II, 21 p. 890 E), quem Epicurus secutus uidetur; cfr. Senec. Quæst. Nat. I, 3 (*solem sapientes uiri pedalem esse contenderunt*) et Arnob. adu. gent. II, 61. (Apud Achillem Tatium p. 140 B s. III p. 81 Petau. Bakius ad Cleomed. II, 1 p. 389 recte pro *ποδιαῖον* legit *διπλάσιον*). Non potui igitur quin Erl. et Uict. cod. sequerer contra alteram scriptu-

esse omne iudicium ueri et falsi putat.**** **23.** Confirmat autem illud uel maxume, quod ipsa natura, ut ait ille, sciscat et probet, id est, uoluptatem et dolorem. Ad haec et quae sequamur et quae fugiamus, refert omnia. Quod quamquam Aristippi st a Cyrenaicisque melius liberiusque defenditur, tamen eiusmodi esse iudico,

23. uel) *et* E sciscat) *asciscat* LCOr. probet) *reprobet* LMCOr. id est) *idem* E et dolorem) *dolorem* E quamquam) *quamquam omnia* L

Confirmat auten illud &c.) Patet, excidisse in nostris codicibus finem reprehensionis alterius partis et initium eorum, quæ ad tertiam partem, ethicam, pertinent. Explere lacunam Marsus temptauit, cuius supplementum alii quidam tenuerunt: *In tertia uero parte, quæ st de uita et moribus, in constitutione finis nil generosum sapit atque magnificum. Confirmat illud* &c. (deleto *autem*, quod quom Gruterus, qui supplementum expulit, non reuocasset, restitutum st a Dauisio e quinque codd. (habebant sine dubio omnes); tenent Oxx. et Gziani). Sed ea, quæ post lacunam prima secuntur, uolgo pro integris sic eduntur, ut sunt apud Orellium, non solum contra codices, e quibus *sciscat* scriptum erat etiam in Uict., Pall. omnibus, Oxx. EUχ. (Dau. et Gzius tacent), *probet* habet etiam Pal. I, id est, optumi, sed etiam contra sententiam; neque enim recte Epicurus *confirmare uoluptatem et dolorem* dicitur. Itaque Dau. et Bremius scribi uolebant: *id esse*, quibus peruerse obloquitur Gzius. Sed euertunt istam coniecturam uoces *ut ait*, quæ hoc modo inepte interponantur sententiæ incipienti a *confirmat*. Postremo *reprobare* nec Cicero alibi nec eius æquales habent; apud Quinctilianum domum positum st (VI prooem. 3), apud quem ipsum codex præstantissumus, Ambros. 1, habet *repugnantibus*, deinde apud iurisconsultos tertii sæculi (Ceruidium Scæuolam, Paulum); nec si diceretur Ciceroniane, aptum esset dolori, qui non inprobatur, sed fugitur. Itaque hæc quoque uerba, quom præcedentia exciderent, perturbata sunt. Uidetur Cicero dixisse, Epicurum sententiam suam eo confirmare, quod idem natura scisceret ac probaret, traducto similitudine *sciscendi* uerbo. Cetera non expedio.

melius liberiusque) quod illi aperte unam et ueram uoluptatem, in iucundo motu positam, defendebant, Epicurus inconstanter alteram non dolendi admiscebat. Uid. II, 19 et 35 sqq. *Uberius*, quod Uictorius e suo cod. edidit, natum st ex linea non satis porrecta.

VII. 22. Iam in altera philosophiae parte, quae quaerendi ac disserendi, quae λογική dicitur, iste uost plane, ut mihi quidem uidetur, inermis ac nudus es Tollit definitiones; nihil de diuidendo ac partiendo d cet; non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tr dit; non, qua uia captiosa soluantur, ambigua disti guantur, ostendit; iudicia rerum in sensibus ponit, quib si semel aliquid falsi pro uero probatum sit, sublatu

22. in altera) *alt. in* E quærendi ac diss.) *diss. ac qu.* L uoster) *noster* quidem) om. E nudus) *mundus* E de) om. L ac) *aut* L

ad primariæ sententiæ formam adcommodatur, Manutius et Lbin dederant *est*, quod ab uno El. 1 confirmatum Dau. tenuit. Cete Dau., Gzi omnes *esset*, quod Oxx. tantum e χψ adnotant. Epic rum in Democritum ingratum fuisse, Cicero dicit etiam N. D. 93; cfr. Plut. Non posse suauiter &c. 18 p. 1100 A, Diog. Laërt. 8; quamquam alii Democritum ab eo in honore habitum narr bant; Plut. adu. Colot. 3 p. 1108 E.

Cap. VII, 22. *Iam in altera philosophiæ parte*) E tribus ill quæ in scholis numerabantur. Epicurus logicam ὡς παρέλκουσ ἀπεδοκίμαζε (Diog. X, 31) et pro ea relinquebat τὸ κανονικόν, pa tem de iudicio (περὶ κριτηρίου), qua constitueretur regula (κανὼ ueri et falsi, proxume physicis adiunctam, ita ut dubitaretur, b pertitam an tripertitam disciplinam faceret. Uid. Diog. Laërt. 31, Sext. Emp. adu. Mathem. VII, 14, Senec. Ep. 89, 9; cfr. libr. 63, II, 26, Acad. II, 97.

iudicia rerum in sensibus ponit) Iudicia rerum hic singulati dicit, uniuerse *iudicum ueri* Acad. II, 29. Diog. X, 31: Ἐν κανόνι λέγει ὁ Ἐπίκουρος κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσ καὶ προλήψεις καὶ πάθη. Sed ipsa πρόληψις a sensu quodam sæ repetito ducebatur, nec πάθος a sensu distinguebatur. Itaq omnes sensus semper ueros esse docebat (infra 63), errores ex o nione adiecta oriri; (uid. Diogen. X, 31 sqq., Epicur. apud eunde Diog. X, 146 (κυρ. δοξ. 23 sqq.) Cic. Acad. II, 79, N. D. I, 70, L cret. IV, 380 sqq.), in eo sæpissume labens, quod adfectum et re adficientem confundebat, talia omnia esse, qualia uiderentur, a firmans. Mox Dauisius male e Parisiensibus: *et ueri et fal.* quasi horum separatum iudicium sit ac non hoc ipsum iudicet utrum uerum an falsum aliquid sit.

esse omne iudicium ueri et falsi putat.**** **23.** Confirmat autem illud uel maxume, quod ipsa natura, ut ait ille, sciscat et probet, id est, uoluptatem et dolorem. Ad haec et quae sequamur et quae fugiamus, refert omnia. Quod quamquam Aristippi st a Cyrenaicisque melius liberiusque defenditur, tamen eiusmodi esse iudico,

23. uel) *et* E sciscat) *asciscat* LCOr. probet) *reprobet* LMCOr. id est) *idem* E et dolorem) *dolorem* E quamquam) *quamquam omnia* L

Confirmat auten illud &c.) Patet, excidisse in nostris codicibus finem reprehensionis alterius partis et initium eorum, quæ ad tertiam partem, ethicam, pertinent. Explere lacunam Marsus temptauit, cuius supplementum alii quidam tenuerunt: *In tertia uero parte, quæ st de uita et moribus, in constitutione finis nil generosum sapit atque magnificum. Confirmat illud* &c. (deleto *autem*, quod quom Gruterus, qui supplementum expulit, non reuocasset, restitutum st a Dauisio e quinque codd. (habebant sine dubio omnes); tenent Oxx. et Gziani). Sed ea, quæ post lacunam prima secuntur, uulgo pro integris sic eduntur, ut sunt apud Orellium, non solum contra codices, e quibus *sciscat* scriptum erat etiam in Uict., Pall. omnibus, Oxx. EUχ. (Dau. et Gzius tacent), *probet* habet etiam Pal. I, id est, optumi, sed etiam contra sententiam; neque enim recte Epicurus *confirmare uoluptatem et dolorem* dicitur. Itaque Dau. et Bremius scribi uolebant: *id esse*, quibus peruerse obloquitur Gzius. Sed euertunt istam coniecturam uoces *ut ait*, quæ hoc modo inepte interponantur sententiæ incipienti a *confirmat*. Postremo *reprobare* nec Cicero alibi nec eius æquales habent; apud Quinctilianum demum positum st (VI prooem. 8), apud quem ipsum codex præstantissumus, Ambros. 1, habet *repugnantibus*, deinde apud iurisconsultos tertii sæculi (Ceruidium Scæuolam, Paulum); nec si diceretur Ciceroniane, aptum esset dolori, qui non inprobatur, sed fugitur. Itaque hæc quoque uerba, quom præcedentia excidèrent, perturbata sunt. Uidetur Cicero dixisse, Epicurum sententiam suam eo confirmare, quod idem natura sisceret ac probaret, traducto similitudine *sciscendi* uerbo. Cetera non expedio.

melius liberiusque) quod illi aperte unam et ueram uoluptatem, in iucundo motu positam, defendebant, Epicurus inconstanter alteram non dolendi admiscebat. Uid. II, 19 et 35 sqq. *Uberius*, quod Uictorius e suo cod. edidit, natum st ex linea non satis perrecta.

ut nihil homine uideatur indignius. Ad maiora enim quaedam nos natura genuit et conformauit, ut mihi quidem uidetur. Ac fieri potest, ut errem; sed ita prorsus existumo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen inuenit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore uoluptatem, aut cum La-

conformauit) *confirmauit* R. neque eum) *ne enim* E primus) *prius* L cognomen) *cognicionem* E inuenit) *inuenerit* LPMCROr. corpore uoluptatem) *corporis uol.* M *uol. corpore* Or.

neque eum Torquatum) Quom duorum Torquatorum exempla commemoraturus esset, exorsus est a forma diiunctionis negatiuae (*neque* — *neque*), sed priore parte longius tracta, alteram aliter subiecit: *Quid T. Torquatus &c.* Uid. exc. de bimembri oratione interrupta ad h. l. Ipsam T. Manli Torquati pugnam cum Gallo ad Anienem et torquem cæso hosti detractum fama celebrauit; uid. Liu. VII, 10, Quadrig. apud Gell. IX, 13, Flor. I 13 &c.

cognomen inuenit) Personam definit ex historia extra relicum orationis obliquæ nexum. Itaque requirebatur indicatiuos non minus hic quam in Tuscul. IV, 49: *ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen i n u e n i t, iratum existumo Gallo torquem detraxisse.* Atque hic concursus memorabilis illius loci et optumi codicis id etiam efficere debet, ut in similibus locis aliquid rationi tribuatur, quod Wesenbergius iure fecit in programmate de orat. Caeliana p. 15, de Brut. 57 et 79 Schuetzio adsentiens et in orat. de inper Pomp. 5 e scholiasta Gronouiano restituens: *huic qui successit.* Sed cauendum, ne quis eos etiam locos adtingat, in quibus latet aliqua aut caussæ aut contrarii significatio, uelut pro Flacc. 33 (ubi: *qui L. Flacco successerit*, est: *qui tamen eodem loco fuerit*) et ad Att. XII, 21, 1 (*Cæsaris, qui tum prætorio loco dixerit*).

corpore uoluptatem) *uoluptatem corpore* Gzius e tribus suis quartus habebat *uoluptatem corporis.* Uitiose dissoluitur uerborum conpages ablatiuo in ultumum locum reiecto, et quod accusatur eadem uox bis in fine sententiæ posita, prorsus in eiusdem notionis repetitione sic poni debet. Dau. e Par. 1 et 3 adnotat *corpore perciperet uoluptatem.* Scilicet scribæ coniunxerunt *ex eo corpore.* Delendi uocabuli nulla st ratio, quom hoc ipsum Cicero premat, corporis esse illam uoluptatem. Cfr. N. D. I, 111.

tinis tertio consulatu conflixisse apud Ueserim propter uoluptatem. Quod uero securi percussit filium, priuasse

Ueserim) *Uesuuium* C percussit) *percusserit* omnes, Or. priuasse) *priuauisse* LMPCROr.

tertio consulatu conflixisse apud Ueserim) A. 340 a. C. n. cum collega P. Decio, qui in eo proelio se deuouit, "haud procul radicibus Uesuui montis, qua uia ad Ueserim ferebat." (Liu. VIII, 8). Ueserim fluuium (sic appellat Uictor uir. inlust. 26 et 28) in hac narratione omnes nominant, quos enumerat Beier ad Cic. Off. II p. 399, alibi nemo. *Uesuuium*, notius nomen, subiciebant duo Gzi codd. et ueteres quædam edd. Itaque in marg. Crat. et e Uict. cod. uerum adnotatur.

securi percussit) Eodem bello ante pugnam; Liu. VIII, 6, 7, Gell. IX, 13, cett. Ausus sum hic sine codicibus indicatiuom restituere, ut paullo ante cum optumo codice. Res ex historia sumpta, de qua iudicatur, ipsa plane seiuncta st ab illo *uidetur*; ac ne sic quidem defendi coniunctiuom uerborum ordo sinit, ut ultra ueros fines progressa infinitæ orationis uis putetur. Simile tamen dicas II de Diuin. 67: *quod ipse et equos eius repente conciderit, non sane mirabile hoc quidem.* Sed ipsæ uoces *hoc quidem* admonent, ut melius uerba interpungamus et *quod* alio referamus: *Atque etiam a te Flaminiana ostenta conlecta sunt:* "*Quod ipse et equos eius repente conciderit.*" (Hæc ex aduerso dicuntur et hoc primum st membrum, cui Marcus occurrit): *Non sane mirabile hoc quidem.* "*Quod euelli primi hastati signum non potuerit.*" *Timide fortasse signifer euellebat* cett. Itaque ibi *quod* ponitur in iis, quæ uniuerse cum significatione dicendi aut sentiendi comprehensa sunt, particulatim adiungendis, ut sæpe. Similiter Philipp. V, 17 (*An illa non grauissumis ignominiis monumentisque huius ordinis ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe palam secum habuerit armatos* &c.) sic *quod* adnectitur pronomini *illa*, ut ad ipsam sententiam pertineat uis uerbi præcedentis, quasi sit: *an non notandum*, *Antonium habuisse* &c. (Cfr. Cæs. B. C. I, 23: *pauca apud eos loquitur, quod* &c.). Sed in Pison. 67 necessario scribendum puto *uidetur*. Nam potentialis significatio in nudo illo coniunctiuo illo loco esse non potest. (De genere mendi *uideatur* pro *uidetur* uid. progr. meum de orat. pro Balb. I p. 20, hic ad V, 33). Non nescio, Drakenborchium ad Liu. XXXV, 49, 13 exemplis comicorum, apud quos aliquotiens *quod dicas* est: *si forte dixeris*, *etiamsi dicas*,

se etiam uidetur multis uoluptatibus, quom ipsi naturae patrioque amori praetulerit ius maiestatis atque imperi. 24. Quid? T. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octauio fuit, quom illam seueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias praetorem in prouincia cepisse arguerent, caussam apud se dicere iuberet, reque ex utraque parte audita, pronuntia-

etiam) *et* E patrioque) *patrio quoque* PMCR *primoque* L 24. T.) *L.* omnes Gu.) *C* L emancipauerat) *manciparat* C pecunias) *pecuniam* L pronuntiaret) *pronuntiasset* C

ecficere, Ciceronem et Liuium sic dicere: *quod domum emas, gratum mihi est.* In Manut. ed. et aliquot deinceps transpositum erat = *filium percusserit.* Correxit Dau. e quinque codd., Gzius ex omnibus suis.

24. *T. Torquatus*) Uerum prænomen plurium coniectura restitutum; nam codd. etiam aliorum *L.* Constat non solum e Liu. epit. 54 et Ual. Max. V, 8, 3, ubi eadem res narratur plenius, et didascalia Hecyræ Terentianæ, sed e fragmentis Capitolinis.

D. Silano emancipauerat) Itaque apud Liuium et Ual. Max. ipse D. Silanus appellatur. Proprie autem Cicero dixit; nam adoptio fiebat mancipatione, patre filium ter emancipante, de quo more uid. Sueton. Oct. 64, Gell. V, 19, Gai. I, 134, l. ult. Cod. de adopt. (8, 48) et qui ex his fontibus rem exposuerunt, ut Heineccius in Syntagm. Antiqu. I, 11, 15. Mox, ubi est *pecunias cepisse*, addi poterat *contra leges*; sed alibi quoque, illo omisso, in hanc partem dicitur, ut Uerr. III, 218, Liu. XLIII, 2.

caussam apud se dicere iuberet) In epitoma Liu. narratur, quom senatus cognoscere uellet, Torquatum petisse et impetrasse, ut sibi cognitio mandaretur, similiterque apud Ualerium, qui solum per totum biduum utrique parti uacasse addit. Hærent Sigonius et Dukerus, quod legati senatum adeunt senatusque cogniturus fuisse dicitur, quom aliquot annis ante (a. 149 a. Chr.) lege Calpurnia quæstio de pecuniis repetundis constituta esset; nam Silanum ex Liuiana epitoma intellegitur Macedoniam rexisse post Q. Pompei consulatum (a. 141). Equidem ne antea quidem senatum neque de repetundis neque de ullo alio crimine cognouisse et iudicasse arbitror; neque sine lege aliis mandasse, ut quærerent; sed longum st hoc contra Dirksenium (Civilistische Abhandlungen I, 2) persequi. Deinde priuato homini et uni

ret, eum non talem uideri fuisse in inperio, quales eius maiores fuissent, et in conspectum suum uenire uetuit, numquid uidetur tibi de uoluptatibus suis cogitauisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optumus quisque pro patria et pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam praetereat omnes uoluptates, dolores denique quosuis suscipere malit, quam de-

uideri *fidei* PR uidetur tibi) *t. u.* E dolorem) *dolores* E suscipit) *suscepit* E quosuis) *pro suis* L

cognitionem mandari a senatu, mirantur; nam patriae potestatis nec huiusmodi cognitio erat, nec eam Torquatus habebat filio in adoptionem dato. Scilicet iudici forma et adparatus a narrantibus adcessit. Legati prouinciae, qui accusatores Romanis legibus esse non poterant, ad senatum adierunt iniurias suas querentes et remedia petentes. Quae de ea re senatus decresset, si res relata esset, et existumationem Silani laedere potuissent et praeiudicio esse, si quis postea uere in foro accusaret. Torquatus petiit, ut ea res ne ante ageretur, quam ipse caussam cognosset. Sed tota haec priuata cognitio erat, cuius nec absolutio ueram accusationem impeditura erat, neque damnatio poenam ullam legitumam adferebat. Cicero tamen iudiciali uerbo utitur, *uideri* pronuntiasse dicens (II Acad. 146, in Uerr. V, 14). Pro *uideri* codices deteriores miro errore alii (Ubini et Gulielmi quidam, Pal 4, 6) *fideri* (Germanica illa pronuntiatione, quae in comment. in Uerr. I § 141 *fabrum* ex *uafro* fecit), alii illinc progressi *fidei* habent (eorundem aliquot, Gud. 1, Bas). Uict. cod. *furti* habet, Spir. ueram scripturam.

et in conspectum suum uenire uetuit) Melius sane, quoniam in hoc ipso inest seueritas, Cicero scripsisset *uetaret*, ut coniungeretur cum *iuberet* et *pronuntiaret*; duriorque etiam hic neglegentia est, quod non in exitu periodi postremum membrum dissoluitur, sed in media periodo. Nec tamen dubitari potest, quin sic Cicero scripserit. Uid. excurs. I extr. (Handius Tursell. II p. 486 simplicem ait esse uerborum rationem; sic enim pergere, ac si ante dixisset: *seueritate adhibita pronuntiauit et uetuit.* Atqui ex hoc: *pronuntiauit et uetuit*, fit: *pronuntiaret et uetuit.* Mirifice interdum philologi conniuendi artem tenent). Ualerius Max. et epitome Liuiana addunt, Silanum uitam suspendio finisse nec patrem ei exequias isse.

dolores denique — offici partem) Adeo haec, si sola spectan-

serere ullam offici partem, ad ea, quae hoc non declarant, sed uidentur leuiora, ueniamus. 25. tibi, Torquate, quid huic Triario litterae, quid his cognitioque rerum, quid poëtarum euolutio, quid

tur, apte et Ciceroniane dicta sunt, adeo nullam additame notam aut caussam habent, ut deleri mutariue nullo modo quom præsertim apertum sit, quid Ciceroni acciderit, ut s beret. Nam quom de prætermittendis uoluptatibus dixiss gendo progressus est ad dolorum offici caussa susceptionei memorandam. Et tamen ita hæc a Cicerone scripta sunt, tamquam recte scripta defendere uelit, nihil agat; uoluerun Gzius et Otto; uolet omnis natio superstitiosorum Ciceronia Inceperat enim a rerum iniucundarum et molestarum con ratione, quæ nulla expectata uoluptatis mercede suscipe addere poterat: cum omissione etiam uoluptatis; illud u st: ut etiam molesta suscipiantur. Dauisius hæc omnia d Bremius modestius supra tollebat uoces *dolorem etiam*, *quem* scriberetur *quæ*, quo remedio non multum efficitur uel sic hæc dicuntur: ut omittam molesta, quæ optumus suscipiat sine spe mercedis (hic subsistendum erat; sed ad "ita ut etiam dolores suscipiat." Non tulerunt in Cicerone at quam multos et in hoc opere et in omni hoc genere ei ptorum non uiderunt! Cfr. ad II, 85 et quæ de toto ge prolegomenis exposita sunt.

omittam — ueniamus) Numeri mutatio in eadem peric ita infrequens, etsi ad nostras auris offensionem habet. U Uereor, ut recte olim correxerim, quod editur uolgo pro 20: *Sed ut omittam communem caussam, ueniamus ad n Utrum tandem existumas &c.*, quamquam ibi et in breuissu tione et membrorum æqualitate durior est mutatio.

25. *quid historiæ cognitioque rerum*) Mire Bremius quo casu *historiæ* positum sit, et eo delabitur, ut genitiu uelit, ut si dicatur: *historiæ cognitio cognitioque rerum*, qu nullo modo potest. Ecce autem Goerenzius *cognitionem* philosophiam esse statuit, eam una notione cum historia c non posse; itaque deleuit *historiæ* et *que*; nam *que* "glos gendis inseruire"; (o barbariem et quam mira narrantur de lib Cicero Torquato Epicureo non illam cognitionem rerum quam philosophia promittit (et belle huic superaddidisset rum euolutionem, uersuum memoriam!) sed encyclopædican quæ in liberaliter instituto homine esse solet, eamque in

tot uersuum memoria uoluptatis adfert! Nec mihi illud dixeris: Haec enim ipsa mihi sunt uoluptati, et erant illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus neque uero tu aut quisquam eorum, qui aut saperet

25. Torquatis) *Torquati* EMP uero tu) *uero troti* PR *uero tu Triarii* C

particulis cum historia coniungit, quod ex prosae orationis scriptis hauritur magnaque pars rerum ex historia st (Plin. Epist. I, 22: *Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet*). *Historias* dixit de singulis historiae partibus, ut V, 64. Aliter historiae a Quinctiliano (I, 8, 18) et poëtis dicuntur.

Haec enim ipsa) Non tam ellipsis est in hoc particulae usu, quod negat Handius II p. 394, quam coniuncta adfirmationis et causae explicationisque additae significatio; sed tamen haec in particula ipsa inest, illa ex hac oritur. Exemplis add. Brut. 152.

neque uero tu aut quisquam) Quod in ed. I est: *neque uero tu, Triari, aut quisquam*, tenuerunt Uict., Grut., Ernestius. Uocatiuum neque Palatinus ullus habet neque, ut uidetur, Oxon. Dauisius in eo omittendo uno auctore utitur codice Balliolensi, Gzius Erl. et Spir. Nec Triarium Cicero hic adloquitur neque Stoicus (II, 119) inter Epicureos, a quibus desciscere Torquato non liceret, referri potuit. Nec tamen bene scripsit Cicero, si ita, ut editur, scripsit. Nam quom Torquatum admoneat, non licere ei, si uerus Epicureus esse uelit, illo modo sententiam defendere, quid ad rem pertinet, quid ipse Torquatus ante dixerit? Scholae constantia conmemoranda sola erat. Et qui poterat Cicero illud scire, quocum Torquatus numquam ante de hac re locutus esset (§ 14)? (Nam quod Gzius ad *tu* audiri uolt *defenderes*, primum non potest ullo modo sic mutari intellegendo uerbi modus in nouo subiecto per *neque* adiuncto, quom praesertim in *quisquam* redeatur ad *defendit*; deinde nimis lepide Cicero Torquatum admoneret, ne id dicat, quod dicturus non sit: *ne feceris; nam non faceres.*) Haec incommoda sensit P. Manutius intellexitque inter Epicuri nomen et illa: *aut quisquam* apte nihil aliud interponi posse nisi praestantis alicuius ueteris Epicurei nomen. Ergo uenit ei in mentem: *neque Metrodorus aut quisquam*, scite hercle; neque enim alius aptior huic loco quam Epicuri conlega sapientiae (uid. ad II, 7). Sed ipse a libris longius hoc discedere confitetur, a melioribus praesertim; nam illo spectare uideri possint illa in deterioribus: *neque uero troii* (etiam in ueteribus li-

aliquid aut ista didicisset. Et quod quaeritur saep cur tam multi sint Epicurei, sunt aliae quoque caussa sed multitudinem haec maxume adlicit, quod ita puta dici ab illo, recta et honesta quae sint, ea facere i

sint) *sunt* LPMCR Epicurei) *Epicuri* E haec) *hoc* MROr. putant) *put* MPCR

bris Lbini, Pal. 4, Oxx. Uχ; Gzius partim hoc partim *neque ue* *Torii* in suis præter Erl. et Sp. esse dicit; cod. Uict. *neque ue* *modo aut qu.*). Sed nec hæc proxume adcedunt et pericul sissume ex his codd. coniecturæ ducuntur, præsertim ne cons rantibus quidem; nam in LM, Oxx. saltem Eξ nihil tale. *Neq uero* rarius ponitur in nouo substantiuo eidem uerbo adiungend nisi in diiunctione negatiua (*neque* — *neque uero*, de qua fere uid. Opusc. mea Acad. p. 406); alibi fere augetur res negan (*und zwar nicht*) ut in Tusc. III, 21, hic IV, 11, aut noua sente tia sic adnectitur. Sed tamen eodem modo ponitur I N. D. (*non opificem ædificatoremque mundi Platonis de Timæo deum* *anum fatidicam*, *Stoicorum πρόνοιαν* — *neque uero mundum ipsu animo et sensibus præditum*).

cur tam multi sint) Leuiculum errorem (*sunt*) Lambinus cite correxit, deinde Dauisius, postea omnes. Rectum habet eti Spir. Deinde *hæc maxume* (caussa) recepi ob auctoritatem E Spir., Gud. 2. Est etiam in Ox. χ. Grut. et Dau. taceat. ipsa re cfr. Tusc. IV, 7, ubi Cicero recte addit facilem doct næ minume abstrusæ cognitionem. Conueniebat Epicuri dis plina animis a religione auersis et in perdita re publica et mo bus otium sectantibus, non ueritatem.

ita putant dici) Sic (pro *putat*) Dau. in El. 2 legi adnot Gzius in Gud. 2 et Bas. (Erl. oblitus est et fortasse etiam S rensem); est ita in Crat. margine; ex eo Uict. cod. *putauit.* I cepit *putant* Orellius, citans Tusc. IV, 6. Recte de Ciceronis præcepit Zumptius § 366. In illo autem Tusculanarum loco qu Klotzius *inuitabatur* sic tuetur, ut sit: *es wurde eingeladen*, *fand eine Einladung statt*, simile st ceterorum eius uiri, ubi corruptelas codicum incidit; absurdissuma quæque præclare expedisse putat, si æque absurde uerterit. Dicat tandem i Germanice, ut habeant homines, quod rideant: Die Menge hat si dieser Schule hingegeben, weil eine Einladung statt fand den die Lockungen des Genusses. Nimirum nullius uerbi Latini p

per se laetitiam, id est, uoluptatem. Homines optumi non intellegunt, totam rationem euerti, si ita res se habeat. Nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte et per se esse iucunda, per se esset et uirtus et cognitio rerum (quod minume ille

laetitiam) *licenciam* E res se) *se res* LMPCOr.

tiua forma inpersonaliter ponitur, nisi quod aut intransitiuom *et* aut pro intransitiuo poni potest (ut *amat, bibit, edit*).

si ita res se habeat) Hoc ordine etiam cod. Uict., Spir., Gud. I apud Gzium; ceteri talia non adnotant. Sequor codicum præstantiam, regulam certam non noui. Hoc ordine II de orat. 271, II N. D. 23 et III, 89 (ex optumis codd.), Acad. II, 54, Legg. 1, 36 (sed postposito *sic*), altero fortasse etiam sæpius, ut II de Orat. 23. Cat. 65, Tusc. V, 63, ad Att. II, 22, 1, Legg. I, 58. Aliter inplicatur ordo aduerbiorum transpositione, de qua quæ dixit Handius Tursell. III p. 498, parum firma reperientur, si ad ipsos locos exacta fuerint.

etiam si ad corpus nihil referatur) De re uid. ad § 55. Mirari aliquis possit, Ciceronem in hac inclusa sententia et pendenti præsens tempus retinuisse nec ad condicionalem formam primariæ eam adcommodasse, in ea præsertim re, quæ non extra condicionem et ab ea seiuncta intellegatur, quom alibi propter notum Latinorum studium sententias adnexas ad primarias uerbi tempore adcommodandi ad condicionalem formam etiam ea reuocet, quæ noster sensus diiungat tamquam ad rem ueram et præsentem pertinentia: Off. II, 51: *quod scribere, præsertim quom de philosophia s c r i b e r e m, non auderem, nisi* &c., ad Fam. XIII, 66: *A. Cæcinam non commendarem tibi, quom s c i r e m, qua fide in tuos s o l e r e s esse, nisi* &c ; Acad. II, 65: *Itaque, nisi ineptum putarem in tali disputatione id facere, — iurarem me ea sentire, quæ d i c e r e m* (id est, *nunc dico*); Philipp. V, 51: *audebo etiam obligare fidem meam, quod profecto, quom me nulla uis c o g e r e t, facere non auderem* &c. Ideo II, 22 dicitur: *quom præsertim e s s e t, ut tu a i s,* &c., *non sit.* Liuius quoque VIII, 5, 8: *Tempus erat tandem iam uos nobiscum nihil pro inperio agere, quom florentissumum nunc Latium u i d e r e t i s* &c. Similiter, atque hic, Tusc. 1, 60: *illud, si ulla alia de re obscura adfirmare possem, siue anima siue ignis s i t animus, eum iurarem esse diuinum.* Uidetur ipsam rem controuersam uniuersius eloqui uelle.

uolt) expetenda. 26. Haec igitur Epicuri non inquam. De cetero, uellem equidem aut ipse do fuisset instructior, (est enim, quod ita tibi uideri n st, non satis politus iis artibus, quas qui tenent, appellantur), aut ne deterruisset alios a studiis. quam te quidem uideo minume esse deterritum.

VIII. Quae quom dixissem, magis ut illum carem, quam ut ipse loquerer, tum Triarius leniter dens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum paene losophorum choro sustulisti. Quid ei reliquisti, n quoquo modo loqueretur, intellegere, quid diceret?

26. ita tibi) *tibi ita* E *tibi* R ne) *non* E tum) *tu* E Tu) *tum* E tum) *tot. inq.* E quoquo modo) *quoque ut id modo* LPMCR

26. *uellem, — doctrinis fuisset instructior*) De Epicuri us *ἀπαιδευσίᾳ* et ad eam cohortatione multa ueteres, forta sine exaggeratione aliqua. Præter cetera memorabilis ipsi curi uox ex epistula ad Pythoclem adnotata (Diog. Laërt. *Παιδείαν πᾶσαν, μακάριε, φεῦγε*, ad quem locum Menagiu congessit. Athen. XIII, p. 588 A: *Καὶ πρῶτον γε μνησθήσο φιλαληθεστάτου Ἐπικούρου, ὅστις ἐγκυκλίου παιδείας ἀμύητος κάριζε καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτῷ ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν παρερχομένους τας φωνὰς προϊέμενος· Μακαρίζω σε, ὦ οὗτος, ὅτι καθαρὸς πα τίας* (corruptum hoc) *ἐπὶ φιλοσοφίαν ὥρμησαι*. Sext. Empi Mathem. I init., Plut. Non posse suauiter &c. c. 12 et 13 p. (ubi sic distinguenda oratio: *ἆρ᾽ οὐκ ἂν εἶπε· Τοῖς Σαμίοις, σα, τίς ὁ φθόνος; Ἀθηναίων γὰρ οὐδεὶς κ. τ. λ.*; significatur patria). Quas artis Cicero intellegat, patet ex Athenæo, stinctius dicitur h. libr. 72. Inuidiose I N. D. 72 *puerilis* nas appellat.

Cap. VIII. *Quid ei reliquisti*) Non inscite orationis co tiam ostendunt Oxx. Eg scribentes: *quid enim reliquisti*.

quoque modo) Sic etiam Spir., mgo Crat., El. 2, cod id est, optumi, etsi in Pal. 1 Gruterus ait adparere, litter stremam in *quoquo* esse manus recentioris. Ceteri, quo mentio, ut nostri deteriores. Coniectura uerum inuenerat tius, quom in Maffei libro esset: *quoque modo*. Moreli cod. *ut modo*.

aliena dixit) Sic etiam Pal. 1, Spir., Bas. Ceteri, de constat, (meliorum nullus) *dicit*, quod etiamsi non optu

dixit in physicis, nec ea ipsa, quae tibi probarentur. Si qua in iis corrigere uoluit, deteriora fecit. Disserendi artem nullam habuit. Uoluptatem quom summum bonum diceret, primum in eo ipso parum uidit, deinde hoc quoque alienum; nam ante Aristippus, et ille melius. Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. 27.

dixit) *dicit* LMPCR Si qua) *et quæ* Or. *sed si qua* LPMCR iis) *his* EPCR deteriora — uoluptatem) om. E quoque) *quod* E melius addunt LMPCR: *etenim quoniam detractis de homine sensibus* Addidisti) *disci* E

codicum testimonio conuinceretur, tamen in hac breui coacervatione ferri inæqualitas temporum non posset, nec in hac commemoratione præsentis iudici excusari: *dicit, quæ — probarentur.*

si qua) Sic (non *quæ*) Pal. et Erl., ediditque Gruterus et post Dau. de codicibus tacens. *Si quæ* Bremius "ex quibusdam libris" (ipse nullos codices habuit), Gzius, Spirensem et Bas. testes citans; *sed si qua*, quod antea edebatur (nisi quod quidam *sed si quæ*) Oxx. omnes, certe *sed si*; hoc etiam Gziani præter Erl., et Sp. De discrimine formarum illarum plura legi quam res merebatur, nihil, quod non ex uno alteroue loco sine caussa adreptum aut in eo ipso loco aut in proxumo a codicibus argueretur, sæpe etiam tale esset, ut illa celeriore aut spissiore pronuntiatione significari nullo modo posset, uelut ea, quæ nuper a Stuerenburgio ad orat. pro Arch. 11 excogitata sunt. Ipsa natura pronominis indefiniti et breuioris formæ, quæ coniunctioni enclitica adhærebat, commendabat celeriorem pronuntiationem, quam infinito plures poëtarum loci habent, Priscianus solam. In uno et altero loco poëtæ licenter produxerunt syllabam. In prosæ orationis scriptis librarii ad eam ferebantur formam, quæ in relatiuo et interrogatiuo sola erat. Probabo igitur *qua*, sequar optumos codices in singulis locis.

melius. Addidisti) Quæ nostri deteriores, eadem addunt Palatini, excepto 1, Dauisiani omnes, Oxx., Gziani præter Erl. et Sp. e § 30. Moreli codex plura interposita habebat: *Etenim quoniam, detr. d. hom. sens., rel. n. est, nec. est, q. a. ad nat. a. contra sit, a nat. i. iudicari et expetendam et dolorem ipsum per se esse. Addidisti.* Primus deleuit non P. Marsus, sed Manutius. Erratum est, quom ad nouam paginam exempli transiretur, nec postea deleta, quæ praue scripta erant.

Fieri, inquam, Triari, nullo pacto potest, ut non quid non probes eius, a quo dissentias. Quid enim prohiberet Epicureum esse, si probarem, quae ille ret? quom praesertim illa perdiscere ludus esset. Quobrem dissentientium inter se reprehensiones non uituperandae; maledicta, contumeliae, tum iracun contentiones concertationesque in disputando perti indignae philosophia mihi uideri solent. 28. Tum

27. Triari) *Triario* E *o Triari* LMPCR quid) *quod* E eius) om. E reum) *Epicurum* ER si probarem) *et probarem* E esset) om. E diss tium) *disserentium* LMCR *differentium* P (*repreh. dissentientium int.* tum) *cum* E contentiones) *contemptiones* L 28. Tum) *Tunc* (P) C

27. *Triari, nullo pacto*) *Triario* "tres potiores" Gzi; *o* Dauisiani, duo reliqui Gziani, Oxx. (silentio). *O* uehem quam pro hac sedata adlocutione.

Dissentientium) Sic cod. Uict. (qui primus sic edidit) et Crat., Pal. I. *Disserentium* Pall. ceteri, Oxx. Dauisius et tacent, *dissentientium* tenentes.

iracundiæ, contentiones) Lambinus scribendum putauit: *cundæ contentiones*, quem Dauisius et Gzius secuntur, hic P. eam scripturam tribuens errore, ut solet. Commendat corr nem particula *tum*, quæ mutationem aliquam structuræ signi uidetur, et adiectiuom *pertinaces*, ad *iracundias* parum aptu quo nomine si seiungitur, ne ad *contentiones* quidem uidetur tinere; eæ autem, nisi aliquid adcesserit, lenius quam pro r minari uidentur. Uerum tamen *tum* poni potest, quod al quæ etiam extra disputationes et conloquia locum habent, ad putationes transitur; altera ratio non satis firma st ad script mutandam. Non utar calumnia, ut locos poscam, ubi cont lis, iurgium aliaque inanima iracunda dicantur. Sufficere enim detur, quod aduerbium sæpe sic ponitur.

in disputando) Omittunt Par. 2 Dauisi, Spir. et Gud. 2, rum in hoc genere mendi conspiratio iam § 4 et 6 adp Omittendi uerba nulla st caussa, potiusque ob ea, quæ supe nota dixi, necessaria sunt.

philosophia mihi) Transposita in editionibus inde a Ma restituit Gzius e suis codd.

28. *Tum Torquatus*) Sic Gzius ex Oxx. quattuor, suis o bus. In transitu et progressu narrationis numquam ponitur

ıtus, Prorsus, inquit, adsentior; neque enim disputari e reprehensione, nec cum iracundia aut pertinacia te disputari potest. Sed ad haec, nisi molestum st, eo quae uelim. An me, inquam, nisi te audire uel-, censes haec dicturum fuisse? Utrum igitur, inquit, rurri omnem Epicuri disciplinam placet, an de una

inquit) add. *Torquatus* C An) *At* omnes. igitur) *qui* E *igitur, inquit* Or. *ut* C

particula rem uno aliquo temporis puncto definit. Cfr. 29, 6.

recte disputari) Omittunt uerbum Oxx. *E*ξ, e Gzianis Spir. et . 1, deleuitque Gzius, quo facto, contra atque is putauit, *potest* necessario coniungitur cum *disputari* una sententia, io positu, peritque oppositio, quæ st in disputatione reprehen-m requirenti, et recta disputatione, iracundiam respuenti, id perit sententia.

ad hæc — habeo quæ uelim) Breuius Tusc. I, 55: *nisi quid t ad hæc;* hic libr. IV, 1: *aut omittamus contra omnino uelle id.* Conparandus est is uerbi usus, quo dicitur: *paucis te uolo* milia.

An me, inquam) *An* Par. 2 et El. "unus" apud Dau. (Gzius, lant, inquit, codd. in *at, atque, ac* et *an* exhibentes). Id, etsi a auctoritate munitur, propter sermonis legem cum Dauisio ellio tenendum erat. Nihil enim ex aduerso obicitur. Ita-Handius Tursell. I p. 438 ex hoc uno exemplo singulare con-l genus interrogationis ab *at* incipientis, in qua aliquid rei-r. At Cicero idem se uelle significat, quod Torquatus, ut oquatur. Adnectitur interrogatio alterius uerbis, e quibus nata ta st (*denn*): II, 74: *An me, inquis, tam amentem putas —?* V, 73: *An tu me in uiola putabas aut in rosa dicere?* ibd. : *An ego possim, quom ignorem, quam sit doctus, quam uir ?* De Fat. 4: *An mihi, inquam, potest quicquam esse mole-quod tibi gratum futurum sit?* ubi, ut hic, aliquot codd. *at,* ri errore (cfr. supra 5); Brut. 184: *An tu, inquit, id labo-* Legg. III, 33: *An etiam id dubium st?* Handius I p. 335 huius generis exemplum posuit Terentianum neque admodum cue de eo scripsit.

Utrum igitur percurri) Uerbi *inquit*, quod post *igitur* Dauisius iam e tribus Parisiensibus interposuit, nemo alibi uestigium t, ut merito in illis codd. conferendis erratum esse suspicer.

uoluptate quaeri, de qua omne certamen est? Tuo u id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inqu unam rem explicabo eamque maxumam; de phys alias; et quidem tibi et declinationem istam atomoi et magnitudinem solis probabo, et Democriti errata Epicuro reprehensa et correcta permulta. Nunc dic de uoluptate, nihil scilicet noui, ea tamen, quae ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pe nax non ero, tibique, si mihi probabis ea, quae dic libenter adsentiar. 29. Probabo, inquit, modo ista aequitate, quam ostendis. Sed uti oratione perpe

inquam) om. LMR et quidem) *equidem* E correcta) *correpta* L dices) d L probabis) *probaueris* R 29. inquit, modo) *m. inq.* E

In Erl. *qui* natum et e compendio uocis *igitur*; uid. uar. script. IV, 2. Mutatio personæ hic ipsa interrogationis forma et partic *igitur* significata uidetur. Cfr. ad II, 9.

reprehensa et correcta) Bremius *deprehensa* malebat; nam reprehendendo errore nullum esse meritum, sed primum in dep hendendo, tum in corrigendo. Addere poterat, reprehensum ab Epicuro Democritum, satis notum fuisse. Sed *peccata* illa isse, non conueniebat; nec Cicero aut ea ætas *deprehendere* e *rem* dixit; in facinoribus et rebus consilio et fraude occultati uerbum ponebatur.

si mihi probabis ea) Oxx. *Eξ*, Gud. 2 *probaueris*, non ne saria correctione; poterat enim adsensus ipsam disputationem mitari, non solum ea finita oriri. Maluit Cicero *probabis* pro *dices*.

29. *ista sis æquitate, quam ostendis*) Unus, quod scia Uict. codex et eius editio *qua ostendis*, figura illa ex ellips adtractione nata, cuius exempla plenius, quam ceteri, coal Kruegerus in libro de adtract. p. 259 sqq., a quo tamen ipsa r non prorsus recte explicata st. Nam ex ea uerbi omissione, qu tractat p. 262, paullo ultra fines suos progressa hæc figura st, eaque caussa st, cur tantum in certis quibusdam uerbis e breuissuma sententiæ forma locum habeat. Apud neminem e Latinum simile reperietur exemplum Xenophontei, quod p. 258 nit: *ὧν μὲν νῦν λέγονται λήψεσθαι οἱ στρατιῶται, οὐδεὶς αὐτῶν τούτων χάριν εἴσεται*, nec, quod Horatius dixit: *iudice, quo n populo*, poterat etiam dicere: *iudice, quo te nosse dicis, pop*

ılo quam interrogare aut interrogari. Ut placet, inam. Tum dicere exorsus est.

IX. Primum igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auori huius disciplinae placet: constituam, quid et quale it id, de quo quaerimus, non quo ignorare uos arbitrer, ed ut ratione et uia procedat oratio. Quaerimus igitur, quid sit extremum et ultumum bonorum, quod omnium

Tum) *Tunc* (P) COr. sic agam) *agam sic* LMPCR huius) *ipsius* L et ultumum) *quid ult.* LPMCROr.

ac Liuio pro eo, quod est I, 29: *Raptim, quibus quisque poterat, elatis*, licebat scribere: *quibus quisque poterat ecferre*. Et tamen hoc auditur; nam ipsum *posse* nullum habet legitumum casum, qui mutatus dici possit. Itaque omisso demum infinitiuo uerbi, quod casum pronominis definiebat, occasio adtractionis data st; quod si concedere cogimur, nihil est, cur illud exemplum hinc remoueatur, quo Bentleius usus est, ad Fam. V, 11: *quom aliquid agas eorum, quorum consuesti*; nec sententia permittit; nam partitiua notio ad relatiuom non pertinet. Sed ea adtractio in declarandi et sentiendi uerbis aliquotiens etiam ibi ualuit, ubi nullus erat certus omissus infinitiuos, sed tamen laxior quidam uerbi usus non directo et solita ui accusatiuom asciscentis, uelut in illo Horatiano loco; neque enim *quo nosti* est: *quem, cuius naturam, nosti* (den du kennst), sed: *quem iudicem esse nosti* (den du weisst). Hinc cetera orta sunt. Hoc loco uolgatam scripturam tuetur ceterorum codicum, quantum scimus, omnium auctoritas.

Tum dicere) Uid. paullo ante. *Tunc* incuriose propagatum erat. Ex Oxx. tamen ξχ adnotatur *tum*, et "plures scriptos" sic habere, narrat Gzius ad § 28.

Cap. IX. *sic agam, ut*) Nescio quis primus ita ediderit (est iam in Crat.); uarietas nulla adnotatur, etsi in ceterorum detectoribus codd. idem fuit atque in meis. De re uid. Epicur. apud Diog. X, 37: *πρῶτον μὲν οὖν τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις, ὦ Ἡρόδοτε, δεῖ εἰληφέναι, ὅπως ἂν τὰ δοξαζόμενα ἢ ζητούμενα ἢ ἀπορούμενα ἔχωμεν εἰς ταῦτα ἀνάγοντες ἐπικρίνειν*. Cfr. libr. II, 6. A uerborum igitur uolgaris usus explicatione et a *προλήψει* illa, quae illi inesse uidebatur, Epicurus ordiebatur.

extremum et ultumum bonorum) Optumos codd. (Pal. 1, Spir.) unus praeter Dauisium secutus erat. Et oratorie haec diducuntur a

philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omı referri oporteat, ipsum autem nusquam. Hoc Epicu in uoluptate ponit, quod summum bonum esse u summumque malum dolorem. Idque instituit doc sic: 30. Omne animal, simul atque natum sit, uolup

ut) om. B idque — docere) om. B

Cicerone, ut § 11, et coniunguntur, quæ unius notionis plura mina sunt; uid. II, 5. Cfr. V, 17.

quod omnium philosophorum sententia) *Τοῖς ἀρχαίοις* hæc t buitur definitio apud Stob. Ecl. Eth. p. 278 Heer. *λεκτέον, τέ εἶναι, οὗ χάριν πάντα πράττομεν, αὐτὸ δὲ οὐδένος.* Similiter Se Emp. Pyrrh. Hypotyp. I § 25: *Ἔστι μὲν οὖν τέλος τὸ, οὗ χά πάντα πράττεται ἢ θεωρεῖται, αὐτὸ δὲ οὐδένος ἕνεκα· ἢ τὸ ἔσχα τῶν ὀρεκτῶν.* Stoici in ipsam definitionem includebant offici et uirt tis significationem; Stob. Ecl. Eth. p. 56 Heer. *λέγεται δὲ ὑπὸ τ Στοικῶν ὁρικῶς· τέλος ἐστὶν οὗ ἕνεκα πάντα πράττεται καθηκόντ αὐτὸ δὲ πράττεται οὐδενὸς ἕνεκα. Κρατῖνος* (hoc corruptum), *οὗ χ ριν τἆλλα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκα. Καὶ πάλιν, ἐφ' ὃ πάντα τὰ ἐν βίῳ πραττόμενα καθηκόντως ἀναφορὰν λαμβάνει, αὐτὸ δ' ἐπ' οὐδ* Non satis caute Cicero et hoc libro § 42 Torquatum dicentem fa *omnes rectas res atque laudabiles eo referri, ut cum uirt uiuatur*, et II, 5 ei Stoicam subicit definitionem: *omnia, quæ re* (*καθηκόντως*) *fierent.* Certe si ipsi sibi constare uolebant Epicu sic loqui non poterant. Inprudentis erat a summo bono, uo ptate, agendo aberrare, contra uirtutem, quæ postea tamquam nistra nascebatur, non erat.

quod summum bonum esse uolt) In Par. 2 et Gud. 2, aberra librario in uoce *summum* bis posita, exciderunt hæc: *summum uolt.* Est quædam hic orationis copia non uitiosa; nam in pro mine *hoc* intellegitur iam *summum bonum*; sed pronomen ref tur ad superiorem circumlocutionem, deinde nomen ipsum ditur.

instituit docere sic) Eodem modo hæc argumentatio a pu et bestiis desumpta (lib. II, 31) exponitur apud Diogenem X, (*Ἀποδείξει δὲ χρῆται τοῦ τέλος εἶναι τὴν ἡδονὴν τῷ τὰ ζῶα ἅμα γεννηθῆναι τῇ μὲν εὐαρεστεῖσθαι, τῷ δὲ πόνῳ προσκρούειν φυσικῶς χωρὶς λόγου*) et apud Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. III § 194 (*ὅ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι δεικνύναι νομίζουσιν, φύσει αἱρετὴν εἶναι τὴν ἡ νήν· τὰ γὰρ ζῶα φασὶν ἅμα τῷ γενέσθαι ἀδιάστροφα ὄντα* (*nondum prauatum* Cicero appellat) *ὁρμᾶν μὲν ἐπὶ τὴν ἡδονήν, ἐκκλίνειν*

em adpetere eaque gaudere ut summo bono, dolorem aspernari ut summum malum et, quantum possit, a se repellere; idque facere nondum deprauatum, ipsa natura incorrupte atque integre iudicante. Itaque negat opus esse ratione neque disputatione, quamobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor sit. Sentiri hoc putat, ut calere ignem, niuem esse albam, dulce mel, quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmare; tantum satis esse admonere; interesse enim inter argumentum

30. eaque) *quod* E neque) *nec* C oportere) *oporteret* omnes. tantum) om. E inter argumentum) *argumentumque* E

ἀγηδόνας). Cfr. adu. Math. XI § 96 (μηδέπω τοῖς κατὰ δόξαν δουλεύειν).

negat opus esse ratione neque disputatione) Sine caussa Ernestius *atque disputatione* malebat; uid. Acad. II, 79: *Tu autem te negas fracto remo n e q u e columbæ collo conmoueri*, et quæ de isto genere negatiuæ adiunctionis post negationem scripsimus ego in Epist. ad Orell. p. 66 et Opusc. Acad. p. 311, Zumptius ad Verr. III, 220. Errauit in hoc quoque genere, qui nuper iuuenili proteruia Ciceronis de officiis libros conmaculauit, in libro II, 84, ubi legitur: *Numquam nec maius æs alienum fuit nec melius nec facilius dissolutum st.* Similiter offendit Gzius libr. II, 48, ubi pro *neque uidere* posuit uideri dicendum fuisse *atque uidere*.

quorum nihil oportere) Aut sic scribendum erat contra codd. aut paullo post: *tantum satis esset;* uariari in hac contrariorum coniunctione non potuit. Itaque secutus sum cum aliis Aldi Nepotis coniecturam (P. Marsus non sic scripsit). Non adtendit ad sententiarum coniunctionem Handius ad Wopkensi Lectt. Tull. p. 177, qui quod de condicionali sententiæ colore dixit, nihil est; Epicurus diceret simpliciter: *Nihil oportet.* Alioquin poterat sane in sententia relatiua pro infinitiuo, quem continuatiuom appellare soleo, retineri finita forma, ut supra 19 et II N. D. 44 (de Orat. I, 5 infinitiuos poni non poterat; itaque huc non pertinet). Alia uid. apud Kruegerum in fasciculo primo Quæstionum Grammaticarum p. 45, 46.

oportere — confirmare) Ernestius *confirmari;* opposuit Bremius Off. III, 3, Læl. 59 (add. 61 &c.).

tantum satis esse admonere) Ernestius *tantum* omittendum pu-

conclusionemque rationis et inter mediocrem animadu sionem atque admonitionem; altera occulta quaedam quasi inuoluta aperiri, altera prompta et aperta iudica

admonitionem) *monitionem* E occulta) *occultata* L iudicari) *indicari* L

tabat. Bremius aduocat II de Orat. 139: *Tantum satis est int legi, ne hoc quidem eos consecutos &c.*, et Cornel. Nep. Hanni 10: *præcipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant naue a ceteris tantum satis habeant se defendere.* Addo II de Diui 104: *Sed nihil est necesse dicere, quæ secuntur; tantum sat est i tellegi &c.* et pro Sulla 39: *Sed iam non quæro, purgetne Cassi Sullam; illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse i indicio*, ubi memorabile st addi *illud.* Patet enim ex hoc loci in unam formulam coaluisse *tantum satis;* quom enim initi *tantum satis est* hoc sensu diceretur: nur dieses (und nicht meh ist genug, id est, schon dieses, deinde *tantum satis* prorsus est schon genug. Erlangensis omittendo sæpissume peccat.

conclusionemque rationis) Hanc Gzius ad III, 59, quasi ibi pri mum nominetur, ait esse, "quam a priori petitam uocemus," a syllogismos transferens cognitionis diuisionem. Sed *conclusio ra tionis*, quæ dicitur etiam II de Diuin. 101, nihil est nisi syllogi mus et argumentatio per syllogismos procedens (ἀπόδειξις); n enim ratio concludit, sed concluditur; uid. supra 22, II N. D. 1 de Diuin. I, 71, II, 25, de Fat. 31 et 41, Tuscul. II, 29; eode que modo *argumentum concludi* dicitur; uid. Acad. II, 27 et 4 hoc opere III, 27; in Orat. autem 137 *argumentum ratione co cludi*; nam argumenti nomen ad effectum pertinet, rationis actum mentis. (In eodem libro 122 et de Inuent. I, 54 *argume tatio concludi* dicitur, sed, ut consentaneum erat, longe aliter, fine et extrema parte argumentationis). Hinc *argumenti conclus* appellatur Academ. II, 26 et 30 et 40. Patet, longe ab hoc u loquendi abhorrere non solum quod I N. D. 89 editur: *arg menti sententiam concludere*, uerum etiam id, in quod coniectu inciderunt: *argumento sententiam concludere.* Latine ratione argumentum concludere dicimur, etiam aliquid concludere, accusatiuos pronominis addatur, *sententiam*, *rem* non magis *co cludere* dicimur, quam, quod fere cotidie etiam in philologoru libris lego, *rem negare* aut *ueritatem rei.*

prompta et aperta iudicari) Uict., Man., Lbinus *indicari*; codd. non profertur; sed tenue discrimen est. Ex apertis et prom

Etenim quoniam, detractis de homine sensibus, relicui nihil est, necesse st, quid aut ad naturam aut contra sit,

quoniam) *quo* E aut ad) *ad* E *aut secundum* LMC

ptis iudicium fit et sententia; ipsa non indicantur; nec enim opus est.

necesse st) Dau. et Ernestius malebant scribi *necesse esse*. Debebant igitur etiam: *Eam quid petere &c.*? Recte Bremius et Matthiæus Ciceronem hic, ut non raro alibi, in referenda philosophi ueteris sententia subito, omissa obliqua oratione, in rectam transisse statuunt, quod is facit non solum ubi ipse aut is qui loquens inducitur, eandem sententiam sequitur, ut hic Torquatus Epicuri, ut etiam tamquam suam ponere possit, sed etiam alibi interdum. Exempla et Matthiæus et ante eum Wopkensius (Lectt. Tull. p. 65 et 95) nonnulla posuerunt non apta nec huc pertinentia (uelut Tusc. IV, 24, ubi non propter alienæ sententiæ significationem, sed propter orationis initium infinito modo pergi debuit); apta ad rem declarandam hæc sunt: hoc opere II, 48 (*ut enim consuetudo loquitur*), III, 64 (*ut enim leges*), Tuscul. IV, 43, N. D. II, 129, de Fat. 41. Num Cicero contrario genere Acad. II, 40, quom instituisset alienam conclusionem sic proponere, tamquam ipsi eius auctores loquerentur, subito in uno membro ad obliquam narrandi formam (*non posse*) transierit, deinde autem ad rectam orationem redierit (*Nullum igitur est uitum*), non sine caussa dubitatum st. In libris de Diuinat. duobus locis (I, 55 et 56, II, 69) in narrando a recta oratione, in qua nulla st significatio alienæ sententiæ, subito ad obliquam transit.

ad naturam) Tenuerunt hoc fere editores ante Manutium et Lbinum. E Gruteri codd. tres sic habebant, tres "commatis quasi sequioris" *secundum*, e Dau. Par 1 et 3 *ad*, El. 1 et Ball. *secundum* (quid ceteri quattuor?) Oxx. omnes et e Gzianis tres *secundum*. Non potest nec propter codices nec per se dubitari, utrum ex interpolatione ortum sit; et sunt similia alia, quibus defendatur *ad naturam*; nec tamen umquam alibi Cicero sic de hac re dixit, et quod Gzius ponit, Handius (Tursell. I p. 108) repetit, esse Græcorum πρὸς φύσιν, sane Græcum st πρὸς φύσιν, sed quis dixerit πρὸς φύσιν εἶναι, ut esset *conuenire naturæ*, nescio; philosophus quidem in hac notione nemo dixit, sed κατὰ φύσιν omnes. Permulta huiusmodi Græca homo audax et, quod pudeat, imperitus finxit Græcis inaudita.

a natura ipsa iudicari. Ea quid percipit aut quid iudicat, quo aut petat aut fugiat aliquid, praeter uoluptatem et dolorem? 31. Sunt autem quidam e nostris, qui hae

iudicari) add. *uoluptatem etiam et per se expetendam esse et dolorem ipsum per se esse fugiendum* LPMCR Ea quid) *Et quid* B *Et quid* L *En qui* MR *Enim quid* C *Ecquid* Or. percipit) *præcipit* C aut quid) *et quid* (P)C *et quid* Or. 31. hæc) *hoc* L

a natura ipsa iudicari) Uerba eadem, quæ nostri deteriores e loco paullo inferiore (31) huc errore translata, addunt Palatini præter primum, plerique Dauisiani, Oxx. EUξχ. Gzius narrat "plures scriptos, in iisque Erl., Spir., Gud. 2," ea uerba addere; illos ipsos excipere debebat incredibilis neglegentiæ homo, ut patet ex Erl. et ceteris bonis; nam etiam cod. Mor. et Uictorianus omittunt.

Ea quid percipit aut quid) In singulis prope uerbis erratur. *Ea quid* est ex Pal. I et 4, marg. Crat., Par. et fortasse pluribus, postulatque oratio; quom enim demonstrasset, naturæ hoc iudicium esse, addit: Ea (igitur, quæ iudicat) quid percipit? Sensit hoc Bremius, qui sine caussa coniecit scribendum esse: *At ea quid;* idem enim efficitur pronomine initio posito. Uict. cod. et quattuor Pall. (in Gruteri nota errauit typotheta), Oxx. *Eξψχ en quid*; Ursini cod. (?) *at quid*; Dau. *ea* edidit cum Grutero, de codd. tacet; e Gzianis Bas. *et quid*, Gud. 1 *en quid*, Spir. (ut Erl.) *si quid*, Gud. 2 *en uel ea quid.* Hinc P. Marsus fecerat *Ecquid*, idque Gzius et Orellius receperunt, sublato orationis nexu et obscurata primaria notione. Tum *præcipit* (cod. Uict., Spir., Gud. 1) probauit Gzius, nulla sententia. Negabat Epicurus quicquam a natura percipi, quo ad adpetendum aut ad fugiendum moueri posset, præter uoluptatem et dolorem. Tum *aut*, quod diiunctioni aptum st, tenent sine dubio codd. fere omnes, certe, ut nostri, e Dauisianis El. uterque, Par. 1, 3, Med., Oxx. omnes, Gzi "complures;" ediderat sic Uict. (cod. eius *en quid*); retinuerunt *et quid* Man., Lbinus, Gruterus. Gzius hic quoque *ecquid* scripsit. Sententia st Epicurea apud Plut. adu. Colot 27 p. 1122 D: *Αἴσθησι ἔχειν δεῖ καὶ σάρκινον εἶναι, καὶ φανεῖται ἡδονὴ ἀγαθόν.*

31. *Sunt autem quidam*) De horum rationibus nihil traditum st; sed, ut fiebat in illa schola, eadem mutatis uerbis dixisse uidentur. Nam quom *πρόληψιν* eam adhiberent, in qua uoluptas tamquam petenda conciperetur, dolor tamquam fugiendus, *πρόληψις* autem illa e sensibus nasceretur, nihil aliud sequebatur, nisi iucunda esse, quæ iucunde sentirentur. Ut aduersarii non sati

lius uelint tradere, et negent satis esse, quid bo-
sit aut quid malum, sensu iudicari, sed animo etiam
ıtione intellegi posse, et uoluptatem ipsam per se
expetendam et dolorem ipsum per se esse fugien-
Itaque aiunt, hanc quasi naturalem atque insitam
ıimis nostris inesse notionem, ut alterum esse adpe-
ım, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem
us ego adsentior) quom a philosophis conpluribus
ulta dicantur, cur nec uoluptas in bonis sit nume-
ı nec in malis dolor, non existumant oportere ni-
ı nos caussae confidere, sed et argumentandum et

dum) *malum sit* R ipsum per se) *ipsum per se ipsum* E inesse) *esse* E
m) *rationem* C conpluribus) *quam pluribus* EC dicantur) *dicuntur* LM
cur nec) *cur* E nec in) *ac in* E sed) om. E

abant, unde oriretur boni notio a iucundi seiuncta, sic illi
ληψει illa, qua hoc tantum iudicabatur, quomodo aliqua res
m adficeret, frustra eeficiebant, petendam eam esse. *Πρόλη-*
it enim illa *naturalis atque insita in animis nostris notio*;
Diog. Laërt. X, 33, Clem. Alexand. II Strom. p. 157 Sylb.
tur autem Cicero pæne ita tamquam Epicurus eam cogna-
ıutauerit; atque aperte id dicit I N. D. 44, a Platone et
ı colorem ducens. Itaque iure in hoc Cicero reprehenditur
, qui philosophiæ historiam scripserunt, ut nuper a Rittero
. 472 ed. 1). Sed ipse Epicurus parum explicabat, qua nota
πρόληψις a falsa uolgi opinione discerneretur.
nimo etiam ac ratione) Insolentius dixit *animo*, quom mentis
es intellegantur; sed contrarii intelleguntur sensus corporis.
nte significatione eruenda ex neganti (*negant esse satis*) uid.
25.
lii autem) Hi qui sint, quos Torquatus, id est, Cicero ui-
significare et ipso Epicuro, mediocri animaduersione con-
et illis, qui insita animi notione nitebantur, subtilius dis-
e, nescio, nec, quid dixerint, explicat. Nam mox non in ali-
illorum argumentatione pergit, sed ad remouendas ipsius
i argumentis dubitationes transit. Uereor, ut Cicero hæc sa-
genter scripserit. Editores nihil dixerunt.
cantur) Etiam Oxx. EUξχ atque cdd. uett. aliæ, etiam Ma-
dicuntur, ut, licet taceant Gruterus, Dau., Gœrius, hoc in
us deterioribus fuisse adpareat. Uictorius primus, opinor,
it. Lbinus: *quoniam — dicuntur*.

adcurate disserendum et, rationibus conquisitis, de luptate et dolore disputandum putant.

X. 32. Sed ut perspiciatis, unde omnis iste n sit error uoluptatem accusantium doloremque lau tium, totam rem aperiam, eaque ipsa, quae ab illo uentore ueritatis et quasi architecto beatae uitae d sunt, explicabo. Nemo enim ipsam uoluptatem, q uoluptas sit, aspernatur aut odit aut fugit, sed q consecuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptat sequi nesciunt. Neque porro quisquam st, qui dolo

adcurate) *acute* L *caute* C 32. error) *errorem* L sit) *st* E odit) *o* PCR fugit) *fugiat* C

Cap. X, 32. *Inuentore ueritatis*) Peruagatæ in illa homi dictata magistri reddentium schola magnificæ hæ Epicuri lau uid. supra 14, infra 71; cfr. Lucret. init. lib. I et III, Ph fragm. Hercul. *περὶ θεῶν* extr., quem expressit Cicero N. D. 1, Quæ secuntur, breuiter comprehensa sunt septuma Epicuri sen tia (Diog. Laërt. X, 141): *Οὐδεμία καθ' ἑαυτὴν ἡδονὴ κακόν*, *τὰ τινῶν ἡδονῶν ποιητικὰ πολλαπλασίους ἐπιφέρει τὰς ὀχλήσεις ἡδονῶν*. Epicurus in epist. ad Menoec. (Diog, X, 129): *Καὶ πρῶτον ἀγαθὸν τοῦτο καὶ σύμφυτον, διὰ τοῦτο καὶ οὐ πᾶσαν ἡδ αἱρούμεθα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερβαίνομεν, ὅταν π ἡμῖν τὸ δυσχερὲς ἐκ τούτων ἕπηται, καὶ πολλὰς ἀλγηδόνας ἡδ κρείττους νομίζομεν, ἐπειδὰν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθῇ π χρόνον* (leg. certa emendatione: *οὐ πολὺν χρόνον*) *ὑπομείνασι τὰς γηδόνας κ. τ. λ.* Add. Tusc. V, 95, Senec. de Otio Sap. 32, 1

consecuntur magni dolores eos) Sæpius res *sequi* aut *con aliquem* dicitur, ubi recentiores aut abso'ute sequi eam dic aut aliquem in eam incidere. In Uerr. V, 189: *ut C. Ue — dignus exitus eiusmodi uita consequatur*; Tusc. II, 28: *igitur Epicurum sequitur dolor, quom hoc ipsum dicit* &c. Orat. III, 8: *sed ii tamen rem publicam casus secuti sunt.* Qui lianus et Seneca participi accusatiuom adiungunt, ut *facienta* qui aliquid dicatur, quod nobis *factum* sequi dici debuisse p specie uideatur, illo IV, 2, 44: *quæ nimium corripientes omni quitur obscuritas*, et VIII, 3, 82: *Hoc male imitantes sequitu scuritas*, hic de Benef. VI, 4, 5: *si secuta st dantem poenite* et de Ira II, 2: *prærupta cernentes uertigo sequitur.*

ratione uoluptatem sequi) id est, considerate et cum iud

ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci uelit, sed quia nonnumquam eiusmodi tempora incidunt, ut labore et dolore magnam aliquam quaerat uoluptatem. Ut enim ad minuma ueniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem uel eum iure reprehenderit, qui in ea uoluptate uelit esse, quam nihil molestiae consequatur, uel illum, qui dolorem eum fugiat, quo uoluptas nulla pariatur? **33.** At uero eos et accusamus et iusto odio dignissumos ducimus, qui blanditiis praesentium uoluptatum deleniti atque corrupti, quos dolores et quas molestias excepturi sint, occaecati cupiditate non prouident, similique sunt in culpa, qui officia

labore et dolore) *dol. et lab.* E minuma) *minimam* C qui in) *quia in* E uelit esse) *esse uelit* L quam) *qua* C 33. At) *Atque* C blanditiis) *per blanditias* E excepturi sint) *exc. sunt* C

non inpetu, non temere. Male Gzius probauit, Otto secutus est mendum cod. Spirensis: *recte.* Sæpe horum compendia permutata sunt; cfr. Opusc. mea Acad. p. 332. Ipse non recte *ratione* pro *recte* posui in orat. pro Rosc. Am. 138. Ad Att. XII, 44, 3 *ratione fecisti* paullo insolentius ponitur in facto conprobando.

quam nihil &c.) *qua*, quod fere edebatur ante Lambinum, Gruterus negat in ullo Pal. esse, Gzius in suis præter Erl. et Spir. esse dicit; Dauisius (*quam*) tacet; Oxx. *Eψ qua*, U *quia.* Frustra deteriorum scripturam defendit Wopkensius p. 4; primum non potest sic absolute dici *consequi*, ut pro accusatiuo per præpositionem *in* adiungatur res præcedens (*in hac uoluptate nihil molestiæ consequitur*); nam aliter longe dicitur: *in hac re consequitur* (accidit) *obscuratio* (IV, 29); deinde, quod Handius (ad Wopk. l. c.) animaduertit, sed unius mendosi loci testimonio (ad Fam. IV, 13, 6) in dubitationem uocat, numquam Cicero aut quisquam bonus scriptor ante relatiuom præpositionem omisit, quæ ante demonstratiuom adfuisset, nisi idem uerbum audiretur. Multo minus homo dicitur consequi molestiam, ut *nihil* accusatiuos sit.

33. *iusto odio dignissumos*) Non ferens copiam orationis emendator ille, a quo orti sunt Oxx. *Eξ*, quom nemo iniusto odio dignus esset, *multo odio* scribendum putauit, inciditque in idem Th. Bentleius, quasi non *multo* illud æque insit in superlatiuo.

deserunt mollitia animi, id est, laborum et doloru fuga. Et harum quidem rerum facilis est et expedi distinctio. Nam libero tempore, quom soluta nobis e eligendi optio, quomque nihil impedit, quo minus i quod maxume placeat, facere possimus, omnis uolupt adsumenda st, omnis dolor repellendus. Temporib autem quibusdam et aut officiis debitis aut rerum nece

et dolorum fuga) *fuga et dol.* L et expedita) *expedita* L nobis est) *est* R maxume placeat) *pl. m.* E possimus) *possumus* E repellendus) *depellend* LMPCR

id est, laborum et dolorum fuga) Non conmemorauit aut *mollitiam animi*, ut ea nunc, quæ sit, explicetur, sed, quom dolo ris fugam ante conmemorasset, admonet, eandem nunc a se rect mollitiam animi appellari. Itaque præponitur explicatio siue pe tius (quoniam nihil hic obscuri explicatur) noua notio appellatio que, sequitur, quod notum erat et ante dictum, ut *id est* sit fere *id est enim* (de quo uid. ad IV, 26). Fit id aliquotiens apud Ci ceronem, ut supra 25: *lætitiam, id est, uoluptatem;* Tusc. I, 7 *a uoluptate, id est, a corpore* (de corpore agitur); Læl. 97: i *scena, id est, in contione* (contionem et orationem Læli conmem rarat). Itaque sic Cicero loquitur, ubi Græca subicit interpreta tioni Latinæ, Acad. II, 93 et Tusc. III, 65, ubi Dauisius duos Qui ctiliani locos ascripsit.

eligendi optio) Abundantia quadam substantiuom non general tamquam generale sit (*potestas*), definitur ascito gerundi genitiu Præter Brut. 189 cfr. ad Att. IV, 18: *hiberna legionum eligen optio delata.*

repellendus) Sic etiam Spir. edideratque Lbinus, deinde Ern stius, recte; nam *depellitur*, quod locum iam tenet, ut febris co pore, alia, *repellitur*, quod adpropinquat et instat, *pellitur* omni quicquid loco mouetur; *pellitur* hostis in acie stans, *repelli* irruens, *depellitur* præsidium colle. Cfr. Zumptius in uol. Quinctiliani Spald. p. 18. Mira narrat Otto, *animi* dolorem po *depelli*, non *corporis*, qui *repellatur* remediis. Cfr. IV, 20.

et aut officiis debitis aut &c.) Offendit interpretes, quod h copulatiue adiunguntur, quæ tamquam species subiecta sunt te *poribus*. Itaque Gruterus *id est* scribi uoluit, Bremius *et* dele quod fecerant ante Manut. et Lbinus; minus probabilia alii te ptant. Adiunguntur per *et* ipsa exempla et species, non quo pro *et quidem* positum sit (nihil enim intenditur), sed quod, n

sitatibus saepe eueniet, ut et uoluptates repudiandae sint et molestiae non recusandae. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut reiciendis uoluptatibus maiores alias consequatur aut perferendis doloribus asperiores repellat. 34. Hanc ego quom teneam sententiam, quid est, cur uerear, ne ad eam non possim adcommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante quom memoriter, tum etiam erga nos amice et beneuole

ut et) *ut ei* E earum) *harum* C ut aut) *aut ut* LMPCR maiores — asperiores) *maioris — asperioris* E consequatur) *consequantur* L 34. ad eam) *eadem* E quom) *tum* PMCR etiam) *et* E

satis distincto gradu et discrimine notionum, aliud hoc uisum st esse atque prius (*temporibus*). Cfr. quæ de *atque* dicentur ad 34. *Necessitatibus*, ad quod non pertinet *debitis*, ita positum st, ut ablatiuos non multum a significatione *propter* præpositionis discrepet. Conparat Matthiæus III de Legg. 15: *regale ciuitatis genus non tam regni quam regis uitiis repudiatum st*. Neque enim satis recte Otto (in exc. ad 1, 42) omnia huiusmodi exempla amouere studet, partim instrumenti notionem non satis apte adhibens, ut I de Diuin. 13, partim etiam durius tractans, ut pro Mur. 23.

sæpe eueniet) Quod Ernestius requirebat, *euenit*, irrepserat errore in ueteres quasdam editiones (Junt., Crat., deinde Uict., Lamb.). Mox Manutius et Lbinus non incommode *harum rerum* (de quibus agitur).

ut aut reiciendis) Sic etiam Spir., id est, meliores, etsi Uict. cod. habuit *aut ut*, quod quom esset in antiquis edd., nescio a quo primum correctum sit (iam in Ascensiana et Crat.). Sic tamen, etsi tacent Grut., Dauisius, Oxx., in eorum deterioribus libris, Oxx. quidem omnibus, scriptum erat, et in Gzianis præter Erl. et Spirensi, defendebatque Wopkens. Lectt. Tull. p. 33; Handius (Tursell. II p. 551) etiam proprie dici statuit, quod esset aliquid, si bis *aut ut* scriberetur; uerum tum duplex delectus significaretur, non unus. Sciuncta hinc est neglegentia illa, qua semel et iterum post *ut aut* abundanter alteri *aut* additur ut. (Præter Liuium, quem Handius citat, uid. Cic. Orat. 149.)

34. *quom memoriter, tum etiam*) Sic etiam Spir., id est, optumi; ceteri Gzi et editiones quædam *tum — tum*. Res confecta st a Stuerenburgio ad Cic. pro Arch. 31 p. 164; confici iam pridem potuerat Drakenborchi nota ad Liuium VI, 23, 8. In Uerr. IV, 147 Zumptius non animaduertit *quom — tum* esse in optumo

conlegisti; nec me tamen laudandis maioribus meis c

corrupisti) *corripuisti* EPMCR

cod. regio. Tum *memoriter* nec hoc loco nec usquam aut ap Ciceronem aut apud quemquam ueterum st, ut in lexicis omnil ponitur, *e memoria* (auswendig, aus dem Kopfe), ut contrari sit, quemadmodum Nizolius docet, *de scripto*, quam significat nem quom inceptam esse hoc loco interpretes Germani sentire substituerunt: mit Achtung gegen ihr Andenken, non minus fal Semper enim hoc uocabulum laudem habet bonæ et copiosæ n moriæ; idque tam perspicue ubique adparet, ut mirer, ne in cundo quidem loco hanc uocis uim usquam conmemorari. H ius operis libr. IV, 1 non ideo Catonem Cicero laudat, quod si libris locutus sit, sed quod bona memoria tam multa comprehe derit; de Orat. 1, 64, ubi in laude oratoris ponitur *conposite*, *nate, memoriter dicere*, satis patet, non de modo dicendi (e m moria, non de scripto), sed de facultate uerbum intellegendo esse; eademque ratio st in Bruto 303. In orat. in Uatinium hunc ipsum Cicero hortatur, ut *memoriter respondeat*, id e plene et recte, nihil ut obliuiscatur. Acad. II, 63 laudat orati nem a Lucullo habitam *memoriter, adcurate, copiose*; itaquè e dem modo intellegendum st, quod, si solum esset, ambiguum u deri posset, I de Orat. 88: *memoriter multa ex orationibus D mosthenis pronuntians*; quamquam quid sit *memoriter pronuntian* adparet etiam e II de Diuin. 14; nam non de scripto Quintum il recitasse, nihil opus erat dici. In eodem igitur genere laudat Uelleius I N. D. 91, quod *memoriter et copiose* philosophorum se tentias enumerarit. Nec in Læli initio ideo Cicero scripsit, *mem riter et iucunde* Mucium augurem multa de Lælio narrare sol tum esse, ut ostenderet, non de scripto illa in familiari conloqu dicta esse, sed ut uim ingeni præteritæ ætatis memoriam co seruantis laudaret. Non discrepant comicorum loci. Apud Pla tum Asin. III, 2, 38 in exclamando dicitur: *ut memoriter*, hoc e quam bene recordans; Capt. II, 1, 53: *si istuc potes memoriter m minisse*, id est, bene et probe meminisse; Amphitr. I, 1, 2 Sosia alterum Sosiam, qui Mercurius est, miratur ea, in quib ipse interfuerit, *memoriter meminisse*, id est, ita ut non err Apud Terentium Eun. V, 3, 6 quom quæsitum esset, agnosceret nutrix signa quædam, respondetur: *ac memoriter*, id est, et qu dem clare et perspicue; memoriæ ope sane omnia agnoscunt E posterioris ætatis scriptoribus Plinium narrant in Epist. VI, extr. dixisse *memoriter tenere*, id est, *memoria*; at is dixit *tam m*

upisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti. Quorum facta quemadmodum, quaeso, interpretaris? Sicine eos censes aut in armatum hostem inpetum fecisse aut in liberos atque in sanguinem suum tam crudeles fuisse,

atque in] *aut in* LPMCR

moriter, id est, tam bene. Itaque quod Suetonius (Ner. 10) narrat, Neronem *omnis ordines subinde ac memoriter salutasse*, non significat *e memoria*, sed: *ita ut singulos bene meminisset*, quod erat humanitatis et studi.

corrupisti) In cod. archetypo fuit *corripuisti*: nam sic et boni (Pal. 1, Erl., mgo Crat., cod. Mor. et Uict.) et mali (Pall. omnes, Oxx. ξχψ, Gzi tres, aut fortasse plures, modo adtendisset; Dauisius tacet). Recte emendatum in L et si qui similes sunt codices; uid. lib. II, 72: *quamquam te non possum, ut ais, corrumpere.*

Sicine eos censes) Recte sic Erl., ut optumi quique codices in hac et ceteris eiusdem formæ uocibus, non *siccine*; (uid. Drakenb. ad Liu. VI, 16, 2 et VII, 15, 2 &c.). Postulat id ratio; nam ut ex *h* et uocali, addito *ce*, fit *hice* et *hic* (de barbaro et ficto pronomine *hicce* uid. F. Ritter ad Terent. Andr. I, 5, 1, cui utinam grammatici nostri obtemperent; quamquam quid fiet illis, qui tum demum mirabiliter se locutos putant, si quam sæpissume *hicce liber* et similia scripserint?) et ut ex *ille* et *iste* et eadem syllaba fiunt *illic* et *istic*, quæ etiam nunc tradunt ex *ille* (*iste*) et *hic* orta esse, sic ex *si* et *ce* fit *sic*, similiterque *nunc* et *tunc*; atque hæ omnes uoces, quom adiungitur *ne*, pronuntiationis adiuuandæ caussa retinent ex antiqua forma *e* uocalem in *i* breuem transeuntem; itaque et *hicine* et *illicine* et *isticine*, et *nuncine* (Ter. Andr. IV, 1, 59) et *sicine* dicitur. Si antiquiores haberemus codices epistularum ad Atticum, ibi quoque legeremus *hocine*, non *hocne* IX, 7, 3, XIII, 16, 2, ut Liuio XXXVIII, 49 Kreyssigius e codd. reddidit *huicine* (ipse quidem non recte *huiccine*).

atque in sanguinem) Sic etiam Spir. recepitque Gzius pro uitioso *aut*. Ernestius e Dau. coniectura scripserat: *et in sanguinem*: Bremius uoces *in liberos aut* deleri uolebat, sine caussa. Recte proprio superadditur figuratum grauius, etiam interposita coniunctione, ut in Uerr. V, 184: *dignum Capitolio atque ista arce omnium nationum.* Generalius præponitur in orat. de inp. Pomp. 60: *hoc beneficio P. R. atque hac potestate prætoria.* Explicationem potestatem hic coniunctionibus tribuunt, qui in naturalibus

nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis tarent? At id ne ferae quidem faciunt, ut ita ruai que turbent, ut, earum motus et inpetus quo perti

nihil — utilitatibus) om. L utilitatibus) *uoluptatibus* Or. itaque) *a* turbent) *turbentur* LMCR

sermonis inflexionibus nouas particularum significationes q Offendat forsitan aliquem repetita in cognatæ significationi bis præpositio; sed exempla prorsus similia habet Zumpt Diuin. in Cæc. 41, qui tamen non satis adtendisse uidetur, esse rationem interioris illius coniunctionis, quæ particul efficitur.

de utilitatibus) Sic quidquid est codicum (etiam mgo C cod. Uict.) nisi quod in Pal. 2 et C. C. C. uoces *nihil ut d* omissæ erant ob repetitum *nihil ut de.* Sed nec *utilitate* sic a *commodis* diiungi uidentur, ut fit in hac repetitione u *hil*, nec uoluptas, quæ præcipua st, hoc loco præteriri po Itaque iam in ed. Iunt. scriptum st: *de uoluptatibus*, prob que a multis; quin recte coniungerentur *commoda* et *util* quod Dauisius confirmandum exemplis putauit, nemo dub Nec tamen illa argumenta adsensum extorquent. Nam et p luptate recte hic in rebus grauibus et tristibus nominatu ea, quæ eius locum tenet, utilitas, ad quam deinde Tor maiorum suorum facta interpretando trahit, et in huiusmod toria unius notionis diiunctione multa sibi Cicero permittit; enim oratio hoc loco uehementiam quandam. Cfr. ad 29 et 50 (*nec diuelli nec distrahi*).

ita ruant itaque turbent) *Itaque* habebant omnes Lbini Pall. item omnes, Mor., Uict., Oxx. præter *E*ξ; Dauisius tenens tacet; sed ecce Gzius narrat uniuerse, "scriptos cum uolgata" habere *atque*, ut tres suos optumos. De optumi cum ostendit Erl., ut de ceteris dubitem, facit et meorum e rum consensus; fortasse igitur nullus codex præter duos ill gulares Oxx. habet *atque*; Orellius ait, ita esse in ed. Uen. deinde sic edidit Uictorius; *itaque* præter CR etiam P. M Crat., cett. Non potuit Cicero aliter dicere in hac breui e citata oratione. Coniunctionis Gzio ignotæ *ita* — *itaque* tr empla Handius habet III p. 500, qui nescio cur *antiquo* te eam ascribat; quattuor alia posui in Epist. ad Orellium poteram plura; nihil enim uolgatius. Deinde *turbent* præte 1 et Erl. habebant cod. Mor. et Uict., hoc est, meliorum fa habebant etiam Lbiniani et ex minus bonis Pall. 2 et 4;

non intellegamus, (35) tu tam egregios uiros censes tantas res gessisse sine caussa? Quae fuerit caussa, mox uidero; interea hoc tenebo, si ob aliquam caussam ista, quae sine dubio praeclara sunt, fecerint, uirtutem iis per se ipsam caussam non fuisse. — Torquem detraxit hosti. — Et quidem se texit, ne interiret. — At

35. sunt) *sint* E iis) *et* E *his* (P)ROr. per se ipsam) *ipsam per se* COr. caussam) *tamen* C se) *te* E interiret) *interirent* E

(*turbent*) nihil dixit; *turbentur* Pall. pessumi tres (5, 6; 3 *turbantur*), Oxx. omnes. Gzius flagitiose "codices tantum non omnes" hoc habere scripsit, Erl. et Spir. oblitus, recepitque. *Turbentur* (ab aliis) nihil est; *turbare* absolute dici, etiam a Cicerone, ut sit *turbas dare*, lexica docent. Nec de animo hic agitur, sed de corporis actu et motu non sine caussa suscepto. Otto sine ambagibus scribit, se ex Erl., Spir., Gud. 1 recepisse *atque turbatur*.

intellegamus) *intellegantur* codex Io. Fr. Gronoui ignotus et Dau. pessumus, CCC, quod Gronouius adtractionis specie exornabat. Quod post pauca uerba sequitur *uidero*, de eo exposui in disputat. de formis quibusdam uerbi Latini (Haun. 1836) II p. 11 et 14.

35. *per se ipsam*) Sic etiam Uict. codex, "bini" Gzi et P. Manutii editio.

Et quidem se texit) De harum particularum usu in eius, quod ex aduerso dictum esset, et concessione et eleuatione exposui in Emendatt. libello p. 90 sqq. multosque Ciceronis locos explicaui. *Et* adnectit obseruationem, *quidem* ad eius potestatem attendi iubet. Miror prorsus neglectum esse hoc genus ab Handio in particula *Et*. Singulare aliquid habet locus de Diu. II, 114, ubi expressæ concessioni adnectitur eleuatio: *Ille uero, et ea quidem* (id est, sed nihil nisi ea), *quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus*. Rarius omittitur *et*, ut hic post pauca uerba: *In oculis quidem exercitus*, nec tamen numquam; uid. in Uerr. I, 25: *ea re quidem, quod aliter condemnari reus non potest* (ergo accusatoris caussa id est institutum, non rei); ibd. IV, 20: *At publice commodasti. Non sine magno quidem rei publicæ detrimento*; pro Cæc. 8 (e cod. palimpsesto): *Est enim turpe iudicium. Ex facto quidem turpi. Uidete* &c. De N. D. III, 82: *At Phalaris, at Apollodorus poenas sustulit. Multis quidem ante cruciatis et necatis.*

magnum periculum adiit. — In oculis quidem exercitus. — Quid ex eo st consecutus? — Laudem et caritatem, quae sunt uitae sine metu degendae praesidia firmissuma. — Filium morte multauit. — Si sine caussa, nollem me ab eo ortum, tam inportuno tamque crudeli; sin, ut dolore suo sanciret militaris inperi disciplinam exercitumque in grauissumo bello animaduersionis metu contineret, saluti prospexit ciuium, qua intellegebat contineri suam. 36. Atque haec ratio late patet. In quo enim maxume consueuit iactare uostra se oratio, tua praesertim, qui studiose antiqua persequeris, claris et fortibus uiris conmemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore laudandis, id totum euertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, constituto, ut aut uoluptates omittantur maiorum uoluptatum adipiscendarum caussa aut dolores suscipiantur maiorum dolorum effugiendorum gratia.

XI. 37. Sed de clarorum hominum factis inlustri-

quidem) om. L inportuno) *inoportuno* C sanciret) *sentiret* E metu) *motum* E 36. hæc) *ad hæc* LPMCR late) *satis* C uostra) *nostra* E persequeris) *prosequeris* L uiris) *utrum* P euertitur) *quæritur* C delectu) *deflexu* P *defluxu* E

st consecutus) In ed. Manut., Lamb., Dau., Ern. irrepsit *consecutus est*. Reuocauit alterum Gzius ex Erl., Spir., Gud. 1, Bas. In Gud. 2 erat *consequitur*.

36. *Atque hæc ratio*) Commune mendum deteriorum *atque ad hæc*; nam sic ξχ et "plures" Gziani.

factis non emolumento aliquo — laudandis) In his ablatiuos non tam caussam significare, ut pro *propter* positus sit, quam qua parte res censeatur et æstumetur, recte Otto intellexit; eodem modo 42: *gubernatoris ars — utilitate, non arte laudatur* Ne illud quidem longe discedit, quod II, 83 legitur: *si fructibus et emolumentis et utilitatibus amicitias colemus*; est enim fere: pro portione fructuum &c.

delectu) Aberratum in archetypo; nam etiam mgo Crat. *deflexu*, cod. Uict. *deflectu*, et Gzius scribas ait "in omnia alia, *deflexu*, *defluxu*, *defectu*, uagari."

t gloriosis satis hoc loco dictum st. Erit enim e omnium uirtutum cursu ad uoluptatem proprius :ndi locus. Nunc autem explicabo, uoluptas ipsa |ualisque sit, ut tollatur error omnis inperitorum, gaturque, ea, quae uoluptaria, delicata, mollis ha- disciplina, quam grauis, quam continens, quam sit. Non enim hanc solam sequimur, quae suaui- liqua naturam ipsam mouet et cum iucunditate

ictum st) *dictum sit* omnes, Or. ipsa) om. L omnis) *omnium* E disci- ›c*iplinata* EP

›. XI, 37. *dictum st*) Recepi hoc ex Spir. et Gud. 1, quod atiuos adcommodatior uidebatur (cfr. ad Att. VI, 9: *quare satis*; omittitur *est*, non *sit*); et longe facilius ex *st* fit *sit* ontra.

prius disserendi locus) Cap. 13 sqq. *Cursus* non de studio sed de uia et, ut barbare dicitur, directione, ut *eo cursu* ınc. 17; cfr. de leg. agr. II, 44.

nc autem explicabo &c.) Epicuri doctrina de duplici ge- ›luptatis, quarum altera esset ἐν κινήσει, quæ sensus iu- te aliqua moueret, altera ἐν στάσει (καταστηματική), quæ tur omni dolore detracto (*stantem* et *mouentem* Cicero in appellat) exponitur breuiter nec constantissume, si cum doctrina de origine uoluptatis conpares, apud Diog. Laërt. , Clem. Alexandr. Stromat. II p. 139 Sylb. Tertia st Epi- ntentia apud Diog. X, 139 (Gell. II, 9, Sext. Emp. adu. ı. I, 273, 283): ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ παντὸς τοῦ ς ὑπεξαίρεσις. Coniuncta cum hac sententia erat duodeui- , quam Cicero paullo post exprimit (Diog. X, 144): Οὐκ ι ἡ ἡδονὴ ἐν τῇ σαρκί, ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ κατ᾽ ἔνδειαν ἀλγοῦν ῇ, ἀλλὰ μόνον ποικίλλεται. In Epist. ad Menoec. (Diog. X, ›icurus animi et corporis quietem coniungit: Τούτου γὰρ παντα πράττομεν, ὅπως μήτε ἀλγῶμεν μήτε ταρβῶμεν· ὅταν δὲ ρὶ ἡμᾶς γένηται, λύεται πως ὁ τῆς ψυχῆς χειμών, οὐκ ἔχοντος ν βαδίζειν ὡς πρὸς ἐνδέον τι καὶ ζητεῖν ἕτερον, ᾧ τὸ τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος ἀγαθὸν συμπληρωθήσεται.

uram ipsam mouet) Non satis adparet, cur *ipsam* addatur; ura non alia st ac sensus; uidetur igitur Cicero sic loqui, a altera uoluptas non sit in sensu. Atqui non dolendi s sentiri tamen debet.

quadam percipitur sensibus, sed maxumam illam uoluptatem habemus, quae percipitur omni dolore detracto. Nam quoniam, quom priuamur dolore, ipsa liberatione et uacuitate omnis molestiae gaudemus, omne autem id, quo gaudemus, uoluptas est, ut omne, quo offendimur, dolor, doloris omnis priuatio recte nominata st uoluptas. Ut enim, quom cibo et potione fames sitisque depulsa st, ipsa detractio molestiae consecutionem adfert uoluptatis, sic in omni re doloris amotio successionem ecficit uoluptatis. 38. Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter dolorem et uoluptatem; illud enim ipsum, quod quibusdam medium uideretur, quom omni do-

illam uol.) *uol. illam* E quoniam, quom) *quom* E dolore) *omni dolore* E omne autem — gaudemus) om. C autem) om. E est) *esset* E nominata st) *est nom.* C amotio) *motio* R ecficit) *effecit* R 38. quiddam) *quoddam* ELOr. uideretur) *uidetur* omnes, Or. quom) om. Or.

ut omne) Uict. ed. et Ernestius *ut omne id*, contra codices, ut uidetur, omnis (El. et tres alios Dau., Oxx. omnes, Gzi).

medium quiddam) *quoddam* etiam Spir., Oxx. *Eξ*, recepitque Gzius; alioquin enim *quicquam* poni debuisse. Ex hac quidem parte eadem ratio st substantiui pronominis et adiectiui; sed negatio pertinet ad definitam notionem certi cuiusdam medii; deinde non solet Cicero huiusmodi adiectiuis, quale st *medium*, adiectiuom pronomen addere. Cfr. ad 18.

illud enim ipsum &c.) Primum tenendum st, non posse diuelli has uoces: *illud enim ipsum, quod* et illa: *quod — uidetur* (sic enim st in codd. et edd. omnibus) e Torquati persona pro parenthesi interponi, quod suadebat Matthiæus, ut deinde adpositione adiungeretur: *omni dolore carere*, secutusque st Gzius in alia scriptura. Et sane hæc est necessaria pars Epicuri orationis, qua declarabat, quid de eo iudicaret, quod alii medium putarent. Sed tum non minus necessario scribendum erat *uideretur*, quæ lenissuma mutatio iam Rathio in mentem uenerat. Tum edebatur: *quom omni dolore caret*, uitiose et contra codices, qui habent *careret*, (Maffei lib., cod. Uict., Pall. omnes, Paris. tres, Med., Ball., Oxx. Uχψ, Gzi quattuor; alterum adnotatur e C. C. C. et Eliensi utroque). Sed quæritur, quodnam sit subiectum. Gzius putat esse *uoluptatem*, tamquam quis in uoluptate medium illud posuerit inter uoluptatem et dolorem et tamquam Epicuro dicendum fuerit, uoluptatem esse uoluptatem. Ergo quom in Moreli cod.

lore careret, non modo uoluptatem esse, uerum etiam summam uoluptatem. Quisquis enim sentit, quemadmodum sit adfectus, eum necesse st aut in uoluptate esse aut in dolore. Omnis autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam uoluptatem, ut postea uariari uoluptas distinguique possit, augeri amplificarique non possit. **39.** At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete et urbane Stoicos ridente, statua st in Ceramico

careret) *caret* C *carere* Or. Quisquis) *et quisquis* C Omnis) *omni* omnes. uariari) *numerari* C distinguique possit) *distingui possitque* L 39. a) *e* Or. ridente) *arridente* EMPCR

et I. F. Gronoui (ad Senec. Epist. 24) abesset *quom*, Morelius et Manutius scribendum putauerunt: *omni dolore carere*, idque Lbinus et alii receperunt, ad sententiam fere recte, nisi quod ad medii notionem constituendam requirebatur etiam alterum: *et omni uoluptate.* Sed nulla mutatione opus est; subiectum enim st *illud ipsum*, hac sententia: Is ipse status, qui aliis medius uidetur inter dolorem et uoluptatem, quom nullum habeat dolorem, ipsa uoluptas est. Non minus recte status aliquis et genus uitae *carere dolore* dicitur quam homo; uid. II, 42: *uacuitas doloris, quae, etiamsi malo caret,* &c. A. Matthiæus, hanc ipsam scripturam amplectens, mire *careret* pro *careat* positum putat. Sicine? post *placuit*?

Omnis autem priuatione doloris) Sic primus mendum omnium codicum (*omni*) ex uicinitate uocum ortum corrigendum esse monuit Morelius, correxerunt Lbinus, Dau., cett. Neque enim de quacunque priuatione doloris agitur, sed de omnis doloris, παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος.

39. *At etiam Athenis*) Statuam Chrysippi in Ceramico positam conmemorat etiam Diog. Laërt. VII, 182; interiorem, celebrem locum, recte Menagius intellexit ex Pausan. I, 17, 2, ubi statua illa dicitur fuisse ἐν τῷ Πτολεμαίῳ prope forum.

ut a patre audiebam) Retinuissem, quod Gzius ex Erl. et Spir. edidisse se ait, *e patre*, si mihi ex Erl. enotatum esset; nunc dubia fides erat.

Stoicos ridente) Quod ex meis unus L habet, Gzius e Spir. edidit, modo tuta fides sit; nam ceteri codd. (Tosani, Pal. 1, 3, Oxx. EUχψ, Gzi relicui) *arridente*, quod ferri nequit; *irridente*, quod a Manutio ad Gzium editum st, num ab ullo cod. confirmetur, dubito, etsi tacet Gruterus de Pall. ceteris, Dau. de suis, Oxx.

Chrysippi sedentis, porrecta manu, quae manus sig cet, illum in hac esse rogatiuncula delectatum: *1 quidnam manus tua sic adfecta, quemadmodum adf nunc est, desiderat? — Nihil sane. — At, si uoluptas e bonum, desideraret — Ita credo. — Non est igitur uolu bonum.* Hoc ne statuam quidem dicturam pater aie

quemadmodum adfecta) om. R At si — credo) om. C desideraret - num) om. E esset bonum) *esset homini* M quidem dicturam) *quam di dicturam quidem* PCR *dicturam* L

de ξ. Si coniectura utendum st, propius est *irridente* nec m urbanum, quod Gzius putat; *facetiæ* etiam magis in irrisione q in risu adparent.

in hac esse rogatiuncula delectatum) *Delectari in aliqua re* alibi dixit Cicero, ad Fam. VI, 4 (*in hac inani prudentiæ la delector*) et Legg. II, 17 (*in hoc admodum delector*) occasio delectationis significans; in Læl. 97 non recte Orellius e Bed uno nullius preti cod. addidit *in; delectari in adsentatione* ps ipse adsentator diceretur; simile st *lætari* et *gloriari in aliqua* Non necessaria igitur Gzi suspicio, *delectatum* delentis; nam eo, quod artifex eum in hac potissumum rogatiuncula occupa finxerat, intellegebatur, eum omnino ea delectatum esse. *Rog unculam* dixit totum syllogismum, ut alibi *interrogationem, in rogare* (lexicis add. huius operis IV, 7, de Fat. 28, Senec. E 82, 8), Græcum ἐρωτᾶν, λόγον ἐρωτᾶν, συνερωτᾶν exprimens. O sic loquendi ex hoc ipso syllogismo adparet.

Num quidnam manus tua) Solebat Chrysippus quærere ex quicum colloquebatur; artifex non poterat rem significare ipsius Chrysippi manu porrecta.

ne statuam quidem dicturam) *Quam* in Erl. nihil est nisi ip *quidem*, solita illius librarii confusione (uid. II, 5, 17, 23, III, V, 55, 88). Alibi *quid* scribit (II, 82, V, 3, 6, 30, 31 cett.) *quid est* (II, 79) aut *quod* (I, 53, 56). Itaque soli deteriores crepant, *dicturam quidem* transponentes, etiam tres Gzi. Ruh nius (ad Rutil. p. 129) quom in cod. Leidensi *quidem* abesse disset, probauit omissionem habuitque adsentientem Gzium, nescio quid de sono balbutit. Si quis diligenter locos eos ex nauerit, qui proferuntur, ut *ne* pro *ne-quidem* dictum esse e datur (uid. interpretes, qui citantur a Ramshornio p. 885 ed primum reperiet, hic illic in deterioribus quibusdam codd. disse *quidem*, quod sit in optumis, ut h. l., ut supra 19, pa

si loqui posset. Conclusum st enim contra Cyrenaicos satis acute, nihil ad Epicurum. Nam si ea sola uoluptas esset, quae quasi titillaret sensus, ut ita dicam, et ad eos cum suauitate adflueret et inlaberetur, nec manus

posset) add. *uerum* LPMCR enim) *igitur* L

illos esse locos, in quibus in omnibus codd. omittatur, magnam partem eiusmodi, ut, qui exciderit, facile adpareat (ut II Acad. 52 ante *quæ*); deinde aliquot locos eiusmodi esse uidebit, ut et sententia et codices non solum *quidem*, sed etiam *ne* eiciant, et longe aliam scripturam postulent, uelut hic II, 55 et V, 20 extr.; tum alias quoque uehementer dubitandi caussas cognoscet, uelut illam, quod in toto Liui opere semel sic scriptum uolgo sit in ea parte, quæ neglegentissume e cod. Laurishamensi expressa erat, libro XLIV, 36, in quo loco nunc Kreyssigius, e cod., opinor, *quidem* addidit; postremo in aliquot locis etiam singulari quadam orationis forma ac necessitate requiri *ne* — *quidem* animaduertet, quom negatiue concludatur, de quo genere exponetur in exc. ad II, 25. Neque ulla ratione defenditur particulæ *quidem* omissio; neque enim intentio illa negationis, quæ inesse debet, est in solo ne, quod ut pro *non* in hac significatione retineretur ex antiquo sermone, ipsa altera particula adiecta et pronuntiandi ratio effecit; postea autem adeo *ne* pro *non* obsoleuerat, ut solum poni incipere non potuerit. Itaque ego ne poëtas quidem *ne* pro *ne* — *quidem* dixisse concesserim, uelimque animaduerti, solius Horati (Sat. II, 3, 262) et Persi (V, 172) eandem rem ex Horatio narrantis auctoritatem proferri, Horati quidem minume a codicibus firmam.

si loqui posset) *Uerum* additur etiam in aliorum codd. deterioris generis, Dauisianis El. (utro?) Med., C. C. C., Par. tribus, Oxx. γρ (id est Ball., at ξ est C. C. C.!) Gzianis præter Erl. et Spir. Quis editorum primus sustulerit, nescio; habet P. Marsus, non Crat.

nihil ad Epicurum) In Pison. 68: *recte an secus, nihil ad nos, aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus;* cfr. de Diuin. II, 78, in Uerr. I, 116: *quid ad prætorem?* Nam aliter dicitur in conparando *nihil ad Caelium, nihil ad Persium.*

titillaret sensus) Epicuri uerbum st, ut ait Cicero I N. D. 113, Græcum γαγγαλίζω, γαργαλίζω.

adflueret et inlaberetur) Nimis diligens fuit nec tamen satis attendit Lambinus, qui *adlaberetur* scribi uoluit; nam primum adfluit, deinde, quom aduenit, *inlabitur* et se insinuat.

esse contenta posset nec ulla pars uacuitate doloris sin iucundo motu uoluptatis. Sin autem summa uolupta est, ut Epicuro placet, nihil dolere, primum tibi recte Chrysippe, concessum st, nihil desiderare manum, quor ita esset adfecta, secundum non recte, si uoluptas esse bonum, fuisse desideraturam. Idcirco enim non deside raret, quia, quod dolore caret, id in uoluptate st.

XII. 40. Extremum autem esse bonorum uoluptatem, ex hoc facillume perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem et animo et corpore uoluptatibus, nullo dolore nec inpediente nec inpendente; quem tandem hoc statu praestabiliorem aut magis expetendum possumus dicere? Inesse enim ne-

nec ulla pars) *ut ulla pars* E *ulla* ceteri, Or. adfecta) *effecta* E non recte, si) *si non recte* E 40., perpetuis) add. *que* L nec) om. E (priore loco) inpendente) *inpediente* L possumus) *possimus* PCR

nec ulla pars uacuitate doloris) Postulabant hanc scripturam, a Th. Bentleio et Dauisio probatam, uestigia in Pal. primo manifesta (*posset nec ulla par uac.*) in Erl. obscuriora, in ceteris pæne oblitterata; nam in El. 2 ad marginem scriptum erat: *Alii ut ulla pars uacuitate*; in margine Crat. ad *ulla uacuitate* adnotatum st: "*illa*; alii, *ut ulla pars uacuitate*"; Bas. habebat: *posset ne ulla paruitate doloris* postulare etiam sententia et oratio uidebatur. Neque enim ullus hic est descensus, neque ad præcedentem negationem adiunctio in uoce *manus*, ut *nec* pro *ne — quidem* accipi uix recte possit; at si possit, non poni ita a Cicerone, euincam in excursu ad II, Et Ne *ulla uacuitas* quidem recte dicebatur, quom una esset, ne genere differret. Itaque Gulielmus *illa* scribebat, fortasse e codice aliquo; nam sic Gud. 2, conl. mg. Crat. Sed *nullam partem*, ac addito *corporis*, nimis infinite dici contendunt. Equidem ex eo quod una aliqua corporis pars, manus, nominata esset, satis illa audiri potuisse credo, quemadmodum lib. II, 113 optumi codices declarant, Ciceronem, quom ante *membra sensusque* nominasset subiecisse, *ut relicuæ partes*, non, *ut relicuæ corporis partes*.

Cap. XII, 40. *Facillume*) In edit. Man. irrepsit *facile* propagatumque st ad alios. Paullo post *possimus* etiam Gud. 1 et 2, Bas. Ferri potest, ut cum condicione interrogetur, opus non est.

Inesse enim necesse st) Similis imago sapientis beati st apud

cesse st in eo, qui ita sit adfectus, et firmitatem animi nec mortem nec dolorem timentis, quod mors sensu careat, dolor in longinquitate leuis, in granitate breuis so-

qui] *quia* E leuis) *lenis* LM

Diog. Laërt. X, 133 in Epicuri epist. ad Men.: ἐπεὶ τίνα νομίζεις εἶναι κρείττονα τοῦ καὶ περὶ θεῶν ὅσια δοξάζοντος καὶ περὶ θανάτου διὰ παντὸς ἀφόβως ἔχοντος καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελογισμένου τέλος καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας ὡς ἔστιν εὐσυμπλήρωτόν τε καὶ εὐπόριστον, διαλαμβάνοντος, τὸ δὲ τῶν κακῶν ὡς ἢ χρόνους ἢ πόνους ἔχει βραχεῖς. Secuntur plura de fatis, quæ describendo corrupta sunt, et de fortuna, quam sapiens non timeat, quom præsertim iudicet κρεῖττον εἶναι εὐλογίστως ἀτυχεῖν ἢ ἀλογίστως εὐτυχεῖν. Sed apud Epicurum hæc subiciuntur sententiæ de uoluptatis et uirtutis coniunctione; apud Ciceronem hæc nondum satis præparata sunt, quod illas sententias, quibus hic utitur, nondum adtigit, nec ex uoluptatis perceptione sequitur, ut is, qui eam percipiat, sit sapiens Epicureus. Itaque fere eadem dicuntur infra c. XVIII, 57 sqq. ubi in epilogo conprehenditur tota Epicuri beatæ uitæ constitutio.

et firmitatem animi) De partitione coepta in uoce *et*, deinde interrupta, uid. exc. 1 ad § 23. Uolebat adiungere: *et tranquillitatem, quom diuinum numen non horreat, et memoriam præteritarum uoluptatum*; pro his subiecit: *Ad ea quom adcedit* &c.

mors sensu careat) cfr. 49 et 62. Secunda st Epicuri sententia, præter Diogenem (X, 139) a multis aliis conmemorata: ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Uertit Cicero II, 100. Cfr. Epicuri Ep. ad Menoec. apud Diog. X, 124. Ut alii, Epicurus statum post mortem consolabatur; ipsum uitæ desiderium et timorem dissolutionis non adtingebat.

dolor in longinquitate leuis) Quarta st Epicuri sententia (Diog. 140): οὐ χρονίζει τὸ ἀλγοῦν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ τὸ μὲν ἄκρον τὸν ἐλάχιστον χρόνον πάρεστι, τὸ δὲ μόνον ὑπερτεῖνον τὸ ἡδόμενον κατὰ σάρκα οὐ πολλὰς ἡμέρας συμβαίνει, αἱ δὲ πολυχρόνιοι τῶν ἀῤῥωστιῶν πλεονάζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἐν τῇ σαρκὶ ἤπερ τὸ ἀλγοῦν. (Recte habere uidentur uerba τὸ δὲ μόνον — συμβαίνει, quæ omnes temptant; tres quasi gradus esse uolt: summus dolor breuissumus est; qui non summus et tantus tamen est, ut uoluptatem in corpore uincat et obscuret, non longus; qui longus, ipse cedit sæpe uoluptati et per uices obscuratur). Multa alia conlegerunt Menagius ad Diog. 140 et Gatakerus ad Antonin. VII, 33; Cicero adtingit hoc libro

leat esse, ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem adleuatio consoletur. 41. Ad ea quom adcedit, ut neque diuinum numen horreat nec praeteritas uoluptates ecfluere patiatur, earumque assidua recordatione laetetur, quid est, quod huc possit, quod melius sit, adcedere?

ut) *et* E adleuatio) *eleuatio* EC 41. huc) *huic* MCR *hinc* L adcedere) *accidere* E

§ 49, II, 22 et 94, Tusc. V, 88. Breuitatem illam grauium dolorum mors adferebat: οἱ μεγάλοι πόνοι συντόμως ἐξάγουσιν, οἱ δὲ χρόνιοι μέγεθος οὐκ ἔχουσιν. Plut. de aud. poët. c. 14 p. 36 B.

ut eius magnitudinem) *et* etiam Spir. et Gud. 2; necessarium *ut*, quo significatur, ex illa doloris natura hanc repeti consolationem. *Eleuatio* "bini" Gzi (alter Erl.), quod potius ex errore scribarum in conposito nomine quam ex simplici (*leuatio*) ortum est. *Eleuatio* ipsa nihil ad hunc locum.

41. *neque diuinum numen horreat*) quod di humanas res non curent neque iis irati offensique inmisceantur. Uid. Epic. sententia prima (Diog. X, 139), I N. D. 45 sqq., cett.

neque præteritas uoluptates ecfluere patiatur) Hanc uoluptatum memoriam Torquatus conmemorat etiam 55 et 62; cfr. II, 104 et 105, Tusc. V, 96, Senec. de uit. beata 6. E Græcis attingit Diog. Laërt. X, 137 et, de Cyrenaicis dicens, II, 89: ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ μνήμην τῶν ἀγαθῶν ἢ προσδοκίαν ἡδονήν φασιν ἀποτελεῖσθαι, ὅπερ ἤρεσκεν Ἐπικούρῳ. Quom uoluptas animi, qui ipse corporeus erat, ex adfectione corporis necessaria quadam ui oriretur, quærendum uidetur fuisse, qui posset memoria corporis aut etiam animi prius aliter adfecti uim ullam habere ad eam adfectionem corporis et propter id animi, quæ nunc esset, mutandam. Sed Epicurus hoc de memoria præteritorum, spe futurorum, u alia, ex communi quadam opinione disciplinæ addiderat exornata e aucta.

quod huc possit — adcedere) *Huic* quattuor, ut uidetur, Pal habebant, e Dauisianis Med., Ball., El. 1, C. C. C., Oxx. omnes (id est, tres præter duos Dauisi), *hinc* Gud. 2 et Bas. *Huc* pro fertur etiam e Spir. et duobus Pall. Tum *adcedere* fere Lbiniani Pall. omnes, Dauisi saltem illi, quos dixi, Oxx., excepto ξ, G Gud. 2 et "plerique." *Accidere* etiam Spir. (de relicuis melioribus tacetur). Tenendum uidetur *huc*, quod trahit *adcedere*; ne *accidere* aptum hoc quidem loco uidetur, de cumulo felicitatis Offensio, quæ et in *adcedit* et *adcedere*, non durior est quam l

:ontra aliquem confectum tantis animi corporis-oribus, quanti in hominem maxumi cadere pos-ıulla spe proposita, fore leuius aliquando, nulla ea neque praesenti neque expectata uoluptate; o miserius dici aut fingi potest? Quod si uita do-s referta maxume fugienda st, summum profecto a st uiuere cum dolore; cui sententiae consenta-. st, ultumum esse bonorum cum uoluptate uiuere. enim habet nostra mens quicquam, ubi consistat, ɉuam in extremo, omnesque et metus et aegritudines

ominem) *homine* LPMC maxumi) *maxime* ECR leuius aliquando) *cuius* ɉsente C præterea neque — neque) *terra nec — nec* C Quod si) *quid si* E a dolore) *c. doloribus* C Nec) *hic* C

. D. 145 in *cognoscunt* bis posito aut de Diuin. I, 129 (*sentiunt inter se, quid quisque sentiat*), maxumeque 1 Off. 8: *sic definiunt — ut — definiant.* In orationibus nihil huiusmodi.

nulla præterea neque) Pro *præterea*, quod tuentur cod. Mor., Uict., mgo Crat., omnes Pall., Dauisi omnes, Oxx. præter ξ, Gzi omnes, unus, de quo constet, cod. ξ et aliquot edd. (Crat., Uict.) *præterita*, quod ortum st eorum correctione, qui tria tempora no-tari nec præteritarum uoluptatum memoriam prætermitti uolebant. Prætermisit eam Cicero etiam II, 63. Nimirum uix fingi quis-quam poterat, qui nullam umquam uoluptatem cepisset; poterat, qui nec nunc ulla frueretur, nec spem definitam futuræ haberet. Et dixerat ante: *nullo dolore nec inpediente nec inpendente.*

Cui sententiæ consentaneum st &c.) Hanc sententiæ adpendi-culam, qua in memoriam reuocatur, quod initio capitis positum erat, plures, Th. Bentleio principe, damnarunt. Recte Bremius, frustra Gzio contra clamante, melius hæc abfutura fuisse putat, quom de summo malo pergat oratio, sed similis adpendices sen-tentiarum ad contrariam partem spectantis sæpius a Cicerone ad-iungi, uelut II, 86, ubi ad proxumam disputationem de beata uita nihil pertineant uerba: *item contra miseriam omnem in do-lore.* Add. V, 90, ubi quom de solis *productis* Cicero loqueretur, adhibuit e contrario *et reducta*, in quo offendit Dauisius.

quicquam) Quod facile ex adiunctis auditur *aliud* (*præterea*), Lambinus addebat; similia adnotaui ad 18. Mox metus esse ue-nientium malorum, ægritudines præsentium, ut exponitur in tertio et quarto Tusculanarum, non dicerem, nisi Gzi et Ottonis adnota-tionem uiderem.

ad dolorem referuntur, nec praeterea st res ulla, sua natura aut sollicitare possit aut angere. **42.** terea et adpetendi et refugiendi et omnino rerum ; darum initia proficiscuntur aut a uoluptate aut a d Quod quom ita sit, perspicuum st, omnis rectas ı que laudabilis eo referri, ut cum uoluptate ui Quoniam autem id est uel summum uel ultumu extremum bonorum (quod Graeci τέλος nominant), ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res refe omnes, fatendum st, summum esse bonum iucun uere.

XIII. Id qui in una uirtute ponunt et, sple nominis capti, quid natura postulet, non intellegun rore maxumo, si Epicurum audire uoluerint, liber

angere) *tangere* EPR *frangere* LMC **42.** aut a) *aut* E Quod q *quum* C referri) *ferri* LMC bonorum) transp. post *summum* PMCR(*bonum*) ipsum) *et ipsum* C ad aliam) *aliam ad* L referuntur) *f* LCMR qui) *quidem* L una) om. C uoluerint) *uoluerunt* E liberabu *berantur* LPMCR

aut angere) Duplicata littera factum st *aut tangere* (i quinque, aliquot Dau., Oxx. Uχ, Gzi omnibus); hinc au corrector in *E*ξ ecfecit *frangere*, quod Manutius et Lbinus ı runt. Uerum primus Uictorius edidit. *Angor* huc pertine cum sollicitudine coniungitur (Tusc. IV, 18). *Sollicitare et* Cicero aliquotiens dixit (ad Att. I, 18, ad Q. Fr. III, 3).

42. *extremum bonorum*) Hoc loco ponitur *bonorum* præ in Spir. et Gud. 2. Cod. Moreli omittere hoc uocabulum ı uereor, ne tantum transposuerit.

quod ipsum — ad id autem) Relatiua sententia, quom satiue sic continuatur, ut opus sit pronomine expresso, n quodam orationis flexu transit in demonstratiuam; cfr. II Latini non solum hoc modo sæpe locuti sunt, sed, ut opin tero (*ad quod autem*) numquam, quod *qui autem*, *neque* ferunt, nisi ubi sequitur altera sententia demonstratiua, a pertineat *autem*, *neque* &c. Dixi de hoc genere in disput. Iuuenale (1837) p. 126, paullo distinctius quam Wopl Heindorfius, Ellendtius (ad Brut. 158), Kritzius (ad Sall gurth. 101, 5).

Cap. XIII. *Liberabuntur*) *Liberantur* etiam Oxx. Uχ

tur. Istae enim uostrae eximiae pulchraeque uirtutes nisi uoluptatem ecficerent, quis eas aut laudabilis aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonae ualetudinis caussa probamus, et gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur, sic sapientia, quae ars uiuendi putanda st, non expeteretur, si nihil ecficeret;

uostræ] *nostræ* C uoluptatem] *uoluptates* E scientiam] *sententiam* C

dubio deteriores longe plurumi, etsi tacent Dan. et Gzius. Gruterus, qui *liberabuntur*, nescio a quo primum ascitum (est in Crat., non apud Mars.), a Man. et Lbino neglectum, reuocauit, dicit esse "in membranis Pall.," opinor, primis et paucis præterea.

Istæ enim uostræ uirtutes) Nota Epicuri doctrina, *διὰ τὴν ἡδονὴν καὶ τὰς ἀρετὰς αἱρεῖσθαι, οὐ δι' αὑτάς, ὥσπερ τὴν ἰατρικὴν διὰ τὴν ὑγίειαν* (Diog. X, 138 ex Epilectis Diogenis Tarsensis; uides eam ipsam conparationem, quam Cicero posuit); superbius quodam modo ipse Epicurus in libro *περὶ τέλους* apud Athenæum XII, 546 F: *Τιμητέον τὸ καλὸν καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ τοιουτότροπα, ἐὰν ἡδονὴν παρασκευάζῃ, ἐὰν δὲ μὴ παρασκευάζῃ, χαίρειν ἐατέον.* Itaque instrumenti loco uirtutem uoluptati inseparabilem adhærere statuebat: est enim quinta Epicuri sententia (Diog 140): *Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως*, quæ uertuntur hic § 57. Sed inter uirtutes, quarum genera et discrimina ipse Epicurus subtiliter persequi omiserat, sic primo ponitur prudentia illa (*φρόνησις*), quæ proprie erat rerum expetendarum fugiendarumque scientia (ut a Stoicis definiebatur, Off. 1, 153), ut, quoniam hæc theoretica (ut nunc loquimur) uirtutis pars esset, cum ipsa sapientia (*τῇ σοφίᾳ*) confundatur, eique præter rerum bonarum et malarum cognitionem tribuatur etiam aliorum errorum, ut de dis, de morte, depulsio. Hanc etiam Epicurus (epist. ad Menoec. apud Diog. X, 132) ceterarum uirtutum matrem facit. Nec Stoici semper id discrimen seruarunt, quod I Off. 153 exponitur, quom præsertim sapientia omnis uitæ moderationem omnisque uirtutes conprehenderet.

sapientia — ars uiuendi) Tralaticium hoc apud omnis ueteres philosophos, ut satis sit ex hoc ipso opere citasse lib. III, 4 et V, 16 et Acad. II, 23; cfr. Sext. Emp. XI adu. Mathem. 168 sqq. (ὡς ἔστι τις τέχνη περὶ τὸν βίον). Ceterum non multum ab Epi-

nunc expetitur, quod est tamquam artifex conquirendae et conparandae uoluptatis. 43. (Quam autem ego dicam uoluptatem, iam uidetis, ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea.) Nam quom ignoratione rerum bonarum et malarum maxume hominum uita uexetur, ob eumque errorem et uoluptatibus maxumis saepe priuentur et durissumis animi doloribus torqueantur, sapientia adhi-

43. ego) om. LPMCROr. et malarum) om. C durissumis) *purissimis* EPR *prauissimis* MC *grauissimis* Or. adhib. st) *est adhibenda* LPMCROr.

curo discedebat Carneades exemplisque utebatur isdem in illa sua parum seria de summo bono disputatione; uid. V, 16, ubi *prudentia* est, quæ hic *sapientia.* Sed omnino quom ueteres philosophi docerent fere communiter τὴν φρόνησιν ποιητικὴν εἶναι τῆς εὐδαιμονίας (Plut. de Stoic. repugn. c. 26 p. 1046 E, Sext. Emp. adu. Mathem. XI, 110 et 170 &c.) et ideo omnes sapientem semper beatum inducerent, non tam in primo hoc gradu discedebat Epicurus quam quom, quæ esset et quo ecficeretur ἡ εὐδαιμονία, quærebatur. Paucis uerbis ante Cicero commodius uidetur dicturus fuisse *non sua sponte* quam (*ars*) *non arte.*

ego dicam) Pronomen addunt etiam Spir. et Gud. 2, id est meliores; se a Cyrenaicis et uolgo seiungit.

et durissumis animi doloribus) Sumptum hoc e codicibus corrigendo emendatis L, Pal. 2, Par. 2, sed proxume ad optumorum et mediocrium conplurium scripturam (*purissumis*) adcedit (Lbini omnium, Pall. 1, 4, 6, Paris. trium Dau., Ox. U); ceteri (Pall. 3, 5, Med., Ball. (ψ), C. C. C. (ξ) *Eχ*, Gzi aliquot) *prauissumis*, e quo Lamb. *grauissumis.* Fateor, *durum* dolorem Ciceronem nusquam alibi dixisse, et in hoc substantiuo scriptores prosæ orationis iis potius adiectiuis uti, quæ ab onere aut a tactu aut gustus imaginem traducant, quom hoc magis ad rigorem quendam spectet, ut aliter *dura condicio* dicatur et *seruitus.* Sed tamen tam propinqua hæc sunt, ut transiri facile potuerit; et transierunt finem illum poëtæ, quin ipse antiquos usus cotidianus, ut in *duro uino* apud Catonem.

adhibenda st) Sic, Gzio teste, etiam Gud. 2 et Bas. sed idem narrat, Erl. et Spir. omittere *est*, falso de Erl., nec minus, opinor, de Spir. Editiones omnes habent *est adh.* Fuerunt etiam nuper, qui hanc uocem, quæ et propter exiguitatem et propter ueterum codicum scripturam recentioribus librariis ignotam sæpe transponitur aut in uno et altero codice non optumo omittitur,

ada st, quae, et terroribus cupiditatibusque detractis et mnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissuam se nobis ducem praebeat ad uoluptatem. Sapiena st enim una, quae maestitiam pellat ex animis, quae

quae) *quod* P falsarum opinionum) *falsorum opinione* L derepta) *direpta* PMCR *directa* L nobis) om. L st enim) *est* E *enim est* ceteri.

ubique expellerent, etiam ubi a Cicerone nullo modo omitti poterat, ut in sententiis relatiuis. Horum etiam st praeceptum, a Beiero ad Off. I p. 57 ita expositum, ut unius codicis (nec genera is discernere in talibus rebus solebat) errorem ceterorum consensui praelaturum se profiteatur, a Cicerone hoc uerbum omitti solere apud participia futuri passiui; numquam quidem nisi in breui sententia, initio periodi, cum rhetorica quadam grauitate.

terroribus) mortis et deorum, § 63; male Ox. E, tres Gzi *erroribus*.

temeritate derepta) Sic e suis Lbinus, Gruterus tacite; Gzi praeter Erl. *direpta*, ut Dau. El. uterque, Med., C. C. C., Ball., uel *diremta* (*dirempta* cod. Urs.). Insolens est *deripere alicui temeritatem* pro eo, quod est *detrahere*; simile tamen pro Sulla 2: *quantum de mea auctoritate deripuisset*, et de prou. cons. 13: *hos uos de prouinciis, si non aliquando deducendi essent, non deripiendos putaretis?* Et dicitur a Cicerone *eripere alicui errorem* (ad Att. X, 4, 6), *dolorem* (ibd. X, 6) *timorem* (in Cat. I, 18). Significantur opiniones animo firmiter inhaerentes. Dauisius e tribus Parisinis et deinde Ern. *dempta*. Dubito de codicibus. Sed idem dubito, num Ual. Max. II, 9, 8 scripserit *dereptis equis publicis* pro *ademptis*; etsi *demere* (nam poterat ibi quoque in mentem uenire *demptis*) non solet dici nisi de mala re et onere. Tacitus quidem Ann. II, 45 *tela Romanis derepta* dixit, sed de iis, quae mortuis detracta essent.

Sapientia st enim) Sic Spir., Gud. 2, Bas., de quibus eo magis credendum Gzio st, quod recte de Erl. adnotauit. Ea st huius positus ratio, ut, elata uoce in primo uocabulo, quo grauissima notio contineatur, obscuretur enclitica; in altero positu uox minus in primum uocabulum incidit potiusque ad sequentia trahitur et ea insignit, ut paullo post: *Cupiditates enim sunt insatiabiles.* Quemque in huiusmodi sententiis, non solum in negatiuis (*nemo, nihil est*) et interrogatiuis, Latini plerumque primarium uocabulum in initium periodi retrahere possint, multo sane sae-

nos exhorrescere metu non sinat; qua praecep tranquillitate uiui potest, omnium cupiditatum ar stincto. Cupiditates enim sunt insatiabiles, q modo singulos homines, sed uniuersas familias e totam etiam labefactant saepe rem publicam.

pius Cicero scripsit *est* (*sunt*) *enim* (*autem*, *igitur*) quam Hic quoque sic scribendum erat, ut mox 47. Hæc regul traria prorsus Gzi aliorumque præceptis, qui, naturam uocis ignorantes, adseuerationem aliquam in *est* secundo sito inesse putarunt, adhibito optumorum codicum testi iis libris, quorum omnino boni codices sunt, et recta in tione, stabilietur in re parua sed multum iactata, ac ne a quidem (Tursell. I p. 578 sqq., II p. 400 sqq.) optume quamquam is principium ueri fere uidit, sed multa admi uera (ut, quom diceretur: *imitator autem st Atticorum,* cari *re uera esse*, quasi altero positu non uere esse dice quæ inter se repugnarent, uelut, quom sic interrogareti *est enim*, expectari, ut responderetur: *nihil esse* aut *ni esse*, quom sic: *quid enim st*, expectari: *prorsus nihil e* tamen ea fuit in re leui partim, opinor, scriptorum inci tim librariorum licentia, ut loci aliquot uel in optumis repugnent, quos intactos relinquere præstat; uelut *neque* (*sunt*) legitur de R. P. 1, 12, Læl. 47 et 48, contrarium 46. Atque in hac quoque re (cfr. ad § 14 de genitiui fo paret diuersum iudicium librariorum eorum, a quorum singulorum librorum Ciceronianorum nostri deriuati sunt; libris de Officiis in multo pluribus locis quam alibi optu ces *est* tertio loco habent contra illam regulam (uid. ex § 27, 42, 53, 56, 61 (in codd.) 64, 68, 102, 104, 129, 1 154). Nobis in huiusmodi rebus difficile st perpetuum Ciceronis morem inuenire, periculosum in libris edendis s

qua præceptrice — potest) Paullo durius hoc propt ctum *præceptrice* seorsum extulit; expectabatur *possit.* in *pellat* et *sinat* coniunctiuos potestatem rei, non ipsam recto significat. Nam § 47 dicitur: *temperantia st enim,* *net,* et Læl. 84: *Hæc est societas, in qua omnia insunt,* et *Una st enim amicitia in rebus humanis, de cuius utilitat consentiunt.* Hæc in II de N. D. 133 tueri uidentur recept pturam: *ratio st enim, quæ præstat omnibus.* Optumi tam *stet.* Et legitur hic § 54: *uoluptas est sola, quæ nos uoc*

cupiditatibus odia, discidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur. Nec eae sese foris solum iactant, nec tantum in alios caeco inpetu incurrunt, sed intus etiam in animis inclusae inter se dissident atque discordant; ex quo uitam amarissumam necesse st ecfici, ut sapiens solum, amputata circumcisaque inanitate omni et errore, naturae finibus contentus, sine aegritudine possit et sine metu uiuere. **45.** Quae st enim aut utilior aut ad bene uiuendum aptior partitio quam illa, qua st usus Epicurus?

44. discidia) *dissidia* Or. eæ sese) *eas se* E *hæ sese* PCROr. foris solum) *sol. f.* L necesse st) *esse* E amputata circumcisaque) *circumcisa amputataque* L

44. *odia, discidia*) Sic etiam Lbinus ex "omnibus suis uett. libris." *Dissidia* Dauisius intulit ex El. utroque et C. C. C. (at Oxx. ex ψ et ξ, hoc est, C. C. C. adferunt *discidia*) secutique ceteri tacite. Barbarum uocabulum st; uid. exc. ad h. l. Mox *nec hæ* omnes edd. taceturque de codd.

ut sapiens solum) Expectatur *solus*; est enim: *nemo nisi sapiens*; atque ita e Dauisi coniectura scripsit Ernestius. Defendit *solum* Bremius usu loquendi, quo Gzius non contentus ita disputat, ut eam ipsam regulam, quam illi in corrigendo secuti erant, proponat paullo minus recte (nam *solum* ad prædicatum pertinet, *solus* ad subiectum) et exempla peruersissuma interpretatione ad eam adcommodet. Latini solent adiectiuo subiecti unitatem significare; nihil tamen prohibet, quo minus aduerbium eodem modo ponant, quo *tantum*, *modo*; nam unitas subiecti ad totum enuntiatum transfertur. Itaque quod infra II, 45 est: *non sibi se soli natum*, id de Off. I, 22 est: *non nobis solum nati sumus*; cfr. Tusc. IV, 44: *neque uero s o l u m h a n c libidinem laudant, sed ipsum illud g e n u s libidinis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum.*

inanitate omni) *Κενοδοξίαν* appellat Epicurus apud Diog. X, 149.

45. *Quæ st enim utilior — partitio*) Tricesuma st Epicuri sententia apud Diog. X, 149: *Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, αἱ δε φυσικαὶ καὶ οὐκ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ οὔτε φυσικαὶ οὔτε ἀναγκαῖαι ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γινόμεναι.* Addit deinde ipse Diogenes exempla. Ad primariam bipertitæ diuisionis formam, quam Cicero II, 26 postulat, ipse hæc reuocarat Epicurus in Ep. ad

qui unum genus posuit earum cupiditatum, quae es et naturales et necessariae, alterum, quae naturales sent, nec tamen necessariae, tertium, quae nec natur nec necessariae; quarum ea ratio st, ut necessariae opera multa nec inpensa expleantur. **46.** Ne natur quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura uitias, quibus contenta sit, et parabilis et terminatas bet. Inanium autem cupiditatum nec modus ullus finis inueniri potest.

XIV. Quod si uitam omnem perturbari uider errore et inscientia, sapientiamque esse solam, quae

45. posuit) *possit* E et naturales) *natur.* EL nec tamen) *non tam*
46. Ne) *Nec* L inscientia) *inscitia* C

Menoec. apud Diog. X, 127. Pluribus Cicero hanc diuisione multis ueterum conmemoratam exponit Tusc. V, 93 sqq.

et naturales) Gzius scribit, multos codices tresque suos o tere *et*; nemo, quod sciam, superiorum quicquam adnotarat.

quarum ea ratio st) De orationis forma in uerbis *ne natur quidem multa desiderant* ab instituto cursu deflectentis dixi in I ad § 23.

46. *propterea quod ipsa natura*) Epicurus in quarta dec sententia (Diog. X, 144): Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὥρισται καὶ εὐ ριστός ἐστιν, ὁ δὲ τῶν κενῶν δοξῶν εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει, et in Ep Menoec. (§ 130): Τὸ μὲν φυσικὸν πᾶν εὐπόριστόν ἐστι, τὸ δὲ κ δυσπόριστον. (Cfr. Tusc. l. c., ubi tollendum st graue mend Editur enim § 94: *eæque uoluptates singulatim extenuantur,* *rum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam.* Nec ext *antur* et *non contemnunt,* nec *non contemnunt* et *quærunt* ta conueniunt; multo minus, quæ de generibus secuntur. Hic alibi sæpe, *non* natum ex *con*; fuerat enim scriptum: *quarum nera contemnunt, quærunt tamen copiam.* Generatim conten bant et extenuabant, uelut obscoenas, cibi, ceteras; uiuere ta in omnium copia malebant. Bentleius uitium orationis sens a sententia aberrauit, ad quam propius adcessit H. Wolfius, soloecam fecit orationem. Moserus nec retinere *non* nec tol absurdum putat. O beatum criticum!) Coniuncta huic sente erant, quæ de frugalitate præcipiebantur; uid. II, 90.

Cap. XIV. *inscientia*) *ignoratione rerum bonarum et mala* § 43. Peruerse Eξ, Spir., Bas. *inscitia*, quæ facultati ali

a libidinum inpetu et a formidinum terrore uindicet, et ipsius fortunae modice ferre doceat iniurias, et omnis monstret uias, quae ad quietem et tranquillitatem ferant, quid est, cur dubitemus dicere, et sapientiam propter uoluptatem expetendam et insipientiam propter molestias esse fugiendam? 47. Eademque ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis adferat et eos quasi concordia quadam placet ac leniat. Temperantia st enim, quae in rebus aut expetendis aut fugiendis, ut rationem sequamur, monet. Nec enim satis est iudicare, quid faciendum non faciendumue sit, sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. Plerique autem, quod tenere atque seruare id, quod ipsi statuerunt, non possunt, uicti et debilitati, obiecta specie uoluptatis, tradunt se libidinibus constringendos nec, quid euenturum sit, prouident, ob eamque

a libidinum) *et libid.* L et a) *et* LC modice) *modeste* C monstret) *doceat* LPR om. MC uoluptatem) *uoluptates* E 47. adferat) *affert* E eos) *eo* L ut rationem) *aut rat.* E *rat. ut* LOr. monet) *admonet* E sed) *et* E ipsi) om. LPMCROr. possunt) *possent* L specie) *spem* E euenturum) *prouenturum* LMCR *peruenturum* P

recte et ordine, hoc est, scite agendi contraria st (ut *inscitia loquendi, negoti gerendi*) non cognitioni et intellegentiæ. Uid. Gernhardus in exc. ad Cat. Maiorem; tractauit rem etiam Otto ad h. l. Nescio tamen, cur I Off. 144 *inscitia temporis* pro *inscitia temporis capiendi* nominatam non ferant.

a formidinum) Olim præpositio omittebatur, quam Dau. e Par. tribus et Med. addidit, habebantque Oxx. Eξχ, Gzi omnes.

monstret) Cum Erl. faciunt Pal. 1, codd. Scalig., Spir., Mor., mgo Crat. Excidit in uolgaribus (Pal. 5, χψ, Gud. 1); deinde substitutum *doceat* (Pall. quattuor, EUξ, Gud. 2). Mox *ἀπονία* uel *ἀταραξία* ab Epicuro laudata significatur.

47. *ut rationem*) In Manutianam irrepsisse puto *rationem ut* (nam altero ordine etiam P. Marsus, Crat.,) idque omnium silentio propagatum st.

ipsi statuerunt) Sic etiam Spir. Grauius sic notatur mollis inconstantia, quam omisso pronomine.

nec quid euenturum) Sic etiam Pal. I, El. 2, Spir., mgo Crat. Idem ediderat Lbinus. Deteriores (Pall. et Dauisiani relicui, Oxx.

caussam propter uoluptatem et paruam et non necessariam et quae uel aliter pararetur, et qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos grauis, tum in damna, tum in dedecora incurrunt, saepe etiam legum iudiciorumque poenis obligantur. 48. Qui autem ita frui uolunt uoluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur, et qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum, ii uoluptatem maxumam adipiscuntur praetermittenda uoluptate. Iidem etiam dolorem saepe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intellegitur, nec intemperantiam propter se esse fugiendam temperantiamque expetendam, non quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur.

XV. 49. Eadem fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum perfunctio neque perpessio dolorum per se ipsa adlicit, nec patientia nec assiduitas nec uigiliae nec ipsa, quae laudatur, industria, ne fortitudo quidem,

uel) *ut* E etiam) om. C 48. nulli) *nullos* E dolores) om. E ii) *hi* (PL) Or. iidem) *cum idem* C nec) om. L esse fugiendam) *f. e.* LPMCROr. 49. assiduitas) *assiduitates* EPMCR ipsa) *ea ipsa* LMPCROr. ne) *nec* LC

Eψχ, Gziani tres) *prouenturum*; Ox. U *peruenturum*. Ursini codex, id est, coniectura: *porro euenturum*. Nulla hic continuatio et progressio significatur. Mox *uel aliter* (quoniam Bremius haesit) est: *si omnino quis eam desideraret, etiam aliter pararetur.*

48. *uoluptatem — adipiscuntur*) Uid. ad 33. Paullo post *esse fugiendam* etiam Spir.

Cap. XV, 49. *nec assiduitas*) Emendatio hæc Manuti et Lbini, et iam ante ueteris correctoris in L. Nam Pall. omnes *assiduitates*, tacentque Dau. et Oxx. Quod autem Gzius dicit, "potiores suos omnes" habere *assiduitas*, id, ut de Erl., sic de ceteris falsum st. Teneo tamen singularem, quod nullus omnino hic locus est notioni subiectorum aut rerum, in quibus uersetur, numero multiplicatæ, sed generali, ut est *patientia*, *industria*, uideturque pluralis ortus esse ex sequenti *uigiliæ*.

nec ipsa) Sic etiam Spir., Gud. 2, Bas. Editiones ante Gzium omnes *nec ea ipsa* taceturque de codd., nisi quod in ξ omittitur *ipsa*, in E utrumque pronomen. Non hanc industriam ab aliis

sed ista sequimur, ut sine cura metuque uiuamus, animumque et corpus, quantum eficere possimus, molestia liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietae uitae status perturbatur, et ut succumbere doloribus eosque humili animo inbecilloque ferre miserum st, ob eamque debilitatem animi multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt, sic robustus animus et excelsus omni st liber cura et angore, quom et mortem contemnit, (qua qui adfecti sunt,

sed) *et* L metuque) *metuue* L possimus) *possumus* L quom) *tum* M om. C [quam] Or.

separat (uelut a praua), sed uniuerse industriam ab aliis rebus; itaque nihil omnino huc pertinet quæstio de pronomine *ipse* pro *is ipse* posito. Sed *ipsa, quæ laudatur*, ideo dicitur, quod hæc tamquam propria quædam uirtus laudari in hominibus solet, non uigiliæ, quæ in hominibus non sunt, nec assiduitas, quæ in certis actionibus spectatur, non in toto ingenio.

ne fortitudo quidem) Mali quidam codices, ut solent, *nec* (EU𝔤; multos Gzius dicit), quod si esset Latinum (uid. exc. ad II, 25), huius loci non esset, siue enumerationem finiri siue argumentum concludi iudicamus. Dubitatum st enim, quomodo extremo loco adhæreret ipsa fortitudo, cuius superiores partes essent. Itaque nuper Dietrichius (Quæstt. gramm. et critt. de locis aliquot Cic., Lips. 1835 p. 72) concludi rationem sic putauit: *itaque ne fortitudo quidem*, (ut esset: *also auch nicht*); et dicitur sic *ne — quidem*; sed neque particula conclusionis index omitti poterat, neque, si a partibus ad totum ratio transferretur, recte deesset periculorum susceptionis mentio. Itaque fortitudinem sic tamquam summam adiungi puto, ut, quom ante eæ res nominatæ sint, quæ sub ampliorem et latius patentem eius uirtutis notionem cadant nec tamen eo nomine appellari soleant, hic ea intellegatur, quæ magis proprie dicatur, quæ in periculis adeundis cernatur. Epicurus τὴν ἀνδρείαν φύσει μὴ γίνεσθαι, λογισμῷ δὲ τοῦ συμφέροντος putabat. (Diog. X, 120).

plerique — perdiderunt) Narrat, quid sæpe factum sit, ut intellegatur, quid fieri soleat. Dico propter Gzium, qui ludibrium illud aoristi adhibuit, de quo dixi in disputat. de nat. et usu form. quarundam uerbi Lat. (Hann. 1836) p. II p. 26 sqq.

quom et mortem contemnit) Non caussa indicatur, sed ipse sta-

in eadem caussa sunt, qua antequam nati,) et ad dol ita paratus est, ut meminerit, maxumos morte fi paruos multa habere interualla requietis, mediocr nos esse dominos, ut, si tolerabiles sint, feramus, minus, aequo animo e uita, quom ea non placeat, t quam e theatro exeamus. Quibus rebus intellegi nec timiditatem ignauiamque uituperari nec fortitudin patientiamque laudari suo nomine, sed illas reici, q dolorem pariant, has optari, quia uoluptatem.

XVI. 50. Iustitia restat, ut de omni uirtute dictum; sed similia fere dici possunt. Ut enim sapi tiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse do

requietis) *quietis* C mediocrium) *medicorum* E sin minus) *si minus* LI aequo an.) *an. aeq.* E intellegitur) om. LPR illas) om. E has) *hos* E 50. i uere E sapientiam, temp.) *temp. sap.* M

tus animi describitur adiungendis iis, in quibus adpareat; uid. § 10.

in eadem caussa, qua antequam nati) De re uid. ad § 40; praepositione ante relatiuom omissa, quom audiatur, non exprii tur idem uerbum, quod praecesserit, adnotatum breuiter ad § peruagatum enim genus est et a multis conmemoratum. Exem Ciceroniana conlegit Otto in exc. ad II, 13, 40. *Caussa*, ut hic, statu et condicione saepe ponitur ea coniunctione, ut aut *esse aliqua caussa* aliquis dicatur aut *haec uel illa alicuius esse cau* Cicero (ad Att. XI, 13) dixit etiam *uenire in eam caussam*, quemadmodum I de Orat. 159 scripsit *caussam inperi cognoscendam esse*, sic pro Sulla 32: *caussam rei publicae non tenes.* l XXXIX, 18, 5: *magna uis in utraque caussa uirorum mulieri que fuit,*

sin minus) Secutus sum Erl. et P. Et sic editum st sal inde a Cratandro. Gzius "suos ad unum omnis" *si* habere falso de Erl., ut opinor, etiam de Spir. De re cfr. ad 62 et II, Seneca epist. 12 Epicuri uocem ait esse: *Malum st in necessi uiuere, sed in necessitate uiuere necessitas nulla st.* Alibi memini conmemorari, Epicurum mortis sibi consciscendae auctoi fuisse; tantum eius timorem eximere studet. Sed tamen dol asperitatem consolabatur mortis spe; uid. ad § 40. In proxu *optari* apertam habet *optionis* significationem.

uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli nec dis- i possint, sic de iustitia iudicandum st, quae non lo numquam nocet cuiquam, sed contra semper ali- d** quom ui sua atque natura, quod tranquillet ani- s, tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas na- a non deprauata desideret. *Et* quemadmodum temeri-

numquam) om. C aliquid) *alit quid* LPMC *allicit* Or. quom) *tum* LMCR ura non) *natura* MPR *nostra* C desideret) *desiderat* C Et) om. omnes. te- ritas et libido) *libido temeritas* L

Cap. XVI, 50. *nec diuelli nec distrahi*) Repetita particula ratorie unam notionem dissoluit in duas; cfr. ad § 34. Nam ed Gzius diuelli res uolt "extranea ui," distrahi sententia, umque ab ea ui, quæ corpore fit, transfertur ad rerum non corporearum in uita non solum sententia sed reapse diiunctionem. De iure et iustitia non ex natura ortis, sed in conseruando homi- num pacto quodam tranquillitatis (τῆς ἀταραξίας) caussa positis praecipuus Epicuri locus est in sententia tricesuma tertia proxu- misque ad 38 (Diog. X, 150 et 151); cfr. sent. XVI (Diog 146): ὁ δίκαιος ἀταρακτότατος, ὁ δὲ ἄδικος πλείστης ταραχῆς γέμων.

*aliquid** quom*) Notaui lacunam, quam ostendunt meliores codi- ces (præter Erl. etiam Pal. 1, Spir., tum ex ceteris Pal. 3, Eξ, fortasse plures). In deterioribus temptata emendatio, ut esset: *alit quid* (in cod. Urs., Pall. plerisque, parte Diuisianorum, Oxx. ..., Gzianis relicuis), inepto uerbo et praua hoc loco pronomi- nis forma. Ac sic ante Gzium edebatur. Is correctionem Rathi, F. A. Wolfio probatam (in censura Ienensi), recepit: *semper ad- licit*, specie quam re meliorem. Nam adlicere iustitiam homines ad se, concedebatur ab omnibus; quærebatur, per se ipsane (49) an emolumentis. Itaque peruerse damno contraria ponitur ipsa illa conciliatio, quom significari debeat, qua utilitate adliciat. Accedit coniunctiuos *tranquillet*, qui, si *quod* coniunctio est, rationem non habet. Excidit igitur uerbum eiusmodi, ut hæc esset forma ora- tionis et sententia: *aliquid (adfert) quom ui sua*. (De codicibus il- lis, in quibus Wolfius dicit esse *alit id*, *alli.. id*, uid. Proleg.). Ede- batur *tum ui*; emendauit Gzius ex "suis omnibus" (Eξ).

natura non deprauata) inanibus cupiditatibus (§ 48); nam ... indicanti εὐσυμπλήρωτόν τε καὶ εὐπόριστον τὸ τῶν ἀγαθῶν πέ- ρας καὶ τὸ τῆς φύσεως τέλος (Diog. X, 133). Excidit *non* in codd. deterioribus; restituit primus Lhinus; habent (præter Erl.) cod. ... (?), Pal. 1, Scalig., Spir. In El. 2 erat *natura nondum de-*

quitur, deinde sermo atque fama, tum accusator, tum i dex; multi etiam, ut te consule, ipsi se indicauerui 51. Quod si qui satis sibi contra hominum conscienti saepti esse et muniti uidentur, deorum tamen horrei easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi †nocti que diesque exeduntur, a dis inmortalibus suppli caussa inportari putant. Quae autem tanta ex inprob

deinde) *dein* E accusator) *accusatorum* E 51. si qui satis) *sequi* sibi — conscientiam) *cum hominum sibi contra conscientiam* (*scientiam* P LPMCR et) om. E deorum) *deos* L noctisque diesque) *noctes diesque* *noctes atque dies* Or.

tum iudex) Pal. pr. *index*, ut ediderat Lbinus. Accusatore præcedit index, sequitur *iudex* et poena; his, quæ gradatim fiu respondet unum illud: *multi etiam* &c.

51. *sibi contra hominum conscientiam*) Sic primus Gruteru Pal. pr. Consentit (præter Erl.) mgo Crat., id est, meliorum l milia, et, quod miror, ed. Uen. 1480, si Orellius recte adtendit. C Moreli, ut edidit P. Marsus: *satis hominum sibi contra consci tiam* (idem om. *et muniti*). Ut mei L M, habent Pall. 5, 6, P, Pall. 2, 4; utrisque adsentiuntur aliquot Dauisi; Pal. 3 et E (de Ball. et C. C. C. aliter Dauisius): *satis animi hominum contra conscientiam* (Pal 3 *scientiam*; Mead. *satis animi cum ho num contra scientiam*). Gzi Latinitas nihil adnotauit nisi "in uarimode transponendis peccare scribarum Latinitatem." Orta l e uocabulo *animi* ad *hominum* ascripto, quom, *conscientia* q esset, non intellegeretur. Hinc nescio quis primum finxit, q uolgo ante Gruterum (apud Crat. &c.) legebatur: *quod si satis opibus hominum sibi contra conscientiam*. Serpsit deinde terius corruptio, ut in aliquot edd. (Ascens., Crat., Lbin.) scril retur: *deorum tamen numen* (cfr. cod. L).

noctisque diesque) Expressi quod erat in codd., etiam a Dau. in Paris. tribus, Mead., El. 2, Ox. χ, Gzi omnibus. Q post Man. et Lbinum Gruterus tacite edidit: *noctis atque d* confirmatur, si ea confirmatio st, a C. C. C. et Ball., Ox. E L *noctes diesque*; alterutrum uerum uidetur; nam id, quod reli poëtarum st. Dixit Cicero alibi *noctis diesque* (Act. 1 in U 52, V in Uerr. 112), *noctis et dies* (de Orat. I, 260, Brut. Tusc. V, 70 &c.), *et dies et noctis* (ad Att. XII, 46), *dies noc que* (pro Deiot. 38).

factis ad minuendas uitae molestias adcessio fieri potest, quanta ad augendas, quom conscientia factorum, tum poena legum odioque ciuium! Et tamen in quibusdam neque pecuniae modus est neque honoris neque inperi nec lubidinum nec epularum nec relicuarum cupiditatum, quas nulla praeda umquam inprobe parta minuit, potiusque inflammat, ut coërcendi magis quam dedocendi esse uideantur. **52.** Inuitat igitur uera ratio bene sanos ad iustitiam, aequitatem, fidem. Neque homini infanti aut inpotenti iniuste facta conducunt, qui nec facile efficere

fieri potest) *potest fieri* E quom) *tum* LMCR neque honoris neque) *nec hon. nec* C nulla) *nullae* E inprobe) om. E potiusque) *potius* E *potius atque* LPR *sed auget potius atque* MCOr. magis quam) *potiusque* L dedocendi) *docendi* E 52. aut) *atque* C

ad minuendas uitæ molestias adcessio) Paullo minus proprie dixit, ut concinne diceret: *quanta ad augendas.*

pecuniæ, honoris — relicuarum cupiditatum) Non prorsus adcurate coniunxit cupiditates et ea, quæ cupiuntur. Sed in huiusmodi inæqualitatem facile incidit libere currens oratio, festinantis præsertim. Durius etiam eidem uoci ex æquo adiunguntur, quæ ei recte singula, sed contraria ratione adiungi possunt, ut quom pro Balbo 41 Hispani dicuntur *agris stipendiisque multati*, id est, agris ademptis, stipendiis inpositis; cuiusmodi etiam illud est apud Xenophontem (Memor. 1, 5, 1) *ἥττων γαστρὸς ἢ οἴνου ἢ ἀφροδισίων* (ad abstinendum) *ἢ πόνου* (ad tolerandum). Ex alia forma, copulatum tamen, infra 72: *aut se in musicis, geometria, numeris, astris contereret.* Neque enim Cicero dicturus erat *conterere se in astris.*

minuit, potiusque inflammat) Non potest ferri, quod est in Erl. et Pal. 1; poterat in graui epiphonemate, inuerso ordine: *inflammat potius.* Sed tamen altera scriptura (Pal. 2, 4, Gud. 2, Spir.): *minuit potius atque inflammat*, non tam uerbi omissi indicium habet quam conatum grammaticam orationis formam etiam cum sententiæ interitu conseruandi; ex correctione ortum st, quod ceteri deteriores (Pal. 3, 6, Dauisiani, ut uidetur, Oxx., Gzi, ut uidetur, duo relicui) præbent: *sed auget potius atque inflammat.* In optumorum igitur scriptura copulatiuam particulam addidi, aduersatiua ui post negationem.

52. *infanti aut inpotenti*) *Aut* Dauisiani, Oxx., Gziani omnes. In uocabulo *infanti* incredibiliter nonnulli errarunt, non uidentes,

possit, quod conetur, nec obtinere, si ecfecerit, et opes uel fortunae uel ingeni liberalitati magis conueniunt, qua qui utuntur, beneuolentiam sibi conciliant et, quod aptissumum st ad quiete uiuendum, caritatem, praesertim quom omnino nulla sit caussa peccandi. **53.** Quae enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine iniuria ulla; quae autem inanes sunt, iis parendum non est. Nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa iniuria detrimenti st, quam in iis rebus emolumenti, quae pariuntur iniuria. Itaque ne iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia iucunditatis uel plurumum adferat. Nam

quod) *qui* E fortunæ uel) *fortuna ut* E ingeni) *ingenia* ELPM quiete) *beate* L 53. proficiscuntur) *proficiscantur* PR iniuria ulla) *ulla ini.* LPMCROr. iis) *his* EPROr. iis) *his* ER pariuntur ini.) *ini. par.* MC quidem) *quod* E

significari, ut aliis Ciceronis locis (uid. lexic.), eum, cui desint eloquentiæ tela, quæ apud ueteres potentissuma erant; itaque ex altera parte ponuntur *opes uel fortunæ uel ingeni*, id est, ut sæpissume, oratorii. *Inpotens* insolenter omnino dicitur, qui potentiam et opes non habeat; sed eodem modo Cicero dixit pro Mur. 59 et Sallustius, *inpotentia* apud Terentium sic ponitur; tollebatque ambiguitatem ipsa coniunctio cum altera uoce negatiua. *Uel ingenia* adnotatur etiam in marg. Crat. et e Mor. codice; mendosus igitur codex archetypus fuit; nam nominatiuo casu accipi, ut Morelius uolebat, neque particula *uel* sinit, quæ recte bis ponitur, quom genus in duas species nullo discrimine diuiditur, non recte, si tria diuersa coniunguntur, et *ingenium* dicendum erat de ui et facultate, nec *fortunæ* simpliciter pro diuitiis dicuntur. Persequor hæc, quia nunc parati sunt omnium mendorum patroni. Poterat hæc sententia commode superioribus adnecti, quomodo Schuetzius scripsit: *Nam neque*, aut ut Gzius uolebat: *Neque enim*; plane necesse non erat. Et tamen facile excidebat *enim*; cfr. ad § 58.

53. *Quæ enim cupiditates* &c.) Præter ea, quæ supra ascripsi, apte Dauisius citat Epicuri uerba apud Stobæum, Florileg. p. 159 Gesn.: *οὐ γὰρ ἡ τῆς φύσεως ἡδονὴ τὴν ἀδικίαν ποιεῖ ἔξωθεν, ἀλλ' ἡ περὶ τὰς κενὰς δόξας ὄρεξις.*

iniuria ulla) Sic tres Gzi (opinor, Spir. et Gud. 2); om. *ulla* Bas. et ed. Marsi. Mox Pal. 1 solus *plusque iniuria ipsa*.

iligi et carum esse iucundum st propterea, quia tutio-
em uitam et pleniorem uoluptatem ecficit. Itaque non
b ea solum incommoda, quae eueniunt inprobis, fugi-
ndam inprobitatem putamus, sed multo etiam magis,
uod, cuius in animo uersatur, numquam sinit eum re-
pirare, numquam acquiescere. **54.** Quod si ne ipsarum
uidem uirtutum laus, in qua maxume ceterorum phi-
osophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi
irigatur ad uoluptatem, uoluptas autem st sola, quae
os uocet ad se et adliciat suapte natura, non potest
sse dubium, quin id sit summum atque extremum bono-
um omnium, beateque uiuere nihil aliud sit, nisi cum
oluptate uiuere.

XVII. 55. Huic certae stabilique sententiae quae
sint coniuncta, explicabo breui. Nullus in ipsis error
est finibus bonorum et malorum, id est, in uoluptate
aut in dolore, sed in iis rebus peccant, quom, e quibus
haec ecficiantur, ignorant. Animi autem uoluptates et

tutiorem) *et tut.* L pleniorem uol. ecf.) *uol. eff. plen.* LPMCROr. quod cuius) *optimus* C 54. ne) *non* LPMR potest ex.) *ex. pot.* E st sola) *sola est* L om. *sola* C uocet ad se et adl.) *all. et uoc. ad se* L esse dub.) *dub. e.* L id sit) *id* R nihil) *nil* C 55. aut in) *aut* L iis) *his* ELPROr.

pleniorem uoluptatem ecficit) Sic etiam Spir., Gud 2 ("tres potiores" Gzi); per se alter ordo nihilo deterior, sonantior etiam.

Cap. XVII, 55. *Sed in iis rebus*) *Iis* debebat definiri adiecto relativo: *e quibus hæc ecficiuntur,* uel: *ecfici putant.* Deflexit oratio eo genere, de quo ad II, 39 dicetur; itaque *in iis rebus* est fere *in eo.* Eo prauius erat *his*, quoniam alio refertur *hæc.* Duo Gzi *iis.*

Animi autem uoluptates) Breuiter et apte rem conplectitur Clemens Alexandrinus II Stromat. p. 179 Sylb.: *ὁ δὲ Ἐπικοῦρος πᾶσαν χαρὰν τῆς ψυχῆς οἴεται ἐπὶ προϋποπαθούσῃ τῇ σαρκὶ γίνεσθαι.* Itaque Plutarchus (Non posse suauiter &c. c 4 p. 1088 E) Epicureos inducit *μαρτυρομένους καὶ βοῶντας, ὡς ἐπ' οὐδενὶ ψυχὴ τῶν ὄντων πέφυκε χαίρειν καὶ γαληνίζειν πλὴν ἐπὶ σώματος ἡδοναῖς παρούσαις ἢ προσδοκωμέναις.* Alia Epicuri dicta, quæ idem magis articulatim significant, conmemorabuntur ad II, 7 et Metrodori ad II, 92. Sequebatur hoc necessario e corporea animi natura; uerum eadem Epicurum incuitabili inplicabat repugnantia, quom propriam quandam et separatam animi uoluptatem et lætitiam

dolores nasci fatemur e corporis uoluptatibus et doloribus. Itaque concedo, quod modo dicebas, cadere caussa, si qui e nostris aliter existumant; quos quidem uideo esse multos, sed inperitos; quamquam autem et laetitiam nobis uoluptas animi et molestiam dolor adferat,

fatemur) *fateatur* C Itaque) *Ita* R cadere caussa) *cedere caussae* omnes; nostris) *uestris* C quidem) om. E autem et) *autem* E molestiam dolor) *dolores molestiam* E adferat) *afferet* EC *afferret* LPMR

induceret. (Plutarchus, Non posse suauiter &c. c. 5 p. 1089 E, Epicureorum exprimens sententiam, τὸ ἡδόμενον in corpore ponit, τὸ χαῖρον in animo, nescio, num etiam usum uerborum conseruans). Ne expectatio quidem illa futuræ uoluptatis aut memoria præteritæ (§ 41) qui aut oriretur aut constaret, ratio reddi poterat, nec omnino, qui adficeretur animus, quom omnis ea, quæ nunc conscientia sui dicitur, ipseque sensus in atomis interiret. Rursus Epicurus, quom docuisset omnem animi dolorem e corpore esse, ob hoc ipsum reprehendebat aliorum inanis angores et maerores, quod non essent orti e corpore, non animaduertens, se, quom negaret dolendum esse nisi propter corpus (§ 69), concedere, sæpe *doleri* alia caussa. Non iniuria Plutarchus (Non posse suauiter &c. c. 5 p. 1089 D) Epicureos ait: τὴν εἴτ' ἡδονὴν εἴτ' ἀπονίαν ἢ εὐπάθειαν ἄνω καὶ κάτω μεταίρειν ἐκ τοῦ σώματος εἰς τὴν ψυχήν, εἶτα πάλιν ἐκ ταύτης εἰς ἐκεῖνο, τῷ μὴ στέγειν ἀποῤῥέουσαν καὶ περιολισθαίνουσαν, ἀναγκαζομένους τῇ ἀρχῇ συνάπτειν.

cadere caussa) Codices *cedere caussæ*, (Pall., Dau., Oxx. EUξ (ψ per aliquot paginas non nominatur) Gzi præter duos; hi cum χ *cedere caussa*, El. 2 *redire caussæ*. Uictorium primum recte correxisse puto (cfr. II de Inuent. 57, ad Fam. VII, 14); nam Marsus, Crat., ceteri uetus tenent, quod defendere conabatur Turnebus Aduers. XXV, 2.

si qui — existumant) Ernestius *existument*. Uerum obliquæ orationis uis in huiusmodi sententiis, quæ a primæ personæ uerbo pendent, facile extinguitur, eaque, quæ in parte orationis pendentis, uelut hic eius, quod conceditur, esse debebant, absolute ponuntur.

quamquam — adferat) Coniunctiuom ex oratione obliqua natum, non, ut Gzius putauit, ob particulam positum, patet. Sed in codice archetypo fuit sine dubio *adferet*, unde deteriores (EUξχ) *adferret* (Gzius: "alii codd. *adfert*, *adferet* et *adferret*"). Non multo longius distabat *adfert*, quod P. Marsus habet; sed

eorum tamen utrumque et ortum esse e corpore et ad corpus referri, nec ob eam caussam non multo maiores esse et uoluptates et dolores animi quam corporis. Nam corpore nihil nisi praesens, et quod adest, sentire possumus, animo autem et praeterita et futura. Ut enim aeque doleamus [animo], quom corpore dolemus, fieri

adest) *abest* L animo) *sine uncis* Or. corpore dolemus) *corpore non dol.* E

hic, longius iam progressa orationis inplicatione, minus probabilis indicatiuos erat.

nec ob eam caussam non &c.) Diog. X, 137: ἔτι πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς (διαφέρεται ὁ Ἐπίκουρος)· οἱ μὲν γὰρ χείρους τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας τῶν ψυχικῶν· κολάζεσθαι γοῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας σώματι· ὁ δὲ τὰς ψυχικάς· τὴν γοῦν σάρκα τὸ παρὸν μόνον χειμάζειν, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. οὕτως οὖν καὶ μείζονας ἡδονὰς εἶναι τῆς ψυχῆς. Eadem tractat Cicero in Tusc. V, 95 et 96. De usu particularum *nec — non* apud Ciceronem et eos, qui eandem consuetudinem secuntur, in tollenda negatione post Tursellinum exposuit Buttmannus ad Quinctilian. XII, 10 46; sed res peruagata st.

præsens, et quod adest) *Adesse* ad locum pertinere adnotant hic et ad I de Off. 11 (*ad id solum, quod adest quodque præsens est, se adcommodat, paullum admodum sentiens præteritum et futurum*), conparantque Tuscul. IV, 14. Sed *præsens* non minus a loco transfertur ad tempus, quod omnia uocabula illinc sumuntur; nec *adsum* minus dicitur de tempore; et adparet, prorsus hinc alienam esse loci notionem. Itaque confitendum st, uocibus coniunctis tantum grauius rei tempore præsentis notionem signari (das unmittelbar gegenwärtige), ut contra de loco Terentius dixit: *præsens ades.*

Ut enim æque doleamus [animo]) Notaui uocem suppositiciam, quæ si retinetur, sententia hæc est: Ut enim concedam, tum, quom corpore doleamus, non maiorem esse animi dolorem, potest tamen fieri maior &c. Sed nullo modo hæc uerba: *ut æque doleamus* in concedendo hanc minuendi uim habere possunt, sed contrariam: *ut non minus*, quo euertitur tota sententia; sic enim loquitur, qui ipse animi dolorem æque magnum esse non iudicans, hoc tamen concedit, sed ita, ut tamen aliquid in corpore adcredere possit. Deinde, etsi oritur Epicuri sententia animi dolor e corpore, tamen perinepta st hæc temporis significatio: *Ut æque doleamus animo, quom corpore dolemus;* nam sic contrarium aliud

tamen permagna adcessio potest, si aliquod aeternu infinitum inpendere malum nobis opinemur. Quod i licet transferre in uoluptatem, ut ea maior sit, si i tale metuamus. 56. Iam illud quidem perspicuum maxumam animi aut uoluptatem aut molestiam plus ad beatam aut ad miseram uitam adferre momenti, q eorum utrumuis, si aeque diu sit in corpore. Non cet autem, detracta uoluptate, aegritudinem statim

aliquod) *aliquid* omnes. 56. quidem) *quod* E ad) om. E (bis) be add. *uitam* L utrumuis) *utriusque utrumuis* R

tempus cogitatur: *ac quom non dolemus corpore,* quod sensum habet. Conparatio esse debebat: *atque corpore dolemus* (q utroque dolemus). Deleta illa uoce, omnia recta erunt: Ut tum, quom corpore dolemus, non minorem dolorem percipi (quam quom animo), ita ut nondum in ipso momento percipi præsentis doloris excellat animi dolor, tamen permagna adc fieri potest &c. Gzius tradit pro *enim* duos suos codices ha *non,* ex nota *n.* scilicet, duos: *æque non doleamus.* Paullo post *ali* sollemni in his libris permutatione etiam "plures scripti" G χ; uid. ad § 18. Mox *ea* post *ut* Gzius in Bas. et ed. Marsi o dicit, de Marso saltem falso.

56. *Iam illud quidem perspicuum st*) Perbreuiter adting res obscura, quæ nusquam alibi exponitur. Nam quom ante gulas animi et corporis uoluptates doloresque conparasset, negat, utriusque generis eandem uim esse ad totum statum εὐ *μονίας* ecficiendum aut minuendum. In quo miror, quod no discrimen oriri possit præter gradus illos, quos ante posuit; genere non differebat utraque uoluptas. Sed Epicurus, quæ iunxerat, rursus diuellit et utitur incuriosus communi homi opinione de animi uoluptatis et doloris ui.

Non placet autem &c.) Hæc Torquatus, id est, Cicero pa neglegentius exponit. Nam hæc, quæ de sublato medio inter luptatem et dolorem dicuntur, neque hic cum ceteris cohæren posita erant iam § 38, et praue concluditur, hinc intellegi, qu uoluptas sit non dolere; nam Epicurus contra, quom ostendis in non dolendo iam esse uoluptatem, hinc ecficiebat, nihil medium. Omnino hæc, quæ ad notionem uoluptatis explicand pertinent, rectius initio posita essent; sed id ne ipse quidem E curus curasse uidetur, ut certo ordine hæc exponerentur. Qu in salebras inciderat, oriebatur noua sententia.

equi, nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit; ut contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si uoluptas ea, quae sensum moueat, nulla successerit; eoque intellegi potest, quanta uoluptas sit non dolere. 57. Sed ut iis bonis erigimur, quae expectamus, sic laetamur iis, quae recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur; sapientis bona praeterita, grata recordatione renouata, delectant. Est autem situm in nobis, ut et aduersa quasi perpetua obliuione obruamus et secunda iucunde ac suauiter meminerimus. Sed quom

eoque) *eo* C sit non dolere) *non dol. sit* LMPCR 57. grata rec. renou.) *renou. gr. rec.* C ut et) *ut* E secunda) *saecula* E

sit non dolere) Sic etiam Spir., edideratque iam Gruterus, fortasse e Pal. 1, ceteri *non dol. sit*, minus bonis numeris.

57. *Est autem situm in nobis*) Enarrat Gzius: *A natura habemus*, et repetit Otto. Ergo etiam stulti hoc facient, si ipsa natura id efficit. Cicero, in nostra potestate esse, significat; uid. pro Arch. 1, Acad. II, 39: *Ubi igitur uirtus, si nihil situm st in ipsis nobis?* Ostendit, quid ex eo sequatur, quod ante exposuit, si nulli rei adsentiamur, nihil fore *in nostra potestate*. Sed cur tam inperitos puto lectores quam editores fuerunt? Rem ipsam exponit Cicero Tuscul. III, 32. Nihil Epicurus subtilius de hac animi nostri potestate disputasse uidetur, sed contentus fuisse communi opinione, multum in hac re ualere uoluntatem, alterum omisisse, non omnia eam posse. Quod deinde a Doederlinio poni uideo et ab Ottone ad hunc locum ascribi, *iucunde* referri ad animum, *suauiter* ad corpus, hoc quidem loco aperte utrumque dicitur de animi uoluptate, quae ex memoria oriatur, et multis locis Cicero in uoluptate definienda iucundum motum sensus aut corporis dixit; utrumque coniunxit II, 13: *conmotionem suauem iucunditatis in corpore*; cfr. de Orat. III, 56. *Iucundus* generalius est, *suauis* magis ad mollem quendam adfectum spectat. Saepe uiri docti synonyma tali regula distinguunt, ut uocum flexus et in eosdem fines ex diuersa parte incursiones non animaduertant, cum tali quodam discrimine, quod non in singulis locis adpareat. Et hoc accidit iis, qui ueteres scriptores legerunt; quid iis censes, qui locos quosdam e lexicis adripiunt ac ne ipsos quidem totos perlegunt et intellegunt?

ea, quae praeterierunt, acri animo et intento intue tum fit, ut aegritudo sequatur, si illa mala sint, si l laetitia.

XVIII. O praeclaram beate uiuendi et aperta simplicem et directam uiam! Quom enim certe homini possit melius esse, quam uacare omni dolo molestia perfruique maxumis et animi et corporis luptatibus, uidetisne, quam nihil praetermittatur, uitam adiuuet, quo facilius id, quod propositum summum bonum consequamur? Clamat Epicurus, quem uos nimis uoluptatibus esse deditum dicitis, posse iucunde uiui, nisi sapienter, honeste iust uiuatur, nec sapienter, honeste, iuste, nisi iucu 58. Neque [enim] ciuitas in seditione beata esse p nec in discordia dominorum domus; quo minus an

intento) *attento* LPMCR tum) *tunc* C sequatur) *sequitur* L si bona læt., *si bona* PMCROr. O) *At* C apertam) *aptam* C uidetisne, quam) *u in quam* R quod) *quo* C quo) om. C consequamur) *consequatur* C *pre mur* E uos) om. LPR uolupt. esse ded.) *esse ded. uol.* L 58. enim) beata esse pot.) *pot. e. b.* C nec) *neque* L

et intento) Sic "tres optumi" Gzi, ut pro Flacco 26 C dixit: *intentis oculis acerrume contemplari*, et Tusc. IV, *acrem aciem intendere*, quæ citat Gzius; contra de Orat. III *acerrumam atque adtentissumam cogitationem*. Deinde *tum* pr (quod post *quom* uitiosum erat) reuocauit Gzius e tribus Oxx. Εξχ.

si bona, lætitia) Hic ordo codicis Erl., quo solo teste pr familia utimur, habet inuersionem eam in contrariis men quam Cicero amat; uid. Beier ad Cic. Off, 1 p. 25; in ho opere III, 3: *ut conmoneri satis sit, nihil adtineat doceri*; il *nobis incognitis, usitatis sibi;* ibd. 10: *ratio nostra consentit, p oratio;* V, 28: *eligendam Metelli, Reguli reiciendam;* de R. 33: *matrem habemus, ignoramus patrem.*

Cap. XVIII. *Clamat Epicurus*) Uid. ad § 42 (Paullo ante *uidetis* sine *ne*).

58. *Neque* [*enim*]) Necessarium uidetur *enim* in adnec probatione et exemplo. Abest tamen etiam a Spir. et Gud.

quo minus) Hoc est, *et tanto minus.* Dubito, num loco e debuerit, quod erat de Fato 33: *Ita ne præterita quidem* — .

a se ipse dissidens secumque discordans gustare partem ullam liquidae uoluptatis et liberae potest. Atqui pugnantibus et contrariis studiis consiliisque semper utens nihil quieti uidere, nihil tranquilli potest. **59.** Quod si corporis grauioribus morbis uitae iucunditas inpeditur, quanto magis animi morbis inpediri necesse st! Animi autem morbi sunt cupiditates inmensae et inanes diuitiarum, gloriae, dominationis, lubidinosarum etiam uoluptatum.

ipse) *ipso* R dissidens) *discedens* C Atqui) *Atque* Or. quieti — tranquilli) *quiete* — *tranquille* C 59. uitæ — morbis) om. E necesse st) om. M inanes) *inmenes* EPM *imanes* C

nimi nota *esse censebat*, *quo minus futura*. Tum Gzius incredibiliter (de Erl. falso) narrat, codices suos omnes *a se ipso* habere. Et defendit.

Atqui pugnantibus — potest) Hæsit Bremius in *atqui*; neque enim h. l. quicquam obici aut concludi; itaque malebat *atque*; id ex Spir. et ξ posuit Gzius. Sed perspicue concluditur (animus a se dissidens beatus esse non potest; atqui animus pugnantibus studiis utens, quod facit, si non honeste sapienterque uiuit, non est tranquillus et a se dissidet; ergo animus non honestus non est beatus), poniturque *atqui*, ut solet, in adsumenda ea, quam logici propositionem maiorem appellant. (Handius in Tursell. I p. 522, qui exempla habet, non satis perspicue dicit ita poni, ut aliquid ad demonstrandum ualere dicamus). Errauit in eodem huius particulæ usu Bremius in libro II, 5: *Atqui hæc patefactio quasi rerum opertarum — definitio st*; (ergo definitione carere non possumus. Gzius putat particulam indicare "obiectionem cum consecutione refutationemque"). Sed hoc loco Gzius longius progressus, postquam *atque* esse *atque ita* docuit, *potest*, quod sequitur, deleri uolt, ut per *atque* continuetur præcedentis uerbi uis. Itaque hæc fit sententia: *et eo minus animus a se ipse dissidens — potest — nihil quieti uidere*, id est, cogitur tranquillus esse; neque enim *atque — nihil* est: *aut quicquam*. Delcuit Schuetzius *potest* nec inprobauit Orellius.

59. *inmensæ et inanes*) Dauisius, ut aliquot superiores (Crat., Uict.) *inmanes* e Par 1, 3, Eliensi utroque, Ball. (Eξ, "binis" Gzi); sed nec τοῦ κενοῦ significatio recte omittitur (cfr. ad § 53) et nimium ac pæne ridiculum st *inmensæ et inmanes*; alius generis in Uerrinis *ingens et inmanis*. Paullo post *exedunt animos* etiam Spir.

Adcedunt aegritudines, molestiae, maerores, qui exedunt animos conficiuntque curis hominum non intellegentium nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis praesenti futuroue seiunctum. Nec uero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat; nemo igitur est non miser. 60. Adcedit etiam mors, quae, quasi saxum Tantalo, semper inpendet; tum superstitio, qua qui st inbutus, quietus esse numquam potest. Praeterea bona praeterita non meminerunt, praesentibus non fruuntur; futura modo expectant, quae quia certa esse non possunt, conficiuntur et angore et metu; maxumeque cruciantur, quom sero sentiunt, frustra se aut pecuniae studuisse aut inperiis aut opibus aut gloriae. Nullas enim consecuntur uoluptates, quarum potiendi spe

qui) *quae* L exedunt animos) *exedunt* (*exced.*) *nos* PR *animos exed.* MCOr. est) *corum est* L *eorum* Or. 60. Adcedit — nunquam potest) Citat sine uarietate Nonius p. 324 Merc. inpendet) *impedit* E pecuniae) *pecuniis* E

dolendum esse animo) Uid. ad § 55. Quom in paucas quasdam editiones (Crat., Uict.) irrepsisset *omnino*, et in marg. Crat. et e cod. Mor. uerum adnotatum st.

est non miser) Ex Ursini codice, qui nullus erat, Dauisius et Gzius *eorum* pro *est* asciuerunt, (Bremius dedit, quod est in L,) ne nimis generalis sententia ipsum sapientem conprehenderet. Sed non difficulter e proxumo auditur *stultus;* etsi melius illo modo scriberetur. Mox de Tantali saxo, cuius similitudine Lucretius III, 993 sqq. in deorum timore utitur, uid., si tanti st, Porsonus ad Eurip. Orest. u. 5.

60. *et angore et metu*) Quoniam haec repetita particula distinxit, uidetur hoc dicere: non solum angore praesentium, sed etiam metu.

quarum potiendi spe) Incertum st, utrum Cicero *quarum* uerbo regi uoluerit an utrumque ad substantiuom referri. Nam *potior* cum genitiuo extra notissumam formulam dixit etiam ad Fam. 7, 4; aliud est enim longe (de Lentulo inperatore) *regni illius potiri*, aliud *regni potiri*, id est, regem fieri. I tamen a substantiuo, quo magis inclino, usus est Cicero, ut V, 1 (*eorum*, *quae secundum naturam sunt*, *adipiscendi caussa*) nel schemate, cuius exempla conlegerunt Ruddimannus II p. 24 Ramshornius p. 650, Kritzius ad Sallusti Catil. 31, rationem Stal

mati multos labores magnosque susceperant. 61. Ecce

:cce — monstrosi) Citat Non. p. 345.

s et Kritzius minus recte explicuerunt. Primum etiam-d hanc figuram referunt illa *sui purgandi caussa* (de plu-et similia, nec adtendunt, numquam quemquam dixisse *sui dorum*, quod *mei, tui, sui, nostri, uostri* genitiui sunt singularis neutrius generis, de quo ipse Kritzius alibi disputauit. Deinde substantiuom prius (regens appellamus) et gerundium in notionem conflari, hinc alterum genitiuom pendere. Atque explicatione ad singulos locos adcommodanda adeo non es et delicati sunt, ut etiam ad illa omnia, de quibus dixi, ous numquam aliter Latini locuntur, eam aptam crediderint. pauca quædam eiusmodi exempla in Ciceronis scriptis, quæ in Emendatt. Ciceronianis p. 197 (Acad. II, 128, de Orat. 6) et alius conparatione declaraui (de Orat. III, 111: *res habet naturam ambigendi;* addi potest pro Caelio 62). Sed plurumi loci uehementer repugnant, ut, si quis illam ratio-equi uelit, dicere debeat (quod in multis sane dicendum st, bus frustra laborant editores et grammatici, ut in singulis primariam significationem ostendant), illam fuisse huius con-onis originem, sed deinde eam, obscurata origine, ibi quo-sitam esse, ubi sic concipi notio non posset. Quid est enim lius, quam apud Plautum in Capt. IV, 2, 72 (*Nominandi tibi erit magis quam edundi copia*), in illo præsertim uer-ordine, *nominandi copiam* una notione conplecti, (at quam ac non naturali?) aut apud Ciceronem in Philipp. V, 6 igere *facultatem condonandi*, ut tum adiungatur *agrorum*? *gros condonare* naturalem habet notionem et definitam; *fa-condonandi* nullam. Sed considerent uerborum ordinem et ter ea uerba, quæ coniungunt, interiecta sunt; de artificio at (*facultas detur opprimendæ reipublicæ, cædis faciendæ s, diripiendæ urbis, agrorum suis latronibus condonandi*). gitur modo potius iudicandum st: In loquendo Latini utro-ahebantur, ut et gerundium tenerent ac uerbi notionem pri-m facerent (*facultas condonandi agros*) et substantiuom sub-e coniungerent subiecto participio (*facultas agrorum condo-um*). Antiquo igitur tempore oratio interdum, uitans etiam s molestiam terminationis longioris et insuauioris repetendæ, lis substitit, ut diceretur *facultas agrorum condonandi*. Il-ldo, quod hanc explicationem ualde confirmat, neminem sic nisi in plurali, numquam *urbis condonandi;* de pronomini-

autem alii minuti et angusti, aut omnia semper desp

minuti) *inimici* E aut omnia) *ut omn.* E *et omn.* Non.

bus possessiuis, quæ pro personalibus habentur, dixi, quorum r tio falsa analogiæ specie, quæ multa in linguis gignit, quom s putaretur esse ab *ego*, traducta uidetur ad *eius* in Terenti He III, 3, 12; nam in Phorm. I, 3, 24 *eius* refertur ad *amorem*; ali semper *eius uidendæ* dicitur, (exempla uid. apud Periz. ad Sanc Mineru. I, 2, 7, III, 8, 18). E contrario nescio, utrum Ouidii Epist. Heroid. XI, 106, ut erat nouator, dixerit in femina: *Amiss memores sed tamen este mei*, quod fere optumi codices persuadent an ad regulam, sed dure (uitabant enim hanc coniunctionem sic in *sui* et futuro participi) *amissi; admissi* certe non scripsit. Extremum illud sit, nulla huius generis exempla post Ciceronem reperiri; est enim unum ex iis, quæ ille cum antiquis communia habet quæque postea obsoleuerunt.

61. *minuti et angusti*) μικροψύχους Cicero ita dixit, quom proprium nomen Latinum non haberet; *minutum animum* in exemplis licentioris translationis ponit III de Orat. 169; *angustum* quoque animum alibi dixit, non hominem; nec tamen ideo adsentiendum Gulielmo ex *aut* facienti *animi*. Contra Dauisium, qui a Nonio et sumi uolebat, quod iidem essent angusti illi et desperantes, recte A. Matthiæus codicum scripturam tuetur (*ut* pro *aut* sæpe st in Erl.), duo genera minuti animi notari docens, alterum positum in timiditate quadam et desperatione, alterum in inuidia et morum difficultate. *Lucifugi* Lucretiano adiectiuo appellantur. Quod sequitur *monstrosi*, id tenui propter coniunctam codicum et Noni auctoritatem; sed hunc locum in iis numero, in quibus iam Nonius corrupto codice usus est (uid. ex hoc opere IV, 60, V, 86). Nam neque *monstrosi* homines moribus et uitæ genere mirabiles dici posse uidentur (corporis monstrum significaretur), et, si sic diceretur, summa et foedissuma peruersitas totius naturæ indicaretur, non unum quoddam uitium cotidianum; neque a comico hæc sumpta esse, quod Orellius suspicatur, ullum st indicium. Itaque cum multis aliis probo Lambini coniecturam *morosi*, quod aptissume cum ceteris coniungitur. Nam maledicentia et morositas i nimio reprehendendi studio sunt, difficultas et lucis fuga in uit communis insuauitate. Otto fabulas narrat, "*morosum* nusquam malo sensu dici, sed cum significari, qui animo beneuolo aliorum uitia corrigere conetur." Itaque Cicero iniuria I Off. 88 morositatem, quod inutilis et odiosa esset, uitari iussit, nec Cato (6

ntes aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, onstrosi, alii autem etiam amatoriis leuitatibus dediti. ii petulantes, alii audaces, proterui, iidem intempe-

inuidi) *aut inuidi* R difficiles, lucif.) *luc. diff.* L monstrosi) *monstruosi* m. alii autem etiam) *etiam alii autem* R *alii etiam* L petulantes) *appe-ndo omnia petulantes* C iidem) *id est* PR

m reprehensione sibi obici putat, senes esse *morosos et anxios et iracundos et difficilis.*

alii autem etiam) Non ita raro in hac partitione uoci *alii* altero loco additur *autem*, ut IV, 28, ubi Lambinus *autem* post *alias* misit, et pro Plancio 15, similiterque post *partim* I N. D. 66 (qui locus ex optumorum codd. indiciis sic scribendus est: *alia aspera, rotunda alia, partim autem angulata forma, hamata quædam et quasi adunca;* pro *forma, hamata* in illis est *foramata, hamata*; corpuscula ἀγκιστροειδῆ significantur). Sed Gzius "sine probato exemplo ullo" concurrere putat *autem* et *etiam;* itaque autem delet; addit alia, quæ refutari non debent. Repugnat Handius Tursell. I p. 586 ita, ut rara tamen reperiri exempla putet, nec nisi unum Celsi ascribit. Cur non concurrant, quom in contrariis et transitu etiam gradatio aliqua sit? ut hoc loco; paullo enim peiores sunt ad turbandam animi tranquillitatem amatoriæ leuitates. Itaque in uno libro quinto tria sunt exempla, § 35: *sit autem etiam actio quædam corporis* (ut ex optumis codd. restitutum) et 55: *sunt autem etiam clariora indicia naturæ* (ubi ipse Gzius ex optumis codicibus reuocauit inpudenterque et in obliuiscendo et in fingendo ascripsit: "Sed supra uidimus, *etiam* in transitione pro *adeo* post *autem* addi, atque tertio loco positum ubique a scribis sollicitari;") et 68: *quom autem etiam exitus ab utroque datur regi &c.*

alii petulantes, alii audaces, proterui) Mihi, ut aliis, non satis perspicuum est, quomodo hæc, quæ sub genus amatoriarum leuitatum cadunt, in species tribuantur. Sed tamen puto, primum partite *petulantis* dici, qui uerecundia aliorum non cohibeantur, *audacis,* qui amoris et libidinis caussa pericula non uitent, tum communiter *proteruos*, sine pudore et pudicitia; nam coniungi proteruos cum audacibus, ut contrarii sint petulantibus, neque membrorum æqualitas neque proxuma cognatio petulantium et proteruorum sinit. Hi igitur simul *iidem* (in quo uocabulo non recte nonnulli offenderunt et *item* maluerunt) et intemperantes et, quam cupiditatibus obsecuntur, ad agendum prompti, et ignaui,

rantes et ignaui, numquam in sententia permane quas ob caussas in eorum uita nulla st intercapedo lestiae. Igitur neque stultorum quisquam beatus n sapientium non beatus. Multoque hoc melius nos riusque quam Stoici. Illi enim negant esse quicq bonum nisi nescio quam illam umbram, quod appe honestum, non tam solido quam splendido nomine; tutem autem nixam hoc honesto nullam requirere luptatem atque ad beate uiuendum se ipsa esse tentam.

XIX. 62. Sed possunt haec quadam ratione non modo non repugnantibus, uerum etiam adproba bus nobis. Sic enim ab Epicuro sapiens semper be

neque stult.) *nec st.* C sapientium) *sapientum* L melius nos ueria *uerius nos meliusque* L *que* om. E enim neg.) *neg. e.* E esse qu. b *bon. esse qu.* LPCMROr. se ipsa) *se ipsam* C 62. beatus) om. PR

a uera industria et fortitudine remoti, sunt. E Par. 1, 3 pro *iidem* adnotat *id est,* frequens mendum; 2 omittebat.

Igitur neque stultorum) Exempla Ciceroniana uocis *igitur* tio sententiæ positæ in aperta et simplici conclusione, ubi alia uox una præcipuam dignitatem haberet, conlegit Boetti in Lexico Taciteo p. 237, quom de eo ab ipsis Ciceronis edi bus dubitatum esset ob Quinctiliani auctoritatem (I, 5, 39) saltem, ut a Bremio, condiciones particulæ sic ponendæ non uerae scriptæ. De ipso Quinctiliano cfr. nunc Bonnellus. a Uictorio ad Gzium fere editum *sapientum*; Ciceronianam mam hic reuocauit e quattuor suis codd. Paullo post *illi ne enim*, quod Gzius probabat (erat sic etiam in Gud. 2), ordi habet prosæ orationis scriptoribus non usitatum (uid. Hand. T sell. II p. 399). Deinde secutus sum Erl. Gzius narrat eu Gud. 2 omittere *esse*, Bas. autem et ed. Crat. *esse* post *negant* nere. (Crat. habet: *esse bonum quicquam esse*).

uirtutem nixam hoc honesto) Quid hoc et aliis locis int inter τὴν ἀρετὴν et inter τὸ καλὸν, breuissume significaro, si strorum philosophorum uerbis utens alteram subiectiuam noti partem dixero esse, alteram obiectiuam. Deinde *solidum* no æqualitatis caussa, ut contrarium esset *splendidum*, Cicero inso tius dixit pro eo, cui subesset res solida.

Cap. XIX, 62. *Sic enim ab Epicuro &c.*) Insitum erat

inducitur: finitas habet cupiditates, neglegit mortem; de dis inmortalibus sine ullo metu uera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de uita. His rebus instructus semper est in uoluptate. Neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat uoluptatum quam dolorum. Nam et praeterita grate meminit et praesentibus ita potitur, ut animaduertat, quanta sint ea quamque iucunda, neque pendet ex futuris, sed expectat illa, fruitur praesentibus, ab iisque uitiis, quae paullo ante conlegi, abest plurumum, et, quom stultorum uitam cum sua conparat, magna adficitur uoluptate. Dolores autem, si qui incurrunt, numquam uim tantam habent, ut non plus

uera] *uere* C His) *iis* M habeat uol.) *uol. habeat* E sint ea] *ea sint* L sint in ea E

ueteri philosophiæ, certe post Aristotelem, qui hanc rem non constantissume tractarat (Ethic. ad Nicom. 1 c. 8-10), philosophia non solum beatam uitam peti (V, 86) sed ecfici debere (cfr. ad § 12). Ipse Epicurus definiebat *τὴν φιλοσοφίαν ἐνέργειαν εἶναι λόγοις καὶ διαλογίσμοις τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιοῦσαν.* Sext. Emp. adu. Mathem. XI, 169. (Sceptici etiam gloriantur, *τῆς σκέψεως εἶναι τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιεῖν.* ibd. 140.) Itaque etiam Epicurus, Stoicis non cedens, sapientem inducit beatum, *κἂν στρεβλωθῇ* (Diog. Laërt. X, 118), idque qua ratione consequatur, dicit in epist. ad Menoec. iis uerbis, quæ ad § 40 ascripsi, post quæ hæc addit: *Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ μελέτα διὰ παντὸς ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρὸς σεαυτὸν καὶ πρὸς τὸν ὅμοιον σεαυτῷ, καὶ οὐδέποτε οὔθ' ὕπαρ οὔτ' ὄναρ διαταραχθήσῃ, ζήσῃ δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις.* Tantum libere mentis agitationi tribuebat, prorsus initia doctrinæ suæ deserens. Duplicem tamen *εὐδαιμονίαν* ponebat, certe interdum, *τήν τε ἀκροτάτην, οἵα ἐστὶ περὶ τὸν θεὸν, ἐπίτασιν οὐκ ἔχουσαν, καὶ τὴν προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν ἡδονῶν.* (Dure audias *ἔχουσαν*, quod priore loco non cum articulo coniungitur, sed adiectiuo additum st.) Diog. Laërt X, 121.

neglegit mortem &c.) De his omnibus dictum st ad § 41 et de morte subeunda ad § 49.

Neque enim tempus est ullum &c.) Cfr. II, 95. Græca uerba prorsus eiusdem sententiæ non repperi; sed ex uniuersa doctrina hoc sequitur; et simillumum st, quod de interuallis doloris mox dicit (*πλεόναζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἤπερ τὸ ἀλγοῦν*); uid ad 41.

habeat sapiens, quod gaudeat, quam quod angatu 63. Optume uero Epicurus, quod exiguam dicit fortuna interuenire sapienti, maxumasque ab eo et grauissum res consilio ipsius et ratione administrari, neque mai rem uoluptatem ex infinito tempore aetatis percipi poss

63. dicit) *dixit* E ab eo) *et ab eo* E neque) *nec* C aetatis) om. E

quod gaudeat) Ernestius malebat *quo*, oblitus eius accusatii de quo dixi ad § 14, qui in hac relatiui structura adeo freque est, ut hinc pro aduerbio sit, quom dicimus, *esse, quod quis f ciat aliquid.*

63. *Optume uero Epicurus*) Gud. 2, Bas., Oxx. E *optum autem*; utramque particulam Gzius tolli iubebat. Non possum in hoc transitu ad nouam et grauem partem eius, quod expo tur, carere particula *uero*, quæ si abesset, uideretur Cicero dispu tationem aliquam ab alio initio ductam confirmare addita Epicu auctoritate. Sententia Epicuri quinta decuma st, apud Diog. Laert X, 144: *Βραχεῖα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώ τατα ὁ λογισμὸς διῴκηκε καὶ κατὰ τὸν συνεχῆ χρόνον τοῦ βίου διοικεῖ καὶ διοικήσει*, repetita in Stobæi Ecl. Eth. p. 355 Heer., expressa breuius Tusc. V, 26, quam plures ueterum adtingunt.

maxumasque ab eo — consilio ipsius) Uoces *ab eo* non erant in Moreli cod. et El. 1, tollique Morelius et Dauisius uoluerunt, quia in Græcis non essent; Dauisius etiam *ipsius*. Mutauit Cicero actiuam sententiæ formam et ad ipsum sapientem rettulit, quod sa pientis *λογισμῷ* tributum erat. Quom posuisset *ab ipso*, non pote rat tamen *ipsius* omittere, ne *consilio et ratione* esset *prudentia non temere.* Poterat *suo* scribi, opus non erat.

nec maiorem uoluptatem &c.) Cfr. II, 87 sqq. Epicuri sen tentia st XIX apud Diog. X, 145: *Ὁ ἄπειρος χρόνος ἴσην ἔχει τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ πεπερασμένος, ἐάν τις αὐτῆς τὰ πέρατα καταμετρήσῃ τῷ λογισμῷ.* Uerebatur, ne alioqui mors timeretur; itaque in sen tentia XXI dicit: *ἡ διάνοια τοῦ τῆς σαρκὸς τέλους καὶ πέρατος λα βοῦσα τὸν ἐπιλογισμὸν καὶ τοὺς ὑπὲρ τοῦ αἰῶνος φόβους ἐκλύσασα, τὸν παντελῆ βίον παρεσκεύασε καὶ οὐθὲν ἔτι τοῦ ἀπείρου χρόνου προσ εδεήθημεν· ἀλλ' οὔτ' ἔφυγε τὴν ἡδονὴν οὔτ', ἡνίκα τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ ζῆν τὰ πράγματα παρεσκεύαζεν, ὡς* (male contra edit. I, co Arundel., interpretationem Ambrosi scribitur *ἀλλ' ὡς* nulla sente tia) *ἐλλείπουσά τι τοῦ ἀρίστου βίου κατέστρεφεν* (non ita meriti mens tamquam fraudata parte aliqua uitæ certis terminis non d finitæ; contenta st eo, quod habuit).

quam ex hoc percipiatur, quod uideamus esse finitum. In dialectica autem uostra nullam uim existumauit esse neque ad melius uiuendum neque ad commodius disserendum. In physicis plurumum posuit. Ea scientia et uerborum

ex hoc) *extra hoc* R uostra) *nostra* E uim) *uiam* LMCR om. E existumauit) *existimat* L *existimant* MC neque) *nec* LMPCROr. bis. disserendum) *disserendum uiam* E plurumum posuit) *quod cum plurimum possit* (*possint* PMC) LPMCR

In dialectica autem uostra) quam uos Academici cum Stoicis maxume excoluistis; uid. ad 22.

In physicis plurumum posuit. Ea scientia) Sic etiam Pal. 1. Spir., mgo Crat., cod. Mor. et Uict., id est, summo consensu meliores. Recepit Gruterus. (Uictorius: *quidem plurimum posuit; ea scientia*). Deteriores aliorum ut nostri primum inter *physicis* et *plurumum* interponunt *quod cum* (Par. 2, Mead., U) aut *quod* (*quid*) *tamen* (E$\xi\psi$) aut *quodcunque* (χ) aut similia, deinde pro *posuit* habent *possit* (E$\xi\psi$) aut *possint* (Uχ, Mead.) aut *prosit* (Par. 2; Crat. et Gzius de suis non distincte dixerunt, sed eadem in iis esse significant; Dauisius de C. C. C. et Ball. paullo aliter quam Oxx. de $\xi\psi$). *Possit* ex *posuit* ortum (cfr. Erl. I, 45) fortasse coniunctiones illas genuit. Frustra Camerarius efficiebat: *quidem quam plurumum posuit*; nihil, quod hic agat, *quidem* habet; *multum*, *plurumum* in aliqua re ponitur (Acad. II, 92, ad Att. II, 23. 4), non *quam plurumum*, quasi de potestate agatur. Ceterum Cicero hæc mire scripsit et parum recte; nam in physicis uerborum uim ceteraque, quæ dicit, Epicurus non tractabat. (Contra Dauisium, qui *ea scientia* ad *dialecticam* referri putabat, neque orationis cursum neque pronomen, quod ad proxuma adhæret, cunctus, non est dicendum, quom præsertim hanc efficiat sententiam, ut Torquatus eius artis, quam ipse Epicurus reiecisset, ostendat utilitatem). Nam quod Epicurei *τὸ κανονικὸν ὁμοῦ τῷ φυσικῷ συνέταττον* (Diog. X, 30), id est, proxumo loco tamquam accessionem adiungebant (Senec. Epist. 89, 9), non continuo, quæ *ἐν τῷ κανονικῷ* tradebantur, ea in physicis tradi dici poterant: ipse Laërtius, *διαιρεῖται τοίνυν*, inquit, *εἰς τρία, τό τε κανονικὸν καὶ φυσικὸν καὶ ἠθικόν*. Et præterea *κανονικόν* illud adiungitur a Cicerone postea his uerbis: *seruata illa, quæ quasi delapsu* &c. Tum in canonico de sensuum iudicio disputabatur (*περὶ ἐναργῶν καὶ ἀδήλων καὶ τῶν τούτοις ἀκολούθων*, Sext. Emp. adu. Mathem. VII, 22); de natura orationis consequentiumque et repugnantium ibi expositum non puto, quæ omnino Epicurus non explicabat. Nec huc pertinet.

uis et natura orationis et consequentium repugnantiumque ratio potest perspici; omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non

ut Orellius putat, quod in physicis, ut aliarum rerum, sic sermonis origo tractabatur (Epicur. epist. ad Herod. apud Diog. X, 75, Lucret. V, 1027); alia st enim eius natura, quæ ad logicam et dialecticam spectat (de adfirmando et negando generaliter et de singulis, quæque similia a Stoicis diligenter exquirebantur). Accedit, quod paullo post, ubi *ἀνακεφαλαίωσις* fit (*Sic e physicis* &c.), nihil de hac physicorum laude dicit, sed a fortitudine incipit, quæ respondet his proxumis: *omnium autem rerum natura* &c. Itaque non iniuria superiores interpretes nonnulli offenderunt, quos Gzius parum acute et intellegenter refellit. Sed omnem corrigendi conatum reprimit primum orationis apta forma et scripturæ constantia, tum magis illud, quod nullis machinis effici potest, ut id Cicero dixerit, quod uerum erat, hæc Epicurum non tractasse, quod iis se facile carere posse putaret. Et incident etiam, qui corrigere uolent, his ad dialecticam translatis, in eandem peruersitatem, quam in Dauisi interpretatione notaui, ut laudetur necessariaque ostendatur dialectica. Itaque Th. Bentleius, quum Lambinus transponendo, mutando, addendo, delendo nihil profecisset, forti remedio hæc omnia uerba: *ea scientia — perspici* tollebat; oblitus tamen est simul pro *autem* reponere *enim*. Quid ergo st? Cicero deceptus illa *συντάξει τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κανονικοῦ* physicæ ampliores dedit finis, quam debuit, nec solum τὸ *κανονικόν* ei subiecit sed nonnihil e Stoicorum dialecticis. Postremo quod Gzius dialecticam tantum *artem* esse ait, non *scientiam*, ut physicam, ignorauit Ciceronis interpres, ne physicam quidem aut ullam aliam illo modo, ut ipsa disciplina intellegatur, Latine scientiam appellari, sed in physico esse physicæ scientiam, in dialectico dialecticæ. Itaque dialectica continet et homini adfert *perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam* (II, 18), et ipsa, quatenus in homine st, dicitur *disserendi ratio et scientia* (Tusc V, 72).

leuamur superstitione &c.) Semper Epicurus physica sua sic laudat, non ut cognitioni ipsi et meditationi quicquam tribuat per se, sed ut miseram illam consolationem extollat, qua si non egeret, libenter physica non minus quam dialectica aliis relinqueret. Sententia X (Diog. X, 142): *Εἰ μηθὲν ἡμᾶς αἱ περὶ τῶν μετεώρων ὑποψίαι ἠνώχλουν καὶ αἱ περὶ θανάτου, μήποτε πρὸς ἡμᾶς εἴη, ἔτι τ' ἠδυνάμεθα νοεῖν τοὺς ὅρους τῶν ἀλγηδόνων καὶ ἐπιθυμιῶν,*

onturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles xistunt saepe formidines; denique etiam morati melius erimus, quom didicerimus, quid natura desideret. Tum uero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, seruata illa, quae quasi delapsa de caelo st ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione uicti sententia desistemus. 64. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. Quidquid porro nimo cernimus, id omne oritur a sensibus; qui si

ipsa) *ipsæ* L *ipse* PCR quid) *quæ* LMPCROr. scientiam) *sententiam* E dirigentur) *diriguntur* E ullius) *illius* E oratione) *ratione* EC

ἂν προσεδεόμεθα φυσιολογίας. (Extrema, quæ fere ex Gassendi emendatione posui, apud Ciceronem his uerbis exprimuntur: *Denique etiam* &c. Omittuntur apud Plutarchum, Non posse suaui- ter &c. c. 8 p. 1092 B.) Eiusdem argumenti proxuma: *Οὐκ ἦν τὸ φοβούμενον λύειν ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων, μὴ κατειδότα, τίς ἡ τοῦ σύμπαντος φύσις, ἀλλ' ὑποπτευόμενόν τι τῶν κατὰ τοὺς μύθους·* (sana hæc sunt: si quis scientiam naturæ non teneret, sed tantum fabulas suspicione sequeretur;) *ὥστε οὐκ ἦν ἄνευ φυσιολογίας ἀκεραίας τὰς ἡδονὰς ἀπολαμβάνειν.*

quid natura) Sic etiam cod. et ed. Uict., de ceteris tacetur; melius sic notio generis et gradus exprimitur.

quæ quasi delapsa de cælo st — regula) *Τὸν κανόνα* dicit, constitutionem ueri et falsi; uid. ad 22. Cæleste Epicuri de regula et iudicio uolumen Uelleius appellat I N. D. 43 (*διοπετές*).

ullius oratione) Ne quem mendum Erl. (χ) moueat, in mgine Crat. et e cod. Uict. pro *ratione* (sic enim edebatur) adnotatur *oratione*.

64. *sensuum iudicia*) Pugnandum erat enim contra geometras, astronomos, ceteros; uid. ad 20.

Quidquid porro animo cernimus) Mouetur enim animus imaginum incursione (uid. 21); qua ratione, explicat Lucretius IV, 723 sqq. Diog. X, 32: *Πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται,* et paullo post: *καὶ γὰρ καὶ ἐπίνοιαι πᾶσαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γεγόνασι κατά τε περίπτωσιν καὶ ἀναλογίαν καὶ σύνθεσιν, συμβαλλομένου τι καὶ τοῦ λογισμοῦ.* Sed hic *λογισμός* unde esset et qui animus sentiret se pelli, non quærebatur. *Omnes sensus*, in quo hæsit Ernestius, non quinque illi intelleguntur, sed omnes sen-

omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum deniqu terit aliquid cognosci et percipi. Quos qui tollunt hil percipi posse dicunt, ii, remotis sensibus, ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Pr ea, sublata cognitione et scientia, tollitur omnis et uitae degendae et rerum gerendarum. Sic e ph et fortitudo sumitur contra mortis timorem et const contra metum religionis et sedatio animi, omnium r occultarum ignoratione sublata, et moderatio, n cupiditatum generibusque earum explicatis, et, ut

64. et percipi) *et recipi* EMCR percipi posse) *posse perc.* LPMCROr. dis *dixerunt* R e) *a* E occultarum) om. EL natura) *uera* M earum) *ea*

suum actus (sensationes barbare appellamus) ut Acad. II, 41, de N. D. I, 70 &c. Deinde pinguius aliquanto Torq *tolli sensus* ab Academicis dicit; neque enim sensus toll sed eorum iudicium, quod tam falsi quam ueri esse nec, q essent, distingui posset. Hoc Bremius animaduerso minum surde, ut ait Gzius, nihil ipse sentiens, sed non necessar minus recte corrigebat: *quod qui tollunt*; neque enim *quod* refertur ad solos infinitiuos *cognosci et percipi.* Erat tamen in Uict. codice. (*Remoti* sensus recte dicuntur, a disputatio ueri quæstione).

omnium rerum occultarum) in terra, aëre, cælo cett., explicat Lucretius in quinto et sexto libro; supra: *non cont mur ignoratione rerum, e qua ipsa &c.* Dixi propter stul mam Gzi adnotationem, quam post Beieri (ad Off. I p. 80) nitionem, si admonitione opus erat, repetiit Otto, et inde Orelli coniecturam, qui tamen uiderat, ignorationem non ess putationem. Excidit *occultarum* etiam in Gud. 2 (Erl. Gzius nominat); non potest abesse nec potuit addi.

et moderatio, natura cupiditatum &c.) Non potest hoc, u lunt enarratores, positum esse pro eo, quod est *moderatio c tatum, natura earum*; sed *moderatio*, audito etiam ex supe bus *animi*, per se dicitur, quemadmodum, nullo addito, Tusc 16. Maluit hoc Cicero quam *temperantiam* dicere, quod s præcedebat.

et, ut modo docui, &c.) Mendum, quod hic latebat, no bitaui tollere. In uolgata scriptura, si *regula* nominatiu (nec potest non esse), diuelluntur *regula* et *iudicium*, quæ iunctissuma sunt et eadem duplici nomine (*de regula et iu*

docui, cognitionis regula et iudicio ab eodem illo constituto, ueri a falso distinctio traditur.

XX. 65. Restat locus huic disputationi uel maxume necessarius, de amicitia, quam, si uoluptas summum sit bonum, adfirmatis nullam omnino fore; de qua Epicurus quidem ita dicit, omnium rerum, quas ad beate uiuendum sapientia conparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius. Neque uero hoc oratione solum, sed multo magis uita et factis et mori-

docui) *docuimus* E eodem illo) *eadem illa* omnes, Or. 65. uel) transp. ante *huic* C sit bonum) *bon. sit* M nullam omnino) *omn. n.* C Neque uero) *Nec uero* E solum) om. L et factis) om. C *factisque* L

I N. D. 43), coniungiturque regula, quæ ab Epicuro instrumenti loco data est, cum eefectu, distinctione ueri et falsi. Deinde iudicium *ab* regula constitutum dicitur, quod et re et orationis forma peruersissumum est; singula iudicia regula illa reguntur; tum, quod apertissumum est, ab *eadem illa* sic dicitur, tamquam aliud aliquid ab eadem ante constitutum sit; neque enim a Latinis umquam, quod nunc fit sæpe a male scribentibus, *idem* pro eo quod est *is*, ponitur. Ablatiuos autem *regula* esse nequit; nam si ad *regulam et iudicium* coniunctim refertur *constituto*, ad utrumque etiam pertinebit necessario *ab eadem illa*; quæ igitur hæc tertia erit? Sed ut fingamus sic hæc intellegi posse: *regula constituta*, *et ab eadem iudicio constituto*, cetera, quæ in nominatiuo erant, incommoda manent, iudicium a regula tamquam subsequens diuolsum et ab ea constitutum, tum pronomen *eadem* praue positum. Hæc qui considerauerit, non negabit, Ciceronem scripsisse: *et, ut modo docui, cognitionis regula et iudicio ab e o d e m i l l o* (qui physica docuit, Epicuro) *constituto, ueri a falsi distinctio traditur.* Sic etiam illud patet, hæc per se de canonicæ partis utilitate adiungi, neque ex illis *e physicis* dure ad *traditur* repetendum esse *in physicis*, quom præsertim rei ueritas, ut supra dixi, repugnet. Adparet etiam, cur de Epicuro, qui non proxume nominatus esset, additum sit *illo*. (Unus in hoc loco offenderat prudentis iudici homo, F. U. Reitzius, cumque in exemplo suo, quo Gzius usus est, notarat.)

Cap. XX, 65. *Epicurus ita dicit*) in sententia XXVIII, Diog. X, 148: *Ὧν ἡ σοφία παρασκευάζεται εἰς τὴν τοῦ ὅλου βίου μακαριότητα, πολὺ μέγιστόν ἐστιν ἡ τῆς φιλίας κτῆσις.*

et *factis*) Excidit hoc etiam in Ox. χ et quibusdam uett. edi-

bus conprobauit. Quod quam magnum sit, fictae ueterum fabulae declarant, in quibus tam multis tamque uariis, ab ultuma antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur, ut ad Orestem peruenias profectus a Theseo. At uero Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos quantaque amoris conspiratione consentientis tenuit amicorum greges! quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus; de hominibus dici non necesse st. **66.** Tribus igitur modis uideo a nostris esse de amicitia disputatum. Alii, quom eas uoluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus, quo loco uidetur quibusdam stabilitas amicitiae uacillare, tuentur tamen eum locum, seque facile, ut mihi uidetur,

conprobauit) *comprobatur* E Quod quam) *Quamquam* E tamque) *tam* E hominibus) *omnibus* LMPCR 66. igitur) *ergo* E a nostris esse) *esse a nostris* LPMCROr. pertinerent) *pertinent* L mihi uidetur) *uidentur mihi* L

tionibus. Igitur in mgine Crat. et e cod. Uict. adnotatur. De re multa narrat Diogenes X, 9, sqq.

tria uix amicorum paria) Læl. 15: *omnibus sæculis uix tria aut quattuor nominantur paria amicorum*; tertium illud præter Theseum et Pirithoum et Orestem atque Pyladem est Achillis atque Patrocli; uid. Plut. de amic. multitud. c. 2 p. 93 E, Lucian. Toxar. c. 10.

una in domo) Horti sunt Epicuri, quos testamento discipulis reliquit, quique ne abalienarentur, Ciceronis tempore Phædrus et Patro operam dederunt; uid. ad Famil. XIII, 1.

de hominibus) Sic etiam Pal. 1, Spir., cod. Gifani (in Burmanni Syll. Epist. II p. 309); ceteri mendum peruagatum habent.

Tribus igitur modis) *Ergo* tres Gzi. Alter modus explicatur § 69 (*Sunt autem quidam*), tertius § 70 (*Sunt autem, qui dicant*). De oratione in uoce *alii* interrupta uid. exc. ad § 23. Prima sententia Epicuri ipsius erat (II, 82) eaque constantissuma. Idem alibi docuerat (Diog. X, 120): *τὴν φιλίαν διὰ τὰς χρείας γίνεσθαι· δεῖν μέντοι προκατάρχεσθαι· καὶ γὰρ τὴν γῆν σπείρομεν· συνίστασθαι δὲ αὐτὴν κατὰ κοινωνίαν ἐν ταῖς ἡδοναῖς.*

quo loco uidetur — tuentur tamen eum) Recte prorsus inter se referuntur *quo* et *eum*, nec *quo* adiungitur ad præcedentia; in

expediunt. Ut enim uirtutes, de quibus ante dictum st, sic amicitiam negant posse a uoluptate discedere. Nam quom solitudo et uita sine amicis insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias conparare, quibus partis confirmatur animus et a spe pariendarum uoluptatum seiungi non potest. 67. Atque ut odia, inuidiae, despicationes aduersantur uoluptatibus, sic amicitiae non modo fautrices fidelissumae, sed etiam ecfectrices sunt uoluptatum tam amicis, quam sibi; quibus non solum praesentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur conse-

uirtutes) *uirtus* E ante) *antea* E *supra* L posse a uol.) *a uol. posse* PMCR confirmatur) *confirmetur* E et a spe) *ad spem et* E 67. inuidiæ) *inuidia* EPCR ecfectrices) *efficatrices* E præsentibus) *pro præs.* E

quem errorem quom quidam incidissent, hæserunt. Tantum paullo durior fit relatiuæ et demonstratiuæ sententiæ transpositio, quod casu in hanc ambiguitatem, si qua st, incurrit.

confirmatur) *confirmetur* etiam Gud. 2, quod per se de consilio intellegi poterat, sed obstat *potest*. Nam Otto, qui in his: *et a spe — non potest* audiri posse putat subiectum *amicitia*, neque orationis formam neque sententiam curat; adparet enim hoc dici, partis amicitiis ea ecfici, quæ proposita sint.

quam sibi) Non sane *amicitiis*; sed reflexiuom refertur ad latentem personæ agentis notionem, ut sit: *einem selbst*, quemadmodum, quom actio aliqua infinitiuo significata st, nulla definita persona, in sententiis adnexis sic utimur finita uerbi forma, ut *aliquis* audiri dicatur (Wopkens. Lectt. Tull. p. 2, Heusing. præfat. ad lib. de off. p. 45, Beier ad Off. 1 p. 256, II p. 76 &c.). Eodem modo dicitur infra II, 78: *amare st uelle bonis aliquem adfici quam maxumis, etiam si ad se nihil ex iis redeat;* de Inuent. 1, 97: *oratio, quæ aut sui laudem aut aduersari uituperationem contineat.* Interdum pro reflexiuo ponitur *ipse*, ut Legg. II, 55: *Eas* (ferias denicalis) *in eos dies conferre ius, ut ne ipsius* (eines selbst) *neue publicæ feriæ sint;* Wyttenbachius malebat *suæ*; ibd. I, 56: *summum bonum st — naturam sequi, — id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere* &c., pro Balb. 2: *Nihil umquam audiui, quod mihi de iure subtilius dici uideretur — nihil de re publica grauius, nihil de ipso* (id est, de ipso dicente) *modestius*; Garatonius malebat: *de se ipso*, quemadmodum I de Inuent. 30, ubi itidem *ipsum* est *ipsum dicentem*, (einen selbst) Aldina et Lbinus *se ipsum* ediderunt.

quentis ac posteri temporis. Quod quia nullo modo sine amicitia firmam et perpetuam iucunditatem uitae tenere possumus, neque uero ipsam amicitiam tueri, nisi aeque amicos et nosmet ipsos diligamus, idcirco et hoc ipsum ecficitur in amicitia et amicitia cum uoluptate connectitur. Nam et laetamur amicorum laetitia aeque atque nostra et pariter dolemus angoribus. **68.** Quocirca eodem modo sapiens erit adfectus erga amicum, quo in se

ac posteri temporis) *temporis ac post.* L possumus) *possimus* R aeque uero) *nec uero* COr. *neque non* R nisi) *ipsi* P amicos et) *ut amicos et* L *amicos ac* R atque nostra) *ut nostra* LMPR *ac n.* C 68. eodem modo sap.) *sap. eod. modo* L

Quod quia nullo modo) Recte A. Matthiæus ad hunc locum adnotat, non alius generis hanc esse uocem, quæ coniunctionibus ex abundanti præponitur, nisi quod sententias coniungit, atque pronomen illud, quod initio sententiæ sic ponitur ad superiora relatum, ut deinde tota aliqua sententia explicetur. Sed origine hæc eadem sunt, non in singulis locis. Cfr. quæ in Opusc. Academ. p. 514 dixi de ambigua huius uocis in aliquot locis natura. (Paullo post *neque uero* omnes præter Uict. et Orell.)

amicos et nosmet ipsos) Urs. cod. et, quod miror, El. 2 (sed fortasse fuit 1) *ac nosm.* In hac quæstione de *et* pro *atque* posita post *æque* nec Handius (Tursell. I p. 190) nec Otto ad h. l. satis distinxit eos locos, in quibus de subiectis coniunctis dicatur *æque*, ut nihil prorsus singulare sit (uelut Tusc. II, 62: *eosdem labores non esse æque grauis inperatori et militi*), ab iis, in quibus ex uerborum positu (interiecto *æque*) et ex sententia intellegatur *æque* ad alterum subiectum pertinere et ad id referri *et*, ut IV 64 (*cæci æque et ii, qui modo nati*); in his est enim illud, quod singulare putatur, quamquam ex altero ortum st. In quibusdam locis dubia ratio st, ut in hoc, etsi magis ad alterum genus inclinare uidetur. Cfr. ad II, 21.

æque atque nostra) Sic, ut fere ab omnibus editum st, etiam Spir. Deteriores (El. uterque, Mead., Oxx. omnes, Gzi præter duos illos) *æque ut nostra*, quod Gzius recepit, contra Ciceronis et antiquorum usum; uid. Hand. I p. 192, ubi quod citatur locus ex orat. pro domo 30, in quo sit *æque ut*, uetus mihi cantilena canenda st, prius purgari debere illas orationes quam de iis iudicium fiat; nam omnes 6 codices Oxx. (nec alios conlatos habemus) omittunt *ut*.

ipsum, quosque labores propter suam uoluptatem susciperet, eosdem suscipiet propter amici uoluptatem. Quaeque de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum eae semper uoluptatibus inhaererent, eadem de amicitia dicenda sunt. Praeclare enim Epicurus his paene uerbis, *Eadem*, inquit, *sententia confirmauit animum, ne quod aut sempi-*

susciperet) *susceperit* LPMCROr. suscipiet) *susciperet* E *recipiet* MCOr. *eae*) *he* PCROr. *haec* E inhaererent) *inhaerent* LPMCR his) *iis* M Eadem) transp. ante *his* E sententia) *scientia* LPMCR

68. *susciperet, eosdem suscipiet*) Priore loco ceteri quoque deteriores *susceperit*, omnes Oxx., quattuor Gzi; (ergo etiam Spir. ?) *susciperet* editum a Crat., Uict., Grut., Dauisio sine uarietatis adnotatione. Altero loco *recipiet* Eχψ, quattuor Gzi, *suscipiet*, supra scripto *re*, U, *recipit, recipiet* ξ. *Recipiet* asciuit Gzius; superiores tenent *suscipiet* nec quicquam adnotant. Peruerse uariatur uerbum, primum per se; quom enim idem Torquatus sapientem dicat sua et amici caussa facturum, eodem uerbo bis uti debet, ut orationis pondus sit in contrariis *propter suam uoluptatem* et *propter amici uol.* Non minus praue nonnulli in orat. de inper. Pomp. 6 in his: *quid uirtute profecturus sit, qui tantum auctoritate profecerit*, uerbum uariandum putarunt, conclusionem tollentes. Deinde *recipere* ab hoc loco alienissumum st; nam recipiuntur tantum ea, quae demandata et tradita sic suscipimus, ut promittamus aliquid et rationem debeamus, (uid. disput. mea de Asconio p. 98 not.) hoc loco de subeunda amici caussa molestia agitur. Tum autem non minus sententiam turbat futurum exactum; significat enim, quidquid prius sapiens sua caussa fecerit, postea amici caussa facturum, quod ineptum discrimen est; dubitatiue illa forma in relatiua sententia poni nequit, quom in demonstratiua dubitationis significatio nulla sit. Aptissuma contra condicionalis significatio st: quidquid, si ita usus esset, sua caussa faceret, idem faciet amici caussa.

inhaererent) Coniecturam Ernesti e sermonis lege natam confirmat etiam Spir.

Eadem sententia confirmauit animum) Sic "libri ueteres aliquot" Lbini, tres optumi Gzi, ut maluerat Morelius, edidit primus Dauisius. Graeca enim haec sunt, in sententia XXIX, Diog. X, 148: Ἡ αὐτὴ γνώμη θαῤῥεῖν τε ἐποίησεν ὑπὲρ τοῦ μηθὲν αἰώνιον εἶναι δεινὸν μηδὲ πολυχρόνιον καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὡρισμένοις ἀσφάλειαν

ternum aut diuturnum timeret malum, quae perspexit, in hoc ipso uitae spatio amicitiae praesidium esse firmissumum. 69. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra uostra conuicia, sed tamen satis acuti, qui uerentur, ne, si amicitiam propter nostram uoluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare uideatur. Itaque primos congressus copulationesque et consuetudinum instituendarum uoluntates fieri propter

perspexit) *prosp.* E ipso) om. L 69. uostra conuicia) *conuicia nostra* E qui uerentur) om. E et) om. MCR uoluntates) om. EC *uoluptatum* PMR et — uoluntates) *et consuetudines instituendarum amicitiarum consuetudinum instituendarum uoluptatum* L

φιλίας μάλιστα κατειναι συντελουμένην. (Pro *κατειναι* Gzius a Rathio adiutus scripsit *κατιδεῖν εἶναι*, quod Huebnerus recepit; debuit, ut adparet ex Ciceronis interpretatione, *κατεῖδεν.* Nam θάρσος efficitur ex sententia, *uidere* et in ipsa sententia; sed *εἶναι συντελουμένην* pro *συντελεῖσθαι* probari non potest nec coniungi *φιλίας εἶναι*, ut addatur seorsum *συντελουμένην* (quom perficiatur). Aut igitur cum censore quodam scribendum *φιλίᾳ — κατεῖδε συντελουμένην* aut potius *φιλίᾳ — κατενόησε συντελουμένην.* Otto multa de Diogenis loco ita dixit, ut transpositionem a Meibomio factam pro codicum scriptura haberet, codicum scripturam corrigendo effectam putaret.) Eandem sententiam Epicurus appellat eandem philosophandi rationem et primam sententiam, eamque recte potuit dicere *perspicere* aliquid, in quo turpissume Gzius et Otto lapsi sunt.

69. *Itaque primos congressus*) Durius h. l. omittitur *dicunt* eiusque significatio petitur ex superiore *uerentur;* nam sic *itaque* ad rem ipsam et argumenti conclusionem aliquam pertinere uidetur, quom ad omissum illud *dicunt* pertineat.

et consuetudinum instituendarum uoluntates) Huius loci restitutio debetur Pal. 1, quem Gruterus secutus est, et mgini Crat. Codex Moreli una littera aberrat (*uoluptates*, mendo peruagato); Erl. hic neglegentia librari *uoluptates* omittentis corruptus est. Deteriores aberrant; *et* omitti notatur in Uχψ, in Gruteri nota ad hanc uocem non adtenditur; tum *uoluptatum* pro *uoluntates* Pall., ceteri, Oxx. χψ; Dauisius tantum se Pal. 1 sequi dicit, Gzius tacet. Ueteres editores, nescio a quo tempore (P. Marsus, Crat.) usque ad Gruterum scribebant: *copulationesque consuetudinum, instituendarum amicitiarum fieri &c.*

latem, quom autem usus progrediens familiarita-
:cfecerit, tum amorem ecflorescere tantum, ut, etiam
lla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici pro-
se ipsos amentur. Etenim si loca, si fana, si urbis,
mnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra
cendi aut uenandi consuetudine adamare solemus,

licra) *ludicras* LOr. uenandi) *amandi* L consuetudine) *consuetudines* ROr.

i ludicra exercendi aut uenandi consuetudine adamare) Habet m uera scriptura sponsorem Erl., non silentio, sed certum, antea nitebatur ueterum quarundam editionum (Uen. 1480 94, Iunt. apud Orell.) et Uictori fide, (nam Lallemando de ibus regiis quantum credendum sit, nunc plerique sciunt,) probabatur ab intellegentibus (Man., Lbino, Dau., Ern., io) propter sententiam. Concluditur enim sic, si alias res *etudine* amemus, idem fieri facilius in hominibus posse, quod picurei dicebant, ut eos consuetudine amemus; in ablatiuo *etudine* uertitur sententia. Inter ea, quæ exempli loco po-ır, sunt *ludicra exercendi aut uenandi*, id est, ludicræ ar-m et corporum exercitationes (*ludicram exercitationem* Cicero I N. D. 102, I de Orat. 147) et uenationes, quæ ipsa erat ra et adsimulata exercitatio belli (N. D. II, 161). *Ludicrum* ubstantiuo Cicero dixit, ut Liuius aliquotiens de ludis, nec ha-aliud, quo uteretur; nam nec ludi hi erant, nec exercitatio-nes inutiles lusus recte appellari poterant. Dupliciter hæc tura corrupta st; nam in uolgaribus (Pall. præter I, Dauisia-Oxx., Gzi, ut ipse ait, præter Spir., sed excipiendus erat Erl.) ceteri accusatiui ecfecerunt, ut scriberetur *consuetu-*, retento tamen *ludicra*, ut nulla sit sententia. Sed in Pal. Spir. (et cod. Urs.), quod mirere, idem librariorum error ec-*ludicras* — *consuetudines*, quod a Grutero et Gzio receptum Sententiæ ne speciei quidem st; nam quom ex amoris in aliis origine ratio concludi debeat de amicitia, nihil nunc de icitur, sed, si loca et fana amemus, idem fieri iustius in ho-bus dicitur; (tantum inepte *in hominum consuetudine* ponitur). e enarrat Gzius: *Si loca, si fana* &c. *propter se ipsa* ..., *multo facilius homines propter se ipsos amare poterimus.* illud est *propter se ipsa?* aut ubi esse potest, in Epicureorum ntia? Nam illi si tot res a primo initio propter se amari pu-

quanto id in hominum consuetudine facilius fieri potuer et iustius? 70. Sunt autem, qui dicant, foedus es

potuerit) *poterit* C 70. dicant) *dicunt* BPMCR

tarent, concederent etiam de hominibus, nec tantis ambagibus ute rentur. Unum restat. Nam *exercendi* Cicero dixisse uidetur pro s *exercendi*, *exercitationis*, propria quadam gerundi potestate, qu quom inde orta esset, quod interdum gerundium non ad ipsu sententiæ subiectum, sed ad aliam cogitatam personam aut rem re ferretur (ut in noto illo: *urit uidendo femina*), paullatim eo pro gressa st, ut gerundium genitiuo casu non tam passiue quam pr substantiuo uerbali poneretur. (Et alii et Kritzius ad Sallu Iug. 62 in eodem sunt errore, de quo dixi ad § 60; non discer nunt primam originem constructionis et usum longius progressum; itaque in contortas explicationes et falsas incidunt.) Sic Tusc. I, 53 dicitur: *ceteris hoc principium st mouendi*, id est, *se mouendi motus* (ubi non contorte solum, sed absurde aliud subiectum qu ratur), et Acad. II, 101: *ut ei uera multa uideantur neque tam habere insignem illam percipiendi* (perceptionis) *notam*. Quod pos sit cuipiam in mentem uenire, in ipso *exercendi* uerbo, quom de hominibus se exercentibus dicatur, transitum aliquem eiusmodi fieri ad neutralem usum, quoniam etiam II de Orat. 287 dicatur: *ceteris in campo exercentibus*, id non ad hoc uerbum, sed ad illius participi proprietatem spectare docent duo Suetoni loci nec a lexi cographis nec a Ciceronis editoribus animaduersi, in Iul. 26 (*ipsi que dictata exercentibus darent*) et Aug. 98; simile st igitur eius quod in *uehens* et eius conpositis, *gignens* cett. accidit (Rams horn. p. 171 ed. 2), quom deesset participium passiuom tempori præsentis.

potuerit) Parum aptus est usus dubitatiuæ formæ in huiusmodi interrogatione eius, qui concludendo urguet, nugasque agit Gør de optatiua futuri exacti ui et 25 locis Ciceronis, ubi illud "citr ius" exterminatum sit, loquens; nec indicatiuos futuri exacti pr simplici h. l. ullam ex iis significationibus habere potest, qu apud Ciceronem inesse solent; (uid. disputat. mea de formis qu busdam uerbi Lat. p. II p. 14). Itaque non reprehendo eos, qu *poterit* scripserunt (ed. Uen. 1480, Crat., Uict., Man., Lbin., alii) Oxx. ad *poterit* tantum ex uno χ adnotarunt *potuerit*, sed erat in Pall. omnibus et Gzianis.

70. *Sunt autem, qui dicunt*) Correctio hæc est, quam præte

quoddam sapientium, ut ne minus amicos quam se ipsos diligant. Quod et fieri posse intellegimus et saepe †enim uidemus, et perspicuum st, nihil ad iucunde ui-

esse quoddam) *quoddam esse* COr. *quoddam* om. E sapientium) *sapientum* LMP;CROr. amicos quam) *quam amicos* E *amicos quidem quam* ceteri. fieri posse) *p. f.* PLMCROr.

L habent etiam Ox. E et Bas., ed. Uen. 1480; (e Dauisi, qui sic edidit, silentio nihil concluditur). Mihi, ut corrigentes sequar, huiusmodi maxume loci persuadent, in quibus adparet librariorum etiam perantiquorum ad errandum in hac re procliuitas, ut Tusc. I, 18, ubi in sententiis ex æquo positis optumi codd., regius et Gud. 1, habent: *Sunt enim, qui — p u t a n t; sunt, qui c e n - s e n t.*

ut ne minus amicos) Recte Manutius, Lbinus, Gzius deleuerunt *quidem*, quod siue post *minus* siue post *amicos* additum peruerse uocabulum præcedens insignit et extollit et praue cum *ne* coalescit. Edebatur ante Gruterum, exceptis Man. et Lambino, ut mei deteriores habent; Gruterus et Dauisius tacite transposuerunt *quidem amicos*; Oxx. E omittunt *quidem*; e Gzianis Gud. 2 *quidem amicos minus*, Bas. *quidem minus amicos*, Gud. 1 *minus amicos quidem*. (Quid Spir?) Patet de optumis nihil constare, excepto Erl., qui leuiter corruptus rectum tamen ostendit. Dixi iam in Opusc. p. 406 et 407, sæpe nescio quo errore hanc particulam a librariis sic additam esse, ut aliqua uox praue insigniretur. In hoc ipso opere III, 28 et V, 28 huiusmodi menda optumorum codicum auxilio tollenda erunt.

fieri posse) *posse fieri*, ut nostri fere deteriores, Dau. tacite, Gzius e Spir., Gud. 1, 2. Prætuli certam Erl. incertæ Spirensis fidei, quom præsertim, quamuis aptius illud uideri possit, quoniam *posse* contrarium sit ipsi rei, tamen II, 83 legatur: *id et fieri posse et sæpe esse factum.*

et sæpe enim uidemus) Pro *enim* Dau. ex El. 1 scripsit *etiam*, Man. et alii *id*, Uict. e cod. *id fieri*, Gzius *sæpenumero* pro *sæpe enim*. Sed *uidemus* respondet præcedenti *intellegimus*; requiri, igitur uidetur, quod respondeat uerbis *fieri posse*; ergo Otto et Klotzius (Quæst. Tull. p. 48) scribunt: *et sæpe esse factum uidemus* ex II, 83; ad sententiam recte, sed facillume *enim* et *factum* propter simile compendium confundi potuisse et *esse* propter *sæpe* excidere, Otto non facile cuiquam persuadebit. Fortasse sufficit Dauisi correctio, ut in uno *uidemus* (ipsam illam rem, quam fieri

uendum reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest, non modo non inpediri rationem amicitiae, si summum bonum in uoluptate ponatur, sed sine hoc institutionem amicitiae omnino non posse reperiri.

XXI. 71. Quapropter si ea, quae dixi, sole ipso inlustriora et clariora sunt, si omnia [dixi] hausta e fonte naturae, si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis atque integris testibus, si infantes pueri, mutae etiam bestiae paene locuntur, magistra ac duce natura, nihil esse prosperum nisi uoluptatem, nihil asperum nisi dolorem, de quibus neque deprauate iudicant neque corrupte, nonne ei maxumam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quasi uoce

71. sole — clariora) *illustriora et sole clariora* L dixi) *sine uncis* Or. fidem sensibus) *sens. f.* L confirmat) om. E atque) *et* E hac) *hæc* LMCR exaudita) *ex adito* C

posse intellegimus), omnia insint. Malui tamen mendum notatum relinquere.

Cap. XXI, 71. *si omnia [dixi] hausta*) Suspectum Th. Bentleio et Bremio *dixi*, non sine caussa; Gzio defendenti non de auribus purgatis dicendum erat, sed quærendum, num hæc hanc sententiam habere possent: *ita dixi*, *ut hausta essent e fonte natura*, id est, *omnia*, *quæ dixi*, *hausta fuerunt*. Mihi id fieri posse non uidetur necessarioque coniungi: *dixi hausta*, ut audiatur *esse*; atqui id ridiculum st, Torquatum eo niti, quod ipse ita esse dixerit. Librarius uerbum, quod deesse uidebatur, suppleuit, non adtendens, *sunt* pertinere ad utrumque membrum.

confirmat) om. etiam Spir., Gud. 2. Fieri potest, ut in archetypo uerbum exciderit.

nihil esse prosperum) Nusquam alibi, quod sciam, aut Cicero aut quisquam alius *prosperum* dixit, quod iucundum esset et gratum et ob hanc caussam expetendum, sed tantum quod feliciter procederet. Uidetur Cicero lusisse in simili sono uerbi *asperum*.

qui hac exaudita &c.) Sic Pal. 1 et "tres optumi" Gzi; editum st inde a Crat., nisi quod Man. et Lbinus hanc uocem omiserunt. Ceteri Pall., Oxx., Uχ, Gzi relicui *hæc*. Paullo post pluribus adiectiuis significauit τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν.

rae, sic eam firme grauiterque conprehenderit, ut is bene sanos in uiam placatae, tranquillae, quietae, ae uitae deduceret? Qui quod tibi parum uidetur litus, ea caussa st, quod nullam eruditionem esse it, nisi quae beatae uitae disciplinam iuuaret. 72. An tempus aut in poëtis euoluendis (ut ego et Triarius, ıortatore, facimus) consumeret? in quibus nulla so- utilitas omnisque puerilis est delectatio, aut se, ut to, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? e et, a falsis initiis profecta, uera esse non possunt et, :ssent - uera, nihil adferrent, quo iucundius, id est, melius uiueremus: — eas ergo artis persequeretur, endi artem tantam tamque operosam et perinde fructu- m relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii octi, qui, quae pueros non didicisse turpe st, ea pu- t usque ad senectutem esse discenda. Quae quom

uitae) om. E deduceret) *deduceretur* R nullam) *ullam* E duxit) *dixit* R acimus) *fecimus* C est) om. LMCR ut) *aut* E astris) *astrisque* L et a) id est) *id* E tantam) om. E ii) *hi* L Quae) *qui* E

duxit) Gzius in suis omnibus præter Erl. ait esse aut *dixit* aut in Gud. 2) *dixerit;* alius nemo quicquam adnotauit. Fuerunt e hos non ita multos annos, qui dubitarent, num Latine dicere- *duco esse;* itaque post lexicorum auctores exempla conlegerunt merus ad Cic. de R. P. p. 13 et in Add. p. 562 sqq., Beneckius Catilin. p. 144. De re uid. ad § 26.

72. *An ille tempus* &c.) Hunc locum rectius distinxi, quom tea plene interpungeretur ante *Eas ergo.* Bimembris interroga- nis forma ab initio instituta bis in priore membro obscuratur terpositis uerbis ad eleuandas artis et reprehendendas; itaque dintegratur oratio posita particula *ergo*, de qua dicetur ad II, . Prorsus idem in Tuscul. V, 78 factum esse ostendi in Emendd. iceron. p. 144. Uerba *quæ et a falsis initiis profecta* &c. non atis conueniunt cum *numeris* et *astris;* sed Cicero disciplinas arum rerum intellexit, quom musica, geometriam nominasset.

ea putant) *Putent*, quod orationis forma respuit (nulla ut nim coniunctiui caussa) nescio an in nullo sit codice, quamquam, uom in Manutianam et proxumas editiones irrepsisset, Dauisius

dixisset, Explicaui, inquit, sententiam meam, et eo dem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem, quae facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc ten numquam st data.

mihi) *mea* EP

tantum El. utriusque, C. C. C., Mead. testimonio coarguit, (*putent*) tantum ex EU adferunt *putant*. Recte omnes Gzi.

M. TULLI CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

In hoc libro Epicuri decreta a Cicerone reprehenduntur et refutantur, qui initio non perpetua oratione utitur, sed mauolt in singulis insistens Torquatum interrogare et ex iis, quæ is concesserit, argumenta concludere (c. 1). Primum igitur Epicurum in ipsa ui et natura uoluptatis constituenda a se dissidere ostendit, breuiter subinde Torquato ad interrogata respondente; tum enim eam uoluptatem Epicurum dicere, quæ ab omnibus dicatur, quæ sit in iucundo motu sensus, tum eam, quæ posita sit in non dolendo; hæc autem diuersa esse, non eadem (c. 2, 3); nec omnino uoluptatem esse nihil dolere, sed inter uoluptatem et dolorem tertium hoc interiectum esse, quom neque in dolore neque in uoluptate simus (c. 4, 5). Hinc iam Torquato respondere nolente, quod dialecticis captionibus se irretiri putat, Cicero perpetua oratione idem explicare pergit, Epicurum, si duo illa coniungere uellet, duplici fine bonorum uti debuisse; duas enim esse res, non solum uerba (c. 6); nunc unum eum ex duobus facere conari; nam interdum ita loqui de motu uoluptatis in corpore, ut etiam luxuriæ patro-

cinium suscipere uideatur (c. 7), modo quis elegante et caute luxuriosus sit; (et tamen luxuriosos suauite uiuere, non bene, quæ longe sint diiuncta (c. 8); ne recte Epicurum cupiditates diuisisse, desideria natur cum cupiditatibus confundentem;) deinde autem, quen huius eum turpitudinis puduerit, sic alterum illud, no dolere, laudare, ut prior illa et uera uoluptas obscu retur (c. 9).[1] *Itaque non recte eum a pueris et bestiis argumentum sumere, quom eos suauem illam uoluptatem expetere dicat, summum autem bonum non dolere esse uelit (c. 10). Nec omnino animal primum ortum, ut uo-luptatem petat, natura moueri, sed ut se diligat et con-seruet; itaque in iis, quæ prima adpetantur, multa esse præter uoluptatem; atque ab horum primorum natura-lium constitutione fluere omnem bonorum et malorum ra-tionem;*[2] *ceteros philosophos sibi constitisse, ut iis, quæ prima posuissent, finis bonorum responderet, Epicurum a se discrepare (c. 11). Deinde Cicero disputat, non sen-suum hoc esse de summo bono iudicium, sed rationis quæ omnis sententias aut uoluptatis participes aut uir tutis expertis reiciat (c. 12). Huius se exemplo contro uersiam minuere uelle, semoturumque a philosophia ce teras sententias, in quibus nulla sit uirtutis adiuncti (c. 13). Ita relinqui inter uirtutem et uoluptatem a Epicuro defensam certamen; iam, si ostenderit aliqui honestum esse, quod sit sua ui propter seque expeten dum, iacere putat totam Epicuri disciplinam (c. 14 Exponit igitur, quomodo e natura hominis omnis uirtu oriatur (c. 14), nec, ut Epicurus putet, id esse honestum quod populari fama laudetur (c. 15); quod autem Ep curus uoluptatis caussa et incommodorum metu ui tutes expeti doceat, perinfirma ea inprobitatis uincu in callidis et potentibus hominibus esse, quom præserti*

---

[1]) De progressu disputationis a c. 7 ad 9 uid., quæ ad § dicentur.

[2]) De tota hac disputatione uid. adnot. et exc. ad § 33.

Epicuro et qui eum sequantur, etiam cum periculo magnæ uoluptates eaque, quibus illæ parentur, uelut pecuniæ, petenda sint (c. 16-18); eandemque temperantiæ et fortitudinis rationem esse, ut eæ tum demum adpareant, si nullius commodi caussa honeste agatur (c. 19). Si Epicuri uera sit sententia, beatum dicendum esse, qui in omnium uoluptatum copia molliter, sed caute et prudenter uiuat, ut L. Thorius Balbus fecerit; sibi beatiorem uideri fuisse Regulum tum ipsum, quom cruciaretur (c. 20). Epicuri sententiam sequenti et Lucretiæ et L. Vergini facta uituperanda esse; nec omnino in illa schola claros uiros testis adhiberi, uirtutesque ipsas induci uoluptatis ancillulas (c. 21). Quod autem neget Epicurus quemquam, qui honeste non uiuat, iucunde uiuere posse, non posse uirtutem retineri, si omnia ad uoluptatem dirigantur, sed tantum fictam speciem (c. 22). Illud autem quale esse, quod ne profiteri quidem quisquam eam sententiam audeat apud populum, se omnia uoluptatis aut non dolendi caussa facere? (c. 23). Nec amicitiam consistere posse, quæ mutata utilitate ipsa mutetur necesse sit (c. 24). Quod ipse Epicurus amicitias cum fide coluerit, melius eum fecisse quam dixisse (c. 25); nec probandam esse ullam ex tribus rationibus, quam Torquatus de amicitia proposuisset (c. 26). Perfecto igitur et concluso, neque uirtuti neque amicitiæ in Epicuri disciplina locum esse, breuiter Cicero relicuæ Torquati orationi respondet; primum beatam uitam, si uoluptas sit summum bonum, in potestate sapientis non futuram; nec uerum esse, quod Epicurus dicat, non minorem uoluptatem ex breui tempore quam ex longinquo percipi (c. 27). Et si concedatur ipsam naturam sapientem locupletare et summam uoluptatem ex uilissumis rebus percipi, quid de dolore dicendum esse? qui si summum sit malum, omnem beatæ uitæ constitutionem euerti (c. 28); nam remedia doloris ab Epicuro proposita nullam uim habere; uirtutis potius et magnitudinis animi fomentis eum leniri, idque ex ipsius Epicuri epistula ad Hermar-

chum adparere (c. 29, 30). Sed ut hæc epistula laudas sit, sic inprobandum Epicuri testamentum, in quo, nihil ad quemquam post mortem pertinere statuerit, men diligenter de memoria sua caueat (c. 31). Perc runtur deinde, quæ a Torquato de memoria uoluptat dicta erant (c. 32) et de animi uoluptatum et dolori e corpore origine et magnitudine (c. 33). Peroratio bri excellentiam humanæ naturæ prædicat, ex qua a pareat, nos ad altiora et magnificentiora quædam nat esse, uoluptate autem dominante, uitam confundi o nisque uirtutes iacere necesse esse (c. 34, 35).

I. 1. Hic quom uterque me intueretur seseque a audiendum significarent paratos, Primum, inquam, de precor, ne me tamquam philosophum putetis scholar

1. seseque) *seque* L

Cap. I, 1. *intueretur — significarent paratos*) Recte mutati numeri notabilis uisa st grammaticis; non recte nonnulli eai sublatam uoluerunt; nam *uterque* cum plurali (*intuerentur*) Cicei numquam ponit; alterum temptari nisi uiolenter non potes Transiit igitur Cicero in altero membro ad singulorum significa tionem, paullo durius quam I, 27, quod in copulatiuo oratioa progressu. Similem transitum post uocabulum *quotusquisque* i orat. pro Flacco 104 Otto demonstrat.

deprecor) om. cod. Mor. (qui initio *sic* pro *hic*), quod cui esse aliquid uideatur, sciendum st, neque Ciceronem neq ceteros bonæ ætatis prosæ orationis scriptores umquam in proh bendo *ne facias* dicere pro *ne feceris*, quæ res incredibiliter ign ratur. Uid. quæ dixi in comment. de formis uerbi Lat. II p. not. et in Admonitt. et obseruatt. de locis quibusdam gram Lat. (1837) p. 24 not.

scholam) quales sunt Tusculanæ (I, 8), perpetuæ de qu stione proposita disputationes. Et tamen facit fere postea Cicer quod hic se facturum negat. *Magno opere* Gzius "in tribus st optumis desiderari" narrat, falso de Erl. saltem.

nobis aliquam explicaturum, quod ne in ipsis quidem philosophis magno opere umquam probaui. Quando enim Socrates, qui parens philosophiae iure dici potest, quicquam tale fecit? Eorum erat iste mos, qui tum sophistae nominabantur; quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conuentu poscere quaestionem, id est, iubere dicere, qua de re quis uellet audire. Audax negotium; dicerem inpudens, nisi hoc institutum postea translatum ad nostros philosophos esset. **2.** Sed et illum, quem nominaui, et ceteros sophistas, ut e Platone intellegi potest, lusos uidemus a Socrate. Is enim percontando atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, ut ad ea, quae ii re-

nobis) om. E nobis aliqn.) *al. vob.* L. quod) *quid* E quidem) E in margine habet incerta sede. tum) *tunc* C e) *est* E quis) *quisque* L nostros philosophos) *phil. n.* LPMCROr 2. ad ea) *ad hæc* LPMCROr. ii) *hi* ROr.

Leontinus Gorgias) Idem narratur de Orat. I, 102, III, 129. Res nota e Platonis Gorgia 447 C.

id est, iubere dicere — audire) Suspecta hæc Bremio erant, quod Torquato et Triario hoc explicari opus non esset. Sed ipse addit, quod ad defensionem satis est, Ciceronem, si hæc scripserit, lectorum potius quam eorum, quibuscum se conloqui fingat, rationem habuisse; uid. ad I, 17. *Quæstionem poscere* nondum apud Latinos certam et notam rem significabat. Tum Oxx. Eg (edd. Uict. et Lamb.) *dicerem et inpudens;* non potest addi *etiam*, quod Cicero dubitat, utrum nomen eligat, non de altero adiungendo.

ad nostros philosophos) in scholis posteriorum, ex quo tempore, omnium dogmatis iam constitutis, quom quærendi studium refrixisset, iactabant se homines in iisdem sententiis oratorie exornandis et in perpetua aduersariorum insectatione, ut Stoici in Epicureorum. Academici autem uersatilem artem eandem rem defendendi et refellendi atque contra omnia disputandi addebant. Et Academicos præcipue Cicero significat. Itaque *nostros*, quod ad sectam pertinet, præposui; ceteri nihil e codd. adnotant.

2. *ad ea, quæ ii*) Bene, quod Erl. uerum tuetur, maxume in illo casu, qui difficilius mutatur (*ea*), contra deteriorum consensum; nam *hæc* — *hi* prauissuma tamquam præsentium demonstratione, e

spondissent, si quid uideretur, diceret. Qui mos quo a posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum reu cauit, instituitque, ut ii, qui se audire uellent, non se quaererent, sed ipsi dicerent, quid sentirent; qu quom dixissent, ille contra. Sed eum qui audieban quoad poterant, defendebant sententiam suam; apud ce teros autem philosophos, qui quaesiuit aliquid, tace quod quidem iam fit etiam in Academia. Ubi enim i qui audire uolt, ita dixit: Uoluptas mihi uidetur ess summum bonum, perpetua oratione contra disputatu ut facile intellegi possit, eos, qui aliquid sibi uideri di cant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire uell contraria. 3. Nos commodius agimus. Non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam, cur. Ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua, tamen commodius, quom in rebus singulis insistas et intellegas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi, quod uelis,

diceret) *dicerent* L a) om. R audire) *audiri* E non de) *nondum* I quid) *quod* E cum qui) *qui* PLMROr. *contradicentem qui* C etiam) om. I 3. sed etiam) *sed esse* E in rebus) *uiribus* R

Dauisianis C. C. C., Mead., Ball. (Oxx. Eξχ,) Gxi quattuor, *hi*, ut ait, omnes, falso de Erl.

Arcesilas eum reuocauit) Instituit non, quid ipse sentiret, se contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare (III de Ora 67.) Credebat enim Platoni, quem sequi uolebat, summam dis putationis fuisse in iis, quæ contra alios diceret.

Sed eum qui audiebant) *eum* optume præter Erl. etiam Spi et Bas. dederunt; contrarium huic est: *apud ceteros autem* Diogenes Laërt. IV, 28 de Arcesila: *πρῶτος δὲ καὶ ἐς ἑκάτερον ἐπε χείρησε καὶ πρῶτος τὸν λόγον ἐκίνησε τὸν ὑπὸ Πλάτωνος παραδεδομέ νον καὶ ἐποίησε δι' ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως ἐριστικώτερον.*

iam fit etiam in Academia) Spir. quoque om. *etiam*; Bas. *iam etiam fit*, Gud. 2 *qui quidem etiam iam fit.* Omitti *etiam*, u Otto fecit, non potest; illo enim modo dicendum erat de ea re quæ quom antea facta omnino non esset, nunc fieret in Academia. Turbatum aliquid in uerborum ordine esse potest, etsi per se aptissumum st, quod editur.

et ad exitum perueniri. Quom enim fertur quasi torrens oratio, quamuis multa cuiusquemodi rapiat, nihil tamen teneas, nihil adprehendas, nusquam orationem rapidam coërceas.

Omnis autem in quaerendo, quae uia quadam et ratione habetur, oratio, praescribere primum debet, ut quibusdam in formulis: EA RES AGETUR, ut, inter quos

cuiusquemodi) *cuiusmodi* L adprehendas) *repr.* E et ratione) *et oratione* I oratio) *et orat.* C in) om. E agetur) *agitur* PL *agatur* MCROr.

3. *in quærendo*) id est, quom quæritur de aliqua re. Miro Davisius, quod Latine non diceretur *oratio in quærendo*, deleri hæc uolebat.

ut quibusdam in formulis: ea res agetur) In optumis codd. excidit *in* post *m* (præter Erl. in Spir., Gud. 2, opinor, etiam in Pal. 1; certe sic præscriptum notæ Gruteri, in qua dicit, se eius scripturam expressisse, etsi in contextu habet *in*); sed quod Gzius dicit *ea* omitti in Spir., Erl., Gud. 2, Bas., fallitur de Erl. (non ex silentio hoc coicio) cui quom Pal. 1 consentiat, ualde de ceteris dubito, de Spir. prorsus non dubito. Hinc tamen Gzius efecit: *debet* (*ut quibusdam formulis res agatur*), *ut inter* &c., secutus simul deteriorum scripturam *agatur* (Pall. præter 1, 2, 4, Paris. 1, 2, El. utriusque, Mead., Oxx. omnium, Gzianorum præter Erl. et Gud. 2, opinor, etiam præter Spir.); nam Pal. 1 cum Erl. *agetur* ("uidebaturque etiam fuisse in Pal. 2"), Gud. 2 et Pal. 4 *agitur*. Omnia illa ratio perturbat, primum sententiam; neque enim iam postulatur, de qua Cicero dicit, definitio rei ad agendum propositæ, sed (cuius caussa illa requirebatur) consensus disputantium, et, inuerso ordine, ideo postulatur, ut conueniat, ut quibusdam formulis res agatur; quæ autem sint illæ *quædam formulæ*, quibus res agatur, frustra quæras; deinde conparationem cum formulis iurisconsultorum, (et tamen Otto, hæc sequens, de Gaio quædam descripsit ab Orellio); postremo orationis cohærentiam; nam post *præscribere* interponitur *ut — agatur*, et tamen non hoc eo refertur, sed *ut — conueniat*. De præscribendi uerbo et ipsa re nondum dico. Uiderant iam superiores, hoc dici, idem quod in formulis quibusdam iurisconsultorum fieret, in disputando fieri debere; sed quom *præscribere* uolgari significatione acciperent nec ipsa formularum uerba nossent, requirebant sententiam pendentem: *quæ res agatur* (Manut.) aut: *qua de re agatur* (Lamb.). Nunc res dubitationi exempta est. *Præscriptiones* enim

disseritur, conueniat, quid sit id, de quo disseratur

II. 4. Hoc positum in Phaedro a Platone probauit Epicurus, sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. Sed quod proxumum fuit, non uidit. Negat enim definiri rem placere, sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conueniat, quid sit id, de quo agatur; uelut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. Quaerimus enim finem bonorum; possumusne scire, hoc quale

4. proxumum) *primum* E scire, hoc) *hoc scire* E

apud iurisconsultos, qui etiam uerbo *præscribendi* sic utuntur, appellabantur ipsa illa, quæ formulæ præponebantur, ut ea petitoris caussa, ne formula caderet, ad eam rem, quæ ageretur, certius adcommodaretur; uid. Gai Institt. IV § 130-137; earum commune initium erat: *ea res agatur*; tum sequebatur rei definitio. Exempla Gaius multa profert. (Dirksenius in libro, qui inscribitur: Versuche über die Quellen des römischen Rechts, p. 9 non satis hæc uerba ab iis distinguit, quæ alium habebant usum: *qua de re agitur*). Illa ipsa uerba Cicero ponit, uoltque in disputatione simili modo præscribi, hoc est, primum dici: *ea res agatur*, ceteràque, quæ ad ea uerba explenda pertinent, quæque illis significantur; significatur autem definitio rei, de qua agatur. Retinui tamen cum optumis codd. *agetur*, quod *agatur* manifestum st ortum esse ex præcedenti *ut;* fieri enim potest, ut iam antiquitus interdum formula aliter concepta sit aut Cicero eam praetoris iubentis oratione transtulerit ad philosophorum disserentium rationem. Paulus Diac. de notis col. 1507 Gothofr. *ER.* explicat: *ea res igitur* (agitur). Orellius ueram scripturam, et etiam Gai uerba ascripsit, sic interpungendo distraxit: *præscribere debet (ut quibusdam in formulis EA RES AGATUR), ut de*

Cap. II, 4. *in Phædro*) p. 237 B: *Περὶ παντός, ὦ παῖ, μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλεύεσθαι· εἰδέναι δεῖ περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλή, ἢ παντὸς ἁμαρτάνειν ἀνάγκη.* De Epicuro uid. I, 29. Definitiones sustulisse dicitur I, 22. Nullas enim alias probabat, nisi quibus exprimeretur, quid inesset in communi hominum notione, idque sine ullo singulari artificio reperiri posse putabat. Sed quid de Cicerone dicemus, qui non sentiat, ipsam notionem boni in his suis libris nusquam ab origine sua explicari et certis finibus comprehendi? Ipsi illi definitionum artifices Stoici, dum singula uerbis definiunt, ipsam uim multiplicem notionum in his quæstionibus interdum non admodum adcurate persecuti esse uidentur.

t, nisi contulerimus inter nos, quom finem bonorum ıxerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? . Atqui haec patefactio quasi rerum opertarum, quom, uid quicque sit, aperitur, definitio st; qua tu etiam nprudens utebare nonnumquam. Nam hunc ipsum siue inem siue extremum siue ultumum definiebas id esse, juo omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. Praeclare hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses, aut, quod esset natura adpetendum, aut, quod prodesset, aut, quod iuuaret, aut, quod luberet modo. Nunc idem, nisi molestum st, quoniam tibi non omnino displicet definire, et id facis, quom uis, uelim definias, quid sit uoluptas, de quo omnis haec quaestio st. 6. Quis quaeso, inquit, est, qui, quid sit uoluptas, nesciat, aut

etiam) *esse* E *et* C 5. quid quicque) *quicquid quid* M *quid quicquam* L st) om. E neque — referretur) om. L quidem) *quam* E Nunc) om. PLMCR definire) *finere* E definias) *diffinire* LPMCR uoluptas) om. R omnis hæc) *hæc omnis* R 6. Quis quæso) *Quis quasi* E *quasi quis* ceteri.

5. *Atqui*) Uid. ad I, 58. Mox in uerbis *quid quicque* (ut scriptum st etiam in Spir. et margine Crat.) aberrant etiam aliorum codd. deteriores, ut χ *quicquid*, ψ *quicquid quid*. De iis, quæ sequuntur, quod ad orationis formam adtinet, uid. ad I, 42, de re I, 29.

Nunc idem) *Nunc* addidit Gruterus e Pal. 1; erat etiam in Spir. et Gud. 2; in ceteris (Pall., Dau., Oxx., Gzi) aberat; itaque olim distinguebatur: *luberet. Modo idem* &c. Iidem meliores (Pal. 1, mgo Crat., cod. Mor.) *definias* dederunt, quamquam *definire*, quod edebatur ante Gruterum, non adnotant Dau. et Gzius, Oxx. autem tantum e χ (ψ omittit *et id — definias*).

6. *Quis quæso, inquit, est*) In uno uocabulo aberrant boni codices, pro *quæso* aut, ut multis aliis locis (§ 80, IV, 72, Brut. 10, Philipp. XIII, 32, ad Attic. V, 1, ad Fam. V, 15), *quasi* habentes (E; Gud. 2 *quasi* sine *quis*) aut quæ inde leuiter deflectant, Pal. 1 *quisquam si* (corrector non satis acutus syllabam *si* delere noluit), Spir. *quisquesi*. Recte emendauit Gzius. Dauisius illam Pal. 1 correctionem secutus erat: *Quisquam, inquit, est*, prauo in hac interrogatione uerborum positu. Deteriores aliorum ut noui, unde Man. et Lbinus, soloecismum in uerbi modo uitantes:

qui, quo magis id intellegat, definitionem aliquam desideret? Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi uiderer habere bene cognitam uoluptatem et satis firme conceptam animo atque conprehensam. Nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire et in eo nutare, eumque, qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quae uis subiecta sit uocibus, non intellegere interdum, quid sonet haec uox uoluptatis, id est, quae res huic uoci subiciatur.

habere) om. E bene cognitam) *cogn. b.* E conceptam) *acceptam* E conprehensam) *compressam* C nutare) *mutare* E quæ res) *quæ uis* R

Quasi quis (Lbinus rectius *quisquam*), *inquit, sit.* Uoluptatis definitio Epicurea uidetur esse apud Stobæum Eclog. Eth. p. 58 Heer., sed uidetur tantum; interpungenda enim uerba sic sunt: *ἡδονὴ γάρ·* (auditur *τέλος ἐστὶν αὐτοῖς;* explentque hæc, quod dixerat, *παθητικὸν ὑποτίθεσθαι τὸ τέλος*, tum pergitur:) *ὅθεν καὶ τὴν ἔννοιαν ἀποδιδόασι τοῦ τέλους τὸ οἰκείως διατεθεῖσθαι* (legitur *διατιθέναι*) *ἐξ ἑαυτοῦ πρὸς αὐτὸν χωρὶς τῆς ἐπ' ἄλλο τι ἀγούσης* (editur *ἁπάσης*) *ἐπιβολῆς.*

et in eo nutare) Idem uerbum de inconstantia eius, qui rem aliquam non firme conprehenderit, I N. D. 120: *Mihi quidem etiam Democritus nutare uidetur in natura deorum.*

id est, quæ res huic uoci subiciatur) Iis, qui hæc uerba, præeunte P. Fabro Semestr. II, 24, damnarant, quod inanem et prorsus superfluam noti uocabuli explicationem haberent cum molesta repetitione, parum Gzius respondit; nam et recte cadit sententiæ exitus his omissis nec difficile fuit librario ex proxumo uersu hæc transferre. Sed Cicero quom sic *sonet* posuisset de ui et significatione uocabuli (cfr. Off. III, 83), ut simul in mentem ueniret uox ab Epicuro frequentata, *φθόγγος*, addidit, hoc esse illud ipsum, quod Epicurus requireret, *τὸ ὑποτεταγμένον τῷ φθόγγῳ* (uid. ad I, 29). Sic autem sæpissume ponitur *id est*, non ut superius tamquam obscurum explicetur, sed ut adiungatur aliquid aut necessarium aut utile sententiæ et conclusioni, quom significetur, id, quod dictum sit, aut nihil esse aliud nisi id ipsum, de quo agatur, aut habere in se aliquid, quod animaduersione dignum sit. Huiusmodi hoc est in libro I § 72: *quo iucundius, id est, quo melius* (in memoriam Torquatus reuocat, hæc non diiuncta esse); II, 90: *tenuissumo uictu, id est, contemptissumis escis et potionibus* (auget Cicero explicando, ut ostendat inconstantiam Epicuri);

III. Tum ille ridens, Hoc uero, inquit, optumum, is, qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse

Tum) *Tunc* (E)CR

l. 92: *dolor igitur, id est, summum malum;* (cfr. Tuscul. III, : *aegritudine, id est, miseria*); ibd. 115; III, 18: *iam membrorum, est, partium corporis;* (admonet, quo iure membra conmemontur; Gzius ad Acad. I, 21 e "tribus suis" corrigit *et partium;* ipsum locum et codicum, si qui fuerunt, et correctionis oblitus t); Tuscul. I, 75; Off. III, 23: *natura, id est, iure gentium;* admonet, hæc eadem esse, ut apte a natura transeat ad singularum ciuitatum leges conmemorandas; non recte Beierus e codd. izi et aliquot uett. cdd. scripsit *et iure;* Orellius, nescio quo asu, retenta Beieri scriptura, prorsus nihil adnotauit; nam si consilio de suis codicibus tacuisset, editionum et aliorum codicum lissensum conmemorasset); pro Balbo 54: *Latinis, id est, foederatis* (de quo genere agitur); ad Famil. II, 17, 4; ibd. IV, 4, 3 (ubi in temporis definita significatione rectius scribitur: *postquam coeptum st* quam: *postquam coeptum sit*); ibd. IV, 9, 2 (recte Orellius non credidit Ruhnkenio); ad Attic. XIII, 38, 2 (adcommodat, quod generalius et translate dicebatur, ad suam rem; frustra Ualckenarius temptauit). Hæc ut contra eos ualent, qui nimis facile in his uocibus interpretamenti notam se tenere putant, sic non eo disputata sunt, ut defendi etiam uelim Brut. 120, ubi, si retinentur uerba *id est, ex uetere Academia,* praue ante definitur relatiuom quam ad demonstratiuom uenitur, aut IV Catil. 2; ne de eo quidem Bruti loco, qui § 172 est, quicquam adfirmauerim.

Cap. III. *Tum ille*) Ante Manutium edebatur *tum* (Crat., Uict., sed iam ed. Uen. 1480); deinde ab eo ad Bremium *tunc.* Illud reuocauit Gzius e "scriptis suis omnibus" (etiam Oxx. EU$\xi\chi$), cui hic de Erl. credo. Debuit sic scribi in transitu; uid. ad I, 29.

Hoc uero optumum, ut is) Subtiliter de particula *ut* ibi posita, ubi infinita sententia requiri uideri possit, disputauit ante hos decem annos Edu. Wunderus (in Iahni Ann. a. 1827, tom. III fasc. 2 p. 151 ad 163), eo omnia deducens, ut particulam illam in his locis pro *quomodo* accipi debere iudicaret; quem sequens Otto ad h. l. multa exempla sine delectu et iudicio congessit. Sed ipse Wunderus mihi hic non satisfecit, plus tribuens, ut fit, unitati cuidam significationis et discrimini perpetuo quam sermonis natura permittit. Nam illam esse primam huius particulæ significa-

dicat, id extremum, id ultumum bonorum, id ipsum qui

quid et) *quid sit* LPMCR *quidem* EOr.

tionem, certum st; illud dubitatur, retineaturne sic modi interrogatiua significatio in hac, de qua agitur, coniunctione, ut adpareat per se et sentiatur, et num hæc sit caussa hanc particulam potius quam infinitam sententiam ponendi. Atqui ad illum *quomodo* in singulis locis adeo contorte peruenitur, ut non adpareat, cur non æque in ceteris omnibus sententiarum coniunctionibus tale aliquid excogitari possit, in quibus tamen non ponitur *ut* pro infinita oratione. Itaque nihil nos illa interpretatio adiuuat. Analogia autem, qua uir præstantissumus utitur, quod etiam dicatur: *non est ueri simile*, *quam* &c. (non solum apud Ciceronem, sed apud Senecam quoque, de tranquill. animi 14, epist. 108), ea uero nulla st; nam de gradu hoc dicitur, non de facto. Multoque st alia propior et simplicior uia hæc explicandi et quæ ab ipsa natura sermonis proficiscatur. Nam quom multæ sententiæ obiectiuæ et subiectiuæ hanc haberent naturam, etiam propter primariæ sententiæ uerbi genus, ut facili transitu earum formam subirent, in quibus ecfectus significatur, in iis propter hanc inclinationem *ut* positum st, cuius particulæ (ut fit in omnibus huiusmodi uocabulis) non iam certa aliqua prima significatio, sed generalis quædam uis in sententiis uinciendis percipiebatur. Manifesta st hæc ratio in iis uerbis, quæ proprie ecfectum significant, ut in hoc ipso *ecficio*, quom de conclusione ponitur, *sequitur*, aliis. Sed quid horum similius quam hoc: *concedo, ut ita sit*, conflata sentiendi et permittendi notione? (cfr. quæ ad I, 14 dicta sunt). Atque huic cognatum st *adsentior*, etiam *teneo*, *retineo*, ut sentiendo ecficere quodammodo uideamur, ut aliquid alicuius modi sit. Perspicuum etiam illud, quod Cicero numquam dixit *probo, ut ita sit*, sed ter saltem (hic II, 108, Tusc. III, 5, pro Flacco 33): *qui probari potest*, *ut* &c. (In hoc opere III, 48 ... non adnectitur adprobandi uerbo, sed toti sententiæ, hoc modo *ut hoc idem adprobandum sit nobis*, (ita) *ut* &c.) Jam in adiectiuis eandem esse rationem, uel inde manifestum fit, quod Cicero numquam dixit: *ueri simile st, ut*, sæpe: *non ueri simile st*, *ut*, ... est fere: *non fieri potest*, *ut*; similiterque dicitur *integrum esse* *ut*, alia. Atque hinc particulæ *ut* usus transfertur ad omnia illa quæ per adiectiua sic enuntiantur, ut leuis aliqua sit ecfectus consecutionisque significatio et a declaratione siue iudicio de subiecta sententia declinatio. Pro Flacco 65 quom Cicero sic dicit: *Quid in Græco sermone tam tritum atque celebratum st*, *quam*, *si*

quale sit, nesciat! Atqui, inquam, aut Epicurus, quid uoluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens mouetur et

sit) *nescit* L sit uoluptas) *uol. scit* (sic) L Quia) *quare* C esse) om. Or.

nis despicatui ducitur, ut Mysorum ultumus esse dicatur? hoc significat: *quid tam uolgo fit?* Si posuisset: *quam dici*, significasset: *quid tam notum et sæpe dictum st?* Atque hoc ad hunc quoque locum, a quo sum orsus dicere, pertinet. Nam si sic dixisset Torquatus: *eum — nescire*, tantum, mirum id esse, simpliciter iudicasset (*dass er nicht weisst*); nunc simul dubitare se ostendit, sciri possit (*dass er nicht wissen sollte.*) De Diuin. II, 5 (*Magnificum et gloriosum, ut*) et de Orat. II, 178 (*nihil est in dicendo maius, quam ut faueat oratori is* &c.) Ciceronis animo obuersabatur ecfectus notio (*ecficere, ut.*) Sed satis multa dixi uel postius nimia; uniuersam enim rem declarare uolui, non singula persequi.

quid et quale sit) Secutus sum cum Bremio optumorum codicum (etiam Pal. 1 et Spir.) non ipsam scripturam sed uestigia aperta; nam nec asyndeti uehementia, maior etiam in interrogando, ferri poterat, nec *quidem* hic poni, ubi nulla st circumscriptio et minus ab aliis separatio (uid. ad I, 70). *Quid et quale sit* prorsus eodem modo ponitur I, 29, Tusc. III, 11.

hanc esse sentiunt) *Esse* omisit Gzius, sequens Spir., quom in Gud. utroque et Bas. poneretur post *omnes*. Miror tantum dissensum, quom Erl. cum ceteris meis consentiat; nec infinitiuom abesse posse credo. Nam pro eo, quod est *intellegunt*, quomodo § 50 *sentiat* ponitur, hic, omisso infinitiuo, dure diceretur, nec puto ita dici cum duplici accusatiuo; (sic enim accipiendum esset: uoluptatem quom dicunt, hanc sentiunt.) Multo autem minus prima et propria significatione accipi *sentiunt* potest; neque enim disputatur, quæ uoluptas sentiatur et percipiatur ab omnibus, sed quæ putetur et iudicetur uoluptas esse, ut ostendatur, Epicurum cum communi et insita animis notione pugnare. *Sentio esse* autem hac iudicandi (non uolgari animaduertendi) significatione rarius legitur, sed recte dicitur; Tusc. V, 82: *qui quom finem bonorum esse senserint, congruere naturæ; — sequatur, necesse st* &c.; Acad. I, 22: *omnis illa antiqua philosophia sensit, in una uirtute esse positam beatam uitam;* ad Attic. VII, 6: *sentiam, omnia facienda, ne armis decertetur.* Adparet, incipere hic incon-

iucunditate quadam perfunditur. 7. Quid ergo? istam uoluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam. Nam interdum nimis etiam nouit, quippe qui testificetur, ne intellegere quidem se posse, ubi sit aut

7. inquit) transp. post *ergo* PLMC quidem se) om. E *quidem* R

stantiæ Epicuri et ab usu loquendi discessionis expositionem, sed, quom aliquamdiu subsistatur in ea parte uoluptatis Epicureæ conmemoranda, in qua is cum uolgo consentiat, non statim nec recta uia eam reprehensionem perfici, sed inde a § 18, ubi de *indolentia* ab Epicuro in uoluptatis locum et nomen inducta disputatur. Itaque *quia* ea fere ratione positum st, de qua dixi ad I, 18.

7. *istam uoluptatem, inquit*) Sic etiam Pal. 1 et Spir. Editiones ante Gzium et ceteri eius codd. ut nostri deteriores; nec is ordo per se inprobandus est; uid. Acad. I, 13.

quippe qui testificetur) Uerba Epicuri e libro περὶ τέλους præter Diogenem (X, 6) et Hesychium Milesium Athenæus paullo pleniora ponit VII p. 280 A, conl. XII p. 546 E: Οὐ γὰρ ἔγωγε δύναμαι νοῆσαι τἀγαθὸν, (ἔχω, τί νοήσω τἀγαθόν, Diog.) ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀφροδισίων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀκροαμάτων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς διὰ μορφῆς κατ' ὄψιν ἡδείας κινήσεις. Transtulit paullo etiam plura Cicero in Tusc. III, 41: *Nec equidem habeo, quod intellegam bonum illud* (confirmat Diogenis scripturam) *detrahens illas uoluptates, quæ sapore percipiuntur, detrahens eas, quæ auditu et cantibus, detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suauis motiones siue quæ aliæ uoluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. Nec uero ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis. Lætantem enim mentem ita noui, spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore, ut natura iis potiens dolore careat.* Eadem significantur 1 N. D. 111. Corrigendus est Ciceronis locus in oratione in Pison. 69, ubi eandem Epicuri sententiam adtingit; editur enim: *iste — testificari, tabellas obsignare uelle, Epicurum d i s e r t u m dicere; e s t t a m e n: dicit, ut opinor, se nullum bonum intellegere posse demptis corporis uoluptatibus.* Eloquentiam Epicuri Piso non curabat, nec ea a Philodemo in dubium uocata erat; scribendum st: *Epicurum d e s e r t u m dicere; e t e n i m dicit, ut opinor* &c. Desertum Epicurum clamabat ab iis, qui dogma de corporis uoluptate non tenerent.

t ullum bonum praeter illud, quod cibo et potione ium delectatione et obscena uoluptate capiatur. ɘc ab eo non dicuntur! Quasi uero me pudeat, istorum, aut non possim, quemadmodum ea di-, ostendere! Ego uero non dubito, inquam, quin possis, nec est, quod te pudeat sapienti adsentiri, unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. Ietrodorum non puto ipsum professum, sed, quom ıretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium se; septem autem illi non suo, sed populorum suf-omnium nominati sunt. 8. Uerum hoc loco sumo,

) *quid* (LPM)Or. et potione) *aut pot.* COr. om. L et aurium) *aut* uero) om. LMPCR ea) *ista* E puto) *putant* LMPCR beneficium) *bo-ficium* E suffragio omn.) *om. suff.* M 8. Uerum — uocant) Non. (uerum — uoluptatis, id. p. 396)

od *sit ullum bonum*) Sic recte uett. edd. (etiam Mars., Crat., postea irrepsit *quid*; quæritur, quodnam ullum prætерea sit. Tum *aut potione* ex. ed. 1 peruenit in Manuti edit. ceps in ceteras; *et* Mars., Crat., Uict., restituitque Dau. e , Mead., Ball. (Eξχψ); repugnat Gzius, sed de codd. tacet. :ero post *quasi* Gruterus addidit e Pal. 1; erat etiam in

:*emadmodum ea*) *ista* etiam Spir. Incommode et putide idem nea repetitur.

pienti) Non est in Pal. 1, nisi a manu longe recentiori. . Etiamsi *ei* substitueris, deerit aliquid ad sententiam: sa-et quidem ei sapienti, qui &c.

pientem profiteri sit ausus) Cat. Mai. 43, Plut. Non posse er&c. c.18, p. 1100 A: σοφὸν δὲ μηδένα φάναι πλὴν αὐτοῦ γεγο- (Uerba ἐπὶ τῶν μαθητῶν corrupta sunt; nam neque ad pertinere possunt neque memorabile erat, hoc coram disci-lictum esse, ubi etiam minus offensionis haberet, quam si aliis.)

m Metrodorum non puto) Metrodorus Epicuri *conlega sa-* : appellatur I N. D. 113, *pæne alter Epicurus* hoc libro Itaque sæpe tamquam duo huius disciplinæ principes con-tur, Tusc. II, 8, N. D. I, 86, Plut. Non posse suauiter &c. , 12. *Puto* etiam Pal. 1, Spir., Gud. 2, mgo Crat. Ceteri ante Gzium *putant*.

uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum noss quam ceteros. Omnes enim iucundum motum, quo sei sus hilaretur, Graece ἡδονήν, Latine *uoluptatem* uocan Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam et quidem discendi caussa magis, quam quo te aut Ep curum reprehensum uelim. Ego quoque, inquit, didic

uerbis) *de uerbis* Non. p. 396. his) *iis* LM nosse) *non nosse* Non. *notas* Or. hilaretur) Non. *hiaretur* E *hiaret* L *hiarent* PMR *hiant* C inquam) *i quit* L quidem) om. E didicerim) *dicerem* L

8. *Epicurum nosse*) Est idem fere, ac si dixisset: *ostenden se nosse*, agnoscere nec tamquam ignotam et alienam reicere Sed Cicero dixit sic, quod supra posuerat *ignorat* et *nimis etia nouit.* Nec coniungendum st *uerbis nosse*, quod quid sit, Dauisiu iure dubitat, sed *his uerbis* est: *quom his uerbis utitur.* Eoden modo dixit in Tuscul III, 41, nisi quod ablatiuos ille abest: *At que hæc quidem his uerbis, quiuis ut intellegat, quam uoluptate norit Epicurus.* Dauisius et Gzius scripserunt *notasse*, quod ne ad illa *quam ceteros* aptum st et aliter dicitur de nomine impo nendo tamquam nota. Bremius *uerbis his* deleri uolebat. Pr codicum et Noni scriptura etiam Klotzius multis uerbis disputauit, Quæst. Tull. p. 51-54. Adtractionis genus, quo *quam ceteros* di- citur, id est, *quam cæteri norint*, nunc etiam in libris peruagatis conmemoratur; itaque hoc tantum addo, durissume eo usum Ci- ceronem in libro I N. D. 86: *Non animaduertunt, hic eum ambigue locutum esse, sed multis aliis locis et illum et Metrodorum tam aperte, quam paullo ante te*, id est, *tu locutus es*; nihil enim omnino hoc pertinet ad aliorum sententiam et animaduersionem, qui Uelleium non audierant, sed ab ipso Cotta additur. Liuius etiam, qui uolgaria exempla habet VIII, 14, XXXIX, 24, durius sic locutus est in participiali, non infinita, oratione XXXIV, 32 *nam et Messenem, uno atque eodem iure foederis, quo et* (expressit Græcum τῷ αὐτῷ, ᾧ καί contra Latinam consuetudinem) *Lacedæ- monem, in amicitiam nostram receptam, — cepisti.* Idem Liuius contra insolenter adtractionem neglexit XLII, 37: *Achæis indi gnantibus, eodem se loco esse, — quo Messenii atque Elii.*

quo sensus hilaretur) Ad ueram scripturam, quam Nonius con seruauit, Uictorius restituit, proxume accedunt cum Erl. consen tientes Pal. 1, Spir., mgo Cratandri. Deteriores (Pall. cett., Da uisiani, Oxx., Gud. 1, 2) consentiunt in *hiarent*; Bas. *hilarent.*

libentius, si quid adtuleris, quam te reprehenderim. nesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quid dicat se summum bonum, quo putet omnia referri oportere? eneo, inquit, finem illi uideri nihil dolere. Quid? idem e, inquam, de uoluptate quid sentit? 9. Negat esse im, inquit, propter se expetendam. Aliud igitur esse enset gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, ehementer errat; nam, ut paullo ante docui, augendae oluptatis finis est doloris omnis amotio. Non dolere,

te) om. LPMR reprehenderim) *deprehenderim* C *rem deprehenderim* PMR inquam) *inquit* E quid) *quod* LPMCROr. summum bonum) *bon. s.* E iste, inquam) *iste* LPMCROr. 9. eam) *causam* C se) *se ipsam* MCOr. Et quidem) *equidem* E Non dolere) *Cum non dolere* LPMR *Tum uero dol.* C

quid dicat) Recte hic Erl., etiam Eξ (ceteri editores nihil adnotant); nam quæritur, qua in re Hieronymus summum bonum ponat. Scripsit autem Cicero plene et summi boni nomini addidit illa *quo putet* &c., ut ostenderet, uitæ rationem mutari hac discrepantia. Non recte igitur Dauisius hæc (*quo — oportere*) omitti uolebat. De Hieronymo Rhodio nihil, quod ad philosophiam adtineat, præter hanc unam sententiam traditur, quæ commemoratur V, 14, Acad. II, 131, cett.

idem iste, inquam) Recepi uerbum, quod cum Erl. consentiebant Eξ, ut idem in aliis bonis codd. fuisse putarem. Uidetur etiam offensionem habere uerbi eius in hac frequenti personarum mutatione uno et altero loco omissio, quom id longe plurumis locis ponatur; sed tamen mox omittitur (*Aliud igitur* &c.) et paullo post § 17 (*Ergo in eadem* &c.) et supra I, 28 *inquit* in simili orationis forma. Excidit interdum conpendio notatum; uid. uar. script. ad III, 14, IV, 2.

9. *propter se*) *ipsam*, quod uolgo additur, Gzius abesse ait in tribus suis codd. optumis, duobus Oxx. (in Halensi edit. notatur tantum E). Omittit etiam cod. Uict.

Et quidem, inquit) Multi codd. *equidem*. Gzius. Est ita in E, peruagato errore. Concedit Torquatus et remotionem argumenti adiungit; uid. ad I, 35.

Non dolere) Sic etiam Pal. 1, Spir. (Gzius in eo et Erl. scribit *esse dolore*.) Ceteri Pall., Par. 1, 3, C. C. C., Mead., Ball., Oxx. Eξ, duo Gzi *cum non dolere*, El. 1, Par. 2, ξ (at is est C. C. C.) *tum non d.*, Gud. 2 *cum uero d.* Lbinus *tuum non dolere* coiciebat, prave posito pronomine et ab altero (*istud*) diiuncto.

inquam, istud quam uim habeat, postea uidero; alia uero uim uoluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi ual pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperie inquit, in hoc quidem pertinacem; dici enim nihil pote uerius. Estne quaeso, inquam, sitienti in bibendo uolu ptas? Quis istud, inquit, possit negare? Eademne, [inquam, quae restincta siti? Immo alio genere. Restincta eni

istud) om. L uidero) *uideo* LP necesse est) *necesse* E quæso, inquam) *quæso* istud) *ista* EOr. possit) *posset* LPMCR inquam) om. EPMC sine uncis Or. qu om. R siti — enim) om. LR Restincta enim) *Nam restincta* MC om. *enim*

Quis istud, inquit, possit negare) *Ista* "tres optumi" Gzi Bas. Non secutus sum, quod hic necessario ad unam illam res de qua quæsitum erat, refertur pronomen; euertatur conclusio, cum Gzio interpreteris *istud et talia*; et quæ sunt illa talia? I Tusc. 1, 12 cod. regius recte tuetur *istuc* (non *istud*); paullo ant *ista* refertur ad plura illa, quæ alter dixerat. *Possit* iidem "tr optumi." Et recte sic scribi Ernestius uoluerat; condicional illa interrogandi forma in negando, quæ st in scriptura olim ua gata, quam Bremius probat, Gzius, etsi primus *possit* edidit, mu torum locorum exemplo defendi putat, nec tamen ullum profer e medio nostro sermone st, non Latino, qui, quom quæritur, qu nunc fieri possit, unum fert: *quis dicat? credat?* similia. Long aliud est: *quis diceret?* Sed puerilia hæc sunt. *Inquit* "in scripl multis desiderari" Gzius ait, errans, ut solet; nam addit *inqua* post *eademne* seruare tris optumos suos, quod ex Erl. falsum es perspicitur; perturbauit igitur hæc. Et *inquam* omittunt præt meos e Dau. Par. 2, 3, Mead., C. C. C. (ξ) Ball. (ψ), Oxx. Et opinor, pæne omnes; (in uno et altero ex *ne*, *que* (*quæ*) factu *æque*).

alio genere) Fuit, qui *alia genere* scribi mallet, non recte abundabit enim uitiose *genere*, quoniam de nulla alia diuersitat uelut gradus, cogitari potest. Nec tamen, quod non sine caus addubitatum st, ponitur pro *alius generis*, audito *uoluptas*, se auditur totum: *Est ei uoluptas*, adiungiturque *alio genere*, id e fere, alio modo, ut in Uerr. II, 149: *uno genere circumscribe* (excludere) *habetis in animo genus hoc oratorum*. Apud scripto res paullo inferioris ætatis interdum *genere* plane pro eo, qu est *modo*, dicitur, maxume apud Senecam, ut *omni genere* de B nif. II, 8, et ibd. c. 10: *parum* (st), *si foenerare cogitas*, *sed dare*, *quo genere accipienti maxume profuturum st*, *dubis*. Cu

sitis stabilitatem uoluptatis habet, illa autem uoluptas ipsius restinctionis in motu st. Cur igitur, inquam, res tam dissimilis eodem nomine appellas? 10. Quid paullo ante, inquit, dixerim, nonne meministi, quom omnis dolor detractus esset, uariari, non augeri uoluptatem? Memini uero, inquam. Sed tu istuc dixti bene Latine,

uoluptatis habet) *habet uoluptatis habet* R habet) *inquit* add. LPMCROr.) res; om. L tam) om. R 10. istuc) *istud* MC dixti) *dixisti* MCR

testus *eris te teste.* (Si sic interpunxeris, defensum erit *dabis*, quod Muretus omisit, Ruhkopfius reuocauit, non intellexit;) id. epist. 77, 11: *animam uariis generibus emittunt.* Nec aliter Quintilianus X, 5, 2: *libros Platonis edidit hoc genere* (exercitationis caussa) *translatos.*

Restincta enim) Sic mgo Crat., et ita editum tacite a Uict., Grut., Dau. Confirmant etiam Spir. et Gud. 2. Oxx. EUχ, Gud. 1, Bas., aliquot edd. uett. *Nam restincta.* Exciderat enim in nonnullis, ut in cod. Uict.

uoluptatis habet) Quod uolgo additur *inquit*, omittit etiam Spir., nec uidetur sic e prima sententia (*Immo alio genere*) in alteram caussalem reici potuisse. (Repetitur in altera sententia ante uocatiuom 1 N. D. 17.)

nonne meministi) Non inprobabiliter Bremius: *non meministi*, si modo certum st, Latinos id constanter secutos esse, quod primum occurrit, ut *nonne* tum dicatur, quom adfirmatum aliquid iri putemus, *non*, quom quærentes admiremur aliquid non fieri. Hoc enim Torquatus dicit: *oblitusne es*; cfr. paullo post § 15: *Tu — non uides —?* Sed difficile st iudicium, quoniam in ipso se a nostro sensu discedunt Latini, quom dicunt *Estne* et similia. Et uidentur interdum in illa quoque ratione *nonne* dixisse; certe eadem corrigendi necessitas et alibi erit et hic libro V, 86: *Nonne igitur tibi uidentur, inquit, mala?* Nam hoc dicit: Credis igitur non esse mala?

istuc dixti) *Istuc* fere antiquiores edd. (Marsi, Crat., Uict.); reuocauit Grut. e Pal. 1; tenuerunt relicui tacite, nisi quod Gzius item tacite *istud*, ut olim Man. et Lbinus (et codd. Oxx. EUχ). *Dixti* dedit Uict., tum Grut. e Pal. 1 et tenuerunt ceteri; habet etiam Spir. (Oxx. EUχ *dixisti.*) Nolui delere, quod fieri potest, ut ipse Cicero scripserit; etsi si is ea syncopa in loquendo et scribendo usus est, aut constanter id fecit aut saltem sæpius quam tribus locis (hic et III N. D. 23 et ad Att. XIII, 32; pro Cæcina

parum plane. *Uarietas* enim Latinum uerbum st, idqu proprie quidem in disparibus coloribus dicitur, sed trans fertur in multa disparia: *uarium* poëma, *uaria* orati *uarii* mores, *uaria* fortuna, uoluptas etiam *uaria* di solet, quom percipitur e multis dissimilibus rebus diss milis ecficientibus uoluptates. Eam si uarietatem dic res, intellegerem, ut etiam non dicente te intelleg Ista uarietas quae sit, non satis perspicio, quod ai quom dolore careamus, tum in summa uoluptate n esse, quom autem uescamur iis rebus, quae dulcem m tum adferant sensibus, tum esse in motu uoluptate qui faciat uarietatem uoluptatum, sed non augeri illa

parum) om. PR proprie) *proprium* C in disparibus) *more paribus* etiam uaria) *u. et.* C e) *ex* PC dissimilis) *dissimiliter* LPMCROr. ecfici tibus) *efficientes* E te) transp. ante *non* L, ante *dicente* P iis) *his* adferant) *afferunt* E qui) *quæ* LPMCR

82 non reperitur hæc forma in codicibus Ciceronianis, sed Quinctiliani codicibus arcessitur); nam propria caussa, cur his l cis ita Cicero scripserit, nulla omnino st; ergo casus hic dos natur.

dissimilis ecficientibus uoluptates) Sic scriptum erat in "aliqu ueteribus libris" Lbini et edidit Gruterus e Pal. 1; solum eti *dissimiles* in marg. Crat. adnotatur; Spir. cum Erl. præterea *ficientes*, errore; ceteri, ut nostri deteriores. Adiectiuom mer tenuerunt Dauisius et Ernestius; neque enim de modo uolupta ecficiendæ agitur, sed de dissimilibus uoluptatibus in unam uari confluentibus. *E multis* omnes Gzi codd. (Ox. ψ); in edd. e fere *ex*. Mox I. F. Gronouius (ad Liu. XXII, 39) in codice opt mæ, ut ait, fidei scriptum uidit *etiam dicente*, unde infelici co iectura ecfecit: *etiam indicente.*

quod ais) Dixit paullo breuius, hac sententia: *quæ in eo p sita sit, quod, ut ais, — in summa uoluptate simus* &c. Ha Dauisius nec intellexit Gzius.

qui faciat) Sic scribendum esse, Dauisius uiderat; ex Erl. Spir. edidit Gzius. In motu enim, non in uoluptate, caussa u rietatis est. Nec huc pertinet, quod §75 ea uoluptas, quæ in mo sit, facere aliquam uarietatem dicitur. Nam hic nec in una notionem coniungi potest *in motu uoluptatem*, ut *in motu* diuell tur a uerbo *esse* intelligaturque: ἡ ἐν κινήσει, et additur *uol ptatum.*

non dolendi uoluptatem; quam cur uoluptatem appelles, nescio.

IV. 11. An potest, [ille] inquit, quicquam esse suauius quam nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam, (nondum enim id quaero,) num propterea idem uoluptas est, quod, ut ita dicam, indolentia? Plane [idem], inquit, et maxuma quidem, qua fieri nulla maior potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? 12. Quid enim necesse st, tamquam meretricem in matronarum coetum, sic uoluptatem in uirtutum concilium adducere? Inuidio-

11. [ille] inquit) *inquit ille* MROr. (hic [*ille*]) *ille quicquam inquit* L enim) om. L id quaero) *quaero id* M propterea) *prope* PLCR *proprie* M [idem]) om. E sine uncis Or. inquam) *inquit* E ita) om. E 12. uirtutum conc.) *conc. u.* L Inuidiosum; Ante hoc add. *Sed forte dicitis* LPMCR

Cap. IV, 11. [*ille*] *inquit*) Hoc ordine editiones ante Manutium et omnes Gzi codd. Ne ego quidem habeo, ubi Cicero sic uerbo *inquit* subiectum praeposuerit, praeter tris locos, quos Heindorfius ad I N. D. 17 citauit, de Orat. I, 149, II, 31, III, 90, propter id ipsum suspectos, quod omnes in uno opere sunt, cuius codices omnes recentes sunt. Itaque uocem ualde suspectam notaui.

indolentia) Utitur eadem uoce § 19 et in libris de officiis, quo postea Seneca st. Quod Sidonius Apollinaris in epist. ante carmen XIV Ciceronem *indoloriam* alicubi dixisse narrat (quamquam Sirmondus in antiquo cod. *indolentiam* inuenit), id etsi ab infimae aetatis scriptoribus dictum st (uid. Sauar. ad Sidon. Apoll. l. c.), adeo a Latina uocum deriuandarum lege abhorret, ut Ciceroni sub stilum subire non potuerit.

propterea) Sic etiam Spir., mgo Crat. Ceteri Gzi *proprie* (Gud. 2, Bas.) aut *probe* (etiam Oxx. Eξχψ) quod P. Marsus et Crat. ediderunt.

Plane [*idem*], *inquit*) *Idem* omittunt etiam Spir. et Bas. Superiores nullam scripturae discrepantiam adnotarunt. Recte una illa uoce adfirmari in respondendo potest, ut apud comicum utrumque dicitur *planissume*. Minus adcurate Cicero sic orationem continuauit ac si dixisset: *num indolentia idem st quod uoluptas?* Mox ante *constituto* excidit *ita* (ob *a te*) etiam in Spir. et Bas.

sum nomen est, infame, suspectum. Itaque quenter dici solet a uobis, non intellegere nos, q cat Epicurus uoluptatem. Quod quidem mihi si dictum st, (est autem dictum non parum saepe,) tis clemens sum in disputando, tamen interdu subirasci. Egone non intellego, quid sit ἡδονή Latine *uoluptas?* utram tandem linguam nescio? qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicunque rei esse uoluerint? Quod uostri quidem uel optu

infame) *infane* E *infamiæ* LPM *et infamiæ* C suspectum) LPMCR hoc frequenter) *fr. h.* L quam) *quid* E dicat Ep.) *Ep* quando) *quando* E sum in disp.) *in disp. sum* L qui fit) *qui sit* E uoluerint) *uoluerunt* LPMCR uostri) *nostri* E

12. *Inuidiosum nomen st*) Stultum additamentum enim ab Epicureorum parte hæc dicuntur) et in uoce *f fortasse*) soloecum omittunt etiam Pal. 1, Spir., cod. Ui ex editoribus primus Uictorius, nisi quod retinuit *sed* (*diosum*), quod sustulit Gruterus. Erant illa uerba in Pa ris, Dauisianis (etsi eius C. C. C. est ξ,) Oxx. Uψχ, Gzii cuis tribus.

infame, suspectum) Sic Pal. 1, 3, Spir. (*insane*), m ξ, restituitque Gruterus. Quom *suspectum* transisset in (χ), hinc factum st: *infamiæ subiectum*, (in ψ, Dauisianis, Bas.,) in aliis præpositum *et* (in Pall. ceteris, si mod Gruterus adtendit, et fortasse duobus Oxx. et Gud. 1,) ante Gruterum edebatur. *Suspectum* Bremio non placeba minus esset quam *infame*; sed recte infamiæ nominis ipsiu suspicio, quam de hominibus excitat.

uoluerint) Omnes scribunt *uoluerunt*, de codicibus tac mirum etiam de Erl. Gzius tacuit, ne plus fidei de cete silentio tribuas. Ad hanc quoque partem orationis per sententiæ pendentis et tantum cogitatæ.

Quod uostri quidem) Pronomen *quod* quom Cicero r ad id, quod inuolutum erat in illis: *sciant, quicunque* — (ut uoluntas sufficiat, nihil opus sit discere,) addidit ep explicatius idem subiungens, *nihil opus esse* &c., notissum (ad Fam. XIII, 40: *si ulla mea apud te commendatio ualu scio multas plurumum ualuisse*; cfr. ad I, 67). Tamen h Dauisius et Ernestius; Bremius caussalem particulam puta sponderique superiori interrogationi, non sane apto re

putant, nihil opus esse, eum, qui futurus sit philosophus, scire literas. Itaque ut maiores nostri ab aratro adduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset, sic uos de pagis omnibus conligitis bonos illos quidem uiros, sed

opus esse) e. o. E eum) om. C futurus s. philos.) *phil. fut. sit* LPMCROr. adduxerunt) *abd.* (LP)Or. om. R pagis) *plagis* E *pelagis* LM *pelasgis* (P)CR

Gaius autem, qui nihil non ecficit inauditis particularum significationibus, *quod* docet esse *quoad hoc* et *quidem esse sane.* Ne Matthiæus quidem recte hæc ab illo, quod dixi, epexegetico genere finiuit, ut *quod* esset *in qua re*, quam significationem non habet. Tantum interdum, ut in Uerr. I, 119 (quem locum is citat) *quod* initio orationis ad totum referri uidetur, deinde explicatio subicitur paullo angustior. Deinde Ernestius, ironiam non animaduertens, malebat *uel optumi*, falsa sententia, quasi minus ab iis expectandum fuerit, quod ipsius scholæ auctoris dogma erat.

futurus sit philosophus) Sic etiam Spir., Gud. 2. De ceteris codd. nihil ab editoribus ad alterum ordinem adnotatum st.

adduxerunt) Sic "Pall. meliores," Ox. U (Dauisius et Gzius tacent) et debuit sic scribi; neque enim hoc præcipue significatur, remotum ab aratro Cincinnatum esse, sed arcessitum in urbem.

de pagis omnibus) Certa st hæc Turnebi emendatio, præcepta a correctore cod. El. prioris, proxumeque adcedens ad optumorum codicum scripturam *de plugis* (Pal. 1 et duorum præterea, Spir., Morel., mginis Crat., Gud. 1, E§). (*Plaga* de tractu et regione, ne quis id conetur defendere, si mirum Liui locum excepteris in libro IX, 41, poëtarum st et eorum, qui Plini Maioris ætate et exemplo poëtica sectantur; mirum illum locum dico, quod uox illa in partibus populi et exercitus conmemorandis de incolis definitæ cuiusdam et descriptæ Umbriæ partis ponitur, quo significatu nusquam omniuo alibi dicitur. Hoc loco prætcrea neque præpositio *de* neque sententia illas *plagas* recipit.) Ex *plagis* factum *pelagis* est (in tribus Pall., Par. 3, Mead., Ball., Gud. 2, Bas.), tum *Pelasgis* (in C. C. C. Dauisi, etsi Oxx. diserte scribunt § habere *plagis*, edd. antiquis, etiam Uen. 1480, exceptaque P. Marsi, omnibus, quas noui, ante Lallemandianam). Interpretari P. Uictorius conatus est ex eo, quod Stephanus Byzantinus p. 721 in uoce Χῖος eumque secutus Eustathius ad Dionys. Perieg. 535 narrant, antiquitus Græcos in Italia (τοὺς Ἰταλιώτας) Pelasgis pro seruis, quemadmodum Spartanos Helotibus, usos esse. Et res

certe non pereruditos. 13. Ergo illi intellegunt, quid Epicurus dicat, ego non intellego? Ut scias me intellegere, primum idem [esse] dico *uoluptatem*, quod ille ἡδονήν. Et quidem saepe quaerimus uerbum Latinum par Graeco et quod idem ualeat; hic nihil fuit, quod quaereremus. Nullum inueniri potest, quod magis idem declaret Latine, quod Graece, quam declarat *uoluptas*.

certe) om. L 13. quid) *quod* E [esse]) sine uncis Or. dico uoluptatem) *uol. dico* MC Et quidem) *Equidem* E potest) *uerbum potest* E quod Graece) *quam Græce* E *quod Græce* ἡδονή Or.

tota Ciceroni sine dubio ignota erat ac fortasse multo post ficta st, et certe ab Epicureorum tempore et ab hac conparatione non minus remota quam a Ciceronis lectorum notitia; nec dici potest *conligere de Pelasgis.* Ceterum apud Stephanum uerissimum esse Pelasgorum nomen nec cum Rathio et Goerenzio (qui etiam de Eustathi fide in rebus ad Italiam spectantibus quæsisse uideri uolt,) subiciendos πελαστάς, inspicienti facile patebit.

13. *idem [esse] dico uoluptatem*) Si retinetur *esse*, hæc est sententia: "Uoluptatem dico esse idem (id est, eandem rem) quod ille ἡδονήν esse dicit," quod totum peruersum st; nam siue uoluptatem et ἡδονήν subiecti loco habemus, non dicebat Epicurus neque Cicero, uoluptatem esse aliam aliquam rem, siue *idem* subiectum putatur, non quæritur, quæ res sit uoluptas (hoc est Latine, uoluptatem eeficiat). Omnino non de re (*esse*), sed de nomine agitur, disputaturusque Cicero de ui ac notione rei primum dicit, pro Græco Epicuri nomine se Latinum substituere, quod idem significet: "Quam rem ille ἡδονήν appellat, eandem ego uoluptatem." Aut igitur delendum st *esse* aut potius scribendum: *idem ego dico,* ut huic pronomini contrarium sit alterum *ille.* Conpendia similia sunt. *Dico uoluptatem* omnes Gzi excepto Gud. 1 et sic fere edd. ante Manutium (P. Mars., Crat., Uict.); ab illo inde tacite editum *uol. dico.*

idem declarat Latine quod Græce) Aperta sententia st, nullum esse Latinum nomen, quod Græcum sibi respondens magis exprimat, quam uoluptas exprimat (id, quod ei respondeat); igitur in hoc nomine summam esse æqualitatem et maiorem fere quam alibi. Sed confusa notione nominis, quod duplex est, Græcum et Latinum, et rei, quæ una st, neglegentius et breuius sic dixit tamquam unum esset eiusdem rei nomen Græcum et Latinum, retinuitque idem subiectum in utraque parte sententiæ (*idem declar*

Huic uerbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subiciunt, laetitiam in animo, conmotionem iucunditatis suauem in corpore. Nam et ille apud Trabeam *uoluptatem animi nimiam* laetitiam dicit, eandem,

qui ubique s., q. L. sciunt) *qui L. sc. q. ub. sunt* E   lætitiam) om. C   conmotionem) *ratiocinationem* PR   iuc. suauem) *su. iuc.* MPCROr. om. *iucunditatis* L   nimiam lætitiam) *læt. nim.* LPMCR

rat *Latine quod Græce*), quom alterum substitui deberet (*quod Græce Græcum*). Hanc sententiam quom Dauisius non perspexisset, post *Græce* e cod. Ursini (scimus, qualis sit) et quod in El. 1, omnium pessumo, spatium uacuum esset, addidit ἡδονή, pessum dato toto loco. Sic enim hoc tantum dicitur, *uoluptatem* melius, quam alia *huius rei* nomina, exprimere Græcum ἡδονήν; non posse *in hoc nomine* meliorem reperiri interpretationem. Itaque poterat, quamuis nihil esset melius, tamen ipsum parum Græco respondere et summa esse caussa melioris interpretationis requirendæ. Et tamen non solum omnes uocem illam tenuerunt, sed Gzius in Erl. et Spir. narrat esse *hedone*. De Erl. fallitur; pæne dixi, mentitur, in tam diserta adfirmatione, in tali re; nam qui mihi codicem contulerunt, uocem, quæ erat in exemplo edito, deleuerunt. Non minus, mihi credo, errauit de Spir. Mox *iucunditatis suauem* etiam Spir. et Gud. 2. Ceteri editores tacent alterum ordinem tenentes.

Nam et ille apud Trabeam) De *et*, cui respondere debebat alterum *et* in ea sententia, qua de corpore explicaretur, dictum st in exc. ad I, 23. Trabeæ comici uersus fere integer prodit e Tusc. IV, 35: *ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur;* initium tale fuisse: *ego uoluptatem animi nimiam,* adparet ex ep. ad Fam. II, 9. Recentiores editores hæc sic litterarum formis distinguunt, quasi *lætitiam* Trabeæ uerbum sit, quem Cicero interpretatur, quom uoluptatem animi nimiam dicat, uoluptatem intellegere. Adnotanda breuitas in *dicendi* uerbo, qua ipsa dicendi et significandi intelligendique potestas conflatur. *Lætitiam nimiam* transponebatur ante Uictorium; is e codice emendauit secutique ceteri sunt, de codd. tacentes; adparet ex Erl. in melioribus rectum fuisse. Cæcili quoque Stati uersum Cicero in eadem epistula significat: *Repente uero incessi omnibus lætitiis:* ubi etiamsi *incessi* quoque a poëta sumptum putetur, nihil tamen est, cur credamus aut perfectum, quod Cicero ad suam rem adcommodate posuit, apud poëtam fuisse

quam ille Caecilianus, qui *omnibus laetitiis laetum* esse narrat. Sed hoc interest, quod uoluptas dicitur etiam in animo, (uitiosa res, ut Stoici putant, qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui,) non dicitur laetitia nec gaudium in corpore. 14. In eo autem uoluptas omnium Latine loquentium more ponitur, quom percipitur ea, quae sensum aliquem moueat, iucunditas. Hanc quoque iucunditatem

quod) *quo* L sic) om. E nec) *neque* R 14 moueat) *permoueat* L

aut id uerbum hic quoque a Cicerone positum esse. Dico propter Gzium.

qui eam sic definiunt, sublationem) Uidetur *sic* abundare, quom ipse accusatiuos subiciatur. Nec tamen unius Erl. auctoritate, in quo tam multa errore omissa sunt, delere ausus sum, quoniam defenditur similitudine eiusdem particulæ *statuendi* uerbo præpositæ, quom sequatur infinitiuos, pro Cluent. 47: *sic statuit, per C. Fabricium — insidias Habito conparare*, et pronominis *hoc* eodem modo abundantis in Uerr. II, 9: *hoc statuerunt, aut istius iniurias persequi aut — sedis suas relinquere.* Utrumque exemplum sumpsi a Wesenbergio, Obseruatt. crit. in orat. pro Sestio (Uiburgi 1837) p. 58. Definitio Zenonis extat apud Diog. Laërt. VII, 114: ἡδονὴ δέ ἐστιν ἄλογος ἔπαρσις ἐφ᾽ αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν, quam Cicero Tusc. IV, 13 uertit: *sine ratione animi elationem*, ubi Dauisius alios locos, in quibus idem dicitur, conlegit.

nec gaudium) Quom admonuisset, uoluptatem dici communiter lætitiam tantum de animo, adiunxit, quod uicinum erat, gaudi eandem esse rationem; gaudium autem dixit philosophorum more de placido et constanti animi bono fruentis motu; uid. Tusc. L. [illegible]

In eo autem) Nescio, num editores intellexerint; tacent enim interpretes Germani non intellexerunt, qui coniungunt: *ponitur in eo, quom*, ut hæc cum superioribus prorsus non cohæreant et quasi nihil ante dictum sit, nunc demum uniuerse definiatur, qui sit uoluptas. Sed Cicero, quom ad priorem partem generalis definitionis (*lætitiam in animo*) explicandam de animo dixisset et [illegible] ea conmemoratione corpus nominasset (*in corpore*) adiungit: *in eo autem*, id est, *de corpore ponitur uoluptas, quom* &c. Itaque hic explicatur *conmotio* illa *suauis iucunditatis in corpore.* Sed lætitia in solo animo dicebatur; iucunditas in utroque (*Hanc quoque* &c.) Ad etymologiam commendandam Gzius apte conparat *facundus foecundus* (*iracundus.*)

transfer in animum; *iuuare* enim in utroque di- eoque *iucundum*; modo intellegas, inter illum, t:

ita laetitia auctu' sum, ut nihil constet,

qui:

uc demum mihi animus ardet,

alter laetitia gestiat, alter dolore crucietur, esse edium:

amquam haec inter nos nuper notitia admodum st,

laetetur nec angatur; itemque inter eum, qui corporis expetitis uoluptatibus, et eum, qui ex- r summis doloribus, esse eum, qui utroque ca-

ıum) *in animo* PMCR eoque) *eo quo* L iucundum) *interdum* E ld. *auctus* ut) *et* E nihil constet) *nihil constetur* E *mihi non con-* et) om. E nuper) om. LPR lætetur — angatur) *lætentur* — *an-* corporis exp.) *exp. corp.* COr. excrucietur) *crucietur* LPMCR

hil constet) Uerba sunt incerti comici, in quibus *constet e firmumque sit;* omnia animo et sensibus confundi et i significatur, ut homo, ubi sit, quid agat, nesciat. Si- icero Tusc. IV, 35, fortasse hunc ipsum uersum in ani- ns, etsi certum id mihi non uidetur, scripsit: *tum ecfer- itate, ut nihil ei constet, quod agat.* Nec tamen ideo hic idetur *mihi*, ut eodem modo expleta a poëta sententia

Est autem hæc scriptura et bonorum codicum et, pau- exceptis, deteriorum (marg. Crat., El. utriusque, Par. 8 Oxx. omnium, Gzi item, nisi quod Erl. leuiter aberrat; tacet); edidit sic Uictorius, reuocauitque, commendante , Gzius. Quod edebatur: *ut mihi non constem*, Dauisius in Par. 1 et 2, Ball. (Oxx. negant.) Nobbius sic hæc : *tanta lætitia auctu' sum, Ut nihil constet.* Sed potest sse uersus trochaici, *nihil* in unam syllabam contracto.

r demum — ardet) Cæcili Stati uerba sunt ex patris rsena, quæ pleniora ponuntur pro Cael. 37: *Nunc enim mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira.* Nume- re conatus est Boierus ad Off. I p. 178.

nquam hæc) Chremetis Terentiani sunt uerba, ipso initio timorumenu, ubi Menedemum increpat. *Nuper* excidit Gud. 1, Oxx. ψχ.

ucietur) Compositum uerbum pro simplici Gzius e quat-

V. 15. Satisne igitur uideor uim uerborum tenere an sum etiam nunc uel Graece loqui uel Latine docendus? Et tamen uide, ne, si ego non intellegam, quid Epicurus loquatur, quom Graece, ut uideor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut non intellegatur. Quod duobus modis sine reprehensione fit, si aut de industria facias, ut Heraclitus, *cognomento qui*

15. uim) *uiam* B cognomento qui) *cognomento* L

tuor suis codd. sumpsit; superiores non adnotarant. Sed idem paullo ante in Erl. et Gud. 2 ait esse *item* pro *itemque*, quod mihi ex Erl. notatum non est.

Cap. V, 15. *qui ita loquatur*) Dauisius, ut tolleretur insuauis concursus membrorum similiter cadentium (*loquatur — intellegatur*) scribi uolebat *loquitur*, idque Gzius se in "tribus potioribus suis" repperisse scribit et probat; recepit Otto. Redarguit testimonium Erlangensis; ipse autem Gzius ad IV, 67 in "tribus optumis" non hic, sed paullo ante (*non intellegam, quid Epicurus loquatur*) *loquitur* legi narrat, non minus falso. (Ipse foedum soloecismum, quem finxerat, probabat et adripuit ac pro testimonio posuit Ramshornius p. 713, dignum relicuo mendorum aceruo.) Recte Bremius negauit indicatiuo illi, quem Dauisius probabat, locum esse; neque enim circumlocutio hæc est, absolutam notionem continens, ut quom dicitur: *qui audiunt*, sed necessaria pars sententiæ pendentis, in qua a certo subiecto (Epicuro) transitur ad generis notionem (*eius hominis, qui, ut hinc ecficitur, sic loquatur*), et caussali etiam nexu inplicata. Neque enim raro in huiusmodi notatione subiecti simul significatur caussa indici, quod de eo fiat et ob eam rem coniunctiuos ponitur, uelut I N. D. 55: *Quanti autem hæc philosophia æstumanda st, cui, tamquam aniculis et iis quidem indoctis, fato fieri uideantur omnia?* (Dau. *uidentur* malebat;) ibd. 116: *An quicquam eximium potest esse in ea natura quæ nihil nec actura sit umquam neque agat neque egerit?* Insolenter Cicero eam significationem omisit paullo post 117: *Quid est autem, quod deos ueneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus?* Expectabam *uideamus*.

si aut) Offendit Lbinus, diligentissumus orationis ad regulas conpositæ exactor, quod non ex eodem *si* aptum sequitur *aut*, sed *aut quom*; ergo transposuit, ut esset *aut si*. Cicero interdum in talia incidit; uid. ad I, 33 (Orat. 149.)

cognomento qui) Uerba esse ueteris poëtæ (Lucili, ut uidetur)

σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit, aut quom rerum obscuritas, non uerborum, facit, ut non intellegatur oratio; qualis est in Timaeo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non uolt, si possit, plane et aperte loqui, nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de inlustri et facili et iam in uolgus peruagata loquitur. Quamquam

σκοτεινός) *scotinus* Codd. (*scontinus* P) nec non) *nec* L aperte) *apte* C aut) *nec de* L et iam) *etiam* omnes. peruagata) *peruulgata* LPMCR loquitur *loquatur* E

intellexerunt Muretus ad Aristot. Eth. II, 3 et F. U. Reitzius. Adparet ita esse, præterquam quod in uerbis *quia memorauit* uersus hexameter ipse auribus occurrit, *quia* in unam syllabam contracto, ex uoce *cognomenti*, quæ comicorum st et eorum scriptorum, qui antiqua aut obsolescentia retinuerunt aut obseleta reuocarunt, Sallusti, Messallæ, Taciti (cfr. de *obsidi* nomine in exc. ad I, 44), tum ex uerbo *memorandi* absolute cum præpositione *de* posito; (ipsum *memorare* rarissumum st apud Ciceronem, qui *commemorare* dicit; uid. Zumptius ad Uerr. I, 122;) postremo ex positu uerborum *cognomento qui.* Etiam *perhibetur* fere poëticum st; uid. Opusc. nostra Acad. p. 200 (ubi *ter*, non *bis* dicere debebam; nam etiam de R. P. II, 4 Cicero orationem uarians scripsit: *dicetur — perhibetur — fertur*; saltem *doctum perhibere*, ut esset *appellare*, numquam Cicero dixit). In priore uersu *qui* a Cicerone positum uidetur orationis uinciendæ caussa, quom alia uox in uersu esset. *Σκοτεινός* a Latino poëta positum in memoriam reuocat Cassi Heminæ locum apud Nonium p. 515 uoc. *perplexim: Prudens perplexim scottino scribit.* In *scottino* latet *σκοτεινῶς*, a grammatico interpretandi et uertendi caussa additum. De Heraclito Cicero sine dubio famam sequitur, non ipse iudicat.

et iam) Recte Gzius separauit, quod erat *etiam*; inepta enim hic erat uehemens illa per asyndeton adiectio. Qui calumniari uolet, quæret, quid ad Epicurum pertinuerit, quod *iam*, id est, post Epicurum illa peruagata in uolgus essent. *Peruagata* etiam mgo Crat., Spir., El. 2, restituitque Dauisius. Solebat uox, ubi de rebus notitia late manantibus ponitur, partim a librariis, partim a primis editoribus cum altera permutari, hic quidem eo ineptius, quod additur *in uolgus*; cfr. III, 5, in Uerr. II, 85, pro Mil. 33. *Peruolgantur* res usu et possessione, quom multorum fiunt et uolgares. Itaque probo eos, qui inuersa ratione de inuent. II, 118 scri-

non negatis nos intellegere, quid sit uoluptas, sed ille dicat; e quo ecficitur, non ut nos non intellega

uos) *non* E e) *ex* COr. nos non) *non* LPR om. utramque uoc. MC

bunt: *ne is honos nimium peruolgetur*, ubi editur *peruagetur* § 114, ad Herenn. IV, 11; Liu. 1, 10). E *peruolgata* natu Gud. 2 *permulgata*, in Uict. cod. *promulgata*; qui error mihi satus esse uidetur in eo codice, e quo Zumptius et postea l zius in Uerr. II, 104 ediderunt: *in re tam clara, tam testata, abs te ipso promulgata.* Nam *promulgare* nisi de lege et r tione proponenda numquam aut Cicero aut alii in prosa or ne ponunt ante Plinium; nam pro Murena 30 *proeliis prom tis* poëtæ sunt uerba; (significatur *edictis*, quasi signo propo *Peruagari* autem res *ab aliquo* sane non dicitur; itaque in codice latet, quod coniectura iam repertum erat, *peruolgata* pro Sulla 42 tabulæ dicuntur *diuidi*, *peruolgari*, *edi pop. mano.*

e quo ecficitur) Præter C aliæ quædam ueteres editiones (l 1480, Crat., Uict.) *ex*, ut solet Cicero ante litteram *q* (Beie Læl. 78); sed in talibus optumos codd. sequor. Tum *ecfici* "tres illi optumi" Gzi, si ei creditur. De Erl. saltem err Sed uereor, ne de *loquatur* dicere debuerit (ut errant etiam

non ut nos non) Sic meliores (Pal. 1 et "trini illi" Gzi); uolgaribus partim excidit *nos*, cui *ille* contrarium st, ut in l tribus, Mead., Eξ, Bas., partim *nos non* (in Pall. duobus, l Gud. 1), quom librarii orationis structuram non expedirent. uidetur aliquid esse, quod Dauisius et Bremius e Par. 1 et 2 derunt: *non ut ne intellegamus*, saltem si addatur *nos* (*ut nos* Sed utroque modo dici potuisse, ut nulla sit caussa, cur ince sumam auctoritatem optumæ præferamus, ipse ostendit, quem citant, locus ex § 24: *ex quo ecficitur, non ut uoluptas n uoluptas, sed ut uoluptas n o n sit summum bonum.* Totam q stionem de *ut non* et *ut ne* erudite conplexus est Wesenbergi Adnotationum in Cic. Tusc. specimine primo (Uiburgi 1836) p sqq., qui primum recte docet, *ut ne* poni in sententiis iis, finales dicuntur, et in iis, quæ obiectiuæ, (h. e., quæ a u agendi significationem adfirmatiuam habenti pendeant; nam gatiua, ut *caueo*, non recipere *ut ne* pro *ne*), *ut non* in ecfect hoc est, in quibus adiungitur et adnectitur ecfectus significatio. De cos locos, qui repugnare uidentur, ad tria genera reuocat, prim quom *ut non* uideatur poni in sententiis concessiuis, quem p culæ *ut* usum ostendit non a finis, sed a modi significatione o

quae uis sit istius uerbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum neglegat. 16. Si enim idem dicit, quod Hiero-

16. dicit) *dicat* LPMCR

esse, (sic enim dicere malo, quam illam modi significationem uere ipsam adesse, cfr. ad II, 71), alterum, quom *ut non* ponatur post uerba quædam agendi, ut post *facio* maxumeque post inpersonalia (*fit*, *restat*, *sequitur*, *ecficitur* cett.), tertium, quom *ut ne* sic ponatur post particulas modum significantis (*sic*, *ita*), ut insit significatio quædam curæ et prouidendi atque cauendi (*ita rem agere, ut ne*, id est, cum ea cautione, ne cett.).In altero tamen genere, ad quod hic, de quo agimus, locus pertinet, non recte secutus esse uidetur inanem, ut opinor, Grotefendi distinctionem, sic poni *ut non*, ut tantum *ratio* (Grund), non *caussa ecficiens* (Ursache) significetur. Nam hoc discrimen neque in particulis inest neque ad exempla adcommodatum st. Neque enim huius libri § 21, quo exemplo utitur, ullum tale st discrimen, sed, cuius rei caussa illa et ratio sit, cuius non sit, quæritur, et ut illo loco *ut ne* ponitur in eo, quod negatur ecfici (*non ut ne —, sed*), sic hoc loco in eodem ponitur *ut non* (*non ut non —, sed*). Res potius sic intellegenda st. Ea uerba, quæ uoluntatem et studium ecficiendi significant, ut pæne finalis notio insit, uelut *oro*, *peto*, *præcipio*, *curo*, cett., propterea semper habent aut *ne* aut *ut ne*; ea contra uerba, in quibus generalis inest significatio rei ecfectæ et consequentis, propter laxiorem hanc coniunctionem notionum, quod magis inclinant in sententiarum ecfectiuarum naturam, fere *ut non* habent, raro, nec tamen numquam, *ut ne*, adcedente leui significatione studi et uoluntatis; (*non ecficitur*, *ut ne*, hoc est, *non ecficitur*, *quod uoltis*, *ut ne*).

16. *Si enim idem dicit*) *Dicat* etiam in aliorum deterioribus libris fuisse, ostendunt Oxx. EUξ. Apud Marsum quoque (non apud Crat.) soloecus coniunctiuos legitur. Paullo post fuerunt, qui scribi mallent: *qui*, *quid dicat*, *intellegitur*, ut hoc contrarium esset illi, quod de Epicuro dictum erat: *ita loquitur, ut non intellegatur*. Uerum et parum commoda sententiæ forma st, (ut enim adpareret, Hieronymi perspicuitatem loquendi, non lectorum acumen laudari, sic potius scribendum erat: *ita dicit*, *ut intellegatur*,) nec necessaria aut apta mutatio; refertur enim hoc ad id, quod superius (§ 6) dictum erat, ipsum Epicurum nescire, quæ uis subiecta esset ei uoci, qua uteretur. Itaque laudatur Hieronymi prudens delectus uocabuli ad rem intellectam adcommodati.

nymus, qui censet, summum bonum esse sine ulla mo lestia uiuere, cur mauolt dicere uoluptatem quam uacui tatem doloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intellegit sin autem uoluptatem putat adiungendam eam, quae si in motu (sic enim appellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis, in stabilitate), quid tendit? quom efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse sibi notus sit, hoc est, qui suam naturam sensumque perspexerit, uacuitas doloris et uoluptas idem esse uideatur. Hoc est uim adferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis cognitiones uerborum, quibus imbuti sumus. Quis est enim

ulla) *aliqua* L putat) *putat dicat* LPMCR eam) *illam* LPCR sit) *fit* Ll sit in motu) *in m. fit* MC sibi notus) *notus sibi* LPMCROr. perspexerit) *prosp.* l uim) *enim uim* L cognitiones) *cogitationes* PC est enim) *enim est* PMCR

putat adiungendam) Sic etiam Spir., et sic legendum esse iam Lbinus et Dauisius uiderant. Mire Gruterus etiam e Pal. 1 profert, quod est in malis codicibus (Pall., Dau., Gzianis, Oxx. χψ) *putat, dicat*, repetito uerbo e superioribus. In Eξ prae coniectura omissum st *putat*. Deinde *eam*, ut Uictorius et postea ceteri præter Dauisium, etiam Pal. 1, Spir. Ceteri *illam* (Pall. quinque, apud Dau. El. 1, Mead., Ball. (ψ,) Ox. χ, Gud. 1, 2 Bas.) In loco planissumo turbatum st a Rathio. Hoc Cicero dicit: Sin Epicurus, ut expleatur finis bonorum, ad doloris uacuitatem adiungendam putat eam uoluptatem, quæ sit in motu, cur hæc diuersa conflare in unum et alteri illi etiam principatum tribuere conatur? *Tendit* paullo breuius dixit de conatu rem contra repugnantis obtinendi, ut fere idem sit ac *contendit*, quemadmodum Lbinus scripsit. Liuius *tendere* sic ponere solet, apud Ciceronem nihil plane simile legi. (Gzius ascribit *κατά τι τείνει*, fingens, ut solet, inaudita Græcis, ut Latina explicet, si aliæ suppetunt paratæ non sunt.) Alterum *in motu*, quod particulæ *sic* ex abundanti superadditur, ut respondeat sequenti *in stabilitate*, Dauisius tolli uolebat, eodem iure, quo paullo post § 29 Ernestius uerba *ex duabus*, quæ propter unam addita sunt, tolli iubebat, quæ præcederet *ex his*, id est, nullo. Tum *notus sibi* omnes tacite.

cognitiones uerborum) *Cogitationes*, frequenti permutatione "quattuor priores" Pall. (miror de 1) Oxx. Uχ; Dau. et Gzius s lent. Satis insolenter *cognitiones* dicuntur, quæ *notiones* uidentur potius appellandæ fuisse, quemadmodum Ursinus, ut solet, in s

ıon uideat, haec esse in natura rerum tria? unum, ı in uoluptate sumus, alterum, quom in dolore, terhoc, in quo nunc equidem sum, credo item uos,

om in) *quom* E hoc) add. *quidem* C equidem sum) *sumus* EC *quidem* LPMROr. item) *idem* EOr. *quidem* ceteri.

lice repperisse scribit. Nam cognitio uerbi aliter dici uide: cognoscendo uerbo, ut *cognitiones rerum* III, 17 καταλή-unt. Sed ipsa uerba ignota fieri uidebantur, quom sic alio ıuerentur. Et alio quoque modo cognitiones pro notionibus ı dixit de N. D. 1, 36: *cognitiones deorum* et ibd. 44: *insitas* (deorum) *uel potius innatas cognitiones habemus.* Mox est Gzius e "tribus optumis;" ante erat *enim st.*

uidem sum, credo item uos) ἐν ᾧ ἐγώ εἰμι, οἶμαι δὲ καὶ ὑμᾶς δὲ καὶ Πρόδικον, Plat. Protag. p. 314 B; uid. Heindorfius ;) Cic. Læl. 7: *ex me quærunt, credo ex hoc item Scæuola*; operis libr. V, 76, ubi scripsit: *quod item fratri puto*, poteribere: *credo item fratri*. Latebat hæc scriptura non obscure umis et fere omnibus codicibus: *quidem* (hoc in Erl. casu :) *sumus, credo idem uos*, (*idem* mgo Crat., cod. Mor., Pall., lterus recte scripsit, omnes; *credo quidem*, quod ante Grutedebatur, Dau. adnotat ex Mead. et Ball., uideturque fuisse t. Gzius oblitus est de suis codd. dicere. Deinde *nos* est in ; ex ceteris non adnotatur.) Quid enim apertius quam Ci:m, quom prius de se adfirmarit, adiungere, se idem de ato et Triario credere? Itaque contraria sunt *equidem* et (habent *equidem* E felici emendatione;) nec *sumus* dicere potuit, quo communiter de se et alteris posito, perinepte r cum dubitatione (*credo*) id ipsum, quod iam adfirmatum ıque Dauisius legebat: *credo enim nos*, ut caussa adfirmandi :aretur). Nam quod Gzius *sumus* ad solum Ciceronem reıarrat, ne hoc quidem intellexit, ubi contrarii ego et alii , non posse me dicere: *sumus* (de me ipso) — *uos*. *Item* io debetur, qui sensit, *idem* (id est, ego idem, qui aliud prælixi,) sic dici tamquam aliud prolatum esset Ciceronis iudiquocum hoc conpararetur. Deinde *credo idem* integram posententiam; itaque ante Schuetzium, qui recte uerba di, *idem* reliquit, sic hæc continuabant: *credo idem uos nec in nec in uoluptate esse*, seiuncta descriptione generis ab eo, cui rio adiungenda st, *tertium hoc*. Sed illud esse, sine quo speciem quidem rectæ orationis habent, mira neglegentia n non animaduerterunt, in nullo omnino esse codice, quod

nec in dolore nec in uoluptate; ut in uoluptate sit, q epuletur, in dolore, qui torqueatur. Tu autem int haec tantam multitudinem hominum [interiectam] n uides nec laetantium nec dolentium? 17. Non prorsu inquit, omnisque, qui sine dolore sint, in uoluptate,

nec in uoluptate) add. *esse* Or. sit — epuletur — torqueatur) *sint* — *ep lentur* — *torqueantur* R (*torquentur* P) [interiectam]) om. E sine uncis (17. omnisque) *omnemque* R sint) *sit* LPMCR

satis ostendit eorum, qui conmemorantur, consensus (Pall. omnium et meorum et cod. Uict. et, quos alia de caussa Dauisius nominat Ball. et Mead., quamquam de Oxoniensibus tacetur). Gzius qui modo "iustæ dubitationi locum exemerit," lepidum st uidere, in ducta parenthesi a uerbis *in quo* usque ad *esse*, ut miserum i lud *hoc*, abiuncto relatiuo, iam nihil habeat, ad quod ref ratur.

ut in uoluptate sit) Uberius res exemplis declaratur (*ita* &c.), sed duobus tantum primis generibus positis (*in uoluptat in dolore*,) quom sequi tertium deberet (*nec in uoluptate aut nec in dolore*, *qui* &c), quod difficile erat relatiuam sententia apte specialibus exemplis explere, quoniam in eam omnia cadeba quæ duobus primis generibus non continebantur, orationis pr gressum abrupit aliterque absoluit: *Tu autem* &c., prorsus eode modo, quo in libro I, 45 et 46. Hoc quom non intellegerent u teres quidam editores, pro *ut* scripserunt *quom* (P. Mars., Cra Uict., ceteri ante Gruterum,) ut hæc contraria ponerentur prox mo superiori (*quom contra*), non recte, quoniam illa definitio superioribusque adiungitur, hæc exempla. Inutili correctione l et ueteres quædam editiones (Mars., Crat., Uict.) pluralia uerl habent, ut R.

[*interiectam*] *non uides*) Participium omittit etiam Spir., Gud 2 transponitur: *interiectam hominum*. Potest abesse, et paullo breuius dicitur (*quæ inter hæc est*); sed librariorum add tamenti non admodum simile st; itaque dubitans, an horum c dicum mendum, non familiæ testimonium esset, notaui, n expuli.

17. *Non prorsus, inquit*) Tuscul. IV, 8 est: *Prorsus non a bitror*. Gzius sic differre tradit, ut hoc sit *gar nicht*, illud *nic gar*, quod sane qu'uis dicat nullo præcipiente; quis enim nesc *omnino non* et *non omnino*? sed hoc ipsum *nicht gar* uehement ab hoc loco abhorret; non enim Torquatus se ex aliqua tanta

ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem uoluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, et eum, qui illud sitiens bibat?

VI. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, si uidetur, quod quidem ego a principio ita me malle dixe-

quidem) *quam* E esse) om. M ergo) *enim* C inquit) om. C

parte, non omnino, uidere dicit, sed prorsus negat. Sed eodem modo Cicero III de N. D. 21 dixit: *Nullo modo prorsus adsentior, id est, prorsus nullo modo.* Itaque talis erat huius particulæ natura, ut ne præposita quidem negatio ad eam pertineret, sed ad uerbum, augereturque particulæ ui; idque significauit Ernestius sic interpungens: *Non, prorsus*, incommode, sed longe Gzio, a quo reprehenditur, prudentior. Nec ullo, opinor, loco eo modo positum reperitur *non prorsus*, quo *non omnino.* Mox de copulatiua particula (*omnisque*) ibi posita, ubi nos aduersatiuam expectabamus, pleni sunt commentarii his uiginti annis scripti. Scilicet eadem sententia continuatur primum negando, deinde adfirmando. Uetus accusatiui forma ignorata in deterioribus codd. (etiam χ, Gud. 2, Bas.) genuit *sit.* Deinde, quom praue distinctum esset: *eae. Dico ergo*, ortus error unus et alter conmemoratione indignus. De omisso *inquam* uid. ad § 9.

Cap. VI. *Finem, inquit, interrogandi*) Ad orationis formam cfr. N. D. III, 94: *Cotta finem;* uid. ad I, 9; sed inperatiui omissionem ne nostræ quidem linguæ respuunt, animo in una notione obiecti hærente. Græca exempla in uetando (*μή*, *μή μοι*) collegerunt Brunckius ad Sophoclis Antig. u. 577, L. Bosius p. 606 Schæf.

quod quidem — ita me malle) Est aliqua non magna abundantia orationis, id, quod in relatiuo generaliter inest, distinctius per expexegesin exprimentis addito *ita.* Prorsus eodem modo II de Diuin. 21 (*quod certe uobis ita dicendum est,*) ubi Dauisius offendit, et I de N. D. 84: *Istud quidem ita uobis dicere necesse est*; item ad Attic. XVI, 9: *quod quidem ita credo.* Alia quædam exempla habet Handius in Tursell. III p. 485, qui miro errore p. 492 in hoc et alio simili loco, quem non reperio (ad Att. IX, 14 non est) *ita* uolt esse *tantopere*, opinor, etiam nouo modo, (quoniam hæc diiungit ab aliis, quæ posuerat p. 471 et 487,) ut absolute intellegatur pæne pro *ualde* (was ich sagte, dass ich so sehr wünsche). Quinctiliani locus pertinebat ad p. 496, monuitque iam Spaldingius, Plauti ad p. 488 (cfr. u. 44).

ram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. I torice igitur, inquam, nos mauis quam dialectice di tare? Quasi uero, inquit, perpetua oratio rhet solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, quam, hoc Stoici; omnem uim loquendi, ut iam Aristoteles, in duas tributam esse partis, rhetoricam mae, dialecticam pugni similem esse, dicebat, quo

prouidens) *prouideas* P *prouideras* L Aristoteles) *Aristotelem* L | add. *dicere* LPMCR pugni) *pugnis* LPMCR

Rhetorum solum non etiam philosophorum) Omittit *solum* cod. lius preti, Gud. 1; ut dici possit *non* — *sed etiam*, tamen ad formam nihil id pertinet. Ceterum ad id, quod hic obicitur, satis respondet Cicero, sed, quicquid continua oratione dic rhetorice dici statuit.

Zenonis est hoc Stoici; omnem — *dicebat*) In edd. (etsi in tiquioribus non facile intellegas, utrum uelint) fere post *p* plenius inciditur, ut prior sententia infinita pendeat a uerbi *hoc*, in quo et male diuellitur oratio (nam Zenonis propria tam haec diuisio erat quam conparatio illa) et, quod sensit I kerus (ad Cic. N. D. III, c. 9), haec omnia: *ut* — *Aristoteles* al loco posita sunt; nam post *Stoici* poni debebant, frustra c quente Gzio. Propter prauam distinctionem in deterioribus c (Pall. quinque, sine dubio Dauisianis, etsi tacet, Oxx. Eξψχ, utroque) et edd. ante Gruterum, excepta Manutiana, additu *cere* post *partis* (*Zenonis est hoc* — *dicere*). Gzius audiri pe Poterat etiam in illa distinctione offendere nominatiuos *Aristo* non plane adcommodatus grammatice ad structuram; sed I defenderent similia exempla, ut Acad. II, 124: *ut Xenoc* (Lbinus *Xenocrati,*) de Diuinat. I, 72, Tusc. V, 49. D uidendus Sext. Emp. adu. Mathem. II § 7: *Ζήνων ὁ Κιττιεὺς τηθείς, ὅτῳ διαφέρει διαλεκτικὴ ῥητορικῆς, συστρέψας τὴν χεῖρα πάλιν ἐξαπλώσας, ἔφη, Τούτῳ· κατὰ μὲν τὴν συστροφὴν τὸ στρογγ καὶ βραχὺ τῆς διαλεκτικῆς τάττων ἰδίωμα, διὰ δὲ τῆς ἐξαπλώσεως δακτύλων τὸ πλατὺ τῆς ῥητορικῆς δυνάμεως αἰνιττόμενος.* Alios terum locos ibi conlegit Fabricius. (Orat. § 113).

pugni similem) Non adnotatur hoc ex aliis codd. Pu habebant Dauisiani (Par. 1, 2, Mead., El. unus,) Oxx. EUχ, ξ *pimguis*, Gzi relicui. Ante Dauisium edebatur *pugno*, nulla ctoritate, nescio a quo primum inuectum. Est apud Crat., apud Marsum.

oquerentur rhetores, dialectici autem conpressius. uar igitur uoluntati tuae dicamque, si potero, rhe- sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa i, quam necesse st, quom populariter loquatur, esse um paullo hebetiorem. 18. Sed dum dialecticam, tate, contemnit Epicurus, quae una continet omnem spiciendi, quid in quaque re sit, scientiam et iudi- , quale quicque sit, et ratione ac uia disputandi, dicendo, ut mihi quidem uidetur, nec ea, quae uolt, ulla arte distinguit; ut haec ipsa, quae loquebamur. Summum a uobis bonum uoluptas r. Aperiendum st igitur, quid sit uoluptas; aliter explicari, quod quaeritur, non potest. Quam si cauisset, non tam haesitaret; aut enim eam uolu- n tueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dul- ac iucunde mouetur, quam etiam pecudes, si loqui nt, appellarent uoluptatem, aut, si magis placeret nore loqui quam ut

ressius) *comprehensius* R loquatur) *loquamur* C 18. dum) *cum* LC dit) *contempnendi* E et ratione ac) *ac rat. et* C docere) *docet* l ulla) *illa* E distinguit) *distingui* LPMCR hæsitaret) *exhitaret* (sic) ent) *scirent* C

cere *uolt*, — *distinguit*) Sic etiam Pal. pr. et Spir., ediderat- n Lambinus, dein Gruterus; in Morelii codice erat, ut "ad- m habuit" Scaliger, *doceri uolt*. Deteriorum scriptura ad- r tantum ex Oxx. ψχ; itaque Eξ h. l. rectum habuerunt. ante *et ratione ac uia* adnotatur in mgine Crat. (pro *ac* u.) editurque tacite inde a Grutero.

o *more loqui quam ut*) Miro errore Marklandus (ad Statium , quom *quam* pronomen relatiuom putaret (*uoluptatem*), de- , omnem sententiam pessum dedit, habuitque obsequentis um et Bremium. Contraria sunt enim *loqui suo more* et t *omnes Danai locuntur*, conparaturque, uter modus magis . Itaque Bremius, semel deceptus, plura et maiora moli- Gzius *ut* restituit, sed rem adeo non intellexit, ut, ne uni- tens quidem, illos *quam* pro pronomine habuisse, post stinam particulam abesse posse *ut* et saepius omitti a Ci- scriberet, similemque putaret locum, qui est in VIII ad Att.

Omnes Danai atque Mycenenses,
Attica pubes, —

relicuique Graeci, qui hoc anapaesto citantur, hoc dolere solum uoluptatis nomine appellaret, illud Ar peum contemneret, aut, si utrumque probaret, ut pr coniungeret doloris uacuitatem cum uoluptate et d ultumis uteretur. 19. Multi enim et magni philo haec ultuma bonorum iuncta fecerunt; ut Arist

atque) *aut* LPCR attica) *ut artica* E appellaret) *appellant* E ut) probat) *probet* R 19. enim et) *autem* E ut Aristoteles) *ut Aristote* LPMCROr.

11 B: *commodiora esse multo quam ut nobis erat nuntiatum* Ernestius dubitabat, rectene *ut* additum esset.

atque Mycenenses) Sic, ut uersus postulat, Lambinus (e nebus Aducrsar. II, 17), confirmatque præter Erl. "Scalig tus" et Eliensis (2?) apud. Dau. Ceteri *aut*, quod Gruter in omnibus Pall. esse, Gzius etiam in Spir. et Erl. (contr conlationis silentium). *Ut* ante *Attica* (*attita* Gud. 2, *arctica* etiam Spir., praua repetitione; nam ne quis scribat: *q omnes Danai, ut Mycenenses, ut Attica pubes,* non solum inept diiunctio, quom nominum coniunctione omnes, qui ubique si gnificentur, sed uersus dissolutio prohibet, quem seruatum esse c ronis mos et uerba *hoc anapæsto* ostendunt. Est ex incerta trag *Citantur* ne hic quidem est, ut in lexicis explicari uideo, *no tur,* sed fuit in illo cantico uocatio quædam et citatio, ut ad *Anapæstum* pro carmine anapæstis scripto dixit etiam Ta 57 (τὸ ἀνάπαιστον, τὰ ἀνάπαιστα).

19. *hæc ultuma bonorum*) Generale hoc est, non de quibusdam dictum, cui deinde subiciuntur exempla; itaqu mius hæret in *hæc*, quem Gzius ita refutat, ut nihil inte Sed Cicero quom dicturus esset: *hoc* (de quo quærimus) *ul bonorum*, simul autem coniunctio illa pluralitatis (licet, grammaticorum more loqui) notionem ita adferret, ut minu *hoc* — *iunctum* dici uideretur, *hæc* dixit.

fecerunt; ut Aristoteles — coniunxit) Particula *ut* non sol exemplum adiungitur, ut idem uerbum audiatur (*ut Aristotele qui*) sed etiam ita, ut res nouo uerbo statim definiatur, ut § 58 (*Peducæus — uenit*) et Læl. 73. Hac forma Ciceronem hic usu perspici poterat ex proxumis, ubi alioqui scripsisset: *Calliphe, Diodorus, qui.* Eo minus ferendum st, codicis Erl. scripturam et sine dubio ceterorum bonorum ab aliis ne adnotatam quidem

ısum cum uitae perfectae prosperitate coniunxit; adiunxit ad honestatem uoluptatem, Diodorus ıu honestatem addidit uacuitatem doloris. Idem :picurus, si sententiam hanc, quae nunc Hiero-, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia. inter se dissentiunt; propterea singulis finibus et, quom uterque Graece egregie loquatur, nec s, qui uoluptatem summum bonum dicit, in uo-›nit non dolere, neque Hieronymus, qui sum-um statuit non dolere, uoluptatis nomine um-:ur pro illa indolentia; quippe qui ne in expe-idem rebus numeret uoluptatem.

20. Duae sunt enim res quoque, ne tu uerba tes. Unum st sine dolore esse, alterum cum . Uos ex his tam dissimilibus rebus non modo num (nam id facilius paterer,) sed etiam rem

ııi E Callipho) *Calliphon* Or. adiunxit) *adiungit* E ad honestatem *hon.* P nunc) *nec* L om. C nec Arist.) *hæc A.* E ponit non do-ıa *doloribus* P quidem rebus) *reb. qu.* E 20. quoque) *quarum* E *e. u.* LP his) *iis* LM modo) *mihi* C paterer) *pateret* LMPR

ıo) Non ausus sum contra codicum consensum hic et ;0, V, 73, Acad. II, 131 et Tusc. V, 85 in nomine pere-n analogiam similium nominum sequi, ut *Calliphon* scri-:si *Antipho* non Ciceronis est, sed comici alicuius (II de . Sententiam Calliphontis Cicero præter locos iam ı plenius conmemorat hoc libro 34 et infra V, 21, II, 139, Off. III, 119, distinctius autem paullo lexandr. Strom. II p. 415: *κατὰ δὲ τοὺς περὶ Καλλιφῶντα :ῆς ἡδονῆς παρεισῆλθεν ἡ ἀρετή, χρόνῳ δὲ ὕστερον, τὸ περὶ ıς κατιδοῦσα, ἰσότιμον ἑαυτὴν τῇ ἀρχῇ, τοῦτ' ἔστι τῇ ἡδονῇ,* Quis fuerit, non magis constat, quam de eo, qui infra de Off. et Tusc. l. c. tum apud Clementem sententiæ eius adiungitur, Dinomachus.

ııs) Hic quoque Peripateticus, Critolai auditor et in cessor (infra V, 14, de Orat. I, 11), propter hanc fere ummo bono sententiam nominatur (libro V, 14 et 21, 7, Acad. II, 131, et apud alios; uid. Krug. Gesch. der p. 355 ed. 2).

unam ex duabus facere conamini; quod fieri nullo modo potest. Hic, qui utrumque probat, ambobus debuit uti, sicut facit re, neque tamen diuidit uerbis. Quom enim eam ipsam uoluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurumis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum seiunctum ab illo Aristippeo genere uoluptatis; atque ibi hoc dicit, ubi omnis oratio eius est de summo bono. In alio uero libro, in quo,

duabus) *duobus* MCR fieri nullo modo) *n. m. f.* E utrumque) *utramque* PMCR debuit uti) *u. d.* L sicut) *sic* E re neque) *neque* E *remque* LPMCR eam ipsam) *ipsam eam* LPMCR omnes) om. R seiunctum) *seminum* P oratio eius est) *eius est orat.* PMCROr. *eius orat. est* L in quo) *ubi* C

Cap. VII, 20. *ex duabus*) uid. paullo ante ad § 16.

utrumque) Sic "tres optumi" Gzi, Uict. cod. Hic quidem post necessarium neutrum genus, quo obscuratur separata notio singularum rerum ceditque coniunctionis significationi (Drakenb. ad Liu. XLIV, 36); nam *rem* nimis infinite repeteretur in hac sententia; in superiore recte *uerbo* contrarium erat.

re, neque) Editum st hoc e Pal. primo, coniectura antea Lambini repertum, nec discrepare adnotantur Eξ; hinc ortus uolgarium codd. (Uχ, cett. Gzi) scriptura *remque*; in Spir., marg. Crat., uet. lib. Manut. cod. Uict. excidit *re* ante *neque*; requiritur propter sequens *uerbis*.

Quom enim eam ipsam) Non apertissuma nec rectissuma uia ad propositum tendere uidetur ea, quæ hic incipit disputatio. Uolt enim Cicero ostendere, confundi ab Epicuro utrumque genus uoluptatis. Primum de Aristippeo dicit. Jam ubi ad illa uentum st: *In alio uero libro*, putet aliquis, nunc de contrario genere dictum iri. Uerum ibi uberius confirmatur, Epicurum Aristippeam illam luxuriosorumque uoluptatem non inprobare. Deinde in hanc Cicero inuehitur lateque digreditur. Itaque ad alterum genus uoluptatis ab Epicuro probatum (quod leuissume significatur § 21) peruenitur c. 9, 28 (*Deinde ubi erubuit* &c.), nec ita transitum, ut admodum admoneatur lector de initio disputationis et progressu.

eam ipsam) Sic primus Grut. Firmat etiam Spir. Ceteri Gzi ut nostri deteriores.

ne suspicari quidem se) οὐδὲ νοῆσαι; eodem modo usus I Acad. 7.

ubi omnis oratio eius est) in libro περὶ τέλους, ut dictum st a

euiter conprehensis grauissumis sententiis, quasi oracula lidisse sapientiae dicitur, scribit his uerbis, quae nota ›i profecto, Torquate, sunt: — quis enim uostrum non idicit Epicuri *κυρίας δόξας*, id est, quasi maxume ratas, iia grauissumae sint ad beate uiuendum breuiter enunıtae sententiae? — Animaduerte igitur, rectene hanc ntentiam interpreter: 21. "Si ea, quae sunt luxuriosis

his) *iis* LM uostrum) *nostrum* R quasi) om. LPMCR ratas) *tritas* E
it) *sunt* L beate) *bene* L

7. Ordinem hunc uerborum dedit etiam Spir.; uolgo edebatur, t in nostris deter., incommode præposito *est;* cum L facit cod. as., ed. Crat., Uict. Male Gzius Gud. 2 sequens *est* deleuit, uod nec in sententia relatiua omitti potuit nec omnino in hoc a, ubi ei tantum præpositio adiungitur.

id est, quasi) Particulam e Pal. primo addidit Gruterus; non esset Spir., nisi Gzius omnino oblitus esset de codd. dicere. unia hæc uerba usque ad *sententiæ* fuerunt, qui damnarent, tiuria; Latinam enim interpretationem uerbi non tam per se obtari, quam, quomodo et qua de caussa de his sententiis diceretur, bitationem adferentis Cicero posuit, ut ei huius ipsius rei explitionem adiungeret; eamque ob caussam, quom, cur hæ potissutum sententiæ sic appellatæ essent, significaret, *maxume* addidit t, quom Latinum uocabulum in tali re parum usitatum esset, asi; neque prorsus Latinum Græco respondet; nam *ratum* st uod confirmatur nec mutatur, *κύριος* quod uim obtinet; itaque a altero stabilitatis, in altero auctoritatis notio eminet, quampam ne hæc quidem in *ratus* excluditur. *Ad beate uiuendum* on tam ad *enuntiatæ sint* (in quo hæret Dauisius) quam ad *grauissumæ* pertinet. Librarius nemo talem explicationem nominis ddidisset. Ceterum quom Cicero iam dixisset: *breuiter conprehensis grauissumis sententiis,* non nimis eleganter in idem eum rursus incidere, non nego.

21. *Si ea, quæ sunt &c.)* Græca sunt apud Diogen. X, 142 a sententia nona: *Εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν, λυ τοὺς φόβους τῆς διανοίας, τούς τε περὶ μετεώρων καὶ θανάτου καὶ ἀλγηδόνων, ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν ἐδίδασκεν, οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ, τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν εἰσπληρουμένοις τῶν ἡδονῶν καὶ οὐδαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυπούμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν.* Pro *μετεώροις* deos Cicero posuit, a re non aber-

ecficientia uoluptatum, liberarent eos deorum et mortis et doloris metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum, nihil haberemus, *quod reprehenderemus*, quom undique conplerentur uoluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens aut aegrum, id est autem malum." Hoc loco tenere se Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, haec dicit Epicurus? Quod mihi quidem uisus est, quom sciret, uelle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneque fidenter, Istis quidem ipsis uerbis, inquit; sed quid sentiat,

21. ecficientia uoluptatum) *efficientiam uoluptatem* E haberemus) *hærere-mus* MCR *quod reprehenderemus*) om. omnes. quom) *quin* L dolens) *doleris* C id est) *idem* E autem) *aut* LPMCR tenere se) *se ten.* C Obsecro) *obsecro te* P hæc) *hoc* L saneque) *sane* E ipsis) om. L uerbis, inquit) *inq. uerb.* L

rans; minus expressit discrimen *τοῦ ἀλγοῦντος* et *τοῦ λυπουμένου*, quorum illud ad corpus, hoc ad animum pertinet.

haberemus, quod reprehenderemus) Duo postrema uerba, quæ § 23 seruata sunt (paullulum mutata forma, quod ibi Cicero cum uno Epicuro quasi familiariter sermocinatur), hic exciderunt propter similis terminationes (*eremus*); pauci codd. (tres Pall., Bas., Gud. 1 cett.), *haberemus* in *hæreremus* mutato, sententiam sarcire conantur. Marg. Crat. h. l. non cod. scripturam sed supplementum e § 23 sumptum habet (*haberem quod reprehenderem,*) Ox. U: *haberemus unde eos reprehenderem.*

id est autem) Sic Grut. et, excepto Bremio, ceteri e Pal 1; est etiam in Spir. et Mead. Dauisi, significatque: in hoc autem ipso, quod dixi dolens et ægrum, est omne malum (*ὅπερ ἐστί*, non *τοῦτ' ἐστί*). Non memini tamen, alibi sic poni *id est autem*, quia continuatiua huius particulæ significatio ab hac breui adiunctione alienior uidetur; sæpius sic dicitur ipsum *id est* (uid. ad I, 32) et, alia sententiæ forma, *id est enim*. Deteriores codd. etiam aliorum (ut Oxx. tres; nam Eξ prorsus omittunt, Gzi tres) *aut*, praue, quoniam ad hoc, quod utrumque superius conplectitur, nihil pertinet diiunctio.

tenere se) Sic e Gud. 1 Gzius (poterat sane e pluribus) quom inde a Manutio in edd. fuisset *se tenere*, minus bono ordine; nam aliter Acad. II, 12 *nec se tenuit.*

Obsecro, inquit) Lbinus (e uet. cod.) et Dau. ex uno Paris. *obsecro te*, sine caussa.

saneque fidenter) "Tres ex nostris *que* ignorant." Gzius. Unus

on uidetis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur, numquam intellegam, quid sentiat; sed plane dicit, quod intellegam. Idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde, similiter et si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint

uidetis) *uidet* E intellegam) *intellegit* E non reprehendendos) *non esse repr.* L

... his est Erl. Fieri potest, si hæc melioris familiæ scriptura st, ... olim scriptum fuerit: *pertimuit, et sane fidenter.*

sed plane dicit, quod intellegam) Non potui sequi h. l. optumos codd. (Pal. 1 et Erl., sine dubio etiam reliquos); obstabat, quod ex illis: *numquam intellegam* manifestum st de Ciceronis intellegentia dici; et si *intellegit* sic interpretaremur (nec possemus aliter): *er sagt, wass er versteht, spricht, so gut als er die Sache versteht*, incommodissume aliter *intellegit* (de rei intellectu et de sententia), aliter *intellegam* (de uerborum alius intellectu) posita essent. Adcedit, ut simillume de eodem Epicuro dicatur I, 15: *dicit plane, quod intellegam.*

similiter et si dicat) Tuetur hanc scripturam quod IV, 31 dicitur: *similem habeat uoltum et si* &c. Ceterum confitendum st, multo durius hoc esse et longius progressum, quam ubi in duorum nominum conparatione *et* pro *ac* ponitur, ut post *æque* (uid. ad I, 67); nam ea exempla multo propius adcedunt ad primam formam copulationis, uelut ea, in quibus est *alius et* (Hand. II p. 482). (Nonnulla quidem prorsus prauo ad illud genus referuntur, ut apud Hand. II p. 481 hoc: *Clodius eadem hora Interamnæ fuerit et Romæ*, Ter. Ad. V, 8, 43 &c.) Nec hic usus defenditur iis locis, in quibus post *idem* noua sententia per *et* adnectitur, ut apud Cæs. B. G. I, 37; nam ibi quoque hæc et illa res eodem tempore facta dicitur. Ne Græci quidem longius progressi uidentur, quam ut unum uerbum uerbo sic conpararent, ut fecit Thucydides (V, 112, VII, 71); παραπλησίως, ὁμοίως καὶ εἰ nemo, opinor, dixit pro ὥσπερ εἰ. Lambinus scripsit *similiter ut si;* recepit ...tto, quomodo Cicero dixit Tusc. IV, 41, Cat. 17, de Off. I, 87. Ceterum Cicero in toto hoc loco non uidetur satis certo ictu stat... eam partem petisse, quæ exposita erat. Conparatio parricidarum quam absurditatem ostendat, non adparet, nisi hoc dicit, similiter totum hoc ab Epicuro poni, quod adiungat condicionem, ... numquam effici possit. Atqui Epicurus non docebat, asotos ...quando non reprehendendos *esse*, sed non *fore* reprehendendos, nisi

nec deos metuant nec mortem nec dolorem. Et tamen, quid adtinet luxuriosis ullam exceptionem dari, aut fingere aliquos, qui, quom luxuriose uiuerent, a summo

nec deos m. n. mortem) *nec mort. m. n. deos* C luxuriosis) om. LPR

iis necessario adiuncta prauitas aliqua esset. Et ipse statim Cicero ostendit, non esse illam necessario adiunctam, posseque esse talis luxuriosos. Nec Epicurus de asotis dixit, quos Cicero negat finitas cupiditates habere posse, sed de genere illo uoluptatis, quo uterentur. Deinde, si in coniunctione rerum prorsus separatarum absurdum illud esse uolt, minume, ut parricidium et doloris mortisue metus plane seiuncta sunt, sic in Epicuri sententia luxuriosa uoluptas et relicua illa. Quom enim in uoluptate summum bonum poneret, ostendit, cur in corporis et luxuriosa uoluptate non ponat beatam uitam eosque reprehendat, qui in illa uolutentur. Epicuri sententia, si formam spectes, in eo uitiosa st, quod nulla ex eo caussa reprehendendæ luxuriæ nascitur, quod non omnia contineat, quæ ad beatam uitam pertineant, nec adparet, gigni mortis et deorum timorem ex luxuria. Itaque quoniam et uoluptates percipiunt luxuriosi et possunt esse luxuriosi nec deos nec mortem timentes, Epicurus reapse luxuriosam uoluptatem eiusque studium probat, quom tamen alibi nihil ea opus esse iudicet. Atque huius repugnantiæ, quam mox adtingit, notatione Cicero contentus esse debuit hoc loco in præparatione disputationis; cetera de ipsa luxuriosæ uoluptatis reprehensione hoc loco declamatorie adiunguntur et turbant legentem. Mox *neque cupidi* Spir., uett. quædam edd. (P. Mars., Uict.)

exceptionem dari aut fingere) Liberius oratio post inpersonale uerbum transit a passiua forma accusatiui cum infinitiuo (de re facienda) ad actiuam simplicis infinitiui (de homine faciente), non sine exemplo. De Fato 23: *Id fuit defendi melius quam introducere declinationem*; ibd. 46: *Hoc modo hanc caussam disceptari oportet, non ab atomis — petere præsidium*; Brut. c. 196: *quam captiosum esset populo, quod scriptum esset, neglegi — et interpretatione disertorum scripta simplicium hominum peruertere;* II de Orat. 177: *proponi oportet, quid adferas, et, id quare ita sit, ostendere.* Legg. I, 56, de Inuent. II, 36 et 117. Addit Gzius V Philipp. 89. Alia conlegerunt Wopkensius p. 307 et Heldius ad Cæs. de B. C. I, 32 (*permisceri quam dimittere*). Eademne licentia post *iubeo* Cicero usus sit I de Diuin. 77, incertum st, quoniam ipsa signa *sequi ducem* dici possunt, quom proferuntur; usus est

pho non reprehenderentur eo nomine dumtaxat, cauerent? 22. Sed tamen nonne reprehenderes,

xat) *dum tamen* L

Aen. V, 773. Simile st apud Cicer. pro Cael. 79: *No- hunc — uelle maturius extingui uolnere uostro quam suo ! hunc — subita tempestate peruertere.* Sed alterum se- et oriturum ex iudicum facto, alterum ipsos facere, si- : noluit; similiterque in Pis. 90 (*lex et decerni et ac- :tabat*) sic locutus est, ne prouincialis nominando (*pro- decernere*) a Pisonis scelere cogitationem abduceret. De *iuerent — reprehenderentur — cauerent* sic positis, tamquam t *adtinuit*, uid. ad III, 67.

:omine dumtaxat, cetera cauerent) Hæc uerba quid signi-)bscurum non est; nihil enim dicunt aliud, nisi hoc certo eos non reprehendi, cetera autem, quæ reprehendi possint, Particulæ sic positæ exempla conlegit Handius in Tur- l p. 336, quæ augeri facile possunt; (uid. ad Fam. XII, 26, de Diuin. II, 30 et 90; quem locum cum altero de [, 47 mire enarrat Handius II p. 333). Handius quo- unc locum intellexerit, qui cum inter eos ponat, in quibus ticula significet *tantum, solum*, nescio (ibd p. 335). Asyn- contrariis membris breuis orationis recte habere uidetur: *em nomine non reprehenduntur, cetera cauent.* Aliam ta- ıtentiam multi requisiuerunt, puto, primum quod ipsa hæc *eo nomine dumtaxat* postulare uidetur, ut de ceteris cum ne dicatur; nam incertum esse significatur, num aliis no- reprehendantur; deinde fortasse, quod Epicuri sententiam l mutari putarunt; neque enim Epicurus talis esse luxuriosos qui cetera illa cauerent, sed ob id ipsum luxuriam repre- lam indicabat, quod, qui luxuriosus esset, non posset fieri, :m in illa incideret, mortis timorem deorumue et infinitas tes. Itaque multi editores sic orationem interpunxerunt: *ne, dumtaxat cetera cauerent,* quasi *dumtaxat* coniunctio aduerbium esset. (Stupide Gzius primum docet esse ad- ı et significare *certe*, deinde coniungit: *eo nomine dum- tera cauerent*, et enarrat: *m o d o, cum sic appellentur* (!), *auerent.* Nescio, cur Handius p. 337 locos quosdam a ce- unxerit, tamquam propius adcedentis ad coniunctionis na- nisi forte, quom dico: *excipiam certe eos*, aut: *certe quom mutatur* aduerbi significatio). Alii uerba mutanda puta- binus *dumtaxat, si modo,* postea *dumtaxat, dummodo,* Orel-

Epicure, luxuriosos ob eam ipsam caussam, quod ita uiuerent, ut persequerentur cuiusquemodi uoluptates, quom esset praesertim, ut ais tu, summa uoluptas nihil dolere? Atqui reperiemus asotos primum ita non religiosos, ut edant de patella; deinde ita mortem non timentis, ut illud in ore habeant ex Hymnide:

Mihi sex menses sati' sunt uitae; septumum Orco
spondeo.

Iam doloris medicamenta illa Epicurea tamquam de narthecio proment: *si grauis, breuis, si longus, leuis.* Unum nescio, quomodo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere.

22. quod) *quo* L ut persequ.) *quod pers.* E ut) om. E nihil) *mihi* [illegible] edant) om. E ex Hymnide) *exenemide* L *exonimide* M *exiunde* C sati') [illegible] omnes, Or. narthecio) *nartheo* LPMR *narceo* C proment) *p-omant* LPMCR [illegible]

lius *dumtaxat*, *si*, Otto *eo nomine*, *dummodo*). Sed sana omnia esse, ipsum uerbum *fingere* ostendit; nam fingebantur animo, qui illam condicionem inplerent, quod cetera illa, quæ reprehendi possent, cauerent. Tantummodo minus commode Cicero in hac fictione (quom sic fere scribere posset: *qui, quom luxuriosi essent, non reprehenderentur, quod ipsa luxuria per se sine reprehensione esset, cetera cauerent*) retinuit eam formam orationis, quæ aptior erat in ipsa condicione proponenda (*non reprehenduntur, eo nomine dumtaxat*, *dummodo — caueant*).

22. *ut ais tu) ut* om. etiam Spir., *tu* Bas. et ed. P. Man. Nihil efficio, quod aptius sit quam quod editur.

ut edant de patella) *sacra cultrice foci*, ut appellat Persius III, 26, præripientes dapes, quæ dis et laribus ferantur. (Pal. 1 *edent*, a prima manu *edient*.)

ex Hymnide) fabula Cæcili Stati a Menandro conuersa. Dauisius similem Lucili uersum ascribit, seruatum a Nonio p. [illegible] et 526 Merc.: *Qui sex mensis uitam ducunt, Orco spondent septumum.*

de narthecio proment) Sic Pal. 1 et Spir. recepitque primus Dauisius; non hortatur, sed describit, qualis reperturus sit. De sententia Epicurea uid. ad I, 40.

quomodo possit, si luxuriosus sit) Quom nihil interesset, utrum pluris an, pro toto genere qui esset, unum nominaret, transiit subito a plurali numero ad singularem. Recte Bremius comparat

VIII, 23. Quid ergo adtinet dicere: *nihil haberem, I reprehenderem, si finitas cupiditates haberent?* hoc dicere: *non reprehenderem asotos, si non essent i;* isto modo, ne inprobos quidem, si essent boni Hic homo seuerus luxuriam ipsam per se reprelendam non putat. Et hercule, Torquate, ut uerum amur, si summum bonum uoluptas est, rectissume putat. Nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, in mensam uomant, et qui de conuiuiis auferantur ique postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut

l. Quid) *quod* E haberem) *habere* LPM quidem) *quam* E Hic) *hac* E per se) *per se ipsam* LPMCR summum bon. uol.) *uol. s. b.* PC non) mihi fing.) *fing. m.* L in mensam) *in mensa* L

N. D. 50: *Et quærere a nobis, Balbe, soletis, quæ uita d e o- sit quæque ab iis degatur ætas. Ea uidelicet, qua nihil bea- nihil omnibus bonis adfluentius cogitari potest. Nihil enim* t &c. (*est, molitur*), et, ubi a singulari ad pluralem transitur, I, 107: *hoc idem fieri in d e o, cuius crebra facie pellantur i, ex quo esse b e a t i atque æterni intellegantur.* Similia ex- a sunt in deo et dis Epicureis ibd. 101 et 102 et 111; a Dauisius adnotauit ad I N. D. c. 19, 50, plura Heindorfius Plat. Gorg. § 75, ad Protag. § 28, Stallbaumius ad Protag. 3 et 66. Gzius manult suus uideri: "cogitabis *aliquis* idque s ex Græco omissi *τὶς* more, toties apud Platonem obuio." Poëtæ i sic locuntur; de Platone non memini; sed quid hoc ad Cicero- ? Th. Bentleius maluerat: *possint — sint*, Ernestius: *possit, qui.* Cap. VIII, 23. *Hic homo seuerus*) Id est, hoc loco, quom sic stat; (adnoto propter Ernestium). *Ipsam per se* habent etiam et mgo Crat., restituit Gzius.
summum bonum uol. est) Sic etiam omnes Gziani et fere uett. (Mars., Crat., Uict.); in aliis uett. edd. et a Manutio ad Bre- i erat: *uol. s. bon. st.* Mox in uerbis *rectissume non putat* itur necessario *non;* uid. Epist. mea ad Orell. p. 121, Opusc. p. 383 not.
t soletis) quom, pudore quodam, ostendere noltis, luxuriam, per se reprehendere constanter non potestis, tamen a nobis ob ea, quæ eam consequantur, incommoda. Mox margo Crat. o *dic.*

aiunt, nec occidentem umquam uiderint nec orientem qui consumptis patrimoniis egeant. Nemo nostrum istius generis asotos iucunde putat uiuere. Mundos, elegantis,

istius — uenatione) Non. p. 217. elegantis) *eligentis* PR (— *tes* M) *delegentis* C

ut aiunt) Dicebatur enim hoc uolgo in iis, qui omnium obliti et temporis incuriosi uino, epulis, lubidinibus se traderent. Dauisius citat Athenæi lib. VI p. 273 C (de Smindyride Sybarita, qui, quom fortunam suam iactaret, intra uiginti annos se solem aut orientem aut occidentem uidisse negauit), XII 520 A et 526 B, tum e Latinis Catonem Maiorem apud Senec. Epist. 122 et Colum. I præf. § 16.

Mundos, elegantis &c.) Mire uolgo et cum sententiæ interitu sic hæc interpungebantur, ut primum hæc adhærerent superioribus (*uiuere, mundos*), adposita (ut grammatici locuntur) illis *istius generis asotos,* usque ad *ædificium.* Ex quo efficitur, ut confundantur in unum duo genera luxuriosorum, quæ Cicero diligenter contraria posuit, alterum eorum, quos Epicurei fingere solebant, pecudum ritu uiuentis, alterum eorum, quos Cicero fingi nolebat, cum elegantia quadam et prudentia inter opes adfluentis uoluptatem sectantis, qualis fuit Thorius Balbus (infra § 63). Atque eadem duo genera prorsus simili modo distinguit Cicero in Pis. 66 et 67. Deinde adnectebatur: *Hos ego asotos bene quidem uiuere &c.*, quæ sic posita necessario idem significare debent, quod de iisdem hominibus ante dixerit: *iucunde uiuere nemo putat.* Atqui diuersissuma hæc sunt; iucunde enim elegantis illos uiuere, negare Cicero non poterat; et hoc ipsum ostendit, esse luxuriosos, qui iucundam uitam (quam Epicurus bonam et beatam putet,) satis consequantur, sed tamen eos abesse a bona et beata. Uerum distinctionem facile erat restituere, quom præsertim recta scriptura (*ergo*) non solum in optumo cod., sed etiam in minus bonis reperiretur (meo M et ed. R et Uen. 1480, Ox χ, Gzi Gud. 1 et Bas; de Erl. tacet, ne dubites de Spir.; ceteri editores turpiter silent). Sed res minus latuisset, nisi Cicero studio insectandi Epicurum orationem paullo celerius auertisset, quæ sic procedere potius debebat: *Mundos &c. — iucunde uiuere dico*, (ut ex Epicuri sententia reprehendi non possint, cogaturque is eorum uoluptatis genus a se expeti confiteri); addi poterat: *bene uiuere numquam dixerim.* Sed hoc, quod minus ad rem pertinebat, Cicero adripuit tamquam principale et id persecutus est; sed tamen sententia pellucet ex adiectis: *ex quo &c.*, quibus significatur, eos

cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, uenatione, his
; exquisitis, uitantis cruditatem:

— — *quibu' uinum*
um e pleno siet, † *ir siphone* (ut ait Lucilius)
cui nil

) *piscatoribus piscatu* R his) *iis* LM quibu') *quibus* omnes. defu-*sum* MCR siet) *sit* omnes. hir siphone) sine nota Or. *hrysizon* E (P) *hirsyphon* C *heminymphon* L *hynimphon* M *hymniphon* R nil)

: frui negari sane non posse. De *ergo* in conligenda interrupta cfr. ad 1, 72. Similiter positum non minus ditores in II de Diuin. 11, qui locus sic scribendus est: *autem mentientem (quem ψευδόμενον uocant) dissoluas admodum sorili resistas (quem, si necesse sit, Latino uerbo rualem appellare; sed nihil opus est; ut enim ipsa philo-multa uerba Græcorum, sic sorites satis Latino sermone); — ergo hæc quoque dialectici dicent, non diuini.* Per-go tamquam de re, quæ fieri nequeat, interrogat Marcus: — *dissoluas?* Noni nulla prorsus est in uerborum con-auctoritas, qui truncata et confusa sæpe citat. Lateantne roxumis uerba quædam Lucili in prosæ orationis formam non potest decerni.

um e pleno &c.) Plura ac prope omnia sunt in his uer-dubia. *Defusum* pro *diffusum* primus Lbinus et dein-ii; Gzius omnis suos *diffusum* habere (falso de Erl.) tradit; Oxx. EUξ; de uino ex maiore uase transfuso illud præ-im e codicum mendis (Pal. 1 *hirsizon*, Spir. *hyrsizon*, *syrphon*, Gud. 1 *hynim* et in margine *tyrsiphoro* et *oe*-Pall. aliquot et Ox. U *hirsiphon*, Ox. E *hyrumptio*, ξ *hyrum*-*umphon*; Dau. tacet;) Scaligerus (App. Coniect. ad Uarr. quom ante aut *hirsiphon* ederetur aut interpolate *oeno*-at., Man., Lamb. &c.), eruit *hir*, *siphon*; in quo quom im asyndeton, Orellius *hir siphone* fecit, quod retinui, . habebam melius; tantum cum omnibus grammaticis 12, Prisc. p. 618 et 698 P., Probo, Phoca, Alcuino) et Philox. (p. 125 et 126 Uolcan.; errat Beierus ad Cic. gm. p. 201, in duobus glossariis repertum putans) scripsi a gloss. redditur *θέναρ*, *τὸ κοῖλον τῆς χειρός*. Gzius *hir* scarat. Interpretatur Scaligerus de uino integerrumo et acescat, nullum periclum sit; nam facilius acescere, uid detractum et depletum sit; id fieri siphone hauriri-

Dempsit, uis et sacculus abstulerit,

Dempsit) *Dum sit* M *dempserit* L *dimisit* E uis) *ius* (P) et) *aut* Or(sacculus) *sarculos* LPMCR

que, quod furtim depleatur, uola manus. De *pleno* uase uinu conseruante uere; (cfr. pro Scauro § 43: *quom integri nihil fuei in hac gente plena, quam ualde eam putamus tot transfusionib coacuisse?*) de *siphone* etiam; de uola manus hæreo; nam q siphone utitur, in uas infundere aut de siphone bibere solet, ne etiamsi uola manus utitur, hæc, quæ tantum receptaclum st, d mere aliquid dici potest; (multo minus uola manus *siphone* demi nam in siphone regendo nemo uola utitur). Adcedit, ut magi dubitem, aspiratio in codd. omnibus addita. Dubito etiam, nu *cui* pro duabus syllabis Lucilius posuerit. Postremo uerba *ut a Lucilius* tam longe ab initio reiecta Cicero uix inter uerba pr xume coniuncta interiecit, sed, quæ fuit caussa reiciendi, ubi i ter sententias commode subirent, quemadmodum 1 de Diu. 1 uoces *ut ait Pacuuius* ponuntur post primum membrum finitun Nec certiora proxuma.

Nil Dempsit) Pal. 1, mg. Cr., cod. Uict., Eξψ *dum sit;* Da et Gzius silent. *Dempsit* deteriorum codd. est, nec recte conia gitur *dempsit* — *abstulerit*; nam quod *dempsit* putant esse p *dempserit*, dixi alibi (comment. de form. quib. uerb. Lat. part. p. 11) numquam uetustas has futuri formas *faxo*, *faxim* (quæ n syncopa ortæ, sed ut τύψω deductæ a præsenti sunt) præteriti, q hic requiritur, significationem accepisse.

uis et sacculus) Uolgo erat *ius* et sic Grut. in Pal. 1 et a repperit; Dauisius *uis*, id est, *uires*, dedit ex Mead., Ball., C. C. (at Oxx. ex ψξ solis proferunt *ius;* et uix hæc in codd. discerni tur). *Sacculus* (quod iam apud P. Mars. est) Pal. 1 et alii, uidetur; Dau. et Gzius tacent; ex Ox. tantum E notatur *sarcu* Sacculus uinarius, quo uina defæcabantur et, austeritate uirib que fractis, mitiora fiebant, res nota e Plinio (uid. lex. u. *saccu* Heind. ad Hor. Sat. II, 4, 51). Ualde falsi sunt editores 1 omnes, qui uires uini sacco fractas in uitio ponentes, quom a ueteres ad uini suauitatem necessario pertinuerit hæc, ut Pli appellat, castratio, negatiuam hanc sententiam efficere stud partim contra sermonem peccantes, qui *aut* legunt, quasi neg ex *nil* ad alteram partem suum substantiuom habentem pertin (Dau., Gzius, Orell.), partim grammaticam seruantes, qui pr scripserunt *nec*. *Et* recte habet, modo uerum sit *dempsit*, de quo ualde dubito. Manutius et Lambinus, retenta interp

adhibentis ludos et quae secuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum; adsint etiam formosi pueri, qui ministrent; respondeat his uestis, argentum, Corinthium, locus ipse, aedificium; — hos ergo asotos bene quidem uiuere aut beate, numquam dixerim. 24. Ex quo ecficitur, non ut uoluptas ne sit uoluptas, sed ut uoluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adulescens, post autem

detractis) *extr.* C his) *iis* LMR Corinthium) *odrilicium* LPMC *uel Corinthium odrilicium* R; in P in marg. ascr. *Corinthium.* ergo) *ego* LPCOr. aut beate) *at b.* E *beate quidem* L

tione uetere *oenophoro*, cetera sic scripserunt: *cui nil dempsit* (*nihil dempserit* Lb.) *nix et* (*nec* Lb.) *sacculus abstulerit.*

adhibentis ludos) Hæc uolgo Lucili putantur, sed seiunguntur a superiore uersu, nescio cur, quom *abstulerit* ultumam in cæsura producere potuerit. Sed quamquam ludos et alia (*quæ secuntur*) nominarat Lucilius, tamen participio illo (*adhibentis*) hæc ad reliquam orationem ab ipso Cicerone adcommodata uidentur.

Corinthium) absolute dixit pro supellectili Corinthia (in Uerr. II, 83) siue pro Corinthiis. Ueram scripturam seruarunt etiam Pal. 1, 3, 6, mg. Crat., cod. Mor. (de Dauis. et Gzi codd. nihil distincte traditur). Ceteri (Pal. 2, 5, Oxx. Uξχ, Gud. 2) *odrilicium* u. *ordrilicium* u. *atrilicium*, Eξ *uel Corinthum odrylicium.* Quod Mureto (Uar. Lectt. VI, 20) commendante Lbnus recepit: *æs Corinthium aut Deliacum,* in nullo cod. credo repertum; interpolauerat iam ita P. Marsus: *Corinthium æs aut Deliacum*, *atrilicium* (pro *ædificium*). Alias coniecturas inanis ex his erroribus ductas omitto.

ædificium) Nihil erat, cur hanc uocem Dau. et Gzius damnarent; nec enim eadem st loci, in quo ædificium st, amoenitas et ipsius ædifici elegantia.

aut beate) *at b.*, ut Lbnus et Grut. tacite ediderunt, duo Gzi, id est, Erl. et Spir. Sed *bene* et *beate* coniuncta sunt.

24. *Diogenem Stoicum*) quom in nota illa legatione a. 155 Romam uenisset; cfr. Tusc. IV, 5. Nec tamen admodum tum adulescens Lælius, qui P. Africanum ætate antecedebat (de rep. I, 18, Læl. 15); Africanus autem tum aut triginta aut undetriginta annos habebat, natus a. 185 aut 184 a. Chr., ut ecficitur e Liu. XLIV, 44 et Diod. Sic. II p. 580, qui tamen p. 585 extr. nescio quo errore (opinor, quod Polybius simul conmemorarat mortem

Panaetium audierat, Laelius, eo dictus est sapiens, quod non intellegeret, quid suauissumum esset, (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus,) sed quia parui id duceret.

O lapathe, ut iactare † necesse st, cognitu' cui sis!

24. quid) *quod* PM enim sequitur) *ergo sequer* E ut cui) *et* E *cui* C palatus) *pallatum* C ut) *et* E necesse st) *necessatis* ELMR *ne cesset is* C *non cessatis* R cognitu) (Sic h. l. omnes codd.) cui) *quis* E *qui* ceteri.

L. Aemili Paulli et amicitiam suam et Africani, aliquot annis ante coeptam) Africanum a. 160 duodeuiginti annos habuisse scribit. De Panæti cum Africano, Lælio (Brut. 101), aliis Romanis coniunctione omnia nota.

cui cor sapiat) *Cor* pro mente antique et poëtice, fortasse etiam ex usu quodam cotidianæ uitæ dixit, quom ut *sapiat* accommodatum esset, tum ut aptius responderet *palato*. Cfr. infra 91.

palatus) Tenui hoc cum codd., quod difficile st statuere, quousque pateat hæc linguæ inconstantia, præsertim de uocabulo apud Ciceronis æqualis raro sic posito, ut nominatiui forma definiatur; fieri tamen potest, ut Cicero scripserit, quemadmodum Dauis. e Par. 1 (?) et 2 edidit, *palatum, palatus* autem ortum sit ex *palatu* (omissa lineola) *sed*.

O lapathe) Communis cibus hæc herba et tenuiorum; cfr. Hor. Epod. II, 57; Uarr. apud Non. p. 550: *Hanc eandem uoluptatem tacitulus taxim consequi lapatho et ptisanu possum*.

ut iactare necesse st) Latet aliud. Codd. etiam aliorum, boni, mali: *ne cessatis* (omnes Pall., El. pr., Mead., Ball. (ψ), Ox. U., tantum Eξ *non cessatis*, χ *cessatis*; Gzius suos dicit "in singulis pæne uerbis uehementer turbare, sic tamen ut uera lectio esse *uolgatæ* (!) esse uideatur.") *Necesse st* ego primum reperio in marg. Crat., sane e coniectura, et corrigit sic Uictorius. (*Iactare* non tam Lbini quam typothetæ esse uidetur). Ad codd. proxume adcedere uidetur: *ut iactare decet, sati' cognitu' quoi sis*. Sententia non potest esse, quam Orellius et Otto putant: quantum iactare *se* debet is, qui præstantiam tuam cognorit; hoc potius dicit: "ut necesse st (decet) iactare et conmemorare, quanto uiro cognitus sis." Nam quod aptius uideri possit: "ut necesse st, is te laudet, qui recte norit," non efficitur e uerbis, quoniam *iactare rem* pro eo, quod est *laudare*, non dicitur nisi de sua aliqua re ostentanda. Dein quis recte primus *quoi (cui)* scripserit, nescio

In quo Laeliu' clamores, σοφός ille, solebat
Edere, compellans gumias ex ordine nostros.
Praeclare Laelius, et recte σοφός; illudque uere:
O Publi, o gurges, Galloni: es homo miser, inquit.
Coenasti in uita numquam bene, quom omnia in ista
Consumis squilla atque acipensere quom decumano.

Lælio') *cognitu Lælius* omnes. gumias) *grumas* E, *gumas* ceteri. gum. ex ord. nostros) *nostr. e. o. gumas* L illudque uere) *illud uero* E ista) *isto* LPMCR acipensere) *accubas* (*accubant* E) *aere* (*ere*) EPMR *accubas in are* L

(est apud P. Mars., Crat.). Grut., Dau., Gzius tacent, nisi quod Spir. *quis.* Oxx. Uψ *qui.*

Lælius) *cognitu* præponunt etiam omnes Oxx. (*iniquo cognitu* E, *cognitus* ꝑ) et, mihi crede, omnes omnium, etsi Grut. et Dau. tacent, Gzius "suos ignorare," pro testimonio dicit; tu uide modo Erl. Adparet, iam codicis archetypi librarium, quom *s* littera, quæ alibi scribi solet etiam ubi uoce obscuratur, omissa esset, ablatiuom putasse et ad *quo* adcommodasse. Clamores illi adprobantis et laudantis erant.

gumias) Hoc primum a Lbino et a Grutero ex Pal. 1 editum a "binis suis illis" firmari Gzius ait, falso de Erl. Ceteri Pall., Dau. Oxx., Gziani *gumas*. *Gumias* appellant gulosos lurcones Appuleius Apol. p. 498 edit. in us. Delph. et Festus (u. *Ingluuies*), nec diuersum uidetur *gemia* ex Lucilio apud Nonium p. 117. De origine uocis, quam Festus a *gula* ducit, non probabilis est Scaligeri opinio (Coniect. in Uarr. VI p. 151), a Græco γόμος deriuantis.

Præclare Lælius) Mire nescio quis editor, hæc quoque Lucili esse putans, sic in uersum coëgit; *Læliu' præclare et recte sophos, illudque* (! solus Lbinus *illeque*) *uere*, propagatumque id est (tacente Grutero), donec Dauisius ad codd. (etiam Morel.) rediit. ed etiam Spir. *illud uero*, mendose; rectum esset: *illud uero optume* aut similiter. Nam ut per anacoluthon continuentur: *illud uere — is hæc loquitur*, neque horum uerborum forma neque ipsa sententia suadet. Uidetur excidisse *que* ut § 21.

O Publi, o gurges, Galloni) De P. Gallonio, præcone, luxurioso homine, qui primus acipenserem Romæ in mensam intulit, omnia conlegerunt interpp. ad Horat. Sat. II, 2, 46 et Dousa ad Lucil. Fragm. p. 115; nec de ipso acipensere, incerti generis pisce, qui antiquiore tempore in honore erat, postea sordebat, præter illos et Forcellinum habeo, quod addam.

quom decumano) Quom tacite Bremius errasset (edens *quum*

Is haec loquitur, qui, in uoluptate nihil ponens, negat eum bene coenare, qui omnia ponat in uoluptate; et tamen non negat, lubenter umquam coenasse Gallonium; mentiretur enim; sed bene. Ita grauiter et seuere uoluptatem secernit a bono. Ex quo illud eceficitur, qui bene coenent, omnis lubenter coenare, qui lubenter, non continuo bene. Semper Laelius bene. 25. Quid bene? Dicet Lucilius:

cocto,

Condito;

sed cedo caput coenae:

sermone bono;

quid ex eo?

si quaeri', lubenter;

hæc) *hic* EL qui) om. C ponat) *ponit* E non) om. E umquam) *nunquam* E *nonnunquam* L secernit) *secuit* E coenent) *caenant* C continuo) *continue* C bene) add. *caenare* L 25. Dicet) *dicit* E cocto) *orto* LPG *horto* MR cedo) *celo* (*caelo*) PLMR si quæri') *si quæris* EC *sequeris* P *si* *quæris* L *si sequeris* MR

omnia — cum decumano,) secutus est Orellius; quasi *in* squilla *et* *cum* acipensere (mirum, ni eo una coenante) omnia Gallonius consumpserit. Repetendane cum coniunctione etiam præpositio fuerit propter notionum separationem, ut Lbinus et Dau. putarunt (*quom in dec.*), quæri potest. Mihi in uersu et in hac licentia, quom præcedat *acipensere*, necessarium non uidetur. De *decumano* uid. lex. Rideamus aliquando. Billerbeckius hanc scripsit notam: "*cum decumano* in Verbindung mit *consumis omnia:* du verschst Alles sammt deinem Zehntfelde darin." Paullo post *non* ante *negat* omittit etiam Pal. 1.

25. *Dicet*) *dicit* Grut. sine dubio errore typorum; corrigunt Dav. ex El. utroque, Gzius e Gud. 1, Bas. Ceterine cum Erl.? Non credo.

Cocto, Condito) Sic (ut emendauit Manutius et post eum editur) etiam mg. Crat. *Horto* Oxx. tantum ex ψχ citant. Ceteri tacent. Ad Attic. XIII, 52 de Cæsare dicitur: *Edit et bibit ἀδεῶς et iucunde, opipare sane et adparate, nec id solum, sed Bene cocto, Condito, sermone bono et, si quæri', lubenter;* ubi adparet, *bene* esse Lucili; nam de *bene coenando*, ut id diuersum sit *a iucunde coenando*, ibi non quæritur. Id aduerbium h. l. Cicero omisit, quod in ipsius oratione longe alia significatione poneretur. *Si sequeris* etiam Uχψ.

ıt enim ad coenam, ut animo quieto satiaret de- naturae. Recte ergo is negat, umquam bene ;e Gallonium; recte, miserum, quom praesertim omne studium consumeret. Quem lubenter coe-

autem E animo) *in animo* E (*satiaret an. qu.* R) ergo) *enim* C umquam bene) *b. u.* LP in eo) om. E studium consumeret) *quod* ꝫ

!e *miserum*) Durissume hoc loco ex *negat* auditur *dicit*, ım ob propinquitatem, sed quod idem aduerbium repetitur, m uerbi notio ipsa anaphoræ figura seruari uideatur, et ıriatur paullum significatio, ut sit *appellat*. Nam plerum- ex uerbo negatiuo auditur adfirmatiuom, aut ubi negatiue ıtur oratio (ut in *nescio* Tusc. V, 116, quo loco Klotzius it foedum additamentum *Epicurei;* quasi Stoici et Peripa- agis Latine sciuerint quam Epicurei aut Epicureorum con- artium ad sermonis peregrini peritiam pertinuerit aut tio sit ibi philosophorum certæ disciplinæ exemplo utendi) aduersatiue conuertitur; durius igitur fit hoc schema, ubi ıon conuertitur, sed continuatur per *autem*, ut supra I, ubi partitio st, ut infra 68: *alteri negant quicquam esse nisi quod honestum sit, alteri plurumum se et longe lon- plurumum tribuere honestati* &c. Nam ibi quoque uox *al-* n uerbum animo obicit. Ne illud quidem molle, quod in ;atione continuata legitur IV, 22: *Patronusne caussæ — esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc reicienda n fugienda?* durum etiam, quod V, 88 in particula *tamen* ;telli *uitam negat beatiorem quam Reguli; præponendam nec* &c. Nullus tamen locus hoc, de quo agimus, durior, ut ır Lbinus, qui *recte dicit* scripsit; probari non debet. De uerso genere nihil est cur dicam post eos, quos citauit ad Ruddim. II p. 361, quorum nominibus facile erat unum am ascribere, ut Beieri ad Læl. § 59. Sed qui totum con- ere uolet uno conspectu, huc adiunget *ut* sumendum in- *ex ne*, tum illa, in quibus ex sequenti uerbo tantum ad- a pars ad prius membrum pertinet, ut in Brut. 259 du- *Existumabatur bene Latine, sed litteras nesciebat*, et non pud Tacitum ad hunc modum (Ann. XII, 64): *quæ filio erium, tolerare inperantem nequibat.*

ı *præsertim in eo* &c.) Intellegant sine dubio plerique: *eo magis miserum, quod* &c. Mihi hoc parum ad rem perti-

nasse nemo negat. Cur igitur non bene? Quia, quod bene, id recte, frugaliter, honeste; ille porro [male,]

male) sine uncis Or.

nere uidetur, non fuisse tantum studium in eo ponendum, nec uideo, cur eo miserior fuerit. Itaque Ciceronem hic, ut alibi, sic illas particulas posuisse puto, ut significarent *quamuis* (*und das, obgleich*). Nam quom *præsertim* significet, adiungi aliquid singulatim ad id, quod generalius dictum sit, quo id augeatur, hoc speciale apud Latinos, maxume Ciceronem, sæpe ex contrario genere st, ut ideo maius esse uideatur id, quod dicatur, quod tamen nihilo minus sit. Atque hic transitus ad significandam rem eo memorabilem, quod aliud expectetur, fit iam in simplici particula, ut II de Diu. 142: *nec tam multum dormiens ullo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus*, id est, quamuis tantæ essent res, ut uel præcipue admoneri debuerim. Sed sæpissume *quom præsertim* et *præsertim quom* (nullo, quod animaduerterim, discrimine,) et *qui præsertim* eandem uim habent ac si dicas idque *quom tamen*, *quamuis*, *qui tamen*. Hoc quia a nullo uideo adnotatum, exempla ascribam. Cic. pro Rosc. Am. 66 (ubi st: *quom præsertim — tamen*), in Uerr. II, 113: *ut ex oppido Therumis — nihil ex sacro, nihil de publico adtingeres, quom præsertim* (ↄ: quom tamen, siue: quod eo magis mirum st, quom) *essent multis præclara &c.*, ibd. 155, pro Sulla 6 (*Nemo adfuit Uarguntcio, ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui* (ↄ: quod eo memorabilius est, quom) *illum solus antea de ambitu defendisset*), Philipp. II, 60 (ubi sententia st: non destitisti me prouocare, quamuis uideres &c.), ibd. 64 et 106, ad Fam. XV, 21 (*qui præsertim*), ad Attic. XIV, 18, Brut. 267, Orat. 32 (qui locus, mire ab interpretibus uexatus, hanc habet apertam sententiam, quam intellexisset Orellius, si non *quom*, sed *quom præsertim* pro *quamuis* accepisset: nec Thucydidis, quamuis fuisset honoratus et nobilis, nomen ad posteros extaret, nisi historiam scripsisset); de Off. II, 56 (ubi Stuerenburgius non magis hoc intellexit quam quid esset *necessitati, periculis, fluctibus, tempestati, grauedini subuenire*, et incredibili illa leuitate locum corrupit). Postremus sit locus ex hoc ipso opere IV, 36.

ille porro [*male*]) *Porro*, quod "rarissumo exemplo in oppositione poni" Gzius putat, non ita raro ponitur in adsumendo, quem concludimus, quoniam in hoc progressus est aliquis orationis; uid. (quem locum iam Tursell. citat inter alios minus aptos) pro Mil.

praue, nequiter, turpiter coenabat; non igitur *bene*. Nec

igitur *bene*. Nec) *igitur nec* omnes, Or.

25: *occurrebat, mancam ac debilem præturam suam futuram consule Milone; eum porro summo consensu populi R. consulem fieri uidebat. Contulit se* &c.; ad Fam. IV, 9 init. *Multa uidebis fortasse, quæ nolis; non plura tamen, quam audis cotidie. Non est porro tuum uno sensu solum oculorum moueri, quom idem illud auribus accipias, quod etiam maius uideri solet, minus laborare.* Frequentior tamen in hoc usu Quinctilianus, de quo uid. Bonnellus, qui tamen locos non recte ordinauit; nam ad conclusionis significationem (β) aperte pertinent, quos ultumos posuit (δ) 1, 5, 46, XII, 1, 33 (cfr. Spald. ad priorem loc. et ad II, 3, 5); add. Dial. de orat. c. 5. Deinde autem apud Quinctilianum transit ad oppositionem simpliciter notandam; sed iam apud Sallustium st *rursus, ex altera parte*, Catil. 46, Iug. 25 (cfr. Cic. Uerr. 1, 121). Uocem *male* delendam esse, uidit Wesenbergius, quod quom uel sola concinnitas aduerbiorum inter se relatorum, *recte* et *praue*, *frugaliter* et *nequiter* (cfr. *frugi* et *nequam*), *honeste* et *turpiter*, ostendere possit, tum clamat sententia; neque enim in adsumptione illud ipsum poni potest, quod concluditur, *male*, id est, *non bene*. Atque hæc non pendent ex proxumorum correctione. Nam quid concludatur, patet iam ex illis: *Cur igitur non bene?*

non igitur bene. Nec) Inserui uocem necessariam in archetypo omissam (uid. Prolegg.). In uolgata scriptura *Non igitur nec lap.* primum multi senserunt uitiose abundare *nec*, quod ideo quattuor codd. Oxx. EUξψ omittunt (miror tot esse, quom nullus alius conmemoretur,) et ed. Marsi; Dauisius et Bremius librarium ueri uestigia occultantem secuti sunt; qui autem defendunt, ut sit *ne* — *quidem*, illis duo obstant, primum quod omnino Cicero *nec* pro *ne* — *quidem* non dicit (de quo exposui in excursu ad h. l.), alterum manifestius, quod saltem præcedente *non* illa particula, quæ a copulatione remoueri non potest, ita poni nequit nec a quoquam umquam posita st; nec aptum *ne* — *quidem*, quasi Lælius sic laudasset lapathum, ut suauitate ceteris longe præstantem. Qui aliud uocabulum cum lapathi suauitate coniunctum excidisse putant, illi, quod ponant, non reperiunt; sola enim hæc, lapathum et acipenserem, Cicero conparauerat; itaque Lbinus inanem tautologiam induxit: *lapathum nec lapathi suauitatem.* Deinde autem sententia eam correctionem flagitat. Nam manifesto instituta forma syllogismi (*Quia quod* &c., *is porro* &c.), non solum per se necessario concludendum argumentum fuit, sed quom etiam subi-

lapathi suauitatem acipenseri Galloni Laelius anteponebat, sed suauitatem ipsam neglegebat; quod non faceret, si in uoluptate summum bonum poneret.

IX. Semouenda st igitur uoluptas, non solum ut recta sequamini, sed etiam ut loqui deceat frugaliter. 26. Possumusne ergo in uita summum bonum dicere,

acipenseri) *accubanti* (*accubans* E *accubantis* C) *ære* (*ere*) BPMCR *accubanti ære alieno* L anteponebat) add. *aliis que erant in mensa tanquam suum* C sequamini) *sequamur* R 26. ergo) *igitur* LPMCROr.

ciatur: *Non igitur*, nemo non cogitur conclusionis finem expectare; atqui illud de Lælio habet adiectam explicationem et quasi, ut ita dicam, corollarium. Ne quis autem putet dicendum fuisse *Ne bene quidem igitur* (ut Tusc. 1, 71 in recta scriptura: *ne interire quidem igitur*), ita dicitur, si in eodem genere negatiue concluditur (*non distrahi, igitur ne interire quidem*), hic ad contrarium transitur (*praue; non igitur bene*).

anteponebat) Mirum additamentum, quod in *C* legitur, ortum quom *acipenseri* corruptum esset, habet etiam ed. Uen. 1480. Corruptelas eius uocabuli similis habent Oxx. χUEξ (hi *accipienti ere*) et margo Crat. (*accubans ære*); Grut., Dau., Gzius tacent; qui emendarit, nescio.

Cap. IX. *ut loqui deceat frugaliter*) Quom hæsissent alii, recte Dauisius et Bremius sententiam expediuerunt: Non solum ut recta in uita sequamini, (*sequamur*, inutili correctione, cod. Urs., Bas., Eξ), sed etiam ut conueniat uobis frugi hominum sermone uti, dicentibus, summum bonum percipi non dolendo, tenui uictu, quæque sint similia, semouenda uoluptas est, quæ tota in motu illo et titillatione posita st. Tamen Gzius *deceat* putat esse *decere intellegatur*. Otto enarrat: *ut intellegatis loqui decere frugaliter*, sed coicit (et longe ante Nodellus), pro *deceat* scribendum esse *discatis*.

26. *Possumusne ergo in uita &c.*) *Ergo* etiam Spir. Sed dure admodum omittitur prior accusatiuos, quom etiam in eo ipsa uis sententiæ sit, (Lbinus: *igitur uoluptatem*); nam quod Gzius aliquid "cogitandum omitti" dicit, est ex eodem fingendi genere, quo solet uti. Neque recte h. l. *id* addi uidetur, etsi rectissume adderetur, si quæreretur, possetne alia aliqua res fieri in uita, in coena, ut si dicas: *possumusne in bello quiete frui, quom id* (quiete frui) *ne in pace quidem possimus?* h. l. artius cohærent *in uita* et *in coena* cum uerbo. Itaque non inprobabilis est Dauisi suspi-

nom id ne in coena quidem posse uideamur? Quomodo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum, naturalis et necessarias, naturalis et non necessarias, nec naturalis nec necessarias? Primum diuisit ineleganter; duo enim genera quae erant, fecit tria. Hoc est non diuidere, sed frangere. Qui haec didicerunt, quae ille contemnit, sic solent: Duo genera cupidi-

Quomodo) *quo* C et non necessarias) *et innecessarias* E om. *et* PMCR frangere) *frangere rem* LPMCR Qui haec — solent) transp. post *confecta res esset* Or. om. LPMCR Duo genera cupiditatum) *Qui si diceret, cupiditatum esse duo genera* LMPCROr.

dit: *quod ne* &c. Coniunctiuos huic relatiuo eo modo subiectus est, de quo dictum st ad § 15.

loquitur tria genera cupiditatum) Speciem habet Orelli distinctio: *loquitur? "Tria — nec necessarias."* Sed præterquam quod generalis illa interrogatio minus apta st, quoniam superius quoque Epicurum parum distincte locutum esse ostendere conatus est, actiones in imitanda ipsius Epicuri oratione locum non habet. *loqui genera* dixit insolentius, quod ipsum huius diuisionis et uerborum et nominum eo pertinentium usum in schola frequentatum significare uolebat, non ea, quæ de cupiditatum generibus deinde separatim disputarentur. Est igitur hic fere, ut alibi, *in ore habere, crepare.* Nam plane pro eo, quod est *loqui de aliquo,* uix a Cicerone dicitur nisi in pronomine cum breuitate paullo neglegentiore, ut supra 18. Aliter Liuius V, 54 et Tacitus Hist. IV, 12.

et non necessarias) Secutus sum uestigia Erl. et edit. Crat. et Uct., ceteri editores tacent; uidebatur *et* prorsus requiri ad membrorum æqualitatem; et est Græcum φυσικαὶ καὶ οὐκ ἀναγκαῖαι.

ineleganter) *neglegenter* cod. Mor., ex interpolatione. De reprehensione cfr. ad I, 45.

frangere. Qui hæc didicerunt &c.) Primum *rem,* quod post *frangere* addebatur, excludunt etiam Pal. 1, El. 2, Spir., mgo Crat., [illegible]que ab aliis sustulit Gzius. Deinde sic edidi, ut est in optimis codd., Pal. 1, Erl., Spir., mg. Crat. (quamquam ex Pal. 1 et Spir. Gruterus et Gzius tantum transpositionem sententiarum et ex Spir. omissionem uocum *quoque item* adnotarunt, ad cetera non attenderunt). Cod. Mor. eundem habebat ordinem, sed exciderunt in eo uerba: *didicerunt — naturales et;* deinde erat *confecta st.* Facillume in uerbis *confecta res esset* suppletur condicio: "si

tatum, naturales et inanes; naturalium duo, necessariae et non necessariae. Confecta res esset. Uitiosum st enim in diuidendo, partem in genere numerare. 27. Sed hoc sane concedamus. Contemnit disserendi elegantiam; confuse loquitur; gerendus est mos, modo recte sentit. Equidem illud ipsum non nimium probo, et tantum patior, philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest cupiditas finiri? Tollenda st atque extrahenda ra-

naturalium) *naturalium quoque item* LMPCROr. necessariæ et non necessariæ) *necessarias et non necessarias* LMPCROr. esset) *essent* E in diuidendo om. L numerare) *nominare* E 27. Sed) *si* E contemnit) add. *enim* LPMCR loquitur) *loquar* E Equidem) *Et quidem* LPMCR ipsum) om. LPMCR tantum) *tamen* LPMCR loqui) om. E

sic locutus esset." Orationis summa breuitas aptissuma st, qua Cicero indignabundus cum contemptu correctionem demonstret. In uolgaribus codd. exciderunt uerba: *Qui hæc didicerunt — sic solent*, sed in paucis quibusdam (Pal. tertio, Mead. Dau., Oxx. E ex marginali adnotatione inserta sunt paullo post inter uerba: *confecta res esset* et *Uitiosum.* (Eξ *hoc* et *solet*). Illis omissis, qua decsse aliquid facile pateret, id sic suppletum st ceteraque supplementi caussa mutata (at uide audaciam!): *Qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturalis et inanis, naturalium quoque item* (Gud. 2 et Bas. om. *item*) *duo, necessarias et non necessarias, confecta res esset.* Quæ potest esse apertior ortæ e mendo et progressæ interpolationis historia? Et tamen neminem ueritas mouit.

27. *Contemnit*) *Enim* omittit etiam Spir. Proponit rem; adiungit (*gerendus est mos*), ferendam esse.

Equidem) Sic etiam Spir. et restituit Gzius. Ceteri *et quidem*, quæ particulæ hic locum non habent. Tum *ipsum* omittunt aliorum quoque mali codd. (apud Dauis. El., C. C. C., Mead., Ball., Ox. χ; de ξ siletur; miror Gzium in omnibus suis repperisse). *Tantum* etiam ex illa familia sumptum st (Pal. 1, Spir., de Erl. negat Gzius falliturque, ut solet); editur inde a Gruter[illegible] Stoice hic Ciceronem loqui, adparet, ἐπιθυμιῶν nomen urguentem eique ex altera schola subicientem significationem τῶν παθῶν. Itaque ὀρέξεις appellari debuisse putat, id est, desideria natur[illegible] quas Epicurus naturalis cupiditates dixisset. Et tamen quid prohibebat communem adpetitus notionem communi nomine signare et deinde diuidere?

licitus. Quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? Ergo et auarus erit, sed finite, et adulter, uerum habebit modum, et luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia st, quae non interitum adferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate uitiorum? Quamquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo,

est enim) *ei* E sit cup.) *cup. sit* MCR quin) *qui non* E uerum) om. R rem ipsam) *remissam* EP

quin recte cupidus) *qui non* etiam Spir. "atque sic hac in formula proprie Cicero" *Gzius*. Idem in Acad. II, 20 retinens *quis est, quin* et reiciens *qui non*, Scribæ, inquit, in hac structura hæserunt. In hoc autem opere V, 63 ex isdem codd. *quin* edens, scribit, inquit, Cicero ex more *nemo est, quin*. At paucis uersibus post (64) edidit cum ceteris *quis est, qui non*, tacuitque, eosdem libros ibi quoque *quin* habere. Nescio, supinam obliuionem an audaciam, quicquid in buccam uenerit, deblaterandi magis admirer; nisi magis etiam eorum, qui has quisquilias non tulerunt sed laudarunt, patientiam miror. Otto etiam aliquid dicere, uoluit; *quin* esse modestius quam *qui non*. Mihi et multo sæpius *quin* a scribis dissolutum esse uidetur quam *qui non* contractum, et ubi non simpliciter præcedat *quis est, nemo st*, sed, ut h. l., definitio quædam (*in quo sit cupiditas*), ex qua aliquid necessario sequatur, fere semper dici *quin*. Mox Gzius, Or., Otto ediderunt *et adulter uerum habebit modum*, dormitantes plus iusto.

interitum adferat prauitatis) Licuit et sic dicere substantiuis coniunctis, ut significaretur, in hominibus ecfici illum interitum prauitatis, et *prauitati*, ut ipsa pati interitum cogitaretur; nec uideo, cur hoc Uict. et Dau. contra codd. præferrent. Simile st infra 118: *uoluptatis aditus* (id est, quos ea habere possit) *intercludat*. Alia conlegit Bremius, ut *litem alicuius æstumare* et *alicui* (uid. Drakenb. ad Liu. XLV, 24, ubi tamen foede confunditur *aestumare litem hominis* et *peccati*, quin etiam *litem capitis aestumare*): poterat addi *locum seditionis quærere* (Liu. III, 46 et 48) et *seditioni*, *inhibere modum nimiæ potestatis* (Liu. III, 59, hoc etiam durius, quia *modus potestatis* proprie non *inhibetur*); ex Ciceronis Gzius citat *facere fidem iudici sui* (Acad. II, 19, nam III de Orat. 104 non iniuria dubitatur, quia *fides orationis* uix sic absolute dicitur). Alia minus huc pertinent, quia in iis necessaria uerum est una ea et definita notio, quæ ex substantiuis coniunctis efficitur.

elegantiam desidero. Appellet haec desideria naturae; cupiditatis nomen seruet alio, ut eam, quom de auaritia, quom de intemperantia, quom de maxumis uitiis loquatur, tamquam capitis accuset. 28. Sed haec quidem liberius ab eo dicuntur et saepius. Quod equidem non reprehendo; est enim tanti philosophi tamque nobilis audacter sua decreta defendere; sed tamen ex eo, quod eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari saepe uehementius, in magnis interdum uersatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod uoluptatis caussa non uideatur esse facturus. Deinde, ubi erubuit, (uis est enim permagna naturae,) confugit illuc, ut neget accedere quicquam posse ad uoluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non uocatur uoluptas. Non laboro, inquit, de nomine. — Quid, quod res alia tota est? — Reperiam multos uel innumerabilis potius non tam curiosos nec tam molestos, quam uos estis, quibus quidquid uelim, facile persuadeam. — Quid ergo dubita[illegible]

Appellet) *appellat* E eam) transp. ante *tamquam* LPMCR (*ea* LP) [illegible] liberius ab eo) *ab eo lib.* L hoc) om. E sæpe) *sæpius* C sæpe uehem.) [illegible] *hem. sæpe* E quod) *quid* E caussa non uideatur) *uideatur caussa* E [illegible] *enim ubi* E est enim) *est* E *enim* C *enim est* ceteri, Or. nihil) *mihi* E

ut eam) Pronomen, quod etiam Pal. 1 et Spir. tenent, e deterioribus codd. excidit; deinde ante *tamquam* additum st. Inde D[illegible] e uetere Lbini cod., Pal. 2, Par. 1, 2 edidit *ea tamquam*, ut ad *uitia* referretur.

28. *quod uoluptatis caussa non uideatur*) E scriptura Er[illegible] possit aliquis efficere *quin uoluptatis caussa uideatur*, ut *quin* [illegible] exemplo (uid. Opusc. mea Acad. præf. p. 5) accusatiui *quod* lo[illegible] cum teneat. Sed frustra ex huiusmodi mendis codicis gen[illegible] optumi, diligentia scriptoris non commendabilis coniectura t[illegible] ptatur, quom præsertim etiam *caussa* transponatur.

uis est enim) Hoc suasit Erl., quocum consentiunt E[illegible]. De ceteris tacetur. Uid. ad I, 43.

non tam curiosos) πολυπράγμονας, qui non necessaria subtilitas exquirant. Cfr. ad I, 3.

Quid ergo dubitamus) Pertinent hæc ad ea, quæ I, 37 et 38

us, quin si non dolere uoluptas sit summa, non esse
ı uoluptate dolor sit maxumus? cur id non ita fit? —
;uia dolori non uoluptas contraria st, sed doloris pri-
atio.

X, 29. Hoc uero non uidere, maxumo argumento

29. Hoc) *hic* L

b Epicurea parte exposita sunt. Nec tamen ualde subtiliter dis-
utantur; neque enim dissoluitur ipsa Epicuri doctrina et re-
ugnare ostenditur, sed, intermixtis inter notiones Epicureas iis,
uas ille non probabat, sic concluditur. Quasi enim concedat
picurus, uoluptatem in motu eodem modo, quo dolorem, ueram
im per se habere, quod ipsum Epicurus negat et tantum uaria-
ionem eam esse ait, concluditur, *uoluptatis in motu* priuationem
olorem adferre et quidem summum. Deinde ea, quæ Epicurum
icero dicentem facit: *quia dolori &c.*, ad Epicuri mentem sic
icenda erant: Quia dolori uoluptas stans, non mouens contraria
t. Nam uoluptatem, sed stantem, is quoque dolori contrariam
uebat. Et tamen facile fuerat ostendere, hominem sui (ut lo-
uamur) conscium numquam esse in nudo illo non dolendi statu,
quo tamquam fundo omnia Epicurus extruxerat, sed, quom
e, non dolere se, sentiret (negatiue), simul sentire, se esse et
gere (positiue), in quo motus et iucunditas esset.

Cap. X, 29. *Hoc uero non uidere*) Infinitiuos est exclamantis
m admiratione (*Hoc uero credibile st, eum non uidere &c.?*), id
um non prorsus uolgare habens, quod subiectum non additur;
ue eodem modo libr. IV, 76: *Hoc non uidere.* Nam ipsam rem
iuerse Cicero admiratur, non solum in certo homine. Sed quom
e sensus esset, ut dicendum esset: *maxumo argumento esse, illam uo-
ptatem, —, ne adpetendam quidem esse, quod eam non desidere-
us &c.*, quoniam longior, addita parenthesi, facta erat definitio
ius uoluptatis, omissa ea orationis structura, quam instituerat,
t noua per *igitur* inducta, quod antea mirandum significarat,
unc narrando persequitur: *hoc igitur non uidet &c.* Expediuit
tam antea addubitatum A. Matthiæus, in eo uno leuiter er-
ns, quod *hoc* initio positum coniungi uolt cum *esse* contra simi-
tudinem loci illius libri quarti. Ponitur enim id pronomen initio
mia complectens, quæ deinde dicuntur. *Uero* (dico propter Ot-
num) significat ascensum orationis et transitum ad rem nouam
maiorem. Priores partim lacunæ notam adposuerant, partim
ia mutarant, a sententia etiam aberrantes præter Bremium,

esse, uoluptatem illam, qua sublata, neget se intellegere omnino, quid sit bonum, (eam autem ita persequitur, quae palato percipiatur, quae auribus; cetera addit, quae si appelles, honos praefandus sit;) — hoc igitur, quod solum bonum seuerus et grauis philosophus nouit, idem non uidet ne expetendum quidem esse, quod eam uoluptatem hoc eodem auctore non desideremus, quom dolore careamus. Quam haec sunt contraria! 30. Hic si definire, si diuidere didicisset, si loquendi uim, si denique consuetudinem uerborum teneret, numquam in tantas salebras incidisset. Nunc uides, quid faciat. Quam nemo umquam uoluptatem appellauit, appellat; quae

esse) om. LPMCR illam) *ullam* PMCR ita) om. L percipiatur) *perspiciatur* E addit) *addidit* C honos) *bonos* EC præfandus) *præfraudus* E *præstandus* LMC uidet) *uidit* E quam) *quamquam* LMPCR 30. Hic — incidisset) Non. p. 177. si diuidere) *uel diuidere* LPMCR didicisset) *potuisset* Non. salebras) *insanias* C

qui *uidet* scripsit, tantum rectam formam et sententiarum coniunctionem turbans. Tum enim dici debuit: *Ne illud quidem uidet*. Nam *Hoc uero non uidet* significat, dictum ante esse, aliud cum uidere. *Esse* om. etiam χψ, unus U *est* habet. Tum *illam* est etiam in mg. Crat., Pal. 1, Spir., id est optumis; editur inde a Grutero; ceteri *ullam*, E𝔢 *nullam*.

eam autem ita persequitur) Uid. ad § 7. *Cetera* sunt τὰ ἀπρόῤῥητα. Pro *præfandus* (cod. Uict., Mor.) χ, ψ *præstandus*, ut etiam tum Crat. E𝔢 *pondus*; ceteri tacent.

hoc eodem auctore non desideremus) *Aliquo auctore fieri* semper dicitur, quod eius fiat opera et inpulsu, ut auctor fuerit faciendi; quomodo nunc uolgo locuntur: *Epicuro auctore*, *Di mundum non regunt*, ut sit: *si Epicuro credimus*, *Epicuri iudicio*, ueteres, quod sciam, locuti non sunt. Credimus et tradimus aliquid aliquo auctore, quom is nobis auctor rem praestat (auf seine Auctorität). Ei obseruationi hic locus repugnare uidetur, sed ita intellegi debet: *quod is nos moneat et hortetur, ne desideremus*, non: *tradat, nos non desiderare*).

Quam hæc) Sic etiam mg. Crat., cod. Mor., Pal. 1, El. 2, Spir. Restituit Gruterus; ceteri *quamquam*.

30. *si diuidere*) Sic etiam Spir. Ante Gzium tacite editum e *uel*, a Uict. et Lbino et.

appellauit, appellat &c.) Hunc quoque locum redintegrarunt

sunt, unum facit. Hanc in motu uoluptatem (sic n has suauis et quasi dulcis uoluptates appellat,) rdum ita extenuat, ut M'. Curium putes loqui, inter- i ita laudat, ut, quid praeterea sit bonum, negat se ie ne suspicari quidem. Quae iam oratio non a phi- pho aliquo, sed a censore opprimenda st. Non est a uitium in oratione solum, sed etiam in moribus. turiam non reprehendit, modo sit uacua infinita cu- tate et timore. Hoc loco discipulos quaerere uide- , ut, qui asoti esse uelint, philosophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo mi boni. Simul atque natum animal est, gaudet iptate et eam adpetit ut bonum, aspernatur dolorem nalum. De malis autem et bonis ab iis animalibus, e nondum deprauata sint, ait optume iudicari. Haec

ppellauit, appellat — interdum) *appellat* (*appellauit* L) *et hanc in motu tatem, quæ duo sunt, unum facit. Sic enim h. s. et q. d. uol. appellat.* dum LPMCR *appellauit*, *appellat* [*atque*] *quæ* (cetera ut nos) Or. M') um E *M.* ceteri. putes loqui) *l. p.* L sit bonum) *b. s.* L ne) *nec* E in orat.) *sol. in orat.* LMCR 31. animal) *animale* E ab iis) *ab his* L

mi codices, Erl. et Spir., quos Gzius secutus est, nisi quod, ita aptissuma orationis figura et breuitate, scripsit: *appellat e quæ.* E Morel. cod. adnotatur tantum: *appellauit*, *appellat*, modo suo ascripsit libro Scaliger;" noli dubitare, quin cetera ne recta fuerint; e Pal. pr. tantum *appellauit* pro *appellat.* lgaribus codd. quom excidisset *appellauit*, ut manca esset ntia, uide, quam audacter et artificiose transponendo fracta ibra coniunxerit emendator; nam ut nostri, ceterorum omnes; m E *appellaret.*

M'. Curium) Prænomen, ut solet, corruptum erat etiam in als. "Pertinet huc maxume uersus ille, etiam (!) Rosæ lauda- *Qui Curios simulant, asoti cetera uiuont.*" Gzius. Uolt ui- uersum nosse, quem deprauatum a Rosa sumpsit; est Iuuena- sat. II, 3: *Qui Curios simulant et Bacchanalia uiuont.* M'. tium quis ignorat?

s oratione solum) Sic Spir., edd. inde a Grut. (e Pal. 1?). *et relicui* Gziani ut nostri deteriores.

et tu ita posuisti et uerba nostra sunt. Quam m uitiosa! Summum enim bonum et malum uagiens p utra uoluptate diiudicabit, stante an mouente? q niam, si dis placet, ab Epicuro loqui discimus. stante, hoc natura uidelicet uolt, saluam esse se, q concedimus; si mouente, quod tamen dicitis, nulla tu uoluptas erit, quae praetermittenda sit, et simul

Quam) *quare* C *quamquam* R multa) *multum* R an) *ante* E dis p *displicet* E loqui discimus) *d. l.* E

31. *quam multa*) *quamquam multa* Gud. 1 et Bas., *q quam multum* Gud. 2 (*multum* etiam U). Ueram scripturam a nutio reuocatam confirmant cod. Mor., Spir., mg. Crat. tene tacite Grut., Dau., Oxx.

stante an mouente) Uid. ad I, 37. Stantem et mouente cero dixit breuitatis caussa pro ea, quæ in statu et in motu altero participio intransitiue utens, ut iis, de quibus ad I, 6 ctum st, sic ut prope adcederet ad medii uerbi naturam; co dius fere dicas motoriam et statariam, grammaticorum fabul scenicarum genera diuidentium exemplo.

si dis placet) Omnes Gzi codd. *si displicet.*

hoc natura uidelicet uolt) Id, quod Epicurus uoluptati dium interpretatur, nihil esse aliud Cicero dicit nisi sui co uandi studium, quod omnes animalibus a natura insitum esse cedant. *Uidelicet* ponit, manifestam rem et perspicuam adf ad Epicuri argumentum euertendum.

quod tamen dicitis) Etsi tam multa de illa indolentia dispute eam tam extollitis. Gzius *tamen* uolt esse *certe, saltem*, et sent repugnans (neque enim aliud Epicureos sentire, aliud dicere, C significat) et usui loquendi; neque enim ad eam significatione *men* inclinat, nisi quom ita postponitur uocabulo, ut, quicqu aliis rebus fiat, hanc tamen, id est, saltem excipiamus. Dupl autem reprehenditur Epicurus, si manente uoluptate puerum dicat, quod turpem uoluptatem excludere non possit, et præterea sic animal illud, quod totiens usurpet, modo nat ortum ab alia uoluptate proficiscatur et initium adpetendi atque ea, in qua summum bonum Epicurus ponat, ut initi fine discrepet. Sententiæ satis facilis enarrandæ necessitate posuit Gzi inscitia, adeo aberrantis, ut *aliud animal* scripser Orelli prorsus falsa explicatio. Quid esset *proficisci*, intelleq terat, si opus erat, e § 32 extr.

proficiscitur animal illud modo natum a summa uoluptate, quae st a te posita in non dolendo. **32.** Nec tamen argumentum hoc Epicurus a paruis petiuit aut etiam a bestiis, quae putat esse specula naturae, ut diceret, ab iis, duce natura, hanc uoluptatem expeti nihil dolendi. Neque enim haec mouere potest adpetitum animi, nec ullum habet ictum, quo pellat animum, status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet sensum uoluptate. Itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet, uoluptatem natura expeti, quod ea uoluptas, quae in motu sit, et paruos ad se adliciat et bestias, non illa stabilis, in

32. aut etiam) *ante et* E quæ) om. E specula) *spicula* E iis) *his* EPOr. expeti nih. dol.) *n. d. e.* L Neque) *Nec* E ullum) *illum* R ictum) *ritum* E animum, status) *animi statum* omnes. utitur) *utatur* E *nititur* L

32. *quæ putat esse specula naturæ*) Ut quæ incorrupte iudicarent, natura non deprauata. Lenis est irrisio Epicuri a bestiis argumenta ducentis. Nam de pueris similiter alii philosophi loquebantur, apud ipsum Ciceronem Peripateticus Piso V § 61 et maxime § 55.

nec ullum) *illum* edd. quædam, ut P. Mars., Man. Grut., (non cod. Mor., ut Or. ait), *nullum* Uχ, C. C. C.

animum, status) Euidens emendatio debetur, opinor, Uictorio. Codd. omnes (Pall., Oxx., Gzi) ut mei, edd. quoque P. Mars. et Grut. Librarius sententiarum membra non discernens hic simile aliquid ecficere uoluit superioris *adpetitum animi.*

at ille pellit) Is demum status pellit et animum et adpetitum mouet, qui permulcet sensum mouente et uera uoluptate, hoc est, ipsa uoluptas mouens. Nam *status* nomen, in quo quies aliqua significatur, hic minus commodum Cicero retinuit æqualitatis gratia. Hic quoque fuerunt, qui aberrarent.

Itaque — utitur) Bas., Gud. 1 *atque*. Aperta st conclusio. Tum in Pal. 1 superscriptum alteri uerbo *nititur*, eaque correctio peruenit in Pal. 2, Leidensis mei geminum. Id uerbum alienam ab h. l. habet difficultatis et uehementis studi notionem; cfr. IV, 67.

non illa stabilis) Rectius Cicero dixisset: *non quod illa* &c. Nec enim Epicurus hoc negatiue adiungebat, sed Cicero, ita ut illi: *hoc utitur*, *quod* contrarium esse debeat: *non hoc, quod,*

qua tantum inest nihil dolere. Qui igitur conuenit, ab alia uoluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere?

XI, 33. Bestiarum uero nullum iudicium puto. Quamuis enim deprauatae non sint, prauae tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum et incuruatum de industria, aliud ita natum, sic ferarum natura non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura sua. Nec uero, ut uoluptatem expetat, natura mouet infantem, sed tantum ut se ipse diligat, ut integrum se

nihil) *non* E Qui) *quid* omnes. 33. possunt) *possint* C Ut — natum) Non. p. 78 (om. *de industria*) quidem) om. L uero) *ergo* LPC ipse) *ipsum* CR

Qui igitur conuenit) Sic Lbinus, et inuentum Dau. ait in Pal. 2; Oxoniensium silentio de *E* parum, de *U* omnino non confidi potest; Gzius oblitus est codd. inspicere. Uidetur recte emendatum. Longe enim diuersa sunt: *quid opus est?* et quæ illo modo dicuntur (id est fere: *ad quid, cur*); simile esset *quid potest?* pro *qui potest?* quod non dicitur.

Cap. XI, 33. *sed natura sua*) Neglegenter Cicero scripsit, primum sic contraria ponens *malam disciplinam* (aliorum) et *naturam suam* (quæ ipsa figura defendit scripturam), ut obliuisceretur, subiectum esse non *feras*, sed *naturam ferarum*. Itaque prius hoc cogitur lector, detracta proprietate, pinguius de feris earumque habitu intellegere. Quos Bremius et Gzius conparant locos, nihil habent nisi repetitionem eiusdem nominis de diuersis rebus, quæ eo recte appellantur, positi. Deinde, quom seinnxisset deprauati et *praui* notionem, hic tamen, omnia coiciens in illam oppositionem disciplinæ et naturæ, *deprauata* communiter posuit, ut etiam *praua* (in secundo membro) conprehenderetur. Et possunt per se aliquo modo bestiæ dici ipsa natura deprauatæ, hoc est, a perfecta specie et forma (*der Idee*) detorta. Nec enim ausim *praua* post *sua* addere; nam in hac huius oppositionis diligentia multo magis sentietur prius incommodum, concurrente nominatiuo et ablatiuo (*praua natura natura sua*).

Nec uero, ut uoluptatem expetat) Hoc Cicero magis instituit explicare quam explicat; nam mox, omissa difficili quæstione (§ 34 *magna quæstio est*), tantum inconstantiam reprehendit Epicuri. Pro *uero* Spir. (Gzius addit Erl.) *uere,* Gud. 1, 2, Bas., Ox. χ *ergo*. Mox pro *se ipse* in edd. usque ad Uict. et apud hunc ipsum fuit *se ipsum*. Postea nemo id adnotauit.

alnomque uelit. Omne enim animal, simul [ut] ortum t, et se ipsum et omnis partis suas diligit, duasque, quae axumae sunt, in primis amplectitur, animum et corpus, leinde utriusque partis. Nam sunt et in animo praecipua quaedam et in corpore, quae quom leuiter adgnouit,

simul [ut]) sine uncis Or. *simul et* ELP est) om. LP quæ) om. C adgnouit) uit E

Omne enim animal) Quæ hic breuiter adtinguntur, fusius explicantur Stoice in libro III § 16 sqq., Peripateticorum uel potius Antiochi more in libro V, 24 sqq.

simul [*ut*] *ortum st*) *Simul ut* pro *simulac* Dukerus ad Liu. VI, l Ciceronem non raro posuisse dicit, Goerenzius ad Acad. II, 51, sæpe. Ego tris omnino locos esse puto, ubi a codicibus constanter confirmetur illa forma, Academicorum illum, Tusc. IV, 5, Verr. I, 67; in ceteris satis dubiam sedem habet aut nullo iure ditur, ut VI ad Fam. 18 init. Nec uerius erat apud Catullum ll, 31. Uniuerse autem eo defenditur, quod origo facile intellegitur. Neque enim *ut* est pro *ac*, sed tempus significans (*ut uidi*) coaluit cum *simul*, sic, ut et consecutio et res eodem fere momento gestæ significarentur. Hoc loco omnes editores quasi compacto tacent, et tamen, quom in tribus meis codd. e quattuor, uterque eos optumo illo, sit *simul et*, facile intellegas, quid in llis fuerit, e quibus Oxx. E§ neque *et* neque *ut* habent. Contra V, 24 omnes (casum enim, non consilium sequebantur) adnotant, in codd. esse *simul et*. Hoc num Cicero pro *simul ac* dixerit, ualde dubito, qui omnino particulæ *et* pro *atque* usum certis et angustis finibus terminari putem; uid. ad § 21. Sunt huius generis exempla aliquot in epistularum ad Atticum codice Mediceo, ut II, 20, 2 (*simul et quid erit certi*), X, 4 extr. (*simul et uidero Curionem*; hoc quidem etiam in Bosi codd., qui meliores sunt), X, 16, 4 (*simul et in Cumanum ueni*), XVI, 11, 6 (*simul et constituero*). Sed hoc ipsum, quod in uno illo epistularum uolumine totiens, alibi numquam legitur, facit, ut suspicer, ueterum librarium *simul* pro *simul ac* positum non tulisse atque contenter *et* addidisse, quemadmodum alibi *atque* uel *ut* addiderunt; uid. Drakenb. ad Liu. VI, 1 et quos ille citat. Legitur *simul et* etiam l Qu. Fr. II, 6, 3 a prima manu cod. Medicei; altera substituit *simul ut*. Pro Planc. 14 editur: *simul ut, qui sint professi, uidero, dicam*; in Erf. cod. est *simul ut et qui*; mihi utrumque suspectum fit; itaque hunc locum supra non posui.

tum discernere incipit, ut ea, quae prima data sint n tura, adpetat, asperneturque contraria. 34. In his p mis naturalibus uoluptas insit necne, magna quaes st. Nihil uero putare esse praeter uoluptatem, n

tum) *tunc* MCR prima) *primo* E sint) *sunt* LPMCROr. (*natura data sun*

tum discernere) Sic etiam Spir. ediditque Gzius. Ceteri tu sed relatiuo *quom* respondet *tum*; *tunc* propriam ac uehement rem demonstrationem habet.

prima data sint natura) Indicatiuom, quem omnes tacentes nuerant, respuebat oratio. Nec enim absolute concipitur n primorum, sed refertur ad animalis ea discernere incipientis co tationem. (Gud. 2 om. *sunt*). De loquendi genere (quod sig ficat: *quæ natura prima constituta sunt, quæ adpeteremus*) dixi excursu de *primis naturæ* ad hunc et alios locos conscripto, i et illam notionem explicaui et totius eius, qui hic sequitur, l rationem exposui. Uolt enim Cicero ostendere ceteros philo phos sibi constitisse in primo naturæ adpetitu iisque, quæ ei r sponderent (*primis naturæ*), definiendis et in summo bono cons tuendo, Epicurum sibi non constare. Sed alii ex illis philosop omnino nulla conmemorabant prima naturæ a summo bono seiunc sed id ipsum, quod primum adpeteretur, simpliciter summum bon dicebant, ut Hieronymus, Aristippus, Carneades alio quodam mod alii non a primis naturæ ad summum bonum perueniebant, s illa commoda, quæ sic appellabant, aut excludebant a boni n tione, ut Stoici, aut in exigua eius parte ponebant, ut Polemo Aristoteles, etsi hi reapse illo nomine usi non sunt. Itaque ne uerbis quidem Ciceronis ulla adparet conuenientia inter cert eas res, quas primas uisas dicit Aristoteli, et id, quod summ bonum, in quo primum locum tenet uirtus, coniuncta cum pri illis infinite positis nec uberius explicatis. Debuit Cicero, hac t conparatione omissa, Epicuri inconstantiam per se reprehende summum bonum ex primo infantis et animalis adpetitu sic oste dentis, ut tamen aliud primum adpeti diceret, aliud summum ceret. Ceterum per omnem hunc locum Ciceronis neglegenti æmulati sunt editores aut difficilluma silentio transmittentes nihil distincte expedientes.

34. *uoluptas insit necne*) Negabant Stoici (III, 17, Diog. Laë VII, 86).

putare esse) Bremius idem uerbum requirit, *inesse*; non n cessario, quoniam utrumque dicitur et *inesse in primis naturæ*

embra, non sensus, non ingeni motum, non integrita- m corporis, non ualetudinem, summae mihi uidetur iscitiae. Atque ab isto capite fluere necesse st omnem itionem bonorum et malorum. Polemoni et iam ante ristoteli ea prima uisa sunt, quae paullo ante dixi. rgo nata st sententia ueterum Academicorum et Peri- ateticorum, ut finem bonorum dicerent, secundum na- uram uiuere, id est, uirtute adhibita, frui primis a na- ura datis. Callipho ad uirtutem nihil adiunxit nisi oluptatem; Diodorus uacuitatem doloris. **His omni-

M. non ualetudinem) om. E add. *corporis* P inscitiæ) *insaniæ* C et iam te) *et antea* P *et ante* C (*etiam* una uoce codd.) Callipho) *Calliphon* (L)Or. iodorus) om. L His) *iis* LMCR Defectus notam non habet Or.

ne *in iis*, hoc etiam frequentius de iis, quæ in aliquo genere nu- merantur. Qui audiunt: *nihil esse, quod insit*, et ellipsi et pleo- nasmo utuntur peruerso.

non membra, non sensus) Debuit addere *integra;* nam bo- nitas et integritas harum rerum in primis numerabantur, non ipsæ. Ac. V, 18.

non ualetudinem) om. etiam Spir. et Gud. 2, id est, meliores, quibus constat. Potest abesse, quoniam præcipua tantum po- nuntur, non omnia plene enumerantur. Ueri tamen similius, aberrasse alterum librarium omittendo quam alterum nulla caussa addidisse. Oxx. χψ *non ualetudinem corporis*. Gud. 1 superscri- ptum habebat: *al' incolumitatem*.

et iam ante) Diuisit Bremius, quom esset *etiam*. Præter C illa queque uett. edd., Uict. Lamb., Dau. (hic cum cod. C. C. C.) *et ante*.

Ergo) Significat, altero posito alterum statim necessario con- sequutum esse. Frustra Lbinus *hinc ergo*, alii alia.

secundum naturam uiuere) Sic Polemonem dixisse, adfirmat IV, 14; Speusippus, Xenocrates, Aristoteles numquam sic locuti sunt; explicatio autem, in qua sunt *prima naturæ*, tota Antiochi est; uid. Excurs.

Callipho — Diodorus) Uid. ad § 19. Hi quidem multo etiam magis discrepant ab illis, quæ posuerat, primis, in quibus uolu- ptas omnino non erat. A Manutio ad Bremium editum st, *Diodo- rus nisi uacuitatem doloris*, contra codd. (Gzi, Oxx. ξχψ, sine du- bio etiam E; Grut. et Dau. non adtenderunt); et debebat tum illi *nihil nisi*.

bus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum, Ari-

quos) *quæ* C   sunt fines) *fines sunt* E

His omnibus, quos dixi, &c.) Hæc uerba, ut nunc cetera sunt, inexplicabilem habent difficultatem. Nam primum *consequentes* (id est, consentanei alii rei præcedenti) sic dicitur, tamquam, positis horum philosophorum primis naturæ, nunc demum adiungat, iis consequentis esse fines. Atqui iam de finibus dixit. Itaque hæc sententia generalem laudem continet; sic *consequens* absolute dicitur pro eo, in quo ipso constantia adpareat nec quicquam repugnet, quod barbarum st; neque satis Bremius adtendit, illa adhibens exempla, in quibus *consequens* est *superiori consentiens*. Et hæc laus ad eos etiam, qui secuntur, pertinet, ut mire tamquam horum propria ponatur. Sed grauius illud: datiui, qui subiciuntur, *Aristippo*, *Stoicis* &c. necessario per adpositionem sic adhærent uerbis *his omnibus*, ut singulatim ostendatur, qui sint illi omnes et qui consequentes illi fines bonorum; ut tamquam diuersi adiungantur, fieri nullo modo potest per sermonis naturam. Et tamen repugnant uerba *quos dixi*. Postremo in Peripateticis et Academicis primum Cicero principia naturæ nominauit, deinde finis adiunxit, ut, quod erat propositum, cohærere ea ostenderet. In his, qui secuntur, nulla omnino significantur prima, sed tantum fines ponuntur, ut ne umbra quidem eius conuenientiæ adpareat, quam Cicero ostendere uolebat. Horum omnium incommodorum una st leuatio, ut statuamus, ante uerba *his omnibus* nonnulla excidisse, quibus Cicero simili forma atque supra (*Polemoni et Aristoteli ea prima uisa sunt* &c.) dixerit, quæ alii prima posuissent; tum rectissume (quemadmodum ante: *Ergo nata st* &c.) subiciebatur de finibus: *his omnibus*, *quos dixi*, *consequentes* (consentanei iis, quæ posita sunt prima,) *sunt fines bonorum*. Et fortasse etiam Carneadem et Hieronymum nominarat, sed hic exempli caussa solos Aristippum et Stoicos ponit. Tantum id nescio, quæ alia prima Stoicis quam Peripateticis et Academicis dare potuerit; nam quæ his dat, ipsa sunt Stoica; sed ut paullum inflecteret, postulabat tota disputationis forma instituta. Ex editoribus primum Ernestius locum obscurum esse senserat et post eum Rathius qui ex C et fortasse una et altera præterea uetere editione malebat *quæ*, quo tollitur barbaries in uoce *consequentes*, cetera incommoda etiam augentur; ipsum illud, *omnibus* primis naturæ respondere finis Peripateticorum, Calliphontis, Diodori, ineptum st Matthiæus, quom distinctius partem uitiorum uideret, mala tamen medicina hæc omnia uerba tolli uolebat, quo facto ea, quæ se

stippo simplex uoluptas, Stoicis consentire naturae, quod esse uolunt e uirtute, id est, honeste uiuere, quod ita interpretantur, uiuere cum intellegentia rerum earum, quae natura euenirent, eligentem ea, quae essent secundum naturam reicientemque contraria. **35.** Ita tres sunt fines expertes honestatis, unus Aristippi uel Epicuri, alter Hieronymi, Carneadi tertius, tres, in quibus honestas cum aliqua adcessione, Polemonis, Calliphontis,

Stoicis) *Stoici* E rerum earum) *ear. rer.* CROr. eligentem — reicientem) *digente — reiciente* LPMCR 35. unus) om. L Carneadi) *Carneadis* LPMCROr. Calliphontis) *Calliphonis* C

...atur, pertinebunt ad illud: *prima uisa sunt*, ut audiatur: *primum uisum st.* Atqui Stoicis *naturæ conuenire* summum et extremum st, prima naturæ longe alia. Gzius *consequentes* putat esse *conformes* (ipsius est uerbum), hoc est, consentientes, satis contra sermonis usum; et discrepant aliquantum Calliphon et Diodorus ab Aristotele. Et, ut exposui, tum etiam Aristippi et Stoicorum fines inter se consentire dicentur, non, ut ille putat, repugnare. Omnino non agitur hic de diuersorum philosophorum finibus inter se conferendis, sed de primorum et finium conuenientia. Orellio tamen Gzius satisfecisse uidetur; Otto ne admonitione quidem quicquam egere putauit.

id est, honeste uiuere) Interpretatur, quod paullo minus usitate dixerat, *e uirtute*, id est, *secundum uirtutem*, κατ' ἀρετήν, (uid. ad V, 26; ἐξ ἀρετῆς ζῆν, quod Gzius ait sæpe Stoicos dicere, nemo Stoicus, imo nemo Græcus dixit umquam,) et simul duplicem formulam idem significantem coniungit, ut III, 29 inuerso ordine: *honeste, id est, cum uirtute.* Male Dau. e cod. Par. 1, 2 (Ox. U) *honestate*; longius progressus Eliensis (uter?): *cum honestate.*

quod ita interpretatur &c.) ζῆν κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων, ἐκλεγόμενον μὲν τὰ κατὰ φύσιν, ἀπεκλεγόμενον δὲ τὰ παρὰ φύσιν. Uid. ad IV, 14. *Eligentem — reicientem* habuit cod. bonorum archetypus (Spir., Mor.), restituit Dauisius. In uolgarium archetypo aut excidit casu lineola aut corrigendo relatum st ad *intellegentia.* Reditum tamen ad uerum in El. 1, Eξψ. Sed notanda *euenirent* et *essent* post *interpretantur* posita, quod Cicero subito cogitationem a suo tempore rettulit ad ueteres Stoicos, huius interpretationis auctores, de quo genere dicetur ad III, 67.

35. *Carneadi*) uid. ad I, 14.

Calliphontis) Sic Pall. omnes, Oxx., Gziani. Monuit Grute-

Diodori; una simplex, cuius Zeno auctor, posita in decore tota, id est, in honestate; nam Pyrrho, Aristo, Herillus iam diu abiecti. Relicui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis conuenirent, ut Aristippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus esset extremum. XII. Epicurus autem quom in prima commendatione uoluptatem dixisset, si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultumum bonorum quod ille; sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut uoluptatem illam [Aristippi] in prima commendatione poneret.

id est in) *id est* PMC   si eam) *sed eam* E *si ea* L   illam) om. L   [Aristippi]) *Aristippo* E *illam, non Aristippi*, Or. cum nota mendi ante *uoluptatem*.

rus. Tamen mendum, quod alibi (V, 8 et Off. III, 119) etiam codd. occupauit, in edd. hæsit ad Goerenzium.

Una simplex) Loquitur tamquam præcedat *sententia*, non *finis*; nam in hoc uocabulo neque genus uariare poterat neque omnino id hoc significatu umquam feminino genere dictum st. Syne... hanc appellant, et optumis scriptoribus usitatam dicunt; nos simplicius neglegentiæ excusationem quærimus. Uid. Prolegg. de ... tione horum librorum.

posita in decore tota) *Decus* sæpius pro *honesto* dixit, τὸ καλὸν exprimens, ut h. libro 44, 56, Legg. I, 55; alibi *decus honestatis*.

Pyrrho, Aristo, Herillus) uid. 43.

Relicui sibi constiterunt — Epicurus autem) Incommodam capitum, quæ uocantur, distinctionem sequentes editores prorsus obscurarant cohærentiam disputationis, dum hæc uerba: *Epicurus autem* &c. usque ad *poneret*, in quibus Epicuri inconstantia cum ceterorum constantia conparatur, cum iis conectunt, quæ secuntur.

Cap. XII. *in prima commendatione*) h. e., in prima conciliatione naturæ, tamquam id, quod primum adpeteretur. Uid. exc. de primis naturæ. *Dixisset* est *nominasset* (posuisset), ut non opus sit Lambini coniectura, *esse dixisset* scribentis.

fecisset idem, ut uoluptatem illam &c.) Hic locus, quem ex parua parte interpretes adtigerunt, sic inplicatus est ipsius Ciceronis culpa, ante, quam satis perspicue conclusionis partis et ordinem animo concepisset, orationi habenas permittentis, ut recta

36. Nam quod ait, sensibus ipsis iudicari uolupta-

itentia effici nequeat, sed tantum ostendi, quid uoluerit dicere et quid inciderit. Uolt Epicurum dilemmate premere. Incipit ab luptatis notione tamquam ambigua, quasi demonstraturus, quom icurus hanc primam posuisset, prout eam explicasset, aut ad istippi aut ad Hieronymi summum bonum peruenire debuisse. ique priori e duobus, quae fieri possent, quod hoc est: *si eam ixisset), quam Aristippus, idem tenere debuit ultumum*, respon- re alterum huiusmodi debuit: *sin eam, quam Hieronymus, idem, ed hic, ultumum tenere.* Sed quom ad alteram partem perue- set, animaduertit, sic non effici conclusionem et reprehensio- n. Responderi enim poterat: Eam dixi, quam Hieronymus et to idem summum bonum pono. Urgendus igitur alia forma it aduersarius, dicendumque, si hoc summum bonum tenere uo- isset, talem etiam uoluptatem (non dolendi) in prima commen- tione ponendam fuisse; positam esse autem alteram, mouentem, ae uere uoluptas appellaretur (§ 32). Premenda igitur erat ecialis notio uoluptatis, non ambigua illa utendum. Sed Cicero stasin retinuit ex ante instituta dilemmatis forma, apodosin ad ae nouam adcommodauit. Itaque incidit in inanissumam tauto- giam: *si eam (in prima commendatione uoluptatem dixisset,) quam ieronymus, fecisset* (id est, facere debuit), *ut uoluptatem illam in ima commendatione poneret. Fecisset* est ex eo genere coniun- iorum, quod post condicionem (siue ea uerbis expressa st siue tellegitur,) ponitur ad significandum non id, quod fieret fa- mue esset, sed quod fieri debuerit. Adtigit rem a grammaticis re neglectam Zumptius § 529 not. Exempla (nemo enim adhuc li unum et alterum posuit) sunt in Uerr. I § 107 (*Imitatus es- s*), V, 168 (*Adseruasses hominem*), de N. D. I, 89 (*sumpsisses tuo re*), Offic. III, 88 (*Potius diceret*); Liu. XLV, 37 (*non trium- hum impedire debuit, — sed postero die — nomen deferret &c.*), upert. IV, 7, 29 et 30 (*at iussisses*), Terent. Andr. IV, 4, 54 *redizeres*), Hecyr. II, 1, 33 (*curares*). Iussiuos est modus; ita- u in negando dicitur *ne*, ut ad Att. II, 1 § 3 (*aut ne poposcis- s*), in Uerr. III, 195 (*ne emisses*). Sed restat id, in quo uno errant editores, quom sic scriberetur: *ut uoluptatem illam Ari- ppi &c.* Apertum st enim, non id postulare Ciceronem, ut ronymi sententia cum Aristippi contraria coniungatur, sed ut Hieronymi persistatur. Itaque e cod. El. 2 (fuitne potius 1?) nisius et recentiores, excepto Schuetzio, scribunt: *uoluptatem m, non Aristippi, &c.* Mihi multo probabilius uisum st, *Ari-*

tem bonum esse, dolorem malum, plus tribuit sensil quam nobis leges permittunt, *quom* priuatarum liti iudices sumus. Nihil enim possumus iudicare, nisi q est nostri iudici. In quo frustra iudices solent, qu sententiam pronuntiant, addere: SI QUID MEI IUDICI Si enim non fuit eorum iudici, nihilo magis, hoc

36. *quom*) om. omnes; Or. inserit post *litium*. si quid) *si quod* E [*non*] Or.

stippi peruersum esse additamentum librari *illam* infelici e definientis. Uiderant idem P. Marsus, Ursinus, Schuetzius. unum addendum, ne frustra laboretur et plura turbentur, ta logiam illam adeo esse insitam et expressam in uerbis: *sin* (dixit in prima commendatione), *quam Hieronymus* et: *in p commendatione poneret*, ut nulla eam relicuorum uerborum mu adtingat.

36. *Nam quod ait*) Nouom capit initium, sensuum testimoni quo Epicurus utebatur (I, 30), reiciens.

quom priuatarum litium iudices sumus) Coniunctionem ne sariam addidit Orellius, sed contra naturalem sermonis nem transpositam post *litium*. Testimonium, quo utitur, c cum duorum censoris Ienensis, nullum st; uid. Prolegg. Ine sume uolgo separata hæc leguntur: *Priuatarum — sumus*; nec cetera apta sunt ullo modo ad fingendi figuram (*Fi mus nos esse*), et ea absolui longe aliter debebat, et repugnat hementissume *enim*, quod proxume adiungitur illi: *quam leges permittunt*. Pal. pr. *priuarum litium*.

nihilo magis, hoc non addito) Miro errore Bremius Orellius (Ottonem non miror) tolli *non* uolunt, id est, sen tiam prorsus pessum dari, quæ hæc est: "Frustra iudices, uentes, ne de alieni iudici re iudicent, ascribunt: *si quid mei dici st;* nihil enim opus est illo additamento; nam si res e iudici non fuit, iudicium ab iis factum, etiam illo non ascri tamen irritum erit." Mutatio illa inducit iudices Romanos sell ni formula res alieni iudici ad se trahere conantis. Sed de uiros doctos *frustra*, quo putarunt significari, iudices consil suum non adsequi. *Frustra est sine caussa*; frustra enim (ut hoc significatu utar) Handius Tursell. II p. 747 hunc usum a cerone abiudicat; uid. Tusc. I, 21. Formulam ipsam eo pertin ne quid de eo iudicatum sit, cuius quis iudex competens non rit, non monerem, nisi Goerenzium sic enarrare uiderem: *Na*

ddito, illud est iudicatum. Quid iudicant sensus? Dulce, marum, lene, asperum, prope, longe, stare, mouere, quadratum, rotundum. 37. Aequam igitur pronuntiabit sen-

Quid) *quod* EPMCR iudicant) *iudicat* omnes. stare, mouere) *mouere stare* l 37. Æquam) *Quam* omnes, Or.

sel iudices rei iudicandæ rationem n o n t e n e a n t (!), *nihilo tamen* (!) *magis illud, quod iudicarunt, ualebit* &c.

quid iudicant sensus?) Ut mei, sic aliorum codices *quod* habent, male conflatis sententiis (*iudicatum, quod iudicat sensus*). Interrogationem a superioribus diiunxit P. Faber, sed reliquit *iudicat*, quod ferri h. l. non potest, non solum quod Cicero bis *sensus*, non *sensum* nominauit, sed quod aperte de singulis sensibus, non de communi corporis ui sentiendi, loquitur exemplaque subicit plurium. Itaque Ernestius *iudicant*, secutique recentiores. Dau., qui in El. 1 esset *sensibus*, ecfecit: *Quid iudicatur sensibus?* Deinde Ernestius aspero *leue* contrarium esse uolebat; et sunt illa contraria ad tactum (uid. N. D. I, 66, Acad. II, 121). Sed Cicero ut tria proxuma exempla a uisu sumpsit, sic duo priora a gustu sumpsisse uidetur, quo *lenia* et aspera iudicantur, ut uinum (Terent. Heaut. III, 1, 50).

37. *Æquam igitur*) Secutus sum ueterem emendationem, quam Lambinus e cod. Par. 8 protulit quæque et in ed. Ascensiana et [illegible]. Nam codex archetypus habuit *quam*. Sed ea scriptura summam peruersitatem habet, quom Cicero, sententiam a duplici ablatiuo absoluto ordiens subito, nulla caussa, nulla orationis inflexione, nullis interpositis, relatiuom pro demonstratiuo ponat. Talia frustra anacoluthi nomine obteguntur. Nam in anacolutho et caussa et modus est. Si cui autem interrogationem continuari usque ad *uobiti* in mentem uenerit, primum ineptissumo hæc omnia, quæ ad iudicandi modum pertinent, in interrogationem includentur, quæ breuis esse debet et celeriter proferri; deinde non minus peruerse responsum incipiet a pronomine relatiuo ad eam uocem adiuncto, quæ in interrogatione posita sit. Itaque prudentiores editores inde a Lambino *æquam* aut scribunt aut probant. Sed ipsa interrogatio non [illegible] st. Quasi enim *rationi* antea iudicandi munus datum sit, quæritur tantum, *quid* iudicatura sit. Atqui sensus a iudicio remoti erant; alius iudex nondum datus. Ab hoc igitur incipere debet oratio: Ueram igitur et æquam sententiam, quæ a sensibus spectari nequit, pronuntiabit ratio adhibita sapientia et uirtutibus. Sic etiam hæc ipsa de adhibenda sapientia et uirtutibus multo fiunt aptiora, quom simul ratio iudex constituatur. Multo

tentiam ratio, adhibita primum diuinarum humanarumque rerum scientia, quae potest appellari rite sapientia, deinde adiunctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum satellites et ministras esse uoluisti; quarum adeo omnium sententia pronuntiabit primum de uoluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quaerimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem adplicetur. De uacuitate doloris eadem sententia erit. 38. Reicietur etiam Carneades, nec ulla de summo bono ratio aut uoluptatis non

diuinarum humanarumque) *humanarum diuinarumque* PM rite) transp. ante *potest* E rerum omnium) *omn. rer.* R ministras) *mirriferas* P primum) *primo* C erit) *est* omnes, Or. 38. etiam) *autem* E ulla) *illa* LPMCR summo bono ratio) *summa honoratio* E

igitur melius uetus ille emendator *æquam* quam posteriores *harum*. *Adeo* non, ut Gzius putat, cum *omnium* coniungitur, ut sit *ad omnium*, quasi mirandus sit consensus et fortasse dissensus expectandus; nec umquam sic dicitur *adeo*; (aliam rationem habent, quæ Handius I p. 150 congessit, ab ipso fere explicatam). Itaque *adeo* subicitur pronomini, ut alibi demonstratiuis in transitu, quom ad ipsam rem adceditur; cfr. Hand. I p. 143 et 145 sq.

sententia erit) Prorsus necessaria erat Th. Bentlei emendatio, a multis probata aut recepta, quamquam mire *erit* et *est* permutantur. Præsenti neque per se locus est, quom, quid ratio iudicatura sit, significetur, neque in hac serie: *pronuntiabit*, *reicietur*, *probabitur*, *relinquetur* cett. Klotzius tamen (Quæst. Tull. p. 57) nos docet, in ceteris commemorari, quale sit futurum rationis iudicium, hæc uniuerse dici: de uacuitate doloris eandem esse sentiendi condicionem ac legem. Hoc scilicet significat *sententia est*; et in ceteris Cicero sententiam ipsam rationis et iudicium posuit, hic sentiendi condicionem commemorauit. Septem Cicero (35) fines posuerat, qui defendi possent; hos nunc percurrit, primum uoluptatem remouens siue solam (Aristippi) siue cum uirtute coniunctam (Calliphontis); uoluptatem sequitur uacuitas doloris siue sola (Hieronymi) siue adiuncta (Diodori); his adicitur Carneadis sententia, generaliterque pronuntiatur (*nec ulla* &c.). Tum ad Stoicos et Polemonem uenitur. Et in hac serie Gzius "interiorem disputationis nexum" turbatum esse putauit!

38. *nec ulla*) Primus e Pal. primo restituit Dau., retinuerunt recentiores taciti. Habent etiam Eξ.

diue particeps aut honestatis expers probabitur. elinquet duas, de quibus etiam atque etiam consi-. Aut enim statuet, nihil esse bonum nisi hone-, nihil malum nisi turpe, cetera aut omnino nihil 'e momenti aut tantum, ut nec expetenda nec fu-'a, sed eligenda modo aut reicienda sint, aut ante-: éam, quam quom honestate ornatissumam, tum ı ipsis initiis naturae et totius perfectione uitae lo-tatam uidebit. Quod eo liquidius faciet, si per-:rit, rerum inter eas uerborumne sit controuersia.

XIII, 39. Huius ego nunc auctoritatem sequens faciam. Quantum enim potero, minuam contentio- omnisque simplicis sententias eorum, in quibus

aquet) *relinquunt* PMCR statuet) *statuit* C omnino) om. L nec fu- — aut reicienda) *nec eligenda modo sed fugienda aut reicienda* L et) *interponet* L ipsis) om. E locupletatam) *locupletam* E *locupletem* l. enim) om. P

it *tantum, ut* &c.) τὰ προηγμένα et τὰ ἀποπροηγμένα Stoico- ignificat, quæ ἀξίαν habebant quandam, ut in libro III ex- r.

a *etiam ipsis initiis naturæ*) primis naturæ, quæ corporis et externa appellabant Peripatetici et Academici. Uid. exc. 3. Huic appellationi a Stoicis traductæ adiungit Aristote- ormulam, βίον τέλειον cum uirtute coniungentem, eadem sen- Uid. ad V, 26. Ipse Cicero, Antiochum sequens, re idem ı Stoicos et Peripateticos statuebat.

ıp. XIII, 39. *sententias eorum, in quibus*) Mire et dure, quom sic posuisset, ut relatiuo addito definiendum esset, relati- d *sententias* rettulit, quasi dixisset *sententias eas*. Et com- ı sic scripsisset; nam putidius erat: *in quorum sententiis*. offensionis ea exempla habent, in quibus relatiuom non re- ad *illud* uniuerse ad nouam rem significandam præmissum, personam, uelut III de Orat. 184: *illud adsentior Theophra- sí putat*, &c. (ubi Henrichsenius duos alios locos ascripsit). me similis neglegentiæ et duritiæ et hoc in orat. pro Balb. *sdam foedera extant, ut Cenomanorum, Insubrium, Heluc- , Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum 'eribus exceptum et* &c.; debebat enim esse: *in quibus*; no- umen interiecta obscurant uitium orationis. Illud prorsus

nulla st uirtutis adiunctio, omnino a philosophia semouendas putabo, primum Aristippi Cyrenaicorumque omnium, quos non est ueritum in ea uoluptate, quae maxuma dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, contemnentis istam uacuitatem doloris. **40.** Hi non uiderunt, ut ad cursum equom, ad arandum bouem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, ad intellegendum et ad agendum esse na-

st) *inest* Or. adiunctio, omnino) *omnino adiunctio* E semouendas) *semouenda* E primum — ponere) citat Gellius XV, 13. Cyrenaicorumque) add. *quod* E maxuma) *maxime* C 40. Hi) *ii* MR ad duas) *duas* E ad intell. et ad ag.) *intell. et ag.* PLMR *intelleg. et ad ag.* C

nostri loci simile etiam in pronomine *eorum*, quod in eadem oratione legitur 48: *num quis eorum, qui de foederatis ciuitatibus esset ciuitate donatus, in iudicium st uocatus?* Incipit a generis definitione, quæ hæc est: *eorum*, *qui* — *erant donati* (non *essent*); transit ad unum aliquem, de quo recte diceretur, omisso *eorum*: *num quis*, *qui* &c. Ex eodem genere relatiui non adcurate demonstratiuo redditi erat, quod in libr. I, 55 notauimus.

nulla st) Sic edd. ante Crat. (præter CR, Uen. 1480, P. Mars., Ascens. cett.) et cum meis codd. Oxonn. omnes; *inest* a Crat. acceptum omnes præter Manutium et Lbinum tenuerunt, ceteri taciti, Gzius in quattuor suis esse testans, quod uix credibile st, et Spir. ab Erl. et deteriores a meis et Oxx. dissentire.

quos non est ueritum) Rariorem et antiquam formam uerbi inpersonalis passiui ex eodem genere, quo *puditum st*, *pigitum*, *miseretur*, adnotauit Gellius. Ueterum poëtarum et Uarronis exempla Nonius habet p. 196.

40. *ad cursum*) E*ξ*, Gud. 1, Bas. *ad currendum*; æqualitatis studiosus fuit corrector.

ad intellegendum et ad agendum) Optume hoc confirmat Erl. Nam ante Ernestium edebatur, Grutero tacente, *intellegendum et agendum*, omissa utraque præpositione, nisi quod pars ueterum edd. ante Crat. (Uen. 1480, P. Mars.) altero loco præpositionem addit, Dauisius e Par. 1 priore. Gzius priore loco præpositionem in paucis modo codicibus legi, posteriore in nullo tradit. Numquam gerundium sic substantiuo a præpositione pendenti præpositione non repetita adponitur; nec in hac diligenti distinctione duarum rerum semel præpositio poni poterat. Gud. 2 *intellegendi et agendi.* Non potest huc aduocari genitiuos ille in explicando e

quasi mortalem deum, contraque ut tardam ali- ɜt languidam pecudem ad pastum et ad procreandi ıtem hoc diuinum animal ortum esse uoluerunt, hil. mihi uidetur absurdius. **41.** Atque haec con- stippum, qui eam uoluptatem non modo summam, :am etiam ducit, quam omnes unam appellamus ıtem. Aliter autem uobis placet. Sed ille, ut ıitiose. Nec enim figura corporis nec ratio ex- ingeni humani significat, ad unam hanc rem na- ›minem, ut frueretur uoluptatibus. Nec uero au- ı Hieronymus, cui summum bonum st idem, quod

ıandi) *procreandam* M absurdius) *esse abs*. C 41. non modo) Post ı in C transpositione facta secuntur, quae leguntur § 45 *multa simul* ı ad § 50 extr. *sua ui, sua natura,* tum autem pergitur: *summam sed* ıue ad *celerrumeque* (§ 45); deinde (§ 50 extr.) *sua sit sponte lauda-* licua. ducit) *dicit* ECR uobis) *nobis* LPMCR ille) om. E figura *p. fig.* L ratio) *nō* C unam hanc) *hanc unam* LPMCROr.

lo usitatus, de quo dixi Epist. ad Orell. p. 79, (pro Planc. *ınullis rebus*, *generis dico et nominis*). Aristotelis in iis, ant, scriptis nullus est locus, ubi his ipsis uerbis utatur, plane conuenit cum relicua Aristotelis doctrina et diui- ırtutis, quae partim in scientia sit, partim in agendo. :teri Hist. Philos. uol. III p. 302 sqq., 335 sqq, infra V, ναγκαῖον τὸν τέλειον ἄνδρα καὶ θεωρητικὸν εἶναι τῶν ὄντων τικὸν τῶν δεόντων, Plut. de plac. philos. I, 1 e sententia lis et Theophrasti).

ıi mortalem deum) Uix putem Ciceroni in facili et obuia tione obuersatam esse, quod Dauisius credit, obscuram et m Heracliti sententiam: ἄνθρωποι θεοὶ θνητοὶ θεοί τ' ἀν- ἀθάνατοι, de qua uid. Schleiermacher in Wolfi et Buttm. ıntiq. Stud. German. p. 198.

diuinum) *hi hoc* Dau. e Par. 1; Urs. cod. *sic hoc*, El. 2(?) ›c. Tum locum haberet *sic hoc*, si in duobus subiectis duo a conpararentur, ut paullo ante.

solam etiam ducit) *Dicit* etiam ξ et sic Man. et Lamb. ıt; uix abesse poterat *esse*; *ducit* omnes Pall. et Gzi (cui Srl. excipiendus fuerat).

unam hanc rem) Sic etiam Spir. Ceteri nihil adnotarunt; praeponitur.

uos interdum uel potius nimium saepe dicitis, nihi lere. Non enim, si malum st dolor, carere eo satis est ad bene uiuendum. Hoc dixerit potius En

Nimium boni st, cui nihil est mali.

Nos beatam uitam non depulsione mali, sed adeı boni iudicemus, nec eam cessando, siue gaudenteı Aristippus, siue non dolentem, ut hic, sed agend quid considerandoue quaeramus. **42.** Quae possuı dem contra Carneadeum illud summum bonum quod is non tam, ut probaret, protulit, quam ut S

potius nimium sæpe) *sæpe minimum* E Non enim — nihil est mali st dolor) *dolor* LMCR *dolor est* Or. iudicemus) *dicemus* E gaudente dendo C dolentem) *dolendo* PMCR 42. possunt) *possint* C Carn *Carneadis* C

st dolor) *est* omittitur in El. 1, C. C. C. (ξ), Mead., Bal E, Gud. 1, Bas., dure post *si*, in hac præsertim conpos *Non enim, si.* Edebatur ab omnibus *dolor est*; secutus sı codices, qui uerbum habebant.

Nimium boni st &c.) Uersus est ex Medea, respondens hi pideis (622 et 623 Matth.): κεῖνος ὀλβιώτατος, Ὅτῳ κατ' ἦμαρ νει μηδὲν κακόν. Ne *cui* disyllabum sit, transponunt nonnull *st.* Nobbius *nimium boni* in fine uersus, cetera in initio Græcum sequens.

siue gaudentem — siue non dolentem) Sic Pal. 1, e quo tuit Grut., Spir. Generale st *cessando*, cui respondet *age* eo, quod eſficiat beatam uitam; ea duplicem habet form aut *gaudeat* aut *non doleat.* Primum, non animaduersa me rum ratione, corruptum st *dolentem* factumque *dolendo*, ı *gaudentem*, ut in Lambinianis, Pall. relicuis, Ox. U; deinde *gaudendo* (Eξχψ, Gud. 1, 2). De Dauisianis tacetur. Qui h *gaudendo — dolentem*, solus uidit Gzius Basileensem, eod rore, quo id in ed. Crat. esse putauit.

42. *non tam, ut probaret*) De eadem re Acad. II, 131 *troducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opı Stoicis, summum bonum esse frui iis rebus, quas primas conciliauisset.* Itaque hic quoque Dauisius *ut* pro *quo* posı in caussa indicanda (*quod ipse id probaret*). Non patitur culæ natura, quom præsertim contraria sint *non tam ut* et *ut.* Itaque Gzius uolt esse: *non tam ut aliis probaret*, (et

quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem eiusmodi st, ut additum ad uirtutem auctoritatem uideatur habiturum et expleturum cumulate uitam beatam, de quo omnis haec quaestio st. Nam qui ad uirtutem adiungunt uel uoluptatem, quam unam uirtus minumi facit, uel uacuitatem doloris, quae, etiam si malo caret, tamen non est summum bonum, adcessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parce tamque restricte faciant, intellego. Quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem, primum uilissumas res addunt, deinde singulas potius, quam omnia, quae prima natura adprobauisset, ea cum ho-

opponeret) *opponeretur* R *apponerent* E cumulate) *accumulate* C intellego) *intelligunt* E Quasi) *Cum* E emendum) *dandum* E addant) *addunt* E

his uerbis utitur, sed uti debuit, si quid efficere uellet). Ne hoc quidem procedit, non solum quod alibi quoque Cicero in hac re ipsius Carneadis ueram mentem a sententia disputandi caussa proposita distinguit (Acad. II, 139), sed quod aliis probare eam sententiam, id est, in disputando probabiliorem et superiorem efficere, Carneades sane uolebat; neque enim aliter noceret Stoicis, aduersariis suis. Itaque hoc significatu Carneadem Cicero ait (de Orat. I, 161) *nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendisse, quam non probarit*; ergo hanc quoque aliis probabat, saltem argumentorum specie, non probabat ipse apud se. Quid dicemus igitur? Cicero, trahente membrorum æqualitate, in priore membro consili notionem minus proprie substituit caussæ, hac fere sententia: *non tam ut haberet ipse, quod probaret et in quo acquiesceret.* Quod autem Dauisius ad illam significationem particulæ ut defendendam aduocat de Fat. 35: *non ut eæ res caussam adferrent amoris*, ibi *ut* modum significat cum breuitate aliqua orationis (non ita, eo sensu, ut eæ res caussam adferre putarentur). Ad Attic. etiam XIV, 17 (*Earum exempla tibi misi, non ut deliberarem, reddendæne essent —, sed quod non dubito &c.*) retinenda st consili significatio (*ut, audita tua sententia, deliberarem*), sed, ut sæpe, consilium simul caussam rei continet. Pro *opponeret* quom ante Manutium fere ederetur *opponeretur*, uerum e cod. Mor. et in mg. Crat. adnotatum st.

ea — *coniungerent*) Expectet aliquis *coniungant*. Sed illa uerbi forma id, quod fieri debuerit, in aliud tempus reicit, qua figura orationis Ciceronem etiam IV, 39 usum esse, duorum optumorum codicum consensus declarat. Obuersabantur Ciceronis animo sen-

nestate coniungerent. **43.** Quae quod Aristoni et Pyrrl

ea cum hon. coniungerent) *ea cum uoluptate coni.* PMR om. Or. 43. *quum* omnes, Or.

tentiæ iam pridem constitutæ. (In IV, 20 *dicerent* aliam simul ii fecti temporis caussam habet). Atque ex hoc inperfecto pendet pus et modus uerbi *adprobauisset*, pro quo aliter necessario scribe erat *adprobauit.* Sic autem (*cum honestate*) scriptum erat eti Pal. 3, quinque Oxx. (ψ alia manu *uoluptate*), Gzi uno p Erl. Relicui codices (Pall. Gruterus appellat, Gzius Spir.) et tiones: *cum uoluptate*, absurde, quoniam de iis agitur, qu uirtutem addantur. Itaque P. Marsus, tum Lbinus quattuor sustulit, hic ab suo codice longe optumo abesse testans, de ualde dubito, postremo, a Dauisio, Ernestio, Bremio damnata G Qui quod *coniungunt* scribendum fuisse putant, grauiter er Nam qui sic loquitur, is hoc potius quam illud nomen ei, fiat, conuenire dicit, non hoc fieri, alterum non fieri. Deind omissis formæ uerbi *adprobauisset* ratio reddi nequit. Post Erlangensis cum magna parte alterius familiæ coniunctus Pal Spir., qui etiam I, 69 in interpolatione conspirabant, uincit, praesertim excogitari nequeat, cur falsum quisquam additame (*ea c. uoluptate coni.*) addere uoluerit.

43. *Quæ quod*) Sic necessario scribendum fuit; nam qu codicibus legitur editumque ab omnibus est, nihil aliud p significare nisi: *quo tempore* aut: *quotiens uisa sunt*, quorum ut que ineptissumum st. Itaque Ernestius *sint* corrigebat, *quoniam*, uterque incidens in caussalem sententiam, quasi quod aliquid illi dixerint, contra hoc ipsum disputari sit de Dici poterat: *quæ quom — uisa essent*, ut ostenderetur e disputationis ortæ, quæ postea desisset. Sed indicatiuos et te uerbi ostendebant, scriptum esse a Cicerone *quod*, aptissuma tentia: Nam quod ad Pyrrhonis et Aristonis sententiam ad quibus hæc &c. Ex *quod* sæpius factum st *quom*; uid. O mea Acad. p. 510.

Aristoni et Pyrrhoni) De Aristonis sententia, qua omnia, inter honestum et turpe interiecta essent, ἀδιάφορα sic reli bantur, ut nihil alteri præponeretur ulla æstumatione, ipsu summum bonum in ἀδιαφορίᾳ animi nusquam inclinantis poneb (III, 11 et 12, IV, 43, V, 73, Off. I, 6, Acad. II, 130) ueterum monia conlegit Ritterus in Hist. Philos. uol. III p. 507. De rhone, qui, quom omnia addubitasset, uirtutis tamen et uiti n nem tueri conatus est et beatam uitam ἀπαθείᾳ quadam s

uisa sunt pro nihilo, ut inter optume ualere et me aegrotare nihil prorsus dicerent interesse, m pridem contra eos desitum st disputari. Dum una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam electione expoliarent nec ei quicquam, aut unde darent, aut ubi niteretur, uirtutem ipsam, quam bantur, sustulerunt. Herillus autem, ad scien- nia reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed mum nec quo uita gubernari possit. Itaque hic

om L interesse dic.) *dic. int.* L contra eos des. est) *des. est c.* ia esse) *e. omn.* L eam) *earum* L selectione expoliarent) *electione nt* E oriretur, darent) *ore retunderet* E

idem Ritterus p. 428 et 430. Cicero ubique eum cum coniungit; hic neglegentius postponit longe posteriori. nemanno (Hist. Phil. IV p. 219) inter hunc locum et ea, 13 de Aristone dicuntur, discrepantia esse uidetur, facile nam ne ibi quidem interesse quicquam inter singulas res, entur, Aristo putasse dicitur. Gzius suo utitur artificio, neget coniungi cum uerbis *pro nihilo*, sed esse: *si in rem spectes*, obliuiscens, proxumo uersu dici *nihil p r o r- esse.*

optume ualere) Notant grammatici insolentiam locutionis iuo præpositioni subiecto et præter Ouidium (add. Horat. 5, 69) eodem modo etiam Senecam dixisse demonstrant . V, 10 (*multum* et tum *nihil interest inter dare et acci- liud* enim futurum erat *inter ægrotandum.* Mox in Erl. tet *oreretur*, ut sæpe in Liui codd. scribitur; sed idem *etur.*

llus) De huius sententia, qua summum sapientis bonum στήμη ponebatur, simul autem alius quidam finis inferior, munis uita regeretur (ὑποτελίς), inducebatur nec tamen iter constitui poterat (cfr. Cic. IV, 40 cum Diog. VII, d. Ritter. l. c. p. 508 sqq., qui de nomine τῆς ὑποτελίδος arauit Stob. Ecl. Eth. p. 60 et 62; ibi, quod Herillus ποτελίδα, id alii τὸ ὑποτελές appellasse dicuntur et eo no- ificasse ea, quæ natura animalis primo ortu adpeteret. rrhonis et Aristonis explosis pridem sententiis Herilli con- etiam de Off. l. c. nec seiungitur Acad. I, 129, ubi eius stitui.

ipse iam pridem st reiectus; post enim Chrysippum sane st disputatum.

XIV. Restatis igitur uos; nam cum Academicis certa luctatio st, qui nihil adfirmant et, quasi des rata cognitione certi, id sequi uolunt, quodcunque u simile uideatur. 44. Cum Epicuro autem hoc plus negoti, quod e duplici genere uoluptatis coniunctus quodque et ipse et amici eius et multi postea defenso eius sententiae fuerunt, et nescio quomodo is, qui ctoritatem minumam habet, maxumam uim, populus c

reiectus) om., relicto spatio, in E. incerta) *iuncta* E luctatio) *locuti* 44. plus est) *est plus* Or. e) *ex* C populus cum illis) *cum ill. pop.* ER

post enim Chrysippum) Requirent fortasse alii, quod Lambin *post Chrysippum enim*. Sed III, 36 est: *præter enim tris disci nas*, et Off. II, 27: *post uero Sullæ uictoriam*, et II de Diuin. *ante uero Marsicum bellum*. Corneli Nepotis duos locos a Ramshornius Gramm. Lat. p. 477 ed. 2. Suet. Gramm. 16: *deinde damnationem Galli*. Quod Gzius et Otto *non sane* leuior negationem habere putant (nicht sonderlich), quam si *sane non* catur, sine caussa fingitur; nam de Diuin. II, 67 et Parad. 2 simpliciter negatur.

Cap. XIV. *incerta*) Pal. 1 *uncta*, si recte uidit Gruterus; hoc et *iuncta* ortum ex conpendio. Gzius *incerta* in Erl. et S esse adfirmat.

44. *plus est*) Sic ante Manutium omnes; deinde *est plus* pagatum st. Gzius narrat "Gud. 1, Bas., editosque ueteres multos cum Marso, Crat." habere *plus negoti est*. Marsus et C habent, quod et Erl. et ceteri hominis socordissumi codices buerunt.

e duplici genere — coniunctus) Rarius *coniungi* aliquid tur, quom conponitur et conflatur e partibus, et fortasse Ci *coniunctus* sic nusquam præterea posuit, sed posuit *iunctus ex plici genere* de Inuent. II, 157 et 158, ad Att. IV, 15: *ut est me et ex te iunctus Dionysius M. Pomponius;* add. Acad. I, quem locum in exc. I uindicaui. Sed durius Cicero ad ip Epicurum transtulit, quod de summo eius bono proprie dicere

populus cum illis) Ex scriptura Erl. et R ortum st in u ribus quibusdam edd. (Marsi, Crat.) *cum illis populis*. Ita in mgine Crat. et e cod. Mor. adnotatur hæc et scriptura et ordo uerborum.

illis facit. Quos nisi redarguimus, omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserenda st. Ita ceterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed uirtuti cum uoluptate certatio. Quam quidem certationem homo et acutus et diligens, Chrysippus, non contemnit, totumque discrimen summi boni in earum conparatione positum putat. Ego autem existumo, si hone-

redarguimus) *arguimus* LPMCR non mihi) *enim mihi* E homo — putat) Non. p. 282 et acutus) *acut.* C et dil.) *sed dil.* P earum) *eam rerum* Non. Aldi, *eadem rerum* Non. Merc. *eadem* LPMCROr. existumo) om. E

redarguimus) Recte hoc restituit Gzius, quod in cd. P. Marsi, Crat. aliis eiusdem ætatis est, nescio unde; nam in uetustissimis non est; idem omnis suos codd. sic habere dicit, nisi quod Gud. 2 cum Oxx. Eξ *redarguamus*. Non arguendi tantum et accusandi, sed conuincendi etiam erant Epicurei.

Chrysippus non contemnit) qui in opere περὶ τελῶν cum Stoicæ doctrinæ confirmatione perpetuam Epicureæ refutationem coniunxisse uidetur. Cfr. Acad. II, 138 et 140.

in earum conparatione) Edebatur *in eadem conparatione*, aperto modo, quoniam nihil ante de hac conparatione dictum erat; neque umquam aut apud Ciceronem aut apud alios scriptores *idem est hic ipse*, qui nunc demum nominatur; recentiores interdum satis barbare pro demonstratiuo ponunt. Atque *earum* habet Erl., de quo uno ex melioribus constat, tum Oxx. Eξ, ubi cum illo consentiunt, non leues testes, Meud. Dauisi, qui id probabat, postremo, si Goerenzio credimus, Bas. et Gud. 1; sed idem narrat, in melioribus uolgatum esse, qui quom in Erl. redarguatur non silentio, sed testimonio, merito suspicor eum scribere debuisse, earum etiam in Spir. et Gud. 2 esse, alterum in duobus illis pessimis. Apud Nonium *eadem* a Mercerio e Ciceronis libris scriptum st; nam codicis Scti Uictoris, e quo is Nonium restituit, diligentissumam conlationem habeo in bibl. uniuersitatis nostræ, in qua scribitur: *in eā rem rerum conparatione*. Dauisio etiam *earum rerum* scribi posse uisum st; sed *res* inepte hic dicantur. Guyeto in mentem uenerat: *in ea demum*, non inscite, sed tum aliæ uidentur præcedere conparationes, nec aptum st ad *totum*. In *conparationis* uocabulo editores imaginem esse uolunt a gladiatoribus ad quandam conparatis ductam; sed neque substantiuom sic alibi dicitur (in Liu. 32, 18 sic accipi nullo modo potest) nec in conditione sed in ipsa certatione discrimen erat; itaque illa imago

stum aliquid esse ostendero, quod sit ipsum ui sua p pter seque expetendum, iacere uostra omnia. Itaque quale sit, breuiter, ut tempus postulat, constituto, a dam ad omnia tua, Torquate, nisi memoria forte d cerit. 45. Honestum igitur id intellegimus, quod st, ut, detracta omni utilitate, sine ullis praemiis fr busue per se ipsum possit iure laudari. Quod quale non tam definitione, qua sum usus, intellegi po (quamquam aliquantum potest,) quam communi omn iudicio et optumi cuiusque studiis atque factis, qui

esse) om. LMPCR seque) *se* C *se quoque* L tua) *uia* EOr. forte) nisi — defecerit) *ubi si* (om. LP) *memoria* (*mea* add. L, *tua* P) *forte defe tuum est ut suggeras* LMPCR 45. quod tale) *tale quod* E est ut) fructibusue) *fructibusque* C iure laud.) *laud. iure* L atque) *et* ER qui)

in superioribus uerbis est, hoc sine imagine ponitur, ut *con et conparatio* de Off. I, 58 et 152. In Eξ est *compositione.*

esse ostendero) *Esse* aberat ante Gzium, qui addidisse ex omnibus suis, excepto Gud. 2. Mox Pal. 1 *sua ui.*

ad omnia tua) In Spir. etiam erat *uia*, quod Gzius recepi potest fieri, ut sic in archetypo fuerit; mendum tamen est u ris generis ex ambiguitate ductuum ortum, quom *tu*, *ui*, *ut* cillume discernerentur. Nam nec abesse *tua* ullo modo p quom hactenus libere disputarit, nunc demum ea, quae a quato dicta essent, se refutaturum promittat, nec *uia* est e sic ut nihil omittatur; ne pro eo quidem, quod alibi dicitur *quadam ac ratione*, *ratione ac uia* (supra § 3, I, 29, III, 18, II, 6), quamquam ea significatio ab h. l. aliena st, umquam pliciter ponitur; nam quod Gzius aduocat II N. D. 57, ibi uertitur Græca definitio, in qua erat ὁδῷ βαδίζειν. Apud T in Andr. II, 6, 11 nunc omnes edunt: *recta reputauit uia.*

nisi — defecerit) Restituit hunc locum Grut. e Pal. 1, consentiunt etiam Spir. et mgo Crat. Morelius e suo ad *nisi ubi mem. f. defecerit.* Relicui (Pall., Oxx., Gzi; nam tacet) eadem addunt, quæ nostri deteriores, cum exigua d pantia.

45. *fructibusue*) A Manutio (nam superiores R, non C erant) ad Lambinum, Dau., Era. propagatum st *fructib* quod Gzius suorum omnium auctoritate sustulit. Ipsa hæc sti adumbratio simillumis uerbis exponitur I Off. § 11 sqq., ducta fortasse tota e Chrysippi libro.

multa ob eam caussam unam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum st, etsi nullum consecuturum emolumentum uident. Homines enim, etsi aliis multis, tamen hoc uno plurumum a bestiis differunt, quod rationem habent a natura datam mentemque acrem et uigentem celerrumeque multa simul agitantem et, ut ita dicam, sagacem, quae et caussas rerum et consecutiones uideat et similitudines transferat et diiuncta coniungat et cum praesentibus futura copulet, omnemque conplectatur uitae consequentis statum. Eademque ratio fecit

caussam unam) *causam* C *causam .... faciunt* (uacuo spatio) P *unam causam* L *unam causam misericordiam* (*misericordiater* R) MR aliis multis) m. al. LPMCR uno) om. LC plurumum a best.) *a best. plur.* LPMCR habent) *habeant* omnes, excepto (L). datam mentemque acrem) *menti datam et acrem* LMCR *menti datam que hanc rem* P *datam mentemque et acrem* Or. uigentem) *ingentem* PR multa simul) *sim. m.* E consequentis) *præsentis* E fecit hom.) *hom. fec.* E

caussam unam) Sic Gzius etiam e Sp. et Bas., et, Orellio teste, ed. Uen. 1480. Gud. autem 2 *ob cam c. mīam*, Mars. *ob cam caussa mia.* Ceteri ediderant *cam unam caussam*; (χψ ut MR). Paullo post *aliis multis* Gruterus tacite edidit (e Pal. 1, opinor), tenuerunt recentiores; antea erat *multis aliis.* Tum *uno* om. etiam e Gzianis (iam Grut. et Dau. tacent) Gud. 1, Bas., ed. Marsi. *Plur. a best.* (edd. *a best. pl.*) Gzius adnotat e Bas. et Gud. 1; debuit ex Erl. et Spir.

quod — habent) Necessaria correctio, quam Ernestius coniectura præceperat, auctores habet parum locupletes, Bas., Gud. 1. In cod. archetypo mendum fuit. Frustra enim Bremius orationem in obliquam formam transire putat, in tali re et sententia; III, 17 ipsum *arbitramur* ostendit Catonis orationem mixtam esse ex sua et ex uniuersæ scholæ.

datam mentemque acrem) Sic etiam margo Crat., et, si silentio fides, Ox. E, nec aliter Pal. 1 et Spir., etsi Grut. et Gzius incuriose sic scribunt, tamquam in iis ante *acrem* sit *et*, quod retinuerat Uictorius, quom primus meliorum scripturam restituit. Pall. 3 et 4, Ox. ξ *mentemque datam et acrem* (ξ om. *et*), χ *mentem datam et ac.*, Pall. 2, 5, 6, Uψ *menti datam et ac.* Eadem menda habebant Gziani deteriores. Dau. tacet.

et, ut ita dicam, sagacem) Admonet legentis primæ et propriæ uocabuli significationis.

uitæ consequentis statum) De Off. l. c. est: *facile totius uitæ cursum uidet ad eamque degendam præparat res necessarias.* Si

hominem hominum adpetentem cumque iis natura et sermone et usu congruentem, ut, profectus a caritate domesticorum ac suorum, serpat longius et se inplicet primum ciuium, deinde omnium mortalium societate, atque, ut ad Archytam scripsit Plato, non sibi se soli natum

iis) *his* EPOr. a) om. E serpat) *currat* LPMCR omnium mort.) *mort. om.* E soli)] *solo* E

ceteri meliores cum Erl. consentirent (et quis silenti fidem præstet?) utrumque participium in suspicionem ueniret a librariis additum esse, alterum in meliorum codicum principe, alterum in deteriorum. Neque enim in *statu omni* uitæ opus est futuri temporis significatione.

ratio fecit) A prudentia transitur ad iustitiæ notionem constituendam. Dau. ex El. utroque *facit*, ut a Cratandro ad Gruterum editum erat. Potest defendi, quod in codd. (Palatt., Oxx., Gzianis) est, ut ad primum ecfectum ingeneratæ rationis referatur; recte sequitur præsens de eo, quod ex illa qualitate (*adpetens*) nunc in omnibus ecficiatur. Nam Gzius quidem, rationem uniuersi intellegens et *ut* pro *eo consilio, ut* accipiens, nugatur. Est enim ea ratio, quam *habent a natura datam*.

serpat longius) Sic etiam Pal. 1 (et 3), Scalig., Spir., Mor., mgo Crat., restituitque Gruterus. Ceteri Pall., Oxx., Gziani *currat*; cod. Uict. *cernat*. Tum *mortalium omnium* etiam Spir. (Gzi nota perturbata st); sed sæpissume Cicero altero ordine utitur, hoc numquam. Deinde *societati* Ox. E, Urs. cod., ed. Uen. 1480, Lbinus, contra Ciceronis usum.

ut ad Archytam scripsit Plato) in epistula, quæ nunc quoque circumfertur, nona: *Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.* Eadem Cicero transtulit I de Off. 22, ubi, si codices sequimur, *τοὺς γεννήσαντας καὶ τοὺς λοιποὺς φίλους* conprehendit uno *amicorum* nomine, ut hic *suorum*. Eandem sententiam Cicero posuit in orat. pro Mur. 83, ubi editur: *est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, uidere &c.* Cui tandem in mentem ueniebat, Ciceroni natum esse Catonem? et quidem prius quam sibi (*non mihi, non tibi*)? Recte igitur codd. (Oxx. omnes; nec meliores habentur,) omittunt *non*, eidemque (tres Oxx.) *esse* pro *es* habent; scripsit enim Cicero: *qui mihi non tibi, sed patriæ natus esse uideris, uidere &c.*

iinerit, sed patriae, sed suis, ut perexigua pars ipsi iquatur. 46. Et quoniam eadem natura cupiditatem nuit homini ueri uidendi, quod facillume adparet, m uacui curis etiam, quid in caelo fiat, scire aue-, his initiis inducti omnia uera diligimus, id est, lia, simplicia, constantia, tum uana, falsa, fallentia aus, ut fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. Ea- ratio habet in se quiddam amplum atque magnifi-, ad inperandum magis quam ad parendum adcom- atum, omnia humana non tolerabilia solum, sed m leuia ducens, altum quiddam et excelsum, nihil ens, nemini cedens, semper inuictum. 47. Atque his

eminerit) *meminisse* L 46. uidendi) *inuenienди* LPMCR etiam quid) *et iam* E fiat) *fit* R auemus) *habemus* EPC malitiam) om. E Eadem) *enim* E quiddam) *quoddam* E altum quiddam et) *alterum quiddam et*) LPMCR nemini) *nulli* E

sed patriæ, sed suis) Rara apud Ciceronem hæc particulæ anaphora; itaque Lambinus *et suis*; sed eodem modo III c. 82: *quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, quadam inuitatione ad dolendum.* Non solum apud poëtas (de us uid. lex.), Ouidium maxume, sed etiam apud Tacitum, ecam, eiusdem ætatis alios, qui uehementem et, ut ita dicam, sriam orationem sectabantur, frequens est; uid. Wolf. ad Tac. L I, 10, Senec. de Const. Sap. 13, 6, de Benef. I, 1, 5; I, 7 :. Cfr. Drakenb. ad Liu. III, 11, 2.

46. *ueri uidendi*) Sic etiam Pal. 1 et Spir., restituitque Gzius; Tusc. I, 44 (ubi de cod. regio Bouherius errauit) et Off. I,

Ceterum notabilis est hic Stoicorum conatus iustitiæ notio-, quam fere a societate repetunt, ex amore ueritatis eruendi, ae ab illis initiis progreditur Cicero siue potius Chrysippus, prorsus ad ipsam rerum cognitionem et meditationem perti-. Nihil apud Græcos simile legi. *Initia* autem quæ dicit, sunt illius cupiditatis ueri uidendi primordia, e quibus sen- ad illam in agendo ueritatem deducimur. Mox *malitiam* in Erl. excidisse uidetur; Spir. habuit, nisi plane dormitauit s.

altum quiddam et) Sic iam in ed. P. Marsi et Crat. recte scri-; *alterum* adnotatur ex $\chi\psi$, omissum et in Uψ. Fortitudinem ibi, manifestum st.

tribus generibus honestorum notatis, quartum sequit et in eadem pulchritudine et aptum ex illis tribus, quo inest ordo et moderatio. Cuius similitudine pe specta in formarum specie ac dignitate, transitum st

47. specie) *spem* E ac) *a* omnes.

47. *in eadem pulchritudine*) hoc est, non minus pulchru genere loquendi paullo insolentiore; sed eodem modo dixit Tu III, 42: *quæ secuntur, in eadem sententia sunt*, hoc est, eiusde sententiæ, et Tusc. I § 94: *in eadem breuitate reperiemur*, et I D. 31: *quæ sunt isdem in erratis fere.* Minus mirum st, quod *generis* uocabulo Cicero sæpe sic loquitur, ut hic III, 69 (*in e dem genere sunt*, hoc est, eiusdem generis), Uerr. III, 92, de D uin. I, 89, Topic. 76, (cfr. Rhetor. ad Herenn. I, 14; II, 19 nam genere res conprehenduntur singulæ; sed hinc illud ortum durius, quod legitur hic IV, 36: *animus est in quodam gene corporis*, id est, genus quoddam corporis. Ab eadem origine d citur *esse in uitio*, non solum uniuerse (quod peruagatum st), s definite, de R. P. I, 44: *quæ genera sunt in iis singula uitiis, qu ante dixi.* Nec hinc discedit illud in Tusc. IV, 42: *ægritudin susceptæ continuo in magna pestis parte uersantur*, id est, magna partem continent. Bremius præpositionem fortasse delendam e putabat; audacior Lambinus sustulerat; uenia dignus uterque, n Gzius, qui primum, adhibita etiam Græca interpretatione, uerl hoc significare docet: *ad eandem pulchritudinem referendum st*, pulchritudinem internum animi decorem intellegendum esse, qu aut illo modo dicatur *in* aut hanc pulchritudinem ante Cicero co memorarit in eaque uirtutes tamquam partis posuerit; dein mirificus nugator omnia plana fieri putat, si *et* — *et* pro n *solum* — *sed etiam* accipiantur. At quærebatur de *in* præp sitione.

Cuius similitudine perspecta) Hoc est, quom aliquid eius s mile perspectum esset; uid. ad V, 42. Tum *a dign.* etiam ali rum codd., nisi quod in El. 2 *ac* dicitur esse; emendatum iam Uen. 1480 (Orellio teste) et apud P. Marsum, etsi mansit edd. plerisque ad Dauisium. Adnotanda deinde singularis orati nis breuitas in hac forma: *ex his tribus laudibus — et temerit tem reformidat* &c. Uidetur Cicero significare uoluisse, quid singulis illis hæc quarta haberet et traheret, ut hæc fere senten sit: ex his laudibus oritur partim temeritatis reformidatio, part proteruiæ &c.

nestatem dictorum atque factorum. Nam ex his tris laudibus, quas ante dixi, et temeritatem reformidat t non audet cuiquam aut dicto proteruo aut facto noere, uereturque quidquam aut facere aut eloqui, quod parum uirile uideatur.

XV. 48. Habes undique expletam et perfectam, Torquate, formam honestatis, quae tota his quattuor uirtutibus, quae a te quoque conmemoratae sunt, continetur. Hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam aut qualem esse uelint ii, qui honestate summum bonum metiantur. Si enim ad honestatem omnia referantur, neque in ea uoluptatem dicant inesse, ait, eos uoce inani sonare (his enim ipsis uerbis utitur,) neque

au det) *audi* E aut eloqui) *aut loqui* COr. *aut* om. E 48. et) *atque* R ii) *hi* E ii) om. LPMCROr. honestate) *honestatem* ELPMR neque) *nec* C dicant) *dicunt* E inesse) *esse* C (*inesse dic.* L) uoce inani) *in. uoce* LPMCROr.

aut eloqui) Sic etiam Oxx. omnes, ut non dubitem, quin idem in relicuis fuerit, etsi neque in ed. ulla præter R inuenio neque ab editore adnotatum quoquam. *Eloqui* ad uerborum honestorum delectum pertinet, *loqui* magis ad omne sermonis argumentum.

Cap. XV, 48. *uelint ii, qui*) Est ab Erl. (*hii*) et Spir. (*hi*, si Gzio credas); cfr. V, 93: *quom tantum igitur in uirtute ponant ii, qui fatentur se* &c.; eodem modo positum pronomen deteriores libri et editiones excluserant V, 80.

omnia referantur neque — dicant) Durissumus transitus a passiua sententia ad actiuam in breuissuma oratione et uerbis participiis coniunctis, quem non satis excusant (hoc est, a Cicerone comprobatum probant; nam inelegans nihilo minus erit,) loci a Wopkensio conlecti (Lectt. Tull. p. 61), Tusc. II, 37, III, 71 (de IV, 11 dubito), N. D. III, 26, nec ea sententiæ infinitæ passiuæ et infinitæ actiui coniunctio, de qua ad § 21 dictum est. Non sine caussa igitur Th. Bentleio in mentem uenit *referant* scribere; sed adfirmari nihil potest.

uoce inani sonare) Sic etiam Spir. (de Marso aut Gzius errat at Hertelius). Recte Dauisius conparat Tusc. V, 73: *inanis sonos fundere*; sed multo propius erat, quod Cicero in ipsa interpretatione Epicuri uerborum ex libro περὶ τέλους posuit, Tusc. III, 42: *uoces inanis fundere*. Hic unam honestatis uocem significat

intellegere nec uidere, sub hanc uocem honestatis

intellegere) *intelligitur* E nec) *neque* MCROr. hanc uocem) *h* omnes, Or.

Quod Dauisio in mentem uenit, *uoces inanis sonare*, totum rum st. De *neque uidere* dictum ad I, 30.

sub hanc uocem honestatis) Quod editum hactenus est *hac uoce*, uere correxit Wesenbergius meus. Ueteres aut *s aliquid rei* aut *sub rem* dixerunt, *sub re* non magis dixisse tur, obstante motus notione, quam *sub oculis cadere*, *sub po sub ictu uenire*, *sub muris mittere*, similia. Datiuom nunc mus. Accusatiui præpositioni additi ex aliis scriptoribus e hæc sunto, partim a lexicographis sumpta: Uarr. R. R. II, et 2, 11, III, 16, Corn. Nep. Pelop. 3 (*sub puluinum*, quod H. N. XXVI, 11, 69 et Senecæ de Benef. II, 10 est *puluino* lum. XII, 39, 2, Rhet. ad Herenn. II § 50 (*sub potestatem cere*; Cic. Off. II, 22: *potestati subicere*), IV, 3 et 12 (*sub lem lubidinem subicere*, quod in orat. pro Dom. 106 est *lubid* IV, 30. Apud hunc ipsum scriptorem III, 7 editur: *qua ciuntur sub uocabulo recti*, sed tres codices apud Oudendo habent *uocabulum*; ubi ablatiuos auctoritatem habeat, unum locum, in codicibus Quinctiliani VIII, 6, 19: *signandis re sub oculis subiciendis*; atqui idem Quinctilianus et (IX, 1 e Cicerone posuit *sub aspectum pæne subiectio*, et ipse pau declinans dixit (IX, 2, 40): *illa uero (ut ait Cicero) sub subiectio.* Iam Ciceroni ter relictus est sine controuersia a tiuos, quod eripi nisi aperta ui non poterat, primum Tusc. *uirtus subiecta sub uarios incertosque casus*, ubi, si umquam esset ablatiuo, positus esset; nam quom *subiecta* sit *expo obnoxia*, motus significatio obscurari uidetur; deinde Acad. I *quæ sub eos (sensus) subiecta sunt* (quod I, 31 et Finn. V, 3 *subiectus sensibus*); tum de Inuent. I, 98: *res — unum sub ctum subiciuntur.* Nec a quoquam adtemptatum st, quod Orat. 202 legitur: *sub aspectum pæne subiectio.* Ter contra mos codices partim recentiores et inperiti scribæ, partim res ablatiuom substituerunt: Tusc. IV, 16, ubi in cod. reg., 1 et optumis quibusque (addo Pithoeanum perbonum a M. conlatum) est: *Sub metum autem subiecta sunt pigritia, pude* in pessumis *metu*, et ibd. 18, ubi legitur: *quæ autem su sunt sub metum*, eodem codicum dissensu, et Topic. 58 tres optumi Orelli codd. (in editione minore) et Erf sis habent: *quod sub eam uim subiectum st*, deteriores au

t subicienda sententia. Ut enim consuetudo loquitur, i solum dicitur honestum, quod est populari fama gloiosum. Quod, inquit, quamquam uoluptatibus quibusiam st saepe iucundius, tamen expetitur propter uoluptatem. 49. Uidesne, quam sit magna dissensio? Philosophus nobilis, a quo non solum Graecia et Italia, sed etiam omnis barbaria conmota st, honestum quid sit, si id non sit in uoluptate, negat se intellegere, nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem, hoc etiam turpe esse saepe iudico, et, si quando turpe non sit, tum esse non turpe, quom id a multitudine lau-

, quibusdam) *dam* E 49. nobilis) *nobis hijs* E quid) *quod* E laudetur) *laudatur* (L)CROr. esse) om. E tum esse) *tamen esse* R *tum non esse* EMOr. *tamen non esse* LPC

ea si aut solum *sub ea*. Iam perspecto in his locis et Ciceronis more et librariorum errore, nemo prudens dubitabit pro Quinct. 19 et pro domo 52 (quarum orationum quales codices et quomodo conlati sint, notum st) cum Wesenbergio lineolæ adiectione *sub præconem* facere pro eo, quod editur, *sub præcone*; nec a ceteris locis hunc, a quo digressi sumus, seiunget. Apud Uirgilium Georg. II, 19 (*laurus Parua sub ingenti matris se subicit umbra*) absolute dicitur *se subicere*, id est, *surgere, crescere, extollere sese* (ut *subicere aliquem in equom*), *sub umbra* per se adiungitur: tecta matris umbra. Recte iam Seruius.

Ut enim consuetudo loquitur) Ut solet Epicurus, e communi uolgi notione et usu uocis cotidiano argumentum ducit.

49. *si id non sit — laudetur*) Inde a Crat., exceptis Manutio et Lambino, edebatur: *si id non est — laudetur*. Gzius tamquam e Spir. et Erl. reuocauit, quod in antiquis editionibus (etiam Marsi) fuerat quodque illi tenuerant, *laudatur*. De codd., ut ex Erl. patet, errauit, huc transferens, quod paullo post (ante *a multis*) scriptum erat; illi coniunctiuom cum ceteris tuentur. Atque is adeo necessarius est in hac alienæ sententiæ, a qua Cicero longissume abhorret, per obliquam orationem significatione, ut non dubitarim etiam *sit* pro *est* reponere. Nam quod Gzius magno cum strepitu docet, particulis *nisi forte* indicatiuom subici solere, ne pueri quidem, si modo tolerabiliter instituti sunt, ignorant, id ad coniunctiuom ob aliam caussam obliquæ orationis positum nihil pertinere.

et, si quando turpe non sit &c.) Sententia nunc et aperta et

detur, quod sit ipsum per se rectum atque laudab tamen non ob eam caussam illud dici honestum e quia laudetur a multis, sed quia tale sit, ut, uel ignorarent id homines uel si obmutuissent, sua tamen |

quod) *quod si* LPMCROr. per se rectum) *perfectum* LMCR tamen ob eam caussam) *non ob eam c. tamen* LPMCROr. laudetur) *laudatur* B si L sua tamen pulchrit.) *pul. s. tamen* LPMCR

recta: Si quando id, quod uolgo laudatur, turpe non est, id accidit, quom uolgus id laudat, quod sua natura rectum st, turpitudinem remoueat non multitudinis uox sed rei ueritas,) tamen tum nomen honesti ualebit non propter multitudinis l dem sed propter illam ipsam naturam. Scripturam autem pa Pal. 1 præstat, e quo et Pal. 4 adnotatum st *tum esse* pro *non esse*, partim Erl.; nam pleniora testimonia hominum so dia nobis subtraxit, quom Gruterus unum illud, ceteri nihil adn rint de optumis codicibus. Uide nunc, quemadmodum hæc in m codd. et in editionibus lacerata sint: *et, si quando turpe non tamen* (*tum* Gzius ex Erl., Spir, Bas., Mead.) *non esse non tu quom id a multitudine laudetur. Quod si sit ipsum per se rec* (sic cum Erl. mgo Crat., Pal. 1, Spir., ex editoribus primus Ma tius; deteriores ceterorum, ut nostri, *perfectum*) *atque laudabile, ob eam caussam tamen illud dici honestum esse* &c. Nihil pe peruersius dici, quam Ciceronem aut Stoicos putasse, id, q turpe non esset (*si quando non sit turpe*), tamen semper turpe (nam id est: *non esse non turpe*,) quom a multitudine laudare Itaque sic interpretabantur, qui *tamen* retinebant, quasi es *non ideo esse non turpe;* atqui hoc *ideo*, in quo caput erat tentiæ, qui omitti poterat? deinde cogebantur pro *quom* scri aut *quod* (Dau.) aut *quia* (Brem.). Gzius autem et Orellius, legentes, *tum non* uidentur ita accepisse, ac si esset *non t* (*nicht eben dann, wenn*); etsi Gzius quam sententiam subic non dixit, de librariorum confusionibus disserens, et fortasse lam subiecit Et tamen inepta esset sententia; nam si qu *quod* laudaretur a populo, non turpe esset, esset sane eti *quom* laudaretur. Sed cur hæc exagitamus ueritate inuenta? lud quæri potest, satisne uincta oratio sit in illo transitu: *ta non ob eam caussam* &c. Mihi non uidetur et, geminatis du litteris, scribendum iudico: *laudabile; et tamen non* &c.

sua tamen pulchritudine) Hunc ordinem Uict. et Gruterus nunc (ex Erl.) adparet, e bonis codd. sumpserunt; et uiden eum Gzius, si quid silentio hominis credi posset, non solu

hritudine esset specieque laudabile. Itaque idem na-ura uictus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum st, non posse iu-cunde uiui, nisi etiam honeste. 50. Quid nunc *honeste* dicit? idemne, quod *iucunde?* Ergo ita, non posse ho-neste uiui, nisi honeste uiuatur? An, nisi populari

Itaque idem) *Ita idemque* E quod) *quid* E paullo ante) *ante paullo* E etiam honeste) *honeste* Or. 50. dicit) *dicitur* C Ergo) *ego* E ita, non posse) non *posse ita* L

pir., sed in Gud. utroque inuenisse. Uett. edd., Bas. ut nostri deteriores; ceteri de tali re tacent.

Itaque idem &c.) Uid. I, 57 et quæ ad I, 42 dicta sunt.

nisi etiam honeste) Omittunt *etiam* pleræque ueteres edd. (Uen. 1480, P. Mars., Crat., Uict.), non antiquissumæ, nec, quod sciam, codex ullus; (Gud. 1 et Bas. *et*, tralaticio errore). Non additur postea, nec addebatur in libro 1, nec tamen ulla caussa st, cur eiciatur.

50. *dicit*) *dicitur* una et altera uetus editio (Uen. 1480, Ascens.), tum Ern., Gzius tacite, contra codd. omnis, saltem Oxx.

non posse honeste uiui, nisi honeste uiuatur) Recte Cicero ne-gat, honesti notionem in Epicuri disciplina ullam certam et suam uim habere et tamen in hac sententia habere debere ait, ut ali-quid dictum sit. Sed si in Epicuri formula *honeste* intellegitur *iucunde*, hoc in eius loco substituto efficitur: *non potest iucunde uiui nisi iucunde.* Hoc sensit Pearcius, ut hominem ad rem et disputationem adtendentem nec hebetem par erat, sed sic scribi tamen nolebat, id, quod per se rectum esset, a uera Ciceronis scriptura non seiungens. Gzius omnia optume habere docet. Ego hoc loco et multis aliis, si eligendi necessitas esset, mallem non inscite errare quam, quom nihil intellegerem, superstitione et casu ortos apices relinquere.

An, nisi populari fama?) Altera temptatur interpretatio; re-spondere igitur hoc debebat illi: *idemne quod iucunde?* hac fere forma: *an populari fama?* (*An cum p. fama?* coiciebat Dauisius). Sed deceptus Cicero interiectæ sententiæ forma (cui interrogandi signum dedi, quom ἀποφαντικῶς scriberetur,) sic scripsit, tamquam supra posuisset: *Quid nunc nisi honeste dicit? Idemne quod nisi iucunde?* Est autem *populari fama uiuere* ita uiuere, ut ad eam agendi consilia dirigas.

fama? Sine ea igitur iucunde negat posse uiui? turpius, quam sapientis uitam ex insipientium se pendere? Quid ergo hoc loco intellegit honestum? nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure la Nam si propter uoluptatem, quae st ista laus, qua sit e macello peti? Non is uir est, ut, quom hone eo loco habeat, ut sine ea iucunde neget posse ui lud honestum, quod populare sit, sentiat, et sine cunde neget uiui posse, aut quicquam aliud hon intellegat, nisi quod sit rectum ipsumque per se, s sua natura, sua sponte laudabile.

XVI. 51. Itaque, Torquate, quom diceres, cl Epicurum, non posse iucunde uiui, nisi honeste pienter et iuste uiueretur, tu ipse mihi gloriari bare. Tanta uis inerat in uerbis propter earum quae significabantur his uerbis, dignitatem, ut alti res, ut interdum insisteres, ut nos intuens quasi carere, laudari honestatem et iustitiam aliquan

iuc. negat) *neg. iuc.* L posse uiui) *posse uiuere* omnes. sermo *pend. serm.* E peti) *petitur* E iucunde neg.) *neg. iuc.* E uiui pos .*uiui* MCR ipsumque) *ipsum quod* PMCR per) *propter* L sponte) *s* PMCR *sponte sit* L 51. tu) *tum* E testificarere) *testificari* E *testif*

negat posse uiui) Retinui, quod Lbinus, postea, Th. Be sequentes, alii ediderunt. Nam in actiuo infinitiuo *quemq* dire, quod Bremius uolebat, sermonis ratio non minu quam (de quo olim ad Iuuen. sat. III, 93 scripsi), quom si rogetur: *An melior est?* audire *quisquam*. Itaque *negat p uere* esset: *negat se posse uiuere*. Uerum et Epicurus u non de se, hæc dixerat, et Cicero tam sæpe eam formam et post seruauit, ut credi non possit, hoc uno loco cun discessisse. Eodem errore in Tusc. III, 49 aliquot codi bent: *Negat Epicurus iucunde posse uiuere*, ubi meliore *uiui* (et adiungitur *nisi cum uirtute uiuatur*).

ipsumque — sua sponte) Sic etiam Pal. 1 et Spir. (U saltem *sua sponte*); restituit Gruterus; ceteri codd. ut nost riores. Pal. 1 (et ex eo Grut. et alii) præterea transponeb *sp., sua nat.*

icuro. Quam te decebat iis uerbis uti, quibtts si phiophi non uterentur, philosophia omnino non egeres. Istorum enim uerborum amore, quae perraro aplantur ab Epicuro, sapientiae, fortitudinis, iustitiae, iperantiae, praestantissumis ingeniis homines se ad losophiae studium contulerunt. 52. Oculorum, inquit ito, est in nobis sensus acerrumus, quibus sapientiam i cernimus. Quam illa ardentis amores excitaret sui, uideretur! Cur tandem? an quod ita callida st, ut lume possit architectari uoluptates? Cur iustitia lauda-·? aut unde st hoc contritum uetustate prouerbium, *icum in tenebris?* Hoc, dictum in una re, latissume

lis) *his* LMCROr. appellantur) om. L philosophiæ) *sapientiæ* L 52. si leretur) om. E an — uoluptatcs) Nonius p. 70. (Antiquiores Noni edd. contra ws eedd. *Cur tandem sapientia tantopere laudatur? an* &c.) ut) *quod* L (s. •, ambiguo conpendio) aut unde) *an uerum* MCR *an uero* L tenebris) add. lees LC Hoc) om. L dictum) *dicunt* MCR

Cap. XVI, 51. *his uerbis uti, quibus*) Non recte Orellius hæc c distraxit: *his uerbis uti? quibus — non egeremus.* Definitur im uerborum genus adiuncta proxume sententia relatiua, quæ atino more sic inplicatur, ut relatiuom in protasi periodi sit, (iis erbis, quæ ex eo erant genere, ut, si iis &c.) quemadmodum (si templa ascribenda sunt) III, 9 et V, 76.

52. *inquit Plato*) in Phædro p. 250 D: *ὄψις γὰρ ἡμῖν ὀξυτάτη* in *διὰ τοῦ σώματος ἔρχεται αἰσθήσεων, ᾗ φρόνησις οὐχ ὁρᾶται· δει-* ὼς *γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν.* Eadem Cicero uertit de Off. I, 14 ubi ille neglegentius ab honesti uerbo et notione orditur, quam se tractabat, in sapientiæ, quam Plato nominarat, desinit. Forn passiuæ *uideri* pro eo, quod est *cerni*, positæ exempla ille ad h. l. conligens, illud quoque posuit, quod mira negentia natum omnes editiones inquinat de R. P. I, 31: *hæc, e uidentur ante oculos, esse magis* (scr. *ante oculos esse, magis*) lem *quærenda.*

quicum in tenebris) *Mices* addunt etiam ψ et tres Gzi (non r.) ceteresque fere editiones, breuem rei notæ significationem lentes. Non erat in Mor. nec in mg. Crat. De ipso digitis andi lusu et prouerbio inde nato ad significandam alicuius m expositum st ab enarratoribus librorum de Off. ad III, 77.

patet, ut in omnibus factis re, non teste moueamur. 53. Sunt enim leuia et perinfirma, quae dicebantur a te, animi conscientia inprobos excruciari, tum etiam poenae timore, qua aut adficiantur aut semper sint in metu, ne adficiantur aliquando. Non oportet timidum aut inbecillo animo fingi non bonum illum uirum, qui, quicquid fecerit, ipse se cruciet omniaque formidet, sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet, quomodo occulte,

53. animi) *cum animi* MCR *cum* L etiam) *enim* E adficiantur) *afficiantur* PLMCR sint) *sunt* PLMR *sit* C oportet) *omnem* E inbecillo) *imbecilli* E quicquid) *quidquam* E uersutum) *uersatum* E excogitet) *excogitare* E quomodo) *quo* LPMCROr.

Paullo ante *aut unde* confirmat mgo Crat. et cod. Uict. Nam edebatur ut est in nostris et aliorum codd. deterioribus (Oxx. χψ Gzi recentioribus; E *an non* ξ *an non uerum*).

53. *animi conscientia*) Sic, ut Gzius edidit, etiam Spir. et Bas. et ed. Crat. Dubito nonnihil, rectene hic illis codicibus pareatur. Nam *quom* (*cum*) et *animi* ut alibi propter conpendiorum similitudinem permutantur, sic alterum propter eandem caussam excidere poterat. Et ut nunc editur, loquimur, quom in primo membro nondum simul alterius expectatio præsumitur, quod hic fieri debuisse uidetur, quoniam pocnæ timor uel præcipuum momentum faciebat; nec memini, *tum* sic posito, non præcedente *quom*, addi *etiam*. De re uid. I, 50 et 51.

adficiantur — sint) Coniunctiuom in reddenda Torquati sententia necessarium confirmant Pal. 1 et Spir. Restituit Ernestius.

fingi non bonum illum uirum) Prauissume uolgo distinguunt: *fingi*, *non bonum illum uirum*. Itaque hærebat Lbinus in pronomine *illum*, recte hactenus requirens: *non bonum uirum* (fingi oportet). Atqui timidus fingi poterat inprobus, uir bonus fingi non poterat; repugnat enim. Hoc dicitur: ille, de quo loquimur, uir non bonus (noluit Cicero repetere inprobi nomen) non debet fingi timidus.

quomodo occulte) Ut nostri deteriores, sic alii aliquot, uelut χψ, Gud. uterque, Bas., *quo* (et sine dubio plures, etsi uix omnes; nam correctum iam st in uett. edd. ut in Marsi, Crat., qui bonis codd. usi non sunt). Id adripuit Gzius, ignorans ortum esse ex conpendio male intellecto, in quo in his libris sæpe peccatum st;

sine teste, sine ullo conscio fallat. 54. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, quom praetor quaestionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob

54. L. Tubulo) *Lucullo* C quaestionem int. sic.) *int. sic. qu.* L

uid., præter huius libri § 97, uar. script. et adnott. ad III, 67 (ubi plerique *quod* habent, etiam Oxx. EU$\xi\psi$) IV, 7, 26, 50, 73. Non quæritur de instrumento occulte fallendi sed de modo et ratione. Gzius suo more conparat nescio quem locum ex epistulis ad Atticum (nam in numero erratum st), ubi legitur: *excogita, quo rectius ista curentur.* Nam quod quidam *quo* pro *quomodo* dici putant, contra omnem analogiam et usum nituntur duobus Ouidi locis admodum dubiis (A. A. I, 285 et 745).

54. *de L. Tubulo*) De hoc homine sceleratissumo, qui prætor a. 142 a. Ch. fuit, quæ apud Ciceronem traduntur, conlecta sunt in indice Orelliano (u. *L. Hostilius*). Cfr. Douza ad Lucil. p. 110 Hauerc. Idem IV, 77 et V, 62 nominatur. P. Scæuola pater est, qui postea pontifex maxumus fuit. Ordinariam de sicariis quæstionem iam tum fuisse et suum prætorem habuisse, aliunde non constat. Quod tribunus fert ad plebem, ut extra ordinem quæratur, eaque quæri iubet senatuique permittit, ut is ei quæstioni præficiat, quem uelit, ea illius ætatis legituma consuetudo fuit in iis rebus, quarum aut ordinarium iudicium nullum erat aut id parum sufficere putabatur, nisi quod etiam a consule senatus auctoritate ferri ad populum eiusmodi lex poterat. Uid. Liu. IV, 50 et 51, XXXVIII, 54, XLII, 21. Atque eodem modo rem actam esse, quotiens Liuius tantum quæstionem a senatu decretam alicui narrat, populum plebemue extra ordinem quæri iussisse non addit, ostenderem contra Dukerum (ad Liu. XXXIX, 14) et Dirksenium (Ciuilist. Abhandl. I, n. 2), si eiusmodi disputationi hic locus esset. Quod autem extra ordinem quæsitum st, quom sub repetundarum quæstionem, quæ iam tum erat, hoc genus captæ pecuniæ cadat, Klenzius (Prolegg. ad leg. Seruil. p. XIII) eam putat causam esse, quod iniuria facta fuerit ciuibus, repetundarum autem accusatio tantum in eos institui potuerit, qui socios uexassent. In quo paullo plus, quam debuit, uir consultissumus e locis quibusdam Ciceronis ecficere uidetur. Et poterant aliæ esse caussæ, cur prima lex de repetundis parum apta esset ad tam foeda scelera in ipsa urbe commissa persequenda.

quom prætor exercuisset, — cepit) immo, *quom exerceret*, ut recte animaduertit Ernestius, in tempore hærens, non in modo

rem iudicandam, ut anno proxumo P. Scaeuola, tribunus plebis, ferret ad plebem, uellentne de ea re quaeri. Quo plebiscito decreta a senatu st consuli quaestio Cn. Caepioni; profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus; erat enim res aperta.

XVII. Non igitur de inprobo, sed de callido in-

uellentne) *uelletne* L Quo) *quæ* E st consuli) *cons. est* L Cæpioni) *Scipioni* omnes excepto (P). ausus) *ausus est* R. aperta) *apta* L sed de) *sed* omnes. callido) *callide* LCOr.

uerbi; qui poterat enim? Sed Cicero neglegentia quadam, quom cogitaret de proxumo anno et Scæuolæ lege, (quasi hoc diceretur: *quom exercuisset — et cepisset, legem Scæuola tulit,*) plusquamperfectum posuit. Similis ratio st in Cat. Mai. 41: *Hæc cum C. Pontio — locutum Archytam, Nearchus Tarentinus se a maioribus natu accepisse dicebat, quom quidem ei sermoni interfuisset Plato.* Rectum erat: *interesset,* sed ad *dicebat* rettulit.

quo plebiscito) quod de hac re ecfectum erat accepta Scæuolæ rogatione; uid. ad § 66. Quod Gzius dirimit (*quo plebi scito*) et enarrat *a plebe,* nemo sic locutus est.

Cn. Cæpioni) Certam per se Manuti emendationem confirmarunt Pal. 1 et Scaligeri codex; idem Pal. 1 uerum nomen tenet III, 8 priore loco; nam altero habet etiam Erl.

nec respondere ausus) Uellem Erl. dedisset, quod R, *ausus est*; nam plebiscito ecfectum st, ut quæstio decerneretur; tum quid secutum sit, per se narratur, ut minus commode idem uerbum ad hæc pertineat; omittere autem *est* in narrando Cicero non solet. De *est* post syllabam *us* omisso uid. Opusc. mea Acad. p. 448.

Cap. XVII. *sed de callido inprobo*) *De* præpositionem addidit Dau. ex Par. 1, 2, habebantque Oxx. EUξ, sed quod Gzius in omnibus suis adesse dicit, redarguitur in Erl. Uerum facile excidere potuit et necessaria st. Deinde *callide* fere editum st ante Gruterum; is ex omnibus Pall. *callido* (sic etiam Marsus); *callide* reuocauit Dau., utens testimonio ueteris editionis et "aliorum plurium," nec Oxx. *callido* adnotarunt nisi ex ξ. Gzius *callide* in tribus potioribus esse dicens rursus fallitur de Erl. et (ut ex Pal. 1 adparet) de ceteris. Tenui, quod in melioribus est, quod in hac coniunctione *inprobus* pro substantiuo alterum adiectiuom asciscere potuisse uidetur. Intellegitur calliditas inprobitati adiuncta tamquam altera ingeni pars. Exemplum eiusdem gene-

probo quaerimus, (qualis Q. Pompeius in foedere Numantino infitiando fuit,) nec uero omnia timente, sed primum qui animi conscientiam non curet, quam scilicet conprimere nihil est negoti. Is enim, qui occultus et tectus dicitur, tantum abest, ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius inprobe facto uideatur; quid est enim aliud esse uersutum? 55. Memini me adesse P. Sextilio Rufo, quom is rem ad amicos ita deferret,

timente) *timentem* omnes. abest) om. P etiam) *et* E est enim) *enim est* MCR 55. me adesse) *ad. me* L rem ad amicos) *ad am. rem* (P)COr.

ris non habeo, sed ne alterius quidem formae in tali quidem coniunctione.

Q. Pompeius) Post consulatum (a. 141 a. Chr.) in Hispania bellum contra Numantinos gerens pacem et foedus facere coactus, quom successor ei uenisset, negauit, pacem factam esse, posteaque, quom lex de eo Numantinis dedendo ferretur, precibus periculum effugit. Freinshem. Supplem. Liu. LIV, 28 sq., 31, Beier ad Cic. Off. III, 109 p. 391, qui tamen, deceptus uerbis *in eadem caussa* (uid. ad libr. I, 49) non recte putat, Pompeium simul cum C. Mancino, quod eius foederis sponsor fuisset, in deditionis periculum adductum. Add. de R. P. III § 28. Ceterum, ut res ab Appiano narratur, non tam calliditas in infitiando foedere adparet quam inpudentia.

timente) Lambinus correxit; nam codd. etiam aliorum *timentem*. Mox *inprobo facto* El. 2 et mgo Crat., sine caussa probatum a Dauisio.

55. *rem ad amicos ita deferret*) Sic etiam Spir. et Gud. 2 ("tres optumi" Gzi) et ed. Marsi; ceteri tacent; sed patet e nostris LMR, eum codicem, e quo deteriores ducti sint, non discrepasse a meliorum capite, ut haec tollatur caussa uocis *rem* in suspicionem uocandae, quam Gzius deleuit. Restat altera, quod alibi hae uoces *res defertur* non, ut hic, abundantia quadam pro sola deferendi notione poni uidentur, sed ita, ut *rei* nomen referatur ad id, quod antea conmemoratum et significatum sit (*die Sache*), uelut III Off. 112: *rem ad populum detulit* (quae ante narrata est) et permultis locis. Unus tamen locus hunc tuetur, in Verrem I, 64: *Is ad eum rem istam defert, Philodamum esse quendam &c.*, ubi *rem istam defert* simili modo atque hic *rem ita* dici uidetur; quamquam addito pronomine *res* apertius refertur ad id, quod subicitur. (*Sextilio Fuso* Pal. 1).

se esse heredem Q. Fadio Gallo, cuius in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perueniret. Id Sextilius factum negabat. Poterat autem inpune; quis enim redargueret? Nemo nostrum credebat, eratque ueri similius, hunc mentiri, cuius interesset, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. Addebat etiam, se in legem Uoconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi

Fadio) *Fabio* EMCR filiam) *filium* P Sextilius factum) *f. Sext.* E credebat) *negabat* PMCR hunc) *hanc* E id) om. E rogare) *rogasse* R

Q. Fadio) Msti nostri hic omnes seruant *Fabio*, sed infra tamen plerique filiam uocant *Fadiam*. Grut. Oxx. hic *Fabio*, infra Uχψ *filiæ*, Eξ *filio*; mgo Crat. et Gzi omnes *Fadiæ*, nisi quod Gud. 2 *Fatidiæ*. Fadius, quod lege Uoconia uetabatur mulierem, etiam filiam et unicam, testamento heredem instituere, usus erat ea arte, quæ tum præter alias ad euitandam legem eam inuenta erat, ut fiduciarium heredem institueret, qui filiæ bona redderet, idque eum a se rogatum, scriptum reliquerat. Cogi Sextilius non poterat. Quæ fuerit caussa, cur Fadius hereditatem sine testamento ad filiam peruenire nollet aut id eficere non posset, quod nec hac lege nec aliis uniuerse prohibitum fuisse iurisconsulti docent, e Ciceronis narratione non adparet nec ad eam intellegendam quæri opus est. Et notum st, quanta in hac parte legis Uoconiæ, quom eius argumentum cum legitumarum hereditatum iure conparatur, obscuritas sit, etiam post Sauini et Hassi disputationes. (Uid. Rein. Röm. Privatrecht p. 367 sqq.).

credebat) Sic Pal. 1, Scalig., Spir., mgo Crat., Mor., El. 1. Restituit Dauisius.

Addebat, se in legem Uoconiam iuratum) Quando ea iurisiurandi religione Sextilius astrictus sit, cuius calumnia tam nota est, interpretes non quærunt. Equidem nihil reperio, nisi Sextilium magistratum gessisse dicamus et tum communi more in leges iurasse; eo iureiurando etiam Uoconiam ceterasque singulas conprehensas esse. Nam singularis eiusmodi sanctio, qualem Appuleius agrariæ legi adiecit (Appian. Ciu. 1, 29, Plut. Mar. 29), C. Cæsar suæ de agro Campano (uid. Dio Cass. 38, 7, Plut. Cat. Min. 32, App. Ciu. II, 12, Cic. ad Att. II, 18) et cuius exemplum et in fragmento legis apud Hauboldum (Monum. Legal. p. 74), etiamsi legi Uoconiæ addita fuisset (cuius rei in lege factionum certami-

r amicis uideretur. Aderamus nos quidem adulestes, sed multi amplissumi uiri; quorum nemo censuit Fadiae dandum, quam posset ad eam lege Uoconia uenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem, e, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta et a emolumentis omnibus et commodis anteponerent,

ed) sed et LR sed etiam MPCOr. Fadiæ) ea die L filiæ MCR

a non agitata caussa nulla erat), tamen uix ad posteritatem ta propagata esset, ut a communi iureiurando sciungeretur. *sed multi*) Edebatur *sed etiam* (*et* a Manutio ad Gzium, qui a reuocauit ex tribus suis, Oxx. Eξχ). Melius omittitur post *quidem*.

plus, quam posset ad eam lege Uoconia peruenire) Perizonius lege Uoconia) et post eum alii hoc intellexerunt de certa dam summa, quam lege Uoconia licuerit feminæ relinquere tum quidem sestertia, male ad hanc partem transtulerunt eorum censu, de quibus lex scripta erat). Recentiores, ameque Sauinius (in scriptis Academiæ Berol. a. 1821 29), recte disputant, omnino sublatas feminarum hereditates ex m testamentis, qui lege ea tenerentur. Et sane, etiamsi lege is licuisset filiam ex aliqua parte heredem testamento relinre, id hoc testamento non fecerat, quo heredem unum Sextii scripserat, rogatum, ut ad filiam omnia peruenirent. (Multo us legatum ei reliquerat, ad quam omnia uentura sperabat.) ilius igitur ex testamento aut omnia tradere debebat aut nihil . Itaque Sauinius uerba Ciceronis sic intellegit, ut putet m Uoconiam uniuerse seruari iubere cum eiusmodi quadam orum moderatione, ut quasi incertum relinquatur, possitne uid ad eam peruenire, etsi certum fuerit, nihil peruenire posse. ito tamen, num id Cicero his uerbis significare potuerit; et erit præterea aliud. Præterita enim erat Fadia illo testato, quod in filia prætorio iure non licebat. Itaque Fadia in diam Sextilio adcrescere uidetur debuisse, nisi quid inpediti nobis ignoti fuerit. Ea pars hactenus dici poterat lege Uoa ad eam peruenire, quod, quom testamentum legis et iurisiurandi sione Sextilius tueretur, tamen, lege non prohibente, filiæ detur. Huiusmodi aliquid significasse mihi Cicero uidetur; timido hæc adtingo, qui iuris nodos et ænigmata non m.

nummum nullum adtigisset. Num igitur eum postea censes anxio animo aut sollicito fuisse? Nihil minus, contraque illa hereditate diues, ob eamque rem laetus. Magni enim aestumabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam; quae quidem uel cum periculo st quaerenda uobis. Est enim ecfectrix multarum et magnarum uoluptatum. 56. Ut igitur illis, qui, recta et honesta quae sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quaeuis pericula decoris honestatisque caussa, sic uostris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas uoluptates. Si magna res, magna hereditas agetur, quom pecu-

nummum nullum) *ne nummum quidem unum* LPMCROr. eum) om. LMCR camque) *eam* E æstumabat) *existimabat* L non contra) *contra* LPMR partam) *paratam* L 56. qui) *quæ* E ea) *eaque* R quæuis) *sæpe* E

nummum nullum) Sic præter Erl. mgo Crat. et cod. Uict., id est, optumi, et sic loquitur Cicero; in Uerr. II, 60: *Debebat Epicrates nummum nullum nemini;* pro Font. 1: *nummus in Gallia nullus sine ciuium Romanorum tabulis conmouetur*; pro Flacco *Ari neminem adeo infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet.* Edebatur: *ne nummum quidem unum*, nec quicquam adnotatum ante Gzium st; debebat saltem dici *ne unum quidem nummum.* Quænam sint formulæ et inscriptiones, in quibus Orellius sæpe *nummum unum* pro minuma summa dici scribit, nescio; *nummo* aut *nummo sestertio addici* et similia noui. Gzius in Spir. ait esse *ne numum ullum*, in Bas. *ne numerum ullum*, in Gud. 1 *ne minimum quidem unum;* ipse hinc ecfecit *ne numulum*, id est, ut interpretatur, *ne numulum quidem.*

Num igitur cum) Pronomen omittunt etiam alii deteriores, Ug Gud. 2, Mars. (errat Gzius); Gud. 1 *censes eum* habet.

56. *quæuis*) Pal. 1 uidetur initio habuisse: *adeunda sunt sæ pericula*, factumque inde ceu subductumque lineola tamquam superfluum. *Grut.* *Sæpe* reprehendi non potest; sed quom obscurum esset melioris familiæ testimonium, *quæuis* reliqui.

Si magna res &c.) Hæc sic distinguebantur et scribebantur, *ut adipiscantur magnas uoluptates: si magna res, magna hereditas agetur, quom pecunia uoluptates pariantur plurumæ: idemque erit Epicuro faciendum &c.*, in qua sententiarum distinctione primum prioris sententiæ et conparationis concinnitas, ubi illis *decoris ho-*

ia uoluptates pariantur plurimae, idem erit Epicuro uostro faciendum, si suum finem bonorum sequi uolet, quod Scipioni, magna gloria proposita, si Hannibalem in Africam retraxisset. Itaque quantum adiit periculum! Ad honestatem enim illum omnem conatum suum referebat, non ad uoluptatem. Sic uoster sapiens, magno aliquo emolumento conmotus, † cum caussa, si opus fue-

idem) *idemque* omnes, Or. uostro) *nescio* E illum) *ille* MCROr. uoster) *ir* C cum caussa) *animi caussa* EPCOr.

uoluptatisque caussa respondent hæc: *ut adipiscantur magnas uoluptates*, plane euertitur, adiuncta hac adpendicula *si magna* &c. Deinde hæc ipsa plane orationis et sententiæ progressum turbat; quom enim recte uniuerse dictum esset, uoluptatum caussa pericula adeunda esse, hæc adiungitur condicio, si pecunia agatur, quasi alioqnin uoluptas petenda non sit, et caussa adfertur, quod pecunia uoluptates pariantur, quasi ante præceperit pecuniam cum periculo quærendam. Tum in altera sententia apertissume imperfecta st conparatio Scipionis et Epicuri; quod enim Scipioni magna proposita gloria faciendum erat, idem Epicuro faciendum esse ... debet non uniuerse, sed proposita magna aliqua uoluptate aut ...tate. Hæc uitia sic tolluntur ea sententiarum coniunctione. ... iam Manutius et Lambinus taciti secuti erant, omniaque sic ... fiunt, ut dubitari nequeat. Ceterum antiquos est error, ...iam *idemque*, quod ex eo natum st, iam in nostrorum codi... principe fuit. Unus Bas., casu an emendatione, *idem*; nam ... EU, e quibus Oxx. nihil ad Lambini scripturam adnotarunt, ...di non potest.

Itaque quantum &c.) Iam explicat Cicero, quid uterque facturus sit, alter gloriæ, alter uoluptatis caussa; et incipit ab eo, quem ex historia ad conparandum asciuerat: *Itaque* (quom illa esset ei gloria proposita) &c., deinde transit ad similitudinem sapientis Epicurei. Exposui hæc, quia animaduerti dubitatum esse. El. 1 *periculorum*, quod, Dauisio suadente, Bremius recepit; ed. Uict. *periculi*. Cicero omnia uno periculo conprehendit.

illum omnem conatum) Sic Pall. omnes, Gziani, excepto Gud. ... ξ; recepit Gruterus; Dau. e uett. edd. et codd. El. (utro?) Par. ... S, C. C. C. ($\supset$: ξ), Ball. reuocauit *ille*. Non Scipionem aliis contrarium Cicero ponit, sed ostendit, consentaneum ei fuisse tantum periculum adire.

cum caussa) Sic, ut plerique ediderunt, Pall. omnes, Daui-

rit, dimicabit. 57. Occultum facinus esse potuerit; g debit; deprehensus omnem poenam contemnet. enim instructus ad mortem contemnendam, ad exili ad ipsum etiam dolorem. Quem quidem nos, quom

57. contemnet) *contemnit* L quem) *quam* E

siani (certe simpliciter hanc esse codicum scripturam, ait,) O idemque in suis Gzius esse tradit (Gud. 2 *cum tam*) præter Ba Gud. 1. Sed quom ipsa caussa indicata sit (*magno aliquo e lumento conmotus*), uniuerse dicere *cum caussa* (II de Orat. in Uerr. I, 21) dimicaturum sapientem Epicureum, peruersum nec, cum caussa an sine caussa, sed quid omnino paratus sit cere, quæritur. Nam Otto, qui *cum caussa dimicare* putat esse: einem gerichtlichen Verfahren hadern (quod quid sit, non m intellegitur; itaque enarrat: *in iudicio*), refutatione indignus qui neque quid *cum caussa* neque quid *dimicare* sit, norit. conpendio uocis *cum* (uid. ad 53, cfr. Leid. V, 35) natum tur *animi*, quod post Uictorium (e cod.) alii ediderunt, s Gzius, confirmatum a Bas. et Gud. 1 (nunc etiam in Erl. sile conlatoris), defensum a Matthiæo, qui putat esse *uoluptatis cau* Atqui *animi caussa*, quod pridem Dau. docuit, is aliquid cere dicitur, qui nulla necessitate, temporis fallendi et q lusus caussa aliquid facit (einer Laune wegen, zum Z vertreib), quod ab eo, qui magno emolumento conmotus peri adit uoluptatem Epicureo more cum dolore et graui labore pet remotissumum st. Tum uerba *si opus erit* declarant, quod (sensit, dictum aliquid esse, quod ad magnitudinem dimicati pertineret; ad nudum illud *dimicabit* referri non possunt, q ipsum nimis infinite ponitur, non significato certaminis genere, q sane longe a Scipionis remotum esse debet. Adcedunt proxu quæ non dimicationem aliquam omnino nominatam ostendunt, in qua facinus sit et poenæ timor. Itaque ne illud quidem ctum erit, si quis post *cum* inmanis bestiæ nomen positum put Mihi Cicero scripsisse uidetur: *cum amico, si opus fuerit, dim bit*; et puto post *cum* obscurari potuisse similitudine duct priores uocis litteras et ex relicuis effici conpendium uocis ca (*cā*). Uellem tamen propius ad codices coniectura adcederet. *potuerit* futurum exactum st, ne quis cum Th. Bentleio *poterit* quirat, coniunctiuom damnans.

robis poenam proponitis, inpetibilem facitis, quom sapientem semper boni plus habere uoltis, tolerabilem.

XVIII. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid inprobe faciat, uerum etiam praepotentem, ut M. Crassus fuit, (qui tamen solebat uti suo bono,) ut hodie st noster Pompeius, cui recte facienti gratia st habenda; esse enim quam uellet iniquos poterat inpune.

inpetibilem) *impatibilem* LMCROr. aliquid inprobe) *impr. al.* MR noster) *uester* E quam uellet iniquos) *quam uellet iniquus iustus* P *quamuis uellet iustus iniquus* LMR *quamuis uellet iniquus iniustus* C

57. *inpetibilem*) *Patibilem* dolorem Cicero dixit Tusc. IV, 51; alio modo naturam patibilem N. D. III, 29, quæ pati possit. Uocalis mutatio etsi non fit in *inpatiens*, tamen et relicua analogia et codd. (tribus Gzi) et aliorum scriptorum usu defenditur Mox *inprobe aliquid* etiam Gud. uterque, Bas., ed Crat. et aliæ quædam.

uti suo bono) Potentiam significari putant, quæ primum mire bonum appellatur in hac disputatione, et *suum*, tamquam proprium; deinde omnia turbat particula *tamen*, quæ uidetur exceptionem aliquam significare et remotionem, quom tamen hoc ipso aptius fiat Crassi exemplum, si etiam usus potentiä dicitur. Itaque Gzius, mirus significationum artifex, *tamen* uolt esse *quidem*, ad quam sin tum demum nonnihil adcedit, quom *hoc tamen* dicitur pro eo, quod est, *hoc saltem* (si non alia). Otto autem scripsit: *qui tam solebat*; in quo manent relicua incommoda Sed nihil mutandum. Crassum, etsi esset præpotens, tamen suo bono, id est, quod eius proprium esset et quod is, ceteris omissis, sequeretur, pecunia, uti solitum Cicero dicit ad ea, quæ uellet, ecficienda. Sic recte bonum et acerbe, tamquam ex Crassi sententia, dicitur.

esse enim quam uellet iniquos) Sic primus Orellius edidit. *Quam uellet* omnes boni codd., Pal. 1, Spir., Gifani (in Burmanni Syll. Epist. II p. 308) El. (sine dubio 2), Gud. 2, etiam Bas.; deteriores (ceteri sine dubio Pall., Dauisiani, Oxx.) *quamuis*, in quo pueriliter errat Gzius, pro eo, quod est, *possum esse quamuis* aut *unus solo iniustus* (tirones exempla reperient apud Ramshorn. p. 885 ed. 2 et in lexicis), Latine dici putans: *quamuis uelim me iniustus, possum*, et librarios increpans, qui id ignorarint. *Iustus iniquus* præter Erl. etiam Spir. et cod. Gifani. Sed Pal. 1 *iniquus iustus*, nec aliter in El. 2 fuisse uidetur (*iniquus et iniustus* Dauisi coniectura st); Scaliger ascriptum habebat libro suo: *est enim quam uellet, iniquus: iustus poterat inpune*, qui emen-

Quam multa uero iniuste fieri possunt, quae nemo po: reprehendere! 58. Si te amicus tuus moriens rogauc ut hereditatem reddas filiae suae, nec usquam id s(pserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit, quid i cies? Tu quidem reddes; ipse Epicurus fortasse red(ret; ut Sex. Peducaeus, Sex. F., is, qui hunc nostr reliquit, effigiem et humanitatis et probitatis suae filiu

58. filiæ suæ) *suæ fil.* LPMCROr. Fadius) *Fabius* MCR *fidus* P quid) qua

dationis conatus ortus est e scriptura simili Pal. 1; ex ceteris i hil adnotatur ad uolgarem scripturam: *iustus*, *iniquus*, nisi qu Bas. *iniustus uellet iniquus*, Ox. χ *iniquus iniustus*. Adpar emendatorem non satis scitum, quom incidisset in eam scriptur quæ st in Pal. 1, transponendo et scribendo *quamuis*, formam a quam periodi ecfecisse: *esse enim quamuis uellet iustus*, *iniqu poterat inpune*, cui, grammaticam non nimis curans, hanc sal ciebat sententiam: quamquam enim mauolt esse iustus, pote tamen &c. Sed hic Pal. 1 cum uestigiis deteriorum codicum co sensus suspectam facit uocem *iniquos*, quæ ipsa lenior est qu pro re nec recte posita uidetur; nam certis hominibus in ce caussis iniquos aliquis est, tota uitæ ratione, de qua hic quæriti *iniustus*. Atque ego prorsus puto in archetypo cod. fuisse *iniqu iustus*, id autem errore ortum esse ex *iniustus*, nisi quis cum D uisio mauolt *iniquos et iniustus*.

reprehendere) *Deprehendere* malebat Dauisius; nihil op Quæ enim nemini nota esse possunt, cuiusmodi exempla subicio tur, a nullo reprehenduntur, etsi reprehendi merentur. Nu caussa st uerbi ad nouam significationem detorquendi; neque Uerr. III, 223 et 224 uoue dicitur; apud senatores iudices offi sionem habebat, reprehendi, quod ipsi facerent.

quid facies? — reddes) Offendit Dauisium et Ernestium exe plum sic positum, tamquam eiusmodi aliquid fieri aliqua posse Cicero opinetur. Itaque corrigebant: *faceres — redde* Debebant igitur ante scribere non solum: *ut — redderes* (q uolebat Ernestius) sed, sine quo hoc soloecum st, *rogasset scripsisset — dixisset.*

Sext. Peducæus) is, quem prætorem Cicero habuit in quæst Siciliensi. Filium cum Attico et Cicerone coniunctissumum fui adparet ex eis, quæ in onomastico Orelliano conlecta sunt. I *tum doctus* omnes editiones nec de codd. quicquam notatum. I ad I § 34.

uom doctus, tum omnium uir optumus et iustissumus, uom sciret nemo, eum rogatum a C. Plotio, equite lomano splendido, Nursino, ultro ad mulierem uenit, iique nihil opinanti uiri mandatum exposuit hereditaemque reddidit. Sed ego ex te quaero, (quoniam idem a certe fecisses,) nonne intellegas, eo maiorem uim esse naturae, quod ipsi uos, qui omnia ad uostrum commodum et, ut ipsi dicitis, ad uoluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus adpareat, non uoluptatem uos, sed officium sequi, plusque rectam naturam quam rationem prauam ualere? 59. Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam et uelle aliquem inprudentem super eam adsidere, cuius mors tibi emolumentum fu-

quom) *tum* EPMCR certe) *recte* C intellegas) *intelligis* LMR om. C ut ipsi) *ipsi ut* E plusque) *plusquam* E 59. aliquem) om. PMCR super eam) super ea L emolumentum futura) *emolumentum factura* LMCROr. (*emolum.* ... L)

nonne intellegas) Aliorum quoque deteriores aliquot (apud Dauisium El. 1, Par. tres, Med., C. C. C., Oxx. *Uχψ*) *intellegis*, quod secuti sunt Man., Lbin., Dau., Ern., qui adeo oblitus erat Ciceronis sui, ut in sententia pendente *annon* poni uellet. Locos, ubi dicatur *quæro, nonne*, malo a Schellero (u. *nonne*) peti quam ex his commentariis; ad III, 13 iam huius suæ dubitationis oblitus erat. Uerum confirmant etiam Spir. et Bas. (Propter *intellegis* Lbinus etiam *refertis — facitis*).

59. *aliquem inprudentem*) Sic etiam Pal. 1, 3; restituerat ante Gruterum Lbinus; omittitur *aliquem* in ceteris Pall., Uχψ. Dau. et Gzius tacent.

emolumentum futura) Sic summo consensu meliores codices, ... Pal. 1, Spir., El. (2), mgo Crat., cod. Morel. et Uict., edideruntque Uict., Grut., Dauisius. Dixit Liuius XXII, 22, a Dauisio ...atus: *id agebat, ut quam maxumum emolumentum nouis sociis ...et*, modo ne sic intellegi uoluerit: dass der Gewinn der grösst...gliche seyn möchte. Nec de Cicerone fidem faciunt Uirgilius ...rl. III, 101) et Curtius (VIII, 14, 26). (Ad Att. VII, 2 *dedecus nostrum* prorsus alius est generis) Itaque fortasse uere E$_g^g$ et ...bius: *emolumento*, quamquam, exceptis certis uocabulis (ut *primum* et *primo*) raro *um* pro *o* scriptum st, sæpius contra. Quod in ...garibus libris legitur (Gruteri, Dauisi, etsi tris tantum nomi-

tura sit, inprobe feceris, nisi monueris, ne adsidat. Sed inpunite tamen; scisse enim te, quis coarguere possit? Sed nimis multa. Perspicuum st enim, nisi aequitas, fides, iustitia proficiscantur a natura, et si omnia haec ad utilitatem referantur, uirum bonum non posse reperiri; deque his rebus satis multa in nostris de re publica libris sunt dicta a Laelio.

XIX. 60. Transfer idem ad modestiam uel temperantiam, quae st moderatio cupiditatum rationi oboediens,

monueris) add. *eum* E adsidat) *assideat* LMCROr. inpunite) *impune* Or. tamen; scisse enim te quis) *tamen id te* (*te id* L) *constat fecisse quis enim* LPMCR deque) *sed de* LMCR *neque his rebus sed de his rebus* P 60. uel) add. *cupiditatum* E st moderatio) *mod. est* MCR cupiditatum) om. E

nat et in iis falso C. C. C., id est ξ, Oxx. Uχψ, Gzianis ceteris), præterquam quod auctoritatem non habet, ab usu abhorret. Aliud enim longe st *lucrum*, *detrimentum facere* (ipsum), quod Graeci comparat, aliud *emolumentum alteri facere* pro eo, quod est *adferre*.

ne adsidat) Nimis neglegenter et ediderunt omnes *adsideat* (κάθηται pro καθίζηται) et codices meliores ii, qui habuerunt, non inspexerunt. Idem mendum erat III, 9, ubi Gzius e Lbini codicibus profert *residamus*, sui Erl. (et sine dubio Spir.) obliuiscitur, graue mendum hic relinquit, contra in oratione Pisoniana formam plusquamperfecti cum altera æque bona permutat.

inpunite tamen) Sic Dau. e Par. 1, 2, Ball., Med., Oxx. Uχψ, Gzi omnes, id est, opinor, exceptis Eξ, omnes omnino. Cessi cum Dau. et Gzio auctoritati, etsi miror, cur hoc uno loco Cicero hac forma usus sit, qua præter eum unus, qui superest, Matius (ad Fam. XI, 28). Tum eadem, quæ nostros libros deteriores, interpolatio aliorum quoque inquinauit (uelut. Oxx. Uχψ, Gzianos); primus ea uerba sustulit Gruterus, Pal. 1 sequens; accedit Spir.

deque his rebus) Sic etiam Spir., restitueratque Gruterus tacite (e Pal. 1). Originem mendi deteriorum codicum (Oxx. omnium, Gzianorum ceterorum) et editionum antiquarum Parisiensis nostra ostendit. Ex *deque* factum *neque;* correctum *sed de.* In libro tertio de R. P. quom Philus eam Carneadis disputationem, qua iustitia euertebatur et natura nulla esse, utilitate tota niti ostendebatur, exposuisset, respondisse Lælium pro iustitia, notum st.

60. *uel temperantiam*) Suspiciosum non tam, quod Gud. 1

atisne ergo pudori consulat, si quis sine teste lubidini areat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam i nulla comitetur infamia? Quid? fortes uiri uolupta-ımne calculis subductis proelium ineunt, sanguinem pro atria profundunt, an quodam animi ardore atque inpetu oncitati? Utrum tandem censes, Torquate, Inperiosum llum, si nostra uerba audiret, tuamne de se orationem ibentius auditurum fuisse an meam, quom ego dicerem, ihil eum fecisse sua caussa omniaque rei publicae, tu ontra nihil, nisi sua? Si uero id etiam explanare uel-

per se i. fl.) *fl. p. s. ips.* P pro patria) *proprium* L atque inp.) *impetu-*
pe L orationem lubent.) *lib. orat.* L nihil eum) *eum nihil* LCR si uero) *si*
uero R

hæc omittit, quam quod Erl. et Spir. habent *uel cupiditatum temp.*, ad eidem mox (de Spir. ex Erl. coicio; Gzius de utroque tacuit,) mittant *cupiditatum* in definitione, ubi abesse nullo modo potest; *temperantia* contra absolute dicitur, non cum genitiuo rei, quæ temperptur;) itaque patet, transpositionem factam esse. Rarius num *uel* a Cicerone ponitur, ubi sine correctione aliud nomen ntum adiungitur, nec tamen numquam; II N. D. 41: *de ardore lesti, qui æther uel cælum nominatur.*

sanguinem profundunt) *et sang.* El. 2 et Guelf. apud Bre-nium (*ξ et pro patr. sang. fundunt*); asyndeton celeris et con-itatæ orationis rei declarandæ aptissumum st, quasi pæne una ctio sit.

Inperiosum illum) Quamquam iam pater T. Torquati, L. Man-lius, Inperiosi cognomen habet apud Liu. VII, 3 et 4 et Senec. de Benef. III, 37 et in fastis Capit., idemque Torquati fratri natu maiori Cn. in fastis Capitolinis et apud Diod. Sic. XVI, 15 datur, ut manifestum sit, non a Torquato partum, sed hereditate acce-ptum esse, non potest tamen dubitari, quin Cicero hic siue com-muni quodam errore siue suo id cognomen Torquati illius pro-prium et ab eo partum seueritate illa putarit; neque enim alioqui ntis hic uirum significasset. Atque in eundem errorem incidit Liuius IV, 29, qui VII, 4 rectius a patre partum cognomen tradit; ut suos *Uulso Capitolinus*, patruus *Capitolinus* in fastis scribun-tur, neuter Inperiosus. Itaque non Torquatus Inperiosus, sed *Im-periosus* (quod prius erat) *Torquatus* in fastis Capit. scribitur. ...idisse idem in Capitolinorum uetusto cognomine, notum st, ut ... origo a re inlustri falso repeteretur.

les, apertiusque diceres, nihil eum fecisse, nisi uoluptatis caussa, quomodo eum tandem laturum fuisse existumas? 61. Esto: fecerit, si ita uis, Torquatus propter suas utilitates; (malo enim dicere, quam uoluptates, in tanto praesertim uiro;) num etiam conlega eius P. Decius, princeps in ea familia consulatus, quom se deuo-

apertiusque) *apertius* LPMCR quomodo) *quo* C existumas) *existimas* PMCROr. 61. etiam) *et* E conlega eius) *eius coll.* LMPCROr. deuouerat] *deuoueret* omnes, Or.

apertiusque) Sic Grut. e Pal. 1 et recentiores; Dau. et Gzius tacent. Oxx. EU$\chi\psi$, ut olim edebatur: *uelles apertius, diceres.*

existumas) Sic iam Crat., Lbinus, tum e suis quattuor (Ox. ξ) Gzius; sed stulte excusat tamquam inuersum, quod unum uerum st. Itaque Orellius ad soloecismum rediit, condicionalem coniunctiuom esse putans (*diceres — existumes!*) nec duas formas diuersissumas et notissumas distinguens, quom aut quæratur, quid certa condicione aliquis futurum fuisse iudicet, (*quid existumas futurum fuisse, si*) aut, quid certa condicione iudicaturus fuerit (*quid existumares, si*). Simile in interrogando mendum tollendum erit § 76 et V, 89.

61. *malo enim dicere*) Recte dubitatum st, num in hac duarum appellationum conparatione prioris significatio omitti poterit. Uidetur excidisse *ita* post *enim*, ut Bremius suspicatus est.

conlega eius) Sic etiam Spir. Gzius Gud. 2 et Bas. secutus pronomen omisit, quod abesse nequit.

quom se deuouerat et — irruebat) Correxi certissumum mendum, quo modo Dauisius corrigendum uiderat. Longum st nunc omnia excutere, quæ de diuersorum modorum coniunctione magnam partem a uiris a grammatica subtilitate alienis ita disputata sunt, ut omnia confunderentur, uelut a Drakenb. ad Liu. XXX, 14 et XLI, 24. Breue igitur faciam. Quæritur, num duo uerba copulatiue coniuncta eidem coniunctioni, quæ propter ipsam copulationem necessario eandem principalem uim retineat, diuerso modo subici possint. Id ab eo poëta, qui duritiem non fugeret, uersus caussa fieri poterat in tali structura, in qua siue omnino Latina certæ ætatis oratio siue poëtarum libertas utrumque modum coniunctioni nullo, quod sentiretur, discrimine subiceret. Itaque Propertius, poëta oratione durissumus, quom poëtæ ex antiquiore sermone licentiam indicatiui in interrogatione pendente ponendi retinerent, qua tamen Horatius et Uirgilius rarissume

uerat et equo admisso in mediam aciem Latinorum ir-

irruebat) *proruebat* L

uluntur, non raro siue pronomini interrogatiuo pendenti siue particulæ et indicatiuom et coniunctiuom subiecit, cuius rei exempla Lachmannus conlegit (in priore edit.) p. 11; aliorum poëtarum pauca sunt. Prosæ orationis scriptores numquam id fecerunt. Nam in uno Liui loco, quem Handius (Tursell. II, 486) citat (IV, 13, 10: *quæ postquam sunt audita et undique primores patrum et prioris anni consules increparent, quod eas largitiones — pati essent fieri, et nouos consules, quod expectassent —, tum T. Quinctius*) neglegentia quadam ita scriptum st, mutato etiam uerbi tempore, ut ad alterum uerbum non *postquam* pertineat, sed, quod sententia postulat, *quom*, idque e *postquam* intellegendo sumatur. Nam *postquam* audita illa sunt, *quom* Quinctius animaduerteret consules increpari, dicere coepit. In hoc autem Ciceronis loco nihil eiusmodi st, sed una et simplex temporis significatio (eo momento, quo se deuonerat iam et irruebat &c.). Nisi forte Ottoni credimus, *quom* huiusmodi loco simul et caussale et temporale esse, et hæc nobis sententia placet: *num eo, quod se deuonebat, de uoluptatibus suis cogitabat?* Nam quod Handius (l. c.) in *deuoueret* uoti et uoluntatis significationem inesse putat, in altero rem ecfectam intelligi, Gzium sequens, non erat illud, ut mox dicam, uotum, sed res facta. Et quis ignorat, hoc ipsum, in eo esse aliquid, ut fiat, addito *quom*, minume coniunctiuo significari, sed inesse in ipsa inperfecti notione apud Latinos? Accedit ad modi peruersitatem temporis. Neque enim, quod Gzius et Handius ceterique putant, tum demum deuouebat se, nec deuotio erat in morte, sed, ut Dauisius e Liu. VIII, 9 intellexit, erat iam deuotus pontificis carmine et sollemni ritu; neque aliter Ciceronem loqui aut notio animi aut usus sinebat. Non nescio, nuper in Ciceronis oratione pro Rosc. Amer. 64 editum esse et defensum: *quom neque seruos quisquam r e p e r i e b a t u r neque liber, ad quem ea suspicio pertineret, id ætatis autem duo filii — d i c e r e n t*, indicatiuo etiam post *quom* in manifesta caussæ significatione posito; probatum etiam, quod ego primus mendosum esse ostendeream, ibd. 84: *qui non modo Romæ fuit, sed omnino — nesciret.* Sed ad me nihil illas soloecismorum defensiones pertinere puto. Id hic locus non permittit, ut de modo uerbi in iis sententiis propter leuem significationis inclinationem uariato dicam, quæ repetita coniunctione aut alio modo ex æquo ponantur, ut pro Rosc. Comoed. 4 (*quod — timeat, id — quod — noluit, id*) et ibd. 45;

ruebat, aliquid de uoluptatibus suis cogitabat? Ubi ut eam caperet aut quando, quom sciret confestim esse mo-

Ubi ut) *Nam ubi* LMCROr. *nisi ut* P

Liu. XXXVIII, 36, 4: (*quod tenebræ obortæ fuerant — quod pluisset*) &c.

Ubi ut eam caperet) Sic etiam Pal. 1, Eξ et sine dubio Spir. Sed Gzius maluit scribas, ut solet, increpare, quam, quid scripsissent, indicare; (Par. 1, 3 Dau., Guelf. Bremi: *nisi ut*). Propria non minus Latinorum quam Græcorum, quamquam apud illos rarior, hæc est figura, qua sententia interrogatiua ab *ut* incipit, quom de consilio rei interrogant aut simpliciter, ut III N. D. 74: *sessum it prætor; quid ut iudicetur?* et pro Sest. 84: *Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret?* et apud Terentium Eun. III, 5, 25: *Quid ex ea re tandem ut caperes commodi?* aut sic, ut aut sine consilio factum aliquid reprehendant, aut (quod h. l. fit), quom consilium probabile nullum fuerit, factum negent. Cic. pro Font. 22: *uos tamen cum Gallis iurare malitis? quid ut secuti uideamini?* pro Tull. 55: *Illi oppugnatum uenturi erant? quo consilio? — Ut occiderent. — Quam ob caussam? quid ut proficerent?* Liu. IV, 49, 15: *Incipite deinde mirari, cur pauci iam uostram suscipiant caussam. Quid ut a uobis sperent?* Idem XL, 13, 4: *Hoc ego lustratus et expiatus sacro, parricidium, uenena, gladios uolutabam in animo; ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem?* Ibi Gronouius tertium Liui locum ascripsit, XLIV, 39: *Sine ulla sede uagi dimicassemus; ut quo nos uictores reciperemus?* et Plini ex H. N. XIII, 4: *Uidimus etiam uestigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni principi ferunt. Quæso, ut qualiter sentiretur iuuaretque, ab ea parte corporis?* Addo eiusdem Plini similem locum e libr. XXXIII, 52: *Claudi principatu seruos eius Drusillanus Rotundus quingenariam lancem habuit et comites eius octo DCCCL librarum; quæso, ut quam multi eas conserui eius inferrent aut quibus coenantibus?* Ipsum Græcorum *ἵνα τί* (uid. Matth. Gramm. Græc. § 620) Cicero expressit ad Attic. VII, 7, 7: *Ut quid? si uictus eris, proscribare, si uiceris, tamen seruias?* Itaque quod h. l. dixit, prorsus his Græcis respondet: *ἵνα ποῦ αὐτῆς ἀπολαύσῃ;* (de indicatiuo, ne quis miretur, uid. Matth. § 519). Sed quod Græce dici etiam poterat: *ποῦ ἀπολαύσων;* qui Latine dixerit, non reperio. Restat *eam* relatum ad plurale *uoluptatibus*, in quo quom offendisset Dauisius, Bremius prætor eiusmodi exempla, de quibus ad § 22 dictum st, quæ non plane eiusdem generis sunt,

iendum, eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus uoluptatem petendam putat? Quod quidem eius actum nisi esset iure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius, neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in proelio, deinceps e continenti genere tertiam uictimam rei publicae praebuisset. 62. Contineo me ab exemplis. Graecis hoc modicum est, Leonidas, Epaminondas, tres aliqui aut quattuor; ego, si nostros conligere coepero, perficiam il-

esset iure) *iure esset* E e) om. E

num opposuit incertæ aut potius malæ fidei e § 63. Sed alibi etiam Cicero sic scripsit, ut, quom pluralem numerum substantiui de singulis rebus posuisset, pronomen singulare subiceret ad generis notionem relatum. Apertissumum hoc est in Acad. II, 22, de quo loco dixi adulescens in Emendatt. Cicer. p. 139: *ars non ex una sed ex multis animi perceptionibus constat; quam si subtraxeris, qui distingues artificem ab inscio?* Durissume dixit I de Diuinat. 72: *ea genera diuinandi non naturalia, sed artificiosa dicuntur; in quo* (genere) *haruspices, augures coniectoresque numerantur.* Contra a genere sic nominato, ut de singulis iam cogitaretur, transiit ad singula pronomine plurali significanda I de Legg. 40: *nemo tam audax umquam fuit, quin — defensionem facinoris a naturæ iure aliquo quæreret. Quæ si appellare audent impii &c.* Eodem modo defenditur inde a Wopkensio codicum scriptura in Tusc. IV, 65.

neque porro ex eo natus) Cicero hic et Tusc. I, 89 famam falsam secutus est, quæ unde oriri potuerit, ostendit Zonaras Ann. VIII, 5; iactatum enim sermonibus fuerat ante proelium, Decium id facturum. Pridem rem recte exposuerant F. Fabricius (ad Tusc. locum) et Freinshemius. Ego antequam a Deciis discedo, addam, in Paradox. 12, ubi codices (cfr. cum Guelf. Oxx. σψ) habent: *quæ caussa patrem Decium, quæ filium deuotauit, inmisit in armatas hostium copias*, in Plautino et Acciano uerbo et in asyndeto inaudito satis manifesta uestigia esse ueræ scripturæ, quam Oudendorpius e bono codice protulit: *deuota uita inmisit.* Et tamen interpolata putatur.

62. *tres aliqui*) Gud. 1 *relicui*, ψ *alii* (idem ed. Crat., in mg. *aliqui*; Gaius commutauit). Pronomen numerum non satis definitum significat; uid. lexica. Græci: τρεῖς τινες. A. Uarius hoc uno loco nominatur.

lud quidem, ut se uirtuti tradat constringendam uoluptas; sed dies me deficiet, et, ut A. Uarius, qui st habitus iudex durior, dicere consessori solebat, quom, datis testibus, alii tamen citarentur: Aut hoc testium satis est aut nescio, quid satis sit, sic a me satis datum st testium. Quid enim? te ipsum, dignissumum maioribus tuis, uoluptasne induxit, ut adulescentulus eriperes P. Sullae consulatum? Quem quom ad patrem tuum rettulisses, fortissumum uirum, qualis ille uel consul uel ciuis quom semper, tum post consulatum fuit? Quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius quam ipsis nobis consuluerimus. 63. At quam pulchre

62. quidem) *quid est* E et) om. E st habitus) *hab. e.* E durior) om. C consessori) *confessori* ELM sit) om. E datum st test.) *satis test. est dictum* LPMCR quom semper) *cum semp.* E *tum s.* M *est s.* P

satis datum st testium) Sic Pal. 1, Scalig., Spir., Mor., ugo Crat., ediditque Gruterus (Lbinus *testium st datum*). Ceteri codd., ut nostri deteriores.

quid enim? te ipsum &c.) Uid. argumentum libri primi. Damnato Sulla consulatum accepit Torquatus pater non legis aliquo præmio, sed in locum uacuum creatus. (Cfr. pro Sulla 49 et 50; eodem modo intellegendum, quod dicitur pro Plancio 79, quo loco non satisfacit mihi uir doctissumus Wunderus.)

qualis ille uel consul uel ciuis — post consulatum) Significat, ut opinor, Torquati (*fortissumi consulis*, pro Sull. 30, in Pis. 78) uigilantiam in periculis rei publicæ domesticis; nam in eius annum incidit prior Catilinæ cum Pisone coniuratio; (uid. pro Sull. 11 sqq, Sallust. Catil. 18 et 19, Ascon. ad orat. in T. C. p. 116 et 117, Dio Cass. 36, 27, Liu. epit. 101, Sueton. Iul. 9); alia res inlustris ab eo gesta non conmemoratur. Eum tamen annum fuisse, qui firmis consulibus egeret, ostendit etiam lex Papia de peregrinis urbe pellendis lata et quæ Agrar. II, 44 significantur. Post consulatum Torquatus Ciceronis consulis consiliorum particeps fuit (pro Sulla 34) eumque periclitantem postea adiuuare conatus est (in Pison. 77 et 78). Macedoniæ administratio et supplicatio ob res ibi gestas decreta minus huc pertinet (in Pis. 44). In proxumis Catilinæ coniurationem oppressam et exilium significari manifestum st.

consuluerimus) Ox. ξ Gud. 1 *consuleremus*. De hoc genere per-

uidebare, quom ex altera parte ponebas cumulaiquem plurumis et maxumis uoluptatibus, nullo esenti nec futuro dolore, ex altera autem, cru- maxumis toto corpore, nulla nec adiuncta nec uoluptate, et quaerebas, quis aut hoc miserior eriore illo beatior foret; deinde concludebas, n malum esse dolorem, summum] bonum uolu-

K. L. Thorius Balbus fuit, Lanuuinus, quem sse tu non potes. Is ita uiuebat, ut nulla tam exposset inueniri uoluptas, qua non abundaret. Erat dus uoluptatum et cuiusuis generis [eius] intelle-

ulatum aliqu.) *aliqu. cum.* E cruciatibus max.) *max. cruc.* R spe-*ta* L miserior — beatior) *miseriorum — beatiorum* E foret) om. E) *Lauinius* C *Lautnus* L posset inuen. uol.) *uol. p. inu.* E cuius-*cuius* LP generis [eius]) *generis* E *eius generis* R sine uncis Or.

t *ut*, de quo Otto post Kruegerum (in secundo fasc. Com-rammatt.) suo more excursum scripsit, exposuit et exemegit Putschius in Iahni Annalium supplementis uol. I . Eo posito posterior res minus prope cum priore connec simpliciter eodem tempore includitur (nam inperfeatiuam habet significationem eius temporis præteriti, quod icatum sit), sed seorsum distinctius concipitur. Uelut hoc tam, animo iam ad præteritum tempus translato et in eo , genus et natura rerum gestarum ex consecutione iis adtenditur, quam, animo ad præsens tempus reuocato et itefecti temporis uerbo posito significatur, qualis postea exitus abuerint. Apud historicos, Cornelium maxume, in hoc geplicitas quædam antiqua st, non abhorrens ab antiquioptorum et Danorum et Germanorum similitudine.

L. Thorius Balbus) Homo prorsus nobis ignotus. Extat . Thori Balbi denarius argenteus cum imagine Iunonis

iusuis generis [*eius*] *intellegens*) Tacetur de codd. nisi omittunt *cuiusuis*. Gzius, Turbant, inquit, scripti in *cu-* sed ut hac in uoce ubique solent. Sic is solet nugari, suam agere. Eo flagitiosior neglegentia, quod hærere in *eius* ad *uoluptatum* relato, qui transitus hic non excuquæ ad § 61 dixi, quod nec ulla eius caussa st et in simlinuatione et copulatione fit. Sed ne Erlangensis quidem

gens et copiosus; ita non superstitiosus, ut illa pluruma in sua patria sacrificia et fana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rem publicam interfectus. 64. Cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem ualetudinis; utebatur iis exercitationibus, ut ad coenam et esuriens et sitiens ueniret; eo cibo, qui et suauissumus esset et idem facillumus ad concoquendum; uino et ad uoluptatem et ne noceret. Cetera illa adhibebat, quibus dem-

sacrificia) *et sacrif.* Or. 64. rationem) *ratione* omnes. iis) *his* (LM)Or. coenam) *scenam* E et esuriens et sit.) *et sitiens et es.* E concoquendum) *coquendum* EC

codicis scripturam (*et eius generis intellegens*), quam num ceteri quoque meliores habuerint, nescio, probare possum. Nam *id genus* de ipsis uoluptatibus parum apte dicitur, nec aliud ullum intellegitur genus, cui hoc contrarium sit. Lateatne aliud, nescio.

illa plurumа — sacrificia et fana) e quibus notissumum Iunonis Sospitæ templum. Pessume Gzius ex ed. Marsi: *et sacrificia et fana*, quod sic dicitur, tamquam duas res separatim intellegi Cicero uelit et in eo momenti aliquid esse, quod utrumque ille contempserit. Uitiosa hæc particulæ geminatio, quam etiam ad II § 22 reprehendi (et olim in Uerr. IV, 51), sæpius expellenda erit, ut h. libr. 84 (*et tuebere et munies*), IV, 7 (*et Zeno et qui ab eo sunt*, quasi non una schola significetur), IV, 43 (*et ad naturam adcommodata et per se adsumenda*), V, 15 (*et uitæ uia conformatioque omnium officiorum*); hos duos postremos locos idem Gzius corruperat.

64. *ad concoquendum*) Erlangensis scripturam nihil nisi mendum puto, qui cum Spaldingio (ad Quint. VIII, 4, 16) numquam *coquere cibum* pro *concoquere* dictum credam. Neque enim uerbum in eo ipso substantiuo, in quo certam (physicam) significationem haberet, transferri alio potuit. Itaque etiam N. D. II, 137 scribam *concoctus*.

et ne noceret) id est, cum ea cautione, ne noceret. Recte tamen Wesenbergius monet, Ciceronem hac significatione alibi semper dicere *ut ne* (in Uerr. II, 73, pro Rosc. Am. 55, ad Fam. XVI, 9, 3, hoc opere IV, 37, de Off. II, 72, de Fat. 29, ubi item, ut hic, non præcedit *ita*). Sed tamen simplex *ne* sic positum apud Terent. Heaut. IV, 3 (5) 35, Cæs. B. C. III, 56 (*tantum ne*, id

at se Epicurus intellegere, quid sit bonum. Abnis dolor; qui si adesset, nec molliter ferret, et medicis plus quam philosophis uteretur. Color, integra ualetudo, summa gratia, uita denique uoluptatum omnium uarietate. 65. Hunc uos

enim MR *enim omnis* C uita) *una* E conf. uoluptatum) *uolupt. conf.*) *omni* E 65. uos) *uero* LPMCR

soweit, dass nicht), Liu. XXII, 61, Tac. Ann. II, 29. (Hæc Vesenbergius conlegit.)

molliter ferret) Patet esse, molli animo, ita ut succum*e in dolore mollis*, ut dicitur I Off. 71. Tam facile hæc o oritur ex communi uocis usu, ut, si quis nullam uer-oniunctionem Latinam ambiguam et ancipitem esse putet, bitare debere uideatur de contraria significatione æquo rendi, quam secutus est Cicero Cat. M. 5. Sed non pui qui Latinum sermonem aliquando in ore hominum fuisse . Nam Romanis quoque accidebat, ut, quom uerbum mplæ potestatis cum substantiuo coniunctum ad duas parposset, interdum non unam solam sequerentur. Mentem *somno* Cicero de Diuin. I, 128 et 129 dixit, quæ dormiret, V, 45, imagine perspicua; at idem in Somnio Scip. ex-*mno solutum* eum dixit, qui experrectus esset, non minus *nere barbam* Suetonio et *deponere*, eodemque modo Per-III, 10 dixisse: *bicolor positis membrana capillis*, Plu-stratem uel uerborum ordo admonere debuit; at Ouidius itam. I, 477, Ep. Heroid. IV, 77, A. Am. I, 306, III, *illos ponere* de iis comendis dixit. *Gratiam facere alicu-*t Liuio (III, 56) et Suetonio (Octau. 17) et aliis est re-non exigere, ut fiat aliquid aut æstumetur; eidem tamen , 41 (*facta Ualerio dicendi gratia*) et Suetonio (Octau. 38) : permittere, ut aliquid fiat. Quomodo ille, qui nuper a sermone Latino ambiguitatem esse edixit, corruperit eos quibus Cicero *sine dubitatione* pro eo, quod est *sine dubio*, dixit, erre. Cfr. quæ in disput. II de locis aliquot Iuuenalis (1837) ormula *est tanti*. *Et tamen* cum *nec* ita coniungitur, ut licatur, etsi iam per se dolorem non molliter ferret, quem am Epicurus esse docuisset, tamen, quatenus auxilio con-egeret, magis medicis usurus fuisse, qui eum remouerent, ilosophis, qui consolarentur.

Hunc uos beatum; ratio &c.) *Uos* etiam Pal. 1, Spir.,

beatum; ratio quidem uostra sic cogit; at ego quem huic anteponam, non audeo dicere; dicet pro me ipsa uirtus, nec dubitabit isti uostro beato M. Regulum anteponere; quem quidem, quom sua uoluntate, nulla ui coactus praeter fidem, quam dederat hosti, ex patria Karthaginem reuertisset, tum ipsum, quom uigiliis et

ratio) *oratio* LPMCR cogit; at) (*cogitat* codd.) *cogit* Or. quem huic) h. q. LPMCROr. uoluntate) *uolupt.* CR tum) *eum* E quom — fuisse) transp. inter *ducebat* et *quam* C

El. 2, mgo Crat., recepitque Dauisius, Grutero suadente. Ellipsis est facilluma, quom iudicandi notionem orationis cohærentia subiciat, et expectabatur in contrario membro tale uerbum, sed paullum deflexit oratio: *ego quem huic anteponam* &c. Tum *ratio* est etiam in Spir., El. 2, mg. Crat., cod. Mor. (e Pal. 1 Gruterus enotauit *oratio*). Deinde *cogit*; *at*, diuisis uerbis, primus scribendum uidit Th. Bentleius; (nam edebatur, nulla sententia: *Hunc uero beatum oratio quidem uostra sic cogitat*, *ego* &c.) secutique sunt præter Ernestium recentiores, donec Gzius *at*, nescio cur, omisit. Recte ponitur in sententia contraria inducenda. Postremo *quem huic* Gziani omnes præter Gud. 2; ceteri editores ad *huic quem* nihil adnotarant. Paullo post Dau. cum cod. C. C. C. et edit. Uen. 1480, ut Manutius, *nulla ui coactus*, *propter fidem*.

tum ipsum, quom) Etiam Pal. 1, Spir., cod. Mor., E; *eum ipsum* (Gud. 2 *cum*) mendose; neque enim (quod Ottoni in mentem uenit, qui etiam parenthesin nescio quam conmemorat,) ulla hic est caussa aut ratio subiecti prægressi pronomine iterandi, et debebat esse *sed eum*. Scilicet non Otto magis quam ceteri sciebat, quid esset *tum ipsum*, qui putet scribendum fuisse: *ipsum tum, quom*; uolt *ipsum* referri ad *Regulum*. *Tum ipsum* est eo ipso *tempore*, ut *nunc ipsum* (ad Att. VII, 3, VIII, 9, XII, 16, 40). Idem ex indubiis codicum uestigiis restitueram Ciceroni de Orat. I, 123, ubi nunc quidam, quom,. hoc quid esset, a me didicisset, insulsissumam distinctionem excogitauit, ne cogeretur codicibus et rationi potius quam editioni Iuntinæ et nugis obtemperare. Idem recte Stuerenburgius II de Off. 60 ex optumis codd. restituit: *temporibus necessaria et tum ipsum* (quom temporibus necessaria fit) — *moderanda*. Habent eandem scripturam codices (P, S, Aug., Gud. apud Moserum) et postulat sententia in libro I de Diuin. 118. *Nam et ad hostiam deligendam potest dux esse uis quædam sentiens, quæ st toto confusa mundo, et tum ipsum, quom*

ne cruciaretur, clamat uirtus beatiorem fuisse quam
tantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat; bis
nsul fuerat; triumpharat; nec tamen illa sua superiora
a magna neque tam praeclara ducebat quam illum
timum casum, quem propter fidem constantiamque sus-
perat; qui nobis miserabilis uidetur audientibus, illi
rpetienti erat uoluptarius. Non enim hilaritate et la-
iuia, nec risu aut ioco, comite leuitatis, sed saepe

fuisse) *esse* E Thorium) *Thorius* E bis) *is bis* LMCR illa s. sup.) *sua*
s sup. LP *sua sup. illa* MCROr. neque tam) *nec tam* C susceperat) *conce-*
rat L uoluptarius) *uoluntarius* EPMCR et lasc.) *nec lasc.* LPMCR sed) *et* E

molare uelis, extorum fieri mutatio potest. Incertam esse uol-
tum de Reguli suppliciis narrationem, quam Cicero sequitur,
lti ostenderunt; uid. Beier ad Off. III, 100, Niebuhrius in Hist.
m. uol. III p. 705. Mox *potare in rosa*, esse, rosis redimitum,
posuerunt Horati enarratores ad Od. I, 5, 1; melius tamen ge-
raliter intellegitur, rosis circumfusum; nam adcubuisse etiam
luriosos homines in rosa, satis docuit Gronouius ad Sen. de Uit.
at. c. 11 (*iacere in rosa* Sen. Ep. 86, 9).

gesserat; bis) Sic, ut Man. uoluerat, Gruterus e Pal. 1; suum
illum addidit Dauisius; Gzius tacet, qui etiam Spir. citare te-
m poterat.

illa sua superiora) Sic etiam Spir.; ut Orellius, antiquæ edd.,
m. e codd. (uniuerse dicit); Man. et alii quidam ut in P nostro.
i Bas. excidit *sua* ante *sup.*

uoluptarius) Recte sic iam P. Marsus; tum Manut., Dauisius
t deinceps relicui, necessario, non solum ut contrarium sit *misc-
bili*, sed quod hic non de uoluntate subeundi agitur (et inepte
diceretur casus esse uoluntarius iam perpetienti), sed de adfectu,
uem Regulus sustinuerit. Addit Dau. testimonium codicis C. C.
i (E), quod Oxx. non adnotant. Ceteri (Pall., Dau., Oxx., Gzi)
ibent cod. archetypi mendum.

et lasciuia) Sic etiam Spir. et Bas. Alterum *nec* (ante *risu*)
ditum est eo modo, quo dixi ad I, 30; si hic etiam *nec* positum
set, non distinguerentur duæ nominum copulationes (*hilaritate
lasciuia*, deinde *risus aut iocus*). Deinde Dau. et Ernestius
simulitatem requisiuerunt in adiectiuo *tristes*; uerum ea non in
his requiretur, sed in sententia, si aut cum Ernestio *hilares
ritate* scripseris aut cum Dauisio *tristi firmitate*. Sententia
; est: Beati homines non semper ita sunt, ut in hilaritate et

etiam tristes firmitate et constantia sunt beati. 66. Stuprata per uim Lucretia a regis filio, testata ciuis, se ipsa interemit. Hic dolor populi Romani, duce et auctore Bruto, caussa ciuitati libertatis fuit, ob eiusque mulieris memoriam primo anno et uir et pater eius consul est factus. Tenuis L. Uerginius unusque de multis sexagesumo anno post libertatem receptam uirginem filiam sua manu occidit potius, quam ea Ap. Claudi lubidini, qui tum erat summo inperio, dederetur.

66. ciuis) *crimen* L ipsa) *ipsam* omnes. interemit) *interfecit* E est factus) *f. est* E sua) *suam* EPMC (*manu sua* L) Ap.) *P.* EMCR tum) *tamen* E summo) *summo in* (PM)ROr.

ioco sint, sed sæpe in ipsa tristitia, quod efficitur constantia ... In priore membro ablatiui et (grammatice) originem et (ad sensum) etiam magis modum beatæ uitæ ostendunt, in altero ... significatur adiectiuo; additur fontis significatio.

66. *testata ciuis*) Sic etiam Pall. præter sextum, Oxx., Gud. præter Gud. 1. Pessumi quidam codd., non intellecto uerbo, substituerunt, Maffei liber, ut L, *crimen* (Gud. 1 *crimen ciuis*), El. I et Scal. uetus (hunc miror et coniecturam puto) *uim*, Pal. 6 *testata eius ui.* Fuerunt etiam, qui in eo hærerent, quod *ciuis* testata dicatur, quæ tamen in contionem non prodierit; nec ... sane in huiusmodi oratione, quod doctissumo homini in mentem uenit, ciuis intellegere quattuor illos, quos Liuius interfuisse narrat. Sed per illos totum populum testata st.

ipsa interemit) *Ipsa* Crat. (nondum Marsus), Uict., Grut., deinceps ceteri tacite. Sed Ox. ed. *ipsam* nec de codd. quicquam adnotatum. Fuit enim commune mendum. In *interfecit* a se ... sciuit Erl., nec enim dici *se interficere*, recte obseruatum st.

Hic dolor pop. Rom.) id est, hinc ortus, huius rei; uide Ramshorn. p. 553 et 551 ed. 2, etsi is unum et alterum exemplum minus commodum admiscuit. Add. Corn. Nep. Lys. 3 ... *dolore incensus*, Tac. Hist. II, 83. Huius generis erat illud ... *plebiscito* supra § 51; cfr. quæ ad V, 42 dicentur de similitudine uocabulo. Inutiliter Ursini codex, id est, coniectura: *Hic dolor populo Romano* (nam sic iam Urs. conpendium legebat, et hinc nata coniectura st) *caussa libertatis fuit.* Mox *Uerginius* scriptum in Erl., ut ubique in Liui codicibus antiquis, apud Dionysium, in fastis Capit.

summo inperio) Sic etiam Pall. quattuor, apud Dau. C. C. C.

XXI. 67. Aut haec tibi, Torquate, sunt uitupe-
a aut patrocinium uoluptatis repudiandum. Quod
m patrocinium aut quae ista caussa st uoluptatis,
nec testis ullos e claris uiris nec laudatores poterit
bere? Ut enim nos ex annalium monumentis testis
tamus eos, quorum omnis uita consumpta st in la-
bus gloriosis, qui uoluptatis nomen audire non pos-
, sic in uostris disputationibus historia muta st.

. patrocinium uol.) *uol. patroc.* L in laboribus) add. *in periculis* L qui
atis) *uolupt.* E

L., El. 1, Oxx. præter ψ (modo de eo recte taceatur), Gzi
s. Non magna in hac re codicum auctoritas; sed Cicero,
epositionem addidisset, scripsisset *in summo inperio*; quam-
dicitur *esse in inperio*, num etiam: *in summo inperio*, dubito.
Dau. negat Appium summum inperium habuisse, sed tantum
rum conlegis participem fuisse, ea uero falsa subtilitas est;
id ex præpositione intellegeretur.
Cap. XXI, 67. *Laudatores*) A iudiciorum consuetudine hoc
a traductum st; uid. Uerr. V, 57 et alibi. Excitantur testes
siam in eo, fuerunt, qui hærerent) proprie quom surgere iu-
ir et prodire (pro Rab. Post. 47, pro Balb. 41, ut alibi reci-
es, lectores, rei), tum h. l. simili imagine atque ab inferis
ari homines dicuntur.
qui uoluptatis nomen audire non possent) Scire uelim, de quo
uerbum ullum fecit, unde hic sit coniunctiuos (post illud:
umpta st) et ne *potuerint* quidem, sed condicionale tempus.
si quis sic explicare conabitur, ut sit: *respuerent uoluptatis*
m, si eos circumsonaret, hoc imperfectum pro plusquamperfecto
am putans, non minus a uerborum ui aberrabit (nemo enim
unquam dixit: *non possum audire*) quam a sententia; nec
, num accepturi illi uiri fuerint uoluptatem, quæritur, sed
ites eos ab ea in omni uita fuisse, ostenditur. Eo magis
it animum codicis Erl. scriptura; (de ceteris bonis tacetur,
tissuma ac nulla fide;) quam si quis ipsam defendere uelit ea
se, de qua post alios dixi in disputat. alt. de Iunen. p. 11,
: *quorum* audiatur *qui*, contrariæque sententiæ sine particula
agantur, quemadmodum in eodem schemate apud Quintil. X,
, id unum efficiat, ut ea, quam dixi, prauitas magis, si fieri
t, adpareat. Non dubito, quin Cicero scripserit: *in laboribus*

Numquam audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari, qui in ore sunt ceterorum philosophorum omnium. Nunc uero, quoniam haec nos etiam tractare coepimus, suppeditabit nobis Atticus noster e thesauris suis quos et quantos uiros! 68. Nonne melius est de his aliquid

philos. omnium) *omn. philos.* LMPCROr. Nunc) *Nec* MCR *hinc* L etiam) *et* E suppeditabit) *suppeditabat* EC noster) om. LPMCR e) *et* E *ex* LMPR *de* COr. uiros) add. *habere testium sat est* LPMCR 68. his) *iis* R

gloriosis, *ubi* (ciusmodi, ut in iis) *uoluptatis nomen audire non possent.*

Nunc uero) Sic Pal. 1 et 3, mgo Crat., Spir., apud Dau. Meadianus; scribitur sic iam apud Marsum, tum inde a Uictoria. Ceteri cod. Pall., Dau., Oxx. Gzi *nec uero* (U *nec quæro*). *Nec etiam* Gzius, quom a Gud. 1 et Bas. abesset, in ceteris scriberetur *et*, deleuit, "prorsus ignorans, quo nomine h. l. ferri posset." Necessaria st particula, quom Cicero significet, nunc Romanos quoque ea tractare coepisse, quæ antea soli Græci tractassent, itaque e Romana historia magnam copiam inlustrium exemplorum adiectum' iri.

Atticus noster e thesauris) *Noster* Crat. primus in contextu habet, deinde Gruterus e Pal. 1 et 3; Dau. tacet, Oxx. tantum in U omitti adnotant, Gzius in Gud. 2. Tum *e thes.* iam Crat. et Uict. dederant; Dau. ex El. 2, Paris. tribus, Mead. *ex th.* scripsit; *de thes.*, quod tacite tenent Man., Lbinus, Grut., Oxx. ex uno ξ adnotant, Gzius e Gud. utroque; de Spir. et Bas. res incerta. Etsi utrumque recte dici uidetur (*ex* de Orat. II, 215, ad Att. VIII, 1, quamquam quis dubitat?) tamen alterum alibi non inueni; et distat nonnihil *promendi* uerbum. Ex Attici thesauris multa, quæ ad historiam pertinerent, Ciceronem prompsisse, declarant epistulæ, ut illud supra de Tubulo et Scæuola. Fortasse etiam annalem Attici significat (Corn. Nep. Att. 18, Hannib. 13; Cic. Orat. 120, Brut. 119).

quos et quantos uiros) Sic etiam Pal. 1, cod. Mor., Scalig., El. (2), Spir., Gud. 2. Ceteri eadem addunt, quæ nostri deteriores; non intellexerat, qui interpolauit, formam orationis declaratiuæ in exclamationem transeuntis. A multis damnata deleuit Gzius. Quod autem iam ante Bremium aliis in mentem uenisse, e marg. repetitionum Lbini uideo, ut scriberetur: *quot et quantos uiros*, id etsi blandiri potest, quod et multitudo et magnitudo

quam tantis uoluminibus de Themista loqui? Sint ista Graecorum; quamquam ab iis philosophiam et omnis ingenuas disciplinas habemus; sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. Alteri negant quicquam esse bonum, nisi quod honestum sit, alteri, plurumum se et longe longeque plurumum tribuere honestati, sed tamen et in corpore et extra esse quaedam bona. Et certamen honestum et disputatio splendida! Omnis est enim de uirtutis dignitate contentio. At cum tuis quom disseras, multa sunt audienda etiam de obscenis uoluptatibus, de quibus ab Epicuro saepissume dicitur. 69. Non potes

Themista) *Themistocle* LMCR loqui) *loquitur* E iis) *his* EMPCOr. *illis* L est enim) *enim* E tuis) *tu uis* E quom disseras) *cum desideras* E *quomodo diss.* L de quibus) *quibus* E dicitur) *dici* E

commode significari uidetur, obstat tamen III Legg. 20 et magis etiam I de Diuin. 52: *qui uir et quantus;* add. Plin. Ep. V, 15.

68. *de Themista*) Nomen feminæ in Epicuri schola celebratæ, Leontei uxoris, ad quam Epicurus scripserat (Diog. X, 5 et 25; cfr. Cic. in Pison. 63 et Menag. hist. mulierum philos. § 69) conseruarunt etiam Pal. pr. (*Thamista* a pr. manu), Scalig. et Gifani codd., Spir. Restituerat iam Lbinus, quom in codd. repperisset *Themistio* (sic etiam Pall. quinque, El., E§). *Tanta* illa *uolumina* nihil habent ex oratoria superlatione.

alteri negant — alteri) dicunt; uid. ad § 25. Mox, ubi scriptum st: *et certamen* &c., nescio plane, cur turbatum a nonnullis editoribus sit, quom et frequenter sic nominatiuos sine uerbo ponatur, quom breuiter de re conmemorata iudicatur (infra V, 81, pro Mur. 19, de Diuin. II, 8, &c.) et rectissume hæc laus in duas partis distribuatur, rerum ipsarum, de quibus certetur, et disputationis, quæ inde splendorem accipiat. Tum *est* post *omnis* omittitur etiam in duobus aliis Gzi (Spir., Gud. 2?).

quom disseras) Uereor, ne mendum hic hærcat; neque enim coniunctiui ulla ratio st. Ursini cod. (?) et P. Marsus *si disseras;* sequi debebat *sint*, nec apta hypothetica forma st. In Pal. 1 a manu emendatoris erat *tu disseras* (om. *quom*); in Erl. et Spir. Gebius narrat esse: *at tamen tuis cum disseras*, falso de Erl. nec tamen, opinor, de Spir.

ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse et tuas cogitationes et studia perspexeris; pudebit te, inquam, illius tabulae, quam Cleanthes sane commode uerbis depingere solebat. Iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula uoluptatem, pulcherrumo uestitu et ornatu regali in solio sedentem; praesto esse uirtutes ut ancillulas, quae nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut uoluptati ministrarent, et eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intellegi posset,) ut caueret, ne quid faceret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quicquam, e quo oriretur aliquis dolor. "Nos quidem uirtutes sic

69. ergo) *igitur* E si) *sed si* C uerbis) *nobis* L depingere) *pingere* LPMCR ornatu) *habitu* C ut) *ac* E ancillulas) *ancillas* R tantum) *tamen* E faceret) *perficeret* LPMCR quicquam) *quicquid* E aliquis) *animis* L sic — negoti) transp. inter *enim* et *uostrum* C

69. *si te ipse et tuas*) *si tuas* Dau. ex El. 1, uehementius figura quam pro re.

uerbis depingere) Sic Mars., Crat., Grut. tacite, Ox. ξ, Gud. præter Gud. 1. Dauisius reuocauit, quod ceteri fere superiores tenuerant, *pingere* e deterioribus codd. (El., Mead., Bal., Oxx. quattuor). *Depingere uitam* (oratione), *aliquid cogitatione* dixit Cicero, non *pingere*; *depingere imaginem uerbis* Quinctilianus.

pictam in tabula uoluptatem) ab ipso Cicerone, opinor, huius tabulæ descriptionem Augustinus mutuatus est, de Ciuit. Dei V, 20. Senecam de Uit. Beat. 11 et 14, nihil est, cur eam in animo habuisse credamus ac non suis coloribus usum esse, qui facile ciuis occurrerent; idem de III de Off. 117 dicendum.

ancillulas) *ancillas* fere uett. edd. (Mars., Crat.) Oxx. Eγδ; uerum in marg. Crat. adnotatur.

si modo id — posset) Cleanthis hanc esse cautionem, sed uerbi modus admonet; et tamen Gzius et Otto reprehendi eam a Cicerone putant, nescientes, in recta oratione dici: *si modo potest.*

ne quid faceret) Sic etiam Pal. 1, mgo Crat., cod. Mor., Spir., El. 2, C. C. C. (Oxx. non adnotant de ξ); restituit Dauisius; ceteri *perficeret.*

natae sumus, ut tibi seruiremus; aliud negoti nihil habemus."

XXII. 70. At negat Epicurus (hoc enim uostrum lumen est), quemquam, qui honeste non uiuat, iucunde posse uiuere. Quasi ego id curem, quid ille aiat aut neget. Illud quaero, quid ei, qui in uoluptate summum bonum ponat, consentaneum sit dicere. Quid adfers, cur Thorius, cur †Chius Postumius, cur omnium horum

aliud — habemus) om. M negoti) *negotium* EP (*nihil negocii* R) 70. neget Epic.) *Ep. neg.* E Quasi — neget) Non. p. 70: *Et Marcus quasi ego id curem, quod* etc. in uoluptate) *uoluptatem* E ponat) *putat* omnes. sit) *est* C cur Chius Postumius) *Postumius cur Chius* LMPCR *cur C. Hirrius Postumius* Or. horum) om. LPMCR

aliud negoti) Meliores codd. (Pal. 1 et Spir., etiam Pal. 4 et ℨ) *negotium*, de quo mendi genere dicam ad § 84. Hinc Gzius, qui in Erl. et Sp. *negotium non haberemus* sriptum esse falso tradidit, quom in Oxx. Eχ, Bas. esset *haberemus*, scribendum putauit: *aliud negotium non haberemus.* Debebat in consili significatione (*haberemus*, non *habeamus*) dici: *ne haberemus* (*ut ne*). Otto Latine dici credidit: *nihil* (id est, non) *habeo aliud negotium.* Renuet negitabitque, quem auctorem citat, E. Wunderus (ad Planc. p. 182 sqq.), quamquam uir egregius non satis adtendit in eo loco, qui in II in Rull. est § 37, ubi *nihil* coniungitur cum *suspicari.*

Cap. XXII, 70. *summum bonum ponat*) Sic unus Pal. 1 et, si Gzio credimus, Gud. 1 (de Marso errat; Lallemando de codd. regiis non credendum est); Oxx. tamen Eξ *ponat putat.* Recepit Ernestius. Repugnat Gzius, huic locutioni: *in uoluptate summum bonum putare* simile illud credens: *inperatorem in aliquo numero putare*, tum non intellegens, quod ne a Beiero quidem (ad Off. II p. 409) admonitus Otto intellexit, prorsus ferri non posse indicatiuom in hac necessaria parte obliquæ orationis, ubi res ab ipso Epicuro ad generalem notionem (*ei, qui*) transferatur. De Off. III § 117: *tamen non id spectandum est, quid dicat* (Epicurus), *sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona uoluptate terminauerit, mala dolore.* Uid. ad § 15.

cur Chius Postumius) Sic etiam Pal. 1, Mor., mgo Crat., Spir., Gud. 1 (an potius 2?). El. 2 *cur Chircus Postumius;* eandemque scripturam Scaliger reppererat, ex qua ille fecit: *cur C. Hirrius*

magister, Orata, non iucundissume uixerit? Ipse n ut ante dixi, luxuriosorum uitam reprehendendam, plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant aut met Quarum ambarum rerum quom medicinam pollic luxuriae licentiam pollicetur. His enim rebus detr negat se reperire in asotorum uita, quod reprehe 71. Non igitur potestis uoluptate omnia dirigente tueri aut retinere uirtutem. Nam nec uir bonus a

id est) idem EPC iidem LM cupiant) *plane* esp. R quom medi. cum E quod) *quid* L

Postumius, quemadmodum Morelius et Ursinus (nisi quod l *Hirrus*), ut intellegatur is, quem Uarro de R. R. III, 17 et P H. N. IX, 81 (55) primum muraenarum uiuarium excogitass rant. Secuti hanc coniecturam post Dauisium omnes sunt p Ernestium et Bremium. Sed nec cur tam diligenter et trib minibus insigniatur, adparet nec cognomen ei Uarro et P addunt; debebat præterea *Postumus* esse. Accedit, ut uix *omnium horum* de uniuerso genere, ac non de iis, qui no sint, intellegi, quod sensit etiam Dauisius. Itaque tris nasse Cicero uidetur, duos præter Thorium, ut, si *Chius* *Hirrius*, deesse uideatur Postumi prænomen; nec enim mir nominari homines nobis ignotos. In his, quos Cicero inter rium, quem ante conmemorarat, et Oratam intericit, recte deto uti potuit. Deteriores aliorum, ut mei, perturbate. *Postumius cur Chirrus* (*Chirus* Urs. cod.). Tum *horum*, quod (non Marsus) Uict., deinde Gruterus tacite ediderunt, adparet e melioribus codd. ductum esse; omittitur in Mead., C. C. (Ball., Uχ, Gud. 2, Bas. De C. Sergi Oratæ (Auratæ), Crassi oratoris æqualis fuit, luxuria et in eo genere inuentis, multa, ipse Cicero in fragm. Hortensi apud August. de uit. 26 (p. 481 Or.), Ual. Max. IX, 1, 1, Plin. H. N. IX, 79, M Saturn. II, 11.

nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant) Præposuit interpretationem, subiecit ipsa Epicuri uerba (de quibus u § 21); dixi de hoc usu uocum *id est* ad I § 33. Tum ma ed. R, quæ *plane* ante *cupiant* repetit, propagatum ad l Crat., Uict. Morelius in suo cod. omitti adnotat (non prius ut Orellius putauit). Paullo post *rebus* om. Bas. (cod. Urs Marsus.

71. *Nam nec uir bonus*) Debuit sequi de relicuis uirtu

us haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab iuria; — nosti credo illud:

Nemo pius est, qui pietatem —

ne quicquam putes esse uerius. Nec enim, dum metuit, iustus est, et certe, si metuere destiterit, non erit; m metuet autem, siue celare potuerit siue opibus magis, quidquid fecerit, obtinere, certeque malet existumari

71. pietatem) *pietate* E add. *cauet* ceteri. quicquam putes) *p. qu.* E destiterit) *destitere* E metuet) *metuit* LMCR potuerit) *poterit* LPMCR magnis) *ius* LPMR quidquid) *quicquam* omnes. obtinere) om. LPMCR malet existumari) *mallet obtinere existimari* LMPCR

fortis et de ceteris eodem modo; uid. exc. ad I, 23. Duo Gzi Ox. ξ, ed. Marsi: *aut iustus.*

qui pietatem) Sic Pal. 1, Spir., nisi quod hic *pietate*, ut Gud. qui tamen retinebat deteriorum supplementum *cauet*. Ablaius an accusatiuos uerus sit, iudicari nequit; sententia uer- cuiusmodi fuerit, adparet; (*pietatem metu colit* aut similis).

potuerit) Sic etiam Spir., ediditque Gzius, nec inprobandum propter huius uerbi in hac coniunctione proprietatem; longe uea alius generis sunt, quae Gzius eiusdem esse putat, uera ac cessaria futura exacta *destiterit*, *fecerit*. Uid. disput. mea de mis quibusd. uerbi Lat. II p. 5 not.

siue — obtinere &c.) Hic quoque locus, qui ante Man. et Lbim sic edebatur, ut est in nostris codd. deterioribus, salutem meui codicum familiae debet; eum sic scriptum in antiquis codicim repperit Io. Scala, P. Manuti amicus, tum Lbinus idem de se statur; et erat sic in Pal. 1, Mor., mg. Crat., nisi quod leui modo *mallet* habebant. Dau. et Gzius nihil dixerunt. Oxx. ex adnotarunt *maius*, e χψ *quicquam*, ex EUξψ *mallet*, id, quod put est, transpositionem uerbi *obtinere*, e nullo, quia ordinem uerborum illi ne hactenus quidem curabant, ut ibi adnotarent, ut prorsus mutaretur oratio. Adparet autem audacia interpolais non minus quam supra § 26. Nam quom *obtinere* putaret esse usequi, quo significatu nemo bonus scriptor posuit (etsi apud mellianum eo trahuntur loci quidam, in quibus est *durchsetzen*; ut Cic. Legg. I, 59 in uerbis *ad obtinendam adipiscendamque sapientiam* aut durissuma hysterologia st aut scriptura mendosa; nam fineamus, quod iam adepti sumus,) — quom igitur sic acciperet fortasse iam scriptum reperiret *quicquam* (ut est in Erl. contramondo atque § 69), ecfecit: *siue opibus maius quicquam* (*quid-*

uir bonus, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita, †quod certissumum st, pro uera certaque iustitia simula-

uir bonus) *b. u.* LMPCROr. Ita, quod) *Itaque*) R

piam esse debebat) *fecerit; certeque mallet* (*malet*) *obtinere existumari* (h. e. consequi, ut existumetur) &c.

uir bonus) Sic etiam Spir., ut solet fere Cicero scribere hoc casu, præposito monosyllabo; sed tamen *bonus uir* § 81, Off. III, 76. Bas. omittebat *uir*, praue. Deinde in uerbis *ut non sit et ut non putetur* Gzius et Otto *ut* pro *licet* positum putant. Rectissime prudenter et erudite docuit Wesenbergius in Specim. Adnot. in Cic. Tusc. (Uiburgi 1830) p. 24 sqq. Ut enim, quom sic dicitur (de inp. Cn Pomp. § 19): *Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant,* nemo dubitat, quin necessariæ consecutionis (*ohne dass*) significatio oriatur ex significatione modi (*ruere illa non possunt tali modo, ut non* &c.), ex quo genere et illud, quod infra libr. IV, 29 legitur: *sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet sibi,* etsi ibi non tam consecutio indicatur, quam quid in ipsa re inhæreat, item de aliis orationis formis iudicandum st, in quibus hac particula significatur, quo adiecto aut excluso aliquid mente concipiendum sit, ut in illo Læli loco § 52: *quis est, qui uelit, ut neque diligat quemquam neque ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis,* hoc est, eo modo eaque lege, ut &c. Liuius etiam durius sic posuit ut non de modo, ut prorsus substitui possit *nisi*, de condicione, XXVIII, 13: *neque Romanis legionibus tantæ se parem fore multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia, neque in iis tantum uirium ponendum, ut — magnum momentum facerent.* Atque hinc natus est concessiuos particulæ usus, quom initio sic diceretur, posse aliquid ita dici fieriue, ut aliud aliquid simul aut fieret aut fieri non opus esset, paullatim autem prorsus obscuraretur modi significatio. Itaque ab eodem capite etiam ille usus manauit, quom non conceditur aliquid, sed sumitur et esse putatur in iudicando, uelut hoc opere V, 82: *ut sapiens fuerit.* Nec quom dicitur notissuma formula: *quid mereas, ut facias, ut* consilium significat, sed condicionem (*quid mereas ea condicione, ut*); itaque non dicitur *quid mereas, ne* (*ut ne*), sed *ut non* (Plaut. Bacch. V, 2, 66). Ne in eo quidem, quod legitur lib. I, 65 (*ut ad Orestem peruenias* &c.) *ut* aliter accipiendum st; (eiusmodi inuestigatione, ut &c.).

quod certissumum st) Hoc mendosum esse, omnes inde a Bent-

tionem nobis iustitiae traditis, praecipitisque quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. 72. Quae dici eadem de ceteris uirtutibus possunt, quarum omnium fundamenta uos in uoluptate tamquam in aqua ponitis. Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatum? — (delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere, delector, inquam, et familia uostra et nomine. Et hercule mihi uir optumus nostrique amantissumus, A. Torquatus, uersatur ante oculos; cuius

uos) om. *L* fortemne) *fortem non* E possum) *possim* MC mihi) *modo* LPMCR nostrique) *nostri quam* E A.) *Aulius* PM .

leio et Dauisio iure consentiunt præter Gzium et Ottonem; ineptissume enim, quom aliquid concluditur et adfirmatur, additur hoc modo, tamquam animaduersione dignum, hoc ipsum, quod concludatur, certum esse. Nihil sic addi potest, nisi quod iudicium contineat de ipsa re. (Inelegantem repetitionem adiectiui eiusdem et aduerbi cognati: *certeque*, *certissumum*, *certaque* non numero). Ad sententiam aptissuma sunt, quæ Bentleio et Bremio in mentem uenerunt, alteri *turpissumum*, alteri *perniciosissumum*.

72. *eundem illum Torquatum* — *delector enim* &c. ad *redeo* § 73) Significaui, quod omnes neglexerant, interruptam orationem et redintegratam; quo non animaduerso, sententia nulla st; neque enim quærit simpliciter, fortemne Torquatum illum dicere possit, tamquam neget fortem fuisse, sed cum condicione. Mox *quamquam te non possim*, ut Crat. et Uict., etiam cod. ψ et Dauisius.

mihi) Sic Pal. 1, mgo Crat., Spir. Eg. Probarat iam Lbinus, restituit Gruterus. Ceteri *modo*; Gud. 1 *mihi uir modo*.

A. Torquatus) Humaniter mentionem intulit amici, qui tum, quom hæc Cicero scribebat, in Græcia exulabat, Cæsari inuisus; uid. ad Fam. VI, 1-4 (ep. I, 7: *ego habeo, cui plus quam tibi debeam, neminem*). Hic, ut uidetur, prætor fuit a. 52 a. Chr. (Ascon. ad Milon. p. 147 et 159 Hot.), nec alius *uir optumus* appellatur ad Att. V, 1. L. Torquati, qui in his libris partis habet, fratrem non fuisse, quod Ernestius et alii putarunt, recte Gzius e Ciceronis silentio et orationis forma adparere putat. Nec uideo, cur ab hoc seiungamus et Luci fratrem faciamus eum, qui cum Lucio nominatur ad Att. IX, 8. Quid is in Ciceronis caussa egerit, quom

uir bonus, ut non sit, quam esse, ut ı
†quod certissumum st, pro uera certaqı

uir bonus) *b. u.* LMPCROr. Ita, quod) *Itaque*) P

piam esse debebat) *fecerit; certeque malle*
mari (h. e. consequi, ut existumetur) &
uir bonus) Sic etiam Spir., ut so
casu, præposito monosyllabo; sed ta
76. Bas. omittebat *uir*, praue. D quas
non putetur Gzius et Otto *ut* pro luptatis
prudenter et erudite docuit W prouocatus
Cic. Tusc. (Uiburgi 1830) p. men induit
(de inp. Cn. Pomp. § 19): a facta dign
eodem labefactata motu con si pudor, si m
consecutionis (*ohne dass*) rantia, poenae
(*ruere illa non possunt t* actitate sua se
potest, quale sit, ut r um, quae lubid
indicatur, quam qu
formis indicandum LPMCR et esse) e
adiecto aut excl C enim) om. P 73. ı
Læli loco § 52: R si pudor) om. PMCR a
que ipse ab ul
eo modo eaq cessit, nescimus.
non de mo etiam ex Spir. Cete
XXVIII, 1 Paullo post lusit Cicero
tudini rat
auxilia, E, tres Gzi *hæc*; recepi
mentum dicit.
quom *ob caussam*) Conspirant alior
aliqui tum Orellius dicit iam in ed.
pror
etia Hæc, quæ omittuntur in codd.
et Crat. et Uict. Erant in Pal. 1
fu standum uerbum plurale non so
f in subiectis, sed etiam post subie
unam postremam notionem conlect
lentius uirtutes, quæ in uitiis co
ri dixit; obuersabatur enim notio
temperatæ, quæ ipsa erat uirtus Epic
adulterium — se proripiet ac proicic

quantum studium fuerit et quam insigne erga me temporibus illis, quae nota sunt omnibus, scire necesse st utrumque uestrum; quae mihi ipsi, qui uolo et esse et haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea caussa mihi amicum fuisse, non sua; nisi hoc dicis, sua, quod interest omnium recte facere. Si id dicis, uicimus. Id enim uolumus, id contendimus, ut offici fructus sit ipsum officium. 73. Hoc ille tuus non uolt, omnibusque ex rebus uoluptatem quasi mercedem exigit. Sed ad illum redeo.) Si uoluptatis caussa cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus et ex eius spoliis sibi et torquem et cognomen induit ullam aliam ob caussam, nisi quod ei talia facta digna uiro uidebantur, fortem non puto. Iam si pudor, si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia, poenae aut infamiae metu coërcebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur, quod adulterium, quod stuprum, quae lubido non se proripi

fuerit) transp. post *insigne* LPMCR et esse) *esse* L haberi) *cupie* eum perspicerem) *aspicerem* C enim) om. P 73. uoluptatem) om. E ulla *nullam* omnes. aliam) om. R si pudor) om. PMCR add. *est* E poenæ) om. non se) *se non* R

hic a Clodio inpugnatus cessit, nescimus. Uerbum *fuerit* po *studium* Gzius posuit etiam ex Spir. Ceteri tacite ut nostri li bri deteriores. Paullo post lusit Cicero in duplici usu uoc *gratus*.

73. *Hoc ille*) E§, tres Gzi *hæc*; recepit Otto; unam illa sententiam Cicero dicit.

ullam aliam ob caussam) Conspirant aliorum quoque codices *nullam*. Emendatum Orellius dicit iam in ed. Uen. 1480; deinde P. Manutio.

si pudor) Hæc, quæ omittuntur in codd. deterioribus, adce serunt in ed. Crat. et Uict. Erant in Pal. 1, E§. Dau. et Gzi tacent. Adnotandum uerbum plurale non solum post anaphora coniunctionis in subiectis, sed etiam post subiecta apertissume (u *uerbo*) in unam postremam notionem conlecta et conflata. Ta Cicero insolentius uirtutes, quæ in uitiis coërcendis positæ sunt, ipsas coërceri dixit; obuersabatur enim notio cupiditatis prudentia quadam temperatæ, quæ ipsa erat uirtus Epicurea.

quod adulterium — se proripiet ac proicict) Recte hæc uerba

se proiciet, aut occultatione proposita aut inpunitate aut licentia? 74. Quid? illud, Torquate, quale tandem uidetur, te isto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae cogitas, quae contendis, quo referas, cuius rei caussa perficere, quae conaris, uelis, quid optumum denique in uita iudices, non audere in conuentu dicere? Quid enim mereri uelis, iam quom magistratum inieris et in contionem ascenderis, (est enim tibi edicendum, quae sis obseruaturus in iure dicendo, et fortasse etiam, si tibi erit uisum, aliquid de maioribus tuis et de te ipso dices

se) *aut* C 74. Quid) *quod* E quid opt.) *quod opt.* PMCR mereri) *merere* E quom) *cum tu* MR contionem) *contencionem* E obseruaturus) *seruaturus* C tuis) om. C

absolute dicuntur de iis, quae spreta dissimulatione audacter prorumpunt, ut nulla caussa fuerit, cur aut corrector codicum Eξ aut Danisius scriberent: *quo adulterium*, *quo stuprum*, *quo lubido*, in quo etiam molesta st loci notionis in singulis rebus repetitio.

aut occultatione aut inpunitate aut licentia) Ex his tribus duo posteriora non ita inter se differunt ut ipsa a primo; et supra (71) duo erant, non tria, *celare* et *magnis opibus oblinere;* neque noua partitio hic altero *aut* fieri potest in tribus substantiuis, (quemadmodum fit, ut hoc utar, pro Sestio 21: *paruo puero aut inbecillo seni aut debili*), et, si fieri posset, nihilo magis, quid interesset certi discriminis, constaret. Non inprobabiliter igitur Lbinus *ac licentia.* (Dau. *et lic.*)

74. *quid optumum*) Plerique mendose ediderunt *quod;* correxerat Manutius, tum Dau. e Par. 8; uid. ad I, 18.

iam, quom) *Tu* addunt etiam El. (uter?) Mead., Eξ, Bas., Gud. 1; receperunt Uict. et Dau. Uitiose abundat. *Iam* aduerbium significat, non longe abesse praeturae ineundae tempus, ut in Brut. 171: *iam senties, quom in Galliam ueneris.* Cur, inquies, hoc tam puerile? Uide modo, quas proprietates concurrentibus particulis *iam quom* et *quom iam* Handius ascribat Tursell. III, 118 in aliquot locis, in quibus quid esset, quod a peruagatissumo usu ueris *iam* abhorreret, frustra intellegere studui. Praetor Torquatus fuit a. 49 a. Chr. uid. argum. libri I. Non memini alibi tradi, praetorem in contione edixisse et edicto orationem addidisse.

quantum studium fuerit et quam insigne erga me temporibus illis, quae nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque uestrum; quae mihi ipsi, qui uolo et esse et haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea caussa mihi amicum fuisse, non sua; nisi hoc dicis, sua, quod interest omnium recte facere. Si id dicis, uicimus. Id enim uolumus, id contendimus, ut offici fructus sit ipsum officium. 73. Hoc ille tuus non uolt, omnibusque ex rebus uoluptatem quasi mercedem exigit. Sed ad illum redeo.) Si uoluptatis caussa cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus et ex eius spoliis sibi et torquem et cognomen induit ullam aliam ob caussam, nisi quod ei talia facta digna uiro uidebantur, fortem non puto. Iam si pudor, si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia, poenae aut infamiae metu coërcebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur, quod adulterium, quod stuprum, quae lubido non se proripiet

fuerit) transp. post *insigne* LPMCR et esse) *esse* L haberi) *cupio* C eum perspicerem) *aspicerem* C enim) om. P 73. uoluptatem) om. E ullam) *nullam* omnes. aliam) om. R si pudor) om. PMCR add. *est* E poenae) om. E non se) *se non* R

hic a Clodio inpugnatus cessit, nescimus. Uerbum *fuerit* post *studium* Gzius posuit etiam ex Spir. Ceteri tacite ut nostri libri deteriores. Paullo post lusit Cicero in duplici usu uocis *gratus*.

73. *Hoc ille*) Eξ, tres Gzi *haec*; recepit Otto; unam illam sententiam Cicero dicit.

ullam aliam ob caussam) Conspirant aliorum quoque codices in *nullam*. Emendatum Orellius dicit iam in ed. Uen. 1480; deinde a P. Manutio.

si pudor) Hæc, quæ omittuntur in codd. deterioribus, adiecerunt in ed. Crat. et Uict. Erant in Pal. 1, Eξ. Dau. et Gzius tacent. Adnotandum uerbum plurale non solum post anaphoram coniunctionis in subiectis, sed etiam post subiecta apertissume (uno u e r b o) in unam postremam notionem conlecta et conflata. Tum Cicero insolentius uirtutes, quæ in uitiis coërcendis positæ sunt, ipsas coërceri dixit; obuersabatur enim notio cupiditatis prudentia quadam temperatæ, quæ ipsa erat uirtus Epicurea.

quod adulterium — se proripiet ac proiciet) Recte hæc uerba

: proiciet, aut occultatione proposita aut inpunitate aut [l]icentia? 74. Quid? illud, Torquate, quale tandem ui[d]etur, te isto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae [c]ogitas, quae contendis, quo referas, cuius rei caussa [p]erficere, quae conaris, uelis, quid optumum denique in [is]ta iudices, non audere in conuentu dicere? Quid enim [m]ereri uelis, iam quom magistratum inieris et in contio[n]em ascenderis, (est enim tibi edicendum, quae sis ob[s]eruaturus in iure dicendo, et fortasse etiam, si tibi erit [u]isum, aliquid de maioribus tuis et de te ipso dices

[..]ae) *aut* C 74. Quid) *quod* E quid opt.) *quod opt.* PMCR mereri) *me[re]re* E quom) *cum tu* MR contionem) *contencionem* E obseruaturus) *seruaturus* C tuis) om. C

[..]solute dicuntur de iis, quæ spreta dissimulatione audacter pro[ru]mpunt, ut nulla caussa fuerit, cur aut corrector codicum E§ aut [..]uisius scriberent: *quo adulterium, quo stuprum, quo lubido,* in [..]e etiam molesta et loci notionis in singulis rebus repetitio.

aut occultatione aut inpunitate aut licentia) Ex his tribus duo [po]steriora non ita inter se differunt ut ipsa a primo; et supra [..]1) duo erant, non tria, *celare* et *magnis opibus obtinere;* neque [..]a partitio hic altero *aut* fieri potest in tribus substantiuis, (quem[ad]modum fit, ut hoc utar, pro Sestio 21: *paruo puero aut inbe[ci]llo seni aut debili*), et, si fieri posset, nihilo magis, quid interes[se]t certi discriminis, constaret. Non inprobabiliter igitur Lbinus [..]e *licentia*. (Dau. et lic.)

74. *quid optumum*) Plerique mendose ediderunt *quod;* corre[xer]unt Manutius, tum Dau. e Par. 8; uid. ad I, 18.

iam, quom) *Tu* addunt etiam El. (uter?) Mead., E§, Bas., [..]d. 1; receperunt Uict. et Dau. Uitiose abundat. *Iam* aduer[bi]um significat, non longe abesse præturæ ineundæ tempus, ut in [..]nt. 171: *iam senties, quom in Galliam ueneris.* Cur, inquies, hoc [..] puerile? Uide modo, quas proprietates concurrentibus parti[cu]lis *iam quom* et *quom iam* Handius ascribat Tursell. III, 118 in [q]uot locis, in quibus quid esset, quod a peruagatissumo usu [..]is *iam* abhorreret, frustra intellegere studui. Prætor Tor[qu]atus fuit a. 49 a. Chr. uid. argum. libri I. Non memini alibi [..]i, prætorem in contione edixisse et edicto orationem ad[h]ibuisse.

more maiorum) — quid merearis igitur, ut dicas, te in eo magistratu omnia uoluptatis caussa facturum esse, teque nihil fecisse in uita nisi uoluptatis caussa? — An me, inquis, tam amentem putas, ut apud inperitos isto modo loquar? — At tu eadem ista dic in iudicio, aut, si coronam times, dic in senatu. Numquam facies. Cur, nisi quod turpis oratio st? Mene ergo et Triarium dignos existumas, apud quos turpiter loquare?

XXIII. 75. Uerum esto: uerbum ipsum uoluptatis non habet dignitatem, nec nos fortasse intellegimus; hoc enim identidem dicitis, non intellegere nos, quam dicatis uoluptatem. Rem uidelicet difficilem et obscu-

dicas, te) *te dicas* Or. inquis) *inquit* C nisi quod) *nisi* E oratio st) *st or.* LPMCR existumas) *existimes* L 75. quam dic. uolupt.) *uolupt. qu. dic.* LPMCR (*uoluptatis* E) uidelicet) *uides* omnes.

ut dicas, te) Sic omnes etiam Gzi codd. et edd. ante Manutium. Mox Gud. I *inquit*, ut uoluerat Walkerus, et dicitur sic esse in ed. Uen. 1494. Nulla hic ratio st incertæ personæ inducendæ, quom in unum Torquatum hæc cadant.

nisi quod turpis oratio st) Omittunt *quod* etiam Spir. et tres Parisini Dauisi; secuntur eos hic et Gzius. Fieri potest, ut in nostrorum codicum fonte non fuerit *quod;* et tamen tenendum uidetur. Nam aut sic quæritur: *quam aliam caussam habes nisi hanc?* id est *nisi quod*, aut sic: *quam caussam* (omnino) *habes, si hanc non habes?* id est: *si turpis oratio non est;* tertium illud: *quam caussam habes, nisi — est?* interrogationi ad negationem inclinanti exceptionem similem adiungere uidetur, ac si dicas *nisi forte*, quod hinc alienum st. Notabile tamen, infra § 102 similiter in melioribus codicibus esse *nisi*, in deterioribus *nisi quom*. Uerbum ultumo loco habent etiam Spir., Bas., Gud. 1 et ex his Gzius.

Cap. XXIII, 75. *quam dicatis uoluptatem*) Uerum ordinem (praue enim substantiuom interrogatiuo præponebatur, in quod præsertim oratio incumbat,) restituit Gzius e suis codd. præter Gud. 2 (nisi de deterioribus falsus est, ut de Marso,) et ediderat iam Cratander.

Rem uidelicet difficilem) In omnibus codd., hoc est, in uno principe, conpendium hoc *uid.* transiit in *uides*, ut alibi, quod commutatum erat cum altero *iud.*, in *iudices* (pro Planc. 72 ibique Ga-

m! Indiuidua quom dicitis et intermundia, quae nec nt ulla nec possunt esse, intellegimus; uoluptas, quae

quom dicitis) om. PMCR possunt esse) esse possunt L

l.). Correxit Manutius certissuma emendatione et a multis proila, contra quem Gzius frustra pugnat. Neque enim in huiusodi ironia, quom id, quod aduersarius intellegi negat, peruagam esse significatur, quisquam *uides* dicere potest. Quid enim *uidet?* Tum illo uocabulo utimur, quom alterum ad rem sibi tam, quae ad alium aliquem pertineat, adtendere iubemus (II, *nunc uides; IV, 7 itaque uides;* ibd. 5 *illorum, uides, quam ni- oratio*) aut ad id, quod nostra argumentatione et oratione ficiatur. Quod Gzius aduocat, quod IV, 7 editur: *uides, quantam agas*, id, etiamsi mendo careat, diuersissumum st; ibi enim ter adtendere iubetur, quantam rem suscipiat, non negatur, maum esse, quod is dixisset). Poterat poni: *Rem dicis difficilem;* d nihil aptius quam *uidelicet*, ut mirer, Dauisium *uideo* scribenm coicere, in quo nulla irrisio st, Ernestium *uide*, quod pæne eodem incommodo st atque *uides*. Accusatiuos autem eodem positionis genere ad superiorem sententiam adnectitur, quasi a erbo pendens (*rem uidelicet difficilem nos non intellegere dicitis*), II de Orat. 52: *rem sane non reconditam*, et Orat. 52: *sed id quærere uidebare, quod genus ipsius orationis optumum iudirem; rem difficilem (di inmortales!) atque omnium difficillumam,* (quibus locis usus est A. Matthiæus in Gramm. Græc. 432, 5), et I Tusc. 102: *admoneor, ut aliquid etiam de humatione dicendum existumem, rem non difficilem* &c. Nec aliter hoc accusatiuo Cicero usus est nisi in adiciendo huiusmodi iudicio, intra fines aliquanto angustiores, quam aut Græci aut Tacitus, nec pluribus, opinor, locis quam posui.

quom dicitis) Sic Crat. et Uict., tum e Pal. 1 Grut., et ...t hæc uerba in Oxx. Eξ, Spir., etiam Bas., si Gzio credimus. ... tacet. Morelius contra omitti in suo cod. adnotat, quod mirer.

intermundia) Τὰ μετακόσμια sic appellat hic et I de N. D. 18, hoc ..., τὰ μεταξὺ κόσμων διαστήματα (Epic. apud Diog. X, 89), forasse sumpto nomine ab Epicureo aliquo Romano, qui hæc Latina ...re conabantur. Tum *omnibus nota st* etiam omnes Gzi codd.; ...terus tacite *nota st omnibus*, quod propagatum st, excepto Da...sio. Passeres cur nominet, ostendit communis de eius auis na...ra opinio.

passeribus omnibus nota st, a nobis intellegi non pc est? Quid? si ecficio, ut fateare, me non modo, qu sit uoluptas, scire (est enim iucundus motus in sensu sed etiam, quid uelis tu eam esse? Tum enim ea ipsam uis, quam modo ego dixi, et nomen inponis, i motu ut sit et faciat aliquam uarietatem, tum aliq quandam summam uoluptatem, cui addi nihil possit eam tum adesse, quom dolor omnis absit, eamque stabi lem appellas. 76. Sit sane ista uoluptas. Dic in quo uis conuentu, te omnia facere, ne doleas. Si ne ho quidem satis ample, satis honeste dici putas, dic t omnia et in isto magistratu et in omni uita utilitatis tua caussa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil deniqu nisi tua caussa; quem clamorem contionis aut quan

omnibus nota st) *e. n. omnibus* L scire) *sciretur* E uelis tu eam) *ea tu uelis* LPMCROr. Tum) *tu* MR ego) om. L inponis) *tam ponis* E possit) *potest* C absit) *assit* E eamque) *eam* E 76. quouis conuentu) *quo conuent uis* E Si ne) *Sum* E quidem) *quid* E tua caussa) *tui c.* E

uelis tu eam) Hoc ex solo Erl., nam de ceteris tacent; ua bum initio posuit, licentiam fingendi contrariam ueritati faciens

modo ego dixi) Gzius in Erl. et Spir. ait esse *modo dixi eg* hoc saltem falso, in Gud. 2 et Bas. *dixi modo ego*; itaque propte incertum ordinem deleuit *modo ego* cum damno orationis et op positionis; nec talia scribæ addunt; et quod *modo* de re tam breui ante nominata inprobat, ignorat particulæ usum; uid. Leg I, 47.

nomen inponis, in motu ut sit) Non habebat unum satis muta tatum nomen; nam *mouentem* non appellabant, etsi eo usus e Cicero § 31; itaque tali circumlocutione usus est, ut simul de scriberet; deinde liberius paullo huic circumlocutioni ea adiunx proxume et eodem ordine (*et faciat* &c.), quæ nihil ad nome pertinerent, sed ad naturam rei. De ipsa re satis ante dictum i

76. *nisi tua caussa*) Dixeritne Cicero etiam *tui caussa*, sci forma illa pronominis possessiui (uid. ad I § 60) quam pro obi ctiuo genitiuo personalis ponunt, etiam in subiectiua ratione, n tam certum st, ut unius Erl. fide sic scribendum putarim, e ipse in Læl. 57 optumis. codd. obsequens edidi *nostri caussa*, Uerr. III, 121 Zumptius *sui caussa*. In Acad. II, 120 nunc edi e Lactantio et uno et altero codice *nostra caussa*. Transitus q

em consulatus eius, qui tibi paratissumus est, futum putas? Eamne rationem igitur sequare, qua tecum

putas) Sic M, superscripto e; putes ceteri, Or. igitur) om. LPMCR

m facilis erat, et dictum sic aliquando esse, declarat etiam Servius ad Æneid. XII, 29. Præter Ciceronem apud Plin. Hist. N. , 63 legitur *nostri caussa*; Ulpiani et Papiniani locos, quos Uossius (de constr. c. 57) significat, non uacauit operose quærere. Non eruus paria sunt illa apud Ouidium (Metam. I, 30): *pressa st tellus nitate sui* (etsi ibi multi codd. *sua*) et apud Tacit. (Ann. II,): *fruiturque fama sui;* neque enim tam manifesta ibi possessiua tie. Cicero, miror, cur uno et altero loco nulla caussa a communis consuetudinis constantia desciuerit. Conparari debet, non conadi, quæstio de possessiuo pronomine in locum genitiui obiectiui cepto.

futuram putas) Non magis in hac simplici interrogatione de iudicio alterius coniunctiuom ferendum putaui quam tulerunt prudentes editores in act. I in Uerr. 40: *quo me tandem animo fore utetis?* Correxi eo fidentius, quod V, 89 idem mendum optumi codices tollunt et supra § 60 tollebant, utroque autem loco scribarum iudicium adparet. Hic tamen Basileensis quoque codicis corrector *putas* supra scripsit. Gzius optatiuom suum crepat. In Tusculan. V, 119 uitiosum in hoc genere sane erat: *quid a Socrate t Platone profectis philosophis faciendum putes?* Non minus uitiosum et in ipso uerbo, quod ex optumis codicibus reuocauit Klotzius, crudelitatem criticorum accusans ipse mitissumus mendorum patronus. Nemo enim sic sententiam eius, quicum loquitur, exprimit: *quid faciendum uides?* Quod Moserus scripsit: *quid tandem — faciendum, uides*, sine interrogatione, neque *sit* abesse patitur et interrogationem postulat *tandem*. Aliter plane apud Liuium IX, 34, 12 P. Sempronius secunda singularis persona sic utens, ut secum ipse sermocinetur, in sententia ad negationem inclinante dixit: *Quem tu regem sacrificiorum crees?* (Sic interpungendum; est enim: *creare audeas?*) *Ut qui optumo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet.* (Sic interpungendum: quicunque creatus sit, simili calumnia utetur, ac nunc in censura Claudius.) *Quem nostri dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore putes? quem claui figendi aut ludorum caussa dictatorem audacter creas?* Deinde autem ad auditores conuertens orationem recte dixit: *Quam isti stolidos ac socordes uideri creditis eos* &c.?

Eamne rationem igitur sequare) *Igitur* præter Erl. adcessit e

ipse et cum tuis utare, profiteri autem et in medium proferre non audeas? At uero illa, quae Peripatetici, quae Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in iudiciis, in senatu: Officium, aequitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna inperio, digna populo Romano, omnia pericula pro re publica, mori pro patria, (77) haec quom loqueris, nos barones stupemus, tu uidelicet tecum ipse rides. Nam inter ista tam magnifica uerba tamque praeclara non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine locuntur, uoluptatem uocant, sed ne haec quidem stabilis, quam praeter uos nemo appellat uoluptatem.

XXIV. Uide igitur, ne non debeas uerbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si uoltum tibi, si incessum fingeres, quo grauior uiderere, non esses tui similis; uerba tu fingas et ea dicas, quae non sentias? aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam

autem) om. E 77. barones) *uarones* C tecum) *rectum* P ipse) om. L magnifica) *magnificata* E Uide igitur) *Uide* LPMCR incessum) add. *tibi* L esses) *esse* E ut uest.) *sit uest.* E

Pal. 1, 3, Spir., receptum a Dauisio; in El. 2, E§ erat: *Eamne igitur rationem.* Necessaria st particula in conclusione cum indignatione. Pal. 1 præterea et E *sequere;* sed huiusmodi interrogatio ex indignatione et admiratione mixta semper coniunctiuom habet; neque enim de facto quæritur, sed fierine possit; uid. E. Wunderus ad orat. pro Planc. § 40. Addatur, si tanti st, lib. I in Uerr. 40, Terent. Hec. IV, 2, 13.

Officium, æquitatem — pro patria, hæc &c.) Orationem sic distinxi, ut adpareat, unde accusatiui orti sint et quam rationem habeant; nam omnia conligit uox *hæc.* Inciderat in eandem rationem Dauisius; ceteri ante *hæc* plene interpungunt.

77. *nos barones*) In hanc scripturam nominis consentiunt codices (Mor., Pall., Dau., Oxx., Gzi), ut fere in ceteris Ciceronis locis; de origine non habeo quod addam aliorum coniecturis.

Cap. XXIV. *Uide igitur*) Sic iam Cratander scripserat, deinde e Pal. 1 et El. 2 Dauisius; adcedunt E§; Gzius omnis suos codd. præter Gud. 2 sic habere dicit. Ceteri *igitur* omittunt. Pro *debeas* cod. Mor. et Scalig. *dubites.*

ensem, ut in fronte ostentatio sit, intus ueritas occul-ur? Uide, quaeso, rectumne sit. Mihi quidem eae rae uidentur opiniones, quae honestae, quae laudabi-l, quae gloriosae, quae in senatu, quae apud populum, ae in omni coetu concilioque profitendae sint, ne id a pudeat sentire, quod pudeat dicere. 78. Amicitiae ro locus ubi esse potest aut quis amicus esse cuiquam, em non ipsum amet propter ipsum? Quid autem st are, e quo nomen ductum amicitiae st, nisi uelle bonis iquem adfici quam maxumis, etiam si ad se nihil ex

ae) *hæ* LMCR apud) *ad* L profitendæ) *proferendæ* LPMCROr. id) *idem* ... pudeat) *pudeat* ne E quod) *quod non* E 78. locus ubi) *u. l.* R esse ...) *cuiquam* L e) *ex* C ductum amicitiæ) *am. d.* LMCR nihil ex iis) *ex* (*his* L) *nihil* LPMCR

profitendæ sint) *profitendæ* etiam cod. Mor., Scalig., Pal. 1, l. 1 (2?) nec dubitari debet de Spir., quamquam Gzius incredi-li socordia, præfatus, Dauisium de Pal. 1 falli uideri nec quic-... Gruterum monere, (at is perspicue illud scripsit,) negat ... illos bonos a uolgata discedere." Deinde omnis suos dicit ...bere *sunt* itaque edidit; fallitur de Erl. et, opinor, de omnibus; ... necessarius coniunctiuos est hac sententia: quæ eiusmodi sunt, ... profitendæ sint; relatiuom enim et simpliciter respondet demon-...tiuo (*eæ*, *quæ*) et hanc significationem adiunctam habet; uid. ... § 15. De participi usu in hoc loco dixi ad I § 6. Mox *ne id* ... *pudeat* &c., sic adiunguntur, ut cum breuitate quadam et el-...i Cicero significet, quo consilio quaque de caussa hæc dicat; ...c ideo statuo et dico, ne &c., id est: nam, nisi ita statuerimus, ... pudebit &c.); cfr., si tanti st, I, 43, (*ne inuidia* &c.). Erra-... *st* in his a pluribus.

78. *quid autem st amare*) Dau. mauolt *quid enim*, idemque ... iudicium fuit, cuius correctiones codd. E§ habent. Putant ... ex amandi notione, a quo nomen amicitiæ ductum dicatur, ...firmari, quod de amicitia dictum sit. Sed si Cicero tam diligens ...et, quod fortasse debuit, non in ipsa iam primaria sententia ...*ndi* uerbum posuisset. Itaque minus adcurate hoc tamquam ... adiungit. Tum *ductum amicitiæ* Gruterus, opinor, e Pal. 1; ...riores et Dauisius tacite, ut nostri deteriores; Gzius, etsi eius ... perturbata st, significat in Erl. et Spir. omitti *est*, falso. ...e, quod sequitur, *ad se*, dictum ad I, 67. Edebatur *ex iis ni-* ; inuertit Gzius etiam cum Spir. (sed *his*).

iis redeat? — Et prodest, inquit, mihi eo esse animo. — Immo uideri fortasse. Esse enim, nisi eris, non potes

At) *Et* EPR *Quid* LMC *Et quidem* Or. inquit) *inquis* (P)R om. MC (*mihi inquit* R) eo) *in eo* LPMCR

Et prodest, inquit) Quod edebatur (a Lambino, Grutero, Ernestio, Gzio, aliis): *Et quidem prodest*, e Lbini coniectura natum est, ad sententiam satis apta; concedit enim aduersarius, sic amari amicum oportere, sed adiungit, quo uim argumenti eleuet, id amanti prodesse; uid. ad I, 35, hoc libro § 9; sed a codicibus prorsus recedit. Nam meliores omnes et pars deteriorum habent *Et prodest* (Palatinos uniuerse Gruterus appellat; et est ita in El. Gud. 2; Erl. et Spir. Gzius scribit "seruare simplex *quidem*;" debuit scribere "simplex *et*," ut ex Erl. adparet); tenuerunt hanc scripturam ueteres editores (Uen. 1480, Mars., Crat.) restituitque Dauisius; et potest aliquo modo defendi, ut aduersarius hoc addendo id, quod erat dictum, in suam partem trahere conetur. Sed tamen nusquam ita *et* pro *et quidem* ponitur, in tali praesertim oratione, ubi subito aliquid ab incerto aduersario obici fingatur. Itaque malim scribi: *At prodest.* Ceteri deteriores codices (El. uterque, Mead., Oxx. Uχ, Gud. 1) habent, ut Uict. edidit: *quid prodest*, ex infelici correctione, quom putaretur aduersarius negare, hoc sibi prodesse. Deinde *inquit* habent "Pall. meliores", Ball., tres Oxx. ediditque Dauisius; ceteri *inquis*. Fingit sibi Cicero h. l. aduersarium incertum; deinde transit sensim ad definitam Torquati personam. *In* ante *eo* addunt etiam $\psi\chi$, P. Man., Uict., opinor, deteriores omnes.

Esse enim, nisi eris, non potes) Paullo obscurius significauit conclusionem argumenti, atque etiam, ut uidetur, infirmauit sed nihil in illis: *quod non solet* &c. Neque enim ex eo, quod fieri soleat, sed ex ipsa rei natura et ex repugnantia hæc ducitur ratiocinatio: Dicis te ideo tali esse animo, quia tibi prosit esse; at is animus in eo ipso positus est, ut, etiamsi nihil ad te ueniat, amicum bonis adfici uelis; itaque si, quia prodest, tali animo es, non es tali animo, sed uideris tantum. *Subducta* e Nonio restituit Lambinus, ut faciendum esse uiderat Morelius. Consentiunt in mendo Pall., Dau., Oxx., Gziani. Pro *a se* etiam Spir. *ad se* Uictorius et Dauisius e C. C. C. (at Oxx. ex hoc uno adnotant *sc!*), Mead., Ball. (Gud. 1) *ex se*. Præstat alterum, non solum propter auctoritatem, de initio non aliunde sumpto, ut dicitur *homo a se ortus*.

ui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod on subducta utilitatis ratione ecfici solet, sed ipsum a e oritur et sua sponte nascitur. — At enim sequor utiitatem. — Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu equetur utilitas, et, si utilitas amicitiam constituet, tolet eadem. 79. Sed quid ages tandem, si utilitas ab micitia, ut fit saepe, defecerit? Relinquesne? quae ista micitia st? Retinebis? qui conuenit? quid enim de amitia statueris utilitatis caussa expetenda, uides. — Ne n odium ueniam, si amicum destitero tueri. — Primum ur ista res digna odio st, nisi quod est turpis? Quod i, ne quo incommodo adficiare, non relinques amicum, amen, ne sine fructu adligatus sis, ut moriatur, optabis. uid? si non modo utilitatem tibi nullam adferet, sed acturae rei familiaris erunt faciundae, labores suscipiendi, adeundum uitae periculum; ne tum quidem te espicies et cogitabis, sibi quemque natum esse et suis oluptatibus? Uadem te ad mortem tyranno dabis pro mico, ut Pythagoreus ille Siculo fecit tyranno? aut, Py-

qui autem — solet) Non. p. 399. poteris) *potes* Non. om. P te) om. C subducta) Non. *sub dubia* Codd. Edd. uett. a) *ad* E *ex* MCR ergo) *enim* C quam diu) om. E 79. ages) *agis* E Relinquesne? quæ) *relinques nequaquam* C *relinques nequaquam quæ* L ueniam) *ueniantur* E nisi — turpis? Quod si) *Num quid est turpe nisi quod est si* LPMCR Quid) *quod* PLMCR non) om. L tibi nullam) *null. t.* L erunt) *erit* E quidem) *quid est* E Uadem te) *uadente* E Siculo fecit) *f. S.* PMCR om. *fecit* L Pylades quom) *cum Pilades* om L

79. *utilitatis caussa expetenda*) Damnant hæc uerba Manutius, ...inus (qui a nonnullis codicibus abesse significare uidetur), Da...sius (qui in El. 1 omissa tradit), nulla satis iusta caussa. Abe...nt tamen etiam ab Ox. E (ξ *exprimenda*).

nisi quod est turpis? Quod si ne &c.) Sic etiam Pal. 1, e quo ...uterus hunc locum emendauit, mgo Crat., Spir., Gud. 1, El. 2, ...t quo tamen pro *quod si ne quo* crat *quod sine tuo*, Eξ, in quibus ...o eodem erat *nisi ædes sine* (ξ *siue*). Longius aberrat cod. Mo...s — *odio est non quod est turpis nisi quod est sine quo.*

Quid? si) Sic etiam Spir. et ξ, recteque secutus est Gzius in ...sum orationis in interrogationem desinentis.

Siculo fecit) Hunc ordinem Gzius se e Bas. et Gud. 1 reco-

lades quom sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares, et, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere?

dices) om. L ut moriare — Orestes) om. R refelleres) *defenderes* M *referres* L te) om. P et, si) *et* E precarere) *deprecarere* Or.

pisse ait, Erl. omittere *Siculo*. Adeo, ne quae probat quidem, scit, unde habeat. Sine dubio hoc reppererat etiam in Spir. et Gud. 1, in duobus illis uolgaris ordo erat. Sed suspectum et aliis *tyranno*, aliis totum hoc *Siculo tyranno*, quod putide abundet post prius illud *tyranno*. Bremius praeterea sensit, insolenter uerbo, quod est *facio*, ubi uniuerse rei ante proprio uerbo notatae significationem contineat, eius uerbi casum addi, ut hoc loco datiuom propter *dabis*. Hoc me nullo exemplo nunc refellere posse confiteor; sed tamen illi suspicioni obstat, praeter ordinem uerborum sanum restitutum, quod uix quisquam grammaticus aut librarius in interpretando illa circumlocutione usurus fuit; Dionysi nomen e Tusculanis et libris de Officiis ascripsisset. Et si Siculi tyranni mentio tollitur, nimis infinita uidetur historiae significatio. Addendae autem huius appellationis uix alia ratio erat, quam ut datiuo Cicero uteretur, tamquam si *dedit* repetisset; nam *in tyranno facit* alio modo dicitur, quom aliqua persona tamquam materia ad agendum subiecta st. De Damone et Phintia et nota res et collecta testimonia sunt a Beiero ad Off. III, 10 p. 259.

et, si id non probares, quo minus —, non precarere?) In Pacuui Duloreste, quam fabulam Cicero et hic significat et libro V, 63, et in Laelio 24, et de qua scripserunt nuper Naekius (Bonnae 1822) et Stieglitzius (Lips. 1826), Orestes et Pylades inducebantur capti a Thoante rege, qui quom Orestem interficere uellet, ignoraret autem, uter Orestes esset, Pylades se eum esse dicebat; Orestes se ipse indicabat et Pyladem refellebat; haerenti igitur regi et dubitanti hic ab utroque ostendebatur exitus, ut utrumque occideret, quom neuter sine altero uiuere uellet. Id duplici modo dici poterat aut, ut in quinto libro: *precamur una necari*, aut paullo parcius: *non deprecamur, quo minus una necemur*. Itaque Cicero, seruata ea interrogationis forma, quam instituerat (*aut, si esses Orestes, — te indicares?*) adicere poterat aut hoc: *et, si id non probares* (id est, si non persuaderes regi, te Orestem esse) *precarere, ut una necaremini?* aut hoc: *et, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non deprecarere?* (tam constans esses,

XXV. 80. Faceres tu quidem, Torquate, haec omnia; nihil enim arbitror magna laude dignum esse, quod te praetermissurum credam aut mortis aut doloris metu. Non quaeritur autem, quid naturae tuae consentaneum sit, sed quid disciplinae. Ratio ista, quam defendis, praecepta, quae didicisti, quae probas, funditus euertunt amicitiam, quamuis eam Epicurus, ut facit, in caelum efferat laudibus. — At coluit ipse amicitias. — Quis, quaeso, illum negat et bonum uirum et comem et hu-

80. enim) *est* L esse) *esset* E, om. ceteri Or. quid) *quod* E (bis) euertunt amic.) *amic. eu.* L quis quaeso) *quis quasi* ELPMR *quasi quis* C negat) *neget* CR

ut non deprecarere?) Et orationis quidem forma perspicua st et necessaria, declarata etiam a Klotzio (Quæst. Tull. p. 57 et ad Lael. l. c.). Illud non sine caussa dubitandum uisum st, possetne sic dici: *non precor, quo minus* eodem sensu, quo: *non deprecor, quo minus* (ut Liuius dixit); neque enim uerbum illud, quom studium rei efficiendæ significet, ab inpediendi autem significatione remotissumum sit, hanc particulam asciscere posse uidetur, ne in negando quidem. Itaque iam editor Uenet. 1480, deinde alii nuperque Orellius scripserunt: *non deprecarere*. Nec reprehendo; immo laudo, quod saltem sententiam uiderunt; nec dubitationem tam superbe reicio quam Klotzius facit. Sed tamen quom Cicero *perficiendi* uerbo negatiuo posito subiecerit *quo minus* (ad. Fam. III, 7 extr.), non audeo præfracto negare, sic dici potuisse (ut est: non conor precando inpedire); etsi alia st ratio perficiendi et efficiendi uerborum, alia precandi (cfr. ad § 15 de *ut ne*), et adcedit, quod tam uicinum et aptum erat *deprecor*. Incredibile autem st, quales huius loci inde a Dauisio et interpretationes et correctiones excogitatæ sint, quom non intellegeretur *non* cum *precarere* in unam notionem coalescere et de ea interrogari et hinc pendere *quo minus*.

Cap. XXV, 80. *dignum esse*) Infinitiuom omnes omittunt, de codd. tacentes.

Quis, quæso, illum negat) Ut nostri codd., quattuor Gzi (e Gud. 1 tantum *negat* adnotatur) et sine dubio alii omnes aut fere omnes, etsi, quom primi editores substituissent: *quasi quis — neget*, primus Dauisius adtendit, illo modo scriptum esse in Par. 3 (*qui quasi*), Ball., Mead., uerumque inuenit. Oxx. ex $E\chi\psi$ adnotant *negat*, de *quis quasi* tacent, quia in ordine tantum uerborum

manum fuisse? De ingenio eius in his disputationibus non de moribus quaeritur. Sit ista in Graecorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de ueritate dissentiunt. Sed quamuis comis fuerit in amicis tuendis, tamen, si haec uera sunt (nihil enim adfirmo), non satis acutus fuit. — At multis se probauit — 81. Et quidem iure fortasse; sed tamen non grauissimum st testimonium multitudinis. In omni enim arte uel studio uel quauis scientia, uel in ipsa uirtute, optu-

de ueritate) *in uer.* R fuerit) transp. post *tuendis* LPMCROr. amicis) *amicitiis* Or., enim) om. P fuit) *fuerit* L 81. iure) *in rem* LPMCR quauis) om. L

uariabatur. Tum Ox. E, Gud. 1, Bas. *commune* pro *comem*, Gud. 2 *commendatum*. Hic satis defenditur *comem*, quod subicitur: *Sed quamuis comis* &c. Ac uereor, ne, etiam in Cat. 59, ubi nunc editur ex optumis sane codicibus: *communem erga Lysandrum et humanum*, librarii, quod plenum esset (*comem*), pro conpendio frequentioris uocis acceperint. Nam alia st *communitas*, quae in Laelio 65 postulatur, tum quae apud Suetonium in inperantibus, quom se ceteris æquant, laudatur.

comis fuerit in amicis tuendis) Uerborum ordinem ex Erl. et Spir. Gzius adnotauit; edebatur enim: *in amicitiis tuendis fuerit*; non adnotauit, legi ibi *amicis*, quod quom Gruterus in Pall. omnibus inuenerit, Oxx. in U$\xi\chi\psi$, alterum nullam habet auctoritatem, quod a P. Marso et Uictorio editum st, deinde propagatum (Crat. *amicis*). Nec minus amicos tuemur (beneficiis et officiis, uid. ad Att. II, 20 init.) quam amicitias.

si hæc uera sunt (nihil enim adfirmo)) Parum apte, quom omnia hactenus δογματικῶς disputarit, subito intericit Academicæ dubitationis significationem.

81. *Et quidem iure*) Sic cod. Mor. et Spir., id est, meliores edidit primus, opinor, Cratander. Ut nostri deteriores, Oxx. Gziani ceteri.

uel studio uel quauis scientia) Offenderunt hic Dauisius et Ernestius, nec ipse me initio expediebam, quod nec *quauis* cur adderetur, uidebam et *uel* etiam ante *arte* ponendum fuisse putabam (uid. ad I, 52). Nunc uideo, *uel* hic cum correctione aliqua poni ut ante primum nomen poni non debuerit. Nam quom *artem* dixisset, non artem nominandam fuisse significat, quod maius uideatur, sed studium, etiamsi artis formam et dignitatem non adtingat; u

um quicque rarissumum st. Ac mihi quidem, quod ipse bonus uir fuit et multi Epicurei fuerunt et hodie unt et in amicitiis fideles et in omni uita constantes et raues, nec uoluptate, sed officio consilia moderantes, oc uidetur maior uis honestatis et minor uoluptatis. ta enim uiuont quidam, ut eorum uita refellatur oratio. Itque ut ceteri dicere existumantur melius quam facere, ic hi mihi uidentur facere melius quam dicere.

XXVI. 82. Sed haec nihil sane ad rem; illa uideamus, quae a te de amicitia dicta sunt. E quibus num mihi uidebar ab ipso Epicuro dictum cognoscere, micitiam a uoluptate non posse diuelli, ob eamque em colendam esse, quod, *quom* sine ea tuto et sine

quicque) *quippe* L *quodque* E rarissumum st) *rarissimum* Or. fuerunt) *sunt fuerunt* E nec) *et non* C hoc) *hæc* LC dicere exist.) *exist. dic.* (P)MCR facere mel.) *m. f.* LR 82. quod, quom) *quod* omnes, Or.

omnino quamuis cuiusuis rei scientiam; tum in tertio *uel*, ubi addita præpositio significat, hoc seiungi ab illa serie, ascendit oratio uel potius transfertur ad aliud, ut sit: *etiam in ipsa uirtute.* Nam quod Stoici ipsam uirtutem artem faciebant, nihil ad hanc orationem pertinet.

rarissumum st) Uerbum *st* Ernestius, sequens El. utrumque et ed. Uict., omisit. Cfr. ad I, 43.

fuerunt et hodie sunt) Aptum st ad utrumque tempus distincte notandum, quod Lambinus edidit: *et fuerunt*, quom præsertim Cicero, ubi præsens tempus superiori simpliciter adiungit, potius dicere uideatur: *hodieque sunt* (ut pro Cael. 3, de Orat. II, 103). Nec tamen contra codd. hæc in tali re satis firma sunt.

dicere existumantur) Sic etiam Spir., Bas., Gud. 1. Ante Gzium inuertebatur.

Cap. XXVI, 82. *cognoscere*) Fuerunt, qui *agnoscere* requirerent, contra quos disputauit Bremius, citans Ep. ad Att. XII, 13 et XIV, 19 et quæ iam Nonius posuit in u. *cognoscere* p. 276. Add. Uerr. I, 50, Zumpt. ad V, 72.

quod, quom sine ea &c.) Uolgo sic scribebatur: *quod sine ea tuto et sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset.* Habebant igitur iure in extremis quattuor uerbis, quod et insolentem haberent adiunctionis formam (pro eo quod est: *ac ne iuc. quidem*, si hoc præter Bremium num ceteros mouerit, nescio) et in-

metu uiui non posset, ne iucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum. Adtulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab illo ipso, quod sciam, primo utilitatis caussa amicum expeti, quom autem usus adcessisset, tum ipsum amari per se, etiam omissa spe

non posset) *non possit* L ne) *nec* omnes, Or. quidem) *quid* E posset) om. L est) *est enim* E horum — sciam) Non. p. 167 illo ipso) *ipso* Non. *ipse ille* LPMCROr. quod) *qui* E primo) *primum* L per se) *propter se* (P)C

gratissumam repetitionem uerbi *possit*, quod denique sententiam prauam; sic enim in illa scriptura dicitur *ne quidem*, tamquam minus sit *iucunde* (*ac ne iucunde quidem*), quod in Epicurea disciplina summum st. Itaque post Dauisium plures secuti sunt codices nonnullos (Par. 2 Dau., Eξ, Gud. 2, Bas.), in quibus hæc uerba casu exciderunt, librari oculo a priore *posset* ad alterum transiliente. (Eξ *potest* pro *posset*). Nuper autem Dietrichius (Quæstion. Gramm. et Crit. p. 70 sqq.) sic tueri uolgatam scripturam conatus est, ut conclusionem inesse doceret et sic illa uerba interpretaretur: *et ita ne iucunde quidem* (*und also auch nicht*). Uerum neque omitti particula conclusionis index poterat, neque umquam *ne — quidem* in conclusione adiungitur superioribus, sed aut in apodosi ponitur aut separatim (*ita ne illud quidem*); nec, etiamsi dici *nec — quidem* pro *ac ne quidem* in nouæ periodi initio possit, quod ipsum prorsus nego, defendi ullo exemplo poterit talis duorum uerborum, nedum eiusdem repetiti, coniunctio: *sine metu non potest nec iucunde quidem potest.* (Uid. de his, quæ exposui in exc. ad huius libri § 25.) Et tamen uidit Dietrichius, quem locum et quam uim in ipsa sententia hæc uerba tenerent, et uiderat pridem et dixerat P. Manutius, quom sic scribi uolebat: *quod, si sine ea —, nec iucunde quidem posset*; sic enim argumentum procedit, ut ex eo, quod tuto sine amicitia uiui non possit, ostendatur, ne iucunde quidem sine ea uiui posse; sic efficitur, ut amicitia cum uoluptate copulata sit. Sed minus recte *si* interposuit; neque enim cum condicione argumentum concluserat Torquatus, sed ita esse posuerat. Itaque non *si*, sed *quom* ponendum erat, quod post *quod* facillume in codice nostrorum parentis excidere potuit, ut excidit in Erl. § 101; *nec — quidem* in apodosi ne dubitationem quidem adferre poterat; itaque *ne — quidem* scripsi; hic *nec* ortum etiam ex studio orationis uinciendæ, quom excidisset *quom*. Mox *illo ipso* etiam Spir.

per se) Sic Gzi codd. omnes, Oxx, Eξ, Mars., Crat., Uict

uoluptatis. Hoc etiamsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio, quod dant. Mihi enim satis est, ipsis non satis. Nam aliquando posse recte fieri dicunt, nulla expectata nec quaesita uoluptate. 83. Posuisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere sapientis, ut, quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos; id et fieri posse et saepe esse factum et ad uoluptates percipiendas maxume pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut aequitatem, modestiam, uirtutes omnis per se ipsas gratis diligant. An uero, si fructibus et emolumentis et utilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quae faciat amicitiam ipsam sua sponte, ui sua, ex

etiamsi) *etsi* LPMCROr. multis modis) *in multimodis* E dant) *dat* LPMCR recte) non *recte* E (*fieri recte* L) quæsita) *exquisita* E 83. etiam) *autem* PMCR inter se fac.) *fac. int. se* R percipiendas) *perspiciendas* E, *perficiendas* L An) *At* PLMCROr. ipsam) *ipsa* P

Propter quom in paucas quasdam uett. edd. uenisset, post Uictorium ad Gzium in editionibus mansit. Animaduertenda st h. l. aperta permutatio notionum uicinarum, utilitatis et uoluptatis, in qua ipsa Lbinus offendit, socium habens correctorem cod. El. 1, qui *spe utilitatis* scripsit; uid. ad I, 34. Tum *etiamsi* Spir. quoque et Gud 2; deinde *multimodis* aut *multimode*, nota ambigua, Pal. 1. (Gzius negat, suos quicquam uariare!) Obscuratione illa litteræ *s* et contractione, qua ueteres poëtæ usi sunt, (Lucretius etiam ad huius tamquam ueri aduerbi formam fecit *omnimodis*,) Ciceronem usum non esse, conligi potest ex Orat. 153. De Cornelio Nepote (Themist. 10) nihil decerno; nam potuit apud eum quoque, ut h. l. in ipso fonte codicum nostrorum, casus illius formam gignere. *Dant* Lbinus primus posuit; confirmarunt etiam Pal. 1 et Spir. Ceteri, ut nostri deteriores, *dat*, nisi quod in Mead., E$\frac{g}{}$ correctum *datur*.

nec *quæsita*) Etiam Spir. *exquisita*, mendose repetita præpositione; neque enim umquam sic *exquirere* pro simplici ponitur de re aliqua petenda et paranda, longeque aliter *exquisita uoluptas* dicitur.

83. *Posuisti etiam*) Sic mgo Crat., Pal. 1, e quo Gruterus restituit, Gzi, excepto Gud. 2, omnes.

An uero — dubium st —?) Sic scribendum esse, in men-

se et propter se expetendam, dubium st, quin fundos insulas amicis anteponamus? 84. Licet hic rursus e conmemores, quae optumis uerbis ab Epicuro de laude amicitiae dicta sunt. Non quaero, quid dicat, sed quid conuenienter possit rationi et sententiae suae dicere. — Utilitatis caussa amicitia quaesita st. — Num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quam si tua sint Puteolis granaria? Conlige omnia, quae soletis:

84. laude) *laudibus* COr. possit rationi) *rat. p.* LMCR quaesita st) *est qu.* LPMCR Num) *non* C quam si) *quam* (L)Or. granaria) *gramana* E *gramina* ceteri.

tem uenerat Gzio, qui si codices inspexisset, non solum in Erl., sed sine dubio etiam in Spir. ita scriptum repperisset. Postulat hanc adiunctionem (*Oder kann es wohl* &c.) interrogatiua orationis forma. *At uero*, quod Handius defendit (Tursell. I, 420), tum esset uerum, si Cicero, explicata natura eius amicitiae, quae per se expeteretur, e contrario adiungeret adfirmando aut negando, quid in altera ratione sequeretur. Itaque hactenus recto iudicio usi sunt librarii, qui in El. uno et Mead. scripserunt: *At uero — dubium non est*, ut est etiam in ed. Crat. Infinitis locis hoo *an*, quod in adiungenda interrogatione ponitur, corruptum st; cfr. I § 5. Mox *insularum mercedes* significari (ad Att. XV, 17) apertum st.

84. *de laude*) Sic etiam Spir., Gud. 2, E$\xi\psi$, ed Crat., id est meliores et bona pars deteriorum. Superiores alterum tacite propagarunt. *Possit rationi* primus Gruterus tacite, opinor, e Pal. 1; alterum e Gud. 2 adnotat Gzius. *Quæsita st* Gzius primus e suis omnibus (?) præter Gud. 2.

quam si — granaria) *Granaria* pro *graminibus*, quæ Uictorius (Uar. Lectt. VI, 12) mire interpretabatur campos foenum præbentis, restituerunt Muretus (Uar. Lectt. VII, 20), codicis ueteris auctoritate utens, et Lbinus, qui se in "aliquot" antiquis codd. sic scriptum repperisse adfirmat; et erat sic in Pal. 3, El. (utro?), Gzi duobus (quibus?); ediderat que iam P. Marsus. Non tam conseruatam per illos codd. ex archetypo ueram scripturam puto, quam prudenti coniectura inuentam ex eo, quod habuit etiam Pal. 1 et cod. J. F. Gronoui, *gramana*, ex quo in deterioribus relicuis factum st *gramina*. Intelleguntur horrea, quæ Puteolis erant ad frumentum recipiendum, quod magnus nauium numerus quotannis ex Sicilia, Africa, Ægypto in eum portum aduehebat

Praesidium amicorum. — Satis est tibi in te, satis in legibus, satis in mediocribus amicitiis praesidi; iam con-

in legibus) *et in leg.* R in medioer.) *et in med.* PMCR amicitiis) *amicis* praesidi) *præsidium* omnes, Or. contemni) *contemnere* LMPCR

de qua re dixi propter Uerr. V, 154 in epistula ad Orell. p. 141 (Cic. pro C. Rab. Post. 40, Senec. Ep. 77, Suet. Aug. 98, Strab. XVII, p. 793, Pitisc. Lex. Antiqu. Roman u. *Cataplus* et *Classis Alexandr.*). Non publica, sed priuata illa erant, opinor, nec tam hic ipsum frumentum significatur ibi congestum quam mercedes, quæ dominis ex locatione redibant. Sed Muretus et Lambinus præterea, ut fecerant in uolgata scriptura quidam editores (Iunta, Crat.), omittunt *si*, ut granariorum, quæ Torquatus uere habuerit, utilitas intellegatur; eos, adcedente cod. Par. 2 Danisi (et, si silentio confidimus, Oxx. EUψ), multi secuti sunt, historia bonos et pæne omnis deserentes. Nam tum saltem dicendum fuit: *quam tua sunt,* et ante: *putas esse,* non: *esse posse,* quod refertur ad *spem* utilitatis; at in granariis, si iam ea habebat, res erat, non spes solum. Itaque hoc Cicero dicit: quam si granaria illa, quæ Puteolis sunt, tu possideas. *Sint* dixit, non *essent*, quod ita loquitur tamquam de re nunc ad eligendum proposita.

Præsidium amicorum) Sic hoc ponit, tamquam plura deinceps enumeraturus, quæ contineantur *omnibus* illis, et singula remoturus. Subiecit unum, alia orationis forma, § 85: *At quicum &c.* Paullo post (*satis in mediocribus*) addebatur ante Gzium *et* post *satis*, quod emittit etiam Spir. (Ox. ψ); E§ habebant *in legibus et in medioer.*

præsidi) Codices omnes omnium (Grut., Dau., Oxx. Gzi) *præsidium*, nisi quod *præsidi* in mgine Crat. adnotatur, quæ si emendatio st (sed scribitur: *præsidi*: *iam contemni*, hoc posterius, pro *contemnere*, sane e cod.), uera st et necessaria, quam recte a Uictorio ad Ernestium editores secuti sunt. Nam etsi sunt aliquot scriptorum Latinorum loci, in quibus, quom posset *satis* cum substantiuo coniungi, retinetur nominatiuos aut accusatiuos substantiui, ut *satis* ad uerbum cum substantiuo coniunctum adiungatur (Uerg. Æn. XI, 366, Ouid. Metam. III, 149, Lucret. I, 212, ubi animaduertendum st, non dici absolute: *tactus satis esset caussa,* sed: *tactus satis esset caussa leti*, id est, letum satis ecficeret, Cic. de Inuent. II, 118: *num iam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit*, ubi manifestum st *honorem habere* quasi pro una uoce esse), tamen ea ratio ad alios locos prosæ orationis scriptorum

temni non poteris; odium autem et inuidiam facile uita-

quatenus pertineat, mox uidebimus; ad hunc certe non pertinet, in quo necessario *satis* cum uoce *præsidi* conflatur et propter sententiam (quæritur enim, satisne magnum præsidium sit) et propter uerborum ordinem ipsamque anaphoram et propter uerbi adiuncti genus; nam ad nudum uerbum substantiuom, addito etiam datiuo *tibi*, adiunctum *satis* necessario hanc ecficiet sententiam ab hoc loco alienissumam: præsidium tibi sufficit, *nihil præter præsidium* requiris, non hanc: *nullum aliud præsidium.* Itaque eo minus dubitaui *præsidi* restituere, quod etiam in bonis codicibus, quom hæc genitiui forma ignoraretur et syllaba uoci deesse putaretur, non raro additum st *um*, ut paullo ante § 69 *aliud negotium nihil* pro *negoti* scriptum erat et in Uerr. IV, 89 optumus codex reg. Par. habet *præsidium nihil.* Quod de aliis locis significaui, primum reprehendenda grammaticorum (uelut Ramshorni et Kletzi ad Læl. 45) supina neglegentia, qui Liuium VI, 18: *uobis auxilium satis est* pro *auxili* scripsisse narrant, quasi ibi tribunus queratur, tam parui animi esse plebeios, ut satis auxili habeant aduersus patricios, nouo et inaudito parui animi ecfectu. Indignatur, eos, si auxilium habeant, contentos esse, tamquam inferiores et ad parendum natos, nihil præterea requirere. Monuerat iam Drakenborchius. Illud merito superfluum dicas, quod Gronouius et Drakenborchius (ad IV, 30, 15) exempla conligenda putarunt, ubi diceretur, rem aliquam satis esse, id est, sufficere. In Cornelii etiam Epam. c. 4 quod scriptum st: *abstinentiæ erit hoc satis testimonium*, recte sic iam Drakenborchius intellexit (*hoc testimonium satis erit*). Relincuntur igitur, de quibus dubitetur, duo loci, alter Ciceronis in ep. ad Att. XII, 15: *si satis consilium quodam de re haberem,* de quo equidem non nimis confido; nam ipse uerborum positus repugnat, nec sane apte dici uidetur *consilium habeo*, ut addatur *satis*, *parum*, similia; alter scriptoris ad Herennium in ipso initio: *uix satis otium studio suppeditare possumus,* ubi qui *otium* omittunt, debebant dicere, ubi scriptum repperissent de homine: *suppedito rei.* Sed utroque loco *consili* et *oti* illo, quo dixi, modo corrumpi potuit. De Legg. I, 30 tantum mali codd. habent: *quod argumentum satis est*, meliores et plures *argumenti.* In Digestorum libr. XL, 5, 45 (Ulpian.) sententia respuit, quod in cod. Florentino st: *satis iniuriam facit libertati*, in libro XXXVIII, 1, 19 (Gai.): *ut satis tempus ad quæstum faciendum habeat,* tantum in hac uerborum coniunctione offendit. Conparant, quod apud Sallustium st (Iug. 102): *parentis abunde habemus* (cuì simile st in

bis; ad eas enim res ab Epicuro praecepta dantur. Et tamen tantis uectigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia multorum te beneuolen-

enim) om. E tantis) *non tantis* LMPCR liberalitatem) *libertatem* ELPMR tiam) *eam* E *eis* ceteri, Or.

ragmentis histor. lib. III: *abunde libertatem rati*); uelim tamen nimaduerti, adiungi e contrario: *amicorum neque nobis neque niquam omnium satis fuit.* Nego dici potuisse: *amici — satis uerunt.*

iam contemni) Sic etiam Pal. 1, Spir., mgo Crat., ut uidetur, tiam Eξ. Deteriores ceterorum (Grut., Dan. plures, Oxx. χψ, ϛi), ut nostri, *contemnere* (sic interpungentes: *præsidium iam contemnere*). Oxx. Eχψ præterea omittunt *non* (*præsidium iam contemnere poteris*). Eξ *poteritis*. *Contemni* restituit Uictorius.

Et tamen tantis uectigalibus) Sic Pal. 1, Morel., Spir., El. (3?); "in Scaligerano *non* lineis subductum erat." *Et tamen* simili modo atque I, 15, h. libr. 64 ponitur, hac sententia: et, etiamsi illa, quæ dixi, defecerint, tamen &c. Itaque refertur particula ad tacitum intellectum et concessionem contrarii eius, quod antea positum st. Notauit hoc genus Gernhardus in Cat. Mai. 16 et 31. In alio genere, tantum apertius, *et tamen* ponitur libr. I, 11, h. libr. 15 et 21, cett. Non intellexit, qui auctor fuit scripturæ deteriorum codicum: *et tamen non tantis* (Pal. præter 1, Dauis. præter El., Gzi præter duos, Oxx., editionum ante Dauisium omnium). Gzius, quia uectigalia non dicantur priuatorum reditus, intellegi putat frumenti decumas et granaria publica. Sed apud Romanos frumentum decumanum non publice conligebatur, sed priuatis decumæ uenibant; uectigalia autem illo modo dici etiam ab ipso Cicerone (ut *rustica*, *urbana*), notissumum st. Intelleguntur Torquati reditus e locatione granariorum, si ipsius sint. Tum *ad liberalitatem* necessaria emendatione, ut a primo editore, sic fere a ceteris scriptum st, confirmarique dicitur ab El. 2 et Par. 3 Dau. (Gzius scribit, *libertatem* esse in optumis suis; erat in omnibus). Significatur largitio socios et adiutores et fauorem parans. Uterus tamen *libertatem* reuocauit, "tanto magis, quod displiceat Lambino."

etiam sine hac) Hoc, quod a Manutio ad Ernestium editum st, altero tacente, manifesto latet in bonorum codd. (etiam Spir., Oreli, *fortasse* E quoque) scriptura *eam*, quæ nasci non potuit e deteriorum (Dauisi, Oxx. ξψχ, Gzi præter Erl. et Spir.) scriptura

tia praeclare tuebere et munies. 85. At quicum ioca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optume; deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non inportuna; quid ad utilitatem tantae pecuniae? Uides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse praestantius; sin emolumento, summas familiaritates praediorum fructuosorum mercede superari.

præclare) add. *et* MPCROr. *et præcl.* L 85. etiam) *et* E cum) *qui* E fac) *facta* E inportuna) *inopportuna* Or. ad) om. P sin) *sue* E fructuosorum) *pretiosorum* C

eis; contra hæc ex illa corrigendo orta st. Et necessarium st etiam, ineptum *eis* post *utens*. Tum editum st ab omnibus *et tuebere et munies*, praua distractione unius notionis; uid. ad 63. Præcedens *e*, sequens *t* hoc *et* genuerunt, ut apud Suetonium Claud. 21: *quæ utraque et tophina ac lignea antea fuerant*. Non offendit editores soloecum illud *et — ac*.

85. *quicum ioca, seria*) Inutili lusu Beierus (ad Fragm. Oratt. p. 195), quod communi sermone tritum erat (*ut dicitur*), in uersum senarium coëgit, deleto altero et tertio *quicum*.

non inportuna) Lbinus (in curis secundis) *inopportuna* scribendum putauerat, idque Gruterus et post eum ceteri e Pal. 1 ediderunt. De Pal. 1, quom dissentiant et Erl. et Spir., quibuscum ceteri consentiunt, non nimis confidi potest; (Marsum et Cratandrum sic scriptum habere, Gzius mentitur;) ac uereor omnino, ut illud Latinum uocabulum sit; nam ab eadem origine duo contraria adiectiua sic descendere uidentur, *opportunus* et *inportunus*, quemadmodum *obnoxius* et *innoxius*, ut *inportunum* primo non aliud id ipsum, quod uolunt esse *inopportunum*, nisi quod propter uim originis nobis ignotæ mature ab negatiua illa significatione transiit ad certam (positiuam nunc dicimus) uiti significationem. Et tamen illam alteram non prorsus sublatam esse, declarant Sallustii (Iug. 92) et Sili Italici (III, 540) et Gelli (III, 3) loci, ut non incredibile sit, eam Ciceronem quoque aliquando ita secutum esse, si negatio præponeretur (*non inportunus*). *Inopportunus* III de Orat. 18 sine uarietate legitur, II, 20 codices discrepant; quæ autem sit illorum librorum auctoritas, quom de antiquitate testimoniorum criticorum quæratur, ignotum non est.

prædiorum fructuosorum) Ex edit. prima ad Manutium (nam superiores recte scripserant) et inde ad Lbinum et Gruterum propagatum st *pretiosorum*, quod interpretandi caussa suppositum erat.

Me igitur ipsum ames oportet, non mea, si ueri amici futuri sumus.

XXVII. Sed in rebus apertissumis nimium longi sumus. Perfecto enim et concluso, neque uirtutibus neque amicitiis usquam locum esse, si ad uoluptatem omnia referantur, nihil praeterea st magno opere dicendum. Ac tamen, ne cui loco non uideatur esse respon-

igitur ipsum) *ips. ig.* LMPCROr. Sed) *et* E sumus) *fuimus* E neque amic.) *nec amic.* C st) om. LMPCR Ac tamen) *Attamen* LMPCROr.

correxit Dauisius e tribus Parr., Mead., El. 1, Ball. Accedunt hi omnes. Miror alterum in margine Crat. adnotari. Ex E§ adnotatur *pretiosarum fructuosarumque* (pro *præd. fr.*), e χψ *prædiosorum fructuosorum.* Tum *igitur ipsum* etiam Spir. et tacite Gruterus (e Pal. 1); ceteri *ipsum igitur.* De proprietate formæ huius, quæ sequitur: *si — futuri sumus*, qua significamus, ad quid consequendum aliquid necessarium sit (ubi nunc fere dicunt: *si nos amicos fieri oportet*), dixi in præfat. Cat. et Læli p. XVIII.

Cap. XXVII. *longi sumus*) *fuimus* etiam Spir. Sed inhibet Cicero cursum orationis etiam nunc fluentis, non reprehendit, quæ dicta iam sunt; itaque sequitur: *est dicendum*, non *fuit.* Hoc ipsum *est* addidit Gzius etiam ex Spir.

Ac tamen, ne cui loco) Sic etiam Spir. idque a Gzio pro *attamen* restitutum recte Handius (Tursell. I p. 489) probauit. Dixi de hac re in Opusc. Acad. p. 491. Ubi adiungitur aliquid, quod superiori contrarium st, ibi Cicero et alii dicunt aut *et tamen* aut *ac tamen*, quod, ut hic et V, 14 et 94, librarii recentiores et editores ueteres sæpe contra antiquissumos quosque codd. (in oratione in Pison. contra Erfurt., in Sestiana contra Parisiensem et Bern., in orat. de prou. cons. contra hos et Erf., in epistulis ad Fam. contra Mediceum, in Oratore contra Einsiedlensem) in *attamen* mutauerunt, non intellegentes, *at* particulæ naturam prorsus ab hac coniunctione abhorrere. Præter locos iam ab aliis et a me ipso emendatos corrigendum st, quod editur de Orat. I, 148: *Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse uolumus; attamen* (cod. Haun. utcrque, Guelf. B, C *ac tamen*) *quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus.* In Taciti Ann. XIV, 55 recte Bekkerus ex optumis codd. *ac tamen* restituit, (ut legitur Ann. II, 29, 73, VI, 30, Hist. V, 16,) Waltherus mendum strenue defendit. Uno modo recte dicitur *at tamen*, ubi *at* in descensu ad

sum, pauca etiam nunc dicam ad relicuam oratio tuam. 86. Quoniam igitur summa omnis philosop ad beate uiuendum refertur, idque unum expetentes mines se ad hoc studium contulerunt, beate autem uere alii in alio, uos in uoluptate ponitis, item con miseriam omnem in dolore, id primum uideamus, b uiuere uostrum quale sit. Atque hoc dabitis, ut opi si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum p in potestate sapientis. Nam si amitti uita beata est, beata esse non potest. Quis enim confidit semper id stabile et firmum permansurum, quod fra et caducum sit? Qui autem diffidet perpetuitati bono

86. summa omnis) *omn. summa* LPCROr. *omnis sententia* M contra R miseriam omn.) *omn. infelicitatem* LMPCR in dolore) *indole* E esse) *esse* E *uita beata esse* PC sibi semper id) *semper sibi illud* LMP *lud sibi* C) et firmum permansurum) *ac mansurum* L diffidet) *diffidit* O

minus post *si*, *si non*, *etsi* posito superadditur *tamen*, interp uocabulo, ut de Orat. III, 14.

86. *summa omnis philosophiæ*) Hoc ordine etiam Spir. D cfr. quæ dicta sunt ad I, 62 et adde V, 12, 16, 86; Uarro August. de Ciu. Dei XIX, 1: *Nulla st homini caussa philosoph nisi ut beatus sit.*

miseriam omnem) Sic etiam uet. cod. Lbini, Pal. 1, Sc mgo Crat., El. 2 restituitque Dauisius; Gzius sic in omnibus præter Gud. 2 esse scribit. Quod erat in edd. ante Dau. *infelicitatem*, habebant etiam Oxx. omnes. De adiunctione h uerborum: *item — in dolore* uid. ad I, 41. Mox in uerbis *modo sit aliquid esse beatum*, hoc *sit aliquid* non significat, Gzius docet, *aliquid magnum*, sed hoc dicitur: wenn es ü haupt etwas ist, Realität hat. Totam, quæ sequitur, disput nem a Stoicis sumptam esse patet; cfr. III, 45 sqq. et ext libro.

sibi semper id) Sic etiam Spir. (Bas. *sibi id semper*). Orellium edebatur, ut est in LMPR; Dauis. e C. C. C., ut est (Gzius *sibi semper*, omisso *id*).

Qui autem diffidet) Mendum hic esse credo; nam si Cicer sæpe facit, huius rei cogitationem tamquam aliquando futur cepisset, in ceteris quoque futuro tempore usus esset (*confidet cesse erit, poterit*). Sed quod Gzius in omnibus suis codd. ait

n, timeat necesse st, ne aliquando, amissis illis, ser. Beatus autem esse in maxumarum rerum ti- nemo potest. 87. Nemo igitur beatus esse potest.

sis illis) *ill. am.* L 87. beatus esse) *e. b.* LMPCROr.

et ipse ita edidit, errasse eum, ut solet, de melioribus e deterioribus (Bas., Gud. 1) meorum et Oxoniensium con- declarat. Coniectura *diffidit* reponere nolui, quod incer- , malueritne Cicero *diffidat.* Nam in his sententiis relati- quibus subiectum generatim definitur, quom demonstratiua ia pendet et coniunctiuom habet, exiguo discrimine tum ationis pendentis ad relatiuam sententiam pertinet (ut Tusc. : *quæ qui recordetur, haud sane periculum st, ne non mor- t optandam aut certe non timendam putet*; de Diuin. I, 127: *m teneat caussas rerum futurarum, idem, necesse st, omnia quæ futura sint*), tum eo non peruenit (ut Off. II, 5, N. D. , ubi *existumat* meliores codd. omnes tuentur), ut difficile icium de iis locis, ubi boni codd. discrepant, ut II N. D. 4: *ui dubitet, haud sane intellego, cur non idem, sol sit an sit, dubitare possit;* nam cod. optumus (A Moseri) *dubitat.* i quis dicat, ideo præstare *dubitet*, propius ad hypotheticam a adcedens, quod Balbo incredibile uideatur, esse quemquam, bitet, is redarguatur eo, quod coniunctiuos hypotheticus in odi structura orationis non pendentis eam negandi signifi- m non habeat, ut I N. D. 43: *Ea qui consideret, quam in- e ac temere dicantur, uenerari Epicurum debeat.* Eadem io st in condicionalibus sententiis, quom post eas infertur *st, non intellego* similiaue uerba. N. D. I, 2 editur nunc: (dissensio) *nisi diiudicetur, in summo errore necesse st homi- rsari;* sed optumi quique codices, non solum plurumi, habent *atur*; cfr. de Orat. I, 50.

. *beatus esse*) Sic "omnes" Gzi, excepto Gud. 2, in quo, d. Marsi, hæc: *nemo — potest* exciderunt propter repetitum Tum non dubitari potest, quin in cod. archetypo fuerit ut est in Pall. omnibus, Dauisianis præter C. C. C., quem x. editores non excipiunt, Oxx., Gzianis præter Bas. et , edd. ante Manut. omnibus. Uerum hic non de existuma- liqua, sed de usu loquendi Cicero quærit; neque apta uide- præpositio nisi ad uerbum *dici*; quod autem Rathio tum m dici uidetur nec diuersum hoc esse ab eo, quod sequitur, lem offensio non minus erit in altera scriptura, quoniam

Neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis uitæ beata dici solet, neque appellatur omnino uita beata, nisi confecta atque absoluta, nec potest quisquam

aliqua) *alia* LM dici) *duci* omnes. neque) *neo* EM beata) om. E absoluta) om. E

hic opinio hominum et loquendi usus eodem loco erunt. Itaque sic declaranda uidetur sententiæ progressio: nicht mit Bezug auf einem Theile sondern auf der Dauer der Zeit pflegt man das Leben glücklich zu nennen, und (daher) wird überhaupt das Leben nicht als glücklich bezeichnet, bevor es geschlossen und vollendet ist. Sic enim intellegi, quod Cicero dicit *confecta et absoluta*, usus loquendi iubet, ut quom *annus*, *dies*, *bellum*, *uitæ cursus confici* dicitur et hic III, 76 *extremum uitæ diem morte conficere.* Adnoto propter interpretes Germanos, qui aliter uerterunt, uelut: *nach seinem ganzen Umfange vollkommen*; atqui hoc nihil ad temporis notionem pertinet. Timuerunt, ne, quod hic dicitur, pugnaret cum eo, quod sequitur: *neque expectat ultimum tempus* &c. Sed hic utitur pro testimonio consuetudine loquentium, qui, quod perpetuitas temporis requiratur, tum demum beatam uitam dicant, quom ad finem peruenerit; ibi docet, hanc esse beatæ uitæ naturam, ut, si semel eiusmodi fuerit, semper ad finem perueniat. Itaque fit, quod sæpe, ut, quom argumentum ex uolgari consuetudine et opinione sumptum cum philosophorum decreto coniungatur, adpareat originis diuersitas. Me tamen in aliam suspicionem inducit cod. Erlangensis, quocum si alios bonos consentire scirem in uerbo *beata* (post *omnino*) omittendo, facile crederem, Ciceronem hoc tantum scripsisse: *neque appellatur omnino uita, nisi* &c. hac sententia: neque omnino uitæ nomine (sic, quom de ea iudicamus) utimur nisi de uita confecta. Non adcurate hoc dictum erit nec uere; nam et eius, qui uiuit, uitam laudamus et reprehendimus, sed potuit tamen Ciceroni excidere, quom occurreret, quotiens uita nondum confecta ab hac, de qua agitur, parte laudaretur, annos felicis, lætos dies, lætum tempus dici solere. Progressio tum aptissuma erit a *beata uita* ad *uitam*, quæ omnino dicatur. Mox *suscepta semel est* Gzius dedit ex omnibus suis, excepto Gud. 2. Sententiam, quæ Soloni tribuitur (inde ab Herod. I, 32, etiam apud Aristot. Eth. Nicom. I, 10), quam sæpe et alii et maxume tragici poëtæ extulerint et qua uarietate, perspici potest ex iis, quæ ad hunc locum Dauisius, ad Soph. Oed. Reg. uersus extremos Brunckius et Erfurdtius conlegerunt.

negat Epicurus, † nec diuturnitatem quidem tem-

a sem. est) *semel est susc.* LPMCR At enim) *Etenim* omnes. nec m) *diuturnitatem* LMPCR

im, quemadmodum — dicebas) Recte *Etenim*, quod codi-it, Dauisius mutauit, Manuti coniecturam sequens. Nam ıxumorum ratio redditur neque Ciceronis disputatio con-sed interponitur a diuersa parte Epicuri sententia, qua edire conabatur. De re uid. ad I, 63. Poterant subtilius ıe explicari hæ notiones gradus et summæ earumque uis. rat iam Aristoteles.

diuturnitatem quidem) Quom abesset uolgo *nec*, merito t *quidem*, quoniam in hac simplici negatione sic insigniri ıtis nomen non poterat; itaque Lbinus particulam illam ıddidit *nec* Gzius ex Erl., Spir., Bas., Gud. 1 (modo ne obus itidem errauerit, ut de ed. Crat., quam appellat; lit ad illos Ox. E); uerum ne sic quidem caussa ulla r illius particulæ hic positæ, ac potius manifestius fit ui-llus enim reperietur locus, in quo priori membro diiun-gatiuæ additum sit *quidem*. Ac præterea aliud est uitium ; qui enim sic loquitur: *nego nec — nec*, is duas res iligenter diiungit negando; hic una st sententia; ea pri-posita: *nihil ad beate uiuendum diuturnitas temporis ad-*lificatur hac explicatione: *nec minor uoluptas percipitur* : isto modo distrahi non possunt (cfr. I, 63 et ipsa Epi-a, quæ ibi posui). Itaque in mentem uenit scribere: *ne-rus, ne diuturnitatem quidem* &c., ut huic alterum illud

poris ad beate uiuendum aliquid adferre, nec mino uoluptatem percipi in breuitate temporis, quam si sit sempiterna. 88. Haec dicuntur inconstantiss Quom enim, summum bonum in uoluptate ponat, n infinito tempore aetatis uoluptatem fieri maiorem finito atque modico. Qui bonum omne in uirtute is potest dicere, perfici beatam uitam perfectione tis; negat enim, summo bono adferre incrementum qui autem uoluptate uitam ecfici beatam putabit, sibi conueniet, si negabit uoluptatem crescere long tate? Igitur ne dolorem quidem. An dolor longis

88. Hæc) *Nec* E perfici) *pereptci* E perfici — perfectione) *beatam* *ctione effici uitam* (om. *uirtutis?*) L summo) *in summo* MC conu *conu.* LPMCROr. *conueniret* E negabit) *negabat* E

88. *finito atque modico*) ὡρισμένον Epicurus dicebat. *dico* Spir. et Gud. 1.

perfici beatam uitam perfectione uirtutis) hoc est, quom perfecta sit, statim perfectam esse beatam uitam nec te spatio egere. Sed paullo breuius *uirtutis perfectionem* dixit proprie Stoicorum sententia uirtus non perficiatur, quip gradus non habeat, sed ipsa posita sit in perfectione natura tionis (τελειώσει, Diog. Laërt. VII, 89, Cic. de Legg. I, 25; fra V, 38). Hæsit Bremius.

qui sibi conueniet) *Is*, quod addebatur, excludit etiam In Gud. 1 erat *is sibi.*

Igitur ne dolorem quidem) Accusatiuos postulare uidet audiatur *crescere dicet*, durius ex superiore *negabit;* ad tiam aptius erit, si hoc ipse Cicero adiunget et sequi e *Igitur ne dolor quidem (crescet)*. Neque aliter Cicero i hæc uoluit, sed accusatiuom adcommodauit ad casum ei stantiui, cui hoc contrarium st. Fit id sæpius apud Latino respondendo et adiungendo adtractione quadam contra se rationem superioris orationis obliquæ grammaticam form quantur, subiectum accusatiuo casu ponentes, ut I N. *Quid igitur censes? Apim illum nonne deum uideri Ægyptii hercle, quam tibi illam uostram Sospitam*, id est: *tam herc tur, quam tibi illa uostra Sospita.* Eodem modo durissimum Terentium Hecyr. II, 3, 5, quom Sostrata dixisset: *ita induxerunt, socrus omnis esse iniquas*, addit: *haut pol me*

miserrumus, uoluptatem non optabiliorem diu- facit? Quid est igitur, cur ita semper deum beatum appellet et aeternum? Dempta enim

s beat. app.) *app. Epic. beat.* LPMCR *beat. Ep. app.* Or.

aut pol ego quidem; nam ipsa adfirmat, non, quid alii iant, dicit. Similiter, sed paullo lenius, Cicero Legg. *stremo, si propter alias res uirtus expetitur, melius esse am uirtutem, necesse st.* Quærit iam, quid sit illud; tur dicere: *pecuniane igitur* (melior est)? sed, quasi *necesse st esse*, dixit: *Pecuniamne igitur? an honores?* ? Liuius quoque se inplicauit hac orationis structura, *nc gentem — Romam uenisse conperio; id parum certum ne an — adiutam*, id est, *solane an — adiuta uenerit.* enim Latini eandem breuitatem consequi, quam nos ar, uerbo ex superioribus audito; atqui sic eodem oc est, infinito, animo occurrebat eundemque casum

lor longissumus quisque miserrumus &c.) Goerenzi in hec rem et dubitationem sustuli adulescens in Emendatt. p. 43; uid. ad I, 5. Lbinus post *quisque* addidit *est*, adiectiuom poni debuit; sed durius etiam uerbum in priore membro huiusmodi interrogationis connexæ

s semper &c.) Gzius et Otto coniungunt *ita semper*, uer- *unaufhörlich;* conparant οὕτως ἀεί, quod ubi sic posi- int, ut solent, non dicunt. Adsentitur tamen Handius II p. 490). Sed *semper* respuit aduerbium gradum no- demonstrationem habet huiusmodi: *ita, ut facit*; itaque dnectitur superiori particulæ interrogatiuæ, nec multo ur *cur ita* atque *quid ita*, ubi significat: *warum denn*, le caussa rei quæritur, ut hæc particula modalis uehe- efficiat interrogandi uim; quod genus in integris sen- ius frequentauit (nam *quid ita?* absolute Cicero quo- dixit); exempla posuit Handius p. 496, quibus addi po- II, 43, 12. Tum Gzius tamquam ex Erl. et Spir. edi- *beatum Epicurus appellet*, errans, ut ex Erl. adparet. batur, ut in nostris deterioribus. Recte adiectiuis con- um interponitur uerbum; uid. epist. mea ad Orell. p. 51. curus μακάριον καὶ ἄφθαρτον appellare solebat. Diog. X, X, 139.

aeternitate, nihilo beatior Iuppiter quam Epicurus; u que enim summo bono fruitur, id est, uoluptate. — enim hic etiam dolore. — At eum nihili facit. enim se, si uratur, quam hoc suaue! dicturum. 89. (

bono fruitur) *fr. b.* L eum) *enim* LC nihili) *nihil* ELMR se, si) LMCR [*se*] *si* Or. uratur) *iratum* MR *ita tum* L *iuratum* C

Dempta enim æternitate) Non ualde perspicue nec firmite cero argumentatur. Sic enim concludit, Epicurum, quom se *beatum* appellet deum, præcipui ei aliquid ad beatitudinem (ε μονίαν) tribuere uideri; id non effici, nisi uis aliqua in h tribuatur æternitati. Atqui respondere poterat Epicurus, se tum deum dicere, quod beatus esset, non quod sapiente beatior; et uti ipsa Stoicorum, quorum telis Cicero se insti auctoritate, Chrysippi saltem; uid. Stob. Eclog. Eth. p. Heer. Et ferebatur interdum in eam partem; nam ἔλεγε ἐι ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μάζαν ἔχοντ καὶ (Stob. Florileg. Tit. XVII, 30 p. 158 Gesn., Ælian. Uar. IV, 13). Itaque hic exitus intercludendus ei erat, quom ost retur, eum interdum aperte confiteri, præstantiorem esse εὐδ νίαν dei quam hominis, ut Diogenes significat X, 121 (uid. 62); aut, si hoc fieri nequibat, potius ex altera parte urg erat, ut quæreretur, cur ita semper æternum deum appellaret, æternitas nihil adderet, quo præstantior esset.

At enim hic etiam dolore) Non dicitur *frui dolore;* s contrariis membris ex priore uerbo speciali (quod in meli partem uergit) in alterum membrum latenter infertur ea signifi quæ in contrariam (malam) partem sub eandem communem tionem (capiendi) cadit, nota figura, quæ tamen plerumqu nus perspicue describitur. Recte Dau. conparat X ad Attic *fortuna, qua illi florentissuma, nos duriore conflictati uid* Uid. Ramshorn. p. 1021 et quos ille citat. Durissume Liuius in paratione post *quam* ex præcedente *obesse* audiri uoluit *pr* XLV, 20, 9 et 24, 8.

Ait enim se, si uratur) in Phalaridis tauro; hoc enim a II Tusc. 17 (Senec. Ep. 76, 17, Lactant. III, 27, 5). Græc dictum non extat, etsi summa sententiæ et apud Diogen. X, cfr. infra V, 80. In uerbis: *se, si uratur* similiter, ac mei, rant alii codd. deteriores (E *sese iuraturum*, χψ *sese ira* Inde Crat. et Uict. *si uratur se.* Sed quod Gsius *se* ab Erl.

gitur re a deo uincitur, si aeternitate non uincitur? In ua quid est boni praeter summam uoluptatem et eam empiternam? Quid ergo adtinet gloriose loqui, nisi onstanter loquare? In uoluptate corporis (addam, si uis, nimi, dum ea ipsa, ut uoltis, sit e corpore) situm st iuere beate. Quid? istam uoluptatem perpetuam quis otest praestare sapienti? Nam quibus rebus ecficiuntur oluptates, eae non sunt in potestate sapientis. Non nim in ipsa sapientia positum st beatum esse, sed in is rebus, quas sapientia conparat ad uoluptatem. Toum autem id externum, et quod externum, id in casu

89. in qua) *in quo* Or. loquare) *loqui* E In uolupt.) *uol.* P e corpore) uod *et corpore* LMC *quod et in corp.* PR eæ) *hee* E *hæ* (PC)Or. sunt in pot.) *sunt in pot. sunt* E(?) *in pot. sunt* Or. iis) *his* L externum) *extremum* PC (bis)

hesse narrat, id mihi adnotatum non est, nec credo. Cfr. ad I, 81.

89. *In qua quid est boni)* Concluso, ut dixi, æternitate beatiorem deum ecfici, ostendit æternitatem ipsam nihil aliud adferre, nisi ut sempiterna sit uoluptas, hoc est, longioris temporis; ita sequi, ut temporis magnum sit in beata uita momentum. Paullo minus diligenter dixit, in æternitate inesse *summam uoluptatem et eam sempiternam;* neque enim ipsam uoluptatem æternitas adferebat, sed eius, si adesset, sempiternitatem; sed quom hoc uocabulum in usu non esset, illo altero modo locutus est. Adparet, quas omnis inde ab Ernestio, Walkero auctore et Dauisio suasore, recipisse: *in quo*, qua mutatione inanis ecficitur repetitio eius, quod dictum iam st (*Dempta* &c.). Uidendum etiam erat, id bonum, quo deus fruatur, rectene *in deo esse* diceretur.

sit e corpore) Sic, ut primus Dau. edidit, etiam Spir. et uidetur fuisse in Pal. 1, quem Gruterus scribit habere tantum: *sit e corpore.* Edebatur enim: *quod et in corp.* (ut in PR) et sic Pal. 8; ceteri Pall., Mead., Par. 2, $\chi\psi$, Gud. 1, Bas. *quod et corpore;* Eξ *quod est in corpore;* Gud. 2 *quod in corpore* (? De errat Gzius). Mox *non sunt in pot.* naturali uerborum ordine ante Gzium, qui ex Erl. et Spir. mutauit. Erlangensis sal- testimonium ambiguum st. De extrema huius capitis sententia ctum st ad I, 63.

st. Ita fit beatae uitae domina fortuna, quam Epi ait exiguam interuenire sapienti.

XXVIII. 90. Age, inquies, ista parua sunt. pientem locupletat ipsa natura, cuius diuitias Epi parabilis esse docuit. — Haec bene dicuntur, ne repugno; sed inter sese ipsa pugnant. Negat enii nuissumo uictu, id est, contemptissumis escis et p bus, minorem uoluptatem percipi quam rebus exq sumis ad epulandum. Huic ego, si negaret qui interesse ad beate uiuendum, quali uteretur uictu, cederem; laudarem etiam; uerum enim diceret; Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, aud centem, cibi condimentum esse famem, potionis Sed qui, ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut

interuenire) *obuenire* L 90. Epicurus) add. *ipse* C Hæc) *nec* guant) *repugnant* EC id est) *idem* E uteretur) *uteter* L idque) *id* q

Cap. XXVIII, 90. *Epicurus parabilis esse docuit*) *Ip* *Epicurus* per Manutianam edit. propagatum ad ceteras est; lit Dau., auctoribus utens Par. 1, 2, El. utroque, Mead. A Oxx. et Gzi omnes. De sententia uid. ad I, 46. Paullo *enim* (post *Negat*) hærebat Dauisius, non intellegens, ut ai rei ratio redderetur. Explicatur repugnantia illa; nec ta explicatio hac sententia absoluitur, sed incipitur; uid. ad Epicurus apud Diogen. X, 130: *οἱ λιτοὶ χυλοὶ ἴσην πολυτελέ τὴν ἡδονὴν προσφέρουσιν, ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν κατ' ἔνδειαν ἐξ καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν, ἐπειδὰν τις αὐτὰ προσφέρηται.* Alia in eandem sententiam ab Epicur habet Stobæus Floril. p. 158, 159 Gesn., tit. XVII. Ante *ten* Lbinus addebat *e*, ut § 96 *ex* ante *memoria*, non ferens abl laxius cum instrumenti significatione adiunctum.

cibi condimentum esse famem &c.) Xenoph. Memorab. et 5, 5. De Gallonio uid. ad § 24; de L. Pisone, qui *Fr* gnomen adeptus est uitæ continentia, testimonia conlecta indicibus et onomasticis. (Mendum cod. Erl. admonet, mendum tollam ex Asconi commentario in Pisonianam p. 1 scribitur: *ut ipso recenti reditu*, uitiose abundante pronomin *ut Piso recenti reditu*.) Mox *enim*, quod inter *nec* et *eum* i nebatur, omittit etiam Spir. et ed. Marsi. Non caussa addi absoluitur iudicium.

us, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio, nec eum,
od sentiat, dicere existumo. 91. Naturalis diuitias
it parabilis esse, quod paruo esset natura contenta.
te, nisi uoluptatem tanti aestumaretis. Non minor,
uit, uoluptas percipitur ex uilissumis rebus quam ex
iosissumis. Hoc est non modo cor non habere, sed
palatum quidem. Qui enim uoluptatem ipsam con-
nunt, iis licet dicere, se acipenserem maenae non an-
nere; cui uero in uoluptate summum bonum st, huic
ia sensu, non ratione sunt iudicanda, eaque dicenda
ma, quae sunt suauissuma. 92. Uerum esto; conse-
tur summas uoluptates non modo paruo, sed per me
lo, si potest; sit uoluptas non minor in nasturtio
, quo uesci Persas esse solitos scribit Xenophon,

quitur) om. PL Piso) *ipso* E eum) *enim eum* PMCR [*enim*] *eum* Or.
om. E *quid* M 91. ex uiliss.) *tam ex uil.* LMPCR ne) om. E Qui —
onere) Non. p. 550 (*uoluptates ipsas*) iis) *eis* Non. *his* L se) om. L sunt)
MR suauissuma) *firmissima* E 92. esto) *isto modo* LMPCR per me)
e LMPCR

91. *ex uilissumis rebus*) *tam*, quod ante *ex* addebatur, sustulit
us, deindè Gruterus auctoritatem Pal. 1 addidit. Dau. et Gzius
nt. Erat *tam* in EUχψ.
acipenserem mænæ non anteponere) Mire aberrantes quidam
tolli noluerunt, sententiam euertentes. Qui uoluptatem ipsam
mnunt, ii possunt dicere, se acipenserem mænæ non ante-
re, non quo non sentiant, meliorem acipenseris esse saporem,
quod saporem non curant (ut Lælius § 24); qui uoluptatem
itur, is si acipenserem mænæ non anteponit, ostendit, se pala-
non habere; nam, si meliorem saporem sentiret, præferre
ptatis caussa debebat. Mox *sint* Mars., Crat., Uict., C. C. C.,
L., EU, Gziani præter Erl. et Spir.
92. *Uerum esto; consequatur*) *Esto* coniectura præceperat P.
ntius; confirmant Pal. 1, El. 2, Spir., mgo Crat., cod. Mor.
ri *isto modo*, nisi quod Lbinus, nescio qua fide, tradit in suis
bus codd. esse *isto* sine *modo*. Tum *per me* Gruterus e Pal.
stituit; confirmat etiam Spir. Dau. tacet. (Eξ *firme*).
scribit Xenophon) Cyropæd. I, 2, 8, quem locum Cicero ad-
t etiam Tuscul. V, 99, ubi plura Dauisius conlegit; de mensis

quam in Syracusanis mensis, quae a Platone grauit tuperantur; sit, inquam, tam facilis, quam uoltis paratio uoluptatis; quid de dolore dicemus? cuius tormenta sunt, ut in iis beata uita, si modo dolor mum malum st, esse non possit. Ipse enim Metro paene alter Epicurus, beatum esse describit his uerbis: Quom corpus bene constitutum sit et sit ex tum, ita futurum. An id exploratum cuiquam esse, quomodo se habiturum sit corpus, non d annum, sed ad uesperum? Dolor igitur, id est, su

In iis) *in his* ELPMOr. alter) *aliter quam* LPMCR sese) *se h'* E rum) *uesperam* LMPCR id est) *est* E

Syracusanis Plato, qui Ciceroni uidebatur, Epist. VII p. quem locum Cicero interpretatus est Tusc. V, 100.

describit his fere uerbis) Usus hac definitione erat ἐν τοῦ μείζονα εἶναι τὴν παρ' ἡμᾶς αἰτίαν πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς πραγμάτων, e quo libro ipsa uerba Græca habet Clemen II Strom. p. 498: Ἀγαθὸν ψυχῆς τί ἄλλο ἢ τὸ σαρκὸς ε κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα. Metrodoro Cicero in Tusculanis quoque II, 17 et V, 27. Ceteri fe quam communem scholæ Epicureæ summi boni et beatæ ι finitionem ponunt, ut Plutarchus (Non posse suauiter ὁ p. 1089 D): τὸ γὰρ εὐσταθὲς σαρκὸς κατάστημα, καὶ τὸ περ πιστὸν ἔλπισμα τὴν ἀκροτάτην χαρὰν καὶ βεβαιοτάτην ἔχει τι λογίζεσθαι δυναμένοις. Alia citat Dauisius ad Tusc. locu rem, quibus addi potest Plut. Præcept. de sanit. c. 22 p. Paullo ante *pæne alter*, quod in Crat. margine adnotatur, opinor, edidit P. Marsus, deinde Manutius et ceteri deincep nisi quod Oxx. ἔχψ ostendunt deteriorum codicum conspira (Cod. Mor. *aliter Epicurus.*)

quomodo sese habiturum sit corpus) Pal. 1 *quomodo se l* Potest ex hoc et Erl. in mentem uenire, scribendum esse *modo se hoc habiturum sit corpus*, id est, hoc, quod uidemu sit. Sed tamen neque illa significatio aptissuma uidetur ordo uerborum commodus.

ad uesperum) Sic etiam Spir. et præterea C. C. C. (ι cetur,) et χ, ut sæpe Cicero; in Cat. tamen II, 6 codices, q scitur, *uesperam* retinent. Mox pro *id est* (de quo uid. tantum *est* habent etiam Spir. et Gud. 2, mendose; et mo erratur in hoc conpendio. Paullo post, ubi st: *qui po*

ıalum, metuetur semper, etiam si non aderit; iam nim adesse poterit. Qui potest igitur habitare in *eata* uita summi mali metus? **93.** Traditur, inquit, ab picuro ratio neglegendi doloris. Iam id ipsum absur-

93. inquit) *enim* E id ipsum) *ad ipsum* E *ipsum* ceteri, Or.

', Bremius *autem* pro *igitur* scribi malebat; neque enim hanc clusionem esse. Sed sæpe extremam partem argumenti sic illa rticula notamus, ut simul conclusionem latere significetur, ut hic: que tollitur isto modo beata uita.

93. *Iam id ipsum*) Hoc, quod Ernestius coniectura inuenerat, nifesto mihi significari uidebatur Erlangensis codicis scriptura. eque eam Gzius neque de ceteris quicquam adnotauit.) *Ipse* s pro eo, quod est *is ipse*, a Cicerone et ceteris optumis scriribus poneretur, a multis quæsitum st (Gronouio et Drak. ad L. V, 43, Wopkensio Lectt Tull. p. 292, Handio ibd. p. 391, io ad Cic. Legg. II, 5, 12 et ad h. l., Ottone ad h. l.), quorum e nemo satis certis finibus quæstionem terminauit, nonnulli grauiume errarunt. Nam iis exemplis utuntur, in quibus quom lla omnino sit caussa personæ reiue satis iam definitæ pronone (*is*) demonstrandæ, tantum ipsa persona uel res significatur, trraria eis, quæ adiuncta sint. Quis enim, quom de homine eo, quo agi iam constat, sic loquor: *ipse dixit* (non pro eo alius) t: *quæram ex ipso* (non ex alio de eo), omissum putat *is* aut , quamquam noster sermo pronomen illud ponit, quod numquam biecti nota carere potest? aut quis non sentit, peruerti sæpe ntentiam, si de noto subiecto et quod ipsum sponte animis loquenm et audientium occurrat, illud pronomen addatur, quod subtam ex superiore oratione demonstret? Et tamen citantur in quæstione huiusmodi loci: Fin. II, 82: *ipsis non satis*, et V, *ipsum uidentur in conspectu meo ponere*, et ibd. 39: *in ipsa s parum magna uis est*, (sententia intercidat, si dicas: *in ea* , quasi non *ipsa uitis* et, *quæ extra eam sint*, contraria ponan-, sed ea discernatur et demonstretur,) pro Cael. 33 (*ex ipsa ram*), de Orat. I, 28 (*ipsa aqnula*). Ne illud quidem ad hanc stionem pertinet, quod Acad. II, 84 dicitur: *ipse erit, qui tibi tur*, quemadmodum apud comicos dicitur: *ipsus est*. Illud ritur, quom *ipse* adiungatur ad necessariam personæ reiue nomem, quod aut ea persona uel res non ex orationis cohærenintellegatur, sed nunc circumlocutione et sententia relatiua iatur, aut significetur, in hac persona uel re id, quod dicatur,

dum, maxumum malum neglegi. Sed quae tandem i

memorabile uideri, positae tum pronomen personae reiue isd in quod orationis et uocis pondus incumbere uideatur, omitti solum *ipse* poni. Id sequente sententia relatiua, in qua *ipse* innititur, ut *ipse, qui audit* sit *αὐτὸς ὁ ἀκούων*, facilius fieri po et factum esse exempla declarant, ut illud libr. I, 18: *ab i qui eam disciplinam probant;* similia hæc sunt: De inuent. I, *de ipso, qui iudicarit*, de Orat. I, 250: *ipsi, quorum negotiu* ibd. II, 60: *ipsi, qui scripserunt*, 208: *ipsis, qui audiunt*, *ipsis, qui eas in se habent*, ibd. III, 168: *pro ipsis, in quibus sunt* (sic etiam Iul. Uict. p. 252 Orell.), Orat. 134: *ex ipsis, supra dicta sunt* (sic meliores codices, deteriores: *ex his*, Orell. e Lbini coniectura: *ex iis ipsis, quæ*) ibd. 180: *ipsi, qui firment* (codd. interpolati *ipsi illi, qui*, quod non recepit Orel qui altero loco coniecturam secutus erat); Diuinat. in Cæc. (*ipse, cui maxume hæc res obstat*), de R. P. I, 47: *sed ea magis* (hoc uocabulum delendum puto) *quæ, etiamsi nolint, d sint et quæ ipsi non habent, unde alii petunt* (hoc est: *qua illi non habent, a quibus alii petunt;* nihil hic mendi st). utor eo, quod I de Orat. 87 legitur: *ut et ipsis, apud quos a* &c., quoniam ibi *ipsis* prorsus alienum st; scribendum st e *ut et ipse iis, apud quos ageret, talis — uideretur;* huic, qae *ipso* dicitur, contrarium st: *et uti eorum, qui audirent, sic ad rentur animi* &c. Ex aliis scriptoribus hæc addo: Cæs. B. C. 20: *ipsis, ad quorum commodum pertinebat*, et Senec. de I 16, 12: *nihil præter ipsum, de quo agitur*, et de Benef. IV, 1 *ipsis, quæ inpotentissume facit* (apud Liu. XXXIII, 16 e B cod. editur nunc: *iis, qui conuenerant*, pro: *ipsis, qui conuener* Hæc igitur mihi dubia non uidentur, illud neque per se prob neque exemplorum constantia satis confirmatum, Cicerone Legg. 12 potuisse dicere: *estne ob ipsum habenda nullo loco,* significaret: *ob id ipsum, ob eam ipsam caussam.* Huic hi loci duntur: Ad Fam. VI, 19: *si modo ipsum sciet;* ad Attic. X, 1 *et ipsum* (id ipsum, quod dictum erat) *fore et, quæ iam fiant esse leuiora*; ibd. XII, 14, 8: *quamquam ipsum doleo;* de I II, 119: *animum Zeno quasi labi putat atque concidere et i esse dormire*, in quibus omnibus et quanta insolentia sit, in numero contrariorum exemplorum repugnans, adparet, et qua cile *id* excidere potuerit, demonstrant, quæ e Liui codicibus gessit Drakenborchius. II Acad. 109 *si ipsum* et codices a

atio st? Maxumus dolor, inquit, breuis est. Primum uid tu dicis breue? deinde dolorem quem maxumum? uid enim? Summus dolor pluris dies manere non pot-st? Uide, ne etiam mensis! Nisi forte eum dicis, qui mulatque adripuit, interficit. Quis istum dolorem ti-et? Illum mallem leuares, quo optumum atque huma-ssumum uirum, Cn. Octauium, M. F., familiarem eum, confici uidi, nec uero semel nec ad breue tem-us, sed et saepe plane et diu. Quos ille, di inmorta-s! quom omnes artus ardere uiderentur, cruciatus per-rebat! Nec tamen miser esse, quia summum id malum on erat, tantummodo laboriosus uidebatur. At miser, in flagitiosa atque uitiosa uita adflueret uoluptatibus.

XXIX. 94. Quod autem magnum dolorem bre-

quem) *tam* LMPCR Nisi) *ne* E simulatque) *si simulatque* E interficit) *in-fecit* E et sæpe) *etiam sæpe* E et diu) om. P *diu* E ille, di inmortales) inm. *ille* LMCR *o uos dii immort.* P flagitiosa atque uitiosa) *uit. et flag.* IPCROr.

...ses respuunt et sententia, quæ postulat: *si quicquam* (omnino); Fam. IV, 13, 2 quod legitur (*ut ipsum, quod maneam in uita, ...esse me existumem*), uideri potest ita defendendum esse, ut ...ad *maneam* relatiuæ sententiæ uicem expleat. De Legg. II, 34 ...umne sit *et ipsa*, dubito; *ea ipsa* intellegi, sententia uetat. Liui ...dices duobus tantum locis in hanc formam consentiunt: V, 43, (*per ipsos dies*) et XXI, 55 (*ad ipsum locati*). Additur Flor. I, 10, 4: *quom fidem ipso fecisset* (eo ipso, quod Latine sa-...turat).

Maxumus dolor &c.) Uid. I, 40 et quæ ibi adnotata sunt. Mox ...lorem *quem maxumum*, quod Manutius coniectura repperérat, de-...sunt Pal. 1, El. 2, nec *tam* notatur ex ξχ. Gzius tacet.

Cn. Octauius) is, qui consul fuit a. 76 a. Ch. n. et a Sallustio ...me mitis, captus pedibus, appellatur; uid. Orelli Onomast. Tull. ...ille post *ille, di inm.*, etiam Spir.; editum hoc est a Crat. (non ...Curso), tum a Grut., Ernestio, ceteris. Alter ordo erat in ...L utroque; Bas. *Di inm. quos ille.* Tum *uitiosa et flagitiosa* ...nes ediderunt; Gzius in omnibus suis ait esse: *flagitiosa et ui-...sa*; sine dubio in Spir. erat, quod ex Erl. edidi et fortasse in ...l 2. Eξ om. *et flag.*

uem, longinquom leuem dicitis, id non intellego, qu sit. Uideo enim et magnos et eosdem bene longinq dolores; quorum alia toleratio st uerior, qua uti non potestis, qui honestatem ipsam per se non am Fortitudinis quaedam praecepta sunt ac paene le quae ecfeminari uirum uetant in dolore. Quamob turpe putandum st, non dico dolere (nam id quide interdum necesse,) sed saxum illud Lemnium cla Philoctetaeo funestare,

Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando mutum flebilis uoces refert.

94. leuem) add. *esse* PCR et magnos) *magnos* P quorum) *quænam* l *quæ nostra* P toleratio) *ratio* L dolere) *dolore* ER questu) *et questi* mutum) *mutu* E *multum* L

Cap. XXIX, 94. *leuem dicitis*) Sic etiam Spir. Ante G omnes *leuem esse dic.* Ante *longinquos* Man. et Lbinus om.

quorum alia toleratio) Sic Gruterus e Pal. 1; confirmant Spir. et mgo Crat. Cod. Mor. *quæ non alia tol.* Ut nost teriores, Oxx. Eξχψ, Gud. uterque, Bas. et sine dubio relicui et Dauisiani (El. 2?), editiones, quantum uideo, ante Crat. et ceteri ante Gruterum: *quædam alia.* Deinde cod. Urs. et M ut L, *ratio.* Dauisius scribi uolebat *tolerandi ratio*, quod i ita significat *toleratio*, ut simul inclinet in significationem po *tis tolerandi*, quam adtigi in Emendatt. Tull. p. 89. Sic Seneca de Benef. IV, 39: *Pecuniæ etiam male creditæ exact* hoc est, exigi ea potest.

sed saxum illud Lemnium &c.) Eodem Philoctetæ exempl cero utitur in Tusculan. II, 33, dolorem non satis uiriliter a uirtutis præceptis ferentis. Uersus ex Atti, ut uidetur, Phil sumpti ibi quoque ponuntur, adiectis initio ex superiore uers uerbis: *in tecto humido* (sic enim recte emendare uidentur, codices habent, *lecto*). Hic Cicero pro eo *saxum* subiecit.

mutum flebilis uoces refert) Sic (Spir. *mutu*) codices n lum boni (Pal. 1), sed etiam deteriores fere omnes (Pall. duos, Dauisiani Mead., El. uterque, Oxx., Gziani), estque e et a tragicæ orationis subtilitate minume abhorrens figura i *mutum uoces refert*, quom circumloquendo describatur echo; quin satis erat *resonat.* Nam qui *resonando mutum* iunxerun esset *dumpf widerhallend*, neque artificium orationis perspe et significationem uocis fingunt. In Tusculanarum codice eo,

icurus †præcentet, si potest, cui

t) *competenter et* LPMCR *comparet se* Or.

sunt, mendose scriptum erat *multum*, ut hic pauci qui-
ces (uelut Lambinianarum curatores, Gruterus inuitus)
. *Multum* siue ad *resonando* referas, ineptum st (ne-
quam multum resonet, quæritur), siue ad *flebilis*, frigi-
perfluum.
Epicurus †præcentet, si) In loco corrupto, cuius certa
reperta non est, posui, quod in Erl. erat; e Spir. Gzius
otentet. Deteriores aliorum, ut nostri (Pall. præter 1,
isiani, Oxx., Gud. uterque, Bas., edd. ueteres plures,
Victoriana. Ubi Gzius uiderit adnotatum *compenter et*
entur, nescio). Adparet, quom uocabulum deprauatum
hetypo esset, id aut ipsum aut fere ipsum conseruatum
l. et Spir., in deteriorum codicum principe in uocem La-
, etsi inferioris ætatis, mutatum esse; uestigia eadem
extant (in litteris *petente*). Eo minus auctoritatis hic
1, in quo Gruterus ait modo scriptum esse: *Huic Epi-*
i potest. (De cod Mor. nihil traditur.) Ex interpolato
tenter et nescio quis editor fecit *conparet se et*, quod
pperit in edit. Uen. a. 1480. Deinde, quom ferri non
alii coniecerunt scribendum: *etsi qui potest?* quæ con-
mgine Crat. adnotata st; illud *qui* Dau. tradit in El. 2
nor 1) fuisse; Ursinus e suo cod. profert: *comparet si*
. Alii *et* delerunt, eaque scriptura (*conparet se, si po-*
st apud Marsum et Crat., inde a Manutio ab omnibus
st ante Gzium. Interpretatur Orellius, emendatoris sen-
ne melius percipiens quam Bremius: "in Philoctetæ lo-
ullisper cogitatione transferat," etsi id Latine sic dici
erum uniuersi loci formæ hæc repugnat sententia, quam
llo post intulerunt interpolando. Nam Cicero Epicurum
inducit doloribus oppressum et sic experimentum suæ
apientem, sed postulat ab eo, ut aliis dolentibus opem
Illum mallem leuares et 95: *Moriatur, inquit;* uox est
iloctetæ medicinam, quam potest, adferentis, non sibi).
III, 44 in simillumo loco: *Huic subuenire debemus;*
auxilium. Itaque sub illo *præcentet* huiusmodi latet
uale st *subueniat*, aut duabus uocibus eadem significatio
. Quod Gzius, Rathio suadente, proxume ad Pal. 1
sic Epicurus, si potest, deleuit id, quo deprehenditur
llius codicis corruptam uocem prætermittentis (et for-

— uiperino morsu uenae uiscerum
Ueneno imbutae tetros cruciatus cient!

Sic Epicurus: Philocteta! si grauis dolor, breuis. — At iam decimum annum in spelunca iacet. — Si longus, leuis; dat enim interualla et relaxat. 95. — Primum non saepe, deinde quae st ista relaxatio, quom et praeteriti doloris memoria recens est et futuri atque inpendentis torquet timor? — Moriatur, inquit. — Fortasse id optumum, sed ubi illud: Plus semper uoluptatis? Si enim

Sic) *sit* LMPROr. si — breuis) *breuis dolor leuis* E 95. quom) *quæ* E et præter.) *præter.* MR ubi) om. P

tasse spatium uacuum erat); deinde neque *dicat* omitti potest, neque Cicero ab Epicuro, ut dicat aliquid, postulat; nec sane tam opus erat adiecta condicione: *si potest.* Pronomen *cui* uolgo sequenti uersui adiungitur; uidetur esse Ciceronis uersus ad suam orationem adcommodantis. Otto denique edidit: *Huic Epicurus comparetur, si potest,* quod scriba ad marginem cod. Guelf. adnotarat.

Sic Epicurus: Philocteta!) Uocatiuom esse *Philocteta* et cum irrisione induci Epicurum Philoctetam adloquentem et praecepta sua ei ingerentem, ipsa uocabuli forma admonere editores debuit; nam nominatiuo casu Cicero non magis dixit *Philocteta* quam *Oresta* aut *Thyesta* aut *Scytha* (*Scythes* Tusc. V, 90) aut *Abderita* (*Abderites* Brut. 30, N. D. I, 63), sed uocatiuo (*Æeta*, *Thyesta* Tusc. III, 26), ut ablatiuo, barbaro casu (de Orat. III, 128 *de Protagora Abderita*, *Æeta* III N. D. 48, *de Philocteta* III Orat. 141 et de Fat. 36). Recte *Philoctetes* legitur de Fat. 37, praeter ibd. *Philocteta*, quod Manutium et Lambinum non fugit. Grammatici nostri hæc parum distinxerunt. Atque hanc adlocutionis figuram a totius loci forma flagitari, dixi superiore adnotatione. Senserat Schuetzius, sed licenter, ut solebat, scripsit: *Dicat Epicurus: Philocteta* &c. Ego posui, quod in Erl. et ed. pr. erat, Gzius autem e Gud. 2 et Bas. et ed. Uen. 1494 profert: *Sic Epicurus* (loquitur). Ipse fecerat: *Sic Epicurus Philoctetæ*, et sic enarrat: "tali condicione quom sit, quali eum hi uersus fingunt." A ceteris editum st: *Sit Epicurus Philocteta: Si* &c., quod, ut possit eam habere sententiam, quæ subicitur: "cogitet se Epicurus Philoctetam esse," quam sit ea praua, dictum iam st.

95. *Moriatur, inquit*) uid. ad I, 49 et de iis, quae secuntur (*Plus semper uoluptatis*), ad I, 62.

a st, uide, ne facinus facias, quom mori suadeas. Po-us ergo illa dicantur, turpe esse, uiri non esse debili-ari dolore, frangi, succumbere. Nam ista uostra: Si rauis, breuis, si longus, leuis, dictata sunt. Uirtutis, agnitúdinis animi, patientiae, fortitudinis fomentis do-or mitigari solet.

XXX. 96. Audi, ne longe abeam, moriens quid icat Epicurus, ut intellegas, facta eius cum dictis dis-repare: *Epicurus Hermarcho S. Quom ageremus*, in-

facinus facias) *facias facinus* E uiri non esse) *uiri* P *uiro* MR *iure* C *tris* L dolore) *dolere* L 96. ne) *me* L ut intellegas) *et intellige* PLMCR *r.* Hermarcho) *Hermacho* (*co*) PLMR *Hermes* C

turpe esse, uiri non esse) Sic etiam mgo Crat. et cod. Io. Fr. [illegible]; nam Lallemandi regium non numero. Dau. adnotat, in [illegible] legi *uiri non esse*, omisso *turpe esse*. Deteriores, non intel-[illegible] figura orationis, in qua gradatio st, omisso *non esse*, partim *[illegible]* retinuerunt, ut P, partim substituerunt *uiro*, ut, tacente Gru-[illegible], Oxx. Dauisioque de ceteris suis, ante Gzium edebatur, qui [illegible] turbans narrat, in Pal. 1 (at Gruterus οὐδὲ γρύ), Erl. (e [illegible] mihi singulæ litteræ ita notatæ sunt, ut edidi), Spir. esse: [illegible], *uiri non esse*, in relicuis suis omnibus scribi *uiri*. Itaque [illegible] *esse* deleuit et secutus est Otto. Spirensis cum Erlangensi [illegible]tiebat; deteriores eius codices, fieri potest, ut idem habue-[illegible], quod P.

dictata sunt) præceptoris, quæ pueriliter sine ulla ui decan-[illegible]; uid. lexic.

ut intellegas) Sic etiam Pal. 1, Spir. ediditque Dauisius; non [illegible] intellegere, sed audire, ut intellegat, id est, prædicit, si au-[illegible], intellecturum. Itaque poterat etiam dicere: *audi — Epicu-[illegible]; intelleges* (siue: *iam intelleges*). Sic enim Cicero solet in-[illegible] uerbum futuri temporis sine copula subicere; quod [illegible] habeant: *audi — et intelleges*, Senecæ st, ut exposui [illegible] disputatione de Ciceronis libris de legg. emendandis (Haun. [illegible]) p. 27.

96. *Epicurus Hermarcho S.*) Diogen. Laërt. X, 22: Ἤδη δὲ τελευ-[illegible] γράφει πρὸς Ἰδομενέα τήνδε ἐπιστολήν: Τὴν μακαρίαν ἄγοντες [illegible] ἅμα τελευταίαν (sic recte Dauisius; libri τελευτῶντες) ἡμέραν [illegible] βίου ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί. στραγγουρία τε παρηκολούθει (sic [illegible] recte, etsi fortasse casu; edd. παρηκολουθήκει) καὶ δυσεντερικὰ [illegible] ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους. ἀντιπαρε-

20*

quit, *uitae beatum et eundem supremum diem*, *scribe* *mus haec. Tanti autem aderant uesicae et tormin* *morbi, ut nihil ad eorum magnitudinem posset adced*

Tanti) *ne tanti* E aderant — morbi) om. *aderant* B *morbi aderan* *sicæ et uiscerum* LPMCR posset) *possit* LPMCR

τάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγο *ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ. Σὺ δὲ ἀξίως τῆς ἐκ μειρακίου παραστ* (*περιστάσεως*, quod Huebnerus restituit, non uidetur huius loci *πρὸς ἐμὲ καὶ φιλοσοφίαν ἐπιμελοῦ τῶν παίδων Μητροδώρου.* ibi Idomeneo epistola scripta dicitur, Menagius ad utrumqu tam putat, ego, quoniam eam habet formam, ut communi quasi in orbem ad omnis Epicuri amicos data uideri possit, bus præscriptionibus circumlatam apud posteriores puto, alia atque alia singulorum nomina præponerentur. Extabant Epicuri epistulæ ad Hermarchum, quibus Leontium commen (Athen. XIII, 588 B). Quod autem nonnemini salutatio Ciceronem subditicia uisa st, neque omnino cuiquam s eam addere in mentem uenire poterat, et, si uenisset in me quod Græcum exemplar nosset, idem nomen posuisset. U non tam docti homines hos libros olim interpolarunt. Herm (Mitylenæi, qui Epicuro in schola successit, uid. Diog. X, 1 21 et 25) nomen, quom et hic et infra 101 et in libro I de 93 et Acad. II, 97 et apud Diogenem, Athenæum, Senecam 6, 33, 52) *Hermachus* scriberetur, e monumentis Herculane (subscriptione statuæ et libro Philodemi *περὶ ῥητορικῆς*, uid. chita di Ercolano uol. V tab. 17 et p. 71) ueram formam tuendam esse monuit Uilloisonius Anecd. Græc. Tom. II p. quem Gzius secutus est. Confirmant eam hic Erl. et confirm fortasse alii boni, si recte inspecti essent, infra autem E Spir. (hic *Hermarci*), in libris de N. D. optumi quique cod *Hermarchus*, ACE *Hermarcus*). Idem mendum erat in ali mine in orat. de harusp. resp. 34. Eandem epistulam Epicu cero significat Cicero Tusc. II, 45 et V, 88.

aderant — morbi) Sic prorsus Pal. 1 et cod. Morel. Or hunc uerborum Gzius ait in suis omnibus esse præter Gu non ualde credo, quoniam non animaduertit in Erl. *aderant* a *Torminum* etiam Spir., mgo Crat. et ediderat Uictorius. negat Gzius *uiscera*, quæ propric illa intelleguntur, quæ abdomen sunt, apte nominari, quom *δυσεντερικὰ πάθη* significe ea enim ad *intestina* pertinent. Offensioni fuit coniunctio gen rum inæqualis, *uesicæ*, quæ pars est corporis dolore corrept

ım hominem! Si dolor summum malum st, dici non potest. Sed audiamus ipsum: *Conpensabatur, tamen cum his omnibus animi laetitia, quam ca- memoria rationum inuentorumque nostrorum. Sed ' dignum st tua erga me et erga philosophiam uo- ab adulescentulo suscepta, fac, ut Metrodori liberos.* 97. Non ego iam Epaminondae, non ae mortem huius morti antepono; quorum alter

um) *Ecce mis.* LPMCR [*Ecce*] *mis.* Or. Conpensabatur) *compensa-* nquit, tamen) *tamen inquit* C est) om. P et erga) om. E adulescen- *escente* C *adolescentia* R fac ut) *fac* L 97. non Leonidæ — apud) ter *uideret* et *ut primum* (scriptum *se ut primum*) MPR

s, quæ ipsa st doloris species, ut explicandi et definiendi itinos habeat; (uid. Epist. nostra ad Orell. p. 79, Matth. 'atil. II § 24, ad or. pro Mur. § 23); sed eiusdem generis ıi ad I, 51; in hoc ipso uocabulo commode Gzius conpa- d apud Plinium legitur H. N. XXXII, 11: *contra torminum z et calculorum mala.* Mox *possit*, quod temporum consc- ı postulare, Lbinus aliique intellexerant, Gzius ait in omni- præter Gud. 2 esse. Erat etiam in Eξ.

erum hominem) Quod a librario ad accusatiuom, qui in ado ponitur, explicandum additum erat in codicum dete- principe, *ecce*, recte omittunt etiam Pal. 1 et Spir. Pa- atino Dauisius. Recte Zumptius ad Uerr. p. 173 adnotat, a accusatiuo a Cicerone non poni. Sed præterea omnes interpunxerunt: (*Ecce*) *miserum hominem, si dolor summum it. Dici* &c. Condicio non exclamationi, sed iudicio adiun- rat.

it, tamen) Sic etiam omnes Gzi codd. et uett. fere edd. Crat., Uict.). Alter ordo ex ed. pr. in Manutianam et dein- ceteras uenit.

oria rationum inuentorumque) Non potuit uno uocabulo e uim τοῦ διαλογισμοῦ, quo uocabulo Epicurus lubenter s uidetur de rebus quærendis et disserendo explicandis, ut tione philosophiæ apud Sext. Emp. XI, 169.

, *ut Metrodori tuearc liberos*) Eosdem Epicurus amicis lauit testamento (Diog. Laërt. X, 19, 21). Paullo ante *scentia*, quod est fere in edd. uett. ante Uictorium et rat., Mars.), in Gud. 2 esse dicitur; Pall. omnes et Oxx.

quom uicisset Lacedaemonios apud Mantineam atque ipse graui uolnere exanimari se uideret, ut primum dispexit, quaesiuit, saluosne esset clipeus. Quom saluom esse flentes sui respondissent, rogauit, essentne fusi hostes. Quom id quoque, ut cupiebat, audiuisset, euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. Ita multo sanguine profuso, in laetitia et uictoria st mortuus. Leonidas autem, rex Lacedaemoniorum, se in Thermopylis trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, quom esset proposita aut fuga turpis aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Praeclarae mortes sunt inperatoriae; philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. Refert tamen, quomodo. *Beatus* sibi uidetur esse moriens. Magna laus. *Conpensabatur*, inquit, *cum summis doloribus lae-*

atque) *simulatque* MCR *simulque* (P) dispexit) *desp.* omnes. Quom id) *cumque id* PMCR profuso) *perfuso* L et uictoria) *et in uict.* PMROr. quomodo) *quod* LPMCROr. Beatus) om. omnes, Or. uidetur) *uidebatur* E moriens) *morienti* omnes, Or.

97. *atque ipse*) Sic in quattuor suis Gzius esse scribit, nescio satisne fideliter; de "Crat. et pluribus ueteribus inpressis" errat; sed sufficit Erl. Pro *simulatque* (sic etiam Oxx.), quod et sententiæ et grammaticæ (*uideret*) repugnabat, Manutius tacite dedit *simulque*, quod usque ad Gzium propagatum st. Transpositio eadem, quæ in tribus nostris, erat in Ox. χ. *Dispexit* (non *despexit*) tres Gzi; Erl. V, 41 rectum seruat. Mox *quom id quoque* Gzius ex suis omnibus præter Gud. 2. Edebatur tacite: *quomque id quoque*. Deinde *et uictoria* (om. *in*) etiam Spir.

Refert tamen quomodo. Beatus — Magna laus!) Editum st ab omnibus, Lbino excepto: *Refert tamen*, *quod sibi uidetur esse morienti magna laus*. Quæ uerba primum quomodo cum superioribus cohærerent, nemo ostendit, neque quid sibi uellet illa conparatio inperatoriarum mortium et philosophorum in suis lectulis morientium, nisi aliquid ad eam adiungeretur. Deinde multo minus ipsa probabiliter quisquam enarrauit. Et Lbinus quidem, Dauisius, Ernestius, Bremius, non plene perspecta neque exposita dilucide difficultate, satis infeliciter uerba corrigere conati sunt; Gzius intellegere sibi uidetur; *refert* enim uolt esse *exponit*; *sibi* pro *ipsi* poni; itaque hæc ecficiuntur: *exponit aliquid*, *quod uide-*

ilia. 98. Audio equidem philosophi uocem, Epicure.

98. philosophi) *summi philos.* R

r ei magna laus; dicit enim &c. Atqui *referre* apud Latinos eque *exponere* significat neque *dicere* (ut ceteri præter Bremium ntellegunt); ne pro eo quidem, quod est *narrare,* ante Liuium positum reperitur; (apud Ciceronem et Cæsarem nuntii et legati et peculatores, quæ cognouerunt, referre ad aliquem dicuntur, similique sensu Lucretius I, 75 Epicurum dicit, quom cælum mente peragrarit, inde hominibus uictorem referre (cognitum, tamquam spolium), quid possit oriri &c. Ea etiam, quæ e contraria parte dicui obiciuntur, *referri alicui* Cicero dicit, pro Cæc. 84 et 85, ro Quinct. 41). Deinde nulla sequitur expositio, sed uox aliqua l dictum. Cetera nescio quomodo Gzius intellexerit; sed si hoc ici uoluit, eam expositionem (quæ nulla st) magnæ laudi Epicuro isse, non dicitur Latine: *quod est magna laus* (pro: *magnæ laudi* ut *quæ st magna laus*); nam de *sibi* nihil dicam; etsi nulla hic dis sententiarum permutatio st, qualem ibi esse, ubi *se* pro eo, od est *is*, positum reperitur, ostendi in Opusc. Acad. p. 189. Sed ir, melioribus e certissumo fonte prolatis, hæc refello? nisi ut tendam, qualis nugas Gzius ceteris probarit. *Quomodo* habent iam Pal. 1 et Spir., ex ciusque uocis conpendio ortum esse *quo* Il. 1) et *quod*, ostendi supra ad § 53. Laudatis Leonida et Epaminonda, præclaras Cicero esse ait mortis inperatorias, philosophos re in suis lectulis mori; nec tamen eorum mortis gloria carere; iferre enim (*interesse*), quomodo moriantur. Hæc plana sunt. *Refert esse interest*, unus senserat Bremius; sed in relicuis prorsus berrauit.) Iam quæ secuntur, eo pertinent necessario, ut ostentur, moriendi modo Epicurum non minorem quam illos laudem eptum esse. Et iudicium quidem ipsum continetur nominatiuo le: *Magna laus* pro sententia posito (uid. ad § 68), post quem a rbe *inquit* idem recurrit orationis, ut ita dicam, orbis, quom imum Epicuri factum (dictum) declaretur (*Conpensabatur, inquit* e), deinde de eo iudicetur (*Audio equidem* &c). Itaque in illis: *si uidetur morienti* inesse debet significatio eius, in quo posita sit agna illa Epicuri laus, idque ex ea epistula, ad quam hæc omnis putatio refertur, sumptum esse. Sed pro *morienti* codex Pal. 1 *riens*; idemque Uictorius e suo cod. enotauit. Adparet, et alid deesse et quid desit; ita enim de se moriens Epicurus et suo *tu* indicabat, ut is ipse animi habitus et iudicium gloriosum *st*: *Beatus sibi uidetur esse moriens*; nam *beatum* et eundem remum diem se agere dixerat. Potest aliquo modo ferri *mo-*

Sed quid tibi dicendum sit, oblitus es. Primum enim, si uera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si uera sunt tua scripta et inuenta, gaudere non potes. Nihil enim iam habes, quod ad corpus referas; est autem a te semper dictum, nec gaudere quemquam nisi propter corpus nec dolere. Praeteritis, inquit, gaudeo. Quibusnam praeteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te uideo conpensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum uoluptatum; sin autem ad animum, falsum st, quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid *ex* isto egregio tuo officio et tanta fide (sic enim existumo) ad corpus refers?

XXXI. 99. Huc et illuc, Torquate, uos uersetis licet; nihil in hac praeclara epistula scriptum ab Epi-

quemquam) *quicquam* E sin) *si* (P)MCR ex) om. omnes. egregio tuo) *t. egr.* LPMCR 99. epistula scriptum) *script. ep.* E

rienti; nam et sibi morienti beatus uidebatur; sed tamen multo aptior nominatiuos, ut de se moriente iudicet. De uerbis in codice archetypo omissis uid. prolegg. Gud. 2 habet: *quod sibi morienti uidetur esse magna laus*, cod. E *quod si morienti uid. t. m. l.* Editorum coniecturæ eo magis omittendæ sunt, quom, initio sententiæ (*refert tamen, quomodo*) non recte constituto, nihil in reliquis expediri potuerit.

98. *nec gaudere quemquam*) Gziani præter Gud. 2 *quicquam* (credo de Spir., non de Gud. 1 et Bas.), unde is coicit *quemquam quicquam*, non inprobabiliter; sed tam neglegenter in Erl. syllabæ a *qu* incipientes permutantur, ut confidi nequeat; etsi non memini *quic* et *quem* permutari. Tum *sin autem* etiam Spir. Ante Gzium erat *si*, nisi quod Lbinus *sin*.

Cur deinde) Ox. ξ *denique*; itaque Gzius scribendum putat: *Quom denique — commendas, quid* &c. Uerum *deinde* refertur ad illa: *primum enim, si uera sunt ea* &c., nec in altero membro *denique* sic poni potest, ut ad *primum* referatur.

ex isto egregio tuo) Præpositio abest ab omnibus codd. (Pall., Dauisianis, Oxx.). Addidit, opinor, Manutius; nam Marsus, Crat., Uict. non habent. Ablatiuos nudus poni hic nequit; *ex* an *in* (quom tam officiose agis) addendum fuerit, dubitari potest.

curo congruens et conueniens decretis eius reperietis. Ita redarguitur ipse a sese, conuincunturque scripta eius probitate ipsius ac moribus. Nam ista commendatio puerorum, memoria et caritas amicitiae, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio indicat, innatam esse homini probitatem gratuitam, non inuitatam uoluptatibus nec praemiorum mercedibus euocatam. Quod enim testimonium maius quaerimus, quae honesta et

eius) *suis* L redarguitur) *redarguetur* ELPMR conuincunturque) *uincunturque* EOr. *ueneuntque* ceteri. commendatio) *commendatione* PL inuitatam) *mutatam* PR *mutuatam* MLC nec) *non* C maius) *magis* LP

Cap. XXX, 99. *Ita redarguitur*) In hac generali conclusione necessario præsenti tempore Cicero utitur, flagitatque id sequens *conuincunturque*. Tamen non dubito, quin in nostrorum codicum principe fuerit *redarguetur*; nam sic etiam Uξχ. Ortum st ex *reperietis*.

conuincunturque) Codices optumi (Pal. 1, Spir., mgo Crat., El. 2, Eξ, etiam Mead. et ed. Marsi) *uincuntur*, quod a Dauisio restitutum Gzius et Orellius tenuerunt. Nam *uenire* dici Epicuri scripta et ad legendum commendari probitate eius et moribus, quo sensu apud Horatium (Ep. II, 1, 75) uersus unus et alter totum poëma ducere et uendere dicitur, et ineptum st ad sententiam (quis enim post aliquot secula propter Epicuri mores sibi ignotos scripta eius legebat?) et ad ea, quæ secuntur, nihil pertinet et omnino ab eo, de quo agitur, alienissumum st. Sed nec *uincuntur* rectum st; nam persona aut res *ab* alia uinci aliqua re dicitur, aut res aliqua ea re uinci et obscurari, quacum in certamen uenire potest, ut uirtus uitio; scripta probitate hominis uinci non recte dicuntur. Deinde, quod caput est, quæ adiciuntur (*Nam ista &c.*), ostendunt, hoc Ciceronem dicere, ipsa illa probitate uitæ Epicuri redargui sententias eius; adparere enim, aliis rebus ad agendum homines natura inpelli, quam quibus eos Epicurus inpelli dicat. Itaque uerissume Dauisius *conuincuntur* scribi uoluit, eadem prorsus sententia, qua § 81 dicitur: *Ita enim uiuont quidam, ut eorum uita refellatur oratio.* (Cod. Morel. *uæncantur.*)

non inuitatam) Sic primus Uictorius et deinde Lbinus. Confirmant mgo Crat., Pal. 1, 3, 6, Par. 2, El. uterque, C. C. C. (Oxx. Uψ *mutuatam*, Gzius tacet).

ut et sui et Metrodori memoria colatur. **102.** Haec ego non possum dicere non esse hominis quamuis et belli et humani; sapientis uero nullo modo, physici praesertim, quem se ille esse uolt, putare ullum esse cuiusquam diem natalem. Quid? idemne potest esse dies saepius, qui semel fuit? Certe non potest. An eiusdemmodi? Ne id quidem, nisi multa annorum intercesserint milia, ut

102. quamuis) om. PMCR physici) *philosophici* LP esse uolt, putare) *uolt putari* LMCR (*putari* etiam E) idemne) *uerene* LPMCR eiusdemmodi) *eiusmodi* C nisi) *nisi cum* LMCR *cum* P ut) *et* C

102. *quamuis et belli &c.*) *Quamuis* habet iam Cratander, tum Uictorius, e Pal. 1 Grut., ex El. 2 Dau. Adcedit Spir.

quem se ille esse uolt) *esse* omittunt etiam apud Dau. El. 1, Par. 2, C. C. C. (ξ non notatur) Oxx. χψ, Bas. ueteresque edd. ante Manut. Sed quom omnes codd. (saltem Dauisiani praeter El. 1, Oxx. Εχψ, Gziani) habeant *putari*, id mendum effecit, ut *esse* in deterioribus codd. deleretur (*quem se ille uolt putari*); retinent id "quattuor optumi" Gzi. Posse dici: *quem se ille uolt*, non nego, nec mutabo, quod a codicibus confirmatur V, 13: *physicum se uolt.* Cfr. Tusc. V, 66, ubi optumi quique codd. consentiunt, Off. II, 78, Philipp. V, 6, Topic. § 78 (*qualis se ipsi uelint*), de opt. gen. orat. § 15 (*qui se Atticos uolunt*). Quod Klotzius ad Tusc. V, 66 idem genus loquendi esse ait, quom dicamus: *saluom se uolt*, genere idem st; specie lenius uideri poterat id, in quo adiectiuom esset, nisi exempla alterum quoque tuerentur.

idemne) Sic Dau. ex El. 2 (cod. I. Fr. Gron. *itemne*); adcedunt mgo Crat. et Spir., postulatque descensus in uerbis *an eiusdemmodi.* In Gud. 1, Bas., ed. Marsi Gzius ait esse: *uerene idemne;* Marsus saltem *uere idemne.* Cur diiunctionem in particula *an* (tamquam optio detur aduersario, utrum dicat) Bremius non tulerit et *at* scribi maluerit, non intellego.

nisi multa) Sic etiam Pal. 1, Spir. ediditque Dauisius. Secutus sum codices meliores, quod non solum temporis definitioni, ante quod eiusdemmodi dies esse non possit, (etsi ea adcuratior est forma), sed etiam condicioni uniuerse declaratae locus esse uidetur; neque hæc orationis forma necessario significat, dubitari, futurumne id aliquando sit. Cfr. ad § 71. Ceterum adparet, significari magnum illum annum siue mundanum, quem ueteres quidam, præeunte Platone (Tim. p. 39 D, Cic. de Uniu. c. 9) commenti erant, XII milia nongentos quinquaginta quattuor annos

um siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad n tempus reuersio. Nullus est igitur cuiusquam natalis. — At habetur. — Et ego scilicet id nescie-! Sed ut sit, etiamne post mortem coletur? idque mento cauebit is, qui nobis quasi oraculum ediderit, post mortem ad nos pertinere? Haec non erant , qui innumerabilis mundos infinitasque regiones, um nulla esset ora, nulla extremitas, mente pera-isset. Numquid tale Democritus? Ut alios omittam, appello, quem ille unum secutus est. 103. Quod

illus) *Nullius* E At) *Et* E nobis) *uobis* E post mortem) transp. post post *pertinere* (P) mente) *quam mente non* L Numquid) *Numquod* E . E 103. Quod) *quid* E

s conplectentem, qui tum ecfici putabatur, quom solis et lunæ inque errantium ad eandem inter se conparationem (id est, ad m inter se locorum et interuallorum rationem) confectis m spatiis esset facta conuersio; (Cic. N. D. II, 51; add. i. Hortensi apud scriptorem dialogi de orat. c. 12 et somn. n. § 21 Or. Aliorum scriptorum locos Lindenbrogius ad Cen-c. 18 conlegit). *Ad unum tempus est*: *uno et eodem temporis*).

cilicet id nesciebam) Cur igitur, o bone, tantis physicæ do-: ambagibus Epicurum ad communem morem et opinionem se amodantem inpugnas, ac non id agis paucis, quod agendum s uanitate hominis?

ui nobis) Manutius et deinceps alii aliquot (Grut.) tacite *uobis* erunt; alterum Dauisius e tribus Par., Ball., Mead. (E$\xi\chi\psi$), i e "trinis" suis restituerunt. Codicum exigua in hac re mo-m st. Sed Cicero Epicurum irridens commodius sic loquitur, um hoc ille oraculum omni hominum generi ediderit, ad id pertinere uolebat. (*Post mort. ad nos pert.* Gzi omnes. , fere edd. ante Grut., hic tacite: *nihil ad n. pert. p.*)

ente peragrauisset) Opinor, Ciceroni obuersatum aut Græci pris locum similem Lucretiani in libr. I u. 73 sqq. (*Ergo* i *uis animi peruicit et extra Processit longe flammantia moe-undi, Atque omne inmensum peragrauit mente ani-* *se*) aut hunc ipsum Lucretianum, quem legerat (ad Qu. Fr. , 4).

3. *Quod si dies notandus fuit, eumne potius*) Plane memo-

si dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an quo sapiens factus est? Non potuit, inquies, fie piens, nisi natus esset. Isto modo ne si auia q

Isto) *Et isto* omnes, Or. auia) *anima* LMCR

rabile exemplum hoc est orationis sic structæ, ut posterio non ad eam, quæ præcesserit, formam sed ad aliam ide modo significantem adcommodetur; nam ex illo *notandus* j mitur *notari oportuit.* Similiter Cicero dixit in Lælio 74, gerundiuo non eiusdem uerbi infinitiuos, sed sola sign uerbi *oportet* ad alium infinitiuom auditur: *Omnino amicit roboratis iam confirmatisque et ingeniis et ætatibus iudic sunt, nec, si qui ineunte ætate uenandi aut pilæ studiosi j eos habere necessarios* (oportet), *quos tum eodem studio p dilexerunt.* Eadem ratione hæc Quinctilianus scripsit IV, *Quædam interim nos et inuitis litigatoribus simulandum cere,* (*quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam nonnumquam quasi interpellemur ab iis, subsistere* (oportet) *auertenda ad ipsos oratio* &c. (Nam *subsistere nos* non mus, sed uere subsistentes simulamus nos interpellari.) S Græci interdum, posito suo illo gerundiuo (in τέον), ir membro infinitiuom ponunt, tamquam præcedat δεῖ; uid Klotzius ad Læl. citauit) Plat. Crit. p. 51 C ibique Buttr Gorg. p. 492 D ibique Heindorfius et quæ Struuius in ! et Friedemanni Miscell. Crit. II, 2 p. 238 e Luciano et aliis lit. (Nec tamen sic defenditur Æschinis locus adu. Timarc Steph.; nam ibi post commune uerbum φυλακτέον inducitu tio (τοῖς μὲν ὀλιγαρχικοῖς — ὑμῖν δέ), ut nouo uerbo omnia non sit; et præterea infinitiuom omnino respuit datiuos ὑμ

Isto modo) Recte *et*, quod præponebatur, Man. et Lbi stulerunt; neque enim in hac refutatione, quom demon quid cum aliqua re coniunctum sit, aut copulatiuæ particul est aut quicquam uerbis *isto modo* præponi potest; cfr. § 1 *modo ne inprobos quidem, si essent boni uiri.* Ne quis *et* d ex usu particularum *et quidem* in adiungenda refutatione (I, 35), eæ in negatiua adiunctione sic transeunt in *ne* — ut numquam retineatur *et*, nedum sic ab *ne* — *quidem* se Sed omnino pro illa adiunctione hic substituitur demo (*isto modo*). (*Anima* pro *auia*, excepto Marso, fere ex Uict., χψ; *auia* mgo Crat.) Mox in graui conprehensione clusione (*Res tota*) non admodum desideratur *est*, quod

eius nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, uelle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, et in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico; nihil opus est litibus; tantum dico, magis fuisse uostrum, agere Epicuri diem natalem, quam illius, testamento cauere, ut ageretur.

XXXII. 104. Sed ut ad propositum reuertamur, de dolore enim quom diceremus, ad istam epistulam delati sumus,) nunc totum illud concludi sic licet: Qui in summo malo st, is tum, quom in eo st, non est beatus; sapiens autem semper beatus est, et est aliquando in dolore; non est igitur summum malum dolor. Iam illud quale tandem st, bona praeterita non ecfluere sapienti, mala meminisse non oportere? Primum in nostrane potestate st, quid meminerimus? Themistocles quidem, quom ei Simonides an quis alius artem memo-

facetorum) *facetosam* PMCR incurratis) *incurrat* E fuisse) om. E uostrum) *uerum* P agere) *agi* R illius) *illam* LPMR *illum* C 104. reuertamur) om. E delati) *dilati* E istum) *iste* omnes. est igitur) *igitur* L quid) quod E an) *aut* LPMCR

ui addi uellent. *Facetorum* mgo Crat., Man., Lbinus, Grut., Dau. scite (Spir. *factorum*; ceteri Gziani, Eψ *facetosam*, χ *factiosam*). De re nihil alibi tradi memini.

magis fuisse uostrum &c.) *uerum* Par. 1, 3 Dan., Gud. 2, ed. Vict., *agi* Bas. et Gud. 1, *illam* (pro *illius*) aut *illa* Pall. præter 1 et 6, *illam* Par. 1, 3, *illum* El. et, Marso excepto, edd. ante Gruterum.

Cap. XXXII, 104. *Sed ut ad propositum* &c.) *Reuertamur* omittit etiam Pal. 1; non puto sic post *ut* abesse posse. Deinde *istum id* "tres optumi" Gzi; non Erl. quidem. *Is tum, quom* edidit Lbinus (de Marso non credo silentio), tum e Pal. 1 (*istum*) Gruterus; mendosus etiam Spir.

Simonides an quis alius) Sic iam Crat., Man., tum e Pal. 1 Grut. Adcedit etiam Spir. Exempla Ciceroniana huius generis collegit Handius Tursell. I p. 300 (ad Fam. VII, 9, ad Attic. I, 8, II, 7, 8, VII, 1 extr.), idemque aliorum antiquorum exempla posuit p. 302, sed sine caussa hæc in duas species distraxit; nec disiunctiua interrogatione hæc forma orta st, ut is putat (*du*-

riae polliceretur, Obliuionis, inquit, mallem. Nam memini etiam, quae nolo, obliuisci non possum, quae uolo. 105. Magno hic ingenio; sed res se tamen sic habet, ut nimis inperiosi philosophi sit, uetare meminisse. Uide, ne ista sint Manliana uostra, aut maiora etiam, si inpe-

105. Uide) *Uides* LMO sint) om. P (*sint ista* L) uostra) *nostra* LPMR

bium, Simonides an quis), sed quom oratio declaratiue de uno coepta st (*quom ei Simonides polliceretur*), subsequens dubitatio adnectitur interrogando (*an quis:* oder war es vielleicht). Ea interrogatio sensim obscurata transiit in simplicem dubitationis significationem. Quod legitur de R. P. II, 28 (*an certe Pythagoreum*), iure dubium Handio uisum st; nam et *certe* ab hac forma abhorret, et inducitur in interrogando falsa diiunctio; nec ibi ulla st declaratio, cui dubitatio adnectatur. Quod est de R. P. I, 18: *uno an altero spatio*, Handius p. 302 uindicat conparato Ouid. Fast. II, 394; residet scrupulus, quod et sæpe *unus aut alter* Cicero et alii dixerunt et hæc dubitandi forma ad illam parui numeri significationem parum apta uidetur. Recte Handius p. 303 addit Brut. 89 (*paucis, antequam mortuus est, diebus an mensibus*), sed addere debebat etiam ad Attic. XI, 6; nam quod ipse defendit sequiturque Orellius: *an euntem? an iam in Asia?* Cicero scribere non potuit, qui numquam dixerit: *quæro an.* Et frustra interpungendo obscuratur aperta diiunctio, si auditur, ut illi uolunt, *quære* (*utrum euntem, an iam in Asia*). De loco, quem in ep. ad Att. II, 6 huic similem Handius putat, non minus grauiter errat quam ceteri; uerum st enim, quod omnibus litteris habent codices (nisi quod *quin* pro *qui*): *qui* (quippe qui) *etiam dubitem, an hic Anti considam.* Epistulam Cicero scripsit in Antiati; itaque dicit animum suum interdum eo inclinare (*dubito, an*), ut *hic Anti considat*, in quietissumo municipio. Ut ad rem redeamus, etiam II de Orat. 299 et 351 sic Cicero loquitur, ut adpareat, in hac de Themistocle fama non certam sedem habuisse Simonidis, ipsius artis inuentoris, nomen. Cfr. Acad. II, 2.

105. *ne ista sint Manliana uostra*) Quom et præcederet *inperiosi* et sequeretur *si inperes*, poterat Cicero hæc sic uniuerse eloqui, nullo addito substantiuo. *Nostra* etiam Oxx. quattuor. De Manlianis inperiis, quæ in prouerbio erant, uid. Liu. IV, 29, VIII, 7; cfr., quæ ad § 60 dixi. Pro *uide* ceteri quoque deteriores codd. (Oxx. omnes et Bas.) *uides*. Paullo ante Gud. 2 *se res tamen*, Gud.

quod facere non possim. Quid? si etiam iucunda noria st praeteritorum malorum? ut prouerbia non- a ueriora sint quam uostra dogmata. Uolgo enim tur: Iucundi acti labores; nec male Euripides (con- am, si potero, Latine; Graecum enim hunc uersum is omnes):

Suauis laborum st praeteritorum memoria.

ad bona praeterita redeamus. Quae si a uobis ta- dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expul- egens, in palude demersus, tropaeorum recordatione iret dolorem suum, audirem et plane probarem. Nec n absolui beata uita sapientis neque ad exitum per- i poterit, si prima quaeque bene ab eo consulta at-

ssim) *possum* E quid) *quod* C Iucundi) *Iucunde* omnes. nostis) om. E m st) *est laborum* LPMCR (*laborum memor. est præt.* E) qualibus) s C C.) *grauis* E palude) *paludem* L

Bas. *res tamen se*, Oxx. E§ om *se*. Paullo post etiam Pal. 1 uattuor alii Pall., Uχψ *iucunde.*
concludam) numeris, ut Horatius *concludere uersum* dixit. m *nostis omnes* Cicero dixit, oblitus uidetur, quot sermoni inter- fuxisset; nam ut intellegatur: *uos omnes Epicurei*, quemad- lum Gzius uolt, fieri non potest, quom, cur illi uersum suæ entiæ plane contrarium præter ceteros memoria retinerent, a caussa fuerit. Uersus est ex Andromeda: Ἀλλ᾽ ἡδύ τοι σω- τα μεμνῆσθαι πόνων, de quo Bremius Gatakeri Aduers. Miscell. 18 sqq. conferri iubet. *Suauis laborum st*, recto uersu, iam L, deinde Grut. e Pal. 1; adcedit cod. Moreli. (Gzius tacet.) *prima quæque*) ita ut, quodcunque, priore dempto, ipsum pri- m factum sit, continuo ipsum quoque obruatur, id est, aliud su- aliud continuo ordine et, ut nos loquimur, unum post alterum. prium et usitatum genus loquendi mire ignorarunt multi, ut res recentiores librorum de N. D. præter Orellium, hic post es uersus Dauisius et Gzius, nec pauca, quæ in lexicis ponuntur, pla recte explicantur (a Schellero p. 8463 ima, a Forcellino summa). Ascribam igitur plenius: de Inuent. I § 83 (*ut et s quaque pars*, *ut exposita st in partitione, sic ordine transi- r*, et paullo post: *ad primam quamque partem primum adces-* Acad. II, 49 (*Huic si perueneris, me tibi primum quicque con-*

que facta ipsius obliuione obruentur. **106.** Sed nobis uoluptatum perceptarum recordatio uitam beatam facit, et quidem corpore perceptarum. Nam si quae sunt aliae, falsum st, omnis animi uoluptates esse e corporis societate. Corporis autem uoluptas si etiam praeterita delectat, non intellego, cur Aristoteles Sardanapalli epi-

obruentur) *obruerentur* C 106. uitam beat.) *b. uit.* LCR e) om. E si etiam) *etiam si* LPMCR delectat) *non del.* L Sardanapalli) *Sardanapali* (LP)CROr.

cedente); de N. D. I, 77 (*Primum igitur quicque consideremus*); ibid. III, 7, de Diuin. I, 127, ad Fam. XII, 1 (quod ad Fam. VIII, 8, 8 in SCto legitur, minus huc pertinet; est enim: "quo ordine quique primi prætores fuissent"). Eodem modo dixit scriptor rhet. ad Herenn. III, 37: *ut identidem primos quosque locos — animo peruagemur*, et Lucretius I, 390, V, 292 et Curtius IV, 2, 8 (cap. 8 Z), ab Orellio alicubi citatus. Lucretius alibi eodem significatu dicit *primum quidquid*, ut V, 266 (*primum quidquid aquai*), 285 (*primum quidquid fulgoris*), 305 (*primum quidquid flammarum perdere semper*); nam *quisquis* apud eum, saltem neutro genere, sæpissime pro *quisque* dicitur.

obliuione obruentur) *Obruerentur* pars nett. edd., Uictor., Gruterus; *obruentur* (ut habent Mars., Man., Lbin., recentiores inde ab Ern.) Dauisius profert ex C. C. C. et Mead., Oxx. ex Uψ, Gzius etiam e Spir. et Gud. 1.

106. *uitam beatam*) Sic Gruterus et recentiores tacite; *beatam uitam* superiores.

si etiam præterita) Sic Lbinus et recentiores tacite, nisi quod *etiamsi* in tribus suis esse Gzius adnotat; Spir. igitur cum Erl. faciebat.

Sardanapalli epigramma) Quod monumento in urbe Nino inscriptum fuisse Chaldaicis litteris dicitur; Græcis uersibus sex quinqueue expressum apud multos Græcos scriptores legitur, quos enumerant Dauisius ad Tusc. V c. 35, 101 et Nækius, qui totum locum de monumentis Sardinapalli post Buherium diligentissime pertractauit, in libro de Choerilo Samio (Lips. 1817) p. 196 sqq. Tribuuntur enim uersus Choerilo, qui, siquidem Aristoteles de eius uersibus tamquam uolgo notis disputauit, Samius fuisse uidetur. Nækius tamen, quem incertum sit, Aristotelesne Choerilo tribuerit, multaque alia dubia, duos celebratissumos uersus, quos Aristoteles conmemorauit, incerti poëtæ uetustioris fuisse putat, ceteros Choerili Iasensis, qui Alexandrum comitatus est. Duo illi

ramma tanto opere dirideat, in quo ille rex Syriae gloriatur, se omnis secum abstulisse lubidinum uoluptates. Quod enim ne uiuos quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur, quomodo id mortuo potuit permanere? Fluit igitur uoluptas corporis, et prima quaeque auolat, saepiusque relinquit caussam poenitendi

Syriae) *Assyriae* C se) om. L abstulisse) tr. post *uoluptates* LPMCROr. poterat) *potuit* E quam) om. LPMCR dum) add. *uita* LPMCR mortuo potuit) *potuit mort.* LPMCROr. prima) *prona* M auolat) *ut aiebat* P *auolat* (LM *adu-lat*) *ut aiebat* LMCR caussam) *caussas* PCR

uersus hi sunt: Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔρωτος τέρπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται (alii habent ἐν ἔρωτι et λέλυνται), quos Cicero in Tusculanis Latinos fecit. Aristotelis iudicium, quod etiam in Tusculanis conmemoratur, in quo libro expositum fuerit, ignoratur.

rex Syriae) *Assyriae* ex C uenerat in Manutianam et propagatum est, donec Dauisius ex El. utroque et C. C. C. *Syriae* restituit, sed Oxx. ex Eψχ adnotant, Gziani omnes habebant. Et Graecos et Latinos saepissume Syriae nomine de Assyria usos esse, ostenderunt Dauisius et Buherius ad Tusc. l. c., Graeu. et Oudendorp. ad Iust. Caes. 22.

quam dum fruebatur) Sic Man. et Lbinus et deinceps omnes tacite, nisi quod Oxx. χψ om. *quam*, EU§ addunt *uita*. Uerum eam Erl. confirmat cod. Mor., id est, meliorum familia. (In *abstulisse* et *mortuo potuit* omnes tacite ut mei deteriores.)

prima quaeque auolat) Quid hoc sit, explicatum st. Generali significationi uoluptatis fluentis et instabilis addidit Cicero imaginem specialiorem. *Prona* pro *prima* etiam El. uterque (?) Par. 2, C. C. C., Mead., Ball., Ox. χ, tres *Gzi* (deteriores, ut adparet), aiderat que olim Uictorius, nuper Gzius (qui "editos ueteres plerosque omnis" sic habere narrat sua illa fide); *quaeque* putat esse *omnis*; quid putet esse *pronum auolare*, nescio. Aliter aberrauit Lam. Deinde additamentum illud *ut aiebat* (ortum, ut uidetur, ex *uo auolat*) habent edd. ante Lbinum excepto, si Hertelius non ...uit, Marso, codd. Pall. praeter 1 et 3, Mead., Oxx. omnes, duo Lamb. Omittit cum ceteris optumis Morelianus. (*Aduolat* Oxx. ...)

caussam poenitendi) Sic etiam Pal. 1 et Mor., Gzi omnes, nisi sed Gud. 2 *tam* (e compendio *cām*). Ceteri et edd. ante Dauisium *caussas*.

quam recordandi. Itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens:

Desine Roma tuos hostis —

relicuaque praeclare:

Nam tibi munimenta mei peperere labores.

Laboribus hic praeteritis gaudet; tu iubes uoluptatibus. Hic se ad ea reuocat, e quibus nihil umquam rettulerit ad corpus; tu totus haeres in corpore.

XXXIII. 107. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis, omnis animi et uoluptates et dolores ad corporis uoluptates ac dolores pertinere? Nihil tene

Nam) *Namque* LPMCR munimenta) *monumenta* omnes. peperere) *repe-rere* PMR *reperiere* L Hic) *et hic* E nihil umquam) *umquam* E *numquam* C rettulerit) *retulerat* C 107. ad corporis — dolores) om. E *ad corpus* R tene) *ne te* LPMCR

Desine Roma tuos hostis) Hæc uersus pars citatur etiam III de Orat. 167. Uidetur cum proxumo ex Enni annalibus esse; nam Scipio Enni totus uersibus tetrametris trochaicis scriptus fuisse uidetur, etsi de eo aliter nonnulli statuunt. Uerbum, quod omissum est, timendi significationem habuit. Nam quod Scaliger *postis* scribi uoluit (*ornare tropæis*), caussam non habet.

Nam tibi munimenta) *Nam* pro *namque*, quod tacite omnes ante Gzium ediderant, etiam Spir. Eo certior est Mureti emendatio, quam Gzius secutus est, restituentis: *Nam tibi munimenta*, quod postulat superioris uersus sententia (Uarr. Lectt. XI, 1). (In codd. sine dubio multis fuit *monimenta*.) Pro *peperere* etiam ψ et tres Gzi *reperere* (*repperere*), Eξ *repetere*.

rettulerit ad corpus) Coniunctiuos ex aduersatiua significatione ortus uidetur (*ex quibus tamen*). Rarius hoc est in eiusmodi sententia relatiua, quæ simul generis definitionem continet (*ea, e quibus*); sed tamen similiter § 102: *cauebit is, qui nobis quasi oraculum ediderit* &c. Nec longe ea remota sunt, quæ de causali coniunctiuo dixi ad § 15. Ernestius probabat *rettulerat*, secutique cum alii. Ad præsens (*reuocat*) aptius esset *rettulit*.

Cap. XXXIII, 107. *ad corporis uol. ac dolores*) Hæc uerba e Gzianis unus Gud. 1 seruabat; aberrauit oculus librari eius, a cuius codice melior familia orta est, in uoce *dolores*, idemque accidit in uno et altero deteriorum, ex quo in R (apud Marsum) ortum illud *ad corpus*.

Nihil tene) Sic etiam Spir., restituitque Gzius, etsi alienis-

lectat umquam — uideo, quicum loquar, — te igitur, orquate, ipsum per se nihil delectat? Omitto dignitan, honestatem, speciem ipsam uirtutum, de quibus te dictum st; haec leuiora ponam; poëma, oration quom aut scribis aut legis, quom omnium facto-

umquam) *inquam* R ante) *antea* E ponam, poëma) *poëma ponam* E om. se P quom aut) *aut cum* E

a conparauit. Transposita particula significatur, ita de Torte quæri, ut is ab aliis seiungatur, quod magis deinde declarallis *te igitur* &c., interpositis uerbis, quæ ad id ipsum perst.

hæc leuiora ponam, poëma &c.) Orationis formam, quod setur nominatiui (*tabula, locus* cett.), contra Dauisium, qui *potur* scribi noluerat, et editores iure defenderunt et A. Matus in disputatione de anacoluthis Ciceronis. Non subicitur enumeratio uoci *ponam*, sed noua instituitur sententia, in qua num actiones describuntur, deinde res nominibus appellantur; quom interrupta esset parenthesi (*nam si* &c.) et deinde oratio integrata (*sed ea*), non succurrebat orationis exitus, qui ad cedentis nominatiuos aptus esset; itaque *ea* accusatiuom fecit, nominatiui pendeant. Simillumus locus, durior etiam, quod tum breuissuma sententia relatiua orationis cursum inpediuit, itur III, 11; illud autem, quod III Tusc. 16 ponitur, iam plane legenter scriptum st. Utrumque locum aduocauit Bremius, sed admiscuit, hinc aliena, quod fecit etiam Matthiæus, qui *poëma*, tionem similiter pendere uoluit, quæ ad *scribis* et *legis* pertit. Nam accusatiuos et nominatiuos sic permiscere balbutientis t, non orationem declinantis. Addo II Tusc. 16 (*Ergo quod natura ipsa et quædam generosa uirtus statim respuit, — in* re.), ubi Moserus, quom interpungendo tollere anacoluthon uelsententiam sustulit, et ad Att. XV, 3, 1. Uoces *ponam* se etiam Pal. 1 inuertit, casu, opinor, in simillumis litteris. si quis *ponam* subditicium putauerit, dure hæc coniungentur: *leuiora, poëma, orationem quom aut scribis* &c., maxume rticula *quom*. Quæ secuntur de conquirenda historia, Torstudium significant, quod I, 25 tangitur. Luculli uillam ulanam (III, 7) aliasque (*uillarum magnificentiam*, Off. I, fama satis nobilitauit.

rum, quom regionum conquiris historiam, signum, t bula, locus amoenus, ludi, uenatio, uilla Luculli (u si tuam dicerem, latebram haberes; ad corpus dice pertinere); sed ea, quae dixi, ad corpusne refers? est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertina sumus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, q dixi, referri, aut deserueris totam Epicuri uoluptatem negaueris. 108. Quod uero a te disputatum st, maio esse uoluptates et dolores animi quam corporis, q trium temporum particeps animus sit, corpore au praesentia solum sentiantur, qui probari potest, ut

quom regionum) *aut reg.* E uenatio) *uenationes* E diceres) *dicere* l eo) om. E referri) *referre* omnes, Or. 108. uero) om. E a te) *late* LP particeps animus) *an. part.* LR sit) *fit* LM qui) *quid* PMR *quid id* E

si in eo perstiteris, — referri) Secutus sum Ernesti coniectu *referri* pro *referre* scribens. Gzius uolgatam scripturam ita fendit, ut patet audiri *te* (*si in eo perstiteris, te referre*). A quamquam interdum post simplex declarandi et arbitrandi uer omittitur apud infinitiuom pronomen eiusdem personae (de qua nere paullo distinctiora esse puto, quae in Emendatt. Tull. p. dixi, quam quae, iis non contentus, Handius ad Wopkens. p. tamen numquam post huiusmodi conpositionem: *in eo persisto*, nomen omissum reperietur, quoniam ab ea sententia subiecta cessario separatur. Bremius *perstiteris referre* coniungit, u *referre perseueraris*. Et quamquam neque apud Ciceronem n si recte memini, apud alios eius aetatis prosae orationis scrip legitur *persto facere*, sed apud poëtas et Tacitum, Ciceronem dicere potuisse, non ausim negare, quom uideam, eum non i insolenter dixisse *insto facere* (in Uerr. III, 186); sed ut di *in eo persto* et deinde ad *in eo* addiderit *referre*, id uero fier quit. (Ne quis tolli *in eo* uelit auctoritate Erl. cod., quom (hic eius scripturam non neglexerit, de Spir. autem tacuerit, t ret, ceteros meliores ab eo dissentire; et saepissume omittem brarius peccauit, ut § 106 in *nihil*.) Praeterea, quom ad negi requiratur accusatiuos cum infinitiuo, eadem orationis et sent forma uerbis *in eo perstiteris* subici debuit.

108. *a te*) *Late* ξψχ, Gud. 1, Bas., edd. uett., excepto I ante Man. Itaque *a te* notatur in mgine Crat.

qui probari potest, ut) De hac coniunctione uerborum d et ad § 6. Qui autem sententiam terminari uoluerunt uerbi

qui propter me aliquid gaudeat, plus, quam ego ipse, gaudeat? [Animo uoluptas oritur propter uoluptatem corporis, et maior est animi uoluptas quam corporis; ita fit, ut gratulator laetior sit quam is, cui gratuletur.] Sed, dum ecficere uoltis beatum sapientem, quom

aliquid gaudeat) *aliquid gaudet* Or. gaudeat — ipse) om. LPMOR Animo) *animi* COr. cui) *qui* E gratuletur) *gratulatur* ELM

t, deinde adiungi *ut*, hoc est, *ita ut* (*ex quo fit, ut*), Ciceronem ducant adfirmationi Torquati negationem simpliciter opponentem; ipse commodius Torquatum urget demonstrando, quid ex eo, quod dixerit, sequatur. Pro *qui* etiam Pall. omnes et Oxx. Eξψ id, uolgari mendo.

gaudeat, plus, quam ego ipse, gaudeat) In deterioribus codd. omnibus (Pall., Dauisianis, Oxx., Gzi præter Erl. et Spir.), si utero et Dauisio credimus, etiam in Pal. 1 et El. 2, exciderunt uerba *plus — gaudeat*. Restituit ea Uict., adnotata iam in margine Crat. Sed Gzius priore loco e Spir. posuit *gaudet*. Si ita in Spir. erat, male is discedebat ab Erl. et mg. Crat. Nam et orationis coniunctiuom (in generali notione sententiaque pendente) postulat et in *gaudeat* bis posito aberrauit librari oculus, quom illa, quae dixi, uerba omisit. (Ueteres quædam editiones, ut Marsi et Crat., hæc sic interpolata habent: *qui propter me aliquid gaudeat, animo gaudeat, si uoluptas animi, ut dicitis, oritur* &c.)

Animo uoluptas — gratuletur) Hæc uerba non inmerito Bremio (qui tamen etiam superiora: *ut is — gaudeat* damnabat), Matthiæo recentioribusque editoribus spuria uisa sunt; Gzius et Otto sustulerunt. Nihil enim continent nisi explicationem eius similitudinis, qua Cicero usus est, animum propter corpus gaudentem cum homine propter alterum de aliqua re gaudente conparantis, in syllogismi formam putide ita redactam, ut animus gratulator fiat corporique gratuletur; eaque explicatio ne coniungitur quidem cum relicua oratione; debebat enim saltem dici: *Animi enim uoluptas* &c. Adcedit uocabulum *gratulator* apud nullum alium scriptorem Latinum positum, cuiusque fingendi nulla omnino hic necessitas erat. Tum perpetuus Ciceronis usus postulabat, ut *animi uoluptas* diceretur; sed *animo* summo codicum consensu confirmatur (mg. Crat., Pall., Par. trium apud Dau., El. utriusque, C. C. C. et Ball. (ξψ), Mead., Oxx. etiam Eχ, Gzianorum omnium); *animi* ex ed. pr. in Manutianam et ceteras propagatum est præter Dauisianam. (*Gratulatur* pro *gratuletur* Par. 1,

maxumas animo uoluptates percipiat, omnibusque bus maiores, quam corpore, quid occurrat, non u Animi enim dolores quoque percipiet omnibus pa maiores quam corporis. Ita miser sit aliquando n

quid) *quod* E corpore — maiores quam) om. M dolores quoque *del.* omnes, Or. corporis) *corpore* C

2, Mead., El. 1, χ.) Tenemus igitur h. l. eius generis add tum, de quo in Opusc. Academ. p. 148 dixi posteaque mum huius exemplum in II Legg. 48 coargui (in disput. d Cic. de legg. 1836 p. 21), adnotationem, qua Ciceronis s explicatur et aliter conformatur, ipsius uerbis admixtam eo codice, ex quo omnes nostri ducti sunt. Alia plurium rum additamenta, quæ iam in eo fuerunt, arguentur III, : et V, 21. (Quæ præterea in his uerbis Gzius reprehendit habent.)

omnibusque partibus maiores) Sic Latini locuntur, significant, quod Germanis est: *unendlich grösser*. Est eni ultumum et extremum eius multiplicationis, qua *multis maius* aliquid dicimus (*vielmal*). Schellerus (p. 7459) præt locum citat huius operis V, 93, sed minus recte inter Addo de Inuent. 1, 58: *omnibus partibus commodius*.

quid occurrat) Paullo insolentius dictum de eo, quod tera parte obsistat et obiciatur; quom tamen *occurrant* on quæ incidimus, et quom *occurrere atque obsistere consiliis* dicatur (Cat. III, 17) et similia, non erat, cur Ernestius tate scripturæ dubitaret.

Animi enim dolores quoque) Correxi, quod perspicue m erat; nam quom uoluptatibus animi contrarii ponantur huic uocabulo necessario subiciendum erat *quoque*, cuius p a librariis transpositæ exempla aliquot indicaui in Opus p. 181. Adcedit, quod uox *quoque* ita adhæret principali, sequitur, ut ab ea non diuellatur alius particulæ interpo in tali concursu priore loco sit; itaque scribendum erat *quoque enim*. Apud Ciceronem ubi *enim* et *quoque* con nunc non memini; apud Liuium sæpe (II, 18: *id quoq* III, 50: *illis quoque enim*, XXIII, 12, XXVII, 22, XXX, 1, 30, XXXVI, 27; notauit Kreyssigius in Nou. Annal. I Supplem. uol. I p. 53); sed apud Ciceronem eodem mo bitur (Diu. in Cæc. 32): *huius quoque igitur*, non: *huis quoque*.

st is, quem uos beatum semper uoltis esse; nec uero id, dum omnia ad uoluptatem doloremque referetis, ecficietis umquam. 109. Quare aliud aliquod, Torquate, hominis summum bonum reperiendum st; uoluptatem bestiis concedamus, quibus uos de summo bono testibus uti soletis. Quid? si etiam bestiae multa faciunt, duce sua quaeque natura, partim indulgenter uel cum labore, ut in gi-

st) om. L omnia) om. LP referetis) *refertis* LC *referatis* R 109. aliquod) *aliquid* omnes, Or. summum bon. rep. st) *rep. est s. b.* L quæque) *quaeque* E

109. *aliud aliquod*) Sic recte Lbinus; uid. ad I, 48.

partim indulgenter cum labore &c.) Neglegenter Cicero partis et membra sententiæ distribuit. Primum illud, multa bestias facere duce sua quamque natura, non plenum st; addi enim debet, qualia faciant. Sed hoc, quod uniuerse dici debuit (*ex quibus adpareat, aliud quiddam iis propositum esse, non uoluptatem*), subiecit primo membro partitionis (*partim indulgenter uel cum labore, ut &c.*). Poterat hoc aliquo modo differri, etsi post illud *multa faciunt* expectabatur, sed primo membro separatim non recte subicitur. Deinde in primo membro, posito aduerbio *indulgenter* et adcommodato ad generale uerbum *faciunt*, directo unius uirtutis similitudinem in bestiarum actione significauit, eam autem actionis earum partem, in qua indulgentia adpareret, in sententia subiecta quasi exempli loco posuit (*ut in gignendo, in educando adpareat*); in proxumis ita ipsam actionem specialibus uerbis describit, ut non statim adpareat, saltem non dicatur, quæ sit in ea uirtus uirtutisue similitudo (*partim cursu et peragratione lætantur &c.*). Offenderunt hæc editores aliquot, et merito; nam Gzius et Otto ideo omnia præclare habere putant, quod ad difficultatem intellegendam torpeat; corrigere iniuria conati sunt, nec res processit; nam parti incommodi subueniunt, partem relinquont aut augent, ut Pearcius et Ernestius, qui legi uolunt: *partim indulgent labori in gignendo, in educando, ut perfacile &c.* Uiolentiam correctionis omitto; illud etiam, quod *indulgere labori* poëtice dicitur et alio significatu; sed hi, dum in primo membro ipsam actionem eodem modo significari uolunt, quo in proxumis, prorsus intolerabile ecficiunt illud, quod sic plane separatim dicitur: *quid, si etiam bestiæ multa faciunt?* Deinde non tollunt inæqualitatem eam, quæ ex eo oritur, quod primo membro adiciuntur illa: *ut perfacile &c.* Mihi ipsi aliquando, quom nondum satis perspicerem, quot festinantis stili in-

... perfacile adpareat, aliud quidda... uoluptatem: partim cursu et pera... congregatione aliae coetum quodam n... 110. Uidemus in quodam uoluc... indicia pietatis, cognitionem, me...

... MC iis) *his* R partim cursu) *turtures et curss* I... et peragratione) *peragr.* E *et peregrinatione* LPM... 110. uolucrium) *uolucrum* LMCR *uolucrum*...

... haberent, in mentem uenerat: *Quid? si etiam b...* — *partui indulgentes uel cum labore &c.*, ut h... erga partum (intellegebam enim, *quæ nata es...* de omnibus diceretur, deinde separatim: *partim* — ... in hoc conatu inprobo et intellego, sic tolli gen... sententiæ de uniuersa bestiarum actione. Conmemor... alii similia quærant.

... *cursu*) Sic præter Erl. etiam Pal. 1, Morel., ... edd. inde a Grutero. Deteriores aliorum interp... *turtures et*, ut fere editum st, Pal. tres, Ox. U (... *cicures et* duo Pall., $\chi\psi$. Dau. tacet, Gzius cade... dicit. Deinde *peragratione* erat etiam in cod. Mo... Crat., id est, in melioribus (Gzius tacuit de Erl. non ... de Spir.); recepi, etsi, ut *peragrare* accusatiuom ha... *peragratio* ad certum aliquem locum referri debere u... tamen *peragrare* Cicero absolute posuit pro Mil. 98. ... tam eas bestias significat, quæ peregrinantur in ... (quod fere coetu ciuitatem imitante fit), quam eas, ... dispersæ et sine coetu uagantur.

110. *in quodam uolucrium genere*) *Uolucrium* primus Lbi... p. 119, qui sic Ciceronem scripsisse testatur; *uoluc...* Oxx. quattuor, Gziani omnes. Ceterum hinc ortam is... codicibus paullo ante turturum nomen putauerim. ... de certo quodam genere Ciceronem locutum esse, adparet, ... significet, incertum st; nam in pluribus generibus ci... indicia sunt. Adeo hoc obscure scriptum st, ut uerear, ... Cicero sumptum non perspicue intellexerit. Quod *cog...* et *memoriam* addit, non mentis facultates significat (das F... ermögen Gzius interpretatur), sed auis illas, quid boni ... meminisse et eos, a quibus acceperint, cognosse di... igitur oratio in eodem genere, quod *desideria* nomin... enim uox est in codd. fere omnibus (mgine Crat., de ... errat, cod. Tusani, Pall., El. utroque, Ball., C. C. C., Me...

riam; in multis etiam desideria uidemus. Ergo in bestiis erunt secreta a uoluptate humanarum quaedam simulacra uirtutum, in ipsis hominibus uirtus, nisi uoluptatis caussa, nulla erit? et homini, qui ceteris animantibus plurumum praestat, praecipui a natura nihil datum esse dicemus?

XXXIV. 111. Nos uero, si quidem in uoluptate sunt omnia, longe multumque superamur a bestiis, quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios atque abundantis nihil laborantibus; nobis autem aut uix aut ne uix quidem suppetunt multo labore quaerentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis bonum et hominis idem mihi uideri potest. Quid enim tanto opus est instrumento in optumis artibus conparandis, quid tanto

desideria) *disciplinam* CROr. Ergo) *erunt* E (et mox *erunt*). præcipui) *præcipuum* L *præcipue* ceteri. datum esse dicemus) *esse dic. dat.* E 111. sunt) *sint* C superamur) *separamur* E atque) *uarieque* LPMCR abundantis) *habundantibus* E multo labore) *lab. m.* E pecudis) *pecudum* PMCR optumis) *bonis* L quid) *qui* E

1, Gzianis præter Bas.), edideratque Uictorius et deinde Gruterus; in paucissumis et deterrumis codd. (Par. 1 et 2, si Dauisio credimus, Bas.; siletur de Ox. EU) substitutum st *disciplinam*, quod Dauisius et recentiores probarunt. Disciplina adhibetur bestiis, in earum natura non est. *Uidemus* extremo loco omittitur in quibusdam editt. (Uen. 1480, Crat., deinde Man. et Lbin.) nec adnotatur ex EU; in mg. Crat., Pall., Dauisianis, Gzianis erat; commodius altero utro loco abesset; in hoc tamen orationis ascensu ferenda repetitio uidetur. Paullo post *præcipui* a Manutio restitutum puto; nam Uictorius superioresque *præcipue*, et sic EU$\chi\psi$, Gzi quattuor; quintus, Gud. 1, ut L; Grut. et Dau. tacent. Correctio necessaria st.

Cap. XXXIV, 111. *atque abundantis*) Sic etiam mgo Crat., El. 2, Spir., recepitque primus Dauisius. Gud. 2 *uarios* omittebat. *Uarie abundare* nihil est. Mox pro *aut uix* Gud. 1, Bas. *uix*.

pecudis bonum) Sic Manutius, deinde Grut. et Dau. tacite et felicai deinceps. *Pecudum* U$\chi\psi$ (recte de Eξ tacetur) et, si Gzio credis, omnes eius codd., sed excipiendus erat Erl. et, opinor, Spir. (Mox, quem ederetur *optumorum studiorum*, in mgine Crat. adnotatum alterum st.)

gnendo, in educando perfacile adpareat, aliud quidda propositum, non uoluptatem; partim cursu et per tione laetantur; congregatione aliae coetum quodam ciuitatis imitantur. 110. Uidemus in quodam uolu genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, n

quiddam) *quoddam* MC iis) *his* R partim cursu) *turtures et curs* *cicures et cursu* C et peragratione) *peragr.* E *et peregrinatione* LP alias coetum) *alia rerum* C 110. uolucrium) *uolucrum* LMCR *uolucri*

dicia hi libri haberent, in mentem uenerat: *Quid? si etiam multa faciunt — partui indulgentes uel cum labore &c.*, ut indulgentia erga partum (intellegebam enim, *quae nata* communiter de omnibus diceretur, deinde separatim: *partim* - Nunc et alia in hoc conatu inprobo et intellego, sic tolli ge exordium sententiae de uniuersa bestiarum actione. Conmem men, ne alii similia quaerant.

partim cursu) Sic praeter Erl. etiam Pal. 1, Morel., mgo Crat., edd. inde a Grutero. Deteriores aliorum inte ut nostri; *turtures et*, ut fere editum st, Pal. tres, Ox. U *turtures*), *cicures et* duo Pall., *χψ*. Dau. tacet, Gzius ead suis fuisse dicit. Deinde *peragratione* erat etiam in cod. mgine Crat., id est, in melioribus (Gzius tacuit de Erl. n nus quam de Spir.); recepi, etsi, ut *peragrare* accusatiuom solet, sic *peragratio* ad certum aliquem locum referri debere tur; sed tamen *peragrare* Cicero absolute posuit pro Mil. 98 cero non tam eas bestias significat, quae peregrinantur in terras (quod fere coetu ciuitatem imitante fit), quam eas, huc illuc dispersae et sine coetu uagantur.

110. *in quodam uolucrium genere*) *Uolucrium* primus e Charisio p. 119, qui sic Ciceronem scripsisse testatur; *uol* etiam Oxx. quattuor, Gziani omnes. Ceterum hinc ortam terioribus codicibus paullo ante turturum nomen putaueris. ut, de certo quodam genere Ciceronem locutum esse, adpare quodnam significet, incertum st; nam in pluribus generibus modi indicia sunt. Adeo hoc obscure scriptum st, ut uere aliunde Cicero sumptum non perspicue intellexerit. Quod *tionem* et *memoriam* addit, non mentis facultates significat (de sungsvermögen Gzius interpretatur), sed auis illas, quid be ceperint, meminisse et eos, a quibus acceperint, cognosse Ascendit igitur oratio in eodem genere, quod *desideria* nos tur; ea enim uox est in codd. fere omnibus (mgine Crat., Gzius errat, cod. Tusani, Pall., El. utroque, Ball., C. C. C.,

iam; in multis etiam desideria uidemus. Ergo in beiis erunt secreta a uoluptate humanarum quaedam siulacra uirtutum, in ipsis hominibus uirtus, nisi uoluatis caussa, nulla erit? et homini, qui ceteris animantius plurumum praestat, praecipui a natura nihil datum se dicemus?

XXXIV. 111. Nos uero, si quidem in uoluptate nt omnia, longe multumque superamur a bestiis, quius ipsa terra fundit ex sese pastus uarios atque abunntis nihil laborantibus; nobis autem aut uix aut ne x quidem suppetunt multo labore quaerentibus. Nec men ullo modo summum pecudis bonum et hominis em mihi uideri potest. Quid enim tanto opus est inrumento in optumis artibus conparandis, quid tanto

desideria) *disciplinam* CROr. Ergo) *erunt* E (et mox *erunt*). praecipui) *cipuum* L *praecipue* ceteri. datum esse dicemus) *esse dic. dat.* E 111. t) *sint* C superamur) *separamur* E atque) *uarieque* LPMCR abundantis) *undantibus* E multo labore) *lab. m.* E pecudis) *pecudum* PMCR optumis) *tis* L quid) *qui* E

Gzianis praeter Bas.), edideratque Uictorius et deinde Gruterus; paucissumis et deterrumis codd. (Par. 1 et 2, si Dauisio credi-, Bas.; siletur de Ox. EU) substitutum st *disciplinam*, quod uisius et recentiores probarunt. Disciplina adhibetur bestiis, in rum natura non est. *Uidemus* extremo loco omittitur in quibusm editt. (Uen. 1480, Crat., deinde Man. et Lbin.) nec adnotar ex EU; in mg. Crat., Pall., Dauisianis, Gzianis erat; commo- altero utro loco abesset; in hoc tamen orationis ascensu fe- repetitio uidetur. Paullo post *praecipui* a Manutio restitum puto; nam Uictorius superioresque *praecipue*, et sic EU$\chi\psi$, Gzi ittuor; quintus, Gud. 1, ut L; Grut. et Dau. tacent. Correctio cessaria st.

Cap. XXXIV, 111. *atque abundantis*) Sic etiam mgo Crat., 1 2, Spir., recepitque primus Dauisius. Gud. 2 *uarios* omit- bat. *Uarie abundare* nihil est. Mox pro *aut uix* Gud. 1, *uix*.

pecudis bonum) Sic Manutius, deinde Grut. et Dau. tacite et lcui deinceps. *Pecudum* U$\chi\psi$ (recte de Eξ tacetur) et, si Gzio dis, omnes eius codd., sed excipiendus erat Erl. et, opinor, Spir. , quem ederetur *optumorum studiorum*, in mgine Crat. adnota- alterum st.)

concursu honestissumorum studiorum, tanto uirtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem nisi ad uoluptatem conquiruntur? 112. Ut, si Xerxes, quom tantis classibus tantisque equestribus et pedestribus copiis, Hellesponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulauisset, terram nauigasset, si, quom tanto inpetu in Graeciam uenisset, caussam quis ex eo quaereret tantarum copiarum tantique belli, mel se auferre ex Hymetto uoluisse diceret, certe sine caussa uideretur tanta conatus, sic nos sapientem, plurumis et grauissumis artibus atque uirtuti-

honestissumorum) *optimorum* C si ea nullam) *sed ea iam non* E 112. Athone) *Athoue* M terram) *terramque* (P)C caussam) *caussam eius* LPMCR auferre) *afferre* LPMCR nos) *uos* L atque) *et* L

112. *Ut, si Xerxes, quom — si, quom — uenisset*, &c.) Sententia condicionali: *si Xerxes — diceret*, quæ definitur adiecta temporis et rerum ante gestarum notatione, includitur altera propior et subsequens condicio: *si — quis quæreret*, eique iterum interponitur significatio laboris ante exhausti (*quom tanto* &c.), nec quicquam a recta orationis norma deflectit. Turbarunt tamen Lbinus, Dau., Gzius. Similia exempla condicionis propioris et posterioris priori subiectæ reperiet, qui operæ pretium putabit, in orat. pro Rosc. Am. 2, pro Sest. 45, Off. III, 30, ad Fam. XIII, 26, 2, in hoc opere IV, 22.

Athone perfosso) Quom Uict. edidisset *Athoue* (quod erat in tribus Pall., El. 1, Par. 1, 3, ψ, Gzi, ut uidetur, præter Erl. et Gud. 2), Manutius alterum coniectura restituit, alii e codd. (etiam Mor.). *Athonem* Cicero dixit de R. P., *Athones* Lucilius. In mgine Crat. *Atho* notatur, uix e codice.

terram nauigasset) Asyndeto utitur in celeri magnarum rerum et graui notatione; nam sic Uict., Dau., Gzius ex El. (utro?) et Mead., χ, Spir. In Gud. 2, Ox. ξ erat *uel terram*. Colorem simillumum orationis de eadem re Ursinus demonstrauit in Isocrat. Panegyr. p. 68 Steph. (64 Bekk.): *ὥστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δ' Ἄθω διορύξας.*

caussam quis) Sic etiam Spir., et uiderant Th. Bentleius et Bremius dolendum esse *eius*, quom sequeretur *tantarum copiarum*.

mel se auferre) Sic etiam Pal. 1, Mor., Spir. et, ut uidetur, Eξ. Ceteri *afferre*.

ous instructum et ornatum, non, ut illum, maria pedibus
eragrantem, classibus montis, sed omne caelum totam-
que cum uniuerso mari terram mente conplexum, uo-
uptatem petere si dicemus, mellis caussa dicemus tanta
molitum. **113.** Ad altiora quaedam et magnificentiora,
mihi crede, Torquate, nati sumus; nec id ex animi so-
lum partibus, in quibus inest memoria rerum innumera-
bilium, in te quidem infinita, inest coniectura conse-

113. in te) *inde* E *uitæ* (*uite*) ceteri; *et ea* Or. consequentium) *consequen-tia* E

113. *nec id ex animi solum partibus*) Additurus erat: *sed tiam ex corpore intellegi potest*, aut similia, sed pluribus de nimo interpositis, orationis progressum mutauit in illis: *ergo hæc* &c.

in te quidem infinita) Sic aperte Pal. 1, ξ (*E* addit Gzius, non ed. Hal.); eodem spectat Erl. et Spir. scriptura *inde* et ceterorum codicum *uite* (*uitæ*); nam *in*, *ni*, *ui*, *iu* in codd. certi generis uix discernas. (Cfr. § 118 *uideo* pro *in deo*.) Quod generaliter Cicero dixerat, coniungit cum breui significatione eius, quem contra disputat, in hoc ipso genere præstantiæ, quemadmodum Torquatus in libro I, 50 inducitur similiter Ciceronis laudem breuiter significans (*ut te consule*). *Diuina* Torquati *memoria* in Bruto 265 laudatur eademque hic I, 25 significatur. Quod uolgo edebatur, sensum non habebat; nam *uitæ* memoria quæ sit, quæ separatim extollatur et infinita dicatur, nemo intellexerit. Itaque Lambinus et nuper Schuetzius et Orellius Manutium sequentes *et ea quidem* scripserunt, coniectura non recta. Nam illo modo ei rei, quæ iam nude posita st aut in alio genere laudata, singularem laudem adiungimus. Atqui *infinita memoria* quom sic dicitur, in eodem prorsus genere st, quo *innumerabilium rerum*; itaque augentes coniungere possumus: *infinita memoria innumerabilium rerum*, ut dicitur Tusc. I, 57; distinguere hoc modo: *memoria innumerabilium rerum, et ea infinita*, non possumus. Et dicitur, ut posui: *et ea infinita*, non: *et ea quidem inf.* Gzius edidit: *inde quidem infinita inest coniectura*, et hæc ab *inde* ad uocem *contemptio* parenthesi inclusit, in quo nescio utrum mirabilius dicam, quod anaphoram apertam uocis *inest* non uiderit, an quod in animi *partibus* unam memoriam inesse dici crediderit, ut ex memoria nascantur et ei subiecta sit coniectura, pudor, mortis dolorisque contemptio. Et tamen ... illius, quasi non incredibilis hæc peruersitas sit, unum uitupe-

quentium, non multum a diuinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem iustitiae fida custodia, inest in perpetiendis laboribus adeundisque periculis firma et stabilis doloris mortisque contemptio; — ergo haec in animis; tu autem etiam membra ipsa sensusque considera, qui tibi, ut relicuae [corporis] partes, non comites solum uirtutum, sed ministri etiam uidebuntur. 114. Quod si in ipso corpore multa uoluptati praeponenda sunt, ut uires, ualetudo, uelocitas, pulchritudo, quid tandem in animis censes? in quibus doctissumi illi ueteres inesse quiddam caeleste et

societatem) add. *tuendam* L firma — contemptio) *firma mortis stabilisque cont.* L (om. *doloris* etiam P) in animis) *inanis* L tu) *tum* PL [corporis]) om. E sine uncis Or. uidebuntur) *uidebantur* PMCR 114. quod si) *quid si* MR

rat, quod non recte coniungantur *inde* et *inest*. Itaque Otto hoc ita defendit, ut enarret: *daher* (quia memoria et in animo) *ist darin* (in animo) *enthalten*. Reperiet hic uir, si opus erit, etiam quo defendat *quidem* in illa sententia. Sed cur has quisquilias curamus? Hoc potius dicamus, memoriae et coniecturae commemoratione hic simul totam prudentiam significari, cui adiungantur tres relicuae summae uirtutes.

in perpetiendis) Praepositionem prorsus necessariam (significatur enim materia et occasio illius contemptionis) Gzius in Spir. et Gud.1 non esse tradidit et deleuit. Accedit Otto et datiuos esse narrat, "qui finem indicent." Scilicet ut triumuiros aeri flando feriundo dicimus, sic etiam *contemptionem doloris patiendo labori*.

ut relicuae [corporis] partes) Om. *corporis* etiam Spir. Uid. ad I, 39.

uidebuntur) Sic, ut primus Manutius edidit, deinde Gruterus tacite, etiam Spir. Oxx. tantum ex χ enotarunt *uidebantur*, quod erat in Dauisianis (Par. tribus, El. utroque, C. C. C.) et Gzianis ceteris. Hinc Dauisius, non animaduertens, necessario dici, quid Torquatus considerando intellecturus sit, efficiebat: *qui tibi — non comites solum u o l u p t a t u m — u i d e b a n t u r*.

114. *Quod si in ipso* &c.) Sic etiam Spir., recepitque Gzius. Quod sequitur: *quid tandem — censes?* hanc concludendi formam postulare uidetur. Cfr. Orat. 51. Mox *ueteres* pluris intellegere potuit, aut Anaxagoram et qui ab eo profecti τὸν νοῦν θεὸν faciebant (uid. ad Tusc. I c. 26, 65), aut Socratem et Platonem (in Phaedro et aliis multis locis).

sinum putauerunt. Quod si esset in uoluptate summum bonum, ut dicitis, optabile esset, in maxuma uoptate, nullo interuallo interiecto, dies noctisque uer-i, quom omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi uerentur. Quis est autem dignus nomine hominis, i unum diem totum uelit esse in isto genere uolupta-! Cyrenaici quidem non recusant; uostri haec ueredius; illi fortasse constantius. 115. Sed lustremus mo non has maxumas artis, quibus qui carebant, ines a maioribus nominabantur; sed quaero, num eximes, non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed idiam, Polyclitum, Zeuxin, ad uoluptatem artis suas exisse. Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum am ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? Quae autem alia caussa erroris tanti, tam longe lateque difi, nisi quod is, qui uoluptatem summum bonum esse cernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio ate consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi lesuma parte deliberat? Quaero enim de te, si sunt di,

maxuma uoluptate) *uol. max.* LMPCROr. interuallo) *uallo* E dulcedine ni quasi) *qu. dulc. omni* L isto genere) *gen. isto* E hæc) *hic* E 115. ad uoluptatem) *ad uoluptates* LPMCR est autem) *autem est* omnes. esse decernit) *cernit* E non) om. E animi, in qua — parte) om. P in) om. E animi leuissima) *leuissima* C deliberat) *deliberatur* E sunt) *sint* M

in maxuma uoluptate) Sic etiam Spir. In Gud. 1 et ed. Crat. *maxima in uol.*

115. *Non has maxumas artis*) Uirtutes sic appellat, Stoicom usum sequens, simul ut etymologiam illam adiungat uocis ars. Deinde uerbo *lustremus* post remotionem illam (*non has* m.) subiciendum erat: *sed leuiores illas* aut simile quid; sed tionem, ut solet, auertit. Non multum discedit hæc species declinationis ab ea, quam in uerbis *non tam — sed* pro: *tam — quam* conmemoraui ad I, 1. Mox *Polyclitum* (non *Polycletum*) Erl. et Spir. Uid. Zumpt. ad Uerr. p. 656.

ad uoluptatem) Sic Iunt., Crat., tum Dauisius tacite et recensus; confirmat nunc Erl. Ceteri (Grut. tacite, Oxx.) *uoluptates*. Mox *quae st autem* primus Schuetzius e Gud. 1; ceteri *autem est*.

gnam indolem, quos suis commodis inseruituros et, quidquid ipsis expediat, facturos arbitrabimur? Nonne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? Tollitur beneficium, tollitur gratia, quae sunt uincula concordiae. Nec enim, si tuam ob caussam cuipiam commodes, beneficium illud habendum st, sed feneratio, nec gratia deberi uidetur ei, qui suam ob caussam commodauerit. Maxumas uero uirtutes in-

expediat) *expediet* L facturos) add. *esse* E arbitrabimur) *arbitramur* ELMCR si) *cum* E ob) om. E cuipiam) *cui* E *cuiquam* ceteri, Or. ob caussam commodauerit) *commodauerit caussam* E *ob suam caussam feneraverit commodauerit* L

117. *facturos arbitrabimur*) Hoc, quod Gzius e Par. 1 et 2 Dauisii, Gud. utroque et Bas. suis posuit, retinui, quod idem Merelius adnotauit e suo et quod necessarium st propter *dicemus*. Nec recte pro hoc substituetur *dicimus*, ut paullo ante Cicero dixit *arbitramur*, quid nunc statim de re proposita iudicandum sit, interrogans; hic quæritur, quid de iis, quæ aliquando occurrant, statuendum putetur.

tuam ob caussam) Præpositionem omittit etiam Spir. et hic et paullo post (transponatne etiam uerba, non dicitur). Fieri potest, ut, quom Cicero scripsisset *tua caussa* et *sua caussa*, librarius uerbi, quod est *commodare*, naturam ignorans, ei accusatiuum in codice archetypo adcommodarit, deinde in deteriorum principe præpositio adcesserit.

cuipiam commodes) Aut sic scribendum erat aut cum Erl. et Gud. 1 *cui;* illud malui, quod et ab Erl. Spirensis discedere uidetur et sic origo ceterorum scripturæ intellegitur. *Quisquam* et *ullus* (ut breuiter conplectar rem non ignotam neque difficilem) quom generaliter adfirmatiua sint (Jemand überhaupt, quisquis est et qualiscunque st), ex quo fit, ut in negatione generali ponantur, cum condicionali particula sic coniunguntur, ut generalem condicionem esse significetur, in qua satis sit, non omnino negari; itaque omne momentum orationis est in pronomine et in negationis generalis contrariæ remotione. Ubi autem in sententia condicionali tantummodo incerta persona aut res includitur, ibi necessario aut *quis* aut *quispiam* dicitur aut *aliquis*. Non magis igitur hic ferendum erat *cuiquam* quam pro Cluent. 145 *quemquam*, ubi optumi codices subuenerunt. Contrarius error in editiones recentiores irrepsit IV, 45, ubi *si quidpiam* ferri nequit, requiritur *si quicquam* (wenn irgend etwas); cfr. IV, 54, V, 77.

omnis necesse st, uoluptate dominante. Sunt n turpitudines plurumae, quae, nisi honestas natura amum ualeat, cur non cadant in sapientem, non est e defendere. 118. Ac ne plura conplectar (sunt ι innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus cludat necesse st. Quod iam a me expectare noli. ι introspice in mentem tuam ipse, eamque omni co-ione pertractans, percontare ipse te, perpetuisne ma-ιoluptatibus perfruens in ea, quam saepe usurpabas, quillitate degere omnem aetatem sine dolore, ad-pto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, fieri non potest, sine doloris metu, an, quom de ibus gentibus optume mererere, quom opem indigenti-salutemque ferres, uel Herculis perpeti aerumnas. enim maiores nostri labores non fugiendos tristis-

ecesse) *ut esse* E est) om. P honestas) *honesta* ELP in sapientem) *in-item* E 118. aditus) *bene aditus* E perfruens) *perfluens* MCR uos) ι gentibus) om. E mererere) *merere* LM nostri) *uestri* E

honestas natura) ἡ ἀρετὴ φύσει. Correctio hæc est; nam Pall. es et Mor. cod. *honesta natura* (Dau. et Gzius tacent). Sed nsi intellegatur *naturalis bonitas*, malam doctrinam uincens, amen ad hunc locum nihil pertinet omnino, ubi exponitur, secuturum sit, nisi aliud uitæ agendæ fundamentum ponatur, n Epicurus posuerit, uirtutem uoluptatis caussa inducens. Crat. *honestatis natura* et in mgine *honestas*, non ex antiquo cod. E§ ex *honesta natura* unum ecfecerunt: *honestas*.

118. *uoluptatis aditus intercludat*) Lbinus *uoluptati;* uid. 87.

uoluptatibus perfruens) Sic primus Lbinus; confirmant Pall. 1, 1, 4, Gziani omnes, E§, ut uidetur. *Perfluens* erat in Daui-is omnibus. *Adfluere uoluptatibus* dicitur, non *perfluere*.

de omnibus gentibus) *Gentibus* abest etiam a Spir. Scripsitne re: *de hominibus?* Adnotanda autem orationis in uerborum teribus mutatio. Nam incipit Cicero dicere tamquam de ea-rerum optione, quæ fieri fortasse possint (*malis*), deinde, quasi s audacter hoc fingatur, declinat ad illam formam (*mererere*, s), in qua intellegitur *si posses*, non *si possis*.

tristissumo tamen uerbo, ærumnas) Extremum uerbum, propter onis grauitatem non necessario adiectum, damnabant Dau. et

gnam indolem, quos suis commodis inseruituros et, quidquid ipsis expediat, facturos arbitrabimur? Nonne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? Tollitur beneficium, tollitur gratia, quae sunt uincula concordiae. Nec enim, si tuam ob caussam cuipiam commodes, beneficium illud habendum st, sed feneratio, nec gratia deberi uidetur ei, qui suam ob caussam commodauerit. Maxumas uero uirtutes ia-

expediat) *expediet* L facturos) add. *esse* E arbitrabimur) *arbitremur* ELMCR si) *cum* E ob) om. E cuipiam) *cui* E *cuiquam* ceteri, Or. ob caussam commodauerit) *commodauerit caussam* E *ob suam caussam feneraauerit commodauerit* L

117. *facturos arbitrabimur*) Hoc, quod Gzius e Par. 1 et 2 Dauisii, Gud. utroque et Bas. suis posuit, retinui, quod idem Morelius adnotauit e suo et quod necessarium st propter *dicemus*. Nec recte pro hoc substituetur *dicimus*, ut paullo ante Cicero dixit *arbitremur*; quid nunc statim de re proposita iudicandum sit, interrogamus; hic quæritur, quid de iis, quæ aliquando occurrant, statuendum putetur.

tuam ob caussam) Præpositionem omittit etiam Spir. et hic et paullo post (transponatne etiam uerba, non dicitur). Fieri potest, ut, quom Cicero scripsisset *tua caussa* et *sua caussa*, librarius uerbi, quod est *commodare*, naturam ignorans, ei accusatiuum in codice archetypo adcommodarit, deinde in deteriorum principe præpositio adcesserit.

cuipiam commodes) Aut sic scribendum erat aut cum Erl. et Gud. 1 *cui;* illud malui, quod et ab Erl. Spirensis discedere uidetur et sic origo ceterorum scripturæ intellegitur. *Quisquam* et *ullus* (ut breuiter conplectar rem non ignotum neque difficilem) quom generaliter adfirmatiua sint (Jemand überhaupt, quisquis est et qualiscunque st), ex quo fit, ut in negatione generali ponantur, cum condicionali particula sic coniunguntur, ut generalem condicionem esse significetur, in qua satis sit, non omnino negari; itaque omne momentum orationis est in pronomine et in negationis generalis contrariæ remotione. Ubi autem in sententia condicionali tantummodo incerta persona aut res includitur, ibi necessario aut *quis* aut *quispiam* dicitur aut *aliquis*. Non magis igitur hic ferendum erat *cuiquam* quam pro Cluent. 145 *quemquam*, ubi optumi codices subuenerunt. Contrarius error in editiones recentiores irrepsit IV, 45, ubi *si quidpiam* ferri nequit, requiritur *si quicquam* (wenn irgend etwas); cfr. IV, 51, V, 77.

omnis necesse st, uoluptate dominante. Sunt turpitudines plurumae, quae, nisi honestas natura mum ualeat, cur non cadant in sapientem, non est defendere. 118. Ac ne plura conplectar (sunt innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus ludat necesse st. Quod iam a me expectare noli. introspice in mentem tuam ipse, eamque omni coone pertractans, percontare ipse te, perpetuisne maoluptatibus perfruens in ea, quam saepe usurpabas, uillitate degere omnem aetatem sine dolore, adto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, ieri non potest, sine doloris metu, an, quom de bus gentibus optume mererere, quom opem indigentialutemque ferres, uel Herculis perpeti aerumnas. enim maiores nostri labores non fugiendos tristis-

esse) *ut esse* E est) om. P honestas) *honesta* ELP in sapientem) *inem* E 118. aditus) *bene aditus* E perfruens) *perfluens* MCR uos) gentibus) om. E mererere) *merere* LM nostri) *uestri* E

nestas natura) ἡ ἀρετῇ φύσει. Correctio hæc est; nam Pall. et Mor. cod. *honesta natura* (Dau. et Gzius tacent). Sed ri intellegatur *naturalis bonitas*, malam doctrinam uincens, nen ad hunc locum nihil pertinet omnino, ubi exponitur, secuturum sit, nisi aliud uitæ agendæ fundamentum ponatur, Epicurus posuerit, uirtutem uoluptatis caussa inducens. rat. *honestatis natura* et in mgine *honestas*, non ex antiquo d. Eξ ex *honesta natura* unum ecfecerunt: *honestas*. 18. *uoluptatis aditus intercludat*) Lbinus *uoluptati;* uid. f.

oluptatibus perfruens) Sic primus Lbinus; confirmant Pall. 1, 4, Gziani omnes, Eξ, ut uidetur. *Perfluens* erat in Dauiomnibus. *Adfluere uoluptatibus* dicitur, non *perfluere*.

e omnibus gentibus) *Gentibus* abest etiam a Spir. Scripsitne *de hominibus?* Adnotanda autem orationis in uerborum ribus mutatio. Nam incipit Cicero dicere tamquam de earum optione, quæ fieri fortasse possint (*malis*), deinde, quasi audacter hoc fingatur, declinat ad illam formam (*mererere*,), in qua intellegitur *si posses*, non *si possis*.

istissumo tamen uerbo, ærumnas) Extremum uerbum, propter nis grauitatem non necessario adiectum, damnabant Dau. et

gnam indolem, quos suis commodis inseruituros et, quidquid ipsis expediat, facturos arbitrabimur? Nonne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur! quanta confusio? Tollitur beneficium, tollitur gratia, quae sunt uincula concordiae. Nec enim, si tuam ob caussam cuipiam commodes, beneficium illud habendum st, sed feneratio, nec gratia deberi uidetur ei, qui suam ob caussam commodauerit. Maxumas uero uirtutes ia-

expediat) *expedict* L facturos) add. *esse* E arbitrabimur) *arbitramur* ELMCR si) *cum* E ob) om. E cuipiam) *cui* E *cuiquam* ceteri, Or. ob caussam commodauerit) *commodauerit caussam* E *ob suam caussam feneraverit commodauerit* L

117. *facturos arbitrabimur*) Hoc, quod Gzius e Par. 1 et 3 Dauisi, Gud. utroque et Bas. suis posuit, retinui, quod idem Morelius adnotauit e suo et quod necessarium st propter *dicemus*. Nec recte pro hoc substituetur *dicimus*, ut paullo ante Cicero dixit *arbitramur*, quid nunc statim de re proposita iudicandum sit, interrogans; hic quæritur, quid de iis, quæ aliquando occurrant, statuendum putetur.

tuam ob caussam) Præpositionem omittit etiam Spir. et hic et paullo post (transponatne etiam uerba, non dicitur). Fieri potest, ut, quom Cicero scripsisset *tua caussa* et *sua caussa*, librarius uerbi, quod est *commodare*, naturam ignorans, ei accusatiuom in codice archetypo adcommodarit, deinde in deteriorum principe præpositio adcesserit.

cuipiam commodes) Aut sic scribendum erat aut cum Erl. et Gud. 1 *cui;* illud malui, quod et ab Erl. Spirensis discedere uidetur et sic origo ceterorum scripturæ intellegitur. *Quisquam* et *ullus* (ut breuiter conplectar rem non ignotum neque difficilem) quom generaliter adfirmatiua sint (Jemand überhaupt, quisquis est et qualiscunque st), ex quo fit, ut in negatione generali ponantur, cum condicionali particula sic coniunguntur, ut generalem condicionem esse significetur, in qua satis sit, non omnino negari; itaque omne momentum orationis est in pronomine et in negationis generalis contrariæ remotione. Ubi autem in sententia condicionali tantummodo incerta persona aut res includitur, ibi necessario aut *quis* aut *quispiam* dicitur aut *aliquis*. Non magis igitur hic ferendum erat *cuiquam* quam pro Cluent. 145 *quemquam*, ubi optumi codices subuenerunt. Contrarius error in editiones recentiores irrepsit IV, 45, ubi *si quidpiam* ferri nequit, requiritur *si quicquam* (wenn irgend etwas); cfr. IV, 51, V, 77.

e omnis necesse st, uoluptate dominante. Sunt ım turpitudines plurumae, quae, nisi honestas natura rumum ualeat, cur non cadant in sapientem, non est ile defendere. 118. Ac ne plura conplectar (sunt m innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus ırcludat necesse st. Quod iam a me expectare noli. te introspice in mentem tuam ipse, eamque omni coıtione pertractans, percontare ipse te, perpetuisne mauoluptatibus perfruens in ea, quam saepe usurpabas, ıquillitate degere omnem aetatem sine dolore, adıpto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, fieri non potest, sine doloris metu, an, quom de nibus gentibus optume mererere, quom opem indigentiı salutemque ferres, uel Herculis perpeti aerumnas. enim maiores nostri labores non fugiendos tristis-

necesse) *ut esse* E est) om. P honestas) *honesta* ELP in sapientem) *in-entem* E 118. aditus) *bene aditus* E perfruens) *perfluens* MCR uos) L gentibus) om. E mererere) *merere* LM nostri) *uestri* E

honestas natura) ἡ ἀρετὴ φύσει. Correctio hæc est; nam Pall. nes et Mor. cod. *honesta natura* (Dau. et Gzius tacent). Sed nsi intellegatur *naturalis bonitas*, malam doctrinam uincens, tamen ad hunc locum nihil pertinet omnino, ubi exponitur, id secuturum sit, nisi aliud uitæ agendæ fundamentum ponatur, ue Epicurus posuerit, uirtutem uoluptatis caussa inducens. L Crat. *honestatis natura* et in mgine *honestas*, non ex antiquo b cod. Eξ ex *honesta natura* unum ecfecerunt: *honestas*.

118. *uoluptatis aditus intercludat*) Lbinus *uoluptati;* uid. l 27.

uoluptatibus perfruens) Sic primus Lbinus; confirmant Pall. 1, , 3, 4, Gxiani omnes, Eξ, ut uidetur. *Perfluens* erat in Dauiis omnibus. *Adfluere uoluptatibus* dicitur, non *perfluere*.

de omnibus gentibus) *Gentibus* abest etiam a Spir. Scripsitne ne: *de hominibus?* Adnotanda autem orationis in uerborum iperibus mutatio. Nam incipit Cicero dicere tamquam de ea- s rerum optione, quæ fieri fortasse possint (*malis*), deinde, quasi is audacter hoc fingatur, declinat ad illam formam (*mererere*, *es*), in qua intellegitur *si posses*, non *si possis*.

tristissumo tamen uerbo, ærumnas) Extremum uerbum, propter ionis grauitatem non necessario adiectum, damnabant Dau. et

sumo tamen uerbo aerumnas, etiam in deo, nominaue runt. 119. Exigerem ex te cogeremque, ut responde res, nisi uererer, ne Herculem ipsum ea, quae pro sa lute gentium summo labore gessisset, uoluptatis caus gessisse diceres. Quae quom dixissem, Habeo, inqui Torquatus, ad quos ista referam, et, quamquam aliqui ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiari nostros. Credo, Syronem dicis et Philodemum, quo optumos uiros tum homines doctissumos. Recte, inqui intellegis. Age sane, inquam. Sed erat aequius, Tri rium aliquid de nostra dissensione iudicare. Eiuro, i quit arridens, iniquom, hac quidem de re; tu enim is

in deo) *ut uideo* LPMCR 119. Exigerem) *Eligerem* P familiaris stros) *familiares ostendere nostros* L Syronem) *Scyronem* R Philodem *Polidemum* LMCR quom) *tum* LPR homines doct.) *doct. hom.* (M)CR aequius) *egregius* P aliquid) *aliquod* E Eiuro) *iuro* ELPMR *imo* C

Ernestius, non multo melius quam § 16 illud *in motu*. *Ærumn sextam Herculis* Plautus dixit Epid. II, 1, 9; Cicero saep ærumnas Herculis appellatas legisse uidetur. Tum *in deo* prin edidit Uictorius; est in mgine Crat. Deteriores omnes: *etiam uideo* (ξχψ, Gud. uterque, Bas., tantum E *ut in deo*; Gı et Dau. tacent). Ex *in deo* quom factum esset *uideo*, addit st *ut*.

119. *Exigerem*) Pal. 1 *eligerem*.

Syronem dicis) Epicureum Græcum, qui Uirgilium et Uari poëtas discipulos habuisse traditur; uid. Heynius ad Donati Uirgili § 79. Eundem amicum suum Cicero appellare uidetur Fam. VI, 11. In Acad. quoque II, 106 nomen eius restituend esse, Gzius intellexit. (Gzi codd. *Sironem*; non Erl.)

et Philodemum) Gadarensem, nobilem Epicureum, philo phum et poëtam, L. Pisonis amicum, cuius scripta quædam H culani reperta sunt. (Uerum nomen adnotatur in mgine Crat. et cod. Mor.)

quom optumos uiros) *tum* (ut cum R pleræque edd. ante M nutium) e quattuor suis codd. reuocauit Gzius; uid. ad I, Tum omnes edd. tacite *doctissumos homines*. Paullo post Gzi cod excepto uno Gud. 2: *de dissensione nostra*. Mihi de Erl. nihil tatur.

Eiuro, inquit arridens, iniquom) Editum fere ex C *imo* (ind Crat. ab omnibus ante Gzium). Codd. apud Dau. Par. tres, Me

ss) *lenius* PCR posthac quidem) *posthac* LP uidero) *uideo* MP.

iure, Oxx. Eξχ (in ed. Hal.) *iure*, Gziani partim hoc, partim de Erl. errat). Laudandus igitur aliquando Gzius, qui solm formulam iudicis iniqui recusandi (uid. lexic.) restituerit e geminata.

ambulandi) At nullam ambulationem initio libri 1 conmeit. Festinans igitur putauit id se scripsisse, quod non scri-

esse non potest (c. 8). Nec tamen probandi sunt il philosophi, qui sic summum bonum in animo posuerun ut nullam rerum differentiam esse dicerent; nam in s lectione earum rerum, quæ sunt secundum naturam, et contr riarum reiectione prudentia et uirtus posita st. Itaqı summum bonum st uiuere scientiam adhibentem earu rerum, quæ natura eueniant, seligentem, quæ secundu naturam, et quæ contra naturam sint, reicientem (c. 9 Actiones autem honestæ ipsa susceptione, non ecfect laudabiles sunt (ibd.). Bonum Diogenes commodissu definiit, id quod esset natura absolutum. Ad bo notionem peruenitur, quom animus conlatione rati nis ascendit ab iis rebus, quæ sunt secundum nat ram. Bonum autem a ceteris rebus, quæ æstumab les sunt, non gradu, sed genere differt et suam hab propriam æstumationem (c. 10). Perturbationibus an mi, quæ opinione conmouentur, non natura, sapien semper uacat (ibd.). Omne, quod honestum sit, pro pter se expetendum esse, quod turpe, fugiendum, fa cillume intellegitur ex communi hominum iudicio e sensu, qui in agendo adparet (c. 11). (Hic ex Cicero nis persona breuis interponitur de nomine uiti digressio. Inter Stoicos et Peripateticos rerum, non uerboru controuersia st; nam in Peripateticorum doctrina ecfic non potest, ut sapiens semper beatus sit; et eorum sen tentia alius alio beatior est, Stoici crescere beatam ui tam negant posse; nam omnis commodorum adcessi quæ ad uirtutem adici potest, eius splendore obscurat (c. 12, 13, init. 14). Recta actio non crescit; itaqu uita beata nihilo magis expetenda st, si longa, quam breuis (c. 14). Nec alius alio sapientior est, nec ali alio magis peccat. Sed etsi nec uirtutes nec uitia cre scunt, utrumque tamen eorum funditur quodam modo dilatatur (ibd.). Diuitias Diogenes putat ad uoluptate et ualetudinem non solum duces esse, sed eas continer in artibus et in uirtute non eandem uim habere (c. 15 Deinde explicatur a Stoicis differentia rerum; na

inter hos et Stoicos uerborum, non rerum certamen dixisset, et Stoicos, si uerborum splendore perseuellent, in Pyrrhonis et Aristonis uitia incidere, ut m selectionem et ipsam uirtutem tollerent, Catonem, Ciceronem non recte iudicare ostenderet, totam Zeno- Stoicorumque sententiam explicare aggressum esse 3, 4). *Ea explicatio huiusmodi st: Omne animal, ulatque natum st, se conseruare studet et suum sta- , quæque eius status conseruantia sunt, diligit; in rebus, quas natura primas adpetit, uoluptas non est, integritas corporis eiusque partium, rerum cognitio- artesque* (c. 5). *Quom igitur aliæ res æstumabiles t, quod aut secundum naturam sunt, aut tale quid iciunt, aliæ inæstumabiles, quæ illis contrariæ sunt, s autem sumendæ, hæ reiciendæ sint, primum st offi- m, se conseruare, deinde seligere ea, quæ secundum uram sint, et reicere contraria; quom autem hoc tanter et naturæ conuenienter fit, tum demum intel- i incipit, quid sit bonum, et hoc ipsum adesse. Nam ipsa conuenientia honestum continetur, quod et sum- m et unum bonum st et solum propter se expeten- n; prima autem naturæ non propter se expetenda t, et tamen omnia officia ab iis proficiscuntur* (c. 6). *petitio animi non ad quoduis uitæ genus, sed ad iudam formam uiuendi data st, itemque ratio, ut ad fectam rationem, quæ sapientia et uirtus est, perue- tur. Sapientiæ ultumum st, non aliquid extra se ec- re, sed ipsa actio, et, quod recte factum st, id omnis tulis numeros in se continet. Uirtus autem teneri potest, nisi statuatur, nihil esse, quod intersit aut ferat aliud ab alio (quo bonum aut malum sit) præ- honesta et turpia. Itaque sapientes omnes semper ti sunt* (c. 7). *Quod autem totam disciplinam conti- , quod honestum sit, id esse solum bonum, id breui- quibusdam et acutis Stoicorum rationibus concludi- , quæ ex eo ducuntur, quod bonum laudabile st et la uita gloriatione digna, et quod fortis uir aliter*

esse non potest (c. 8). Nec tamen probandi sunt illi philosophi, qui sic summum bonum in animo posuerunt, ut nullam rerum differentiam esse dicerent; nam in selectione earum rerum, quæ sunt secundum naturam, et contrariarum reiectione prudentia et uirtus posita st. Itaque summum bonum st uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant, seligentem, quæ secundum naturam, et quæ contra naturam sint, reicientem (c. 9). Actiones autem honestæ ipsa susceptione, non effectu, laudabiles sunt (ibd.). Bonum Diogenes commodissime definiit, id quod esset natura absolutum. Ad boni notionem peruenitur, quom animus conlatione rationis ascendit ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam. Bonum autem a ceteris rebus, quæ æstumabiles sunt, non gradu, sed genere differt et suam habet propriam æstumationem (c. 10). Perturbationibus animi, quæ opinione conmouentur, non natura, sapiens semper uacat (ibd.). Omne, quod honestum sit, propter se expetendum esse, quod turpe, fugiendum, facillume intellegitur ex communi hominum iudicio et sensu, qui in agendo adparet (c. 11). (Hic ex Ciceronis persona breuis interponitur de nomine uiti digressio.) Inter Stoicos et Peripateticos rerum, non uerborum controuersia st; nam in Peripateticorum doctrina effici non potest, ut sapiens semper beatus sit; et eorum sententia alius alio beatior est, Stoici crescere beatam uitam negant posse; nam omnis commodorum adcessio quæ ad uirtutem adici potest, eius splendore obscuratur (c. 12, 13, init. 14). Recta actio non crescit; itaque uita beata nihilo magis expetenda st, si longa, quam si breuis (c. 14). Nec alius alio sapientior est, nec alius alio magis peccat. Sed etsi nec uirtutes nec uitia crescunt, utrumque tamen eorum funditur quodam modo et dilatatur (ibd.). Diuitias Diogenes putat ad uoluptates et ualetudinem non solum duces esse, sed eas continere in artibus et in uirtute non eandem uim habere (c. 15). Deinde explicatur a Stoicis differentia rerum; na

*:d beate misereue uiuendum nihil quicquam ua-
rœter honestum et turpe, tamen inter ceteras res
interest, ut alia sint æstumabilia, alia inæstuma-
lia neutrum, et alia προηγμένα (præposita), alia
ηγμένα (reiecta); definitur autem προηγμένον, quod
ifferens cum æstumatione mediocri (c.* 15 *et* 16*).
ic diuiduntur, ut alia sint τελικά, id est, ad
ertinentia, alia ποιητικά, id est, ecficientia, et
is autem et ecficiens sapientia st; quæ autem præ-
dicuntur, partim per se ipsa præposita sunt, par-
od aliquid ecficiunt, partim utrumque; horum ge-
in utro bona fama ponenda sit, Stoici dissentiunt.*
17*). Officium, hoc est, quod ita factum st, ut
cti probabilis ratio reddi possit, nec in bonis po-
ec in malis; id uersatur in eorum, quæ media
'iis sumendis, aliis reiciendis (c.* 17, 18*). Itaque
!iis etiam excessus e uita et in uita mansio mode-
st, ut interdum sapienti e uita discedendum sit,
:t beatissumus, stulto manendum, quamuis sit mi-
ımmodo pluribus naturalibus fruatur (c.* 18*). Li-
parentibus natura amantur; atque hinc profecta
ıs progressa societas omnis homines conplectitur.
ı quasi communis urbs et ciuitas deorum et homi-
, cuius quom unusquisque nostrum pars sit, com-
utilitas nostræ anteponenda st (c.* 19*). Natura
ilem communitatem coniuncti et consociati sumus,
i ita esset, nec iustitiæ nec bonitati locus esset.
onsentaneum st, ut etiam sapiens rem publicam
ıtret. Ad hanc hominum societatem conseruan-
ertinet intellegi, emolumenta hominum et detri-
communia esse et paria; commoda autem et in-
la communia non sunt (c.* 20, 21*). Amicitia, tum
ceteræque uirtutes per se, non utilitatis caussa
ıtur. Inter uirtutes autem etiam dialectica et
numeratur (c.* 21, 22*). His expositis Cato per-
sapientis, qualis a Stoicis describitur, semper
'ortunati, diuitis, regis inducit et exornat (c.* 22*).*

(De ordine et dispositione rerum in hoc libro tractatarum quæsitum st excursu ad eam rem conscripto.)

I. 1. Uoluptatem quidem, Brute, si ipsa pro se loquatur nec tam pertinacis habeat patronos, concessuram arbitror, conuictam superiore libro, dignitati. Etenim sit inpudens, si uirtuti diutius repugnet aut si honestis iucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis ex eaue natam laetitiam quam grauitatem animi atque constantiam. Quare illam quidem dimittamus et suis se finibus tenere iubeamus, ne blanditiis eius inlecebrisque inpediatur disputandi seueritas. 2. Quaerendum st enim, ubi sit illud summum bonum,

1. pro) *per* M pro se loquatur) *prosequatur* E tam) om. E dignitati) *dignitate* R corporis) *corporis et titillantem* PLMC *corp. et utilitatem* R *corp et titillaitionem* Or. eaue) *ea re* C ue natam) *uenenatam* P illam) *illa* C quidem) *inquit* E dimittamus) *dimittatur* C tenere) *petere* E *cedere* PMR

Cap. I, 1. *dignitati*) non uirtuti et honestati (neque enim *dignitas* sic dicitur), sed amplitudini et splendori uirtutis principatu dignæ. (Pro *quidem* ed. Man. et quædam aliæ *equidem*.)

dulcedinem corporis) Sic etiam Pal. 1, Spir., Mor., quos ratio sequi iubebat, etsi *titillantem* unde ortum sit, difficile st dicere et uideri potest e meliorum codicum principe excidisse, *et* autem e littera *t* ortum esse; nam sic, ut nostri deteriores, ceteri quoque (Pall. quinque, Dau. plures, Oxx. EUχ, Gziani tres reliqui). Ubi nus auctoritate librorum manuscriptorum se *et* sustulisse narrat, cui uix credo, etsi de Oxx. ξχ ad eius scripturam nihil notatur. Dubitari potest, num *titillans* sic absolute sine accusatino a Cicerone umquam dictum sit. Urs. codex et El. 2 (debuit 1 appellari) *et titillationem*, manifesta correctione; probarunt tamen Dau. et Gzius. Ueteres edd. fere ut R.

suis se finibus tenere) Uerum hoc uidetur, sed corrigendo natum st. Nam ut Erl., sic Pal. 1, Spir., Bas. *petere* (Pal. 6 *suos se fines petere*), Pal. 2, 4, 5, Par. 1, 3 Dau., Eξ, Gud. uterque *cedere*; *tenere*, quod in Gud. 1 superscriptum erat, Dau. ait in E utroque, Mead., Ball., C. C. C. esse, de postremo errans; falsum idem uidetur in Pal. 3 et tribus Oxx.

reperire uolumus, quoniam et uoluptas ab eo re-st et eadem fere contra eos dici possunt, qui ua-m doloris finem bonorum esse uoluerunt; nec llum probetur [ut] summum bonum, quod uirtute , qua nihil potest esse praestantius. Itaque quam-in eo sermone, qui cum Torquato st habitus, non i fuimus, tamen haec acrior est cum Stoicis pa-ontentio. Quae enim de uoluptate dicuntur, ea utissume nec abscondite disseruntur; neque enim, fendunt eam, uersuti in disserendo sunt, nec, qui dicunt, caussam difficilem repellunt. 3. Ipse etiam

om. L uoluptas ab eo) *ab eo uol.* L ullum) *ita ullum* PMCR *ullum* [ut]) om. LPMCR sine nota Or. quod) *ut* LPMCR potest) *posset* E ; contentio) *inuentio* E enim) *uero* E nec abscond. disser.) *disser.* ond. L 3. etiam) *enim* R

nec uero ullum probetur [*ut*] — *quod uirtute careat*) Sic pir. Edit. Crat. *nec uero ita ull. prob. ut s. b. quod* &c., *ita* ex altera scriptura; ex E§ adnotatur tantum *quod.* teri ante Gzium tacite ut nostri deteriores et sic tres reli-codices, poteratque ea scriptura per se ferri, etsi minus dus probationis (*ita* — *ut careat*) quam ipsius boni qualitas *quod*) conmemoratur. Sed in meliorum codicum scriptura opere offendit *ut*, quo retento *ullum* substantiuom erit, huius ætatis et scriptoris usum (*nec uero quicquam probetur*); nam ut coniungatur: *nec uero ullum bonum prob. ut* , fieri nequit. Uidelicet eadem breuitas loquendi utrins-icum familiæ primo librario displicuisse uidetur, qua sic : *hoc summum bonum ne probetur*, hoc significantes: *hoc summo bono probetur.* Hinc illud *ut* natum.

nihil potest) Absolute hoc cum adfirmatione adiungitur; nim post orationem eiusmodi hortatiuam aut dehortatiuam, hic antecedit (*nec uero probetur*), locum habet latens illa significatio, quæ st in coniunctiuo modo pronomini subiecto. edebatur tacite ante Dauisium, nisi quod quædam uetu-s edd. (Uen. 1480, 1494), ut C *possit*, quod is e Par. 1, 2 (Gud. 2, Bas.) reuocauit et Bremio Gzioque probauit. liores (præter Erl. etiam Spir., tum Mead., E§χ, Gud. 1)

ssam difficilem repellunt) Insolentius dictum esse nec satis , Lbino concedere debebant editores; nam repellimus inpc-

dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de uoluptate, quod sit positum iudicium eius in sensibus, ut conmoneri nos satis sit, nihil adtineat doceri. Quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. Nec enim in Torquati sermone quicquam inplicatum aut tortuosum fuit, nostraque, ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem, non ignoras, quam sit subtile uel spinosum potius disserendi genus, idque quom Graecis, tum magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt inponendaque noua rebus nouis nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius usus uolgaris communisque non sit, multam noui-

ne) *nec* LMCR indic. eius) *eius iud.* LPMCR ut) *et* E inplicatum) *inplicitum* C spinosum pot.) *pot. spin.* L rebus nouis) *nou. reb.* LPMCROr. nouitatem nom.) *nominum nouit.* L

tum aut eos, qui inpetum faciunt (a quo translatum st, quod in Uerr. IV, 8 dicitur: *uerbo iam uno repellar*); ad eam imaginem non apta *caussa* et *difficilis caussa.* Itaque Lbinus *refellunt;* atqui ne refellitur quidem caussa ab oppugnantium parte. Scilicet ipsam *caussæ difficilis* nomen parum apte positum, quom de oppugnantibus ageretur (nam ad defendentis aptum erat), non habuit proprium uerbum.

3. *ne argumentandum quidem*) nec etiam EUξ, ut malam consuetudinem librariorum etiam alibi contemnere discas; uid. exc. ad II, 25. De re uid. I, 30. *Iudicium eius* (erat enim inuersum) Gzius etiam e Spir., Gud. 1, Bas.

noua rebus nouis nomina) Sic etiam Spir. In Gud. 1 et Bas. erat *noua reb. nom. nouis.* Mox Ernestius malebat *nemo nec mediocriter* aut *nemo uel mediocriter;* debuit *nemo ne mediocriter quidem.* Opponit Gzius Rhet. ad Herenn. IV, 7: *quiuis mediocriter litteratus.* Eodem modo dicitur *omnis minumus* et *nullus minumus,* ubi expectet quispiam *uel minumus, ne minumus quidem;* uid. ad Fam. I, 8, 6: *nullam rem esse minumam* (Lbinus *uel minumam*), pro Cluent. 137: *nec id ulla tenuissuma suspicione* (*uel. ten.* Lbinus et ceteri ante Classenium), N. D. I, 67, fragm. Hortensi p. 485 Or. Sed in II Tuscul. 7, quem locum Wopkensius huius conparatio[illegible] defendebat, *quidem* post *mediocriter* prauom esse, nisi praecedat [illegible] sentiet, qui certo sensu uim particulæ *quidem* percepit.

nominum esse, quom constituantur earum rerum ula, quae in quaque arte uersentur. 4. Itaque et :ici et physici uerbis utuntur iis, quae ipsi Graeota non sint. Geometrae uero et musici, grammaiam, more quodam locuntur suo. Ipsae rhetorum quae sunt totae forenses atque populares, uerbis in docendo quasi priuatis utuntur ac suis.

. Atque ut omittam [has] artis elegantis et in-, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, cabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. etiam agricultura, quae abhorret ab omni politiore

s) *ea* E 4. et dialectici) *dialectici* E physici) *philosophici* P, corr. Græciæ) *scientiæ* R non) om. (P)MR sint) *sunt* omnes, Or. Geoitem) om. P uero et) *uero* LMCR quodam) om. L Ipsæ) *Item ipsæ* r. docendo) *dicendo* LMCR has) om. E sine uncis Or. ne) *neo* MC

um rerum) Etiam Spir. *ea*, recepitque Gzius. Tum prorsus *rerum* et potius totum hoc: *quom constituantur* — *uersen*-e uocabula in arte *uersantur*, sed ex rebus iis, quæ in qua- uersantur, oritur uocabulorum necessitas. Extremæ sylta excidit propter sequens uocabulum, ut § 42.
nota non sint) Exciderat *non* etiam in quattuor Pall. Sed debatur *sunt*, prauissuma sententia; neque enim certum ius uerborum Græcis ignotorum et iis dialectici utebantur; bus utebantur, quæ ipsi Græci non nossent. Codicum in in hac forma (*sunt* et *sint*), quæ ubique permutatur, nulrsus momentum st. Mox *et* ante *musici* addidit Gzius ex suis, excepto Gud. 2. Ex E adnotatur *uero et physici*.
e rhetorum artes) Ascensus orationis significatur pronomine sito. *Item* uitiose abundabat. Tacent, qui meliores codinerunt; sed tacuit etiam Gzius de Erl. In E§ tenue indilerpolationis est; habent enim *Itaque ipsæ*. Artis quom urali numero, cogitauit de libris et commentariis, qui itur apud ipsum Ciceronem, frequentius apud Quinctilia-Gud. 1 excidit *rhetorum*. Tum pro *tamen* Grut. e Pal. 1 sine sensu, sed recte *in docendo*, et sic Spir., Gud. 2, at. Artes illæ non dicebant et orationes habebant, sed in is tradendis sua et propria habebant uerba.
. II. *has artis*) Pronomen omittit etiam Spir. Idem ro *nobis*.

elegantia, tamen eas res, in quibus uersatur, nominibus notauit nouis. Quo magis hoc philosopho faciendum st; ars est enim philosophia uitae, de qua disserens arripere uerba de foro non potest. **5.** Quamquam ex omnibus philosophis Stoici pluruma nouauerunt, Zenoque, eorum princeps, non tam rerum inuentor fuit quam uerborum nouorum. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum st, ut doctissumi homines

eas) *ea* EOr. est enim) *enim* E arripere) *accipere* L 5. nouauerunt) *nominauerunt* LMCR Zenoque) *Zeno quoque* PLMCR uerborum nouorum) *nou. uerb.* L(P)MCR concessum) *concessum a Græcia* LPMCROr. (his cum uncis).

tamen eas res) Etiam Spir., Bas., Uindob., tum editio Crat. *tamen eas res*, quod Gzius et recentiores probarunt, ut nomini ex abundanti pronomen superaddatur, nota figura; sed ei ibi locus est, ubi eo pronomine sustinetur pondus orationis, quod hic in particulam *tamen* incumbit. Contra *eas* abesse nullo modo potest, quom definitur et circumscribitur certum genus rerum, non magis quam paullo ante (3) *earum*. Quod Orellius tum *omnis* res, in quibus agricultura uersetur, nouis nominibus notatas dici putat, idque falsum esse, nescio, unde illud *omnis* magis oriatur addito *eas* quam detracto. Cicero generaliter locutus est, intellexit eas res, quæ agriculturæ ita propriæ essent, ut aliunde nomina non haberent.

5. *Stoici pluruma nouauerunt*) Sic Gruterus et ceteri deinceps e Pal. 1, 3, Mead., E☿, Spir., Bas. Lbinus e Memmiano et Cuiaciano *nouarunt*. Stoicos ad signandas notionum formas et discrimina, in quæ omnia copiose persequentes incidebant, lubenter et prompte noua nomina excogitasse, uerum st; de Zenone quod addit, Antiochi iudicium st, expositum uberius libro IV. *Zenoque* etiam Spir. et ex eo Gzius, ut iam Walkerus (ad Cic. N. D. II c. 57) scribendum esse intellexerat. In unam summam et caput iudicium conligitur, non tamquam appendix (*quoque*) Zeno Stoicis adiungitur. *Uerborum nouorum* Gziani omnes præter Gud. 2. Antea inuersum erat.

concessum st) Sic etiam Spir. Iam Ursinus a suo cod. abesse uoces *a Græcia* adnotarat, damnarant plures. Uitiose abundabant post illa: *in ea lingua*, nec sequitur: *a Romanis*. Mox *peruolgatis* ex edit. pr. ad Manutium et alios quosdam propagatum st, fuitque in uno et altero cod. (Pal. uno). Uerum erat in mgine Crat.,

le rebus non peruagatis inusitatis uerbis uterentur, quanto d nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum udemus adtingere? Et quoniam saepe diximus, et quilem cum aliqua querela non Graecorum modo, sed etiam eorum, qui se Graecos magis quam nostros haberi uolunt, nos non modo non uinci a Graecis uerborum copia, sed esse in ea etiam superiores, elaborandum st, ut

peruagatis) *peruulgatis* C id nobis) *uel nobis* PL *id uel nobis* MOR nunc) *uel nunc* L Et quoniam) *Etsi quoniam* B *etsi quod* ceteri, Or. etiam eorum) *eor. et.* Or. in ea) *in eo* L

Pall. quinque, Par. 1, 3, El. utroque, ξχψ, Gzi omnibus. Uid. ad II, 15. Deinde *id nobis* Pal. 1, Spir., et, si silentio fides, Eξ, edd. inde a Grutero; *id uel nobis* Oxx. relicui, Gud. 1, Bas. Dauisius tacet.

Et quoniam sæpe &c.) Quom Dauisius et Ernestius hæsissent in uolgata scriptura (*etsi quod sæpe*), deletoque *quod*, orationem sic continuari uoluissent: *Etsi sæpe diximus* —, *elaborandum st*, et sublata orationis cohærentia et prauissuma sententia, Bremius docuit, *etsi* coniungendum esse cum *elaborandum st* et esse hanc superiorum correctionem. (Gzius, additis parenthesis notis, omnia se plana reddidisse gloriatur.) Atqui dixerat, concedendum Latinis scriptoribus esse, quom nunc primum philosophiam adtingerent, ut inusitatis uerbis uterentur. Subicit, elaborandum esse, ut, quod de copia sermonis Latini sæpe dixerit, non in Romanis tantum artibus, sed in Græcis quoque eam copiam consequantur. Id non poterat fieri, nisi nouis uerbis et hactenus inusitatis reperiendis et frequentandis. Itaque non correctio hæc est, sed aptissuma eiusdem sententiæ confirmatio et noui argumenti adiunctio; idque magis etiam, si fieri potest, adparet, restituta ex Erl. (de ceteris turpiter tacent, ut de hoc Gzius) ea particula *quoniam*), quæ proprie ponitur in iis, quæ consequentia alicui sunt, adiungendis. Non dubitaui igitur restituere: *et, quoniam*. (Iam Uict., Man., Lbinum hæsisse adparet ex eo, quod diiuncte *et si* scripserunt; atqui *si* non habet, quo referatur; uoluerunt: *et, si, quod diximus* —, *non modo non uincimur, sed etiam superiores sumus*, *elaborandum st*, eadem, qua ego, sententia.) Tum *eorum* dem Gzius e quattuor, ut ait, suis; non sane ex Erl. Idem mox *eorum etiam* (ante *in illorum*) omisit, sequens, ut ait, Gud. utrumque et Bas. Tum cod. Mor. et duo Gzi *adsequamur* pro *consequamur*. De sententia cfr. I, 10.

qui ne reprehensionem quidem uolgi inanem reformidans in ipsa curia soleret legere saepe, dum senatus cogeretur, nihil operae rei publicae detrahens; quo magis tum in summo otio maxumaque copia quasi heluari libris, si, hoc uerbo in tam clara re utendum st, uidebatur. 8. Quod quom accidisset, ut alter alterum necopinato uideremus, surrexit statim. Deinde prima illa, quae in congressu solemus: Quid tu, inquit, huc? a uilla enim, credo; et: si ibi te esse scissem, ad te ipse uenissem. Heri, in-

ne) *nec* MCR om. L reprehensionem) *prensionem* EP quidem) om. L rei publicæ) *rei se* P heluari libris) *helluo libri* PMR *helluo librorum* LC in tam) *uitam* E *tam in* PLMCR 8. si) om. E esse) *esse ipse* MC *ipse esse* R

in cod. archetypo excidisset, hoc in deterioribus substitutum st; quodnam id fuerit, frustra quæritur, nisi quod tale fuisse uidetur, ut uitaretur tautologia ea, quæ inest in his: *inexhausta nec satiari poterat*. Carere adiectiuo huiusmodi oratio nullo modo potest, quæ caussam rei narratæ ex singulari aliqua hominis uirtute repetit. (Mox *ne prensionem* etiam Spir. Scriptum fuerat *ne repreensionem*.)

heluari libris) Sic Pal. 1, Scaligeri cod. et Mor., mgo Crat., El. 2, Spir. (cod. Cuiac. *heluaris*, Pal. 4 ad oram *beluaris*, Ei *bellari libris*); restituit Gruterus; nec ulla caussa st quicquam præterea temptandi, quom absolutæ potestatis uerbo recte ablatiuus addatur materiam et instrumentum significans; longe alio significatu apud Gell. II, 31 dicitur: *quom plerique in patrimoniis amplis heluarentur*, hoc est, in patrimoniis amplis constituti. Ceteri codices (Grut., Dau., Oxx. U$\chi\xi$, Gzi) *heluo libri*, etiam edit. Marsi; ceteri ante Gruterum ed. princ. secuti erant.

in tam clara re) Confirmat hoc Erl. et erat sine dubio in ceteris bonis, quod inde a Lbino (et iam antea P. Marso) tacite editur. Ueteres edd. (Crat. et Uict.) ut codd. nostri deteriores, eamque scripturam Garatonius in cod. Barberino, quem perbonum appellat (sed erat e deteriorum familia), inuentam probabat (ad orat. pro Cæl. c. 5 p. 401). Potuisse sic scribi, ostendetur ad V, 28. *Præclaram* rem potius quam *claram* Lbinus dici malebat, cui difficile st satis firmiter contradicere; nam alibi *clarus* semper ad notitiam et famam pertinet; pro Sest. quoque 7, quo loco Bremius utitur, *clara pietas* est, quæ hominum animos conuertit et fama sermonibusque celebrata st; itaque additur: *et omnibus grata*.

ıam, ludis commissis ex urbe profectus ueni ad ue-ıerum. Caussa autem fuit huc ueniendi, ut quosdam nc libros promerem. Et quidem, Cato, hanc totam ıpiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit; nam is libris eum malo quam relicuo ornatu uillae dele-ari. Est enim mihi magnae curae (quamquam hoc aidem proprium tuum munus est), ut ita erudiatur, ut t patri et Caepioni nostro et tibi, tam propinquo, re-pondeat. Laboro autem non sine caussa; nam et aui ius memoria moueor (nec enim ignoras, quanti fecerim 'aepionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam

uesperum) *uesperam* LMCR autem) *enim* C et quidem) om P hanc totam) *tam hanc* Or. om. *hanc* L oportebit) *oportebat* C hoc quidem) *quidem hoc* :PMCR Cæpioni) *Scipioni* omnes. nec) *hæc* B Cæpionem) *Scipionem* LPMCR fert) *refert* BP

8. *ludis commissis*) Inperite Gzius et Otto significari putant *post ludos* (finitos); nam *commissam pugnam* esse etiam, quæ pugnata sit. Non apud Latinos quidem, nisi quatenus nulla umquam pugna pugnata st, quæ non antea commissa esset, signo dato et militum concursu. Sed hæc puerilia sunt. Cicero significat, quemadmodum sæpius in epistulis, se, quom primum ludis commissis negotia urbana cessare coepissent, rus exisse, ut studiis se oblectaret, dum alii in ludis desiderent. *Ad uesperum* Grut. e Pal. 1, tum tacite, tum Spir., Bas., Eψ (silentio); uid. ad II, 92. Tum *caussa enim* ex ed. pr. fluxit ad Man., Lbinum, alios ante Gruterum (Ox. χ); deinde *totam hanc* errore nescio ubi primum scriptum (non Mars., Crat., Uict.). Paullo post *hoc quidem* inde a Lbino omnes tacite; confirmat nunc Erl. Priores *quidem hoc*.

Cæpioni nostro) Sic scripserat Marsus et scribi uoluerat Manutius, et mox *Cæpionem*; confirmauit Pal. 1; Gzius utroque loco etiam ab Erl. et Spir. confirmari scribit, de Erl. priore loco errans; altero loco etiam Oxx. EUξ, si silentio fides haberi potest, Cæpionem. Cognatio, quæ hic et paullo post adtingitur, hæc est: L. Liui Drusi, qui C. Graccho restitit, filia, soror M. Drusi, qui a. 91 a. Chr. in tribunatu multa molitus est, bis nupsit, Q. Seruilio Cæpioni, qui postea nobilis inimicitias cum Druso tribuno exercuit (uid. Freinshem. Suppl. Liu. LXXI, 23 sqq., nec alius esse potuit, qui in bello Marsico legatus P. Rutili consulis periit; Freinshem. LXXII, 33), deinde M. Porcio Catoni. Ex his binis nuptiis nati:

esset, si uiueret) et Lucullus mihi uersatur ante ocu-

et Lucullus) *et cum Luc.* L

A			B
Q. Seruilius Cæpio, trib. militum bello Spartaci (Plut. Cat. Min. 8) nec multo post mortuus (ibd. 11).	Seruilia, quæ nupsit M. Iunio Bruto.	Seruilia, quæ nupsit L. Lucullo.	M. Porcius Cato, qui Uticensis dictus est.
	M. Iunius Brutus, qui interdum Q. Cæpio dicitur.	(L.) Lucullus (puer).	

De Liuiæ nuptiis testis est Plutarchus in Cat. Min. c. 1 et, quod ad Seruilium adtinet, Dio Cass. in fragm. Peiresc. 110 p. 45 Reim. (de M. Druso minore et Q. Cæpione: *ἰδίαν ἀλλήλοις ἔχθραν ἐκ φιλίας πολλῆς καὶ γάμων ἐπαλλαγῆς ποιησάμενοι*), quem illi, qui de hac cognatione egerunt post Manutium, eo minus neglegere debuerunt, quod ex eo loco certissumum st, quis Cæpio intellegatur. (Freinshemius l. c. uerborum Dionis, ex quibus adparet, Drusum etiam ex Cæpionis familia uxorem duxisse et sine dubio sororem Cæpionis, miram interpretationem sequitur, a Ualesio, qui in eam inciderat, fere repudiatam.) Itaque superior Drusus Catonis auus dicitur a Cicerone huius operis libr. IV, 56, minor eius auonculus pro Mil. 16, idemque Bruti magnus auonculus Brut. 222. Seruiliam Plutarchus illo loco unam facit, cap 24 perspicue duas. In Brut. 2 et 5 Bruti mater, in Cat. Min. 54 et Lucull. 38 Luculli uxor sic nominatur, ut unam an duas Plutarchus putet, non dignoscas Sed duas fuisse, ostendit, quod nec hic Cicero Brutum Luculli pueri fratrem uterinum fuisse significat et Philipp. X, 8 tantum propinquom eius appellat; consobrini igitur erant. Brutum inde Q. Cæpionem appellatum probabiliter statuunt, quod ab auonculo Q. Cæpione filio testamento adoptatus sit, etsi id factum esse, neque alibi dicitur neque a Plutarcho (Cat. min. 11), qui Cæpionis hereditatem inter filiam et Catonem, fratrem uterinum, diuisam scribit. Iam primum quæritur, ubi Cicero dicit *Cæpioni nostro*, utrum, quod Manutius putat, Catonis frater, pueri auonculus intellegatur, an M. Brutus, consobrinus pueri, quod Schuetzium statuere uideo, motum fortasse eo, quod *nostro* de uiuo commodius additum uideretur. Sed longe præstat Manuti sententia; neque enim ad Brutum scribens Cicero sine magna ambiguitatis culpa alio cum hoc loco, atque supra, nomine significasset, quem præsertim mox Cæpionem alium nominaret nec ullam neutro loco distinguendi notam

quom omnibus excellens, tum mecum et amici-

tum MC

Et, nisi Cicero admodum Bruto blanditur, quo tempore hic
:er Ciceronem et Catonem habitus fingitur, nondum poterat
ter Lucullum et Catonem poni tertius, cui puer respondere de-
ed magna difficultas est in iis, quæ secuntur: *aui memoria*
nec enim ignoras, quanti Cæpionem fecerim, et quod Cato
ificat, hunc testamento liberos suos Ciceroni commen-
am qui a. 90 periit legatus consulis et dux exercitus, ne-
num cum Cicerone, tum uix 16 annos nato, usum habere
liberos commendare potuit. Et, ut putemus alium illum
fuisse, Liuiæ maritum longius uitam produxisse (quam-
que hic Q. Cæpio postea nominatur neque alius ad illam
m aptus reperitur), tamen hæc uerba: *in principibus iam*
uiueret, manifestissumum st, ad eum non pertinere, qui
Druso certans magnum in re publ. momentum habuerit
i nunc superfuisset, senex plus quam octogenarius futurus
tantum triginta annos natum cum Druso inimicitias ges-
tuamus; sed erat multo maior, ut qui a. 100 quæstor
d Herenn. I, 21). Significatur aperte homo, qui, si uixisset,
pore in flore ætatis et auctoritatis futurus fuerit, sed
ematura mors extinxerit, Catonis fere æqualis, id est, Q.
Catonis frater uterinus. Is poterat moriens filiam Cice-
æquali commendare (*liberos* Cicero communiter dicit de
cullo). Atqui is non auos, sed auonculus erat pueri Lu
aque recte Schuetzius difficultatem sublatam fore ait, si
uonculi memoria, cui sic adsentior, ut ipsum Ciceronem
tione quadam memoriæ, qualis sæpe in cognationum serie
nobis nota ad breuissumum tempus accidit, et manu
s *auo* scripsisse putem. (Quod P. Manutius se interdum
i scribit, ut auom pueri, patrem Seruiliarum et Q. Cæpio-
Drusi aduersario separet et eius filium faciat, non
nis testimonium, cuius nondum fragmenta illa reperta
inde non animaduertit, hunc quoque, quem fingat, pro-
rorum ætatem remoueri longe ab eo tempore, quod signi-
rba: *in principibus iam esset.*)
uom omnibus excellens) Hoc uix aliter intellegere licet
modo etiam ab aliis acceptum uideo, ut *omnibus* dati-
asculini generis. Neque tamen aut ipsa laus ita exagge-
et (*omnibus excellens*, nec hac illauc re, sed genera-
que hæc apte inter se referri uidentur: *quom omnibus ex-*

tia et omni uoluntate sententiaque coniunctus. 9. Pr clare, inquit, facis, quom et eorum memoriam ten quorum uterque tibi testamento liberos suos commen uit, et puerum diligis. Quod autem meum munus dic non equidem recuso, sed te adiungo socium. Ad etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum et p doris et ingeni; sed aetatem uides. Uideo equidem, i quam; sed tamen iam infici debet iis artibus, quas dum st tener, conbiberit, ad maiora ueniet paratior. Sic; et quidem diligentius saepiusque ista loquemur in

9. tibi) transp. post *suos* E testam. lib. suos) *lib. s. test.* L puerum om. E iam) om. E iis) *his* L et quidem) *equidem* LPMCR

cellens, *tum mecum coniunctus*, in qua orationis forma conpar aliqua esse uidetur omnium et ipsius. In margine editt. Lam nianarum adnotatur: "Fortasse: *quom rebus omnibus excelle* Paullo post (9) Gzius ait in Erl. et Spir. esse: *suos testam liberos*, errans de Erl.

9. *Sic; et quidem*) Deteriorum codicum scriptura (Pall., O Gzi præter Erl. et Spir.) defensorem nacta st Handium, qui T sell. II p. 428 ex hoc loco et aliis non melioribus (cfr. Op nost. Acad. p. 497) Ciceroni uindicat *equidem* plurali iuncta quamquam quid esset: *sic equidem diligentius ista loquemur*, t lem declarasset; nam mihi neque *sic* cum ceteris cohærere ui tur neque *equidem* quicquam significare. Adparet, Catonem p mum adsentiri, tum aliquid addere (*et quidem*). Itaque re Gruterus e Pal. 1 (*paratior sit et quidem*) id ecfecit, quod Erl Spir. confirmant. Uerum superest dubitatio, num Cicero in sensu declarando cum huiusmodi adiunctione nude *sic* dixerit, q apud comicos in respondendo ponitur (Terent. Phorm. III, 1, nam in Heaut. III, 2, 12 *sic satis* alio modo dicitur, ut in Pho I, 2, 95 *sic tenuiter*) et apud ipsum Ciceronem Philipp. II, *Uisne igitur, te inspiciamus a puero? Sic, opinor; a principio diamur.* (Sic enim recte Heusingerus, non: *sic opinor.*) Ita Lbinus: *Sic est, et quidem* &c. (De R. P. I, 60: *Sic, inquit*, Ter. Andr. II, 1, 1 &c.) Sed defenditur *sic* similitudine uocis similiter positæ, etiam ubi nulla præcedit interrogatio, ut infra 27 et Tusc. II, 67, etsi utrobique additur *prorsus* (cfr. de O II, 42 post interrogationem). Mox de *residamus* uid. ad II, habebant sic etiam Lbini libri manuscripti.

nos, agemusque communiter. Sed residamus, inquit, si placet. Itaque fecimus.

III. 10. Tum ille: Tu autem, quom ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelios, quos hic sciebam esse, ueni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus; quod quidem nobis, sicut scis, non saepe contingit. Quam uellem, inquit, te ad Stoicos inclinauisses! Erat enim, si cuiusquam, certe tuum, nihil praeter uirtutem in bonis ducere. Uide, ne magis, inquam, tuum fuerit, quom re idem tibi, quod mihi, uideretur, non noua te rebus nomina inponere. Ratio enim nostra consentit,

residamus) *resideamus* LPMCROr. Itaque) *Ita* E 10. quos hic) *his* E Aristotelios) *Aristotilis* E *Aristotelicos* LPMCR auferrem) *afferrem* EP sicut scis) om. E *sic scis* L *ut scis* C te) *ut te* LMCR nihil præter — inquam, tuum) om. P quom re) *ut in re* L *in re* P

Cap. III, 10. *Commentarios quosdam Aristotelios*) Formam adiectiui correxit Grut. e Pal. 1 et Lbini libris; Spir. ut Erl., ceteri Gzi et Uξχ deterius seruant. Hos Cicero quamquam ideo nominauit, ut sermonis initium esset, eo tamen commodius id fecit, quod multorum Aristotelis librorum codices illa ætate raros fuisse notum st. Tum *sicut scis* et edd. uett. plures (Crat., Uict.) et codd. Oxx. omnes, Gzi præter Erl. et Spir., ex quibus exciderant has uoces. *Ut* ex ed. prima ad Man. et deinceps ceteros propagatum st. Et breuiore forma Ciceroni uti licuit (§ 7) et pleniore. Deinde *uellem*, *te* restituit Gruterus e Pal. 1 et tribus uett. libris in margine repetitionum Lbinianarum; *ut* interponunt Oxx. omnes; Dau. et Gzius tacent. Raro Cicero, nec tamen numquam, in optando dixit *uelim*, *ut facias*, *uellem*, *ut* (ad Att. X, 16, 1, ad Fam. VII;, 31, 2, XI, 18, 3, pro Sull. 1).

non noua te rebus nomina inponere) *Te* et contra consuetudinem et contra rationem abundat post *tuum st*; nam actio quædam per se (*agere*) dicitur alicuius esse, non actio iam definita in hac ipsa persona (*eum agere*). Nec satis firma st, qua contra Dau. et alios Gzius utitur, Plauti auctoritas Stich. V, 4, 36: *Haud tuum st istuc te uereri.* Sed eodem modo, si codicibus credimus, propter rhetoricam orationis formam Cicero dixit pro Cæl. 21: *uostræ sapientiæ st, non — ideo uobis quoque u o s caussam putare esse iu-* [illegible] &c. Illud quoque conparetur, quamquam non plane eiusdem generis est, quod II de Orat. 119 legitur: *Longum st enim nunc*

pugnat oratio. Minume uero, inquit ille, consentit. Quidquid enim praeter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris in bonisque numeraueris, et honestum ipsum, quasi uirtutis lumen, extinxeris et uirtutem penitus euerteris. 11. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam; sed uidesne uerborum gloriam tibi cum Pyrrhone et cum Aristone, qui omnia exaequent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Egone! quaeris, inquit, quid sentiam? quos bonos uiros, fortis,

pugnat oratio) *or. pugn.* LMCR *non pugnat* P dixeris) *si dixeris* LP bonisque) *bonis* E 11. et cum) *et* LC exæquent, esse) *exequantes se* E quæris) [*quæris*] Or. inquit) *inquam* ELP quid sentiam) *scire quid sentiam* LPMCROr.:(hic uncis tres uoces inclusit).

me explicare, ubi longe frequentior usus *me* respuit, defendit similitudo loci Terentiani Andr. V, 6, 13. Orationis et oppositionis pondus, propter quod additum sit *te*, nullum magno opere st, etsi dicat aliquis, utriusque in re consensui contrariam poni alterius uerborum nouationem. Mox *pugnat oratio* Gzius ex omnibus suis præter Gud. 2; uid. ad I § 57. Paullo post Dau. e scriptura Par. 1 (P) *si dixeris* efficí uolebat: *Quicquam enim — si dixeris*, mirabili uerborum ordine, itaque in Gud. 2 esse dicitur.

11. *et cum Aristone*) *et Arist.* cum ed. pr. Manut. et deinceps ceteri, donec præpositionem Dau. restituit e Par. 1, 3, Mead. (Oxx. Eχ, Gzi omnibus). De re uid. ad II, 43. Mox ex Erl. (de ceteris tacetur) facile erat efficere *exæquant*, nisi melius hæc pars cum oratione obliqua coniungeretur quam seorsum interponeretur.

Egone? quæris, inquit, quid sentiam?) Edebatur: *Eg. qu., inquit, scire, quid sentiam*, quomodo poëtæ iam Augusti ætate, prosæ orationis scriptor ex iis, qui supersunt, ante Senecam (ep. 109, et 118, 6) et Plinium Maiorem nemo locutus est, ut *quære scire* pro eo, quod est *studeo* siue *cupio*, diceret. Sed *scire*, ut Erl. omittunt cod. Moreli et Spir. et El. 1 (2), id est, meliores, recteque iam Dauisius, Ern., Bremius damnarant. Sed longius progressus Gzius, quod in Bas., pessumo codice, esset: *Egone inquit sentiam*, deleuit etiam *quæris* et uncis inclusit *quid sentiam*, ut simili breuitate hic usus sit Cicero atque I de Legg. 14: *ordiri explcare de ciuili iure quid sentias. Egone? summos fuisse in ciuitate nostra uiros* &c. et aliis locis. Uerum nulla caussa st, cur Ciceroni interdicamus, ne Catonem inducat post illud *Egone*, quæ

, moderatos aut audiuimus in re publica fuisse ri uidimus, qui sine ulla doctrina, naturam ipsam , multa laudabilia fecerunt, eos melius a natura tos fuisse, quam institui potuissent a philosophia, im aliam probauissent praeter eam, quae nihil in bonis habet nisi honestum, nihil nisi turpe in ceterae philosophorum disciplinae, omnino alia alia, sed tamen omnes, quae rem ullam uirtutis em aut in bonis aut in malis numerent, eas non nihil adiuuare arbitror, neque †adfirmare, quo

er) *quam* C habet) *haberet* E (*habet in bonis* L) magis alia) add. *mi*-ICR uirtutis expertem) *expetere uirt.* E arbitror) *arbitrare* E ne-C adfirmare) *afferre* L

fectu quodam præponitur, etiam cum admiratione interro-, hocine Cicero quærat. Et satis adparet, in Bas. non *sen*-se sensu additum esse, sed cetera excidisse. Quod Gzius Erl. et Spir. esse *quæro*, omnia, ut solet, confundit; nam m uolgo edi narrat, sed in Gud. 1 esse *quæris*. Fieri po-in illo uno librarius propter *egone* scripserit *quæro*. Pro tiam Spir. *inquam*, uolgari errore. Cato ita respondet, ut oprie de Pyrrhone et Aristone iudicet, sed omnis alias ıas præter Stoicam reiciens illos etiam damnatione conpre-

ræ philosophorum disciplinæ — eas) Memorabile orationis um formam non seruantis exemplum. Nam quom superiora, nmam iudici continent, a uerbo *sentio*, quod ex *sentiam* , nexa essent, de ceteris disciplinis aliquid additurus Cato et liberam orationem instituit, deinde, nonnullis interpositis, *arbitror;* itaque nominatiuos pendet; uid. ad II, 107. Tum *gis, alia minus* omnes ante Grut., qui *minus* sustulit Pal. 1 ate; erat in Dau. codd. et Oxx. omnibus; Gzius tacet.
tutis expertem) Si sic Cicero scripsit, ualde neglegenter , tamquam de solis bonis Cato loquatur; sed uix potuit in icinitate obliuisci, de utrisque agi; apertum st enim desi-*aut uiti* (*aut turpitudinis*), uideruntque id Lbinus, Dau., s; Gzius et recentiores talia non curant.
ue adfirmare) Hoc corruptum esse, recte consentiunt pleri-itores; nam neque per se *adfirmare aliquid*, quo meliores , philosophus dici potest (nedum disciplina, quæ Latine um quicquam adfirmat), ut sit *docere*, quom *adfirmandi* uer-

meliores simus, sed ipsam deprauare naturam. Nam nisi hoc obtineatur, id solum bonum esse, quod honestum sit, nullo modo probari possit, beatam uitam uirtute ecfici. Quod si ita sit, cur opera philosophiae sit

nisi hoc) *si hoc non* LPMCR cur) om. EP *an* LMCR

bum ad adseuerationem eius, qui dicit, non ad eius, qui audit, probationem et perceptionem pertineat, neque coniungi potest: *nihil adiuuat neque adfirmat*, quom præsertim *nihil* priori uerbo pro aduerbio adiungatur (*nihil nos adiuuat*), alteri pro uero accusatiuo esse debeat. Sententia quæ esset, Dauisius uidit; hoc enim a philosophia Cato requirit, ut nos adiuuet et longius producat aut saltem confirmet in iis, quæ a natura habeamus, quo (ut es re) meliores simus. Sed quod Dauisius *adfirmare* pro confirmandi uerbo positum putat, recte Orellius ferendum negat, qui iniuria concedit, Tacitum sic dixisse Hist. IV, 73 (*populi Rom. uirtutem armis adfirmaui*); neque enim Cerealis se Romanorum uirtutem corroborasse dicit, sed declarasse et ecfecisse, ne exteris dubia uideretur; noue igitur Tacitus, sed ita ut a prima significatione proficisceretur. Itaque hic aut *confirmare* cum Orellio legendum et aut potius *firmare*, cui ex altero uerbo (*adiuuare*) præpositio adhæsit. Quod in cod. Leid. scriptum ab emendatore st, *adferre*, ediderunt Man. et Lbinus, nescio unde, nec quicquam ad id ex EU adnotatur, idemque Garatonius in cod. Barberino (cfr. ad § 7) repperit (ad Milon. p. 59 Bon.), et ipse olim probaui; uerum et longe a libris fide dignis discedit ea scriptura et, quod supra attigi, cum *adferendi* uerbo *nihil* non eodem modo coniungitur, atque cum *adiuuandi*. Omnium minume ii probandi, qui propter unius uocis mendum alias, quæ nihil dubitationis habent, mutant aut delent.

nisi hoc obtineatur) Sic etiam Pal. 1 et mgo Crat. Edd. omnes *si hoc non* (Dau., Gzius tacent).

Quod si ita sit, cur &c.) *Cur*, quod Marsus primus edidisse uidetur, om. etiam Pal. 1, 2, 4; contra 5 *an* habet pro *cur*, ut Oxx. Eξχ (U *an cur*); *cur* tantum Pall. 3 et 6 (Dau. et Gzius tacent); miror, quomodo exciderit particula apta et necessaria in cod. archetypo. Mox pro *non magno* etiam ed. Uen. 1480 *non magni*, ut Lbinus. Gzius, Nec umquam, inquit, sic (*magno*) ae*stumo* legere meminimus; contra (!) cfr. IV Uerr. 18: *permagni æstumus*. Uide modo hic IV, 62, et V, 92, Tusc. III, 8 (nam Parad. VI, 51 uariatur), Liu. XL, 55, XLI, 20.

anda, nescio. Si enim sapiens aliquis miser esse posit, nae ego istam gloriosam memorabilemque uirtutem on magno aestumandam putem.

IV. 12. Quae adhuc, Cato, a te dicta sunt, eadem, iquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem aut Aritonem. Nec enim ignoras, iis istud honestum non summum modo, sed etiam, ut tu uis, solum bonum uideri; uod si ita st, sequitur id ipsum, quod te uelle uideo, mnis semper beatos esse sapientis. Hosne igitur laus et hanc eorum, inquam, sententiam sequi nos censes portere? Minume uero istorum quidem, inquit. Quom nim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quae seundum naturam sint, habere delectum, qui omnia sic xaequauerunt, ut in utramque partem ita paria reddeent, uti nulla selectione uterentur, hi uirtutem ipsam

sapiens aliq.) *al. sap.* C magno) *magni* C 12. sequerere) *sequerer* L s) *et* E iis) *si* E *si iis* R *si is* C *si his* PM *his* L [*similiter*] *his* Or. uieri) *uidetur* P *uideretur* MR sequitur) *sequi* E Hosne) *ne* transp. post udes L inquam) om. (P) qui) *quæ* EPM uti) *ut in* LPMCR nulla seleione uterentur) *nullam selectionem uerterentur* R hi) *eius* LPMCR, om. Or.

Cap. IV, 12. *Nec enim ignoras, iis*) Ex concursu litteræ exmæ uerbi et pronominis, quod uarie scribebatur (*is, his*) ortæ edam in codd. turbæ (Oxx. ψ et, si Gzio credas, omnes eius uter Bas. *ignoras si his*, χ *ignoras si uis*; sed de Erl. Gzius non curate, igitur ne de Spir. quidem). Hinc corrector aliquis in , Bas. ecfecit: *ignoras*, *similiter his*, quod Gzius secutus est; spendium enim huius aduerbi esse $\overline{si}$. Ubinam in codice ullo ceroniano paullo antiquiore aut ubi omnino? Paullo post *inquam* cidit in edit. Man., Lbini, Gruteri, nec Oxx. adnotant nisi e χ. stituit Dau. ex El. utroque, Mead. (Gzianis quattuor); in Par. 3, (Bas.) erat *in*.

uti nulla selectione uterentur, hi uirtutem &c.) De selectione d. ad § 20. Ex *uti* et sequentis uocis prima littera ortum *ut in* lzψ, "scripti plures" apud Gzium), hinc *nullam selectionem* (ψ, ad. 2); deinde factum *uerterentur* in R et aliis uett. edd. (Iunt., rat.), in codice, quod sciam, nullo. Tum edebatur mendose: *terentur eius*, confirmantibus omnibus Dau. codd. præter El. 2, k. zψ; in mgine Crat., El. 2 et, si credi potest, quattuor Gzi, rat *huius* (nam de Erl. singulari scriptura nihil dixit); Ox. ξ

sustulerunt. 13. Istud quidem, inquam, optume dicis; sed quaero, nonne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum honestumque sit, relicuarum rerum discrimen omne tollenti. Si quidem, inquit, tollerem; sed relinquo. 14. Quonam modo, inquam? Si una uirtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum,

13. inquam) om. L nonne) *numne* LMR idem sit, nihil) *nihil idem sit* E

huiusmodi (ex EU ad Lbini scripturam, qui uocem omisit, nihil adnotatum; Gruterus *eius* tacite). In his nihil aliud latet, nisi quod ex Erl. edidi (Bremius *ii*, Ernestius *hi uero* scribi uolebant). Corrumpendi caussa nata e confusione litterarum *hi* et proxumarum (*ui*); sed *eius* ortum uidetur ex *ei*, quæ nominatiui forma etiam alibi errorem peperit. Sed in huiusmodi pronominum coniunctione, ubi, præcedente sententia relatiua, aut contrarium aliquid in eadem re notatur aut consequens, recte *hic* poni potest, re tamquam proprius admota, ut V, 88 (*quam* — *hanc*) et 96; eandem formam in orat. pro Cæl. 78 (*qua in ciuitate* — *in hac ciuitate*) recte Wesenbergius ex optumis codd. restitui noluit, citauitque ex eadem orat. § 70, Uerr. III, 47, Philipp. II, 68. Ceterum hæc oratio: *sic exæquarunt, ut* — *ita paria redderent &c.*, non caret iusta reprehensione.

13. *nonne tibi faciendum idem sit*) Sic præcipui e Pall. Alii consentiunt cum uolgg. *numne. Grut.* Etiam Man. et Lbinus *nonne* ex ed. pr., ceteræ uetcres edd. (Mars., Crat., Uict.) fere *numne*. Oxx., Dau., Gzius tacent. Deinde incredibile st, quam grauiter errarint interpretes in aperta sententia et dilucida oratione: quæro, nonne idem tibi faciendum sit (ut selectione nulla utaris et sic uirtutem euertas), quom nihil dicas bonum &c., relicuarum rerum discrimen tollas. Expediuerat Matthiæus rem non Oedipode egentem, nec tamen aut Gzius aut Ramshornius (Gramm. Lat. p. 68 intellexerunt. De *siquidem* responsi adfirmationem concessionem condicione inplicatam habentis indice exposuit Garatonius ad orat. pro Mil. 18, 48.

Quonam modo; inquam?) Interpungebatur: *Quonam modo*, *inquam*, *si &c.*, oratione decurrente ad *sequare*, ut interrogatio forma initio instituta deinde in aliam (*quid habebis &c.*) transisse uideretur. Sed duo illa prima uerba interrogationem habent separatam admirantis et generaliter, quomodo, quod audierit, intellegendum sit, quærentis, quam deinde noua excipit interrogat ad rem ipsam accedens; uid. II, 6. Recte Bremius.

laudabile, decorum (erit enim notius, quale sit, pluribus notatum uocabulis idem declarantibus), id ergo, inquam, si solum st bonum, quid habebis praeterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauom, flagitiosum, foedum (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus), quid praeterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula; explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis Stoicorumque sententiam. Minume id quidem, inquam, alienum, multumque ad ea, quae quaerimus, explicatio tua ista profecerit. 15. Experiamur igitur, inquit, etsi habet haec Stoicorum ratio difficilius quiddam et obscurius. Nam quom in Graeco sermone haec ipsa quondam rerum nomina nouarum ** non uidebantur, quae nunc consuetudo diuturna triuit;

14. aut si) *at si* C nisi) *nil* E inquit) om. EL ut ego — mea) *ex mea, ut susp.* (om. *ego*) L Stoicorumque) *Stoicorum* E 15. igitur, inquit) *inquam* E rerum) om. E nouarum ** non uidebantur) Sine lacunæ indicio PLR *uocarunt non uidebantur* E *noua tum non uid.* C *nouantur non uid.* M *nouarum nouabantur* Or. triuit) *tenuit* E

15. *nomina nouarum ** non uidebantur*) Sic codd. longe plurimi, nisi quod lacunæ notam non habent (Pall. nonnulli, Uχψ, Pir., Gud. I, Bas, Dauisius uniuerse, sic in plerisque codd. esse, 2), et sic fere edd. ante Uictorium et Lbinum, reuocauitque Goerenzius, *non uidebantur* enarrans *non audiebantur*, *non erant*, quod refutatione indignum st, indicatiuom particulæ *quom* caussali subiectum et prauom tempus uerbi nil curans. Quis enim non uidet, in hac rei olim factæ et eius, quæ nunc facienda sit, conparatione, necessario perfecto tempore utendum fuisse? E ceteris codd. hæc adnotantur: Alii Pall., Gud. 2, fortasse unus et alter Dauisi habebant: *nomina nouantur non uidebantur*, Pal. 6 *nomina non uidebantur*, Par. 1 *rerum nomina nouarum uidebantur*, Oxx. Eξ *nomina nouantur*. Ex his Manutius ecfecit: *rerum nomina nouarum noua uidebantur*, Ernestius (ut est in ed. Uen. 1480, Mars.) *nomina noua tum uidebantur*, Uictorius: *nomina nouarum nouabantur*, quod Orellius secutus est (de cod. Steph. nihil est); alia omitto; adparet enim, hæc omnia in iisdem esse uitiis praui modi et temporis.

quid censes in Latino fore? Facillumum id quidei inquam. Si enim Zenoni licuit, quom rem aliquan uenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nome ponere, cur non liceat Catoni? Nec tamen exprimi

Facillumum) *faciendum? Facillimum* M *fatiendum? fatiendum* C I *dum* LOr. Nec tamen) *Nec tantum* MC *Nec non tantum* PL

Quamquam modi uitium st qui remoueat, pro *quom* subst *quoniam*. Id unus uidit Manutius, non hoc Catonem dicere niam apud Græcos uerba noua reperienda fuerint, reperiei facienda esse etiam in Latino sermone, (debebat enim dici: *censes in Latino faciendum fore?*) sed hoc, quoniam ipsis cis hæc nomina dura et uix ferenda uisa sint, multo id ma Latino sermone futurum. Id etiam quom ex uerbis: *qua consuetudo diuturna triuit*, perspicuum fit, tum e proxuma s tia, ubi Cicero, facillumam id rationem habiturum, dicit. Manuti scriptura præter ea incommoda, quæ dixi, et a libri cedit nec satis id, quod ipse uolt, exprimit; nimis est enin illud *noua uidebantur*. Equidem non dubito, quin uerba i exciderint, et hæc fere fuerit uera orationis forma: *Nam qi Græco sermone hæc ipsa quondam rerum nomina nouarum* erant, ferenda] *non uidebantur, quæ nunc consuetudo diuturna quid censes* &c., ut priora absolute ponantur, tum adiciatur *censes?* quemadmodum, si exemplis opus est, ad Attic. X, 11 Horat. Ep. I, 6, 5.

Facillumum id quidem st) Sic etiam mgo Crat. et sine quidquid est meliorum codd. atque sic fere ante Dauisium tur (etiam Mars., Uict.). Librarius aliquis id desiderauit, superiore nota conmemoraui; itaque in Par. 2 et Ball. et altero Gzi, ut in M, scriptum st: *fore faciendum? Facillum* error proxumam uocem similitudine corrupit, ut in C. C. C. et scriberetur, quemadmodum in C: *faciendum? Faciendum* Deinde deletum alterum *faciendum* in codd. interpolatissumis Bas. (etiam E§, in Halensi saltem editione, quamquam et de et de C. C. C. aliter Dau. tradit); atque hanc scripturam Dauisio secuti erant. Mire, quom indefinite quæsitum esset *censes fore?*) Cicero respondet: *Faciendum id quidem st*. At responsum concessionem habet molestæ necessitatis, ut seq beat: *Sed si Zenoni*, non: *Si enim Zenoni*. Significat Cicero Cato se timere dixerat, ne nimiam offensionem noua et in uerba habitura sint, eam difficultatem nullam esse, et exce nem paratam fore.

: uerbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent, sit uerbum, quod idem declaret, magis usitatum; m soleo etiam, quod uno Graeci, si aliter non n, idem pluribus uerbis exponere. Et tamen puto li nobis oportere, ut Graeco uerbo utamur, si o minus occurret Latinum, ne hoc ephippiis et phoris potius quam proëgmenis et apoproëgmenis latur. Quamquam haec quidem *praeposita* recte et ı dicere licebit. 16. Bene facis, inquit, quod me ıs; et istis quidem, quae modo dixisti, utar potius s; in ceteris subuenies, si me haerentem uidebis.), inquam, faciam. Sed fortuna fortes; quare coquaeso. Quid enim possumus hoc agere diuinius? 7. Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur,

it) om. P magis) add. *minusue* LPMCR et tamen) *tamen* E occurret) ! L quam) om. C proëgmenis) *pegmenis* E *prodegmenis* LPM (et simil. ·) præposita) *proposita* LPMCR licebit) *licebat* E 16. quod) *ut* E – quæso) Non. p. 37. Sed) om. P possumus hoc) *hoc poss.* (PLM)ROr. *re poss.* C) agere) om. M his) *iis* R

gis usitatum) quam id, quod fingendum sit, si uerbum e exprimi oporteat. Sic Grut. e Pal. 1, Spir. (De Marso falzius, ut solet; Morelius e suo cod. adnotat: *quod magis eclaret*, *usitatum*, nescio an in excribendo errans.) Oxx. ut leteriores. Mox ubi st: *ne hoc ephippiis*, pronominis signi- (*ut in Latinum sermonem recipiantur*) tam facile eruitur erioribus, ut nulla sit offensio. Tum *præposita* iam Mars., Lbinus, tum e tribus melioribus Pall. Gruterus; *proposita* Oxx. omnes. Quod Gzius ait paullo post (16), "multos r" post *fortes* addere *adiuuat*, nemo alius quicquam adnotauit. *us hoc* (non *hoc possumus*) etiam Crat, Uict., Bas., Gud. 1; *ossumus* Gud. 2.

p. V, 16. *Placet his*, *inquit* &c.) Incipit Cato a primi addefinitione et primæ conciliationis, hoc est, *οἰκειώσεως*, de itio ethicæ Stoicorum præcipuus est locus Diogenis Laërtii 5, qui tamen non recte scribitur; scribendus est autem sic: *την ὁρμήν φασι τὸ ζῶον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτό, οἰκειούσης ῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ λῶν, πρῶτον οἰκεῖον λέγων εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὑτοῦ σύστασιν ταύτης συνδεσιν· οὔτε γὰρ ἀλλοτριῶσαι εἰκὸς ἦν αὐτῷ τὸ ζῶον*

simulatque natum sit animal, (hinc enim ordiendun ipsum sibi conciliari et commendari ad se consei dum et ad suum statum eaque, quae conseruantia eius status, diligenda, alienari autem ab interitu i rebus, quae interitum uideantur adferre. Id ita essi probant, quod ante quam uoluptas aut dolor adti salutaria adpetant parui aspernenturque contraria, non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum

ordiend. est) *e. ord.* (LPM)CROr. eaque) *eque* E *et ad ea* LPMC status) *et. eius* MR *statum e.* C iisque rebus) *hisque* L parui) *qui* E *ipsum* LP *ipsum suum* Or.

οὔτε, ποιήσασαν αὐτὸ, μήτε ἀλλοτριῶσαι μήτε οἰκειῶσαι· ἀπ ται τοίνυν λέγειν, συστησαμένην αὐτὸ οἰκειῶσαι πρὸς ἑαυτό· οὕ τά τε βλάπτοντα διωθεῖται καὶ τὰ οἰκεῖα προσίεται: "Neque ci taneum erat, naturam animal a se alienare, neque, quom animal genuisset (conposuisset), neque alienare a se ipso sibi commendare; relinquitur igitur, ut eam dicamus, quon mal gigneret, simul id sibi ipsum conciliasse." Uniuersan tentiam intellexit Tiedemannus (System der stoischen Phil p. 19) et alii; sed ex uerbis, quæ erant, illa non ecficie *Σύστασις* constitutio st (ut Seneca appellat ep. 121, 10 sq conpages, qua uiuit animal et uiget, quam Cicero *statum* lat, quamque Chrysippus τὴν ταύτης σύνδεσιν, ea Cicero *cons tia eius status.* Eadem res Peripatetice ex Antiochi ratione est, fere Stoice, tractatur IV, 16 et 19 et 25, V, 24. Cfr. de Stoic. repugn. c. 12 p. 1038 B. Mox est *ordiendum* edi omnes.

eaque, quæ) Hanc scripturam, quam Gzius restituit, me rant codicum uestigia (Pal. 1 *æque, quæ*, Gzius in Erl., Spir. ait esse ipsum *eaque, quæ*, Gud. 1 *et ea quæque*) et confirma tentia; nam status et quæ statum conseruant, coniunguntur unum uerbum (*diligenda*) referuntur. Pessume El. 1 et Dau. *ad* ante *suum* omittunt.

statum suum diligerent) Deteriores codd. aliquot, El. ut Par. 1, 3, Mead., C. C. C. (Oxx. neque hunc neque alium appellant), ex Gzianis Gud. 2 et Bas. *statum ipsum diligere* quo Dau. coiciebat: *statum ipsi suum diligerent*, superflue mine, quod et æqualitatem turbet et nimis uerem *suum* insi peius tamen Gzius: *ipsum suum*, tamquam intellegatur e co aliquid, quod ab ipso statu seiunctum sit et maius.

Fieri autem non posset, ut adpeterent aliquid, ıum haberent sui eoque se diligerent. Ex quo debet, principium ductum esse a se diligendo. principiis autem naturalibus plerique Stoici non

ıtelligi fieri PM autem) om. L se) add. et sua LPMCROr. duct. lictum E diligendo) diligendi LPMCR 17. naturalibus) add. dili- ınes.

se diligerent) Sic etiam Pal. 1 et Spir. Additur uolgo ıt se. Quamquam uideri possunt huiusmodi uerba faciliorum codicum principe excidisse, quam in deteriorum ıe, tamen meliores sequendos putaui, ut fecerat Dauisius, ıstquam Cicero de status sui conseruatione proxume dixit ım suum diligerent), hic quasi ad primum et summum in quo omnia insunt, amorem sui ascendere argumenti uidetur etiam in ceteris uerbis (nisi sensum haberent sui se diligendo). Intellegi ante fieri, ut in PM, additur EUχψ.

diligendo) Sic Pal. 1, Spir., Morel., El. 2, mg. Crat., Eξ, oque et Scaligeri codex; restituit Dauisius. Paullo breur principium, ut intellegatur omne agendi et adpetendi ıitium; ἀρχήν interdum non minus breuiter Græci philoınt. Aut ex hac caussa aut ex sequenti littera i ortum ıribus (Pall., Dau., Gzianis relicuis, Oxx., ut uidetur, Uχψ)

Nec diligendi uniuerse initium quæritur nec sic separari a et diligendi poterant. Itaque in ed. Uen. 1494 et ali- ı (Crat., Uict.) scriptum st diligendi sui, quod Ernestius ıdem ordinis prauitate, sententia, si ulla st, ab hoc loco eque enim hic ea dubitatio adtingitur, quæ V, 30.

In principiis autem naturalibus) Codices omnes addunt sui; nam Ursini codex, qui hæc non habere dicitur, nul- Tollenda fuisse, ut post Ursinum intellexit Dauisius, satis quoniam principia illa naturalia, id est, ut mox ait, eæ res. ıæ adpetuntur, a prima commendatione et conciliatione ruunt, in qua alii etiam uoluptatem inesse putabant, Stoici i conseruationem; uid. II, 34 et exc. ad II, 33. Diog. II, 86: ὃ δὲ λέγουσί τινες, πρὸς ἡδονὴν γίγνεσθαι τὴν πρώτην ῖς ζώοις, ψεῦδος ἀποφαίνουσιν· ἐπιγέννημα γάρ φασιν, εἰ ἄρα δονὴν εἶναι, ὅταν αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἡ φύσις ἐπιζητήσασα τὰ ι τῇ συστάσει ἀπολάβῃ κ. τ. ἑ. Nec tamen illud additae superioribus ortum st, ubi boni codd. non habent diliallus sui, sed infeliciter aliquis, principia naturalia quæ

putant uoluptatem esse ponendam. Quibus ego uehementer adsentior, ne, si uoluptatem natura posuisse in iis rebus uideatur, quae primae adpetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti uidetur, quamobrem illa, quae prima sunt ascita natura, diligamus,

ne) *nam* E posuisse) *potuisset* E iis) *his* LR uideatur) *uideretur* L prima) *natura prima* LPMCR ascita) *asserta* E *a se ita* R

essent, definire conatus est. Ceterum adfectus illius, quem desideriis naturæ expletis ἐπιγίγνεσθαι concedebant Stoici, in explicanda notione boni et beatæ uitæ rationem nullam habebant.

Satis — argumenti uidetur, quamobrem &c.) Singulatim ratio redditur de rebus quibusdam, quas natura primas adpetat; neque tamen eæ e communi illo amoris et conseruationis sui fonte deriuantur, minume quidem cognitiones et artes, sed illi quodammodo adiungi uidentur; et tamen sic Cicero loquitur (*ea, quæ prima sunt ascita natura*), quasi hoc genus satis definierit et in eo has res posuerit; deinde autem nunc demum demonstrat, eas diligi; atqui, nisi diligerentur, omnino non essent in principiis naturalibus; itaque tautologia quædam oritur, quom id docendum fuisse uideatur, ea, quæ a Stoicis prima ponantur, uere diligi et illum locum iure tenere. Huius obscuritatis reprehensio ex quanta parte ad ipsos Stoicos pertineat, ex quanta ad Ciceronem, minus distincte hæc reddentem, difficile st dicere. In uoce *quamobrem* similis quædam structuræ inconstantia animaduertenda st atque in I, 14 in uerbo *adducor*. Nam proprie aut sic dicitur: *satis argumenti st, illa — diligi*, de eo, quod concluditur (ut I Legg. 39), aut sic: *satis argumenti st, quamobrem illa — diligi credamus*, de fide, quæ efficitur (ut V in Uerr. 178: *multa signa dederat, quamobrem responsurus non uideretur*); Cicero coniunctiuom etiam in priore forma tenuit.

prima sunt ascita natura, diligamus) Edebatur: *quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus; sed natura* diligi, quæ natura asciuerit, non alio quodam modo, satis adparet. Itaque priore loco uocem illam recte omittunt etiam Spir. et Ox. ξ, id est, meliores, quibus Gzius paruit; sublatam uoluerant iam Ernestius et Bremius. *Ascita* uerum uidetur, etsi V, 17 etiam mgo Crat. *assertum* habet, ut merito suspicere, in pluribus melioris familiæ codicibus ita scriptum fuisse; sed ex eo nihil effici potest huic rei et loco aptum. Mire etiam præterito tempore Cicero usus est (*sunt ascita*), quom et paullo ante (*primæ adpetuntur*) et alibi præsenti utatur;

quod est nemo, quin, quom utrumuis liceat, aptas malit et integras omnis partis corporis quam, eodem usu, inminutas aut detortas habere. Rerum autem cognitiones (quas uel conprehensiones uel perceptiones uel, si haec

aut detortas) *et det.* C *et detortas* R Rerum autem cognitiones) *Cognitiones autem* PC quas — perceptiones) om. LPMCR haec uerba) *hec uerba* E

sed rettulit ad primum aliquod uniuersæ naturæ humanæ decretum, ut II, 88: *quæ prima data sunt.*

quam, eodem usu, inminutas aut detortas) Id est, quam inminutas et detortas, etiamsi usus idem maneat, ac si integræ sint, ut adpareat, non usus caussa, sed per se integritatem et aptam formam expeti. Similiter V, 46 prauorum membrorum curatio et recta species expeti dicitur, etiamsi usus non maior aut etiam minor futurus sit. Mire multi in facillumis uerbis et ad sententiam necessariis hæserunt, mire Gzius enarrat: *si ad eundem usum destinatæ maneant.* Itaque, si alii usui corporis partes destinarentur, inminutas et detortas habere uellemus? *Aut det.* primus Gruterus tacite, priores *et.*

Rerum autem cognitiones) Sic ex R ed. Iunt., Mars., Crat., tum Gruterus ex aliquot Pall., Dau. et Gzius tacite; confirmat cod. Mor. (§ 49 *cognitiones conprehensionesque rerum*). *Cognitiones autem* ex ed. pr. Uict., Man., Lbinus, et uidetur ita fuisse in aliquot Oxx. De re conparari possunt, quæ II Acad. 31 dicuntur, tum quæ apud Plut. adu. Stoic. c. 7 p. 1061 C cum irrisione: καίτοι πᾶσα κατάληψις ἐν τῷ σοφῷ καὶ μνήμη τὸ ἀσφαλὲς ἔχουσα καὶ βέβαιον εὐθύς ἐστιν ἐπιστήμη καὶ ἀγαθὸν μέγα καὶ μέγιστον.

quas uel conprehensiones uel perceptiones) Hæc uerba e deterioribus codd. exciderant propter similem terminationem uocum *cognitiones* et *perceptiones.* Restituit Gzius ex Erl. et Spir., nam e superiorum bonis codd. nihil adnotatum st. Duas interpretationes Latinas Cicero temptat τῆς καταλήψεως, quas etiam alibi (Acad. II, 17 et 31), quæ si displiceant, Græcum uocabulum retineri posse dit. Cognitionis uocabulum etsi mox (18) pro perceptionibus ponitur, tamen generalius est nec pro ipsa interpretatione proprii nominis Græci ponitur, uec ad *rerum cognitiones*, quod unum st, illo modo referri potest *hæc uerba*; itaque aliquid deesse, iam Dauisius senserat. Handius tamen ad Wopkens. Lectt. Tull. p. 22, ne deteriorum codicum mendo contra optumorum fidem patrocinium desit, *hæc* uolt esse *talia.* Omnino uir doctus codicum discrimina et dignitatem nusquam curat. (*Aut* priore loco omittunt etiam Eξ, Uict., Man., Lbinus.) Mox Gzius e cod. Uindob. *has*

putant uoluptatem esse ponendam. Quibus ego uehementer adsentior, ne, si uoluptatem natura posuisse in iis rebus uideatur, quae primae adpetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti uidetur, quamobrem illa, quae prima sunt ascita natura, diligamus,

ne) *nam* E posuisse) *potuisset* E iis) *his* LR uideatur) *uideretur* L prima) *natura prima* LPMCR ascita) *asserta* E *a se ita* R

essent, definire conatus est. Ceterum adfectus illius, quem desideriis naturæ expletis ἐπιγίγνεσθαι concedebant Stoici, in explicanda notione boni et beatæ uitæ rationem nullam habebant.

Satis — argumenti uidetur, *quamobrem* &c.) Singulatim ratio redditur de rebus quibusdam, quas natura primas adpetat; neque tamen eæ e communi illo amoris et conseruationis sui fonte deriuantur, minume quidem cognitiones et artes, sed illi quodammodo adiungi uidentur; et tamen sic Cicero loquitur (*ea, quæ prima sunt ascita natura*), quasi hoc genus satis definierit et in eo has res posuerit; deinde autem nunc demum demonstrat, eas diligi; atqui, nisi diligerentur, omnino non essent in principiis naturalibus; itaque tautologia quædam oritur, quom id docendum fuisse uideatur, ea, quæ a Stoicis prima ponantur, uere diligi et illum locum iure tenere. Huius obscuritatis reprehensio ex quanta parte ad ipsos Stoicos pertineat, ex quanta ad Ciceronem, minus distincte hæc reddentem, difficile st dicere. In uoce *quamobrem* similis quædam structuræ inconstantia animaduertenda st atque st I, 14 in uerbo *adducor*. Nam proprie aut sic dicitur: *satis argumenti st*, *illa — diligi*, de eo, quod concluditur (ut I Legg. 30), aut sic: *satis argumenti st*, *quamobrem illa — diligi credamus*, de fide, quæ efficitur (ut V in Uerr. 178: *multa signa dederat, quamobrem responsurus non uideretur*); Cicero coniunctiuum etiam in priore forma tenuit.

prima sunt ascita natura, diligamus) Edebatur: *quæ natura prima sunt ascita*, *natura diligamus*; sed *natura* diligi, quæ natura asciuerit, non alio quodam modo, satis adparet. Itaque priore loco uocem illam recte omittunt etiam Spir. et Ox. ξ, id est, meliores, quibus Gzius paruit; sublatam uoluerant iam Ernestius et Bremius. *Ascita* uerum uidetur, etsi V, 17 etiam ego Crat. *assertum* habet, ut merito suspicere, in pluribus melioris familiæ codicibus ita scriptum fuisse; sed ex eo nihil effici potest huic rei et loco aptum. Mire etiam præterito tempore Cicero usus est (*sunt ascita*), quom et paullo ante (*primæ adpetuntur*) et alibi præsenti utatur;

quod est nemo, quin, quom utrumuis liceat, aptas malit et integras omnis partis corporis quam, eodem usu, inminutas aut detortas habere. Rerum autem cognitiones (quas uel conprehensiones uel perceptiones uel, si haec

aut detortas) *et det.* C *et detectas* R Rerum autem cognitiones) *Cognitiones autem* PC quas — perceptiones) om. LPMCR haec uerba) *hec uerbo* E

sed rettulit ad primum aliquod uniuersæ naturæ humanæ decretum, ut II, 33: *quæ prima data sunt.*

quam, eodem usu, inminutas aut detortas) Id est, quam inminutas et detortas, etiamsi usus idem maneat, ac si integræ sint, ut adpareat, non usus caussa, sed per se integritatem et aptam formam expeti. Similiter V, 46 prauorum membrorum curatio et recta species expeti dicitur, etiamsi usus non maior aut etiam minor futurus sit. Mire multi in facillumis uerbis et ad sententiam necessariis hæserunt, mire Gzius enarrat: *si ad eundem usum destinatæ maneant.* Itaque, si alii usui corporis partes destinarentur, inminutas et detortas habere uellemus? *Aut det.* primus Gruterus tacite, priores *et.*

Rerum autem cognitiones) Sic ex R ed. Iunt., Mars., Crat., tum Gruterus ex aliquot Pall., Dau. et Gzius tacite; confirmat cod. Mor. (§ 49 *cognitiones conprehensionesque rerum*). *Cognitiones autem* ex ed. pr. Uict., Man., Lbinus, et uidetur ita fuisse in aliquot Oxx. De re conparari possunt, quæ II Acad. 31 dicuntur, tum quæ apud Plut. adu. Stoic. c. 7 p. 1061 C cum irrisione: *καίτοι πᾶσα κατάληψις ἐν τῷ σοφῷ καὶ μνήμη τὸ ἀσφαλὲς ἔχουσα καὶ βέβαιον εὐθὺς ἐστιν ἐπιστήμη καὶ ἀγαθὸν μέγα καὶ μέγιστον.*

quas uel conprehensiones uel perceptiones) Hæc uerba e deterioribus codd. exciderant propter similem terminationem uocum *cognitiones* et *perceptiones*. Restituit Gzius ex Erl. et Spir., nam e superiorum bonis codd. nihil adnotatum st. Duas interpretationes Latinas Cicero temptat τῆς καταλήψεως, quas etiam alibi (Acad. II, 17 et 31), quæ si displiceant, Græcum uocabulum retineri posse ait. Cognitionis uocabulum etsi mox (18) pro perceptionibus ponitur, tamen generalius est nec pro ipsa interpretatione proprii nominis Græci ponitur, nec ad *rerum cognitiones*, quod unum st, illo modo referri potest *hæc uerba*; itaque aliquid deesse, iam Dauisius senserat. Handius tamen ad Wopkens. Lectt. Tull. p. 22, ne deteriorum codicum mendo contra optumorum fidem patrocinium desit, *hæc* uolt esse *talia*. Omnino uir doctus codicum discrimina et dignitatem nusquam curat. (*Aut* priore loco omittunt etiam Rξ, Uict., Man., Lbinus.) Mox Gzius e cod. Uindob. *has*

uerba aut minus placent aut minus intelleguntur, *καταλήψεις* appellemus licet), eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi conplexum et continens ueritatem. Id autem in paruis intellegi potest, quos delectari uideamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inuenerint. 18. Artis etiam ipsas propter se adsumendas putamus, quom quia sit in iis aliquid dignum adsumptione, tum quod constent ex cognitionibus et contineant quiddam in se ratione constitutum et uia. A falsa autem adsensione magis nos alienatos esse quam a ceteris rebus, quae sint contra naturam, arbitrantur. Iam mem-

aut) om. C (priore loco) (*aut placent aut si minus* L) eas) *has* Or. igitur) om. C quod) *quam* E in paruis) *paruis* E quos) *quod* E si) *sed* E inuenerint) *inuenerunt* (LPM)CROr. 18. adsumendas) *expetendas* L quom) *tum* LMCROr. iis) *his* ELPMOr. aliquid dign.) *dign. al.* P adsensione) *assentatione* P sint) *sunt* (LPM)CROr.

igitur, et negat aliter umquam scribi; at § 14 ipse ediderat: *id ergo, inquam*, non *hoc ergo;* adeo breuis fuit memoriæ.

quod habeant) Poterat Cato, quod ipse uerum esse putat, absolute pro caussa ponere: *quod habent*; sed partem hanc fecit sententiæ ab *arbitramur* pendentis, et paullo post (18) eodem modo dixit: *putamus, quom quia sit, tum quod constent*, quia, etsi ipse his adsentiens prima persona utitur, tamen se Stoicæ disciplinæ doctrinam explicare meminit. In eo, quod sequitur, *uideamus* (pro quo Ernestius *uidemus* scribi maluit, ut est in Eξ) caussalis significatio st; cfr. 33. Sed quod subiciebatur *inuenerunt*, ferri in oratione obliqua post *uideamus* non poterat; *inuenerint* etiam Eξ.

18. *quom quia sit in iis &c.*) *Quom* recte Gruterus tacite (e Pal. 1?) et ceteri, donec Gzius e Bas. et Gud. 1 *tum* reduxit; uid. ad I, 34; *in his* omnes fere editiones. Argumentum, quod priore loco Cicero ponit, miram habet tautologiam (cfr. Tiedem. System. Stoic. III p. 29). Artem *σύστημα ἐκ καταλήψεων* (*συγγεγυμνασμένων*) Stoici definiebant, uid. Acad. II, c. 8, 22 et ibi P. Faber, Fabric. ad Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. III, 241.

nos alienatos esse — arbitrantur) Ursini codex, si quis fuit, *arbitramur*, idque Dau. et Ernestius secuti sunt, quod antea Cato dixit *arbitramur* et *putamus;* nec Oxx. *arbitrantur* proferunt nisi e χψ, ut in Eξ alterum fuisse uideatur. Sed Cato, quom *nos* de hominum genere posuisset eoque se conprehendisset, Stoicos tertia

rum, id est partium corporis, alia uidentur propter ım usum a natura esse donata, ut manus, crura, pe- , ut ea, quae sunt intus in corpore, quorum utilitas ıta sit, a medicis etiam disputatur, alia autem nul- ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda ni, plumae uersicolores columbis, uiris mammae at- barba. 19. Haec dicuntur fortasse ieiunius; sunt ı quasi prima elementa naturae, quibus ubertas ora- is adhiberi uix potest; nec equidem eam cogito con- ari; uerumtamen quom de rebus grandioribus dicas, e res uerba rapiunt; ita fit quom grauior, tum etiam ndidior oratio. Est ut dicis, inquam. Sed tamen e, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare uidetur. Istiusmodi autem res dicere ornate uelle,

ea) *et ea* E a med. etiam) *et. a med.* E 19. adhib. uix) *uix adh.* R ı. E mihi — dici) om. E autem) *ut* E res) om. C

na significauit, ut sæpe infra, uelut § 62 (*arbitrantur — per- nur*), 64, 68, 69 &c. *Sint* pro *sunt* ex uno Erl. dedi, ceteris tibus. Mox de uerbis: *id est, partium corporis*, quæ nonnulli ta uoluerunt, uid. ad II, 6.

t ea, *quæ sunt intus in corpore*) Minus proprie hæc subiecit brorum generi. Magis tamen hæc a proxumis separantur, ita particula *ut*, quam si *et* cum Erl. scripseris, ut fecerunt et Lbinus. Mox æqualior esset oratio, si *pauonibus* scriberc- ut Dauisio placuit (El. 1 *pauonis* errore); necessaria corre- non est, in his præsertim libris. Exempla sine dubio Cicero sit a Chrysippo, qui multa de singularum rerum, quæ in le essent, etiam minutarum, consilio et prudenti descriptione rma dixerat. Pauonem quidem etiam caudæ caussa totum na- lixerat in libro περὶ φύσεως, Plut. de Stoic. repugn. c. 21 p. C. (Pro *alia autem* Pal. 1 *alia tuitur*).

9. *ipsæ res uerba rapiunt*) Id est, secum abripiunt et ad iorem quandam orationis formam trahunt, ut, etiamsi id propo- non fuerit, splendidius dicas. Obscurant sententiam, qui *pa-* scribi malunt. Mox *istiusmodi ut* etiam Spir., non infre- l in his codicibus mendo; uerissumum st *autem*; nam ab eo, generaliter dixerat, ad speciale transit, nec quicquam obstat m *autem*, quod alio refertur.

puerile st, plane autem et perspicue expedire posse, docti et intellegentis uiri.

VI. 20. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturae discessimus, quibus congruere debent, quae secuntur. Sequitur autem haec prima diuisio: Aestumabile esse dicitur (sic enim, ut opinor, appellemus) id, quod aut ipsum secundum naturam sit aut tale quid ecficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum aestumatione, quam illi ἀξίαν uocant; contraque inaestumabile, quod sit in-

20. quoniam) *qui ideo* E his) *iis* R discessimus) *dicimus* L hæc pr. diu.) *pr. diu. hæc* LPMCROr. appellemus) *appellamus* omnes. illi — uocant) *illi* — *uocat* omnes, Or.

Cap. VI, 20. *quoniam, inquit*) Offendit scribam codicis El. 1 uox *inquit* reiecta post coniunctionem in sententiam secundariam; itaque scripsit: *inquit, quoniam*, secutusque Dau. est. Sed etiam § 10 dixit Cicero: *uide, ne magis, inquam*, non: *uide, inquam, ne magis*. Paullum diuersa sunt, quæ Gzius citat, ex hoc libro § 18 (*hosne igitur laudas et hanc eorum, inquam, sententiam sequi nos censes oportere*) et ex Acad. I, 14; copulatæ enim sententiæ sunt; sed tamen ostendunt, hanc uocem ab illo loco, ubi ponenda fuisse uideatur intra primum uerborum complexum, reici in posteriorem.

hæc prima diuisio) Hoc ordine Gzi codd. omnes, excepto Gud. 2. Diuisio hæc hoc loco ponitur, ut per selectionem ad uirtutis notionem ueniatur; ceteræ, quæ cum ea cohærent, non hic explicantur, sed § 50 et proxumis, ubi differentia rerum exponitur. Æstumabile appellat Cicero, quod illi ἀξίαν ἔχον, inaestumabile, quod illi ἀπαξίαν ἔχον. *Sumere* autem et *eligere* et λαμβάνειν, ἐκλέγεσθαι, *reicere* ἀπεκλέγεσθαι. His enim uerbis Stoici in his rebus utebantur; αἱρεῖσθαι (*expetere*) et φεύγειν ad bona et mala pertinebant; uid. II, 38, IV, 20, 60, V, 88 &c. Lips. manud. II, 18.

sic enim, ut opinor, appellemus) Manutium et Lbinum, qui Græcum uocabulum deesse putabant, addebantque barbaram uocem ἀξιωτόν, quom ἀξίαν ἔχον deberent, recte refutauit Dauisius. Cato enim, Græco nomine non commemorato, tantum Latinam uocem quam finxerat, excusat: "hoc enim nomine utamur." *Appellemus* necessaria et Th. Bentlei correctio, quam plerique secuti sunt; non enim Cato opinatur, sic Latinos loqui, sed sic sibi loqui licere.

quam illi ἀξίαν uocant) Recepi post Schuetzium certam Pearci correctionem, aliis quoque probatam. Libri ceterorum cum

i contrarium. Initiis igitur ita constitutis, ut ea, secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda contrariaque item reicienda, primum st officium (id appello καθῆκον), ut se conseruet in naturae statu, ps ut ea teneat, quae secundum naturam sint, pel- contraria; qua inuenta selectione et item reie-

s) *intus* E est officium) *enim off. est* E id enim) *idem* E qua) *quæ* . *contra* C reiectione) *relectione* P *et electione* L

consentiunt. Sæpe sic Cato Stoicos uniuerse significat, ræca eorum nomina interpretatur, ut mox § 21: *quam ap-* έννοιαν *illi*, et 24: *illi appellant* κατορθώματα, et 32: ἐπιγεννηματικόν *appellant*, et 35 et 58. Zeno, quem in scriptura intellegi uoluat, nusquam neque hic neque alibi toicos Pythagorica illa ratione solo pronomine significa- αὐτός, non ἐκεῖνος Pythagoras dicebatur), omninoque mire ubito interponeretur, quom toto superiore capite Cato ipsa a disciplinæ exponens uniuerse locutus esset. Nec magis nen eius proprium erat quam relicua omnia, sed scholæ le.

enim appello) Dau. malebat: *ita enim appello*, non sine dicit enim Cato, quo Latino nomine Græcum exprimat, nam sic pronomen cum appellandi uerbo positum legere , ut esset: *eo nomine appello*. Nec tamen corrigo, quia, icero singulari quodam modo interdum rei et nominis no- in unum conflet, ut II Acad. 18: *quod comprehendi posset uolumus esse* καταληπτόν, id est: sic enim appellari *uolumus*), fieri potest, ut id hic etiam in appellandi uerbo Notio τοῦ καθήκοντος uberius explicatur § 58 sqq.

inuenta selectione) Quom ederetur, ut est in nostris codi- terioribus: *quæ, inuenta selectione et item reiectione, se- deinceps cum officio selectio*, nulla sententia (quomodo a erat etiam in quattuor Pall., plerisque, ut uidetur, Dau., Bas. et Gud. 1; in Par. 1, 2, El. (1) Dau. repperit, quod , *sequuntur, sequitur*), P. Manutius, ipsa sententia et re onstrante, "adiutus a uetere libro" sic scribendum uidit, Dau. et Bremium edidi, confirmaruntque Pal. 1 et 3 (E§ , nunc Erl. At Gzius in Erl., Spir., Gud. 2 (falso, ut ex aret) ita legi narrat: *quæ inuenta selectione et reiectione &c.*, itaque edidit; *quæ inuenta* accusatiuom esse uolt; et t Orellio et Ottoni. Sic iam non seliguntur naturalia et ur contraria, sed inueniuntur selectione et reiectione, nescio

eo conlocatum summum illud hominis per se laudandum et expetendum bonum; quod quom positum sit in eo quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus *conuenientiam*, s placet, — quom igitur in eo sit id bonum, quo omni

quod) *qua* E quom positum) *compositum* PMCR ὁμολογ.) *analogiam* sit id) *id sit* R quo) om. C omnia referenda sunt) *omnia refer. sunt* (*sint* omnia EPMR *ref. sunt omnia* C

tra; et fieri potest, ut Cicero cognitionis nomine adultam illam mentis uim, quæ in notionibus explicatis adparet, significarit.

in eo conlocatum) Expectes *in ea*; sola enim feminini generi nomina præcedunt; et scribi sic Manutius uoluit; sed neutrum genus Cicero rettulit ad uniuersam notionem, non ad certum nomen, ut V, 87 (*in eoque*; præcedit *ea uita*), de Legg. I, 45 (quod præcedit, et proxume, *perfecta ratio*).

quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam) In *appellemus* syllepseos forma quædam singularis est; nam ad primum membrum auditur (indicatiuo modo) *appellant*; cfr. Acad. I, 40 *quam ille φαντασίαν* (appellat), *nos uisum appellemus licet*. De re cfr. § 21. Stoici τὴν ὁμολογίαν λέγουσι τέλος εἶναι (Stob. Ecl. Eth. p. 136 Heer.) et τὸ ὁμολογουμένως ζῆν, qua formula Zeno utebatur (ibd. p. 132), uirtutem autem διάθεσιν ὁμολογουμένην (Diog. Laërt. VII, 89, Senec. Ep. 74, 30: *Uirtus conuenientia constat*; plura suppeditabunt Ritter in Hist. Phil. III p. 636 et Tennemann IV, 94). Sic coecum inpetum primi illius adpetitus et amoris sui omittebant, qui singulorum commodis uitam recturus uidebatur. Sed ut hæc conuenientia norma quædam efficeretur et regeretur, cogebantur naturæ conuenientiam aduocare (ὁμολογεῖν τῇ φύσει ζῆν ὁμολογουμένως τῇ φύσει); quæ esset autem uniuersæ naturæ lex et quomodo in singulis naturis adpareret, propterea difficilius expediebant, quod initio, quom de sui amore dicebant, hominis naturam ab ea tantum parte spectarant, quæ tota in se conuersa esset. Itaque nec offici notio ab hac origine tracta cum summa illa lege coalescebat et in boni notione desideria naturæ singulorum spreta esse clamabant. Sed Cicero hic, postquam selectionem constantem *consentaneamque naturæ* nominauit, deinde tamen Catonem inducit sola illa ὁμολογίας notionem utentem; ad alteram formulam transit § 26, nullo modo hæc connectens et concilians.

quod quom — quom igitur &c.) Quom interuenisset definiti relatiua sententia comprehensa (*in eo, quod*), Cicero orationem

referenda sunt, honeste facta ipsumque honestum, quod

honeste facta) om. Or. quod solum) *solum* E *quod* ceteri.

stitutam sic reuocat (*quom igitur*), ut simul primariam notionem alia forma conprehendat, qua in fine definiendo uti solebant: *id bonum, quo omnia referenda sint* (uid. ad I, 29). Gzius quom sic demonstratiuom a relatiuo diuellisset et sententiam peremisset: *positum sit in eo (quod — placet): quom* &c., ascripsit: "Mirum, st, quod totiens UU. DD. in parenthesi ponenda caecutiunt." *Omnia* editiones ante Gzium, Lambini excepta, extremo loco habent (ut C). Bis *omnia* Dauisius adnotat habere C. C. C. et Mead., Oxx. γρ, Gzius etiam Spir., Uindob. (de Marso errat); caussa mox adparebit.

honeste facta ipsumque honestum — expetendum st) Et singulae honestae actiones (κατορθώματα, αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις) expetendae sunt propter se et in bonis numerantur (uid. mox § 22 et 55, Sext. Empir. adu. Mathem. XI, 26, Diog. Laërt. VII, 94) et ipsum illud honestum, sine quo illae non sunt, ex quo tanquam fonte oriuntur et in quod tamquam caput conliguntur. Itaque, quom haec honesti notio praecelleret et honeste facta conplecteretur, Cicero non solum ad *honesti* nomen posteriore loco positum singulari numero uerbum adcommodauit (*oritur — expetendum st*), sed etiam, quom illam sententiam: *quamquam — oritur*, interposuisset, post tamen ex abundanti addidit *id*, ut eam notionem legentis animo obiceret (uid. ad § 4). Sed editores et iam ante librarii mire errauerunt; nam quom non animaduerterent, apodosin incipere a uerbis *honeste facta ipsumque honestum* (quod unus Manutius intellexit et interpungendo significauit), coniungebant haec: *omnia referenda sunt honeste facta* (unde scriptum st *referenda sunt omnia honeste facta*). Atque sic in eandem sententiam relatiuam trahebatur etiam (propter quae) *ipsum honestum*, ut apodosis inciperet a *quamquam*. Atqui peruersissume dici: *id bonum, ad quod omnia referantur honeste facta et ipsum honestum*, quom hoc honestum ipsum illud bonum sit (et additur etiam: *quod solum in bonis ducitur*), sensit Dauisius, qui aliquid tamen ex uetere philosophia intellegebat; itaque forti remedio se expediebat, ut, deletis uerbis *honeste facta*, scriberet: *Ipsum honestum quidem* &c. (Quid haec particula hic ageret, non uidebat.) Quid recentiores? Uerba illa damnant, Gzius et posteriores delent, retinent *ipsumque*, id est, totam illam prauitatem, propter quam illa Dauisius moliebatur. Adeo nihil ex rebus, quae tractantur, et ex sententiis intellexerunt aut saltem intellegere studuerunt; ac ne illud quidem, quod ad orationis formam pertinet,

solum in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum ui sua et dignitate expetendum st, eorum autem, quae sunt prima naturae, propter se nihil est expetendum. 22. Quom uero illa, quae officia esse dixi, proficiscantur ab initiis naturae, ea necesse st ad haec referri, ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut

post) om. P ui sua et) *in sua* E nihil est) *nihil* Or. 22. ea nec. st) *necesse est ea* LMCROr. *nec. est* transp. post *referri* (P)

uiderunt, *honesti* nomen, quod nunc demum inducitur, non posse latere inclusum in sententia illa relatiua. (Gzius in Bas. ait esse *se honeste facta*, idque interpretatur *scil.*, additamenti notam. Unde igitur ea in recentissumo et infimo codice seruata st, quom in optumis et antiquis, id est, in archetypo nulla esset? Sic infinita de codicibus inconsideratissume finguntur et argumenta ducuntur, quom de stirpe eorum et origine non cogitetur. Ceterum, ut Gzium nouimus, fortasse nihil in illo cod. fuit.)

quod solum) *Solum* se Gzius addidisse scribit ex Spir. et Erl., hunc tamen *quo* pro *quod* habere. At is pronomen plane omittit; uides fidem. Sed nisi hæc uox ad Stoicæ doctrinæ proprietatem significandam addatur, totum hoc membrum inane st. (Ex Hertelii silentio concludas, in ed. Marsi esse *solum;* dubito.) Sic quoque hæc sententia relatiua merito in tautologiæ reprehensionem incurrit; id potius dicendum erat, quæ antea conuenientia appellata sit, id nunc honestum alio nomine appellari, ut, quæ de illa dicta sint, ad hoc pertineant. Multis modis adparet, Ciceronem, quom præsertim festinaret, in notionum Stoicarum spinis hærentem, etiam oratione usum esse inplicata et parum adcurata.

quamquam post oritur) progrediente natura et rationis lumine exorto, quom in primo adpetitu non fuisset, ut paullo post dicit. Mox *sua ui* Gzius e Gud. 1, 2, Bas. Tum *est* post *nihil* excidit in repetitionibus Lbinianis et omnibus deinceps edd. *Sumenda* tantum hæc Stoici dicebant, non *expetenda;* uid. ad 20; contra Peripatetici et Academici.

22. *ea necesse st ad hæc referri*) Inde a Manutio edebatur: *ea ad hæc ref. nec. st;* Gzius, quom ita in suorum nullo esset, restituit, quod ex deterioribus adnotaui, ad Erl. et Spir. non adtendit. Stoici quom uirtutem et actionis honestatem in uoluntatis cum natura et uniuersa ratione conuenientia ponerent eumque uoluntatis habitum summum bonum putarent, quod tamen nulla inde præcepta elicere poterant ad singulas actiones regendas, agendi

adipiscamur principia naturae, nec tamen ut hoc sit bonorum ultumum, propterea quod non est in primis naturae conciliationibus honesta actio; consequens est enim et post oritur, ut dixi. Est tamen ea secundum natu-

principia) *initia* L nec tamen — naturæ) om. M non est) *non inest* (P)R Or. est enim) *enim est* LPMCR

initia repetebant ab illo primo amore sui et adpetitu eorum, quæ secundum naturam essent (§ 58, IV, 46 et 47), ut officium esset illa petere et sumere, honestum autem et uirtus hoc constanter et naturæ conuenienter uelle et agere. Cfr. V, 20 et quæ ad IV, 14 dicentur. Itaque Antipater Tarsensis interdum dicebat summum bonum esse *πᾶν τὸ καθ' αὑτὸν ποιεῖν διηνεκῶς καὶ ἀπαραβάτως πρὸς τὸ τυγχάνειν τῶν προηγουμένων κατὰ φύσιν* (Stob. Ecl. Eth. p. 136), quam formulam Cicero I Legg. 56 expressit (*nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura postulet, consequatur*). Uerum in illo studio *adipiscendi* quom satis adpareat spectatam tantummodo esse humanam naturam ab ea parte, qua se ipsa amet, nec satis ipsæ desideriorum naturæ pugnæ nec singularum naturarum a communi ad sua commoda auersio exclusæ erant; (uoluptatis quidem studium a primo naturæ adpetitu segregare conabantur). Itaque, quom hæc forma disciplinæ ab ipso ingenio eius et eo, quod consequi solebat, abhorreret, huic incommodo subuenire uidentur uoluisse adhibita illa *τῶν φύσει συμβάντων ἐμπειρίᾳ* et *εὐλογιστίᾳ* (uid. ad IV, 14). Ea tamen neque alium fontem habebat neque satis umquam ad offici notionem moderandam deducta st. Tum etiam, quia non contigerat Stoicis illa initia naturæ et uniuersæ naturæ legem conflare et coniungere, uidebatur duplex oriri agendi consilium et duplex bonum, alterum in ipsorum naturalium consecutione, alterum in consequendi propterque ea agendi constanti uoluntate. Hanc reprehensionem exponit Plutarchus adu. Stoic. c. 26, p. 1071 A, cuius tamen uerba corruptissuma sunt; et ad eam refertur, quæ sequitur, Catonis defensio.

quod non est — honesta actio) extra quam bonum non est; *conciliationes* plurali numero dixit res ipsas conciliatas, prima naturæ; uid. exc. ad II, 33. Pro *non est* communi fere consensu omnes ediderunt *non inest* nec quicquam e codd. adnotarunt; sequor Erl., uid. ad II, 34. Tum *est enim* Gzius etiam e Spir. Paullo post *ne quis sequi exist.* libri ueteres Lbini, Pall. quattuor, cod. Mer., et iam edit. a. 1480, tam Manutius atque Gruterus; *sit*, quod etiam Oxx. EU$\chi\psi$. Dau. et Gzius tacent.

ram, multoque nos ad se expetendam magis hortatur quam superiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existumet, ut duo sint ultuma bonorum. Ut enim si cui propositum sit conlineare

sequi) *sit qui* LMCR

Ut enim si cui &c.) Totius conparationis hæc est ratio, quam si interpretes explicauissent, non tam in singulis partibus hæsissent: Quom Stoici summum bonum ponerent in honesta actione, omne autem agendi consilium et officium referri putarent ad prima naturæ, ex quo oriebatur illa, quam posui, Antipatri definitio summi boni, cauendum erat, ne ipsam adeptionem primorum naturæ ultumi loco ponere uiderentur. Itaque hominem prima naturæ consiliis et officiis petentem et eius caussa omnia facientem conparabant cum eo, cui propositum esset telum aliquo conlineare, hoc est, sic emittere, ut recte eo tenderet. Aliud est enim *ferire*, aliud *conlineare*, in quo actio tantum eius, qui telum mittit, intellegitur, non etiam euentus ipse; potest enim res externa, uelut aëris motus aut eius rei, quæ petitur, migratio interuenire. (Nec II de Diuin. quidem 121 hæc uerba: *qui non aliquando conlineat*, proprie et prima significatione aliud quicquam continent nisi hoc: *der nicht wenigstens einmal die wahre Richtung finden sollte.*) Itaque tali homini conlineandi caussa omnia facienda esse dicebant, nec tamen feriendi; si igitur suam partem actionis inplesset, finem eum consecutum fore; illud, ut etiam feriret, sumendum fore et seligendum, id est, *ληπτέον*, ut Stoici de commodis et primis naturæ dicebant, non expetendum, *αἱρετέον*, ut bonum. Sed est aliqua in hac conparatione ambiguitas, Stoicis necessaria. Primum enim propositum esse sagittario conlineare (*εὐστοχεῖν* an *στοχάζεσθαι* Græce dixerint, dubito), sic ponunt, ut id eis concedatur, quod putetur in illa notione simul conprehendi uoluntas et consilium feriendi, ut, qui non feriat, excidisse proposito iudicetur. Deinde ipsi illam adiunctionem secludunt, ut simile sit non *τῷ τυγχάνειν τῶν πρώτων κατὰ φύσιν*, sed *τῷ πάντα ποιεῖν τὰ καθ' αὑτὸν πρὸς τὸ τυγχάνειν αὐτῶν*. Itaque id, in quo summum ponunt, facere omnia, ut propositum consequatur, reapse nihil est aliud nisi ipsum conlineare, atque etiam in id incidunt, quod Plutarchus adu. Stoic. 26, hac ipsa conparatione utens, ænigmati simile esse ait, ut *τὸν τοξεύοντα* dicant *πάντα ποιεῖν ἕνεκα τοῦ πάντα ποιεῖν τὰ περὶ αὑτόν* (*πρὸς τὸ βάλλειν*). Orellius dum huic loco e Græcis fontibus lucem adferre conatur, res dissimillumas ac longe

aliquo aut sagittam, sic nos ultumum in bonis
s. [sic illi, facere omnia, quae possit, ut conli-

a aliquo) *al. hast.* E (*aliquam* MR) sic) *sicut* omnes, Or. ultumum) dicimus) *diximus* LPMCR sic — conlineet) Or. sine uncis.

confundit. Nam quod Stobæus p. 136 H., a quo Matthiæus interpretationem petendam putauerat, discrimen aliquod οῦ et τοῦ τέλους conmemorat, id eadem pagina et p. 188 non ad diuersitatem ipsarum rerum, in quibus sit ὁ σκο- ὁ τέλος, pertinere, sed ad logicam eiusdem rei rationem, ς sit ἡ εὐδαιμονία, quod adpetatur, τέλος sit τὸ εὐδαιμονεῖν, n status, quem quis adeptus sit; hic autem res dignitate re diiunctæ distinguontur. Eodem pertinet uel potius eadem ictio τοῦ αἱρετοῦ (rei bonæ, uelut φρονήσεως) et τοῦ αἱρε- tus eandem rem bonam continentis, uelut φρονεῖν, uid. cl. Eth. p. 140 et 196 Heer.), quam nollem Orellius, in- s fortasse a se non tractatas adtingens, confudisset cum o discrimine rei expetendæ (bonæ, τοῦ αἱρετοῦ) et seligendæ e, τοῦ ληπτοῦ). *Conliniare* (sic) *et conliniet* scriptum st in t Erl., *collineare* in ed. Uen. 1480, Crat., Uict., Grut., po- us; in ceteris et in codd. deterioribus, Oxx. et nostris, tum or. et mgine Crat. *collimare.* Pro *aliquo* etiam Oxx. omnes ; alibi adnotatum non est. (Dauisius in toto hoc loco co- aino non conmemorat).

nos ultumum in bonis dicimus) [*Sic* — *conlineet*]. Edeba- *it nos ultimum in bonis dicimus*, (ita etiam Pal. 1 et Gzius or suis pro *diximus*), *sic illi facere omnia*, *quæ possit*, *ut* . Manifestum st, quod recentissumos editores ne ab aliis admonitos sensisse miror, orationem non cohærere nec a respondere initio conparationis: *Ut enim si* &c., nec dici, huic exemplo simile esse summum bonum. Deinde am hæc coniunctio: *sicut nos* — *dicimus*, *sic illi facere* &c.? o enim ex uerbis *ultumum dicimus* auditur, quod necessa- : *ultumum st*? Postremo quomodo hic præcipitur id, quod lemum infertur (*ut omnia faciat*, *quo propositum adsequa-* erspicuum st, primum ipsam conparationem uniuerse signi- similiter summum bonum dici ac si cui propositum sit sa- liquo conlineare, tum, quid in huiusmodi similitudine fa- sit et quid ultumum futurum, explicari (*Huic in huius-* ., uid. adnot. prox.). Quid huic similitudini in bonorum respondeat, significatur ipsis nominibus ad sagittarium tra-

neet.] Huic, in eiusmodi similitudine, omnia sint fa cienda, ut conlineet et tamen, ut omnia faciat, quo pro positum assequatur, sit hoc quasi ultumum, quale no

Huic — conlineet) om. CR eiusmodi) *eius* PM et tamen) *et tum uti* (*uti et* R) *tamen* PR sit) *sed* omnes.

ductis et breui admonitione (*quale nos summum in uita &c.*). Recte igitur Gzius secutus est Bas. et Gud. 1, in quibus felici correctione (nihil enim aliud est) scriptum erat: *sic nos* pro *sicut nos*. Sed deinde infelicissume scribi uoluit: *sit illi facere &c.*, quod uolt esse: *liceat illi*, sententia non minus mira (quæ enim hic licentia agitur?) quam oratione. Omnino inter uniuersam illam conparationis significationem et hanc rei, quæ conparatur, declarationem: *Huic &c.*, nihil interponi potest. Itaque hæc ecta uerba: *sic illi — ut conlineet*, quæ nullo modo cum reliquis coniungi possunt, puto, quom scriptum mendose esset *sicut*, nec id, quo referretur, haberet, ab aliena manu addita esse ad orationem aliquo modo explendam. Delenda esse hæc uerba etiam Ursinus et Matthiæus iudicabant, ceterà longe aliter, ac nos, constituebant. (Hertelius adnotat, in edit. Marsi omitti *sic illi* et reliqua usque ad *conlineet*; si ad prius *conlineet*, eadem, qua nos, coniectura usus est, non meliore codice.)

Huic in eiusmodi — conlineet) Hæc uerba propter idem uocabulum bis positum (*conlineet*) exciderunt etiam in Ox. χ et cod. Scalig. Pro *eiusmodi*, quod Orellius iam in ed. Uen. 1480 esse ait, postea editum st *eius*, donec illud reuocauit Gzius e Pal. 1, 2, Spir., Gud. 1; cod. (?) Urs. *huiusmodi*, satis apte. *Ut* ante *conlineet* excidit in Pal. 1. Miro errore nonnulli pronomen *Huic*, quod apertissume ad eum refertur, qui unus significatus est et de cuius in hac conparatione loco et actione nunc explicatur, de eo positum putarunt, qui honestatem peteret, uelut Gzius, Otto, puto etiam Orellius, quamquam non facile dicas, quid hic senserit de uerborum coniunctione.

et tamen — sit hoc quasi ultumum) Ut dixi supra, sic ultumum constituitur, ut excludatur omnis feriendi significatio; itaque, quia cauetur, ne id conprehensum uideatur, quom dicatur: *ut conlineet*, sic hoc adiungitur: *et tamen hoc sit ultumum, ut omnia faciat &c.* Est autem hæc scriptura ab Ernestio in una uoce emendata quem recentiores secuti sunt. Nam *sed hoc* etiam aliorum codices omnes, in qua scriptura nec oratio constat nec sententia; coniungentur enim: *omnia sint facienda, ut conlineet, et tamen ut omnia faciat*; itaque (quamquam omnino non dicitur sic: *facienda sunt*

ımmum in uita bonum dicimus, illud autem, ut feriat, uasi seligendum, non expetendum.

VII. 23. Quom autem omnia officia a principiis

dicimus) ducimus L

—, et tamen ut) incidemus in illam formam, qua Plutarchum imus Stoicos irridere, ne quid de ipso sed dicam. Sit et set m alibi non raro conmutata sunt. Ipsa forma orationis (hoc ultimum, ut omnia faciat &c.) dubia esse nequit propter id, quod trarium additur: illud autem, ut feriat, quasi seligendum (sit). icuorum interpretum de toto hoc loco inde a uerbis Ut enim usi &c. coniecturas eo magis conmemorare supersedeo, quod riores, animaduersa ex aliqua parte loci perturbatione, nec ea explicata diligentius conparationis forma et consilio, tamen in desperato loco omnia uerterunt, nec tamen sibi ipsi satisfecerunt, recentiores autem, Gzius maxume et Otto, incredibiliter errant. Ursinus tamen quid se in codice suo repperisse ait, dicendum est: Ut enim — aut sagittam, ut feriat, sicut ult. in bonis diximus, sic h. in huiusmodi sim. o. sunt fac. ut faciat, et tantum niti ut — assequatur. Ex ceteris codd. Scali i habebat tum pro tamen, et paullo post omittebat dicimus; Oxx. quoad pro quo (propos. adsequ.).

Cap. VII, 23. Quom autem &c.) Obscure hæc dicuntur, uereor, aliqua etiam ipsius Ciceronis culpa, non satis scite sententias breue contrahentis et rebus non prorsus perspectis ambiguam ut ita dicam, fluctuantem orationem adhibentis. Nam aliter cia ab initiis naturæ proficiscuntur, aliter sapientia, cui etiam mendari ab initiis naturæ paullo post dicimur, quod satis di... esse uidetur. Sapientia, id est, perfectio ea rationis, quæ scientiam rerum et omnis uirtutes conplectitur, ab initio non t in homine, nec is intellegentia et uoluntate boni mouetur, tantum studio sui conseruandi; sed tamen in illa prima conciione continetur etiam studium mentis et rationis excolendæ et nitionis amor (§ 17 et 18) et insunt in animo quom adumbratæ tiæ rerum, a quibus cognoscendi initium progrediatur (de g. I, 26 et 27), tum singularum uirtutum elementa (ἀφορμαί, Ecl. Eth. p. 108 Heer.). Itaque rationalis est, ut ait Seneca 121), prima constitutio hominis. Hæc nos initia sapientiæ comdant, id est, οἰκειοῖ eiusque adpetentes faciunt. (Non aliter c locum Ritterus intellexisse uidetur, Hist. Phil. III p. 629, tamen adcuratius aut is aut alius quisquam, quod norim, adtigit. rpretes talia non curant.) Sed alio modo intelleguntur princi-

naturae proficiscantur, ab isdem necesse st pro ipsam sapientiam. Sed quemadmodum saepe fit, ut i commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui con datus sit, quam illum, a quo sit, sic minume miru primo nos sapientiae commendari ab initiis naturae autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, qua sint, a quibus ad hanc uenerimus. Atque ut m nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem u data esse adpareant, sic adpetitio animi, quae

23. alicui — commendatus sit) om. E sit, sic) *sit* LPMCR autem ip *autem* E data sunt) *data sint* E ὁρμή) om. M *hoc me* R

pia naturæ, quom ab iis officia proficisci dicuntur, id est, quæ primæ adpetuntur, quia secundum naturam sunt; sal his una tantum st illa prima cognitionis adpetitio. Nec h pientiæ profectio ab initiis naturæ ita cum officiorum ortu coniuncta esse, ut caussa hinc recte repetatur (*quom* — *scantur, necesse st*).

a quo sit, sic) Sic emendata st deteriorum scriptura, si recte adtendit, iam in Uen. 1494; confirmat Pal. 3 et Erl. tio); e Pal. 1 (E§, ut uidetur) Grut. et Dau. *a quo, sic.* omnis suos aut *sit* aut *sic* omittere ait.

data esse adpareant) Iure miramur, cur sic hoc uno lo cero dicere maluerit quam *adpareat.* Sed quom negari n sic Senecam item semel scripsisse (de prouid. 5: *adparebunt bona esse*) et Suetonium (Ner. 1), nec ulla necessaria ratio possit, cur non, si non omnino repugnarit uerbi natura, quoque ab inpersonali usu ad personalem illum transire p ut fecit in passiuis quibusdam uerbis (uelut V, 58, *ut plan lia sint, intellegantur*, de quo genere multi dixerunt), correc adhibere, ut Lbinus fecit, alii faciendum putarunt, temerari detur et hic et apud Uarron. R. R. I, 62. Peruerse tame hoc genere illud conparatur apud Liu. II, 28: *adparebat cum plebe certamen* (neque enim ibi additur *fore*, quod nullo modo poterat) et illud apud Sueton. Rhet. 1: *Rhetoric honestaque adparuit*, in quo non magis auditur *esse* quam i ratiano illo: *Animosus atque fortis adpare.* Multo incerti dixeritne Cicero, quod legitur pro Cluent. 104: *quae praeiud eo facta esse constarent*, cui similis alter est locus in or domo 189, an pluralis uerbi numerus a librario ad praecede ces adcommodatus sit.

Graece uocatur, non ad quoduis genus uitae, sed ad quandam formam uiuendi uidetur data, itemque et ratio et perfecta ratio. **24.** Ut enim histrioni actio, saltatori motus non quiuis, sed certus quidam st datus, sic uita agenda st certo genere quodam, non quolibet; quod genus conueniens consentaneumque dicimus. Nec enim gubernationi aut medicinae similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, et saltationi, ut in ipsa insit, non foris petatur extremum, id est, artis ecfectio. Et tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiae dissimilitudo, propterea quod in

et ratio) *et oratio* C 24. certus) *textus* P certo) *in certo* L quodam) *quo-que* E modo) om. C in ipsa) *arte in ipsa* MCR *in ipsa arte* P etiam alia) *alia* Or. his) om. L

sic adpetitio animi &c.) Conferenda sunt, quæ apud Diogen. VII, 86 Stoice exponuntur, quom plantæ cæca natura regantur, in bestiis adpetitum adcedere, in homine rationem: *ἐκ περιττοῦ δὲ τῆς ὁρμῆς τοῖς ζώοις ἐπιγενομένης, ᾗ συγχρώμενα πορεύεται πρὸς τὰ οἰκεῖα, τούτοις μὲν τὸ κατὰ φύσιν τῷ κατὰ τὴν ὁρμὴν διοικεῖσθαι·* (sic recte Dauisius: uniuersale illud *κατὰ φύσιν* definiri et constitui ac regi hoc *κατὰ τὴν ὁρμήν.* Gzius, "cogitari *οἰκείως*" iubens, nihil cogitauit) *τοῦ δὲ λόγου τοῖς λογικοῖς κατὰ τελειοτέραν προστασίαν δεδομένου, τὸ κατὰ λόγον ζῆν ὀρθῶς γίνεσθαι τοῖς κατὰ φύσιν·* (recte Dauisius: *τούτοις κατὰ φύσιν;* his naturale fieri non *τὸ καθ' ὁρμήν,* sed *τὸ κατὰ λόγον.* Gzius nugatur) *τεχνίτης γὰρ οὗτος ἐπιγίνεται τῆς ὁρμῆς.*

perfecta ratio) quæ et sapientia et uirtus est; uid. ad II, 88; uid. Senec. ep. 76.

24. *in ipsa insit*) *ipsa in arte* etiam Bas., Gud. 1, Uindob. apud Gzium. Editores inde a Crat. transposuerant (*in ipsa arte*); in deleudo uocabulo *arte* Gzius etiam Spir. et Gud. 2 secutus est. (In ipsa Cicero rettulit ad sapientiam, deinde transiit ad genus artium).

est etiam alia cum his ipsis artibus) Apertum st, saltationem et actionem significari; nam et pronomina (*his ipsis*) hoc ostendunt, quæ ad proxumas artis referuntur, et particula *tamen*, quæ significat, eas, quas nuper similitudinem cum sapientia habere dictæ essent, nunc ipsas dissimilis reperiri, et postulat res. Hæc enim, quæ in recte factis ponitur, conparatio ad eas proxume pertinet

illis, quae recte facta sunt, non continent tamen or partis, e quibus constant; quae autem nos aut recta

recte) *recta* E continent) *continentur* LPMCR e) *ex* C

artis, quarum summa st in ipsa ecfectione et recte facto. quom Bremius uideret, mendosum putabat *etiam alia*, quod n antea harum artium, sed tantum medicinæ et gubernationis sapientia dissimilitudinem Cato conmemorasset; itaque scribi bat: *etiam aliqua*. At Gzius, medicinam et gubernationem legi putans, Bremium *aliqua* ita poni uoluisse credit, ut esse *aliqua!* Sed defendi potest *alia* sic, ut Cato primum uniuei artibus cogitans sic dicat: est etiam alia (atque ea, quam in g natione et medicina ostendi) dissimilitudo sapientiæ cum a eaque cum his ipsis, saltatione et actione histrionum &c. exitu etiam sententiæ uniuerse loquitur: *in ceteris artibus.*) iusmodi neglegentia orationis in his libris offendere non Tolleretur alio modo difficultas, si recte Gzius *etiam* omi quod in Spir. et Erl. esse, in ceteris suis abesse ait, ut i Sed cum optumis consentire deteriorum familiam mei et Oxx. ostendunt; nec Gzio de suis credo.

non continent tamen) Sic etiam Spir. et Bas., restit Gzius, ut fecerat pridem Marsus. Corrupta st uera scriptura pter errorem in pronomine *illis*, quod neutro genere accepti Atqui tum omnis perit oppositio artium et sapientiæ recte rum, nec tum uerbum *constant*, ut debet, ad artis illas r potest. In saltatione motus aliquis et gestus per se absolut nec quicquam extra requirit, sed tamen in hoc uno motu g non tota ars simul adest, potestque is artifex, qui hunc ecfecit, in alio motu gestuue delinquere. Quod in uita rec ctum st, in eo Stoicorum sententia, si modo recte factum st, plena et perfecta rationis et uoluntatis absolutio, ut, qui re cte fecerit, cetera quoque omnia recte facturus sit; nam recte factum reapse idem st (ideo etiam par), materia tantu qua agitur, uariatur; itaque qui unam uirtutem habet, omn bet (uid. Tennemanni Hist. Philos. IV p. 98 &c), nec sola bet, sed in quouis recte facto omnibus utitur: Ὁ *κατὰ μίαν ὁτιοῦν ἐνεργῶν κατὰ πάσας ἐνεργεῖ* (Plut. de Stoic. repugn. 1034, Stob. Ecl. Eth. p. 110 et 116). *Κατόρθωμα* Stoici quidam niebant *καθῆκον πάντας ἐπέχον τοὺς ἀριθμούς* (Stob. Ecl. I 184). Hoc quoque Cicero exprimit. (In uerbo *dicamus* pau solentior accidit in relatiua definitione coniunctiuos hortatiu

'acta dicamus, si placet (illi autem appellant κατ-ατα), omnis numeros uirtutis continent. Sola ;apientia in se tota conuersa st, quod idem in ce-rtibus non fit. **25.** Inscite autem medicinae et ationis ultumum cum ultumo sapientiae conpara-Sapientia enim et animi magnitudinem conplecti-iustitiam et ut omnia, quae homini accidunt, infra : iudicet, quod idem in ceteris artibus non con-

tem) *illa* C 25. ultumum) om. E iustitiam et) *iustitiam* [*et*] Or. *accidant* LMPCROr. esse) *posita esse* L in) om. E

Inscite autem conparatur) Melius, opinor, Cicero hæc misisset. Nam quæ secuntur, non tam ad ultumum illud, gubernatione et medicina extra st, in sapientia ipsa inest, l omnium uirtutum unitatem pertinent; itaque cum iis, ; hæc uerba posita sunt, coniunctissuma sunt, a quibus his is diuelluntur. Nec ab hac parte sapientia magis medi-gubernationi dissimilis est quam, ut ipse ait, *ceteris ar-*

entia enim &c.) Eo modo, quo ad I, 42 dixi, sapientiæ simul significatur prima uirtutis species, prudentia; ex-gitur ei tris relicuas adiectum iri; nominantur tamen am; tertia primum aspicienti por circumlocutionem ad-letur: *et ut omnia* &c., sed hæc uerba apertissume descri-spicientiam rerum humanarum, quæ eadem st ac magnitudo Itaque Ernestius et postea alii *et* delendum esse iudicarunt, erbis demonstretur superiorum uirtutum ecfectus. Uerum idem procedit, quoniam iustitiæ hoc proprium non est. usti esse putat, "a communi hominum sorte in sese exce-fieri nolle." Ad Stoicam iustitiam, quæ erat ἐπιστήμη ἀπο-τῆς ἀξίας ἑκάστῳ, nihil hæc constans communis condicionis pertinet.) Confiteamur igitur, Ciceronem minus diligenter axisse uirtutum species; nam ut despicientia casuum hu-, quia conplectatur contemptum diuitiarum et sic cupidi-moderetur, temperantiæ locum teneat, non magis fieri po-*ccidunt* e "quattuor optumis" Gzi codd. et Ox. E recepi. rum humanarum absolute significatur. Mox *cas* om. Eξ; I, 93. *Feci ment.* Gzius ex omnibus suis; erat: *ment.* ;iusque ordinis exempla conlegit Klotzius ad Læl. p. 185

tingit. Tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo feci mentionem, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit aut differat aliud ab alio, praeter honesta et turpia.

26. Uideamus nunc, quam sint praeclare illa his quae iam posui, consequentia. Quom enim hoc sit extremum (sentis enim, credo, me iam diu, quod τέλος Graeci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultumum tum summum; licebit etiam finem pro extremo aut ultumo dicere;) quom igitur extremum hoc sit, congruenter naturae conuenienterque uiuere, necessario sequitur omnis sapientis semper feliciter, absolute, fortunate u

feci ment.) *ment. feci* MCR 26. sint) *sit* E his) *iis* MPCROr. enim — extremum hoc sit) om. MR τέλος Gr.) *Gr.* τέλος E (pro τέλος ... tium C) Græci dicunt) *Græcus dicat* LPC tum summum) om. L igitur) *en* P *enim* LCR extremum h. sit) *h. s. extr.* LPMCROr. sequitur) om. P

quod intersit aut differat aliud ab alio) Dauisius malebat scribi *aut quo*, Bremius, quem Beierus ad Off. I p. 299 sequitur, audiri *quo* ex *quod*. Atqui non dicitur, nihil esse, *quo* res differant, præter honesta et turpia (debebat dici: præter honestatem et turpitudinem); sed nullas res præter hæc esse, quæ differentias (ut expetendæ aut fugiendæ sint) habeant. Senserat iam Ernestius. Non meminerant uiri optumi, et alios, quos Schellerus col. 53 nominat, dixisse: *hæc res interest ab illa* (*illi* poëtæ dixerunt) ipsum Ciceronem ter præter hunc locum, Acad. II, 27 (*illa* ... *negant a falsis quicquam interesse*) et 83 (*uisum aliud, quod ab ... nihil intersit*) et ad Att. V, 19 extr. (τὸ νεμεσᾶν interest ... φθονεῖν).

26. *quam sint præclare illa his, quæ iam posui*) Illa, quæ iam dicturus est et quæ huic demonstrationi adnectuntur particula *enim*, noto et frequenti usu, quem post Handium (Tursell. II 379) uberiore exemplorum copia declaraui in præf. ad Cat. et La. p. XXIII; eodem modo Græci: τάδε. ἐπειδὴ γάρ κ. τ. ἑ.

Græci dicunt) Sic mgo Crat. (Mor. *Græci dicant*), E; restituit Gzius, qui ex suis unum Gud. 2 id habere dicit, quod ... edebatur: *Græcus dicat*. Mox *igitur* Gzius ex omnibus suis præter Gud. 2, qui hæc omittebat; ante erat *ergo*; Oxx. omnes ... (utroque loco miror deteriores Gzi nec credo); ordinem trium proxumorum uocabulorum e solo Erl. sumpsi.

feliciter, absolute, fortunate) Similis coacceruatio V Tusc. ...

e, nulla re inpediri, nulla prohiberi, nulla egere. ɔd autem continet non magis eam disciplinam, de loquor, quam uitam fortunasque nostras, id est, ut, d honestum sit, id solum bonum iudicemus, potest id lem fuse et copiose et omnibus electissumis uerbis issumisque sententiis rhetorice et augeri et ornari; consectaria me Stoicorum breuia et acuta delectant. I. 27. Concluduntur igitur eorum argumenta sic:

[ere) *re egere* L loquor) *loquar* E rhetorice) om. PL consectaria) *con-* 'i LMCR delectant) *delectat* C 27. eorum) om. E

omnia perfluenter, absolute, prospere; igitur beate. (Quæ ltone conparatur *uita absoluta* ex II, 87, ea uero longe st.)

otest id quidem) Hinc apodosin incipere, superius illud *id* tadiungi cum explicatione ad illud: *quod autem continet &c.*, ut Dauisius, quia erratum uidebat; et tamen aberrauit Gzius, ucto maiore et minore nugans.

t omnibus electissumis uerbis) In mgine repetitionum Lbiniana adnotatur, alios *lectissumis* scribere, quod communiorem præ- a laudem habet; itaque Cicero semper *lectos* et *lectissumos* , feminas, adulescentis nominat, non *electos* (uid. Zumpt. ad II, 49, cuius notæ Wesenbergius addit Uerr. lib. I, 15, de t. I, 53). *Uerba* quoque *lectissuma* appellantur Orat. 227 loco simili (*optumis sententiis uerbisque lectissumis dicere*) et III rat. 150 editur: *ut abiecta atque obsoleta* (uerba) *fugiat, lectis inlustribus utatur*; sed *electis* est apud Iul. Uictor. p. 251 quod pæne aptiorem uidetur habere delectus faciendi signifi- nem. Rhetoricorum quoque ad Her. scriptor IV, 36 *optumum ectissumum uerbum* posuit et paullo post *electius uerbum*. Mox *rice* omittitur in deterioribus aliquot codd. (Par. 1, 3, Gud. 2, , quorum testimonium nullum prorsus est, quom ex ceterorum omnium) cum bonis consensu adpareat, uocem in cod. arche- fuisse. Damnant tamen uerbum Dau. et Gzius, quod uitiose let, quom, quidquid uerbis et sententiis augeatur et ornetur, rice dici necesse sit. Atqui Cato et uniuersam formam rhe- m (qualis a Cicerone II, 17 descripta et dialecticæ contraria st) a subtiliore conclusionum genere seiungit et eius orna- t splendorem significat. Mox *consectaria* in mgine Crat. et c er. adnotatur, quod tum fere editiones principem sequeban- onsectari etiam $\chi\psi$.

Quod est bonum, omne laudabile st; quod autem bile st, omne st honestum; bonum igitur quod es nestum st. Satisne hoc conclusum uidetur? quod enim ecficiebatur ex his duobus, quae erant s in eo uides esse conclusum. Duorum autem, e ecfecta conclusio st, contra superius dici solet, no bonum esse laudabile. Nam quod laudabile sit, stum esse, conceditur. Illud autem perabsurdu num esse aliquid, quod non expetendum sit, aut

laudabile st) *laud. esse* LPMCR (priore loco). est hon.) *hon. est* C PML (*uide in eo* L) *inde* R autem) *enim* E om. L laudabile sit, hon *nestum sit laudabile* PLMCR esse aliquid) *aliquod* E aut expetend

Cap. VIII, 27. *Quod est bonum* &c.) Chrysippus ap tarch. de Stoic. repugn. c. 13 p. 1039 C: *Τὸ ἀγαθὸν αἱρε αἱρετὸν, ἀρεστόν· τὸ δ᾽ ἀρεστὸν, ἐπαινετόν· τὸ δ᾽ ἐπαινετὸν, πάλιν· τὸ ἀγαθὸν, χαρτόν· τὸ δὲ χαρτὸν, σεμνόν· τὸ δὲ σεμνὸν* (His postremis respondent, quæ paullo post de gloriation tur.) Easdem uerborum argutias exprimit Cicero Tusc. Paullo aliter apud Stob. Ecl. Eth. p. 146 omne bonum exp esse demonstratur, quod sit *ἀρεστὸν καὶ δοκιμαστὸν καὶ* Cur Tennemannus IV p. 83 has ratiunculas Zenoni tribu uideo, quas multo ueri similius est tum esse natas, quom pus contra ceteras disciplinas pugnaret. (*Laudabile esse e est honestum* (priore loco) Gzius ex omnibus suis; uolgo i erat; in Mor. cod. *laudabile* et *honestum* sine uerbo. Mir Gzius narrat, in Erl. bis abesse *omne*). Mox uerba: *in* (χ *inde*, Eξ om.) *esse conclusum*, significant, in eo a conclusionem constitisse, hoc tenuisse. (*Hoc* post *sati* Mor.)

laudabile sit, honestum esse) Uerum ordinem et se restituit Lbinus; confirmant Pal. 1, Mor., Spir., Gud. (Dau., Oxx., Gziani) ut nostri deteriores. Paullo post, chus Chrysippi uerba plene rettulit (*τοιούτοις λόγοις κέχρη* cero inter *τὸ ἀρεστόν* (*placens*) et *τὸ ἐπαινετόν* interposuit dus, *diligendum* et *probandum*; sed sine dubio iam Græci riauerant (*ἐραστόν* et *ἀπόδεκτον* siue *δοκιμαστόν*). Nam in Tu titur *placens*; *diligendum* (*gratum acceptumque habendum bandum* ordinem mutant; additur: *ergo etiam dignitas ei st*, (Tres Gzi codd. dicuntur habere: *etiam non diligend*

tendum, quod non placens, aut, si id, non etiam diligendum; ergo et probandum; ita etiam laudabile; id autem honestum. Ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. 28. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari aut de non beata. De sola igitur beata. Ex quo ecficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam, quod non possit nisi honestae uitae iure

non etiam) *non etiam non* L etiam) *et* LP autem) *etiam* E Ita fit — honestum) om. E 28. de non beata) *de beata* C *non de beata* ceteri, Or. quo) qua omnes. dignam) *dignum* E possit) add. *quidem* LPMCROr. nisi honestæ) *inhonestæ* PMCR

28. *aut de non beata*) Quod edebatur: *aut non de beata*, id, quoniam *non* sic positum ad uerbum, non ad adiectiuom *beata* pertinet, hanc habet sententiam: *aut quis potest non gloriari de beata?* quamquam repeti uerbum debuit. Atqui id hoc loco poni non potuit, quod postea demum ex his concluditur, gloriatione dignam esse beatam uitam. Et apertissume id, quod sequitur: *De sola igitur beata*, ostendit, ante a gloriatione ita reliqua genera uitæ remota esse, ut hoc unum supersit. Erat autem uita aut *misera* aut *non beata* (nec beata nec misera) aut *beata*. Itaque necessario ita scribendum esse, ut feci, perspici poterat, etiamsi non certissumum testimonium adesset loci gemini in V Tuscul. 49: *Nec in misera uita quicquam st prædicabile aut gloriandum nec in ea, quæ nec misera sit nec beata* (id est: quis aut de misera aut de non beata gloriari potest?). *Et est in aliqua uita prædicabile aliquid aut gloriosum ac præ se ferendum.* (Hoc initium conclusionis hic non bene omittitur.) — *Quod si st, beata uita glorianda et prædicanda et præ se ferenda st.* (Id est hoc loco: *De sola igitur beata gloriari aliquis potest.*) Et narrat Gzius in tribus suis codd. scriptum esse: *de non beata;* quid esset, non intellexit; paene adducor, ut Erl., Spir., Gud. 2 fuisse credam, et in mea conlatione de Erl. non recte taceri; nam si in deterioribus sic correctum mendum fuisset, in pluris ea emendatio uenisset. E§ *aut non beata*, omisso *de*. Mox *ex quo* quis primus recte scripserit, nescio; (Marsusne fuit?) codices quidem omnes: *ex qua* (ingo Crat., Oxx. omnes; ceteri editores tacent).

quod non possit nisi &c.) Manifestum st, hanc adsumptionem esse et sic concludi: id autem (ut gloriatione digna sit) non potest nisi honestæ uitæ contingere; ergo &c. Primum igitur rectissume

Quod est bonum, omne laudabile st; quod autem laudabile st, omne st honestum; bonum igitur quod est, honestum st. Satisne hoc conclusum uidetur? Certe; quod enim ecficiebatur ex his duobus, quae erant sumpta, in eo uides esse conclusum. Duorum autem, e quibus ecfecta conclusio st, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. Nam quod laudabile sit, honestum esse, conceditur. Illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit, aut expe-

laudabile st) *laud. esse* LPMCR (priore loco). est hon.) *hon. est* C uides) *uide* PML (*uide in eo* L) *inde* R autem) *enim* E om. L laudabile sit, honestum) *honestum sit laudabile* PLMCR esse aliquid) *aliquod* E aut expetendum) om. E

Cap. VIII, 27. *Quod est bonum* &c.) Chrysippus apud Plutarch. de Stoic. repugn. c. 13 p. 1039 C: *Τὸ ἀγαθὸν αἱρετόν· τὸ δ' αἱρετὸν, ἀρεστόν· τὸ δ' ἀρεστὸν, ἐπαινετόν· τὸ δ' ἐπαινετὸν, καλόν· καὶ πάλιν· τὸ ἀγαθὸν, χαρτόν· τὸ δὲ χαρτὸν, σεμνόν· τὸ δὲ σεμνὸν, καλόν.* (His postremis respondent, quæ paullo post de gloriatione dicuntur.) Easdem uerborum argutias exprimit Cicero Tusc. V, 45. Paullo aliter apud Stob. Ecl. Eth. p. 146 omne bonum expetendum esse demonstratur, quod sit *ἀρεστὸν καὶ δοκιμαστὸν καὶ ἐπαινετόν.* Cur Tennemannus IV p. 83 has ratiunculas Zenoni tribuat, non uideo, quas multo ueri similius est tum esse natas, quom Chrysippus contra ceteras disciplinas pugnaret. (*Laudabile esse* etiam Eξ; *est honestum* (priore loco) Gzius ex omnibus suis; uolgo inuersum erat; in Mor. cod. *laudabile* et *honestum* sine uerbo. Mire et falso Gzius narrat, in Erl. bis abesse *omne*). Mox uerba: *in eo uides* (χ *inde*, Eξ om.) *esse conclusum*, significant, in eo argumenti conclusionem constitisse, hoc tenuisse. (*Hoc* post *satisne* om. Mor.)

laudabile sit, honestum esse) Uerum ordinem et sententiam restituit Lbinus; confirmant Pal. 1, Mor., Spir., Gud. 1; ceteri (Dau., Oxx., Gziani) ut nostri deteriores. Paullo post, si Plutarchus Chrysippi uerba plene rettulit (*τοιούτοις λόγοις κέχρηται*), Cicero inter *τὸ ἀρεστόν* (*placens*) et *τὸ ἐπαινετόν* interposuit duo gradus, *diligendum* et *probandum*; sed sine dubio iam Græci hæc uariauerant (*ἐραστόν* et *ἀπόδεκτον* siue *δοκιμαστόν*). Nam in Tusc. omittitur *placens*; *diligendum* (*gratum acceptumque habendum*) et *probandum* ordinem mutant; additur: *ergo etiam dignitas ei tribuenda st*, (Tres Gzi codd. dicuntur habere: *etiam non diligendum*.)

tendum, quod non placens, aut, si id, non etiam diligendum; ergo et probandum; ita etiam laudabile; id autem honestum. Ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. 28. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari aut de non beata. De sola igitur beata. Ex quo ecficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam, quod non possit nisi honestae uitae iure

non etiam) *non etiam non* L etiam) *et* LP autem) *etiam* E Ita fit — honestum) om. E 28. de non beata) *de beata* C *non de beata* ceteri, Or. quo) *qua* omnes. dignam) *dignum* E possit) add. *quidem* LPMCROr. nisi honestæ) *inhonestæ* PMCR

28. *aut de non beata*) Quod edebatur: *aut non de beata*, id, quoniam *non* sic positum ad uerbum, non ad adiectiuom *beata* pertinet, hanc habet sententiam: *aut quis potest non gloriari de beata?* quamquam repeti uerbum debuit. Atqui id hoc loco poni non potuit, quod postea demum ex his concluditur, gloriatione dignam esse beatam uitam. Et apertissume id, quod sequitur: *De sola igitur beata*, ostendit, ante a gloriatione ita relicua genera uitæ remota esse, ut hoc unum supersit. Erat autem uita aut *misera* aut *non beata* (nec beata nec misera) aut *beata*. Itaque necessario ita scribendum esse, ut feci, perspici poterat, etiamsi non certissumum testimonium adesset loci gemini in V Tuscul. 49: *Nec in misera uita quicquam st prædicabile aut gloriandum nec in ea, quæ nec misera sit nec beata* (id est: quis aut de misera aut de non beata gloriari potest?). *Et est in aliqua uita prædicabile aliquid aut gloriosum ac præ se ferendum.* (Hoc initium conclusionis hic non bene omittitur.) — *Quod si st, beata uita glorianda et prædicanda et præ se ferenda st.* (Id est hoc loco: *De sola igitur beata gloriari aliquis potest.*) Et narrat Gzius in tribus suis codd. scriptum esse: *de non beata;* quid esset, non intellexit; pæne adducor, ut Erl., Spir., Gud. 2 fuisse credam, et in mea conlatione de Erl. non recte taceri; nam si in deterioribus sic correctum mendum fuisset, in pluris ea emendatio uenisset. E§ *aut non beata*, omisso *de*. Mox *ex quo* quis primus recte scripserit, nescio; (Marsusne fuit?) codices quidem omnes: *ex qua* (ιngo Crat., Oxx. omnes; ceteri editores tacent).

quod non possit nisi &c.) Manifestum st, hanc adsumptionem esse et sic concludi: id autem (ut gloriatione digna sit) non potest nisi honestæ uitæ contingere; ergo &c. Primum igitur rectissume

contingere. Ita fit, ut honesta uita beata uita sit. Et quoniam is, cui contingit, ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus et ad gloriam, ut ob ea, quae tanta sint, beatus dici iure possit, idem de uita talis uiri rectissume dicetur. Ita, si beata uita honestate cernitur, quod honestum st, id bonum solum habendum st. 29. Quid uero? negarine ullo modo possit, *numquam*

uita sit) *sit* L is) *si* E quiddam) *aliquod* L ob) *ad* omnes. dicetur) *dicitur* LPMCR bonum sol.) *sol. bon.* L 29. Quid) *qui* EOr. *quod* ceteri. negarine ullo) *negari nullo* omnes, *negari ullo* Or. numquam) om. omnes. Or.

meliores codd. (Pal. 1, Erl., Spir.) particulam *quidem*, quae post *possit* in relicuis additur, excludunt secutusque Dauisius est solus; nihil enim circumscribitur, nihil insignitur tamquam alteri contrarium, nec, quom simpliciter negatur, quisquam dicit: *hoc non potest quidem fieri*; uid. ad I, 70 (Lbinus in curis secundis *ne possit quidem*). Sed restat coniunctiuos uerbi modus, cuius in hac adfirmatione eius, quod ad concludendum tamquam certum ponitur, ratio nulla reddi potest; nam si eum Cicero ita posuit, ut ad hanc sententiam propagaretur uis obliquae orationis a uerbo *efficitur* pendentis, ipse conclusionem apertam perturbauit concipiendo et scribendo; illo enim, ut dixi, eefecto, gloriatione dignam esse beatam uitam, aliunde adsumitur, id tantum in honestam cadere, et sic demum concluditur. Et tamen haec ipsa confusio et perturbatio aut potius multo maior manifesto tenetur infra IV, 50, ubi Cicero hanc conclusionem refellit. Tantum interdum ei, qui adtendit, molestae dubitationis adfert haec rerum non adcurate perceptarum parum diligens elocutio. Uolgo quidem interpretes fallumo se expediunt: tacent. Pro *nisi honestae* (Pal. 1) alii quoque codd. deteriores (quattuor Pall., Par. 1, 3, Mead., Ball., U, aliqui Gzi) et edd. fere ueteres (etiam Uict.) *inhonestae*; emendate Marsus (Hert. sil.), Man., Lbinus.

rectissume dicetur) Futurum (hoc significatu: dici poterit; dictum erit, recte dictum erit) etiam e Spir. (adde Eξ) Gzius restituit, et, ne rem apertissumam intellegere aliquando uideretur addidit, hunc esse sensum; "einsmodi uiri uita iure meritoque honesta dicetur;" immo *beata*. Paullo ante omnes, opinor, codd. (Mor., Oxx. Eξχψ, Crat., Uict.) *ut a d ea*. Recte Marsus (Hert. sil. Man., Lbinus, ceteri.

29. *Quid uero? Negarine — numquam quemquam* &c.) Ut est in R, editum st a plerisque ante Bremium (Crat., Man., Lbin.

quemquam stabili et firmo et magno animo, quem for-

quemquam) *quæquam* E *quem inquam* MC *quem umquam* R

cett.): *Quod uero negari nullo modo possit, quem umquam stabili et firmo et magno animo, quem fortem uirum dicimus ecfici posse &c.?* nisi quod Uict. ex ed. pr. retinuit: *quem, inquam* (ut C. C. C., si Dauisio credimus, et sine dubio alii), Dau. autem et Ern. sic uerba interpunxerunt: *quem — dicimus, ecfici &c.*, recte reapse, (ostenditur enim, quo uno nomine proprie appelletur, qui pluribus uerbis significatus erat), sed sublata etiam specie sententiæ; deest enim interrogationi uerbum finitum. Superiores sic uerba continuauerant: *quem stabili — animo, quem fortem uirum dicimus ecfici posse &c.?* eosque sequitur Matthiæus, *dicemus* legens. Debuit poni non *dicimus* (neque enim de uerbis et oratione quæritur), sed: *quem putamus posse?* (De præsenti tempore uid. disput. nostra de oratt. de prou. cons. et pro Balb. II p. 15.) Uerum nemo, quamuis omnia Matthiæus moliatur, huiusmodi interrogationi neganti præposuit relatiuam sententiam eiusmodi, qua significaretur, negari non posse id, quod in illa neganti interrogatione ecficeretur, hac forma: *Quod negari non potest, quomodo hoc uerum esse potest?* ut sit: negari non potest, hoc uerum esse non posse. Sed codd. Erl., Spir. *qui uero* (Bas. *quo*, ed. Marsi *quid*), deinde Spir., mgo Crat., Mor., Gud. 2, El. 1 (?), Mead., Eξ (hic contra Dau. testimonium): *quemquam* (pro *quem umquam*), a quibus reapse non discedit Erl. Hinc Gzius, ascito e duobus infimis codicibus, Bas. et Gud. 1, *ullo modo*, hoc ecfecit: *Qui uero negari ullo modo possit, quemquam stabili — ecfici posse, nisi —?* eamque scripturam probauit Schuetzio, Orellio, Ottoni, quorum nemo uidit, non *quemquam*, sed *neminem* dicendum fuisse; id enim contendebant Stoici, nisi constitutum esset, malum non esse dolorem, *non* posse ecfici fortem uirum; hi editores inducunt contendentis *posse* ecfici; tametsi *quemquam* dici in hac adfirmatione non potest. Non dubito, quin præsto aliquis mihi futurus sit subtilis grammaticus, qui narret, se ab Hermanno, Beiero, Klotzio, aliis didicisse, *quisquam* pronomen ad negationem inclinare; itaque hic *quemquam* intellegi *neminem*, quo artificio nuper memini uirum minume spernendum uti ad illud Terenti in Andria (II, 6, 8) interpretandum: *Æque quicquam nunc quidem.* (Sensus est: Er sagt eben so gut etwas, als du, der du nichts sagst.) Scilicet ita inclinat, ut *queo* ad *nequeo;* quia generalius adfirmat quam *aliquis*, magis ex aduerso contrarium st negationi, et ideo, quom negandum st, cum ea consociatur. Sed hæc mittamus. Adparet, excidisse negatiuam uocem

tem uirum dicimus, ecfici posse, nisi constitut non esse malum dolorem? Ut enim qui mortem lis ponit, non potest eam non timere, sic nemo re potest id, quod malum esse decreuerit, non cu que contemnere; quo posito et omnium adsensu bato, illud adsumitur, eum, qui magno sit anim forti, omnia, quae cadere in hominem possint, d ac pro nihilo putare. Quae quom ita sint, ecfe nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque altus et excellens, magno animo, uere fortis, omnia humana ducens, is, inquam, quem ecficei mus, quem quaerimus, certe et confidere sibi c suae uitae et actae et consequenti et bene de s dicare, statuens nihil posse mali incidere sapien quo intellegitur idem illud, solum bonum esse, q nestum sit, idque esse beate uiuere, honeste, id uirtute uiuere.

decreuerit) *decernit* LPMCR adsensu adprobato) *assensum* c cadere) *eadem* E ac) *at* E *et* ceteri. altus) *alter* C ac) *et* LPMCR *apte* L sese) *se* C posse mali) *mali posse* LPMR *malum p.* C inc *sap. inc.* P om. *sap.* C idem) *id est* E honeste) om. E *et honeste* est cum uirtute) *et id c. uirt. est* L

simillumam uoci *quemquam*; eam restitui. Initio sententiæ iungebatur: *Qui — ullo modo*, id est, *quomodo — ullo* m hibui igitur ibi Dauisi emendationem, ex qua adparet, un sit *nullo*. (In Mor., si recte notatum st, erat: *negi nullo*.)

decreuerit) Sic etiam Pal. 1, Spir., quodque mirere restituit Gzius. Mox *ac pro nihilo* Gzius e tribus suis, notat, in Erl. esse *at*, sed addit: "Inferius etiam prol *suæ uitæ*, licet solus sic referat Gud. 1." Saltem etia gensis.

quem quærimus, certe) Dau. et alii: *quem quærimus cer* Sed non minus est quærere quam ecficere uelle. *Posse mali posse* Gzius etiam e Spir.

idque esse beate uiuere, honeste) Sic, ut uoluerat I Gruterus et Dau. tacite, Gzius e Gud. 2 et Bas. *Id* p cum quodam pondere, cui deinde adicitur ipsa res: *hones uere* (cfr. de Diuin. II, 63: *id ipsum — instare mortem* (

IX. 30. Nec uero ignoro, uarias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultumum appello, in animo ponerent. Quas quamquam uitiose quidam secuti sunt, tamen non modo iis tribus, qui uirtutem a summo bono segregauerunt, quom aut uoluptatem aut uacuitatem doloris aut prima naturae in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt sine aliqua adcessione uirtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas supra

30. uarias) *uanas* P eorum — ponerent) Non. p. 417 (*appellant*). Quas) *que* E *quos* Or. quidam) *quidem* E iis) *his* EPLOr. naturæ) *natura* C mancam — uirtutem) Non. p. 141 fore) *enim forte* L adcessione) *concessione* P earum) *earumque* P

Oxx. omnibus uidetur fuisse *et hon.* Spir. ut Erl. In mgine repetitionum Lbn. adnotatur, alios legere: *idemque esse beate uiuere et honeste* &c., non inscite.

Cap. IX, 30. *Quas quamquam uitiose*) "Quamquam aberrarunt, qui has sententias a Stoicorum disciplina discrepantis secuti sunt, Pyrrho, Aristo, Herillus eorumque discipuli (nam sequitur aliquam sententiam etiam is, qui eius auctor est), tamen &c." Nescio cur Dauisius et deinceps omnes Th. Bentleio crediderint, scribendum esse *quos* (quod Gzius in ed. Uen. 1494 et ed. Crat. esse dicit, de hac saltem falso). Illo numero philosophorum, qui summum bonum in animo ponerent, ipse Zeno et Stoici continebantur, quos sequi minume Cato uitiosum putabat.

iis tribus) Epicuro, Hieronymo, Carneadi; alteri tres Polemo, Calliphon, Diodorus sunt; uid. II, 35. Mox recte dicitur *sine aliqua*, quia hæc inest significatio: *nisi aliquam adcessionem accepisset*, quemadmodum I N. D. 53: *quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non uidetis*, &c. Requiri aliquam mentem, intellegitur. Cfr. hic 37. *Singuli singulas* e P. Fabri (apud Lbinum) emendatione editiones inde a Dauisio habent; nam in codd. littera male geminata erat; uercor, ut de Erl. recte sileatur; uni uirtuti singuli ex tribus philosophis singulas ex tribus rebus addiderant. Tum *cuimodi* etiam Spir., cod. I. F. Gronoui (ad Gell. II, 8); Pal. 1: *eos antepotui modo*; ceteri *cuiusmodi*; emendatum et a Lbino in curis secundis. Quod Zumptius ad Uerr. p. 921 dubitare uidetur, num usquam ipsum *cuicuimodi* in codicibus legatur, ita bis scriptum esse in cod. regio Tusculanarum, scio ex Gudi conlatione.

dixi, singuli singulas addiderunt, his tamen omnibus eos antepono, cuicuimodi sunt, qui summum bonum in animo atque in uirtute posuerunt. **31.** Sed sunt tamen perabsurdi et ii, qui cum scientia uiuere ultumum bonorum, et qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem; ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum et summum munus esse sapientis, obsistere uisis adsensusque suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet, sed quae perspicua sunt, longa esse non debent. Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab iis rebus, quae contra naturam sint, earum rerum, quae sint secundum naturam, †tollatur omnis ea, quae quaeratur laudeturque, pruden-

singuli) *singulis* LPMCR   singulas) *singula* LC (*singula singulis* C)   his) *iis* L   cuicuimodi) *cuimodi* E *cuiusmodi* LMR *eiusmodi* C   31. sunt) om. MC   ii) *hi* L   ultumum) *summum* E   rerum diff.) *diff. rerum* E   beatum fore) *fore b.* P   ut) *aut* E *aut ut* Or.   uisis) om. E *iussis* C   quam) *quin* P   iis) *his* L   sint) *sunt* L (bis)   earum) *ut earum* Or.   tollatur) add. *demum* MCR   quaeratur) *quæritur* MCR

31. *Sed sunt tamen*) Media uox excidit in pluribus codicibus deterioribus, apud Dau. El. (utro ?), Mead., C. C. C., Ball., (neutrum Oxx. appellant), Ox. χ. Scientia bonum erat Herilli, ἀδιαφορία Pyrrhonis et Aristonis; uid. ad II, 43.

ut quidam Academici) Quom Pyrrhonis et Aristonis summum bonum conmemorasset, in mentem uenit similitudinis caussa adiungere, de quo non proprie agebatur, quid quibusdam Academicis uisum esse diceretur, quamquam illi nullum summum bonum certa sententia defenderent. *Τέλος εἶναι τὴν ἐποχήν*, Arcesilam decuisse, Sextus Empir. ait Hypotyp. Pyrrh. I, 232. Quæ sint uisa (*φαντασίαι*), qui adsensus (*συγκαταθέσεις*), quæ eorum sustentatio et retentio (*ἐποχή*), notum uel ex Academicis Ciceronis libris. E cod. Erl. et Spir. mendo satis uolgari (*aut* pro *ut*; cfr. hoc libro 49, 51, libr. I, 7, 47, 72 &c.) Gzius ecfecit: *aut ut quidam* &c. et mire interpretatus est: *aut ut absurdi sunt quidam Academici, qui — dicuntur;* quid enim huic *aut ut* respondet? Mox Dau. ex El. 1 et Mead. *firmiter*.

Quid autem apertius quam, si — naturam, tollatur) Sententia manifestissuma st, si res eæ, quæ sint secundum naturam, non seligantur a contrariis et sumantur, tolli omnem uirtutem, maxume

rcumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, et
uae similes earum sunt, relinquitur, ut summum

quæ omnes (etiam E ex mea coll.)

ιιν, quæ in hoc ipso delectu uersetur. Sed non minus ma-
st, orationem non cohærere, quæ sic continuari debebat:
olli omnem eam &c. Itaque partim excusatione utuntur
i, quæ in hoc apertissumo et rectissumo progressu ora-
la re interposita, quæ orationem auertat, minume proba-
partim correctione; nam Dauisius scribi uolt: *apertius*
d — tollatur, Latinum esse et huius ætatis putans: *aper-*
uod, quam sententiam qui defendunt, eos satis refutaui
tionibus et obseruatt. de locis quibusdam grammat. Lat.
1837) p. 20 sqq.; Gzius autem, quom *ut* addi uellet, hoc
incredibili errore posuit ante *earum*; ita genitiuos di-
selectionis nomine nec ipse cum ullo nomine coniungi-
mnino sententiæ umbra remanet. Et tamen Orellius se-
nam Ottonem quid dicam? Uerum etiamsi *ut* aut post
, ut Gesnerus (Thes. L. Lat. uoc. *ut*) uoluit, ante *tolla-*
m fuerit, uitiosa erit oratio; nihilo enim magis Cicero
iam dixit *apertum st ut* quam *apertum st quod*; quæ
onnullis similia putantur exempla, illa alius generis esse,
l II, 6; ne illa quidem accipio, quæ Wesenbergius pro-
electa protulit, primum Læl. 81: *Quod si hoc adparet in*
primum ut se diligant &c. Nam ibi: *hoc* (quod dixi)
er so dicitur quasi: *hoc fit*, et tum adiungitur *ut*, quem-
sequitur: *quanto id magis in hominum fit natura*; deinde
I, 126, ubi in concludendo sic dicitur: *Ex quo intellegi-*
tum &c., ut sit: *Ex quo fit* (*sequitur*), *ut* &c. Relinqui-
tissuma dubitatio, utrum Cicero plane perturbate sic
tollatur quasi ante posuisset *fore*, *ut* aut simile aliquid,
m subsit eo occultius quod neque prior pars sententiæ
rtius quam) neque posterior (*tollatur* &c.) per se ullam
spicionem, nec tamen quicquam reperiatur, quo illæ, qua-
nt, conciliari inter se uideantur posse, nisi uerba sal-
ddantur (*fore ut tollatur*, ut Lbinus in curis secundis, aut

Demum addunt etiam Mead. et El. 1, Oxx. E (*tollatur*
m) ξ (*tolletur enim demum*) χψ, tres Gzi, id est, deterio-
lis, quod unde ortum sit, non uideo.
, *si quæ*) Sic Pal. 1, Scal., Mor., El. (2), Gzi, excepto
mnes (de hoc dubito; sed de Erl. mea conlatio non recte
tur). Aptissume significatur, conprehendi ceteras senten-

bonum sit uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quae natura eueniant, seligentem, quae secundum naturam, et quae contra naturam sint, reicientem, id est, conuenienter congruenterque naturae uiuere. 32. Sed in ceteris artibus quom dicitur *artificiose*, posterum quodam

et quæ) *et si quæ* LPMCR add. *etiam* MCR sint) *sunt* omnes, Or. naturæ uiu.) *uiu. nat.* MR

tias, si quæ sint, nec tamen adfirmari, alias esse; usitatissuma est autem hæc coniunctio *is, si quis*, conflata definitionis relatiuæ (*is, qui*) et illius dubiæ significationis (*si quis*) forma, ut iure mirere Dauisium et Bremium Th. Bentleio *iis* tollenti paruisse. Exempla aliquot habet Ramshornius p. 571 aliis intermixta; add. hic lib. IV, 49 (*illos, si qui*), Diuin. in Cæc. 49, Philipp. VII, 23. Paullo ante *circumscriptis* (id est, *exclusis*) eodem modo dicitur, quo in Uerr. I, 43, II, 149.

uiuere scientiam adhibentem — id est &c.) Formulam summi boni ascita naturæ notione definitam (uid. ad 21) sic Cato posuit, ut ipsi formulæ breuiori præmittat uberiorem declarationem; uid. ad I, 33, de ipsa autem declaratione ad IV, 14.

et quæ contra naturam) Edebatur ex deterioribus codd. *et si quæ*, translato huc, quod supra scribi debuit; recte *si* sustulerunt Dau. et Bremius, parentes optumis codd., Pal. 1, Scal., Mor., El. 1 (?), Spir. Ineptissume Cato significaret, se dubitare, num quæ essent contra naturam. Et quotiens in his libris hæc duo genera rerum simpliciter contraria ponuntur? Tum *etiam*, quod addebatur post *quæ*, omiserant iam Man. et Uict., tum Dau. El. 1 (?) appellans, cui adsentiuntur Eξ, quattuor optumi Gzi, cod. Mor. Sed *sint* scripsi contra codices, quod in hac obliqua oratione, quom non genus per se constitutum significetur, sed quod illa scientia intellegatur et definiatur, indicatiuos non magis ferri potest quam § 31. Et præcedit *eueniant*.

32. *quom dicitur* *artificiose* &c.) *Artificiose* communiter dixit pro eo uocabulo, quod cuiusque artis in laudanda eius actione proprium esset. Saltationem, ut hoc exemplo utar, tum demum ita laudamus, ut arti satisfactum dicamus, quom confectam saltationem uidemus; sapientiæ et honestatis laus ad ipsam susceptionem et uoluntatem pertinet, ut a primo ei tribuatur, effectus non expectetur, non modo ille, qui in medicina et gubernatione sit, sed ne ille quidem, qui in externa actione positus etiam in saltatoris et histrionis arte requiratur (§ 24). Omnino hæc hoc loco

odo et consequens putandum st, quod illi ἐπιγεννηματόν appellant; quom autem in quo *sapienter* dicimus, a primo rectissume dicitur. Quidquid enim a saente proficiscitur, id continuo debet expletum esse nibus suis partibus; in eo enim positum st id, quod imus esse expetendum. Nam ut peccatum st patriam odere, parentes uiolare, fana depeculari, quae sunt in fectu, sic timere, sic maerere, sic in lubidine esse, ccatum st etiam sine ecfectu. Uerum ut haec non in steris et in consequentibus, sed in primis continuo

quom autem) *quod autem* omnes, Or. a primo) *apprime* LPMCR enim st) *pos. est enim* E uiolare) *uiolari* EP ecfectu) *effecto* EMCR ti-re) *tunc* E haec) *hic* E

commode posita et potius cum illis, quae § 24 explicabantur, iungenda fuisse uidentur.

quom autem in quo sapienter dicimus) Secutus sum Ernemendationem; in codd. et edd. omnibus est *quod*. Uerum non simile hoc uidetur esse debere superiori: *in ceteris artibus dicitur artificiose*, sed omnino *quod* locum non habet; nam Gzius interpretatur: *quod adtinet ad id quod*, sic rem alifactam ponimus, de qua iudicetur; atqui hic non quaeritur, id sit, quod hoc nomen interdum a nobis ponatur (de quahuius facti), sed quo modo id in singulis actionibus ponatur. quod uideo nonnemini in mentem uenisse, ullo modo fieri pot-, ut sic intellegatur: *quod sapienter factum in aliquo homine ; unde enim participium illud? nec tum *in* recte ponere-, sed *ab*. Itaque haec una sententia apta st: quom autem uoce *sapienter* in aliqua re et facto laudando utimur, ea &c.

a primo) Sic, si silentio fides, Erl., in Pal. 1 erat *adprimo*, e illud ecfecit Io. Walkerus; eam emendationem Dau. et Gzius laudant, ut, num qua eius scripturae uestigia in codd. fuerint, dicant (Oxx. UEχ *adprime*); sed satis per se certa st. *A primo* Cicero praeter eos locos, quos Schellerus citat p. 8461, dixit hic , 84, de R. P. II, 45 et VI, 27 (Somn. Scip. c. 8), Tusc. I, 54, entius Phorm. IV, 2, 14, IV, 3, 37. Alia conlegit Gronouius Senec. de uit. beata c. 7. Extremo capite omnes deteriores UEχ) *recte sunt iudicanda*; quis primus emendarit, nescio iam Mars., Crat.).

peccata sunt, sic ea, quae proficiscuntur a uirtute, ceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicand

X. 33. Bonum autem, quod in hoc sermon tiens usurpatum st, id etiam definitione explicatur.

sunt) *sint* L recta) *recte* LPMCR 33. explicatur) *explicetur* LPM

Cap. X, 33. *Bonum autem — definitione explicatur*] (pro *explicetur*) etiam Pal. 1 et Spir., restituitque Gzius; Cato, quid fieri apud Stoicos soleat, ut § 49: *Deinceps expl differentia rerum.* Eo minus offensionis habet, quod, tanquam cos appellarit, subicit *eorum*, in quo Ernestius hærebat, alii ita se expediunt, ut hoc pronomen eodem modo poni putent, *illi*, quo sæpius Cato in Stoicis demonstrandis utitur. Mi demum loco, constituto iam summo bono et demonstrato, nihi bonum, nisi quod honestum sit, ipsa boni notio adtingitur e origo. Sed, ut ad II, 4 iam dixi, ipsi Stoici huic notioni a origine repetendæ et constituendæ minorem, quam debebant, ram inpendisse uidentur nec eius pertractationem in totius plinæ descriptione præcipuo loco posuisse. Itaque non satis i sequebantur, quo ipsa hæc explicatio (maxume § 31) specta perspicue ostenderent, bonum, quod ethice diceretur, qu solum bonum appellabant, quomodo ab illo bono, quod alio diceretur, differret et qua ex parte cum illo consociaretur. finitionibus autem boni Stoicis, quæ conseruatæ sunt, aliæ t huius notionis cum alia non magis explicata nexum signi ut illa communis ἀγαθὸν εἶναι ὠφέλειαν ἢ οὐχ ἕτερον ὠφελείας Emp. Pyrrh. Hypot. III, 169, adu. Eth. 22, Diog. VII, 94) tantum adiunctum quiddam huic notioni et quod conseque exprimunt, ut illæ, quæ apud Sext. Empir. Hypotyp. III, adu. Eth. 30 ponuntur (ἀγαθὸν τὸ δι' αὐτὸ αἱρετὸν ἢ τὸ συλλαμ μενον πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ τὸ συμπληρωτικὸν εὐδαιμονίας); illa quæ apud eundem Sextum præterea utroque loco explicatur pot. III, 171, adu. Eth. 31 sqq.) quæque etiam apud Dio illo loco et apud Stobæum (Ecl. Eth. p. 96) commemoratur, boni definitio st, sed rerum bonarum enumeratio et diuisio, alia forma exponitur apud Ciceronem § 55. Itaque quæ naturam notionis propius adtingere conetur, ut Diogenis lonii, quam Cato ponit, una præterea superest, paullum differens nec tamen (ut a nonnullis dici uideo) eadem, Diog. Laërt. l. c., τὸ ἀγαθὸν τὸ τέλειον κατὰ φύσιν λογι λογικοῦ.

n definitiones paullum oppido inter se differunt, et n eodem spectant. Ego adsentior Diogeni, qui bo- definierit id, quod esset natura absolutum. Id au- sequens illud etiam, quod prodesset (ὠφέλημα enim

) *Ergo* E esset) *esse a* E ὠφέλημα) *tophelemema* E *ophelem* PM C *ophelen* R enim) om. E

ullum *oppido inter se differunt, et tamen*) Dauisio *tamen* non positum uidebatur, quod, quom iam uerba *paullum oppido* uendam differentiæ uim pertinerent, non esset huic contra- llud *eodem spectant* Præsto st Gzius, qui narret, *paullum* esse *ein wenig sehr*; habemus igitur Catonem irridentem m Stoicorum in bono definiendo dissensum; aliter enim il- tellegi non potest. Conparat autem inpudentissumus et in- mmus homo *parum admodum*, *paruo admodum plures*, quæ nquam andiuit? Sed bene res habet; neque *oppido differre* am dixit, neque *paullum* addidit alii aduerbio gradus defi- caussa, diciturque *paullum oppido*, ut *pauci admodum*, *multum* m, hoc est, *admodum multum*. Tantummodo Cato breuitate qua- nul et differentiam esse significat (*paullum differunt*), ad quam ationem aptum st *sed* initio positum, et minuit (*oppido paul-* itaque uocem *tamen* non ad hoc posterius *oppido paullum* ret- ed ad prius illud: *sed — differunt*. Mox coniunctiuos *definierit* uo Ern. e Dau. coniectura: *definiit*) uidetur caussalem signi- em habere, et tamen obscurissumam, uix ut adpareat; nam hæc una definitio simpliciter indicetur nec, quo ceteras uincat, tur, minume hoc simile st, ut hoc utar, eius, quod II Acad. itur: *naturam accusa, quæ in profundo ueritatem abstruserit.* *autem sequens illud etiam, quod &c.*) Sequens Diogenes lefinitionem et in ea persistens, quom bonum definisset *na- bsolutum*, etiam illud, quod prodesset, definiuit *statum e na- bsoluto*. Bonum st uirtus et eius species, uelut φρόνησις, autem et motus (actio) is, in quo uirtus inest, ὠφέλημα di- id est, status habenti et aliis utilis, et infra § 96 et apud m Ecl. Eth. p. 140: αἱρετὸν μὲν ἀγαθὸν πᾶν (male Heerenius), αἱρετέον δὲ ὠφέλημα πᾶν, ὁ θεωρεῖται παρὰ τὸ ἔχειν τὸ ἀγα- spectatur bonum habendo; sine caussa Heer. παρὰ τοῦ διὸ αἱρούμεθα μὲν τὸ αἱρετέον, οἷον τὸ φρονεῖν, ὁ θεωρεῖται τὸ φρόνησιν ἔχειν, τὸ δὲ αἱρετὸν οὐχ αἱρούμεθα. Add. p. 158: α, οἷον τὸ φρονεῖν, τὸ σωφρονεῖν. Uerbum ipsum ὠφελεῖν es (VII, 104) ait definiri a Stoicis: κινεῖν ἢ ἴσχειν κατ' ἀρε-

sic appellemus), motum aut statum esse dixit e natura absoluto. Quomque rerum notiones in animis fiant, si aut

absoluto) *absoluta* omnes. fiant si aut) *fiant fiant* E

τήν, βλάπτειν δὲ, κινεῖν ἢ ἴσχειν κατὰ κακίαν. Iam quom *ἀρετή*, hoc est *ἀγαθόν*, Diogeni esset *τὸ τέλειον κατὰ φύσιν* aut *φύσει* (sic enim reddamus *natura absolutum*), *ὠφελεῖν* erat ei *κινεῖν ἢ ἴσχειν κατὰ τὸ τέλειον κατὰ φύσιν* (*φύσει*). Nam mire interpretes iam inde a Lbino et Danisio, etiam Beierus ad Offic. II p. 201, aberrant, uocem *sequens* pro accusatiuo accipientes, et coniungentes *Id sequens*, ut huic superaddatur *illud etiam quod* &c., nec animaduertunt, barbarum esse *id sequens*, in quo *id* aut pro articulo sit (*τὸ ἑπόμενον*) aut pro demonstratione (*sequens illud*). Sed hærent in *etiam*; itaque fere enarrant, ut Bremius, Beier, Otto, quasi sit: *quod etiam prodesset*, et gradum aliquem hunc faciunt, ut *ὠφέλημα* sit *ἐπιγέννημα* boni. Atqui *ὠφέλημα* Stoicis non *ἐπιγέννημα* erat, sed ipsa uirtus quatenus habetur; *ἐπιγεννήματα* bonæ actionis erant *χαρά* et *εὐφροσύνη* (Diog. VII, 94). Unus Gzius *sequens* recte accepit, casu; nam reliqua omnia perturbauit, primum *etiam* delens, ut fecerant Man. et Lbinus (apud Marsum st *i.*, quo conpendio notatur *id est*), deinde *ὠφέλημα* mutans in *ὠφέλειαν*, et Stoicos aliter dixisse negans, qui *ὠφέλειαν* ipsum bonum appellabant. Codd. ait habere aut *ophelem* (Ox. *χ*) aut *ophelen*; quid boni habeant, adparet ex Erl.; Dau. et Grut. tacent. Marsus et Iunt. *ophelen*, Crat. *ὀφειλήν* (sic); recte primus, opinor, Uictorius.

e natura absoluto) Sic uerissume Bremius, quem recentiores secuntur; est enim, ut superiore adnotatione exposui, *κίνησις ἢ σχέσις κατὰ τὸ φύσει τέλειον*. Natura *absoluta* neque ullum habet in hac Stoicorum disputatione locum neque in hac Diogenis definitione, quæ superiorem illam boni constitutionem in se continere debet. Error librari coniungentis *e natura* et ei adcommodantis *absoluta* perspicuus est. Nec in hac interpretatione formula Græca durior, quam quæ ferenda sit, hæc coniunctio uideri debet: *e natura absoluto*, inter *e* et *absoluto* alio interposito ablatiuo, quom ex sententia proxuma superiore perspicuum sit, *natura absolutum* unam esse notionem ac pro una uoce poni. Si Cicero circumlocutione usus esset: *ex eo, quod esset natura absolutum*, minus breuiter apteque uertisset, et pro generali notione posset uideri certæ cuiusdam rei absolutæ notionem substituisse.

Quomque rerum notiones &c.) Eandem uarietatem originis notionum conmemorant Sext. Empir. adu. Mathem. III, 40 et IX, 393 sqq. et, qui pluris species nouis partitionibus eefectas enume-

ısu aliquid cognitum sit aut coniunctione aut similitu-line aut conlatione rationis, hoc quarto, quod extremum osui, boni notitia facta st. Quom enim ab iis rebus, quae sunt secundum naturam, ascendit animus conlatione ationis, tum ad notionem boni peruenit. 34. Hoc au-em ipsum bonum non adcessione neque crescendo aut

boni) *bonum* omnes. notitia) *notio* LOr. iis) *his* L

rat, Diogenes VII, 53. Sextus igitur priore loco sic: καθόλου δὲ τῶν τὸ νοούμενον κατὰ δύο τοὺς πρώτους ἐπινοεῖται τρόπους· ἢ γὰρ κατὰ περίπτωσιν ἐναργῆ (hanc altero loco ἐμπέλασιν τῶν ἐναργῶν appellat) ἢ κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἐναργῶν μετάβασιν, καὶ ταύτην τριο-τήν· ἢ γὰρ ὁμοιωτικῶς ἢ ἐπισυνθετικῶς ἢ ἀναλογιστικῶς. Addit deinde xempla. Cicero, ut Diogenes, primam diuisionem duorum summo-rum generum omittit; περίπτωσιν, id est, rerum in sensus incur-sum, minus adcurate et perspicue *usum* interpretatus est, melius *con-iunctionem* ἐπισύνθεσιν (Diog. σύνθεσιν) quæ st, quom duæ φαντασίαι conflantur, *similitudinem* ὁμοιότητα, ut quom ex imagine Socratis So-cratis ipsius notio concipitur, ἀναλογίαν autem *conlationem rationis.* Comparandus iam Senecæ locus in ep. 120, 3, ubi quærit, *quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Quidam,* inquit, *aiunt nos in notitiam i n c i d i s s e, quod est incredibile, uirtutis alicui spe-ciem casu occurrisse. Nobis uidetur obseruatio conlegisse et rerum saepe factarum inter se conlatio; per analogiam nostri intellectum et honestum et bonum putant.* (Sic recte Schweighaeuserus e codici-bus: *nostri,* id est Stoici, *putant bonum intellectum esse analogia.*)

hoc quarto, quod extremum posui, boni notitia) Sic Lbinus in uariis secundis correxit, quod in codice archetypo scriptum erat: posui *bonum notitia;* librarius *bonum* adcommodauit ad *quod ex-tremum.* Requiri *boni,* senserat, qui in cod. Scalig. et El. 1 scri-psit: *posui bonum, boni,* et qui in E$\frac{5}{5}$: *bonum, eius.* (Manut. *bono-rum notitia.*) Sed quod præterea Gzius tamquam ex Spir. et Erl. addit *boni notio,* fallitur de Erl. et, opinor, de Spir. Fortasse in posteriore aliquo codice (quemadmodum in L) sic correctam uide-at Ciceronis inconstantiam, qui bis *notionem,* medio loco *notitiam* posuit, quo uocabulo non raro pro altero utitur, uelut V, 60. (Mox *addit,* quod Gzius alicubi adnotatum uidit, ascripserat aliquis, qui uarius illud uerbum sibi notum esse corrigendo ostendebat; nusquam legi translate positum.)

34. *non adcessione neque crescendo*) Quos "codices pluris" que pro *neque* habere Gzius dicat, nescio; *neque* eo modo poni-

cum ceteris conparando, sed propria ui sua et sentim et appellamus bonum. Ut enim mel, etsi dulcissumu st, suo tamen proprio genere saporis, non conparatio cum aliis, dulce esse sentitur, sic bonum hoc, de q agimus, est illud quidem plurumi aestumandum, sed aestumatio genere ualet, non magnitudine. Nam qu aestumatio, quae ἀξία dicitur, neque in bonis numera sit nec rursus in malis, quantumcunque eo addideris, suo genere manebit. Alia st igitur propria aestuma uirtutis, quae genere, non crescendo, ualet. 35. N

34. agimus) *agitur* L aestumandum) *existim.* L ea aestumatio) *ea aestimati* E dicitur) *dicit* E numerata) *natura* C nec) *non* C *neque* Or. rursus) *rirsu*

tur, quo ad I, 30 dixi; nam una notio duobus uerbis exprimit Sed minus recte Dauisius hic significari putat, omnia bona aeq lia esse, stultissume Gzius sic enarrat: *non usu (per accidens) neque coniunctione aut similitudine*, qui satis declarat, quae π περίπτωσις, quæ ἐπισύνθεσις, quæ nomina ponere non ueretur, omnino ignorasse. (Et belle Cato, quom dixisset, quomodo boni notionem peruentum esset, addit: Hoc autem ipsum num, quod quarta ratione intellectum dixi, non intellectum et ex tribus prioribus rationibus.) Postquam Cato exposuit, a pri naturæ ad boni notionem conlatione rationis uentum esse, ca ne quis hoc ita interpretetur, ut in eodem genere, in quo pri natura sint, bonum esse putet, tantummodo adcessione aliqua gradu (hæc est enim *conparatio*) ab illis differens, et aestuma nem maiorem quidem, sed eiusdem generis habere. Itaque ascendi illa conlatione rationis dicit, ut posterius et superius (num) ab inferiore et priore (primis naturæ) genere, non ge differat. Nec tamen facile Stoici se ex his angustiis expedieb in quas inciderant, quom omnium notionum a sensibus origi repetebant, et magis adfirmando rem præcidebant. Nam q ἀναλογία illa siue conlatio rationis esset aut αὐξητική aut μει (Sext. Emp. adu. Math. II. citt.), non sane adparet, quomodo quicquam inueniri potuerit non solum gradu sed genere ferens.

æstumatio, quæ ἀξία dicitur) quæ tribuitur rebus iis, qua cundum naturam sunt, propter quam seligendæ sunt, et tame mediis et indifferentibus relinquuntur; uid. 20.

35. *Nec uero perturbationes &c.*) Totum hoc de sapiente turbationibus uacuo neque cum iis, quæ præcedunt, neque cum

tero perturbationes animorum, quae uitam insipientium

[...]ue secuntur, admodum perspicue cohæret, nec apte interpositum uidetur. Uerba autem uolgo sic scribebantur, ut parenthesi includerentur hæc: *quas Græci — uitiosa declarari uidetur*, tum sequerentur illa: *nec eæ (hæ) perturbationes — mouentur*, ubi absolui putabatur oratio interrupta, deinde adiungerentur reliqua: *omnesque — elationem uoluptariam*, et ibi plene interpungeretur. Nec quemquam hæsisse uideo nisi Lambinum. Et tamen quam multa uitiosa! Primum qui sententiam interruptam absoluit, numquam eam particulam copulatiuam (*nec*) repetit, qua ea ab initio superiori orationi adiuncta st; sententia enim reuocatur, non illa adiunctio, et, si *nec* ponatur, id necessario ea, quæ subiciuntur, proximis, id est, parenthesi adnectat. Non igitur *nec eæ* dicendum erat, sed: *eæ igitur — non* aut simili modo. Deinde adparet, interrumpi hic primariam sententiam de perturbationibus interposita explicatione nominis earum et generum. Itaque ea demum finita oratio ad propositum redire potest. Atqui ea minume ibi finitur, ubi illa *nec eæ* &c. ponuntur, sed continuatur his uerbis: *omnesque* &c., et, postquam dictum st, quo nomine utendum sit, deinde genera diuiduntur. Itaque peruersissume in mediam hanc digressionem sententiarum illa intericiuntur: *nec eæ* &c. Nec, quod putant, ea continent primariæ sententiæ absolutionem. Neque enim primarium st, perturbationes non natura moueri, sed sapientem iis uacare. Id et totius loci exitus ostendit et initium, ubi huic sententiæ contrarium ponitur: *quæ uitam insipientium miseram reddunt*. Deinde autem idem illud paullo post ponitur plenius: *Perturbationes autem* &c. At quomodo ponitur? Ita, ut nihil ante dictum esse nequeat. Quis enim, quom aliquid iam bene dixerit, deinde pauca non contraria posuerit, sed addiderit (*omnesque*), illud sic repetit, tamquam transeat ad aliud et hoc adiungat: *Perturbationes autem* &c., Manifestum st igitur, explicationem illam perturbationum, quæ incipit ab his uerbis *quas Græci* &c., non interruptam sic decurrere, ut generum diuisioni adiungatur originis notatio (*perturb. autem*), deinde huic extremæ parti ipsum illud adiungi et concludi, quod initio dicere Cato instituerat: *itaque his sapiens* &c. Itaque oratio initio abrupta omnino non absoluitur eadem forma, sed id, quod intericctum erat, sensim in illam exit. Illa autem uerba: *nec eæ — mouentur* non a Cicerone scripta sunt ineptissumo loco, sed ab aliquo, qui primariam sententiam conatus est indicare et institutam absoluere, nec tamen satis attendit. (Lbinus: *nec hæ igitur* et postea: *perturbationes*,

miseram acerbamque reddunt quas Graeci πάϑη appellant, poteram ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare, sed non conueniret ad omnia; quis enim misericordiam aut ipsam iracundiam morbum solet dicere? at illi dicunt πάϑος: sit igitur perturbatio, quae nomine ipso uitiosa declarari uidetur; [nec eae perturbationes ui aliqua naturali mouentur;] omnesque eae sunt

35. acerbamque) *et acerbam* L conueniret) *conuenlet* ELMCR misericordiam) om. E, spatio uacuo. solet dicere) *appellare solet* L sit) *sic* R ipso uitiosa) om. E nec — mouentur) sine uncis Or. eæ) *hæ* (LP)ROr. (*hee* C) omnesque eæ) *omnesque hæ* LPR (*hee* C); *omnesque* Or.

inquam, nulla &c.) Erunt, qui putent ipso illo *autem* (post perturbationes) sententiam initio institutam reuocari, auctoreque utantur Handio, in Tursell. I p. 569. Sed rectissume Beierus indicarat, numquam sic poni *autem*, quæ particula id, quod proxume præcessit, continuat, etiam contrario adiungendo et ad id transeundo (quod potest etiam ante positum fuisse); contra *sed.* ea, quæ interposita sunt, sic abrumpit, ut, illis relictis, oratio ad primam sententiam redeat. In libro I de Off. 153, quo loco Handius utitur, eadem prorsus est forma orationis, quam hoc loco declaraui. Incipit Cicero de sapientia dicere; intericit admonitionem de prudentia; huic ipsi admonitioni et prudentiæ definitioni ex contrario (*illa autem sapientia*) sapientiæ definitio adiungitur; huic adnectitur, non ad initium redit, primaria sententia: *ea si maxuma st* &c., ipsum initium orationis: *Princepsque* &c., nusquam grammatice absoluitur. Qui in uerbis *illa autem* eo rediri putant, illi statuunt, ab initio Ciceroni tamquam primarium propositum fuisse hoc loco sapientiam definire. At omnis eius oratio eo spectat, ut ostendat, etiam ex sapientiæ notione sequi, ut communitatis officia maxuma sint.

sed non conueniret) Sic, opinor, primi Man. et Lbinus, tum Gruterus; nam superiores *conueniet*, ut codd. (El. uterque, Par. 1 Mead., C. C. C. (?), Ball., tres optumi Gzi; Par. 3, Eξ (?), ceteri Gzi *conuenit*); condicionale tempus necessarium uidetur propter *poteram*.

omnesque eæ) Edebatur *hæ*. Sed in Pal. 1 pronomen "posuit erasum erat a manu emendatrice." Omisit Dau. et recentiores (contra omnis Gzi codd.), quia præcederet *hæ perturbationes*. Nam etiam necessarium esse, adparet, quom a genere ad species transeatur. De definitione uoluptatis siue lætitiæ uid. ad II, 13. Ip

nere quattuor, partibus plures, aegritudo, formido, lu-do, quamque Stoici communi nomine corporis et animi, ἡδονήν appellant, ego malo laetitiam appellare, quasi stientis animi elationem uoluptariam; perturbationes item nulla naturae ui conmouentur, omniaque ea sunt iniones ac iudicia leuitatis; itaque his sapiens semper cabit.

XI. 36. Omne autem, quod honestum sit, id esse opter se expetendum, commune nobis est cum multo-im aliorum philosophorum sententiis. Praeter enim is disciplinas, quae uirtutem a summo bono excludunt, teris omnibus philosophis haec est tuenda sententia, axume tamen his, qui nihil aliud in bonorum numero

formido) *fortitudo* L form., lub.) *lib. form.* MR elationem) *dationem* C) *tis* LR 36. philosophorum sent.) *sent. philos.* L his) add. *Stoicis* omnes, , cum uncis.

isis uel e Tusculanarum libro quarto notissuma st; multa conlegit ierus exc. X ad libr. I Offic.

omniaque ea sunt opiniones ac iudicia leuitatis) *Omniaque ea* atro genere non potuit absolute dici, quom præcedat proxume m totius rei nomen (*perturbationes*), sed propter prædicatum; latum st igitur non ad propius nomen (*opiniones*), sed ad remo-s, quod scriptor generalius esse et dignitate præstare uoluit *dicia*), cuius formæ in hac adcommodatione subiecti ad subse-ns prædicatum aliud exemplum non habeo. (De prædicati ge-re ad remotius relato, ut I Legg. 1 *lectus* ad *lucum*, non ad ercum refertur, distincte exposuit Wesenbergius in Obseruu. itt. in orat. pro Sest. p. 13 sq.)

Cap. XI, 36. *Præter enim tris disciplinas*) Tris sententias lias dixisset, ut II, 35; neque enim disciplinæ hæ fuerunt, nisi istippi et Epicuri, quos Cicero ibi in una sententia ponit; Hie-nymum nulla secuta st familia; Carneades autem tertiam illam ntentiam disputandi caussa proposuerat, non quam ipse constan-r teneret, nedum Academicorum disciplina et secta.

maxume tamen his, qui) Codices omnes *his Stoicis, qui* (unus ilippi Tertii, Ueneti, apud Man. *tamen in Stoicis, qui*). Non ust ullo modo huic circumlocutioni (*his, qui* &c.), qua etiam ma continetur, ipsum nomen interponi; sic enim *hi Stoici* ab is quibusdam Stoicis seiungentur. Uocem ab interprete additam

nisi honestum esse uoluerunt. Sed haec quidem facilis et expedita defensio. Quis est enim a umquam fuit aut auaritia tam ardenti aut tam ec cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipis lere quouis uelit, non multis partibus malit a etiam omni inpunitate proposita, sine facinore illo modo peruenire? 37. Quam uero utilitate quem fructum petentes scire cupimus, illa, quae nobis sunt, quomodo moueantur, quibusque de ca

haec) om. E expedita) *perexped.* LPMCROr. illam) *ipsam* R qua *quam* ELP proposita) *postposita* E 37. quomodo) *quo* LPMCR *modo moueantur* E

post Lbinum multi damnarant. Mox *hæc defensio* est, q rem defendit, id est, *huius rei;* uid. ad II, 56. Tum etiam Spir., Gud. 1, Eξ, quibus parendum erat; nam Tuscul. II, 30 optumi codd. (reg., testibus Gudio et K Guelf. pr.) habent *perexigua et minuta;* ad Q. Fr. I, 1, 18: *percautus et diligens;* ad Att. quoque XIV, 12 certiorem tatem habet: *perhonorifice et amice.* Solet tamen *per* re D. I, 1, R. P. I, 18, Brut. 158), et pro Cael. 50 seruatur i mis codd., abest a deterioribus.

eandem illam rem, quam) Mendose Pal. 1, 2, 4, Ox. optumi Gzi (inter eos Erl.) *quamquam*; relatiuom requi monstratiua et tota orationis forma. (*Ipsam* plures edd. u *lam* mgo Crat.)

37. *quomodo moueantur*) Sic Pall. (omnesne?), Par. 1 Gzi excepto Gud. 2, omnes, et sic iam edit. a. 1480. Q et quidam alii; uid. ad II, 53. Hoc studium rerum ca cognoscendarum in hac re solet conmemorari; cfr. II, 4 ut nunc scribitur, his uerbis: *illa, quæ occulta nobis sunt antur*), corpora caelestia describuntur; atqui illa occulta sunt. Hoc intellexit Bremius, qui scripsit: *quomodo mo* [*astra*]. Sensit igitur illud *scire cupimus illa, quæ — sunt* raliter dici, tum exempli loco alterum adiungi; sed corree lam probabilitatem habet. Præterea Dau. intellexit, non tautologiæ crimine hoc: *quomodo moueantur quibusque de uersentur*, quæ Bremius non bene excusat. Codd. (Pall. Dau., Oxx. EUχ, ut de Erl. non recte taceri uideatur) ue Uidetur Cicero scripsisse: *quomodo moueantur quibusque de*

sentur in caelo? Quis autem tam agrestibus institutis it, aut quis contra studia naturae tam uehementer duruit, ut a rebus cognitione dignis abhorreat, easque e uoluptate aut utilitate aliqua non requirat et pro ilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Africanon aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui i, ceterorumque uirorum fortium atque omni uirtute testantium facta, dicta, consilia cognoscens nulla imo adficiatur uoluptate? 38. Quis autem honesta in nilia institutus et educatus ingenue non ipsa turpitue, etiam si eum laesura non sit, offenditur? quis imo aequo uidet eum, quem inpure ac flagitiose putet iere? quis non odit sordidos, uanos, leuis, futilis? iid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per

uersentur) *uersantur* LPMCR obduruit) *obdurauit* omnes. cognitione) *nitu* C et) *aut* E 38. quis animo) *quamuis an.* C ac) *et* E poterit) *po-t* LMCR non ipsam) *ipsam non* E

quae uersantur in cælo (id est, corpora cælestia). Pro *mo-ntur* cod. Scal. et El. 1 *nouantur*.

obduruit) Correctio hæc est, quam habent cod. El. (1), Eξ, teresque fere præter Uictorium et Grut. secuti sunt (iam a. 1480; *durauit* mgo Crat.). Totiens Cicero ea forma, quæ huius significationis propria st, usus est, adeo nulla ne apud alios quidem stantiæ uestigia sunt (nisi quis inperatiuo *obdura* absolute a tis posito aliquid tribuendum putat), ut uix dubitari possit, unius litteræ mendum codex archetypus habuerit. Tum *uit* ad Lbinum et Gruterum propagatum erat, contra codd. ., Oxx., Gzi).

maiorum, aut Africanorum aut eius &c.) Fuerunt, qui pro *maiorum* nomen aliquod substitutum uellent; sed recte et ores communiter appellantur et primum locum tenent Afri-; id dubitari potest, in exemplis generi subiungendis rectene *aut — aut* ponatur, quasi diuisio sit. Scribendum uidetur: *ut icanorum*, quod iam Gzio in mentem uenit; uid. ad § 31. uom Catonis censorium illum non, ut Man. et Bremius pu-, minus proprie, sed recte appellari, intellegitur ex iis, quæ ius XIII, 19 tradit. (*Habes* post *in ore* excidit in Pal. 1.)

38. *dici poterit, si — statuemus*) *Poterit* iam Marsus, Crat.,

se fugiendam esse statuemus, quo minus homines tenebras et solitudinem nacti nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se foeditate sua turpitudo ipsa deterreat! Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam; sed non necesse st. Nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam et honesta expetenda per se et eodem modo turpia per se esse fugienda. **39.** Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum esset, id esse solum bonum, intellegi necesse st, pluris id, quod honestum sit, aestumandum esse, quam illa media, quae ex eo conparentur. Stultitiam autem et timiditatem et in-

statuemus) *statueremus* LPMR *statuerimus* C est enim) *enim est* R per se esse) *per se ipsa esse* L 39. esset) *sit* LPMCR id) om. LP autem et) *aut* C timiditatem) *temeritatem* omnes, Or.

Lbinus, Grut. ex aliquot Pall., E§, Spir. *Statuemus* cod. Mor., Grut. et recentiores ex isdem Pall., Spir., *statueremus* (propter *poterat*) Par. tres, Ball., Mead., E, aliquot Gzi, edd. ueteres pleræque; hinc *statuerimus* C. C. C. et fortasse alii, ed. a. 1480, Lbinus. Dauisio Walkerus persuasit, hæc uerba: *si turpitudinem* — *statuemus* tollenda esse, quom eadem sententia contineretur iis, quæ secuntur: *nisi* — *eas deterreat.* Repetitur et propius ad rem adcommodatur condicio eo modo, de quo ad I, 7 dictum st.

39. *quod honestum esset*) Sic etiam Pal. 1 et, si Gzio credimus, quattuor eius codd., quintus, Gud. 2, uerbum omittebat. Edebatur ante Gzium *sit.* Cicero rettulit ad *diximus* (§ 26 sqq.). Quod sequitur: *media, quæ ex eo* (honesto) *conparentur*, eo pertinet, quod honestum st omnia facere, ut prima naturæ consequamur; itaque uirtus ea conparat seligendo.

Stultitiam autem et timiditatem) Sic Bremius, Guyetum sequens, uere et necessario scripsit pro eo, quod in codicibus est: *et temeritatem.* Apertum st enim enumerari quattuor uitia, quæ quattuor primis uirtutibus contraria sint; itaque requiritur, quæ fortitudini contraria st, δειλία (uid., si tanti st, Stob. Ecl. Eth. p. 105, Diog. Laërt. VII, 100); ea ignauia appellatur (I, 50) siue timiditas (IV, 53), sæpe etiam utroque nomine (I, 49). Temeritas eadem st quæ stultitia (I, 50). Nam quod Gzius fortitudini duo uitia contraria esse uolt, unum, quod defectu peccet, ignauiam, alterum, quod excessu, temeritatem, primum ea audacia st, non temeritas, etsi hæc sæpe audaciæ comes est, deinde hoc totum ad Stoicos omnino nihil pertinet et ad hanc quadripertitam uiti diuisionem. Otteni

ustitiam et intemperantiam quom dicimus esse fugienda ropter eas res, quae ex ipsis eueniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum st, solum id esse malum, quod turpe sit, haec pugnare uideatur oratio, propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, ed ad turpis actiones, quae oriuntur e uitiis. Quas nim *κακίας* Graeci appellant, uitia malo quam malitias nominare.

XII. 40. Nae tu, inquam, Cato, uerbis inlustribus et id, quod uis, declarantibus! Itaque mihi uideris Latine docere philosophiam et ei quasi ciuitatem dare; quae quidem adhuc peregrinari Romae uidebatur, nec offerre sese nostris sermonibus, et ista maxume propter

fugienda) *fugiendum* E *fugiendam* ceteri. eueniant) *proueniant*, corr. sen. E illo, quod) *illo, quo* EOr. uideatur) *uidetur* L incommodum) *commodum* E *κακίας* Graeci) *Græci κακ.* LPMCROr. 40. Næ) *hæc* LPMCR offerre) *eff.* R ista) *istam* LPMCR

amen "nulla restat in hoc loco difficultas." Stultitiæ nomen librario non adtendenti alterum simile sub calamum subiecit. (Beierus ad Off. I p. 335, uera et aperta correctione non contentus, emerarie plura mutat.) *Fugienda* Man., tum Gruterus tacite et ecentiores; firmat Spir., nam ceteri Gziani et Oxx. *fugiendam*; pluralem postulat, quod subicitur, *ex ipsis.*

cum illo, quod positum st) Etiam Spir. *quo*, et recepit Gzius manifestum mendum, ortum ex *illo.* Nam neque hoc alia quadam sententia positum erat, sed ipsa hæc sententia posita, nec omnino Latine dicitur: *Hoc* (ablatiuo casu) *ponitur illud et illud.* Mox *κακίας Græci* etiam Gud. 1. De *κακίας* et uiti et malitiæ nominibus eadem, quæ hic, exponuntur Tuscul. IV, 34.

Cap. XII, 40. *Næ tu*) Sic Pal. 1, Mor., mgo Crat., Spir., ed. inde a Lbino. Oxx. et Gzi relicui ut nostri deteriores. Ut Latine *scire* dicitur, sic etiam *docere aliquem Latine* et *discere* et *Græci* quoque, pro Cæc. 61.

et ista maxume) quæ a te explicatur, Stoica, quæ subtile et [illegible] habet disserendi genus; nam Epicurea philosophia, quæ [illegible]quemodi uerbis et rebus parum subtiliter excogitatis utitur, [illegible] aditum sibi fecit. Quid apertius? et quis nescit *istas* appellari res, quæ ad eum pertineant, quocum loquare? In deterioribus codd. *m* adhæsit ex *maxume* (in Lbinianis, Pall. præter 1,

limatam quandam et rerum et uerborum tenuitatem. Scio enim, esse quosdam, qui quauis lingua philosophari possint; nullis enim partitionibus, nullis definitionibus utuntur, ipsique dicunt, ea se modo probare, qui-

limatam quandam) *qu. lim.* L esse) om. C ipsique) *ipsi qui* LPMCR *ipsique* EOr.

Oxx., exceptis Eξ, Dauisianis; Gzius *ista* in omnibus suis eas sine dubio falso scribit); correctum st iam apud Mars., Crat. Uide nunc (ascribam enim admonitionis caussa) incredibilis interpretum errores, ex quo semel Lbinus dormitauit. Ipse planiorem putat fore lectionem, si ita legatur: *et maxume propter istam limatam* &c. Scaliger legit: *sermonibus est quita propter* &c. (in cod. eius dicitur fuisse: *sermonibus e lista propter*), Dauisius: *sermonibus esse ausa, maxume* &c. Bremius: *est ausa, maxume.* Gzius tamen principatum errandi hic quoque stultitia tuetur. "*Ista* neutrum st, et ad prægressa uerba: *uideris Latine docere philosophiam* &c. referendum." Quæres, quo sensu. "Et ista mihi uideris maxume &c." (Audies *facere* et *ista* pro *istud* accipies et hoc pro *id*). Schnetzius, Orellius, Otto *ista* nominatiuom putant, sed enarrant: *et ea quidem maxume*, id est, *et quidem maxume!* Pudet me philologorum. *Tenuitatem* Cicero dicit τὴν λεπτότητα, quo significatu Acad. II, 43 *tenuem et acutam distinctionem* appellat et ibd. 66 *rationes non ad tenue limatas.* Epicureorum scripta Latina, Amafani, Rabiri, Cati Insubris sæpius irridet Cicero et insectatur.

nullis enim partitionibus) Nescio unde in ed. Iunt. irrepsit *nullis tamen* (quod in Gud. 1 superscriptum esse Gzius ait), mansitque in edd. ad Gzium. De re uid. I, 22.

ipsique dicunt, ea se modo) Non ab aliis obicitur, sed ipsi aperte profitentur, se nihil præter sensuum iudicium sequi; ea si enim *natura* (uid. I, 30). *Ipsique* restituit Gruterus (et iam ante Marsus) e Pal. 1, cui consentiunt Mead., Eξ, ex eoque adparet deteriorum codicum scripturam ortam esse. Gzius Erlangensis et Spir. mendum adripuit *ipsisque dicunt* &c., in quo, præter euersionem optumæ sententiæ et ineptus uerborum ordo st et usus neque enim de huiusmodi iudicio, quom quæritur, cui tamquam uero et cognitionis initio adsentiamur, dicitur, *hoc uel illud nobis se probare;* postremo *ipsis* pro *sibi* contra Ciceronis et huius ætatis consuetudinem ponitur. Nam Cicero ita demum *ipse* pro reflexiuo ponit, ubi in *ipso* homine uel re notanda et ab aliis sepa-

ous natura tacita adsentiatur. Itaque in rebus minume obscuris non multus est apud eos disserendi labor. Quare adtendo te studiose et, quaecunque rebus iis, de quibus hic sermo st, nomina inponis, memoriae mando. Mihi enim erit isdem istis fortasse iam utendum. Uirtutibus igitur rectissume mihi uideris et ad consuetudinem nostrae orationis uitia posuisse contraria. Quod enim uituperabile st per se ipsum, id eo ipso uitium nominatum puto, uel etiam a uitio dictum uituperari. Sin κακίαν malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum uitium consuetudo Latina traduceret. Nunc omni uirtuti uitium contrario nomine opponitur. 41. Tum ille, His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio, quam

tacita) *tacite* L te) om. L iis) *his* L mando) *commendo* R ipso) om. L uitium) *uitio* R nominatum) *denominandum* L Sin) *si* C Nunc) *hoc* LPMCR

...ada momentum orationis est, uelut pro Sest. 82: *quis umquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit?* id est, non ...is, sed *suis ipsius*, et in Uerr. I, 13: *ipsis inspectantibus*; pertinent huc nonnulla ex iis, quæ Ramshornius posuit p. 547; multo magis id facit in remotiore sententia post *se*, ut hic 64: *negent ... recusare, quo minus ipsis mortuis* &c. Paullo longius progreditur Liu. XXXV, 46 extr. (*nam ipsis*); plane *ipsos* et *ipsis* pro *se* et *sibi* non raro Seneca ponit et Curtius, ille de uit. beat. 26, 7 (*ipsos sequi clamant*), de Benef. I, 4, 3 et IV, 16, 1, Ep. 6, 3 et ..., 8 et 82, 5, Quæst. Nat. VI, 5, hic III, 13 (5, 15) et III, 19 (6, 7) et IV, 7 (2, 3). Mox *memoriæ commendo* una et altera ue...as ed., uelut Crat. (mgo *mando*), Gud. 2, Bas.

ad aliud nos unum &c.) Nullum unum uiti genus præterea nominauit, ad quod referatur *aliud*; itaque uiro perdocto in mentem uenit, scribi debere: *ad aliquod nos unum*; sed offendit nimia copia uerborum: *aliquod unum certum*. Minus diligenter Cicero generale et speciale (*ad aliud*, id est, *ad aliam rem* et *ad unum certum uitium*) in unum contraxit (*ad aliud unum certum*); non dissimilis illa breuitas, quam § 38 notaui in uerbis *paullum oppido*.

Nunc omni uirtuti) Sic Manuti liber uetus, mgo Crat., e Pal. Grut. et recentiores, Spir. *Hoc* Oxx. et Gsi reliqui (Bas. ...ne).

tractatam a Peripateticis mollius (est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta propter ignorationem dialecticae) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis summaque eloquentia rem in summum discrimen adduxit, propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quaestione, quae de bonis et malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis

41. quam tractatam) *quæ pertractata est* LC eorum) om. E dicendi) om. P egregia) e *Grecia* EP Stoicis cum) c. *St.* P

41. *quam tractatam — Carneades — rem*) Sic Pal. 1, 4, 5, Par. 1, 3, Mead., Spir., Gud. 2; restituit (post R et Marsum) Gruterus. Relicui codd. (uniuerse eos appellat Dau., Oxx., Gud. 1 et Bas.): *quæ pertractata st*, quod etiamsi meliorem auctoritatem haberet, ferri non posset, quod nouam sententiam in uerbis *Carneades* &c. Cicero non tam abrupte incepturus erat nec illo uerborum ordine. Alteram scripturam, quæ fuit in codice primario, Bremius et recentiores anacoluthi excusatione defendunt; quae tamen num sufficiat, non immerito dubites. Nam ut omittam nullam in tam breui parenthesi mutandæ constructionis caussam fuisse (referri enim potest, non multo maiorem fuisse § 11, quamquam ibi alia erat caussa, ut, ascito uerbo *arbitror*, modestius, quam coepta esset, oratio finiretur;) sed ut hoc omittam, Cicero orationem non mutat, sed ita eadem forma continuat, ut, si sustuleris *rem*, omnia ordine procedant; deinde ipse ordo uerborum (*Carneades tuus* &c., subiecto initio posito) minume aptus uidetur orationi post parenthesin in aliam formam transeunti, sed periodo recte decurrenti. Tollendi mendi, si mendum st, duplex est uia, ut aut cum Guyeto scribatur: *qua tractata*, aut, quo magis inclino, deleatur *rem;* nam, qui subtilius hæc exegerit, reperiet, ueteres scriptores huius maxume ætatis illo ablatiuo in contrariis coniungendis et mutatione significanda non uti (*quom esset tractata mollius*, *Carneades*). Quod Stoicus Peripateticis dialecticae ignorationem obicit, de iis, qui post Theophrastum fuerunt, non inmerito dici uidetur, quos Strabo XIII p. 609 Casaub. ait non potuisse *φιλοσοφεῖν πραγματικῶς ἀλλὰ θέσεις ληκυθίζειν*, quamquam in perturbationibus animi similibusue rebus non sine caussa Stoicorum *spinas partiendi et definiendi prætermittebant* (Tusc. IV, 9).

quæ de bonis et malis appelletur) Iure Wesenbergius coniunctiuom modum miratur, quoniam neque intellegitur, cur hoc de eius partis nomine ex Carneadis persona proferatur, et, si ex eius

ntrouersiam, sed nominum. Mihi autem nihil tam rspicuum uidetur, quam has sententias eorum philoso- iorum re inter se magis quam uerbis dissidere; maio- m multo inter Stoicos et Peripateticos rerum esse aio screpantiam quam uerborum; quippe quom Peripate- ci omnia, quae ipsi bona appellant, pertinere dicant ad eate uiuendum, nostri non ex omni, quod aestumatione liqua dignum sit, conpleri uitam beatam putent.

eorum) *horum* LC inter se) *interesse* E dissidere) *diffidere* LC inter) bere LPMCR esse aio) *animo* P *omnino* LMCR non ex omni quod) *noro* od *ex omni* E *non quod* P *uero quod* LMCROr. æstumatione) add. *omnino* PMCROr. conpleri) *complecti* L beatam uit.) *u. b.* P putent) *putant* E *non* utent Or.

persona dicitur, *appellarctur* dicendum fuisse uidetur. Nec tamen corrigere ausus sum, quod Carneades illud addidisse uideri potest de ea quæstione, quæ in sua disciplina nec locum nec nomen haberet, præsens autem tempus ortum esse ex confusione quadam eius, quod ex ipsius Catonis, et eius, quod ex Carneadis persona diceretur.

maiorem multo &c.) Cum grauitate quadam et adseueratione (aio) Cato repetit sententiam ab aliis oppugnatam; ne quis cum A. Matthiæo offendatur tautologiæ specie. Orationem Gruterus emendauit e Pal. 1, quocum consentiunt mgo Crat., Scalig., Mor., Spir., nisi quod in his tribus erat *animo* (*aīo*) pro *aio*. Ceteri ut nostri deteriores (Pall., Oxx., Gzi relicui; Dau. tacet; E *omnino* esse, Gud. 2 ad *omnino* addit *al' aio*; in Gud. utroque erat: *Stoicos habere*).

nostri non ex omni, quod æstumatione aliqua dignum — beatam putent) Hæc est codicum optumorum scriptura, lenissuma unius uocis transpositione a Dauisio adiuta; nam ut Erl., ita Pal. 1 (de ceteris tacent, Gzius etiam de Erl.), nisi quod is perspicue *non* habet: *nostri non quod ex omni æstumatione*, cetera, ut edidi. Peripatetici uitam beatam conpleri (συμπληροῦσθαι, Stob. Ecl. Eth. p. 56) et eius summam ecfici (cfr. 48 et IV, 32) putabant ex omnibus iis, quæ secundum naturam essent (quæ Stoici æstumabilia et selectione digna esse dicebant, uid. § 20), ut, si quid ex iis abesset, posset eius adcessione beata uita fieri beatior, aut, si qui ad Stoicos propius adcedentes negabant, hæc συμπληροῦν τὴν εὐδαιμονίαν, ut negat is, quem Stobæus sequitur Ecl. Eth. p. 266 et 268 (est autem, ut opinor, Antiochus, non uerus Peripateticus), tamen ποιητικὰ τῆς εὐδαιμονίας

XIII. 42. An uero certius quicquam potest quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt

42. An uero) *Annon* C illorum ratione) *illa rat.* E *illa ratio est ratio eorum* MR *illa ratio* (*oratio* L) *est eorum* (*horum* C) LC

ea dicebant (hoc miror) et συμβάλλεσθαί τι πάροντα. Sto gabant, quicquam præter uirtutem ad beatam uitam conpl pertinere; cfr. Tusc. V, 47, Gell. XVIII, 1, Stob. Ecl. E Heer. (ἀξίαν ἐκλεκτικὴν ἔχειν, συμβλητικὴν δ' οὐδαμῶς πρὸς δαίμονα βίον) et 156. Uideamus nunc leue cod. archetypi m quas turbas genuerit, adcedente interpolatione. Pal. 4, Pa Gud. 2 retinuerunt *nostri non*; in ceteris codicibus adiecta satiua particula negationem expulit: *nostri uero*. Deinde p *quod ex omni æstumatione aliqua dignum*, scriptum st: *quo mationc omnino aliqua d.* (Pall. cett., sine dubio Dau., Oxx. nihil perspicue scripsit). Tum autem, quod, sublato illo *ex om* erat, quo referretur *conpleri*, scriptum in paucissumis et p codd., ut in nostro L, *conplecti* (*conpleri* retinent Pall. Par. 1, 3, Mead., El., Oxx. Eχξ, Gziani, ut uidetur). Itaqu res sic edebant: *nostri uero*, *quod — dignum sit*, *conpleri beatam putent*, recentiores inde a Uictorio: *conplecti uita tam putent.* Sed contrarium hoc esse sententiæ Stoicorum tonis, animaduerterat iam librarius aliquis, qui in El. scripsit: *conplecti beatam uitam non putent* (*beatam* in eo omitti, Gzius somniauit), idque secuti sunt Bremius et Gzi etiam *conpleri* reuocauit. Facile adparet (quamquam supe st huiusmodi interpolationem redarguere) negationem in h ptura non eo referri, quo debeat, ac potius id omnino omitt enim dici debet: uita beata non utique ex omni, quod æstumatione aliqua dignum st, conpletur (sed tantum ex u Illud mirum esse poterat, nisi desissem quicquam in hoc mirari, Ciceronis editores putasse dici posse: *uita conpletur æstumatione aliqua dignum st*, pro eo, quod est: *conpletur ex eo.* Docet nos Gzius demonstratiuom sæpe omitti. Abl huiusmodi ante nominatiuom relatiui non omitti, facile u detur, nec hic locus longiorem eius rei et subtiliorem expl nem postulat.

Cap. XIII, 42. *quam illorum ratione*) Peripateticos dissidere, quom ex boni notione ostendisset, nunc ex mali quod, quom illi dolorem in malis adnumerent, ut ualetudi bonis, illorum ratione, id est, secundum eorum doctrinam, semper beatus esse non possit. Gzius putat, "non esse, ut

; sapientem beatum esse, quom eculeo torqueatur? m autem, qui dolorem in malis non habent, ratio cogit, ut in omnibus tormentis conseruetur beata sapienti. Etenim si dolores eosdem tolerabilius paur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leuiore aussa, opinio facit, non natura, uim doloris aut mai aut minorem. 43. Ne illud quidem st consentai, ut, si, quom tria genera bonorum sint, quae seni st Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit oris aut externis bonis plenior, ut hoc idem adpro-

e) om. P eculeo) *in ec.* L ut) *uti* (LP)CROr. (*uti nominibus* E) beata . *b.* E eosdem) om. L patiuntur) *patiantur* LPMCR leuiore) *leuiori* E opinio) uac. spatium in E natura uim) *naturarum* E 43. quo)

iis Epicureos innui." Uerba correxit Lbinus; nam optumi , Pal. 1 et Spir. *illo ratione*, Erl. *illa rat.*, eodem errore ex adio aliquo orto, quo § 8 *ea rerum* pro *earum rerum* (sequente i r) scriptum erat. Hinc Pal. 8, 4, EUξ, duo Gzi ut noster , plures, ut uidetur, Pall. et Dau. ut nostri MR, et sic ante m plures editores; *illa ratio est eorum* etiam ed. a. 1480, et in codd. aliquot esse ait. Scaligeri uetus (imo coniectura *ratione eorum, qui.* Mox *patiuntur* Crat., Uict., Lbinus, Dau. st hunc ceteri, sine codicum mentione, ut nunc demum conlur; nam superiores (Mars.) et Gruterus, tum Ox. χ *patian-* E *potiantur. Tolerabiliter ferre* eodem significatu, quo *tole-*, dixit Cicero etiam Tusc. III, 55, ad Fam. XV, 20. *Ama-* pro *amanter* dixit Antonius in ep. ad Cic. post ep. ad Att. 18; similem permutationem in adiectiuis quibusdam accidere, atum st (Raddim. II, 99), nec tamen Ciceronis alia exempla rrunt. Tum *leuiori* adnotatur etiam ex Oxx. EU; sed uid. abergi Obseru. Critt. in orat. pro Sest. p. 7 et 8.

8. *consentaneum ut, si — plenior, ut hoc &c.*) *Ut* partii Cicero, quom plura inter eam et ea, quæ ei subicerentur, osita essent, repetit, ut multis aliis locis factum esse adnoiam Manutius ad Ep. ad Q. Fr. I, 1 c. 13, 38, tum Bremius lr. de Fat. c. 9, Zumptius ad Uerr. II, 17 p. 251, alii. Aratio ipsa, quæ fortasse clarius proponi poterat, non eo it, ut nunc defendatur, omnis beatos æque esse beatos (id differtur; uid. § 44: *recte secusne, postea*), sed ut ex hac sen-, quam Peripatetici non probent, ostendatur, quam uim ha-

bandum sit nobis, ut, qui plura habeat ea, quae in c pore magni aestumantur, sit beatior. Illi enim corpo commodis conpleri uitam beatam putant, nostri nihil nus. Nam quom ita placeat, ne eorum quidem bo rum, quae nos bona uere appellemus, frequentia bea

ea) om. C *eorum* L aestumantur) *exist.* L ne) *nec* LPMCR *ut* E uere) *bona naturæ* LMROr. appellemus) *appellamus* L

beat distinctio bonorum a præpositis, malorum a reiectis. U *ut, qui plura* &c. sic adnecti, ut explicetur, quid insit in ill *idem*, dixi ad II, 6.

plura habeat ea) *Ea* excidit etiam in Manutiana et rel ante Gzium contra codd. (Mead., Ball., C. C. C., Oxx., G tribus Par. Dau. profert *et ea*). Eodem modo dicitur: *plu bet hæc*, id est, hæc maiore numero (plura ex his), atque: *marum multitudo, quas easdem paucas habent eæ bestiæ* &c. (N II, 128). Animaduertendum st autem, quom Cato primum c *ris aut externa bona* nominasset, deinde eum tantum *corporis moda* nominare, ut hoc genere etiam externa conprehend omniaque intellegantur, quæ Peripatetici præter uirtutem in l numerent (*ea, quæ in corp.* et deinde: *corporis commodis*).

ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona uere appellemus, quentia) Stoicorum sententia ne uerorum quidem bonorum quentia beatior fit uita, quom semel est beata (nam de hoc tur); neque enim bonæ actiones, quæ uera bona sunt, sic rantur, ut, qui sæpius recte fecerit, beatior sit; sapiens enim tions agit, semper recte agit, et singulæ actiones omnis num honestatis continent; quot agendi occasiones habeat, nihil ad (uid. 46); multo igitur minus illorum commodorum frequentia, Stoici bona esse negant, beatior uita fit. Diuisit Cato unum num (uirtutem) in plura (honestas actiones, cfr. ad § 21), ut *quentiam* eorum cum externorum et corporis commodorum quentia conparare posset. Sic autem, ut edidi, non solum m res codices, Pal. 1, Spir., margo Crat. (Morelianus mire *nos quidem app.*), sed etiam deteriores aliquot (Pal. 4, Par. 1, C. C., Ox. χ, etiam ed. 1480 et Marsus). Inscitus aliquis eme tor, qui non intellegebat, quomodo uerorum bonorum, qua Stoici probarent, frequentia tamen beatior fieri uita nega (non adtendebat enim, beatiorem fieri negari, non beatam, et quentia bonorum, non usu bonorum), putauit substituendum quid esse, quod a uirtute et Stoico bono seiunctum esset;

em uitam fieri aut magis expetendam aut pluris aestu-tandam, certe minus ad beatam uitam pertinet multi-ido corporis commodorum. 44. Etenim, si et sapere xpetendum sit et ualere, coniunctum utrumque magis

uitam fieri) *f. u.* P aut magis) *atque mag.* E 44. si et sapere — magis) *ualere et sapere magis* (mediis omissis) LMCR (*etiam sapere* C) *si et sa-re* P sit et) *et* EOr.

riptum st (in Pall., Dau., Oxx., Gzianis reliquis, dummodo omnes cte inspecti sint): *quæ nos bona naturæ appellemus*, idque edi-res inde a Cratandro omnes tenuerunt. Intellegebant *prima na-ræ*, atque sic etiam scribi uolebant Lbinus, Dau., Bremius, qui sed illo modo dici usquam negabant, obliti erant eius, quod V, la Pisone Peripatetico dicitur. Sed Cato Stoicus bona ea appellare n poterat, in hac præsertim cum Peripateticis controuersia; ap-ellaret autem, etiamsi *prima* scriberetur, quoniam maneret *corum norum*. Deinde illa prima naturæ putant conparari cum corporis mmodis, tanquam præstantiora; atqui in primis naturæ uel ma-me numerabantur corporis commoda (§ 17, II, 34, V, 18); hic item etiam latius patere corporis commodorum appellationem, periore adnotatione dixi. Longe denique aliam esse ueram Ca-nis argumentationem, initio declaraui. Coniunctiuos *appellemus* adem habet caussam, quam ad § 17 adtigi. Poterat Cato dicere sua persona *appellamus* (ut erat in Mead. et El. 2 (?) proba-runtque Dau. et Bremius), sed partem hanc fecit sententiæ a ccet pendentis, qua Stoicorum dogma continetur.

si et sapere expetendum sit et ualere &c.) ut Peripatetici cen-nt; nam Stoici ualere non expetendum, sed sumendum et eligen-m dicunt; et quamquam et sapere, quod uirtus est, æstumatio-m habet (ἀξίαν) et ualere, tamen illa sapientiæ æstumatio non getur, addita ualetudinis æstumatione, quia illa ex alio genere nec gradu tantum et magnitudine a ualetudinis æstumatione fert (§ 34). Locum eodem modo, quo nostri codices deteriores, utilatum habent ceteri eiusdem generis (Dau., Oxx., Bas., Gud. Gruterus tacet) et ueteres editiones (Mars., Crat., Uict.). Aber-rat oculus librari in uoce *expetendum*, deinde *ualere* retractum sed prauo loco. Manutium credo primum tacite e bono codice um expleuisse. Accedunt Spir. et Mor. (In hoc codice contra pter repetitum *sapere* exciderunt hæc: *solum, neque tamen — m sapere*). Sed Spir., ut Erl., omittit *sit* in utraque protasi *et sapere expetendum* et: *si utrumque*), quos repugnantibus præ-lim priore loco Moreliano et eo codice, e quo hæc restituta

expetendum sit, quam sapere solum, neque tamen utrumque sit aestumatione dignum, pluris sit coniunc quam sapere ipsum separatum. Nam qui ualetudi aestumatione aliqua dignam iudicamus, neque ean men in bonis ponimus, iidem censemus, nullam tantam aestumationem, ut ea uirtuti anteponatur. (idem Peripatetici non tenent, quibus dicendum st, et honesta actio sit et sine dolore, eam magis ess petendam, quam si esset eadem actio cum dolore. bis aliter uidetur; recte secusne, postea; sed pot rerum maior esse dissensio?

XIV. 45. Ut enim obscuratur et offunditur solis lumen lucernae, et ut interit magnitudine Aegaei stilla mellis, et ut in diuitiis Croesi terunc cessio, et gradus unus in ea uia, quae st hinc i diam, sic, quom sit is bonorum finis, quem Stoici di omnis ista rerum corporearum aestumatio splendore

utrumque sit) *utrumque* ELOr. coniunctum) om. P separatum) *se* PM iudicamus) *uideamus* PMCR eam tamen) *tamen eam* LPMCR *il* *est* E potestne) *postne* E 45. offunditur) *effunditur* CR et ut) *et I* lis) *maris* PC *maris Ionii* L *muriæ* MROr. Croesi) *adesst* E is) om. porearum) *in corpore harum* EMCR *incorporearum* PL *in corpore sita*

sunt, non secutus sum, quia in huiusmodi hypothesi uerbu recte omittitur. Tum *separatim* etiam ψ (Erl. Gzius ad ueteres quædam editiones. Mox *iudicamus* restituit Grut Pal. 1 (mgine Crat., Spir., Gud. 1, Moreliano, de quo errat Or ed. a. 1480), *eam tamen* (pro *tamen eam*) Gzius e tribus e suis codd.

Cap. XIV, 45. *stilla mellis*) ita ut eius dulcedo non ad Sic legitur in codicibus incorruptis, etiam Spir., Mor., mgin (si Gzio credimus, etiam Bas. et Gud. 1). In duobus iis, secuntur, similibus Cato utitur exemplo particulæ minumæ ei generis adiectæ; in hoc simili minumum, quod adicitur, ex genere (mel) quam id, cui adicitur. Id librarios offendit; scriptum st *stilla maris* (Oxx. EUξχ, Gud. 2, Uind.); sed aquæ marinæ dicenda erat. Deinde factum *muriæ*, quod, e prima, editiones, quas noui, tenent (Grut. et Dau. tacite); f sic Ox. ψ. Sed *muria* etiam ab aqua marina differt.

rerum corporearum) Codd. meliores et deteriorum p

is et magnitudine obscuretur et obruatur atque intereat, esse st. Et quemadmodum opportunitas (sic enim ellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione tempo- (habent enim suum modum, quae opportuna dicun- , sic recta ecfectio (κατόρθωσιν enim ita appello,

st) om. P fit) sit E quæ) quæque M queque PR quæcunque LC quæ- Or.

. quattuor, Mead., Oxx. Eξχψ, Spir., mgo Crat.) rerum in re karum, alii deteriores (Pal. 2, 3, Gzi relicui) incorporea- Hoc, quod edidi, Dau. in Par. tribus (?) ait esse et in El. 1, suitque ipse et Bremius. Puto recte emendatum codicis ar- pi mendum esse, in eo autem IN ortum esse e littera M, propter in distractum corporearum. Nam quod Cicero alibi as omnino locis in interpretatione Timæi) corporeum dixit, corpore constaret, quam significationem etiam Lucretius te- aperte tamen II N. D. 41 ignem corporeum dixit eum, qui ribus animantium contineretur, quemadmodum hic intellegun- s, quæ in corpore sint, non solum circa id. Marsus, tum e i codice, quem ipsum emendatum fuisse manifestum st, Ma- s et deinde, Bremio excepto, omnes ediderunt: in corpore si- . Dubito num sic dicatur in corpore situm, ut sit, quod ad s pertineat; nam solet ita dici, quod a corpore pendet et in potestate st.

§ quemadmodum opportunitas) Transit occulte ab eo, quod lauerat, uitam non beatiorem fieri adcessione commodorum ris aut externorum, ad id, quod adtigit § 48, ne in suo quidem e temporis diuturnitate crescere posse bonum nec beatam ui- m nixam.

ae opportuna dicuntur) Sic etiam Spir. et Mor. (e pro ae in semper scribi solet); codices deteriores aut quæque (queque), E, Gud. uterque, quod secuti sunt Marsus et Uictorius, æcunque, quod ceteri ante Gzium ediderunt; nam hic quæ- cripsit. Pronominis quisquis et quidquid extra has formas et nem quoquo et genitiuom cum, qui pronuntiando corruptus in cuicuimodi, comici ueteres etiam accusatiuom quemquem runt (Plaut. Men. V, 1, 17, Poen. II, 1, 37, Terent. Hec. 1, plurali numero Liuius (XLI, 8) quibusquibus, fortasse uete- ipteris uerbum retinens; Cicero num ad Att. XVI, 8 quiqui erit, dubito; neque enim apta st significatio, Octauianum iscrimine omnis, quicunque Calatiæ fuerint, perduxisse ad

quoniam rectum factum κατόρθωμα), recta igitur eefectio, item conuenientia, denique ipsum bonum, quod in e positum st, ut naturae consentiat, crescendi adcessione nullam habet. 46. Ut enim opportunitas illa, sic hae de quibus dixi, non fiunt temporis productione maior ob eamque caussam Stoicis non uidetur optabilior n

quoniam) *quod* E recta igitur — conuen.) *ita conuenientia recta igi eff.* C 46. enim) om. C eamque) *eam* C caussam) *rem* L

suam sententiam, et Mediceus codex, in quo ita scribitur, mend omittit *sunt* prorsus contra Ciceronis consuetudinem. (Pro Sest. mendum hoc erat editionum non multarum.) Quam non usit fuerit pluralis numerus, ostendit illud poëtæ: *quisquis ubique,* docilis aduertite mentis et similia. Feminino autem genere n omnino usus est antiquiorum ullo numero aut casu; itaque n stissumi, quom eo carerent, ausi sunt dicere: *mulier, quisqui* et similia. Tacitus, qui primus *nemine* dixit, etiam primus, q *quoquo* esset, finxit *quaqua de re.* Nam ex aduerbio *quaqua* ni plus ecficitur, quam ex *quaquam, haudquaquam, nequaquam* dic etiam esse: *femina quaquam.* Aliam enim illa aduerbia ratio habent. *Quæque* pro *quæcunque* Ciceronem non posuisse ui dicetur ad § 51. Restabat ipsum *quæcunque*, nisi meliores co sequi eo magis præstaret, quod hic simpliciter genus defini *omnia* opportuna (id est enim: *quæcunque* &c.) eiusmodi adici opus non erat. Mox *rectum factum* potius quam, ut semper (24 et 59, &c.) *recte factum* Cicero dixisse uidetur, contraria erat *recta ecfectio.* De ipsa sententia uid. ad § 48.

ut naturæ consentiat) Grammatice hoc refertur ad bo nec tamen bonum ipsum consentit naturæ, sed consentire n bonum st. Itaque Cicero breuitatis caussa minus proprie Mox *crescendi adcessio* ea dicitur, quæ crescendo fit, noto ge usu, maxumeque gerundi, de quo in epistula ad Orell. p. 7 posui; alia conlegit Henrichsenius ad Cic. de Orat. II, 118; modo *cautio defendendi,* id est, quæ ad defensionem pertinet, di pro Flacco 81.

46. *Stoicis non uidetur optabilior*) Plutarchus adu. St c. 8 p. 1061 F ex Stoicorum sententia: ἀγαθὸν ὁ χρόνος οὐκ προσγινόμενος, ἀλλὰ κἂν ἀκαρές τις ὥρας γένηται φρόνιμος, οὐδενὶ εὐδαιμονίαν ἀπολειφθήσεται τοῦ τὸν αἰῶνα χρωμένου τῇ ἀρετ μακαρίως ἐν αὐτῇ καταβιοῦντος. Idem de Stoic. repugn. p. 1046 C: Ἐν πολλοῖς εἴρηκεν ὁ Χρύσιππος, ὅτι παρὰ τὸν πλεῖστον

magis expetenda beata uita, si sit longa, quam si breuis; utunturque simili: Ut, si cothurni laus illa esset, ad pedem apte conuenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur nec maiores minoribus, sic, quorum omne bonum conuenientia atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus nec longinquiora breuioribus anteponent.

si breuis) *si sit br.* EL illa esset) *esset illa* L anteponent) *anteponerent* C *anteponentur* ceteri, Or.

νων οὐδὲν μᾶλλον εὐδαιμονοῦσιν, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἐπίσης τοῖς τὸν ἀμερῆ χρόνον εὐδαιμονίας μετασχοῦσιν. (Etiam apud Stob. Ecl. Eth. p. 198 H., ubi nunc Chrysippus dicitur *τὴν ἀμεριμνίαν*, quæ nusquam laudatur et in qua definienda desideratur genitiuos *τῶν σοφῶν ἀνδρῶν*, æquiparasse *τῇ τοῦ Διὸς εὐδαιμονίᾳ*, scribendum st *τὴν ἀμερίαν*, sed simul uerba quædam tollenda, quæ propter id mendum male repetita sunt.) Easdem sententias Seneca persequitur epist. 74, 26 sqq. Incidebat tamen Chrysippus necessario in repugnantiam, quæ a Plutarcho notatur; nam quom alio tempore animaduerteret, conuenientiam illam, quam plenam esse dicebat in sapientis uita, etiamsi breuissuma esset, tamen in continuatione quadam agendi et status, qua uitæ notio continetur, perspici debere, sapientem autem ex insipiente fieri posse doceret, negabat quicquam prodesse, si quis, morte iamiam instante, ad breuissumum tempus sapiens factus esset. Simile, quod Cato ponit, apud Græcos, quorum libri nunc extant, non reperio.

sic, quorum —, nec plura — anteponent) Qui ita, ut Stoici, de fine boni sentiant, hoc facturos Cato negat. In codicibus et superioribus editionibus omnibus scribitur *anteponentur*. Ita si *quorum* masculini generis esse (ut est) putabitur, intellegetur: *ab iis — anteponentur*; uerum ne illos quidem, qui paullo ante (41) defensuri fuerint, dicere Ciceronem potuisse: *uita conpletur, quod æstumatione dignum st* pro hoc: *conpletur eo, quod*, defensuros puto, dixisse eum etiam: *quorum bonum conuenientia finitur, plura paucioribus non anteponentur*, ut sit: *ab iis*. Poterat hoc aliquo modo audiri, si in relatiua sententia eadem esset præpositio, idem uerbum (*a quibus anteponitur*). Sin autem erit etiam (quam sententiam non adtingerem, nisi intellegenti homini, qui superioris interpretationis in uolgari scriptura prauitatem sensisset, in mentem uenisse uiderem), sed si erit, qui sic accipi hæc uelit: *sic ea, quorum* &c., intellegique honestas actiones quasi quædam plura Stoicorum bona, ut § 43 interpretatus sum, is frustra laborabit, ut

47. Nec uero satis acute dicunt: Si bona ualetud ris aestumanda sit longa, quam breuis, sapientia que usus longissumus quisque sit plurumi. Non gunt, ualetudinis aestumationem spatio iudicari, opportunitate; ut uideantur, qui illud dicant, iid esse dicturi, bonam mortem et bonum partum m esse longum quam breuem. Non uident, alia b pluris aestumari, alia diuturnitate. 48. Itaque co neum st his, quae dicta sunt, ratione illorum, qu bonorum finem, quod appellamus extremum, quo mum, crescere putent posse, isdem placere, ess

47. Si) *sed* E iidem) *id est* E hoc) *hic* L esse longum) LPMCROr. 48. his) *iis* R appellamus) *appellemus* R cresce cr. R

bonum rei alicuius pro eius laude atque æstumatione, q bonis censeatur, dici posse ostendat. Sed et *omne bonum* bum *finitur* satis declarant significari eos philosophos, finem boni teneant, nihil ut in bonis habeant præter ip uenientiam et opportunitatem. *Anteponentur* ortum st ex *anteponerentur*, quom orationis a re (cothurno) ad homines sio animaduersa non esset.

47. *meliorem esse longum*) Sic etiam Spjr., id est: s *longus sit*, quemadmodum paullo ante: *pluris æstumanda s* id est: *si* (*quom*) *longa sit*. Uerba hæc: *qui illud dicant* exciderant. Nimis uero aperte cauillantur Stoici, partus tis perfunctionem cum beatæ uitæ habitu et possessione rantes.

48. *ratione illorum — isdem placere esse alium &c.*) rat sic dicere: *ratione illorum*, *qui — crescere putent pos alium alio etiam sapientiorem* (cfr. § 42), sed post senten teriectam mutauit orationem subiecitque: *isdem placere*, t si illud *ratione illorum* omnino non posuisset. (Gzius ce *dicta sunt ratione illorum*, et enarrat: *was in Bezug auf sagt ist!*) *Etiam* (ante *sapientiorem*) omittebant Gud. 1 deleuitque Gzius, non uidens, quo referretur. Dixerat Cat pateticis alium alio beatiorem esse; addit, etiam sapie alium alio iis uideri. Adtinguntur hic notissuma Stoico gmata, omnia recte facta et peccata æqualia esse (*ἴσα εἶναι ὀρθώματα καὶ τὰ ἁμαρτήματα*), et omnis sapientis æque pientis, et, qui non sapientes sint, omnis et stultos et

alio etiam sapientiorem, itemque alium magis alio uel peccare uel recte facere, quod nobis non licet dicere, qui crescere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt a summo, ut iam iamque possint emergere, quam si etiamtum essent in profundo, nec catulus

etiam) *et* E om. L itemque) *item* E non longe) *longe non* L *longe* MCR tum) *cum* LMCR

seros esse, de quibus testimonia a multis in libris peruagatis conlecta (inde a Lipsio, manuduct. ad philos. Stoic. lib. III, dissert. 2, 4, 20, 21) hic ascribere inutile st. Stoici enim quom notionem honesti et boni sic posuissent in conuenientia cum norma quadam quasi extrinsecus adhibita, ut non satis considerarent omnis, ut ita dicam, nisus humanæ naturæ et uniuersalis rationis in ea ad sui perfectionem elaborantis, quorum ui et momentis hominum singulorum uitæ constituuntur, primum, quidquid normæ legis conueniret, communem hanc habere dicebant conuenientiæ notam, quæ genere, non gradu ualeret, ut omne æquale esset, contraque, quod a lege discreparet. Deinde, qui recte faceret, ita facere docebant propter absolutam intellegentiam recti et uoluntatis cum lege conuenientiam; alioquin enim nihil eum recte facere posse; ita esse perfecte sapientem; contra, qui ulla in re peccaret, peccare propter intellectus et uoluntatis a lege discrepantiam et quasi a recta linea declinationem; quæ quoniam usquequaque adesset, stultum talem hominem esse et omnibus uitiis obnoxium. Ita quom uirtutem et sapientiam reapse extra hominum uitam remouissent (dubitabant enim, unquamne sapiens quisquam fuisset), in angustiis hærebant, quom ad uera hominum discrimina uentum erat, et ad eam, quæ hic adtingitur, progressionem ad uirtutem (τὴν εἰς ἀρετὴν προκοπήν), quam totam in stultitia et miseria relinquebant (Diog. Laërt. VII, 127, Plutarch. de profectibus in uirt. c. 2 p. 76 A); et tamen mitigare eam sententiam interpretando conabantur (uid. IV, 56).

Ut enim qui demersi sunt in aqua) Plutarch. adu. Stoic. c. 10 p. 1063 A: *ὥσπερ ὁ πῆχυν ἀπέχων ἐν θαλάττῃ τῆς ἐπιφανείας οὐδὲν ἧττον πνίγεται τοῦ καταδεδυκότος ὀργυιὰς πεντακοσίας, οὕτως οὐδὲ οἱ πελάζοντες ἀρετῇ τῶν μακρὰν ὄντων ἧττόν εἰσιν ἐν κακίᾳ· καὶ καθάπερ οἱ τυφλοὶ τυφλοί εἰσι, κἂν ὀλίγον ὕστερον ἀναβλέπειν μέλλωσιν, οὕτως οἱ προκόπτοντες, ἄχρις οὗ τὴν ἀρετὴν ἀναλάβωσιν, ἀνόητοι καὶ μοχθηροὶ διαμένουσιν.*

ille, qui iam adpropinquat, ut uideat, plus cernit quam is, qui modo st natus, item, qui processit aliquantum ad uirtutis habitum, nihilo minus in miseria st quam ille, qui nihil processit.

XV. Haec mirabilia uideri intellego; sed quom certe superiora firma ac uera sint, his autem ea consentanea et consequentia, ne de horum quidem st ueritate dubitandum. Sed quamquam negant nec uirtutes nec uitia crescere, tamen utrumque eorum fundi quodam

item) *ita* L aliquantum) *aliquantulum* R habitum) *aditum* EPMCROr. in mis. st) om. E qui) om. E Hæc) *Nec* E *et* C certe) *recte* L horum) *eorum* LMCR negant) *negent* LMPCR tamen) *et tamen* omnes, Or. fundi) *et inde* C

item qui processit) Ed. a. 1480, Uict., Grut. (ex aliquot Pall.), ceteri ante Gzium: *ita qui*; is *item* restituit ex suis tribus optumis codicibus, Oxx. EUξχ. Uid. Handi Tursell. III p. 512, Heusing. et Beier. ad Cic. Off. II c. 14, 51. Add. hic IV, 76, de Inuent. I, 7, N. D. III, 45; *non*, *quemadmodum* — *item* (Acad. II, 110) restituit Orellius e codd. in Topicis 46; *sicut* — *item* e codd. restitui debet N. D. I, 3. In rhetor. ad Herenn. III, 28 sic scribendum st: *Sed quomodo* (uolgo *quia*) *in ceteris rebus ingeni bonitas imitatur sæpe doctrinam*, *ars porro naturæ commoda confirmat et auget*, *item* (sic codd.) *fit in hoc &c.*

ad uirtutis habitum) πρὸς ἕξιν ἀρετῆς, ad uirtutem habendam et ad eum statum adfectumque, in quo uirtus est; infra IV, 37: *quom hominem ad rationis habitum perduxerit;* Acad. I, 38 *uirtutis usus* et *ipse habitus* distinguontur. Secutus sum emendationem ueterem, quæ præter L nostrum in Pal. 2 erat. In cod. archetypo fuit, ut editum a ceteris est, *ad uirtutis aditum*; sed neque *aditus uirtutis* commode dicitur, quasi sæpta et seclusa sit, et prorsus peruerse *procedere ad aditum*, quasi salutanda sit, non habenda. (Henr. Stephanus *adeptum* scribi uolebat, barbare; sed mendum deprehenderat.)

in miseria st) Hæc uerba et mox *qui* etiam in Spir. exciderunt; nam interpolationis nulla suspicio st. Plutarchus ἀνοήτους καὶ μοχθηροὺς διαμένειν dicit; Cato miseriam ponit, quæ a uitio non seiungitur apud Stoicos; cfr. IV, 64.

Cap. XV. *ne de horum quidem*) Sic Gzius "cum omnibus scr. et P. Marso;" de Marso fallitur.

Sed quamquam — tamen) Postquam de dogmate Stoico a... seuerauit, adiungit cautionem et exceptionem. *Negant* pro *nege*...

do et quasi dilatari putant. 49. Diuitias autem Dio-

m Spir. et ed. Marsi, restituitque Gzius. Tum in codicibus , mgine Crat., Gzi omnibus, edd. antiquis, Iunt., Mars., Uict.) : *crescere et tamen* (χ *crescere sed tamen*) litteris *e* et *t* ea rae geminatis, de qua ad II, 84 dixi. Hinc nescio quis editor ; *attamen*, quod Crat. et a Manutio omnes ante Orellium ha-. (De Orellio mox dicam.) Cicero, ut ad II, 85 dixi, numn sic *attamen* ponit, sed *tamen* subicit ei uoci, in qua pondus ionis est (Brut. 15); deinde *at* (*at — tamen*) tum infertur, n oratio ad minus descendit, si maius aliquid ecfici non potubi, ut hic, tantum admonitio quædam e contrario genere ngitur, ei particulæ locus omnino nullus est. Opponetur Orat. : *Quamquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec* *loqui esse, quod dicere, attamen utrumque in disserendo st.* si hæc recte ita scripta essent, abesse non poterat, ut Lbinus it, huius sententiæ cum superiore coniunctio: *Quamquam enim d* &c. Cicero primum per *quamquam* particulam adnectit, d superiori contrarium esse uideatur et correctionem habere: *mquam — dicere;* deinde hoc remouet alia sententia: *Ac ta-* &c. Fusionem uirtutum et uitiorum Cato eam uidetur dicere, : fiat, quom latior iis campus et uberior materia detur, ut Sea epist. 74, 27: *Modo latius uirtus funditur, regna, urbis, uincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos li-uque dispensat officia, modo arto fine circumdatur paupertatis, i, orbitatis* &c.

49. *Diuitias autem*) Transit Cato ad aliam rem explicandam em modo, quo § 33 (*Bonum autem*) et § 36 (*Omne autem*). ue enim hoc, quod de diuitiarum ui et æstumatione interponi-, cum superiore disputatione de uirtutibus et beata uita granon habentibus cohæret. Alio quodam modo cum ea controsia, quæ inter Stoicos et Peripateticos erat et quam Cato in us ipsis positam contendit, hæc Diogenis Babylonii de diuitiis ientia coniuncta esse uidetur, ut quæratur, num forte ea de sa externa commoda in bonis habenda sint, maxume diuitiæ, d bona contineant. Sed parum perspicua st tota disputatio, solum quod ignoratur, ecquis umquam illa ratione usus sit diuitias in bonis ponendas, sed quod ipsa Diogenis argumentaion satis certa uia et ratione procedit. Primum enim tanquam cessum ponitur, diuitiis ualetudinem et uoluptatem contineri, tutem et artis non contineri, adsumptoque (etsi id uerbis non mimitur), bonum quod sit, non contineri eo, quod non sit bo-

genes censet non eam modo uim habere, ut quasi duces sint ad uoluptatem et ad ualetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant, non idem facere eas in uirtute neque

49. censet) *censeat* PMCR non) om. EPMR transp. post *eam* C ut quasi) *ne quasi* PMR ea) *in ea* PMCR eas) add. *etiam* R neque in) *nec* E

num, recte concludi dicitur, si ualetudo et uoluptas bona sint, etiam diuitias, quæ illas contineant, bona esse, in uirtute et artibus illam conclusionem non ualere, quia non contineantur diuitiis; deinde autem illud ipsum, sine quo illa conclusio effici non poterat, tamquam nouum inducitur: *neque ab ulla re &c.*; postremo ex eo, quod diuitiæ non sint in bonis, efficitur, artis aut saltem uirtutem diuitiis non contineri, a quo tamquam certo initio supra profecti eramus. Nec ualde firmum st, ualetudinem diuitiis contineri. Nec tamen dubito, quin Cicero, etiamsi disputationem Diogenis minus fortasse diligenter et artificiose in breuius contraxerit, summam tamen recte reddiderit. Nam multas huiusmodi argutias parum subtilis Stoici post Zenonem, quom a ceteris philosophis oppugnarentur, excogitarunt, quod, quom bona ethica a natura singulorum desideriis et commodis recte separassent, quis esset his proprius locus relinquendus, non perspexerant. Pro censet etiam aliorum deteriores codices (Oxx. Eξχψ, Gud. 1, Gud. 2) *censeat*, ex editoribus postremus Uictorius; *censet* iam Marsus, Crat., adparetque ex Erl., in melioribus codicibus sic scriptum esse. (Dau. et Gruterus tacent.) Mox *ut in ea contineant* etiam Eξψ, id est, codices deteriores, edd. Crat., Uict.

non idem facere eas) Altera pars Diogenis iudici, quæ priori ex aduerso respondet, sine particula adiungitur (*sed non idem*); in sententia relatiua (*ad quas esse dux pecunia potest*) Cato indicatiuo modo utitur, quod suum iudicium a Diogenis non separat. Apertissumas res adtingo; sed commemorandum st, quamquam inuitus facio, quemadmodum Godofredus Hermannus totum hunc locum ab initio huius capitis tractarit (in dissert. de R. Bentleio Opusc. II p. 270), ut leuissumum codicum mendum, de quo supra dictum st (*crescere et tamen*), tueretur. Sic enim hæc continuat — *ne de horum quidem st ueritate dubitandum, sed, quamquam negant nec uirtutes nec uitia crescere et tamen utrumque eorum fundi putant, diuitias autem Diogenes censet non eam modo uim habere ut quasi duces sint ad uoluptatem et ualetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant, non idem facere eas (censensum st) &c.* Na apodosin incipere uolt a uerbis *non idem*, illud autem *non censendum* sumi ex illis: *ne de horum quidem st ueritate ndbitandum*

ris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, con-
autem non potest; itaque si uoluptas aut si bona
o sit in bonis, diuitias quoque in bonis esse po-

us) *uoluptates* LC aut si) *aut* L

impliciter: nimis superbe et neglegenter uir clarissumus
gendi et interpretandi artificio abusus est, nec orationem
t sententiæ, ad quam omnino non uidetur adtendisse, ne
quidem relinquens. Ex *nego* uerbo negatiuo in altero
post *sed* audiri solet *aio;* Hermannus ex hac coniunctione:
quidem st dubitandum, ubi uerbo additur negatio eaque ipsa
uoces proxume pertinet, adfirmatiuam significationem sumi
deinde non animaduertit, adfirmationem hanc esse: *sed du-
st*; substituit: *dubitandum non est*, idque, quia huic
finita sententia a Cicerone non subicitur, mutat, ut sit:
m st. Nisi forte ipsum uerbum *dubitare* negatiuom puta-
si contrarium *censere*, et ex ipso negandi uerbo aiendi
isse, quom ei adiuncta sit alia negatio hoc modo: *ne hoc
ego, sed* &c. Tum, quod profecto apertissumum st, ea,
liuitiarum ui dicantur, sic coniuncta esse, ut ex utroque
unum efficiatur Diogenis iudicium, omniaque hæc ad uer-
set referri, id Hermannus neglegit et perturbat. Ipse au-
entiam efficit ita permixtam ex separatarum disputationum
s in unam uerborum periodum confusis, ut pæne loci
cta uideri possit. Quid enim minus cohæret quam hoc:
dubitandum, quin omnes sapientes æque sapientes et omnes
s æque miseri sint, sed censendum, diuitias uirtutem non
i? Et qualis adiungitur concessio? "quamquam uirtutes et
scere negant." Quid id ad diuitiarum uim? At quomodo
inuatur in illis: *Diuitias autem Diogenes* &c.? Tam-
eodem genere ponuntur et uni illi *quamquam* subiciun-
duo, uirtutes et uitia non crescere, et Diogenem censere,
uoluptatem et bonam ualetudinem continere. Et tamen
am Beierus (ad Off. T. II p. 197) ab Hermanno "facillume
m" iudicat; sequitur Orellius; nam Ottonem cur nomi-
am non miror eum paullo interdum licentius ludere, qui
am facile sibi credi.
si bona ual.) *si* Gzius in Erl. et Spir. omitti ait; mihi
nihil adnotatum st. Mox pro *at si* etiam E$\xi\chi$, Gzi codd.,
Gud. 1, omnes (de Erl. mihi non adnotatum st) *aut si*,
l. Crat. et Uict. (edit. a. 1480 recte); deinde *sequitur* pro

nendas; at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam diuitias bonum esse dicamus. Neque ab ulla re, quae non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest; ob eamque caussam, quia cognitiones conprehensionesque rerum, e quibus ecficiuntur artes, adpetitionem mouent,

at) *aut* LPMR sequi) *sequitur* LC ut) *aut* E neque) *nec* (EP)C id quod) *id qua* E cognitiones) *cogitationes* LMCR conprehensiones) om. E (non que) adpetitionem) *ad petitionem* P *adpetitiones* (E) *ad appetitiones* LMCR

sequi Urs. cod., Eξχ, Bas., Gud. 1, Uind. Tum *neque ab* (pro *nec ab*) Dau. tacite, Eξ, Gzius ex omnibus suis. *Continere potest* Cato mire subito ex sua persona dicit, quom in sententia relatiua (*id, quod sit in bonis*) sic coniunctiuo usus esset, tamquam ex aliena loquens (*posse*); cfr. 17. E contrario genere ante paucos uersus erat indicatiuos pro coniunctiuo seruatus (*potest* et *non potest*).

cognitiones conprehensionesque) Sic Pal. pr. restitueratque Lbinus suis libris reclamantibus; uid. § 17; etiam Uχψ *cogitationes*; in Eξ hæc omnia: *ob eamque caussam — contineri potest* exciderant propter easdem uoces bis positas; Dau. et Gzius tacent. Morelius, Melius, inquit, *cognitiones*; ueterem cod. non appellat. In mgine Crat. erratum esse uidetur; nam ad uerba *id quod sit* &c. ascribitur: *nulla ars diuitiis contineri potest*, *ob eamque caussam quod cognitiones*.

adpetitionem mouent) *Ad appetitiones* etiam El. uterque, Mead., (de C. C. C. fallitur Dauisius), tum ψ, edd. ueteres pleræque (Uict., Man.). Præpositionem Crat., Lbinus deleuerunt (*ad petitiones* ; Gzius de præpositione addita omissaue nihil dicit). Singularem numerum Gruterus tacite posuit; eum Gzius confirmari ait a Spir., Erl. (uid. uar. script.), Bas. Tacetur de Ox. U; Marsus *ad appetitionem*. Non significatur, suam quasque conprehensiones adpetitionem mouere, sed uniuerse hanc uim habere, ut adpetendi motum (τὴν ὁρμὴν) cicant; cfr. IV, 48, Acad. II, 24. Argumentum sic concluditur, quia cognitiones conprehensionesque adpetitionem moueant, ut in bonis sint, ideo non posse contineri a diuitiis. Atqui, quæ adpetitionem naturalem mouent, ea non continuo bona sunt, sed tantum in primis naturæ, in quibus § 17 καταλήψεις ponebantur (cfr. Stob. Ecl. Eth. p. 148 H.). Itaque conclusio ualde infirma est; nec ipse Diogenes confisus ea esse uidetur (*quod si de artibus concedamus*, eas diuitiis contineri). Nam etsi, quom discrimen sapientis et insipientis Stoici rhetorice exaggerarent, *πάντα ἀγνοεῖν τὸν*

om diuitiae non sint in bonis, nulla ars diuitiis conti-ri potest. **50.** Quod si de artibus concedamus, uirtutis men non sit eadem ratio, propterea quod haec pluru-ae commentationis et exercitationis indigeat, quod idem artibus non sit, et quod uirtus stabilitatem, firmita-m, constantiam totius uitae conplectatur nec haec ea-m in artibus esse uideamus.

Deinceps explicatur differentia rerum; quam si non

50. propterea quod) om. C commentationis) *commendationis* LPMCR non m) *nonnullam* EL

ἰλον docuisse narrantur (Sext. Emp. adu. Math. VII, 434) et is ipsasque καταλήψεις in sapiente etiam bona esse noluisse lut. adu. Stoic. c. 7 p. 1061 C), tamen non ita hæc alibi perseque-ntur, ut κατάληψιν simpliciter bonum appellarent et in ullo nisi iente esse negarent. Nimis enim aperte in id incidissent, in od tamen incidebant occultius, ut, quom ipsi se sapientis esse n profiterentur, omnis eorum et doctrina et uita insipientiæ nota nta esset. Illud prorsus mirum, si Cicero nihil perturbauit, od Diogenes huiusmodi, qualia hic ponuntur, argumentis pro-adum crediderit, uirtutem diuitiis non contineri.

50. *uirtutis tamen non sit eadem ratio*) Redire Catonem ad ogenis orationem reddendam, adparet ex eo, quod ter particulæ od coniunctiuom modum subicit (*indigeat*, *sit*, *conplectatur*), ius nulla esset caussa, si hæc Cato e sua persona loquens in maria sententia *sit* tantum propter hypotheticam formam ora-nis diceret. Ergo infinitiuo utendum fuisse uidetur: *uirtutis men non eandem esse rationem.* Et profecto usitatius sic Cicero ipsisset; sed etiam alibi uno et altero loco in huiusmodi ora-ne obliqua finitum uerbi modum retinuit, ut magis adpareret dicionalis significatio, uelut I Off. 158: *quod si omnia nobis, ad uictum cultumque pertinent, quasi uirgula diuina, ut aiunt, peditarentur, tum optumo quisque ingenio, negotiis omnibus issis, totum se in cognitione et scientia conlocaret.* Debuit dici: m optumo quemque ingenio — se conlocaturum esse;* refertur enim illud: *Nec uerum st, quod dicitur a quibusdam.* Nat. Deor. I, 3 ubi st: *neque enim tam desipiens fuisset*, rectius futurum at: *neque enim tam desipientem futurum fuisse* (nisi ita esset), &c. Nam ex Posidoni persona ratio redditur iudici ante iti.

Deinceps explicatur differentia rerum) id est, eorum, quæ, quom

ullam esse diceremus, confunderetur omnis uita, ut ab Aristone, neque ullum sapientiae munus aut opus inue-

confunderetur) *et conf.* Or. neque ullum) *non ull.* C

ad beate misereue uiuendum nihil ualerent, *ἀδιάφορα* dicebantur, latius patente huius uocabuli significatione, apud Ciceronem etiam *media* (53, 58, 59), quo uocabulo Græci tum maxume usi uidentur, quom de actionibus, quæ in his rebus uersarentur, explicarent (Stob. Ecl. Eth. p. 190, 218, 236 H., cfr. Acad. I, 37). Totam differentiam e Stobæo (p. 142 sqq.), Diogene Laërt. (VII, 102 sqq.), Sexto Emp. (adu. Mathem. XI, 59 sqq.) exposuerunt Lipsius manud. ad philos. Stoic. II, 23, Tennemannus in hist. philos. IV p. 86 sqq., Beierus excursu VI ad Cic. de Off. Lib. I, tom. I p. 219 sqq., e quibus hic etiam Gzi errores sustulit, quos ille grauissumos commisit in exc. 1 ad Acad. lib. 1, dum ipsius Ciceronis errorem defendere conatur. Nam is Acad. I, 37, dum festinat, *reiecta* (τὰ *ἀποπροηγμένα*) in æstumabilium genere posuit, deceptus fortasse a Græco scriptore, qui minus adcurate locutus esset, ut facit Sext. Emp. Pyrrh. Hypotyp. III, 191. Nam cur Ciceronis locum mutilum esse cum Beiero suspicemur, caussa nulla st.

non ullam esse diceremus) id est prorsus, *nullam esse*, ne tali quidem relicto discrimine, quale Zumptius ad Diu. in Cæcil. 60 subesse putat, qui ipsum usum poëtarum exemplis defendit, idemque e codicibus restituit Uerr. III, 124. Adcedit Brut. 312: *ut non ulla esset;* nam in Parad. § 16 (*non grauitas, non fides, non constantia, non ulla uirtus*) et pro Cluent. 39 (*non ille honorem a pueritia, non studia uirtutis, non ullum existumationis bonæ fructum umquam cogitarat*) singularem, cur ita dicatur, caussam habet anaphoræ figura. Ad Fam. VI, 9 aliter et rectius scribitur in codice palimpsesto Taurinensi; in Tusc. etiam I, 94 et longe plurumi et optumi codices habent *nullis.* L. Plancus scripsit (epist. ad Fam. X, 18, 2): *non ullam rem aliam extimescens quam eandem &c.* Quod Gzius *non* ad *diceremus* pertinere uolt, Latinum non est: *non dico quemquam esse* pro eo, quod est: *nego quemquam esse*, illud autem: *non dico* (contendo, adfirmo), *esse aliquem* longe aliam significationem habet.

confunderetur omnis uita) *Et confunderetur* Gzius e Gud. 2 et Bas., quod in eo st uitio, de quo dixi ad II, 63. Neque enim duo æqualia hæc sunt: *et confunditur uita, nec ullum sapientiæ munus inuenitur*, sed prius illud et generalius explicatur altero adiecto.

iretur, quom inter res eas, quae ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset neque ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque quom esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, et id malum solum, quod turpe, tum inter illa, quae nihil ualerent ad beate misereue uiuendum, aliquid tamen, quod differret, esse uoluerunt, ut essent eorum alia aestumabilia, alia contra, alia neutrum. **51.** Quae autem aestumanda

pertinerent) *pertinent* L inter illa) *hæc ut illa* MCR *hæc inter illa* L *inter hæc ut illa* P quod differret) *quo differet* P *quod differrent* LMCR *quo differrent* Or. esse) *a se esse* C uoluerunt) *uoluerint* E alia æstum.) *aliqua estim.* LC 51. Quæ) *quæque* (*queque*) omnes, Or. (*neutrumque quæ* E)

tum inter illa) Sic etiam Pal. 1 et Spir. (Bas. *tamen inter illa*, Iud. 2 *et tamen inter illa*); restituit Lallemandus. Dau. ex El. 1 egi uolebat *inter illa*, deleto *tum*. Offendebat eum, ut alios, coniuncta progressionis et oppositionis (*tamen*) significatio: *Primum* enum ita constituerunt; *deinde tamen* &c. Deteriores ceterorum t nostri; *tum hæc ut illa* Pall. 3, 4, 5, Par. 3, χ, ed. Marsi, um *inter hæc ut illa* Ox. U (ut uidetur), *tum hæc inter illa* Pall. , 6, Ball. et Mead. (sine dubio etiam Eξ). Hinc nescio quis editor ecfecit: *tum inter hæc et illa* (iam Crat.), quasi agatur de differentia rerum bonarum aut malarum et non bonarum malarumue, ac non de harum inter se.

aliquid tamen, *quod differret*) Id est, aliquod discrimen. Sic enim Latine dicitur: *aliquid differt inter has res* siue: *est aliquid, quod differat* (Off. I, 99); uid. Schellerus p. 2931; et sic cum Erl. sine dubio ceteri boni codices habuerunt. Sed quod Gzius "omnis, quos uiderit, et scriptos et editos ueteres" *quod differret* habere dicit, errauit, ut solet; in deterioribus codd. uiderat, ut in nostris et Oxx. Eξχψ, *quod differrent*, quod Marsus habet; apud Crat. tum et *quo differrent*, quod omnes tenuerunt. Una ed. a. 1480 ecto *quod differret.* In eadem locutione offensum et Tusc. II, 35, nec tamen ad ueritatem reditum.

alia æstumabilia, alia contra) ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν ἔχοντα (ἐκλεκτικὴν ἢ ἀπεκλεκτικὴν, συμβλητικὴν δὲ πρὸς τὸν εὐδαίμονα βίον οὐδαμῶς, tob. p. 142, cfr. Diog. VII, 105) et ideo ὁρμῆς ἢ ἀφορμῆς κινητικά, ληπτὰ ἢ ἄληπτά. Cfr. § 20 et qui paullo ante testes citati ist.

alia neutrum) quæ nec secundum naturam essent nec contra, t digitum hoc aut illo modo protendere, capillos pari aut inpari

essent, eorum in aliis satis esse caussae, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in ualetudine, ut in inte-

ut in integr. — ut in dol.) *aut in int. — aut in dol.* B

numero habere (Stob. 142, 148 &c.), quæ interdum sola ἀδιάφορα appellabantur (καθάπαξ ἀδιάφορα Stob. p. 142, cfr. Diog. 104, Sext. XI, 59). Hæc sola Cicero Acad. I, 36 *media* nominat, errat in huius appellationis usu: *his ipsis* (iis, quæ secundum naturam essent aut contra) *alia interiecta et media appellabat* (Zeno), et mox: *neutra in mediis relinquebat;* paullo tamen post (37) de officiis loquens *media* aliter dicit.

51. *Quæ autem æstumanda essent*) Sic iam Crat. et inde a Manutio omnes tacite, donec Gzius restituit *quæque*, quod fuit in codice archetypo (Oxx. et Gzi omnibus). Sed neque Cicero eiusue æquales *quisque* pro *quicunque*, ut pronomen relatiuom indefinitum esset, posuerunt (de quo exposui in excursu ad hunc locum), nec, si id alibi poneret, in hac simplici generis conprehensione nouæ diuisionis caussa ullus esset locus relatiuo indefinito. Nec Acad. I, 36 et 37 dixit: *quæcunque autem secundum naturam*, aut *sed quæcunque essent sumenda*, sed bis *quæ*. Inepte enim lectorem admoneret, diuisionem cadere in omnis species generis.

eorum in aliis satis esse caussæ) Itaque non omnia, quæ aliquam omnino ἀξίαν habebant uel minumam, προηγμένα erant, aut quæ ἀπαξίαν, ἀποπροηγμένα. Eodem pertinet, quod Sextus Emp. προηγμένα appellata dicit, quæ ἱκανὴν ἀξίαν haberent (adu. Mathem. XI, 62) et Stobæus προηγμένα definit, quæ πολλὴν ἀξίαν habeant, ἀποπροηγμένα, quæ πολλὴν ἀπαξίαν (p. 144 et 156). Uerum quæ non tantam æstumationem aut non - æstumationem (ut hoc fingam) habebant, ut in præpositis aut reiectis numerari possent, eorum æstumatio aut non - æstumatio nullum prorsus momentum faciebat, recidebantque ex æstumabilium et inæstumabilium genere in genus τῶν καθάπαξ ἀδιαφόρων. Itaque neque Cicero neque alius quisquam huius speciei (æstumabilium nec tamen præpositorum et contra) ullum exemplum ponit, aut adpetitum eo commoueri dicit. Diogenes autem Laërtius (104) simpliciter omnia τὰ ἀξίαν ἔχοντα facit προηγμένα, qui uix reprehensionem meretur Tennemanni IV p. 88 not., saltem non eandem, quam Ciceronis in Academicis error. Stobæus quoque extra illam definitionem tria tantum genera facit (προηγμένα, ἀποπροηγμένα, οὔτε προηγμένα οὔτε ἀποπροηγμένα, p. 146) similiterque Sext. Emp. (XI, 62).

ut in integritate sensuum) Gzius: *ualetudine et integritate sen-*

ısuum, ut in doloris uacuitate, ut gloriae, diui-
milium rerum, alia autem non esse eiusmodi;
orum, quae nulla aestumatione digna essent,
is habere caussae, quamobrem reicerentur, ut

., Bas., Gud. 1, quemadmodum st in ed. Iunt. et Crat.
ıs miror in tanto meorum et Oxoniensium consensu.
ır hæc etiam § 56 et II, 34. Ualetudo ad totum corpus
:erum ad partis; Acad. I, 19.
æ, diuitiarum, similium rerum) Apertum st, hæc ex-
sunt externorum commodorum, quom priora corporis
modo adiungenda fuisse ac priora: *ut in gloria &c.*,
m ullam rationem grammaticam habere, neque hic
nterruptam sensim in aliam formam transire. Nam
ıis conatus rideas an miserere, nescias, ex quibus ille,
rentur, inquit, facile (!) cogitabis *anteponendarum ra-*
ıimirum oratione: *in nonnullis rebus est caussa, cur*
antur, ut diuitiarum sc. anteponendarum ratione; quis
nem interpretabitur?), Otto autem gen'tiuos pendere
is eorum in aliis, quasi scriptum fuerit: *eorum in aliis*
n re (!) *gloriæ, satis esse caussæ.* Nec ferenda, quæ
Off. II p. 35 temptat, hæc confundens cum forma non
caussa rei dicitur pro *caussa, quæ in re aliqua posita sit.*
a cum illis genitiuis coniungi potest, neque sic dicitur
'us rei, nedum *satis st caussæ huius rei*; deinde nullius
x gloria orta quæritur. Et tamen nec uestigium st
prauatæ nec caussa, cur, aut ratio, quomodo depra-
cogitari potest, nec ulla st orationis perturbatio præ-
am subitam casus in enumerando mutationem. Mani-
tenetur ipsius Ciceronis in scribendo lapsus, nec ora-
aria declinatio sed obliuio non uoluntaria; nam quom
partem exemplorum peruenisset, in hoc ipso, ut ita
itandi internallo et quasi interpunctione, animo alias
ıplectente, memoria fefellit obiecitque obscuram spe-
is aliter structæ, uelut (nam fingi multa possunt):
s et dignitas, ut quibusdam anteponantur, ut ualetudi-
inus, ut solebat, audacter: *ut in gloria, diuitiis, simi-*
male ut criticus, quis negat? et tamen, si de pruden-
quæras, quanto hoc præstat stupori illorum, qui hæc
ı, sed ut recte scripta interpretantur?) Mox pro his:
odi Pal. 1 *alii autem eiusmodi.*

dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum, partim non item. Hinc est id exortum, quod Zeno προηγμένον, contraque quod ἀποπροηγμένον nominauit, quom uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus ac nouis, quod nobis in hac inopi lingua non conceditur; quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. Sed non alienum st, quo facilius uis uerbi intellegatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere.

similia) *et sim.* L item) *itemque* PLMCR Hinc est id exortum) *Hinc est id quod est* E *hinc esse illud* (*illud esse* R) *exortum* LPMCROr. contraque — ἀποπρ.) om. R etiam) om. PL dicere soles) *soles dic.* Or. Zenonis) *Zenonem* L

partim non item. Hinc est) Priori illi *partim satis habent caussæ* in diuisionis contrariis partibus notandis respondet: *partim non item*; uid. Handi Tursell. III p. 520. Si *item* Cicero non addidisset, pæne necessario ad Latinorum sensum scripsisset: *partim non habere*, tot præsertim interpositis post id uerbum. Deinde Cato, exposita ipsa differentia, transit ad nomen a Zenone impositum. Uolgo hæc sic edebantur, ut est apud Orellium, ualde uitiose. Primum enim *itemque hinc* sic dicitur tanquam alia quæpiam res hinc orta conmemorata sit; deinde sic infinitiuos positos, ut cum explicatione dogmatis Stoicorum (*uoluerunt* &c.) confundatur historica Catonis narratio, quasi Stoici disputarint, *hinc exortum esse* (præterito tempore) προηγμένον. Uide nunc, quam moleste propter neglegentiam hominum ueritas eruenda sit aut saltem testimonia: nam scribendum esse *non item. Hinc est*, Wesenbergius meus intellexit, quom in codd. esse ignoraret. *Item*, non *itemque*, etiam Spirensem habuisse, id est, optumos, perspicitur ex eo, quod Gzius paullo ante (*itemque eorum*) Erl. et Spir. *item* habere narrat; ex Erl. adparet, de hoc loco hominem dicere debuisse; *est*, non *esse*, præter Spir. etiam Eξ, *id* Spir. (Quom in Gud. 2 esset *illud esse huic*, Gzius *esse* deleuit.) Adparet, nescire nos, in uoce *exortum* soluens codex Erlangensis aut summum hic et Spirensis discrepent, an ea uox omnino in meliore familia absit, et num quæ tales sint turbæ, quales in Erl. (*quod est quod*). Potest placere: *Hinc est id, quod Zeno προηγμένον — nominauit.* Paullo post *soles dicere* Gzius tanquam ex Erl. et Spirensi; mihi de Erl. tacetur. Eosdem soles e suis codd. *etiam* habere ait.

XVI. 52. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia re-
m ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id est
im προηγμένον), sed eos, qui in aliquo honore sunt,
orum ordo proxume adcedit, ut secundus sit, ad re-
m principatum, sic in uita non ea, quae † primario
o sunt, sed ea, quae secundum locum obtinent,

52. dicit) add. *ut* E id est enim) *idem enim est* omnes, *id enim est* Or.
) *sint* omnes, Or. regium) *regnum* E sic) *sit ea* E ea, quae) om. E pri-
lo) sine nota Or. *primorie* E

Cap. XVI, 52. *Ut enim, inquit*) Stobæus Ecl. Eth. p. 156: ἐν δὲ τῶν ἀγαθῶν εἶναι προηγμένον, διὰ τὸ τὴν μεγίστην ἀξίαν ἔχειν, τὸ δὲ προηγμένον, τὴν δευτέραν χώραν καὶ ἀξίαν ἔχον, γγίζειν πως τῇ τῶν ἀγαθῶν φύσει. Οὐδὲ γὰρ ἐν αὐλῇ τῶν προηγμένων εἶναι τὸν βασιλέα, ἀλλὰ τοὺς μετ' αὐτὸν τεταγμένους. (Sic bendum: ne in aula quidem regem inter præstantis dignitate merari, sed eos, qui &c. In Heereni scriptura τὸν προηγού- ν εἶναι uitiosus est articulus; codd. αὐλητῶν προηγουμενον. de pluralem (τοὺς μετ' αὐτὸν τεταγμένους) Dau. restituit; codd. — τεταγμένου)

id est enim) Quom ex *id est*, ut sæpe, factum esset *idem* (Oxx. , edd. ante Manutium; Grut. et Dau. tacent; Gzius in "multis ptis" ait esse *idem*), additum st uerbum: *idem enim st*. Cor- i mendum manifestum.

in aliquo honore sunt) Sic necessario scribendum erat propter quod scribarum arbitrio minus obnoxium fuit, *adcedit*; simpli- r genus notum describitur. *Secundus ad regium principatum* uideri potest ita dictum esse, ut præpositio conparationem si- ficet, tamen, quoniam *ad* sic poni non solet nisi in significandu imilitudine et differentia (ut quom dicitur: *nihil ad aliquem, i ad utilitatem tantæ pecuniæ?* (II, 85) et apud Liuium: *non etera ingenia Punica callidus*, et apud Plautum (Capt. II, 2, : *ad huius sapientiam nimius nugator fuit*; uid. lex.), et quo- n *secundus*, quod ipsum ordinem indicat, ad eam significationem s aptum st, puto Ciceronem *ad* præpositionem rettulisse ad um *adcedit*. Itaque comma interposui.

primario loco) Aliter Cicero scripsit; nam nec *primarius* locus st, qui ad primum pertinet, primi generis est) recte dicitur *primo*, et aliud codices ostendunt; nam etiam Pal. 1, Spir., Crat., El. unus *primorie (primori e)*, El. alter, Scalig. cod., L, Ball. (ψ), Gud. 1 *primiore*, Pal. 2 *primore loco*, quod edi-

προηγμένα, id est, producta nominentur. Quae uel appellemus (id erit uerbum e uerbo) uel promota, remota, uel, ut dudum diximus, praeposita uel pri pua, et illa reiecta. Re enim intellecta, in uerb usu faciles esse debemus. 53. Quoniam autem o quod est bonum, primum locum tenere dicimus, ne st, nec bonum esse nec malum hoc, quod praepo uel praecipuum nominamus. Idque ita definimus, sit indifferens cum aestumatione mediocri; quod illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indiff dicerem. Neque enim illud fieri poterat ullo mod

appellemus) *appellentur* L e uerbo) add. *exprimere* L uel ut) 53. praepositum) *propositum* ELMCR uel) *ut* E praecipuum) *praecip* Idque ita) *Itaque id* LPMCROr. illi — dicunt) *ille — dicit* C dicerem *ditur* C

dit Gzius. (Dau. probabat *primore in loco.*) Sed adiectiuom quod antiquarii quidam, ut Uarro, Gellius pro eo, quod c mus, posuerunt paucis locis, apud ceteros, si pluralem *pr* excipias, dicitur tantum de priore parte rei alicuius aut coniunctarum (ut dentium); itaque *primore loco*, si diceretu nemo dixit, quod ineptum erat), significaret: *in prima part* (Nec Liuius XXIV, 20, 13 scribere potuit, quod e Gronoui ctura editur: *primori inuentute conscripta;* in litteris: *ibi sin* hominis nomen latet.) Cicero *primo* posuit; quid in litteris teat, nescio. Mox in multis codd. et uett. edd. esse *ide uerbum*, Gzius ait, nemo alius uidit.

uel promota et remota) Quom proprie tantum *promota* nare deberet, addidit e contrario *et remota*, quasi de utror nomine proxume egerit; simile st, quod V, 90 legitur *et re* uid. ad I, 41.

53. *Idque ita definimus, quod*) Hoc etiam e cod. Mor., e meliore familia, restitui; eodem modo *ita* praeponitur defi sententia relatiua conprehensae, quo II, 29: *eam autem ita quitur, quae palato percipiatur* &c. Figura mixta st ex ab tia ea, qua demonstratiua particula ipsius rei appellationi nitur, de qua dixi ad II, 13 (cfr. de *ita* Handius III p. 483) breuitate; nam *ita* hanc modi explicationem postulare *ita definimus, ut id esse dicamus, quod sit* &c. Editionum se et deteriorum codicum *id* ita positum habet, ut uideatur cu proxume coniungi, quemadmodum § 33 et alibi.

ihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum natu- m esset aut contra, nec, quom id relinqueretur, nihil ı his poni, quod satis aestumabile esset, nec, hoc po- to, non aliqua esse proposita. **54.** Recte igitur haec cta distinctio st; atque etiam ab iis, quo facilius res rspici possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquiunt, hoc fingamus esse quasi finem et ultumum, ita iacere lum, ut rectus adsistat, qui ita talus erit iactus, ut ca-

nihil rel. in mediis) *rel. in medium nihil* L in his) *hiis* C hoc posito) e *posita* LPMCR esse) *esset* E *essent* ceteri, Or. 54. haec) *hic* E iis) L res perspici) *respici* C rectus adsistat) *recte ass.* LMC

nec, *hoc posito, non aliqua esse*) *Hoc posito* Pal. 1, Mor., mgo at., liber Maffei apud Man., ed. a. 1480. Restituit Lbinus. Gzio firmanti, in Erl. et Spir. esse *hæc posita*, non magis credo quam , 77. Deinde autem edebatur *essent*, peruersissume, non solum orationis coniunctione: *nec — nihil in his poni — nec — non iqua essent* (quam ipsam frustra Bremius defendere conatur; mo enim in tali membrorum coniunctione et progressu uerbi rmam mutauit), sed multo magis in sententia; sic enim condi- onaliter Catoni dicendum erat de ea re, quam, quom non pro- aret, necessario tamen ex alio falso initio sequi ostenderet; nunc tendit, uera et necessaria consecutione hæc omnia ita connecti, t non possint non esse aliqua præposita. Itaque *esse* scribi de- re, uiderant Manutius et Morelius, secutique Dauisius et Erne- ius erant, ille in El. 1 ita scribi addens. Grauior est Erl. et ir. auctoritas, id est meliorum, in quibus quom scribatur *esset*, gnificatur *esse*. Mox (54) cod. Mor. *facta definitio est*.

54. *ut rectus adsistat*) Uere Thorupius nostras (in commen- t. de locis aliquot horum librorum, Ripis Cimbricis 1836 edita, . 53 sq.) reprehensa Gzi et aliorum incuria, qui nos ad Senft- bium et Pitiscum (v. *Talus*) ablegent, ubi nihil omnino dicitur discrimine tali, qui rectus adsistat et qui rectus cadat, ostendit, m talum rectum adsistere dici, qui quom ita in mensam ceciderit, m in eo statu erectus maneat, id latus, quod postulatum fue- t, sursum habens, rectum autem cadere eum, qui tantummodo sic mensam inciderit, ut illud latus sursum uergat. Hic talus ideo teris ipso casu præponetur, quod ad recte adsistendum uidetur ad- misse; itaque eius præpositio refertur ad finem; et tamen, nisi etiam terit rectus, nihilo magis finem adsecutus erit quam ceteri; ita-

dat rectus, praepositum quiddam habebit ad finem, qui aliter, contra, neque tamen illa praepositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit, sic ea, quae sunt praeposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim naturamque nihil pertinent. 55. Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultumum pertinentia (sic

habebit) *habet* E aliter) add. *quam* E add. *qui* PMR referuntur) *referunt* E quidem) *quid est* E

que illa præpositio extra finem st nec ullam eius partem continet.

qui aliter, contra) Non intellecta breuitate orationis, in qua *contra*, ut sæpe, totius apodoseos priori contrariæ locum tenet (*qui autem aliter ceciderit, nihil præpositum habebit atque etiam in contrariam partem inclinabit, ut reiectus sit*), librarii aut *quam* addiderunt ad *aliter* (ut in Erl.) aut *qui* etiam ante *contra* posuerunt (in Par. tribus, C. C. C., Mead., Ball., e quo uno id Oxx. adnotant, Gzi, ut ait, omnibus, sed uides Erl.).

55. *Sequitur illa diuisio*) quæ exponitur apud Stob. Ecl. Eth. p. 124 et uberius exemplis declaratur apud Diog. Laërt. VII, 96: *ἔτι τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τελικά, τὰ δὲ ποιητικά· τὸν μὲν οὖν φίλον καὶ τὰς ἀπ' αὐτοῦ γινομένας ὠφελείας ποιητικὰ εἶναι ἀγαθά· θάρρος δὲ καὶ φρόνημα καὶ ἐλευθερίαν καὶ τέρψιν καὶ εὐφροσύνην καὶ ἀλυπίαν καὶ πᾶσαν τὴν κατ' ἀρετὴν πρᾶξιν τελικά· ποιητικὰ δὲ καὶ τελικὰ εἶναι ἀγαθὰ τὰς ἀρετάς· καθὸ μὲν γὰρ ἀποτελοῦσι τὴν εὐδαιμονίαν, ποιητικά ἐστιν ἀγαθά, καθὸ δὲ συμπληροῦσιν αὐτήν, ὥστε μέρη αὐτῆς γίνεσθαι, τελικά.* (Recte Lipsius Manud. ad phil. Stoic. II, 22 addidit *τὰς ἀρετάς*, etsi mirum si et hic id nomen excidisse et paullo post (97 post *ἀμφοτέρως δὲ ἔχοντα*) *τὰς κακίας*. Esse talia bona, Diogenes satis iam dixerat; nunc huius generis, ut superiorum duorum, nomen repetit, ut exemplum adiungat, aut potius ipsam rem; neque enim plura erant; et ad *τὰς ἀρετάς* referuntur uerba pluralia *ἀποτελοῦσι, συμπληροῦσι.*) Omnis uirtutes et pertinentia et efficientia esse bona, Stobæus etiam p. 102 ait. Cato unam sapientiam nominat, sed in ea sunt omnes uirtutes. Ceterum Stoici notabiliter a disciplinæ constantia desciscebant, communi opinioni cedentes, quom amicum in bonis numerabant; nam amicus meus quamuis sit sapiens et ipse uirtutem habeat, numquam tamen pars meæ perfectionis et uirtutis, id est mei boni, fieri potest. Uolebant amicitiæ dignitatem tueri, sed tuendus erat animi habitus amicum complectens tamquam uirtuti necessarius.

pello, quae τελικά dicuntur; nam hoc ipsum in-
ıs, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno
erimus, ut res intellegatur), alia autem ecficien-
e Graeci ποιητικά, alia utrumque. De pertinen-
hil est bonum praeter actiones honestas, de ecfi-
s nihil praeter amicum, sed et pertinentem et
em sapientiam uolunt esse. Nam quia sapientia
niens actio, est in illo pertinenti genere, quod
od autem honestas actiones adfert et ecficit, [id]
dici potest.

ı) *tam* PMR uno) om. EMCR autem) *nunc* E de ecfic. — ami-
entibus nihil ad amicum L sapientiam) *sapientem* EP in) *cum*
EPOr. [id]) sine uncis Or.

hoc ipsum) Uid. § 15. In editiones post primam uenerat
(Uψ); correxit Dauisius e Pal. 1, 2, 4, 6, El. 1, C. C. C.,
ead. *namque hoc*). Mox *uno* ante *non* propter similitudi-
uum exciderat in cod. archetypo (Mead., Oxx. et Gzi
idem adnotare debuit Gruterus, sed scripsit *non* ab
Pall. abesse; Gzi præter tris meliores, id est Bas. et
uno dicuntur addere post *poterimus*). *De* (id est *ex*) *per-*
minus adcurate sic dicitur, tamquam ex maiore numero
rtinentium, et bonarum et non bonarum, seligatur una,
sit.
ntiam esse uolunt) In cod. archetypo propter duo, quæ
t, participia, scriptum erat *sapientem*, ut est in Pal. 1,
Parr. tribus, C. C. C., χ, Gzi omnibus. Tum in eodem
ciderat *in*, quod Dau. addidit ante *illo* (Pal. 1, Spir.,
cfr. II, 98; in deterioribus suppletum st *cum* (Pall. quin-
. 2, C. C. C., Mead., Ball., Oxx. omnibus, Gzi ceteris),
us defendit, quia dicatur *esse cum aliquo*, qui alicuius
natur! Qui defenderet dici *esse aliquo genere* (quasi ge-
tas sit), non repertus est, etsi sic nonnulli ediderunt;
generis quom dicimus, eo aliquid conprehendi significamus).
est ex illo. Sed significatur hic: *locum habet in illo ge-*
, 69.
eficiens dici potest) Si *id* retinetur, *quod* pronomen est
tia generalis, eaque sententia sic (per *autem*) adiungitur,
oluat conclusionem ante coeptam. Sed apertum st, hoc
ı prorsus respondere superiori (*quia st —, est in illo*
que non dubito, quin *id* ex ultima syllaba uerbi præce-

XVII. 56. Haec, quae praeposita dicimus, partim sunt per se ipsa praeposita, partim quod aliquid ecficiunt, partim utrumque: per se, ut quidam habitus oris et uoltus, ut status, ut motus, in quibus sunt et praeponenda quaedam et reicienda; alia ob eam rem praeposita dicentur, quod ex se aliquid ecficiant, ut pecunia, alia autem ob utramque rem, ut integri sensus, ut bona ualetudo. 57. De bona autem fama (quam enim appellant

56. Hæc) add. *enim* L quidam) *quia* E ut status, ut) *status et* E quadam) *sunt quædam* E ut bona) *et bona* E 57. autem) *enim* E

dentis ortum sit. Lbino Dauisioque et iam ante ei, qui cod. El. 1 scripsit, *id* ex *ideo* ortum esse uisum st.

Cap. XVII, 66. *Hæc, quæ præposita dicimus &c.*) Eadem diuisio, a bonis ad præposita translata, exponitur apud Diog. Laërt. VII, 107 (ἔτι τῶν προηγμένων τὰ μὲν δι' αὑτὰ προῆκται, τὰ δὲ δι' ἕτερα, τὰ δὲ καὶ δι' αὑτὰ καὶ δι' ἕτερα) et apud Stobæum minus plene, omisso tertio genere, p. 144 et 150.

partim utrumque) Neque *ob utrumque* cum Lbino scribendum st, neque cum Gzio barbare audiendum *quoad* neque abutendum cum Ottone iis, quæ Ramshornius p. 393 sq. ex aliis generibus conlegit, sed intellegendum, *utrumque* nominatiuo casu sic dici, ut ea conprehendat, quæ ante Cato posuit: *partim et per se præposita et quod aliquid ecficiunt*, quomodo § 50 dicitur *neutrum*, et § 55 ipsum *utrumque*. Itaque paullo post, præcedente *ob eam rem*, dixit *ob utramque rem*. Tum Gzius tris suos optumos *et status* habere ait; quid habuerint, ostendit Erl. Si certum esset *motui et statui* tribui *habitum* posse, probarem, ut ἀσυνδέτως duo genitiuorum ordines iungerentur; *oris et uoltus, status et motus*; neque enim status et motus omnino præponuntur, sed certi quidam; cfr. V, 35. Sed etiam II, 34 *membra et sensus* pro eorum integritate nominabantur. Paullo post *dicentur* eodem fere modo positum st, quo § 28 *dicetur* (quæ dicentur, ob eam caussam dicentur). Lbinus et ceteri ante Gzium *dicuntur* (contra Pall. omnis, Eξχ, Gzianos, id est, contra omnis omnino). Deinde Mor. codex *integra ualetudo*.

57. *De bona autem fama*) Præpositio *de* absolute ponitur in significanda re, de qua agetur, ut semel et iterum in epistolis (II ad Fam. 17, 2 et III, 12, 2). De ipsa controuersia nihil alibi legi puto. Carneadi cessisse Antipater uidetur aut Panætius.

δοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare am gloriam) Chrysippus quidem et Diogenes, detracta litate, ne digitum quidem eius caussa porrigendum e dicebant; quibus ego uehementer adsentior. Qui em post eos fuerunt, quom Carneadem sustinere non sent, hanc, quam dixi, bonam famam ipsam propter praepositam et sumendam esse dixerunt, esseque hoiis ingenui et liberaliter educati, uelle bene audire a entibus, a propinquis, a bonis etiam uiris, idque pror rem ipsam, non propter usum; dicuntque, ut libe- consultum uelimus, etiam si postumi futuri sint, pter ipsos, sic futurae post mortem famae tamen esse pter rem, etiam detracto usu, consulendum. **58.** Sed om, quod honestum sit, id solum bonum esse dicas, consentaneum tamen est fungi officio, quom id ofum nec in bonis ponamus nec in malis. Est enim

hec loco) transp. post *famam* E (om. *loco* L) detracta) *detractate quidem* eius caussa) *eius tam* E *in caussa* P *in eius caussa* L *in eam* C om. MR pter se) *propter ipsam propter se* M propter usum: dicuntque) *dicuntque* pter *usumque* E rem) om. E 58. quom, quod) *quod cum* PMR *quando* d C

eius caussa porrigendum) Sic mgo Crat., cod. Mor., nec aliud nificat Erl., in quo ex *cū* factum *cam*, *tam* (cfr. 66). Editur inde a Manutio, Grutero et Dau. tacentibus. Deteriores etiam erum codices aberrant; Oxx. Eχψ et, si Gzio credas, omnes eius *caussa* (sed ex Erl. adparet, quid de Spir. et fortasse Gud. 2 lirandum sit). Marsus, ut MR, has uoces omittit; ueteres edises relicuæ habent *in eam*, quod corrigendo natum st; ac ne i esse aliquid id uideatur, sumendi caussa manus porrigitur, digitus, et in mensam, possessiones, similia, non in famam; pitum porrigere de actione et opera minuma ab ipsis Stoicis dici lebat; uid. Plut. de Stoic. repugn. c. 26 p. 1046 C, adu. Stoic. c. 8 1061 F. Aliquot uersibus post in uerbis *futuræ post mortem famæ* tes particula *tamen* (uideo enim errari) ad id ipsum refertur, d huius famæ nullus ad nos fructus perueniat.

58. *fungi officio, quom id officium nec in bonis ponamus nec malis*) Officium, τὸ καθῆκον, Stoici sic definiunt et describunt, primum rei, quam facere debeamus, et huius ipsius debitionis

nis ponatur neque in contrariis. Quoniamque in iis rebus, quae neque in uirtutibus sunt neque in uitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse, tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quaedam, et quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid et facere eorum. Quod autem ratione actum st, id officium appellamus. Est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur nec in contrariis.

neque in cont.) *nec in c.* R iis) *his* LMOr. rebus) om. E st) *sit* omnes, Or. nec in bonis) *neque in b.* LPM *non in b.* C nec) *neque* M

Quod autem ratione actum st, id — appellamus) Indicatiuom, quem restitui, manifesto flagitabat sermonis ratio, quom simpliciter genus definiatur (*quod — id*), eiusque notum nomen conclusionis caussa ponatur, ut nulla talis excusatio coniunctiui sit, quali § 17 et 49 usi sumus. Sæpissume autem librarii etiam in antiquis codicibus ex hac scriptura (*st*) ecfecerunt *sit*, cuius generis mendis etiam nunc non pauca tollenda sunt in Ciceronis scriptis certissuma orationis regula, uelut pro Cæc. 74 (*quid refert — habere bene partum, si incertum s i t — si parum s i t communitum ius, si — potest?*), Philipp. VI, 15 (*in L. Antoni clientela sit?* uerum habet Gellius; de facto admirabundus Cicero quærit, non, fierine debeat), ad Att. VII, 3, 1 (*etsi cupidissume expetitum a me sit*), ad Fam. I, 6, 2 (*etsi minore in re uiolatur tua dignitas quam mea adflicta sit*; conparat duas res factas), Acad. II, 48 (*non, inquiunt, uerisimile sit?* codd. *non, inquam*; scribendum st: *nonnumquam, uerisimile st, sic etiam moueri*), Tusc. I, 41 (*si uero aut numerus quidam s i t animus —, multo etiam integriora ac puriora sunt*; conmemorat sententias supra positas), Parad. 39 (*quidquid denuntiatum s i t, facit*; cfr. ad I § 10), de R. P. I, 53 (*ipsa aequitas inæquissuma sit; nunc edunt fit*), ibd. III, 6 (*sin alter utra sit sin prudentiæ deligenda;* non hypothesis est, sed condicio; codex: *sin aliter sit utra;* puto, Ciceronem scripsisse: *sin altera st utra*), N. D. I, 48 (*ea figura profecto st, quæ pulcherruma s i t omnium*; non dixit: *tali, ut sit pulcherruma*, sed: *habet eam, quam pulcherrumam esse posui, humanam;* eodem libro § 98 *ausa sit*, ex quo alii *ausit* fecerant, iam correctum st), ibd. 68 (*quod enim ex atomis s i t, id natum aliquando s i t;* posterius *sit* alterum traxit), de Fato 30 (*At si ita fatum s i t —, non poterit dici*), Offic. I, 66 (*quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, quom persuasum s i t;* non caussa adfertur, sed describitur uirtus: *et tum*

XVIII, 59. Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Iudicat igitur, quom agit, officium illud esse. Quod quoniam numquam fallitur in iudicando, erit in mediis rebus officium; quod ecficitur hac etiam conclusione rationis. Quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem st perfectum officium, erit etiam inchoatum; ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officiis ponatur depositum reddere; illo enim addito, *iuste*, fit recte factum, per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. Quoniamque non du-

59. atque) *atqui* EL numquam) *nihil* C hac etiam) *etiam hac* LMCR appellemus) *appellamus* L est) *esse* C erit) *erit autem* omnes, Or. cum uncis. fit) *facit* omnes.

adparet, *quom persuasum st* &c.). Alia emendaui in Opusculis Acad. p. 181. In rhet. ad Herenn. IV, 52 ex *st* factum *sit*, tum fit (*quin mihi præsto fit? Præsto fieri* pro eo, quod est *præsto esse*, Latini non dixerunt).

Cap. XVIII, 59. *Atque perspicuum*) *Atqui* etiam Pal. 1 et mgo Crat., nec tamen in hac adiunctione noui argumenti locum habere uidetur. Mox *quod quoniam* ex notissumo illo genere st, quod ad I, 67 adtigi. *Hac etiam* Gzius etiam e Spir. et Bas.

erit etiam inchoatum) Quod in codicibus additur *autem*, in apodosi et conclusione nullo modo ferri posse, Lbinus et Bremius monuerant; et quis dubitare præter Gzium potest? Ortum st ex superiore membro, cui non recte parenthesis notas post Bremium addiderunt; neque enim illud de perfecto officio intericitur explicationis caussa, sed continet ipsam progressionem conclusionis. Quod Fr. Schleiermacherus in noto opere, quod inscripsit *Grundlinien zur Critik der bisherigen Sittenlehre* p. 162, quam inscite Cicero Græcorum philosophorum dogmata reddiderit, ex eo intellegi putat, quod medium officium Cicero *die angefangene Pflicht* interpretatus sit, hic quidem iniuriam Ciceroni fecit nec perspexit uim uocis, in qua nihil est nisi contrarium τοῦ τελείου; ipsa autem conclusio ex hac copulatione καθήκοντος τελείου et οὐ τελείου a Græcis, ut ceteræ, traducta st.

fit recte factum) Lbini hæc emendatio st, fere ab omnibus probata; *facit* neque subiectum habet neque id hic intellegi aliunde potest (*is, qui agit*), neque *facere recte factum* dici a Cicerone potuit.

nis ponatur neque in contrariis. Quoniamque in iis rebus, quae neque in uirtutibus sunt neque in uitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse, tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quaedam, et quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid et facere eorum. Quod autem ratione actum st, id officium appellamus. Est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur nec in contrariis.

neque in cont.) *nec in c.* R iis) *his* LMOr. rebus) om. E st) *sit* omnes, Or. nec in bonis) *neque in b.* LPM *non in b.* C nec) *neque* M

Quod autem ratione actum st, id — appellamus) Indicatiuom, quem restitui, manifesto flagitabat sermonis ratio, quom simpliciter genus definiatur (*quod — id*), eiusque notum nomen conclusionis caussa ponatur, ut nulla talis excusatio coniunctiui sit, quali § 17 et 49 usi sumus. Sæpissume autem librarii etiam in antiquis codicibus ex hac scriptura (*st*) ecfecerunt *sit*, cuius generis menda etiam nunc non pauca tollenda sunt in Ciceronis scriptis certissuma orationis regula, uelut pro Cæc. 74 (*quid refert — habere bene partum, si incertum s i t — si parum s i t communitum ius, si — potest?*), Philipp. VI, 15 (*in L. Antoni clientela sit?* uerum habet Gellius; de facto admirabundus Cicero quærit, non, fierine debeat), ad Att. VII, 3, 1 (*etsi cupidissume expetitum a me sit*), ad Fam. I, 6, 2 (*etsi minore in re uiolatur tua dignitas quam mea adflicta sit*; conparat duas res factas), Acad. II, 48 (*non, inquit, uerisimile sit?* codd. *non, inquam*; scribendum st: *nonnumquam, uerisimile st, sic etiam moueri*), Tusc. I, 41 (*si uero aut numerus quidam s i t animus —, multo etiam integriora ac puriora sunt*; conmemorat sententias supra positas), Parad. 39 (*quidquid dementiatum s i t, facit;* cfr. ad I § 10), de R. P. I, 53 (*ipsa aequitas inæquissuma sit;* nunc edunt *fit*), ibd. III, 6 (*sin alter utra sit uia prudentiæ deligenda;* non hypothesis est, sed condicio; codex: *sin aliter sit utra;* puto, Ciceronem scripsisse: *sin altera st utra*), N. D. I, 48 (*ea figura profecto st, quæ pulcherruma s i t omnium;* non dixit: *tali, ut sit pulcherruma*, sed: *habet eam, quam pulcherrumam esse posui, humanam;* eodem libro § 98 *ausa sit*, ex quo alii *ausit* fecerant, iam correctum st), ibd. 68 (*quod enim ex aeternis s i t, id natum aliquando s i t;* posterius *sit* alterum traxit), de Fato 30 (*At si ita fatum s i t —, non poterit dici*), Offic. I, 66 (*quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, quom persuasum s i t;* non caussa adfertur, sed describitur uirtus: et tum

XVIII, 59. Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Iudicat igitur, quom agit, officium illud esse. Quod quoniam numquam fallitur in iudicando, erit in mediis rebus officium; quod ecficitur hac etiam conclusione rationis. Quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem st perfectum officium, erit etiam inchoatum; ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officiis ponatur depositum reddere; illo enim addito, *iuste*, fit recte factum, per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. Quoniamque non du-

59. atque) *atqui* EL numquam) *nihil* C hac etiam) *etiam hac* LMCR appellemus) *appellamus* L est) *esse* C erit) *erit autem* omnes, Or. cum uncis. fit) *facit* omnes.

paret, *quom persuasum st* &c.). Alia emendaui in Opusculis acad. p. 181. In rhet. ad Herenn. IV, 52 ex *st* factum *sit*, tum *st* (*quis mihi præsto fit? Præsto fieri* pro eo, quod est *præsto esse*, Latini non dixerunt).

Cap. XVIII, 59. *Atque perspicuum*) *Atqui* etiam Pal. 1 et mgo Crat., nec tamen in hac adiunctione noui argumenti locum habere uidetur. Mox *quod quoniam* ex notissumo illo genere st, quod ad I, 67 adtigi. *Hac etiam* Gzius etiam e Spir. et Bas.

erit etiam inchoatum) Quod in codicibus additur *autem*, in apodosi et conclusione nullo modo ferri posse, Lbinus et Bremius uiderant; et quis dubitare præter Gzium potest? Ortum st ex superiore membro, cui non recte parenthesis notas post Bremium addiderunt; neque enim illud de perfecto officio intericitur explicationis caussa, sed continet ipsam progressionem conclusionis. Quod Fr. Schleiermacherus in noto opere, quod inscripsit *Grundlinien einer Critik der bisherigen Sittenlehre* p. 162, quam inscite Cicero Stoicorum philosophorum dogmata reddiderit, ex eo intellegi putat, quod medium officium Cicero *die angefangene Pflicht* interpretatus sit, hic quidem iniuriam Ciceroni fecit nec perspexit uim loci, in qua nihil est nisi contrarium τοῦ τελείου; ipsa autem conclusio ex hac copulatione καθήκοντος τελείου et οὐ τελείου a Græcis, ut ceteræ, traducta st.

fit recte factum) Lbini hæc emendatio st, fere ab omnibus probata; *facit* neque subiectum habet neque id hic intellegi aliunde potest (*is, qui agit*), neque *facere recte factum* dici a Cicerone potuit.

bium st, quin in iis, quae media dicimus, sit alii mendum, aliud reiciendum, quidquid ita fit aut d omne officio continetur. Ex quo intellegitur, qu se ipsi omnes natura diligant, tam insipientem

iis) *his* LMOr. omne) *omni* omnes, *communi* Or. ipsi) *ipsos* LPM ligant) *diligunt* C

omne officio continetur) In unaquaque tali actione ad quod quærimus et esse demonstramus, officium. Codd. *omni* ortum esse ex substantiuo sequenti adparet (Pall. 2 omittit Pal. 3 pro eo habet *in*, Mor. *omnium*). In uerum incidit Gr Ceteri tamen prætulerunt, quod Manutius primus non f edidit, *communi officio*. Primum, in quo omnes etiam libroi officiis enarratores errant, *commune officium* numquam in a *medio* dictum st tamquam proprium nomen, quo modo hic tur, neque Græce κοινὸν καθῆκον umquam auditum st. In de Off. 8 in diuisione Cicero ponit *medium*, non *commune*, se ante dixerat, huiusmodi officia ad institutionem uitæ con spectare et de iis se acturum (7), pro propria appellatione tuit *hoc commune*, ad superiora illa respiciens. Quod aute ipso loco dicitur, *commune aliquod officium esse sapientis sipientis*, id nihil habere propriæ appellationis, manifest Deinde hic ne locus quidem st *medii* nomini, quia Cicero, hic semper officium, nulla adiecta nota, medium intellegit unum sit, ut ipsa superiore periodo, quom perfectum offici minasset, tamen subiecit: *in officiis ponatur* (non *in medi ciis*) et: *in officio ponitur*.

Ex quo intellegitur) Hoc quidem non hinc intellegitur inest in eo, quod initio positum erat, aliud, communi nat bente, sumendum, aliud reiciendum esse. Nimis etiam exi ius argumenti (*ex quo ecficitur, uersari in iis, quæ media di* incurrit in idem, a quo orsus Cato erat (*Quoniamque non st, quin in iis, quæ media dicimus* &c.). Ut dixi iam, no distinguitur, utrum id demonstrandum sit, officium (quod sua natura in mediis esse constet) esse, an hoc, officium esse concedatur, in mediis uersari; nec dubito, quin hi dem nimis aperta initi et finis conclusionis confusio e festi Ciceronis et incuria orta sit; cfr. ad 28, ad I, 19, II, 35.

quoniam se ipsi) *Ipsi* etiam e Spir. restituit Gzius; sup tacite *ipsos*. Tum *diligunt* ex ed. pr. ad Man. et deinceps teros ante Gzium propagatum st (contra EUξχ, Gzi omnis).

ientem sumpturum, quae secundum naturam sint, re- turumque contraria. Ita st quoddam commune offi- m sapientis et insipientis; ex quo ecficitur, uersari iis, quae media dicamus. 60. Sed quom ab his omnia ficiscantur officia, non sine caussa dicitur, ad ea re- ri omnis nostras cogitationes, in his et excessum e a et in uita mansionem. In quo enim plura sunt, ie secundum naturam sunt, huius officium st in uita nere; in quo autem aut sunt plura contraria aut fore

iis) *his* LMCOr. dicamus) *dicimus* L 60. his) *iis* R

60. *ab his omnia proficiscantur officia*) uid. § 22. Stob. Ecl. I. p. 160: Παραμετρεῖσθαι δὲ τὸ μέσον καθῆκον ἀδιαφόροις τισί, ομένοις δὲ (male Heerenius γε) παρὰ φύσιν καὶ κατὰ φύσιν, τοι- ην δὲ εὐφυΐαν προσφερομένοις, ὥστ', εἰ μὴ λαμβάνοιμεν αὐτὰ ἢ θοίμεθα ἀπερισπάστως, μὴ ἂν εὐδαιμονεῖν. (Sic emendanda, quae codicibus leguntur: ὥστε μὴ λαμβάνοιμεν — ἀπερισπάστως μὴ δαιμονεῖν: Nisi ea sumpserimus et reiecerimus sine ulla per- batione aut cupiditatis aestu, non poterimus beati esse; est enim c selectio illorum materia uirtuti necessaria.)

in his et excessum e uita &c.) id est, et inter ceteras cogita- nes etiam excedendi e uita et manendi deliberationem. Paullo nius hic Cicero *excessum* et *mansionem* ponit; sed poterat per recte dici, excessum et mansionem ad illa referri. Gzius scri- t *in his esse*, ut sit: *mediis illis contineri*; debebat (post *ea*) ibi *iis*; sed quod librarios putat non intellexisse, illo modo dici *aliquo esse*, Latinus nemo intellexit. Paullo post Gzius ait in r. et Erl. esse, ut est in Mor. *officium est de uita excedere;* d ex Erl. non notatur, nec uideo cur Cicero intra duos uersus positionem uariarit. Potuisse dici *excedere de uita*, non nego; sunt loci, ubi et iis uerbis, quae ab *ex* praepositione incipiunt, nullo, quod sentiatur, discrimine, subicitur, et ubi iis, quae a *de* ipiunt, *ex*; nam et *exire de triclinio* (de Orat. II, 263 et 223) itur et *exterminare de ciuitate* (pro Balbo 51) et *emittere de* *rere* (Uerr. V, 22) et *eicere de naui* (Off. III, 89), *de conlegio* l Q. Fr. II, 5, 2), *de ciuitate* (pro Arch. 22), ut perspicuum sit, n necessario exprimi id, quod in praepositione e simul significa- r, rem alteram altera conprehensam fuisse et intra eam fuisse. quo primus Gruterus tacite; *ex* superiores, Oxx. tacite, Gud. rque, Uindob. Uid. ad II, 15.

uidentur, huius officium st e uita excedere. E quo paret, et sapientis esse aliquando officium excede uita, quom beatus sit, et stulti manere in uita, q sit miser. 61. Nam bonum illud et malum, quod s iam dictum st, postea consequitur; prima autem naturae, siue secunda siue contraria, sub iudicium pientis et delectum cadunt, estque illa subiecta q materies sapientiae. Itaque et manendi in uita et grandi ratio omnibus iis rebus, quas supra dixi,

e quo) *ex quo* LPMCR sapientis) *sapientiæ* E e uita) *de u.* C 61 turæ) om. L materies) *materie* E *materia* cett. Or. omnibus) *in omn.* R

61. *quod sæpe iam dictum st*) saltem bis, § 21 et 22. P post *materie sapientiæ* etiam Spir., in qua scriptura significari *terics*, sensit Gzius; cfr. Zumptius ad Uerr. p. 245, qui ad n natiuom accusatiuom adiungere debebat, quod fecit edendo p. non cum genitiuo, datiuo, ablatiuo coniungere, ut facit p. Sed nocuit præcepti ueritati tralaticia ratio accusatiuom inte sus obliquos ponendi, a quibus spero fore, ut aliquando seiu tur. *Materiem* scribitur ad Fam. III, 6 in cod. Med. et pro 35 codicum Erf. et Bau. auctoritas, quibus multi deteriores a dunt, cum codicibus Quinctilianeis coniuncta præstat codici limpsesto.

Itaque et manendi in uita et migrandi ratio &c.) Hæc St rum sententia exponitur apud Stobæum Ecl. Eth. p. 226: φα ποτε καὶ τὴν ἐξαγωγὴν ἐκ τοῦ βίου τοῖς σπουδαίοις καθηκόντως dendum γίγνεσθαι) κατὰ πολλοὺς τρόπους, τοῖς δὲ φαύλοις μένη τῷ ζῆν, καὶ εἰ μὴ μέλλοιεν ἔσεσθαι σοφοί· (inperitissume Heer τοῖς δὲ φαύλοις μηδὲ μονὴν ἐν τῷ ζῆν, quasi Stoici genus huma tollant) οὔτε γὰρ τὴν ἀρετὴν κατέχειν ἐν τῷ ζῆν οὔτε τὴν κακία βάλλειν, (nam neque uirtutem retinere in uita eos, qui eam beant, neque insipientiam et turpitudinem eicere necessario qui in ea sint; mire hæc apud Heerenium uertuntur, qui teris philosophiæ plane ignarus ad Stobæum adcessit) τοῖ καθήκουσι καὶ τοῖς παρὰ τὸ καθῆκον μετρεῖσθαι τήν τε ζωὴν τὸν θάνατον. Plutarchus de Stoic. repugn. 14 p. 1039 E C sippi uerba ex libro περὶ τοῦ προτρέπεσθαι ponit: Πρῶτον ἡ ἀρετὴ ψιλῶς οὐδέν ἐστι πρὸς τὸ ζῆν ἡμᾶς, οὕτω δ' οὐδ' ἡ κ οὐδέν ἐστι πρὸς τὸ δεῖν ἡμᾶς ἀπιέναι, idemque eandem sen tiam adtingit c. 18 p 1042 D, et adu. Stoic. c. 11 et 12 p 1063 1064 E. Datur igitur sapienti illa, quæ dicitur εὔλογος ἐξαγ

tienda. Nam neque *** uirtute retinetur in uita, neque

neque *** uirtute) *neque iis qui uirtute* LMCROr. retinetur) *retinentur* LMCROr.

quem, subducta recte ratione, pluris et grauiores reppererit caussas moriendi, non solum pro patria et amicis, sed etiam si fuerit ἐν σκληροτέρᾳ ἀλγηδόνι ἢ πηρώσεσιν ἢ νόσοις ἀνιάτοις. Cetera de hac ἐξαγωγῇ conlegit Lipsius manud. ad phil. Stoic. III, 22 et post eum multi, nuper Beierus exc. XV ad lib. I de Offic.

*Nam neque *** uirtute retinetur in uita*) Sic Pal. 1 et Erl., id est, meliores (Gzius omnino de suis tacuit), Pal. 4 et Par. meus, id est, etiam deteriorum minume mali, nisi quod lacuna non indicatur, quae indicio non eget. Nam si quis ex iis, qui omnia expediunt, subiectum uerbi *retinetur* esse uelit *rationem*, ut deliberatio in uita retineri dicatur, quom homo deliberans retineatur, redarguat tamen eum orationis forma et manifesta oppositio. Nam ut in altero membro dicitur non utique ei, qui uirtute careat, moriendum esse, sic in priore dici debet, non utique ei, qui eam habeat, uiuendum esse, quod deinde proxuma sententia in adfirmationem conuertitur: *Et sæpe &c.* Illis autem uerbis: *neque mors est oppetenda* (οὐκ ἐκβάλλονται, ut Stoici apud Stobæum locuntur) uersus hoc contrarium ponitur: *neque retinetur in uita* (οὐ κατέχεται ἐν τῷ ζῆν τῇ ἀρετῇ), nec dubium st, quin hoc ipsum κατέχεσθαι Cicero reddiderit. Deest igitur, quod contrarium sit his uerbis: *iis, qui sine uirtute sunt.* Scripserat igitur Cicero: *Nam neque [is, qui uirtute fruitur,] retinetur in uita neque &c.*, aut similibus uerbis, sed hac orationis forma. Fortasse *is qui* in cod. archetypo exciderat post *neque* et tum alterum uerbum abundare uisum st. Quid res et sententia postularet, uidit Lbinus, sed uerbum *retinetur* iniuria mutauit: *neque iis, qui uirtute fruuntur, manendum in uita.* Propius adcessit Nissenius: *neque ii, qui uirtutem tenent, retinentur in uita;* codices incorruptos singularem habere ignorabat; is aptissumus est, quod de uno sapiente cogitatur. Dauisius e Pal. 8, in quo erat: *nam neque is qui uirtute retinetur* (in Par. 1 et 3 ait esse: *nam neque qui uirt. ret.*) efficiebat: *Nam neque is quidem*, id est, *sapiens;* barbarum est *neque — quidem — neque* (uid. ad. II, 87), nec *is* habet, quo referatur, quom, quæ proxume præcedit, manendi et migrandi ratio etiam ad insipientis pertineat. Iam non opus est, ut longa disputatione coarguam uolgarium codicum peruersissumam interpolationem (Oxx. omnium, nisi quod Eξ omittunt *in uita;* de Dau. ceteris et Gsi tacetur). Tautologia quidem et sententiæ absurditas

iis, qui sine uirtute sunt, mors est oppetenda. E officium st sapientis, desciscere a uita, quom sit sumus, si id opportune facere possit, quod est nienter naturæ uiuere. Sic enim censent, opport

oppetenda) *appet.* CR et) *ut* omnes, *at* Or. desciscere) *deficer* sent) *censet* L

adparet: *iis, qui uirtute retinentur in uita, mors non est o* Quod Bremius sic sententiam enarrat: "Neque sapiens n pienc per se habet caussam, cur e uita excedat," tantolo cultat (sapientem substituendo pro *iis*, *qui retineantur*), uitium non potest; cui enim in mentem uenire poterat, per se (id est, in sapientia) caussam moriendi habere? dum st de Stoico, non de Christiano dei coram conspic cupido.) Illud addo, quom præcesserit: *et manendi in u grandi ratio,* in caussa reddenda in huiusmodi diiunctio *neque* — *neque*, utrumque significari debere, ut fit ea fo quam restitui (*neque* — *in uita retinetur*, *neque* — *mor petenda*).

Et sæpe officium st sapientis) Codd. aliorum ut mei: mendose. Correxit Ursinus (e codice illo suo), tum Lbinus. Cato a negando (*sapiens non retinetur in uita*) ad aie tentiam et explicationem. Minus recte Dauisius e C. C. *At sæpe.* Nulla hic oppositio st. Mox pro *desciscere desistere*, *χ*, ed. 1480 et aliæ quædam, ut Crat. *defice* Urs. (?) *discedere.* "Firmant uolgatam Spir., Erl., Gud. ingo Crat.

quod est conuenienter naturæ uiuere) Si ita Cicer non, ut alibi, minus distincte sententiam obscuram aut tationem difficilem exposuit et in ea se inplicauit, sed ita dicam, uia communis notiones eloquendo peruertit. enim, quæso, hoc, opportune *a uita desciscere* esse natu nienter *uiuere?* Qui mortuus esset, eum demum uere uiu runt etiam inter antiquos, qui uaticinarentur; Stoici ab e tia longissume aberant, qui inmortalis esse animos non ipsum excessum e uita esse uitam, nemo dixit. Beatæ a hoc esse proprium, ut etiam opportune finiatur, id u aliam habet sententiam, non hanc, ut in morte oppor summa et cum natura conuenientia ponatur. Deinde e uerse progreditur. Primum enim opportune mori dicitu turæ conuenienter uiuere; deinde hoc ita esse, demon co, quod opportunitatis sit beate uiuere (*Sic enim cen*

se beate uiuere. Itaque a sapientia praecipitur, se sam, si usus sit, sapiens ut relinquat. Quamobrem iom uitiorum ista uis non sit, ut caussam adferant ortis uoluntariae, perspicuum st, etiam stultorum, qui lem miseri sint, officium esse manere in uita, si sint maiore parte earum rerum, quas secundum naturam se dicimus. Et quoniam excedens e uita et manens que miser est, nec diuturnitas ei magis uitam fugienm facit, non sine caussa dicitur, iis, qui pluribus naralibus frui possint, esse in uita manendum.

si usus sit) *suis sit* E *si iusserit* PMC *si utxerit* L caussam) *casum* C
d (post *miseri*) om. C ei magis) *et mag.* E *magis ei* cett. dicitur) *dicit* E
) *his* L possint) *possunt* EL

ssi ab opportunitate primum ad uniuersam beatæ uitæ notionem deinde ad naturæ conuenientiam ueniatur, ac non contra. Toller hæc absurditas, in quam Cicero, repugnante natura, incidere poisse non uidetur, si statuerimus idem hic in codice archetypo ridisse, quod lib. V, 86 accidisse certissumum st, ut, membro tionis omisso et deinde retracto, permutatio loci duarum sentenrum uel potius duorum membrorum fieret; sic enim scripsisse ceronem puto: *si id opportune facere possit. Sic enim censent, portunitatis esse beate uiuere, quod est conuenienter naturæ uiuere. ique &c.* Quum dixisset Cato: *si id opportune facere possit,* explit, quanta uis sit opportunitatis (τῆς εὐκαιρίας); eam enim in ipsa ata uitæ notione inhærere, quoniam beate uiuere sit conuenienr naturæ uiuere (nam hæc conuenientia etiam opportunitatem nprehendit; qui enim uiuit scientiam adhibens earum rerum, e natura eueniant, is se ad has opportune adcommodat, etiam fine uitæ imponendo, ne ultra opportunitatem ea protrahatur). hærent iam omnia. Uitium orationis etiam Kernius, interpres manus, uidit et *uiuere* post *naturæ* delendum putauit. Uerum tum *quod est* scribi debuit, sed, ut in unius uerbi interpretatione, *id est.*
se ipsam, si usus sit) Ipsa sapientia sapientem a se dimittit t retinet; et is ab ea, id est, eius usu et habitu discedit; neque is mortuus eam habebit, Stoicorum sententia. Frustra Ernes *se ipsum* malebat (debuit *se ipse*) neque recte a Bremio et is refellitur. *Si usus sit* (in quo opportunitatis significatio st) iterus e Pal. 1, et prope adcedit Erl. (de Spir. tacetur). *Si* erit Gud. 1, *si iusserit* Oxx. omnes, duo Gzi. Aliquot uersibus *ei magis* Gzius e quattuor suis; antea erat *magis ei.*

XIX, 62. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intellegi, natura fieri, ut liberi a parentibus amentur; a quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. Quod primum intellegi debet figura membrisque corporum, quae ipsa declarant, procreandi a natura habitam esse rationem. Neque uero haec inter se congruere possent, ut natura et procreari uellet et diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis uis naturae perspici potest; quarum in fetu et in education

62. communem) *omnem* C persequimur) *persequuntur* R procreandi) om. I esse rat.) *rat. e.* P possent) *possint* E(P) perspici) *inspici* LPMCR et in) LC potest) om. P

Cap. XIX, 62. *Pertinere autem ad rem arbitrantur* &c.) Qu hic de communitate et societate humana exponuntur, ea apu Græcos, qui supersunt, in Stoicorum decretis explicandis, fere bre uiter adtinguntur, quia non magnam habent proprietatem; apu Ciceronem sæpius ornate explicantur, ut libro I de legibus plur bus locis (pertinebant enim hæc ad eam disputationem, qua Sto confirmabant, τὸ δίκαιον φύσει εἶναι καὶ μὴ θέσει, uid. ad § 71) de Off. I, 50 sqq., ubi Beierus plura ascripsit. Similia Peripat tici disserebant, quom ζῷον πολιτικόν hominem esse docebant; ui V, 65 sqq. Apud Stobæum Ecl. Eth. p. 250 sqq. multa eoru quæ hic et proxumo capite exponuntur, simillume leguntur tamqu Peripatetica (uelut hoc ipsum: Ὅτι γὰρ οὐ μόνον αἱρετὰ τὰ τέκ τοῖς γειναμένοις ἐστὶ διὰ τὰς χρείας, ἀλλὰ καὶ δι' ἑαυτά, γνώριμον τῆς ἐνεργείας). Uerum omnia illa Antiochia esse iudico, id est, m gnam partem Stoica. Propria maxume Zenonis erat imago ci tatis mundanæ (ἡ πολὺ θαυμαζομένη πολιτεία τοῦ τὴν Στωϊκὴν αἵρ σιν καταβαλομένου Ζήνωνος appellatur a Plutarcho de fort. Alexa dri 1, 6 p. 329 A), qua continebantur etiam di; uid. § 61. Mox I nestius *profecti* scribi uolt, quasi non æque bene ipsa societas boc initio proficisci et serpere dicatur; in *persequimur* (uidendo explicando) se Cato conprehendit, quom in *arbitrantur* scholam gnificasset; uid. ad 18. Dau. ex El. 2 (?) *persecuntur* (E§ *persequit* Tum Lbinus *e figura*; uid. ad II, 90. *Congruere possint* (ut I Gruterus casu, ut uidetur.

uis naturæ perspici potest) Sic etiam Spir., El. (uter?), m Crat. Ante Gzium erat *inspici*; E§ *respici*. Uerba hæc in mem riam reuocant Ciceronis locum in Tuscul. III, 3, ubi optumi co ces habent: *ut nobis optume naturam inuidisse uideantur*, qui

laborem quom cernimus, naturae ipsius uocem uidemur audire. Quare *ut* perspicuum st, natura nos a dolore abhorrere, sic adparet, a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, inpelli. **63.** Ex hoc nascitur etiam, ut communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum uideri. Ut enim in membris alia sunt tamquam sibi nata, ut oculi, ut aures, ali-

uidemur audire) *uidemur* P *uidemus* L *audimus* MR Quare ut) om. *ut* omnes, *quasi* C inpelli) transp. inter *ipsa* et *ut* C 63. etiam, ut) *ut etiam* LPMCR hominum) om. L sunt) *sint* E ut aures) *aut aur.* M

hil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, inperiis, populari gloria iudicauerunt. Èt adest, qui nos doceat, quid sit *optume alicui naturam inuidere*, Klotzius; ceteri interpolatos codices secuntur. Omnes autem putant Ciceronem ex superioribus concludere, corrumpi nos ab iis, qui honores, inperia, popularem gloriam laudent. Itaque sic ratiocinantem inducunt: Inde a pueris parentes nos, magistri, poëtæ, populus depranant et a natura auertunt, ita ut illi uideantur nos corrumpere, qui &c.! Cicero, indicata opinionum et errorum origine, dicit, ad quam prauitatem iudicandi sensim deducamur: *a naturaque desciscimus, ut nobis optume naturæ uim uidisse uideantur, qui* &c. Eo peruenimus, ut hi nobis recte iudicasse uideantur et, quid natura uelit, intellexisse. (*Naturarum* pro *natura uim* Erl. § 42).

Quare ut perspicuum st) Particulam *ut* aut Marsus (si recte Hertelius tacet) aut Man. primus addidit. Abest a codd. omnibus (Pall., EUξχ) et edd. antiquioribus.

63. *nascitur etiam, ut*) Sic Gzius etiam e Spir. Antea nihil positum st, quod ex hoc fonte nascatur, sed tantum fons ipse demonstratus (a naturà nos inpelli, ut liberos amemus). Et tamen facit *nascitur etiam*, ut hæc particula omnino adiunctionem quandam ad id, quod ante dictum sit, significet (ut quom dicimus: *ex quo fit etiam, ut*); cfr. 24. Uideo enim homines acutos nimis hoc seuere exigere, qui scribi nolunt: *nascitur*, *etiam ut* contra naturalem sermonis cursum. Concursus adiectiuorum *communis* et *naturalis* nihil habet offensionis, quom non eodem ordine et dignitate sint: *Est communis hominum inter homines commendatio, a natura profecta* (non: *et a natura pr.*).

aliqua etiam ceterorum membrorum usum adiuuant) Recte, opinor, Marsus, Man., Lbinus scripserunt: *alia etiam.* In uera et

qua etiam ceterorum membrorum usum adiuuant, ut crura, ut manus, sic inmanes quaedam bestiae sibi solum natae sunt, at illa, quae in concha patula pinna dicitur, isque, qui enat e concha, qui, quod eam custo-

ut crura, ut manus) om. E quæ in) *quem* E pinna) *pina* codd. qui quod) *quique* MR *quidem quod* L *quod* C custodit) *custodiat* C

aperta partitione nec Cicero nec alius quisquam *aliquis* — *alius* dixit, multo minus *alius* (in quo iam notatur partitio et alterum membrum præcipitur expectatione) — *aliquis*. In Tusc. IV, 60 perspicuum erit inspicienti, non distribui genus in suas partis, sed exemplum unum e multis poni (*Putat aliquis, esse uoluptatem bonum*), deinde aliud adiungi; et poterant multo plura. De Offic. I, 112 quidquid est codicum non solum bonorum, sed satis bonorum, ac fere omnes retinent *alius debeat;* Gzius Beiero persuasit, ut ex duobus Gzi codicibus, quibus adcedit Orellianorum pessimus, ederet *aliquis*, cuius mendi originem Orellius indicauit. In Acad. denique II, 30, ubi editur: *alia uisa sic adripit, ut iis statim utatur, aliqua recondit, e quibus memoria oritur*, codices habent *aliqua sic recondit*, e quo uerissume P. Faber ecfecit: *alia quasi recondit;* Gzius *aliquis* pro *alius quis* poni docet, in obseruatiuncula trita et inani se iactans. Nam ex quo animaduersum est, interdum *aliquis* generaliter sic superiori alicui subici, ut ex orationis cohærentia facile intellegeretur, illud ipsum superius excludi, multi ipsam uim uocis *alius* in *aliquis* inesse putarunt, eaque sententia et interpretationes non ferendas et defensiones mendorum unius alteriusue codicis genuit. Mox de *solum* (*sibi solum natæ*) uid. ad II, 44.

quæ in concha patula pinna dicitur) Hanc societatem, quam pinna et pinnoteres (squillæ genus est) inire putabantur, non tam, ut hic dicitur, ad cauendum quam ad prædam captandam (de N. D. II, 123, Plin. H. N. IX, 66), multi conmemorauerunt, quom sollertiam naturæ in rebus fingendis laudarent, quos Danisius enumerat ad II N. D. c. 48, et hic addit Plutarchum de sollert. animalium c. 30 p. 980. In scholas exemplum induxerat Chrysippus (cfr. § 18), cuius uerba ex opere περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς seruauit Athenæus III p. 89 D. Rem non ita se habere, et squillam illam errabundam in pinnæ barbam incidere et ea inplicari, historiæ naturalis periti nunc docent. In Gzi etiam codicibus omnibus scriptum erat *pina* et *pinoteres* (*pinotheres*), ut editur de N. D. In Græcorum scriptorum editionibus fere scribitur πίννη. Oratio breuitatem aliquam habet, conflata nominis nota-

innoteres uocatur, in eandemque quum se recepit, litur, ut uideatur monuisse, ut caueret, itemque cae, apes, ciconiae, aliorum etiam caussa quaedam it. Multo magis haec coniunctio st hominis. Ita-atura sumus apti ad coetus, concilia, ciuitates. Iundum autem censent regi numine deorum, eumque quasi communem urbem et ciuitatem hominum et m, et unumquemque nostrum eius mundi esse par-

atur) om. L eandemque) *eamque* LMPCROr. recepit) *recipit* ELPMR om. E coetus) *caetum* L ciuitates. Mundum) *mundum ciuitates* C i) om. L et) *etiam* C (ter)

et habitationis significatione, eadem sententia ac si dicas: *concha patula habitat et pinna dicitur; in concha* autem c rio respondet ei, quod sequitur: *e concha.* Mox *custodiat* t. pr. (et Uen. 1480) Man. et deinceps, excepto Danisio, ce-ite Gzium, qui *custodit* ex omnibus suis restituit. Oxx. id E adnotant.

eandemque quom se recepit, includitur) *in eandemque* (con-c qua enauit) etiam Spirensis; illa uerba: *qui, quod — uo-* nterposita sunt nominis declarandi caussa, in quibus *eam* ad u refertur. Tum in cod. archetypo fuit *recipit* (ut erat in ue Pall., Oxx., Gzi omnibus) et restitutum st a Grutero, o, aliis. Tum demum pinnoteres includitur, postquam se t, non dum se recipit, estque legituma hæc perfecti parti-*quom* subiecti cum præsenti coniunctio; uid. ad V, 42. una littera mutata hoc adcommodauit ad *includitur.* post tam abruptus et a Ciceronis more alienus transi-ationis est, ut pæne suspicer excidisse *que* (*Multoque*).

I. *Mundum — regi numine deorum*) Qui locus de prouiden-*ρονοίᾳ*) copiose explicatur II N. D. inde a § 75; quomodo subtilius tractatus fuerit et cum relicua summa disciplina iatus, hic non quæritur. Quod autem additur de communi n et hominum ciuitate (cfr. Legg. I, 53, N. D. II, 151), de timonia aliquot etiam Græcorum conlegit Lipsius Physiolog. II, 7 et est res nota. Mox *consequitur* habet ed. a. 1480 et n aliæ, postrema Lbini. *Consequi* Pal. 1, 4, 5, Oxx., Gzi , excepto Gud. 2. Tum *hominum* pro *omnium* Oxx. Eξχ, Gud. 1; correctum st in ed. Crat. *Est uituperandus* etiam *is sit* (pro *sit is*) non notatur.

tem, ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostrae anteponamus. Ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt, sic uir bonus et sapiens et legibus parens et ciuilis offici non ignarus utilitati omnium plus quam unius alicuius aut suae consulit. Nec magis est uituperandus proditor patriae quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus is sit, qui mortem oppetat pro re publica, quod deceat, cariorem nobis esse patriam quam nosmet ipsos. Quoniamque illa uox inhumana et scelerata dicitur eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur (quod uolgari quodam uersu Graeco pronuntiari solet), certe uerum st, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consu-

consequi) *consequitur* C ignarus) *ignorans* C omnium) *hominum* LMCR est uituperandus) *uit. est* LMPCROr. is sit) *sit is* LPMCROr. oppetat) *opp.* CR deceat) *doceat* LPM *docet* R nobis esse patr.) *e. patr. nob.* LMPCROr. terrarum) *terret* E

quod deceat) Hoc ex ed. pr. restituit Ernestius; Gzius a Bas. et Gud. 2 firmari dicit; debuit sine dubio Erl. et Spir. nominare. *Doceat* ceteræ cdd. uctt. (nisi quod de Marso tacetur); Man. et Lbinus: *qui doceat*. (Sibi, non continuo etiam ceteris, patriam cariorem esse, talis uir declarat, non docet.) *Nobis esse patriam* iam ed. Crat. et Man., nescio unde; confirmat Erl. In altero ordine praue insignitur *nobis*.

illa uox — eorum, qui) Quom ita posuisset *illa*, quasi relatiuom pronomen huic demonstratiuo adiuncturus, addidit *eorum* et hoc definiuit relatiui adiectione, quia ad hanc hominum significationem facilius adcommodari poterant, quæ subicienda erant (*se recusare — ipsis mortuis*). Ita abundat *illa*, nisi quod notam uocem demonstrat. Eiusdemmodi exempla posui in epist. crit. ad Orell. p. 79 (ex hoc opere IV, 36, de Off. I, 119, Uerr. V, 156, Quinctil. XII, 8, 4, Senec. de Const. Sap. 9, 4). *Omnium* post *terrarum* excidit in Bas., Gud. 1, ed. Marsi. Uersiculum Græcum (*ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί*). nobilitauit Tiberi usus et Neronis mutatio (uid. Dio Cass. 58 c. 23, Suet. Ner. 38). Alterum addit Stobæus Ecl. Eth. p. 253 Heer. *Οὐδὲν μέλει μοι, τἀμὰ γὰρ καλῶς ἔχει.*

endum. XX, 65. Ex hac amicorum adfectione testanenta commendationesque morientium natae sunt. Quodjue nemo in summa solitudine uitam agere uelit, ne :um infinita quidem uoluptatum abundantia, facile intelegitur, nos ad coniunctionem congregationemque hominum et ad naturalem communitatem esse natos Inpellimur autem natura, ut prodesse uelimus quam plurumis,

65. summa) om. C congregationemque) *et congregationem* R hominum) *omnium* C communitatem) *communicationem* C

Cap. XX, 65. *Ex hac animorum adfectione*) Capitis noui initium incommodo loco factum st. Stobæus illo, quem ad 62 citaui, loco p. 250, postquam de liberorum caritate dixit: *ἀπὸ ταύτης γοῦν τῆς φιλοστοργίας καὶ διαθήκας τελευτᾶν μέλλοντας διατίθεσθαι καὶ τῶν ἔτι κυοφορουμένων φροντίζειν, ἐπιτρόπους ἀπολιπόντας καὶ κηδεμόνας καὶ τοῖς φιλτάτοις παρατιθεμένους καὶ παρακαλοῦντας ἐπικουρεῖν αὐτοῖς.*

Quodque nemo — uelit) Hoc si recte scribitur, coniunctiuos modus uerbi condicionalem habet significationem obscuriorem, a particula *quod* separatam, huiusmodi: etiamsi infinita alicui detur uoluptatis abundantia, nemo tamen uelit &c. Nam quod Gzius comparat id, quod proxume præcessit: *quod deceat*, ibi coniunctiuos eodem modo positus est, quo § 59: *quoniam — diligant* (cfr. V, 17, de Fat. 41); neque enim hæ sententiæ per se ponuntur, sed, posito iam ante *intellegitur* aut *fit, ut &c.*, sic asciscuntur, ut quasi partes fiant totius illius, quod intellegi fieriue dicatur. Hic res sola et concessa initio ponitur, et ex ea conclusio oritur, quemadmodum proxume (64): *quoniamque — ducitur, certe uerum st &c.* Sed minume inprobabilis Bremi suspicio st, Ciceronem scripsisse: *Quomque — uelit.* Restituendum st *quom* pro *quod* III N. D. 84, ubi nunc editur: *in quibus quod more ueteris Græciæ inscriptum esset BONORUM DEORUM, uti se eorum bonitate uelle dicebat.* Occasio dicti significatur, non pars est hæc dicti. Hæc *summa*, quod exciderat in ed. pr. (et a. 1480), omittebatur apud Man. et ceteros deinceps, donec Dau. restituit ex tribus Parr., El., C. C. C., Mead. (quinque Gzi; Oxx. tantum ξ appellant). In Spir. et Erl. Gzius ait esse *nec cum inf. quidem*, in Gud. utroque omitti *quidem*. Deinde quod ad *naturalem communitatem nati* dicimur, tautologiam habet, quam in his libris, ut alia multa, ferre debemus; Dau. *ciuilem communitatem* substituebat habuitque imitatores.

in primisque docendo rationibusque prudentiae tradendis. **66.** Itaque non facile st inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri; ita non solum ad discendum propensi sumus, uerum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum st, ut pro uitulis contra leones summa ui inpetuque contendant, sic ii, qui ualent opibus atque id facere possunt, ut de Hercule et de Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam Iouem quom Optumum et Maxumum dicimus, quomque eundem Salutarem, Hospitalem, Statorem, hoc intellegi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela. Minume autem conuenit, quom ipsi inter nos uiles neglectique simus, postulare, ut dis inmortalibus cari simus et ab iis diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cuius ea utilitatis caussa habeamus, sic inter nos natura ad ciuilem communitatem

tradendis) *tradendo* P 66. non fac.) *ut fac.* R non tradat) *tradat* E Atque) om. E datum — contra) om. L et de) *et* C dicimus) om. P in eius) *non cius* L uiles) *ciuiles* E *abiecti* ceteri, Or. neglectique) *neglecti* E simus) *sumus* LR ut) om. L simus) *sumus* L quam) om. E utilitatis caussa) *tam utilitatis* E

66. *quod sciat ipse, non tradat alteri*) Gzius narrat, in Erl. et Spir. esse: *quod sciat, non tradat ipse alteri.* Non credo; et aperte contraria sunt *ipsum scire* et *alteri tradere.* Paullo post *et Libero* etiam Eξ, Bas., *atque Libero* Gud. uterque. *Salutarem* Iouem *Σωτῆρα* dicit, Græcum nomen reddens, *Hospitalem* *Ξένιον.*

uiles neglectique sumus) Pal. 1 *cules neglectique,* Spir. ut Erl., ex quo facile erat ueram scripturam elicere; neque *ciuiles* aut, si in hoc *uiles* significari conceditur, *uiles* quisquam pro *abiecti* substituturus erat; sed quom leuiter deprauatum esset *uiles,* suppositum st participium, ut simile esset alteri. *Abiectus* est, qui animum despondit, cui deest libera et generosa uis; qui neglegitur, ut cura nulla eius agatur, quod contrarium st beneuolo studio et amori, is *uilis* est ei, a quo neglegitur, non abiectus. Uera scriptura, nescio unde seruata, in Pal. 3 et ed. Marsi cum interpolata coaluit: *uiles abiecti neglectique.* Paullo post Gzius in Erl. et Spir. ait esse: *cuius ea caussa utilitatis,* in Gud. 2: *cuius caussa ea utilitatis.*

ıcti et consociati sumus. Quod ni ita se haberet, ıstitiae ullus esset nec bonitati locus. 67. Et quo hominum inter homines iuris esse uincula putant, mini nihil iuris esse cum bestiis. Praeclare enim ippus, cetera nata esse hominum caussa et deoeos autem communitatis et societatis suae, ut bestiis ıes uti ad utilitatem suam possint sine iniuria. ıamque ea natura esset hominis, ut ei cum genere

ociati) *sociati* L ni) *nisi* R bonitati) *humanitati* C 67. quo modo) ı *modo* E *quod* PMR *quo* C esse) om. L esse uincula — nihil iuris) R esse) *esset* PMCR cetera nata) *cet. natura* P *extera natura* L) om. C ut ei) *ut et* EP *ut* LMCR

. *Et quomodo*) Non tam pergit Cato, quam cursum et prom inhibet, ne bestias etiam societas illa iuris conprehendere ır. Itaque scribendum uidetur: *Sed* (*set*) *quomodo*; et præ. Diogenes Laërt. VII, 129: ἔτι ἀρέσκει αὐτοῖς (τοῖς Στωϊ- ηδὲν εἶναι ἡμῖν δίκαιον πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα διὰ τὴν ἀνομοιότητα, φησι Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ δικαιοσύνης καὶ Ποσειδώνιος τῷ περὶ καθήκοντος.

æclare enim Chrysippus &c.) N. D. II, 154: *Ipse mundus ı hominumque caussa factus est, quæque in eo sunt, ea pad fructum hominum et inuenta sunt.* Ex Seneca et Lactanrdam Lipsius Phys. Stoic. II, 8. *Et deorum* omittebatur in d. Parisiensi Dauisi, qui probabat, quia, quæ secuntur, ad homines pertinent (itaque etiam Lbino in mentem uene› *eos autem* legere *homines autem*); sed Cicero ipsum dogma ponit; deinde deuertit ad hominum communitatem, quæ hic

uoniamque ea natura esset hominis, ut ei) Codd. meliores 1, 4, Spir., etiam Gud. 1, Bas.) *ut et*, e quo recto Lbinus nen necessarium restituit; deteriores codices corruptam uomittunt (EUξχ, Gud. 2). Supra Cicero præsenti tempore et (*possint*), hic sic loquitur (*esset, intercederet* &c), quasi ræterito tempore uerbum primariæ sententiæ extulerit (*Chrydixit*), in quam inconstantiam sæpissume incidit aut in illo quod proxume primario subicitur, aut in orationis progressu, philosophorum ueterum decreta reddit, nec solum ubi ea um aliquem auctorem refert, sed etiam ubi communiter de ı loquitur; ne in iis quidem locis eam semper uitat, ubi ipse orum sententiam initio prorsus suam facit et e sua persona

humano quasi ciuile ius intercederet, qui id cons eum iustum, qui migraret, iniustum fore. Sed q modum, theatrnm ut commune sit, recte tamen d est, eius esse eum locum, quem quisque occupa in urbe mundoue communi non aduersatur ius, (nus suum quicque cuiusque sit. **68.** Quom au tuendos conseruandosque homines hominem nat uideamus, consentaneum st huic naturae, ut sapie gerere et administrare rem publicam atque, ut e

ius) *ius et* L ut) *cum* PMCR *cum omne* L quicque) *quodque* E

profert (ut in Cat. 78); interdum durissume in uno et alt tionis membro præterito tempore utitur, deinde ad præs (e quo genere st illud, quod a Klotzio et me in Læl. 46 tum st, sed a Klotzio non recte intellectum, *haberet*). Tc nus, quod alii sparsim adtigerant, conprehendit et exem declarauit Dietrichius in Quæstionibus gramm. et crit. aliquot Cic. Lips. 1835. In hoc opere eiusmodi loci leg 21 (ubi tantum interrogatur de sententia Epicuri) et 34, IV, 14 et 20 et 56 et 59. Pro *migraret* (quod cod. Mor. f Pal. 1 et mgo Crat. *negaret*.

ut commune sit) Sic etiam Spir., nec hoc *ut* in co a librario ortum esse potest. Restituit Gzius; superiores

eius esse eum locum, quem quisque occuparit) Insolent propter rhetoricam formam orationis, quia contraria s *mune sit* et *eius esse*, hoc *eius* sic posuit, ut referretur ad quod in relatiua sententia sequeretur (*quem quisque occu cum*, *eum eius esse*); simile st, sed tamen aliquantum r quom demonstratiuæ sententiæ uerbum, cuius subiectum e sumitur, ante relatiuam sententiam ponitur, ut IV Tusc *defendat*, *quod quisque sentit*, quocum Wopkensius conpa *ponere iubebam*, *de quo quis audire uellet*.

suum quicque cuiusque sit) id est, *singulæ res sint iusque*. Adparet, *quicque* substantiuom esse. Praue itaq ex Erl. et Spir. *quodque*; (et interpretatur *quodcunque!*) I, 18.

68. *ut sapiens uelit gerere rem publicam &c.*) Dio VII, 121: *πολιτεύεσθαί φασι τὸν σοφόν, ἂν μή τι κωλύῃ, Χρύσιππος ἐν πρώτῳ περὶ βίων· καὶ γὰρ κακίαν ἐφέξειν καὶ ἐπ παρορμήσειν· καὶ γαμήσειν, ὥς ὁ Ζήνων φησὶν ἐν πολιτείᾳ, κ ποιήσεσθαι*. De rei publicæ administratione cfr. Stob. E

at, uxorem adiungere et uelle ex ea liberos. Ne ›res quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitran-. Cynicorum autem rationem atque uitam alii cadere

68. et uelle) *uelleque* R liberos) add. *procreare* MCR quidem) *quam* E icorum) *Cunctorum* E rationem atque uitam) *uit. a. rat.* E cadere) *ca-* ı E

184 Heer. Senec. de tranqu. an. I, 6: *Placet uiam* (editur *uim*) *ceptorum sequi et in mediam ire rem p.* et paullo post: *Prom-us conpositusque* (sic e cod. Colon. scribendum st) *sequor Zenonem, canthem, Chrysippum, quorum tamen nemo ad remp. adcessit, nemo n misit.*

et uelle ex ea liberos) id est, cupere liberos habere et, quæ id pertineant, facere; honeste elocutus est, quod alibi dicitur *eros quærere*, παιδοποιεῖσθαι. Terentius Hec. IV, 4, 33: *si ex illa liberos uellet sibi.* (*Uelle sibi aliquid* dixit Cicero II P. 48.) Sic autem, ut nunc editur, scriptum st in Pal. 1 et 4 ar. 1 Dauisi noster est P), Gzi, excepto Gud. 2, omnibus, edi-m a Grutero, Dau., Gzio. Breuitatem, quæ st in uerbo *uelle*, plent ceteri codices (Grut., Dau., Oxx.), addito *procreare*. Edi-res quom offenderentur hac coniunctione *uelit* — *uelle*, alii, ut utius, *uelle* tolli iusserunt, retento *procreare*, alii, hoc eiecto, *uelle* scribi aut *quærere* (Dau.) aut *tollere* (Gzius). Mihi Ci-ro quom *uelle* singulari significatione poneret, oblitus uidetur s infinitiuos pendere a *uelit*, quod iam paullo remotius est. Nec hanc neglegentium incidere non potuit, qui illud scripsit II, 33: *rerum natura* — *natura sua*, aut I Off. 8: *sic definiunt, ut — finiant* (quod Gzius "Græca structura" dictum uolt; qua, non cit augator). Illo, quod in Ouid. Heroid. XXI, 58 legitur: *pre-r, — perdere uelle uelis*, non utor.

Ne amores quidem sanctos &c.) Diog. VII, 129: καὶ ἐρασθήσεσθαι δὲ τὸν σοφὸν τῶν νέων τῶν ἐμφαινόντων διὰ τοῦ εἴδους τὴν πρὸς ἀρετὴν εὐφυΐαν, ὥς φησι Ζήνων ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ βίων καὶ Ἀπολλόδωρος ἐν τῇ ἠθικῇ, εἶναι δὲ τὸν ἔρωτα ἐπιβολὴν φιλοποιΐας διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον, καὶ μὴ εἶναι συνουσίας, ἀλλὰ φιλίας. Cfr. Stob. Ecl. Eth. p. 118 et p. 238, Tusc. IV, 70 sq. et ibi Dauisius. Ab Academicis hoc ad Stoicos translatum est (N. D. I, 79 &c.).

Cynicorum autem rationem) Κυνιεῖν τε τὸν σοφόν (φασι)· εἶναι γὰρ τὸν κυνισμὸν σύντομον ἐπ' ἀρετὴν ὁδόν, ὡς Ἀπολλόδωρος ἐν τῇ ἠθικῇ. Condicio additur apud Stobæum Ecl. Eth. p. 238: Κυνιεῖν τε τὸν σοφὸν λέγουσιν, ἴσον τῷ ἐπιμένειν τῷ κυνισμῷ (scr. ὅσον τῷ

in sapientem dicunt, si quis eiusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit, alii nullo modo.

XXI, 69. Ut uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas, et emolumenta et

forte casus) *c. f.* E 69. uero) *ergo* C

ἐπιμένειν, hactenus, ut maneat in cynica ratione, si antea in ea fuerit), *οὐ μὴν σοφὸν ὄντα ἐνάρξασθαι* (*ἂν ἄρξασθαι*) *τοῦ κυνισμοῦ*.

Cap. XXI, 69. *et emolumenta et detrimenta* &c.) Hunc totum locum non solum editores omnes, excepto Morelio, ita tacite prætermittunt, ut nihil omnino eos habuisse adpareat, quod de hac communitate dicerent, nec quæ esset, suspicari ausos esse, sed ne ii quidem, qui ueterem philosophiam enarrarunt, hoc dogma ulla ex parte adtigerunt. *Ὠφελήματα*, id est, *κατ' ἀρετὴν κινήσεις*, erant honestæ actiones, *βλάμματα* inhonestæ, quatenus eefectus spectatur, uid. ad § 33 et de *τῷ βλάμματι* Plut. de Stoic. repugn. c. 16 p. 1041 D. Atque primum eæ prosunt ipsi ei, qui recte agit; nam utitur uirtute eamque tenet agendo, in qua summum bonum st; deinde autem, quia pars est homo mundi et societatis humanæ, interest eius, omnia ab omnibus recte et e uirtute fieri; ita, quidquid quisquam usquam recte fecit, id illum suæ bonitatis fructum ad omnis bonos propagat, prodestque mihi, si bonus sum, quod bonus aliquis longissume a me remotus recte fecit. Hoc apertissume dicit Plutarchus, ipsum decretum ridens, adu. Stoic. c. 22 p. 1068 F, quo loco Morelius usus est: *Ἂν εἷς σοφὸς ὁπηδήποτε προτείνῃ τὸν δάκτυλον φρονίμως, οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην σοφοὶ πάντες ὠφελοῦνται*, et paullo post *τὴν θαυμαστὴν* conmemorat *ὠφέλειαν, ἣν οἱ σοφοὶ κινουμένων κατ' ἀρετὴν ἀλλήλων ὠφελοῦνται, κἂν μὴ συνῶσι μηδὲ γινώσκοντες τυγχάνωσι*. Idem significat c. 33 p. 1076 A, ubi dicit, Stoicorum ratione *ἀρετῇ τε οὐχ ὑπερέχειν τὸν Δία τοῦ Δίωνος, ὠφελεῖσθαί τε ὁμοίως ὑπ' ἀλλήλων τὸν Δία καὶ τὸν Δίωνα, σοφοὺς ὄντας, ὅταν ἕτερος θατέρου τυγχάνῃ κινουμένου· τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ καὶ παρὰ θεῶν ἀγαθὸν ἀνθρώποις ὑπάρχει καὶ θεοῖς παρ' ἀνθρώπων, σοφῶν γενομένων, ἄλλο δὲ οὔ*. Paria autem esse *ὠφελήματα*, sequitur necessario, quoniam recte facta (*τὰ κατορθώματα*), quæ illa ipsa sunt, paria esse uidimus. Quæ sit in hoc decreto fallacia, manifestum st; nam quom mihi mea uirtus prosit, quod eius particeps summum bonum teneo, ceteri, qui recte agunt, meam uirtutis et boni possessionem non adiuuant, nec illo modo prosunt, quamquam id faciunt, quod fieri cupere debeo. Deinde (ut rem ab omnibus relictam persequar plenius) adparet, proprie Stoico-

etrimenta (quae ὠφελήματα et βλάμματα appellant)

m ratione neminem uni singulatim prodesse nisi sibi, ceteris tem communiter, non alii magis, alii minus. Et tamen non raro dici consuetudinem uerborum et communis notiones sequentes locuntur, tamquam unus alteri actione aliqua eius caussa susta seorsum prosit, uelut quom disputant, qui alteri noceat, i nocere (Stob. Ecl. Eth. p. 184, 188, 204, Plut. adu. Stoic. 16 p. 1041 C). Sed quamquam non solum sapientes, sed omnes itinentur illa mundi societate, tamen, quoniam Stoici ex omni te sapientem ab insipiente separare student et τῆς ὠφελείας ionem cum uirtute coniungunt, negant ex aliorum recte factis um emolumentum ad insipientem et malum peruenire, quem nquam omnino ὠφελεῖσθαι docent (μηδένα δὲ φαῦλον μήτε ὠφεθαι μήτε ὠφελεῖν, Stob. p. 188). Contra inter malos eandem le factorum societatem esse statuebant, nec sapienti sua uir- semper beato quicquam ea obesse. Admiscebant enim summæ et primæ rationi alia tantum ad speciem cum illa connexa, m populariter disserebant, omnis sapientis bene sibi uelle, les inter se dissidere et odio inflammatos esse (τοὺς δὲ φαύλους μονοῦντας πρὸς ἀλλήλους, ἐχθροὺς εἶναι καὶ κακοποιητικοὺς ἀλλήλων πολεμίους, Stob. p. 184). Si seuerius declamatorias has sentias exegissent, facile uidissent, hinc illud tantum effici, ut li sibi singuli singulis et proxumis (et quidni etiam sapienti?) lta externa et corporis incommoda inferrent, non illam comitatem oriri. Atque ex hac sententia de sapientium et bonoa uirorum concordia et beneuolentia, qua fit, ut inter se sem- bene cupiant, numquam inuideant, oritur etiam nimis aperta acia uel lusu illud decretum, communia esse τὰ εὐχρηστήματα δυσχρηστήματα, id est, prosperos et aduersos euentus, qui ad posita et reiecta pertineant, ut, quod alteri bene aut secus uerit, id alter suum quoque aut commodum aut incommodum et; nam εὔχρηστα erant τὰ προηγμένα, δύσχρηστα τὰ ἀποπροηγμένα utarch. adu. Stoic. c. 20 p. 1068 A). Quoniam autem commoda et ommoda non ita, ut emolumenta et detrimenta, inter sapientis insipientis diuisa et quasi dirempta erant, sed et sapienti inmoda accidere et insipienti commoda poterant, quærendum uiur fuisse, seorsumne sapientibus et insipientibus hæc communia ent, an omnibus. Uerum Stoici partim splendidas has senten- non tam minute et subtiliter ad rerum et uitæ ueritatem admodare conati esse uidentur, partim in commendanda grauiter hominum caritate nonnihil obliti esse discriminis illius in-

communia esse noluerunt, quorum altera prosunt, nocent altera. Neque solum ea communia, uerum etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem et commoda (ita enim *εὐχρηστήματα* et *δυςχρηστήματα* appello,) communia esse noluerunt, paria noluerunt. Illa enim, quae prosunt aut quae nocent, aut bona sunt aut mala, quae sint paria necesse st; commoda autem et incommoda in eo genere sunt, quae praeposita et reiecta dicimus; ea possunt paria non esse. Sed emolumenta communia esse dicuntur, recte autem facta et peccata non habentur commu-

antem et) *autem* E *autem aut* C noluerunt) *nol.* E noluerunt) *esse nol.* E (om. *paria nol.* C) autem et) *autem* E *autem aut* C habentur communia) *habentur quia* E

ter sapientem, qui ullusne esset, dubitaretur, et insipientis. Non magni momenti ad summam disciplinam hæc fuisse, etiam inde facile aliquis sibi persuadeat, quod neque *εὐχρήστηματος* neque *δυσχρηστήματος* nomen quisquam præter Ciceronem, quod sciam, commemorauit. (Initio capitis *ut uero* adnotatur et in mgo Crat. et o cod. Mor., quod edebatur *ut ergo*.)

quorum altera — altera) Quom *emolumenta* et *detrimenta* dicere coactus esset inopia linguæ, in qua nulla essent substantiua, quæ a uerbis *prodesse* et *nocere* descenderent, ut *ὠφέλημα* et *βλάμμα* *ἀπὸ τοῦ ὠφελεῖν καὶ τοῦ βλάπτειν*, hæc addidit, ut propius ad Græcorum nominum uim accederet.

Incommoda autem et commoda) Dauisius inuerti malebat: *commoda autem et incommoda* (et sic in Bas. esse Gzius ait; de "aliquot" codd. Orellius errat), nec suspicionem inprobo, non solum quod eo ordine Græca uerba ponuntur, et paullo ante *emolumenta et detrimenta*, non contra, sed quod cogitationi necessario prius occurrunt commoda, deinde ex his nascitur negatiua notio. Enim post *ita* excidit in ed. Man. et deinceps ceteris ante Dau. Paullo post *autem aut* ex ed. pr. propagatum st ad Man., Lbinum, Grut., Gzium; *et* Dau. ex El., Ball., Mead. (Eξχ, Bas., Gud. utroque); Spir. ut Erl. Tum Pal. 1 *diximus*.

Sed emolumenta communia esse dicuntur, recte autem facta &c.) Cauetur, ne, quod de honestis inhonestisue actionibus statuitur, quatenus ecfectum habeant et qualitate sua agentem iuuent aut ei noceant, id etiam ad ipsam actionum susceptionem pertinere putetur, quod si iudicatum fuerit, nulla sit cuiusquam propria actio, cuius in eum aut laus aut culpa cadat. Hoc est enim ὠφέλημα

…ia. 70. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia …it ex eo genere, quae prosunt. Quamquam autem in

70. adhibendam esse) e. adh. R

et κατορθώματος discrimen, itemque βλάμματος et ἁμαρτήματος, …tenuc sane. Adparet, necessario, ut hæc cautio adiungeretur, repetenda illa fuisse: *Sed emolumenta — dicuntur* (id est: sed quamquam — dicuntur, recte facta tamen &c.), quæ Dauisius deleta uolebat. Sed et Dauisius et recentiores, uno Bremio excepto, sic hæc pessumdant interpungendo: — *dicimus. Ea possunt paria non esse; sed emolumenta* &c. Illa uerba; *ea — paria non esse* proxime cum antecedentibus cohærent respondentque e contrario his: *quæ sint paria necesse st.* Ostenditur, in commodis et incommodis non eandem esse necessitatem. Unum restat; nam quoniam sequitur *recte facta et peccata*, uidetur præcedere debere *emolumenta et detrimenta;* id senserat Lbinus in prima editione; postea alio aberrauit. Hic tamen facilius multo quam supra § 11 in diiunctione (*aut in bonis aut in malis*) priore loco tantum præcipua nomina poni potuit, altero etiam contraria adici.

70. *Amicitiam adhibendam esse censent* &c.) Diog. Laërt. VII, 124: δι' αὐτόν τε αἱρετὸν τὸν φίλον ἀποφαίνονται καὶ τὴν πολυφιλίαν ἀγαθόν. Distinctius Stobæus Ecl. Eth. p. 186 sq. exponit, a Stoicis amicitiam prodesse putari non propter mutuas utilitates, quod nullum ex hominibus duobus diiunctis in ipsis bonum effici possit (διὰ τὸ μηδὲν ἐκ διεστηκότων ἀγαθὸν εἶναι κατ' αὐτούς), sed partim propterea, quod ab amicis amore conprehendamur (φιλίαν — κατέχουσιν οὖσαν φιλικὴν πρὸς τῶν πέλας, non, ut editur, κατὰ σχέσιν), et tum in externis bonis esse, partim propter ipsum amorem, quo nos ipsi amicos conplectamur, et tum in animi bonis numerari.

ex eo genere, quæ prosunt) Naturali quadam orationis libertate primum demonstratiuom sic substantiuo additur, ut eidem relatiuom adiectum iri uideatur, deinde, quom occurrat, id ad sententiam minus rectum fore (neque enim genus prodest, sed eius generis res), relatiuom ad singula refertur, quæ substantiuo conprehenduntur, quasi dictum sit *ex eorum genere* (ut Lbinus scribi uolebat, nec tamen paucis uersibus ante: *in eorum genere, quæ*) …t *ex iis;* cfr. pro Font. § 2: *constat ex iis generibus hominum et ciuitatum, qui* &c. (rettulit ad *homines*, non ad *genera*) et II de lege agr. 87: *ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt;* ad Qu. Fr. I, 1 § 6. Nonnulli hos locos non satis distinxerunt ab aliis, in quibus relatiuom cum substantiuo demonstratiui adiectione copulatum non est. In definiti generis signifi-

amicitia alii dicant aeque caram esse sapienti rationem amici ac suam, alii autem sibi cuique cariorem suam, tamen hi quoque poteriores fatentur, alienum esse a iustitia, ad quam nati esse uideamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi adsumat. Minume uero probatur hui

hi quoque) *id qu.* C *in qu.* PM *unumquodque* R a iust.) *ab iust.* Or.

catione Cicero indicatiuom modum (*prosunt*) retinuit in sentent orationi obliquae (*sit*) interposita.

Quamquam autem — dicant) Non dubito, quin Cicero, ubi s simpliciter, nulla latente potentiali condicionaliue aut simili s gnificatione, esse aliquid et tamen aliud aut simul esse aut n esse significat, numquam in recta oratione particulae *quamquam* i protasi coniunctiuom subiecerit. Sed quoniam codices boni, q eiusdemmodi mendum § 48 sustulerunt, hic nihil nos iuuant, sib mutaui; fieri enim potest, ut Cicero scripserit: *Quom autem* - *dicant* &c. Ipsam de particulae usu disputationem, quae sine mul torum locorum explanatione, nonnullorum correctione, et errorum reprehensione absolui non potest, persequi ab hoc loco alienu st. (Otto mendum uidit scripsitque *dicunt;* in re praeceptis co prehendenda labitur).

sibi cuique cariorem suam) Qui adtendet, reperiet consuetudi nem postulare: *suam cuique cariorem;* uerum sic non satis su ticbatur pondus orationis neque in *suam* neque in oppositione n (eines selbst, uid. ad I, 67) et *amici.* Itaque Cicero et *suam* i ultumum locum reiecit et ante *cuique,* quod ne poterat quide primum locum tenere, addidit *sibi,* quod illam oppositionem sign ficaret, uix ipse rationem huius illorum pronominum coniunctioni cuius nullum aliud habeo exemplum, subtiliter exquirens.

hi quoque posteriores) Moserus (Symbol. Crit. ad Cic. de Fi et Tusc. Ulmae 1825) tolli postremam uocem uolt, opinor (neq enim libellum uidi), quod putat Latinos non sic loqui de iis, qu posteriore et propiore loco nominarint. At iam IV, 10 legitur *hanc posteriorem* eodem modo.

detrahere quid de aliquo) *quid* Dauisius in Par. 1 et 2 n esse tradit et abesse uolt, Beierus ad Off. Tom. II p. 219 etia sine libris eiciendum fuisse putat, nescio cur, nisi forte *quid* p *quidpiam* sic infinitiuo iunctum non tulerunt aut (quod de Beie suspicor) in generali huiusmodi iudicio, quo aliquid improbet (*alienum st a iust.*) *detrahere quicquam* dicendum putarunt, que admodum paullo post (71), ubi st: *alienum st a sapiente non*

nae, de qua loquor, aut amicitiam aut iustitiam utilitates asciscì aut probari. Eaedem enim uti- poterunt eas labefactare atque peruertere. Ete- c iustitia nec amicitia esse omnino poterunt, nisi

iam aut iustitiam) *iust. aut amic.* E enim utilitates) *enim uoluptates* istitia nec amicitia) *iustitiæ nec amicitiæ* ELPMR esse omn. pot.) *om.* E

facere cui, Lbinus scripsit *cuiquam*; nam dicimus *iniquom* iculum *esse*, *summæ arrogantiæ esse*, *quemquam facere ali-* n quod negatiui quicquam sit, ut Stuerenburgius ad Off. pinatur), in quo genere turpiter Gzius et ceteri recentio- sunt, qui III Legg. 18 scripserunt: *nihil esse turpius,* *e m p i a m legari nisi rei publicæ caussa,* quom recte ede- *mquam.* Uerum hoc pertinet ad subiectum sententiæ in- iod generale st; obiectum, quod simplici infinitiuo additur, it (*detrahere hoc uel illud* &c.), recteque retinetur *quid- aliquid* aut, quæ significatio minume ad sensum eminet, II de Diuin. 125: *nec frustra aut sine caussa facere quid ieo st.* Itaque recte III Off. 26 Stuerenburgius *facere niuriam* edidit. Omninoque sæpius hæc forma pronominis ar, ubi notioni primum adfirmatiue et infinite conceptæ r negatio, ut hoc opere V, 35: *ut nec absit quid eorum m debilitatumue sit;* ad Att. V, 11, 5: *nec mehercule ha- adhuc quem accusem meorum;* Off. III, 30: *non igitur contra naturam morbus aut egestas aut quid eiusmodi.* aret, hæc non spectare ad defendendum illud II Legg. iit *quid statui*, ubi recte Lbinus *quicquam.* Paullo post *luptates* non (ut Orellius ait) unus codex notus et ed. d Pall. præter tris, Oxx. omnes, editiones (Marso fortasse ante Lbinum; *utilitates* Pall. tres, Par. 1, 3, Mead., t.

ustitia nec amicitia) In codice archetypo erat *nec iustitiæ tiæ*, quod tenuerunt Uictorius, Gruterus, Gzius, defendere et Bremius (nam Gzi stultitiam omitto); uerum ut fin- ici potuisse *iustitias, sapientias, temperantias,* quod semel *rtitudines* de uario genere fortitudinis promendæ dixit, omniso ad hunc locum pertinet, ubi de ipsa natura et istitiæ et amicitiæ agitur. Itaque non magis ferendum Dauisius ex C. C. C. (Bas.) edidit: *nec iustitia nec amici- x.* tantum in ψ *iustitiæ* esse, in ξψ *amicitiæ* notant.) Ex esse factum st *amicitiæ esse*, deinde ad id adcommodatum

ipsae per se expetantur. **71.** Ius autem, quod ita dici

expetantur) *expetuntur* E

iustitiæ. Notandum autem uerbum plurale nominibus singularibus per *neque* — *neque* coniunctis subiectum (uid. Zumpt. § 374); nec potuit Cicero aliter dicere, quia necessario subiciendum erat *expetantur;* si *expetitur* diceretur, de una notione agi uideretur. Quod in Erl. legitur *expetuntur,* rectum non est. Ubi enim significamus, quid opus sit et fieri debeat, ut aliquid consequamur aut uitemus, hæc propria modorum coniunctio st, quæ, quantum noui, ne ab iis quidem, qui separatim condicionalium sententiarum formas exposuerunt, satis ab aliis generibus coniunctiuom et indicatiuom coniungendi discernitur: *hoc fieri non potest, nisi* (*si non*) *facias; hoc fiet, nisi facias.* De R. P. I, 60: *quod quidem, nisi unum sit, esse nullum potest;* Off. III, 118: *Neque enim bonitas nec liberalitas nec comitas esse potest, si hæc non per se expetantur;* Cat. 36: *nam hæc quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, extinguontur senectute;* R. P. I, 66: *tum magistratus et principes, nisi ualde lenes et remissi sint et large sibi libertatem ministrent, insequitur* (populus); ibd. I, 10: *non igitur potestas est ex tempore opitulandi rei publicæ, nisi eo looo sis, ut tibi id facere liceat;* supra lib. I, 54: *ne ipsarum quidem uirtutum laus reperire potest exitum, nisi dirigatur ad uoluptatem;* ibd. 67: *nec uero ipsam tueri possumus, nisi æque amicos et nosmetipsos diligamus;* Cæs. B. Ciu. III, 44: *neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prœlio decertare uellet.* Soloecum futurum erat: *nisi uolebat.* In his omnibus non simpliciter res duæ condicione copulatæ mente concipiuntur, sed primum quasi absolute adfirmatur aut negatur (*non potest* aut *fiet*), tum additur exceptio ad hypothesin prope accedens, eadem breuitate, qua multis modis iudicio de ipsa rei natura aut simpliciter de condicione posito hypothesin adfirmatiuam adiungimus, fieri aliquid tamquam fingentes (ut Acad. I, 7: *si sequare — magnum st, sin persequamur — erit*, et infinitis locis). Quia tamen Latini, quod carebant futuri temporis simplicis coniunctiuo modo, ubi futuri temporis significatio præualebat, remittebant interdum nonnihil ex coniunctiui ponendi consuetudine (quam rem adtigi in disputat. de formis quibusdam uerbi Latini II p. 19 extr.), hic quoque interdum futuri temporis indicatiuum modum ponunt, ut infra IV, 41: *constitui uirtus nullo modo potest nisi tenebit*, ad quam formam § 40 ex Erl. restituam: *introduci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia — unam referentur ad summam.* Quomodo autem Horatius loquitur: *deficient —, nisi adeo*

ppellarique possit, id esse natura; alienumque esse a sapiente non modo iniuriam cui facere, uerum etiam nocere. Nec uero rectum st cum amicis aut bene meritis consociare aut coniungere iniuriam; grauissumeque et ueris-

71. natura) *naturam* PLMR cui) *cuiuis* R consociare) *sociare* E grauissumeque) *grauissime* E

it (Sat. II, 3, 151), Cicero saltem numquam scripsit. Cum illo genere, quod in transcursu adtigi, sententiæ ex hypothesi et simplici coniectione mixtæ non recte confunduntur ii loci, in quibus condicio non tam ad uerbum finitum primariæ sententiæ pertinet, quam cum infinitiuo in unam notionem rei cogitatæ coalescit, ut I, 62: *non dubitat, si ita melius sit, e uita migrare*, cuius similis est coniunctiuos in hac forma II, 44: *id sequi uolunt, quodcunque ueri simile uideatur.*

71. *Ius autem — id esse natura*) Pall. omnes, $\chi\psi$, Crat., Vict., Grut., Gzius *naturam*, nec Dau. aut Gzius alterum scriptum (quæ st etiam in ed. a. 1480, tum apud Lbinum, Dau., alios) commemorant nisi ex Terti apud Manutium libro. De Erlangensi dubitari potest; sed ut fuerit in cod. archetypo *naturam*, non tandum st in huiusmodi re librari auctoritate, qui lineola addita infinitiuo accusatiuom adcommodauit, sed sententiæ; docebant autem Stoici, φύσει εἶναι τὸ δίκαιον καὶ μὴ θέσει (Diog. Laërt. VII, 128, Stob. Ecl. Eth. p. 184), non φύσιν. Et quod Gzius obicit, Chrysippum deum summum appellasse κανόνα δικαίων καὶ ἀδίκων (Digest. 1, 3, 2), quis nescit, naturam Stoicis esse τὸν νόμον, e quo ius oriatur? Sed aliud est hoc ipsum ius, quod *natura diiudicatur* (Legg. I, 44) et *ex natura ortum st* (ibd. 35), aliud natura. Recte igitur et necessario etiam I Legg. 33 scribetur: *ius quod iam, natura esse* (et ideo hanc totam parenthesin Cicero addidit, quod dixerat, nos ad ius inter omnis communicandum *natura esse* natos), recte § 36: *natura esse ius*, ubi, quod sequebatur e, factum naturæ.

consociare aut coniungere) Etiam Spir., Eξ, *sociare*; uerius tamen in hac copulatione alterum (cfr. 66 *coniuncti et consociati*, etc.), et sæpius scribæ simplicia pro conpositis substituunt. Mox Heierus ad Off. T. II p. 22 scribi uolt *grauissumeque et seuerissume*, ut II, 24 Lælius *grauiter et seuere uoluptatem a bono secretam* dicitur. Seueritas tamen magis in illo uoluptatis contemptu apparet quam in hac re. Tum *seiungere* etiam Oxx. EU$\xi\chi$, ed. Vict. In iis, quæ secuntur, uerbis uereor, ne, Cicerone parum

sume defenditur, numquam aequitatem ab utilitate posse seiungi, et, quidquid aequom iustumque esset, id etiam honéstum, uicissimque, quidquid esset honestum, id iustum etiam atque aequom fore. 72. Ad easque uirtutes, de quibus disputatum st, dialecticam etiam adiungunt et physicam, easque ambas uirtutum nomine appellant, alteram, quod habeat rationem, ne cui falso adsentiamur neue umquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quae de bonis et malis didicerimus, ut tenere tueri**que**

seiungi) *seiungere* PMC 72. easque) *eas* E adiungunt) *adiungit* C eaque, quæ) *ea que* LC didicerimus) *diceremus* LPMCR tenere) *ne* E *ceteri* P tuerique — fallique posse) om. P

uigilante, stilus aliud scripserit ac deberet. Neque enim Stoici separatim docebant, ut hoc loco inter sententias eorum propria poni posset, quod *æquom et iustum* esset, id esse *honestum* (nec enim ulla controuersia erat, quin hæc coniuncta essent), nec id cum superiore cohæret; rectum futurum erat: *et, quidquid æquom iustumque esset, id etiam utile, uicissimque, quidquid esset utile, id iustum etiam atque æquom fore.*

72. *Ad easque uirtutes*) Etiam Spir. *eas*; sed facilius excidit *que*, quod aptissume in transitu ponitur (uid. ad 73) nec bene aberit. De dialectica uirtute præcipuus est locus Diogenis VII, 46: *αὐτὴν δὲ τὴν διαλεκτικὴν ἀναγκαίαν εἶναι καὶ ἀρετὴν ἐν εἴδει περιέχουσαν ἀρετάς, τήν τε ἀπροπτωσίαν, ἐπιστήμην τοῦ, πότε δεῖ συγκατατίθεσθαι καὶ μή·* (*ne cui falso adsentiamur*) *τὴν δὲ ἀνεικαιότητα, ἰσχυρὸν λόγον πρὸς τὸ εἰκός, ὥστε μὴ ἐνδίδοναι αὐτῷ·* (*neue umquam captiosa probabilitate fallamur*) *τὴν δὲ ἀνελεγξίαν, ἰσχὺν ἐν λόγῳ, ὥστε μὴ ἀπάγεσθαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀντικείμενον·* (*eaque — ut tueri tenereque possimus*) *τὴν δὲ ἀματαιότητα, ἕξιν ἀναφέρουσαν τὰς φαντασίας ἐπὶ τὸν ὀρθὸν λογον.* Alios locos Ciceronis et Quinctiliani, in quibus ad rhetoricam et eloquentiam hoc transfertur, conlegit Dauisius ad Acad. I c. 2. Physicam qui uirtutem dixerit, non succurrit præter Plutarchum, de plac. philos. I init. Sed eadem eius ratio st; nam omnis scientia uirtus et omnis uirtus scientia habetur; uid. Ritterus Hist. Philos. III p. 518. De forma orationis, quæ sequitur (*alteram, quod* — tum 73: *physicæ quoque*) dictum st in exc. ad I, 23. *Didicerimus* etiam ex Spir. restituit Gzius; Bas. *dixerimus*; Gud. 2 *disseramus*. *Arbitrantur* Pal. 1, mgo Crat., Spir., El. (uter?) restituitque Dauisius; erat *arbitramur*. *Ab uero* Gzius tamquam ex Erl. et Spir.

ossimus. Nam sine hac arte quemuis arbitrantur a uero bduci fallique posse. Recte igitur, si omnibus in rebus emeritas ignoratioque uitiosa st, ars ea, quae tollit haec, iirtus nominata st.

XXII, 73. Physicae quoque non sine caussa tributus idem st honos, propterea quod, qui conuenienter naturae uicturus sit, ei proficiscendum st ab omni mundo atque ab eius procuratione. Nec uero potest quisquam le bonis et malis uere iudicare, nisi omni cognita ratione naturae et uitae etiam deorum, et utrum conue-

arbitrantur) *arbitramur* LMCR a) *ab* Or. ars) *ab his* LPMC *ars ab his* Or. om. *ars — nominata est* R hæc) *huius* E 73. quoque) *quidem* E idem st) *idem* E ei) *et* EP *ei et* MR *ei etiam* C atque) *et* LPMCR de bonis) *et de* bon. MR et) *etiam de* C omni) *animi* PR et uitæ) *uitæ et* R etiam) *et* P et) *etiam* C utrum) *utrumque* E

ars ea) Sic uetus P. Manuti liber, cod. Scaligeri, (cur Gruterus Pal. 1 non inspexit?) El. (2), mgo Crat., Mor., Spir., restituitque Dauisius. In deterioribus aberratum: *ab his ea*. Ex his Marsus, tum Gzius conflarunt *ars ab his ea*, ordine etiam uerborum ob hoc loco alieno.

Cap. XXII, 73. *propterea quod, qui &c.*) Chrysippus ἐν ταῖς φυσικαῖς θέσεσιν hæc scripserat: *Οὐ γάρ ἐστιν ἄλλως οὐδ' οἰκειότερον ἐπελθεῖν ἐπὶ τὸν τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν λόγον οὐδ' ἐπὶ τὰς ἀρετὰς οὐδ' ἐπὶ εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου διοικήσεως.* Alia in eandem sententiam ab eo scripta idem, qui hæc, seruauit Plutarchus de Stoic. repugn. c. 9 p. 1035. Plura ex multis scriptoribus conlegit Beierus in excursu VIII ad Cic. libr. I de Officiis. Pro *uicturus s't*, non dubito, quin Cicero scripserit: *uicturus est*, qui etiam N. D. I, 103, ubi uideatur aliqua caussa coniunctiui ponendi fuisse, posuerit: *utatur enim suis bonis oportet, qui beatus futurus est.* Tum *ei* (L et Bas.) Lbinus a curis secundis, Dau., Gzius; *et profic.* Spir., Gud. 2, ed. 1480; ceteræ edd. *ei et*, una et altera e prima *ei etiam*; deinde *atque* post *mundo*) Gzius etiam e Spir. Mox *et de malis* editiones quaedam (Crat., Ern.) contra ξχ, Gzi omnis; *et de bonis* etiam Eξχ.

conueniat — natura hominis cum uniuersa) *Μέρη αἱ ἡμέτεραι φύσεις τῆς τοῦ ὅλου*, ut ait Chrysippus apud Diog. VII, 87.

niat, necne, natura hominis cum uniuersa. Quaeque sunt uetera praecepta sapientium, qui iubent *tempori parere* et *sequi deum* et *se noscere*, et *nihil nimis*, haec sine physicis quam uim habeant (et habent maxumam), uidere nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias et relicuas caritates quid natura ualeat, haec una cognitio potest tradere. Nec uero pietas aduersus deos, nec quanta iis gratia debeatur, sine explicatione naturae intellegi potest. 74. Sed iam

natura) *nature* C uniuersa) *uniuerso* R haec) *nec* E cognitio) *cogitatio* PR Nec uero — potest) Non. p. 232. aduersus) *aduorsum* Non. iis) *his* E(LPM)Or. potest) *non pot.* E

Quæque sunt —, hæc sine physicis &c.) Peruerse uolgo hæc diuellebantur: *cum uniuersa: quæque — nimis. Hæc sine* &c., quasi hoc dicatur, de bonis et malis non posse recte iudicari nisi cognito, quid sit *tempori parere*, ac non hæc sit sententia, illa ipsa præcepta sine physicis, de quibus agitur, intellegi non posse. Recte Manutius et Dauisius. Fefellit editores *que* in transitu ad nouam rem et partem argumentationis positum, (ut § 67 *quoniamque*, N. D. II, 69: *Concinneque* &c.; ibd. 127: *Ceruæque*, Legg. II, 30: *Descriptioque sacerdotum* &c.), nec hoc uno loco id accidit. Uelut I N. D. 21 hæc uerba: *quodque in nostro corpore — in deo* non superiori sententiæ adhærere debent, sed nouæ in iis initium constitui; transitur enim ad notionem dei calore et frigore uexati. Praue interpunguntur uerba in Orat. § 59, ubi in uoce *idemque* transitur a uocis ad motus commemorationem, quæ diuisio posita st § 55. *Uetera* Gzius in *ueterum* mutari uolt; non uideo satis grauem caussam; pridem hæc a sapientibus hominibus præcepta et per multas ætates celebrata Cato significat.

tempori parere) Alibi hoc præceptum inter huiusmodi effata non commemoratur; et tamen ita communis hæc est admonitio (*καιρῷ λατρεύειν μηδ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισι*, Phocylid. u. 112), ut uideatur locum suum tueri nec cedere debere ei, quod Uictorius (Uarr. Lectt. XI, 19) e Stob. Serm. tit. III p. 47 Gesn. et Clem. Alexand. Strom. V p. 238 Sylb. substituit, *tempori parcere* (*χρόνου φείδου*). Phrasin ipsam (*tempori parere*) aliquotiens a Cicerone positam esse, notum st. Cetera perunagata sunt, *ἕπου θεῷ*, quod Pythagoræ tribuitur (Lips. ad Sen. de uit. beat. c. 15, Gatak. ad Anton. VII, 31) *γνῶθι σεαυτόν* et *μηδὲν ἄγαν* (Menag. ad Diog. Laërt. I, 40, 41).

ns conficitur persona sapientis! qui, quom ratio do-
erit, quod honestum esset, id esse solum bonum, sem-
r sit necesse st beatus, uereque omnia ista nomina
ssideat, quae irrideri ab inperitis solent. Rectius
im appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se nec
ios regere potuit, rectius magister populi (is enim di-
ator est), quam Sulla, qui trium pestiferorum uitiorum,
xuriae, auaritiae, crudelitatis magister fuit, rectius di-
s, quam Crassus, qui nisi eguisset, numquam Euphra-
m, nulla belli caussa, transire uoluisset. Recte eius
nnia dicentur, qui scit uti solus omnibus; recte etiam
lcher appellabitur; animi enim lineamenta sunt pul-
riora quam corporis; recte solus liber, nec domina-
oni cuiusquam parens nec obediens cupiditati; 76. recte
uictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo ta-
en uincula inici nulla possint. Nec expectet ullum
mpus aetatis, ut tum denique iudicetur, beatusne fue-

75. uereque — possideat) om. E nec suos) *suos* L dictator est) *est dicta-
r* LPMCROr. dicentur) *adicientur* E corporis) *corporibus* E nec obed.)
que ob. LCOr. 76. possint) *possunt* L nec) *neque* Or. expectet) *exspetet* E
um) *nullum* L ut tum) *uirtutum* EP

75. *persona sapientis*) Hanc quibus coloribus Stoici exorna-
rint, notius est quam ut aliorum scriptorum locos hic adponere
us sit, quos conlegerunt Lipsius Manud. ad Phil. Stoic. lib. III,
s. 11 sqq., Tiedemannus Syst. Philos. Stoic. III p. 270 sqq.,
asemannus IV p. 134 sqq., alii.

is enim dictator est) Hoc ordine etiam Spir. et Bas. Editio-
s omnes *est dictator*; non ita paucis locis, ubi *est* post *enim*
tia sede ponitur, in quartam retrahi codices iubent. De anti-
a dictatoris appellatione omnia nota; sed in ea *magister* dicitur,
regit; Cicero ludendo ambiguae uocis alteram significationem,
i de doctore ponitur, adsumit. Paullo post Spir. *dicetur;* Erl.
iptura, uelim adnotari, quam confirmet nostram in libr. I, 17
endationem (*Democritia dicit*) ex eodem libro sumptam. Nam
eius scriba, quom *a* adiunxisset ad *dicentur*, effecit *adicientur*,
ibi in deterioribus *adiicit* natum st.

Nec expectet ullum tempus aetatis) In ipsius sapientis actione
nificanda transit ad hypotheticam orationis formam (*neque*, *qui*

labent omnia? Nec tamen quicquam st, quod m
possit.

75. Quam grauis uero, quam magnifica, quam

quod) *quo* LPMR

tur, si ulla omnino (uel una) mota fuerit; uid. ad II, 117;
mode Wesenbergius adhibet II Acad. 101, ubi primum ita dic
*hoc autem si ita st, ut unum modo sensibus falsum uide
præsto st, qui neget rem ullam percipi posse sensibus*, deinde
tem sic: *Si ullum sensus uisum falsum st, nihil potest pe*
Et tamen usitatius Cicero *unam* positurus fuisse uidetur;
quom non *sententiam* aut *decretum* dicat, sed, rem extenuande
gens, *litteram*, huic extenuationi aptius erat *una*. Niebul
(Fragm. Cic. oratt. p. 103) professus est, nullum se emend
genus peius odisse quam illud, quod contra libros negationem
addat aut tollat. Ego non solum codices in co mendo ab
codicibus argui et consensum codicum interdum aliis aucteri
bus cedere uideo (ut in Uerr. I, 39 Augustini et Asconi, etsi
tzius et hos et sanam rationem contempsit), sed aliquoties
spirationem eorum adeo manifesta ratione falsi conuinci, ut n
minus dubitationis hæc correctio habeat quam aliorum occu
rum errorum sublatio. Exemplum (quoniam longum st ea,
nuper in Orat. § 9 peruersissume disputata sunt, refutare) p
e Seneca, in cuius libro III de Ira 2, 3 nunc legitur: *Num
uniuersus populus feminæ amore flagrauit, nec in pecuniam
lucrum tota ciuitas spem suam misit; ambitio uiritim singulo
cupat, inpotentia non est malum publicum; sæpe in iram
agmine itum st.* Inpotentiam, ut possit iræ contraria poni, I
kopfius cupidinem indomitam dominandi interpretatur. A
numquam uox significat, sed iram uehementem. Et dicen
erat in oppositione: *In iram sæpe.* Scripsit Seneca: *Inpoten
st malum publicum*; deinde confirmat: *sæpe in iram &c.*

quod moueri) Gruterus ex omnibus Pall. (etiamne pri
quo, et sic etiam C. C. C., Ball., Mead. (Oxx. tantum e χ p
runt). *Quod* Eliensis "aliique," Spir., Gud. 1, Bas. Senten
supra declaraui. De mouendi instrumento non agitur. P
ante notandus est propter aliorum locorum correctionem libr
rum duplex error, qui ex *iud* (in *aliud*) et *ex* ecfecerunt *i*
(Erl.), tum, frequentissuma permutatione, *uidelicet*, (Eχψ,
uterque).

aus conficitur persona sapientis! qui, quom ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse st beatus, uereque omnia ista nomina possideat, quae irrideri ab inperitis solent. Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se nec suos regere potuit, rectius magister populi (is enim dictator est), quam Sulla, qui trium pestiferorum uitiorum, luxuriae, auaritiae, crudelitatis magister fuit, rectius diues, quam Crassus, qui nisi eguisset, numquam Euphratem, nulla belli caussa, transire uoluisset. Recte eius omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus; recte etiam pulcher appellabitur; animi enim lineamenta sunt pulchriora quam corporis; recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens nec obediens cupiditati; 76. recte inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen uincula inici nulla possint. Nec expectet ullum tempus aetatis, ut tum denique iudicetur, beatusne fue-

75. uereque — possideat) om. E nec suos) *suos* L dictator est) *est dictator* LPMCROr. dicentur) *adicientur* E corporis) *corporibus* E nec obed.) *neque ob.* LCOr. 76. possint) *possunt* L nec) *neque* Or. expectet) *exspetet* E ullum) *nullum* L ut tum) *uirtutum* EP

75. *persona sapientis*) Hanc quibus coloribus Stoici exornauerint, notius est quam ut aliorum scriptorum locos hic adponere opus sit, quos conlegerunt Lipsius Manud. ad Phil. Stoic. lib. III, diss. 11 sqq., Tiedemannus Syst. Philos. Stoic. III p. 270 sqq., Tennemannus IV p. 134 sqq., alii.

is enim dictator est) Hoc ordine etiam Spir. et Bas. Editiones omnes *est dictator*; non ita paucis locis, ubi *est* post *enim* tertia sede ponitur, in quartam retrahi codices iubent. De antiqua dictatoris appellatione omnia nota; sed in ea *magister* dicitur, qui regit; Cicero ludendo ambiguae uocis alteram significationem, qua de doctore ponitur, adsumit. Paullo post Spir. *dicetur;* Erl. scriptura, uelim adnotari, quam confirmet nostram in libr. I, 17 emendationem (*Democritia dicit*) ex eodem libro sumptam. Nam hic eius scriba, quom *a* adiunxisset ad *dicentur*, ecfecit *adicientur*, ut ibi in deterioribus *adiicit* natum st.

Nec expectet ullum tempus aetatis) In ipsius sapientis actione significanda transit ad hypotheticam orationis formam (*neque*, *qui*

rit, quom extremum uitae diem morte confecerit, quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Croesum monuit. Nam si beatus umquam fuisset, beatam uitam usque ad illum a Cyro extructum rogum pertulisset. Quod si ita st, ut neque quisquam, nisi bonus uir, et omnes boni beati sint, quid philosophia magis colendum aut quid est uirtute diuinius?

pertulisset) *protulisset* LPMCR uir et) *iuret* E.

sapiens sit, *expectet*). *Ullum tempus* sic dicitur, ut iudicium omnino differendum esse in ullum aliud tempus egetur, sed statim fieri debere; deinde magis definite et aperte excluditur, quam plerique expectari iubebant, mors. Inutiliter Th. Bentleius *ullum* in *ultumum* mutauit, habuitque adsentientis Dau., Ern., Gzium, alios, e quibus Gzius longius progressus est, ut omnia hæc uerba: *quom extremum uitæ diem morte confecerit* tolli uellet, quod post illud *ultumum* abundarent. Ne *morte* quidem erat cur Dauisius deleri iuberet, quo addito grauius exprimitur eorum sententia, qui utique mortem expectari uolunt; (nec *uitam* dixit, sed extremum uitæ diem). De sententia et Solonis dicto uid. ad II, 87. Pro *ut tum* etiam Spir. *uirtutum*, Gud. 2 *nisi tutum*.

pertulisset) Sic Pal. 1, El. (2), Spir., mgo Crat., Mor., restituitque Dauisius. *Beata uita* non *profertur* tamquam ultra suos terminos, sed *perfertur*, id est, retinetur et habetur. Seneca ep. 50, 8: *semel nobis traditi boni perpetua possessio st*; *uirtus non dediscitur*.

M. TULLI CICERONIS
DE
FINIBUS BONORUM ET MALORUM
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Initio libri Cicero, ut ostendat, nullam caussam fuisse Zenoni, cur a ueteribus Academicis et Peripateticis desciscens nouam disciplinam conderet, exponit, quomodo illi philosophiam constitutam habuerint, e cuius tribus partibus ethicam primum differt (c. 2), tantum dicens, locum de re publica et rhetoricam a Zenone neglecta esse, quae illi diligentissume excoluerint (c. 3). Nec in dialecticis ueteres a Stoicis uinci; quin artem argumentorum inueniendorum ab his prorsus omissam esse (c. 4). Physica illorum Stoicos fere in maxumis rebus retinuisse et minus copiose esse persecutos (c. 5). Summum autem bonum, quod contineat philosophiam, ueteres, planissume Polemonem, dixisse esse secundum naturam uiuere; quod quom uarias haberet interpretationes, illis eam placuisse, ut esset, omnibus aut maxumis rebus iis, quae secundum naturam essent, fruentem uiuere, eumque fuisse Xenocratis et Aristotelis finem (c. 6). Quom enim homo ex animo et corpore constaret, et animi et corporis rationem eos habuisse, sed ita, ut animum infinita quadam

laude corpori præponerent; animi autem bona ui esse, quarum semina a natura data essent (c. 7). que Zenonem nihil adtulisse noui, nisi inania qu uerborum discrimina (c. 8), quibus in urbem, in f in curiam aditus non sit; ibi ipsos Stoicos con more loqui (c. 9). Iam Cicero propius ad ea, q Catone dicta erant, adcedere conatur, illis, quæ munia Stoicis sunt cum antiquis, quasi concessis Quoniam igitur hanc primam habeamus a natura titionem, ut nosmetipsos conseruemus, ex animo a et corpore constemus, ex his nos oportere ait summi boni constituere, ut sit eorum, quæ sint secu naturam, quam pluruma et quam maxuma adipisci (c Stoicos ab isdem initiis profectos corpus et ex commoda deseruisse, quom tamen homo sit animal a excellens, non solus animus (c. 11). Nec prorsus o rari illa externa, ut Stoici dicant, etsi non ma momentum faciant, et, etiamsi obscurentur, esse t in summa (c. 12). Nam summam aliquam facie esse omnium, quæ secundum naturam sint. Præ omnium naturarum summum bonum simile esse de In ceteris autem animalibus id, quod extremum sit tota eorum constitutione ecfici. Idem igitur in h fieri debere. Itaque Stoicis, si caussam suam obt uelint, dicendum esse, non omne animal primum tum diligere et conseruare uelle, sed id tantum, in quoque optumum sit, quod fieri non posse (c. Hominem talem sapientiæ perficiendum esse, qual natura acceperit; accepisse autem eum totum, ex a et corpore; neutrum neglegendum esse. Perfecti hominis maxume laudari in eo, quod in homine opti sit, id est, in uirtute, sed priora, a quibus ad hæ nerit, deseri non oportere; Stoicos, quom ad sum bonum peruenire uelint, naturalis adpetitionis obli (c. 14). Uirtus, tantum abesse, ut constitui non p si quicquam extra eam ad beate uiuendum pertineat introduci omnino non possit uirtus, nisi omnia, quæ l

que reiciat, ad finem referat. Conseruandam esse am naturæ institutionem et totam hominis naturam dam (c. 15). Itaque omnis errare, qui in una uir- finem ponant, quæque Stoici de uirtute dicant, ea communia esse cum Pyrrhone et Aristone, quos non ent (c. 16). Male autem Stoicos, quom ad sum- bonum ita peruenerint, ut a natura discedant, re- i ad naturam, ut inde agendi principia quærant; omnia, quæ adpetantur, inesse debere in summo ; nec offici rationem hominem inpellere ad natura- adpetenda, sed ab iis et actionem et adpetitionem moueri (c. 17). Deinde Cicero ostendit, in conse- iis Stoicorum, quibus efficere uelint, omne bonum, laudabile sit, esse honestum, ceterisque ea ad con- endum sumi, quæ non concedantur (c. 18). Acutis corum conclusiunculis uerba corrigi, non mores emen- . Quod Stoici constantia totius doctrinæ tanto opere ientur, intellegi debere, quom falsa consequantur, ia illa, e quibus hæc consequantur, ipsa falsa esse. adoxa initio magnifica uisa esse, mox splendorem sisse (c. 19). Ipsum Zenonem ea sic interpretando lire, ut aliis uerbis idem dicat, quod ueteres; sed si entia eadem sit, non dubitari posse, quin illi uerbis modius utantur (c. 20); itaque de sententiis uiden- esse. Ab illis igitur beatam uitam constitui ex ibus commodis, sed ita, ut longe ceteris uirtus ante- at, nec plus corporis et externis bonis ab iis tribua- , quam a Zenone, qui ea bona non appellet (c. 21). que de re nullam esse dissensionem; Zenonem uerbo- magnificentia esse delectatum; a quo ueteres illos onem iure reposcere posse (c. 22); neque enim nisi nium uerborum differentiam interesse. Refutat deinde ero simile, quo Cato docuerat, omnis insipientis æque miseros; leuationem enim uitiorum fieri ostendit 23 et 24). Et quod uirtus crescere non posse dica- , et ideo omnia uitia æqualia esse, potius ex inæ- ilitate uitiorum concludi debere, uirtutem crescere

(c. 24). In has omnis angustias Stoicos incidere p gloriosam ostentationem. Nam tolli illa ratione et uitæ actionem, ut ab Aristone; sed Aristonem s cius agere; Stoicos uersute inducere aliis nominibu dem differentiam, quam ueteres tenuerint (c. 25). I mena illa et apoproëgmena eodem loco haberi, q Aristotele et ceteris Platonis alumnis bona corpo externa (c. 26). Paradoxa, si quis propius aspexerit, habere admirabile. Similia, quibus omnia peccata esse demonstretur, dissimilia esse (c. 27 et 28). O Stoicos maxume eo uitio premi, quod duas cont sententias obtinere uelint (c. 29).

I, 1. Quae quum dixisset, finem ille. Ego a Nae tu, inquam, Cato, ista exposuisti, ut tam n memoriter, ut tam obscura, dilucide. Itaque aut o mus contra omnino uelle aliquid aut spatium sum ad cogitandum; tam enim diligenter, etiamsi minus (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen rate non modo fundatam, uerum etiam extructam

1. ista) *ita* R ut tam [priore loco]) *in uita* P tam LCROr. ut ta loco]) *uitam* E *in uita* P *tam* LCROr. etiamsi) *etsi* LPCROr.

Cap. I, 1. *Ut tam multa — ut tam obscura*) Ut Erl. Spir. lineola aberrat altero loco (*uitam*); in Gud. 2 erat, P nostro: *in uita — in uita;* scripturam leuiter corruptam uare aliquis uoluit præpositione addita. Uerum igitur re *Ut* particula significat, cuius rei ratio habeatur in utraque Catoni tribuenda, quemadmodum quom dicimus: *ut illis te bus* et similia; nam quod plerumque hæc ita ponuntur, nuendi quandam uim habeant, quom non absolute aliquid tribui significetur, sed pro ea mensura, qua in hac illaue æquom sit, non aliena et lenis hæc laudis adtenuatio, q Catonem laudans Cicero se laudat et quod sic rei difficulta gis ostenditur. Priores editores tenuerunt, quod codices dete habent (etsi P melioribus adnumerari non potest), nec de bonis quicquam dixerunt.

sed tamen adcurate) Quoniam pondus orationis erat in

ı non est facile perdiscere. Tum ille, Ain' tandem?
; quom ego te hac noua lege uideam eodem die
tori respondere et tribus horis perorare, in hac
ussa tempus dilaturum putas? quae tamen a te
· non melior, quam illae sunt, quas interdum obti-
Quare istam quoque aggredere, tractatam praesertim
aliis et a te ipso saepe, ut tibi deesse non possit

ı ille, Ain') *tum ille an* E *tene illam* PCR *tune illam* L deesse non
es *p. d.* L

uerbis *tam diligenter*, in reuocanda post parenthesin ora-
tiam *tam* repetendum uidetur fuisse; alioquin generaliter
c uidetur, non de Stoica disciplina. Non inprobandi igi-
nus et Dauisius, quorum ille *sed tamen tam*, hic *sed tam*
dum putauit. *Etiamsi* pro *etsi* ex aliis codicibus non pro-
sed *etsi* significat, non uere fundatam esse disciplinam,
tantum dubium hoc relinquit. *Perdiscere* minus aptum
it Lbino et Dauisio, partim quod Cicero non nunc demum
iciplinam discat, sed refellere aggrediatur et de huius rei
tate potius dicere debere uideatur, partim quod imago,
in uerbis *fundatam* et *extructum*, non seruarit. (Lbino
ere aut *euertere* aut aliquid tale requiri uidebatur, Dauisio
) Sed Cicero, quod iam Lbino in mentem uenit, tamquam
dicturus nondum se *caussam* satis *didicisse* significat et præ-
ne sine caussa Cato tam multa dixisse uideatur, modeste
ie quædam nunc ab eo didicisse, ad quæ consideranda spa-
s sit. Imaginum illam constantiam in his saltem libris non
iesse sectatus est.
s *ille, Ain' tandem*) Sic mgo Crat., tum Uictorius et ceteri
s, Gruterus et Dau. de codicibus tacentes. Spir. ut Erl.,
e uerum. Oxx. χψ *tene illam tandem*, Eξ *tum illam tan-*
Gud. 1, 2, Monac., Bas. *tunc illam* (Gud. 1, Bas. *illa*)

noua lege) qua Pompeius tertium consul (a. 52) breuio-
liciorum formam constituit, ut eodem die ab accusatore et
perorarctur, et duæ horæ accusatori, tres reo darentur;
on. argum. Milon. p. 145 Hot. quæque de ea lege, adhi-
teris testimoniis (Brut. 324, Plut. Pomp. 55, Appian. Ciu.
Dion. Cass. XL, 52), exposui in disputatione de tribunis æra-
mn. 1838) p. 6. Pro *uideam* codex Mor. *audiam*. Deinde
iceronem, quom ueram Stoicorum disciplinam inpugnet,

oratio. 2. Tum ego, Non mehercule, inquam, soleo temere contra Stoicos, non quo illis admodum adsentiar, sed pudore inpedior; ita multa dicunt, quae uix intellegam. Obscura, inquit, quaedam esse confiteor; nec tamen ab illis ita dicuntur de industria, sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intellegatur? Easdemne res? inquit; an parum disserui, non uerbis Stoicos a Peripateticis, sed uniuersa re et tota sententia dissidere? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. Quare ad ea primum, si uidetur; sin aliud quid uoles, postea. Immo istud quidem, inquam, quo loco quicque**, nisi iniquom postulo, arbitratu

2. inquam) om. LPCR soleo) *sole* E *solere* PCR temere cont. Stoicos) *cont. St. tem.* P quæ uix) *ut uix* L igitur) *qui* E a) om. E re) *fere* E dissidere) *dissentire* C *disserere* L inquam) *inquit* C quo loco quicque) *quo loco* C *loco* Or. sine lacunæ nota. nisi iniquom) om. L *nisi iniotum* E arbitratu) *responde arbitratu* LPCR *respondere arb.* Or.

non bonam caussam acturum dicit, similem earum, quas interdum in iudiciis oratorio artificio obtineat.

2. *Non mehercule, inquam, soleo*) *Inquam* addidit Crat. (in contextu) tum Dau. e Pal. 1 et 8, El., Gzius ex suis præter Gud. 2 omnibus (?); adcedit Morel. Tum *sole* habuit codex archetypus (Pal. 1 *sole te temere*); hinc *solere* Pall. 3, 4, 5, 6, Dau., Oxx., Gud. 1, Bas. Emendatum, ut in L nostro, in Pal. 2 et Mead. Paullo post *dissentire* ex ed. prima in alias, etiam Mantianam et proxumas, uenit; *dissidere* restituit Dau. e Pal. 1 et 4, El., Par. 1 et 3 (tribus optumis Gzi, mgine Crat.).

quo loco quicque **, *nisi iniquom postulo, arbitratu meo*) Edidi hunc locum, partim ut in longe plurumis, partim ut in optumis quibusque codicibus scriptus est, nisi quod lacunæ notam addidi. Nam *quo loco quicque nisi* Pal. 1, 3, 4, 6, mgo Crat., ed. Mart. et, opinor, codices fere omnes; nam *quo loco* apud Dau. Par. tres, Mead., Oxx. omnes, Gzi omnes, de *quicque* Dau. prorsus oblitus est dicere, in Oxx. EUξ pro *nisi* scribi *quidque* narratum, opinor, errore; Gzius *quicque* e Gud. 1, *quodque* e Monacensi profert, de Erl. tacet, ut scias, quid de ceteris eius silentio tribuendum sit; Pal. 2 habebat *quin*, 5 *quicquam*, leuiter aberrans. (Ord-

eo. Ut placet, inquit. Etsi enim illud erat aptius, quom cuique concedere.

enim) om. C

m nocem *quicque* non conmemorauit; tale st illud uarietatis sectæ genus.) Ex his uestigiis manifesto perspicitur, hanc fuisse rationis formam: *Immo istud quidem, quo loco quicque* [*uisum fuerit s. occurrerit*], *nisi iniquom postulo, arbitratu meo.* In codice rchetypo hic, ut aliquotiens, uox exciderat. *Istud* ita refertur ad l, quod a Catone positum erat (de rerum aut uerborum dissensu), l, quom Cicero se id ibi, ubi se quicque obtulerit, tractaturum icat, hoc simul ad omnis disputationis formam pertineat, quam suo arbitrio moderaturum significat, nisi ea postulatio Catoni iqua uideatur. Uideamus nunc errores. Primum omissum st *icque* fortasse in uno et altero codice, in ed. prima, Uictori, aliis allemandus in codicibus regiis non esse mentitur); deinde duplex tata st correctio; nam apud Man. et ceteros ante Gzium scribitur: mo *isto quidem inquam loco*, prorsus contra sententiam; neque enim icero se eo, quo Cato insserat, loco hanc controuersiam tractaturum ait, ne quid dicam de *immo* et *quidem.* (In ed. Crat. est: *imo lo quidem, inquam, loco quidquid postulo.*) Gzius autem edidit: mo *istud quidem, inquam, loco, nisi* (et sic in ed. a. 1480 Orellius se ait, modo recte adtenderit). Sic prorsus a codicibus disceditur ique delentur, quæ nullo modo addita a librariis esse possunt. e, quod rem recte conlocatam laudantes Latini *loco* (apto) potam interdum dicunt, continuo, quom suo aliquid loco reseruari le, dicere licet: *Istud loco.* In altera parte antiquior interpotio st; nam quom deteriorum codicum principis librarius non tellegeret, *arbitratu meo* cum prioribus coniunctum esse, addidit *sponde*, quod in cod. archetypo non fuisse, satis declarant Erl., ir., mgo Crat., nam de ceteris bonis hic tacetur. Hoc quia ptum erat (neque enim Cicero Catonem respondere uolt, sed se ei suo arbitratu respondere), Dauisius *respondere* scribi iussit, am interpolationis occultationem præceperant Ox. χ et ed. a. 80, secutusque Orellius est; ceteri editores *responde* tenuerunt. e Latinum st: *non iniquom postulo respondere arbitratu meo*, e sensu: *non iniquom st me postulare, ut &c. Nisi iniquom pole* eodem modo interponitur quo: *nisi molestum st*, et similia.

Etsi enim illud &c.) Aptius Cato putat futurum fuisse, quod m fieri noluerat, sed æquom esse in tali re *cuique concedere*, id t, suam cuique libertatem relinquere eique morem gerere. Et neraliter hoc eloquitur (*cuique*). Quom in ed. prima et deinde

II, 3. Existumo igitur, inquam, Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastum, satis et copiose et eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset caussa Zenoni, quom Polemonem audisset, cur et ab eo ipso et a superioribus dissideret; quorum fuit haec institutio, in qua animaduertas uelim, quid mutandum putes, nec expectes, dum ad omnia dicam, quae a te dicta sunt; uniuersa enim illorum ratione cum tota uostra confligendum puto. 4. Qui quom uiderent, ita nos

3. igitur) om. C Platonis audit.) *aud. Pl.* B eorum) *Ephorum* L mutandum putes) *put. mut.* LCROr. a te) *ante* EPLC uniuersa — ratione) *uniuersam — rationem* L 4. ita nos) *nos ita* C

apud Marsum, Man., Lbinum excidisset *enim* (quod Gruterus ex omnibus Pall., Dauisius ex suis reuocauit), propterque eam caussam Manutius *æquom* accusatiuom putasset (*erat aptius*, *æquom cuique concedere*), mire et is et alii editores coniecturis luserunt.

Cap. II, 3. *quorum fuit hæc institutio*) Paullo brevius *institutionem* dixit uniuersam formam disciplinæ et descriptionem institutam, ut iterum § 19: *ab hac antiqua institutione*. *Mutandum putes* etiam Spir., ed. Crat., Uict. Ceteræ inuerse. Mox in archetypo fuit *ante dicta* (ut in ξχψ, Gzi omnibus); recte post B scriptum st a Manutio et ceteris omnibus. Qui enim, quom non de aliena oratione iam disputet et eius partis distinguat, sic loquitur: *quæ ante dicta sunt*, is necessario suam superiorem orationem demonstrat; cfr. ad § 21; § 73 aberratum non est.

4. *Qui quom uiderent &c.*) Ita hanc expositionem promiserat illis uerbis: *quorum fuit hæc institutio*, ut expectaretur liberum orationis initium (*Quom uiderent &c.*); sed quom interiecta essent illa: *in qua animaduertas &c.* positumque *illorum ratione*, his Cicero ipsius expositionis exordium relatiuo pronomine adiunxit. Est hæc illius generis, in quod frequenter incidit, ut, superiore et primaria orationis forma neglecta, ad ea, quæ interposita sunt, reliqua adcommodet, species una e multis. Deinde quomodo totius eius, quæ sequitur, periodi formam (quæ sic procedere debebat: *quom uiderent ita nos esse natos, ut et — apti essemus, — easque ipsas — adpeteremus, haberemus etiam —, totam &c.*) Cicero mutauerit dissoluta partitione, dictum st in excursu ad I, 23. Conatur Cicero ostendere, tripertitam philosophiæ diuisionem, quam Sextus Emp. VII adu. Math. 16 Xenocrati et Peripateticis tribuit

esse natos, ut et communiter ad eas uirtutes apti esse-

nam neque Plato neque Aristoteles ipsi ita descriptam habuerunt, etsi id inferioris ætatis scriptores quidam tradunt et ipse Cicero Acad. I, 19), ex humanæ naturæ elementis ortam esse. Physicæ tamen et dialecticæ originem perbreuiter et communiter significauit (*habere etiam insitam quandam cupiditatem scientiæ*), eamque significationem mediam interposuit inter ea, quæ ad moralem partem pertinent; ea enim societatem generis humani conplectitur. Uirtutes autem postquam duas nominauit, iustitiam et temperantiam, addit *ceteras eiusdem generis* (sic pro *ceterasque* Gzius etiam e Spir., cfr. 35 et V, 14), quas procliue st duas relicuas e quattuor primariis, prudentiam et fortitudinem, intellegere, ut Gzius facit. Uidetur tamen mihi aliud aliquid hoc loco obuersatum animo Ciceronis esse. Nam scientiæ cupiditatem, quæ a prudentia non facile separatur, postea conmemorat et ab his uirtutibus seiunctam quodammodo in altera parte ponit; idemque facit § 18, ut, fortitudine antea (17) significata, tamquam extra coetum, omnem honestatem, quæ e principiis naturæ ducatur, absoluat partim contemplatione rerum occultarum et disserendi cupiditate, partim, ut hic, iustitia et temperantia. Perspicuum mihi uidetur, utroque loco Aristotelis et Peripateticorum diuisionem τῆς διανοητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς significari, de qua hic satis erit agentem demonstrasse Ritterum in Hist. Philos. III p. 302 sq. et de Peripateticis post Aristotelem Stobæum Ecl. Eth. p. 246 et 292. Quod autem uirtutis ethicæ duas præcipuas species ponit, eam eius diuisionem, quamquam, qui Græce eam exposuerit, non habeo nominare, usitatam tamen fuisse, manifestum st ex II Off. 18, ubi omnis uirtus dicitur uerti aut in perspiciendo (διανοητικῇ) aut in animi motibus cohibendis (temperantia, altera pars τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς) aut in hominibus moderate utendis (iustitia, altera pars τῆς ἠθικῆς). Obscurarunt eum locum Goeringius et Beierus, dum ad ipsius Aristotelis formam adcommodare student, qui nulla certa ethicæ uirtutis partitione utitur; magis tamen aberrat Petersenius in Philosoph. Chrysipp. Fundam. p. 260, negans, illo loco uirtutis diuisionem tradi. Eodem spectant, quæ in Partitionibus Oratt. § 75 et 76 traduntur, etsi ibi minus adcurate temperantiæ nomine omnis uirtus ethica (quæ *in agendo* st) conprehenditur, huiusque altera species ponitur, quæ ad alios pertineat et in communione uersetur, iustitia. Huiusmodi igitur diuisionem hoc loco Ciceronis animo obuersatam esse credo, qui *ceteras eiusdem generis* non alias primarias, sed partis et species his

mus, quae notae inlustresque sunt, iustitiam dico, perantiam, ceteras generis eiusdem (quae omnes si artium relicuarum, materia tantum ad meliorem pa et tractatione differunt), easque ipsas uirtutes uid nos magnificentius adpetere et ardentius, habere e insitam quandam uel potius innatam cupiditatem s tiae, natosque esse ad congregationem hominum e societatem communitatemque generis humani, eaqu maxumis ingeniis maxume elucere, totam philosopl tris in partis diuiserunt; quam partitionem a Zenone retentam uidemus. 5. Quarum quom una sit, qua res conformari putantur, differo eam partem, quae q

ceteras) *ceterasque* LPCR tractatione) *tractationem* R adpetere) etiam) om. L insitam) *insitamque* P uel) *uelud* E et ad) *ad* C in ma maxume) *maxime in max.sing.*.R a Zenone) om. P esse retentam) ret esse LPCROr. 5. una) *ita* L conformari) *confirmari* EPCR

subiectas, uelut æquitatem, beneficentiam, alias, intellexit, q admodum V, 36, nominatis quattuor primariis uirtutibus, omnem uirtutis uim continent, tamen addidit: *et relicuas eiu generis.* Ea autem, quæ post scientiæ cupiditatem secunta communitate generis humani, cadunt sub iustitiæ notionem, Cicerone seorsum ponuntur, quod meminerat, locum de r publicis copiose a ueteribus illis pertractatum esse.

quæ omnes similes relicuarum artium &c.) Similitudinem u tum et artium ueteres sæpe conmemorant; cfr. II, 115, III, 49 67; ostendit igitur, uirtutes et materia, quod πάθη et ὁρμάς mode tur, et tractatione, quod ea boni et honesti notione in comm bus actionibus regant, differre in meliorem partem, ut splend res sint, quam artes. Eodem pertinet, quod sequitur, magnif tius nos uirtutes (quam artis) adpetere. Hæserunt Lbinus et uisius.

esse retentam) Sic etiam Spir. Tollitur sic hexametri u exitus, etsi eum Cicero ne in orationibus quidem semper ui (uid. Zumptius ad Uerr. p. 66), nedum hic.

5. *qua mores conformari*) Codex archetypus habuit *confir* (Pall. et Gzi omnes, EUψ, mgo Crat.); quis emendarit, nescio; (Marsus). Ethica mores non confirmat, sed constituit et, quales debeant, quærit et præcipit, hoc est, conformat. Confusio ho uerborum multis locis adnotata st. *Quis sit* alibi non adnotati

ps est huius quaestionis; quis sit enim finis bonorum, x; hoc loco tantum dico, a ueteribus Peripateticis ademicisque, qui re consentientes uocabulis differebant, ım locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur raeci πολιτικόν), grauiter et copiose esse tractatum.

III. Quam multa illi de re publica scripserunt! am multa de legibus! quam multa non solum praecepta artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dindi reliquerunt! Primum enim ipsa illa, quae subtilir disserenda erant, polite apteque dixerunt, tum defi-

quis) *qui* LPCROr. re) *in re* C illum) *eum* LPCROr. appellaturi uider) *appellamus* C Græci) *Græce* PCR re publica) *re* E quam — legibus) . L apteque) *atque* E tum def.) *cum def.* PCR

qui re consentientes &c.) Antiochi sententia, qui interiorem ciplinarum proprietatem parum curabat, Cicero, ut semper, itur (Legg. I, 38: *Aristotelem et Theophrastum, cum Speusippo, ocrate, Polemone congruentis re, genere docendi paullum differentis*, Acad. I, 18 et 22, Off. III, 20). *Illum locum* (pro *eum*) etiam ir. *Græci* Crat. et Uict., tum Ernestius; confirmant "tres optumi" i. Ceteri *Græce*, nec quicquam e codicibus adnotarunt. Quanto ere in hoc ciuili loco Peripateticorum industria Stoicorum prærierit, conmemorat Cicero etiam Legg. III, 14.

Cap. III. *quam multa — bene dicendi reliquerunt*) Rhetorim, quæ cum philosophia parum firmo uinculo coniungebatur, cero hic propter usum eloquentiæ in regendis hominibus ad cilem locum adiunxit, qui ipse in morali parte st; alibi (V, 10, id. I, 32, Legg. I, 62) cum dialectica coniungit, qui ei locus signabatur ab iis, qui eam philosophiæ partem faciebant, etiam Stoicis (uid. Diog. Laërt. VII, 41 et 42, Senec. Epist. 89, 16). rtis quas dicat, expositum st ad III, 4; his, in quibus præcepta ae dicendi continebantur, contrarias ponit orationes, quibus empla, eorum Peripateticorum, qui etiam oratores fuerant, ut metrius Phalereus (cfr. V, 7: *ab his oratores — extiterunt*). amquam autem oppositionis gratia *orationes* nominauit, deinde men, quasi uniuerse *libros* dixerit, omnem Peripateticorum scriendi rationem laudat. Aberrarunt Gzius et Orellius. Mox *tum finientes*, quod Gzius e tribus optumis suis codicibus posuit, toli, quod ita interpretor, utrumque eos suo tempore fecisse, ut tum finirent, tum autem partirenter.

nientes, tum partientes, ut uostri etiam; sed uos squalidius; illorum, uides, quam niteat oratio. 6. Deinde ea, quae requirebant orationem ornatam et grauem, quam magnifice sunt dicta ab illis! quam splendide! de institia, de fortitudine, de amicitia, de aetate degenda, de philosophia, de capessenda re publica, de temperantia, † hominum spinas uellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium,

illorum) *eorum* C 6. de temperantia) add. *de fortitudine* omnes. hominum) *homini de* E *hominum de* cett. *nec more hominum acu* Or. sine mendi nota. spinas) *spinis* PLCR

6. *de temperantia, hominum spinas uellentium*) In describendo Stoicorum disserendi genere imaginem sumpsit a chirurgis leniter et caute et minutatim artem exercentibus; sed simul eas res elegit, quarum nomina aliam obicerent imaginem in oratione notanda usitatam. Nam *spinas uellere* et *ossa nudare*, carnibus resectis, chirurgi st; sed præterea legenti disserendi spinæ et definiendi partiendique et spinosum dicendi genus occurrunt et oratio exilis, ossa, non carnem neque sanguinem habens (Brut. 68). Uerba Ciceronis in codice archetypo corrupta erant; sic enim scriptum ibi erat, ut est in optumis (Pal. 1, Spir., mgine Crat.): *de temperantia, de fortitudine hominum de spinas uellentium* (*homini* solus, ut uidetur, Erl. proprio mendo; etsi quis confidat silentio?). Hinc in cod. Moreli et deterioribus (etsi ex Uξ non adnotatur) factum *de spinis*, quod erat in editionibus ante Gruterum, nulla sententia. In cod. El. (1) audacter et inepte scriptum st: *de animis hominum spinas uellentium*. Adparet, uoces *de fortitudine* nescio quo errore ex superioribus repetitas esse, nec alia st origo præpositionis *de* ante *spinas*. Ne illud quidem obscurum, in his uerbis negationem deesse, quom hæc sit sententia, ueteres illos oratione non similis fuisse hominum spinas uellentium. Sed præterea in genitiuo editores hæserunt. Itaque, ut omittam uiolentos Lbini conatus, P. Marsus edidit: *de temperantia, nec more hominum uellentium spinas* (hoc ordine, sed *uellentium de spinis* etiam cod. Bas.), manifesto coniecturam, non codicem sequens, idque Gzius asciuit. Inutiliter hoc Heinrichius (ad Cic. Oratt. part. ined. p. 17 ed. Kilon.), quem Orellius sequitur, exornauit addita uoce *acu*, e qua quomodo *de* oriri potuisse putarit, miror. Fieri potest, ut aliquid eiusmodi, quale Marso uisum st, exciderit in loco uerborum repetitione perturbato (paullo rectius alii apud Lbinum: *more hominum non spinas* &c.; nec enim hoc tamquam nouom adiungitur). Fortasse

d eorum, qui grandia ornate uellent, enucleate minora cere. Itaque quae sunt eorum consolationes! quae co-ortationes! quae etiam monita et consilia, scripta ad immos uiros! Erat enim apud eos, ut est rerum ipsa-am natura, sic dicendi exercitatio duplex. Nam quid-uid quaeritur, id habet aut generis ipsius sine personis emporibusque aut, iis adiunctis, facti aut iuris aut no-minis controuersiam. Ergo in utroque exercebantur; aque disciplina ecfecit tantam illorum utroque in genere

quae sunt) *sunt* EC id) om. P iis) *hiis* E *his* Or. ecfecit) *efficit* E

men Cicero solum genitiuom superioribus adiunxit, significans, ec, quæ dicerent illi, hominum esse non spinas uellentium. Si im sic scripsisset: *quam magnifica sunt*, rectissume per adposi-nem adderetur: *hominum* &c. Nunc quom ante dixerit: *quam gnifice sunt dicta ab illis!* post plura interposita liberiore qua-m breuitate orationis usus uideri potest, quæ sic explenda sit: am *magnifice sunt dicta ab illis* — (ita ut ea sint) *hominum* &c. et *hominum* facillume *non* excidere potuit. Sed adfirmari nihil licet. In loco dubio non premam aliam suspicionem. Nam uo-s *de temperantia* minus commode extremo loco positæ uidentur potius hæc uirtus cum ceteris (*iustitia, fortitudine*) coniungenda isse, ut ab harum singularum uirtutum præceptis deinde oratio enderet ad præcepta de ætate degenda, de uniuersa philosophia c. Iam quom in codicibus sic scriptum sit: *de temperantia, de rtitudine*, pæne suspicor, duo etiam illa uerba alium olim locum buisse, et sic Ciceronem initio scripsisse: *de iustititia, de tem-rantia, de fortitudine.* Adnotandus deinde nominatiuos (*ut Stoici*) comparando sic interpositus, ut non conueniat cum primariæ ntentiæ forma, sed ἀπὸ κοινοῦ audiatur: *faciunt.* Exempla eius neris ascripsi ad II, 17.

Nam quidquid quæritur &c.) Notas et tritas in rhetorum scho-s diuisiones adtingit, primum quæstionis generalis (τῆς θέσεως) causæ (τῆς ὑποθέσεως) (uid. de inuent. I, 8, de Orat. I, 138 et 65, Orat. 46, ubi Aristotelis disciplina conmemoratur, Topic. et Partit. § 61, ubi θέσις *propositum* appellatur, &c.), deinde nerum controuersiæ, ex quibus status oriuntur, quæ Cicero hic in orat. 45, de Orat. II, 104 et 113, tria facit; quanta apud os et in aliis ipsius Ciceronis libris diuidendi diuersitas sit, per-quitur Quinctilianus lib. III c. 6.

dicendi copiam. 7. Totum genus hoc Zeno et qui ab eo sunt, aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt. Quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque uides, quo modo loquantur. Noua uerba fingunt, deserunt usitata. At quanta conantur! — Mundum hunc omnem oppidum esse

7. Zeno) *et Zeno* PCROr. qui ab eo) *ab eo qui* LCROr. concupierit) *cupierit* L quo modo) *quo* CR at) *aut* E conantur) *conatur* Or.

7. *Zeno et qui ab eo sunt*) Editum hactenus est: *et Zeno et ab eo qui* &c., inepta distractione; nam Zeno cum sua schola Peripateticis et Academicis contrarii ponuntur. Cfr. quae dixi ad II, 68. Ut edidi, erat etiam in Spirensi; nam quod Gzius in eo et Erl. prius *et*, sed simul in tribus optumis codd. alterum *et* omitti scribit, redarguitur ab Erlangensi. Ordinem hunc uerborum (*qui ab eo sunt*) in isdem tribus esse ait. De usu locutionis *esse ab aliquo* dixit Handius in Tursell. I p. 36.

aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt) Memorabilis haec est orationis figura; nam quom Cicero sic posuisset *potuerunt aut noluerunt*, ut infinitiuos eruendus esset ex sequenti uerbo finito (uelut *tractare*, si subiceretur *non tractarunt*), hoc ipsum uerbum cum negatione in unum contrariae notionis uerbum conflauit: *certe reliquerunt*, ut zeugmatis singularis species existat, cuius exemplum prorsus simile non reperio. *Relinquere* eadem significatione ponitur I, 18, Legg. I, 6. (Gzius et Otto putant *totum genus* pendere ab ipso uerbo *potuerunt*. Scilicet dicitur *multum, nihil possum*; quidni etiam *hoc genus non possum*, id est, non tractare possum? deinde autem: *hoc genus nolo?*) De Chrysippi arte rhetorica cfr. de Orat. I, 50.

At quanta conantur) Hunc locum, etsi non dubito, quin mendi aliquid habeat, tamen sic edo, ut ante Gzium scribebatur, quia correctio euidens non suppetit. Primum offendit nonnihil num- subita mutatio in *conantur* et *incendit* in hac coniunctione: *Excendit igitur*, ubi conclusionis forma, ut idem subiectum seruet postulare uidetur. Itaque Dau. et Ern. scribi uolebant *conatur*, idque in ed. a. 1480 repertum Orellius edidit, Zenonem significari putans. Mihi commodius de uniuersa schola, de qua ante Cicero dixit nec Zenonem a ceteris segregauit, hoc quoque dici uidetur; deinde autem unus aliquis Stoicus has sententias tradens animo concipi, ea orationis mutatione, de qua ad II, 22 expositum est

nostrum. — Incendit igitur eos, qui audiunt. Uides, quantam rem agas, ut, Circeiis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existumet. — Quid? ille incendat? Restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quae tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solum

Incendit igitur — audiunt) transp. post *existumet* Or. (*Incendi ergo eos* E) quantam rem) *quanta res* E agas) *agat* Or. ut Circeiis) om. E (*Circelis* P, *certe is* L *Cereolis* C) totum h. mund.) *mund. tot. hunc* E Restinguet) om. E citius) *potius* R tu) *tum* E regem — rhetoribus) Non. p. 164.

et similiter hic post *eos*, *qui* dicit *ardentem*; sed tamen id hoc loco, ut uerba nunc sunt, durius fit. Uitiosius est, quod de Catone sic dicitur, tamquam superiora de eo dicta sint: *Uides, quantam rem agas*, siue ἀποφαντικῶς hoc profertur, ut Catonem Cicero testetur, siue interrogatiue, ut quærat, animaduertatne. Nam quod Gzius audit: *si cum iis senseris*, primum Cicero in toto hoc loco Catonem a Stoicis separat et cum eo de iis tamquam seiunctis loquitur (ut paullo ante: *Itaque uides* &c.); deinde necessario hæc rei, quæ agitur, magnitudo in ea persona notari debet, quæ incendatne an non incendat, quæritur. (*Uide*, quod Ernestius substituebat, est cauere iubentis, quod ab hoc loco alienum st.) Itaque et ueteres quidam editores (Uen. 1480, Imt., Crat., qui in margine habet *agas*) et nuper Dauisi coniecturam sequens Schuetzius *agat* scripserunt, recte meo iudicio. Sed sententiaram ordo non recte procedit; illa enim, quæ ad magnitudinem rei augendam pertinent (*uides*, *quantam rem* &c.) subici necessario debere uidentur ipsi rei declarationi: *mundum — nostrum*, et tum demum addi, quid ex eo consequi uideatur: *Incendit igitur* &c. Si his illa postponuntur, caussalis particula abesse uix potest (*Uides enim*). Deinde hæc uehemens refutatio: *Quid? ille incendat?* necessario subici debet adfirmationi aut saltem eius aperta confirmationi (*Uides enim*). Itaque non sine caussa Dauisius et Matthiæus, quos Gzius et Orellius secuntur, uerba illa: *Incendit igitur — audiunt* inter *existumet* et *Quid? ille* &c. ponenda putarunt, confirmante aliquatenus illa, quam primam adtigi, numeri mutatione. Aptius enim transitus ad singularem fiet in illa ad Catonem orationis conuersione (*agat, qui hæc dicat*). Nec tamen hæc omnino certa sunt. Codices nihil iuuant; *quanta res* e solo Erl. adnotatur, in quo uoces aliquot hic, ut sæpe, neglegentia omissa sunt. (Eritne, qui coniungat: *Incendi ergo eos — uides* et ex eo exculpere aliquid conetur?) *Potius* pro *citius* Dau. ex El. (1), Mead., Ball.

esse sapientem, a te quidem apte ac rotunde; quippe; habes enim a rhetoribus; illorum uero ista ipsa quam exilia de uirtutis ui! quam tantam uolunt esse, ut beatum per se ecficere possit. Pungunt enim, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis, quibus etiam qui adsentiuntur, nihil conmutantur animo, et iidem abeunt, qui uenerant; res enim fortasse uerae, certe graues, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

IV, 8. Sequitur disserendi ratio cognitioque naturae; nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, et ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In his igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno conmutare gestiret. Res enim se praeclare habent, et quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet, praetermissum st? qui et definierunt pluruma et definiendi artis reliquerunt, quodque st definitioni adiunctum, ut res in partis diuidatur, id et fit ab illis et, quemadmodum fieri oporteat, traditur; item de contrariis; a quibus ad genera formasque generum uenerunt. Iam argumenti ratione conclusi ca-

ac) *atque* L *et* R Pungunt enim) *Pungunt* LPCROr. nihil) *nisi* C 8. his) *iis* (P) *hiis* E duabus) om. E se præclare) (*si* E) *præcl. se* LPCROr. habent) *habeat* E res) *tres* PCR oporteat) *oportet* C uenerunt) *deuenerunt* C

a te quidem apte et rotunde, — illorum uero ista ipsa) Potuit pergere eadem forma: *ab illis uero — quam exiliter;* sed post breuem parenthesin repetitis uerbis *ista ipsa* orationem mutauit.

Pungunt enim) *Enim* Gzius in Bas. et Gud. 2 addi narrat; oblitus est Erl. appellare et sine dubio Spir. Particula non tam caussam quam explicationem significat.

Cap. IV, 8. *In his igitur partibus duabus*) *Duabus* omittit etiam Spir. Excidisse potius in his codicibus aut in ipso meliorum principe puto, quam in ceteris additum esse, nec sine caussa, quom breuiter et coniuncte disserendi rationem cognitionemque naturae nominasset, significat, has esse duas partis e tribus.

ad genera formasque generum uenerunt) *Deuenerunt* ex ed. pr. ad Man. et deinceps proxumos propagatum st. Correxit Dav. e Par. 1, 2, Mead., El. (Oxx. et Gzi omnibus).

caput esse faciunt ea) Paullo insolentius hic poni *esse faciunt*,

put esse faciunt ea, quae perspicua dicunt; deinde ordinem secuntur; tum, quid uerum sit in singulis, extrema conclusio st. 9. Quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione concludentium eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo! Quid? quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione nec rationis sine sensibus exquiramus, atque ut eorum

ea quæ) *eaque* omnes. est) om. C 9. pluribus) *plurimis* E rationis) *rationes* C sine) om. E atque ut) *atque* Or.

Bremius recte sensit, quoniam alibi fere de iis ponitur, quæ libere fingantur aut in narrando inducantur, ut I N. D. 19 (ubi Epicureus de Platone loquitur) et 88 et III, 41, de opt. gen. orat. 17; hic de decreto et sententia dicitur. Sufficeret sane *caput faciunt ea, quæ.* (*Eaque*, quod ante Man. edebatur, reapse non differt.) *Perspicua* dicit πρόδηλα siue ἐναργῆ (Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 138 et II, 97, adu. Math. VIII, 141). Ordo, quem Cicero dicit, spectatur in iis, quæ concludendi caussa sumuntur, coniungendis et connectendis. Concluditur ad extremum, quid uerum sit, non, ut Gzius intellegit, in his ipsis, quæ sumpta sint (in propositione maiore et minore), sed in singulis rebus, quæ ad quærendum propositæ sint.

9. *argumentorum ratione concludentium*) Neque argumentum ipsum concludere alibi dicitur, sed concludi, neque ratione concludere, sed rationem (uid. ad I, 30); sed argumenta concludentia Cicero appellat, quæ conclusionem contineant et efficiant, *ratione* addit, ut recte et uere factam conclusionem distinguat a captiosa. Cogitauit Cicero de Aristotelis Analyticis et libro περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων. Oratio paullo duriorem omissionem uerbi habet, quom in priore membro magis intellegatur, uarietatem hanc inuentam ab illis esse, in secundo, ita traditam, ut simul dissimilitudo explicaretur. Mox etiam mgo Crat. habet *plurimis locis*, ut ea melioris familiæ scriptura putanda sit. Nimium tamen hoc est, et nescio quomodo etiam in optumis codicibus interdum *plurimis* pro *pluribus* scribitur, etiam ubi plane ineptus est superlatiuos, uelut I de R. P. 12, ubi plura ascripsit Orellius.

nec rationis) Mendum editionis primæ fere ad omnis ante Gruterum propagatum st, excepto Marso. Correxit Gruterus ex omnibus Pall. (Dau., Oxx., Gzius de codd. tacent. *Sine* exciderat etiam in Pal. 1).

atque ut eorum — ne separemus) In codicum scriptura: *atque*

alterum ab altero *ne* separemus? Quid? ea, quae dialectici nunc tradunt et docent, nonne ab illis instituta sunt? [inuenta sunt?] De quibus etsi a Chrysippo maxume est

ne) om. omnes, Or. [inuenta sunt] om. L *et inuenta* Or. sine uncis.

ut eorum alterum ab altero separemus, apertissume contrarium dicitur, atque debet; itaque olim Marsus, Iunta, Crat., nuper Gsius, sequens paucissumos et pessumos codices (Pal. 8, Bas., Gud. I), *ut* sustulerunt atque hoc sic superioribus adiungi uoluerunt, ut ostendatur, quid illo modo secuturum sit, hac sententia: atque sic eorum — separemus. Id aliquo modo ferri poterat, si superior oratio negatiuam formam haberet (*denuntiant, ne aut — aut*), ut uis particulae *ne* pertineret ad *atque*, etsi sic quoque Latina consuetudo potius negatiue hanc continuationem adiungi iuberet. Nunc quom adfirmatiuam formam prior sententia habeat (*denuntiant, ut*), deinde negatiue diuidatur (*neque — nec*), prorsus illa interpretatio euertitur. Uerum uidit Lbinus in curis secundis, particulam negatiuam uerbo adiunctam excidisse. (Dauisius *neque eorum*.) Praeterea, quoniam dicitur: *denuntio, ut ne facias*, non: *ut non*, requiri uidetur: *ut neue sensuum fidem — neu rationis*; uid. Wesenbergius Obseru. Critt. ad orat. pro Sest. p. 36. Et est sane legitumum; seruatane sit semper regula in hac diiunctione negationis, non audeo adfirmare.

instituta sunt? [*inuenta sunt?*]) Retinui quod in omnibus, praeter L nostrum, codicibus scriptum est (Grut., Dau., Oxx., Gsi); neque enim uidetur hoc ex eo ortum esse posse, quod inde a Iunta substituerunt: *instituta sunt et inuenta*. Nec tamen ullo modo in hac orationis forma ferri asyndeton illud et uerbi substantiui geminatio potest. (Debebat saltem dici: *nonne inuenta?* sed nihil omnino est, cur haec sic distrahantur et insigniantur.) Itaque prorsus credo teneri hic antiquom interpretamentum ascriptum ad uerbum *instituta*, quod significat, ab illis primum haec tractata esse et formam accepisse (cfr. ad § 3). Proxuma sic cohaerent: Quamquam Chrysippus Stoicus in dialecticis ita elaborauit, ut aliquid propriae laudis in hac parte Stoici habere uideantur, Zeno tamen, de cuius cum superioribus conparatione et ab iis discessione quaeritur, multo minus in hoc genere elaborauit quam ueteres. Ab ipso autem Chrysippo (*ab hoc*, qui praeter ceteros excellit) quaedam non melius docentur et traduntur, quam ueteres tradiderant. Nominatiuos *ueteres*, in quo Lbinus et alii haeserunt, minus habet offensionis, quod, quom uerbum in tota hac sen-

ratum, tamen a Zenone minus multo quam ab anti-
ab hoc autem quaedam non melius, quam uete-
quaedam omnino relicta. 10. Quomque duae sint
, quibus perfecte ratio et oratio conpleatur, una in-
endi, altera disserendi, hanc posteriorem et Stoici
eripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt,
nnino ne adtigerunt quidem. Nam e quibus locis,
i thesauris, argumenta depromerentur, uostri ne su-
ti quidem sunt, superiores autem artificio et uia
derunt. Quae quidem res ecficit, ne necesse sit is-
de rebus semper quasi dictata decantare neque a
nentariolis suis discedere. Nam qui sciet, ubi quic-
positum sit, quaque eo ueniat, is, etiam si quid
um erit, poterit eruere, semperque esse in disputando
Quod etsi ingeniis magnis praediti quidam dicendi
m sine ratione consecuntur, ars tamen est dux cer-
quam natura. Aliud est enim poëtarum more uerba
re, aliud ea, quae dicas, ratione et arte distinguere.

ue) *tum* E 10. perfecte) *perfecta* E ne adt.) *non att.* L ecficit) *ef-*
PBOr. commentariolis) *commentatoribus* R etsi) *si* C magnis) *magis* L
ntur) *consequitur* E est dux) *dux* E est enim) *enim est* R

ἀπὸ κοινοῦ adsumatur, actionem non minus facile suc-

. *priorem autem illi* &c.) Notabiliter *illos* dixit, quos pro-
nominarat, *hos*, quos prius. Sed tempore et cognitione pro-
erant Stoici quam *ueteres* illi; cfr. § 12. Topicam Aristo-
significari et ita laudari, ut oratorem magis audias quam
ophum, adparet.

ae quidem res ecficit, ne) Sic ed. prima et a. 1480, tum
utio ceteri ad Gzium. Reliqui ueteres editores, Gzius ex
isque omnibus *ecfecit;* mihi id ex Erl. non adnotatur. Me-
tiam artis, quae ab illis inuenta nunc extet, ecfectus uidetur
cari uerbis *quae res*, quam ipsius inuentionis. Uerbo, quod
ficio, sunt qui tradant, a Cicerone eiusque aequalibus semper
, numquam simplex ne subici, quos et hic locus refellit et
e Wesenbergio adnotatus, ad Attic. VI, 1, 16. Mox *quod si*
E, Bas. *Est* post *tamen* omittit etiam Spir., non recte in
nodi apodosi.

V. 11. Similia dici possunt de explicatione naturae, qua hi utuntur et uostri, neque uero ob duas modo caussas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis et religionis metus; sed etiam modestiam quandam cognitio rerum caelestium adfert iis, qui uideant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo, et magnitudinem animi deorum opera et facta cernentibus, iustitiam etiam, quom cognitum habeas, quod sit summi rectoris ac domini numen, quod consilium, quae uoluntas; cuius ad naturam apta ratio uera illa et summa lex a philosophis dicitur. 12. Inest in eadem explicatione naturae insatiabilis quaedam [e] cognoscendis rebus uoluptas, in qua una, con-

11. qua) *quæ* E hi) *ii* L *hic* E ut) *et* E caelestium) om. P iis) *his* E iustitiam) om. P ac domini) *et dom.* PCR apta) *aperta* L dicitur) *datur* C
12. [e] cognoscendis) *cognosc.* E, sine uncis Or. *in cogn.* R

Cap. V, 11. *qua hi utuntur et uostri*) *Hos* appellat, quos supra, quia remotiores erant, sæpius contrario pronomine (*illos*) demonstrauit (5, 6, 8, 9, 10), opinor, quia, quom topica, quæ eorum propria erant, conmemorasset, animo propiores occurrebant. Sed in hac significatione, quid utrique similiter faciant, scribendum uidetur: *et hi utuntur et uostri*, ex qua scriptura in Erl. codice ortum puto *quæ*.

sed etiam modestiam) Lbinus malebat *sed quod etiam*, Davisius *sed et quia*, nimis seuere orationem exigentes ad normam; uid. exc. ad I, 23. Mox *cælestium* omittitur etiam in Gud. utroque, Bas. Genus præcipuum rerum, quas inuestigare in physicis studebant, Cicero nominat (cfr. ad III, 37). Quæ secuntur, maxume de summo rectore et de eius ad naturam apta ratione, quæ sit summa lex, ea e media Stoa hic, præeunte, ut uidetur, Antiocho, ad ueteres translata esse, facile sentiet, qui uel e N. D. I § 36 et 40, Legg. I, 18 et II, 8 Stoicorum sententias et orationem norit (Diog. VII, 88 &c.). *Ac domini* (pro *et dom.*) Uict., tum Gz. ius e quattuor optumis suis codd.

12. [*e*] *cognoscendis rebus*) Præpositio aberat etiam a Spir. Potest ablatiuos breuius positus quasi instrumentum uoluptatis percipiendæ significare. Marsus edidit: *in cognoscendis*. Tum *possimus* (quo uerbi modo qualitas uoluptatis magis coniungitur cum magnitudine) plures ueteres editiones (Uen. a. 1480, Crat.); pos-

ectis rebus necessariis, uacui negotiis honeste ac liberaliter possimus uiuere. Ergo in hac ratione tota de maxumis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut et deos esse et quattuor ex rebus omnia constare dicerent. Quom autem quaereretur res admodum difficilis, num quinta quaedam natura uideretur esse, ex qua ratio et intelle-

negotiis) *et otiis* E possimus) *possumus* LROr. et quattuor) *quia quattuor* E natura) *ni* C

sumus a Manutio omnes tacite, nisi quod Gzius editiones ueteres conmemorat, non codices.

num *quinta quædam natura esset* &c.) Apertum st, *σῶμα* illud *κυκλοφορητικὸν*, *αἰθέριον*, *ἀμετάβλητον* significari, e quo Aristoteles cælestia orta esse docet (de cælo libr. I, 2 et 3, II, 7 aliisque locis, quos Krugius in Hist. Philos. Ant. p. 256 citat), quodque posteriores conmemorando celebrarunt, uelut Sextus Empiricus (Hypot. libr. III, 31, adu. Math. X, 316), Plutarchus (de plac. phil. I, 3), Diogenes (V, 31), Stobæus (Ecl. Physic. p. 308 Heer.), quos Krugius nominat, aliique, quos Cotelerius ad Clementis Recogn. VIII, 15 et Dauisius ad Ciceronis Acad. I c. 7 enumerant. Eandem quintam naturam a Xenocrate aperte conmemoratam fuisse, auctor est Simplicius in Aristot. Phys. VIII p. 268 A (in editione Berol. scholiorum Aristot. p. 427). Cicero adtingit etiam Tuscul. I, 22 et Acad. I, 26, et utroque loco, ut hic, conuincitur, quam ex non limpidis fontibus cognitionem philosophiæ Aristotelis duxerit. Nam animum ex hoc quinto genere materiæ et corporis ortum esse, nusquam Aristoteles dixit, qui diligentissumo animum a corporea natura seiunxit. Antiochus, ut opinor, quom Stoici igneum animum facerent, Aristotelem quoque induxit animum ex elemento aliquo fingentem; nam apud ipsum Ciceronem hanc confusionem natam non arbitror, qui hæc omnia ab aliis sumpserit. Interpretes ne in Tusculanarum quidem loco, cui omnis machinas frustra admouent, ut a Cicerone culpam non recte conuersi *ἐντελεχείας* nominis amoliantur, alterum hunc grauiorem errorem adnotarunt, qui ab aliis ante aliquot sæcula animaduersus est. (*Ἐντελέχειαν* tamen esse quintam illam naturam, ne Cicero quidem dixit, quod Gzius et Otto et alii narrant, etsi coniunctionem aliquam harum notionum fingit, quæ nulla st.) Zenonis de ignea animi natura et ignis inter elementa principatu notissuma sententia st.

V. 11. Similia dici possunt de explicatione naturae, qua hi utuntur et uostri, neque uero ob duas modo caussas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis et religionis metus; sed etiam modestiam quandam cognitio rerum caelestium adfert iis, qui uideant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo, et magnitudinem animi deorum opera et facta cernentibus, iustitiam etiam, quom cognitum habeas, quod sit summi rectoris ac domini numen, quod consilium, quae uoluntas; cuius ad naturam apta ratio uera illa et summa lex a philosophis dicitur. 12. Inest in eadem explicatione naturae insatiabilis quaedam [e] cognoscendis rebus uoluptas, in qua una, con-

11. qua) *quæ* E hi) *ii* L *hic* E ut) *et* E caelestium) om. P iis) *his* E iustitiam) om. P ac domini) *et dom.* PCR apta) *aperta* L dicitur) *datur* C
12. [e] cognoscendis) *cognosc.* E, sine uncis Or. *in cogn.* R

Cap. V, 11. *qua hi utuntur et uostri*) *Hos* appellat, quos supra, quia remotiores erant, sæpius contrario pronomine (*illos*) demonstrauit (5, 6, 8, 9, 10), opinor, quia, quom topica, quæ eorum propria erant, conmemorasset, animo propiores occurrebant. Sed in hac significatione, quid utrique similiter faciant, scribendum uidetur: *et hi utuntur et uostri*, ex qua scriptura in Erl. codice ortum puto *quæ*.

sed etiam modestiam) Lbinus malebat *sed quod etiam*, Dauisius *sed et quia*, nimis seuere orationem exigentes ad normam; uid. exc. ad I, 23. Mox *cælestium* omittitur etiam in Gud. utroque, Bas. Genus præcipuum rerum, quas inuestigare in physicis studebant, Cicero nominat (cfr. ad III, 37). Quæ secuntur, maxume de summo rectore et de eius ad naturam apta ratione, quæ sit summa lex, ea e media Stoa hic, præeunte, ut uidetur, Antiocho, ad ueteres translata esse, facile sentiet, qui uel e N. D. I § 36 et 40, Legg. I, 18 et II, 8 Stoicorum sententias et orationem sumsit (Diog. VII, 88 &c.). *Ac domini* (pro *et dom.*) Uict., tum Gzius e quattuor optumis suis codd.

12. [*e*] *cognoscendis rebus*) Præpositio aberat etiam a Spir. Potest ablatiuos breuius positus quasi instrumentum uoluptatis percipiendæ significare. Marsus edidit: *in cognoscendis*. Tum *possimus* (quo uerbi modo qualitas uoluptatis magis coniungitur cum magnitudine) plures ueteres editiones (Uen. a. 1480, Crat.); pos-

ectis rebus necessariis, uacui negotiis honeste ac liberaliter possimus uiuere. Ergo in hac ratione tota de maxumis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut et deos esse et quattuor ex rebus omnia constare dicerent. Quom autem quaereretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura uideretur esse, ex qua ratio et intelle-

negotiis) *et otiis* E possimus) *possumus* LROr. et quattuor) *quia quattuor* E natura) *ni* C

sumus a Manutio omnes tacite, nisi quod Gzius editiones ueteres conmemorat, non codices.

num *quinta quædam natura esset* &c.) Apertum st, σῶμα illud κυκλοφορητικὸν, αἰθέριον, ἀμετάβλητον significari, e quo Aristoteles cælestia orta esse docet (de cælo libr. I, 2 et 3, II, 7 aliisque locis, quos Krugius in Hist. Philos. Ant. p. 256 citat), quodque posteriores conmemorando celebrarunt, uelut Sextus Empiricus (Hypot. libr. III, 31, adu. Math. X, 316), Plutarchus (de plac. phil. I, 3), Diogenes (V, 31), Stobæus (Ecl. Physic. p. 308 Heer.), quos Krugius nominat, aliique, quos Cotelerius ad Clementis Recogn. VIII, 15 et Dauisius ad Ciceronis Acad. I c. 7 enumerant. Eandem quintam naturam a Xenocrate aperte conmemoratam fuisse, auctor est Simplicius in Aristot. Phys. VIII p. 268 A (in editione Berol. scholiorum Aristot. p. 427). Cicero adtingit etiam Tuscul. I, 22 et Acad. I, 26, et utroque loco, ut hic, conuincitur, quam ex non limpidis fontibus cognitionem philosophiæ Aristotelis duxerit. Nam animum ex hoc quinto genere materiæ et corporis ortum esse, nusquam Aristoteles dixit, qui diligentissume animum a corporea natura seiunxit. Antiochus, ut opinor, quom Stoici igneum animum facerent, Aristotelem quoque induxit animum ex elemento aliquo fingentem; nam apud ipsum Ciceronem hanc confusionem natam non arbitror, qui hæc omnia ab aliis acceperit. Interpretes ne in Tusculanarum quidem loco, cui omnis machinas frustra admouent, ut a Cicerone culpam non recte conuersi ἐντελεχείας nominis amoliantur, alterum hunc grauiorem errorem adnotarunt, qui ab aliis ante aliquot sæcula animaduersus est. (Ἐντελέχειαν tamen esse quintam illam naturam, ne Cicero quidem dixit, quod Gzius et Otto et alii narrant, etsi coniunctionem aliquam harum notionum fingit, quæ nulla st.) Zenonis de ignea animi natura et ignis inter elementa principatu notissuma sententia st.

gentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius g
essent, quaereretur, Zeno id dixit esse ignem; no
deinde aliter, sed ea pauca; de maxuma autem re
modo, diuina mente atque natura mundum uniu
atque eius maxumas partes administrari. Materiam
rerum et copiam apud hos exilem, apud illos u
mam reperiemus. 13. Quam multa ab iis conqui
conlecta sunt de omnium animantium genere,
membris, aetatibus! quam multa de rebus iis, qu
gnuntur e terra! quam multae quamque de rebus
et caussae, cur quicque fiat, et demonstrationes,
admodum quicque fiat! qua ex omni copia pluru

mente) *ratione* C atque eius) *et eius* E *at eius* L copiam apud h
eos cop. LPCR 13. iis) *his* EPLOr. omnium) *omni* E iis) *his* L q
om. R quicque) *quæque* C fiat) *fiet* E quicque) *quidquid* E *quæque*
fiat) *fiant* omnes, Or. (etiam E ex mea coll.) copia) *materia* (punctis
pia L

et copiam apud hos exilem) Sic editur inde a Manutio,
firmant Erl. et Spir., id est, melior familia. Deteriores cet
ut nostri et ueteres editiones: *et apud eos copiam* (Par. tre
Mead., El. (1), C. C. C., Eχψ, relicui Gziani). Ex leuicule
inutiles et peruersæ Dau. et Gzi coniecturæ natæ sunt. (
naturam uero rerum.) Mox *ab iis* necessario scripsi (ut erat
R), id est, ab iis, qui proxume (uoce *illos*) demonstra
Nam hic quidem *ab his* referri non poterat nisi ad Stoic
quibus dixerat: *apud hos.*

13. *de rebus iis, quæ gignuntur e terra*) περὶ φυτῶν. S
cero hac circumlocutione uti (V, 33, Acad. I, 26, N. D. II, 2
quod unum aptum totius generis nomen non habebat; nam
non conprehenduntur arbores, plantæ apud Latinos aliter di
(In iis locis, in quibus Forcellinus et Schellerus plantam p
ecdochen φυτόν intellegi tradunt, partim apertissumum et
priam significationem necessario retineri, ut apud Colum.
med. *et semine et plantis*, partim nihil obstat, quo minus
tur, ut apud Iuuen. III, 227.) De N. D. II, 86 breuitatis
stirpes dicit (*stirpium similis aut bestiarum*), sed § 28: *ea,*
stirpes terra continentur; infra V, 33 *arbores et stirpes;* cfr. § 1
nius *terra edita* uertit (lib. XII init.). Aristotelis et Theophras
storia naturali libros significari, manifestius est quam ut dici
cur quicque fiat — quemadmodum quicque fiat) Sic e

na argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam dam. Ergo adhuc, quantum equidem intellego, ion uidetur fuisse mutandi nominis. Non enim, ı non sequebatur, idcirco non erat ortus illinc. ı etiam Epicurum, in physicis quidem, Democrito. Pauca mutat, uel plura sane; at quom de

ma) *necessaria* R sumuntur) *sequuntur* C cuiusque) *cuius* E enim sequebatur) *sequebantur* L Epicurum) *Epicurorum* E *Epicureo-* *dicure horum* R Democritium) *Democritum* omnes. uel) *ut* E at) plur.) *e plur.* EPCROr.

tigiis codicis Erl., e quo mihi hæc notatur scriptura: *te fict — quitquid fiant;* Gzius ex eo et Spir. profert: *uid fiet* (Sp. *fiat*) — *quidquid fiat.* Ceteri editores, qui codices habuerunt, tacent. (Ox. E altero loco *quoque.*) eundem seruari debere et tantum uocem interrogatiiri (*cur* et *quemadmodum*), ipsa forma orationis ostendit. *uid* recipiendum segniorem me fecit Erlangensis codicis ia; dicetur de hac re ad V, 24. Paullo post sic loqui-, tamquam hoc præcipue agatur, nouomne scholæ nomen oriri debuerit, ac non illud, re an uerbis Zeno a ueterepet.

critium puto) Recte sic Uictorius et Orellius mendum orrexerunt. Nam præterquam quod ipsum hoc ineptislur: *Epicurum puto Democritum*, pro eo quod est: *quasi uendam Democritum esse puto* (longe aliter Acad. I, 6: , *id est*, *Democritum probarem*; nam qui Epicurum proeritum probat), omnino hoc totum abhorret a sententia . Negat enim Cicero, caussam fuisse, cur Zeno nouæ tor existeret ac non Peripateticus siue Academicus appeltsi paullum deflecteret; itaque addit, se etiam Epicurum riti schola numerare. Non Platonem aut Aristotelem eficere uolt, sed Platonicum aut Aristotelium. Eodem iere interdum *Epicurus* scribitur pro *Epicureo*, ut in Erl. Hic autem pro *Epicurum* etiam Pall. 1 et 6 *Epicurorum*, i Pall., Oxx. omnes *Epicureorum*, Par. 1 et 3 *Epicu-*

mutat, *uel plura sane; at quom de plurumis*) Hæc sic puto: Pauca mutat, uel, si quis ita mauolt, plura sane, pauca dici possint. In *sane* significatur concessio non r resistentis (ut II Acad. 105). Ita dubitatur tantum, beada sint, quæ Epicurus mutarit. Alii sic enarrant:

plurumis eadem dicit, tum certe de maxumis. Qu idem quom uostri faciant, non satis magnam tribuu inuentoribus gratiam.

VI. 14. Sed haec hactenus. Nunc uideamus, quae de summo bono, quod continet philosophiam, quid ta dem adtulerit, quamobrem ab inuentoribus, tamquam

idem) *item* LPCR (*quit idem* E) 14. haec) *hic* E quid) *ecquid* Or.

"etiam plura mutet, quam iam mutauit," ut hoc dicatur, etiam una et altera mutatio adcesserit, nihilo minus hoc indicandum fore. Sed praeterquam quod haec concessio nimia st (data enim hac uenia, non potest pro certo poni, cum de plurumis et maxumi eadem dicere), non puto in hoc transitu a rei factae declaratione (*mutat*) ad concessionem coniunctiuom modum, qui specialiter ex indicatiuo audiri posse, quomodo e subsequenti coniunctiuo eruitur indicatiuos (III, 21). Itaque Dauisius scribi uolt: *pauca mu tet, uel plura sane*; atqui pauca eum mutare, constabat. Gzio tem placet: *pauca mutat; mutet uel plura sane;* in qua coniectura male concurrunt *uel* et *sane*, et nimis dura coniunctio orationis est. *De plurumis* necessario cum Lbino, Dauisio, Schuetzio scribendum erat. Nam neque per se ullam habet sententiam orationis Latinae formam *e plurumis eadem dicere*, quom significatur (ut profecto significatur) plurumarum rerum consensio, neque uariari in hac contrariorum coniunctione potest: *quom de plurumis tum certe* (si de plurumis non concedas) *de maxumis.* Habuit ta men codicum scriptura defensores Wopkensium (Lectt. Tull. p. 8 enallaga utentem, quid *e* significet, non dicentem, et Gzium, q *e plurumis* putat esse "quoad plaruma," ascribens locum corru ptum de Off. I, 51, in quo *e quibus legibus cetera obseruentur* u esse "quoad quas leges." (Sanarat pridem eum locum Gulieli emendatio, quam et sententia et orationis forma manifesto uera esse euincunt.) Oxx. *e pl.* adnotant e $\psi\chi$, *plur.* ex U, ut in l mendum correctum fuisse uideatur.

Quod idem) Sic Ernestius fortasse casu; Gzius confirmari a Gud. 2, Bas., Mon., "editisque ueteribus praeterea multis Editiones ueteres omnes *item* et sic in illis codicibus uidet fuisse; *idem* cum Erl. (et Ox. ξ) habuit, opinor, Spir. Cfr. Gerhardus et Klotzius ad Lael. § 14. (Pro *non* Pal. 1 *nam*.)

Cap. VI, 14. *quid tandem adtulerit*) Man. et ceteri deinceps *ecquid tandem* contra codices (Oxx., Gzi omnia) nec necessario

entibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam a Cato, diligenter est explicatum, finis hic bonorum et is a Stoicis et quemadmodum diceretur, tamen ego oque exponam, ut perspiciamus, si potuerimus, quidm a Zenone noui sit adlatum. Quom enim superio- s, e quibus planissume Polemo, secundum naturam uire summum bonum esse dixissent, his uerbis tria

explicatum) *explicatus* C bonorum) add. *qui continet philosophiam* (*philosophari* R) omnes. et) om. R quis) *qui* EC noui) *nouum* C planissume) *plenissime* CR dixissent) *dixisset* ELOR tria) transp. post *Stoici* C

mox dicit *quidnam* (quasi aliquid tamen esse credens), non *ecquidnam* (quasi plane suspicans, nihil esse).

est explicatum, finis hic bonorum &c.) Ita Dauisius e Parisi- tribus, Mead. Adcedunt EUψ, Gzi, excepto Gud. 2, omnes, ut parum illam orationis, quæ in superiorum editionum scriptura at, hic in uno et altero codice errore librari male uerba conigentis ortam esse adpareat. Quæ in codicibus adduntur uerba, iure Ernestius damnauit, Gzius omisit. Recte supra ponuntur, i, postquam de dialecticis et physicis dixit, redit ad grauissuum suo iudicio partem, quam ante (§ 5 et 8) distulerat; hic itidissume repetuntur. Tum *et qui* etiam ed. a. 1480 et e prima m. et Lbinus; paullo post Ernestius *si poterimus*, ut in Eξ ribitur; adtigi hoc in disput. de formis quibusdam uerbi Lat. II 5 not.

e quibus planissume Polemo) Ceteri enim magis idem significant quam plane et perspicue dixerant. *Plenissime* ex uno testatur Ox. χ, *planissume* Crat. in margine, Marsus, Uimius. Antiochus (nam huius auctoritatem, non ipsius Polemonis scripta Ciceronem sequi, adparet ex Acad. II, 131) quam deliter ipsam Polemonis uerborum formulam expresserit, non constat. Polemonis liber περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου nominatur a lem. Alex. Strom. VII p. 304 Sylb.

tria significari Stoici dicunt) Quinam Stoici hanc triplicem gnificationem exposuerint, ignoro; nec uidentur id facere posse, quin faterentur, ambiguum suum esse finem et interpretaone extrinsecus ascita terminandum. Itaque nonnihil dubito, ne Stoicis hæc tribuantur; Antiochi esse potius arbitror. Posidonius certe apud Galenum de Placitis Hippocr. et Plat. p. 291 fr. Beierus ad Cic. Off. II p. 429) eos reprehendit, qui Stoicum em (τὸ ὁμολογουμένως ζῆν) alio detorqueant.

significari Stoici dicunt, unum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quae natura euenirent hunc ipsum Zenonis aiunt esse finem, declarantem illud, quod a te dictum st, conuenienter naturae uiuere

esse finem) *fin. esse* LPCROr.

unum eiusmodi, uiuere adhibentem &c.) Quom demonstretur explicatio, quæ statim adiungitur, non sine caussa Ernestius scribendum iudicasse uidetur *huiusmodi;* nam *eiusmodi* aut ad superius aliquid referri uidetur aut relatiuam orationem postulare. Sed ipsa illa explicatio relatiuæ orationis locum tenere uidetur (quasi sit: *unum eiusmodi, ut sit uiuere* &c.), quemadmodum pro Rosc. Am. 17: *Nam duo isti sunt T. Roscii homines eiusmodi: alter plurumarum palmarum uetus ac nobilis gladiator habetur; hic autem* &c., et in Uerr. II, 187: *aspicimus lituras eiusmodi quasi quædam uolnera tabularum recentia.* In inperfecto *euenirent* hic Ernestius hæsit, supra libr. II, 34 non hæserat. Nam et ibi et III, 31 lecta et hæc Chrysippi formula, *ζῆν κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων.* Eius enim esse, Diogenes Laërt. (VII, 87) et Stob. (Ecl. Eth. p. 134) testantur. Declarabat autem, a Stoicis communem illam et rationalem naturam intellegi, cui singulis parendum esset. Itaque Posidonius illo, quem paullo ante indicaui, loco ait: *κατ' ἐμπειρίαν τῶν κατὰ τὴν ὅλην φύσιν συμβαινόντων.* Ex illa autem *ἐμπειρίᾳ* deriuabatur *ἡ ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ εὐλογιστία*, quam finis loco Diogenes Babylonius habebat (Diog. VII, 88, Stob. p. 134, Clem. Alex. Strom. II p. 179 Sylb. Plutarchus adu. Stoic. c. 27 p. 1072 F pro Diogene Antipatrum nominat).

hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse &c.) Non hæc ipsa Zenonis fuisse uerba dicit, ut Gzius putat, sed nihil aliud in iis contineri, nisi ipsum Zenonis finem: hanc tantum declarationem esse eius, quod breuius is dixisset et Cato posuisset (*declarantem illud, quod* &c.). Itaque hanc quidem formulam, *conuenienter naturæ uiuere,* ipsi Zenoni tribuit, et in eo totius huius loci disputatio uersatur, quom ostendatur, Zenonem eodem fine usum esse, quo ueteres illos, tantum aliter eum declarasse. Tradunt tamen Zenonis formulam fuisse *ὁμολογουμένως ζῆν*, Cleanthem demum *τῇ φύσει* addidisse (Stob. p. 134, Clem. Alex. Strom. II p. 179 Sylb.) Sed Diogenes (VII, 87) iam Zenonem alicubi eodem modo locutum esse scribit, adposito etiam libri nomine. (Cfr. ad III, 21.) *Esse finem* etiam Spir.

(15.) alterum significari idem, ut si diceretur, officia omnia media aut pleraque seruantem uiuere. Hoc sie expositum dissimile st superiori. Illud enim rectum st (*κατόρθωμα* dicebas) contingitque sapienti soli; hoc autem inchoati cuiusdam offici st, non perfecti, quod cadere in nonnullos insipientis potest. Tertium autem,

15. significari) *significare* LPCR ut si) *ut* LR *uter* C pleraque) *plena* E seruantem) add. *idem* L rectum st) *rectum quod* LPCROr. contingitque) *contingit* COr.

15. *alterum significari idem*) Sic Gzius etiam e Spir., hoc est: alterum, quod significaretur, esse idem ut si &c. Quom sufficeret (post illa *tria significari*, *unum eiusmodi* &c.) *alterum idem* &c., Cicero, quod nonnulla interuenerant, uerbum iterum posuit. *Si* post *ut* addidit Lbinus, confirmauitque Pal. 1, tum Spir. Intellegitur externa actionum conuenientia cum naturæ regula officiisque, quæ illa regula constituuntur, non coniuncta cum perfecto illo animi et uoluntatis consensu cum naturæ lege.

illud enim rectum st (*κατόρθωμα dicebas*) *contingitque*) Sic omnibus litteris etiam Spir., nec dubitari debet de Pal. 1, e quo Gruterus edidit: *rectum st* (*quod κατ. dic.*) *contingitque*, omissum *quod* aut non animaduertens aut de eo ideo tacens, quod recte abesse non uidebat. Ueram esse hanc scripturam, etiam ex eo intellegitur, quod deteriores quoque codices habent *contingitque* (ceteri Pall., Par. tres Dauisi, Mead., Gzi præter Bas. De Oxx. mihi non liquet. E Dauisianis soli El. (1) et C. C. C. *contingit*, hic tamen est *rectum*), persuadetque orationis concinnitas in his: *illud rectum st et: hoc inchoati cuiusdam offici st.* Dicat aliquis, *illud* non recte referri ad totum illud *uiuere adhibentem scientiam* &c., quia in eo non unum sed multa *κατορθώματα* insint. Sed in eandem difficultatem altera scriptura incurrit in pronomine *hoc*; et eo facilime hic a tota uita ad singulas actiones transitus ferendus est, quoniam *κατορθώματα* apud Stoicos non numerantur, et qui semel κατορθοῖ, semper *κατορθοῖ*. Parenthesis abrupte interiecta st (quo genere Liuius fere utitur), non relatiuo pronomine adnexa, quod non nunc primum *κατόρθωμα* Latine uertit, sed breuissume significat, quam Stoicorum uocem ab ipse Catone positam eodem modo interpretetur. (Erit enim fortasse, qui requirat: *κατόρθωμα enim ita dicebas*, quod recte scriberetur, non necessario.) Similiter Acad. II, 38 interponitur: *Græci id οἰκεῖον appellant.*

Tertium autem, omnibus aut maxumis — fruentem uiuere) Hoc

omnibus aut maxumis rebus iis, quae secundum

aut) om. E

est: tertium autem significari &c. In recentioribus aliquot editio malo hæc sic continuantur: *uiuere, hoc non est &c.*, ubi pr saltem *id* dicendum erat, ac tamen hoc loco uitiose abund obscuratur autem in illa distinctione primaria sententia. Pr tem Gud. 2 *aut;* et poterat placere, si meliorem auctoritatem beret (ut V Tusc. 84); necessarium non esse, ostendit uel proxume dictum st: *officia omnia media aut pleraque.* Deind omittit etiam codex Spirensis, et probari posse Gzius putauit, uersissume; nam *omnia maxuma* dicerentur ut *omnia minum* est, *uel maxuma*, prorsus omnia, ne maxumis quidem exclusis ad III, 3), quod hinc alienissumum esse, manifestum st. D satis loquitur ipsa res. Nam in hac tertia sententia aut requirebantur aut, si non omnia, maxuma (pluruma et maxu uid. § 27 et 34 et 60 et Acad. I, 22. Postremo Gzius etiam e dedit *secundum naturam sunt*, quod ego non magis hic pr potui quam similem indicatiuom in III, 31; ita enim hæc in tiam interpretationem includuntur, ut non certum et definitu quæ res sint secundum naturam. Redit autem Cicero ad pr tempus (*dicunt*), quom bis inperfectum interposuisset; uid. a 67. Sed hæc minuta. Illud grauius, quod a nullo hactenus maduersum st, Ciceronem, id est Antiochum, in ambiguitatem paruam incidere in toto hoc loco et relicuis, quibus eandem adtingit. Nam ueteres illi ad beatam uitam requirebant *bona* aut maxuma et pluruma, ut Polemo (apud Clementem Strom. II p. 180) *φαίνεται τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι β μενος ἀγαθῶν πάντων ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων,* bonorum a longe summum uirtutem. Itaque et apud hunc uirtus in fine principatum tenebat, ut mox Cicero ait, et Aristoteles et X crates eam aperte nominabant, ille *χρῆσιν ἀρετῆς* ponens (ui V, 26), hic *κτῆσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς.* Sed Cicero pro *bonis* tuit ea, quæ sunt secundum naturam, quæ quom Speusippu minabat, separabat ab ipsa uirtute (apud Clem. Alex. Strom. *τὴν εὐδαιμονίαν ἕξιν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν*), etiam manifestius e media Stoa (uid. exc. ad II, 38) prima na ut Acad. I, 22 (*et utrisque hic bonorum finis uidebatur, adi quæ essent prima natura quæque ipsa per se expetenda, aut aut maxima*). Itaque hic finis non differt a Carneadio ille qui II, 35 et 42 et V, 20 commemoratur, nisi quod in eo non

'am sint, fruentem uiuere. Hoc non est positum in nostra actione; conpletur enim et ex eo genere uitae, quod uirtute fruitur, et ex iis rebus, quae sunt secun-

sint) *sunt* EOr. conpletur) *complectitur* C et) om. ER fruitur) *finitur* LCROr. et) om. R iis rebus) *his tribus* L sunt sec. nat.) *sec. nat. sunt* CROr.

let addi *aut omnia aut maxuma;* et ipsum hoc Cicero addit Tuscul. V, 84 (*nihil bonum, nisi naturæ primis* [*bonis*] *aut omnibus aut maxumis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat*), ut nil iam prorsus intersit. Et tamen Cicero in Carneadis finc semper negat uirtutem conprehendi (II, 38 et 42, V, 22), quia in primis naturæ uirtus non inerat. Adparet, has turbas ex eo ortas esse, quod Antiochus in suo illo disciplinas conflandi conatu ueterum illorum philosophorum dicendi proprietatem cum sententiis coniunctam neglexerit et, quom ea, quæ essent secundum naturam, primum ita posuisset, ut uirtutem simul conprehendi uellet, deinde non satis hanc notionem distinxerit ab illis primis naturæ, quæ sic diceretur, ut uirtus non conprehenderetur; nisi quid in hac posteriore parte ab ipso Cicerone erroris adcessit. Itaque rectius alibi Cicero ueterum illorum finem sic definit, ut ad uirtutem prima illa adiungat, ut II, 34, V, 21, Acad. II, 131, cett. Hæc est enim formula: *ζῆν κατ' ἀρετὴν ἐν τοῖς περὶ σῶμα καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀγαθοῖς ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις καὶ κυριωτάτοις* (Stob. Ecl. Eth. p. 268, 278, *βίος κατ' ἀρετὴν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν*, ibd. p. 312).

quod uirtute fruitur) Sic, ut inde a Uictorio et Manutio ad Dauisium, Grutero tacente, editum st, scriptum habet melior codicum familia (nominatur præter Erlangensem mgo Cratandri, de cuius contextu errat Orellius) et deteriorum non pauci (ξψχ). Gzius in tribus suis *fruitur* scribi ait, inter quos erant Erl. et Spir. Eam uitam, in qua inesset uirtus, Cicero sic appellauit, ut simul significaret hominem uirtute tamquam bono fruentem. Id ad ipsam uitam transferri ab homine multo minus est durum quam et alia et illud, quod III, 45 bonum dicitur naturæ conuenire, quia constat uitæ cum natura conuenientia. *Quod uirtute finitur* erat in cod. Urs. et ex Par. 1 et 3 et Mead. commendauit Dauisius, secutique sunt recentiores. Sed *uitam uirtute finiri*, ut esset *absolui, τελειοῦσθαι*, quemadmodum Dauisius interpretatur, nemo Latine dixit; illud dicitur (III, 46) bonum conuenientia finiri, id est, hunc finem, hoc ultumum habere. Uitæ finis mors est; neque enim *finire* est perficere (de præstantia), sed terminare. Et si

dum naturam neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod tertia significatione intellegitur, eaque uita, quae ex summo bono degitur, quia coniuncta ei uirtus est, in sapientem solum cadit; isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum uidemus, a Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est. Itaque ab iis constitutio illa prima naturae, a qua tu quoque ordiebare, his prope uerbis exponitur.

tertia) *certa* PCR coniuncta ei) *ei conl.* L uirtus est) *e. u.* E iis) *his* ELOr. naturæ) *natura* EPR *nostra* C ordiebare, his) *ordiebatis* E

quis subtilius hæc persequi uolet, reperiet, *τέλειον βίον* Aristotelem non in uirtute posuisse, sed uirtutis usui adiunxisse.

quod tertia significatione) Sic Gruterus e Pal. 1 et 6; Dauisius El. addit, Gzius tris optumos suos (Oxx. *certa* adnotant tantum ex Eχψ); antea erat *certa*. Miror Beierum ad Off. II p. 428 hanc tertiam interpretationem, in qua ratio habetur desideriorum naturarum singularum, et illud etiam, quod V, 26 legitur, confundere cum Stoicorum formulis.

a Xenocrate) Clemens Alex. Strom. II p. 180 Sylb. *Ξενοκράτης τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτῆσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς δυνάμεως. Εἶτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεται, φαίνεται λέγων τὴν ψυχήν· ὡς δ' ὑφ' ὧν, τὰς ἀρετάς· ὡς δ' ἐξ ὧν ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις καὶ τὰς σπουδαίας ἕξεις τε καὶ διαθέσεις καὶ κινήσεις καὶ σχέσεις· ὡς τούτων οὐκ ἄνευ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός.* (Extrema hæc nullam habent sententiam. Scribendum est: *ὡς δ' ὧν οὐκ ἄνευ, τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός*: Ut ea, sine quibus uirtus exerceri nequeat, ponit corporis et externa commoda; continetur enim his illa *δύναμις ὑπηρετική*. Frequens apud Græcos philosophos appellatio (τῶν) *ὧν οὐκ ἄνευ*.)

constitutio illa prima naturæ) Ea est, quæ § 23 his uerbis significatur: *quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est?* et V, 24 his: *hanc initio institutionem* (animal) *confusam habet et incertam*, quæque aperitur, quom exponitur, quid primo animalium ortu natura petat et fugiat, hoc est, quomodo natura animalia ab initio constituat. (Gzius putat dici "adcommodate ad oratorum primam constitutionem causæ, i. e., primam quæstionem eorum, quæ ad caussam pertinent".) Nec reapse differt *institutio hominis* § 41. Sic autem emendatum est præter L etiam in Pal. 2, restituitque Lbinus, tum Dau., alii. In cod. archetypo erat *se-*

VII. 16. Omnis natura uolt esse conseruatrix sui, et salua sit et in genere conseruetur suo. Ad hanc m aiunt artis quoque requisitas, quae naturam adiuuant, in quibus ea numeretur in primis, quae st uiuendi s, ut tueatur, quod a natura datum sit, quod desit, acirat; iidemque diuiserunt naturam hominis in animum corpus. Quomque eorum utrumque per se expetenm esse dixissent, uirtutes quoque utriusque eorum r se expetendas esse dicebant; quom animum infinita

16. conseruetur suo) *suo cons.* R requisitas) *exquisitas* LPCR uiuendi) *lendi* P tueatur) *tuentur* E animum) *animam* CR utrumque) *unumquod-* LPCROr. infinita quadam) *quad. inf.* LPCROr.

rs (in Pall. ceteris, Dauisianis, Gzianis; Oxx. tantum c χ adtant).

Cap. VII, 16. *Omnis natura* &c.) Quoniam eaedem res ex eo fonte haustae uberius exponuntur lib. V § 24 sqq., et maxume 34 sqq., ea, quae ad Ciceronis uerba cum Graecorum exemplam reliquiis conparanda pertinent, ibi dicentur.

artis quoque requisitas) Sic. Pal. 1 (cuius haec extrema scritura adnotatur, hic desinentis), Mor., Scaligeranus, mgo Crat., ir., E§ (hi silentio); restituit Lbinus pro *exquisitas*. De uiuendi dictum st ad I, 42.

eorum utrumque) Sic meliores codices, Manuti, Mor., mgo t., Spir., et deteriorum nonnulli (Pal. 6, Par. 1 et 3 Dau., El., Pal. 2 erat: *eorum utrumque unumquodque*), requiriturque aperme a figura orationis: *quom eorum utrumque per se — uirtuquoque utriusque eorum per se*; et tamen, quom uerum Man., ius, Dauisius secuti essent, Gruterus, Ernestius, Gzius e macodicibus *unumquodque* retraxerunt (debebant saltem *unumique*), quod de duobus neque Cicero neque quisquam alius bos scriptor dixit, repugnante eius distributionis, quae ea uoce nificatur, natura. Gzius etiam, incredibili illo suo stupore, sua sententia ascripsit (in addendis) locum e rhet. ad Herenn. , 37: *Diiunctio st, quom eorum, de quibus dicimus, aut trumque* (si duo sunt) *aut unumquicque* (si plura; uolgo *umquodque*) *certo concluditur uerbo.* Addit deinde scriptor mpla, primum quattuor, alterum duarum rerum, tum: *Hic rumque et in superiore exemplo unamquamque rem certo uerbo ncludi uidemus.*

quom animum) Deesse particulam, qua oratio connectatur, ad-

quadam laude anteponerent corpori, uirtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. 17. Sed quom sapientiam totius hominis custodem et procuratricem esse uellent, quae esset naturae comes et adiutrix, hoc sapientiae munus esse dicebant, ut, *quom* eum tueretur, qui constaret ex animo et corpore, in utroque eum iuuaret et contineret. Atque ita re simpliciter primo conlocata, relicua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant; de animi bonis adcuratius exquirebant; in primisque reperiebant, esse in iis

17. hominis) *corporis* R naturæ) *noster* C quom eum) *eum* omnes, Or. eum iuuaret et) *enim iuuaret* E *iuuaret eum atque* (*ac* PR) LPCROr. simpliciter primo) *pr. simp.* LPCROr. facilem) *faciliter* C esse in iis) *esse in his* E *in hiis esse* C *in his* (*iis* R) *inesse* PR *inesse his* L

paret; Lbino (in curis secundis) *et quom*, Dauisio *quom autem* placebat. *Infinita quadam* etiam Spir., Monac. Gzi, Crat. in contextu, ut hæc auctoritas præualeat, etsi alterum etiam dicitur; uid. Orellius ad I de Orat. 16.

17. *ut*, *quom eum tueretur*, *qui* —, *in utroque* &c.) Necessariam et certam emendationem adhibui. Quis enim non uidet, sic argumentum concludi? Sapientia totius hominis est custos; homo constat ex animo et corpore; ergo in utroque eum iuuare debet. Itaque in hoc postremo concludi debet, illud autem, sapientia datum esse tuendum animal ex animo et corpore constans, adsumitur, quoniam ante dictum st, et ex eo conclusio oritur. Librorum scriptura etiam asyndeton intolerabile habet: *ut eum tueretur* —, *in utroque iuuaret*. Excidit *cum* ante *eum* ut post *quod* II § 82, *quod* ante *quom* hic § 19.

eum iuuaret et contineret) Hoc in cod. Erl. et Spirensis (in quo erat: *eum iuuaret contineret*) scriptura latere Gzius uidit. In communi scriptura *ac* pro *atque* habent Par. 1 et 3, duo Gzi.

esse in iis) Etiam Spir. *esse in his* (ex Erl. Gzius adnotat *in hiis*); editiones ueteres fere (a. 1480, Mars., Crat.): *in his esse*. Uict., Gzius (e Gud. 2 et Bas.) *inesse in his*, ceteri a Manatio *in his inesse*. Uid. ad II, 34 et III, 22. Minus adcurate Cicero dicit, in animi bonis esse iustitiæ semina. Semina enim nondum bona sunt; sed quom ex iis uirtutes creuerunt, tum bona adsunt. Rectius igitur scripsisset: *esse in eo* (*animo*) *iustitiæ semina*. Mox *natura tributum* codices et meliores (tres Gzi optumi) et deteriores multi (Par. 2, Mead., El. Dauisi, Eχψ; Gruterus tacet), recteque

tiae semina; primique ex omnibus philosophis natributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, creatoribus amarentur, et, id quod temporum orantiquius est, ut coniugia uirorum et uxorum naconiuncta esse dicerent, qua ex stirpe orirentur itiae cognationum. Atque ab his initiis profecti um uirtutum et originem et progressionem persecuti Ex quo magnitudo quoque animi existebat, qua posset repugnari obsistique fortunae, quod maxures essent in potestate sapientis. Uarietates autem iasque fortunae facile ueterum philosophorum praes instituta uita superabat. 18. Principiis autem a ra datis, amplitudines quaedam bonorum excitaban-

tura) *a natura* PCOr. ii) *hi* L cognationum) *coniunctionum* C Atque utum) om. L his) *iis* R et orig.) *orig.* C et progressionem) om. PL *possit* L

consensui Uictorius et Dauisius obsecuti sunt; cfr. III, 66 (*tantura datum st*) et II, 33 et V, 2, maxumeque I Legg. 16: *it homini tributum natura.*

, id quod — antiquius est, ut dicerent) Manifestum st, par*m ut* subiectam esse illis uerbis: *natura tributum esse docue-* Itaque dicendum erat: *ut coniugia uirorum et uxorum ini-*; nam et *natura* et *dicerent* insunt in primaria sententia. nescio quomodo initium orationis deserens (quasi dixisset: *ue ita docuerunt, ut*), non solum in tautologiam incidit simiius, quæ III, 12 notata st (*sic exæquarunt, ut ita paria red-*), sed in multo maiorem peruersitatem, si quis uerborum naticam coniunctionem persequi uolet (*natura tributum hous, ut philosophi dicerent*).

8. *amplitudines quædam bonorum excitabantur*) Imaginem ab ædificiis, quæ a fundamentis excitantur; dicit autem de um apud ueteres illos constitutione et explicatione, sed oraquadam ambiguitate iis utitur uerbis (ut paullo post *abso-*), tamquam non de sententiis, sed de ipsis uirtutibus reapse t progressis loquatur. Animaduertendus præterea hic quoque sis liberior cursus; nam quod huic *partim profectæ a contione &c.* respondere debebat, id aliter conformatum ita st: *ue hoc solum animal &c. — temperantia, modestia, iustitia — ta st* (id est, *partim profectæ a pudore et adpetitione con-*

se et saluom in suo genere incolumeque uellet, an *quod*, quom omnium artium finis is esset, quem natura

incolumeque) *incolumem* E *et incolume* L quod, quom) *quum omnes*, Or. quem) *quid* LPROr. (*quidnam* pro *quid natura* C)

nem, quæ inepte distrahitur; (alio modo § 16 incolumitas et generis sui proprietatisque conseruatio sic distinguontur;) de coniunctione *et saluom — incolumeque* dicetur ad V, 64.

an quod, *quom* &c.) Sic necessario scribendum fuit; in singulis enim interrogationibus, quoniam de caussa (desciscendi) interrogatur, necessario repetenda est caussalis particula (*quodne* — *an quod* — *an quod, quom ex animo* &c.). Deinde quoniam in singulis membris auditur ex primo *dixerint* (*an, quod omne animal ipsum sibi commendatum dixerint* &c.), hoc fieri nullo pacto potest nisi eius audiendi index ponatur *quod*. Aliter enim adhærebit ad se, nulla sententia. Postremo, quid hoc loco scribendum esset, manifestissume ostendebat, quod sequitur, quartum membrum: *an quod, quom — constaremus*, *et hæc ipsa et eorum partis per se esse sumendas* (dixerint). Itaque prorsus miror, adeo orationis formam editores fefellisse, ut eam etiam in extremo membro corruptam irent, Uictorius et Ernestius *quod* tollentes, Hottingerus *quom*. (Gzius, nisi similis, *quod* ante *quom* abundare putat, ut in *quod si*. Sic quod poni in periodi initio ad eam superiori coniungendam, ignorabat.) *Quod* restituendum esse, senserat etiam Dauisius nec Wesenbergium fugit. Sæpissume in tali concursu coniunctionum, præsertim scriptura similium, quom non prorsus perspicuum esset, quo utraque referretur, altera utra excidit, ut proxume in L. (Cfr. II, 83; in I, 37 Erl. *quom* pro *quoniam, quom*).

finis is esset, *quem*) Paullo breuius nec tamen obscure hoc dicitur, hac sententia: finis artium positus st in iis rebus, quas natura quærit. Nam proprie finem artium natura non quærit; sed finis artium et res a natura quæsitæ, e quibus ille finis constituitur, cogitando confunduntur; artes autem id eficere debent, quod natura quærit; nam ad eam adiuuandam requisitæ sunt (§ 16). Sic autem scriptum fuisse in melioribus codicibus omnibus fidem faciunt Morelianus et Erl., quem quom Gzius in manibus haberet, scripsit tamen homo socors: "Scripti editique uett. plane in uulgata perstant." In editionum et malorum codicum scriptura aperte desideratur infinitiuos: *finis is esset* inuestigare, *quid natura quæreret*. Audiri enim nullo modo potest. Itaque tale aliquid eficere Dauisius uiolenter conatus est. Bremius autem, Ernesti uestigia sequens, scribi malebat: *finis id esset*, *quod* &c. eadem, qua nos,

axume quaereret, idem statui debere de totius arte ui-e, an quod, quom ex animo constaremus et corpore, haec ipsa et eorum uirtutes per se esse sumendas. n uero displicuit ea, quae tributa st animi uirtutibus nta praestantia? an, quae de prudentia, de cognitione rum, de coniunctione generis humani, quaeque ab sdem de temperantia, de modestia, de magnitudine iimi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur Stoici, iec omnia dicta esse praeclare, neque eam caussam enoni desciscendi fuisse. **20.** Alia quaedam dicent, edo, magna antiquorum esse peccata, quae ille, ueri uestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. Quid im peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quam onam ualetudinem, quam dolorum omnium uacuitatem, iam integritatem oculorum relicuorumque sensuum po-ere in bonis potius, quam dicerent, nihil omnino inter

idem) *id est* LC quod quom) *cum* L ex) om. LPCROr. coniunctione) *co-itione* C ab eisdem) *ad hisdem* E esse) *fuisse* L neque) *namque* P *nun-*um R desciscendi) *discutiendi* PL fuisse) om. P 20. ueri) *uere* E cupi-) *cupiens* C relicuorumque) *reliquorum* E ponere) *non pon.* C dicerent) *di-re* Or.

ntentia; sed non animaduertebat uir egregius, codices ignorans, tina adtractione hinc gigni primum *finis is esset*, deinde ad id commodari debere *quem*, id est, id ipsum nasci, quod nunc præ-tantissumi codices dederunt.

ex animo constaremus) Præpositionem Erlangensis dedit; de-erat ceteri boni, si inspecti essent. Numquam eam Cicero post s uerbum omittit.

neque eam caussam Zenoni) Quom ex *neque* in codicibus dete-ribus plerisque (Pall., Parr., Mead., EUξψ) factum esset *nam-*e, a nescio quo editore scriptum st *neque enim* (iam apud Iun-u) idque seruatum usque ad Danisium; *neque* χ, Gzi præter unum Gud., si Danisio creditur, etiam C. C. C. (ξ), Morel.

20. *ponere in bonis potius quam dicerent*) Sic in omnibus co-ibus scriptum esse credo; nam cum Erl. consentit margo Crat. contextu st *eicere*, errore pro *dicere*), cum deterioribus meis niensee Eξχψ, edd. ante Manutium. Ab hoc inde editur *quam* re (Orellius iam in ed. a. 1480 sic scriptum esse ait), nec terus, Danisius, Gzius quicquam adnotant. Et uidetur aperta

consisteret, illam uitam, quae etiam ceteris rebus, quae essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam; quomque ipsa uirtus ecficiat ita beatam uitam, ut beatior esse non possit, tamen quaedam deesse sapientibus tum, quom sint beatissumi; itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. 21. O magnam uim ingeni caussamque iustam, cur noua existeret disciplina! Perge porro. Secuntur enim, quae tu scientissume conplexus es, omnem insipientiam, iniustitiam, alia uitia similia esse, omniaque peccata esse paria, eosque, qui natura doctrinaque longe ad uirtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum uitam et inprobissumorum quicquam omnino interesse, ut Plato, tantus ille uir, si sapiens non fuerit, nihilo melius quam quiuis inprobissumus nec beatius uixerit. Haec uidelicet est correctio philosophiae ueteris et emendatio, quae omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem uitae grauiter et sa-

secundum — magis expet.) *se expet.* E possit) *posset* E tamen) *cum* E sint) *sunt* LC 21. Secuntur) *Sequentur* LPCROr. enim) add. *es* E omnem) *omni* E *omnium* LPR iniustitiam) *et iniust.* C esse (prius) om. C plene) *plane* P inprobissumus) *improbatissimus* L beatius) *beatus* EL Haec) *Nec* E correctio) *correptio* ELPR et emend.) *emendatioque* L habere nullum) s. l. E

debilitates repellant) et a se arceant, si possint; male Eξ, Monacensis *depellant*, Bas. *pellant*; uid. ad I, 33. Paullo ante *quom sunt* ex ed. prima ad Man. et multos propagatum st, correctum ab Ernestio (cum quinque Gzi codd.).

Cap. IX, 21. *Secuntur enim*) Hoc ex Erl. restitui; ceteri tacent. Nihil tamquam nouom aut non animaduersum promittitur. In uerbis *perge porro* iam a Stoicis, quos uniuersae significarat (20), redit ad Catonem iubetque eum secum caussas Zenonis desciscendi considerare. Mox *et iniustitiam* ex ed. pr. ad Man. et ceteros propagatum erat; correxit Dau. (e Par. 1, 2, El., ψ, Gud. 2, Monac., Bas. De uoce *omnem* nihil ab aliis adnotatur. *Omnium* (insipientium et uitiosorum) defendi potest e § 68. Paullo post *nec beatus* Eξχ, tres Gzi.

lli bona dicerent, praeposita esse, non bona; e illa, quae in corpore excellerent, stulte antiquos per se esse expetenda; sumenda potius quam nda; ea denique omni uita, quae in uirtute una

ıda) *et sum.* LPCR ea denique) *eademque* omnes, Or. omni) *omnia* *it* (P) uirt. una) *una uirt.* LPCROr.

ed in hoc aduerbio *prius* offerebatur animo species quæ-ıanis scilicet, sed ex eo genere, quæ in oratione fingenda ualent, duarum actionum futurarum, ut tantum altera set; in *potius* magis sentiebatur, distingui actionem factam ue a non facta futuraue. Sed redeo ad Ciceronem, qui in icio, quod generaliter de ueterum sententiis proferatur c Stoicorum, qui nunc sint (*dicent*, *credo*), uideri possit debuisse: *potius quam dicant.* Sed, ut alibi, subito ani-anstulit ad Zenonis a ueteribus desciscentis et eos repre-is tempus (quasi sit: dicent, Zenonem uidisse, nihil esse ns &c.), eandemque figuram seruauit in proxumis (*dice-cellerent* &c.), ad extremum deseruit (*efficiat* &c.).
enda potius quam expetenda) Sic etiam Spir., restituitque præponebatur *et*, incommode in contraria sententia tam-ırrectione reprehensioni adiungenda.
lenique omni uita) denique, si non singulæ res, sed omnis paretur, ea uita, quæ in uirtute consisteret, illam uitam ertissuma sententia corrupta erat pusillo mendo; nam *N* et ıcentibus scriptum st *eademque omni* (Spir. *omnia*, Gud. 2 frequenti in hac uoce mendo) *uita* &c., nulla sententia, *lem* uita nusquam conmemorata st. Itaque *eadem* pro ac-accipere conantes editores inde a Manutio ante Gzium ıddunt *de* ante *omni* (contra Par. 1, 2, Mead., El., Eξχψ, , id est, contra omnis codices) et sic orationem distinguont: *e de omni uita, quæ in una uirtute consisteret*; *illam uitam* &c. nt *ualere*, quod fieri primum nullo modo potest, quom iusmodi infinitiuos præcesserit; deinde tollitur conparatio ia duarum uitarum (*ea uita* — *illam uitam* — *magis ex-s*). Quid Gzius? Excluso *de* et addito *et* post *consisteret*, "hos sextos casus ex intellecto *quoad* frequenti exemplo ıs" (*eademque ualere quoad omnem uitam*). Adeo licen-m inscitia plus quam puerili coniungit. Sequitur Otto. ı correxerat Danisius, tantum in distinguenda oratione *da ea; denique*) leuiter aberrans. *Uirtute una* ex Erl. it § 36 et 51.

amittere? An senatus, quom triumphum Africano decerneret, QUOD EIUS UIRTUTE aut FELICITATE, posset dicere, si neque uirtus in ullo nisi in sapiente nec felicitas uere dici potest? Quae st igitur ista philosophia, quae communi more in foro loquitur, in libellis suo? praesertim quom, quod illi suis uerbis significent, in eo nihil nouetur, eaedem res maneant alio modo. 23. Quid enim in-

quod eius) *quid* (*quod* R) *de eius* CR ullo) *nullo* LPC nisi in) *nisi* EPL libellis) *libello* LPCROr. nouetur) *mouetur* LCR add. [*de ipsis rebus nihil mutetur*] Or.

an senatus) Lbinus *in senatu*, omisso *an*, ut idem intellegatur in senatu loquens, qui in concione. Credo *diceret* aptius ei posi uisum esse de senatore sententiam dicente quam de uniuerso senatu. Sed si de eodem homine superior interrogatio continuaretur, desideraretur aliquid ad uinciendam orationem (*in senatu autem*) In proxumis uerbis. Cicero diiunctiua particula usus est (*aut felicitate*), etsi in decretis hæc coniungi solebant, ut significaret, ne alterum utrum quidem dici licere, si quis Stoicos sequi uellet. (Ern. malebat *ac fel.*) *Quod eius* (in quo retinetur ipsa forma orationis senatusconsultorum) restituit Gruterus e Pal. 4; addit Dauisius Par. tris, Gzius suos, nisi quod Bas. et Gud. 1 retineant *quid de eius*, ut ueteres editiones. (*Quod de* Oxx. omnes.)

in ullo nisi in sapiente) Geminata temere littera st in plerisque codd. (Pall., Dauisi, qui uniuerse codices appellat, Oxx., Gzi, ut ait, omnibus; mihi ex Erl. non adnotatur), ut esset *in nullo*, quod in hac quidem forma, ubi *ullus* in mediam diiunctionem receptum st, ne speciem quidem defensionis recipit. Post R et ed. a. 1480 correxit Manutius, inde ab Ern. omnes. Deinde *in* post *nisi* (*nī*) exciderat in cod archetypo (EU$\xi\chi$, Spir., Bas., Monac., ed. Uict.), sustulitque Gzius, quem Orellius sequi nolebat. Ciceronis consuetudinem præpositionem flagitare, ostendit Wunderus ad Planc. § 36 p. 120.

in libellis suo) Sic codices meliores (Cuiacianus Scaligeri, Mos.) et flagitat res; generaliter dici *libellus* de omnibus scriptis nullo modo potest. Adcommodauit librarius proxumæ uoci. Paullo post *suis uerbis* Gzius ex omnibus suis; sed erat ita in primis editionibus. Apud Marsum iam inuersum st.

in eo nihil nouetur) Sic Lbinus, P. Fabri emendationem sequens; codd. Gruteri, Dauisi, Gzi, U$\xi\chi\psi$ *mouetur*. (De Erl. diffido silentio.) Quæ sequebantur uerba, manifesto spuria erant re-

ienter agendae profiteretur, nomina rerum conmutantem, quomque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem uim tribueret, alia nomina inponentem, uerba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? **22.** Patronusne caussae in epilogo pro reo dicens negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? haec reicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? In concione autem si loqueretur, si Hannibal ad portas uenisset murumque iaculo traiecisset, negaret esse in malis capi, uenire, interfici, patriam

modo) *non* E 22. ne) om. R *ue* PC fugienda) *facienda* EPR uenisset) *ueniret* E negaret) *negasset* L

nomina rerum conmutantem) Primum generaliter hac adiectione declaratur, quod dixerat, *ita loquentem*; tum huic adiungitur explicatio, qualis sit hæc nominum conmutatio a rerum controuersia separata; postremo ea ipsa explicatio quasi in summam contrahitur cum figura aliqua orationis (*uerba — de opinionibus*). Non nego, nimiam quandam hanc esse uerborum copiam et repetitione quadam molestam (*conmutantem — mutantem*); nec tamen eam esse puto, quæ grauem interpolationis suspicionem moueat, quom recta sit progressio orationis nec quicquam in coniunctione singulorum uitiosi (quod contra st § 22). Manutio multisque postea spuria uisa sunt ea uerba, quæ huic notæ præscripsi; Schuetzius deleuit.

murumque iaculo traiecisset) Insolenter dictum st; nam longe aliter dicitur *femur hasta traicere* aut *amnem naui traicere* (ex quo etiam *amnis traiectus* a Liuio dicitur), ubi aut transfigendi aut se transmittendi instrumentum ablatiuo notatur. Ea, quæ hic est, significatione Liuius bis dixit *uexillum trans uallum traicere*, Propertius et Ouidius *traicere aliquid super aliquid* aut *per aliquid*. Neque tamen corrigere licet, ut sit *murum iaculum traiecisset*, non solum propter uiolentiam, sed quod duplex ille accusatiuos non ponitur nisi de iis, qui traducuntur et transuehuntur per locum aliquem. Solinum quoque adnotant c. 52 dixisse: *ut transiri* (nemora) *ne sagittis quidem possint.* (Plinius VII, 2 *superiaci.*) *Transmittere tectum lapide* de lapide trans tectum misso Plinius dixit H. N. XXVIII, 6; uerum in eo uerbo ablatiuos de instrumento tolerandi non ponitur nisi apud Silium (*cuspide pectus, &c.*).

amittere? An senatus, quom triumphum Africano decerneret, QUOD EIUS UIRTUTE aut FELICITATE, posset dicere, si neque uirtus in ullo nisi in sapiente nec felicitas uere dici potest? Quae st igitur ista philosophia, quae communi more in foro loquitur, in libellis suo? praesertim quom, quod illi suis uerbis significent, in eo nihil nouetur, eaedem res maneant alio modo. 23. Quid enim in-

quod eius) *quid* (*quod* R) *de eius* CR ullo) *nullo* LPC nisi in) *nisi* RPL libellis) *libello* LPCROr. nouetur) *mouetur* LCR add. [*de ipsis rebus nihil mutetur*] Or.

an senatus) Lbinus *in senatu*, omisso *an*, ut idem intellegatur in senatu loquens, qui in concione. Credo *diceret* aptius ei posi uisum esse de senatore sententiam dicente quam de uniuerso senatu. Sed si de eodem homine superior interrogatio continuaretur, desideraretur aliquid ad uinciendam orationem (*in senatu autem*) In proxumis uerbis Cicero diiunctiua particula usus est (*aut felicitate*), etsi in decretis hæc coniungi solebant, ut significaret, ne alterum utrum quidem dici licere, si quis Stoicos sequi uellet. (Ern. malebat *ac fel.*) *Quod eius* (in quo retinetur ipsa forma orationis senatusconsultorum) restituit Gruterus e Pal. 4; addit Dauisius Par. tris, Gzius suos, nisi quod Bas. et Gud. 1 retineant *quid de eius*, ut ueteres editiones. (*Quod de* Oxx. omnes.)

in ullo nisi in sapiente) Geminata temere littera st in plerisque codd. (Pall., Dauisi, qui uniuerse codices appellat, Oxx., Gzi, ut ait, omnibus; mihi ex Erl. non adnotatur), ut esset *in nullo*, quod in hac quidem forma, ubi *ullus* in mediam diiunctionem receptum st, ne speciem quidem defensionis recipit. Post R et ed. a. 1480 correxit Manutius, inde ab Ern. omnes. Deinde *in* post *nisi* (*nī*) exciderat in cod archetypo (EU$\xi\chi$, Spir., Bas., Monac., ed. Uict.), sustulitque Gzius, quem Orellius sequi uolebat. Ciceronis consuetudinem præpositionem flagitare, ostendit Wunderus ad Planc. § 36 p. 120.

in libellis suo) Sic codices meliores (Cuiacianus Scaligeri, Mor-) et flagitat res; generaliter dici *libellus* de omnibus scriptis nullo modo potest. Adcommodauit librarius proxumæ uoci. Paullo post *suis uerbis* Gzius ex omnibus suis; sed erat ita in primis editionibus. Apud Marsum iam inuersum st.

in eo nihil nouetur) Sic Lbinus, P. Fabri emendationem sequens; codd. Gruteri, Dauisi, Gzi, U$\xi\chi\psi$ *mouetur*. (De Erl. [illegible] fido silentio.) Quæ sequebantur uerba, manifesto spuria erant r-

est, diuitias, opes, ualetudinem, bona dicas anne prae-
ita, quom ille, qui ista bona dicit, nihilo plus iis tri-
it quam tu, qui eadem illa praeposita nominas? Ita-
s homo in primis ingenuus et grauis, dignus illa fa-
liaritate Scipionis et Laeli, Panaetius, quom ad Q.
iberonem de dolore patiendo scriberet, quod esse ca-
t debebat, si probari posset, nusquam posuit, non
ie malum dolorem, sed quid esset et quale, quantum-
e in eo inesset alieni, deinde, quae ratio esset perfe-
idi; cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia
ndemnata mihi uidetur esse inmanitas ista uerborum.

22. iis) *his* EPROr. *hic* L et Laeli) *edulii* E Q.) om. E posset) *possit* E quam) *numquam* PLCR esset et) *esset* E inesset) *esset* EC perferendi) *ferenda* E quoniam) *quem* E inmanitas) *inanitas* E

que a P. Manutio, nuper ab aliis damnata, etsi Gudiani 2, qui omittit, nulla prorsus in tali re auctoritas est, nec omnino cuiuscunque unius codicis. Sed et putidam habent repetitionem in rbis continuo se excipientibus sine ulla eiusmodi excusatione, alis paullo ante (21) aderat, et grauissume offendit idem uocalum in duobus membris orationis, quæ sine particula coniunatur, sic positum quasi sibi ipsum contrarium sit (*in ipsis rebus eædem res*), et manifesto turbatur forma a Cicerone instituta; m quod negando dictum erat (*de eo nihil nouetur*), id conuerti- : et adfirmando explicatur: *eædem res* &c. (ut ad nostrum mo- n *sed* addere possis); inter hæc nihil interponi potest. Et eria st origo additamenti ascripti ad ea, quæ præcedunt, inter- ianda; (*in ipsis rebus* respondet his: *quod — in eo*).

23. *quom ad Q. Tuberonem — scriberet*) Qui libellus etiam ad. II, 135 significatur, nec aliam crediderim illam epistulam sse, quæ Tusc. IV, 4 nominatur. Q. Tuberonem, Africani mi- ris sororis filium, qui Stoicam disciplinam et studiis et uita per- pui conatus est, Cicero sæpe conmemorat. Panæti mitiores iuse sententias quam ueterum Stoicorum (§ 79), notissumum st iog. Laërt. VII, 128, Gell. XII, 5). *Nusquam* (pro *numquam*) bebant El. (uter?), Spir., Gud. 2, mgo Crat. Restituit Gzius.

inmanitas ista) Non ausus sum codices meliores sequi (Spir., ini librum), in quibus erat *inanitas*. Nam ut temperantiæ con- ria ponitur *inmanitas in uoluptatibus aspernandis* et patientiæ ritis *inmanis* (in partitt. orat. 81) et ut Tusc. III, 12 indolentiam ν *ἀναλγησίαν*) sequi dicitur *inmanitas in animo*, *stupor in cor-*

X. 24. Sed ut propius ad ea, Cato, adcedam, quae a te dicta sunt, pressius agamus eaque, quae modo dixisti, cum iis conferamus, quae tuis antepono. Quae sunt igitur communia uobis cum antiquis, iis sic utamur quasi concessis, quae in controuersiam ueniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet agi subtilius et, ut ipse dixisti, pressius. Quae enim adhuc protulisti, popularia sunt; ego autem a te elegantiora desidero. A mene tu? inquam; sed tamen enitar, et, si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. 25. Sed positum sit primum, nosmet ipsos commendatos

24. a te) *antea* E *ad ea* PC iis) *his* Or. communia) *etiam* C uobis) *nobis* LPCR iis sic) *his sic* EPOr. a te) om. E mene) *me* L mihi multa) *multa mihi* E 25. positum sit primum) *prim. pos. sit* (*est* C) LPCR

pore, sic hoc loco notari uidentur sententiæ, quæ hanc inmanitatem probent; sed *uerborum* inmanitatem dicit, quod in uerbis eam magis quam in ipsa re esse indicat. Et grauiorem hanc appellationem postulare uidetur *condemnandi* uerbum. Postremo *inanitas* facilius oriri uidetur potuisse ex hac, qua utor, scriptura, quom uolgo *imman.* scriberetur, quam *imm.* ex *inan.*, quemadmodum pro Sest. 122 *inanes* ortum st ex *inmunes*. Ea tamen, quae dicta sunt, confiteor non satis illam inmanitatem, quæ hominem ex homine exuat, declarare, sed magis eo pertinere uideri, ut inani uerborum magnificentiæ nullam rerum ueritatem subesse intellegatur.

Cap. X, 24. *a te dicta sunt*) Gzius etiam e Spir. *antea* (Eli. Gud. uterque *ad ea*). Præter id, quod ad § 3 dixi, adcedit hic, ut, si *antea* legatur, inepte mox addatur *modo*, inaniter etiam conmutata uoce. Paullo post uoces *a te* (*elegantiora desidero*) excidisse uidentur in meliorum codicum principe; nam absunt etiam a Spir. et Gud. 2. Prorsus necessarias esse et pondus orationis continere, intellegitur etiam ex proxumis: *A mene* (qui hæc mediocriter scio) *tu* (qui tenes et pertractasti)? *Multa* autem, in quo uocabulo nonnulli hæserunt, adiectiuom eiusmodi requirentes, quod alteri (*popularia*) contrarium esset, intelleguntur ex eo genere, quod Cato se requirere et quod Cicero se enisurum ut consequeretur, dixerat. Ne prorsus nihil sibi ex eo genere occurreret, non poterat uereri.

25. *positum sit primum*) Hunc ordinem Gzius e quattuor suis

nobis, primamque ex natura hanc habere adpetitio-, ut conseruemus nosmet ipsos. Hoc conuenit; se-ur illud, ut animaduertamus, qui simus ipsi, ut nos, is oportet esse, seruemus. Sumus igitur homines; animo constamus et corpore, quae sunt cuiusdam i; nosque oportet, ut prima adpetitio naturalis postu-haec diligere constituereque ex his finem illum mi boni atque ultumi; quem, si prima uera sunt, constitui necesse st, earum rerum, quae sint secun-naturam, quam pluruma et quam maxuma adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt, quodque ego pluri-uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere, hoc bonorum uidetur extremum.

nos) *et nos* E adpetitio) *petitio* LPR postulat) *postulet* L uera sunt) *sint* LPCR quae sint) *quae sunt* C quam pluruma — breuius, secund. nat.) 26. iis) *uis* P *ius* CR *his* ELOr. uidetur) *uideatur* omnes.

ibus restituit. Paullo post *sunt cuiusdam modi*, id est, certae dam naturae, quam conseruari decet; uid. III, 22, V, 36.
si prima uera sunt) Sic etiam Spir., Monac., restituitque Schuetcfr. ad II, 86. Tum *quae sint* (pro *sunt*) Dau. e Pall. et (Eξχψ, Gzi omnibus).
26. *quodque ego — hoc iis — uidetur*) Uerbum in senten-elatiua (*ego pluribus uerbis dixi, illi autem breuius dicunt*) a modo omittitur § 7 (*Ista ipsa*, *quae tu breuiter &c.*). Sic a distinxi cum Wesenbergio meo, ut haec omnia: *Hunc igi-finem illi* &c. usque ad *extremum* in unam sententiam coniuncta aria ponantur iis, quae de Stoicis dicturus est. Uolgo sic distinguunt: *quodque ego — uiuere. Hoc his* (sic enim edi-*bonorum uidetur extremum*, ut haec extrema uerba orationem i conligant et claudant. Sed ea uis iam inest in superioribus *te finem* &c.). Et necessarium tum *his* est, quo pronomine ue-significare non solet. *Uideatur* etiam codex Mor., omnes Eξχ, editiones ante Manutium omnes, cuius correctionem te-quod ne ab horum quidem librorum codicibus plane alienum e uidetur id erroris genus, quo in orationibus de prouinciis ularibus et pro Balbo saepe in uerborum secundae coniugatio-praesenti tempore coniunctiuom pro indicatiuo scriptum ostendi put. de illis orationibus part. I p. 20. Certe V, 83 *uideamus uidemus* scriptum st. Uidendum tamen, ne rectius Wesenber-*uidebatur* scribat (pro quo et alibi *uideatur* suppositum st et

mum. Quom autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam, summum bonum id constituit, non ut excellere animus, sed ut nihil esse praeter animum uideretur. XII. Uno autem modo in uirtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret, id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam, ut ualetudo st. 29. Sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi.

Sin dicit obscurari quaedam nec adparere, quia

genere) om. E non ut) *non* LPCR animus) *animo* LPCROr. uideretur) add. *constitui summum bonum* C sic, ut) *sic* E st) om. L 29. ne) nec LR (ne *id* E) obscurari quaedam) *quæd. obsc.* Or.

"peccare fere (?) codices *animantium*" narrat. Altera scriptura, quam adparet ne a deterioribus quidem codicibus defendi, duriorem habet syntaxin: *extremum animantis cuiusque generis*, hoc est, animantis ad hoc uel illud genus pertinentis, ut non sine causa Ernestius *animanti* scribi maluerit; nam sic coniungere: *extremum cuiusque generis animantis* (ut nunc uerba ordinanda sunt, postquam scribitur: *animantium*), prohibet singularis numerus (*animantis*), alienus omnino a tali partitione. Pro *deceat* Dauisius ex El. (1) et ed. Uict. *debeat*. Opponit Gzius Tusc. II, 8, Cat. Mai. 84, Wopkensius (p. 51) Legg II, 8 et 16, Tusc. I, 32. Mox *genere* aberat etiam a Spir. et Gud. 2. Excidisse incuria puto.

non ut excellere animus) Sic meliores codices (Morel., ergo Crat., El. 1 et 2, quamquam ex his alter *ut excelleret*), e quibus *ut*, quo carere oratio non poterat, Dauisius, præeunte Lbino, et recentiores asciuerunt; ad nominatiuom adeo non adtenderunt, ut Gzius, quom illud a tribus suis optumis confirmari diceret, de hoc omnino taceret.

Cap. XII, 29. *Sin dicit obscurari quædam*) Ut expositum est a Catone in superiore libro 45. *Quædam obscurari* errore irrepsit in editiones plerasque post Dauisium. Uideri possit hic locus defendere consuetudinem multorum, qui nunc, quom rem factam sine ulla condicionis significatione ad iudicandum proponunt, Germanica uoce (*wenn*) decepti sic locuntur: *si Caius hoc et hoc dicit, errat*, ubi Latina oratio *quod* postulat. Sed Cicero sic loquitur, quasi ignoret, num hoc Chrysippus faciat, ut hæc sit sententia: *Fortasse ita dicit, sed si id dicit* &c., non hæc: *Quod dicit* &c. In iis,

alde parua sint, nos quoque concedimus; quod dicit Epicurus de uoluptate, quae minumae sint uoluptates, as obscurari saepe et obrui; sed non sunt in eo genere tantae commoditates corporis tamque productae temporibus tamque multae. Itaque in quibus propter eorum exiguitatem obscuratio consequitur, saepe accidit,

dicit) *dicunt* E Epicurus) add. *etiam* L et) *etiam* E eorum) *earum* ...s, Or. consequitur) *sequitur* C

...e interponuntur, ut hæc de obscuratione sententia exemplo ex alia disciplina sumpto declararetur, Gzius hæsit, quod interpungendo orationem fregerat et diuellerat (*concedimus. Quod dicit — obrui. Sed non* &c.). Significantur eæ uoluptates, quas Epicurus maiorum consequendarum aut molestiæ fugiendæ caussa spernendas dicebat; uid. I, 32 sqq. et 47.

Itaque in quibus propter eorum) Ostendit, ea, quæ propter exiguitatem suam (*quia ualde parua sint*) obscurentur (in quibus propter exiguitatem *eorum* obscuratio consequatur), talia esse, ut ...x sentiantur nec ullum momentum faciant aut saltem non magnum (*Quibus autem in rebus* &c.), multum diuersa a magnis illis commoditatibus corporis. Edebatur: *in quibus propter e a r u m exiguitatem*, adeo manifesto mendo, adeo nulla sententia, ut pæne incredibile uideri possit, editores et enarratores non offendisse. Iam *earum* referetur necessario ad *corporis commoditates*. Ita habemus res quasdam, non quæ propter suam exiguitatem obscurentur, sed propter aliarum; at quarum? propter *exiguitatem tantarum et tam temporibus productarum commoditatum*. Uideo, iam P. Manutium tacite *eorum* scripsisse idque in aliquot editionibus (repetitionibus Lbini) retentum esse. Corruperat librari aut neglegentia aut inperitia, non uidentis, pronomen referri ad *quibus*. Nec fefellerat absurditas sententiæ Wesenbergium, sed maiore mutatione scribendum putabat: *Itaque in quibus rebus propter earum exiguitatem*, ut sequitur *quibus autem in rebus;* recteque subici poterat in generali notione neutri generis pronomen (*sint illa*). *Consequitur* (quod etiam in margine Crat. et e cod. Mor. adnotatur pro *sequitur*) idem st fere atque *accidit* sine, ut paullo post Cicero ait, *fit*, quia rei in conparationem adductæ exiguitatem sequitur obscuratio et tamquam post oritur. (Cfr quæ ad I, 32 dixi.) Mox *in solem* cod. Mor. *Addere* pro *adicere* ex ed. pr. transit ad Man. proxumosque, contra codd. Dauisi, qui mutauit, Oxx., ...i, Mor.

ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa necne sint; ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium adicere Croesi pecuniae. 30. Quibus autem in rebus tanta obscuratio non fit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. Ut ei, qui iucunde uixerit annos decem, si aeque uita iucunda menstrua addatur, quia momentum aliquod

fateamur) *fateremur* R sole, quod) *solem qui* E aut) *ut* E teruncium) *numinum* L adicere) *addere* C 30. tanta obsc.) *obsc. t.* LPCR fit; *sit* omnes, Or. sit) *fit* C

30. *tanta obscuratio non fit*) Contrarium hoc est per exceptionem illi: *in quibus — obscuratio consequitur;* et si non esset, tamen in tam aperta generis definitione coniuncta cum oratione indicatiua *(fieri potest)* coniunctiuos modus ferri nullo modo posset. Nec *est* in his rebus obscuratio, sed, ut dixi, accidit, quotiens cum maioribus conparantur. Correxi igitur, quod edebatur *sit*. Idem mendum V, 88 et Erl. et alios occupauit nec tamen locum tenuit. *Tanta obscuratio* (pro *obsc. tanta*) Gzius e tribus optumis.

Ut ei — bonum sit) Animaduertenda est propter difficiliores quosdam locos nota forma orationis in exemplo fingendo et particula *ut* relatiua adiungendo. Nos enim demonstratiua forma utimur (*So würde für denjenigen &c.*), quae latet inclusa in Latino uocabulo (*eo modo*, *quo*); cfr. Off. I, 79 et 144. Nam hinc nascitur propinqua ratio eius particulae ponendae, quom non exemplum adiungimus, sed in refutando et reprehendendo ei, quod reprehendimus, similem aliam rem prauam fore dicimus, ubi uis particulae circumloquendo sic declarari potest: eodem modo agas, si hoc uel illud facias. Itaque *ut* uidetur poni pro *ut si* (eodem modo ac si), fitque ad nostrum sensum inplicatior oratio, quod saepe in ipsa illa re fingenda alia adhibetur condicio, ut particula *si* ad eam pertinens particulae *ut* subiciatur (hac sententiarum coniunctione, si illa declaratione uti uolumus et rei explicandae causa ineleganter loqui: eodem modo agas, si, si (quom, quod) hoc uel illud acciderit, hoc uel illud facias). Huiusmodi est oratio in Acad. II, 33: *Quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis quem oculis priuauerit, dicat ea, quae cerni possent, non se ei ademisse* (id est: *ista ratione, si quis — priuauerit, possit dicere;* ne quis *quem* relatiuom putet esse et sic uerba, neglecta eorum serie, ordinet: *ut si quis, quem — priuauerit, ei*

abeat ad iucundum adcessio, bonum sit; si autem id on concedatur, non continuo uita beata tollitur. Bona atem corporis huic sunt, quod posterius posui, simiora. Habent enim adcessionem dignam, in qua elabotur, ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum, nom ita dicant, si ad illam uitam, quae cum uirtute egatur, ampulla aut strigilis adcedat, sumpturum sa-

iucundum adcessio) *iucundum accessionem* EPR *iucundam accessionem* C si) *sin* Or. degatur) *dicatur* E

on *se ademisse — dicat*), et I de Diuinat. 86: *Ut, si magnetem* apidem *esse dicam, qui ferrum ad se adliciat et adtrahat, ratio*nem, *cur id fiat, adferre nequeam, fieri omnino neges.* (*Ista ra*tione, *si — dicam, possis negare.* Uolgo interrogatiue accipiunt, particulae ut nullam, opinor, rationem ducentes, contra sententiarum cohaerentiam. Nam si hic interrogando significasset: *non ne*que *fieri*, non poterat subicere: *Quod idem facis* &c.) Acad. II, etiam adfirmatiue, non hypothetice sic Cicero dixit: *ut, si lupi* canibus *similes* (excidisse uidetur *sunt*), *eosdem dices ad extremum* (id est: Ista ratione, si — sunt, dices &c.). Iam recte expediri poterit locus ille in I N. D. 88, in quo Walkerus et Heindorfius se torquent, ceteri autem difficultatem non adtigerunt. Sic enim distinguenda uerba sunt: *Quæ sunt tantæ animi angustiæ? Ut, si* Seriphi *natus esses — non crederes leones et pantheras esse, quom* tibi, *quales essent, diceretur* &c., id est: *Ista ratione — non cre*deres. Proxumorum uerborum *æque uita iucunda* insolentior ordo nec simile exemplum substantiui inter adiectiuom suum et aduerbium ei adhærens interpositi habeo.

ad iucundum adcessio) Sic Lbinus e codicibus, ut ait, Pal. 6 Scaligeranus, correcti, ut opinor. Iam in archetypo enim, nominatiuo post præpositionem et adiectiuom in accusatiuom mutato, scriptum erat: *ad iucundum adcessionem*, ut in Mor., Pal. 3, 5, aliquot Dau., Gud. 2, Oxx. EUφ; inde factum st: *ad iucundam adcessionem* in Pall. 2, 4, Dau. aliquot, ξχ, Gud. 1 et fere uett. editionibus; in Erl., Spir., Gud. 1 Gzius tradit esse: *ad iucundum* accessione. Tum *tollitur* connexum cum illo *si non concedatur* et iunctum superiori *bonum sit*, si uerum st, subitam transitum habet a re, quæ exempli caussa fingatur, ad generalem de re, quæ sit, sententiam; et substituit Cicero uitæ iucundæ uitam beatam. Lbinus *tolletur*. Manutius et ceteri, Dau. excepto, *sin autem* tacite.

ampulla aut strigilis adcedat) Plutarchus adu. Stoic. c. 22

pientem eam uitam potius, quo haec adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam caussam fore. **31.** Hoc simile tandem st? non risu potius quam oratione eiciendum! Ampulla enim sit necne sit, quis non iure optumo irrideatur, si laboret? At uero grauitate membrorum et cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnam inest

quo) *cui* Or. 31. tandem) *tamen* L non risu) *nostris ut* E quis non) *quis* E irrideatur) *derid.* C dolorum) om. P

p. 1069 C: *εἴγε κρασπέδοις καὶ ἀμίσι χρυσαῖς καὶ νὴ Δία ληκύθοις, ὅταν τύχωσι, παραβάλλουσι (οἱ Στωϊκοὶ) τὸν μέγιστον πλοῦτον.*

eam uitam, quo hæc adiecta sint) Dauisius ex El., ut uoluerat Gruterus, *cui* (*quoi*) *hæc*, et sic iam Marsus, sine caussa. Nam et *adcedit eo* et *eodem*, id est, ad eandem rem, Cicero non raro dixit (uid. Nizol.) et *addo huc*, *eo*, *eodem* (Tusc. V, 16, Lael. 69) et *adicio oculum aliquo* (Legg. II, 36), et huiusmodi aduerbia saepe demonstratiuis subiecit pro pronomine et præpositione (*apud eos*, *quo se contulit* Uerr. IV, 38, *ex iis oppidis*, *qua ducebantur* Uerr. V, 66; de *unde* uid. lexic.).

31. *Hoc simile tandem st? non — eiciendum?*) Sic interpungendam esse orationem et ipsa uox *tandem*, præsertim uerbo adiuncta, admonebat et ordo uerborum. Uolgo omnia continuant; Gzius autem et interrogationem et sententiam sustulit. In eiciendi uerbo imaginem a scena ductam esse, Bremius adnotat. Nec *ampulla sit* significare: *ampulla adsit et adcedat* (*habeatne ampullam ad cetera necne*), dico propter Gzium et Ottonem.

grauitate membrorum et cruciatu dolorum) Recte Tuscul. III, 1, ubi uniuerse de medicina agitur, corporis ægroti et languentis grauitas et dolor nominatur, recte Lucretius (III, 477) in iis, qui uino opprimantur, membrorum grauitatem consequi ait. Hic, ubi significantur grauissuma corporis incommoda (*cruciatus dolorum*) et quæ maxume contraria sint primis naturæ, uereor, ne parum ponderis grauitas illa habeat, recteque Bentleius (ad Tusc. III, 1) scribendum putarit *prauitate membrorum* (Tusc. IV, 29). Nam ut in illis commodis præter ualetudinem numeratur integritas corporis et incolumitas, partesque eius et membra apta et integra nec inminuta et detorta (II, 33, V, 18, III, 17), sic in contrariis incommodis hæc ipsa prauitas et distortio et deformitas ponitur, ut III, 17 et V, 46. Nec apud peritos inuidiam huic correctioni faciet ipsius Bentlei error, omnino de corporis molestia grauitatem dici negantis et Tusculanarum locum non recte tentantis. Nec,

ratiam; nec, si [ille] sapiens ad tortoris eculeum a tyanno ire cogatur, similem habeat uoltum et si ampulam perdidisset, sed ut magnum et difficile certamen iens, quom sibi cum capitali aduersario, dolore, depuandum uideret, excitaret omnis rationes fortitudinis ac atientiae, quarum praesidio iniret difficile illud, ut dixi, nagnumque proelium. Deinde non quaerimus, quid ob-

nec) *ne* E [ille]) om. E, sine uncis Or. et si) *ac si* LCOr. difficile illud) *ill. d.* LPCROr. quærimus) *quæremus* ELPCOr.

uod *prauitas leuari* minus commode dicitur, ideo non recte dicitur *leuare aliquem cruciatu dol. ac prauitate membrorum.*

[*ille*] *sapiens*) Aberat pronomen a "binis" Gzi; igitur alter Spir. erat. Non demonstratur sapiens tamquam e longinquo et uasi alibi conmemoratus, sed, quid in eius personam et actionem adat, simpliciter quæritur, ut rectius pronomen abesse uideatur. Quod Gzius Epicuri sapientem hic et III, 42 significari putat (et ranscribit, ut omnia, Otto), simile st relicuo eius stupori, aperissuma quæque, dum aliquid dicere conatur, peruertentis. Quid nim ad Catonem refutandum pertinet, quid sapiens Epicureus acturus sit? Id quæritur, utrum sapiens, in cuius persona recte gendi regulam omnes philosophi adumbrabant, sic iudicaturus t, ut Stoicorum ratio uideatur postulare, an ut ueterum Peripateticorum et Academicorum. Itaque ne Stoicus quidem sapiens ic intellegitur, sed communis sapientis notio. (Præterea Epicuri dictum de sapiente in Phalaridis tauro exclamante: quam oc suaue! et Stoicorum de sapiente in eculeo beatam uitam reinente confundit) Tum *et si* Uictorius, Dau., Gzius e codd. Pall. quinque, Mead., El., C. C. C., Uχ, Gzi omnibus); ceteri e *si*; uid. ad II, 21. Duorum nominum per *et* coniunctionem, non ententiarum conparationem, habet etiam is locus, qui e Tusc. V, profertur. Memorabilis est autem prorsus in hoc loco orationis anitus a rei, quæ nunc fieri fingatur, significatione et præsenti empore ad eius significationem, quod certa condicione futurum set, in his uerbis: *nec si — cogatur, — habeat*, *sed*, *quom — uideret*, *excitaret* &c., e qua neglegentia, quam uicina hæc sint, iscere poterunt grammatici quidam. Paullo post *difficile illud* llam Spir. Edd. inuerse.

Deinde non quærimus) Secutus sum Man. et Lbini correctionem, ab ed. Rom. præceptam; ceteri *quæremus*. Non dicit Cicero, quid aliquando quæsituri sint, nec differt quæstionem (ut 32:

scuretur aut intereat, quia sit admodum paruom, quid tale sit, ut expleat summam. Una uolu[multis obscuratur in illa uita uoluptaria; sed tam quamuis parua sit, pars est eius uitae, quae posita uoluptate. Nummus in Croesi diuitiis obscuratur, est tamen diuitiarum. Quare obscurentur etiam quae secundum naturam esse dicimus, in uita sint modo partes uitae beatae.

XIII. 32. Atqui, si, ut conuenire debet int est quaedam adpetitio naturalis ea, quae secundu turam sunt, adpetens, eorum omnium st aliqua facienda. Quo constituto, tum licebit otiose ista rere, de magnitudine rerum, de excellentia, qu quoque sit ad beate uiuendum, de istis ipsis obsc nibus, quae propter exiguitatem uix aut ne uix adpareant. Quid, de quo nulla dissensio st?

est eius) *enim eius* C etiam) *et* P om. L esse dic.) *dic. esse* beatæ) *b. u.* LPCR 32. tum) *tamen* C otiose) *ociosa* C quærere) C de istis) *in istis* E aut ne) om. P nulla) *multa* LPCR

tum licebit), sed, quid agatur, admonet, quom Stoici co siam mutent. Respondet autem hoc *deinde* illis, quæ su dixerat: *sed non sunt in eo genere* &c.

ut expleat summam) eam, quæ efficitur ex omnibus ii sunt secundum naturam; uid. 32 et quæ ad III, 41 di Extremo capite *uitæ beatæ* ed. a. 1480, Crat., Uict., Gzius tuor suis.

Cap. XIII, 32. *Adpetitio naturalis ea — adpetens*) dius scripturus fuisse uidetur: *adpetitio naturalis eorum;* tamen molestius illud: *de obscurationibus, quæ — uix ad* id est, earum rerum, quæ uix adpareant. Obscurationes ipsæ non exiguæ sunt. Particulæ *tum* superadditæ ablati *constituto, tum*) ad temporis consecutionem grauius n (itaque fere dicitur *tum denique*) exempla conlegerunt Sch ad Tursell. p. 879, Beierus ad Cic. pro Scauro § 22; ide *deinde* (uid. Beierus ad Off. II p. 35), non Græcismo (*ε*ἶτ naturali sermonis usu. Pronomen *quoque* communiter posi nomen generale *rerum* nullam offensionem habet.

Quid, de quo nulla dissensio st?) Sic Manutius e note Philippi Terti et Sigoni codice, Lbinus ex "aliquot libri

enim st, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referrentur, quod est ultu-

naturarum) *naturalium* Or. omnia) om. P referrentur) *referuntur* LPCROr.

scriptis," et deinceps ceteri; confirmant etiam Spir., El. contra deteriores (Pall., Dan., EUξψ, Gzi relicuos). Quod sequitur: *nemo st, qui aliter dixerit, quin* (id est: *qui negarit*), de eo exponetur ad V, 32.

omnium naturarum simile esset id &c.) Hoc est: Dass für alle Geschöpfe dasjenige, auf welches alles sich bezieht, ein Aehnliches (Analoges) sey; dass alle Geschöpfe einen analogen letzten Zweck haben. In omnibus enim naturis siue rebus, quae uigent, haec est similitudo, ut a se diligendis profectae primam hanc institutionem conseruent et eum habeant finem, natura ut expleatur. Hactenus igitur *commune*, id est, simile *st omnium animantium extremum, secundum naturam uiuere* (V, 26), sed, quia aliarum animantium alia st natura, *extrema et summa inter animalium genera distincta et dispertita sunt* (V, 25). Ita *omnium rerum, quae natura uigent, similis est finis, non idem.* Pro *omnibus rebus* hic Cicero, quom de animantibus maxume cogitaret, *naturas* dixit, *diuersas animantium genera et naturas* (Legg. I, 22) significans; et mox subicit *omnis natura* et *quae natura* et (33) *in ceteris naturis* et (34) *relicuas naturas.* Id igitur disputat Cicero, hanc omnium naturarum similitudinem extremi a Stoicis non conseruari; nam ceteras animantis hoc habere extremum, ut tota earum natura expleatur, homini soli a Stoicis extremum poni non in toto homine sed in parte hominis (§ 33). Si igitur Stoici illam omnium animalium similitudinem ultimi tenere aut restituere uellent, mutanda iis esse principia naturae (primam commendationem), dicendumque, omne animal (non solum hominem) adplicatum esse non ad se totum diligendum, sed ad optumam sui partem (§ 34). Ideo st haec aperta et euidens sententia et disputatio, ut, etiamsi non adhibeantur illa ex libro V, quod nemo adhuc fecit, tamen eis intellegas, quomodo quemquam fallere possit. Et tamen, quom paullo post (§ 33) uera scriptura deprauata esset, non solum et certa Manuti corrrectio spreta st, sed hic quoque contra omnis (etiam Gzi) codices olim una et altera uetus editio substituit omnium *naturalium* (Uen. 1494, si Gzio credimus, Crat., in cuius margine alterum adnotatur; de Marso errat Gzius, ut solet), idque, quamquam ne infra quidem sic in codicibus scribitur, Gzius recentiores adripuerunt. Summum bonum simile esse dici

mum rerum adpetendarum. Omnis enim st natura dili gens sui. Quae st enim, quae se umquam deserat a partem aliquam sui aut eius partis habitum aut uim a ullius earum rerum, quae secundum naturam sunt, a motum aut statum? Quae autem natura suae primae i stitutionis oblita st? Nulla profecto *st*, quin suam u retineat a primo ad extremum. **33.** Quomodo igi euenit, ut hominis natura sola esset, quae hominem linqueret, quae obliuisceretur corporis, quae summ bonum non in toto homine, sed in parte hominis po ret? Quomodo autem, quod ipsi etiam fatentur, const que inter omnis, conseruabitur, ut simile sit omnium turarum illud ultumum, de quo quaeritur? Tum e

umquam) *numquam* L rerum) om. L sunt) *sint* L(P)CR profecto st) *fecto* omnes, Or. **33.** Quomodo) *quo* PC poneret) *poneretur* E qua *quo* P naturarum) *naturale* EPCROr.

omnium, quæ sint secundum naturam, putant; quid hoc s quomodo disputationem cohærere statuant, non dicunt; itaque ficile st refutare. Summumne bonum omnes simile esse luerunt omnium naturalium, uelut integritatis membrorum, tudinis, ceterorum? Nec enim, etiamsi non omnium consen sed tantum Peripateticorum sententiam sequamur, idem st nia prima naturæ continere et omnium simile esse. Hocine quod subicitur, argumento confirmatur? (*Omnis enim st nat diligens sui*, ita ut omnes simile debeant habere extremum). a Stoicis neglectum, a ueteribus seruatum st? Idne ab iis ed tur, si dixerint, omne animal adplicatum esse ad id, quod i sit optumum? Sed iam Kernium, interpretem Germanum, u uidisse animaduerto. *Referrentur*, quod oratio obliqua fla Erl. dedit; ex aliis codd. nihil adnotatur.

Nulla profecto st, quin) Addidi uerbum (Schuetzius e coniectura: *Nulla st*), ne hæc esset sententia: *Nulla profect institutionis oblita st, quin* &c., id est, nulla. Audiretur enim cessario superius uerbum, quoniam non magis dicitur: *Nemo* aut *quin*, quam *quis*, *qui* aut *quin*, uerbo non addito. Paullo *sint* Gzius e quinque suis codicibus.

33. *Quomodo igitur*) Uictorius et Grut. e Pall. quinque Gzianis, exceptis Erl. et Spir.) *quo igitur*; uid. ad II, 58.

conseruabitur, ut simile sit omnium naturarum illud ultu

esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultumum, quod in quaque excelleret. Tale enim uisum st ultumum Stoicorum. 34. Quid dubitas igitur mutare

si) et L uisum st) *uisum esset* omnes, Or. ultumum) *ultimi* E

Sic Manutius correxit, adcedente uetere Sigoni libro, quem ipsum emendatum fuisse adparet, ut Leidensem meum et, nisi silentium fallit, Eξ Oxx., obsecutique sunt ueritati Lbinus, Dauisius, nuper Kernius. Ceteri cum codicibus: *omnium naturale illud ultumum.* Orellio tamen *ultumum naturale* (quo quid est quod magis a ueterum philosophorum et Ciceronis usu abhorreat?) et *ultumum simile omnium* (quo quid potest excogitari nugacius?) non ferendum uisum st; itaque is hic scribendum coniecit, Otto scripsit, quod hinc in superiorem locum Gzius intulerat: *simile sit omnium naturalium*, sententia, ut ostendi, nihilo meliore. Gzium nihil conturbat; *simile omnium naturale* uolt esse *simile omnium naturalium naturale,* quæ breuitas Ottoni non uidetur "Ciceronis propria." Uocis *naturarum* syllaba ultuma obscure notata et omissa (ut III, 1 *ea* pro *earum*, 42 *illo* pro *illorum*) peperit codicis archetypi mendum.

Tale enim uisum st ultumum Stoicorum) Tale enim (quale nunc dixi, ut tantum eius partis, quæ in homine excellat, ratio habeatur) nobis (nunc quærentibus et disputantibus) uisum st Stoicorum ultumum (§ 28 &c.). Itaque tum demum simile hoc humanæ naturæ extremum et ceterarum naturarum esset, si etiam in ceteris id esset ultumum, quod in quaque excelleret. Perspicua st sententiæ progressio, nec dubia correctio leuis codicum mendi, in quibus scribitur: *Tale enim uisum e s s e t ult. Stoicorum.* Condicionalis oratio nullam omnino sententiam habet. Quid disputatio requireret, Bremius uidit, sed infeliciter scribi uolebat: *Tale enim uisum* (i. e. supra perspectum st!) *esse ult. Stoicorum;* correctionem inuenit etiam Wesenbergius (in censura quadam Danice scripta). Gzius et Orellius prorsus aberrant. *Esset* aut ex superiore sententia ortum st aut scribendi errore; neque enim ita rare *esset* pro *est* positum et, ut II de Diuin. 31: *Parum, credo, impudenter, quod, quom factus e s s e t motus, dicere a u d e n t, quæ uis id ecfecerit.* Scribendum esse, *quom factus est* (id est, *quotiens uel si quando*), adparet; nec minus, apud Liu. II, 51 restitui debere: *Quom* (i. e. quo tempore) *hæc accepta clades e s t* (uolgo *esset*), *iam C. Horatius et T. Menenius consules erant.* Apud eundem XL, 22, ubi editur: *ut uero adpropinquabant iugis, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula &c.,* duplex est

principia naturae? Quid enim dicis, omne animal, atque sit ortum, adplicatum esse ad se diligendum seque in se conseruando occupatum? quin potius i cis, omne animal adplicatum esse ad id, quod in optumum, et in eius unius occupatum esse custodi licuasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id c uent, quod in quaque optumum sit? Quo modo optumum, si bonum praeterea nullum st? Sin autem licua adpetenda sunt, cur, quod est ultumum rerum petendarum, id non aut ex omnium earum aut ex rumarum et maxumarum adpetitione concluditur Phidias potest a primo instituere signum idque cere, potest ab alio inchoatum accipere et absol huic similis est sapientia; non enim ipsa genuit nem, sed accepit a natura inchoatum. Hanc erg tuens debet institutum illud quasi signum absol 35. Qualem igitur natura hominem inchoauit? et

34. enim dicis) *enim* P sin) *si* LPCR sunt) *sint* E adpetendarum *tendum* ELPR et max.) *aut max.* E *max.* L ab) *et ab* L similis est s *sap. sim.* LPCR *sap. sim.* (om. *est*) Or. ergo) *igitur* C om. PL 35. Qualem) (

mendum; scripserat enim Liuius: quod *rarum in altis loci* Non alibi omnino raram esse nebulam, sed in altis et uent uiis locis Liuius putabat.

34. *Quid enim dicis*) Excidit *dicis* etiam in Pal. 4 et G Paullo post *sin autem* Gzius etiam e Spir. Tum cod. arch mendum habuit: *rerum appetendum* (Spir., Gud. 2, Eχψ).

Ut Phidias — huic similis est sapientia) Legitumus hi institutae orationis exitus: *sic sapientia hominem, quem a inchoatum accepit, absoluere debet, qualis institutus est.* S clinauit Cicero a proposito, ut plenius rem eloqueretur. rum ordinem confirmat Spir. Antea erat: *huic est sa* Gzius, Bas. sequens, *est* deleuit, quod in tali oratione nullo modo potest. Paullo ante *a principio* "alii codices" Eξχ, Monac., ed. a. 1480, Man., Lbinus; uid. III, 32. Me *ergo* ex ed. R. Crat., tum Dau. ex C. C. C., Gzius etiam e *hanc igitur* Man. et Lbinus ex ed. prima; *et ergo* et *igitur* omis codd. Pall., Oxx., ed. a. 1480, Uict., Grut. Tum (35) *qua qualem* etiam Spir. De caussa generandi hominis non qu sed qualis inchoatus sit.

est munus, quod opus sapientiae? quid est, quod ab ea absolui et perfici debeat? Si nihil in quo perficiendum st praeter motum ingeni quendam, id est, rationem, necesse st, huic ultumum esse ex uirtute agere; rationis

absolui) *et abs.* C Si) *sic* E in quo) *in eo quod* ELCOr. *in eo quidem* (P)R id est) *id* E huic) *hunc* LPR *hoc* C agere) *uitam augere* LC *uitam frangere* P *uitam fingere* ROr.

85. *Si nihil in quo perficiendum st*) In codicum nostrorum principe fuit, ut fere editum st: *si nihil in eo quod*, ut in Pall. excepto quinto, Dauisi plurumis aut omnibus, Oxx. omnibus, Gzi quattuor; quintus (Gud. 2): *nihil quidem in eo perf.*, nisi is habuit, ut in ed. R et a. 1480 (Man., Lbin.) scribitur, nescio unde, ineptissuma particula; Pal. 5 et cod. Urs. *si nihil in eo perf.*, quod Dauisius tenuit. Iam illud manifestum st, neque in huiusmodi sententia condicionali: *si nihil in eo st* omitti uerbum posse, nisi quom e superiore simili condicione audiatur, et grauem soloecismum esse in hac oratione: *si nihil in eo st*, *quod perficiendum st* (pro *sit*). Sed grauius est sententiæ uitium, quod ille, quem Dauisius sequitur, corrector non uidit. Nam *in eo* est *in homine*. Atqui, præterquam quod necessario sequi debebat: *necesse st e i* (neque enim ullo modo pronomini, quod est *is*, sic illa demonstratio (*huic*) superaddi potest), manifestissumum st ex his uerbis: *nunc de hominis summo bono quæritur*, superiora non de homine posita esse, sed Ciceronem conclusionis caussa dixisse, quid ei ultumum futurum esset, qui non, ut homo, ex animo et corpore, sed ex altera utra parte constaret: *si nihil in quo*, id est, *in animali aliquo*, *perficiendum st*. Scriba non intellexit, *quo* pronomen indefinitum esse, et mutauit; cfr. ad III, 70. Iam rectum st *huic* (*tali*).

ex uirtute agere) ἐνεργεῖν κατ' ἀρετήν, quod idem st atque ζῆν κατ' ἀρετήν. Sed aptius illud fortasse uisum st soli animo. Sic idem etiam Mor. codex (*e uirt.*), nec Spir. dubito quin cum Erl. consentiat; Gzius quidem narrat, in utroque desiderari uerba *uitam fingere*; substitui *agere*, dicere oblitus est. Quom non intellegeretur, additum st in deteriorum codicum principe *uitam* (*uitam agere*, ut recte hactenus scriptum st in ed. a. 1480, Crat.), sed uitiose scriptum *uitam augere* (ut est etiam in Bas. et Gud. 1; Gruterus et Dauisius tacent); hinc factum st *uitam fingere*, quod inde a Uictorio ediderunt, Oxonienses, quod miror, taciti. De uirtutis definitione dictum ad II, 88; eadem ponitur Tusc. V, 39, Acad. I, 20. Deinde Dau. malebat: *Sin nihil*. In tali duarum

enim perfectio st uirtus; si nihil nisi corpus, summa erunt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, cetera. Nunc de hominis summo bono quaeritur. XIV. 36. Quid ergo dubitamus in tota eius natura, quaerere, quid sit ecfectum? Quom enim constet inter omnis, omne officium munusque sapientiae in hominis cultu esse occupatum, alii — ne me existumes contra Stoicos solum dicere, — eas sententias adferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tamquam de inanimo aliquo loquan-

si) *sic* E cetera) *et cet.* LPCR bono quær.) *qu. b.* E 36. ergo) *igitur* E sapientiæ) *sapientia est* E Stoicos) *Stoicum* E de) om. E inanimo aliquo) *in annali quo* E *inanimali aliquo* LC *animali aliquo* (P)ROr.

pluriumue partium enumeratione, recte bis *si* ponitur. Tum *pulchritudo, cetera* Gzius e Spir., Erl., Bas., Gud. 1 (cfr. § 4).

Cap. XIV, 36. *in tota eius natura, quærere, quid sit ecfectum*) Quid et in animo et in corpore a natura ecfectum sit, ut expoliri et perfici debeat. Quod antea inchoatum dixit (35: *qualem natura hominem inchoauit*), nunc *ecfectum* dicit; generauit enim natura hominem et fecit; contrarium st igitur *perficere*. Errauit Nisenius, grauiusque multo Gzius.

tamquam de inanimo aliquo) Ex melioribus codd. de uno constat Erlangensi (ex quo ipso Gzius profert *annali quo*, omittit, quod ueritatis indicium st, *in*), de ceteris tacetur; in deteriorum principe uidetur fuisse *de inanimali quo*, quod uocibus male diuisis et una littera omissa ex uera scriptura ortum st; nam sic præter editiones quasdam ueteres (a. 1480, Iunt., Crat.) etiam E et cod. Monacensis; Bas. *nominali quo*, Gud. 2 *animali quo*. Inde a Uictorio editum st, si Gzium excipias, *de animali aliquo*, Grutero et Dauisio tacentibus. Quid sententia postularet, uidit Gzius, sed contra usum loquendi et codicum uestigia scripsit: *de non animali*; Orellius ad uerum proxume adcessit, cui placebat: *de inanimali aliquo*. Nam *animal* sane etiam Ciceronis et omnium sententia homo st; illi, quos hic reprehendit, sic de bono statuebant, quasi nullus esset animus hominis, quemadmodum alteri, ut ipse si[illegible] *quasi corpus nullum esset hominis*. Superiores editores in codem quo Otto, errore fuisse uidentur, qui enarrat: *quasi de animali aliquo, non de homine*. Adparet, *bestiam* dici debuisse; nam et animalia sæpe sic dicuntur, ut homo non conprehendatur, tamen id numquam fit in huiusmodi locis, ubi genera distinguuntur [illegible]

r, alii contra, quasi corpus nullum sit hominis, ita aeter animum nihil curant, quom praesertim ipse quo- e animus non inane nescio quid sit (neque enim id ssum intellegere), sed in quodam genere corporis, ut

contra, quasi) *qu. c.* C corpus nullum sit) *null. c. s.* R *null. s. c.* C non se) *nominare* PLCR enim) om. E id) om. L

itraria ponuntur. Et in ipsis bestiis erat tamen animus, etiamsi i excelleret. Illos philosophos Cicero nullam omnino animi ra- nem habuisse dicit. *Inanimatum*, ut hoc addam, pro *inanimo* que Ciceronem neque quemquam ueterum dixisse, non magis im *inarmatus* pro *inermo*, uerissumum erat Lambini iudicium, i olim non recte nonnulli contra dixerunt; nunc fere ignorare mines uidentur. Apud Ciceronem *inanimus* sine controuersia ibitur Acad. II, 37, Tusc. I, 54 et V, 69, N. D. II, 76, ab optumis ibusque codicibus defenditur et in editionibus proxumorum se- lorum legitur Off. II, 11, 12, 14, 17, N. D. I, 36, restitutum st licum auctoritate Lael. 68, nuperrume etiam (ab Orellio ex an- uissumo cod. Einsiedlensi) Topic. 69; reuocandum st optumis ris iubentibus III N. D. 40. Non recte igitur Zumptius in Uerr. 171 e codicibus melioribus restituit *muta atque inanimata*, ubi ortum st e sequenti uoce *tanta*. De Diuin. II, 98 non nume- ii, quia ibi ex optumis codicibus scribendum st, expulsa pes- ma interpolatione: *ualeat id necesse st non in hominibus solum, um in bestiis quoque.* Illi, quos contra Cicero disputat, quom ebant, ad rem pertinere, quomodo caelo adfecto conpositisue eribus *animal* natum esset, de homine tantum cogitabant; Cicero, od de animali generatim dicatur, in bestiis etiam ualere opor- e ait, idque quam absurdum sit, adparere putat. Quod de ani- li diceretur, necessario etiam in inanimis ualere, qui poterat ad- nare? Praeter Ciceronem auctor illius uocabuli citatur, qui rhe- ica ad Herennium scripsit; sed codex uetustissumus bibliothecae ia Parisiensis (7714), quem Krarupius, amicus meus, contulit, , 61 habet *res animatas et inanimas* (ut Lbinus in curis secun-), ut non dubium sit, quin etiam IV, 66 scribendum sit (cum ino): *res mutas atque inanimas.*

corpus nullum sit) Sic Gzius e libris suis omnibus; ut R, reque ueteres editiones; ut C, Manutius et deinceps ceteri.

sed in quodam genere corporis) Quid significet, dictum st ad 47; neque enim corpore inclusum animum, ipsum incorpo- um, intellegi uolt (quemadmodum hoc, quod cernitur, corpore tinetur), sed ipsum esse corpus, aduersus Stoicum Stoicorum

ne is quidem uirtute una contentus sit, sed adpetat uacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si laeuam partem neglegerent, dexteram tuerentur, aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium, multa praetermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia. At uero illa perfecta atque plena eorum, qui, quom de hominis summo bono quaererent, nullam in eo neque animi neque corporis partem uacuam tutela reliquerunt. 37. Uos autem, Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissumum locum in homine et maxume excellentem tenet, et quod eos, qui sapientes sunt, absolutos et perfectos putamus, aciem animorum nostrorum uirtutis splendore praestringitis. In omni enim animante st summum aliquid atque optumum, ut in equis, in canibus, quibus tamen et dolore uacare opus est et ualere; sic igitur in homine perfectio ista in eo potissumum, quod est optumum, id est, in uirtute laudatur. Itaque mihi non satis uidemini considerare, quod

is) om. P aliquid, quod) *aliquod* E reliquerunt) *relinquerent* E 37. aciem — præstringitis) Non. p. 35. præstringitis) *perst.* LCR enim) om. L potissumum) om. R id est) *id* E

sententia utens, qui animum *σῶμα* (aërem igneum) esse studiose defendebant; uid. Tennemanni Hist. Philos. uol. IV p. 50, Ritteri uol. III p. 605. De particulis *quom præsertim*, uid. ad II, 25.

quasi curta sententia) Non inprobabiliter Marsus et Lbinus *sententia st.* Truncum dicitur, cui pars aliqua ablata et detracta ad integritatem deest. De eo, quod sequitur, *illa — eorum*, uid. ad III, 64.

37. *in eo potissumum — laudatur*) Dauisius et Ernestius uolebant *locatur.* Paullo breuius, sed et recte et perspicue Cicero scripsit, hac sententia: potissumum laudatur, quatenus in uirtute perspicitur. Significat igitur præpositio, cuius rei in laudando ratio habeatur, non multo aliter atque hoc libro 76: *in gubernando nihil, in officio plurumum interest, quo in genere peccetur,* et Tusc. V, 24: *uexatur ab omnibus in eo libro, quem scripsit de uita beata.* Perfectionem autem Cicero dicit eam, qua tota hominis natura a sapientia absoluatur (34 et 35). Mox *quod iter sit* Gr[illegible]

iter sit naturae quaeque progressio. Non enim, quod facit in frugibus, ut, quom ad spicam perduxerit ab herba, relinquat et pro nihiló habeat herbam, idem facit in homine, quom eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita adsumit aliquid, út ea, quae prima dederit, ne deserat. **38.** Itaque sensibus rationem adiunxit et, ratione ecfecta, sensus non reliquit. Ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut ecficiat, ut uitis

iter sit) *intersit* ELC Non enim — spicam perduxerit) Non. p. 225. Non enim) om. E quod) *hoc quod* LPCR ut, quom) *uictum* Non. *cur cum* L ne) non EC 38. reliquit) *relinquit* COr.

erus e Pal. 4 et uetere cod. Scaligeri (Par. tribus, El., Gud. 1, Bas., Mon., etiam Morel.), quom in ceteris (Pall., Dau., Oxx., Gzi) esset: *quod intersit*, in editionibus fere *quid intersit.* Sed iam R et Marsus recte.

Non enim, quod facit) Sic Dauisius "fide Parisinorum." Certius testimonium Noni. Ceteri deteriores codd., de quibus constat, et editiones ante Dauisium: *Non enim hoc quod facit;* in Spir., ut in Erl., aberat et *hoc* et *non enim*, hoc quidem posterius errore. Gud. 2: *non hoc facit.*

ut ea — ne deserat) *non deserat* etiam $E\xi\chi$ ed. a. 1480, Crat., Robinus; de Gruteri, Dau, Gzi codd. tacetur; uid. ad II, 15.

38. *sensus non reliquit*) ita ut nos eos nunc quoque habeamus. Præterito tempore utitur Cicero, describens, qualém iam a natura ecfectum hominem uideamus. Supra uniuerse, iter naturæ quale sit, ostendit. Iniuria Ernestius edidit *adiungit — relinquit,* quasi nunc demum homines fiant; incommodius Gzius *adiunxit* — nuit et e paucis codicibus (EUξ, duobus suis) et edd. uett. (a. 1480, Ant.) *relinquit* scripsit, quasi diuerso tempore hæc natura fecerit et faciat. Sæpissume in codicibus scribitur *relinquit* et *relinquerat* pro *reliquit, reliquerat.*

Ut si cultura uitium) Eodem simili utitur Piso V, 39 et 40. Orationem ita orditur, quasi subiecturus *sic,* quod huic *ut* responderet; deinde, quod commodius est de uite uim culturæ in se continente dicere quam de cultura, orationem abrumpit et mutat et absolute hoc de uite ecfert (*si igitur illa*, non: *ut igitur, si illa*), tum subicit: *similiter. Omnibus partibus suis* etiam Spir. et ed. Crat., ceteri ut Orellius. *Sic intellegamus* est: sic rem cogitando intellegamus; uid. I, 17. Paullo post *se tuetur* quattuor Gzi, ut occurrant *etiam se.* Edd. *tuetur se;* Eξ omittunt *tuetur.*

cum omnibus partibus suis quam optume se habeat, — sed sic intelligamus (licet enim, ut uos quoque soletis, fingere aliquid docendi caussa): si igitur illa cultura uitium in uite insit ipsa, cetera, credo, uelit, quae ad colendam uitem adtinebunt, sicut antea, se autem omnibus uitis partibus praeferat, statuatque nihil esse melius in uite quam se; similiter sensus, quom adcessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam se tuetur; quom autem adsumpta ratio st, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturae huius tutelae subiciantur. 39.
Itaque non discedit ab eorum curatione, quibus praeposita uitam omnem debet gubernare; ut mirari satis istorum inconstantiam non possim. Naturalem enim adpetitionem, quam uocant ὁρμήν, itemque officium, ipsam etiam uirtutem uolunt esse earum rerum, quae secun-

omnibus part. suis) *part. s. omn.* LPCROr. quoque sol.) *sol. qu.* P insit) *sit* P adtinebunt) *attinebant* LC esse mel.) *m. e.* E se tuetur) *tu. se* CROr. ratio st) *est rat.* E 39. uitam omnem) *o. u.* L ut) *et* L istorum) *eorum omnes*, Or. possim) *possum* E *possimus* cett., Or. ipsam) *ipsum* LP uirtutem) om. P uolunt esse) *tuentem esse uol.* C *tuentem uol. esse* LR *tuentem uoluntatem* P

39. *satis istorum inconstantiam non possim*) Edebatur *satis eorum*, quod pronomen sua natura referri debebat ad significationem hominum proxume præcedentem; nam ipsum homines suos demonstrat. Itaque Ernestius malebat: *eorum — qui naturalem adpetitionem*, Gœrenzius edidit *Stoicorum*. Præcedentis uocis extremæ litteræ quom pronominis primas duas hausissent, tertia mutata st. *Istorum* est *Stoicorum tuorum*, ut § 26: *Age, nunc isti doceant* et § 42: *sic isti*, hoc est, *Stoici tui*; cfr. III, 40. Sic autem scribendum esse, Wesenbergio quoque in mentem uenerat. Deinde autem *possim* restitui ex Erlangensi (*possum*) et margine Cratandri; de ceteris bonis codd. tacetur. Numquam in dialogis Cicero, quom suum iudicium significat, oratorio illo plurali numero utitur. Itaque si *possimus* diceret, aut Catonem adsumeret aut humanum genus communiter in hac Stoicorum inconstantiæ admiratione satis inepte conplecteretur, quod recte conplectitur paullo post (*nobis relinquont*).

ipsam etiam uirtutem uolunt esse earum rerum) Paullo durius Cicero, ut eandem formam orationis et breuitatem seruaret, genetiuom, qui aptissumus est *adpetitionis* uoci, adcommodauit etiam

lum naturam sunt. Quom autem ad summum bonum uolunt peruenire, transiliunt omnia, et duo nobis opera pro uno relinquont, ut alia sumamus, alia adpetamus, potius quam uno fine utrumque concluderent.

XV. 40. At enim [nam] dicitis uirtutem non posse

utrumque) *omnia* LPCR concluderent) *concludant* LPCROr. 40. nam) *ueram* C *natura* LROr. (sine uncis).

ad *officium* et *uirtutem*, hac sententia: ipsam quoque uirtutem in his uersari et eas propositas habere uolunt. Sic autem edidit Gzius ex Erl., Spir., Monacensi. In deterioribus codicibus post *uirtutem* additum st *tuentem* ad genitiuom explicandum. Adpetitio non tuetur naturalia sed petit; et *tuentem esse* pro *tueri* barbare dicitur. In Pal. 4 et P meo *tuentem* ita receptum st, ut *uirtutem* omitteretur, deinde ex *uolunt esse* efficeretur *uoluntatem*.

quam uno fine utrumque concluderent) *Utrumque* (opus et sumendi et adpetendi) etiam uetus liber P. Manuti, Eliensis, Spir., Mor., mgo Crat., restituitque Dauisius pro *omnia*, quod ceteri habent. *Concluderent* ex Erl. (in quo Gzius falso scribit esse *concludere*) et Mor. posui, non dubitans, quin idem in ceteris illis inuenturi fuerint, si adtendissent; uid. ad II, 42. Adnotandum st autem, *adpetendi* uerbum hic ita poni, quemadmodum alibi ponatur *expetere* (αἱρεῖσθαι); uid. ad III, 20.

Cap. XV, 40. *At enim* [*nam*] *dicitis*) Reliqui, ut Uictorius fecerat, scripturam optumorum et plurumorum codicum, quod nulladum certa correctio inuenta st. Sic enim Pall., Mead., EUψ, duo Gzi (Spirensis cum Erl.); proxume Morelianus: *At enim iam dicitis*, ut Grut. et Dau. ediderunt. Tres Paris. apud Dauisium: *At nam dicitis*. Lbini libri aut *At enim nam* aut *At nam*. Corrigendo effectum st: *At enim ueram dicitis* in libris antiquis Sigoni et Terti apud Manutium, (in Gzianis, exceptis duobus, aut *at enim ueram* aut *at enim uera*; El. *at enim nam ueram*); in aliis autem libris (Memmiano Lbini, C. C. C., de quo Oxx. tacent): *at enim natura*, quod Marsus, Crat., alii, tum Lbinus, Gzius asciuerunt. Sed nec *iam* aptum st (quasi nunc Stoici dicant, quod antea non dixerint) nec illæ correctiones probandæ. Nam quom de constituenda uirtute agatur, ut firmum fundamentum habeat et constet, de uera uirtute quæri, non de umbra aliqua, nihil opus est dici; nec quicquam tale additur aut § 41 (*nam constitui uirtus nullo modo potest*, ubi apertum st, eadem uerba aduersus Stoicos con-

constitui, si ea, quae extra uirtutem sint, ad beate uiuendum pertineant. Quod totum contra st. Introduci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia, quae leget quaeque reiciet, unam referentur ad summam. Nam si omnino †nos neglegemus, in Aristonea uitia incidemus et peccata, obliuiscemurque, quae uirtuti ipsi principia dederimus; sin ea non neglegemus neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli leuitate aberrabimus. Duarum enim uitarum nobis erunt

sint) *sunt* EC leget) *legi* E reiciet) *reficiet* EPR referentur) *referantur* LPCROr. nos) *ea* Or. neglegemus) *negligimus* omnes. incidemus) transp. post *peccata* LPCROr. (*incidimus* LC) neglegemus) *intelligemus* R *negligimus* cett. referemus) *referimus* R aberrabimus) *aberramus* E

uerti) aut § 15 (*informari non posse uirtutem*) aut § 51 (*nec uirtutem posse constare*); et prauos est uerborum ordo in adiectiuo et substantiuo diuellendo. Multo minus *natura* ferri potest; quid est enim, natura uirtutem constitui, et cui contrarium? an est quædam, quæ arte constituatur? Et tamen sic ponitur *natura*, quasi in hoc uocabulo uis sententiæ sit. Nisi uocula illa, quæ nos uexat, scribendi errore tota orta st, subest mendum occultius. Paullo post *referentur* ex uno, de quo constet, Erl. dedi; caussam exposui ad III, 70.

si omnino † nos neglegemus) Si *nos* nominatiuom putabimus, et uitiose abundabit, quom nullum hic personæ et subiecti notio momentum faciat, et desiderabitur accusatiuos, in quo præsertim pondus aliquod sententiæ sit; sin accusatiuom esse uoluerimus, grauiora erunt uitia; nam neque *nos* de corpore et quæ ad id pertinent, intellegi potest, sed multo magis de animo, et sequitur: *eaque neglegemus*; manifestum st autem, utrobique idem obiectum esse debere. Itaque hic Dauisius pro *nos* substitui mauolt *hæc*, Gzius Bremium sequens *ea* posuit. Mirum tamen, qui et hoc exciderit et *nos* ortum sit; nam *nos ea* scribi propter eam, quam initio dixi, caussam nequit; putant *nos* ex *ne* natum. *Neglegemus*, quod et ipsum per se necessarium st et propter id, quod sequitur, *non neglegemus — referemus*, post Lbinum Orellius restituit. Hoc autem posterius *neglegemus*, quod post Lbinum Ernestius restituit, Gzius ait in Erl. et Spir. atque edit. Crat. esse; de Crat fallitur; in Erl. uestigium st ueræ scripturæ, non ipsa. *Referemus* omnes habent codices. Manutius propter *neglegimus* mutarat.

titnta capienda. Facit enim ille duo seiuncta ultuma norum; quae ut essent uera, coniungi debuerunt; nc ita separantur, ut diiuncta sint, quo nihil potest e peruersius. 41. Itaque contra st ac dicitis; nam stitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quae sunt ma naturae, ut ad summam pertinentia tenebit. Quaea enim uirtus est, non quae relinqueret naturam, sed ae tueretur. At illa, ut uobis placet, partem quann tuetur, relicuam deserit. Atque ipsa institutio honis si loqueretur, haec diceret, primos suos quasi ptus adpetendi fuisse, ut se conseruaret in ea natura,

duo seiuncta) *s. d.* C uera) om. C ita) *illa* R *ista* cett., Or. ut) *et* E ncta) *sei.* E nihil pot.) *pot. n.* C 41. sunt) *se* E *sint* cett.; Or. sum-) *summum* omnes. est) om. LPC ipsa) *ista* L institutio hom.) *h. in.* E) *hoc* E coeptus) *conceptus* CR

Facit enim ille) Qualis sit illa Herilli leuitas et cur in eam ices incidere putet, exponit, de qua ad II, 33 dictum st. Nam *ille* sit Zeno, quod uideo nonnemini placuisse, fieri prorsus nei, quom iam diu Cicero hunc auctorem disciplinæ non nominit, de scholæ decretis loquatur. Nec Cicero, quamuis Stoicos, lterum sequantur, Herilli similis futuros dicat, ipsum Zenos duo ultuma facere sic simpliciter adfirmare potest. Quod sebatur: *nunc ista*, id, ne si de Zenone quidem hæc dicerentur, ts poneretur (ut esset *ista nostra*, *Stoica*), quoniam, quom m subiectum sententiæ retineretur, oratio demonstrationem non iperet; sed quom ad Aristonem hæc pertineant, ne speciem quin excusationis habet. Recte igitur Man. et Lbinus *ita*, in quod m Gzius incidit.

41. *ea, quæ sunt*) Sic Man., Lbinus, Gruterus. Coniunctiuos ionem nullam habet. *Ad summum* etiam Eχ et sine dubio cei; Manutius correxisse uidetur. Paullo post *relicuam* recte im audit *naturam*; si *partem* audiri Cicero uoluisset, et *alteram* ibet et sic posuisset: *unam partem tuetur. Institutio hominis* est, quam paullo ante (32) *primam institutionem* dixit, habitum constitutionem a natura datam.

quasi coeptus adpetendi) Dubitationem habet uox *coeptus*, quæ ter hunc locum apud unum Statium poëtam semel legitur. tuit enim oriri e conpendio eius, quod in ueteribus editionibus te Uictorium (excepta tamen ed. a. 1480 et, si Hertoli silentio

in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, quid maxume natura uellet. Explanetur igitur. Quid ergo aliud intellegetur, nisi uti ne quae pars naturae neglegatur? In qua si nihil est praeter rationem, sit in una uirtute finis bonorum; sin est etiam corpus, ista explanatio naturae nempe hoc ecfecerit, ut ea, quae ante explanationem tenebamus, relinquamus! Ergo id est

in qua) *qua* L quid) *quod* LPCR ergo) *enim* C intellegetur) *intelligetur* E *intelligitur* C uti ne quæ) *ut in eque* E *ut eque* cett. *ut ne qua* Or. explanationem) *explicationem* PCR

magis quam Gzi adfirmationi credimus, Marso) legitur, *conceptus* (*cceptus*), idque Gzius e quattuor suis codicibus se reuocasse ait, cui tamen, quom in meis et Oxx. nihil uarietur, uix credo. Et uidetur *conceptus* nomen talem habere imaginem, quæ particula molliendа fuerit, ductam a conceptu foetus, de quo fere solo dicitur substantiuom; nam uerbi prima significatio ab initio in pluris cognatas sciuditur, quæ ab illa foetus significatione non oriuntur. Retinui in re dubia, quod certior codicum auctoritas tuetur, quod si uerum est, Cicero substantiui nouam formam ideo posuit, quod, quom *coepta* dicerentur, magis significaretur res coepta quam actus ipse hominis incipientis, ut genitiuos addi non posset; et erat in huiusmodi formis secundum regulam extra communem usum fingendis aliqua sermonis libertas, e quo genere st *intentus palmarum* pro Sest. 117; *quasi* autem particulam ideo addidit, quod non tam adpetitiones ipsas quam coeptus adpetendi appellabat. Fateor tamen, nec eam satis grauem uideri caussam, cur particula ponenda fuerit, et coeptus illos *initia* adpellari potuisse. Itaque non ualde inprobo alteram scripturam. Quod V, 24 legitur de adpetitione naturæ progrediente et sensim alias atque alias res conplectente: *coeptatque adpetere et propulsare*, ad uocem *coeptus* hoc loco defendendam nihil habet argumenti.

uti ne quæ pars) Sic (nisi quod *ut*) Gzius, quom etiam in Spir. esset *ut ineque*; cod. Mor. et Scalig. *ut inæque*. Manutius e cod. Maffei et Marsus *ut ne qua*. Ante eum edebatur, ut in codicibus detêrioribus est (EUχ, Gud. utroque, Monac., Uindob.) *ut æque* (*eque*). Pro *quid ergo* (ut est etiam in mgine Crat., nam edebatur *enim*) Mor. *quid igitur*. Paullo post *ante explanationem* etiam Spir., Mor., mgo Cratandri; restituerat Dauisius ex El. et Mead. Ante (et Oxx.) *explicationem*.

onuenienter naturae uiuere, a natura discedere! 42. Ut uidam philosophi, quom, a sensibus profecti, maiora uaedam et diuiniora uidissent, sensus reliquerunt, sic sti, quom ex adpetitione rerum uirtutis pulchritudinem spexissent, omnia, quae praeter uirtutem ipsam uide-

42. et diuin.) *ac diu.* CROr. ex) om. C quæ præter) *quæ propter* LPC ropter quæ Or. (om. *quæ* R)

42. *Ut quidam philosophi*) qui cognitionem rerum a sensibus pararunt et sensibus fidem abrogarunt. Academicos autem maxime significat, etsi recentiores quidem non maiora ac diuiniora la tenebant, sed omnem perceptionem una cum sensuum fide cibant. (*Et diuiniora* etiam Uict. et Ox. E; in ceteris edd. *ac* primis.)

quæ præter uirtutem) Sic scribendum esse senserant Clericus Dauisius; (Ascensius saltem in ed. a. 1527 non ita scripsit;) dem auctores addidit Erl., Spir., Bas., Gud. 1, in quo superriptum erat *propter*. Hoc in deteriores codices irrepsit (quamiam Oxx. ex uno ψ adnotant, ut saltem Eξ uerum habuisse pum) et a Uictorio et Grutero editum st. *Propter* et *præter* a variis non raro permutantur, cuius rei in his ipsis libris supra uarietate scripturæ exempla me adnotare memini. Quom incum esset, *propter uirtutem* philosophos illa uidisse, ex quibus uirtem eos aspexisse Cicero dixit, ueteres editores (iam a. 1480, at., Crat., cett. ante Gruterum, excepto Uictorio) substituerunt opter quæ. Erunt autem etiam fortasse, qui *quæ propter* eodem odo intellegi posse dicant, ut anastrophe sit. Uerum etsi Cicero , si recte memini, in epistulis ad Att. sic hac anastropha usus , ut præpositionem casui suo subiectam alius exciperet accusati (X, 4, 1: *istos, quos propter omnia amisimus*, et X, 8, 8: *ut pereamus, quos contra me senatus, ne quid res publica detriuti caperet, armauit*), tamen id in tali oratione fecit, in qua ertissuma esset pronominis relatiui et præpositionis coniunctio, ed hic contra st. Nec Cicero, quamquam philosophos illos ex petitione rerum uirtutem aspexisse indicat, ut ista adpetitio prior rit, etiam propter res externas et corporis eos uirtutem uidisse ere potest, quoniam ea suam ex ratione originem habebat. Il addo, in illa ratione necessario dicendum fuisse: *ea omnia, propter*, quoniam in genere illarum rerum momentum st oratis; recte contra uniuerse: *omnia, quæ præter uirtutem*. In hac

rant, abiecerunt, obliti, naturam omnem adpetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permanaret ad finis; neque intellegunt, se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta subducere.

XVI. 43. Itaque mihi uidentur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt honeste uiuere, sed alius alio magis; Pyrrho scilicet maxume, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod adpetendum sit, relinquat; deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus, introduxit autem, quibus conmotus sapiens adpeteret aliquid, quodcunque in mentem incideret et

permanaret) *permanent* E   43. quodcunque) (priore loco) *quod cuique* omnes.

autem scriptura quam sententiæ peruersitatem Orellius deprehenderit, non intellego. Nam præter uirtutem atque adeo ante eam (quoniam eius lux post oritur) philosophi illi multa in ipsa illa adpetitione rerum uiderant et amplexi erant; ea postea abiecerunt.

permanaret ad finis) Oxx. EUξ *permaneret*, ut in plerisque ante Manutium editionibus est (ed. a. 1480, Crat., Uict., nec tamen antiquissumis), χ *permanet;* de ceterorum codicibus non constat, nisi quod Gud. 2 habet *perueniret*. Permanandi uerbum postulat notio naturæ late patentis; utrum Cicero inperfectum posuerit an, omissa præteriti temporis cogitatione (ut subicit *neque intellegunt*), præsens, dubito.

Cap. XVI, 43. *qui — relinquat*) Non utique necessariam caussæ, cur hic maxume errare uideatur, significationem, quæ in uerbi modo st, non est tamen, cur sublatam uelimus, ut hoc simile sit ei, quod sequitur: *non est ausus* &c., quom præsertim illa uerba (*qui — non est ausus*) erroris significationem non contineant et tempus etiam uerbi mutatum sit. Longe duriorem modi mutationem in eiusmodi sententiis, quæ eandem formam seruare debuisse uideantur, demonstraui ad II, 61.

quodcunque in mentem incideret) Sic pro *quod cuique* recte P. Manutius et editores inde a Dauisio, præceperantque correctionem, qui librum Latini Latini et El. 1 scripserunt; nam in aliis codicibus hoc repertum non est, etsi Gzius tacet. Confirmat emendationem et quod adiungitur: *et quodcunque occurreret*, et quod § 47 legitur. Sapientem Aristo ad aliquid adpetendum commoueri nolebat non eo, quod cuique in mentem incideret, sed eo, quod-

quodcunque tamquam occurreret. Is hoc melior quam Pyrrho, quod [uel] aliquod genus adpetendi dedit, dete-

quod [uel]) om. P *quod* E; sine uncis Or.

cunque ipsi. Quibus autem uerbis Aristo usus sit, non constat, nec quemadmodum totam rem persecutus sit; uerba autem duo, quæ ipse posuerit, a Cicerone uertendo exprimi, adparet quom ex eo, quod § 47 eodem modo hæc diiungit (*quodcunque in mentem ueniat* *a u t* *quodcunque occurrat*), tum perspicue ex numero plurali pronominis relatiui (*introduxit*, *q u i b u s* *conmotus* &c). Itaque a Tennemanno (Hist. Philos. IV p. 220 sqq.) Cicero non tam ob obscuritatem horum uerborum quam ideo reprehendi debuit, quod, posita uerborum formula, rei explicationem omiserit. Quod autem ipse Tennemannus, quid senserit Aristo, ex iis intellegi putat, quæ apud Sextum Empiricum adu. Mathem. XI, 64 sqq. dicuntur, ibi uidemus Aristonem negasse, natura alia esse *προηγμένα*, alia *ἀποπροηγμένα*, sed talia esse *παρὰ τὰς διαφόρους τῶν καιρῶν περιστάσεις*, ita ut nulla esset *φυσικὴ ἑτέρων παρ' ἕτερα πρόκρισις*, *κατὰ περίστασιν δὲ μᾶλλον*. Uerum tamen ignoratur, quid statuerit de discrimine et selectione harum rerum, si illæ *περιστάσεις* non uariarent. Stoici autem, a quibus erat progressus, quom omne agendi principium ab adpetitu et reiectione rei æstumationem habentis aut non habentis ita repeterent, ut in hac ipsa *ἐκλογῇ* uim uirtutis ponerent, in quo ipsi sane hærent, nescimus, quid Aristo, sublato hoc discrimine, substituerit et quod offici initium posuerit. Itaque ut non adfirmo, Chrysippum, quem Cicero in Aristone inprobando sequitur (§ 68, II, 43 &c.), perspexisse, quid Aristo uellet et conaretur, sic Aristonis caussam nunc satis firmiter defendi posse non puto.

quod [*uel*] *aliquod*) Hoc si recte scriptum st, significare debet: *quod aliquod tamen* (*saltem*), quem usum particulæ olim adnotabant e Terenti Phorm. II, 1 (8), 71, ubi nunc, metro etiam flagitante, *uel* sublatum st, et, si non esset, non neccssario ita accipiendum esset. Uideo potuisse particulam transire in eam significationem, quom ab hac orationis forma: *uel hoc sufficit* (ubi augetur exiguitas) deueniretur ad hanc: *uel hoc fac* (id est, saltem), ubi ferimus exiguitatem; sed cum transitum factum esse, nullo testimonio cognoscitur ac ne incligantis quidem in eam partem aut nonnihil uersus eam progressæ significationis ulla uestigia sunt. Itaque uellem scire, ceterine boni codices cum Erl. consentirent.

rior quam ceteri, quod penitus a natura recessit. Stoi autem, quod finem bonorum in una uirtute ponunt, s miles sunt illorum; quod autem principium offici qua runt, melius quam Pyrrho; quod ea non occurrentia fi gunt, uincunt Aristonem; quod autem ea, quae ad nat ram adcommodata et per se adsumenda esse dicunt, n adiungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. Ille en occurrentia nescio quae comminiscebatur; hi autem p nunt illi quidem prima naturae, sed ea seiungunt a fi

a) om. EP principium off.) *officium principii* L quod ea) *ea* E ad n ram) *et ad nat.* Or. Ille) *illa* E illi quidem) *illa qu.* COr.

ea non occurrentia fingunt) *Occurrentia* plurali numero d singulas illas res, quæ in mentem inciderent et quæ inc rerent, quibus Aristo actiones moueri putabat; ad id prosen quod ad *principium offici* refertur, Latino more adcommodaui simul breuitate quadam usus est in uerbo, hoc significans: q non fingunt occurrentia et in iis id (principium offici) pon cfr., quæ ad II, 19 dixi (*hæc ultuma bonorum*). Mox ante n *ad naturam* Gzius *et* addidit, tamquam ex Erl. et Spir. Fall saltem de Erl. Uid. ad II, 63.

ponunt illi quidem) Ut Dauisius scribi uoluerat, Orel Gud. 1 (in quo tamen *illi* superscriptum erat) et Bas. seq scripsit: *ponunt illa quidem.* Mirere, in tam nota re errari tuisse (uid, si tanti st, Ramshorn. p. 529, Beier. ad Off. II p. Pronomen ad sustentandam particulam additum necessario ad o iectum refertur, in quo et conceditur aliquid (*ponunt illi qui* et contrarii aliquid obicitur. Pronomen pronomini in hac fo superadditum st V, 71 (*illa — conplent ea quidem*) et V, 68 (*i — sunt illa quidem*, ubi Gzius inperite *ista* mauolt, quod pro men sic poni nequit). Ad obiectum tum demum referri pe pronomen, si in eo solo id, quod contrarium st, notatur, ut 62 et IV, 38; itaque falso Lbinus, Schuetzius, Orellius in e ad Q. Fr. III, 1, 6 ediderunt: *Urbanam expolitionem urget i quidem et Philotimus et Cincius, sed etiam ipse crebro intern* recte in codicibus est: *urget ille quidem*, eodem ordine, qu Q. Fr. I, 4, 3: *De nouis tribunis plebis est ille quidem in me o ciosissumus Sestius.* Rectene in hac forma pronomen parti subiceretur, iure dubitauit Beierus ad Orat. § 18 (*multis qui*

bus et a summa bonorum; quae quom praeponunt, ut sit aliqua rerum selectio, naturam uidentur sequi; quom autem negant, ea quicquam ad beatam uitam pertinere, rursus naturam relinquont. **44.** Atque adhuc ea dixi, †caussa cur Zenoni non fuisset, quamobrem a superio-

et a) *et* E præponunt) *prop.* LPCR 44. adhuc) *huc* E cur) *cum* E

illa adiumentis) non solum propter exemplorum raritatem, sed quod ea una st caussa pronominis ponendi, ut ei particula adhæreat, etsi illo modo scribitur etiam ad Att. XV, 13, 5 et in melioribus codicibus Tusc. I, 22; in Orat. 76, Brut. 167 et 267 ex scripturæ uarietate perspici potest, sæpius in uno et altero codice aut ueteribus editionibus aberrari. Idem hic V, 43 in codice archetypo accidit, ubi particula etiam uerbo subiecta st. Paullo post *præponunt* restituit Gzius e Gud. 2 et Bas. Poterat addere Erl. Erat *proponunt.* Idem error III, 15 et 53 in ipso nomine *præpositorum.*

ea dixi, †caussa cur Zenoni non fuisset) Aliter Cicero scripsit. Primum *cur* particula insolenter pronomini *ea* pro relatiuo subicitur; ut enim ex eo, quod dicitur: *multa dixit, quamobrem non posset,* non sequitur, ut etiam hoc rectum sit: *dixit ea, quamobrem,* eadem huius uocis ratio st, ut optume dicatur: *argumenta adfero, cur* &c., uix autem probandum uideatur: *ea, cur,* hoc est, *ea, propter quæ.* Sed tamen hoc excusari posse puto, ut oratio simili modo, atque ad III, 53 exposui, ex breuitate et abundantia mixta sit, hac sententia: *adhuc ea dixi,* quæ ostendant, *cur* &c. Et uniuersa summa disputationis conprehenditur (*dixi, cur*) et singulæ partes significantur (*ea dixi*). Neque tamen exemplum plane simile ullum habeo. Sed soloecum st *fuisset* pro *fuerit.* Quoniam enim Cicero in uerbo *dixi* non disputationem alio tempore a se habitam demonstrat, neque, quo consilio superiora dixerit, significat (ut si dicas: *ea dixi, ex quibus adpareret*), sed eius, quam nunc ipsum absoluit, disputationis summam conligit, non minus praue hoc scriptum st quam si dicas: *adhuc a me explicatum st, cur hoc facere non deberes* pro eo, quod est *debeas.* Tum uerborum hic ordo (*caussa cur*), in quo subiectum sententiæ pendentis non initio positæ particulæ interrogatiuæ præponatur, neque Ciceronianus est neque omnino prosæ orationis, etsi nunc sunt, qui ita præclare dici putent. Et tamen sic omnes codices (Gruteri et Gzi) et primæ editiones (etiam a. 1480); cur

rum auctoritate discederet; nunc relicua uideamus aut ad haec, Cato, dicere aliquid uis aut nos ia giores sumus. Neutrum uero, inquit ille. Nam perfici istam disputationem uolo, nec tua mihi longa uideri potest. Optume, inquam. Quid eni potest esse optatius, quam cum Catone, omnium tum auctore, de uirtutibus disputare? 45. Sed p illud uide, grauissumam illam uostram sententiam familiam ducit, honestum quod sit, id esse sol num, honesteque uiuere bonorum finem, commune

dicere aliquid) al. dic. R et a) a R tua mihi) m. t. C longa) ad 45. illam uostram) u. ill. R

caussa quis primus ediderit, nescio. Postremo etiam Spir. 2, id est, melior familia habet *caussa cum*, non *cur*. Pat ronem scripsisse: *caussam Zenoni non fuisse*, illud cum e ro uocis *caussam* ortum esse. Ea pronomen in hac scriptura seruabit rationem.

nisi aut ad haec) E§ *nisi tu ad haec*; Gzius mauolt: *tu*, ut contraria sint *aut tu* et *aut nos*. Uerum *nos* non positum st, sed Cicero et se et Catonem conprehendens he aut nisi hic noster sermo iam longior factus est. Atque cero, quom de disputationis et sermonis progressu loquitu municationis figura utitur etiam ubi suam partem maxume ficat, ut II, 85 (*nimium longi sumus*) et ibd. 104, ne quis cos eis aduersari putet, quae ad § 89 dixi. Et tamen quod reapse suae orationis longitudinem significarat, Cato res *nec tua mihi oratio* &c. *Aliquid dicere* etiam Mars., Uict. in Erl., Spir., Gud. 2 *mihi* post *longa* reici Gzius ait; uid ne in duobus relicuis, ut in Erl., bis uox posita fuerit.

45. *Sed primum illud uide*) Huic respondet illud § 46 *nunc uero illud probo*. Mox Spir. *ducit familiam*. Paul pro *informari* cod. Mor. *conformari*; rectius alterum de constituenda. Deinde in aliqua ex editionibus Lambinianis scriptum st *quidpiam* et a Grutero propagatum, a Gzio codices Dauisi, Oxx. EUχψ, suos) defensum; quam prae breuiter ad II, 117. *Numeretur* Cicero breuius dixit, ut caset *verus (wird mitgezaehlt)*, quod, in quo genere numeraretur, ex orationis cohaerentia adparebat. (Lbinus: *in bonis numer*

nobis cum omnibus, qui in una uirtute constituunt finem bonorum; quodque dicitis, informari non posse uirtutem, si quicquam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominaui. Mihi autem aequius uidebatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quae essent principia naturae, acceperat, a commu-

finem bonorum) *finem* L quicquam) *quidpiam* Or. quod) om. L quos modo) m. *qu.* E acceperat) *accederet* E

Mihi autem æquius uidebatur &c.) Debebat Zeno in caussa cum Polemone disceptanda a communibus initiis progrediens (ita ut in hac antiqua schola maneret, quamdiu liceret) uidere, ubi primum controuersia nasceretur, non, quod facit, relicta statim uetere schola, e qua profecerat, cum Aristone et Pyrrhone et similibus stans et iis se adiungens, isdem, quibus illi, uti argumentis et sententiis (ut facit, quom ait, honestum quod sit, id esse solum bonum, et id eo confirmat, quod aliter uirtus constitui nequeat). Sententiam minume obscuram, quam Kernius recte expressit, declarani propter nonnullorum errorem, qui extrema uerba *uti isdem argumentis, quibus illi* &c.) sic intellexerunt: *tamen uti sententiis et argumentis Academicorum et Peripateticorum*. Cogitarunt de rerum inter Stoicos et Peripateticos conuenientia. Uerum hoc loco id ipsum Cicero queritur, quod Zeno eam occultans argumentis sententiisque aliunde ascitis utatur. Nec *illi* ad unum Polemonem referri potest. Iam quid de Gzio dicam, qui sic uerba ordinat: *æquius uidebatur uidere Zenonem cum Polemone disceptantem* et id enarrat: "horum sententias in conflictu ponere (!), comparare inter se"? Itaque in altera parte sententiæ (*non stantem* &c.) retinet cum omnibus ante Manutium et Lbinum et cum Grutero ridiculum codicum mendum: *ut iisdem argumentis*, ne animaduertens quidem, apud Danisium et Ernestium aliter scribi, nec de sententia aut oratione uerbum ullum addit. Hunc Billerbeckius sequitur; Otto autem (nam interuenerat Orellius) *uti* edidit, ad *disceptantem — uidere* ascripsit: *disceptantes conparare*. Pro *non stantem* Cicero poterat scribere *quam stantem*, ut ad regulam conparationis forma exacta esset; nunc conparatiuom (*æquius uidebatur*) rettulit ad illius rationis, quam Zeno secutus esset, significationem eam, quæ iam in superioribus inerat; deinde eam sponte tamquam rectæ et æquæ contrariam adiunxit. *A* ante *natura* omittebant "tres optumi" Gzi.

nibus initiis progredientem uidere, ubi primum insisteret et unde caussa controuersiae nasceretur, non, stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti isdem argumentis, quibus illi uterentur, isdemque sententiis.

XVII. 46. Minume uero illud probo, quod, quom docuistis, ut uobis uidemini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta et adcommodata naturae, quorum ex selectione uirtus possit existere. Non enim in selectione uirtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultumum, aliud aliquid acquireret. Nam omnia, quae sumenda quaeque legenda aut optanda sunt, inesse debent

iis) *his* L a) om. EP uti) *ut* omnes. 46. solum bon.) *b. s.* E sit) om. E rursum) *rursus* PLR esse) *est* EL ex selectione) *ex elect.* omnes. uirtus — selectione) om. L in selectione) *in elect.* C

Cap. XVII, 46. *ex selectione*) Sic Dauisius ex editione Aldi Nepotis et "aliquibus codicibus" et deinceps recentiores; antea erat *ex electione*; sed semper hæc *selectio* appellatur (II, 43, III, 12, 20, 31), et id nomen sequitur. In continua scriptura hoc *EXSEL.* transibat necessario in *EXEL.* in iis codicibus, in quibus scribebatur *existo* et cetera eadem ratione. Atque ego mihi persuadeo, propter ipsam naturam præpositionis et communem pronuntiandi legem ex ore Latino neque *e selectione* auditum esse, non magis quam *esisto*, *esilio* (ostendunt enim conpositæ uoces, ante literam *s* alterum præpositionis elementum non obscuratum esse), neque *ex sel.*, non magis quam *exsisto*, *exsilio*, hoc est, *ecsisto ecssilio*; nam, media littera extrita ante alteram eandem, retinebatur *ec* (ἐκ), ut in *ecfero*. Atqui, inquiet aliquis, sic non distinguebantur pronuntiando, sed tantum scribendo *ex selectione* et *ex electione*. Prorsus ita credo, in hanc pronuntiandi ambiguitatem sermonem Latinum incidisse, ut in similem noster interdum incidit. Paullo ante *rursum* etiam Spirensis; reliqui Graiani et Ep *rursus*.

ut id ipsum — aliud aliquid acquireret) Nullam rationem ducit distinctionis a Stoicis excogitatæ, quom ad uirtutem pertinere docebant, non *τὸ τυγχάνειν τῶν κατὰ φύσιν*, sed *τὸ πάντα ποιεῖν ἕνεκα τοῦ τυγχάνειν αὐτῶν*, de qua ad superiorem librum dictum est.

ıma bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil rea desideret. Uidesne, ut, quibus summa st in ate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit aut ciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia ectare, quid sequi, quid fugere debeant? Sit hoc m bonorum, quod nunc a me defenditur. Adpatim, quae sint officia, quae actiones. Uobis auuibus nihil est aliud propositum nisi rectum atque ım, unde offici, unde agendi principium nascatur, perietis. 47. Hoc igitur quaerentes omnes, et ii, ıodcunque in mentem ueniat aut quodcunque occurıe sequi dicent, et uos ad naturam reuertemini.

uol.) *inest uol.* L quo) *quæ* E nunc) om. C Adparet) *apparent* L) *reperies* E 47. Hoc) *Hæc* E quærentes) *quæritis* omnes. qui, ıe) *quod quicunque* E et uos) *sed uos* C reuertemini) *reuertimini*

ıemo *dubitet — debeant?*) Continuari interrogationem puto. leclaratiue, non interrogatiue, dictum statuunt: *ita, ut nemo &c.* Paullo post *uobis* (*uobis autem* &c.) notabiliter adauit ad secundariam sententiam, quia prior erat.

Hoc igitur quærentes omnes et ii, qui —, et uos ad naturtemini) Edebatur fere ante Gzium: *Hoc igitur quæritis et ii — reuertimini*, orationis et sententiæ conpage disso-Nam nec illa priora: *Hoc igitur quæritis omnes* sic seorıita ullam uim habent, et prorsus obscuratur id, quod ca-, illius principi reperiendi caussa philosophos illos ad naeuerti; conflari hæc principi conquisitio et ad naturam ren unum oratione debet. Deinde *et* ante *ii* sic sententias it, ut ad pronomen non pertineat; et tamen adparet, necesc coniungi hæc: *et ii, qui — et uos*, ut in duas partis *omnes* dantur. Atque hoc Lambinus sentiens, cui Dauisius adıst, post *uos* addidit *qui*, ut illis *quæritis omnes* subicere-*ii, qui — et uos, qui.* Atqui sic summa sententia, ad nallos reuerti cogi, cui proxuma adnectuntur (*Quibus natura* in qua omnis disputatio uersatur, ex primario loco detruobscuratur, et solis tantum Stoicis hoc accidere dicitur. lus igitur hic Gzius, qui quom in Spir. repperisset *quære-* Gud. 1 *quæres* (Gud. 2 *quæsitas*), uidit scribendum esse:

Quibus natura iure responderit, non esse uerum, aliunde finem beate uiuendi, a se principia rei gerendae peti; esse enim unam rationem, qua et principia rerum agendarum et ultuma bonorum continerentur, atque ut Ari-

gerendæ) *gerendi* E peti; esse) *petiisse* E

Hoc igitur quærentes omnes, et ii, qui —, et uos ad nat. &c. (Oxx. edentes *quærctis*, ex ψ adnotant *quæritis*, e χ *queritis*.) Illud non recte fecit, quod præsens *reuertimini* retinuit, quod cum illo, quod in sententia relatiua est, *dicent*, nullo modo congruit; satis enim ex eo adparet, quod etiam ex superiore *repericlis* intellegitur, Ciceronem, quasi conari et periculum facere iubentem, in quam necessitatem uenturi sint, prædicere. Recte igitur cum P nostro "fere Pall.," Mead., C. C. C. "aliique codices" Danisi, Gud. 2, id est, deterior familia, habent *reuertemini* (quod Gruterus ait esse in editionibus ante Uictorinm et posterioribus, sed errat; Oxx. *reuertemini* ediderunt, præsens adnotarunt ex ξψ), siue id ex codice archetypo seruatum siue correctione natum st. Sæpissume enim hæc ipsa forma uerbi in præsens mutatur. (Inperatiuos nullam prorsus rationem habet.) Ceterum minus acute Cicero sic locutus est, ut Aristonem ab occurrentibus et Stoicos a summo bono in una uirtute posito ad naturam reuertentis coniungeret. Nam Aristo non ab occurrentibus ad naturam reuertebatur; sed Aristo et Stoici a communi summo bono discedere coacti ille ad occurrentia confugiebat (*penitus a natura recedens*, § 13), hi ad principia naturæ reuertebantur. Ac ne quis hanc confusionem ea, quam secutus sum, correctione in Ciceronis orationem inductam esse dicat, ex qua *reuertemini* pertinet etiam ad *et ii*, adparet eam inesse in tota disputationis forma et in his ipsis uerbis: *ii, qui — dicent*; relatiua enim sententia continet id, quod ita dicunt, ut tamen alibi principium quærere cogantur. Qui ipsius Ciceronis uerba sententiæ ueritatis caussa mutanda putabit, sic scribet: *Hoc igitur quærentes omnes et illi* (hoc enim tum pronomen poni debebat), *quodcunque — ueniat — occurrat, se sequi dicent et uos — reuertemini.* Nos, quid scripserit, quærimus. In uerbis *aut quodcunque occurrat* sic diiungit Cicero, quæ supra (13) coniunxit, quasi altero utro solo nos interdum uti Aristo putarit; adcurate id fiat an dicendum potius *et* fuerit, ignoramus.

esse unam rationem, qua — continerentur) Prorsus notabiliter Cicero, quom apte ad id, quod præcedit (*reuertemini*), orsus esset

stonis esset explosa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio nec esse res ullas praeter uirtutes et uitia, inter quas quicquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re nisi in uirtute aut uitio propensionem ne minumi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum esse diceret, et, quom ad beatam uitam nullum momentum cetera haberent, ad adpetitionem tamen rerum esse in iis momenta diceret; quasi uero

quicquam) *quidquid* E aut uitio) uncis inclusit Or. minumi) *minimam* P cetera haberent) *ea res haberet* omnes, Or. tamen) *autem* omnes, Or. iis) *is* ELPOr.

futuro dubitatiuo (quod uolgo perfectum appellant, sed quam haberet originem et rationem, dixi 1836 in commentat. de formis uib. uerbi Lat., maxume II p. 23, præsentis autem uim habere omnes consentiunt, ut sit *respondere possit*), orationem ad aliud tempus transtulit (*continerentur, esset explosa, interesset* &c.). Adparet Ciceronem, orationis initi oblitum, uisum esse sibi supra aut narrasse, quid Zenoni ad naturam reuertenti accidisset (*quærenti natura iure respondebat*), qua forma § 55 utitur: *minus probabantur* &c., aut condicionaliter locutum esse: *si ad naturam reuerteremini, iure illa uobis responderet.* Cum huiusmodi conmutatione orationis conparatæ leniores eiusmodi, qualem in § 31 adnotaui, prorsus obscurantur; illa, etsi in alio genere, non minoris est neglegentiæ, quam III, 51 uidimus.

nisi in uirtute aut uitio) Ad summum bonum adipiscendum uirtus, non uitium propensionem habet; itaque inde a Dauisio duas postremas uoces delendas putant. Mihi non prorsus certum est, nullo modo fieri potuisse, ut, quom consuesset Cicero uirtutis et uiti mentionem coniungere, quæ sola ad uitam momenti aliquid habere Stoici putarent, hic quoque, quamquam de *adipiscendo summo* bono dicens, utrumque neglegentia quadam nominaret, obscure contrariam propensionem ad miseram uitam conplectens. Itaque non ausus sum notam adponere. Sed tamen ita hic omnia ad uitæ beatæ et bonorum et rerum adpetendarum notionem referuntur, ut uix credibile sit, Ciceroni illud ex altero genere occurrisse.

et, quom — nullum momentum cetera haberent, ad adpetitionem tamen &c.) Secutus sum perspicuam et necessariam emendationem Dauisi et Bremi. Accusatur Zenonis inconstantia in con-

haec adpetitio non ad summi boni adeptionem pertine-

adeptionem) *appetitionem* L

stituenda eorum dignitate, quæ extra uirtutem sunt. Ea (*cetera*) is negabat momentum ullum habere ad uitam beatam, quæ et sine iis esset nec cum iis beatior fieret; et tamen ad adpetitionem rerum summum in iis momentum esse dicebat; nam inde omne initium adpetendi aliquid et agendi conmoueri (43, 48 &c.). Ciceroni autem uidetur hæc adpetitio a summi boni adeptione non posse seiungi (nam id esse ultumum rerum adpetendarum; § 31). In codicibus et superioribus editionibus sic scribitur: *et, quom ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet, ad adpetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret;* quam scripturam difficile st refutare; adeo nulla ei sententia subici potest. Quæ st enim *ea res?* quænam illa, de quibus dicitur *in his?* ad quamnam rem dicuntur *in his esse momenta?* quæ st postremo hæc, quæ in Zenone reprehendatur, repugnantia, quod, quom *ea res* (nescio quæ) momentum nullum habeat ad beatam uitam, et tamen ad aliud habeat, hæc (nescio quæ alia) momentum (ad nescio quid) habere dicat? Interpretatur tamen Gzius: *eam rem esse propensionem*; *in his esse in uirtute aut uitio.* (At uoces *aut uitio* homo supra fidem peruersus tollendas censuerat.) Serione huiusmodi deliramenta refutanda sunt? Putas fortasse res habere propensionem ad uitam beatam aut miseram efficiendam. At hic te docebit, propensionem non habere momentum, id est, propensionem ad beatam uitam, et tamen ad adpetitionem rerum, et, quamquam hoc ita sit, tamen Zenonem dicere, in uirtute et uitio esse momenta. Disces etiam (modo intellegas), "uelle auctorem, sine quidem in res adpetendas uirtutem et uitium exerere, non uice uersa." Et tamen hic locum recte habere persuasit, non dico Billerbeckio aut Ottoni, sed Orellio. Adeo satis est, uerborum strepitum edere. Contraria esse *ad beatam uitam* et *ad adpetitionem rerum*, *nullum momentum habere* et *esse in his momenta*, ut coniungenda hæc sint: *ad adpetitionem rerum esse in his momenta,* et hæc duo, momentum nullum habere et momenta habere, de eadem re dici, in cuius ui constituenda Zeno sibi non constiterit, uel ex orationis forma adeo manifestum st, ut nihil possit magis. Itaque et *in iis* respondere debet pluralis numeri uoci, quæ latet sub illo: *ea res*, et *autem* corrigi. Latere autem significationem omnium ceterarum rerum (quæ sint secundum naturam) præter uirtutem, non magis obscurum ei esse potest, qui aliquid

ret! 48. Quid autem minus consentaneum st, quam quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ex ea petant agendi principium, id est offici? Non enim actionis aut offici ratio inpellit ad ea, quae secundum naturam sunt, adpetenda, sed ab iis et adpetitio et actio commouetur.

XVIII. Nunc uenio ad illa tua breuia, quae consectaria esse dicebas, et primum illud, quo nihil potest breuius: Bonum omne laudabile; laudabile autem omne honestum; bonum igitur omne honestum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi primum illud concesserit? (quo quidem concesso, nihil opus est secundo; si enim omne bonum laudabile st, omne honestum st) 49. quis

48. ex ea) *ab ea* LPCROr. offici) *officium* L expetenda) *pet.* E iis) *his* PLOr. uenio) *uero* L *nemo* R illa tua) *t. illa* E potest) add. *esse* PCR bonum omne) *o. b.* L bonum ig. omne) *ig. omne bon.* LPCROr. primum illud) *i. p.* COr. honestum st) *honestum* E *laudabile honestum est* LC

ex hac tota disputatione intellexit. Ergo Dauisius scribendum putauit: *ceteræ res haberent, ad adpetitionem tamen rerum* &c. Pro *ceteræ res* Bremius melius *cetera*, et quod minor mutatio st et quod statim sequitur *adpetitio rerum* (ubi *rerum* communiter explet notionem adpetitionis; cfr. 42). *Autem* Lbinus in curis secundis delebat.

48. *ex ea petant*) Sic etiam Spir. et recte hoc quoque dicitur, ut e naturæ fonte hauriatur principium (quemadmodum II, 50 *e macello laudem petere* dicitur et pro Arch. 16 *delectationem e studiis* et ad Q. Fr. III, 8, 1 *præsidium ex alicuius beneuolentia*), non solum ab ea tamquam persona accipiatur (47 et alibi).

Cap. XVIII. *quo nihil potest breuius*) *Esse*, quod interponebatur, Gzius sustulit, ab omnibus (?) suis abesse testans. Ad Att. XIII, 28: *Hoc quicquam pote inpurius?* Et sic sæpius in hoc negatiuo conparandi genere post *potest* omittitur *fieri* uel *esse*. De re uid. III, 27 sqq. Mox *bonum igitur omne* (pro *igitur o. bon.*) etiam Spir. Tum *primum illud* codices omnes aut fere omnes (Spir.; Gud. 1, Mon.), Crat., Uict., alii. Alter ordo e prima ed. in Manutianam et ceteras uenit. (Gud. 2 *primum tibi illud.*)

omne honestum st) quia honestum et laudabile idem st, ut simpliciter conmutari hæc possint, nihil opus sit illo gradu con-

igitur tibi istud dabit praeter Pyrrhonem, Aristonem eo rumue similis? quos tu non probas. Aristoteles, Xen crates, tota illa familia non dabit, quippe qui ualetud nem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse d cant, laudabilia non dicant. Et hi quidem ita non so uirtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tam omnibus uirtutem anteponant; quid censes eos esse f cturos, qui omnino uirtutem a bonorum fine segrega runt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Ca neadium finem tueri uolunt? 50. Iam aut Callipho a Diodorus quomodo poterunt tibi istud concedere, qui honestatem aliud adiungunt, quod ex eodem genere n sit? Placet igitur tibi, Cato, quom res sumpseris n concessas, ex illis ecficere, quod uelis? Iam ille sorite quo nihil putatis esse uitiosius: Quod bonum sit,

49. igitur tibi) *tibi ergo* LPCROr. Aristoteles) *uero* add. C esse dica *esse dicunt* LPC Et hi) *Et ii* R eos esse) *eos* (L)Or. Carneadium) *Carne deum* omnes. 50. Callipho) *Calliphon* (L)Or. quomodo) *quo* PC adiungu *adiungant* PCROr.

clusionis: *laudabile autem omne &c.* Non intellexit, qui codice L interpolauit; eodem modo scriptura interpolata st in ed. a. 14 et Ascensiana, probabantque, quod mirere, Lbinus (1566) et Dauisi (contra Pall. Dauisianosque codd.).

49. *quis igitur tibi*) Sic etiam Spir. Orationis cohaerentia (quae *igitur* et illum ordinem postulat) interpungendo significa Post *Aristoteles* etiam ed. a. 1480 et ex prima Man. et Lbin addunt *uero*, inutiliter. Tum pro *dicant* priore loco etiam E C. C. C., Gud. 1, 2, Bas., Mon., ed. Uict., (id est, deterior fam lia) *dicunt*. Paullo post *esse* ante *facturos* excidit post *eos* i uno et altero malo cod. (Gud. 1, ed. Crat.), deletamque st Gzio.

50. *qui — aliud adiungunt*) Sic tres codices Gzi (id est, Erl Spir., Gud. 2); caussalis significatio non necessaria st. Pro *qu modo* Pall. omnes, Gud. 1, Uict., Grut. *quo*; uid. ad II, 5 Paullo post (*Placet igitur tibi — uelis?*) interrogandi notam, Gzio sublatam, restitui; nimis rustice Cicero Catonem pradent allaciis uti insimularet.

Iam ille sorites, quo nihil putatis esse uitiosius: Quod &c

ptabile; quod optabile, id esse expetendum; quod endum, id laudabile; dein relicui gradus. Sed hoc resisto. Eodem enim modo tibi nemo dabit,

expet.) *est exp.* R *expet.* LP id laudab.) *laudab.* LPCROr. dein) LCROr.

: (*iam*) ad alterum Stoicorum argumentum, quod ipsi Stoici oritam appellabant neque esse concedebant, qui soritæ falstudiose dissoluere conarentur, Chrysippus maxume (Acad. qq., Sext. Emp. adu. Mathem. VII, 416; hinc *sorites Chry*icitur Pers. sat. VI extr.). Itaque uerba sic intellegenda sunt: *ud*, quod sequitur (altera nostra conclusio), sorites est, quo uniuerse) &c. Sed *illud* Latini sermonis lex (cfr. § 43) addat sequenti nomini, ut sit *ille*. Adparet igitur, nomen sic poni, ut sub id genus haec Stoicorum conclusionem caicero dicat et in eo reprehendat. Itaque in relatiuo (*quo* rorsus generis notionem tenet, dure, nec tamen ut scripturæ æ suspicio nasci debeat. Nec enim lenior est in relatiuo transitus in iis locis, quos ad II, 61 ascripsi. Sed supeeditores uoces *ille sorites* sic accipiebant, ac si esset: *ille sorites*, et sententiam inperfectam esse putabant, quom Cililio orationem auertens, huic nominatiuo uerbum subicere sset; illis autem: *quo nihil — uitiosius* parenthesis notam at. Ita in *quo* necessario intellegi uidebatur non *sorites*, *sorites*; quod quom peruersum esset, Stoicos suo ipsorum ento nihil esse uitiosius dicere, alii pro *uitiosius* scribi ma*speciosius* aut *melius* (quod Dau. e cod. Mead. recepit), quo e adiectio inanis fieret, alii, sententia quæ esset, animadces, post *quo* addendum putabant *genere*. (*Quo* neutro genere gere, ut sit *qua re*, quod uideo placuisse nonnemini, non multo aliter I, 20 dicitur *in quo*, id est, in eo, quod tota sensignificatur; nec sic genus soritæ significari poterat.) Ut ad deam, cur hunc potius Cicero quam superiorem soritam t, non uideo, nec ullo id iure fecit; neque enim minutatim o aut detrahendo Stoici progrediuntur, quasi optabile aut plus aut minus sit quam bonum et sic porro. Ubi scribitur , utroque loco *esse* in Erl. et Spir. omitti, Gzius tradit. *Id udabile* addidi e quattuor Gzi codicibus (Erl. et tribus aliis). *inde* etiam Spir. *dein*. *Eodem modo* pertinet ad ea, quæ it. dixit.

quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud uero nume consectarium, sed in primis hebes, illorum cet, non tuum, gloriatione dignam esse beatam ui quod non possit sine honestate contingere, ut iure

illud uero — illorum) Non. p. 91. consectarium) *coniecturarium* Non *sentaneum* C hebes) *habes* omnes. scilicet, non tuum) *scilicet* n (uel, dubio compendio, *tamen*) E *scilicet nominum* ceteri; om. Or. qu *quæ non* LC *quo non* R *quod nisi* E

sed in primis hebes, illorum scilicet, non tuum) Quom melioso uocabulo usus esset, ne ipsum Catonem petisse uid addidit, facile intellegi nec se oblitum esse (*scilicet*, es v sich), non Catonis illud fuisse argumentum, sed Stoicorum corum, quorum is sententias exposuisset. Ueram scripturam erui e uestigiis codicum Erl. et Spir. (e quibus Gzius profert *licet non tamen* uel *tam*). Quom leuiter corruptum esset in deteriorum codicum principe effectum st: *scilicet no* (Pall. et Dau. omnibus, ξχψ, Gud. 2, nec dubito, quin falso scribat, in Gud. 1 et Bas. esse tantum *scilicet*). Eas uoces Mureto (Uarr. Lectt. IV, 8) adsensi omnes sunt inde a l utentes etiam leuissumo testimonio codicis C. Sigoni. Unde esset mirabile additamentum, nemo dicere conatus est, nisi Gzius ex eo natum ait, quod in codicibus (Dau., Oxx., G est, archetypo) scriptum esset *habes*; quod quam illius adie caussam habeat, difficile st uidere. Miror, Muretum non se in sua scriptura prorsus peruerse abundare *illorum*; sic eni nitur, tamquam hoc magis Stoicorum sit quam superiora. *consectarium*, in quo inest notio acuminis (III, 26), in Noni miro errore scriptum erat *coniecturarium*, quod ille *efficax*, *ctum* interpretatur.

quod non possit &c.) Sic "aliquot Pall." et editiones i Grutero; nam Lbinus *quia non*, superiores (Mars, Crat., Man.) et plerique codices deteriores (EUξχ) *quæ non*, quo non potest propter illa uerba: *ut iure* &c. (Itaque ea Ma tolli uolebat.) Manifestissumum st autem ex caussali or forma (neque enim *quod non possit* dici potuit pro *nec id* &c.; maneretque eadem caussæ significatio, si *quæ* scribe hæc sic a Cicerone dici, tamquam Stoici ex eo, quod sine state nemo iure gloriari possit, efficiant, beatam uitam glori dignam esse, illud autem pro concesso sumant, beatam uita honestam. At illi pro concesso ponebant, gloriatione digna

quam glorietur. 51. Dabit hoc Zenoni Polemo; etiam magister eius et tota illa gens et relicui, qui, uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim uirtus digna st gloriatione, ut est, tantumque praestat relicuis rebus, ut dici uix possit, et beatus esse poterit uirtute una praeditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, praeter uirtutem nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus summum bonum sine uirtute st, non dabunt fortasse, uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari; etsi illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum loriosas.

XIX. 52. Uides igitur, te aut ea sumere, quae on concedantur, aut ea, quae etiam concessa te nihil iuent. Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc

51. Polemo) *Polemon* R relicuis) *ceteris* LPCROr. tibi) om. L iure pos- t) *p. i.* E 52. sumere — aut ea) om. E iuuent) *adiuuent* C istis concl.) ncl. *istis* E

eatam uitam; deinde adsumpto, gloriationem tantum in honeatem cadere, concludebant, beatam uitam esse honestam. Itae ordinem conclusionis Cicero perturbauit et primum eius gram cum eo, quod tota conclusione efficiebatur, permutauit. Cfr. I III, 28. Refutatio tamen recte procedit, etiamsi concedatur, itam beatam gloriatione dignam esse, et id sine honestate fieri n posse, non tamen sequi, ut nihil in ea sit præter honeatem.

51. *Polemo*) Sic Gzius ex omnibus suis (et ed. a. 1480, Lbi- s); propagatum enim erat *Polemon.* (Magister Xenocrates est.) ex *relicuis rebus* asciui e melioribus libris (tribus Gzi, mgine st.); erat *ceteris.* Similiter V, 87 ed. princeps substituit *cete-*, et in Cat. II, 19 codices meliores et plures habent *relicuis,* l *ceteris.* Referri inter se *et beatus* — *nec tamen*, propter ium dico.

Cap. XIX, 52. *In omnibus istis conclusionibus*) Paullo breuius it hac sententia: In (de) omnibus his conclusionibus hoc animserto, me philosophia dignum putaturum, si iis uita corrigeur.

putarem philosophia nobisque dignum, et maxume,
summum bonum quaereremus, uitam nostram, coı
uoluntates, non uerba corrigi. Quis enim potest
quae te, ut ais, delectant, breuibus et acutis audit
sententia decedere? Nam quom expectant et aueı
dire, cur dolor malum non sit, dicunt illi, asperun
dolere, molestum, odiosum, contra naturam, diffic
leratu, sed, quia nulla sit in dolore nec fraus nec
bitas nec malitia nec culpa nec turpitudo, non e
lud malum. Haec qui audierit, ut ridere non cure
cedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum,
uenerat. **53.** Tu autem negas fortem esse quen
posse, qui dolorem malum putet. Cur fortior sit,
lud, quod tute concedis, asperum et uix ferendum
bit? Ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis
tur. Et ais, si una litera conmota sit, fore, tota
bet disciplina. Utrum igitur tibi litteram uideor
tas paginas conmouere? Ut enim sit apud illos, id
est a te laudatum, ordo rerum conseruatus et omı
ter se apta et connexa (sic enim aiebas), tamen

te, ut) *tu, ut* PR *tu* C delectant, breuibus) *br. delectant* EP *br*
ctari LCR expectant) *ea spectant* LPCR auent) *habent* omnes. *dole*
rem CR difficile) *difficilem* CR Hæc) *Nec* E 53. Tu) *tum* L forte
qu. f. e. R putet) *putat* LC asperum) *aspernari* E (item § 72). et ui
litteram uid.) *uid. litt.* E sit — conseruatus) *si — conseruatur* L

expectant et auent) Prius uerbum Th. Bentleius resti
iam ante "alii" in margine Lbini) pro *ea spectant;* ac
omnino non spectabantur, sed audiebantur, nec quom ex
bantur, sed quom alia homines expectabant, decipiebatur e
tio. Paullo post *dolere — difficile* restituit Gruterus e
adcedunt Par. 1, 3 Dauisi, Gzi omnes; ceteri *dolorem — di*
(Oxx. omnes). Paullo post pro *nihilo* Gzius in Erl. et Spir.
uero.

53. *Tu autem negas*) III, 29. Paullo post *illud* uice
dicati sustinet (ut 65: *quis enim hoc?* id est, sapiens), ut
sit: si illud dolorem esse putabit, quod tu cum esse c
asperum &c. Deinde (*et ais* &c.) significantur, quae III,
guntur.

qui non debemus, si a falsis principiis profecta congruunt ipsa sibi et a proposito non aberrant. 54. In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit, quomque summum bonum posuisset in ingeni praestantia, quam uirtutem uocamus, nec quicquam aliud esse bonum dixisset, nisi quod esset honestum, nec uirtutem

congruunt) *congruant* R *congruent* ceteri. a). *ab* P aberrant) *aberrent* R L in ingeni) *ingenii* E uirtutem) *uirtutes* E esse bon. dix.) *dix. esse bon.* L *bo. e. dix.* PCROr.

congruunt — aberrant) Codices omnes *congruent* (Dau., Oxx., ...i, ed. a. 1480, Uict). Correxit Lbinus (Ascensius saltem non ...27), tum Dauisius et recentiores; leniusque hoc mutatur quam ... altero fit *aberrabunt*, ut Gzius uolebat, Schuetzius fecit, quom ...ertim hic nullam rationem habeat futurum tempus condicio... cum praesenti coniunctum, ut I, 6, ubi significatur, fortasse ali... aduersarios dicturos esse, et generaliter ostenditur, quid ex ...li sententia sequatur. Hic non de futura quadam Stoicae do...rinae cum initiis conuenientia agitur, sed de ea, quae iam sit. ...ut., Mars. *congruant — aberrent*, praue.)

54. *in prima constitutione*) Non illam plane primam institu...nem intellegit, qua homo ad se diligendum conciliari putabatur. ... eam etiam Zeno tenebat, et postea demum discedebat (*ab ...dem principiis profecti* § 26). Hoc igitur dicit, quom Zeno in una ...tute summum bonum constituisset, cetera huic constitutioni con...tanea cam docuisse.

esse bonum) Sic Spir. quoque. Paullo post *quicquam, quod ...d alio melius esset*, Nissenius interpretatur: *quicquam, propter ...d*, in qua sententia necessario scribendum erat *quo*. Sed hae... in eadem difficultate, quam etiam Dauisio et Bremio in libro I, 25 praeter uerbi *interesse* structuram obiectam esse, nunc de... animaduerto. Quom enim dicitur, *nihil esse aut quicquam ...e, quod differat aut melius sit*, ipsa res differens aut melior ...nomine significatur; itaque addendum tantum uidetur *ab alio ...t alio*, non *aliud ab alio* (*aliud alio*), ne duplex subiectum ha...mus, quom *quod* unam rem significet nec diuidi et utrumque ... *aliud* et *ab alio*) conplecti possit. Sed naturali quadam ser...nis neglegentia hanc subtilitatem sperni et sic pronomini *quod ...peraddi aliud ab alio*, ut rerum multitudo et mutua differentia ...ificetur, praeter illum libri tertii locum clarissume ostendit,

posse constare, si in ceteris rebus esset quicquam, quod aliud alio melius esset aut peius, his propositis, tenuit prorsus consequentia. Recte dicis; negare enim non possum. Sed ita falsa sunt ea, quae secuntur, ut illa, e quibus haec nata sunt, uera esse non possint. 55. Docent enim nos, ut scis, dialectici, si ea, quae rem aliquam sequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse quam sequantur. Ita fit illa conclusio non solum uera sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud, hoc; non autem hoc; igitur ne illud quidem. Sic, consequentibus uostris sublatis, prima tolluntur. Quae secuntur igitur? "Omnis, qui non sint sapientes, aeque miseros esse; sapientis omnis summe beatos esse; recte facta omnia aequalia; omnia peccata paria;" — quae quom magnifice primo dici uiderentur

quicquam) om. P quod) *quo* C enim) om. E illa e) *ille* E *illa* LR s[illegible] aliquam sequantur) *aliq. consequ.* CR falsa — sequantur) om. L sint) *sunt* [illegible] sint falsam) om. C tolluntur) *tollantur* LPCR sint) *sunt* LPCR miseros es[se] *miseros* R beatos esse) *beatos* L

quod in hoc libro § 47 legitur: *nihil differt aliud ab alio*, u[bi] eodem modo *nihil* et *aliud* concurrunt, et quod III, 31: *nihil ali[ud] alii anteponentem*.

his propositis) De sententia declaranda et fundamentis disputationis quasi iaciendis magis ex more Ciceronis dictum uideretu[r] quod Dauisius scribi uolebat, *his positis* (uid. Scheller. p. 81[illegible] extr. et 8127 med.); sed alterum de initio disciplinæ eodem fe[re] modo dictum uidetur, quo oratores proponere dicuntur. (C[um] uerbo *proponendi* paullo aliter utitur ac Cicero.) Præpositio a[b] *quibus* excidit e deterioribus codicibus (Eξχψ, Uict.).

55. *rem aliquam sequantur*) Gud. 2 hic et mox *consequantu[r]* in Erl. Gzius ait esse *persequantur*. Paullo post *prima tollunt[ur]* ut inde a Marso ante Gruterum edebatur, Gzius etiam e Spir. P[a] et χ habebant *tollantur*.

Quæ secuntur igitur? Omnis &c.) Orationem rectius dist[inxi]. Edebatur enim: *Quæ secuntur igitur: omnis* &c., ut instituta e[ss]et alio auerti putanda esset in uerbis *quæ quom*. Sed huiusmodi [de]clinatio, ut pro demonstratiuo (*ea quom*), quo posito omnia re[cte] decurrerent, sine ulla caussa relatiuom substituatur, iniuria fi[eri] tur, quom præsertim sententia multo languidior fiat.

considerata minus probabantur. Sensus enim cuiusque et natura rerum atque ipsa ueritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exaequaret, nihil interesset.

XX. 56. Postea tuus ille Poenulus (scis enim Citieos, clientis tuos, e Phoenica profectos), homo igitur acutus, caussam non obtinens, repugnante natura, uerba

probabantur) *probantur* omnes, Or. clamabat) *clamat* L exæquaret) *exæquare* EL 56. tuus) *ciuis* E Poenulus) *Zenulus* LR Citieos) *citius* ELP *citius quam hunc a philosophia* C *Citiceos* R e) *a* omnes. Phoenica) *Poenice* E *poetica* LPCR

considerata minus probabantur) A Zenonis æqualibus et auditoribus. De his enim Ciceronem loqui, apertissumum st ex iis, quæ secuntur, *clamabat* (*exæquaret*, *interesset*) et (quæ neglegi potuisse mirere): *Postea* — *coepit* &c., tum (57): *Hic loquebatur* &c. Itaque sine ulla dubitatione correxi codicis archetypi mendum (*probantur*), quæ emendatio ne Gruterum quidem fugerat, sublato etiam manifesto uitio orationis, quod in hac conpositione erat: *quom* — *uiderentur*, — *probantur*. Aut enim, si, quid fieri soleat, dicitur, scribendum st: *quom* — *uideantur, probantur* (ut Bremius hic scribi uoluit, Manutius autem, Lbinus, Ern. *uidentur*, non animaduersa rei contrariæ significatione), aut, quom diuersitas superioris et huius, quod nunc est, temporis notatur: *quom* — *uisa essent*, (iam) *minus probantur*. Ut nihil omnino frequentius commutatur quam hæ formæ (uelut *arbitrantur* et *arbitrabantur*), sic omnium facillume propter litterarum repetitionem *probabantur* transit in *probantur*, ut accidit etiam § 61. ("*Probat* pro *probabat* nonnulli codd. de Fat. 31, Heruagius et Uict. Acad. II, 67, *probantur* pro *probabantur* edd. uett. Acad. II, 88." Wesenb.) Uel proxume *clamat* pro *clamabat* etiam Par. 2, 3. Pessume Gzius scribendum putabat, Schuetzius scripsit: *probabuntur* (*uiderentur* — *probabuntur* !) et tum e cod. Mon. *clamabit* (*exæquaret, interesset* !). De uerbo *adduci* (*se*) dictum st ad I, 14.

Cap. XX, 56. *Poenulus* — *homo igitur acutus*) Acad. II, 98: *homo acutus, ut Poenus*; Plaut. Poen. prol. u. 113: *Poenus plane st.* Citium Phoenices colonos habuisse, Diogenes Laërt. scribit VII, 1. Poenorum nomen communiter de Phoenicibus dici, adparet ex orat. pro Balbo 32 et 39 (uid. dissert. nostra de hac orat. II p. 13), ubi Garatonius Liui lib. XXVIII, 39 citat, et e fragm. 37 libri III de R. P., quod apud Nonium in Merceri exemplo recte

uersare coepit; et primum rebus iis, quas nos bonas dicimus, concessit, ut haberentur aptae, habiles et ad naturam adcommodatae, faterique coepit, sapienti, hoc est,

dicimus) *ducimus* PCROr. et) om. L hoc) *id* R

scriptum st; ceteri *Phoeniccs* substituerunt. Pro Scauro tamen § 42 Cicero Poenos a Phoenicibus distinguit. Clientes Catonis Citici erant, ex quo tempore insulæ in prouinciæ formam redigendæ præfuerat; uid. ep. ad Fam. XV, 4, 15, ad Att. VI, 1, 5. *Zeutius* Eξψ; pro *Citicos* codices (Gzi omnes, Uχψ; nam Eξ om.) *citius* (*cicius*); tum *a poetica* Uχψ, uett. edd. (*apoteia* E, *apotela* ξ); emendauit Manutius, sed *Phoenicia* scripsit; *Phoenicu* Gzius tacite: recte factum, ostendunt, quæ Ferratius ad Philipp. XI c. 11. Drakenborchius ad Liu. epit. 101 adnotarunt. Uitiose pro Flacco 17 editur: *Ego testis a Sicilia duxi*; pro Sest. 30 quod edebatur: *expellet a patria*, e codicibus optumis et Arusiano correctum st. Apud Liuium XXXII, 31 (*litteræ consulum a Gallia — adlatæ*) plura corrupta erant, quæ codex Bambergensis sanauit.

res bonas dicimus) Sic meliores (Gzi excepto Gud. 2, C. C. C., El.) Crat., Uict., Gzius; *ducimus* præter alios Grut. e Pall., Dauisius et Oxx. de codicibus tacentes. (Cfr. mox: *non audet appellare — concedit.*)

aptæ, habiles et ad naturam adcommodatæ) Ciceronem numquam in trium aut plurium enumeratione, si eodem ordine et pari dignitate procedant, copulam in prioribus membris omissam inter duo extrema addere, satis, opinor, confirmaui in Opusc. Acad. p. 333 proxumisque. Itaque dubito de huius loci scriptura, in quo *habiles et ad nat. adc.* non recte in unum coniungi et id priori *aptæ* tamquam diuersum addi uidetur, multo autem minus tertium *ad nat. adc.* tamquam sui generis addi superioribus, quæ unius generis sint; neque enim tum coniunctione carere ullo modo poterant. A Cicerone positum puto: *aptæ et habiles.* Præter eos Ciceronis libros, in quibus in Opusc. p. 334 dixi me ad hoc genus ita adtendisse, nihil ut me fugisse putarem, postea in Oratore et Topicis, in relicuis ferme orationibus, libris de philosophia, epistulis ad Att. et Q. Fr. adtendi, et hos, qui repugnare uiderentur, locos repperi: Orat. 36: *alios horrida, inculta, abdita et opaca, contra alios nitida* (contrarium st horridis), *læta* (incultis), *conlustrata* (opacis) *delectant.* Manifestum st, *abdita et* recte omitti in codice Einsiedlensi. Philipp. X, 13: *uirtute, grauitate et constantia*; error est in edit. Orelli; nam et Muretus et Faërnus, quos sequi

summe beato commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quae bona non audet appellare, naturae adcommodata esse concedit; negatque, Platonem, si sapiens non

summe) *summo* P naturæ adcommodata) *natura ea commodam* E *natura ipsa commodata* LPROr. *natura ipsa accommodata* C

uolt, *grauitate, constantia.* Pro Flacco 8: *constantissumum senatorem, iustissumum prætorem atque amantissumum rei publicæ ciuem;* alii codices *et*, alii *ac* (ante uocalem); recte Faërnus particulam deleri uoluit, deleuit Lbinus. Pro Font. 4: *ex bello, cæde et fuga;* uitiose *bellum*, in quo nihil est contrarii ei, quod additur: *nunc primum audent — consistere*, coniungitur cum *cæde et fuga*, quæ significant, antea non potuisse consistere. Aut *bello* ascriptum et a librario, ut declararetur cædis et fugæ mentio, aut scribendum: *ex belli cæde et fuga.* De N. D. I, 55: *haruspices, augures, harioli, uates et coniectores.* Codices non habent *et.* (In eodem libro § 54 et 59 Heindorfius *et* e pessumis codicibus addebat.) Ibd. III, 54: *Alco, Melampus et Tmolus.* Codices apertissume habent: *Alco et Melampus et Tmolus*; ibd. 55: *Ialysi, Camiri et Lindi;* in bonis codicibus (ABC Moseri, aliis) nullum et uestigium particulæ. Ad Attic. I, 20, 1: *diligenter, officiose et humaniter;* in ed. Ascens. et Crat. omittitur *et.* In Tusc. V, 41 (*tutum esse, inexpugnabilem, sæptum atque munitum*) duo sunt ordines, quemadmodum in iis, quæ Opusc. p. 388 posui. Huius operis libr. V, 85 et 86 (*et relicuæ, et relicuas*) extremum membrum non æquale et superioribus, sed, quom conligat omnia, ipsum omnibus superioribus respondet (uid. Opusc. ibd.), etsi uel sic sæpius hoc dicitur sine copula. Quem Zumptius ad Uerr. p. 1011 aduocat locum de Senect. c. 10, eum Wesenbergius mihi indicauit legi in orat. post redit. in sen. 24 (c. 9), ubi Heruagius et Naugerius, infeliciter correcta superiorum quarundam editionum et malorum codicum scriptura (*agris atque oppidis, uicis ciues*), ediderunt: *agris, uicis atque oppidis*, Gruterus autem et recentiores, auctoritate codicum omnium Gruteri, Barb., Oxx. quattuor, Pithoeani, Erf., sic: *agris atque oppidis ciues* (*ciuis*), sublata ea uoce, quæ e *ciuis* orta erat. In re dubia cautius testimonia examinanda erant.

naturæ adcommodata) Hoc uidebatur latere in scriptura codicis Erl. (*naturae acommodam*). Ceteri codices, de quibus constat, partim *natura ipsa commoda* (Pall., etsi in Gruteri nota scribitur *commodo*, Dauisiani "fere," Eξχψ, Monac., *accommoda* E), partim *natura ipsa commodata* (Pal. 4, Gzi, ut ait, quinque; sed uides Er-

sit, eadem esse in caussa, qua tyrannum Dionysium; huic mori optumum esse propter desperationem sapientiae, illi propter spem uiuere; peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata pluris, alia pauciores quasi numeros offici praeterirent; iam insipientis alios ita esse, ut nullo modo ad

mori) om. P peccata autem partim) *partim a. pecc.* E esse) *essent* E

langensem; ad pronomen *ipsa* omnino non adtendit). Ante Gzium ex ed. pr. tenuerant: *natura ipsa adcommodata,* uitiosa oratione (*naturæ ipsi* ed. a. 1480 et Lbinus); Gzius *commodata* reuocauit et interpretatus est: *in usum commodumque nostrum data*; sed *commodare alicui aliquid* apud Ciceronem aut significat utendum dare aut alicui in aliqua re morem gerere et eum adiuuare. Præterea, etiamsi ita interpretari liceret, tamen hoc maxume significaretur, a natura nos illa accepisse, non, æstumationem eas res habere. Nec alterum illud (*natura ipsa commoda*) probare possum, quod plane abundat *natura;* quin enim natura commoda essent, si modo essent, nemo dubitauit. Dauisius totum hoc *naturæ — concedit* deleri uolebat, cui alii iniuria adsensi sunt. Nam Cicero aut breuiter scribere debuit: *si illa quoque habeat*, ceteris omissis, aut, si illud addebat: *quæ bona* &c., etiam hoc: *naturæ* &c. Studiose Cicero repugnantiam Zenonis etiam hac repetitione insectatur. Notabiliter Cicero a remotæ Zenonis ætatis significatione subito transit ad præsens tempus (*audet — concedit — negatque*), deinde ad præteritum redit (*præterirent* &c.).

huic mori optumum esse &c.) Hoc si Stoici dixerunt (nec ulla caussa st, cur non Ciceronem ipsorum sententiam et fortasse ipsa exempla referre putemus), non satis uidentur tenuisse id dogma de mansione in uita et exitu, de quo III, 60 et 61 exponitur.

peccata autem &c.) Stob. Ecl. Eth. p. 218: *Ἴσα πάντα λέγουσιν εἶναι τὰ ἁμαρτήματα, οὐκέτι δὲ ὅμοια. Καθάπερ γὰρ ἀπὸ μιᾶς τινος πηγῆς τῆς κακίας φέρεσθαι πέφυκε, τῆς κρίσεως οὔσης ἐν πᾶσι τοῖς ἁμαρτήμασι τῆς αὐτῆς· παρὰ δὲ τὴν ἔξωθεν αἰτίαν, τῶν, ἐφ' αἷς αἱ κρίσεις ἀποτελοῦνται, μέσων διαλλαττόντων, διάφορα κατὰ ποιότητα γίγνεσθαι τὰ ἁμαρτήματα.* Idem p. 236: *Ἴσων δὲ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, εἶναί τινας ἐν αὐτοῖς διαφοράς, καθόσον τὰ μὲν αὐτῶν ἀπὸ σκληρᾶς καὶ δυσιάτου διαθέσεως γίγνεται, τὰ δ' οὔ.* Cfr. ad III, 48.

sapientiam possent peruenire, alios, qui possent, si id egissent, sapientiam consequi. 57. Hic loquebatur aliter atque omnes, sentiebat idem, quod ceteri. Nec uero minoris aestumanda ducebat ea, quae ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur uoluit sibi, qui illa mutauerit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, et paullo minoris aestumauisset ea quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere uideretur. Quid? de ipsa beata uita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? Negatis eam esse, quae expleta sit iis rebus omnibus, quas natura desideret, totamque eam in una uirtute ponitis; quomque omnis con-

possent) *possunt* E egissent) *gessissent* PCR 57. sentiebat) *sentiebant* L ipse) *ipsa* EP quam — dicebant) om. E sibi) *sibi ille* R quoque aliud) qu. E iis rebus omnibus) *omn. iis reb.* LPCROr. una) om. P

si id egissent) Sic etiam Spir., Eξ, tum Latini liber et Pal. 2; restituit Dauisius.

57. *Saltem — detraxisset*) Iussiuos modus est præteriti temporis, de quo dixi ad II, 35. Paullo post omnes editiones: *omnibus iis rebus.*

Quomque omnis controuersia) Durus orationis transitus est, sed Stoicæ sententiæ, quam reprehensionis et refutationis caussa proposuit, copulatiue hæc adiungit de controuersiarum differentia, quæ contrariæ disputationis initium continent: Ista uostra sententia cum ueterum conparata uerborum tantum controuersiam habet eiusmodi, ut illi tamen melius uerbis utantur. Deinde autem hæc tota disputatio, quæ spectat ad ea, quæ Cato III § 41 sqq. dixerat, non certa et recta uia ad notionem beatæ uitæ dirigitur, sed circumducitur quodammodo non sine manifesta repetitione eorum, quæ iam ante dicta sunt (uelut in cap. 22). Ac ne illud quidem satis certo adparet, utram de beata uita sententiam hic Stoicis opponat, eorumne, qui uirtutem solam ad beatam uitam sufficere putabant, nec tamen ad beatissumam, ut gradus efficerentur adiectione aut decessione corporis commodorum et externorum (quam in libro V § 81 Pisonem defendentem inducit), an eorum, qui, quom ad finem consequendum aut omnia aut plurima et grauissuma bona requirerentur, beatam uitam sola uirtute effici posse, si alia omnia contra essent, negabant (uid. Stob. Ecl. Eth. p. 280).

trouersia aut de re soleat aut de nomine esse, utraque earum nascitur, si aut res ignoratur aut erratur in nomine. Quorum si neutrum st, opera danda st, ut uerbis utamur quam usitatissumis et quam maxume aptis, id est, rem declarantibus. 58. Num igitur dubium st, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, uerbis illi commodius utantur? Uideamus igitur sententias eorum; tum ad uerba redeamus.

XXI. Dicunt adpetitionem animi moueri, quom

danda est) *danda* E 58. utantur) *utuntur* LPCR

Et tamen, conueniatne reapse inter ueteres et Stoicos, quæri non potest, antequam illud constiterit.

utraque earum) Rettulit paullo insolentius ad eam significationem duplicis controuersiarum generis, quæ st in superioribus uerbis, quasi duas controuersias nominasset. Eodem modo *eorum* refertur ad significationem in uoce *omnis* latentem N. D. III, 79: *Quomque omne animal patibilem naturam habeat, nullum st eorum, quod* &c., nec dissimiliter illud dicitur Off. I, 41: *Totius iniustitiæ nulla capitalior* (iniustitia, hoc est, iniustitiæ pars) *quam eorum* &c. Paullo post *est* post *danda*, omittunt etiam Spir. et Bas., deleuitque Gzius; mihi excidisse uidetur. Deinde (58) codices deteriores omnes (Pall., Dau) *utuntur*; *utantur*, ut Man., tum Dauisius, tres Gzi codices.

Cap. XXI, 58. *Dicunt adpetitionem animi moueri*) Hoc toto loco Cicero, dum ueterum sententias de rerum differentia breuiter conplecti conatur, mire se inplicauit et, perturbatis atque confusis rerum generibus, in repugnantiam et absurditatem manifestam incidit. Id unus prudenter sensit Thorupius (in eo libello, quem ad III, 54 commemoraui); ceteri, tamquam omnia planissuma et rectissuma sint, tacent. Ipse autem ciuis meus nec uolnerum foeditatem prorsus aperuit et, dum ueretur Ciceronem in repugnantiæ crimine hærentem relinquere, quem Catonis acumine confidentem paullo neglegentius et breuius disseruisse putat, ad rem expediendam nonnulla excogitauit inprobabilia. Primum Cicero eis, quæ sunt secundum naturam, communiter tribuit, ut adpetitionem animi conmoueant (ὁρμήν, III, 23) et æstumationem habeant, ipsum æstumationis (τῆς ἀξίας) nomen et totam hanc descriptionem a Stoicis (uid. ad III, 50) ad ueteres transferens, Antiochio more. Deinde autem ex his ipsis, quæ sunt secundum naturam, quibus illud communiter tribuerat, alia dicit adpetitionis nihil habere,

aliquid ei secundum naturam esse uideatur, omniaque,

lia habere, aperte sibi repugnans. Ea autem, quæ adpetitionis ihil habeant, nec laudabilia nec honesta appellari ait. Atqui ui Stoici permulta adpeti (ὁρμῆς κινητικὰ εἶναι) dicebant, quæ ec laudabilia nec honesta essent, et omnino a primis naturalibus nacm adpetitionem conmoueri (48), ueteres autem etiam bona ulta extra uirtutem esse putabant. Adpetitionem autem ne quis onam aliquam et uirtutis propriam confingat, ipse adfirmat Cicero, se cam dicere, quam iam sæpe conmemorarit, profectam a rima naturæ conciliatione et iis, quæ sunt secundum naturam 18). Itaque hoc totum genus quodnam sit, Cicero ipse, si reuiiscat, non dicat. (Uirtutes illas non uoluntarias, quæ in V, 36 nominatur, nihil omnino ad hanc rerum naturalium æstumationis differeniam pertinere, propter Thorupium dico.) Tum Cicero manifesto ab s, quæ naturalia appellari dicit, seiungit altera illa, quæ in nui animante uoluptatem habeant, in homine etiam rationem. iam post hanc diuisionem (*partim* — *partim*) necessario *superiora lla* sunt, quæ in priore parte diuisionis posita erant, et *honestis, ulchris*, *laudabilibus* contraria ponuntur, quæ *nec honesta nec audabilia* dici narrauit. At *quæ in animalibus uoluptatem habent*, a uero prorsus naturalia sunt, corporis commoda et externa; ademque *in homine rationem habent*; nam *cum officio* ea homo *eligit*, ratione utens (III, 20), quia ἐν τοῖς λογικοῖς ζώοις etiam ἡ ὁρμὴ λογικὴ ἐστιν (Stob. Ecl. Eth. p. 160), et hæc ipsa selectio irtus est, quæque ea agit, honesta et laudabilia sunt, non ea, uæ uoluptatem et rationem habent, id est, cum ratione adpetuntur et seliguntur. Deinde autem superiora illa, quæ naturalia appellantur, nuper dixerat, ueteres putare nihil habere adpetitionis; unc narrat, ea cum honestis coniuncta uitam beatam perficere. Declaraui, quam sint hæc incredibiliter confusa et perturbata. Uideamus nunc, quid Cicero dicere debuerit (quamquam omnino on debuit has diuisiones ad ueteres transferre; sed ea eius culpa on est), et ubi error nascatur: Omnia, quæ sunt secundum naturam (quæ ipse sæpe naturalia dixit), habent æstumationem pro uo quodque pondere. Eorum tamen, quæ sunt æstumabilia, alia am exiguam habent æstumationem, ut in censum non ueniant nec dpetitionem conmouere uideantur, alia ἱκανὴν ἀξίαν habent. (Eadem est distinctio, quæ III, 51 explicatur et qua efficitur, ut non omnia naturalia sint προηγμένα. Priora Cicero dicit *nihil habere adpetitionis*, rem augens; nam plerique omnia æstumabilia etiam ὁρμῆς κινητικά faciebant, quos ipse secutus erat; sed simul relinque-

quae secundum naturam sint, aestumatione aliqua digna, eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse aestumanda; quaeque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese eius adpetitionis, de qua saepe iam diximus, quae nec honesta nec laudabilia dicantur, partim, quae uoluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam; ex ea quae sint apta, ea hone-

æstumatione — naturam sint) om. P quoque) *quaque* omnes. eius) *eiusque* L habeant) *habent* E ex ea) *ex eis* (*iis*) LPMCROr.

bant, quæ nec æstumabilia essent nec contra; uid. ad III, 50. Hic consistere Cicero debuit; sed inconsiderate addidit illa: *quæ nec honesta* &c., quæ nondum ad hanc partem pertinebant). Ea, quæ satis magnam æstumationem habent et adpetitionem (non prorsus exiguam et obscuram) conmouent, in ceteris animantibus tantum uoluptatem habent; homo quom ea cum ratione seligit, uirtus oritur et honeste facta; ipsæ illæ res non fiunt honestæ, sed in naturalium genere manent. (Itaque hic locus erat illis: *quæ nec honesta* &c., et addi poterat, hæc (non superiora illa) *κατ' ἐξοχὴν* naturalia dici, ut cum uirtute conparentur; nam priora illa, etsi naturalia sint, non numerari propter exiguitatem.) Gzius adeo nihil intellegit, ut hæc omnia, quæ Cicero dicit de sententiis superiorum, "e Stoicorum sententia referri" putet!

omniaque, quæ — sint) Sic etiam Par. 2, 3, Mead. Eξφ. Nam Man., Lbinus, Grut., Gzius tacite *sunt*. Tum in codice archetypo fuit *in quaque* (Gzi omnibus, χ, edd. uett., etiam Mars., Crat., Uict.). Correxit Manutius.

partim, quæ) Apertum st, post illud: *partim nihil habere* sed hoc sequi debuisse: *partim habere* et tum adiungi uberioris declarationis caussa: *quæ habeant*, h. e. *ita ut habeant* (quamquam Cicero non erat ita scripturus: *habere, quæ habeant*), aut, si statim pro adpetitione specialia illa substituerentur, hoc: *partim uoluptatem habere* &c. Neglegenter Cicero orationem mutat, quasi ante dixerit: *partim esse, quæ nihil habeant.* Ne illud quidem in § 56 adcurate scriptum erat: *insipientis alios ita esse, ut* &c. — *alios, qui* &c., sed mollius tamen, quod infinitiuos (*esse*) recte auditur altero loco. (Lbinus *partim habere, quæ* &c., Dan. *partim*", *quæ* &c.)

ex ea quæ sint apta) Gratia habenda codici Erlangensi, qui ecfecit, ne Cicero præter suam etiam librariorum culpam sustineat. Recte (ad Ciceronis mentem) ex rationis usu in adpetendo

ita, ea pulchra, ea laudabilia, illa autem superiora naturalia nominantur, quae coniuncta cum honestis uitam beatam perficiunt et absoluont. 59. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe praestantissumum esse, quod honestum esset atque laudabile; sed si duo honesta proposita sint, alterum cum ualetudine, alterum cum morbo, non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit; sed tamen tantam uim esse honestatis, tantumque eam rebus omnibus praestare et excellere, ut nullis nec suppliciis nec praemiis demoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit; omniaque, quae dura, difficilia, aduersa uideantur, ea uirtutibus iis, quibus a natura essemus ornati, obteri

59. illi) *illis* E tribuunt) *tribuerunt* R honestum) *honestissimum* L utrum) *utrumque* E esse honestatis) *h. e.* C rebus) *rem* L decreuerit) *decreuit* L obteri) *optari* LPC *aptari* ER

et seligendo uirtus oriri dicitur (III, 12, 20 &c.). In ea scriptura, quae hactenus edita st, mire honesta dicuntur, non quæ ex ratione apta sint, sed quæ ex iis rebus, quas etiam bestiæ capiant. Sed quidam sic interpunxerunt: *ex iis (ea)*, *quæ &c.*, ut ex ipsis illis rebus, quæ etiam bestiis uoluptatem adferant, nonnullæ, quæ aptæ sint (cui rei?), honestæ esse dicantur. (De ceteris bonis codd. tacetur. "Erl. *ea* peccare," Gzius adnotat.)

59. *Omnium autem eorum commodorum, quibus*) Sic loquitur, partitiua forma utens, ut his ipsum honestum conprehendat; et *commodorum* tamen nomen et illa, quæ adduntur: *quibus* &c. in honestum non cadunt, sed in corporis et externa, ut rectius facturus Cicero fuerit, si aut conparatione usus esset (*omnibus — commodis — præstantius est*) aut ita genus definisset, ut in eius finis honestum uere incideret. Paullo post *honestatis esse* (inuerso ordine) ex ed. pr. Man. et relicui ante Gzium (contra Gzi codices omnis).

obteri posse) Ex *opteri* (quam scripturam sequi debebam in hoc et similibus) factum *optari* (Pall., Oxx. omnibus et Gzi), et *aptari*. Correxit Uictorius; adnotatur *obteri* etiam in mgine Crat.

posse; non † facilis illas quidem nec contemnendas,

facilis) sine not. Or.

non facilis illas quidem nec contemnendas) Adparet, ea, quae uirtutibus obterantur, non facilia (ad uincendum) neque contemnenda esse dici; alioquin enim non magnam uirtutis ea obterentis dignitatem nec multum in ea momenti situm fore. (Sic enim dici *multum, tantum, nihil esse in aliquo,* notum est; pro Cluent. 159, de Orat. II, 113, Off. II, 75, de Diuin. I, 105 et 118, ad Fam. II, 8 extr.). Sed illud etiam adparet, adiectiua feminini generis non habere, quo referantur. Nam Gzium omittamus, qui, maiore interpunctione post *posse* posita, sic enarrat: *Uirtutes in natura insitas non facilis illas quidem esse* &c. (in quo primum *esse* nullo modo abesse poterat). Ita ueteres illi, quorum sententiam Cicero exponit, cauent, ne quis eas uirtutes, quibus magna et difficilia obterantur, contemnendas putet; nam si uirtutes contemnantur, non multum fore in uirtute; postremo autem, qui uirtutem longe omnibus rebus præstare et eius lancem terram mariaque deprimere docent, nunc narrant, in uirtutibus non positam maximam partem beate uiuendi. (Audisne hæc, Polemo sub terram abditus?) Ne Lambinum quidem moremur, qui in "codice longe omnium antiquissumo" lacunam inter *posse* et *non facilis* uidit, et in ora aliena manu hæc ascripta, quæ in contextum recepit: *ualetudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, uires corporis, diuitias et ceteras res huius generis.* Illæ quidem res utrum *faciles* an difficiles essent, non quærebatur; itaque fuit postea, qui paullo modestiore interpolatione hoc quoque corrigeret: *ceteras res non futilis illas quidem* &c., ne is quidem uidens, illud *non contemnendas* propter illa, quæ adduntur (*quid enim* &c.), ad incommodorum inpetum contemnendum pertinere. Nam Cicero, quom de incommodis corporis et externis obterendis dixisset, primum de illis solis cogitans, adiungit, ea non facilia esse; deinde autem in illis uerbis: *sed si hoc iudicaremus* &c., in quibus etiam coniunctio orationis liberior paullo et inæqualis est (tali fere sententia: sed eiusmodi ea esse habenda, ut &c.), transiit ab altera specie ad totum genus rerum in corpore et extra commodarum et incommodarum, dixitque *beate aut secus.* (Lbinus *sed ita, ut*). Quid igitur sententia et oratio requireret, uidit, qui in C. Sigoni libro sic scripsit: *non facilia illa quidem nec contemnenda* (quod si asciscatur, neminem tam hebetem fore Manutius putat, qui hæc non cernat ab illis pendere: *quæ dura — uideantur;* fuit tamen Otto, etiam post Orelli admonitionem); uiderunt etiam Ernestius et Bremius, qui *res* addi

quid enim esset in uirtute tantum?) sed ut hoc iudicaremus, non esse in his partem maxumam positam beate aut secus uiuendi. 60. Ad summam ea, quae Zeno aestumanda et sumenda et apta naturae esse dixit, eadem illi bona appellant; uitam autem beatam illi eam, quae constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurumis aut gra-

60. Ad summam) *Assumam* L iis) *his* EOr.

soluerunt (*non facilis illas quidem res nec contemnendas*; nam inter *facilis* et *illas* interponi non potest). Fieri potest, ut Cicero scripserit: *non facile illa quidem* (obteri posse), *nec contemnenda esse*, mendum autem ortum sit, quom *facile* et *contemnenda* ad eandem formam librarius redigere uellet, utrumque ad uirtutum nomen referens.

quid enim esset) Ernestius in interrogatione in obliquam orationem traducta *esse* scribendum putabat, quem ceteri reprehendunt, non refellunt, quod ne ipsi quidem regulam tenebant, qua hæc discernerent. Interrogationes eas, quæ in recta oratione coniunctiuom habeant, finitam uerbi formam retinere dixi, ubi totum hoc genus certis et perspicuis præceptis conprehendi, in Admonitionibus et Obseruatt. de locis quibusd. gramm. Lat. p. 2 sqq. Recta autem oratione dicendum erat: *Quid enim sit in uirtute tantum?* Mox *aut* ante *beate* add. Man., Grut. contra ueteres editt. omnis et codices (Dau., Oxx., Gzi).

aut plurumis aut grauissumis) Si ita Cicero scripsit, neglegentissume eam uitam omisit, quæ has res omnis haberet, et prorsus peruerse hæc diiunxit; neque enim plurumæ res huiusmodi, si non simul grauissumæ sint, in hac ueterum sententia, de qua ad § 15 dixi, uitam beatam ecficiunt, sed plurumæ et grauissumæ (ἢ πάντα ἢ πλεῖστα καὶ μέγιστα). Omitti potest plurumarum significatio, ut fit § 15 et in Carneadis fine Tusc. V, 84, ut, quom maxumæ nominentur, simul sufficiens numerus cogitetur; sed separatæ, ut hic fit, a plurumis, ut paucæ intellegantur, ne maxumæ quidem sufficere uidentur. Sed ita sæpe Cicero formulam notam et peruagatam recte posuit, ut in eum culpam conferre uix audeam et Wesenbergio, qui prior huius loci uitium animaduertit, pæne adsentiar, sic scriptum fuisse putanti: [*aut omnibus*] *aut plurumis et grauissumis*. A priore *aut* ad alterum aberrare librarius facillume potuit; tum necessario scribebatur *aut grau.* (quomodo sine huiusmodi caussa scribitur in Erl. § 84).

uissumis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur adpetendum sit, id solum bonum appellat, beatam autem uitam eam solam, quae cum uirtute degatur.

XXII. Si de re disceptari oportet, nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. Nihil est enim, de quo aliter tu sentias atque ego, modo conmutatis uerbis ipsas res conferamus. Nec hoc ille non uidit, sed uerborum magnificentia st et gloria delectatus; qui si ea, quae dicit, ita sentiret, ut uerba significant, quid inter eum et uel Pyrrhonem uel Aristonem interesset! Sin autem eos non probabat, quid adtinuit cum iis, quibuscum re concinebat, uerbis discrepare! 61. Quid! si re-

degatur) *legatur* L disceptari) *disceptare* L uidit) *uidet* L et) *etiam* C ut) *et* E et uel) *et* E uel) *ut* E sin) *si* C probabat) *probat* L cum iis — discrepare) Non. p. 43. quibuscum) *cum* E *cum quibus* Non. concinebat) *concinebatur* Non. *continebat* E *conueniebat* LCR

quod suam, quod propriam speciem habeat) Adeo mihi mira accidit hæc in sedata definientis oratione pronominis repetitio et suæ atque propriæ speciei distinctio, ut suspicer, a Cicerone scriptum fuisse: *quod suam quandam propriam speciem.* Paullo post Danisium iure offendit uox *solam* non recte posita; sic enim hoc dicitur, tamquam ueteres eam etiam uitam, quæ sine uirtute degeretur, beatam esse posse putauerint. Sed in hanc neglegentiam Cicero incidit, dum et eandem, quam supra (*uitam autem beatam illi eam*) orationis formam et breuitatem retinere studet et simul significare, uirtutem solam requiri. In eo, quod Dauisius scribi uolt: *eam, quæ sola cum uirtute* (*c. uirt. sola*) *degatur*, uideretur Zeno negare, uitam beatam esse, si aliquid præter uirtutem haberet; debebat enim dici: *uel cum sola uirtute.* Gzius ita hic contra Dauisium, ut II, 50 contra Pearcium disputat.

Cap. XXII. *re concinebat*) Uerbum restituit Lbinus (cfr. N. D. I, 16) e Nonio, apud quem etsi scribitur *concinebatur* (non *concinnabatur*), tamen, quid ipse scriptum reliquerit, interpretatio ostendit et exemplum e libro I Academicorum adiectum; *continebat* etiam Spir. et Gud. (uter?), prorsus *concinebat* præter P (Par. 1) Pal. 4, *concineret* Mor. Ceteri *conueniebat.* Paullo ante *uel* ante *Pyrrhonem* Gzius a Gud. 2 abesse ait, de Erl. tacens.

uiuiscant Platonis illi, et deinceps qui eorum auditores fuerunt, et tecum ita loquantur? "Nos quom te, M. Cato, studiosissumum philosophiae, iustissumum uirum, optumum iudicem, religiosissumum testem, audiremus, admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis et malis sentirent ea, quae ab hoc Polemone Zeno cognouerat, nominibus uterentur iis, quae prima specie admirationem, re explicata, risum mouerent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis uerbis illa tenebas? sin te auctoritas commouebat, nobisne omnibus et Platoni ipsi nescio quem illum anteponebas? praesertim quom in re publica princeps esse uelles, ad eamque tuendam cum summa tua digni-

61. Platonis) *Platonici* LPCR qui) *illi qui* R admirationem) *in animi rationem* E probabantur) *probantur* LCR sin) *si* L eamque) *eandem* R

61. *Platonis illi — eorum auditores*) Necessario extrema uox ad priorem etiam genitiuom pertinet, ut continua successio auditorum significetur (cfr. § 3 init.); *Platonis* etiam Spir. et codex Fr. Gronoui; restituit Gzius. *Platonicos* (quo nomine Cicero omnino non utitur) non magis primos auditores quam postremos appellandos fuisse, iam Dauisius uiderat. Deinde finguntur hi qui Platonis alumni Catonem paullo ante disputantem audisse et tum mirati esse, cur uir illis ad caussam iuste disceptandam uirtutibus instructus Stoicos præferret. Uolgo sic interpungunt, orationem post *testem* non incidentes, tamquam Latine dicatur: *audio te uirum optumum*, omisso *esse*. Et unde, nisi ex hac ipsa disputatione, nossent, illum Stoicos sibi anteferre? Admonuit me Wesenbergius. Paullo post plures Gzi codices habebant *animi rationem*; ergo in archetypo fuit *ammirationem*.

si tibi illa probabantur) Sic Crat et deinceps omnes, Gruterus et Dauisius taciti, flagitatque hanc scripturam et quod contrarium sequitur (*commouebat*) et tota res, quoniam omnis oratio ad id tempus refertur, quo Cato Stoicam disciplinam elegerit eique se tradiderit. Ueteres editiones codicesque Oxx. et, si credimus Gzio, hi omnes *probantur*, de quo mendo dixi ad § 55. (Fieri potest, ut mihi non recte de Erl. sileatur; etsi quis confidat illo?)

tate maxume a nobis ornari atque instrui posses. *A* nobis enim ista quaesita, a nobis descripta, notata, praecepta sunt, omniumque rerum publicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam et instituta ac mores ciuitatum perscripsimus. Eloquentiae uero, quae et principibus maxumo ornamento st, et qua te audimus ualere plurumum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses!" Ea quom dixissent, quid tandem talibus uiris responderes? 62. Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauisses, uel potius paullum loci mihi, ut iis responderem, dares, nisi et te

A nobis enim) *Nobis enim* omnes, Or. perscripsimus) *prescripsimus* LC maxumo) *maxime* LPCR ornamento) *cornamento* E audimus) *audiuimus* LPCR 62. iis) *his* EPOr.

A nobis enim ista quæsita, a nobis) Priorem præpositionem necessario ab uno Lambino additam esse, ex anaphora adparere, recte iudicat Wesenbergius Obseruatt. Crit. in orat. pro Sest. p. 67. Nec hic ullo modo datiuos ferendus erat, quoniam non se hæc quæsita habere significant, sed sua opera ad aliorum usum quæsita esse; uid. ad I § 11. Eadem præpositio exciderat ante litteram *n* (*AN*) in meliorum codicum principe § 45 et 78, in omnium § 78.

rerum publicarum rectiones, genera) Trahor in eam partem, ut *rectionis genera* Ciceronem scripsisse putem, hac coniunctione rem diligenter et proprie signantem. Ut editur, *genera* prorsus abundat, pluralis autem numerus substantiui a Cicerone, permittente consuetudine, ad regendi actionem significandam facti (cfr. V, 11) parum aptus uidetur ad formas rectionis significandas.

maxumo ornamento) Sic cod. Morel., Dau. ex Eliensi. Gaius in Spir. et Erl. ait esse *maximo et ornamento*; ex Erl. adparet, quid eum fefellerit. Mox *audimus* recte Schuetzius et Orellius ex ed. Crat. et Uict., et confirmat nunc clare codex Erlangensis. Est enim: homines nobis narrant. Orellius postea in aliam sententiam transiit ad Brut. § 290 edit. min. Sed iam in maiore editione quæstionem minus recte constituerat, eiusdem generis esse locos putans, in quibus perfecti temporis uis manifestissuma st. Uid. Henrichsenius ad Cic. de Orat. II, 93.

audire nunc mallem et istis tamen alio tempore responsurus essem, tum scilicet, quom tibi.

XXIII. Atque, si uerum respondere uelles, Cato, haec erant dicenda: Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines tantaque auctoritate, sed te animaduertisse, quas res illi propter antiquitatem parum uidissent, eas a Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos quom acutius disseruisse, tum sensisse grauius et fortius, quippe qui primum ualetudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant, nec quia bonum sit ualere, sed quia sit non nihilo aestumandum; (neque tamen pluris [quam] illis uidetur, qui illud non dubitant bonum

tum) *tunc* C   Atque) *Atqui* CROr. *ad quem* P   eisdemque) *eisdem* R   quom) *tum* omnes, Or.   qui) om. E   negent) *negant* C   nec) *non* COr.   bonum sit) *s. b.* C   pluris) *plures* PCR   quam) sine uncis Or. *que* R   illis uidetur) *illi uidentur* LPCR

Cap. XXIII, 62. *Atque*) Continuatiua oratio uidetur, ut, quom Cato dixerit, quando responsurus sit, Cicero addat, quid tum ei, si uere loqui uelit, dicendum sit (*et quidem*). Sic autem etiam Spir., Gud. 1, et idem significant, qui *ad quæ* habent, Gud. 2, φ. Editiones *atqui*. Paullo post *quom* (*acutius diss.*) contra libros meos et editiones scripsi; uid. ad I, 34. Ceterum Cicero orationem a condicionali forma, quæ sequi debebat illud *dicenda erant* et quæ tenetur in *uidissent*, postea conuertit ad præsens tempus: *negent*, *dicant*, cett.

eligendam dicant, nec quia) Sic codex archetypus (cod. Mor., tres Gzi, Oxx. Eξχψ, Mars.), et recte hoc significatur: nec id eo concedant, quia bonum sit ualere, sed &c. Post Crat. et Manutium omnes *non quia*.

neque tamen pluris [*quam*] *illis uidetur*) In hoc loco uerum uidit Gzius. Edebatur iam inde a Marso (et fortasse ante) usque ad Gzium: *pluris quam illis uideatur* &c. Sed indicatiuom habet etiam Spir. (et Mead. Dan.), deteriores autem codices mendose: *plures quam illi uidentur* (*plures* enotatur e Pal. 5, 6, Parr. trium, C. C. C., Ball., Eχ, *illi* ex isdem et Gud. utroque, Bas., *uidentur* etiam e relicuis Palatinis). Manifestum st, peruerse Catonem, quom ipse bonorum nomen commodis detraxerit, cauentem induci, quod nemini suspicari in mentem uenire potest, ne Stoici

dicere). Hoc uero te ferre non potuisse, quo illi quasi barbati (ut nos de nostris solemus dic diderint, eius, qui honeste uiueret, si idem eti

crediderint) *crediderunt* R etiam) *et* PR

plus his rebus tribuere uideantur, quam qui bona app que etiam sic loquentem, quasi id consentaneum uid (*neque tamen*). Nam quod Orellius "malitiam" aliqu nis subesse putat, Cicero Catoni sic respondendum for quamuis dissensionem Stoicorum et antiquorum exagge adpareat, in uerbis eam positam esse; Catonem autem tem in sua sententia inducere, ea uero malitia non es titia. Nec tamen uerum st, quod Dauisius putat, Caton fuisse: *non minoris*; nam ne hoc quidem Stoicus ipse bis confessurus erat, etsi aduersarii ex illa oratione confici dicebant. Adparet igitur, quod etiam indica modus ostendit (nam, si hæc Catoni tribuantur, pron rium esse coniunctiuom, recte ueteres editores sense Orellius sequi debebat), hæc e Ciceronis persona sic i quæ sola a Catone responderi posse dicat, ut admoneat quibus Cato usurus sit, nihil tamen nouæ rei, quo u tentia emendetur, subesse. Itaque *quam* tollendum st, rius aliquis conparatiuo male addidit. Cur mire l Orellius iudicet, non uideo. Neque enim Cicero ipsu recta oratione utentem inducit, sed ipse, quid respon dicit. Itaque recte suam sententiam uerbi modo dis terponit.

hoc uero te — potuisse) diceres aut *respondendum* Mutauit formam orationis; nam post illud: *quippe qui* expectabatur: *deinde autem* &c. de isdem Stoicis. (C uom hunc admirantis esse putat, nec animaduertit, h *illi quasi barbati* ex Catonis persona dici.) Tum auten uersum (63: *illi igitur* &c.) Cicero plane hanc figura Catonis respondentis omittit et ipse ironia utitur.

quasi barbati) Pro Sest. 19, pro Mur. 26, pro C enim ueteres illos et intonsos appellabant. Cod El. et *bari*, et irrepserat idem in unam et alteram editionem incuria. Paullo post *idem etiam bene* Man., Lbinus, G et Erl. Ceteri *idem et bene*. Enni uersus plenus extat bus de Orat. III, 218: *Multimodis sum circumuentus,* atque inopia.

eret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore m melioremque et magis expetendam, quam illius, , aeque uir bonus, *multis modis* esset, ut Enni maeo,

Circumuentus morbo, exilio atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam m putant, praestantiorem, beatiorem; Stoici autem ummodo praeponendam in seligendo, non quo beatior : uita sit, sed quod ad naturam adcommodatior; et, sapientes non sint, omnis aeque miseros esse. Stoici uidelicet uiderunt, illos autem id fugerat superiores, ines sceleribus et parricidiis inquinatos nihilo mise-

re) *esse* E modis) *incommodis* L Enni) *enim* ER Alcmaeo) *alcnio* E eo LCR 63. quo) *quod* E haec) *ex* E adcommodatior) *accommodior* E sunt LPCR esse) om. E hoc) *haec* (P)C uiderunt) *uidet* L superiores) *qui* (om. R) *arbitrabantur* omnes, Or. cum uncis.

63. *non tam acute — putant*) id est: non tam acute faciunt, iam putant. Tam peruagata haec est sermonis Latini figura, aduerbium uerbo additum non tam modum huius actionis ificat, quam quae qualitas agentis ex hac actione adpareat, t quom dicimus, stulte aliquid credi, hoc est, stultum esse ere (N. D. II, 70), ut mirer, Lbino, Ernestio, Orellio placuisse i. Paullo post *sapientes non sint* nescio unde Crat., Uict., tum stius, Or., sed confirmat Erlangensis; ceteri inde a Manutio , et tacent de codicibus (Grut., Dau., Oxx., Gzius). Pro *adcomtior* mgo Crat. *accommodior.*

superiores, homines &c.) Quod ante Gzium edebatur, apertisim habebat peruersitatem, quom illud ipsum, quod Stoicorum rium st, Academicis et Peripateticis, a quorum sententia lonime abhorret, tribueretur. Itaque Guyetus corrigere conaba*non nihilo* scribens; Dauisius autem, qui ita ridicule extei discrimen sentiebat, *nimio miseriores* substitui malebat, quoo soli comici locuntur, nec animaduertebat, ipsam hominum ime contrariorum coniunctionem et ironicam orationis formam ostendere, Stoicam sententiam uerbis etiam exaggeratam a rese poni, ut adpareat, quam absurda sit; contra ineptissime itaretur tamquam proprium, superiores idem sensisse, quod us hominum. Itaque recte Gzius uidit, in ipsis his uerbis niesse mutari, sed in illo *qui arbitrabantur* manifesto teneri lii alicuius inscitam sed ulitatem. Nam quom non intellegere-

riores esse quam eos, qui quom caste et integre uixerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. 64. Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillumas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam aquam iam adpro-

perfectam illam) *ill. p.* E 64. eas) *illas* C uti) om. E quidem) *quid est* E aquam iam) *i. a.* LPCROr. adpropinquent — sint) *appropinquant — sunt* omnes, Or.

tur, hanc ἐπεξήγησιν superaddi pronominibus *id* et *hoc*, quæ ipsa ad superiora (*omnis æque miseros esse*) referuntur, oratio dissoluta uidebatur. Marsus *qui* omisit; sed *arbitrabantur* nihilo minus ad *superiores* referetur. *Hoc* Crat., Uict., restituitque Dau. ex El., C. C. C., Meud. (Oxx. omnibus itemque Gzi, excepto Monac.). *Hæc* ex ed. pr. et a. 1480 ad Man. et alios uenerat. *Castitatis* laudem ad omnem animi labe carentis integritatem pertinere, docui ego in opusc. Acad. p. 332, Beneckius ad orat. de inperio Pomp. p. 62.

64. *aquam iam adpropinquent — sint in profundo*) In ordine primorum uerborum cum Erl. conspirant Crat. et Uict. et sine dubio Spir. Gzius hunc et Erl. ait habere *aquam iam summam*. Sed deinde eosdem et Crat. *adpropinquent* et *sint* pro indicatiuis, qui in editionibus erant, habere dicit (et inprobat), cui hic magis credo saltem de priore uerbo, quam mei conlatoris silentio, quod in Crat. editione st *appropinquent* (sed *sunt*). Postulat coniunctiuom oratio obliqua, quom nulli certi homines significentur; et ante dixit *uelint*. Præterea indicatiuo modo dicendum erat (propter *fore*): *adpropinquabunt — erunt*. In III, 48 tota orationis forma alia st. Tum *nihil igitur* Dauisius tacite, nescio unde; sed ita cod. Mor., mgo Crat., et, Gzio teste, Spir., Erl., Gud. 2. Manutius, Lbinus, Grut., Gzius *ergo*, et siletur de Oxx. codicibus; Gud. 1 et edd. uett. *enim*. Deinde Ernestius scripsit *sis — perueneris*, oblitus notissumæ dicendi formæ, quam ad I, 67 in transcursu adtigi. Postremo Schuetzius pro *ad eam* scribit *ad summam*, ut hoc simile sit summæ aquæ mentioni, quom præsertim, qui *progrediatur in uirtute*, is iam in ea esse uideatur, ut *ad eam peruenire* non opus sit. Laudandum, ut alibi, quod difficultatem sensit, non quod uerba mutauit. Nam ipsum illud *procedere et progredi in uirtute* Cicero dixit ad communem formam

inquent, sed nihilo magis respirare posse quam eos, ui sint in profundo? Nihil igitur adiuuat procedere et rogredi in uirtute, quo minus miserrumus sit, antequam d eam peruenerit, quoniam in aqua nihil adiuuat, et uoniam catuli, qui iam dispecturi sunt, caeci aeque et i, qui modo nati, Platonem quoque necesse st, quoniam iondum uidebat sapientiam, aeque caecum animo ac Phaarim fuisse.

XXIV, 65. Ista similia non sunt, Cato; in quibus uamuis multum processeris, tamen illud in eadem caussa st, a quo abesse uelis, donec euaseris. Nec enim ille espirat, antequam emersit, et catuli aeque caeci, priusuam dispexerunt, ac si ita futuri semper essent. Illa

igitur) *ergo* E (ex mea conl.) Or. *enim* LCR dispecturi) *desp.* omnes (et ex eadem ratione). et ii) *et hi* EL *ut ii* R ac) *et* C 65. caeci) om. P ispexerunt) *despexerint* LC

oquendi; Stoici, qui uirtutis gradus esse negabant, *εἰς ἀρετήν*, ion *ἐν ἀρετῇ προκόπτειν* homines docebant (uid. ad III, 48), ut summum esset ad eam peruenire; nam ad summam peruenerat, qui omnino peruenerat. Hanc loquendi formam sequitur Cicero n uerbis *ad eam*, ut postea § 66. Sed præterquam quod ita reugnantiæ quædam species oritur, fit etiam, ut non satis adpareat bsurditas ea, quam Cicero ostendere uolt. Nam miseros esse, ui ad uirtutem non peruenissent, hoc est, qui nullam eius partem ttigissent, ueteres quoque et ipse Cicero concessurus erat. Quid rgo st? Debebant Stoicorum aduersarii notionem eam uirtutis, ua illi in his disputationibus utebantur quaque eam sic ab haitu animi nondum perfecti dirimebant, ut simul reapse e uita lcerent, oppugnare et, quom id fecissent, uetare eos ambigue loui. *Despecturi* et postea (65) *despexerunt* omnes, ut uidetur; correxerunt Lbinus, Dauisius. Cfr. ad II, 97.

aeque et ii) Sic etiam codd. Pall., Dau., Oxx., Gzi (nisi quod nius tres *hi*); *ut* una et altera editio, postrema Lbini; uid. ad 67. Mox etiam *et Phalarim* Gzius tamquam ex Erl., Spir., as. Mihi nihil notatur. *Uidebat sapientiam* potius quam *tenebat* cere dixit, eadem sententia, ut in imagine perstaret. Exciderat apientiam] in editionibus a Iuntina ad Lbinum (excepta Marsi). taque Mor. in suo codice esse notat, Grut. ex omnibus Pall. reocauit.

sunt similia: Hebes acies est cuipiam oculorum, corpore alius languescit; hi curatione adhibita leuantur in dies; ualet alter plus cotidie, alter uidet. His similes sunt omnes, qui uirtuti student; leuantur uitiis, leuantur erroribus. Nisi forte censes Ti. Gracchum patrem *non* beatiorem fuisse quam filium, quom alter stabilire rem publicam studuerit, alter euertere. Nec tamen ille erat sapiens; (quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde?) sed quia studebat laudi et dignitati, multum in uirtute processerat. 66. Conferam [autem] auom tuum, Drusum,

languescit) *nescit* E leuantur) *curantur* L ualet alter) *a. u.* LPCR His — omnes) *hi — omnibus* PCR (*hi* etiam L) censes) *censeres* L Ti.) om. E non) om. omnes. studuerit) *studierit* E hoc) *hæc* L 66. autem) om. E, sine uncis Or.

Cap. XXIV, 65. *ualet alter*) Sic etiam Spir. Ante Gzium erat *alter ualet.* Deinde *his — omnes* etiam Spir., Mor., ego Crat., El., restituitque, Dauisio suadente, Gzius. Quom littera *s* extrita factum esset *hi*, inde ortum st *omnibus*, etsi Gzius in Bas. et Gud. 2 scribit esse *his — omnibus.* Paullo post Uict. et Grut. *censeres*, nescio unde (nullus Ox. aut Gzianus). Ante *filium* peruerse Gzius addit *Ti.*, quom *Ti. Gracchum* sic positum sit, ut et ad *patrem* et ad *filium* pertineat. Sed *non* in codice archetypo omissum fuisse, fidem faciunt etiam *χψ*; de ceteris tacetur; quis editorum primus, flagitante sententia, addiderit, nescio.

quis enim hoc) *fuit*, id est, *sapiens.* Nam adiectiui uicem in hac forma orationis sustinet pronomen neutri generis (sic ueteres grammatici locuntur, non *neutrius generis*), ut mox (66): *miseri, quod profecto sunt,* et V, 92: *si insipiens, quod certe, quoniam tyrannus;* cfr. Wopkensi Lectt. Tull. p. 115. Dauisius auctoritate codicis C. C. C. *hoc* omittere uolebat.

66. *Conferam* [*autem*] *auom tuum*) Particulam omittit etiam Spir. Potuit tamen excidere ante *auom*, nec incommoda st, quom ad alterum exemplum transeatur. Interrogationis notam addidi; neque enim Cicero conparationem se instituturum promittit, sed negat, conferri posse homines tam longe diiunctos. Drusi praenomen (*M.* post *tuum*) addendum esse Gzius suspicatur, non inscite, in notatione hominis Romani ex historia exempli caussa delecti. Sed tamen Cicero non hominem per se significat, sed, postquam auom Catonis appellauit, cognomen ponit, ut maternum a paterno distinguat. De cognatione Drusi et Catonis dictum st ad III, 8.

m C. Graccho, eius fere aequali? Quae hic rei publi-e uolnera inponebat, eadem ille sanabat. Si nihil est, od tam miseros faciat, quam inpietas et scelus, ut iam

C.) om. C Si) *sed* CR ut iam) *utinam* E

Si nihil est &c.) Ueram scripturam e Pal. 4, Par. 1 et 3 re-cauit Dauisius, tum, ab Ernestio spretam, Gzius e tribus optu-is suis codicibus. Ceteri *Sed*, in qua scriptura peruersissume icero omnis insipientis inpios et sceleratos facit, etiam Drusum, oniam insipiens fuit, et inde (*ita ut iam*) concludit, miseros esse. a illa, quæ additur, confirmatio (*quod profecto sunt*) ostendit, n consecutionis significationem præcedere, sed aut concessionis t condicionis. *Iam* particula in concedendo sic additur, ut signi-emus nos, omissis iis, quæ aliter dici statuiue possint, eo pro-dere, ut hoc esse ponamus, et hanc quasi temporis et rerum tus imaginem concipiamus tamquam præsentem. Eadem con-sitione (*ut iam*) Cicero utitur Epp. ad Fam. I, 9 § 13. Hunc a periore sententia ad concessionem transgressum Liuius et Cæsar terdum significant *iam* particulæ *ut* præponentes (Liu. V, 51, s. B. G. III, 9), quod a Walchio recte animaduersum Handius 'ursell. III p. 140) sic inprobat, ut ipse in Cæsaris loco particu-multis uerbis separatas (*iam tamen*) coniungat, et nouam iis nificationem tribuat (*und doch eben*) atque a sententiæ progressu sus abhorrentem, Liui (p. 141) non interpretetur. Eadem st tio particularum *si iam*, quibus Handius miras significationes c ab ipsarum natura magis quam a singulorum locorum senten-alienas tribuit, uelut quom *si iam* ait esse *wenn wirklich*. Si-ificatio a temporali illa, qua *iam* tempus præsens a superiore statum notat, leniter transiens perspici potest in illo ipso loco, em primum Handius posuit; hoc enim Cicero dicit (Cat. I, 5): gamus me ab ea, qua hactenus usus sum, ratione discedentem, ac te conprehendi iubere &c. Nonnullos locos Handius posuit, i nihil omnino ad hanc particularum coniunctionem ét ex ea nificationis inflexionem pertinent, sed particulam *iam* seorsum a si positam habent, ut Liu. XXXIV, 2, Sall. Cat. 52, 32 (*iam rum: ietzt schon zum zweiten Male*); ex uno Celsi, qui aper-sume huc pertinet, p. 150 singularem ecfecit particulæ signifi-tionem. (Ex Cicerone addi potest pro Balbo 37 et fortasse alia.) ad rem redeamus, ueteres illi, quorum sententiam Cicero per-qui uolt, quom sapientis personam ab insipientibus non tam cise fine separarent, uix omnis eos, quos Stoici insipientis ap-llabant, miseros esse concessuri erant, quod facit Cicero.

omnes insipientes sint miseri, quod profecto sunt, non est tamen aeque miser, qui patriae consulit, et is, qui illam extinctam cupit. Leuatio igitur uitiorum magna fit in iis, qui habent ad uirtutem progressionis aliquantum. 67. Uostri autem progressionem ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. At, quo † utuntur homines acuti argumento ad probandum, operae pretium st

is) *hijs* E in) om. LPCROr. iis) *his* L aliquantum) *aliquantulum* C 67. At quo) *ad quod* EP utuntur) *nituntur* COr. sine nota.

fit in iis) Sic esse in cod. Erl., Gzius tacuit; itaque in Spir. etiam et relicuis bonis præpositionem fuisse puto. Locutio hæc: *leuatio fit*, Latina consuetudine non datiuom commodi requirit, sed præpositionem, locum et sedem actionis indicantem. Mox *aliquantulum* ex ed. prima ad Man. et alios manauit; recte codices Dauisi, qui emendauit, Oxx., Gzi.

67. *At quo † utuntur — argumento*) Sic scribitur in melioribus codicibus, ut in tribus optumis Gzi (*ad quod ut.*) multisque aliis (Pall. aliquot et Dau., Ox. χ), et tenuerunt editores ante Dauisium fere omnes (Mars., Uict., Man., cett.); relicui codices deteriores habent *nituntur* (Pal. 3, 6, Mead., Eξψ, Bas., Gud. 1, Mon., ed. a. 1480), quod Gzius asciuit, si *utuntur* scribatur, abundare *ad probandum* putans; equidem quid illi orationis copiæ uerbi mutatio detrahat, non uideo. Sed et ordo uerborum et sententia ipsa demonstrant, in pronomine *quo* interrogationem esse; neque enim, ut Otto putat, hoc dicitur, argumentum, quo utantur, id esse consideratione dignum (quasi iam constet, quod sit), sed uidendum et considerandum esse, quale argumentum adferant. Itaque Dauisius et Ern. tamquam e cod. C. C. C. (ξ) *nitantur*, probante Wesenbergio in Obseruatt. Crit. ad orat. pro Cæl. p. 21. Notaui tamen potius mendum quam correxi, quod hic locus non patitur, ut eos, qui sic locutos Ciceronem et ceteros prosæ orationis scriptores putant, refellam, qui, ut Goerenzi nugas et confusiones omittam, in eo omnes sunt uitio, ut, quom causa coniunctiui in interrogatione pendente ponendi ex solo hoc nexu sententiarum oriatur et eum significet (cfr. ad I § 10), excusationem tamen indicatiui ex ipsa sententiæ interrogatiuæ natura petere conentur, uelut quom certam rem significari narrant (quasi coniunctiuos incertam significet et quasi, quom sic dico: *quære, unde pater uenerit*, non certum sit, uenisse). Itaque quom singulorum locorum sententias corrumpunt, tum talis ratiunculas confingunt,

:are. Quarum, inquit, artium summae crescere , earum etiam contrariorum summa poterit augeri; ıtis autem summam adcedere nihil potest; ne ui- em igitur crescere poterunt, quae sunt uirtutum a. Utrum igitur tandem perspicuisne dubia ape- an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspi-

rare) *confidere* E summæ crescere possunt) *summa crescere potest summa ecrescere* E) contrariorum) *contrariarum* omnes. potest) quidem) *quid* E

ıeræ essent, non his paucis locis, sed infinitis et fere indicatiuos ponendus esset, quem tamen ipsi in scribendo ı ponunt. Adcedit in testimoniis sine ullo discrimine cor- summa neglegentia, uelut in *sunt* et *sint*. Uetus sermo- i inconstantia, quasi dubitantis, utrum ad interrogationes signandas coniunctiuo opus esset, necne esset, ante Cice- tem ita cesserat certæ legi, ut in sola poësi licentiæ ali- ıquereretur.

um, inquit, artium summæ crescere possunt) Pro *inquit*, mæ usus in aduersario incerto fingendo et inducendo no- est, editores inde a Cratandro et Uictorio posuerant *in-* Correxit Dauisius e Par. 1, 2, C. C. C., Mead. et pote- ı nominare; consentiunt Eξχψ, Mor. Gzius tacet. *Summæ* ıt ex Erl. eo magis scripsi, quod Morelius e suo codice *summa crescere possunt*, in quo uix dubito, quin *ecre-* ertúrus fuerit, si adtendisset. Gzius neque de Erl. neque quicquam dixit. Sua cuiusque artis summa st, quam- ero in contrario genere (*summa poterit*) hanc singulo- ificationem omisit. Nam in Erl. *possunt* eo ex superiore ıctum esse, ipsa futuri temporis necessitas ostendit (ita- tur: *nihil potest* — *poterunt*). Artium numero Stoicus :i concludendi caussa uirtutes conprehendit, de quo ad § 4 *ontrariorum* Lambinus scribendum uidit (de Marso non rteli silentio), quem Gzius secutus est; idem uoluit Ma- pud quem *contrarium* scribitur. Etiamsi ferri posset *ca- rariarum* sic positum, ut *earum* a *contrariarum* penderet *artes earum*), quod ferri non potest, tamen artibus ı) contrariæ non sunt artes, sed sunt quædam artibus con- uasi inertiæ. (Oxx. *contrariorum* adnotant tantum ex ξψ.) st *tandem* a Bas. aberat. Ex Oxx. Eξ in ed. Hal. ad- gitur *tandem*, sed in Olineti textu adest *tandem*.

cuum st, uitia alia in aliis esse maiora; illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquaenam fieri possit adcessio. Uos autem, quom perspicuis dubia debeatis inlustrare, dubiis perspicua conamini tollere. 68. Itaque eadem ratione, qua sum paullo ante usus, haerebitis. Si enim propterea uitia alia aliis maiora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem uos facitis, quicquam potest adcedere, quoniam perspicuum st, uitia non esse omnium paria, finis bonorum

ecquænam) *hæc quanam* (*quæ iam* E) ELC 68. Itaque) *atque* E add. *usus* ELPR eum) transp. ante *quidem* C

uitia alia in aliis esse maiora) Si sic Cicero scripserit, non adtendisse eum ad rem propositam, Wesenbergius uidit. Hæc enim uerba sic uitiorum et hominum conparationem coniungunt, ut alius uerbi caussa ebriositate magis excellere dicatur, alius impudicitia, alius crudelitate. Hic non id agitur, sed, sitne omnium aliud uitium alio (siue eodem siue alius generis) maius et sitne in aliis maior, in aliis minor uitiositas uniuersæ naturæ. Itaque mox (68) recte dicit '*uitia alia aliis maiora*, quomodo pæne adducor, ut hic quoque eum scripsisse putem.

68. *Itaque eadem ratione*) Significat, quæ § 54 et 55 leguntur. In codice archetypo erat: *itaque usus eadem* (ut in Pall., Mead., E$\xi\chi\psi$, Gzi "plerisque omnibus"), ex quo Cratander aut alius quis ecfecit *usi*, retinueruntque nonnulli. Non Stoici hac sententia usuri erant, sed Cicero contra eos; dicendum fuisse *utentes*, adparet. Dau. et Gzius e Par. 2 et 3: *usque eadem*, ut sit *semper*, quomodo non modo Cicero, sed ne ueteres quidem poëtæ dixerunt, apud quos *usque* significat continuam nec interruptam actionem. Uocabulum errore librari e proxuma sede in hunc locum translatum esse, uiderat, qui ed. a. 1480 curauit, tum Mas., alii, ut lusurus sit, qui ecfecerit: *Itaque rursus eadem* &c. Pæne oblitus sum, Ottonem defendere *usus*, ut sit: *si usus fuero*. Itane? *Itaque usus — hærebitis?*

non esse omnium paria) Mauolt Orellius *omnia*, ut 74 dicitur: *omnia peccata paria*, et similiter sæpius. Sed eodem res redit; nam ad homines translata eadem sententia ecficit, ut Platonis et Dionysi tyranni, siquidem neuter sine uitiis sit, æque magna sint uitia, et sic omnium, qui quidem peccent; cfr. 63 et 77 et quæ ad § 21 adnotaui. Paullo post pro *id* (ante *consequens*) Or. E

bis mutandus est. Teneamus enim illud necesse st, om consequens aliquod falsum sit, illud, cuius id conquens sit, non posse esse uerum.

XXV. Quae st igitur caussa istarum angustiarum? loriosa ostentatio in constituendo summo bono. Quom im, quod honestum sit, id solum bonum esse confiratur, tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, ministratio rei publicae, ordo gerendorum negotiorum, ficia uitae; ipsum denique illud honestum, in quo uno ltis esse omnia, deserendum st. Quae diligentissume ntra Aristonem dicuntur a Chrysippo. Ex ea difficulte illae *fallaciloquae*, ut ait Attius, *malitiae* natae nt. **69.** Quod enim sapientia, pedem ubi poneret, non

bonum esse) *e. b.* L quæ diligentissume — illæ fallaciloquæ Non. p. 113 (sed laciloquentiæ) fallaciloquæ) *fallaci loquelæ* E *fallacis loquelæ* PCR *loquelæ* natæ) *nati* E 69. Quod) *quid* CR pedem ubi) *u. p.* C

od, χ *id quod.* "Grassantur scribæ; alii *quid* uel *quod;* alii *quod*, alii *in* exhibent." *Gzius.*

Cap. XXV. *ipsum denique illud honestum*) quod oriri debet selectione, quæ esse nulla potest, omnibus exæquatis (III, 12). glegit Cicero, quæ Catonem de differentia rerum exponentem e induxerat.

fallaciloquæ — malitiæ) Male distracto adiectiuo ex *loquæ* que) ortum st *loquelæ* (*fallaci loquelæ* etiam Spir., mgo Crat., r.); tum in deterioribus factum *fallacis* (Pall., Par. 1, 3, Mead., ψ, Gzi reliquis). Correxit Manutius et præceperat correctio- librarius Par. 2; Lbinus Memmianum appellat. Noni, quem iterius secutus est, codex hic non melior fuit quam § 50 (*conturarium*) nec homo indiligens ad *malitiæ* nomen ipse adtendit. lectiuom satis tuetur ille apud Ciceronem III de Orat. 154 us: *Num non uis huius me uersutiloquas malitias*, — qui quin e Atti sit et h. l. a Cicerone significetur, non dubito; in uoce poëta ficta sic memoria Ciceronem fefellit, ut aliam ius- forma et significationis substitueret. Nam hic quoque Ciceronem scripsisse *uersutiloquæ*, prorsus inauiter Gzius suspi- tur.

69. *Quod enim sapientia*) Manutius primus *quod* scripsit e ei libro (Pal. 4, tribus optumis Gzi; de Oxx. tacetur), et

habebat, sublatis officiis omnibus, officia autem tollebantur, delectu omni et discrimine remoto, quae esse non poterant, rebus omnibus sic exaequatis, ut inter eas nihil interesset, ex his angustiis ista euaserunt deteriora quam Aristonis. Illa tamen simplicia; uostra uersuta. Roges enim Aristonem, bonane ei uideantur haec, uacuitas doloris, diuitiae, ualetudo. Neget. Quid? quae contraria sunt his, malane? Nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem uerbis. Admirantes quaeramus ab utro-

habebat) *habet* C quæ esse) *quæ enim esse* (P)Or. *quæ et esse* E om) om. omnes, Or. his) *istis* ER tamen) *autem* R uideantur) *uideatur* L Neget) *Negetur* E

periodi formam restituit, antea sic distractam: *Quid enim? sapientia — omnibus; officia* cett.

quæ esse non poterant) Tres sunt conclusionis gradus: officiis sublatis, sapientia nulla st; officia nulla sunt, delectu et discrimine remoto; delectus et discrimen esse non possunt, omnibus exæquatis. In codice archetypo exciderat particula negatiua. Itaque nescio quis editor (reperio iam apud Crat., non apud Uict.) addidit *enim* et post *interesset* interrogandi notam: *quæ enim esse poterant, rebus — interesset?* ut hæc interrogatio parentheseos locum haberet. Tenuerunt ceteri; Manutius tamen adnotat, enim non esse in Maffei cod., Gruterus, abesse a Pal. 4, quem solum conmemorat propter *quod* in initio periodi, Dauisius in suis non esse scribit, Oxx. non in Eξψ; in nullo enim omnino erat. Gruius tamen eius rei et suorum codicum oblitus est. Orellius a solo Uictorio omitti putat. In illa interrogatione inaniter de officiis (ad ea enim necessario tum refertur *quæ*) idem, quod dictum erat, pro argumento iterum ponitur, tertius conclusionis gradus desideratur. Post *officia autem* cod. El., Eξ addunt *omnia*, nimis diligenter. In *angustiarum* nomine ambiguitas quædam non magna st. Initio enim capitis hoc uocabulo Cicero significat posteriores illas sententias, in quibus Stoici hæreant, earumque caussam indicat, hic angustias appellat illas ipsas difficultates, quæ a principio progredi conantibus obiciantur, et ex iis tamquam ex fonte ortas esse ait absurdas illas sententias (*ista euaserunt deteriora*). Pro *tamen* duo Gzi *tam*. Hoc dicit: Illa Aristonis, qualiacunque sunt, tamen (saltem) simplicia sunt; uid. ad II, 31. Paullo post in *nihilo magis* satis dure eo genere, de quo ad II, 25 dixi, e negat auditur *dicat*.

que, quonam modo uitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, ualeamus aegrine simus, uacemus an cruciemur dolore, frigus, famem propulsare possimus necne possimus. Uiues, inquit Aristo, magnifice atque praeclare; quod erit cunque uisum, ages; numquam angere, numquam cupies, numquam timebis. 70. Quid Zeno? Portenta haec esse dicit, neque ea ratione ullo modo posse uiui; sed differre inter honestum et turpe

propulsare possimus) *pr. possumus* E ages) *agens* (E) Or. angere) *agere* C 70. hæc) om. E dicit) *dicis* E neque) *nec* LPCROr. differre) *dicere* E

quod erit cunque uisum, ages) Inuidiose significat initium illud adpetendi et agendi, quod Aristo reliquerat, et de quo ipse § 48 dixit. Pro *ages* Urs. codex *agens*, quod e Mead. Dau. et recentiores asciuerunt; de Erl. eo minus credo silentio, quod Gzius, *agens* probans, in omnibus suis *ages* esse scribit. Non incommoda et in participio rationis, qua præclare uicturus sit, significatio; sed ἀσυνδέτως quoque recte procedit descriptio uitæ illius. (Gzius incredibili errore coniungit *uisum agens*. Eξ om. *ages*).

Portenta hæc esse dicit) Gzius in Erl., Spir., Gud. 1 omitti *hæc esse* scribit, qui in Erl. de *esse* redarguitur; *hæc* abest etiam ab Eξ, Mon. In mgine Crat. ad *hæc esse dicit* adnotatur *dicis* (hoc ipsum ut in Erl.), sed pro tribus illis uerbis in codice unum illud fuisse, non licet tuto concludere. Ægre caruerim pronomine, quom ab hac Aristonis sententia suam Zeno separet; si cum Ottone scribas: *Quid Zeno? Portenta dicit &c.*, hæc uerba sic posita significabunt, ipsum Zenonem portenta loqui, ad proxuma autem non apte *dicit* alia sententia pertinebit. Zeno Aristonem adloquens (*dicis*) induci nulla figura potest.

sed differre) Ex Erl. et Spir. Gzius adnotat *sed discere* (mihi ex Erl. *dicere* notatur), e Gud. 2 et Bas. *distare*. (Prosæ orationis scriptores huius quidem ætatis *rem distare* dicunt *ab alia* et *res inter se distare*; Horatius poëta dixit *distare inter res*.) Uerbo *differre* facile oratio carere potest, ut *interesse* ad utrumque membrum pertineat; sed prorsus inprobabiliter delebitur; id autem, quod ex Erl. et Spir. erui potest: *se* (contra) *dicere, inter honestum &c.* et abundantiam non laudabilem habere uidetur (satis enim et, *dicit — inter honestum*), et in repetitione eiusdem uerbi (*dicit — se dicere*) merito reprehendi posse. Nec in iis, quæ his infinita oratione subiciuntur, id continetur, in quo Zeno ab Aristone discedat, sed in quo cum eo consentiat. In hoc tamen in-

nimium quantum, nescio quid inmensum, inter ceteras res nihil omnino interesse. 71. Idem adhuc; audi relicua, et risum contine, si potes. Media illa, inquit, inter quae nihil interest, tamen eiusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reicienda, alia omnino neglegenda, hoc est, ut eorum alia uelis, alia nolis, alia non cures. — At modo dixeras, nihil in istis esse, quod interesset.

71. Idem) *Id est* E risum) om. P At) *ac* LPC istis) *istis rebus* LP *iis rebus* CR

commodum incurrit etiam edita scriptura in particula *sed* propter orationem a Cicerone interruptam, de qua mox exponam. Dicendum igitur uidetur, in bonorum codicum principe aut aberratum aut obscure scriptum fuisse, Gud. 2 et Bas. casu decrepare.

nescio quid inmensum) Rectissume hoc in oratione exaggeranda priori superadditur, nec erat, cur L. Carrio (Antiq. Lectt. II, 12) sublatum uellet, a suo codice abesse testans.

71. *Idem adhuc; audi relicua* &c.) Sic orationem editores interpungunt, ut adpareat, eodem modo eos uerba intellegere, quo interpretes et lexicorum scriptores reddunt: "idem Zeno praeterea dicit." Sed si hoc Cicero significaret, omisisset *relicua*, cuius uocis uis in *adhuc* inesset. Deinde *adhuc* apud Ciceronem et eius aequalis proxumosque pro *prœterea* non dici, recte et ab aliis et nuper ab Handio disputatum st, Tursell. I p. 163 et 164. Nec ea, quae secuntur, additamenti loco sunt, sed ipsum id, de quo quaeritur, continent. Itaque sic interpretari cogimur: *Adhuc idem* (dicit Zeno, quod Aristo); *audi* (nunc) *relicua* &c. (Cfr. de Diu. II, 4: *adhuc hæc erant; ad relicua* &c.) Paullo duriorem hanc breuitatem et uerbi *dicit* repetitionem uideri, non nego; *adhuc* etiam priore loco ponendum uidetur fuisse, nisi subito Cicero sententiam a dicit pendentem interrumperet, diuersæ ab Aristone sententiæ expectationem nondum expletam significans et, quid sequatur, adtendi iubens. (Quod Handius Plautum *adhuc* illo modo posuisse dicit, si iam Plauti ætate illa significatio in uoce erat, non potest de Ciceronis ætate tuto negari. Sed in uno, quo et is et alii utuntur, loco Truculenti, codices Palatini, in ceteris uerbis corrupti, uocis *adhuc* nullum habent uestigium. *Id est* pro *idem* in Erl. saepissume scribitur, et *idem* pro *id est*, ne quis hinc aliquid extundat.)

nihil in istis esse) Sic etiam e Spir. Gzius; deteriores codices addunt *rebus* (Par. 2, 3, Mead., Oxx. Eξχψ, Mon., in Gud. 2 et

— Et nunc idem dico, inquiet; sed ad uirtutes et ad uitia nihil interesse. —

XXVI, 72. Quis istud, quaeso, nesciebat? Uerum audiamus. — Ista, inquit, quae dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Graece προηγμένα, Latine autem producta; sed praeposita aut praecipua malo; sic tolerabilius et mollius; illa autem, morbum, egestatem, dolorem, non appello mala, sed, si lubet, reiectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere, nec optare, sed sumere, contraria autem non

inquiet) *inquies* LPCR sed) *sed et* P 72. istud) *istuc* Or. quaeso) *quasi* omnes. inquit) *inquis* LP sic) *sit* PCR morbum, egestatem) *e. m.* C sed si) *sed* C

Bas. erat: *in rebus istis*; editiones ante Dauisium *in iis rebus*). Paullo ante *ac* pro *at* edd. ante Man., Ox. ξ, Gzi, si ipsi credas, omnes; credo de deterioribus. Tum *inquiet* Gzius etiam e Spir., superiores *inquies*, quasi Catonem Cicero adloquatur, ac non de Zenone narret.

Cap. XXVI, 72. *Quis istud, quæso, nesciebat?*) Editiones inde a Grutero tacite *istuc*. *Quæso* restituit Lbinus in curis secundis; adnotant *quasi* Oxx. ex Eχψ, Gzius ex omnibus suis; uid ad II, 6. Paullo post Cicero, ne, sua interpretatione interposita, turbet figuram orationis, ipsum Zenonem Latine sua uerba interpretantem inducit. Neque enim ineptissuma Gzi parenthesis hæc ex ore Zenonis eripient aut diuellent sic connexa: *dicam Græce*, — *Latine autem*. Pro *sic* (quod Man. restituisse uidetur) deteriores etiam aliorum *sit* (Pall., EUψ). *Egestat., mort.* (hoc ordine) ex ed. pr. Man. et alii (contra codd. Gzi).

reiectanea) Supra III, 15 et 52 et Acad. I, 37 *reiecta* appellauit, participi formam (ἀποπροηγμένα) seruans, in qua quom parum adpareret perpetui cuiusdam loci et ordinis, quo illæ res haberentur, significatio, noui uocabuli usum temptauit, sequens formam eam, quæ erat in *consentaneus, dissentaneus, superuacaneus, succedaneus, præcedaneus*, quorum tamen nullum e participio aut adiectiuo illo factum st (*superuacuus* recentius est); nam *coniectaneus, collectaneus, miscellaneus, subitaneus* post Ciceronem nata sunt. (Ursini codex fictus *reiecta*.) *Secernere* insolentius dixit pro ἀπεκλέγεσθαι (et addidit *quasi*), ne, si *reicere*, quo alibi utitur (uid. ad III, 20), posuisset, nimis hoc prope accederet ad ipsorum τῶν ἀποπροηγμένων nomen Latinum ab illo uerbo ductum.

fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles reliquique Platonis alumni? Se omnia, quae secundum naturam sint, bona appellare, quae autem contra, mala. Uidesne igitur, Zenonem tuum cum Aristone uerbis consistere, re dissidere; cum Aristotele et illis re consentire, uerbis discrepare? Cur igitur, quom de re conueniat, non malumus usitate loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus praepo-

igitur) om. C consistere, re) *consistere* EP *consentire re* C illis) *cum illis* C discrepare) *disceptare* LP malumus) *malimus* LPCROr.

uerbis consistere) Noue dictum hoc de conuenientia et consensu, nec e propinquo translatum est; satis enim distat illud in Act. I in Uerr. 19: *cum hoc consistit*, ubi ipsa simul et in eodem loco standi significatio magis in præpositione est, uerbum, ut alibi, initium standi significat. *Stare* autem *cum aliquo* (ut 45: *stantes cum iis*) ab iis, qui cum aliquo in eodem loco una constiterunt, ad eos, qui easdem partis secuntur, generaliter transfertur, uerbo et præpositione artissume conflatis. Hic *cum Aristone* communiter ponitur eique additur et *consistere uerbis* et *dissidere re*. Mendi nullum aliud indicium est, et excusatur insolens uerbi usus uariandæ elocutionis necessitate. Man. et Lbinus *consentire* ex ed. prima; pro ipso autem *consentire* altero loco Lbinus in cod. Memmiano scribi narrat *consistere*, aberrans sine dubio.

non malumus) Sic etiam Eξ; de ceteris bonis tacetur; etiam de Erl. a Gzio. Latini, ut dicunt potius: *quid fore putamus?* quam *putemus* (cfr. disput. nostra de emend. Cic. oratt. pro Balbo II p. 15), sic ne in hac quidem forma quicquam ex potentiali significatione admiscent, sed de eo, quod fiat, quærunt.

Aut doceat) Aliter, si ea, quæ dixi, non concedit, docendum ei est &c. Persæpe sic paullo laxius per *aut* declaratur, quid futurum sit aut, ut hic, quid fieri debeat debueritne, si ab eo, quod ante dictum sit, discedatur. Adnotarat iam Schellerus p. 1187 et ascripserat ex hoc posteriore genere Ciceronis locum ad Att. II, 1, 8. Condicionem ipsam addidit Cicero de Diuin. II, 19: *Aut, si negas esse fortunam, — muta definitionem diuinationis.* Hardius, qui prius genus recte tractauit Tursell. I p. 538, hunc locum et alium Plini p. 540 cum dissimillumis confudit, ubi *aut* coniungit duas interrogationes eodem spectantis. Paullo post pro *perpessu* Gzius in Erl. et Spir. ait esse *perpessi*, et autem post eam uocem in omnibus codicibus omitti; non possum credere.

sitis, quam si in bonis duxero, fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum et difficilem perpessu et contra naturam esse, quam si malum dixero. 73. Facete M. Piso, familiaris noster, et alia multa, et hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim? aiebat; bonum negas esse diuitias, praepositum esse dicis; quid adiuuas? auaritiamne minuis? Quomodo? Si uerbum sequimur, primum longius uerbum praepositum quam bonum. — Nihil ad rem! — Ne sit sane; at certe grauius. Nam bonum ex quo appellatum sit, nescio; praepositum ex eo credo, quod praeponatur aliis. Id mihi magnum uidetur. Itaque dicebat plus tribui diuitiis a Zenone, qui eas in praepositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur, sed neque magnum bonum et prae rectis honestisque contemnendum ac despiciendum, nec magno opere expetendum; omninoque de istis omnibus uerbis a

quam si) *quasi* E dolore) *dolorem* L asperum) *aspernitri* E perpessu et) *perpessum* P esse) om. P 73. Quomodo) *Quod* LPCROr. at certe) *at aliud certe* L praeponatur) *præponantur* E diuitiis) *diuitias* L a) om. E istis omnibus) *o. i.* C

73. *Quomodo? Si uerbum* &c.) Cum admiratione interrogando negat; deinde explicat, cur admiretur. Ueram scripturam, quoniam de ceteris bonis tacetur, e solo Erl. sumpsi; nam in deterioribus eo modo corruptum conpendium est, de quo ad II, 53 et 57 dictum est. Nulla hic post interrogationem, quo aduersarius urgetur (*auaritiamne minuis?*), talis est orationis continuatio, ut quod si poni possit. Quod autem *hoc loco* pro *in hac re*, *in hac parte* dicit, eodem modo loquitur V, 50: *Atque hoc loco* &c. et pro Flacco 57: *Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini* &c. Cfr. Schellerus p. 5800 ima. M. Piso is significatur, qui ipse in quinto libro Peripatetica explicat.

de istis omnibus) Sic etiam quattuor Gzi codices et edd. uett. Crat., Uict.); *omnibus istis* ex ed. 1 ad Man. et ceteros uenit; ixius, quom in Gud. 2 esset: *istis uerbis omnibus*, inani suspicione omnibus damnabat. Tum *appellari ab eo* etiam Spir., Gud. 1; editiones inuertunt. Extremo capite plene dixit; I N. D. 19 (*Longum est ad omnia*) et III Tusc. 40 (*sed non necesse est nunc omnia*) ellipsi usus est, quam cur hic quoque delendo efficiamus, nulla causa est.

Zenone mutatis ita disputabat, et quae bona negarentur esse ab eo, et quae mala, illa laetioribus nominibus appellari ab eo, quam a nobis, haec tristioribus. Piso igitur hoc modo, uir optumus tuique, ut scis, amantissumus. Nos, paucis ad haec additis, finem faciamus aliquando. Longum st enim ad omnia respondere, quae a te dicta sunt.

XXVII. 74. Nam ex eisdem uerborum praestigiis et regna nata uobis sunt et inperia et diuitiae, et tantae quidem, ut omnia, quae ubique sint, sapientis esse dicatis. Solum praeterea formosum, solum liberum, solum ciuem; *stultos* omnia contraria, quos etiam insanos esse uoltis. Haec *παράδοξα* illi; nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, quom prope adcesseris? Conferam tecum, quam cuique uerbo rem subicias: nulla erit controuersia. Omnia peccata paria dicitis. Non ego tecum iam ita iocabor, ut isdem his de rebus,

disputabat) *disputabant* EP et quae) *ut quae* C esse ab eo) *ab eo esse* E appellari ab eo) *ab eo app.* LCROr. om. *appellari* P ut scis) *scis* E 74. eisdem) *iisd.* R *stultos*) om. omnes; *stultorum* Or. sine nota. etiam) *et* C habent admir.) *adm. h.* L Non) *noui* E iocabor) *locabor* E *loquar* PCROr.

Cap. XXVII, 74. *stultos omnia contraria*) Prima uox in codice archetypo (Pall., Dau., Oxx., Gzianis) omissa erat; itaque Manutius e cod. Maffei addidit *stultorum* tenueruntque ceteri; quae forma orationis probari non potest, ut hoc: *stultorum contraria omnia esse dicitis*, hanc habeat uim, stultos in contraria uitia et miserias incidere. Cod. El. (1) et ex simili codice editio Crat. addunt *stultis* post *contraria*, in quo non *nata esse* librarius intellegi uoluit, ut Danisius putat, sed *contraria* intellexit *aduersa*. Ipsa breuitas orationis, qua hæc superioribus adiunguntur, ostendit, eandem seruari structuram; itaque *omnia contraria* eo modo, quo ad 65 dixi, locum tenet adiectiuorum superioribus contrariorum: *deformis*, *seruos*, *non ciuis* (*exules*). Idem uideo Morelio placuisse. Mox ad *illi* ex *dicamus* sumitur *dicunt*; uid. ad III, 21.

ita iocabor) Sic cod. Mor. et mgo Crat. et, Gzio teste, Bas. et Uindob., nec discodunt Erl. et Spir., nisi quod littera *i* paullo longius ducta transiit in *l*. Ceteri codices et editiones *loquar*. Iocari Ciceronem in oratione pro Murena, nemo nescit. *Apud inpe-*

uom L. Murenam, te accusante, defenderem. Apud nperitos tum illa dicta sunt; aliquid etiam coronae da-um; nunc agendum st subtilius. 75. Peccata paria. Quonam modo? Quia nec honesto quicquam honestius nec turpi turpius. Perge porro; nam de isto magna lissensio st. Illa argumenta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. Ut, inquit, in fidibus pluri-

etiam) *et* E 75. quonam) *quodam* L nec) *neque* C quicquam) *quid* L peccata sint paria) *s. paria pecc.* E pluribus) *plurimis* (E)PCR

ritos philosophiæ iudices dixit, dedit aliquid etiam *coronæ* homi-um circumstantium et audientium.

75. *Peccata paria. Quonam modo? Quia* &c.) Sententiam ponit amquam e Stoici persona; ex sua cum admiratione interrogat; iterum ex illa rationem reddit. Cfr. V, 79 et 86, II, 6, III, 14. Uulgo sic uerba continuant: *Pecc. par. quonam modo?*

Ut in fidibus pluribus — neruis sit) Hoc est: Si ex pluribus organis musicis neruos habentibus nullius nerui ita intenti sunt, ut id concentum seruare possit, neruis consonantibus. *Pluribus* ed. Mor., Scalig., mgo Crat., ψ, Gzi omnes (?), Uictorius, si Orellius non errauit (errauit autem de Lbino), tum Gzius. Plures esse debebant conparationis caussa, plurumas esse, nihil opus erat; de confusione dixi ad § 9. Deinde *neruis* meliores codices, Erl., Spir., Mor., et deteriorum minume mali, unus Lbini, Pal. 4, Par. 1 (P) et 3, etiam El. (Gud. 2 *uerius*), recteque Gzius probauit, et iam ante Marsus et Dau., qui tamen malebat *contentis neruis*, sine caussa; nam neruis, id est, neruorum tensione ipsæ totæ fides contenduntur. In ceteris codicibus et editionibus, conmutato conpendio, scribitur *numeris;* itaque fidis intellegunt singulos neruos, eorumque nullum numeris contentum dici putant, tripliciter errantes, primum in significatione uocis *fides*, deinde quod numeris tendi neruom posse putant, postremo quod in unius nerui tensione concentum aut discrepantiam adparere credunt, ut is ipse per se spectari possit. Et de hoc quidem dici opus non est. Ne illud quidem obscurum, numeros in musicis pertinere ad sonorum productionem aut breuitatem, cuius recta proportio conseruetur et efficiatur non neruorum tensione, (quis enim nouit *eine tactmässig gestimmte Saite?*) sed artificis diligentia. Fidis autem pro singulis neruis dici, recentiores, si, ut debebant, lexica inspexissent, unius Prudenti testimonio confirmatum reppperissent (*quæ*

bus, si nulla earum ita contenta neruis sit, ut concen-

neruis) *numeris* CROr.

tuba queue lyra Flatibus incluta uel fidibus), quod in hac nostra caussa nullum esse, ipsi confiterentur; addam Nonium *fidis* interpretari *chordas*, ascribentem Ciceronis et Uirgili locos, ubi apertissume de organo musico dicatur, ne ipsum quidem fortasse praesentientem, sed aliud uerbum, quo uteretur in explicando, non reperientem. Sed recte Festus fidis ait esse genus citharae. (Citharae Graecum nomen Cicero non habet, lyrae posuit Tusc. I, 4 in re Graeca). Quomodo autem Cicero, si fides umquam neruos significarent, appellaret, ut aliquotiens facit, *neruos in fidibus* (de Orat. III, 216, de Diuin. II, 33, de Legg. II, 39)? At enim dicantur tamen sic *fidiculae*. Ne hoc quidem uerum; nam de N. D. II, 22: *fidiculas numerose sonantis* intellegi non neruos, sed citharas, et *numerose* significat et adparet ex eo, cui hoc respondet: *modulate canentes tibiae*. In seruis autem torquendis inperatorum tempore non singuli funes fidiculae appellabantur, sed tota machina, quae funibus tamquam neruis instructa acerbe ludentibus fidium speciem habere uisa st; *fidiculam* singulari numero in hac re nemo audiuit. At, nisi fides proprie nerui sunt, unde de una cithara plurali numero utimur? Nimirum, si pauca quaedam uocabula exceperis, ut *tabularum* nom n, *cerarum*, cett., peruersissume statuitur, nota illa nomina ideo pluraliter tantum dici, quod initio non totam eam rem, quae plurali nunc significetur, sed singulas, ex quibus illa constet, significarint; quod quam ineptum sit, in *tenebrarum*, *diuitiarum* ceterisque appellationibus facile adparet. Haec nomina eam ui et primo ortu totum significarunt, et tamen pluraliter prolata sunt, quod res conpositam et multiplicem speciem animo obiciebat; itaque ratio habetur partium, non ipsae partes separatim sic appellantur; *scalae* dicuntur propter multitudinem graduum, nec tamen singuli gradus scalae dictae sunt, nisi quod Martialis, modo locum recte intellegamus, semel sic praue locutus est. Nec ad Latinum tantum sermonem haec pertinent. Sed offendet fortasse, quod, quom fides pluraliter dicantur, *nulla* tamen earum dicitur: nam *nullae* dicendae fuisse uidentur; itaque dicat aliquis, hinc intellegi neruom significari. Sed quom non prorsus inauditum esset, citharam lyramue etiam *fidem* singulari numero dici, quo in sidere lyrae Latine nominando in prosa oratione Uarro, in Arateis Cicero aliique semper utuntur, interdum etiam *fidiculam* dicentes, Cicero in hac conparatione plurium cithararum et nullius (unius) citharae maluit singularem sequi. (Facile autem intellegitur, cur

tum seruare possit, omnes aeque incontentae sint, sic peccata, quia discrepant, aeque discrepant; paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. Aeque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentae sint; illud non continuo, ut aeque incontentae. Conlatio igitur ista te nihil iuuat. Nec enim, omnis auaritias si aeque auaritias esse dixerimus, sequetur, ut etiam aequas esse dicamus. 76. Ecce aliud simile dissimile. Ut enim, inquit, gubernator aeque peccat, si palearum nauem euertit, et si auri,

incontentæ) *contentæ* PCR igitur) *sibi* E Hic) *Hoc* LC *hæc* R ludimur) *ludimus* LC *audimus* R fidibus) om. L incontentæ sint) *contentæ sint* C sequetur) *sequitur* PCR ut etiam) *etiam ut* ROr. *et ut* C æquas) *æqua* E 76. si palearum — peccat) om. L

in unitate sideris significanda sensus Latinorum pluralem numerum refugerit. Singularis numeri forma non antiqua st nec obsoleuerat, sed noua.) Restat adnotandus usus præpositionis *in*. Nam orationis seuera regula postulare uidetur, ut aut sic dicatur: *Ut fides plures, si nullam earum, — omnes*, aut sic: *Ut si e pluribus fidibus nulla*. Sed *in* ante diuisionem Cicero posuit, ut alibi, materiam, in qua res adpareat, significans, quasi dicas: Ut in pluribus fidibus fit, ut æque incontentæ sint &c. Multo durius ita dixit V, 31: *in paruis — extimescunt*, pluribus interiectis, hoc est: in paruis sæpe fit, ut extimescant; nam peruerse Ernestius et Gzius partitionem inducunt, ut *in paruis qui sit: ii ex paruis, qui*, quod primum dici nequit, deinde prorsus a sententia loci abhorret; neque enim Piso alios pueros de iis rebus, quas ante nominauit, cogitare dicit, alios non cogitare, sed generatim pueros, qui talia non cogitent, ab adultis seiungit. Supra III, 63: *Ut in membris alia sunt* &c. et N. D. II, 123: *ut in araneolis aliæ* &c. (qui locus illius conparatione satis defenditur) partitio st; neque tamen ea significatur ipsa præpositione, ex qua hæc efficitur sententia: Ut in membris fit (uidemus), ut ex eis &c.

omnes æque incontentæ) Deteriores codices *contentæ* (Oxx. omnes); tum in repetito uerbo *discrepant* aberrarunt eorum nonnulli, uelut E$\xi\chi$: *quia discrepant, paria sunt (sint χ). Igitur hoc* (sic etiam ψ) *ambiguo ludimus* (etiam ψ). Et eodem modo Mor., tantum quod *hic*; mgo Cratandri: *igitur. Hoc ambiguo ludimur* (in contextu st: *Igitur hoc ambiguo ludis me*, ut etiam Uict.). Paullo post *sequetur etiam*, *ut* Gzius tamquam ex omnibus suis; reclamat Eri.

item aeque peccat, qui parentem et qui seruom iniuria uerberat. Hoc non uidere, cuius generis onus nauis uehat, id ad gubernatoris artem nihil pertinere! itaque, aurum paleamne portet, ad bene aut ad male guber-

peccat, qui) *petunt qui* E et qui) *et* E Hoc) *Hæc* PR *hic* C *nec* L id ad) *ad* P *et ad* LCR nihil) *nil* P paleamne) *paleamue* (E)COr. portet) *preter* E *oportet* R

76. *Hoc non uidere*) Sic etiam e Spir. Gzius, et antea ed. a. 1480; ceteri *hæc;* Dauisius, quia accusatiuom cum infinitiuo requirebat, scribi malebat: *hunc non uidere*, quasi Cicero id miretur, hunc (talem tamque prudentem) hominem hoc non uidere; at finxit sibi aduersarium prorsus incertum (*inquit*). Tanta st huius loci et eius, quod II, 29 legitur, similitudo, tamque aperta in utroque loco caussa solius infinitiui in exclamando positi, ut alter alterum tueatur. Et in Uerr. V, 14, quem locum ad II, 29 Gzius ascripsit: *Tantumne uidisse &c.*, etsi ex superioribus audiri potest *inperatorem*, tamen subiectum necessario omittitur, quia Cicero irridens non admiratur, hunc (inertem hominem) tantum uidisse, sed ipsam prudentiam tantum uidendi per se, ex qua concludit, præclarum inperatorem fuisse. Obscura autem notio personae, ad quam referatur uerbum infinitum, ne hic quidem deest, quoniam Cicero aduersarium hoc non uidentem induxit. Ludit Lbinus nimis licenter, quom scribit: *Hic nemo non uidet.* Iidem optumi codices Gzio præbuerunt: *id ad gubernatoris artem*, quod, si Hertelio credimus, præceperat Marsus et coniectura Dauisius. In deteriorum principe excidit *id* ante *ad* (P, ac sic Man., Lb., Dau.); deinde additum st *et* (*et ad gub.* Parr. tres, El., Ox. Eξχψ, editiones ceteræ); Mead., Gud. 1, Bas. *et id ad gub.*

aurum paleamne) Sic Uict., Lbinus, Dau. ex Mead. et C. C.C (Gud. 1); recentiores ne sic quidem recordabantur, interrogatiuam particulam esse *ne*, non *ue*; et tamen § 69 ediderant: *nihil interesse, utrum ualeamus ægrine simus;* (Parad. III, 20: *auri nauem euertat gubernator an paleæ, nihil interest*). Adeo frustra admonuit homines Bentleius ad Hor. Sat. I, 2, 63, adeo ne peruagatæ quidem et facillumæ res aliquando perdiscuntur. Acad. II, 31 soli Man. et Lbinus recte ediderunt: *quom sit incertum, uere inaniterne moueatur.* Paullo post magis perspicua esset sententia, si sic scriberetur: *Etsi in ipsa gubernatione, si neglegentia st nauis euersa, maius est peccatum &c.* Nam condicionis pondus totum st in neglegentiæ nomine totaque sententia correctionem et adiectionem habet huiusmodi: Quamquam quod dixi in gubernando

nandum nihil interesse. At quid inter parentem et seruolum intersit, intellegi et potest et debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurumum interest, quo in genere peccetur. Et, si in ipsa gubernatione neglegentia st nauis euersa, maius est peccatum in auro quam in palea. Omnibus enim artibus uolumus adtributam esse eam, quae communis appellatur prudentia; quam omnes, cuicunque artificio praesunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt.

XXVIII. 77. Urgent tamen et nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum inbecillitatis et inconstan-

et potest) *potest* E ergo in) *ergo et* L si in) *si* L cuicunque) *qui cuique* aacs, Or. sunt) *sint* E 77. Quoniam) *quam* E

ihil interesse, hic quoque interest, si neglegentia euersa st nauis; naiorem enim diligentiam in auro adhiberi iubet communis prudentia. (*Et* in corrigendo sufficit, nec necessariam st *etsi*, sed *si* on recto loco ponitur.)

omnes, cuicunque artificio præsunt) Nullum in hac re artifici iscrimen esse ait, sed in omnibus omnino artibus eam prudentiam equiri; id sic dicitur Latine, ut edidi, coniecturam sequens. Quod n codicibus scriptum st (ortum e *quoicunque*, in qua scriptura librarii sæpe errarunt), significationem habet distributionis, quasi b iis, qui singulis artificiis præsint, aliquid postuletur, quod eorum roprium sit, idque ad omnis, qui in una aliqua arte uersentur, ertineat; nam *qui cuique artificio præsunt*, ii sunt, qui Germanice ppellantur: die Ausüber der respectiven (jeder einzelnen) Kunst der Handwerks. Qui hanc scripturam tulerunt, *cuique artificio* ntellexerunt *omni*, *cuiuis* (cfr. ad I, 11); deinde non adtenderunt, oc quoque inepte dici; nam *qui cuiuis artificio præsunt*, ii sunt, ui ad omnia parati sunt nec ullo abstinent. Poterat dici: *omnes, ui ulli artificio præsunt.* In E𝔤 scriptum st: *omnes, quicunque artificio præsunt.* Debebat necessario addi *alicui.*

Cap. XXVIII, 77. *Ita ne hoc modo paria quidem*) Iure hic erborum ordo Lbino insolens uisus est, non propter tria uerba iter *ne* et *quidem* interposita, sed quod sic insignitur *paria*, quasi oc dicatur, ne paria quidem esse peccata, ac non hoc, quod superiora argumenta efficere non potuerint, id *ne hoc quidem modo* fici (ut II, 37: *ne illo quidem modo*). Dubito de scriptura. nullo post *necesse st esse paria* etiam Gud. uterque et Bas.

tiae st, haec autem uitia in omnibus stultis aeque magna sunt, necesse st paria esse peccata. Quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis aeque magna esse uitia, et eadem inbecillitate et inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scaeuolam; et quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit, ut, quo hae maiores minoresue sint, eo, quae peccentur in his rebus, aut maiora sint aut minora! 78. Itaque (iam enim concludatur oratio) hoc uno uitio maxume mihi premi uidentur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. Quid enim tam repugnans, quam eundem dicere, quod hone-

uitia) *sunt uitia* E in) om. L paria e. pecc.) *esse pecc. par.* R *esse par. pecc.* L uero aut) *ut* C esse) *est* L qua) *quam* PCR rogatione) *ratione* C *rogatu* (transp. inter *is* et *est cond.*) R quo hae) *quo ne* E om. L eo, quae peccentur) *eoque* (*eo quoque* CR) *peccata* LCR his) *iis* R sint) *sunt* PL 78. iam enim) *iam* om. P Quid enim) *q. est enim* LCR *q. enim est* (P)

Quasi uero aut concedatur) Sic dicere orditur, ut expertes: *aut nihil — intersit*; de mutata orationis forma dictum st in excursu ad I, 23. De Tubuli iudicio expositum st ad II, 54. *Res quoque ipsas* dicit materiam, quae agendo tractetur, quae ad ipsius inconstantiae et inbecillitatis uarios gradus aliquid discriminis addat; itaque idem significat, quod paullo ante in auro paleaque, patre et seruo declaratum st.

eo, quae peccentur in his rebus) Sic Marsus, Manutius, deinceps relicui, et confirmat Morel. Quom pro *eo quae* scriberetur *eoque* (ξγψ), corrigendo natum st *peccata* (χψ, etsi ed. Hal. habet *peccatae*, ed. Uict.); quom ne sic quidem oratio constaret, factum st *eo quoque* (edd. uett.). Eξ *eo que peccetur.* (Grut., Dau., Gzius tacent.) Hanc sententiam, quae incipit ab *ut*, referri ad solum *intersit*, ut explicetur, quid ex differentia consequatur, non ad negationem *quasi nihil intersit*, ut dicendum putem, Gzius facit, ne, quod et aliis quoque accidat. Sic de Fat. 41 *ut* (*si omnia fato fiant*, *omnia fiant caussis antecedentibus et necessariis*) non refertur ad *neque — concedet*, sed ad *concedet*. Hoc loco res magis adpareret, si Cicero adfirmationem (*interest aliquid*) ab ironica negatione distraxisset scripsissetque: *et quasi non inter res quoque ipsas aliquid intersit.* Licebat enim.

78. *Quid enim tam repugnans*) Sic Gzius, auctores citans E, Gud. 2, Mon. Retinui propter Erl. (silentio). Editiones inde a

stum sit, solum id bonum esse, qui dicat, adpetitionem rerum ad uiuendum adcommodatarum a natura profectam? Ita quom ea uolunt retinere, quae superiori sententiae conueniunt, in Aristonem incidunt; quom id fugiunt, re eadem defendunt, quae Peripatetici, uerba tenent mordicus. Quae rursus dum sibi euelli ex ordine nolunt, horridiores euadunt, asperiores, duriores et oratione et moribus. **79.** Quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panaetius, nec acerbitatem sententiarum nec disserendi spinas probauit, fuitque in altero

adcommodatarum) *accommodare* E a) om. EPCR ea) *eam* L mordicus) *a* E spatium et ante hoc uocab. nolunt) *uolunt* EP **79.** atque) *et* L nec disserendi) *ne dicendi* L

Manutio tacite: *Quid enim st*; sed superiores et, ut opinor, codices multi: *quid est enim*. Paullo post præpositio *a* ante *natura* exciderat in codice archetypo (tribus potioribus Gzi, $\chi\psi$, edd. ante Man.). *In Aristonem incidere* breuius dixit pro eo, quod § 40 posuit, *in Aristonea uitia et peccata*.

euelli ex ordine nolunt) Ex ordine disciplinæ, ubi suas quæque res signantia inclusa sunt et suis locis posita. Is tamen ordo rerum magis est (III, 74 et IV, 53) quam uerborum, a quibus Cicero res separauit; hic autem Stoici inducuntur non tam id pugnantes, ne quid perturbetur ex rerum ordine, quam ut sibi liceat eidem rebus, quas Peripatetici dicant, alia nomina inponere. Sed hæc contexta uerborum series speciem habet nouarum rerum, quæ facile intereat et omnia euertantur, si uno alteroue loco usitata uerba substitui passi sint. Sic defendi posse opinor codicum scripturam. (Nam quod in codicibus Lbini, Pal. 2, 3, 4, EUψ et, ut opinor, in cod. archetypo fuit *uolunt*, peruagata ea confusio st, nec *eripi sibi uolunt* (præsertim post *tenent*) eam interpretationem recipit, quam Gruterus fingit: non omittunt, nisi ui sibi extorqueantur. Seiungi autem ab *euelli* uerba *ex ordine*, uelut siquis dicat hoc: certo ordine, per ordinem, nullo modo possunt, nec ea significatio quicquam ad hunc locum pertinet.) Manutius tamen, Lbinus, Dau. scribunt *ex ore*, quod placuerat iam scribæ cod. El. (et fortasse E, ex quo ad *ore* nihil adnotatur), ut Cicero in ea imagine persistat, quæ st in *mordicus*. Uerum et parum honesta ea imago uidetur et subabsurda, in qua uerba dentibus teneantur; mordicus iam deflexerat ad firmi studi significationem, ut in Acad. II, 51 (*perspicuitatem tenere mordicus*). De Panætio cfr. § 23.

genere mitior, in altero inlustrior, semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant. Quos quidem tibi studiose et diligenter tractandos magno opere censeo. 80. Sed quoniam et aduesperascit et mihi ad uillam reuertendum st, nunc quidem hactenus; uerum hoc idem faciamus saepe. Nos uero, inquit ille. Nam quid possumus facere melius? Et hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quae a te dicta sunt, refellentem. Sed memento, te, quae nos sentiamus, omnia probare, nisi quod uerbis aliter utamur, mihi autem uostrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti; sed uidebimus. Quae quom essent dicta, discessimus.

80. et aduesperascit) *aduesp.* LPCR faciamus sæpe) *s. f.* LPCR quidem) om. P operam — a te) om. E quæ nos) *nos* L nisi) *ni* omnes. nihil) *nil* L

80. *et aduesperascit*) *Et* etiam e Spir. Gzius addidit. Et duæ caussæ recte nominantur et possunt in unam conferri necessitatem ante uesperum reuertendi. Etiam Spir. *faciamus sæpe*; ante Gzium inuerse.

nisi quod) Sic Man., Lbinus, Dau. Codices (Oxx., Gzi) et uett. edd. *ni*, quod nisi cum uerbo neque Cicero neque alius quisquam scriptor posuit. Gud. 2 et Bas. *utimur*.

M. TULLI CICERONIS

DE

FINIBUS BONORUM ET MALORUM

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

n prooemio libri Cicero narrat, quom ipse et Q. frater ' M. Pupius Piso et T. Pomponius Atticus et L. Ci- ro, frater ipsius patruelis, Athenis Antiochum audiuis- nt, et ambulationem postmeridianam in Academia con- cerent, sermone ducto primum a conmemoranda ui lo- orum ad clarorum uirorum memoriam in animis reno- andam, mentionem incidisse ueteris et recentioris Aca- emicorum disciplinae, quom Piso L. Ciceronem ad uete- m, in qua etiam Peripatetici essent, persequendam hor- retur. Tum rogatum a se Pisonem, ut ueteris Acade- iae et Peripateticorum sententiam de finibus bonorum plicaret, huiusmodi orationem esse exorsum (c. 1-3)*: eripateticorum disciplina in tris partis, ut fere ceterae, iuiditur, physicam, dialecticam, ethicam. Haec tertia pars b illis non solum ad priuatae uitae rationem, sed etiam d rerum publicarum rectionem relata st et ab Aristo- le et Theophrasto copiose explicata* (c. 4). *Hi de ine bonorum in ipsa summa et secum et inter se con- eniunt; sed quom de beata uita quaeratur, in eo ua-*

riari inter eos nonnumquam uidetur, maxume propter Theophrasti librum de beata uita, in quo multum fortunæ datur. Itaque tenendus est maxume ipse Aristoteles et eius fili Nicomachi libri de moribus, adhibendus tamen Theophrastus; nam ceteri aliquantum deflexerunt. Ueterum autem sententiam Antiochus diligentissume persequitur (c. 5). De summo bono, quo constituto in philosophia omnia constituta sunt, quoniam magna dissensio st, adhibenda st diuisio Carneadis, qui, quot fuissent et quot esse omnino possent de summo bono sententiæ, uidit. Id enim, quod ars uiuendi adsequi uolt, aptum et adcommodatum naturæ esse debet et tale, ut ipsum per se adpetitum animi adliciat. Quæritur igitur, quid id sit (c. 6). Naturæ adpetitus amplectitur aut uoluptatem aut uacuitatem doloris aut ea, quæ prima secundum naturam nominantur; aut igitur unum ex his tribus ipsum summum bonum haberi potest aut facere omnia unius ex his tribus adipiscendi caussa, ut sex sint simplices de summo bono sententiæ (c. 7). Iunctæ et duplices sententiæ tres fuerunt, quom ad uirtutem aut uoluptas aut uacuitas doloris aut prima naturæ adiungerentur. Atque hæc postrema, quæ Academicorum et Peripateticorum st, ceteris facile semotis, quæ tamen disputatio hoc loco exponi nequit, sola remanet, eaque quomodo oriatur et confirmetur, deinceps explicandum st (c. 8). Omne animal se ipsum diligit et adpetit naturæ adcommodata. Ita finis existit, secundum naturam uiuere, sic adfectum, ut optume adfici possit. Sed quom alia sit aliorum animalium natura, homini summum bonum st uiuere ex hominis natura undique perfecta et nihil requirente (c. 9). Omnis autem se diligere, etiam qui se odisse putentur, facile intellegitur; nam ipsa sibi irascendi caussa ex sui caritate nascitur (c. 10). Nec ea uis diligendi ad aliam quampiam rem refertur, sed ad se ipsum; quanta autem sit, ex mortis timore adparet (c. 11). Uidendum st igitur, quæ sit hominis natura. Ea et in corpore proprii aliquid habet (c. 12), et in animo uirtutes qua-

, quarum aliæ non uoluntariæ sunt, quas ingeniosi bent, aliæ uoluntariæ, quæ ad mores pertinent, magnæ ueræ. Quoniam autem ea maxume expetenda sunt nostris, quæ plurumum habent dignitatis, animi uir- corporis uirtuti anteponitur, animique uirtutes non luntariæ uincunt uoluntarias (c. 13). Nam et in be- is simile aliquid uirtutis inest et earum rerum, quæ gnuntur e terra, perfectio quædam st non dissimilis imantium; sed si ad hæc ratio, qualis in homine st, cesserit, ea primo loco erit, illa tamen, quæ antea ant, manebunt et tuenda erunt. Ita summum hominis num cumulatur ex integritate corporis et ex mentis tione perfecta (c. 14). Sed prima illa commendatio, a natura nostri facta st nobis, incerta et obscura quid natura uelit, sensim intellegi incipit et in pue- scintillæ uirtutum adparent (c. 15). Progrediendum longius et uidendum penitus, quid natura postulet. oniamque animi is adpetitus a principio fuit, ut cor- animumque quam perfectissuma natura haberemus, si consecuti erimus, in eo quasi ultumo consistitur. In poris commodis sitne uoluptas, nihil ad hanc quæstio- n (c. 16). Hactenus disputatio ducta st a prima com- ndatione naturæ, qua nos diligimus; sed etiam quia iusque partis naturæ et in corpore et in animo sua eque uis est, idcirco in iis nostra sponte mouemur. primum corporis et statum quendam et motum et uram et bonam ualetudinem expetimus ipsa propter quod tale corpus maxume e natura st (c. 17). In imo autem excellit et multis modis quom in pueris in uiris eminet scientiæ cupiditas, quæ satiari ne- it (c. 18, 19). Huic adiunctum st studium semper ali- id agendi, quo homines inpulsi aut priuatis negotiis cupantur aut rem publicam capessunt aut in illa ipsa ctrina et scientia quærenda laborem conlocant (c. 20). go ad agendum nati sumus; actiones uirtutes sunt, arum initia parua sunt et ita a natura inchoata, ut i persequi longius debeamus (c. 21). Atque hæc ho-

nesta suapte natura esse expetenda, indicant et puerorum et magis etiam adultorum hominum iudicia et studia (c. 22). In omni autem honesto nihil est tam inlustre nec quod tam late pateat, quam iustitia; sed omnes uirtutes ita confusæ et coniunctæ sunt, ut separari nisi philosophorum ratione non possint. Et quoniam inest in uirtute cura quædam quasi foras spectans, ex quo fit, ut amici, propinqui, ciues, omnes denique homines propter se expetendi sint, duo genera sunt propter se expetendorum, unum in ipsis nobis, quæ sunt animi aut corporis, alterum extrinsecus, ut amici, parentes, liberi. Sed hoc alterum genus non continetur fine bonorum (c. 23), et tamen omnia ad eum referuntur; nam externa tuemur iis officiis, quæ oriuntur a uirtutibus. Uirtutis præstantiam qui non uident, ii tamen gloria mouentur, quæ habet similitudinem honestatis. Ex uirtute et corporis bonis cumulatur et absoluitur extremum et summum bonum; sed tamen tantum ceteris uirtus præstat, ut, qui eam habeant, semper sint beati (c. 24). Ex hac plena et perfecta explicatione summi boni alii philosophi particulas quasdam arripuerunt; Stoici omnia ad se mutatis nominibus transtulerunt (c. 25). Ad finem perducta Pisonis disputatione, M. Cicero uereri se dicit, ut uirtus beatam uitam ecficere possit, si, ut Peripatetici putent, alia bona et mala sint præter honestatem et turpitudinem. Piso illud non minus in Peripatetica disciplina ecfici iudicat, quam apud Stoicos, a quibus aspera et reicienda appellentur, quæ a Peripateticis mala (c. 26). Ciceroni Stoici constantiores uidentur nec beato quisquam beatior esse posse (c. 27 et 28). Itaque Piso, nouo sumpto exordio, postquam omnem philosophiam in uita beata conparanda uersari ostendit, Stoicos negat nouis nominibus inconstantiam ecfugisse, si qua fuerit apud ueteres (c. 29); sed Peripateticos sibi constare; neque enim eos illa, quæ bona corporis et externa appellent, pluris æstumare, quam Stoici commoda æstument; et ut ceteræ res ex præcipua parte appellentur,

ric fieri in beatæ uitæ æstumatione et appellatione (c. 30). Sapientem plus semper boni habere, quom uirtutem habeat, nec tamen omnibus malis semper liberum esse (c. 31, 32).

Sermo habitus fingitur (a. 79 a. Chr.), quo tempore Cicero post defensionem Sex. Rosci se ualetudinis et studiorum caussa in Græciam contulerat et Athenis sex mensis cum Antiocho fuit studiumque philosophiæ a prima adulescentia cultum hoc auctore et doctore renouauit (Brut. 315, Plut. Cic. 4; de N. D. I, 6).

I. 1. Quom audissem Antiochum, Brute, ut sole-

1. audissem) *audiuissem* (BP) solebam) *solebat* omnes, Or.

Cap. I, 1. *Quom audissem — solebam) Audissem* edd. uett., Dav., Gzius e quattuor suis, EUχ. Marsus, Crat., alii *audiuissem*. Deinde codices et editiones *solebat*, quod P. Uictorius primus iure improbauit Uarr. Lectt. XXV, 19, deinde alii. Nam *ut solet* inpersonaliter, omisso *fieri*, sua natura et usu loquendi de iis tantum ponitur, quæ uolgo et communi quodam more fiant, ut pro Cluent. 141, ad Fam. IX, 16 (*non, ut olim solebat, Atellanam, sed, ut nunc fit, mimum introduxisti*), Liu. XXX, 10. (*Ut adsolet* de sollemni more et ritu certæ alicuius rei dicitur, Philipp. II, 82, Lael. 7, Liu. I, 28, Tac. Ann. I, 21.) Adparet autem, Ciceronem non de communi more Antiochi audiendi sed de sua consuetudine loqui. Correxi igitur unius litteræ mendum, quod § 7 (*poterit*) idem fecerant. (Qui *disputantem* addidit in ed. pr., hunc Antiochi morem fuisse putauit; id uerbum Crat. et Man. habent; Uict. et alii sustulerunt, codices testantes. M. Pupium Pisonem Calpurnianum, qui aliquot annis maior quam Cicero fuit, sed biennio post ad consulatum peruenit, ex Ciceronis et Asconi locis, qui in Orelli Onomastico conlecti sunt, nouimus multarum litterarum hominem fuisse, cognoscendæ philosophiæ studiosum, Peripateticæ sententiæ deditum, Ciceronis ab adulescentia familiarem, qui tamen consulatum eius acerbe reprehendit in epistulis ad Atticum.

bam, cum M. Pisone in eo gymnasio, quod Ptolema uocatur, unaque nobiscum Q. frater et T. Pomponiu L. Cicero, frater noster cognatione patruelis, a germanus, constituimus inter nos, ut ambulationem meridianam conficeremus in Academia, maxume qu locus ab omni turba id temporis uacuus esset. I

cum) om. C in eo) *disputantem in eo* C quod) *quo* E Ptolemaeum) *maeium* (E?) *Ptolomeum* PC et L.) *et L. Q.* E *L.* PLC

Ptolemaeum) Quod Pausanias I, 17, 2 non longe a afuisse dicit et ab eo, qui extruxisset (Ptolemaeo Philadelph pellatum. Uictorius et deinde alii *Ptolemaium* scripserunt mam nominis adiectiui a proprio ducti requirentes. Eam S nus Byzantinus p. 353 ait esse *Πτολεμαεῖον*, quemadmodu dorfius scripsit apud Diod. Sic. XX, 100 (de templo Rhod lemaeo consecrato), non dissentiens a Lobeckio ad Ph p. 370; nam superiores *Πτολεμαῖον*. Apud Pausaniam Be edidit *Πτολεμαίου* (pro *Πτολεμαῖον*) *δὲ — καλουμένῳ*. Sed tionis forma et consuetudo Graecorum et Ciceronis locus e aut *Πτολεμαίῳ* cum Siebelisio, si ea forma ferri potest, a λεμαεῖῳ scribi debere. Paene adducor, ut ipsos Graecos i uoce, quom nomen proprium adiectiui formam iam haberet logiam in nouo adiectiuo fingendo non semper seruasse pute ullum memini aliud simile esse, nam *Ἰολαεῖος*, *Ἀμφιαραεῖο* Lobeckius conparat, aliam habent substantiui formam. *μαεῖος*, si Graeci ita constanter dixerunt, erit Latine *Ptole* et uidetur hanc formam Propertius secutus esse II, 1, 30, quam *Ptolemaëi Phari*, ut nunc editur, eum scripsisse neg *phiaraeus* idem Propertius dixit, *Protesilaeus* Catullus. igitur apud Ciceronem scribere *Ptolemaeum*; sed eam pr tionem uereor ut in prosa oratione os Latinum seruarit.

et L. Cicero) Et excidit etiam in E𝔤χ, duobus Gui, un scribendum uisum st: *Q. frater, T. Pomp., L. Cicero.* Sed non uincta celerem quandam coaceruationem habet, nec rationem singulos distinguentem; repugnat praeterea me priorum et tertii inaequalitas. L. Ciceronem, L. filium, adiutorem habuit in inquisitione Siciliensi contra Uerrem; post morte amisit; quam carus Marco fuerit, haec memori uatio significat. Mox ed. Crat. *pomeridianam*, sed in *postmer.*

ad tempus ad Pisonem omnes. Inde uario sermone sex illa a Dipylo stadia confecimus. Quom autem uenissemus in Academiae non sine caussa nobilitata spatia, solitudo erat ea, quam uolueramus. 2. Tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam an errore quodam, ut, quom ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multum esse uersatos, magis moueamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus aut scriptum aliquod legamus? Uelut ego nunc moueor. Uenit enim mihi Platonis in mentem, quem accepimus primum hic disputare solitum; cuius etiam

uario sermone) *serm. uarie* E a) *ab* Or. Dipylo) *ypilo* P Academiæ) *Achademia* P *Academiam* LCR 2. inquit) *inquam* R quom) *quando* C multum) *multos* C quam si) *quasi* E quando) *ante* LPCR audiamus) *audias* L aliquod) *aliquid* LPCR

A Dipylo) Gzi codices *ab Dypylo*, *ab Hypylo*, *ab Ypilo*, unde ε: *ab Dipylo*. Porta hæc, quæ olim Thriasia appellata fuerat, ad Ceramicum sita, qui intra et extra eam erat, septentrionem spectabat. Ea exeuntes primum Ceramicum exteriorem permeabant, deinde ad sinistram paulium flectentes ad Academiæ lucos et spatia (cfr. Orat. 12) ueniebant. Sed et a porta prodeuntes et flectentes Colonum prospiciebant (*Κολωνὸν Ἵππιον*), recta uia paullo ulterius situm, decem summum stadiis ab urbe (Thucyd. VIII, 67), quem collem cum templo Neptuni et uicum (*δῆμον*) Sophocles, quem *Κολωνόθεν* fuisse notissumum st, et natalibus et carmine nobilitauit. Faciem locorum descripsit et tabula expressit Leakius in libro de situ et locis Athenarum (p. 156 et 161 sqq. interpretat. German. 1829). *In Academiæ — spatia*, quod etiam Spir. confirmat, habent Crat., Uict., Lbinus, Dau. Pal. 4 et relicui Gzi (omnesne?) *in Academia — spatia*, Pall. ceteri, (sine dubio Dauisiani), ξχψ *in Academiam — spatia* (Mars., Man., Grut.).

2. *si quando*) Sic etiam ego Crat., restituitque, ni fallor, Lambinus. Deteriores codices (Pall. omnes, Oxx. EUχψ) et edd. superiores (Marsus &c.) *si ante*; (Gzius in tribus suis codicibus et opt. edd. narrat esse *si quando ante*). Uictorius *si aut*. Tum *scriptum aliquid* deteriorum familia (Eξχ, duo Gzi). *Propinqui* ut etiam Spir. Edd. inuerse. Paullo post *hic ponere* ex ed. prima Man. et ceteri, donec *hic* sustulit Dau., codicibus parens suis et Eξχψ).

illi propinqui hortuli non memoriam solum mihi a runt, sed ipsum uidentur in conspectu meo ponere. Speusippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Pol cuius ipsa illa sessio fuit, quam uidemus. Equ etiam curiam nostram (Hostiliam dico, non hanc no quae minor mihi esse uidetur, posteaquam st m solebam intuens, Scipionem, Catonem, Laelium, no uero in primis auom cogitare; tanta uis admonition

propinqui hort.) *hort. pr.* LPCROr. meo) add. *hic* C minor mihi) CR admonitionis) *admirationis* C (*inest admon.* P)

cuius ipsa illa sessio fuit) Hanc ipsam (eben diese) eiu adnotat. Male Eξ, Bas. et ex iis Gzius: *cuius ipsius.* D *ipsa* omisit, sequens Par. 1 et 2. Mead. *illa ipsa.*

Hostiliam dico, non hanc nouam) Notat Gzius Ciceroni rem, qui Pisonem inducat curiae Hostiliae deflagrationem sign tem, quam multis annis post in P. Clodi funere accidisse n mum sit; et tum demum Faustum Sullam ex SCto nouam didiorem extruxisse. In eadem sententia ceteros fuisse puto recentiores sunt omnes. Uerum in ipso exordio, ubi Cice monis olim habiti formam et occasionem fingit, ueterumqu porum memoriam et amorem fratris patruelis amissi renou potuit ita obliuione inplicari; facillumeque res expeditur. *liam* enim proprie appellat eam curiam, quae fuit ante L. dictatorem, in qua Scipio, Cato, Laelius sententias dixera *uam* autem, quam Sulla, uetere mutata et amplificata, uno aut altero anno ante quam hic sermo haberi fingitur aut 80). Itaque Dio Cass. XL, 50 de ea, quae conflagrau μὲν γὰρ τὸ Ὀστίλιον, μετεσκεύαστο δὲ ὑπὸ τοῦ Σύλλου. Atq pter hanc ipsam caussam, quod ea proprie Cornelia erat Asconius Hostiliam deflagrasse dicit), Fausto restitutio d cuius opus fortasse iam tum, quom Cicero haec scripsit, dest erat aut destruebatur (uid. Dio Cass. XLIV, 5). *Minor mih* tamquam e Gud. utroque et Bas. Certum st (non silentio). Erl. esse.

nostrum uero in primis auom) Significat, opinor, L. P eum, qui primus Frugi cognomen meruit, primae repetu legis auctorem, annalium scriptorem, antiquom hominem e rum, clarissumae famae. Ipsum enim M. appellatum esse scimus e fragmento quodam orat. pro Flacco (Schol. Cic p. 233 ed. Or.). In proxumis uerbis *tanta* non cum *ut* co

st in locis; ut non sine caussa ex iis memoriae ducta it disciplina. 2. Tum Quintus, Est plane, Piso, ut dis, inquit. Nam me ipsum huc modo uenientem conertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sohocles ob oculos uersabatur, quem scis quam admirer, uamque eo delecter. Me quidem ad altiorem memoiam Oedipodis huc uenientis et illo mollissumo carnine, quaenam essent haec ipsa loca, requirentis, speies quaedam conmouit, inanis scilicet, sed conmouit amen. Tum Pomponius, At ego, quem uos ut deditum

iis) *his* EPOr. 2. admirer) *admirarer* L quidem) *quid* E quaenam) *quæ* um C hæc ipsa) *ipsa hæc* LPCROr.

ar, sed ad superiora refertur (ut propter eam illa fieri soleant); um adiungitur consecutio: (ita) *ut* &c. Simonideam artem μνημοικὴν significari adparet.

2. *Coloneus ille locus*) Mire dictum uidetur et aut *Colonus ille* ponendum fuisse, quod Bremio in mentem uenit, aut, si nomen ppellatiuom addere placeret, tali utendum fuisse, in quo proprietas liqua notaretur, uelut, quod Ualckenario (ad Callimach. p. 216) plauit, *Coloneus ille lucus*. Sed Cicero illa circumlocutione usus est, quod *Colonus* ambiguitatem habebat propter Latinam uocem earundem itterarum. Quod Pausanias (I, 30, 4) Colonum dicit esse locum ππιον), id quidem ad hanc rem nihil pertinet. Q. Ciceronem psum tragoedias scripsisse, in hac Sophoclis conmemoratione meninisse debemus.

illo notissumo carmine &c.) Oedip. Colon. initio: *τίνας χώρους ἀφίγμεθ' ἢ τινων ἀνδρῶν πόλιν;* et 38: *τίς δ' ἔσθ' ὁ χῶρος;* et 52: *τίς δ' ἔσθ' ὁ χῶρος δῆτ', ἐν ᾧ βεβήκαμεν;* Splendidius locum describit et exornat chorus notissumo carmine u. 668 sqq.

inanis scilicet, sed conmouit tamen) Cod. Mor. et mgo Crat. *inaniter scilicet*, quod probarem (conl. Academ. II, 34), nisi obstaret codicis Spir., ut uidetur, sed certe Erl. cum altera familia consensus. Rectius contraria ponuntur *inaniter conmouit — conmouit tamen*, quam *inanis species conmouit — conmouit tamen*. Particulam *scilicet* Latini in concedendo sic ponunt, ut aliquid facile et ex ipsa rei natura adparere significent, nec id a se non intellegi aut neglegi. Supra lib. I, 28: *nihil scilicet noui, ea tamen, quae te ipsum probaturum esse confidam;* hoc libro § 55: *nonnumquam scilicet in homine, sed in omni animali*; de orat. III, 128: *scilicet nimis hic quidem et progressus, sed ex eo ipso et conie-*

Epicuro insectari soletis, sum multum equidem cum

ctura facilis &c., Orat. 129, pro Rab. Post. 38, ad Fam. IX, 2, ad Qu. Fr. II, 6 extr., pro Mur. 42: *Tu interea Romae* (manens, dum ille in prouinciis laborabat) *scilicet amicis praesto fuisti. Fateor; sed tamen* &c. (Facile intellegitur, te non desidem fuisse nec nihil egisse; itaque id fateor; sed &c.) Adnotauit hos locos inter ceteros, qui nuper de particula *scilicet* egit, uir acutus et in conquirenda quaestionum grammaticarum materia longe diligentissimus, Stuerenburgius ad orat. pro Arch. p. 69 sqq. Sed ea disputatio non paucos habet errores ortos e genere quaerendi non recto. Dum enim a uocis origine non nimis certo constituta (uel potius falso; nam *scilicet* neque ab inperatiuo, ut ipse uolt, neque ab infinitiuo, ut ceteri, deducitur, sed ab ipsa radice uerbi, quod nunc est *scire*, ut longe propius tamen ad ueritatem adcedant, qui ab infinitiuo ortum dicunt, nec in ipsa ui uocabuli aberrent), sed dum ab ea sic proficiscitur, ut unam aliquam significationem inde repetitam et angustis terminis circumscriptam ubique persequatur, nec, quomodo uocum significationes inflectantur et detorqueantur, uidet, plurima praue interpretatur, multa, quae rectissume et frequenti exemplo scripta sunt, non intellegit, ea autem tanta temeritate ac licentia mutat, ut non uni et alteri loco uim faciat (uelut illi, quem ex orat. pro Murena posui), sed totos ordines locorum, qui sua similitudine et auctoritatis constantia firmissumi sunt, euertat; ut de Diu. II, 47, in Pis. 19, Uerr. I, 142 mauolt *scilicet* eicere, quam, sublata interrogandi nota, cum adfirmatione et acerba irrisione rei peruersae et falsae eodem modo positum intellegere, quo hic II, 102 (ubi ipsum illud: *Et — scilicet habemus*). In Acad. autem II, 87 (*Etiamne hoc adfirmare potes, Luculle, esse aliquam uim, cum prudentia et consilio scilicet, quae finxerit — hominem*) non animaduertit (fortasse, quod comma post *uim* Orellius omiserat), extra ipsam interrogationem addi, qualem eam uim cogitari debere perspicuum sit (und natürlich muss es eine mit Einsicht ausgerüstete und planmässig handelnde Kraft seyn); cfr. ad Fam. XII, 17, 2, XIII, 26, 2, Catil. II, 19 &c. Atque haec significatio rei per se perspicuae, ut confirmari explicarique opus non sit, interdum, quom propterea ad aliam rem transitur, proxume adcedit ad illam concedendi uim (ab eadem enim stirpe sunt), uelut I ad Fam. 6, 1 (*maxume scilicet consolatur spes; — facile secundo loco me consolatur* &c.), ad Att. XIII, 1, 2, ad Qu. Fr. II, 14, qui locus non recte interpungitur nec intellegitur; hoc enim Cicero dicit, *se uisurum scilicet* (natürlich) *pueros cotidie,*

Phaedro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo praeteribamus, sed, ueteris prouerbi admonitu, uiuorum memini; nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam, cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis et in anulis habent.

II. 4. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster iocari uidetur, et fortasse suo iure. Ita enim se Athenis conlocauit, ut sit paene unus ex Atticis, ut id etiam cognomen uideatur habiturus. Ego autem tibi, Piso,

praeteribamus) *præteriebamus* ELCR uiuorum) *uestrorum* L Nec tamen — habent) Non. p. 70. Epicuri) *Epicurum* Non. cuius) *eius* E anulis habent) *anellis habebant* Non. 4. cognomen) *cognomine* LPCR add. *pene* C

sed inspecturum, quid discant, (quod difficilius est) *quam sæpissume.* Liuium XXX, 29, 4 scripsisse: *maxume scilicet hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta esset, perculsus* (hoc est: und was ihn am meisten niederschlug, war natürlich &c.), codices clamant, quorum testimonium editores non intellexerunt.

ueteris prouerbi admonitu) Apud Petronium c. 43 et c. 75, quem Dau. laudat, in animis a rerum tristium recordatione et a luctu ad hilaritatem auocandis dicitur: *Uiuorum meminerimus.* Alibi prouerbium non legitur. Similitudinem aliquam non maxumam habet cum eo, quod dicebantur, qui sepulcra legerent, memoriam perdere (Cat. Mai. 21). De Phædro dictum st ad I, 16. Iocatur Epicureus, ipse nimium condiscipulorum in memoria magistri conseruanda studium leniter irridens. - *Anellis*, quam formam Plautus, Lucretius, Horatius paucis locis propter uersum posuerant, a Nonio et cod. Mor. oblatum contra ceteros codices et usum prosæ orationis asciscere ratio uetabat. Sed unam litteram ... posui; Gzius ex suis codd. (et tacetur de Erl.) *annulis;* sed illo modo uetustissumi codices, ut Orelliani de Off. III, 38, regius Tusculanarum, Uaticanus Uerrinarum.

Cap. II, 4. *ut id etiam cognomen*) Sic Crat., Lbinus (e ueteribus libris), tum Ernestius, et confirmat etiam Spir. Codices deteriores (Pall., Dau., Oxx., tres Gui) et ceteri editores *cognomine,* nisi quod Dau. e C. C. C. profert *cognomen pæne uid.* Paullo negligentius sententiæ ab *ut* pendenti adiungitur eadem particula consecutionis significatio: (ita) *ut* (propterea) *id etiam;* cfr. 89 et II, 68. Dau. malebat *et id.*

adsentior, usu hoc uenire, ut acrius aliquanto et adtentius de claris uiris locorum admonitu cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum uenisse tecum, neque ad hospitem ante deuertisse, quam Pythagorae ipsum illum locum, ubi uitam ediderat, sedemque uiderim. Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum uirorum, tamen ego illa moueor exedra. Modo enim fuit Carneades; quem uidere uideor (est enim nota imago), a sede-

usu) om. E uenire) *euenire* omnes (etiam E ex mea conl.) ut — cogitemus) Non. p. 190. ut) *ac* E Scis — Pythagoræ) om. PR neque) *non* C deuertisse) *diu*. ELC ipsum ill.) *ill. ips*. L *cum ips. ill*. PR sunt — exedra) Non. p. 197. Modo) *mihi* C Carneades) *Charmadas* Or.

usu hoc uenire) Sic Orellius; superiores *usu hoc euenire*; Gzius in Erl. et Spir. *usu* abesse et scribi *uenire* tradit, cui, quum hoc improbet, magis credendum uidetur quam meæ conlationis silentio. *Hoc euenire*, si *usu* omittatur, pronomen non recte positum habet. Uid. Orell. ad F. A. Wolfi schol. in Tuscul. 451 sq. ad I, 73, ad quem locum Moserus ceteros, qui hoc adtigerunt, enumerat. Paullo post *deuertisse* Lbinus (uetus cod. in margine repetitæ ed.), Or. Ceteri (omnes Gzi codd.) *diuertisse*. De Pythagoræ mortis loco quid narrarint ueteres, exponit Diog. Laërt. VIII, 40 et ad eum locum Menagius. Addit Dau. Iambl. uit. Pythag. c. 35 § 249.

Modo enim fuit Carneades) Ernestius et recentiores Ualesii (Emendatt. I, 27) coniecturam sequentes hic et § 6 Charmadæ nomen substituerunt. Caussam adfert Ualesius, quod Cicero Carneadem uidere non potuerit. Atqui eum, qui hic a se nominetur, Cicero satis ostendit numquam sibi uisum ipsum, quom iam mortuus esset, sed imaginem sibi e statua aliqua aut simili opere notam fuisse. Charmadæ, quem Cicero in libris de oratore propter Crassi personam laudat, alibi autem ter omnino nominat, semel in enumerandis Carneadis discipulis (Acad. II, 16), iterum propter dictum aliquod Carneadis (Orat. 51), tertium propter memoriæ singularem uim (Tusc. I, 59), non tanta fama fuit nec eum tanti Cicero faciebat, ut is præter ceteros ei in Academia in mentem uenire debuerit, excluso, quem Cicero uehementer admirabatur, magistro. Et quemadmodum Piso Platonem et ceteris Academiæ principes, a quibus Peripatetica disciplina non seiungitur, commemorat, Quintus Sophoclem, sic Marcus, præcepto Platonis,

que ipsa, tanta ingeni magnitudine orbata, desiderari illam uocem puto. 5. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter inuisit, ubi Demosthenes et Aeschines inter se decertare soliti sunt? Suo enim quisque studio maxume ducitur. Et ille, quom erubuisset, Noli, inquit, ex me quaerere, qui in Phalericum etiam descenderim, quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem,

tanta) *tanti* (L)Or. 5. aliquid) *aliquod* E decertare) *decertari* L declamare) *declinare* ER

eum nominare debet, cuius ipse sectam sequebatur. Et aptissume infra significatur, L. Ciceronem Carneadis fama ad eius scholam trahi; Charmadas eum locum non tuetur. *Modo* de Carneade, quoniam cum ueteribus illis conparatur, recte ponitur in minuendo temporis spatio, ut II Off. 75. (Quod pro Charmadæ nomine Carneadis in codicibus substitui solere dicunt, et in Acad. et in libris de Orat. uerum a codicibus seruatum st et in Tusc. non a solis optumis) Sed in oratione aliquid subabsurdi inest. Neque enim exedra Ciceronem mouebat, quod nuper Carneades uixisset, (quid enim id ad exedram?) sed quod ea nuper ita ad Carneadem pertinuisset, ut eius memoria in ea hæreret. Itaque ualde suspicor, Ciceronem scripsisse: *modo enim fuit Carneadi* (*Carneadis*), quamquam eandem Schuetzi suspicionem (*Charmadæ*) Orellius improbat.

tanta ingeni magnitudine) Sic cum primis edd. (etiam a. 1480) optumi codices (mgo Crat., tres potiores Gzi) et deteriorum sine dubio plerique (Oxx.) tenueruntque Uictorius et proxumi (Grut.). Crat. aliique, tum Dau. e Par., (quo?) Mead., El. et recentiores *tanti ing.*, quod erat etiam in Mor. cod. Rectum illud est significatque *tam magno ingenio;* contra si *tanti* cum *ingeni* iungas, alio opus sit substantiuo, uelut *splendore* alione simili.

5. *Quoniam igitur aliquid omnes* &c.) Paullo durius in utraque parte sententiæ uerbum ita omittitur, ut primum ex uniuersæ orationis cursu intellegatur, deinde definiatur in illo, quod subicitur, *inuisit*. Paullo post Gzius in Erl. et Spir. narrat esse: *suo enim unusquisque;* non credo.

quo in loco &c.) Plut. uit. X orat. c. 8 p. 844 E: *καὶ κατιόντα εἰς τὸ Φαληρικὸν, πρὸς τὰς τῶν κυμάτων ἐμβολὰς τὰς σκέψεις ποιεῖσθαι, ἵν', εἴ ποτε θορυβοίη ὁ δῆμος, μὴ ἐκσταίη.* Hic igitur non ad uocis uim sed ad constantiam quandam animi et aurium eam ex-

ut fremitum adsuesceret uoce uincere. Modo etiam paullum ad dexteram de uia declinaui, ut ad Pericli sepulcrum adcederem. Quamquam id quidem infinitum est in hac urbe; quacunque enim ingredimur, in aliqua historia uestigium ponimus. 6. Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos uiros spe-

uoce) om. R dexteram) *dextram* (P) Pericli) *Pericii* E *Periclis* cett. infinitum) *defin.* L ingredimur) *ingrediemur* L aliqua historia) *aliquam historiam* LPCROr.

ercitationem pertinuisse putat, quod faciunt etiam Quinctil. X, 1, 30, Libanius in uita Demosth., Ual. Max. VIII, 7, ext. 1. Mox *dexteram* Gzius ex Erl., Gud. utroque; ceteri *dextram*. Paullo post *Pericii* Gzius adnotat non ex Erl., sed e Gud. 2. Uid. ad I, 14.

in aliqua historia uestigium ponimus) Sic etiam Spir., ut merito optumos codices cum consuetudine conspirantis sequamur. Non licet nunc persequi eos locos, quibus confirmari putant, Ciceronem et alios eiusdem ætatis scriptores *ponendi*, *conlocandi*, *statuendi* uerbis *in* præpositionem cum accusatiuo pro ablatiuo subiecisse, ut ostendam, quot ex iis diligentius inspecti et ad meliores codices exacti eripiantur, in ceteris quam ex ipsis nominum formis plerumque manifestum sit, librarios lineolam praue addidisse, quod infinitis locis faciunt. Sed magna est in toto hoc genere editorum partim casum dominum habentium patientia (ut in epist. ad Att. V, 11, 6, VI, 1, 22, VI, 6, 4 legimus *ponere aliquem in gratia apud aliquem*, semel V, 3, 3 *in gratiam*), partim leuitas undecunque omnia eiusmodi arripientium, quæ aut nomina quædam doctorum indoctorumque hominum ascribendi occasionem habeant aut distinctiunculæ excogitandæ, quali in hoc genere utitur Kritzius ad Sall. Iug. 17, 3, ubi contra meliores codices edidit: *in partem tertiam Africam posuere.* Quoniam enim ipse negaturus non est, eum, qui aliquid in genus numerumue aliquem refert, dici Latino id *in eo genere numeroue ponere*, concidit totum id, quod se primum repperisse putat, accusatiuo significari, qui primi sic diuiserint; quamquam quid per se inanius est? Quicunque enim diuisionem ab aliis institutam sequitur, eodem modo diuidendo loca rebus adsignat. (De *reponendi* uerbo dubitatio relinquitur, an Cicero propter *referendi* propinquam notionem aliquotiens præpositioni accusatiuom subiecerit, N. D. I, 38, III, 47, ubi codices boni discrepant, de Inuent. I, 97, de opt. gen. orat. 17.)

ant, ingeniosorum sunt; sin tantummodo ad indicia ue-
ris memoriae cognoscenda, curiosorum. Te autem
ortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos,
uos nouisse uis, etiam imitari uelis. Hic ego, Etsi fa-
t hic quidem, inquam, Piso, ut uides, ea, quae praeci-
is, tamen mihi grata st hortatio tua. Tum ille ami-
ssume, ut solebat, Nos uero, inquit, omnes omnia ad
uius adulescentiam conferamus, in primisque ut aliquid
iorum studiorum philosophiae quoque inpertiat, uel ut
imitetur, quem amat, uel ut illud ipsum, quod stu-
et, facere possit ornatius. Sed utrum hortandus es no-
is, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es?
lihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris
dtendere. Tum ille timide uel potius uerecunde, Fa-
io, inquit, equidem; sed audistine modo de Carneade?
lapior illuc; reuocat autem Antiochus; nec est prae-
erea, quem audiamus.

III. 7. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non
oterit sic abire, quom hic adsit (me autem dicebat),
amen audebo te ab hac Academia noua ad illam uete-
em uocare; in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non

6. quidem) *quid* E nouisse uis) *nouis seu hijs* E inquam) *inquit* C ta-
en) *tantum* P est hortatio) *hort. est* LP tua) add. *est* E (retinet ante, ex
ea coni.) inpertiat) *impartiar* L uel — amat) om. E uel potius) *ut p.* E
rneade) *Charmeda* Or. 7. poterit) *poteris* omnes (*non pot. fortasse* P) il-
m uet.) *uet. ill.* LPCROr.

6. *Antiochum, quem audis*) Prorsus abundat, et inepte abun-
t hoc *quem audis;* qui enim aut ipse Lucius aut ceteri ignorare
terant? Itaque quotiens hunc locum legi, suspicatus sum, Cice-
nem scripsisse: *Antiochum quem audis, satis belle &c.*, ut *adten-*
re absolute ponatur (adtento animo esse). De proxumis uerbis
le *Carneade? Rapior illuc*) dictum st paullo ante.

Cap. III, 7. *illam ueterem*) Sic etiam Spir. Paullo ante in
d. archetypo fuit *poteris* (Pall., EUχψ, Crat., Mars.). Mox *hi*
di Gzius ex omnibus suis. Antiochi sententiam commemoraui ad
I, 5. Paullo post in his uerbis: *quorum princeps Aristoteles*
ue mihi omissum uidetur uerbum substantiuom. (Ne quis ita
cipiat, ut quom dicimus: *deceperat omnis, in quibus Aiacem* aut:

ii soli numerantur, qui Academici uocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor ceterique, sed etiam Peripatetici ueteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur conuerte te, quaeso. Ex eorum enim scriptis et institutis quom omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum uarietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem inlustriorem satis ornatus possit adcedere. Ab his oratores, ab his inperatores ac rerum publicarum principes extiterunt. Ut ad minora ueniam, mathematici, poëtae, musici, medici denique ex hac tamquam omnium artium officina profecti sunt.

ii) *hii* E uocantur) *numerantur* L Crantor) *Craton* E conuerte te) *conuertere* E enim) om. R et institutis) om. P ut nemo) *uero ut* L tamquam) add. *ex* LPCR artium) *artificum* EP officina) *disciplina* L

reges animum intenderant, in quibus Philippus, prohibet et genitiuos a uoce *princeps* pendens et ipsa sententia; neque enim princeps et conditor scholæ sic in ceteram turbam coici potest).

Ad eos igitur conuerte te) Codicis Erl. scripturam, in quam Gruterus coniectura incidit, recepissem, nisi ueritus essem, ne in uno libro casus ueritatem imitatus esset. *Instituta* philosophorum, quæ hic cum *scriptis*, alibi (Læl. 18, Off. I, 1) cum *præceptis* coniunguntur, Brut. 119 sola nominantur, interpretor rerum tractationem sententiarumque explicationem certa quadam forma institutam, quam methodum scholæ uocamus, qua etiam exercitationes quædam conprehenduntur discentium. Cfr. Beierus ad Off. l. cit. Exciderunt uerba *et institutis* etiam in Gud. 2.

ex hac tamquam omnium artium officina) Edebatur: *tamquam ex omnium* &c. Sic hæc officina conparatur cum alia quadam, quæ sit omnium artium disciplina. Deleta præpositione, quæ etiam a Spir. aberat, omnia in unam imaginem conflantur, quom hæc quasi officina omnium artium dicitur fuisse. In eo meliorem familiam sequi non audeo (Erl., Mor., marginem Crat., nec dubito de Spir., quoniam ne Erl. quidem Gzius conmemorauit), quod *artificum* habent. Nam artificum officina st, ubi opus faciunt, non ubi ipsi fiant, et tamen hoc loco sic intellegi necesse esset; nec omnes artifices, sed omnis generis ibi fingebantur. Contra artium offi-

8. Atque ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso; sed a te opportune facta mentio st. Studet enim meus audire Cicero, quaenam sit istius ueteris, quam commemoras, Academiae de finibus bonorum Peripateticorumque sententia. Censemus autem facillume te id explanare posse, quod et Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te et conpluris iam mensis Athenis haec ipsa te ex Antiocho uideamus exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit, (satis enim scite me nostri ser-

8. Atque) *Ad quæ* LPR inquam) *inquit* C sed a te — sententia) Non. . 31 facta mentio) *m. f.* C meus) om. E autem) add. *te* LPCR *te autem* Or. facillume te) *facillime* LPCROr. conpluris) *quam plures* E uideamus) *uidemus* PCR

ina dicitur ut eloquentiæ, sapientiæ, dicendi. Itaque erratum in meliorum codicum principe puto.

8. *Atque ego*) Sic Mead., probante Dau., Ox. χ, restituitque tiam e Spir. Gzius, ut solet dici in alius personæ oratione adiungenda; *ad quæ* significationem habet responsi et refutationis. Scriptum fuerat, ut sæpissume, *adque*.

Censemus autem facillume te) Secutus sum Erl. Editiones superiores ut mei libri deteriores. Gzius tamquam ex omnibus suis, Erl. tamen excepto: *censemus te autem*. Nec de codicibus credo ferri is ordo potest. Deteriorum codicum ordo Pisonem præ ceteros facile id facere posse significat, noster sine conparatione, facile hoc ei esse. Deinde Cicero quom hoc *quod — habueris* in parte obliquæ orationis posuisset et coniunctiuo notasset, cum *posse* coniungens, non cum *censemus* (cfr. ad III, 17), necessario subiecit *uideamus*, etsi, quom hoc utatur uerbo, non tam, ur Piso possit, dicit (*quod — exquiras*), quam cur ipsi censeant. Hæc tamen coniunctiui ab alio uerbo (*exquiras*) ad aliud (*exquirere uideamus*) translatio quam exiguam habuerit offensionem, perspicitur e notissuma orationis forma: *accusauit, quod pecuniam cepisse diceret*. Sic autem scriptum st apud Crat., Uict., Lbinum, confirmatque etiam Spir. Renocauit Gzius. Ceteri cum deterioribus codd. *uidemus*. Staseas, quem iterum nominat § 75 et de orat. I, 104, erat ex eodem genere Græcorum modeste in nobilium Romanorum domibus uiuentium et iis *συμφιλολογούντων*, e quo Diodotus Stoicus, qui apud Ciceronem consenuit, multique alii hac et proxuma ætate. Paullo post *si quæ* Gzius etiam e Spir.

monis principium esse uoluisti) exponamus adulescenti, si quae forte possumus. Dat enim id nobis solitudo, quod si quis deus diceret, numquam putarem, me in Academia tamquam philosophum disputaturum. Sed ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum, Quintus et Pomponius quom idem se uelle dixissent, Piso exorsus est. Cuius oratio, adtende quaeso, Brute, satisne uideatur Antiochi conplexa esse sententiam, quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxume probatam existumo.

IV. Sic est igitur locutus. 9. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut breuissume potuit, paullo ante dictum. Sed est forma eius

si quæ) *si qua* LPCR molestus sim) om L id) *istud* L Aristum fr. aud.) *fr. aud. Aristum* P 9. potuit) *potui* LPCR

Dat enim id nobis solitudo, quod) In editionibus prioribus hæc distrahuntur: *Dat enim — solitudo. Quod* &c. Sed ex iis, quæ supra dixerat, non adparet, cur solitudine opus sit. Hoc dicit, solitudinem eoficere, ut ne pudeat id facere, quod numquam futurum putarit. Sed ad *quod* quom subici deberet *futurum*, pro hoc Cicero ipsam epexegesin substituit. Illius inperfectorum in condicione præteriti temporis positorum generis, e quo *diceret* et *putarem* sunt, nunc exempla etiam in uolgaribus libris conlecta sunt. (Cfr. Etzleri commentatio in Iahni Annalib. Philolog. uol. XI, (a. 1829) p. 212 sqq.) Ernestius hærebat.

Sed ne — uobis molestus sim) Non optantis hoc est et precantis, sed uerentis, quod insolitum esse in sermone Latino dicendi genus, ut ante *ne* uerendi significatio premeretur, sensit Lbinus; nec habeo, quod conparem, nisi Uerr. IV, 15: *ne forte, dum publicis mandatis seruiat, de priuatis iniuriis reticeat,* ubi hoc sic superioribus adiungitur, ut hæc sententia sit: *ut uerendum sit,* ne, uel: *itaque uerendum st.* Huic simile st in isdem oratt. lib. I, 67: *uerbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertineret;* sed ab hoc nostro loco longius recedit.

fratrem eius Aristum) Cfr. Brut. 332, Acad. I, 12. Plutarchus Brut. 2 φίλον καὶ συμβιωτὴν hunc Bruti fuisse narrat.

Cap. IV, 9. *ut breuissume potuit*) Sic pro *potui* Gaius etiam e Spir. Sed *potuit* intellegit *fieri potuit*; auditur *dici* e primario

ciplinae, sicut fere ceterarum, triplex. Una pars est urae, disserendi altera, uiuendi tertia. Natura sic iis inuestigata st, ut nulla pars caelo, mari, terra, poëtice loquar) praetermissa sit. Quin etiam, quom rerum initiis omnique mundo locuti essent, ut multa ı modo probabili argumentatione, sed etiam necessa- mathematicorum ratione concluderent, maxumam teriam ex rebus per se inuestigatis ad rerum occulta- n cognitionem adtulerunt. 10. Persecutus est Aristo-

pars) *par* E natura) *natura* ELPR iis) *his* LOr. per se) *pro se* L re-) om. L cognitionem) *agnitionem* L 10. Persecutus — figuras) Non. p. est) om. EP Non.

bo. Paullo post in cod. archetypo fuit *natura*, ut est in ξψ, i omnibus, apud Crat., Uictor., Grut. *Naturæ* post primam edi- nem (et Uen. a. 1480) Lbinus et Dau. tamquam e C. C. C (at at ξ), ceteri. Mox *ab his* Gzius e tribus suis; præcedit *disci- us eius.*

quom — locuti essent —, maxumam materiam &c.) Minus spicue rem significare uidetur; neque enim, absoluta de omni ndo explicatione, tum denique res sensibus et animaduertendo estigantes materiam ad nescio quarum aliarum rerum occulta- a cognitionem adtulerunt; sed in illa ipsa de initiis et omni ndo disputatione, qua res occultæ aperiuntur, illa materia usi it. *Ratione* post *mathematicorum* exciderat in cod Mor. *Neces- ia ratio* dicitur, quæ necessitatem adfert adsentiendi, ut apud itonem (Soph. 265 D) πειθὼ ἀναγκαία et alia apud Græcos; sic usæ *necessariæ* de Fato 44 sunt, quæ cogant fieri, non quæ re- inatur, ut fiat; add. de Inuent. I, 44: *omnis argumentatio aut babilis aut necessaria debebit esse;* Topic. 59 et 60: *quom au- i erit talis caussa, ut in ea non sit ecficiendi necessitas, neces- ia conclusio non sequitur;* male Orellius e cod. Sangall. *neces- io*, euersa sententia; neque enim dicitur necessario ecfici, ut lla sequatur conclusio, ac ne illud quidem, quod Orellius for- se dici putauit, sed in illo uerborum ordine non intellegitur, s necessario sequi conclusionem, sed hoc, conclusionem ecfici, l non necessariam.

Persecutus est) E conspiratione Noni et aliquot codicum ium Gzi) in *est* omittendo perspicitur, quam antiquom sit c mendi genus, de quo dixi in adpendice disputat. de Asco- ı p. 4.

teles animantium omnium ortus, uictus, figuras; Theophrastus autem stirpium naturas omniumque fere rerum, quae e terra gignerentur, caussas atque rationes; qua ex cognitione facilior facta st inuestigatio rerum occultissumarum. Disserendique ab isdem non dialectice solum, sed etiam oratorie praecepta sunt tradita; ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio st instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, et tamen ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, expromeret. 11. Quom autem tertia pars bene uiuendi praecepta quaereret, ea quoque st ab isdem non solum ad priuatae uitae rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. Omnium fere ciuitatum non Graeciae

uictus) *metus* L e) om. B ex cognitione) *excogitatione* B isdem) *eisdem* LCOr. solum) om. C oratorie) *oratoria* CR est) om. PC posset) *possit* PCR expromeret) *exprimeret* LPCR 11. isdem) *eisd.* LROr. ad rerum — solum, sed etiam) om. B rectionem) *direct.* L

10. *Disserendique ab isdem*) Transitur ad alteram partem disciplinæ eo modo, quo ad III, 73 dictum st. Uolgo sic hæc discerpuntur: *figuras. Theophrastus — rationes. Qua — occultissumarum: disserendique* &c. Sententiæ eædem tractabantur lib. IV, 5 sqq. Paullo post *expromeret* Marsus (tac. Hert.), Man., recentiores tacite. Confirmat mgo Crat. (unde fortasse illi sumpserunt) et nunc Erl. Deteriores *exprimeret* (Oxx omnes, Cr., Uict.). In his uerbis: *ut non — et tamen ut* altero loco *ut* abundat, quoniam priori utrumque (*non — et tamen*) subici potuit et debuit. Similiter Diuin. in Cæc. 72 quom particulæ *ut* partitam condicionem subiecisset (*ut, si —, si*), in alterius membri apodosi repetiit *ut* (*ut, si — si —, ut ea*). Ex eodem genere particularum non adcuratissume inter se relatarum hæc sunt, quod in *aut* notaui ad I, 33 et II, 15.

11. *Omnium fere ciuitatum* &c.) Perspicuum st, significari Aristotelis *πολιτείας*, Theophrasti libros *περὶ νόμων*, utriusque περὶ *βασιλείας* scripta, quæ nominantur apud Diogenem, Theophrasti fortasse etiam *περὶ παιδείας βασιλέως*, tum Aristotelis Politica (ibi enim de optumo rei publicæ statu quærit, nec seorsum de ea re libros scripsisse uidetur), Theophrasti (præter Politica) περὶ τῆς

ılum, sed etiam Barbariae ab Aristotele mores, instiıta, disciplinas, a Theophrasto leges etiam cognouimus. ļuomque uterque eorum docuisset, qualem in re publica rincipem *esse* conueniret, pluribus praeterea conscrisisset, qui esset optumus rei publicae status, hoc amlius Theophrastus, quae essent in re publica rerum inlinationes et momenta temporum, quibus esset modeandum, utcunque res postularet. Uitae autem degenlae ratio maxume quidem illis placuit quieta, in con-

esse) om. omnes. conscripsisset) *cum scripsisset* LPCR esset) *sit* L stau — in re publica) om. E rerum inclinationes) *incl. rer.* LPCROr. deunda) *eligendæ* E quidem illis) *illis qu.* E

ἐφόστης πολιτείας, postremo huius πολιτικὰ πρὸς τοὺς καιρούς (nam Ἰολιτικῶν apud Diogenem scribendum uidetur V, 45).

principem esse conueniret) Exciderat *esse* in cod. archetypo Pall., EUξχ, Gzi omnibus, edd. ante Crat.); neque enim, quia icet dicere: *talem me uolo*, idcirco Latinum st: *talem principem* *onuenit*. Tum *conscripsisset* etiam Spir. Ceteri *cum scripsisset*, n quo peruerse et loco non apto coniunctio iteratur, eadem mendi rigine, qua etiam nunc apud Curtium VI, 38 (10, 14) editur: *sceleratí conscientia obstrepente cum dormire non possunt* (sic codd. omi, non *possint*), *agitant eos furiæ &c.*, quasi alio tempore, uom possint dormire, non agitentur. Curtius scripsit: *condormire* sic pro *condormiscere* etiam Suetonius) *non possunt; agitant eos* &c. *Rerum inclinationes* etiam Spir. Editiones inuerse.

Uitæ autem degendæ) Etiam mgo Crat. *eligendæ* (quod pronas Gzius tamen neque Erl. nominat neque, quem idem habuisse ptum st, Spir.). Sed manifestum mendum st codicum meliorum rincipia. Neque enim, qua ratione uita eligenda sit, quæritur, d quod uitæ agendæ genus maxume eligendum uisum fuerit. Apparet autem, describi τὸν θεωρητικὸν βίον. Aristoteles in Ethicis Nicom. 1, 5, 2 tris nominat βίους τοὺς μάλιστα προέχοντας, τὸν ἀπολαυστικόν, τὸν πολιτικόν, τὸν θεωρητικόν. Ac contemplationem quidem (sic enim appellemus τὴν θεωρίαν) eximie laudat et ceterarum uirtutum actioni in beatæ uitæ æstumatione præponit Ethic. X, 7 et 8; sed et hic et Polit. VII, 2 et 3 meram contemplationem in hominum uitam cadere negat, ut ad eam beatam efficiendam non paruum momentum sit τῆς πράξεως. (Cfr. Ritteri Hist. Philos. III, 318 sqq) Inter Theophrastum et Dicæar-

templatione et cognitione posita rerum, quae quia deorum erat uitae similluma, sapiente uisa st dignissuma. Atque his de rebus et splendida st eorum et inlustris oratio.

V. 12. De summo autem bono quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικόν appellabant, alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt, non semper idem dicere uidentur; nec in

et cognitione) om. L erat uitæ) *u. e.* E est eorum) *eor. est* L 12. uidentur) *uideantur* E

chum controuersiam fuisse, quom ille τὸν θεωρητικὸν βίον, hic τὸν πρακτικόν præferret, Cicero narrat ad Attic. II, 16. (Cfr. de Theophrasto Hieronym. adu. Iouinian. I p. 189 ed. Bened.) Diogenes Laërt. V, 31 et Stobæus Eclog. Eth. p. 312 uitam contemplatiuam præferri dicunt ille ab Aristotele τῷ πρακτικῷ καὶ ἡδυντικῷ βίῳ, hic a Peripateticis τῷ πρακτικῷ et ei, qui ex utroque mixtus sit (τῷ ἐξ ἀμφοῖν συνθετῷ); nam uoluptariam uitam infra hominem esse nec in certamen admitti. Sed Uarro apud August. de Ciuit. Dei XIX, 3, Antiocho utens auctore, eadem genera ponit, quæ Stobæus, sed otioso et actuoso siue negotioso id a ueteribus Academicis præferri dicit, quod ex utroque conpositum sit. (Academicos a Peripateticis plane hic non seiungit.) Et sane in recta temperatione diuinæ contemplationis et actionis, quam humana necessitas inponeret, tamquam in ultumo consistere debebant, qui Aristotelis sententias persequi solebant. Adparet, hic Ciceronem Theophrastum sequi, nondum Antiocho duce uti.

Cap. V, 12. *Quia duo genera librorum sunt*) Quæ Cicero hic de libris Aristoteliis et Peripateticorum tradit, ea quam sententiam habeant et quam fidem mereantur, quæretur ad finem uoluminis (exc. VII) cum aliis rebus, quæ hoc capite adtinguntur.

limatius, quod in commentariis reliquerunt) Non dicendi genere et scribendi arte politius dicit, sed in quo ueritas subtilius exquisita sit et nudius astrictiusque explicata nec ad ullam similitudinem communium opinionum et communis sermonis studiose adcommodata. (Cfr. quem locum Gzius laudat, Off. II, 35 et supra III, 40.) Commentarii autem sunt, quos quis in suum paucorumue usum conpositos domi retinet nec iusti libri habitu et oratione ornatos uolgo legendos tradit et commendat, quales erant magistratuum et sacerdotum commentarii aut oratorum (Brut. 164,

mma tamen ipsa aut uarietas est ulla, apud hos quiem, quos nominaui, aut inter ipsos dissensio. Sed uom beata uita quaeratur idque sit unum, quod philophia spectare et sequi debeat, sitne ea tota sita in otestate sapientis an possit aut labefactari aut eripi reus aduersis, in eo nonnumquam uariari inter eos et ubitari uidetur. Quod maxume ecficit Theophrasti de eata uita liber, in quo multum admodum fortunae da-

summa) *sententia* L philosophia) *philosophiam* E aut labef.) *an lab.* E nnumquam) *numquam non* L fortunæ datur) *fortior est* P

uinctil. X, 7, 80 et 81) aut eorum, qui, quæ philosophos aut lios docentis audiuerant, memoriæ caussa notabant (Tuscul. III, 4). Nec propria significatio uocis, quam retinendam esse etiam x uerbo *reliquerunt* adparet (hoc est, non ex commentariis in lum protulerunt), mutatur, quod quorundam oratorum ipsi comentarii descripti et editi sunt, aut quod scriptores aliquot modestiæ caussa eos libros, quos edebant, sic inscripserunt. Itaque iam III, 10 *commentarios Aristotelis* ita dici puto, ut hæc de eom librorum forma et origine sententia significetur.

idque sit unum &c.) Uid. ad I, 62. Paullo post *sita* omittitur Gud. 2.

Theophrasti de beata uita liber) περὶ εὐδαιμονίας (Diogen. Laërt. , 43; alius est enim περὶ τῆς θείας εὐδαιμονίας ibd. 49), cuius sum, ut uidetur, initium ponitur infra § 86; nominatur liber iam Tusc. V, 24, molliores autem eius sententiæ conmemorantur cad. I, 33, II, 134, Tusc. V, 85; nec dubito, quin in eodem libro heophrasti de uita contemplatiua iudicium expositum fuerit. Si men Ciceroni illa, quæ mox appellat, Ethica Nicomachea æque ita ac pertractata fuissent atque Theophrasti liber, nec de Aristotele Antiocho credidisset, uim fortunæ ab Aristotele minume cludi uidisset (Eth. Nicom. I, 10 et 11, X, 9), atque ipsum ud, in quo Theophrastum uexari dicit (Tuscul. I, 24), quod neet eum, qui torqueatur et qui crucietur, beatum esse posse, illic iptum repperisset (VII, 13, 3): οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον καὶ τὸν τυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ θός, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες οὐδὲν λέγουσι. Itaque ἐκ τῆς εὐδαιμονίας εσθαι posse hominem uirtute præditum censebat neque tamen ιαιus ἄθλιον fieri (I, 10 § 13 et 14). Cfr. Ritteri Hist. Philos. , 320 sqq. Animaduerterat hæc Tennemannus, quod Aristoem norat; Gzius Ciceronem recte sensisse, Ciceronis et An-

tur. Quod si ita se habeat, non possit beatam uitam praestare sapientia. Haec mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio quam uirtutis uis grauitasque postulat. Quare teneamus Aristotelem et eius filium Nicomachum; cuius adcurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristoteli, sed non uideo, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum ta-

uitam præstare) *pr. u.* LPCROr. Aristoteli) *Aristotelis* LPCROr.

tiochi testimoniis defendit. *Uitam præstare* iam Lbinus, cęteri inuerse.

Quare teneamus Aristotelem &c.) Mire ipsum Ciceronem hæc opinio fallit. Sed et hæc et ea, quæ de Ethicorum Nicomacheorum scriptore Cicero addit, tractabuntur in excursu.

esse Aristoteli) Solum Erlangensem huius scripturæ testem Gzius citat, ut, si quid ei credi posset, in Spirensi *Aristotelis* fuisse uideretur; sed non credo; uid. ad I, 14. *Ganymedi* habent optimi codices Tusc. IV, 71, *Archimedi* scribitur libri I R. P. 21 et 22, *Milidi*, hoc est *Miltiadi*, in cod. palimpsesto scholiorum in orat. pro Sestio p. 312 Or. Eo minus dubitare debemus, quin id, quod his locis antiquissumi codices seruarint, alibi a librariis oblitteratum sit, quod uidemus, ipsi Prisciano (p. 706 Putsch.) datiuos hos uisos esse, qui pro genitiuis positi essent.

patri similis) *patris* Lbinus, uenitque idem Bremio in mentem, iure fortasse, non tamen propter inanissumum ueterum grammaticorum (Diomedis p. 293, Capri p. 2242, Bedæ p. 2345, aliorum) præceptum de morum aut figuræ similitudine, quod eadem, qua aliæ apud eosdem differentiarum notationes arguunt, leuitate excogitatum, uiri docti, quamquam ne dimidiæ quidem parti locorum conuenire uident, tamen abicere non audent. Animaduertenda et in hac quoque re diuersitas temporum. Nam et Cicero et antiquiores hac utuntur regula, ut in animantium, hominum præsertim et deorum, similitudine notanda genitiuom adiectiuo adiungant, tamquam substantiuom sit, quemadmodum quom *inuidus alicuius* dicitur. Itaque in libro I N. D., ubi de speciei et figuræ deorum et hominum similitudine agitur, constanter genitiuos posuit, § 77, 78, 79, 84, 96, qui loci soli ad euertendum uetus illud præceptum sufficiunt, et eodem modo Cicero dixit *speciem sui similem* Tusc. I, 84 et *statuam istius similem* in Pison. 93. Recte igitur Charisius (p. 84) præcipit, ut *sui similis* dicatur (et *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *uostri*). Datiuos apud Ciceronem in hoc genere adeo raro

ɜn adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in uirtute ɜeamus, quam ille tenuit, firmitatis et roboris. 13. Si- ɑs igitur contenti his. Namque horum posteri melio- s illi quidem, mea sententia, quam relicuarum philo- phi disciplinarum, sed ita degenerant, ut ipsi ex se

12. Simus) *Sumus* R mea) *in ea* P

peritur, ut, cum infinita multitudine genitiuorum conparatus, ibitationem uix ecfugiat. Legitur enim III de Orat. 17 *mihi te* *sillumum dixit uideri* (Fuitne *mei?*) et in Brut. 204: *Nihil tam* *simile quam Cotta Sulpicio* (*Sulpici?*) et Acad. II, 118: *Demo-* *itus huic in hoc similis, in ceteris uberior* et hic IV, 34: *huic* 'hidiæ) *similis* et hoc libro § 62: *tam dissimilis homini,* tum in atione pro Marcello 8, auctoritate Lactanti, Prisciani, Serui nfirmatum: *eum — simillumum deo iudico.* De bestia Cicero N. D. 97 dixit: *canis nonne similis lupo?* addiditque ex Ennio: *mia quam similis, turpissuma bestia, nobis? Patris similis* apud iceronem legitur ex omnibus aut melioribus libris Off. I, 121, Uerr. III, 160 et 162, V, 30, Tusc. I, 81; *patri* hoc uno, ubi iam facile *s* excidere potuerit, adparet. De rerum similitudine icero, ut antiquiores, adeo promiscue utroque casu utitur, ut non atum in aliis locis alium casum in eodem similitudinis genere lsat, sed in eodem loco, ut II N. D. quom § 40 bis dixisset *nis ei similis igni* et § 41 *horum ignium utri sol similis sit,* sub- cit: *quom solis ignis similis eorum ignium sit*, atque etiam in ldem uerborum continuatione casum mutet II N. D. 149 (*plectri* *milem linguam nostri solent dicere, chordarum dentis, naris cor-* *bus iis* &c.), quod facit etiam Lucretius IV, 1207 et 1208. 'lautus Menæchm. V, 9, 30 sqq. transit a rebus ad homines). ɑnt tamen certa uocabula, in quibus alteruter casus præferatur, *ueri similis* semper a Cicerone dicitur, (et fere a ceteris, etsi lnius *simillumum uero* et *simillumа ueris* dixit; *uero simile* Chari- s Latinum esse negat); contra, ut uidetur, *hoc simile illi, ei,* *perlori* (neutro genere). Recentiores inde a Liuio, qui tamen personis sæpius genitiuom habere uidetur (cfr. Drakenb. ad I, 18), datiui usum magis magisque etiam in personarum simili- dine frequentant, poëtæ quidem Augusteæ ætatis adeo, ut ex Uir- lio, Horatio, Ouidi Metamorphosibus uix unus locus adnotetur, quo genitiuos sit. Persequetur fortasse hæc uberius aliquando 'eesenbergius, qui ueram rationem primus aperuit.

13. *sed ita degenerant*) Lbinus *degenerarunt*, idemque Erne-

nati esse uideantur. Primum Theophrasti, Strato, physicum se uoluit; in quo etsi est magnus, tamen noua pleraque, et perpauca de moribus. Huius Lyco oratione

esse) om. L se) *esse* C de) om. E Huius) *his* E Lyco) om. E, uacuo spatio relicto; *Lysias* P *Lysias et* LR *Lysias ex* O

stius scribi malebat. Sed quom ex scriptis illorum hominum intellegatur eos degenerasse, præsenti tempore Cicero utitur, quasi nunc demum, ipso uidente, degenerent et desciscant, qua figura alibi etiam in hoc uerbo usus est, ut uideatur significare non *degener fio*, sed *degener sum.* Tuscul. II, 60: *Zenonem significabat, a quo illum degenerare dolebat;* Philipp. XIII, 30: *Et quidem fratri tuo, qui a uobis nihil degenerat* (id est, agendo nunc ostendit, se non degenerasse), *extorsimus.* De re conferendus est locus Strabonis ad III, 41 ascriptus.

Primum Theophrasti, Strato, physicum se uoluit) Non coniungitur *Strato Theophrasti*, nec Latine sic dicitur (significaretur proprius aliquis Theophrasti Strato, ab aliis aliorum Stratonibus diuersus), sed ex eo, quod ante dictum st: *eorum posteri*, auditur substantiuom, ut sit: *Primum Theophrasti auditor s. successor, Strato*, &c. similiterque in ceteris. Cfr. IV, 3 et 61. Gud. uterque *se esse uoluit*, ut edidit Lbinus, supplemento non necessario. Iis, quæ ad II, 102 ascripsi, addendus Tusculanarum locus V, 54 et, ubi adiectiua non minorem quam substantiua duritiæ speciem habent, de Orat. II, 216 (*qui se uolt dicacem, et mehercule st*); de opt. gen. orat. 6: *contra alius acutiorem se quam ornatiorem uelit.*

noua pleraque et perpauca de moribus) Acad. I, 34: *Strato, quom maxume necessariam partem philosophiæ, quæ posita st in uirtute et in moribus, reliquisset totumque se ad inuestigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurumum discedit a suis.* Cfr. Plut. adu. Colot. c. 14 p. 1115 B. Quæ ex eius disputationibus supersunt, exponit Ritterus III p. 407 sqq., adtingit quædam Brandisius in Mus. Rhen. 1, 3 p. 215.

Huius Lyco oratione) Hunc Stratoni successisse, constat e Diog. Laërt. V, 65 sqq. et Plutarcho de exil. c. 14 p. 605 B, (cfr. Fabric. Bibl. Græc. III p. 498 Harl.) et sic Morelius in suo codice scriptum fuisse dicit, Lbinus autem, sed a Fr. Fabricio de uera scriptura admonitus, in suis se partim *Lyoratione* partim *Lycoratione* repperisse ait. Ex Erl. (de quo et Spir. Gzius tacet) adparet, in codice archetypo obscure scriptum fuisse. In Pal. 4, Gud. 2, Bas. erat *Lysias*, ut in P, in ceteris Palatinis et, ut ui-

cuples, rebus ipsis ieiunior. Concinnus deinde et ele-
ıns huius Aristo; sed ea, quae desideratur a magno
ıilosopho, grauitas in eo non fuit; scripta sane et
ulta et polita, sed, nescio quo pacto, auctoritatem ora-
ɔ non habet. 14. Praetereo multos, in his doctum ho-
inem et suauem, Hieronymum, quem iam cur Peripa-
ticum appellem, nescio. Summum enim bonum expo-
iit uacuitatem doloris; qui autem de summo bono
ssentit, de tota philosophiae ratione dissentit. Crito-
us imitari uoluit antiquos; et quidem st grauitate pro-
umus et redundat oratio. Ac tamen *ne* is quidem in

concinnus — elegans) *concinnius — elegantius* L 14. in his) *in iis* R tota — dissentit) om. R uoluit ant.) *ant. uol.* LCROr. om. *soluit* P Ac ta-n) *Attamen* LPCROr. ne) om. omnes, Or.

tur, Dauisianis, E𝔤 *Lysias et*, quod tenuerunt omnes ante Dauisium, etsi Man. *et* delendum uiderat; in libro Terti et Uχ erat: *sias ex*. Dauisius edidit *Lyco est oratione &c.*, uerbum prorsus commodo loco ponens. Lyconem φραστικὸν ἄνδρα fuisse, tradit iam Diogenes, sed ἐν τῷ γράφειν ἀνόμοιον αὑτῷ.

Aristo) Ceus, quem cum Chio, qui Stoicus fuit, nunc nemo :ile confundit. De Ceo post Baelium et Fabricium (Bibl. Graec. . p. 467 Harl.) testimonia ueterum conlegit Hubmannus in Nou. nalium Philol. Supplem. uol. III p. 108 sqq. De Hieronymi, i Arcesilae et Lyconis aequalis fuit, sententia dictum st II, 8. n particula, in qua offendi uideo, significat, in hoc interrumpi dinem nec longius progredi, ut hunc etiam conplectatur; leniter im Cicero inmutauit hanc formam orationis: *quem iam non* *sum* (nicht länger) *Peripateticum appellare*. Hanc temporis et i mutatorum et a superioribus diuersorum significationem apertissimam, mirum st, quam obscurauerit Handius in Tursellini uol. I p. 131 sqq. (Cfr. ad IV, 66).

exposuit) id est, sic definiuit, ut esset uacuitas doloris. Rare utique uerbi usus satis defenditur ex § 21 et 22 (*expositiones mmi boni* et *summum bonum sic exponitur, ut &c.*). De ubere sententiae explicatione neque hic neque ibi intellegi uerbum test.

Ac tamen ne is quidem) *Ac tamen* ex Erl. sumpsi (uid. ad II, 5); *ne*, quod post *en* exciderat, addendum esse, iam Bremius sserat (*ne sic quidem*). Sententiae enim sic cohaerent. Quom icere Hieronymum prorsus a Peripatetica sententia deflexisse

patriis institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem uacuitatem doloris. Hic quoque suus est, de summoque bono dissentiens dici uere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antio-

suus) *finis* LC summoque) *summo* B dici) repetitur post *Peripateticus* B

dixisset, subicit, Critolaum (qui Aristoni in schola successit quique cum Carneade et Diogene Romam legatus missus est) *imitari uoluisse antiquos* (hoc ordine etiam Spir., in Pal. 4 et Gud. 2 excidit *uoluit*), quæ imitatio necessario (quoniam Hieronymi defectioni contrarium hoc est) ad uniuersam disciplinam, non ad solam orationem pertinet. Itaque addit, hanc imitationem hactenus Critolao successisse, ut grauitate (non orationis, nam hæc seorsum laudatur, sed præceptorum, ut qui bonis externis et corporis non nimium tribuerit, Tusc. V, 51) et orationis copia ad eos accederet. Iam quomodo his tamquam contrarium subici potest: *ac tamen in patriis institutis manet?* Quid enim magis expectari debuit? (Itaque Lbinus scripsit: *sed redundat oratio*, ut huic reprehensioni contraria esset laus conseruatæ disciplinæ; uerum nihilo aptius erit *tamen*, quasi propter redundantiam orationis hoc expectari non potuerit. Uideo etiam uirum quendam doctissimum *ac tamen* eo modo explicare conari, de quo ad II, 84 dixi, ut hæc sit sententia: et, quamuis non excellat grauitate et orationis copia, tamen &c. Uerum, ut omittam *et tamen*, non *ac tamen*, sic poni, in illis locis primum aliquid ad rem, quæ agitur, pertinens ponitur, deinde additur, etiamsi hoc non sit, aliud tamen esse, ut illo carere possimus. Hic hoc ipsum agitur, maneatne Critolaus in patriis institutis necne; nec ad eam rem pertinet orationis redundantia. Addo, si (*is*) *quidem*, ut tum debet, significat, alium nominatum iri, de quo contrarium dicatur, dicendum fuisse *et hic quidem*.) Adparet igitur hoc dici, quamuis Critolaus imitari antiquos uoluerit et aliqua ex parte imitatus sit, ab Hieronymi leuitate diuersus, tamen hunc quoque inter eos ponendum esse, qui sic degenerarint, ut ipsi ex se nati uideantur. In qua re ab antiquis desciuerit, nescimus. Sed sequitur Cicero Antiochum, qui a se demum ueram antiquorum sententiam exponi adfirmabat, quam superiores non satis persecuti essent. Longe tamen grauius Diodorus (cfr. ad II, 19), ut Hieronymus, e Peripateticorum coetu excluditur.

hus noster mihi uidetur persequi diligentissume, quam andem Aristoteli fuisse et Polemonis docet.

VI. 15. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui udire de summo bono potissumum uelit. Hoc enim onstituto in philosophia, constituta sunt omnia. Nam eteris in rebus siue praetermissum siue ignoratum st uippiam, non plus incommodi st, quam quanti quaeque arum rerum st, in quibus neglectum st aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, uiuendi rationem ignoari necesse st. Ex quo tantus error consequitur, ut, uem in portum se recipiant, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, quom intellegitur, quid sit et onorum extremum et malorum, inuenta uitae uia st

persequi) *prosequi* LR Aristoteli) *Aristotelis* LPCROr. 15. praetermissum) add. *sit* C rerum) *earum* E aliquid) *aliquod* E necesse st) *necesse* P uid) *quod* EOr. uitae uia) *et uia una* E *et uitae uia* Or.

quam eandem Aristoteli et Polemonis fuisse dicit) Uideo uerti, uasi hoc Cicero dicat, antiquorum (id est, Aristotelis et Polemonis) sententiam etiam Aristotelis et Polemonis fuisse, id est, nihil licat. Utriusque communem fuisse significat; uid. 5 et 21, ubi odem modo dicitur, et IV, 14 et 15. Deinceps igitur, missis ristotele cum filio et Theophrasto, unum Antiochum Piso tenebit. e genitiuo *Aristoteli* dixi paullo ante.

Cap. VI, 15. *in philosophia*) Et ad *constituto* et ad *constituta* unt pertinet, sed priori prius adnectitur. Uerba et apta et necesaria (cfr. § 14 et IV, 14) Gzius deleri uolebat. Mox *sit quippiam* an. ex El.

quid sit — extremum) id est, in qua re positum sit extremum; fr. § 17 et I, 29; Gzius hic adripuit mendum codicum Erl. et pir. *quod*, ex qua scriptura haec, si ulla, efficeretur sententia: uodnam extremum sit (extet).

inuenta uitae uia st) Gzius *et uitae uia st*, tamquam ex Erl. et pir., qua fide, diligentior inspectio docuit, quam praue, dixi ad I, 63; cfr. quae dicentur ad § 64. Illa regula inuenta, officia onformantur et constituuntur, non confirmantur. *Conformatio* ditur inde a Manutio et confirmatur ab Erlangensi; Dau. et Grut. ecent; Gzius scribas suo more *confirmatio* peccare ait, et sic E§, ld. uett. Cfr. ad IV, 5.

conformatioque omnium officiorum. **16.** Est igitur, quo quicque referatur; ex quo, id quod omnes expetunt, beate uiuendi ratio inueniri et conparari potest. Quod quoniam, in quo sit, magna dissensio st, Carneadia nobis adhibenda diuisio st, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur uidit, non modo quot fuissent ad-

conformatioque) *confirm.* PCR omnium) om. L 16. Est) *cum* E quicque) *quodque* EOr. *quicquid* L Carneadia) *Carneadeia* P *Carneadea* LCR fuissent) *omnino f.* C

16. *Est igitur, quo &c.*) Primum notionem finis constituit, postea quærit, qua in re sit. Pro *quicque* Gzius ex Erl. et Spir. *quodque*. Uid. ad I, 18.

Quod quoniam in quo sit, magna dubitatio st) Quoniam Gzius putat, *quod quoniam* hic dici, quemadmodum *quod si* et alia similia, dicendum st, *quod* (id est, id extremum, quo omnia referuntur) subiectum esse uerbi *sit: Et* quoniam magna dubitatio st, in quo *hoc* sit. Licebit igitur, si quis ludere uolet, sic uerba interpungere: *Quod, quoniam, in quo sit, magna &c.* Sed ad eandem formam supra III, 74 scribendum erit: *hæc, sine physicis, quam uim habeant, uidere nemo potest;* nam *sine physicis* pertinet ad *uidere;* et 1 R. P. 15 sic uerba diuellemus: *quæ, uix coniectura, qualia sint, possumus suspicari*, et multa alia non minus ridicule et contra pronuntiationis legem sermonisque naturam concidemus frustatim. Sed præstat Latinorum morem sententiæ secundariæ cum primaria miscendæ animaduertere et simul, quam pertinaciter uetus sermo constantiam interpunctionis ad nostræ orationis normam excogitatæ respuat.

Carneadia — diuisio. Ille igitur) De hac diuisione, quæ ex rerum et notionum confusione non parua difficultatem habet, et de omni huius et proxumorum duorum capitum argumento expositum st in ea disputatione, qua etiam prima naturæ per excursum declaraui, ad II, 33. Oratio notam figuram habet in pronominis *ille* ad substantiui notionem, quæ in *Carneadia* subest, relate, ut libro I, 17 (*Democritia — Ille*) et II, 42 (*Carneadeum — is*) et de Diuin. II, 31 (*Pherecydeum — qui*), ubi Hottinger citat Liu. XLII, 47 (*calliditatis Græcæ, apud quos*), Dauisius hic Liu. II, 58 (*Veiens bellum —, quibus*) et alia ex inferioris ætatis scriptoribus. Nonnihil diuersum st, quom ad urbis terræue nomen pronomina incolas significantia referuntur (Gronou. ad Liu. VIII, 11, IX, 41, Ruhnken. ad Vell. I, 2), aut omnino ex totius nomine singuli in-

ıc philosophorum de summo bono, sed quot omnino ıse possent sententiae. Negabat igitur ullam esse ar-'m, quae ipsa a se proficisceretur. Etenim semper il-

esse possent) *p. e.* L *esse potuissent* C a se) *se* E om. P

ılleguntur (Acad. II, 103: *Academia, a quibus*). *Carneadia* Gzius ε Erl., Spir., Bas., ed. Crat. cfr. § 22. IV, 59 codices alterum idemtur seruare; in II, 42 Crat. et Uict. *Carneadium* (Erl. *Carcadum*, quæ scriptura ibi errore omissa st). Editur apud Cicero-em *Thucydidius* (bis), sed *Pherecydeus* (semel), *Aristotelius* et *Democritius*, sed *Epicureus*, *Aristippeus*, *Aristarcheus*. In incerta e meliores codices sequor; cfr. ad 51. Paullo post *adhuc* est *ad d usque tempus* (Carneadis), non *ad hoc*, rarissumo apud Cice-onem et antiquiores exemplo. Præter hunc tamen locum, quem l. Matthiæus ad orat. pro Ligar. § 2 unum apud Ciceronem re-eriri putat, similiter I de Orat. 94 Antonius loquens inducitur: *cripsi* (olim), *disertos me cognosse nonnullos*, *eloquentem adhuc eminem*. Ut ibi uox retenta st ex recta oratione (*adhuc*, id est, d hoc tempus, *noui neminem*), sic hic cogitatio ad Carneadem re-ata eam non recte obiecisse uidetur, qui dicturus erat: *adhuc* (ad se) *tot fuerunt*, ut non continuo sequatur, Ciceronem etiam hoc icere potuisse: *Tot adhuc erant* (Carneadis tempore). Nam quos ocos Handius Tursell. I p. 160 laudat, in eorum altero, ad Att. II, 12 (*unam adhuc epistulam acceperam*) plusquamperfectum mitur more epistularum, *adhuc* ad uerum tempus præsens re-rtur, quæ confusio in epistulis non ita rara st, alter II de Diu. 4 (*adhuc hæc erant; ad relicua alacri tendebamus animo*) simi-m habet figuram, quom Cicero, quasi epistulam scribens, de ræsenti tempore inperfecti forma utatur. Ex inferioris ætatis criptoribus præter locum Taciti (Agr. 45) numerari etiam ii de-ent, ubi *adhuc* de re certo aliquo tempore durante et nondum nita cum inperfecto indicatiui ponitur, ut ex iis, quos Handius lio consilio ascripsit, Ouid. Trist. I, 9, 41, Curt. VII, 4, 37 et VIII, 6, 18, Tac. Ann. V, 3, Hist. III, 9, Ual. Flac. Argon. VIII, 114 et 140. Nam cum participio et adiectiuo præteriti temporis am Liuius *adhuc* coniungit. Cicero, si codicibus credimus, ali-potiens *etiamnunc* pro *etiamtum* dixit.

a se proficisceretur) tamquam caussa et proposito; hoc est autem, quod arte *conprehenditur*. Paullo post in uerbis *ipsam in se uersari* ıcidit *ipsam* in editionibus saltem inde a Crat. et Uictorio ante Bas. contra codd. (Par. tris, El., Mead., Oxx., Gzi). Mox *igitur*

lud extra st, quod arte conprehenditur. Nihil opus est exemplis hoc facere longius. Est enim perspicuum, nullam artem ipsam in se uersari, sed esse aliud artem ipsam, aliud, quod propositum sit arti. Quoniam igitur, ut medicina ualetudinis, nauigationis gubernatio, sic uiuendi ars est prudentia, necesse st, eam quoque ab aliqua re esse constitutam et profectam. 17. Constitit autem fere inter omnis, id, in quo prudentia uersaretur et quod adsequi uellet, aptum et adcommodatum naturae esse oportere et tale, ut ipsum per se inuitaret et adliceret adpetitum animi, quem ὁρμήν Graeci uocant. Quid autem sit, quod ita moueat itaque a natura in primo ortu adpetatur, non constat, deque eo st inter philosophos, quom summum bonum exquiritur, omnis dissensio. Totius enim quaestionis eius, quae habetur de finibus bonorum et malorum, quom quaeritur in his, quid sit extremum, quid ultumum, fons reperiendus est, in quo sint prima inuitamenta naturae. Quo inuento,

igitur ut) *ut* LPCR nauigationis gubern.) *g. n.* L aliqua) *alia* LPCR 17. inuitaret et) *mutaret* E ὁρμήν) uacuum spatium in C in his) *in iis* E quid ultumum) *et quid ult.* E *et ult.* LPCR sint) *sunt* E

(post *quoniam*) addidit Crat., Lbinus in curis secundis, Dau. ex El., Gzius etiam e Spir. Gud. 1 *ergo*. Ceteri omittunt. Hunc locum ex Aristotelis Nicomach. I, 1 (*πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν καὶ τεχνῶν κ. τ. λ.*) expressum esse, Ursinus sine ulla minuma causa putat. Conparationes huiusmodi in omnibus scholis iactabantur; uid. modo I, 42, III, 24 cett.

ab aliqua re) quæ extra eam sit, ita ut habeat, in quo uersetur, nec a se orta sit. Sic etiam Spir. et facile hoc, quod dixi, auditur e superioribus, ut nihil opus sit *alia aliqua* scribere, nec contra optumos codices retinere, quod ante Gzium erat, *alia*, in quo præsertim pronomen desideretur. Mox de ὁρμῇ cfr. III, 23.

17. *quid ultumum*) Sic cod. Spirensis; ex Erl. (de quo recte Gzius adnotat, ut etiam de Spir. confidi debeat) adparet mutationis origo; ergo secutus sum auctoritatem, ut in contrariam partem feci I, 29.

fons reperiendus est, in quo sint) Nimis breuiter Cicero loquens incidit in orationem et imaginem non aptissumam, quasi in eo fonte, e quo quæstio de finibus ducatur, insint et ex eo hauriantur

nis ab eo, quasi capite, de summo bono et malo disatio ducitur.

VII. Uoluptatis alii primum adpetitum putant et mam depulsionem doloris; uacuitatem doloris alii isent primum ascitam et primum declinatum dolo-

quasi) om. E uacuitatem doloris) om. LCROr. ascitam) *assertum* E *asci-* cett. codd. *ascitum, non dolere* Or.

ma inuitamenta naturæ. Adparet enim, hanc cum sententiam nificare uelle, inuestigandum esse, ubi et quæ sint inuitamenta uræ; eo reperto, repertum fore fontem illius quæstionis. Itaque *periendus* dicitur *fons* talis aliquis, *in quo sint* et adpareant illa iitamenta. Male igitur Gzius ex Spir. et Erl. dedit: *in quo* it, quasi absolute dicatur, reperiendum esse quæstionis fontem, od quis dubitabat?) et tum adiungatur, in hoc fonte illa se. Illud dicitur, hunc esse ipsum quæstionis fontem. Hæc ma inuitamenta generaliter dici de prima hominis constitutione adpetitu, illa, quæ mox secuntur, prima naturæ intellegi cer- quasdam res, quas quidam putabant illo adpetitu conprehendi, erius declaraui in excursu de his rebus.

Cap. VII. *uacuitatem doloris alii censent primum ascitam*) In licum fide dignorum scriptura nihil mutaui, nisi quod pro *ascis* (etiam mgo Crat. et fortasse omnis melior familia *assertum* bet, de quo mendo dixi ad III, 17) *ascitam* posui; alterum t casu et unius litteræ mutatione ortum st aut ad *primum adpe-* m adcommodatus est, conficto substantiuo, *primus ascitus*, etsi n genitiuos requirebatur. Nam uoluptatem ipsam appellari itum siue adpetitum aut dolorem declinatum siue declinationem, rsus inauditum st. Ne *declinatum* quidem Cicero pro declinaae, qua uoce sæpissume utitur, semel dixisset. Neutrum genus ticipi seruari in hac forma: *uoluptas est primum ascitum*, hoc l, id quod primum asciscatur, Latinus sermo non patitur. Cetera, dixi, sic esse in bonis codicibus, fidem facit Erl., in mediis P Palat. 4; quod tamen Gzius in omnibus suis codicibus *doloris cuitatem alii* &c. legi narrat, saltem illo ordine nullus codex rba habuit, nec puto, in omnibus fuisse. Nam in codicibus deioribus (Pal. 2, 3, 5, 6, Oxx. omnibus; Dau. tacet) exciderunt e uerba, manifesta erroris caussa (*d o l o r i s*, *uacuitatem l o r i s*). Itaque in antiquis editionibus (etiam Crat., Uict.) lo- s mancus erat. Hinc in Ursiniano illo codice et ed. Marsi nas st: *alii censent primum ascitum non dolere*, quod quale sit,

rem; (18) ab iis alii, quae prima secundum naturam nominant, proficiscuntur, in quibus numerant incolumitatem conseruationemque omnium partium, ualetudinem, sensus integros, doloris uacuitatem, uiris, pulchritudinem, cetera generis eiusdem, quorum similia sunt prima in animis, quasi uirtutum igniculi et semina. Ex his

18. iis) *his* omnes, Or. cetera) *ceteraque* LCR

adparet. Id reuocauit Gzius. Nam inde ab Aldo seniore edebatur: *alii censent primum ascitum doloris uacuitatem*, uocibus, quae exciderant, nescio unde, sed non recto loco et ordine restitutis, easque P. Manutius in antiquis Maffei, Sigoni, Terti libris desiderari negat, ad ordinem non adtendens. (Hinc Gzius, ut solet, "in pluribus P. Manuti desiderari" ea uerba mentitur) Uelim adtendi, nunc in omnibus membris eundem seruari ordinem: *Uoluptatis alii — uacuitatem doloris alii — ab iis alii &c.*

18. *ab iis alii, quae*) Hoc est: Alii denique (nam tres sunt sententiae) ab iis proficiscuntur in fine constituendo et ea primum adpeti putant, quae &c. (In hac generis definitione necessario *iis*, *quae* pro *his*, *quae* scripsi, ut erat in margine edit. Lambinianae secundae.) Haecine, dicet aliquis, nobis enarrari, quae quiuis puer intellegat? Dormitauit tamen Lbinus, prorsus autem incredibiliter errauit Gzius, nec multo minus Orellius et Otto, etiam post Beieri admonitionem (ad Cic. Off. III, 119 p. 415).

doloris uacuitatem) Recte sensit Ernestius uitiose in diuisione idem in parte tertii generis poni, quod ipsum sic in secundo genere constituatur, ut non ex tertio decerpi et eligi, sed diuersum esse uideatur; non recte, haec deleri iubens (et deleuit Schuetzius, non inprobante Orellio), in librarios eam culpam transfert. Nam et alibi in his primis Cicero una cum ualetudine (integra uniuersi corporis) uacuitatem doloris (hanc uel illam partem adtemptantis) numerat (hic 47, III, 51, IV, 20, 27, 35), nec Carneades id obscurabat, qui propterea nullam ex primis naturae et uacuitate doloris conflauit sententiam. *Iuris* pro *uiris* Spir., Erl. Gzi, Bas., seruato ueteris orthographiae uestigio. *Cetera* pro *ceteraque* Gzius ex omnibus suis, modo ne de aliquot errauerit, etsi ex P nostro adparet, non in solis optumis ita scriptum fuisse; uid. ad IV, 4.

quorum similia sunt prima in animis) Ita Cicero locutus est, ut non plane adpareat, num haec, quae prima in animis appellat, prorsus in eo genere numerauerit, quae prima a natura adpete-

s quom unum aliquid sit, quo primum natura mo-r uel ad adpetendum uel ad repellendum, nec uam omnino praeter haec tria possit esse, necesse anino officium aut fugiendi aut sequendi ad eorum id referri, ut illa prudentia, quam artem uitae esse ıus, in earum trium rerum aliqua uersetur, a qua ı uitae ducat exordium. 19. Ex eo autem, quod

|uid) *aliquod* omnes, Or. primum) *prima* EP uel ad) *ut* E repellendum) L possit) *possint* E officium) *aut off.* L ad) *aut* E aliquid) *aliquod* ıse diximus) *dixerimus* E rerum) om. L ducat) *ducatur* L 19. autem)

r. Nullum uirtuti proprium locum esse in hoc tertio genere, iam ex eo intellegitur, quod Carneadis finis, qui hinc duci-uirtute uacat (22 &c.); plura dicam in exc. IV.

ıum *aliquid*) Pronominibus neutri generis uniuerse positis in ıodo uoces substantiuae subiciuntur; itaque ut dicitur *ex his ribus nullum*, sic necessario: *ex his*, *horum* (ex his rebus, ı rerum) *nihil*, non *nullum*, et: *nec eorum quicquam*, non *ul-a nihil* et *quicquam* regula transferenda st ad ea, quae in odo permutari solent, ut *eorum aliquid* dicatur (ut pro Cael. *numorum horum aliquid*), non *aliquod*. Recte igitur paullo edebatur *ad eorum aliquid*, pro quo Gzius post Dauisium it *aliquod* tamquam e Spir. et Erlangensi; mihi de Erl. id otatur. Sed ea regula nihil mutatur addito *unum* (ut quom *uicque* dicimus); itaque hic quoque sic scripsi, Wesenber-lmonente, pro *aliquod;* (contra de Orat. II, 292 *aliquod unum* sentum). Mox pro *primum* (cfr. 19) etiam Spir. et Gud. 2 optumi") et $\chi\psi$, id est, et meliores et deteriorum aliquot *prima*.

fficium aut fugiendi &c.) Quam fallaciter hic offici notio, s honesti confingatur, et eiusmodi honesti, ut in studio uo-te potiendi aut dolore uacandi ipsa beata uita ponatur, et ım st et in excursu quarto declarabitur. Sed animaduersa hac ia tollantur nec esse possunt duae illae sententiae, quas mox esse posse nec tamen defensores habuisse (§ 20). Stoicorum tam, etsi definitione Antipatri (uid. ad III, 22) in hanc de-ionem incidit, tamen aliunde ducebatur.

sse diximus) *Esse* Gzius in Bas. et Gud. 1 omitti ait; uides Sed rectius additur: "sic definiuimus, ut artem esse dice-s."

statuerit esse, quo primum natura moueatur, existet recti etiam ratio atque honesti, quae cum aliquo uno ex tribus illis congruere possit, ut aut id honestum sit, facere omnia [aut] uoluptatis caussa, etiam si eam non consequare, aut non dolendi, etiam si id adsequi nequeas, aut eorum, quae secundum naturam sunt, adipi-

recti etiam) *e. r.* LPCR aliquo uno) *u. al.* LPCR ut aut id) *ut* Or. [aut] sine uncis Or. caussa, etiam) *caussa* E etiam si id) *aut si id* E *si id* P *etiam si* C sunt) om. LPR

19. *recti etiam*) Sic Gzius etiam e Spir. et mox *aliquo uno*. *ut aut id honestum sit* &c.) Si uera sunt proxuma, inter se illa referuntur: *aut uoluptatis caussa* — *aut non dolendi* — *aut eorum*. Ita huic primo *aut* nihil est quod respondeat nec ulla hic diiunctio esse potest. Itaque P. Manutio suadente Lbinus sustulit *aut* (quod, si silentio fides est, uidetur abesse ab Ox. E; U numerari non debet); Gzius autem, quom etiam *id* Ernestio displicuisset, utramque uocem deleuit, Gud. 1 et Bas. (at quibus codicibus!) auctoribus utens. Uerum, si quis recte adtenderit, uidebit, deleto hoc *aut*, unum constitui honestum tris partis conplectens, ut et is honeste agat, qui uoluptatis caussa omnia faciat, et qui, si id non placeat, uoluptatis, et qui primorum naturæ. Ut, id quod sententia postulat, tria honesta inter se diuersa intellegantur, diiunctio antea significari debet. Atque ad diligentissumam normam exacta hæc oratio esset: *ut aut id sit honestum facere omnia uoluptatis caussa* &c. *aut id*, *facere omnia non dolendi* &c. Sed quom plurium honestorum discrimen iam significatum esset in illis: *aut id honestum sit*, nihil opus erat pronomen et infinitiuom repetere. Adparet hoc *aut* prorsus necessarium esse; nec minus necessario diiunctiuæ particulæ pronomen definitionis index et infinitiuom ante significans subicitur, non magis nostro more quam Latino, ut adparet ex III, 29: *id esse beate uiuere, honeste uiuere*, et IV, 41: *Ergo id est conuenienter naturæ uiuere, a natura discedere*, et V, 30. Sic uiti manifestum fit *aut* ante *uoluptatis* in media prima parte diiunctionis, cuius addendi quæ fuerit caussa, adparet; solebat enim interpolator, ueram formam non animaduertens, hoc *aut uoluptatis caussa* simillumum esse illorum: *aut non dolendi* — *aut eorum*. De figura ea orationis quæ st in *eorum* — *adipiscendi* dixi ad I, 60. *Sunt* post *naturam* excidit in deterioribus codd. et plerique edd. (Uict., Grut., Dau., Oxx.); e prima editione (et a. 1480) tenuerant Crat., Man., Lbinus, reuocauit Gzius ex Erl. et Spir.

cendi, etiam si nihil consequare. Ita fit, ut, quanta differentia st in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum malorumque dissimilitudo. Alii rursum isdem a principiis omne officium referent aut ad uolu-

etiam si nihil consequare) add. *aut nihil dolendi* E om. cett. codd. *etiamsi non adipiscare* Or. rursum) *rursus* LPCROr. referent) *referunt* Or.

etiam si nihil consequare) Hæc prorsus necessario adduntur, non solum, quod in duobus relicuis generibus eodem modo excluditur necessitas adsequendi, quod petatur, sed quod hac adiectione ista huius definitionis summi boni proprietas continetur, eaque una hic finis (Stoicus) in primo diuisionis ordine locum tenet et a Carneadio discernitur, qui positus erat in ipsa adeptione primorum naturæ, quique in secundo ordine tertius huic respondet. Itaque hoc non addito, quod additur etiam paullo post in eadem horum trium finium enumeratione (§ 20 *etiamsi ea non adsequare*), duo hi sententiarum ordines confunduntur. Sumpsi autem hæc uerba ex præclaro codice Erl., non dubitans, quin, ut de hoc Graius tacuit, sic de ceteris bonis iniuria taceatur. In codice archetypo quom librarius hæc scripsisset: *etiamsi nihil consequare* aberrante oculo, non ad ea, quæ hic sequebantur, progressus est, sed ea, quæ post superius *consequare* legebantur (*aut non dolendi*), iterum scribere coepit; deinde, animaduerso errore, ea tamen, quæ iam scripserat, non deleuit. (Simillumus error est in Erl. § 24.) Atque id mendum, quo ueritas perspicue confirmatur, meliores codices retinuerunt; is, cui deteriores debentur, ut solebat correctorem agere, una cum tribus iis uerbis, quæ tolli debebant, tria, quæ non debebant, deleuit. Huic editores fere omnes paruerant, non animaduerso sententiæ uitio; is tamen, qui editioni a. 1480 præfuit, quid requireretur, sensit; scripsit enim: *adipiscendi, etiamsi non adipiscare,* cuius coniecturæ præstantiam Orellius intellexit et secutus est; nec tamen recte eam a codice C. Stephani confirmari putauit. Beierus quoque (ad Off. uol. II p. 415), quid desideraretur, uiderat.

Alii rursum (edd. *rursus*) *isdem a principiis*) Alter hic est ordo trium finium, qui ex illis tribus generibus primorum inuitamentorum oriuntur, quom non adhibetur illa honesti fallacia, sed summum in ipsa adeptione et possessione eius, quod primum adpetitur, ponitur, non in actione eius caussa etiam frustra suscepta. Sed neglegenter et peruerse Cicero ex superiore ordine hic admiscuit offici mentionem (*omne officium referent*), ut, nisi diligenter attendas, facile aberrare possis, ut aberrauit Morelius. (Ceteri tacent.) Nam officium ad has res consequendas et tenendas etiam

ptatem aut ad non dolendum aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. 20. Expositis [iam] igitur sex de summo bono sententiis, trium proxumarum hi principes: uoluptatis Aristippus, non dolendi Hieronymus, fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades non ille quidem auctor, sed defensor disserendi caussa fuit. Superiores tres erant, quae esse possent; quarum st una sola defensa, eaque uehementer. Nam uoluptatis caussa facere omnia, quom, etiam si ni-

ad non dolendum) *non dolendi* E 20. [iam] igitur) *igitur* E *igitur iam* R, sine uncis Or. quom) *tum* L

superiores referebant, qui omnia earum caussa facienda putabant; sed in illis sententiis (si modo ullæ esse possent) sufficere indicabatur ad summum bonum offici illius perfunctio. Notabilis est breuitas orationis, qua Cicero hæc *ab isdem principiis*, omisso participio *profecti*, cum ipso uerbo *referent* coniunxit uel potius absolute posuit, quomodo Legg. III, 14, quem locum Wesenbergius demonstrat, dixit: *Post a Theophrasto Phalereus ille Demetrius — doctrinam ex umbraculis eruditorum — in discrimen aciemque produxit.* *Referent* præter meos codices etiam Spir., Gud. 1, Bas., Gud. autem 2 et Ox. E *referrent*, ut mirer de ceteris Oxx. taceri; *referunt* omnes, credo, inde a Marso et Crat. Recte futurum ponitur, quom demonstretur, quæ sententiæ esse possint, quasi nondum sint; cfr. supra *existet*. *Obtinenda* Cicero rettulit ad eorum, quæ quia iam consecutus esset, possessionem et usum, ne pro *consequendi* uerbo positum putemus (cfr. ad II, 71).

20. *Expositis* [*iam*] *igitur*) Sic ex edit. prima Manutius et deinceps ceteri. Priores (ut Mars., Crat.) fere cum ed. R. *igitur iam*, quod Gzius in quattuor suis esse ait; Ox. U omittebat *igitur*. Carneadis finem adtigit Cicero II, 35 et 42 et nos supra ad IV, 15.

Nam uoluptatis caussa facere omnia &c.) Sic orationem ab infinitiuo orsus est, quasi subiecturus: *nemo expetendum putat, nemo summum bonum dicit* aut simile quid; deinde, quod interposuerat illa: *quom — summum bonum sit*, oblitus initi posuit *dixi*. Itaque Lbinus scribi uolebat *facienda esse*. In particula *quom*, in qua Dau. hæsit, Gzius errauit, ita significatur caussa omnia propter uoluptatem faciendi, ut simul in hanc secundariam sententiam includatur id, quod proprie cum infinitiuo coniungi debebat: *etiamsi nihil consequamur*. Quod est in Erl. *dixit*, coniectura pro-

il consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faiendi per se expetendum et honestum et solum bonum it, nemo dicit. Ne uitationem quidem doloris ipsam er se quisquam in rebus expetendis putauit, nisi etiam uitare posset. At uero facere omnia, ut adipiscamur,

consequamur) *consequantur* L tamen) *tum* LR et solum) *solum* E dicit) *erit* E putauit) *putant* E nisi) *ne si* omnes, Or. cum nota mendi. posset) *esset* L

eperat Lbinus, et præcedit *est defensa*, sequitur *putauit*. Sed grains repugnant illa: *quom — consequamur — sit*; et facile illam arietatem temporum ferimus.

nisi etiam euitare posset) In altera sententia summum bonum onebatur *facere omnia non dolendi caussa*, *etiamsi id adsequi equeas*, hoc est, ut aliis uerbis idem dicatur, *dolorem uitare*, *tiamsi euitare non possis*. (Nam *euitare*, ut *ecfugere*, significaionem habet ecfectus, *uitare* conatus; Seneca ep. 93: *Quid auem ad rem pertinet, quamdiu u i t e s, quod e u i t a r e non possis?*) Itaque qui hanc sententiam non probat et plus requirit, is negat, uitationem doloris bonum esse, nisi quis eum etiam euitet, hoc est, nisi uacuitatem doloris consequatur. Copia quædam naturalis orationis in eo st, quod addita illa *ipsam per se* iam significationem habent eius, quod præterea requiratur, quæ expletur hac sententia: *nisi etiam* &c. (Nec, qu d Bremio uisum st, qui ueram sententiam uidit, ullo modo expressa hæc declaratio, quid in illo fine includatur, omitti aut debet aut potest.) In codice archetypo pro *nisi* scriptum erat *ne si* (ut contra § 55 *nisi iucundissumis quidem* ro *ne si iuc. qu.*). Id mendum Ursinus correxit (codicis, ut solebat, specie utens), nec tamen, quia interpretationem non addiderat, quisquam (præter Bremium) sententiam eius intellexit. (Dauisius, qui solus mentione dignatus est, ascribit: *Absurde*.) Plerique enim, quid inter uitationem et euitationem interesset, non tenuerunt. Itaque parim codicum scripturam miris modis explicare conantur, *ne* pro *ne* - *quidem* accipientes (de quo dixi ad I, 39), ut Gernhardus in addendis edit. Cat. Mai. p. 320, quem Otto sequitur: *ne tum quidem quisquam, si etiam euitare dolorem posset, h a n c doloris uit a t i o n e m* (uides pro *uitatione* eam subici) *per se in rebus expetendis putauit*. At, o bone, paucis uersibus ante Cicero narrauit, hanc *euitationem doloris*, id est uacuitatem, Hieronymum summum bonum putasse. Al i autem scripturam mutant, ut Dauisius ex El. (primo scilicet) dedit: *nisi etiam euenire posset*. Id uidem omnibus pæne euenit, ut dolorem uitent; ut euitent, non

quae secundum naturam sint, etiam si ea non adsequamur, id esse et honestum et solum per se expetendum et solum bonum, Stoici dicunt.

VIII. 21. Sex igitur hae sunt simplices de summa bonorum malorumque sententiae, duae sine patrono, quattuor defensae. Iunctae autem et duplices expositiones summi boni tres omnino fuerunt, nec uero plures, si penitus rerum naturam uideas, esse potuerunt. Nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem, ut Calliphonti Dinomachoque placuit, aut doloris uacuitas, ut Diodoro, aut prima naturae, ut antiquis, quos eosdem Academicos et Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, haec in praesentia nota

sint) *sunt* EOr. etiam si) *etsi* LPC expetendum) add. *et assequendum* L 21. simplices) om. L summa) *summo* PC defensæ) add. (iterum) *quattuor* E Calliphonti) *Calliphoni* LPCR *Callipho in* E nominamus) *nominauimus* E

contingit. Orellius altiorem latere putat corruptelam et hanc sententiam requiri: "etiamsi uitari non posset dolor." Id rectum esset, si adfirmatio huiusmodi præcederet: *Fuit, qui uitationem doloris ipsam per se in bonis poneret.* Aliorum errores omitto.

quæ secundum naturam sint) Gzius etiam e Spir. *sunt*; uid. ad II, 33. Tum *etsi ea* codices deteriores (Par. tres, Mead., El., Ball., Eξχ, Gzi, exceptis Spir. et Erl.) et multæ edd. (Crat., Uict., Dau.). Usum esse hac definitione Antipatrum Tarsensem, uidimus ad III, 22, qui cum Carneade uixit paullo fortasse inferior ætate. Fieri potest, ut iam magister eius Diogenes, qui ipse eadem contra Academicos certamina sustinens nouis quibusdam formulis utebatur, in hanc quoque inciderit (cfr. ad IV, 14).

Cap. VIII, 21. *de summa bonorum*) Sic olim Marsus, Crat., restituitque Gzius e Par. 1 (?) et 2 et El. Dauisi, Ox. E, Spir., Gud. 2, Bas. (Erl. oblitus est); Acad. II, 129: *ad quos et bonorum et malorum summa referatur.* *De summo bonorum* ed. a. 1471, Man., Uict., ceteri, et sic mgo Crat. Deinde ex Erl. effici potest: *duæ sine patrono, defensæ quattuor* (uid. ad § 88), sed incerta res est. Mox *Calliphonti* Schuetzius primus dedit; uid. ad II, 35.

se debebunt, uoluptatem semouendam esse, quando ad aiora quaedam, ut iam adparebit, nati sumus. De ua-ıitate doloris eadem fere dici solent, quae de uolu-tate. **22.** Nec uero alia sunt quaerenda contra Carnea-

quando) *quoniam* L dici solent) *s. d.* LC quæ de uolupt.) *quæ contra uo-uptatem dicta sunt* C Post hæc uerba omnes addunt: *Quoniam* (*quando* L) *gitur et de uoluptate cum Torquato* (om. *cum Torq.* P) *et de honestate, in us una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum, primum, quæ contra uoluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra uacuitatem doloris.* Or. cum uncis. **22.** Carneadiam) *Carneadeam* PCR

quando ad maiora) Etiam E§ *quoniam.* Suspicati sunt homines docti (Wunderus in præfat. cod. Erf. p. LXXVI, Orellius ad Brut. § 201 ed. min., ad Tuscul. IV § 34), fortasse illis locis, ubi apud Ciceronem legatur *quando* in caussa significanda, hanc uocem (*qn̄*) e conpendio uocis *quoniam* (*quō*) ortam esse, quod aliquot locis factum esse constat. Dubitatur enim, num Cicero paucis quibusdam locis pro ea particula, qua ipse uti soleat, alteram nullo omnino discrimine substituerit. Nondum tamen satis ubique antiquorum codicum notæ et conpendia considerata sunt; et præter poëtarum auctoritatem et Sallusti atque Liui codices (uid. Kritz. ad Sall. Iug. 110, Drakenb. ad Liu. XXXIII, 2, 9, XL, 9, 3) obstat, quod non ita raro apud ipsum Ciceronem legitur *quando quidem*, tum quod Augusti saltem ætate etiam in prosa oratione sic dici potuisse, fidem facit lapis alter cenotaphiorum Pisanorum (Orell. Inscriptt. Lat. I p. 163). Itaque codicibus nullius auctoritatis obsecutus non sum; cfr. 67. Si umquam ita *quando* Cicero posuit, hic eius ponendi caussa erat post *quoniam* in initio periodi.

quæ de uoluptate) Post hæc uerba uetus additamentum sustulimus, notatum post Nisseni dubitationem a Gzio et ceteris. Peruerse Pisonem induci conmemorantem eas disputationes, quæ multo post habitæ a Cicerone fingerentur quam hæc a Pisone dicta essent, animaduertit iam Muretus (Uar. Lectt. XIV, 20), sed Ciceronem oblitum putabat, Pisonem, non se loqui. Uerum hoc ideo prorsus credi non potest, quod ipsa Torquati et Catonis conmemoratio ostenderet, Ciceronem formæ a se institutæ memoriam tenuisse. Sed ut credi posset, restarent alia uitia; primum inanissuma et manifestissuma tautologia (*de uacuitate doloris eadem* &c. et: *quæ contra uoluptatem dicta sunt, eadem* &c.), deinde Stoicorum mentio ab hoc loco prorsus aliena, quoniam hic semouentur sententiæ honestatis expertes, Epicuri, Hieronymi, Carneadis,

diam illam sententiam. Quocunque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id uacet honestate, nec officia nec uirtutes in ea ratione nec amicitiae constare possunt. Coniunctio autem cum honestate uel uoluptatis uel non dolendi id ipsum honestum, quod amplecti uolt, id ecficit turpe. Ad eas enim res referre, quae agas,

amicitiæ) *amicitia* C uel uoluptatis uel non dol.) *u. non dol. u. uolupt.* L id ecficit) *efficit* LPCROr.

deinde eæ, quæ honestatem cum humili adcessione habebant, Calliphontis et Diodori; tum demum recte ad Stoicos peruenitur. Et quid illa cum Catone disputatio pertinet ad id, quod hic agitur, quæ contra Epicurum dicantur, etiam contra Hieronymum et Carneadem sufficere? Itaque uox *primum* prorsus explicari nequit. Nam ea sic ponitur, ut, quom et secundi et quarti libri disputatio significata sit (*quoniam et* &c.), dici debeat, primum, quæ cum Torquato disputata sint, contra Hieronymum et Carneadem conuerti posse, deinde, quæ cum Catone, contra alios aliquos. Uerum hi nec sunt ulli nec significantur; nec quicquam st quod illi *primum* respondeat. Postremo Latine dicitur *in aliquam rem cadere* id, quod in ea quasi in fundo residat et locum habeat, *contra aliquid cadere* neque usitatum neque rectum st. Omnium autem maxume, hæc a Cicerone scripta non esse, ostendit orationis in iis sententiis, quæ honestatem non continent, semouendis sic apta et æqualis progressio, nihil ut addi possit et includi. Adparet igitur, in ueteris codicis margine aliquem adnotare uoluisse, ea, quæ hic Cicero Pisonem omittentem inducit, ab ipso Cicerone alibi exposita esse, sed inscite Catonis etiam mentionem intulisse. Ea aduotatio in Ciceronianæ orationis ordinem recepta st eodem modo quo illa in libro II, 108. Similia additamenta in orationum Ciceronianarum codicibus notaui Opusc. Acad. p. 148. Quod Gzius suspicatus est, ex priore editione libri quinti hæc in secundam, quam nos habeamus, uenisse, ne alia conmemorem, pauca illa, quæ Cicero in hoc libro postea quam describi coeptus est, mutauit (ad Att. XIII, 21), non eiusmodi fuerunt, ut in priore exemplo hæc, quæ toti formæ libri repugnant, locum habere potuerint. Mox *Carneadiam* etiam Spir.; Gud. 2 *Carneadem*.

22. *id ecficit turpe)* Post sententiam relatiuam ex abundanti demonstratiuom addidit, ut in eo magis notaretur propositi et ecfectus discrepantia, quod quom post substantiua sæpissume fieri multi docuerint, uelut interpretes Liuiani ad XXV, 27, 1, Cice-

ırum una, si quis malo careat, in summo eum bono at esse, altera uersetur in leuissuma parte naturae, ıcurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam uinantis. Restant Stoici, qui, quom a Peripateticis et ademicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem secuti sunt. Hos contra singulos dici st melius. d nunc, quod agimus; de illis, quom uolemus. 23. mocriti autem securitas, quae st animi tamquam tranillitas, quam appellauit εὐθυμίαν, eo separanda fuit

dicat) *dicas* Or. obscurantis est) *obscuritatis* L 23. tamquam tranquillitranqu. tanqu. E appellauit) *appellant* ELPC eo) om. E

iani ad Offic. I, 126, tum ipso quoque pronomine præcedente i, adparet ex Off. III, 13 (*illud quidem honestum, quod proprie eque dicitur, id &c.*), ad Fam. XIII, 28, 3, Philipp. III, 7. rius uideri potest, post *id ipsum* superaddi *id*, sed priora pronina extollunt uocem *honestum*, posterius sententiae contrarias ignit. Itaque *id*, quod etiam Spir. præbet, asciui; nam editioomittebant.

quarum una — dicat) Sententia eadem exposita st II, 41; hæremus merito in duritia et prauitate huius orationis: *una* s (uacuitas doloris) *dicit, si quis malo careat* (id est, habeat uitatem doloris), *in summo bono esse.* Cicero enim, instituta partitione (*quarum una — altera &c.*), quom non succurreret bum priori parti aptum nec in illa scribendi festinatione mue, quæ sciipserat, et ab alia forma ordiri commodum esset, a notione transiluit ad sententiæ, qua ea res probaretur, notio- (cfr. II, 34) et auctoris, eique adcommodauit *dicat.* Atque transitus iam adparet in illa condicione: *si quis &c.*, quæ quom ius illius rei significationem habeat, tum demum addi potest, non de re ipsa, sed de sententia dicitur. Nam quod Gzius et entiores e Gud. 2 (cuius codicis ab utraque familia desciscentis minuma quidem auctoritas est) *dicas* scribunt, incidunt in form orationis inexplicabilem; nam neque *una re* (in hac coniunne: *una re dicere*) potest esse: *propter unam rem*, neque propter uitatem doloris illud dicitur.

23. *quam appellauit εὐθυμίαν*) Cfr. § 87. Diogenes Laërt. 45: *τέλος δὲ εἶναι λέγει (Δημόκριτος) τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν ἐν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνιοι παρακούσαντες ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου δεισιδαιμονίας ἢ ἄλλου τινὸς πάθους· καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ εὐεστὼ καὶ*

ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas ea st ipsa beata uita; quaerimus autem, non quae sit, sed unde sit. Iam explosae eiectaeque sententiae Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt. Nam quom omnis haec quaestio de finibus et quasi de extremis bonorum et malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturae esse aptum et adcommoda-

ea st ipsa) *ea ipsa est* (P) *est ipsa* R *ipsa est* Or. sit) *sint* E eiectaeque; om. E diximus) *dicimus* (P)ROr. esse) *etiam esse* C

πολλοῖς ἄλλοις ὀνόμασι. Stob. Ecl. Eth. p. 76: *τὴν εὐδαιμονίην καὶ εὐθυμίαν καὶ εὐεστὼ καὶ ἁρμονίαν συμμετρίαν τε καὶ ἀταραξίαν καλεῖ.* Seneca de Tranquill. Animi 2, 3: *Hanc stabilem animi sedem Græci εὐθυμίαν uocant, de qua Democriti uolumen egregium st. Appellauit* Gzius e Spir., Gud. 2, edit. Marsi; significari, quo nomine ipse Democritus usus esset, non, quemadmodum omnes Græci tranquillitatem animi appellarent (nec communi usu tritum st εὐθυμίας uocabulum), senserat iam Dauisius, scribendumque putarat *appellat;* et sane aut hoc (de libris, cfr. § 87) aut *appellabat* (de consuetudine) magis expectabatur.

ea st ipsa beata uita) Secutus sum, quod in Erl., Leid., ed. prima erat, nec dubito, quin in ceteris fere codicibus idem fuerit, etsi editum st inde a Uictorio: *ea ipsa st* nec alter ordo e codicibus adnotatus. Ut R, sic ed. a. 1480, Mars., Cratander; Gzius *ipsa st*, omisso *ea*; Dauisius malebat *re ipsa st*. Hos omnis offendit abundantia pronominis non uitiosa (modo, ut nunc fit et fieri sententia iubet, *ipsa* coniungatur cum *uita beata*), qua cotidiani sermonis more grauius insignitur ea notio, quæ in substantiuo inest, et ab aliis separatur (cfr. ad § 22). Nam etsi id tum fieri solet, quom aliquid post substantiuom interpositum st, tamen II N. D. 27 dicitur: *Iam uero relicua quarta pars mundi ea et ipsa tota natura feruida st* &c. et in somnio Scipionis c. 8 (§ 26): *mens cuiusque is est quisque,* similiterque locutus est Plautus Poenul. V, 2, 109: *Pater tuus is erat frater patruelis meus*, et, addito *uero*, Sallustius noto loco, Catil. 37. Quod Cicero se, quæ sit beata uita, negat quærere, sed unde sit, id uero in omni ueterum ethica disciplina requirimus, quod priorem illam quæstionem, qua illa quoque continebatur, possetne uita perfecte beata in singulis hominibus effici, nimis neglexit.

quod diximus naturæ esse aptum) Dixit supra § 17 (constitit

n, quodque ipsum per se primum adpetatur, hoc to-n et ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil aut nestum aut turpe sit, negant esse ullam caussam, cur ud alii anteponatur, nec inter eas res quicquam nino putant interesse, et Herillus, si ita sensit, nihil se bonum praeter scientiam, omnem consili capiendi ussam inuentionemque offici sustulit. Sic exclusis ntentiis relicuorum, quom praeterea nulla esse possit,

primum) *ipsum* C ii) *hi* L iis) *his* L nihil) add. *quod* EOr. cum uncis, d *non* LPCR esse) *etiam* C, om. L quicquam) *quicquid* E

tem) et eius definitionis nunc nos admonet; aliter scriptum es-: *quod naturæ sit aptum.* Itaque perfectum tempus, quod Ma-tius et Lbinus ex edit. prima tenuerant, reuocaui e codicibus, am E$\chi\psi$. Ceteri *dicimus* tacite.

hoc totum et ii tollunt — et Herillus) Sic a communi initio rum reprehensionem orditur et sic post uoces *hoc totum* par-ionem instituit, ut et sententia et oratio hunc exitum postulare leatur: *et Herillus* (hoc totum tollit), *qui* &c. Sed nescio quo-do fluctuans reprehensionem in Herillo, inflexa leuiter oratione, o auertit, quod consili capiendi et offici principium sustulisset. qui id eodem iure in Aristonem et Pyrrhonem dici poterat nec hunc locum pertinebat.

in quibus nihil aut honestum) Plerique ediderunt, ut est in ld. deterioribus (Pall., Dauisi, $\xi\chi\psi$, Gzi): *in quibus nihil quod aut* &c., nulla prorsus sententia. Itaque Dau. e Par. 2 edidit: *quibus nihil, quod aut honestum,* idque a melioribus confirma-n (Erl., Spir., nam de Ox. E silentio confidi nequit) recentiores ierunt. Sed neque in sententia relatiua huiusmodi (*res eæ, in ibus nihil*) omitti uerbum substantiuom potest, nec in hac coniun-one, ut *nihil, quod — sit* dicatur pro eo, quod est: *nihil est, od — sit* (cfr. ad IV, 32). Itaque scribendum erat: *in quibus il sit, quod aut honestum aut turpe sit.* Uerum ipsa hæc uer-rum inanis copia (*nihil est, quod sit*) ineptissuma st. Recte tur Lambinus sic, ut ego, edidit probauitque Orellius. Quod inus duos codices hanc scripturam "adiuuare atque adeo præ se re" narrat, Lallemandus autem, in codice regio uoces *quod* punctis notatas esse, penes ipsos fides esto.

Sic exclusis sententiis relicuorum) Eas Piso magis, ut paulli-r discederent, rogauit, quam exclusit. Itaque ab hoc ipso loco n sententiam a naturæ initiis repetere et confirmare adgre-

haec antiquorum ualeat necesse st. Ergo instituto neterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium.

IX. 24. Omne animal se ipsum diligit ac, simul [et] ortum st, id agit, ut se conseruet, quod hic ei primus ad omnem uitam tuendam adpetitus a natura datur, se ut conseruet atque ita sit adfectum, ut optume secundum naturam adfectum esse possit. Hanc initio institutionem confusam habet et incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecunque sit; sed nec quid sit, nec quid

Ergo) *Igitur* E 24. simul [et]) *simul ut* (P)Or. *simul ac* C ut se) *se ut* PL quod hic — conseruet) om. R primus) *primum* E institutionem) *constit.* LPCRÒr. tantummodo) *tamen modo* L

ditur, quam diuisione illa et ceterarum remotione stabilitas dicit.

quo etiam Stoici utuntur) de prima constitutione animalis et commendatione naturæ disputantes, ut III, 16 uidimus.

Cap. IX, 24. *Omne animal se ipsum diligit*) Stob. Ecl. Eth. p. 246 de Peripateticis: *Καὶ πρῶτον μὲν ὀρέγεσθαι τοῦ εἶναι (τὸν ἄνθρωπον λέγουσιν)· φύσει γὰρ ᾠκειῶσθαι πρὸς ἑαυτόν, διὸ καὶ προσηκόντως ἀσμενίζειν μὲν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν, δυσχεραίνειν δὲ ἐπὶ τοῖς παρὰ φύσιν.* Eadem disputatio exposita st IV, 16 sqq. Mox *simul et* codices (Pall., Dauisi, Oxx., Gzi), nisi quod e C. C. C. Dauisius adnotat *simul ac.* Lbinus (et uetus cod. in margine repetitæ editionis) atque alii *simul ut*; uid. ad II, 33.

id agit, ut se conseruet) Dauisius tacite *se ut conseruet*, qui ordo e Gud. 1 adnotatur. In proxumis uerbis et redundantia quædam uerborum et repetitio reprehendi potest, et recte Bremius animaduertit, ampliores, quam oportebat, finis primo adpetitui dari; nam in prima illa et obscura constitutione conseruatio sui continetur; studium optumæ adfectionis secundum naturam post oritur, quom iam naturæ uoluntas enucleari et perspici coepta st, ut et mox significatur et § 42 sqq. Sed tamen nihil est, quod ita discrepet, ut interpolationis indicium habeat, ac ne excogitari quidem potest, cur quis aut unde extrema illa de optuma adfectione addere uoluerit. Ea autem Cicero ut adiungeret, priora (*se ut conseruet*) repetiit. (Itaque qui hæc parenthesis notis defendere conati sunt, deteriorum caussam fecerunt.)

institutionem) Sic etiam Spir., Morel., mgo Crat., ut IV, 32 et § 41 locutus est; editiones *constitutionem*.

ssit, nec quid ipsius natura sit, intellegit. Quom au-
m processit paullum et, quatenus quidquid se adtingat

intellegit) add. *quam ob caussam habet eum quem diximus* E

et quatenus quidquid se adtingat) Est hic locus ex iis, in quibus *isquis* pronomen neutro genere etiam apud Ciceronem, deposita re-tiui natura, eam singularum rerum significationem accipit, quæ st in *isque*; nam quod Frotscherus ad Quintil. X, 5, 23 cauere tamen nos ibet, ne pro *quisque* positum putemus, non est ausus libere confi-ri, in uetere quoque sermone interdum uocum terminos aliqua parte perturbari. Nec meliore artificio usus est Stuerenburgius orat. pro Arch. p. 102, qui uellem conatus esset id ad Lucre-anum illud *primum quidquid* pro *primum quicque* adcommodare, quo ad II, 105 dixi. Et in uita cotidiana interdum *quidquid* dictum esse et scriptores eo usos esse, certissumum st et ex , quod *unusquisquis* pro unoquoque apud Plautum et Terentium tiam Adelph. IV, 2, 51) dicitur, et ex multis Lucreti locis, apud em ita frequens hic usus est, ut eum eo delectatum esse suspi-ri possimus (uid. præter ea, quæ ad II, 105 ascripsi, II, 957: *suos quidquid meatus*, IV, 146: *summum quidquid*, V, 132: *cer-m ac dispositum st, ubi quidquid crescat*, 771: *qua fieri quidquid sset ratione*, 1387, 1453). Itaque permirum st, nuper R. Klo-ium, quom ad Tuscul. IV, 44 non de Cicerone, sed de omni hoc , adhibito uno Plauti loco et uno Catulli, ita disputaret, ut, beretne is certam auctoritatem, dubitaret, Lucreti, quem et antius et Fabricius et Dauisius ad Tusc. V, 98 conmemoras-nt, prorsus esse oblitum. Catonem (de R. R. c. 57: *ubi quid-id operis faciat*) ne ceteri quidem adhibuerunt, neque certissu-m testimonium legis Thoriæ in ære conseruatum (Hauboldi onum. Legal. p. 20): *uti quicquid quoisique ante hanc legem ro-tam licuit, ita* &c. Adparet, facile credi posse, quod et anti-iores et Ciceronis æquales interdum fecerint, ut *quidquid* non cte pro *quicque* ponerent, id etiam Ciceroni aliquando accidisse; itaque hoc ex iis reliquiis uetusti sermonis, quæ post Ciceronem reperiuntur, quale erat illud, de quo ad I, 60 dixi, nec pauca ia. Sed tamen, num reapse acciderit et quibus locis, difficile st dicatu, quod et librarii pro *quidquid* id, quod postea unum in erat, substituere potuerunt, et rursus facili errore *quidquid* sibi pro *quicque* (cfr. ad IV, 13); et sane in Uerr. IV, 31 et meliores codices habent *ubi quicque* et *unumquicque*, deterio-s alterum. Sed ut meliores ibi prælatos esse, prorsus probo, et in Tusc. V, 98 ut *quidque* retineo et ibd. IV, 44 e codicibus

ad seque pertineat, perspicere coepit, tum sensim incipit progredi seseque agnoscere et intellegere, quam ob caussam habeat eum, quem diximus, animi adpetitum, coeptatque et ea, quae naturae sentit apta, adpetere et propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod adpetit, positum st in eo, quod naturae st adcommodatum. Ita finis bonorum existit, secundum naturam uiuere sic adfectum, ut optume adfici possit ad naturamque adcommodatissume. **25.** Quoniam autem sua cuiusque animantis natura st, necesse st, finem quoque omnium hunc esse, ut natura expleatur, (nihil enim prohi-

seque) *se* E sensim) *sensu* E ob) *ad* E habeat) *habet* omnes. coeptatque) *temptatque* C naturæ) *uere* C sentit apta) *a. s.* (P) om. *apta* C existit) *constitit* C ut) *quod* R 25. finem quoque omnium) *qu. f. omn.* LP *qu. omn. f.* R *omn. f.*, om. *quoque*, C

omnibus fide dignis (de regio testes mihi sunt Gudius et Krarapius) restituendum censeo: *ubi enim quidquid* &c. Ceteros locos Frotscherus et interpretes ad Tusc. V, 98 indicant. Sed quod de N. D. II, 58 contra Heindorfium defensum st, etiam a Stuerenburgio: *ceteræ naturæ suis seminibus quæquæ gignuntur*, id non ideo tantum eiciendum st, quod Cicero et alii solo neutro genere sic utuntur nec Cicero in aperta distributione post *unus*, *suus*, superlatiuom, sed quod femininam hanc formam *quæquæ* inauditam esse, ostendi ad III, 45. Paullo post *quam ob caussam habet* codices etiam aliorum. Correxit Lbinus; uid. ad IV, 67.

ut optume adfici possit) *Possit* eo modo poni in sententia generali, quem breuiter conmemoraui ad I, 67, dico propter Ernestium, qui *possis* requirebat, et Gzium.

25. *finem quoque omnium hunc esse* &c.) Sic Gzius etiam e Spirensi; transpositum enim erat *quoque*, ut sæpe alibi (uid. ad II, 108); Bas. et ed. Crat. *quoque omnium finem.* Totius huius periodi initium (*quoniam sua cuiusque* &c.) satis aperte spectat ad differentiam finium, quæ ex singularum animantium natura oriatur, significandam; sed Cicero primum id ponit, quod commune st, idque confirmat (*nihil enim prohibet* &c.); id, quod initio instituerat dicere, absoluitur in illis: *sed extrema illa* &c. Itaque hæc non per se posuit, sed ex superioribus apta: *dispertita sint — desideret.* Ac proprie quidem hæc non ad *ut* referri debebant (neque enim *hic est omnium finis*, *ut — extrema dispertita sint* &c.), sed ad *necesse st*, hac forma: *necesse st*, *finem* (quidem) omnium

et, quaedam esse et inter se animalibus reliculs et cum estiis homini communia, quoniam omnium st natura ommunis) sed extrema illa et summa, quae quaeri- us, inter animalium genera distincta et dispertita sint, t sua cuique propria et ad id apta, quod cuiusque na- ura desideret. 26. Quare, quom dicimus, omnibus ani- nalibus extremum esse secundum naturam uiuere, non ta accipiendum st, quasi dicamus, unum esse omnium xtremum; sed ut omnium artium recte dici potest com- mune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam

et cum) *eum* C illa) om. C sint) *sunt* LPCROr. desideret) *desiderat* LPCROr. 26. extremum esse) *ext. et* E uersentur) *uersetur* LPCROr.

une esse, ut natura expleatur, sed extrema illa — distincta et dispertita esse &c. Uerum interposita parenthesi minus diligenter uperioris orationis seriem persecutus est, quom præsertim post *ecesse st* interdum, etiam ubi nihil aliud perturbetur, ab infinita ratione ad coniunctiuom transeatur aut contra, ut hæc continuari ossint: *necesse st, finem — hunc esse —, sed extrema — di- tincta sint.* Sic enim Acad. II, 39 dixit: *ante uideri aliquid, uam agamus, necesse st, eique, quod uisum sit, adsentiatur;* de I. D. III, 36: *quidquid est, quod sensum habeat, id necesse st entiat uoluptatem et dolorem, ad quem autem dolor ueniat, ad undem etiam i n t e r i t u m u e n i r e.* In editionibus hæc sic distin- uebantur: *ut natura expleatur.* (Bremius requirebat: *ut natura ua expl.*, quia hic finiri periodum putabat.) *Nihil enim prohibet — communis. Sed extrema — dispertita sunt — desiderat.* Sed *int* et *desideret* etiam Spir. Probarat Gzius, sed praua ratione. Totam autem hanc disputationem de simili omnium animantium ummo bono, non eodem, declaraui ad IV, 32.

omnium st natura communis) At nuper dixerat, *suam cuiusque esse.* Scilicet minus diligenter naturam, quo uocabulo supra et mox singularum animantium proprietatem significat, hic appellat commune id omnis uitæ principium, quo omne animal ad suam proprietatem (naturam) tenendam inpellitur. Parum subtiliter hæc dici, Bremius uiderat, qui adtendere solebat.

26. *ut in aliqua scientia uersentur*) Potestne quicquam aper- tius dici quam hoc? Omnes artes recte dici possunt in aliqua scientia uersari; hoc earum commune st. Itaque quom in dete- riorum codicum principe scriptum esset *uersetur*, idque in editio- nibus retentum, Man., Lbinus, Dan. (illi tacite in re eiusmodi)

autem suam cuiusque artis esse, sic commune animalium omnium secundum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit e natura, aliud boui, aliud homini, et tamen in omnibus summa communis, et quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, tuetur; in quibus uidemus, ea, quae gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quae ad uiuendum crescendumque ualeant, ut suo genere perueniant ad extremum; ut iam

commune animalium) *an. com.* C omnium) om. LC naturas esse) *n. esse* C e natura) *natura* LPROr. om. C iis) *his* L alit) *alet* E tuetur) *et tuetur* LPCR ut suo) *et suo* omnes, Or.

scripserant *uersentur*. Gzius contra, quom hoc ex Erl. adnotasset (et uidetur esse in Eξ; nam e solo χ alterum profertur), alterum tenuit et interpretatus est: "omnium artium dici potest aliquid esse commune, ita ut hoc commune uersetur in scientia aliqua." Et persuasit recentioribus. Multorum criticorum dici potest commune esse, ut in incredibili inscitia — dicamne *uersentur* an *uersetur*?

ut aliud equo sit e natura) id est, ad eius naturam aptum et adcommodatum siue secundum naturam. Sic dixit § 47: *hic status, qui st maxume e natura*, et III, 33: *status e natura absolute*, et II, 34 atque IV, 26 *e uirtute uiuere* (*κατ' ἀρετὴν ζῆν* Clem. Alex. Strom. II p. 179 Sylb., Diog. Laërt. VIII, 87 &c.), *e uirtute agere* IV, 35, *e natura uiuere* hic paullo post et III, 68; paullo autem insolentius IV, 15: *ea uita, quæ ex summo bono degitur*, hoc est, ita ut summum bonum in ea adsit. Quod ex Erl. dedi, a Gzio non adnotatum, non dubito, quin in omnibus melioribus codicibus fuerit; sed nemo adtendit. Et tamen quam absurdum st et per se et ad Latinas auris: *hoc* (*aliud*) *equo natura st* pro eo quod dicitur: *hæc equi natura*. Sed ex ipsarum naturarum diuersitate sequitur, ut diuersum sit *τὸ κατὰ φύσιν*. Paullo post: *alit, auget, tuetur* Gzius etiam e Spirensi; ceteri *et tuetur*. Dixi ad IV, 56.

ut suo genere &c.) Codices et editiones *et suo genere*. Atqui non illa, quæ efficiuntur et quæ ad uiuendum crescendumque ualent, ad extremum peruenire debent, sed ideo a stirpibus efficiuntur, ut hæ ipsæ ad extremum perueniant. Id Bremius sentiens scribi uolebat: *et ut suo* &c., probante Beiero ad Off. I p. 34. Sed *et* orationis structuram perturbat. Aliter Dau. temptarat, a

eat una conprehensione omnia conplecti non dubitannque dicere, omnem naturam esse seruatricem sui, ida habere propositum quasi finem et extremum, se ut

dubitantemque) *dubitemque* (E) ex mea conl. RC *dubitarem* L *dubitanter* Or. esse) om. P seruatricem) *cons.* COr.

itentia tamen aberrans. Una littera mutata erat. Klotzius ta- s in Quæstt. Tullianis p. 67 sqq., cui Otto adsentitur, sic codin scripturam tuetur, ut ex *quæ* in altero membro audiatur *qui*-t, hac sententia: *et quibus* &c. Primum in hoc genere struræ minus adcuratæ (de quo post alios dixi nuper quædam dictius in disputatione altera de locis quibusdam Iuuen. p. 11 et e specialioris significationis casu (genitiuo, datiuo, ablatiuo) ellegitur casus nominatiuos aut accusatiuos, interdum ex accuino nominatiuos (Sall. Iug. 105), ex nominatiuo ne accusatiuos idem nisi ubi casuum formæ non differunt (ut apud Cic. de it. II, 43: *quod et a Crasso tactum st et Aristoteles adiunxit*, id Uarr. R. R. I, 1, 7: *quæ non inerunt et quæres*), nedum cei illi casus, quorum propria significatio nota carere nullo modo est. Nam ex nomine propria aliqua nota insignito nomen sine nota erui potest, ex nomine ipso nota propria sumi non pot. Deinde ita auditur alius casus pronominis, si relicua oratiostructura, priorem aperte respuens, mutationis indicium facit; autem loqui: *quæ ualent et ueniunt*, ut sit: *quæ ualent et qui ueniunt*, uetat sermonis natura.

non dubitantemque dicere) hoc est, sine ulla dubitatione dicere; lem modo Cicero scripsit de Diuin. I, 125 (*quin etiam hoc non bitans dixerim*) et ad Fam. V, 16 (*hoc tamen non dubitans conmare possum*). Sic autem edidit Uictorius eumque sequens Daius et confirmant omnes Gzi codices, cui de aliquot saltem do, quod ipse id inprobat; nec de Erl. silentio confido. Hinc tamst, omissa una syllaba propter similitudinem et conpendium, *dubitemque*, quod editores ceteri tacite tenuerunt. Inepte in c expositione ueterum sententiarum subito Piso ex sua persona aeretur. Gzius soloecum putans *dubitantem*, dicendumque fuisse bitanti, substituit *non dubitanterque*. Quom *licet* non ad certam sonam referatur, infinitiuo ad significandum actionis modum essario accusatiuom addendum esse, Klotzius Quæstt. Tull. p. 70 ex eo Otto docent, et pueri probabiliter instituti scire debent. x *conseruatricem* ex ed. prima Man., Lbinus, ceteri. Alterum iocarat Dau. e Par. 1, 2, Mead., El., "aliisque" (Oxx. EUξχψ et sine omnibus codicibus).

custodiat quam in optumo sui generis statu; ut necesse sit, omnium rerum, quae natura uigeant, similem esse finem, non eundem. Ex quo intellegi debet, homini id esse in bonis ultumum, secundum naturam uiuere, quod ita interpretemur, uiuere ex hominis natura undique

quam in) *in qu.* Or. uigeant) *uel ingerat uigeant* B non) *et* B interpretemur) *interpretamur* C undique) om. L

quam in optumo) Goerenzius, nullum, ut ait, sensum in hac scriptura uidens, scripsit: *in quam optumo*, ut antea Cratander et Lbinus fecerant, non illi de sententia dubitantes, sed num inter *tam* uel *quam* et adiectiuom, cui particula adiuncta esset, recte præpositio interponeretur. Non dubitarant supra IV, 13: *quam multæ quamque de rebus uariis*, id est: *quamque uariis de rebus*; nec debebant. Nam eodem modo Cicero scripsit Uerr. IV, 96: *nequaquam ex tam ampla neque tam ex nobili ciuitate*, ubi duo codices et Lbinus contra præstantissumos: *ex tam nobili*, et V, 127: *tam in paucis uillis*, et ad Attic. III, 10, 2: *tam ex amplo statu, tam in bona caussa*, ubi ueteres editores hunc ordinem non tulerunt; item pro Cael. 12: *tam ex contrariis diuersisque — studiis cupiditatibusque conflatum*, Academ. II, 83: *uidete, quam in paruo lis sit.* Atque etiam in eodem libro § 68, ubi codices habent: *ut tamen in præcipitem locum non debeat se sapiens committere*, scribi debuit: *ut tam in præcipitem*, non, ut factum est: *ut tam præcipitem in locum.* Aliter *tam* ab adiectiuo separatur Brut. 40: *tam idem ornatus in dicendo &c.* Nec solus Cicero ita loquitur, sed Plaut. Bacch. III, 3, 16: *qui tam pro corrupto dicis caussam filii*, et Terentius Adelph. II, 4, 10: *Tam ob paruolam rem pæne e patria?* et Liuius VII, 8: *neque, tam uiris pares quæ superauerit res, facile dictu est.* (In XXIV, 42 uestigiis codicis Florentini magis inducor, ut Liuium scripsisse putem: *quom tam prosperæ res* quam: *quom tam res prosperæ*, quod Perizonio placebat pro edito: *iam res*).

quod ita interpretemur) Primam et breuissumam formulam, qua *Polemo* usus dicitur (IV, 14) et quam Stoici retinentes in unam aliquam partem inclinabant, Piso, id est Antiochus, interpretando ad Peripateticorum finem propius adcommodat. Nam in perfecta natura et nihil requirente et uirtus inest, quæ animi et rationis absolutio perfectioque definitur, et eorum, quæ secundum naturam sunt, usus non inpeditus, quibus duobus ille finis expletur. Uerba autem ipsa ducta sunt a *βίῳ τελείῳ*, qui apud Peripateticos

rfecta et nihil requirente. 27. Haec igitur nobis excanda sunt; sed si enodatius, uos ignoscetis. Huius im aetati et huic, nunc haec primum fortasse au-

27. Haec igitur — aetati) Non. p. 15. enim) om. Non. nunc haec) *nunc hic* . *hoc* cett., Or. (*nunc primum hoc* C)

memorando celebratur, non tamen ut ipse in summa ponatur, ut uirtuti adiungatur, quemadmodum facit ipse Cicero II, 38 *tius perfectione uitæ locupletatam*). Nota et et ipsa Aristotelis initio in Eth. Nicom. I, 7, 14 et 15: ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν βίῳ τελείῳ, et quæ hinc deriuatæ cum aliqua uarietate et adione apud alios sub eius et Peripateticorum nomine ponuntur, ut apud Diogen. V, 30: χρῆσις ἀρετῆς ἐν βίῳ τελείῳ, et apud bæum Ecl. Eth. p. 68 et 70 (χρῆσις ἀρετῆς τελείας ἐν προηγουμένοις et ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐν βίῳ τελείῳ προηγουμένη et ις ἀρετῆς τελείας ἐν βίῳ τελείῳ προηγουμένως) et p. 276 et (χρῆσις ἀρετῆς τελείας ἐν βίῳ τελείῳ προηγουμένη ἢ ζωῆς τελείας γεια κατ' ἀρετήν). Sed apud ipsum Aristotelem βίος τέλειος ad poris diuturnitatem refertur, eademque significatio ei subr apud Stobæum p. 71, ubi ἡ διάστασις τῆς χρήσεως τῶν ῶν est duratio (die Ausdehnung) huius usus, non, ut uer- sine ulla sententia, discrimen, et apertissume p. 280. Uerum ea, quom satis adpareret, Aristotelem bona externa et corporis us ex parte requirere (uid. quæ ascripsi ad § 12 et Eth. Nicoh. I, 8, 15-17) et ea instrumenti necessarii loco habere, postees partim aliquid, in quo eorum significatio esset, uitæ pere appellationi addebant, ut illud προηγουμένη aut ἐν προηγουις, quod Stobæus p. 72 addi dicit, ut significetur, τὴν χρῆσιν γαθοῖς γίγνεσθαι καὶ μὴ ἐν κακοῖς, et p. 280 ad τὰ κατὰ φύσιν ὰ refert, partim pro uita perfecta coumemorationem commoum substituebant, uelut apud Stobæum p. 268: ζῆν κατ' ἀρετὴν ὶ περὶ σῶμα καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀγαθοῖς ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλεί καὶ κυριωτάτοις et p. 278: χρῆσιν ἀρετῆς ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ποδιστον, partim in ipsa perfectæ uitæ appellatione illam siicationem inesse uolebant, uerborum natura non sane repunte, quo illa apud Stobæum p. 70 definitio spectare uidetur, ἡ εὐδαιμονία dicitur esse βίος καλὸς καὶ τέλειος προηγούμενος. chum saltem uitam perfectam sic enarrasse, ex Ciceronis locis rere uidetur.

27. *Huius enim ætati et huic* &c.) Miro speciali ætatis mensuperadditur copulatiue communis eiusdem hominis notatio), quod sentiens, opinor, Keraius duos homines significari uo-

dienti, seruire debemus. Ita prorsus, inquam. Etsi ea quidem, quae adhuc dixisti, quamuis ad aetatem recte isto modo dicerentur.

X. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum st. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum st, ut intellegamus, omne animal se ipsum diligere. Quod quamquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, conprehenditur*que* suis cuiusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere uelit, non audiatur), tamen, ne quid praetermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, adferendas puto. **28.** Etsi qui potest intellegi aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? Res enim

terminatione) *determ.* C se res) *r. s.* L ita hab.) *h. i.* L *ita se hab.* C (*se* bis) primum) *modo* C reapse) *re a se* L diligere) *diligi* E conprehenditurque) *que* om. omnes. ut) om. P ita) om. C 28. qui) *quid* EL *quidem* C

luit, prius L., deinde M. Ciceronem. Sed, ut omittam, M. Ciceronem de una ætatis conmemoratione respondere, neque ipsum pronomen sic ad diuersos trahi potest, neque, cur tum magis M. Cicero quam aut Q. aut Atticus intellegatur, adparet; et in Marcum omnium minume hoc cadit, qui præter ceteros harum disputationum peritus non iniuria inducitur (§ 6, 7, 76, 81 &c.). (Alius interpres Germanus: nach dem Alter dieses jungen Mannes, nämlich nach ihm, insofern er &c., inelegantissume, sed ut eum quoque hæsisse adpareat, quom ueniam tacendi non haberet.) Dicent, alterum quoque rem specialem significari, sed substantiuo Latino carentem, hac sententia: sein Alter und der Umstand, dass er &c. Sed orationis inconcinnitas neque tollitur neque minuitur; et hoc ipsum alterum propter ætatem accidit, de qua una respondetur. Itaque aut Cicero male scripsit aut ab eo positum erat: *huius enim ætati, nunc — audientis, seruire* &c., deinde, quom exclusa esset littera *s* (*audienti*), additum st: *et huic*. *Hæc*, id est, hanc totius disciplinæ expositionem, necessario Aldus nepos, Dau. et sic Gud. 2. *Hoc* unam aliquam rem aut dictum aliquod significaret.

Cap. X. *conprehenditurque*). Coniunctionem Crat., Lbiano, Gzius addiderunt; asyndeti figura in hac continuatione superioris sententiæ ne speciem quidem habet.

concurrent contrariae. Nam quom adpetitus ille animi aliquid ad se trahere coeperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus, quom id sua caussa faciet, et oderit se et simul diliget, quod fieri non potest. Necesseque est, si quis ipse sibi inimicus est, eum, quae bona sunt, mala putare, bona contra, quae mala, et, quae adpetenda, fugere et, quae fugienda, adpetere; quae sine dubio uitae st euersio. Neque enim, si non-

quom) *cur* E faciet) *faciat* R diliget) *diligit* E Necesseque st) om. *est* E *necesse est quod* P *nec. est eque* L *nec. est quidem* CROr. ipse sibi) *ipsi* s. E *s. ipsi* cett. est) om. E eum) *ea* LC adpetenda) add. *sunt* L adpetere) *petere* E uitae st) *uitæ sunt* omnes, Or.

. 28. *concurrent*) Codex Mor. *occurrent;* male Dan. e C. C. C. et Ox χ) *concurrerent.* Paullo post hæc uerba: *quom id sua caussa faciet*, non hanc habent sententiam: *si quando id &c.* (quasi aliquando non sua caussa id faciat, quo omnis disputatio euerteretur), sed semper id sua caussa fieri dicitur et ex eo concluditur. Manifesta st igitur in *quom* caussæ significatio; et tamen sequitur *faciet;* itaque, si nihil est mendi, ut *quoniam* scribendum sit, utendum ea excusatione in futuro tempore, cuius nullus est coniunctiuos modus, quam commemoraui in disputationis de formis quib. uerbi st. parte II p. 19; eadem opus esse uidetur ad Att. XII, 25: IS *DC exprimes ab Hermogene, quom præsertim necesse erit*, ubi *quom* mutari non potest propter *præsertim*.

Necesseque st) Hoc erui e uestigiis codicum (Pal. 6 *necesse st que, siquis*, Pal. 2 *necesse est æque*; Gzius in pluribus codicibus partim *necesse est quod* scribi ait, partim id ipsum, quod dedi). *Est*, quod exciderat, alieno loco restitutum erat. In eo, sed uolgo editur, quo spectet particula *quidem* aut quid eo inguatur, nemo dixerit; cfr. ad III, 28. Deinde erat *sibi ipsi*; mertit Gzius, Spir. et Erl. sequens. Scribendum esse *ipse* (ut ullo post *inimicus ipse sibi*, et mox: *ipsi sibi bellum indixissent* 30 *ipse se oderit*) uiderat Ernestius, cui Orellius paruit; nam postulat significatio odi in ipso illo, qui odio sit, sedem habentis te in hoc, qui restitutus est, ordine aliter umquam Ciceronem qui, recte ab aliis animaduersum st.

quæ sine dubio uitæ st euersio) Codices et editiones: *uitæ sunt euersio*, neque quisquam dubitationem mouit. Sed Latine non dicitur: *hæc sunt euersio*, neque ad hunc soloecismum defendendum usquam ualent pauci illi loci, in quibus scriptores retento neu-

cnam orationem: *hæc — est solatium, quo rejiciaris;* *tum potes, te iunge, illius* &c.). (De Liu. III, 38, q cum his Ruddimannus II p. 21 coniungit, ualde dubito, *mento* scribi debeat; sed *eum* saltem ad certum subst fertur, non, ut hoc loco *hæc*, ad generalem significatio gissume hinc remotos esse eos locos, in quibus pro prædicato sit, ut quom dicatur: *hoc tum Ueii fuere*, in mentem uenit *hi* ponere, addo propter Ramshorni Et si posset *hæc* neutro genere poni, tamen uerbum su non prædicato propius admotum sed inter duas præd quæ unam notionem continent (*uitæ euersio*), receptum ad prædicatum adcommodaretur, quom præsertim ho esset, subiectum pronomine generaliter notaretur. librarii ex *st*, scribendi rationem ignorantes, fecerint que id antiquom mendum aliquot locis sit (ut in cod. nis § 68 *morata sunt* et in Uaticano Philipp. V, 4 Opusc. Acad. p. 184. In oratt. II de leg. agr. 95 q scripsisset: *ex hac copia — primum illa capta st arrog* &c — *deinde ea luxuries, quæ* &c., in codicibus parti *st apta sunt*, partim *apta fuit*, deinde *nata sunt* aut *fu arrogantiam* dicitur ut *animos capere;* uerbum ad prius aptum *st*.)

aut, ut ille apud Terentium) Menedemus Heautonti Uerba ipsius Menedemi (act. I, 1, 95) a se referri Pis *ut ait ipse*. Non recte Orellius: *ut ait, ipse dum* &c. dum perturbatam esse orationem, Dauisius sensit; n (*aut, ut ille*), interposito exemplo, nihil sequitur, quod

e minus iniuriae suo nato facere (ut ait ipse), *dum iat miser*, inimicus ipse sibi putandus est. **29.** Sed alii lolore mouentur, alii cupiditate; iracundia etiam multi ecferuntur, et quom in mala scientes irruunt, tum se optume sibi consulere arbitrantur. Itaque dicunt nec dubitant:

Mihi sic usus est; tibi ut opus est facto, face.

Qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctis torqueri uellent, nec uero sese ipsi accusarent ob eam

nato) *nodo* E *gnato* Or. ipse sibi) *ipsi sibi* E *sibi* C est) om. E 29. irruunt) *ruunt* LC tum) *tamen* LPCR sibi) om. R usus est) *est usus* E face. Qui) *fac equi* E *face:* (*fac* LC) *uelut* (*uel* P) *qui* LPCROr. sibi) *si* E (*bellum sibi* L) accusarent) *accusari uellent* L

uidetur a Gzio et Ottone, qui uiti minumam partem perspexerunt. Deleto *ut* omnia recta erunt: *Neque enim, si — quærant, aut ille apud Terentium* &c. Pro alterius generis definitione cum exemplo (*aut, si qui laboribus se uexant, ut ille* &c.) ipsum exemplum Cicero substituit, et, quom duo essent subiecta (*neque enim illi, si qui — aut ille*), ad propius, ut sæpe, orationem adcommodauit: *inimicus* &c. (Dauisius *aut* tollebat, deinde scribi iubebat: *inimici ipsi sibi putandi sunt* (!), nec uidebat, Menedemum non ex eorum genere esse, qui exitium quærerent.)

29. *quom — irruunt, tum*) *tum ipsum, quom.* Sic recte Gzius etiam ex Spir. et Gud. 2; edebatur enim *tamen.* Pro *irruunt* etiam U$\chi\psi$ et Pall. præter 4 et quædam editiones ex prima *ruunt.* Quod sequitur: *dicunt nec dubitant* (dicere, id est, dicunt non dubitantes) inutiliter coniecturis temptatum et. Dicit sic apud Terentium Menedemus act. 1 sc. 1 u. 28.

Qui ipsi sibi bellum indixissent, — uellent) Postquam ostendit, hos, qui uolgo inimici ipsi sibi habeantur, non esse eiusmodi, significat condicionali oratione, quales illi futuri fuerint, si qui reapse sibi inimici essent sibique bellum indixissent. Ii noctis diesque torqueri uellent, nec se, ut Menedemus facit, accusarent &c. Sanauerunt hunc locum Erl. et Spirensis; nam de ceteris tacetur. Deteriores codices, addita uoce (— *face: uelut qui ipsi* &c.), sententiam prorsus pessum dederunt. Nisi forte hæc sententia st ac non inanis uerborum strepitus: "Hi non uere ipsi sibi inimici sunt; itaque (!) sic locuntur uelut qui ipsi sibi bellum indixissent" (id est, uelut qui ipsi sibi inimici essent; Piso dicit, eos sic loqui, ut adpareat, eos sibi consulere uelle) "et uelut qui se non accu-

caussam, quod se male suis rebus consuluisse dicerent. Eorum enim st haec querella, qui sibi cari sunt seseque diligunt. Quare, quotienscunque dicetur male quis de se mereri sibique inimicus esse atque hostis, uitam denique fugere, intellegatur, aliquam subesse eiusmodi caussam, ut ex eo ipso intellegi possit, sibi quemque esse carum. 30. Nec uero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit, sed illud quoque intellegendum st, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse. Tolletur enim adpetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores sumus, item in nobismet ipsis, quemadmodum adfecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse.

quod se) *quod sese* COr. suis rebus) *r. s.* C est hæc) *hæc est* C *hæc* P quis de se) *d. s. qu.* LPCROr. inimicus esse) *e. in.* LPCROr. 30. id satis est) *id satis* E *satis est id* LPCROr. quomodo) *quo* P si, ut) *sed ut* E iis) *his* L interest) *est* E sumus) *simus* omnes. item — simus) om. R simus) *sumus* E arbitrabimur) *arbitremur* C *arbitramur* L

sarent" (nam hæc omnia ad *uelut* referri necesse st; atqui hoc ipso Menedemum argui Piso dicit non esse sibi inimicum, quod se accuset). Multo alia. Gzius nescio quid offendit, sed nec uitium uidit, nec ueram scripturam se in suis codicibus habere intellexit. (Gud. 2 *uel quæ ipsi;* Bas. om. *qui;* Marsus *uelut etiam qui.*) Paullo post *sese* (ante *male*) et *rebus suis* et *hæc est* ex ed. prima ad pluris alias propagata erant; duo postrema correxit Gzius e codd. Tum *quis de se* (pro *de se quis*) etiam Spir., *inimicus esse* non adnotatum st.

30. *id satis est*) Sic, nescio unde, Man., Lbinus, Grut., et confirmatur ab Erl. recteque præponitur *id;* uid. § 19. Ceteræ fere editiones: *satis est id.* Gzius *id* deleuit, Bas. sequens. *Est* post *intellegendum* om. Spir. Prorsus Stoicorum et maxume Chrysippi ratione et uia disputandi Piso utitur, negans, naturam *ἀλλοτριῶσαι τὸ ζῷον ἑαυτῷ*, nec concedens, ut dicatur *μήτ' ἀλλοτριῶσαι μήτ' οἰκειῶσαι*, sed prorsus tenens, *οἰκειῶσαι αὐτὴν τὸ ζῷον ἑαυτῷ.* Uid. ad III, 16.

propensiores sumus) Sic recte Lbinus et Dau. (Oxx. tantum ex ξ adnotant *simus*). Coniunctiuos in hac coniunctione: *si, ut — simus, item — arbitrabimur* ferri nequit. Codicum quæ in his formis (*simus, sumus, sint, sunt*) fides sit, ostendunt Erl. Sp., Gud. 1,

XI. Atque etiam illud, si quis dicere uelit, perabdum sit, ita diligi a sese quemque, ut ea uis diliıdi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum um, qui sese diligat. Hoc quom in amicitiis, quom in ciis, quom in uirtutibus dicitur, quomodocunque dici-, intellegi tamen, quid dicatur, potest; in nobismet is autem *ne* intellegi quidem, *ut* propter aliam quamm rem, uerbi gratia propter uoluptatem, nos ames; propter nos enim illam, non propter eam nosmet os diligimus. 31. Quamquam quid est, quod magis spicuum sit, *quam* non modo carum sibi quemque,

perabsurdum) *abs.* E ipsum) *ipse* E Hoc quom) *hoc non* C in officiis — uirtut.) om. *in* P quomodocunque dicitur) om. R (*quoquomodocunque* E) l) *quicquid* R nobismet ipsis autem) *nobismet autem ipsis* PROr. *nobis ips.* LC ne) om. ELCR quidem) *quid* E ut) om. ELCR non propter) *pr.* E 31. quam) om. omnes, Or.

quibus soloece scribitur: *quemadmodum affecti sumus.* Secutus Gzius. Pro *item* duo codd. Gzi *ita;* uid. ad III, 48.

Cap. XI. *in nobismet ipsis autem* &c.) Sic Erl., Crat., Uictos. Ut R (*in nobismet autem ipsis*) Pal. 4, El., Par. 1 et 2 duo *aut*), Gud. uterque, Bas., modo satis editores adtenderint. m Gzius idem apud Crat. esse dicit, et ab his *met* confirmari, de Erl. (et Spir.) tacet. Manutius et deinceps ceteri ante ium ex editione prima: *in nobis autem ipsis.* Deinde in codice chetypo sic scriptum erat, *ne* et *ut* omissis: *intellegi quidem uid* Gud. 2, *quod* relicui Gzi, sed uides Erl., neque quicquam nificatur nisi *quidem;* uid. ad I, 39) *propter aliam caussam* &c. od Manutius tacite edidit, ita et a forma relicuae orationis *uidem — amemus*) et a superioribus (*intellegi tamen*) requiritur, dubitationem non habeat. (*Ut* Dau. ait esse in C. C. C. et Ball., de *ψ* (Ball.) negant Oxx.) Infeliciter Marsus: *intelligi quid test, quod propter* &c., e quo Gzius ecfecit (et sic apud Marnscribi narrat): *intellegi qui potest, quod* (!) *propter* &c. (Lbinus: *potest, ut propter* &c.) Qua ratione dicatur: *ne intellegi dem potest, ut — amemus,* dixi ad II, 6 (*qui probari potest,* &c.).

31. *Quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, quam modo* &c.) Exciderat *quam* in codice archetypo. Restituerunt nutius et Lbinus. Ceteri editores quasi sanissimum locum ta-

uerum etiam uehementer carum esse? quis est enim aut quotus quisque, cui, mors quom adpropinquet, non

— *refugiat timido sanguen atque exalbescat metu!*

quotusquisque — metu) Non. p. 224 (*quotusquisque est*) sanguen) sanguis codd., edd. uett.

citi prætereunt, Orellius etiam, adnotata et inprobata illa Manutii scriptura. Et tamen nemini eorum in mentem uenit credere, Latine pro his: *nihil est magis perspicuum quam solem lucere*, dici etiam posse: *nihil est magis perspicuum, solem lucere*; sed, ut sæpe, nemo adtendit ad orationis formam. (Wesenbergius et adtendit et recte iudicauit, is quoque sui similis.) Quamquam quod dico, nemini illud in mentem uenisse, non prorsus certum mihi est, neminem id defensurum. Neque enim longe ab hac similitudine remotum st et in eadem prauitate, quod in alio genere dicendi accidere uideo. Quom enim Cicero sæpe sic dicat: *Quid est aliud furere?* ut intellegatur: nisi hoc est, quod tu facis, alibi autem plene: *quid est aliud furere nisi falsa rerum specie semper ludi?* exorti sunt, qui defenderent, a Cicerone pro hoc posteriore dici etiam: *quid est aliud furere, falsa rerum specie semper ludi.* Putant autem sic eum dixisse Phil. II, 7, ubi si uera st codicum scriptura, manifestum st, *tollere* propter grauitatem orationis geminari et hanc esse sententiam: quid est aliud tollere e uita uitae societatem et amicorum conloquia, nisi hoc, quod tu facis, quom epistulas familiariter scriptas palam recitas? Deinde addunt locum corruptum ex orat. in Pison. 47, qui olim hanc habuit formam: *Quid est aliud furere* (nisi hoc quod tu fecisti)? *non cognoscere homines?* [*Grauius est*] *non cognoscere leges, non senatum, non ciuitatem. Cruentare corpus suum? Maior hæc est uitæ, famæ, salutis suæ uolneratio.* Quærit Cicero, in quo situs sit furor; ostendit, grauiora furoris indicia esse in iis, quæ Piso fecerit, quam in iis, quæ uolgo furorem arguere credantur. Conatur Orellius mutando addere III Philipp. 21, de Off. III, 55.

sanguen) Recte hanc formam a Uictorio aut Manutio e Nonio repositam esse (a Crat. in margine adnotatur addito Noni nomine), fidem facit, qui eundem uersum e Ciceronis Hortensio laudat, Priscianus col. 708 P. et ipse Cicero III de Orat. 218, ubi uidemus, hunc uersum ex eodem Enni Alcmæonis loco sumptum esse, ex quo alium libr. IV, 62 Cicero sumpserat. Codd. *sanguis* (Oxx. omnes, Gzi). Paullo post *naturam* ante *abhorrere*, excidit etiam in Pal. 4 et Gud. 2. Pro *quod item* uideri possit scribendum *quod idem* (ut III, 50; cfr. Gernhardus et Klotzius ad Lael. 14); eius-

si hoc quidem st in uitio, dissolutionem naturae tam lde perhorrescere (quod item st reprehendendum in lore); sed quia fere sic adficiuntur omnes, satis argu- enti st, ab interitu naturam abhorrere; idque quo ma- s quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur, hoc agis intellegendum st, haec ipsa nimia in quibusdam itura non fuisse, nisi quaedam essent modica natura. ec uero dico eorum metum mortis, qui, quia priuari se itae bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem ormidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore oriantur, idcirco mortem fugiant; in paruis enim saepe, ii nihil eorum cogitant, si quando iis ludentes mina-

quidem *quid* E Sed) *sic* E satis) om. E naturam) om. P quidam) *quia* E prehendantur) *reprehendatur* L hoc) *hic* E nimia) *minima* P non) om. C sent modica natura) *mod. nat. ess.* E saepe) om L eorum) *horum* L iis) ELPOr.

m enim rei magis quam eiusdem modi reprehensionem significat, nii horroris.

in paruis enim sæpe) Hoc quomodo dictum putarem, expo- i ad IV, 75. Lbinus *parui enim sæpe*, ut uolebat etiam Da- sius.

minamur, præcipitaturos alicunde) Non uidetur hoc recte aliter ellegi posse nisi hac sententia: *minamur, nos eos præcipitaturos eiecturos) esse*; nam ne præcipitaturos ipsos pueros intellega- us, ut intransitiuom uerbum sit, obstat minandi uerbum, quod rum, qui minatur, actionis significationem requirit. Quod au- m Handius (ad Wopk. p. 14) sic uerba ordinat: *si ludentes inamur, extimescunt præcipitaturos alicunde*, peruerse prorsus tionis significatio separatur a minandi uerbo et (addito etiam icunde) cum extimescendi coniungitur, quom hoc dici debeat, ad eciem periculi timorem oriri. Nec *extimesco præcipitaturum* pro quod est: *extimesco, ne quis me præcipitet*, Latine dicitur. Si tur locus recte scriptus est (nec ullum st mendi indicium ne- e, quæ alia scriptura esse potuerit, facile excogitatur), omissum ante infinitiuom pronomen eiusdem personæ, cuius uerbum ecedit, quod in hoc genere infinitiui conpositi apud Ciceronem raro fit, ut dubitationem habeat. Ex iis locis, quos olim mendatt. Tullian. p. 112) protuli, unum (ad Att. XVI, 11) codi- m indicia alio trahunt; alter (ad Att. X, 7) eiusmodi uerbum

mur, praecipitaturos alicunde, extimescunt. Quin etiam *ferae*, inquit Pacuuius,

quibus abest ad praecauendum intellegendi astutia,
iniecto terrore mortis *horrescunt*. **32.** Quis autem de ipso sapiente aliter existumat, quin, etiam quum decre-

alicunde) *aliunde* EPCR astutia) *astutiae* E iniecto) *sibi iniecto* LPCROr. horrescunt) *horrescente* E 32. quin, etiam) *qui etiam* ROr.

habet (*puto*), in quo multo insolentior ea omissio sit; et facillume excidere potuit *me*. Restat, qui nullum mendi indicium habeat, præter hunc locus in Uerr. II, 93, tum pro Cluent. 176: *De hoc Stratone — quæsituram esse dixit*, in quo tamen id est insoliti, quod additur *esse*. Recte enim (a Kruegero de adtractione p. 238 sq.) obseruatum st, rarissume id apud historicos, qui hoc genus frequentant, si umquam, addi (Liu. XXVIII, 23 et XLII, 10, 15; nam XLII, 21 aliam habet rationem). Sed quamuis hæc pauca sint exempla, non audeo tamen a Cicerone abiudicare id genus, quo Cæsar sæpe utitur et ante Terentius (Andr. II, 3, 27). In futuro condicionali (*dicturum fuisse*) pronomen omittit codex Uat. Philipp. VIII, 2.

feræ, inquit Pacuuius) Adparet, etiam hanc sententiam: *feræ… horrescunt* Pacuui esse; neque enim aliter recto loco positum esset *inquit*; et fidem facit *horrescendi* uerbum, quo Cicero et prosæ orationis scriptores fere abstinent, etsi Cicero 1 de R. P. 63 et Uarro (apud Nonium p. 423) *mare horrescere* dixerunt de colore et specie. Itaque nulla st caussa, cur *quibus* a uersu seiungatur. In uerbis *iniecto terrore mortis* Cicero Pacuui sententiam in breuius contraxisse uidetur; nec tamen ideo non recte ponitur *inquit Pacuuius*. qua forma Cicero tum demum utitur, si ipsa poëtarum uerba nihil inflexa ascribit (de Diuin. II, 127, Off. III, 85), quoniam et superiora, ubi illud intericitur, non mutauit et hic quoque tantum aliquid addidisse, sententiæ autem primariæ ipsa uerba (*feræ — horrescunt*) retinuisse uidetur. Uno et altero loco librarii recentissumorum codicum nudum poëtæ nomen addiderunt (Tusc. 1, 31, N. D. I, 13), hac forma (*inquit Pac.*) nusquam.

iniecto terrore mortis) *Sibi*, quod præponebatur, omittit etiam Spir., id est, meliores. Et loco inepto positum erat, nec recte dicitur: *iniecto sibi terrore horrescunt*, pro eo, quod est: *quom sit iis terror iniectus*. Ortum st ex mendo codicis archetypi *astutiae*.

32. *Quis — aliter existumat, quin*) Recte, significata contra-

ierit esse moriendum, tamen discessu a suis atque ipsa elinquenda luce moueatur? Maxume autem in hoc quiem genere uis est perspicua naturae, quom et mendicitatem multi perpetiantur, ut uiuant, et angantur adpro-

et mendic.) *etiam mend.* E   angantur adprop.) *agant ad appropinquatioem* E

ia sententia, quom ea tollatur, *quin* particula subicitur, ad quam psam *aliter* refertur, quemadmodum et supra Cicero locutus est V, 32 et similiter Tusc. V, 17: *alterum* (una ex duabus contrariis sententiis significatur) *dici non potest, quin &c.* et prorsus eoem modo Cæsar B. G. VII, 41: *nec iam aliter sentire — quin sese circumuallati uiderentur.* Illi autem Tusculanarum loco siile st, quod Uarro dicit IX de L. L. p. 129 Bip. *alterum non conceditur, quin ita dicatur* (hoc est, alterum, quod nos ponimus, on ita dici debere, non conceditur, sed ita dici posse defenditur). itque eandem caussam ex contrariæ sententiæ significatione neando sublata habet particula II de lege agrar. 19: *quod nemo minuit, nemo inmutauit, quin ii, qui populo agros essent adsignaturi, ante acciperent a populo beneficium quam darent,* et apud Tacitum Ann. XV, 44: *non decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur.* Et hic quidem (exceptis Tusculanarum et Uaronis locis, ubi poterat subici oratio infinita negans) aliter dici on poterat; sed omnino, quoniam in omni negatione tollenda uasi quædam recusatio tollitur, paullo longius serpit usus particulæ *quin* post uerba negatiua negando in contrarium uersa, tiam ubi infinitæ orationi proprius locus erat, ut post has formas rationis: *quis ignorat? negari non potest, non me fallit* (*fugit*), on *eo infitias, dissimulari non potest, non est obscurum;* exempla Cicerone, Liuio, Quinctiliano, Gellio conlegit Otto ad h. l. Quod apud Senecam legitur de Benef. VI, 7, 2: *quin nos non obliget, manifestius est,* sic coepit, quasi subiecturus: *non est dubium;* eademque ratione ponitur *non quæritur* apud Quinctil. IV, , 4. Addo, apud Ouidium Trist. V, 6, 27 pro eo, quod soloece cribitur: *Nec procul a uero st, quod uel pulsarit amicum,* scriendum esse cum tribus apud Merkelium codicibus: *quin uel pulsarit.* (Quod soloecum alterum dixi, eam caussam egi a. 1837 in admonitionibus de locis quib. gramm. Lat. p. 20.) Ut ad Ciceronem redeam, male Gzius et recentiores, eiecta uera scriptura, uam secuti erant, quæ ex ed. R. in alias quasdam (Mars., Crat.) propagata st, ex qua absurda sententia ecficitur, item de sapiente aestumari atque de infantibus et feris.

pinquatione mortis confecti homines senectute, et ea perferant, quae Philoctetam uidemus in fabulis: qui quom cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen uitam aucupio; *configebat tardus celeris, stans uolantis*, ut apud Attium st, pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat. **33.** De hominum genere aut omnino de animalium loquor, quom arborum et stirpium eadem paene natura sit? Siue enim, ut doctissumis uiris

aucupio) add. *sagittarum* LPCROr. celeris, stans) *caelo feras* L apud) om. L pennarumque) *pinn.* Or. corpori) *corporis* C 33. aut) om. E Siue enim) *siue* LPCR uiris) om. L

propagabat tamen uitam aucupio) Sic Erl. perspicue, nec dubito de Spir. Miro errore, sed ceterorum simili Gzius in utroque narrat esse *aucupio feras*. Deteriores codices et editiones: *aucupio sagittarum*, quod quid esset, Dauisius se ignorare fatebatur. Nam si quod est sagittarum aucupium, id eiusmodi st, ut sagittas capere studeamus, quomodo *uerborum aucupia* dicuntur, quom uerba aucupamur, et *delectationis*, quom delectationem. Suis autem uerbis (quorum similia leguntur de Inuent. I, 2: *sibi uictu fero uitam propagabant*) Cicero uniuerse ea significat, quæ apud Attium poëticis coloribus picta erant, deinde ipsa quædam Atti uerba acute dicta addit, ut adpareat, operam lusisse G. Hermannum, U. Cl., quom (Opusc. Acad. III, p. 121, de Aeschyli Philocteta) e corrupta præsertim scriptura hunc uersum ecficeret: *Uitam sagittarum aucupio propaginat.* Atti hunc locum expressum fuisse ad eorum similitudinem, quæ in Sophoclis Philoct. u. 164 sqq. leguntur, manifestum st.

Configebat tardus celeris, stans uolantis) Hæc etsi Atti sunt, tamen nonnihil esse deflexa a Cicerone, præter inperfectum uerbi tempus ostendit proxumus Atti uersus, qui in fragmento ueteris grammatici post Censorinum c. 14 seruatus est, a Cicerone inmutatus (*pro ueste pinnis membra textis contegit*). Quod autem Hermannus ab Attio scriptum putat: *configit tardus celeris, stans uolatilis*, neque *uolatilis*, quod non inusitatum erat uocabulum, Cicero mutasset, et multo acutius et rectius stanti uolantes contrarii sunt quam uolatiles. Poëtarum uersus, qui integri positi sunt, distinguere a prosa oratione, rectum st; eos, qui dissoluti a scriptoribus sunt, restituere uelle, lubricum, sæpe autem orationi scriptorum perniciosum.

33. *De hominum genere — natura sit?*) Recte Dau., Orellius,

isum st, maior aliqua caussa atque diuinior hanc uim ɔgenuit, siue hoc ita fit fortuito, uidemus ea, quae erra gignit, corticibus et radicibus ualida seruari, quod ontingit animalibus sensuum distributione et quadam onpactione membrorum. Qua quidem de re quamquam ıdsentior iis, qui haec omnia regi natura putant, quae,

fit) *sit* ECR fortuito) *fortuitu* ELOr. uidemus) *uideamus* omnes. quaun) om. L

lii interrogationem notarunt. Leniter enim Cicero quasi mirando e corrigit; atque propter negatiuam illam significationem, quæ ı huiusmodi interrogatione et in ironia inest, recte poni potest *ut omnino*, quemadmodum II, 55 et I Legg. 36, quos locos Hanius Tursell. I p. 539 cum aliis non similibus coniunxit ad singuırem significationem parum recte constituendam; quid enim simile abet illud ex hoc opere IV, 15: *omnibus aut* (si non omnibus, salum) *maxumis* aut illud, quo is utitur, *aut potius?* De Legg. I, 40 non orrigitur superius, sed, quod negando dictum erat, explicatur adfirmando; itaque, ut olim docui, necessario scribendum st *atque*. Hoc amen loco particulam tres Gzi codices omittunt (puto, Erl., Spir., ind. 2), ut possit aliquis legere *et omnino* et ἀποφαντικῶς hæc licta putare; uerum tum Cicero uix hac forma usus esset: *quom rborum* &c., sed hac: *quid? arborum nonne* &c. aut hac: *sed arborum* &c. Mox *enim* post *siue* Dau. addidit ex El. codice; conirmant etiam Spir. et Mor.

fit fortuito) *fortuitu* Gzius etiam e Spirensi; sed recte de hac uoce Handius disputauit Tursell. II p. 743, cuius iudicium antiquissumi codices confirmant, regius Tusculanarum (I, 99), Uaticanus Philippicarum, meliores librorum de officiis. Erlangensis codicis bonitas non antiquitate nec recta in huiusmodi rebus consuetudine censetur. Nemo *gratuitu* finxit. *Fit* Lbinus, Gruterus e Pal. 4, recentiores; *sit* etiam Gzi quattuor; (uid. ad IV, 30). Tum in codice archetypo fuit *uideamus* (uid. ad IV, 26); correxerunt Marsus, Lbinus, tum Gzius, Bas. et Gud. 1 auctoribus utens, modo recte uiderit; sed auctoritate nil opus est.

natura regi putant) et, ut II de N. D. 75 ait, *omnis res subiectas esse naturæ sentienti ab eaque omnia pulcherrume geri.* Itaque hæc eadem st, quam paullo ante *maiorem caussam atque diuiniorem* appellauit, prouidentia. Mox pro *possint* (quod Gzius ait ab "optumis suis" confirmari, sed redarguitur in Erl.) etiam Eξψ,

si natura neglegat, ipsa esse non possint, tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existument quod uelint, ac uel hoc intellegant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me; nihil enim hoc differt. Nam prius a se poterit quisque discedere quam adpetitum earum rerum, quae sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissumi philosophi initium summi boni a natura petiuerunt, et illum adpetitum rerum ad naturam adcommo-

possint) *possit* EPR dissentiunt) *sentiunt* P si quando) *si quid* E *si quam* P hominis) *hominem* P hoc differt) *differt* Or. a se pot.) *pot. a se* PC amittere) *committere* L ad naturam) *a natura* LCR

Bas., Gud. 1 habent *possit*, praue; neque enim naturæ necesse esse hæc tueri, sed his opus esse naturæ tutela, Piso dicit.

ac uel hoc intellegant) Id est: atque etiam, si ita maluerint, hoc modo rem sibi informent &c. *Intellego* enim eo modo positur, quo I, 17, III, 38. Ipsa hæc concessio, non admodum perspicuum st, quo spectet. Nam quom proxume de rebus inanimis dixisset, nunc hominem conmemorat. Deinde aduersarii non singularum rerum naturam aliquam esse negabant, ut de hominis natura dici nollent, sed communem ac diuiniorem, quæ per omnia permearet. Uidetur Piso hoc aduersariis permittere, ut, si quando ipse hominis naturam dixerit, ne cogantur de communi quodam fonte ac principio eius naturæ cum uniuersa rerum natura cohærentis cogitare, sed tantum de ui quadam, quæ seorsum a relicuo mundo hos in homine motus cieat. Aliter enim prorsus nihil aduersariis concedit. Atqui si hoc conceditur, ruit omnis disputatio; nisi enim aliquod est communis naturæ in rebus gignendis consilium, quæ, quo singulæ niti debeant, constituat, nihil est ulli rei propositum nec quicquam, quo ullius rei habitus æstumetur, maxumeque tollitur omne uirtutis initium rationisque illa absolutio, nihil uisuræ, quod ad se pertineat. Nimirum non licet huiusmodi quæstiones, qualis est hæc de fine bonorum, sic tractare, ut de relicuis philosophiæ locis, qui fundamenta contineant, nihil certi statuatur.

hoc differt) hominem dicere, ab illo altero, hominis naturam. Marsus, Crat., nescio quam auctoritatem sequentes, tum Gzius Bas. et Gud. 1 testans pronomen omiserunt, non necessario. Tum *poterit a se* Man. et ceteri ex ed. prima; inuertit Gzius, omnis suos codices sequens.

m ingeneratum putauerunt omnibus, quia continen- commendatione naturae, qua se ipsi diligunt.

.II. 34. Deinceps uidendum st, quoniam satis m st, sibi quemque natura esse carum, quae sit is natura. Id est enim, de quo quaerimus. At- ›rspicuum st, hominem e corpore animoque con-

ıeratum) *etiam ingen.* L quia) *qui* omnes, Or. 34. quemque natura) t. C

ıibus, *quia continentur)* Ex eo, quod inde ab initio capitis disputauit, ómne animal se ipsum diligere, confirmari di- ɔd capite nono exposuerat, communem omnium finem esse ım naturam uiuere. *Quia* scribendum esse, sensit Dauisius; ›ri scripti et editi: *omnibus*, *qui* &c. Uerum et ipsa hæc eneris conprehensio inepta st, quom nullos esse, qui non se :, ostenderit (debuit dici: *omnibus*, *quicunque sint*), et ne- › in illa sententia scribi debuit *contineantur*. Nunc caussam rationem obliquam addit. Nec id disputatum st, omnis, qui ant, naturalia adpetere, sed, ut dixi, illud, omnis se dili- x quo alterum consequitur. Paullo ante *ad naturam* editur Manutio, et confirmant mgo Crat., Mor., Gzi omnes (?) Gud. 2, qui duas uoces omittit; deteriores (Oxx.) *a*

p. XII, 34. *Atqui perspicuum st* &c.) Conparant, Ursinum .es, Aristotelis Politic. I, 2, 80: *Τὸ δὲ ζῷον πρῶτον συνέστη- ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δ' ἀρχόμε-* Uerum ibi peruagata hæc sententia ad longe aliam disputa- adcommodatur. Cicero secutus est Antiochum, cuius totam ıxpositionem a Uarrone adumbratam Augustinus in librum e Ciuit. dei c. 3 rettulit: *Primum, quia summum bonum in phia non arboris, non pecoris, non dei, sed hominis quæri- id sit ipse homo, quærendum putat* (Uarro, auctore Antiocho, ro suo et Ciceronis, ut ait Augustinus). *Sentit quippe, in tura duo esse quædam, corpus et animum, et horum quidem ı melius esse animam longeque præstabilius, omnino non du-* Deinde eandem sententiam persequitur longius, quæ tran- e nihil opus est. Apud Stobæum autem in ea parte, ubi ıte significaui Peripateticam sententiam Antiochio more nihi uideri, p. 256 hæc leguntur: *Εἰ γὰρ ὁ ἄνθρωπος δι' αἱρετός, καὶ τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου δι' αὑτὰ ἂν εἴη αἱρετά.*

stare, quom primae sint animi partes, secundae corporis. Deinde id quoque uidemus, et ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut et sensibus instructus sit et habeat praestantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quaedam uis rationis et cognitionis et scientiae uirtutumque omnium. Nam quae corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus conparandam et cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur. **35.** Corporis igitur nostri par-

secundæ) *sedere* E Deinde) *Denique* R id quoque) *qu. id* P *et id qu.* L uidemus) *uideamus* C et ita) *et id* P aliis — constitutum) om. E cognitionis) *cogitationis* L ab his) *ab iis* R

Μέρη δ' ἐστὶν ἀνθρώπου ὁλοσχερέστατα σῶμα καὶ ψυχή· ὥστε καὶ τὸ σῶμα δι' αὐτὸ ἂν εἴη αἱρετόν. Deinde p. 258: *Ὥστε, εἰ καὶ τὰ σωματικὰ τῶν ἀγαθῶν δέδεικται εἶναι αὐθαίρετα, καὶ τἀναντία τούτων κακὰ δι' αὐτὰ φευκτά, καὶ] τὰ τῆς ψυχῆς ἀναγκαῖον μέρη δὴ αὐθαίρετα ὑπάρχειν καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν καὶ τῆς ὅλης ψυχῆς.* (Cfr. § 37 et 38 apud Ciceronem.) *Τὴν γὰρ εἴσοδον ἡ ἀρετὴ λαβοῦσα, καθάπερ ἐπεδείξαμεν, ἀπὸ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν, καὶ* (hæc commodius abesset aut *εἶτα* scriberetur) *πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέψασα καὶ θεασαμένη, διότι καὶ αὐτὴ τῶν κατὰ φύσιν πολὺ μᾶλλον τῶν τοῦ σώματος ἀρετῶν, ᾠκειώθη πρὸς ἑαυτὴν ὡς πρὸς δι' αὐτὴν αἱρετήν, καὶ μᾶλλόν γε πρὸς ἑαυτὴν ἢ πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἀρετάς.* (In his postremis, quæ apud Ciceronem hac forma non exponuntur, sed insunt magna ex parte in iis, quæ c. 15 de uirtutis ortu et progressu dicuntur, mire Heerenius aberrat. Uerti sic debent: Uirtus, initio propter corporis et externis bona introducta, quom ad se ipsa oculos conuertit animaduertitque, se quoque in rebus naturalibus esse et magis etiam quam corporis commoda, sibi ipsa conciliatur tamquam per se expetendæ (ut se propter se expetendam statuat) et magis etiam sibi &c. Cfr. quæ Cicero dixit III, 21 et 22: *Est tamen ea* (uirtus) *secundum naturam* (*κατὰ φύσιν* et *τῶν κατὰ φύσιν*). Eandem, quæ hic instituitur, disputationem breuius significatam uidimus IV, 16 sqq.

quom primæ &c.) id est: *ita* (*tamen*) *ut primæ* &c. Eodem modo dixit § 40: *quom longe multumque præstet mens atque ratio.* Pluribus exemplis hunc particulæ usum declaraui in disputatione de oratt. de prouinc. cons. et pro Balbo I p. 8. Mox *et ante ita figuratum* Lbinus omisit, Dau. in *esse* mutari nolebat; uid. ad § 61.

tes totaque figura et forma et statura quam apta ad naturam sit, adparet; neque st dubium, quin frons, oculi, aures et relicuae partes quales propriae sint hominis, intellegatur. Sed certe opus est, ea ualere et uigere et naturalis motus ususque habere, ut nec absit quid eorum nec aegrum debilitatumue sit. Id enim natura desiderat. Est autem etiam actio quaedam corporis, quae motus et status naturae congruentis tenet; in quibus si peccetur distortione et deprauatione quadam ac motu statuue deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis aut non ante, sed retro, fugere plane se ipse et hominem

35. et relicuæ) *rel.* C sint) *sunt* omnes, Or. (*sunt propric* L) debilitatumue) *dubitatumue* E autem etiam) *enim* PC *et* L *etiam* ROr. ac motu) *aut otu* LPCR ingrediatur) *gradiatur* L

35. *quin frons — partes quales propriæ sint hominis, intellegatur*) Intellegi cogitando potest, qualis frons, quales oculi, quales aures propriæ sint hominis, et sic in ceteris partibus, ut non temere hæc, quæ habemus, nobis data esse uideantur, sed ea, quæ nobis apta essent et ad naturam adcommodata, electa esse. Significat enim Piso, ad uniuersum hominis habitum singula apta esse. Edebatur *sunt.* Sed nec *frons intellegitur* nec *frons, qualis propria st hominis.* Nec soloecismo hoc caret: *frons — relicuæ partes — intellegitur,* quem frustra Gzius excusare conatur. Lbinus in curis secundis: "Fortasse *sint;*" et probauit A. Matthiæus. Gesenius, mendo animaduerso, non recte scribi noluit: *quam — sint;* nam nec *quam propriæ,* sed *quam aptæ* dici tum debuit et *hæc frons, hi oculi* (quos nunc habemus), et otiosa circumlocutione Cicero usus esset.

Est autem etiam actio) Sic Erl., Spir., Mor. (errat Orellius); quam sit aptum et rectum, declaratum st ad I, 61, ubi addere poteram I, 16 et II, 113. Quom ederetur: *Est enim actio* (etiam apud Crat., Uict., Man., Lbinum), Man. in altera editione scripsit *est etiam actio*, et sic Gruterus ceterique cum Pal. 2, 5, El., ead., Eξ, mgine Crat. Gzius *enim* e Gud. 2 enotauit. Mox *ac motu* pro *aut motu* Gzius ex omnibus (?) suis, excepto Gud. 2.

non ante, sed retro) Notabiliter *ante* dixit, quod Plautus et Terentius *prorsus* siue *prorsum ire* aut *cedere*; nec scio, quis praeterea sic dixerit; nam apud Uirg. Georg. III, 552 *ante est* ... Simile st apud Plinium in Hist. N. XI, 102: *priora genua post curuantur, posteriora in priorem partem;* paullo post di-

exuens ex homine naturam odisse uideatur. Qu rem etiam sessiones quaedam et flexi fractique quales proteruorum hominum aut mollium esse contra naturam sunt, ut, etiam si animi uitio id tamen in corpore inmutari hominis natura uideatu Itaque e contrario moderati aequabilesque habitu ctiones usus que corporis apti esse ad naturam u Iam uero animus non esse solum, sed etiam c modi debet esse, ut et omnis partis suas habeat mis, et de uirtutibus nulla desit. Atque in sens sua cuiusque uirtus, ut ne quid inpediat, quo mi sensus quisque munere fungatur in iis rebus expediteque percipiendis, quae subiectae sunt s XIII. Animi autem et eius animi partis, quae est, quaeque mens nominatur, plures sunt uirtu duo prima genera, unum earum, quae inger

exuens) transp. post *homine* LPCR, ante *hominem* Or. etiam) *etiam* C quædam) om. C animi) *cum* L inmutari) *mutari* E 36. LPCROr. cuiusdam) *cuius* E debet esse) *e. d.* ROr. suas) e Atque) *Atqui* om^{n}es (E silentio) Or. ut ne) *ne* E iis) *his* L p *percipiendum* P partis) *parti* E est) *est et* L

cit *in posteriora*, § 101 autem: *quæ animal generant, genu* (in priorem partem) *flectunt.* Paullo post *hom. exuens* dedi ex Erl. Gzius tamquam ex eo et Spir. dedit: *ex ex hom.*

36. *apti esse*) Sic etiam Spir., Mor., El., et recte Wesenbergius ad Sestianam p. 16; nam in unius notionis adiectiuom ad extremam adcommodatur.

omnis partis suas) *Suas* omiserunt Uict. et Grute Pal. 4 auctore. Rouocauit Dau. e Par. 2, 3, Mead., Ball. (Oxx. EUχ nominant, non ξψ!), Gzius e Spir., Erl. (? Bas. (*Esse debet* Crat., Gzius, alii, *debet esse* Grut., I *atque* secutus sum Gzi testimonium, qui sic in Spir. et ait et inprobat. Progreditur oratio explicando (*Ac p animis*).

Cap. XIII. *sed duo prima genera*) Eandem rem Acad. I, 20 significans ait in animo a ueteribus ca laud *quæ essent ad conprehendendam ingeniis uirtutem idonea, iis in naturam et mores diuisa esse.* Adparet enim, natura

suapte natura appellanturque non uoluntariae, alterum earum, quae, in uoluntate positae, magis proprio nomine

suapte) *sua parte* R alterum) add. *autem* P

gnificari, quæ hic *suapte natura* (id est, ipsa singulorum hominum natura et sua sponte) *ingenerari* dicuntur. Exponitur diuisio (Aristotelis) Magnis Moralibus I c. 5, quo loco Morelius usus st (nam in Eth. Nicom. I, 13 extr. breuissume diuisio τῶν διανοητικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν significatur): Ἔστι δὲ ἡ ψυχή, ὥς φαμεν, εἰς δύο μέρη διῃρημένη, εἴς τε λόγον ἔχον καὶ ἄλογον. Ἐν μὲν ἐφ δὴ τῷ λόγον ἔχοντι ἐγγίνεται φρόνησις, ἀγχίνοια, σοφία, εὐμάθεια, νήμη καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐν δὲ τῷ ἀλόγῳ αὗται αἱ ἀρεταὶ λεγόμεναι, ωφροσύνη, δικαιοσύνη, ἀνδρεία, ὅσαι ἄλλαι τοῦ ἤθους δοκοῦσιν ἐπαιταὶ εἶναι. Κατὰ γὰρ ταύτας ἐπαινετοὶ λεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς τοῦ τὸν γον ἔχοντος οὐδεὶς ἐπαινεῖται. Sed quod hic aperte et neglegenr hæ uirtutes ἐν τῷ ἀλόγῳ ponuntur, apud Stobæum p. 291 causs περὶ τὸ ἄλογον γίγνεσθαι dicuntur. Nam μέτα λόγου τὰς ἠθικὰς ετὰς εἶναι, Aristoteles docebat (Eth. Nicom. I, 13, 18 et VI, 13). in Magnis Moralibus et apud Stobæum φρόνησις et σοφία in iore genere ponuntur, apud Ciceronem autem *prudentia* in alro; et ipse Aristoteles satis confirmat, τὴν φρόνησιν neque ab hica uirtute posse seiungi neque sine nostra uoluntate et laudali studio ingenerari (Ethic. Nicom. VI, 6, 4, VI, 13, 6 &c.). ique diuisionem in libris Aristotelis et ueteris familiæ Aristote: minus diligenter expositam (et notum st, Aristotelem in his æstionibus ethicis non summam subtilitatem secutum esse) is, em Cicero ducem habet, sic expoliuit et mutauit, ut in priore nere sola ingeni bona a natura data (*naturam*) poneret et altea genus prorsus rationale faceret (cfr. § 38: *propterea quod ex tione gignuntur*). Hæserat hic Lambinus, cui Dauisius non satis posdit.

alterum earum) Dau. e Par. 1 (P) et El. interposuit *autem*. ius, etsi inprobat, scribit, "e suis nescire *autem* Bas. et Mon., t. E et ξ;" putes ceteros habere; sed in E et ξ, ut in nostro L, hic omitti notatur *autem* (quod in editione ipsa non erat nec in codice Oxon.), sed infra (*Alterum autem genus* &c.). Proxuma ba sic intellegi posse puto: magis proprium habent id nomen, d habent (*uirtutes*), ut necesse non sit cum Dauisio scribi e: *magis proprie eo nomine* aut cum Schuetzio: *magis prop. l. uirtutes;* durius tamen dicitur; aliter enim II, 7 in uerbis s *appellaretur* auditur *sapiens*.

appellari solent, quarum st excellens in animorum laude praestantia. Prioris generis est docilitas, memoria; quae fere omnia appellantur uno ingeni nomine, easque uirtutes qui habent, ingeniosi uocantur. Alterum autem genus est magnarum uerarumque uirtutum, quas appellamus uoluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam et relicuas eiusdem generis.

Et summatim quidem haec erant de corpore animoque dicenda, quibus quasi informatum st, quid hominis natura postulet. 37. Ex quo perspicuum st, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque et in animo et in corpore perfecta uelimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in iis esse ad bene uiuendum momenta maxuma. Nam cui proposita sit conseruatio sui, necesse st huic partis quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint et magis in suo genere laudabiles. Ea enim uita expetitur, quae sit animi corporisque expleta uirtutibus, in eoque summum bonum poni necesse st, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetenda-

in animorum) *maiorum* E memoria) *memoriaque* L autem) om. L quas appellamus) *qua appellans* E ut) *et* ELR eiusdem gen.) *g. e.* E quid) *quod* omnes, Or. postulet) *postulat* R 37. et in animo) *et animo* E *in an.* L in corpore) *corp.* EL iis) *his* EL momenta) om. E sit) *est* R

quid hominis natura postulet) *Quid* pro *quod* scribi Bremius iussit; flagitat et uerbi modus et sententia; nam quaerendo intellectum aut saltem adumbratum esse dicitur, quid sit. Uid. ad I, 18.

37. *et in animo et in corpore*) Praepositio utraque excidit etiam in Spir. Longe aliud est, omnia (omnis res) animo et corpore perfecta esse. Mox Gzius et recentiores e tribus codicibus et ueteribus quibusdam editionibus *et in his*; et tamen praecedit: *ea*. Ex huiusmodi saltem locis intellegi debebat, quam nulla esset codicum in illo casu (*his*) auctoritas. Sed Gzius ne id quidem intellexit, *ea* esse animum et corpus. Paullo post quod post *uitae* appellationem sequitur *in eoque*, neutro genere, de eo dixi ad III, 21. In omni autem hoc loco conclusionem argumenti saepius quasi in eundem orbem reuolui et copia quadam uerborum implicari, perspicuum st.

a sit extremum. Quo cognito, dubitari non potest, n, quom ipsi homines sibi sint per se et sua sponte i, partes quoque et corporis et animi et earum ren, quae sunt in utriusque motu et statu, sua caritate antur et per se ipsae adpetantur. 38. Quibus exposifacilis est coniectura, ea maxume esse adpetenda ex stris, quae plurumum habent dignitatis, ut optumae usque partis, quae per se expetatur, uirtus sit expeda maxume. Ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti eponatur, animique uirtutes non uoluntarias uincant tutes uoluntariae, quae quidem proprie uirtutes appeltur multumque excellunt, propterea quod ex ratione gnuntur, qua nihil est in homine diuinius. Etenim nium rerum, quas et creat natura et tuetur, quae aut e animo sunt aut *non* multo secus, earum summum

sua caritate) *sua e car.* E 38. ex) *a* E animi uirtus) *animi* R tuetur) P sunt) *sint* omnes, Or. non) om. omnes. earum) *eorum* omnes.

et earum rerum) Rectius, opinor, Cicero dixisset: *et eæ res.* n animi et corporis et partes et adfectiones (*quæ sunt in motu tatu*) caræ sunt; adfectionum partes non apte dicuntur. Illo lo Stobæus p. 218: φίλον γὰρ εἶναι ἡμῶν τὸ σῶμα, φίλην δὲ τὴν ῆν, φίλα δὲ τὰ τούτων μέρη, καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐνεργείας n τῶν δυναμέων). Mox Gzius in Erl. et Spir. ait esse *sua et tate.* Etiamsi *et sua* scriptum esset, nihilo magis probanda t hæc unius notionis in duas distractio.

38. *quæ plurumum habent dignitatis*) Melius meo iudicio Ci- posuisset, quod Ernestius requirebat, *habeant.* Post enim den definietur, quid plurumum dignitatis habeat; hic generalis o iucluditur in sententiam infinitam. Sed Cicero cogitando æ rei notionem præcepit.

quæ aut sine animo sunt &c.) In aperta hac generis definitione n distinguuntur arbores stirpesque et bestiæ ab homine, in quo ma animi st), quom nulla extrinsecus caussa modi mutandi deret, coniunctiuom (*sint*) ferendum non esse, recte Ernestius cauit. (Gzius *quæ* uolt esse *licet eæ*, quasi, *quamuis* animum habeant, *tamen* in animo summum bonum non habeant!) d dubium st, potueritne Cicero, quom commune *rerum* nomen isset, transire in demonstratiua sententia ad neutrum genus

bonum in corpore st; ut non inscite illud dictum uideatur in sue, animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret. XIV. Sunt autem bestiae quaedam, in quibus

non inscite — putresceret) Non. p. 161. animum — datum) *animam — datam* Or. putresceret) *putisceret* Non. Or.

pronominis; nam in codice archetypo fuisse *eorum*, ostendunt etiam codices Oxx. (Eξχ) et editiones ueteres (Crat., Manut.), etsi de aliorum codicibus tacetur. Fieri potest, ut neutrum posuerit, tamquam si hac forma usus esset: *ex rebus a natura creatis omnia ea* &c., non hac: *omnes res a natura creatæ, quæ* &c. In codice archetypo omissum fuisse *non* ante *multo*, ostendunt et Pall. (præter 6) et Oxx. (EUψχ) et editiones ueteres (Crat., Uict.); addidit Manutius (de Marso non confido Hertelio).

dictum uideatur) a Chrysippo, si Ciceroni credimus, de N. D. II, 160; Stoicis quibusdam tribuit Plutarchus in Quæstt. Conuiual. V, 10, 3 p. 685 C, Cleanthi Clem. Alex. Strom. VII p. 301 Sylb.

animum — datum) Lbinus *animam datam*, et secuti sunt post Gruterum fere recentiores; Gzius (et Or.) e Nonio sumptum narrat, quod ne quis crederet, ipse Lambinus cauerat. Non spernendam fuisse coniunctam codicum et Noni auctoritatem, Dauisius intellexit, quamquam non satis subtiliter disputauit. Quom enim in Græco dicto ψυχή nominaretur, recte Latini plerumque in eo reddendo *animam* nominarunt, hoc significantes, suem ab inanimorum genere separatam et in eorum positam, quæ uiuerent et animam ducerent, ut ipse Cicero de N. D., Uarro de R. R. II, 4, Plinius H. N. VIII, 77. Sed in hac disputatione, quom de animi et corporis discrimine et utriusque bonis agatur, quomque significatum sit, quædam animalia non multo secus esse ac si sine animo sint (ex quo tamen simul, ea animum habere, significatur), necessario *animus* etiam in sue nominatur, negaturque, huius pecudis bonum in *animo* esse posse; *animæ* bona nulla cogitari poterant. *Animos* *bestiarum* (die *Thierseelen*) et Tusc. I, 80 Cicero appellauit et hic paullo post, in bestiis animorum motus esse dicens; nec quicquam obstabat, quo minus sic diceretur, modo in cogitando ea se notis obtulisset.

putresceret) Nonius: *Putidum, non putrem sed odoris mali. M. Tullius de fin. bon. et mal. lib. V: Non inscite — ne putisceret.* Eam scripturam inde a Lbino secuntur, Dauisio excepto. Adparet, in sue non malum odorem caueri, sed ne caro corrumpatur (σήπηται); itaque si uera esset distinctio a grammatico minime prudenti in adiectiuo constituta sed uerbi exemplo confirmata, et

t aliquid simile uirtutis, ut in leonibus, ut in cani-

liquid) *aliquod* R ut in canibus) *in can.* LROr.

l uerbum etiam pertineret, hic alteri uerbo soli locus esset. maius pondus in eo st, quod et in hoc dicto in libro II de). et in Theodori Cyrenæi uerbis (τί Θεοδώρῳ μέλει, πότερον γῆς ἢ ὑπὸ γῆς σήπεται;) in Tusc. II, 102 optumi codices (illic Moseri et alii, hic regius et Gud. 1) *putesco*, non *putresco* nt. Mihi de hac re sit statuendum uidetur, in adiectiuis r et *putidus* initio, quemadmodum in *ruber* et *rubidus*, eandem ificationem radicis (*put*, πύθω) fuisse, cum tali fortasse, ut a omnibus linguis, discrimine, ut alia res consuetudo potius is, alias putidas appellaret, nec tamen certa regula; nam na- parietesque putida dicta uidemus: quom autem *putidus* trans- dici coeptum esset, alterum fere solum, quod de corporibus retur, relictum esse (quamquam *putidam carnem* Cicero dixit), i iis latius propagatum ad eas res, quæ terendo facile minueren- Sed quom litera *r* extra radicem esset, ut *rubeo*, sic *puteo* ebatur et *putesco*, quorum illud de foetore dicitur; nam status σηπεδόνος in sermone exculto uno uerbo non significatur. An- issumi tamen, quasi in *puter* extrema littera radicis pars esset, *eo* dixerunt, quod usus non tenuit; *putrefacio* autem adiecti- i commendauit quasi *putrem facio*, etsi *putefacio* primæ origini us erat; natumque etiam *putridum*, quod a *putri* differre non tur nisi usu rariore. Sic illud etiam, quod *putesco* erat, po- ia *putresco* transiit, idque etiam de iis dictum st, quæ putria ellantur, non putida, ut de solo apud Columellam. Horatius im maluerit, codices (Sat. II, 3, 119 et 194) in incerto relin- nt; Ciceronem et antiquiores (propter codices in duobus alte- locis Ciceronis et Nonium in hoc loco, tum propter Catonis et ronis locos, modo a codicibus firmi sint) *putesco* semper dixisse itatuo, ut hic tamen codices deserere non audeam. *Putisco* d Nonium sic scribitur, ut alibi *delitisco, lucisco, obmutiscere* in quissumis quibusdam Ciceronis et Terenti codicibus.

Cap. XIV. *ut in leonibus* &c.) In codice archetypo erat: *ut in ibus, ut in canibus, in equis*, quod Uictorius tenuit. Librarii ci deteriorum codicum (Mead., Eξ, Gud. 2, Bas., Mon.) alte- *ut* sustulerunt, quos Crat. et Gzius secuti sunt (et dixit Ci- IV, 37: *ut in equis, in canibus*, sed in duobus); contra editio ia et ex ea Man. et alii *ut* addiderunt tertio loco contra codd. l., Dau., EUξχ, Gzi), recte, ut uidetur; III, 51: *ut in ualetu-*, *ut in integritate sensuum, ut in doloris uacuitate.* Paullo

bus, *ut* in equis, in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam uidemus. In homine autem summa omnis animi st, et in animo rationis, ex qua uirtus est, quae rationis absolutio definitur, quam etiam atque etiam explicandam putant.

39. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam et perfectio st non dissimilis animantium. Itaque et uiuere uitem et mori dicimus, arboremque et nouellam et uetulam et uigere et senescere. Ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis et apta quaedam ad naturam putare et aliena, earumque augendarum et alendarum quandam cultricem esse, quae sit scientia atque ars agricolarum, quae circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possint

ut in equis) *in e.* ELPROr. quosdam) *aliquos* C quam) *que* P 39. uetulam) add. *dicimus* E animantibus) *animalibus* E putare) *aptare* PR *amputareque* C *reseruare amputareque* L circumcidat) *circumdat* E adminiculetur, *adminiculet* E possint) *possit* omnes.

post Dau. e Par. 1 et 3: *quæ — explicanda putant.* In uirtutis, ad quam ascendendo peruentum st, explicatione omnem operam conlocandam Peripatetici putant.

39. *ad naturam putare*) Sic Erl., Spir., El., mgo Crat. (Morelius non codicem appellat, sed "alios"), restituitque Gzius post Lbinum, qui se codices secutum profitetur. Hinc repetitione litterarum factum st *ad naturam amputare*, et, addita particula, *amputareque* (in Pall. præter 4, Dauisianis, Oxx., Gud. 1, Mon.), alia autem correctione *aptare*, quod habet Pal. 4, Uict., tum editiones post hunc pleræque, editoribus inprobantibus. Quod ex *ad naturam* ad *aliena* intellegitur *ab ea*, notam habet figuram et breuitatem. A. Matthiæus conparat III, 49, ubi ex *ad quas* ad *continere* auditur tantum *eas*. Paullo ante codex Mor. *et uiuere et uigere et mori.*

adminiculetur) Propter cod. Erlangensem in suspicionem hæc uerbi deponentis forma uenit a librariis orta esse, ut *lacrumari* in Uerrem V, 121 (cfr. opusc. nostra acad. p. 372); nam Uarro et ceteri *adminiculo.* Quod tamen in uerbis intransitiuis primæ coniugationis, quæ a nominibus ducuntur, tam-usitata st illa forma, mutare non ausus sum, quom de ceteris melioribus codicibus non

e; ut ipsae uites, si loqui possint, ita se tractandas endasque esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam etur, ut de uite potissumum loquar, est id extrinsecus. ipsa enim parum magna uis inest, ut quam optume habere possit, si nulla cultura adhibeatur. 40. At ero si ad uitem sensus adcesserit, ut adpetitum quenm habeat et per se ipsa moueatur, quid facturam pus? An ea, quae per uinitorem antea consequebatur, er se ipsa curabit? Sed uidesne adcessuram ei curam, t sensus quoque suos eorumque omnem adpetitum et

ut) om. C possint) possent LPCR uite) uiti E id) om. E inest) est PCROr. 40. ipsa) ipsam omnes, Or. antea) ante E per se) et per se PL a) ipsam PLCROr. omnem) omnium LPCROr.

astaret. Deinde *possint ire* Dauisium sequens Ernestius scripsit; m si natura arborum pro arboribus diceretur (quod ipsum inmmode fieret, quom significaretur arbores anquirere, quæ sibi e tura essent), necessario scribendum erat *feratur*. (Ad *artem agrilarum* hoc referre soli Gzio in mentem uenire poterat; quid est m, artem sibi adminiculari, ut ars possit ire, quo natura eam rat?) Paullo post *possent* pro *possint*, repugnante *fateantur*, uisi codices (Parr., El., Mead., C. C. C.) editionesque ueteres rat., Uict.). Correxit Manutius; Grut. et Gzius tacite secuntur; Oxx. nihil discrepantiæ ad *possint* notari miror. Postremo *inest* uno Erl. posui.

40. *et per se ipsa moueatur*) Ex uerbo littera *m* adhæsit onomini in codice archetypo; paullo post (*per se ipsa curabit*) ntum in deterioribus codicibus *ipsam* ad *se* adcommodatum esse lgari mendo, Erlangensis ostendit. Priore loco recte scripserant le a Cratandro; mendum reduxit Gzius (ex omnibus suis codius, ξχ); altero soli Crat. et Ernestius uerum secuti erant; (hic oque omnis suos Gzius testatur, sua illa fide). Ipsa uitis sentiens per mouetur. Interrogatio hæc: *An — curabit?* sic subicitur superi, ut Piso suspicando præcipiat id, quod responderi necesse sit, adfirmet, de quo genere dixi in epist. ad Orell. p. 77 et in monitionibus de locis quib. gramm. Lat. p. 19; neque enim adius (Tursell. I p. 315 et 353) prorsus mihi satisfacit.

eorumque omnem adpetitum) Sic etiam Spir., mgo Crat., Mor. o *omnium*. Tum *adiuncta ei membra* etiam Spir. Editiones, cepta Ottonis, deteriores codices secuntur, nisi quod Gzius, quod Gud. 1 et Bas. erat: *ei membra sint adiuncta*, deleuit *membra*,

si qua sint adiuncta ei membra, tueatur? Sic ad illa, quae semper habuit, iunget ea, quae postea adcesserint, nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat, sed uolet secundum eam naturam, quae postea ei adiuncta st, uiuere. Ita similis erit ei finis boni, atque antea fuerat, neque idem tamen; non enim iam stirpis bonum quaeret, sed animalis. Quid? si non sensus modo

sint) *sunt* LC adiuncta ei membra) *ei m. adi.* LPCOr. om. *adiuncta* R iunget) *iungit* LC *iungat* R eam) *eius* E st) *sit* omnes, Or. ei) *et* EPCR om. L atque) *et* P Quid? si) *quod si* LPCROr. non sensus modo) *modo sensus non* E modo ei) *ei m.* R

propter instabilem sedem suspectum, non inprobante Orellio. Id genus argumenti quale sit in huiusmodi locis, ubi uerborum et participiorum positus leuiter mutatur, scire debet, qui per decem capita librorum scripturas perlustrarit, quamquam in uocibus *ei membra* ordo constat, in *adiuncta* uariat. Sed post *sensus* necessario definite *membra* conmemorantur, non infinite, *si quæ*; debebat saltem addi *alia*. Gud. 2 *sunt*, quod quamquam huic obliquæ orationi uehementissume repugnat, ex ed. prima ad alias quasdam propagatum st. Contra paullo post, ubi recta oratione Piso loquitur (*habebit — uolet*), necessario dicitur *adiuncta st*; fingit enim ipse, adiunctam esse (ut ante dixit: *quæ habuit*), non spem et sententiam arboris significat; itaque sic scripsi, correcto eo errore, de quo dixi ad III, 58.

erit ei finis) Sic Gzius correxit, quod in codice archetypo erat: *erit et finis*; est enim mendum peruagatum (cfr. § 69). Man. et Lbinus *et* delerant, nec Oxx. adnotant nisi ex ξχ. (Dau. tamquam e C. C. C., id est ξ, edidit: *Ita et sim. erit finis.*) Mire Handius in Tursell. II p. 514 *et* eodem modo accipi uolt, quo in conparando dicamus *sic et hoc* pro *etiam*. Primum saltem sic scribi debuit: *Ita et finis* &c., deinde sic hoc diceretur, tamquam si de alia re ante dictum esset; atqui præcessit: *nec eundem habebit finem* &c. Debemus, opinor, apices sic defendere, ut aliquam tamen sententiæ et sermonis rationem ducamus.

Quid? si non sensus &c.) Uiuidiorem hanc orationis formam in ascensu ad maius, quam etiam e Spir. Gzius posuit, quamquam exiguum st in hac re codicum momentum (cfr. § 47), cur tamen Orellius a loci sententia alienam dicat, non uideo; commendat eam subiecta cum uehementia quadam interrogatio; cfr. II, 79; de Diuin. II, 83: *Quid, quod — utuntur? Non necesse st* &c.?

ei sit datus, uerum etiam animus hominis? non necesse st, et illa pristina manere, ut tuenda sint, et haec multo esse cariora, quae adcesserint, animique optumam quamque partem carissumam, in eaque expletione naturae summi boni finem consistere, quom longe multumque praestet mens atque ratio? † Sicque extremum omnium

sit datus) *d. s.* E   etiam animus) *animus est etiam animus* E *etiam animus, et animus* Or.   ut tuenda sint et hæc) *ut* (*ad* E) *tuendas inter hæc* EP *ut tuenda inter hæc* LCR   Sicque) *Sic et* LPCR *Sic* [*et*] Or.

uerum etiam animus hominis) In Erl., ut non raro alibi, repetitione uocis scriptura confusa st. Nescio unde Marsus (si Herteli silentio credi potest) et, quod miror, Uictorius sumpserint, quod ab iis acceptum Orellius posuit: *animus et animus hominis* (cod. Stephani nullus est). Sed speciem, ac uix eam, illa interpolatio habet, non ueritatem; uidetur enim a sensu transiri debere ad animum, qui uniuerse etiam in bestiis intellegatur, tum ad humanum animum perueniri. Uerum animus ille, qui in bestiis intellegi potest, a Pisone significatus est ipsa sensus mentione; quod enim eum habet, id animal est, ut ipse dicit (*sed animalis*), quoniam animus sensu et mente, quæ hominum propria st, continetur. Itaque a sensu necessario statim uenitur ad humanum animum.

ut tuenda sint, et hæc multo &c.) Sententia aperta st, et eorum, quæ antea fuerint in uite, quoniam maneant, curam adhibendam esse et multo magis animi. Scripturam Orellius restituit, quæ in Spir. et Erl. una littera aberrabat et mala uocum separatione (*tuendas inter hæc*); ex P adparet, etiam in deteriorum paullo integrioribus sic fuisse. In ceteris *s* littera sublata st, ne *pristina tuendas* diceretur. Editores, ut oratio cohæreret, *et* ante *inter* addiderant (inde a Marso et Crat., contra EU$\xi\psi$, Gzianos, id est, contra omnis), quam nulla sententia, uiderat iam Danisius, qui, si quæras, inquit, *inter quæ?* nemo responderit. Nam *inter pristina* (debebat dici *inter ea*) *cariora esse noua*, ridicule dicitur.

Sicque extremum &c.) Sic corrupte melior familia (Gzius e Spir. adnotat *sicque*, ex Erl. *sitque extimum*); nec minus praue deteriores codices et editiones: *Sic et extremum &c.* Particulæ *et* nihil hic esse loci, senserat Ursinus et nuper Gzius, quam frustra Handius Turs. II p. 511 eodem artificio, de quo paullo ante (*erit et finis*) dixi, tueri conatur. Neque enim hic ulla st conparatio

adpetendorum atque ductum a prima commendatione naturae multis gradibus ascendit, ut ad summum perueniret, quod cumulatur ex integritate corporis et ex mentis ratione perfecta.

XV, 41. Quom igitur ea sit, quam exposui, forma

ductum) *doctum* EP commendatione) *commutatione* E *communitate* LPCB

aut in conparando adiunctio, sed iter superioris disputationis quod fuerit, indicatur. *Sicque* e Latino ore non magis auditum est quam *hicque* aut *nuncque*, spernente etiam particula, quæ demonstrationem grauem habet, copulæ adiectionem. (Quod legitur de leg. agr. II, 56, mendosum esse, omnes nunc consentiunt; neque enim modus significari debet, sed, cui agro uectigal inponatur: s adhæsit ex præcedente uoce; Cicero scripserat: *eique agro.*) Sed est aliud orationis uitium; nam coniunguntur et subiectum sententiæ continent hæc: *extremum omnium adpetendorum atque ductum* &c. Uerum *extremum adpetendorum* (ut *summum bonorum*) certam habet notionem, de qua dici aliquid possit, *ductum a prima commendatione* descriptionem alius notionis adeo manifestam, ut ne grammatica quidem ratio patiatur sic dici: *ductum a prima commendatione* (id est: *id, quod ductum st*) *ascendit* &c. Id sentientes Lambinus et Ernestius, quom animaduertissent, quod facile erat uidere, hoc *ductum a prima commendatione* in parte prædicati esse, ut significaretur extremi adpetendorum et initium et ascensus, *atque* eiciebant. Et profecto rectissuma hæc et oratio et sententia erit: *Sic extremum omnium adpet., ductum a prima commendatione naturæ, multis gradibus ascendit* &c. Uerum in initio sententiæ aperta sunt mendi uestigia (in *sicque, sic et*), in *atque* nulla. Itaque hæc fuit orationis forma: *Sic* [*extitit*] *extremum omnium adpetendorum atque, ductum — naturæ, multis* &c. Ipsum quoque uerbum, quod exciderit, a me repertum puto; aberrauit enim librarius codicis archetypi in litteris *ext.* (Gzius *atque* uolt esse et *quidem*, *sane*, quid hic illæ particulæ agant aut ubi sic ponatur *atque*, securus.) Deinde e scriptura meliorum codicum (Erl., Spir., El., mg. Crat.) *commutatione* facile erat Lambino, in re præsertim totiens in hoc opere conmemorata et eodem etiam nomine sæpe notata (ut II, 35, hic 35, 41, 46), uerum reperire, quem, probante Dau., Ernestius secutus est; deteriores (Pall., ceteri Dau., ἔχψ, Gziani relicui) et ceteræ editiones *communitate*. *Cumulatur* est *conplctur et absoluitur*.

ırae, si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se
ıque cognosceret iudicareque posset, quae uis et to-
esset naturae et partium singularum, continuo uide-
quid esset hoc, quod quaerimus, omnium rerum,
ı expetimus, summum et ultumum, nec ulla in re
ıare posset. Nunc uero a primo quidem mirabiliter
ılta natura st, nec perspici nec cognosci potest. Pro-
lientibus autem aetatibus sensim tardeue potius quasi
met ipsos cognoscimus. Itaque prima illa commen-
o, quae a natura nostri facta st nobis, incerta et ob-
ra st, primusque adpetitus ille animi tantum agit, ut
ıi atque integri esse possimus. Quom autem dispi-

1. prima illa) *illa pr.* LPCROr. incerta et obsc.) *obsc. et inc.* LC adpe- ille) *i. app.* LR tantum) om. R dispicere) *desp.* LR

Cap. XV, 41. *occulta natura st*) Cod. Mor. *Nunc uero quod* ıbiliter occulta nat. est, nec &c.*, licenter mutata scriptura. *cognosci* eo modo negatiue adiungitur, de quo dixi ad 1, 30. llo post *prima illa* ex uno Erl. posui. Deinde *incerta et ob- a* etiam Gzi codices, Crat., Uict., Dau. tacite, Gzius; alter ordo d. pr. ad Man. et ceteros propagatus erat. Recte iam Crat. *no-* prioribus adiunxerat; significatur enim: qua nos nobismet ipsis mendati sumus; plerique: *facta st, nobis.*
tantum agit) hoc est, nihil plus nec maius quicquam spectat; nodo sæpissume dici *tantum*, ut non augendi, sed certi modi et significationem habeat, notum st, expositumque olim a Ma- o ad epist. ad Fam. I, 7, nuper a Beneckio ad orat. de inp. ıp. § 14. Illis, qui nostri sermonis more falluntur, aduerbium ım minuendi caussa ad demonstrationem rei addendum uidetur ıe, ut hoc loco Dauisio et Bremio scribendum uisum st: *tantum* ıgit, quod nusquam eos legisse arbitror (etsi memini *tantum* *l uereor*, alia paullo sententia); uerum eodem modo § 90 dici- *tantum refert*, non *tantum id refert*, ne uolgare illud *tantum* ı ponam. Nec necessario huic uerbo *ago* hac significatione nomen ipsum addi, ostendit, quod Acad. II, 7 scribitur: *neque* *tra disputationes quicquam aliud agunt nisi ut &c.* Quod Orel- uolt *agit esse incitat*, neque accusatiuos omtti poterat, nec tur usitate: *res me agit, ut faciam.*
Quom autem dispicere coepimus) Sic Ernestius et, Gzio repu- ate, Orellius e codicibus regiis, quos Lallemandus conmemora-

cere coepimus et sentire, quid simus et quid ab ani-

coepimus) *coeperimus* (P)CR et quid) *et* L ab) om. omnes, Or.

rat; adcedit nunc præstantior auctoritas cod. Erl. et Moreliani. Sed quam non firmiter animo conprehenderint, sic necessario scribendum esse, ostendit, quod paucis uersibus post reliquerunt: *quom autem paullum firmitatis adcesserit, et animo utuntur*, ubi ego ex Erl. scripsi *adcessit.* (Gzius in eo esse *coepimus*, non dicit, illic *accessit* "peccare" narrat.) Caussam exposui in præfatione Catonis et Læli a me editorum p. XX. Ubi enim aliquid certo tempore fieri solere significatur, idque tempus actionis progressæ absolutione notatur (in quo Latini diligentius actionum tempora distinguont, nos fere, tamquam eiusdem temporis sint, bis præsenti tempore utimur), ibi Latine sic loquor: *Quom* (id est, quotiens) *ad uillam ueni, hoc ipsum nihil agere me delectat* (de Orat. II, 24), *quom sensus adcessit ad naturam, tuetur illam* (supra IV, 38; significatur enim ea progressio, quam in omnibus factam esse et fieri solere intellegitur). Coniunctiuo modo nullus locus est in hac simplici temporis notatione, neque magis futuro exacto, quoniam nulla omnino futuri temporis significatio st. Librarii tamen, quibus post *quom* coniunctiuos modus magis placebat, non raro aut *u* litteram in *i* mutarunt, aut notam illam, qua *er* significatur, addiderunt, ut hic in deterioribus codicibus (*coeperimus* pro *coepimus*; cfr. quæ ad I, 23 dixi), editoresque habuerunt obsequentis. Recte scribitur hoc libro 24 (*Quom processit — et coepit, incipit*), Tuscul. II, 27 (*quom adcesserunt, elidunt*), III, 8 (*quom tulerunt, audiuntur;* deteriores tamen codices *tulerint*; si caussa significaretur, scribendum erat *ferant*), eodem libro 33 (*quom cecinit receptui, inpellit*), IV, 54 (*quom domum rediit, qualis est?*), V, 77 (*quom ad flammam se adplicauerunt* (sic codices optumi; deteriores *adplicauerint*), 102 (*uident, quom in sua rura uenerunt*), Cat. Mai. 51 (*quom semen excepit, primum id cohibet;* sed paullo post pro hoc: *quom emersit, fundit frugem*, quod optumi codices habent, deteriores aliquot substituerunt *emerserit*, et secuti sunt multi, etiam Ernestius), de R. P. I, 63 (*quom mare coepit horrescere, unius opem inplorat*). Erratur in hoc ipso libro § 55 (*quom paullum processerint, delectantur*) et 61 (*ecferuntur lætitia, quom uicerint*); utrumque correxi, prius e Nonio; Tuscul. V, 85 (*quam quom ad caelum e x t u l e r i n t, relicua ex conlatione facile st conterere*); de Diuin. II, 56 (*An illæ aues, nisi quom ui- c e r i n t, canere non solent?* codices boni *uicerunt*; eiusdem operis I, 81, ubi pro *quom factus est*, substitutum st *factus sit*

ıntibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, quae nati sumus. 42. Quam similitudinem uideıs in bestiis, quae primo, in quo loco natae sunt,

incipimus) *incepimus* E sumus) *simus* R 42. loco) om E

bi emendaui); de R. P. I, 66 mirum st, non hæsisse editores in c coniunctione: *quom populi fauces e x a r u e r u n t libertatis siti ilusque usus ille ministris nimis meracam libertatem sitiens h a u - r i t, tum magistratus et principes insequitur*; et tamen quod ullo ante § 65 scriptum erat: *quom rex iniustus esse coeperit, rit illud illico genus*, corrigendum esse Moserus et Orellius senrant. De Off. quoque I, 26 sic corrupit Stuerenburgius (*adduatur, quom inciderint*) codicem a se electum sequens; oblitus est dem auctore mutare, quod II, 51 recte legitur: *quom — coepeint, — coguntur.* Apud Liuium XXX, 20 alio modo corrupta ec forma orationis est; editur enim: *in conuiuiis et circulis quom Philippo et Romanis mentio incidit, uix manibus temperabatis*; ebebat esse *inciderat;* sed recte codex Bambergensis *temperatis;* um nunc quoque ita fieri in conuiuiis et circulis Aristænus dicit, concilio animos subito cadere. Ab hoc toto genere illi loci searandi sunt, ubi generaliter loquentes secunda persona uerbi utiur; sic enim eum, quem adloquamur, fingimus, ut animo conpiatur non tam rei post aliam sæpe iam uere factam fieri solitæ iago, quam eius, quæ futura sit, si quis temptauerit. Itaque et, ued sic rem se habere dicimus, præsenti tempore primariæ sentiæ utimur, et tamen propter illam alteram significationem in cundaria futuro exacto, quomodo scripsit Cicero lib. IV, 74: *uid habent admirationis, quom prope adcesseris?* (non certum hoinem, uelut Catonem, sæpe iam adcessisse, nec tum quicquam imirationis sentire solitum dicit); Tusc. V, 14, Cat. M. 9.

quid ab animantibus ceteris differamus) Præpositionem in codibus omissam recte Man. et Lbinus addiderant. Neque *differre* ique *diuersum esse*, neque *dissidere* neque *dissentire* cum datiuo icero aut quisquam huius ætatis scriptor dixit; ne Augusti quiım ætate in prosa oratione audita puto; Horatius hæc omnia ıbet, tum, ut alia a poëtis orta, posteriores in prosam orationem iceperunt, saltem *diuersum esse* et *dissentire*, ubi de dissimilituine dicitur. In Timæo c. 12 si Cicero scripsit: *et iis etiam conrarie dissidentis* (cod. *contrarios*, Plato: ὅποσα ἐναντίως πέφυκε διεφορότα), datiuom maxume rettulit ad *contrarie.*

42. *Quam similitudinem uidemus*) Hoc est: *Cuius rei simile*

cere coepimus et sentire, quid simus et quid ab ani-

coepimus) *coeperimus* (P)CR et quid) *et* L ab) om. omnes, Or.

rat; adcedit nunc præstantior auctoritas cod. Erl. et Moreliani. Sed quam non firmiter animo conprehenderint, sic necessario scribendum esse, ostendit, quod paucis uersibus post reliquerunt: *quom autem paullum firmitatis adcesserit*, *et animo utuntur*, ubi ego ex Erl. scripsi *adcessit.* (Gzius in eo esse *coepimus*, non dicit, illic *accessit* "peccare" narrat.) Caussam exposui in præfatione Catonis et Læli a me editorum p. XX. Ubi enim aliquid certo tempore fieri solere significatur, idque tempus actionis prægressa absolutione notatur (in quo Latini diligentius actionum tempora distinguont, nos fere, tamquam eiusdem temporis sint, bis præsenti tempore utimur), ibi Latine sic loquor: *Quom* (id est, quotiens) *ad uillam ueni, hoc ipsum nihil agere me delectat* (de Orat. II, 24), *quom sensus adcessit ad naturam*, *tuetur illam* (supra IV, 38; significatur enim ea progressio, quam in omnibus factam esse et fieri solere intellegitur). Coniunctiuo modo nullus locus est in hac simplici temporis notatione, neque magis futuro exacto, quoniam nulla omnino futuri temporis significatio st. Librarii tamen, quibus post *quom* coniunctiuos modus magis placebat, non raro aut *u* litteram in *i* mutarunt, aut notam illam, qua *er* significatur, addiderunt, ut hic in deterioribus codicibus (*coeperimus* pro *coepimus*; cfr. quæ ad I, 23 dixi), editoresque habuerunt obsequentis. Recte scribitur hoc libro 24 (*Quom processit — et coepit, incipit*), Tuscul. II, 27 (*quom adcesserunt*, *elidunt*), III, 3 (*quom tulerunt*, *audiuntur*; deteriores tamen codices *tulerint*; si caussa significaretur, scribendum erat *ferant*), eodem libro 58 (*quom cecinit receptui, inpellit*), IV, 54 (*quom domum rediit, qualis est?*), V, 77 (*quom ad flammam se adplicauerunt* (sic codices optumi; deteriores *adplicauerint*), 102 (*uident, quom in sua rura uenerunt*), Cat. Mai. 51 (*quom semen excepit*, *primum id cohibet*; sed paullo post pro hoc: *quom emersit*, *fundit frugem*, quod optumi codices habent, deteriores aliquot substituerunt *emerserit*, et secuti sunt multi, etiam Ernestius), de R. P. I, 63 (*quom mare coepit horrescere*, *unius opem inplorat*). Erratur in hoc ipso libro § 55 (*quom paullum processerint*, *delectantur*) et 61 (*ecferuntur lætitia*, *quom uicerint*); utrumque correxi, prius e Nonio; Tuscul. V, 85 (*quam quom ad caelum extulerint*, *relicua ex conlatione facile st conterere*); de Diuin. II, 56 (*An illæ aues*, *nisi quom uicerint*, *canere non solent?* codices boni *uicerunt*; eiusdem operis I, 81, ubi pro *quom* *factus est*, substitutum st *factus esset*,

mantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quae nati sumus. 42. Quam similitudinem uidemus in bestiis, quae primo, in quo loco natae sunt,

incipimus) *incepimus* E sumus) *simus* R 42. loco) om E

alibi emendaui); de R. P. I, 66 mirum st, non hæsisse editores in hac coniunctione: *quom populi fauces e x a r u e r u n t libertatis siti malusque usus ille ministris nimis meracam libertatem sitiens h a u s e r i t, tum magistratus et principes insequitur*; et tamen quod paullo ante § 65 scriptum erat: *quom rex iniustus esse coeperit, perit illud illico genus*, corrigendum esse Moserus et Orellius senserant. De Off. quoque I, 26 sic corrupit Stuerenburgius (*adducuntur, quom inciderint*) codicem a se electum sequens; oblitus est eodem auctore mutare, quod II, 51 recte legitur: *quom — coeperunt, — coguntur.* Apud Liuium XXX, 20 alio modo corrupta hæc forma orationis est; editur enim: *in conuiuiis et circulis quom de Philippo et Romanis mentio incidit, uix manibus temperabatis*; debebat esse *inciderat;* sed recte codex Bambergensis *temperatis;* nam nunc quoque ita fieri in conuiuiis et circulis Aristænus dicit, in concilio animos subito cadere. Ab hoc toto genere illi loci separandi sunt, ubi generaliter loquentes secunda persona uerbi utimur; sic enim eum, quem adloquamur, fingimus, ut animo concipiatur non tam rei post aliam sæpe iam uere factam fieri solitæ imago, quam eius, quæ futura sit, si quis temptauerit. Itaque et, quod sic rem se habere dicimus, præsenti tempore primariæ sententiæ utimur, et tamen propter illam alteram significationem in secundaria futuro exacto, quomodo scripsit Cicero lib. IV, 74: *quid habent admirationis, quom prope adcesseris?* (non certum hominem, uelut Catonem, sæpe iam adcessisse, nec tum quicquam admirationis sentire solitum dicit); Tusc. V, 14, Cat. M. 9.

quid ab animantibus ceteris differamus) Præpositionem in codicibus omissam recte Man. et Lbinus addiderant. Neque *differre* neque *diuersum esse*, neque *dissidere* neque *dissentire* cum datiuo Cicero aut quisquam huius ætatis scriptor dixit; ne Augusti quidem ætate in prosa oratione audita puto; Horatius hæc omnia habet, tum, ut alia a poëtis orta, posteriores in prosam orationem receperunt, saltem *diuersum esse* et *dissentire*, ubi de dissimilitudine dicitur. In Timæo c. 12 si Cicero scripsit: *et iis etiam contrarie dissidentis* (cod. *contrarios*, Plato: ὅποσα ἐναντίως πέφυκε διεστηκότα), datiuom maxume rettulit ad *contrarie*.

42. *Quam similitudinem uidemus*) Hoc est: *Cuius rei simile*

ex eo se non conmouent; deinde suo quaeque ad monetur; serpere anguiculos, nare anaticulas, e merulas, cornibus uti uidemus boues, nepas aculeis,

serpere — docem) Non. p. 145. nare) natare Non. euolare) uol uidemus) uideamus Non. boues) add. uidemus E nepas) uespas c uett.

aliquid uidemus; et paullo post *quæ similitudo* intellegito *dam huic simile.* Eodem modo Cicero locutus est his loc Orat. II, 53: *Hanc similitudinem scribendi* (id est, genus s huic simile) *multi secuti sunt;* N. D. II, 27 (*quam simili cernere possumus in iis aquis &c.*), Off. I, 14 (*Quam simili transferens &c.*). Prope adcedit, quod huius operis libr. legitur; prorsus eiusdemmodi esset, si scriberetur: *Qua dine perspecta;* nunc in eodem gradu manet, quo Tusc. *conparatur morborum animi similitudo*, id est, morbi animi Nam et in substantiui usu proprietas quædam st et in prc ad id adcommodando, quod genus adtigi in uolgaribus e ad II, 66.

suo quæque adpetitu mouetur) Dau. e Par. 2 et 3 mouc potest hoc placere, ut Cicero (præsertim in membris sic co *primo — conmouent, deinde &c.*) communiter pluralem p adpositione autem interiecerit, ut fieri solet, *suo quæque.* hil mutandum esse, docebit multo durior in eodem membr itus ad singularem uerbi numerum post uocem *quisque* in 147: *Ut enim pictores et ii, qui signa fabricantur, et ue poëtæ suum quisque opus a uolgo considerari uolt.* Non igitur probare, quod II N. D. 121 editur: *quanta ad eam ut in suo quæque genere permaneant* (animantes), quom in c bonis codicibus sit *permaneat.* (Neque enim minus recte unaquaque animante quam de singulis generibus dicitur, dicat, et illic et hic ipsum *quæque* necessario pluraliter gendum esse) In eodemque libro 127 restituendum st, qu Heindorfium et Moserum legebatur et a codicibus consi *suis se armis quæque defendat.*

nepas) Hic quidem uix dubitari potest, quin Nonius, q pter hanc uocem locum profert, ueram scripturam serua codice autem archetypo pro minus noto nomine (nam scr non ignorabant) notius alius animalis subiectum fuerit. In in margine scriptum erat *al' nepas scorpiones*, similiter Pal. 4, ab aliquo nimirum, qui Nonium nosset. "Etiam Scaligeri liber agnoscit *nepas*," eodem, opinor, modo.

denique cuique naturam esse ad uiuendum ducem. Quae similitudo in genere etiam humano adparet. Parui enim primo ortu sic iacent, tamquam omnino sine animo sint; quom autem paullum firmitatis adcessit, et animo utuntur et sensibus, connituntur que, sese ut erigant, et manibus utuntur, et eos agnoscunt, a quibus educantur; deinde aequalibus delectantur lubenterque secum iis congregant dantque se ad ludendum, fabellarumque auditione ducuntur, deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari uolunt, animaduertuntque ea, quae domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid et discere, et eorum, quos uident, uolunt non ignorare nomina, quibusque rebus cum aequalibus decertant, si uicerunt, ecfe-

esse ad uiu. duc.) *ad uiu. d. e.* L adcessit) *accesserit* LPCROr. sese ut) *ut s.* PCROr. utuntur) *utantur* omnes. agnoscunt) *cogn.* R lubenterque — ducuntur) Non. p. 113 et 191. iis) *his* EPLR Non. Or. dantque — ducuntur) Non. p. 282. animaduertuntque) *aduertuntque* R curiosius incipiuntque) *curiosiusque incipiunt* L uolunt non) *non* C *nolunt* L cum) om. EP uicerunt) *uicerint* E *uincunt* LPCR

Quæ similitudo &c.) Parum eleganter in orbem quendam reuertitur hæc similitudinis notatio, ut, quom hominum similis bestias dixerit, dein bestiarum similitudinem in hominibus adparere liceat. *Primo ortu* sic dicitur ut *primo aspectu, aduentu meo* (uid. Matth. et Beneck. ad orat. de inp. Pomp. 20). Supra § 17 et infra 59 præpositionem Cicero addidit.

et manibus utuntur) Sic pro eo, quod in codicibus scriptum st *utantur*, scribitur iam in Iuntina editione, tum apud Crat. et Lbinum, quos Orellius iure secutus est. Neque enim nituntur pueri, ut manibus utantur, sed reapse iis utuntur, quom eas, quamuis incerto motu, huc illuc iactant. Nec ut pedibus utantur, connituntur, sed hic ipse pedum usus est, quod se erigere conantur. Pedum usus significatur ex eo, quod consequi infantes uolunt; in manibus ipse appellatur.

quibusque rebus) uerbi caussa, luctando, currendo; dico, quia uaria multis placuit, quod Lbinus scripsit: *quibusque de rebus*; non significantur lites aut iurgia. Deinde quom ederetur *uincunt*, Ernestius scribi maluit *uicerint*, quod Erl. et Spir. confirmant; cur *uicerunt* scripserim, declaratum st paullo ante (ad § 41); nam quod ibi de quom particula dixi, idem de *si* iudicandum esse, ostendi et commonui in illa Læli et Catonis præfatione. Senecæ exempla ali-

ex eo se non conmouent; deinde suo quaeque adpetitu mouetur; serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, nepas aculeis, suam

serpere — ducem) Non. p. 145. nare) *natare* Non. euolare) *uolare* Non. uidemus) *uideamus* Non. boues) add. *uidemus* E nepas) *uespas* codd. edd. uett.

aliquid uidemus; et paullo post *quæ similitudo* intellegitur *quiddam huic simile.* Eodem modo Cicero locutus est his locis: De Orat. II, 53: *Hanc similitudinem scribendi* (id est, genus scribendi huic simile) *multi secuti sunt;* N. D. II, 27 (*quam similitudinem cernere possumus in iis aquis* &c.), Off. I, 14 (*Quam similitudinem transferens* &c.). Prope adcedit, quod huius operis libr. II, 47 legitur; prorsus eiusdemmodi esset, si scriberetur: *Qua similitudine perspecta;* nunc in eodem gradu manet, quo Tusc. IV, 23: *conparatur morborum animi similitudo*, id est, morbi animi similes. Nam et in substantiui usu proprietas quædam st et in pronomine ad id adcommodando, quod genus adtigi in uolgaribus exemplis ad II, 66.

suo quæque adpetitu mouetur) Dau. e Par. 2 et 3 *mouentur*, et potest hoc placere, ut Cicero (præsertim in membris sic coniunctis *primo — conmouent, deinde* &c.) communiter pluralem posuerit, adpositione autem interiecerit, ut fieri solet, *suo quæque*. Sed nihil mutandum esse, docebit multo durior in eodem membro transitus ad singularem uerbi numerum post uocem *quisque* in I Off. 147: *Ut enim pictores et ii, qui signa fabricantur, et uero etiam poëtæ suum quisque opus a uolgo considerari uolt.* Non possum igitur probare, quod II N. D. 121 editur: *quanta ad eam rem sit, ut in suo quæque genere permaneant* (animantes), quom in omnibus bonis codicibus sit *permaneat.* (Neque enim minus recte hoc de unaquaque animante quam de singulis generibus dicitur, ne quis dicat, et illic et hic ipsum *quæque* necessario pluraliter intellegendum esse) In eodemque libro 127 restituendum st, quod ante Heindorfium et Moserum legebatur et a codicibus confirmatur: *suis se armis quæque defendat.*

nepas) Hic quidem uix dubitari potest, quin Nonius, qui propter hanc uocem locum profert, ueram scripturam seruarit, in codice autem archetypo pro minus noto nomine (nam scorpiones non ignorabant) notius alius animalis subiectum fuerit. In Gud. 1 in margine scriptum erat *al' nepas scorpiones*, similiterque in Pal. 4, ab aliquo nimirum, qui Nonium nosset. "Etiam uetus Scaligeri liber agnoscit *nepas*," eodem, opinor, modo.

iisque rebus alienos, non sine caussa eas, quas dixi, in
meris uirtutum quasi scintillulas uidemus, e quibus ac-
endi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem
ubsequens ad naturae perueniat extremum. Nam, ut
aepe iam dixi, in infirma aetate inbecillaque mente uis
aturae quasi per caliginem cernitur, quom autem pro-
rediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem natu-
ae uim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit
amen inchoata.

XVI, 44. Intrandum st igitur in rerum naturam et
enitus, quid ea postulet, peruidendum; aliter enim nos-
net ipsos nosse non possumus. Quod praeceptum quia

scintillulas) *scintillas* E infirma ætate) *infirmitate* C (*infima* E) quasi) a. LPCR confirmatur animus) *an. conf.* L agnoscit) *cogn.* R ille quidem ι. *ille* emacs. 44. st igitur) *ig. est* E peruidendum) *prouid.* E add. *est* R

ntea erat *fortitudinemque.* Parum adcurate et scite concludendo ipsum efficitur (*non sine caussa — uidemus*), in quo eius rei, ue initio ponitur (*nos ita natos factosque esse*), significatio inest ex quo illa aliqua ex parte intellecta st.

ut eam — ducem subsequens) Ratio enim ex illis scintillulis, ue naturæ elementa sunt, accensa philosophum ad naturæ extre-um deducet. Paullo post *quasi per caliginem* Gzius ex Erl., ir., Gud. 1. Antea *quasi* omittebatur. Tum *ille quidem* editur cite inde a Manutio. Crat., Uict., uetustiores *quidem ille;* uid. I IV, 43.

sed ita &c) Si hæc recte scripta sunt, ei, quod ipsum rei di-gentius finiendæ et circumscribendæ caussa ponitur (*sed ita* ta-en, *ut* perfecta ea uis non sit, *sed possit* &c.), superadditur noua atio, ne illa priore ipsa res sublata uideatur (et *tamen* rursus *per se inchoata*). Sed et superflua hæc cautio uidetur et in-ommode adiuncta, ut oratio obscura et inplicata sit, quasi hæc sententia: *sed ita, ut progredi quidem possit longius, sed* men &c., quod ferri nequit, quoniam hoc: *per se sit inchoata* n est contrarium illi: *agnoscit uim naturæ.* (Nam *inchoata* st hac coniunctione necessario initium factum significat, non per-tionem deesse.) Itaque fortasse scribendum st: *per se sit tan-* *n inchoata*, ut continuetur eadem sententia. Idem Wesenbergio mentem uenerat.

maius erat, quam ut ab homine uideretur, idcirco adsignatum st deo. Iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. Cognitio autem haec est una nostri, ut uim corporis animique norimus, sequamurque eam uitam, quae [rebus] iis perfruatur. Quoniam autem is animi

nostri, ut uim) *nostri ut* E *ut uim nostri* cett., Or. [rebus]) sine uncis Or. iis) *hijs* E *ipsis* cett. Or. is) *his* LR

Cap. XVI, 41. *quam ut ab homine uideretur*) Desiderant participium (*ortum uideretur* aut simile quoddam); nam quod Gzius narrat, sæpe Latinos dicere: *hoc a Terentio st* pro *Terenti*, potest fortasse sic dici de re traducta aliunde (quomodo IV, 7: *habes enim a rhetoribus*), aliter nemo posuit. Sed quom ambigua sit uocis *præceptum* natura, ut et præceptum aliquid ab aliquo dicatur et eius esse præceptum, uidetur Cicero quom pro substantiuo posuisset, deinde alteram rationem secutus esse. (Eodem modo interpretantur A. Matthiæus et Moserus, quem Orellius citat.) Non habeo eiusdem generis exemplum; sed ambiguam illam, quam dixi, naturam declarat, quod apud Henrichsenium ad Cic. de orat. II, 302 exposui, participia, quæ ipsa pro substantiuis non ponantur, substantiuorum uice fungi, si cum substantiuo ex participio facto coniungantur, ut præter illa, quæ ibi citaui, de Legg. II, 9 et III, 10: *iussa ac uetita populorum;* nam *uetita populi* non dicuntur. Eodem modo Cicero Off. I, 27 scripsisse uidetur *consulto et cogitato*, etsi alibi *cogitato* pro aduerbio non ponit.

Cognitio autem hæc est una nostri, ut uim corporis) Hanc scripturam restitui ex Erl. et Spir., in quibus *uim* (*uī*) excidit post *ut*. Quæritur enim, non quæ sit una cognitio (sunt enim infinitæ rerum infinitarum), sed quæ sit una ratio nos cognoscendi, quod præceptum st ut faciamus. Uix opus est addi, in uolgata scriptura praue sic præponi *nostri*, quasi cauendum sit, ne ex alienis corporibus animisque nostri cognitionem hauriendam putemus. (Et tamen Gzius quom in ueras litteras casu incidisset, coniungebat *nostri ut uim corporis*, mirabili positu uerborum; secutusque st Otto.) Eξ, Mon. *est una, ut cum uim nostri.*

quæ [rebus] iis perfruatur) Edebatur *rebus ipsis*, quod nihil aliud significare potest, nisi inanibus rerum umbris fruendum non esse, sed ipsa rerum ueritate; uerum hoc neque ipsum quale sit aut quæ illæ res sint aut quæ inanis species caueri iubeatur, intellegitur, neque ullam habet Peripateticæ et ueterum sententiæ propriam significationem neque ad corporis animique cognitionem

ıetitus a principio fuit, ut ea, quae dixi, quam per-:issuma natura haberemus, confitendum st, quom id pti simus, quod adpetitum sit, in eo quasi in ultumo sistere naturam, atque id esse summum bonum; quod te uniuersum sua sponte ipsum expeti et propter se esse st, quoniam ante demonstratum st, etiam singu- eius partis esse per se expetendas. 45. In enume-dis autem corporis commodis si quis praetermissam a ›is uoluptatem putabit, in aliud tempus ea quaestio

ıatura) *a nat.* LCR quasi in) *quasi* LPCROr. quoniam — est) om. E) *autem* LPR esse per se) *p. s. e.* R 45. ea quaestio) *quaestio* LPCROr.

tinet. Recte Bremius uidit hoc dici, quom animum et corpus imus, dandam esse operam, ut utriusqne, id est, totius hominis is perfruamur, in quo omnis hæc disputatio uersatur. Sed › pro bonis animi et corporis, quæ alibi dici solent, hic, ubi naturæ cognitione agit, ex qua finis bonorum ducatur, breuius mo et corpore frui iubet, significans, quom eorum bonis frua-r, nihil nisi nobismetipsis nostraque natura perfecta nos frui. e igitur Bremius *rebus* tolli uolebat; neque id minus tollen-s st nunc, restituto e cod. Erl. *iis*; nam *res eæ* inepte animus :orpus, quæ paucis uerbis ante nominata sunt, appellantur. *iis* pro *iis* uitiose diceretur, quom nihil, quod ipsis contrarium ab ipsis separatum esset, significaretur.) Tum codices multi eriores (Pall. 2, 3, 5, El., Oxx. omnes, Mon.) *perficiatur*, quod or in margine Crat. adnotari. Ad meliores (Erl.) adiunguntur eriorum minume mali, P noster et Pal. 4; Pal. 6 *perferatur*.

quam perfectissuma natura) Sic Gzius etiam ex Spir. et Gud. 2, non intellexit; nam *perfectissuma* accusatiuom esse putat. uod adfirmat, "persæpe auctorem dicere: *hoc natura habemus, natura nobis est,* fingit, ut solet, inpudenter.) Quom de adpe- agitur, non quæritur, qualia a natura, id est, quom nascamur, eamus, sed quali natura, hoc est, qualia. Itaque *perfectissuma tra* coniungitur (von der vollkommensten Natur und Beschaf-heit); maluit autem Cicero sic dicere quam tantum *perfectis-s* (accusatiuo casu), ut illam perfectionem absolutionem naturæ significaret.

45. *ea quæstio*) Sic etiam Spir. et editio Crat. (in contexta tione); nec solum apte sic dicitur, ut illa quæstio ab ea, quæ ic tractetur, separetur, sed necessario sic dicendum erat. Neque m *quæstionem differo* sic dicitur ut *quæstionem instituo*, quod

maius erat, quam ut ab homine uideretur, idcirco adsignatum st deo. Iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. Cognitio autem haec est una nostri, ut uim corporis animique norimus, sequamurque eam uitam, quae [rebus] iis perfruatur. Quoniam autem is animi

nostri, ut uim) *nostri ut* E *ut uim nostri* cett., Or. [rebus]) *sine uncis* Or. iis) *hijs* E *ipsis* cett. Or. is) *his* LR

Cap. XVI, 41. *quam ut ab homine uideretur*) Desiderant participium (*ortum uideretur* aut simile quoddam); nam quod Gzius narrat, sæpe Latinos dicere: *hoc a Terentio st* pro *Terenti*, potest fortasse sic dici de re traducta aliunde (quomodo IV, 7: *habes enim a rhetoribus*), aliter nemo posuit. Sed quom ambigua sit uocis *præceptum* natura, ut et præceptum aliquid ab aliquo dicatur et eius esse præceptum, uidetur Cicero quom pro substantiuo posuisset, deinde alteram rationem secutus esse. (Eodem modo interpretantur A. Matthiæus et Moserus, quem Orellius citat.) Nec habeo ciusdem generis exemplum; sed ambiguam illam, quam dixi, naturam declarat, quod apud Henrichsenium ad Cic. de orat. II, 302 exposui, participia, quæ ipsa pro substantiuis non ponantur, substantiuorum uice fungi, si cum substantiuo ex participio facto coniungantur, ut præter illa, quæ ibi citaui, de Legg. II, 9 et III, 10: *iussa ac uetita populorum;* nam *uetita populi* non dicuntur. Eodem modo Cicero Off. I, 27 scripsisse uidetur *consulto et cogitato*, etsi alibi *cogitato* pro aduerbio non ponit.

Cognitio autem hæc est una nostri, ut uim corporis) Hanc scripturam restitui ex Erl. et Spir., in quibus *uim* (*uī*) excidit post *ut*. Quæritur enim, non quæ sit una cognitio (sunt enim infinitæ rerum infinitarum), sed quæ sit una ratio nos cognoscendi, quod præceptum st ut faciamus. Uix opus est addi, in uolgata scriptura praue sic præponi *nostri*, quasi cauendum sit, ne ex alienis corporibus animisque nostri cognitionem hauriendam putemus. (Et tamen Gzius quom in ueras litteras casu incidisset, coniungebat *nostri ut uim corporis*, mirabili positu uerborum; secutusque st Otto.) E§, Mon. *est una, ut cum uim nostri.*

quæ [*rebus*] *iis perfruatur*) Edebatur *rebus ipsis*, quod nihil aliud significare potest, nisi inanibus rerum umbris fruendum non esse, sed ipsa rerum ueritate; uerum hoc neque ipsum quale sit aut quæ illæ res sint aut quæ inanis species caueri iubeatur, intellegitur, neque ullam habet Peripateticæ et ueterum sententiæ propriam significationem neque ad corporis animique cognitionem

ıim constituta sunt prima naturae, ad ea si uo-
ıdcesserit, unum aliquod adcesserit commodum
, neque eam constitutionem summi boni, quae st
a, mutauerit.

'II, 46. Et adhuc quidem ita nobis progressa
, ut ea duceretur omnis a prima commendatione
Nunc autem aliud iam argumentandi sequamur
ıt non solum quia nos diligamus, sed quia cuius-
:is naturae et in corpore et in animo sua quae-

ta) præp. R 46. est) nobis est E (nec omissum ante.) sequamur
. P

XVII, 46. *Nunc autem aliud iam argumentandi sequamur*
Mire nouom genus putat, quod prorsus idem st. Quis
ı uidet, non ideo, quod singularum naturæ partium sua
nos moneri, sed, quod nos totos diligamus, ideo partis
igere et id expetere, quod ad illam cuiusque partis nim
t? Itaque mox Piso hoc ipse aperte dicit: *Etenim quom
tura totos se expetendos putent &c.*, totaque, quæ hic in-
disputatio ab eodem prorsus initio eadem ratione in cor-
animi explicationem diuiditur atque illa, quam in cap. XII
egimus. Sed ibi, postquam ad uirtutes animi uentum st,
er nominatis, summa aliqua concluditur (§ 38), hic (inde
uberius, quemadmodum uirtutum semina et initia in
sint, exponitur. Itaque non minus hæc a prima com-
ne naturæ ducuntur, sed quod Piso § 34 dixerat, uiden-
:, quæ esset hominis natura, id quom § 44 iterum ita
, ut adcuratiorem expositionem promitteret (*Intrandum st
penitus peruidendum*), nunc exequitur; in § 45 paullisper
lisputationis interruperat uoluptatis mentio. Non recte
c oratio nouom exordium capit, quæ cum iis, quæ § 44
ıt, proxume cohæret. Uidetur Cicero non satis adtendisse
ıinationem et tenorem disputationis Antiochi, quam in con-
mittebat.

quæque uis sit) Quoniam in singulas partis uis distribui-
ıuam quæque habeat, uidetur dicendum fuisse *sua cuius-*
od Bremius requirebat; sed obstat, quod iam dictum st
partis; itaque Ernestius maluerat *sua quædam*. Neuter
at, quid Dukerus ad Liu. III, 22, 6 scripsisset contra Io.
nouium; quamquam tractanda st res paullo distinctius
eo factum st. Nam quom Latini consuessent in distri-

differatur. Utrum enim sit uoluptas in iis rebus, quas primas secundum naturam esse diximus, necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. Si enim (ut mihi quidem uidetur) non explet bona naturae uoluptas, iure praetermissa st; sin autem est in ea, quod quidam uolunt, nihil inpedit nostram hanc conprehensionem summi boni.

iis) *his* LR quidem) *quid* E sin autem) *sin* LPCROr. cum nota mendi. nostram hanc) *h. n.* C

pro uno st uerbo, sed seorsum uerbum et substantiuom intellegitur; itaque quoniam Latine huiusmodi substantiuo seorsum intellecto non subicitur interrogatio nec recte dicitur: *quæstio, num hoc ita sit, ad me non pertinet* (Die Frage, ob), contra rectissume et usitatissume: *num hoc ita sit, ea quæstio ad me non pertinet,* sic etiam dicendum st: *eam quæstionem differo.* Ipsam quæstionem adtigit Cato lib. III, 17; alia dicentur in excursu de primis naturæ.

Si enim — non explet bona naturæ — sin autem &c.) Si uoluptas non explet (συμπληροῖ) bona naturæ, ut sine illa eorum numerus absoluatur, id est, si in iis non est (uid. ad III, 41), iure prætermissa st; sin autem in ea st id (tantum momenti et dignitatis), quod quidam uolunt, ut in iis numeranda sit (uid. ad IV, 59), id nihil inpedit &c. Postrema hæc uerba (*est in ea, quod*) quom Dauisius non recte coniunxisset, *est* referens ad uoluptatis nomen, ceteri quoque aberrarunt, Gzius autem etiam priora uerba et omnem sententiam incredibiliter peruertit. Recte locum enarrauit Klotzius in Quæstionibus Tull. p. 79, quem Otto secutus est. *Bona naturæ* Piso dicit, quæ alibi prima; nam a Peripateticis bonis adnumerabantur. Pro *si enim* Bas. *si enim est*, Gud. 2 *si enim sit.* *Sin autem* ex uno Erl. dedi. Tum pro *nostram hanc* in Spir. Gzius ait esse *uestram hanc nostram*, in Erl. *nostram hanc nostram,* in Gud. 1 *uestram hanc esset.* Mihi nihil notatur; sed si ita fuit, librarius leuiter aberrauit eandem uocem bis scribens, ut alibi in his codicibus. In Eξ Gzius ait esse *naturam* pro *nostram.* In Halensi editione ea permutatio conpendi non infrequens notatur in § 46 (*natura sponte*). *Quosdam* illos Piso Epicurum, Calliphontem, Diodorum significat. Mox in uerbis *unum aliquod adcesserit* &c. significatur ecfectus futuræ actionis ipso actionis tempore conprehensus (*adiectum erit*), noto usu futuri exacti, de cuius ratione dixi in disput. de formis quibusdam uerbi Lat. II p. 6 sqq.

oueamur. Atque ut a corpore ordiar, uidesne, ut, si ıæ in membris praua aut debilitata aut inminuta sint, ;cultent homines? ut etiam contendant et elaborent, si

ut, si) *si* E quæ) *qua que* LC *qua* ROr. debilitata) *debita* E inminuta) *mutata* C elaborent) *lab.* C

recedente *cuiusque partis*, eundem casum iterum ponere nequibat. uetonius Octau. 66 scripseritne *sui cuiusque ordinis principes*, on definio; certe ne minumam quidem excusationem habet *cuius*-*se*, tam prope subsequente nominatiuo *principes*, cui adcommo-ari pronomen debebat; quod autem Ernestius elegantius illud icit, si uir egregius regulæ meminisset, ut erat omni anomaliæ ifestus, longe aliter iudicasset. (Gzio "sua sponte patet, *quæque* otare *quæcunque*.")

summe nostra sponte moueamur) Secutus sum ueterem M. Bruti orrectionem; edebatur enim *summa nostra sponte.* Sed *sponte*, uod legitumi substantiui uim non habet (nam posteriores de-um ausi sunt *sponte alicuius* dicere) adiectiuom sibi non ad-ngit, frustraque in frequentissumi et certissumi usus, *incertæ* igimis uoce communem substantiuorum naturam conmemorant, uam ea non sequitur. (De Legg. I, 45 Cicero contraria posuit *ia sponte, non aliena*; per se *aliena sponte* non dicitur; sed tamen *iena* pro pronomine st; quæritur, dicaturne *summa aliena sponte.*) einde neque magis neque minus nostra sponte aliquid facimus; lericus (Art. Crit. III, I c. 11, 21) et eum sequens Gzius conpa-at Græcum *μάλιστα ἑκουσίως*, sed quis sic scripserit, non dicunt. aque ne *ualde sua sponte* quidem dicitur. Summe autem nos oueri nostra sponte, recte Piso dicit, has res expetendas esse gnificans, cuius uerbi magna uis est; itaque, quantum in his bus studium sit, exequitur. Sed occurrendum st alii dubitationi. ideo enim ab homine intellegente negari, recte nos nostra onte moueri dici, quom hoc significetur res sua sponte et pro-er se nobis caras esse (37, 44, 68 &c.); illud enim ad nostram luntatem, hoc ad caussam, quæ in ipsis rebus insit, referri. rum hic quom ea, quæ homines mouent, hominum sint partes, confunduntur cogitando, qui expetunt et quæ expetuntur, ut sua sponte nos mouere nec propter aliam caussam, satis in-legatur, quom nos nostra sponte nec aliunde inpulsi moueri di-mur. Paullo post *si quæ* Gzius, et sic Par. 2, 3 Dauisi; ce-i fere (Pall. 2, 3, 5, 6, Mead., Uχψ, Bas.): *ut si quaquæ* te).

que uis sit, idcirco in his rebus summe nostra sponte

sit) *est* C summe) *summa* omnes, Or.

buendo res personasque inter se relatas pronominibus *suus* et *quisque* significare, primum etiam ibi, ubi aliquid de singulis rebus personisue intellegendum esse tantummodo ita significabant, ut ea diuisio ad nullas alias res certa distributione referretur, tamen *suus* addebant, quomque id, cui grammatice adiungeretur, non haberet, *suus quisque* eodem casu quasi pro una uoce coniungebant. Huiusmodi st, quod bis in tabula Heracleensi scriptum st (u. 92 et 101; lubenter enim in tali re æris lapidumque testimonio utor): *quæ stipendia in castris inue prouincia maiorem partem sui cuiusque anni fecerit;* tum illud apud Ciceronem Acad. II, 19: *in sensibus sui cuiusque generis*, et apud Tacitum Ann. XIV, 27: *uniuersæ legiones deducebantur cum tribunis et sui cuiusque ordinis militibus.* (Uitiose scriberetur, quod Bekkero in mentem uenisse uideo, *quibusque;* recte diceretur, uerbo addito, ut distributio facta intellegeretur: *cum militibus suum quibusque ordinem tenentibus*). Eodem modo Suetonius Aug. 40: *concessit* (plebi) *rursus, ut sui cuiusque mensis* (frumentum) *acciperet*, hoc est, in singulos mensis; nec aliter Liuius XXXIII, 46: *pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur;* ne *quæque* scribatur, ipsum id prohibet, quod communiter unam pecuniam conprehendit. Uerum, ut sunt miræ orationis in alias atque alias formas se uertentis inflexiones, hæc consuetudo ad ipsam illam, unde erat orta, mutandam interdum ualuit. Nam propter huius generis similitudinem etiam in uera distributione, in qua aliud alio relatum significaretur, interdum *suus quisque* coniunctim dictum st, quom *quisque* alio casu poni deberet; ita diuisionis et separationis significatio eminet, relationis obscuratur. Huiusmodi illud est apud Liuium in lib. III, 22, 6: *equites item suæ cuique parti post principia conlocat;* debebat scribi *suos*; Gronouius, quom *suæ* non ferret, *suos* nimis uiolenter substitui uideret, *sua* scribi uolebat, quod et prauissumum uerborum ordinem habet et sententiam falsam; nam *post principia* communiter locum significat; distributio ea st, ut suos quæque pars equites habeat. Eodem modo Liuius scripsit XXV, 17: *cum motibus armorum et corporum suæ cuique genti adsuetis*, et Cæs. B. Ciu. I, 83: *aliæ totidem* (cohortes) *suæ cuiusque legionis subsequebantur*, et Iuuenalis sat. VII, 213: *Rufum atque alios cædit sua quæque iuuentus;* debuit *quemque*. Cicero autem hoc loco in hanc incidit formam, quod et *suus* poscere uidebatur, ut *quisque* adderetur, et tamen,

aec deducuntur de corpore, quid est, cur non recte pul-
pritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? Nam
i prauitatem inminutionemque corporis propter se fu-
iendam putamus, cur non etiam, ac fortasse magis, pro-
ter se formae dignitatem sequamur? Et si turpitudinem
ıgimus in statu et motu corporis, quid est, cur pulchri-
udinem non sequamur? Atque etiam ualetudinem, uiris,
acuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed
tiam ipsas propter se expetemus. Quoniam enim na-
ura suis omnibus expleri partibus uolt, hunc statum cor-
oris per se ipsum expetit, qui st maxume e natura,
uae tota perturbatur, si aut aegrum corpus est aut dolet
ut caret uiribus.

XVIII, 48. Uideamus animi partis, quarum st con-
pectus inlustrior; quae quo sunt excelsiores, eo dant

etiam, ac) *tam et hanc* E fugimus) *fugiamus* omnes. etiam) om. C sed) n. E si aut) *si autem* E corpus) *opus* E 48. Uideamus) *uidemus* E con-
pectus) *adspectus* LPCROr. sunt) *sint* L

hæc deducuntur de corpore) hoc est, ut Ernestius enarrat, omines hæc de corpore remouere student, quemadmodum Hora-
ius *febres ægroto corpore deducere* dixit.

fugiendam putamus) Gzius in Spir. et Erl. dicit esse *fugienda*, t probat; mihi nihil notatur. Sed *prauitas inminutioque* in unam otionem conflari uidentur corporis uiti, cui contraria sit pulchri-
udo; contra erat in III, 89.

si turpitudinem fugimus) Sic Lbinus e Manuti emendatione, rnestius, Orellius; codices *fugiamus*, quod non solum ideo ferri on potest, quod hoc respondet superiori: *si — fugiendam putamus*, ed quod, si Piso *fugiamus* diceret, significaret, nos non fugere, uæreretque, quid euenturum esset, si fugeremus. Nunc concludit x eo, quod fieri significat.

Cap. XVIII, 48. *conspectus*) Sic etiam Spir., Morel., ingo rat. Alibi tamen *conspectus* tantum de conspiciendi aut actione ut facultate poni solet; (facultas significatur, quom in conspe-
tum aliquid uenire dicitur;) forma et species rei oculis subiectæ r saltem a Cicerone *aspectus* appellata st, II N. D. 158, Phi-
pp. II, 78, Cat. IV, 11. Natura tamen sua utrumque nomen

clariora indicia naturae. Tantus est igitur innatus in nobis cognitionis amor et scientiae, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Uidemusne, ut pueri ne uerberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? ut pulsi recurrant? ut aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem uel famem et sitim perferant? Quid uero? qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nonne uidemus eos nec ualetudinis nec rei familiaris habere rationem, omniaque perpeti ipsa cognitione et scientia captos, et cum maxumis

naturæ) *natura* E in nobis) *nobis* C ut pulsi) *aut p.* LPCR recurrant) *requirant* LPCR ut aliquid) *et al.* omnes. aliis) *id al.* E ut) *aut* E uel fam.) *et f.* L *aut f.* C et sitim) *aut s.* C (*uel sit. uel fam.* R) ingenuis stud.) *ingeniis studiisque* C

æque facile ab actione et facultate conspicientis siue aspicientis ad rem conspectam siue aspectam transferri potuit.

ut pulsi recurrant) Sic cum Erlangensi Morelianus, id est, melior familia; (Gzius et de Erl. et de Spir tacet;) iure Orellius probauit. In eo, quod ante eum edebatur, hæc debebat esse sententia: aut, si uerberibus cedunt, tamen iterum ad quærendum redeant; uerum ut omittam ipsam diiunctionis prauitatem (quasi pueri interdum ne minumum quidem cedant uerberibus), illius reditus ad quærendum nulla st significatio; nemo enim *requirere* ita dixit, ut esset *iterum quærere et interrogare.* (Proferunt ex Gellio XV, 22: *cerua — postea requisita perisse credita st*, quasi non recte dicatur: und als man sie nachher suchte; nec melius Plautum producunt testem.) Itaque hæc efficitur sententia: quærunt aut pulsi quærunt. Ne illud quidem recte et apte dicitur: *pueri requirunt*, non addito nec significato, quid requirant. (Longe aliter quærenti dicitur: Recte requiris.) Dixi pluribus uerbis, quod hic quoque deteriorum codicum patrocinium Handius susceperat in Tursell. I p. 542.

ut aliquid) Sic e cod. Mor. Orellius, in quam scripturam Gzius quoque coniectura inciderat. *Recurrant* (siue *requirant*, nihilo enim aptius erit) et *aliquid scire se gaudeant* peruerse in unum coniunguntur; nam qui pulsi recurrunt, nihil dum sciunt; et manifesto tres sunt quasi gradus: cognoscere aliquid student, cognosse se gaudent, aliis cognitionem inpertire gestiunt.

ris et laboribus conpensare eam, quam ex discendo piant, uoluptatem? 49. Mihi quidem Homerus huius- ɔdi quiddam uidisse uidetur in iis, quae de Sirenum ntibus finxerit. Neque enim uocum suauitate uidentur t nouitate quadam et uarietate cantandi reuocare eos litae, qui praeteruehebantur, sed quia multa se scire ofitebantur, ut homines ad earum saxa discendi cupidi- te adhaerescerent. Ita enim inuitant Ulixem (nam rti, ut quaedam Homeri, sic istum ipsum locum):

O decus Argolicum, quin puppim flectis, Ulixes,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus!
Nam nemo haec umquam st transuectus caerula cursu,
Quin prius astiterit uocum dulcedine captus,

curis et labor.) *lab. et cur.* L 49. quiddam) *quoddam* E iis) *his* L de reaum) om. R finxerit) *finxerint* E uidentur) *uideantur* L inuitant) *inui- bant* L ipsum) om. C Ulixes) *Ulixe* Or. *Ulyxis* R cursu) *cursus* C *cursu* t L

49. *finxerit*) Cod. Bas. et Uindob. *finxit;* et sane non aper- ssuma st coniunctiui caussa. Gzius significari putat, incertum deri Pisoni, id est, Ciceroni, ipsene Homerus hæc finxerit an ab iis acceperit; mihi parum credibile st, Ciceronem id curasse; c ea significatio ex modo uerbi sententiæ relatiuæ efficitur. icero uim orationis pendentis ad sententiam relatiuam pertulit, uod non solum de Homeri consilio indicat, sed, quid ab Ho- iero fictum sit, aliter, ac fieri solet, interpretatur, non in cantus auitate, sed in cognitionis pollicitatione summam narrationis uerti icens.

nam uerti) ex Odyss. XII u. 184 sqq. Ad Pisonem Cicero hoc *quaedam Homeri*) transtulisse uidetur a sua persona.

Ulixes) Sic codices Dau., Uχψ (Eξ *Ulixis*), quattuor Gzi, Da- isius; edebatur *Ulysses* et ante *Ulyssem* (contra Dau. codd., E, hi quattuor). Gzius *Ulixe*. Sed et Tusc. II, 49 et Acad. II, 89 t de Or. III, 162 omnes codices *s* litteram tuentur, ut in *Socrates* d Att. XIV, 9; nam *Patrocles* Tusc. II, 38 minus est certum. ontra *Sophocle*, *Pericle*, *Cleanthe*, *Damocle*, *Socrate* codices Off. , 144, Tusc. III, 77, V, 61, fragm. Protag. bis a Prisciano laud. V, 2 p. 477 Or.), *Corniade* hic 94, *Carneade* Acad. II, 137. Apud uidium *Ulixe* scribitur Heroid. I, 1, Metam. XIII, 83. Paullo ost *trauectus* Gzius profert e Spir. et Erl., mihi non notatur.

clariora indicia naturae. Tantus est igitur innatus in nobis cognitionis amor et scientiae, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Uidemusne, ut pueri ne uerberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? ut pulsi recurrant? ut aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem uel famem et sitim perferant? Quid uero? qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nonne uidemus eos nec ualetudinis nec rei familiaris habere rationem, omniaque perpeti ipsa cognitione et scientia captos, et cum maxumis

naturæ) *natura* E in nobis) *nobis* C ut pulsi) *aut p.* LPCR recurrant) *requirant* LPCR ut aliquid) *et al.* omnes. aliis) *id al.* E ut) *aut* E uel fam.) *et f.* L *aut f.* C et sitim) *aut s.* C (*uel sit. uel fam.* R) ingenuis stud.) *ingeniis studiisque* C

æque facile ab actione et facultate conspicientis siue aspicientis ad rem conspectam siue aspectam transferri potuit.

ut pulsi recurrant) Sic cum Erlangensi Morelianus, id est, melior familia; (Gzius et de Erl. et de Spir tacet;) iure Orellius probauit. In eo, quod ante eum edebatur, hæc debebat esse sententia: aut, si uerberibus cedunt, tamen iterum ad quærendum redeant; uerum ut omittam ipsam diiunctionis prauitatem (quasi pueri interdum ne minumum quidem cedant uerberibus), illius reditus ad quærendum nulla st significatio; nemo enim *requirere* ita dixit, ut esset *iterum quærere et interrogare.* (Proferunt ex Gellio XV, 22: *cerua — postea requisita perisse credita st*, quasi non recte dicatur: und als man sie nachher suchte; nec melius Plautum producunt testem.) Itaque hæc efficitur sententia: quærunt aut pulsi quærunt. Ne illud quidem recte et apte dicitur: *pueri requirunt*, non addito nec significato, quid requirant. (Longe aliter quærenti dicitur: Recte requiris.) Dixi pluribus uerbis, quod hic quoque deteriorum codicum patrocinium Handius susceperat in Tursell. I p. 512.

ut aliquid) Sic e cod. Mor. Orellius, in quam scripturam Gzius quoque coniectura inciderat. *Recurrant* (siue *requirant*, nihilo enim aptius erit) et *aliquid scire se gaudeant* peruerse in unum coniunguntur; nam qui pulsi recurrunt, nihil dum sciunt; et manifesto tres sunt quasi gradus: cognoscere aliquid student, cognosse se gaudent, aliis cognitionem inpertire gestiunt.

quantum Aristoxeni ingenium consumptum uidemus in musicis? quo studio Aristophanem putamus aetatem in litteris duxisse? Quid de Pythagora? quid de Platone aut de Democrito loquar? a quibus propter discendi cupiditatem uidemus ultumas terras esse peragratas. Quae qui non uident, nihil umquam magna cognitione dignum amauerunt. Atque hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea studia, quae dixi, non intellegunt, idcirco esse ea propter se expetenda, quod, nulla utilitate obiecta,

aetatem) post *duxisse* L aut de) *aut* LPCR esse peragr.) *p. e.* P esse ea) *ea esse* LR om. *ea* Or. obiecta) om. P

ducere ponit; illud Uirgilium, Horatium, Ouidium posuisse, lexica ostendunt, et est propinquos transitus, quom ætas quasi trahatur. (Quod *in litteris* additur, nihil ad insolentiam locutionis molliendam pertinet, quæ ex eo ipso oritur, quod in aliqua re uel aliquo modo ætas traduci a Cicerone dici solet, non duci.) Aristoxeni Tarentini, Aristotelis discipuli, musicæ studium, quod cum philosophia coniungebat (Tuscul. I, 20), nunc quoque ἁρμονικὰ στοιχεῖα testantur; Aristophanis Byzantini studia grammatica omnibus nota sunt.

aut de Democrito) Sic etiam Spir., recteque Gzius restituit, ne quasi in unum Plato et Democritus coniungerentur. Paullo post *quæ qui non uident* paullo breuius dicitur hac sententia: Qui hæc, quæ illi uiri fecerunt, non animaduertunt nec, qualia sint, intellegunt. Dan. et alii coniecturis inutilibus locum uexarunt. Sed in *magna cognitione* iure hærent, quæ peruersissume cum adiectiuo *dignum* coniungitur; nam res cognitione (ea, quæ ad eam intellegendam sufficiat) digna st, aut, si augere uelis, magno opere digna, non magna cognitione. Deinde quom aliquem nihil omnino tale amauisse dicas, peruerse sic rem augeas (*nihil magna cognitione dignum*), ut significes, aliquid tamen fortasse cognitione dignum, si non dignissumum eum amauisse. Uerum, opinor, inuenit Bremius: *magnum ac cognitione dignum*. Erroris origo aperta st.

idcirco esse ea) Præter meum L fortasse unus et alter præterea deterrumus habuit *ea esse*, ut fere ex R editiones ante Uict. et Manut. Ex Eξ, Monac. Gzi excidit *ea*, quos Gzius secutus est, e Uiadob. *esse*, e Bas. utrumque. Nocuit similitudo pronominis et uerbi conpendio notati. Paullo post *obiecta* excidit etiam e Pal. 4 et Gud. 2.

delectentur animi atque ipsa scientia, etiam si incon datura sit, gaudeant. 51. Sed quid adtinet de rebus apertis plura requirere? Ipsi enim quaeramus a n stellarum motus contemplationesque rerum caele eorumque omnium, quae naturae obscuritate occulta cognitiones quemadmodum nos moueant, et quid hi delectet, quam solemus persequi usque ad extrei praetermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec sum nescius, esse utilitatem in historia, non mod

delectentur) *delectantur* L incommodatura) *incommoda datura* 51. persequi) *prosequi* ELOr. nescius) *inscius* LPCROr. esse) *etiam* l *nullo* E

incommodatura) Sic Lbinus e codicibus Cuiaci, N. (Memmi, Dau. ex El., Gzius e Spir., Erl., margine Crat. *incommoda datura*, inusitato loquendi genere. Eodem mo uerbum librarii corruperant apud Gell. I, 25; in epist. ad I, 2 § 10 substituerunt *incommoda laturum*.

51. *persequi ad extremum; prætermissa &c.*) Uniuer significationi superadditur ἀσυνδέτως modi notatio; sed incoı Cicero eodem uerbo (*persequi*) et primo loco et in altera bus partibus uti uidetur; itaque Gzius e tribus suis (et ui meliores fuisse) *prosequi ad extremum* (*Eξ sequi*). Uerum minus idem utrobique significabitur; nihil enim aliud esse *historiam ad extremum prosequi*, nisi quod usitate dicitur *pe* itaque, si ita Cicero scribere potuisset, inani præpositionis ua lusu orationis uitium magis notabile fecisset. Non potuit quod perficiendæ et peragendæ rei significationem *pros* uerbo neque conpositionis ratio neque usus tribuit; quaı unus et alter locus in editionibus aut omnibus aut aliquo dose scribitur. (Pro Rosc. Am. 83 multi correxerunt, ad H I, 14 et alii et Orellius, codicem Turicensem testans.) Mel cero pro altero *persequimur* posuisset *absoluimus*.

sum nescius) Sic etiam in ceteris bonis codicibus fuisse neglectum esse, eo facilius credo, quod etiam de Erl. Gzius Cicero dicebat: *non sum nescius, hoc ita esse*, quæ conium sex Ciceronis, uno scriptoris ad Herennium locis a C. St adnotatur, numquam: *non sum inscius*; contra semper ab e batur *homo inscius*, id est artis disciplinæque expers (Acad. Legg. II, 13), *inscius omnium rerum, inscius faciendi, feci i factum et me inscio.*

luptatem. Quid? quom fictas fabulas, e quibus utilitas nulla elici potest, cum uoluptate legimus? 52. Quid? quom uolumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parentis, patriam, multa praeterea minume necessaria? Quid? quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique delectantur hi-

elici) *dici* ECR *duci* (P) cum uol.) *tum uoluptates* E 52. delectantur) *delectentur* LPC

elici potest) Quom in codice archetypo esset *dici* (ut in aliquot Pall., Mead., C. C. C., Uχ, Gzi, excepto Gud. 1), dupliciter id correctum st, ut aut *duci* esset, quemadmodum ante Gzium scribebatur, aut *elici*, quod ex uno Pal. (quarto, non dicitur, et puto secundum fuisse, nostri L simillumum) et Gud. 1 is asciuit. Tenui, quod cum codicem, e quo nostri ducti sint, sic scriptum fuisse credo, ut ex *el* facile *d* nasci posset. Simillumo errore in Tuscul. II, 27 pro *eiciuntur* (sed in antiquissumis codicibus sæpissume scribi *eicuntur* et cetera similiter, sciunt, qui hæc tractarunt) factum st *dicuntur* (quod in altero optumorum, Gud. 1, et uno saltem præterea scribitur), deinde *ducuntur* (quod in regio et fere ceteris st; in Gud. *u* supra scribitur); editur *educuntur*, uerbo ad rem minume apto; uera uox in duobus Oxx. et fortasse aliis felici coniectura restituta st. In hoc, quem tractamus, loco offendor paenihil in temporis significatione (*quid*, *quom fictas fabulas* et *quid*, *quom uolumus*); nam neque per se apta uidetur, quoniam ante non ea forma Cicero usus est, ut, quom hoc uel illud faceremus, tum aliquid intellegi diceret, et sequitur: *quid*, *quod homines* &c. Neque tamen mutare audeo.

52. *delectantur*) E codicibus deterioribus (Oxx.) et ed. prima Uictorius, Man., Gruterus proxumique *delectentur* contra regulam sermonis. Indicatiuom, quem ex R ceteræ cdd. uett. et Lbinus tenuerant, reuocauit Gzius e tribus suis codd., quos meliores fuisse, nunc ex Erl. adparet. Paullo ante in uerbo *gesserint* coniunctiuos modus non satis caussæ habere uideri possit; sed mutare non audeo; quoniam enim, quom nomen quæritur, quæritur, quis fecerit, fieri potest, ut interrogatiuæ sententiæ forma translata sit ad relatiuam in notione præsertim tam infinita (*quid*). Quæ secuntur *maxumeque* &c., non uidentur superiori interrogationi uno tenore continuari, sed interrogatiuæ adfirmationi recta adfirmatio de alio genere (senibus) adiungi copulatiua particula, ad nostrum sensum

storia! maxumeque eos uidere possumus res gestas audire et legere uelle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intellegi necesse st, in ipsis rebus, quae discuntur et cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumque moueamur. **53.** Ac ueteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis futura sit uita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitae cultum aut paratum requirentis, nihil aliud acturos putant, nisi ut omne tempus inquirendo ac discendo in naturae cognitione consumant.

53. insulis) *quidem insulis* C futura) *natura* omnes. omni) om. P acturos) *esse act.* LPCR ut) om. C inquirendo) *in quærendo* PCR

durius, ad Latinorum, qui particula *que* liberius utebantur (cfr. ad III, 73), non item.

53. *qualis futura sit*) Recte sic Clericus (ad Æschinis Axioch. § XVII) emendauit id, quod in codicibus est, *naturá*, probatumque Dauisio et Ernestio secutus Orellius est; nam et futurum tempus (*futura sit*, non *sit*) postulat id, quod sequitur, *acturos*, et ineptissume additur *natura* eo etiam loco, ut magni ad sententiam momenti esse uideatur, quasi talis sapientium uita sit natura, sed arte aut culpa aliter agant. Nimirum, qualiscunque demum uita fingitur, natura talis esse fingitur. Gzius, Notatur, inquit, *sapientiæ conueniens*. Mirum, ni finxerunt, qualis sapientium uita non sapientiæ conueniens esset. Quamquam quomodo potest illud ea uoce significari?

aut paratum) Hoc nomen neque a Cicerone neque ab aliis huius ætatis scriptoribus positum reperitur, nisi quod Sallustius *militum et armorum paratum* pro conparatione dixit (de Sertorio, apud Gellium II, 27; Plutarchus in Sertor. c. 4 datum ei narrat *στρατιώτας τε καταλέγειν καὶ ὅπλα ποιεῖσθαι*); hic non de actione dicitur, sed de instrumento et rebus necessariis. Ac ne Liuius quidem sic usquam locutus est. Non sine caussa igitur Liuius hic quoque *aut adparatum* scripsit. Sed fieri potest, ut Ciceroni *cultus et paratus* (ex duobus uerbis simplicibus) aptius uisum sit quam *cultus et adparatus*; et fingendi huiusmodi substantiui ueniam facile datam esse, dixi ad IV, 41. *Acturos* pro *esse acturos* Gzius ex Erl., Spir., Bas. In Gud. utroque erat *acturos esse*.

inquirendo ac discendo) Sic recte etiam Spir., ediditque Gzius; uitiose enim coniungebatur *in quærendo in naturæ cognitione*;

Nos autem non solum beatae uitae istam esse oblectationem uidemus, sed etiam leuamentum miseriarum. Itaque multi, quom in potestate essent hostium aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exilio dolorem suum doctrinae studiis leuarunt. 54. Princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius, quom patria pulsus esset iniuria, ad Ptolemaeum se regem Alexandream contulit.

esse) om. LPCR (E habet et ante *oblectationem* et post). Itaque) *Ita* E studiis) *studio* R leuarunt) *leuauerunt* LPCROr. 54. Alexandream) *Alexandriam* omnes (ex mea coll.) Or.

nunc gerundia significant, quomodo in illa cognitione tempus consumatur. *In* ante *quærendo* iam Morgensternius tolli uoluerat. Quod olim in epist. ad Orell. p. 112 negaui Ciceronem umquam dicere, *tempus consumi re*, pro eo, quod est *in re*, recte dixi; nam qui a Zumptio (ad Uerr. V, 64) post Nizolium profertur locus ex Timæi initio (*primum quidem tempus salutationibus, reliquum percontatione consumpsimus*), cum aliter a Cicerone scriptum fuisse, et codices (ut omnes tres Orelli) et res ostendit: *Primum tempus salutationis in percontatione consumpsimus* (nescio quarum rerum; deinde ad litteras sermo conuersus est). Paullo post *esse* (ante *oblectationem*), quod e deterioribus codicibus exciderat (cfr. § 49), ex Spir. et Erl. Gzius addidit (cfr. uar. script.).

54. *ad Ptolemæum se regem Alexandream contulit*) Pulsus Athenis a Demetrio Poliorceta olympiadis 118 anno secundo (Clintoni Fast. Hell. p. 184 edit. Lat.) primum Thebas abiit, deinde in Ægyptum ad Ptolemæum Lagi filium (Diod. Sic. XX, 45). Hermippus apud Diogen. Laërt. V, 78 Cassandro demum mortuo ol. 120, 3) in Ægyptum profectum esse scribit, sed dubitationem affert addita apud Hermippum Antigoni mentio (uid. Wess. ad Diod. l. c.). Non statim eo profectum esse, ex eo etiam concluditur, quod Plutarchus (Demetr. Pol. 9) tantum Thebas nominat. Quæ præterea de eo exilio narrantur, ad Ciceronem non pertinent; libros eius ibi compositos esse, nemo, quod sciam, tradit. *Alexandream* scripsi sequens Gzi de Spir. et Erl. testimonium, etsi mihi nihil notatur; credo, Ciceronem et ceteros antiquiores, ut *Laodiceam*, *Apameam*, sic *Antiocheam*, *Heracleam*, *Alexandream* constanter dixisse, eodemque modo *Dareum* 92); sed codicum in singulis locis testimonia et quæ faueant quæ aduersantur, persequi eo magis omitto, quod multis tis tam pusillam rem non animaduersam esse, certum est.

storia? maxumeque eos uidere possumus res gestas audire et legere uelle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intellegi necesse st, in ipsis rebus, quae discuntur et cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumque moueamur. **53.** Ac ueteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis futura sit uita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitae cultum aut paratum requirentis, nihil aliud acturos putant, nisi ut omne tempus inquirendo ac discendo in naturae cognitione consumant.

53. insulis) *quidem insulis* C futura) *natura* omnes. omni) om. P acturos) *esse act.* LPCR ut) om. C inquirendo) *in quærendo* PCR

durius, ad Latinorum, qui particula *que* liberius utebantur (cfr. ad III, 73), non item.

53. *qualis futura sit*) Recte sic Clericus (ad Æschinis Axioch. § XVII) emendauit id, quod in codicibus est, *naturá*, probatumque Dauisio et Ernestio secutus Orellius est; nam et futurum tempus (*futura sit*, non *sit*) postulat id, quod sequitur, *acturos*, et ineptissume additur *natura* eo etiam loco, ut magni ad sententiam momenti esse uideatur, quasi talis sapientium uita sit natura, sed arte aut culpa aliter agant. Nimirum, qualiscunque demum uita fingitur, natura talis esse fingitur. Gzius, Notatur, inquit, *sapientiæ conueniens.* Mirum, ni finxerunt, qualis sapientium uita non sapientiæ conueniens esset. Quamquam quomodo potest illud ea uoce significari?

aut paratum) Hoc nomen neque a Cicerone neque ab aliis huius ætatis scriptoribus positum reperitur, nisi quod Sallustius *militum et armorum paratum* pro conparatione dixit (de Sertorio, apud Gellium II, 27; Plutarchus in Sertor. c. 4 datum ei narrat στρατιώτας τε καταλέγειν καὶ ὅπλα ποιεῖσθαι); hic non de actione dicitur, sed de instrumento et rebus necessariis. Ac ne Liuius quidem sic usquam locutus est. Non sine caussa igitur Lbinus hic quoque *aut adparatum* scripsit. Sed fieri potest, ut Ciceroni *cultus et paratus* (ex duobus uerbis simplicibus) aptius uisum sit quam *cultus et adparatus*; et fingendi huiusmodi substantiui ueniam facile datam esse, dixi ad IV, 41. *Acturos* pro *esse acturos* Gzius ex Erl., Spir., Bas. In Gud. utroque erat *acturos esse.*

inquirendo ac discendo) Sic recte etiam Spir., edidītque Gzius; uitiose enim coniungebatur *in quærendo in natura cognitione*;

moueri diceret. Somnum denique nobis, nisi requietem corporibus et medicinam quandam laboris adferret, contra naturam putaremus datum. Aufert enim sensus actionemque tollit omnem. Itaque si aut requietem natura non quaereret aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur, qui etiam nunc agendi aliquid discendique caussa prope contra naturam uigilias suscipere soleamus.

XX. 55. Sunt autem etiam clariora uel plane perspicua minumeque dubitanda indicia naturae, maxume scilicet in homine, sed in omni animali, ut adpetat animus agere semper aliquid neque ulla condicione quietem sempiternam possit pati. Facile st hoc cernere in primis puerorum aetatulis. Quamquam enim uereor, ne nimius in hoc genere uidear, tamen omnes ueteres philosophi, maxume nostri, ad incunabula adcedunt, qui in pueritia facillume se arbitrentur naturae uoluntatem posse

corporibus) *corporis* C alia quadam) *qu. a.* C pateremur) *putaremur* E qui) *quin* E etiam) om. P agendi) *in ag.* P 55. etiam) *et* R om. L(P)C clariora) om. E minumeque) *nec* LPCROr. indicia) *iud.* L aliquid) ante *agere* LPCROr. possit pati) *pati p.* L hoc) *hæc* C enim) om. E qui) *quod* LPCR arbitrentur) *arbitrantur* LR uoluntatem) *uolupt.* omnes.

tremo capite *quin etiam* pro *qui etiam* Gzius in aliis quoque præter Erl. repperisse uidetur; de nullo scribit nominatim. Redarguit coniunctiuos caussalis (*soleamus*).

Cap. XX, 55. *autem etiam*) Posteriorem uocem ex Erl., Spir., Bas. Gzius addidit; multæ uett. edd. (Mars., Crat.) ex R habent *et*. Deinde *minumeque dubitanda* etiam mgo Crat., id est, melior familia; nam Gzius etiam de Erl. tacet. Paullo post ordinem uerborum (*agere s. al.*) e solo Erl. sumpsi. *Hæc* (pro *hoc*) *cernere* ex ed. prima ad Man., Lbinum, Grut. propagatum st contra codices Dau. (Par. 1, 3, Mead.), Oxx., Gzi.

qui — arbitrentur) Sic Gzius e Spir., Erl., Monacensi; *qui etiam* ξ. Edebatur enim *quod — arbitrentur*; in Eχ, tribus Gzi erat *quod — arbitrantur*, ut Uictorius edidit, quod quamquam corrigendo natum st, haud scio an uerius sit. Neque enim ea caussæ significatio, quæ ex coniunctiuo modo uerbi sententiæ relatiuæ oritur, huic loco apta uidetur. Nam pronomine relatiuo sic adiungitur notatio et descriptio aut perpetuæ cuiusdam naturæ

cognoscere. Uidemus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint. Quom uero paullum processerunt, lusionibus uel laboriosis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri possint. Eaque cupiditas agendi aliquid adulescit una cum aetatibus. Itaque, ne si iucundissumis quidem nos somniis usuros putemus, Endymio-

quom uero — delectantur) Non. p. 211 (*quam hi uero*) processerunt) *processerint* codd. edd. uett. Or. uel) *et* E ne) om. P quidem) om. C ne si) *nisi* omnes. quidem) *quam* E nos somniis) *uigiliis* L

ipsius personæ reiue aut status cuiusdam eius et adfectionis, ut occasio actionis aut iudici significetur et sentiatur, non aperte indicetur (quod fit particula *quom*), multo minus caussa per se (obiectiuam nunc appellamus) loquentis iudicio declaretur. Itaque supra § 51 (*qui etiam soleamus*) adparet dici potuisse: *quom etiam soleamus*, sed recte poni *qui* (hoc est: *nos, qui tales sumus, ut soleamus*); de Off. autem III, 112 rectissume dicitur: *Pomponius, qui illum iratum adlaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit* &c. Pomponi enim personæ adiungitur notatio, quomodo is adfectus fuerit, et ex eo actio quædam expectatur. Muta ordinem sententiarum: *Pomponius e lectulo surrexit et ad se adulescentem uenire iussit, qui — arbitraretur.* Senties, prauom esse *qui*, quod, illo modo indicata iam actione, expectatur aperta, cur ita Pomponius fecerit, caussæ declaratio. Iam hoc loco philosophorum illud iudicium (*arbitrantur se posse* &c.) neque proprietatem aliquam naturæ eorum neque adfectionem quandam certi temporis talem, qualem dixi, habet. Itaque mihi prorsus aut: *quom — arbitrentur* aut *quod — arbitrantur* dicendum fuisse uidetur. Pro *uoluntatem*, quod Lbinus et eum sequens Dauisius restituerunt, codex archetypus habuit *uoluptatem;* quod alterum Gzius a Spir. et Erl. confirmari dicit, non silentio conuincitur; nam quom in Nobbi exemplo esset *uoluptatem*, alterum mihi adnotatum st. (Cfr. *uoluntarius* pro *uoluptarius* II, 66.) Quod deinde e Nonio restitui *processerunt*, de eo dixi ad § 41. Paullo post *una cum ætatibus* (plurali numero) dicitur de gradibus ætatis, ut § 41: *progredientibus ætatibus.* Fuerunt enim, qui hærerent.

ne si iucundissumis) Codex archetypus *nisi* (mgo Crat., Mor., Eξψχ, Gziaui; in solo Gud. 2 supra scriptum *ne si*); Mor. *uelimus* pro *uelimus* et *id* pro *idque;* in Oxx. ψ supra *ne* scriptum *no*.

nis somnum nobis uelimus dari, idque si accidat, mortis instar putemus. 56. Quin etiam inertissumos homines, nescio qua singulari nequitia praeditos, uidemus tamen et corpore et animo moueri semper, et, quom re nulla inpediantur necessaria, aut alueolum poscere aut quaerere quempiam ludum aut sermonem aliquem requirere, quomque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos et sessiunculas consectari. Ne bestiae quidem, quas delectationis caussa concludimus,

uelimus) *nolimus* C si) om. EC 56. qua) *qui* E nequitia) *segnitia* (*e* C) EC et corp.) *corp.* E (*et an. et corp.* C) quom) *tamen* E nulla) *ut illa* E ...) *enim* E sessiunculas) *semicirculos* LPCR Ne) *Quin de* E *nec* C

56. *Quin etiam — uidemus*) Codex Moreli: *quia etiam — uicamus* (cfr. ad IV, 26). Tum idem cum Erl. et duobus aliis ...zi (Spir., Gud. 2?) *segnitia*, C. C. C., χ, cod. Urs. *segnitie*; in ...erat: *nequitia al. segnitia*. Aduersatur cum ceteris mgo Crat., quo pro illo notatur *nequitia*. Quom igitur utraque familia a ipsa dissentiat, non dubium uidetur, qnin uerum sit *nequitia*, quo uocabulo inertiæ et segnis mollitiei significationem inesse, ...brarii ignorarint; Cat. I, 4 et 29 iam Dauisius laudauit. Deinde ...imæ editionis ordo (*et animo et corpore*) propagatus est ad ...an., Lbinum, ceteros; alterum Gzius e suis codicibus (Mor.) ...uocauit.

sessiunculas) id est, consessus certis in locis paucorum homi...um confabulantium. Hoc e uetere libro Scaligeri et Eliensi Dau. ...stituit; confirmant Erl., Spir., mgo Crat., Mor. Deteriores ...mnes ridicule *semicirculos*, et adparet origo. Defendit tamen ...zius, ut decebat. Quid enim peruersius excogitari potest hac ...otatione figuræ geometricæ, ex qua necessario consequatur, ut ...rculos quoque non coetus hominum sed figuras geometricas ne...io ubi descriptas intellegamus? Ne si appellarentur quidem se...llia quædam semicirculi, ea hic intellegi possent, nisi essent alia, ...æ circuli appellarentur. Quam lepidum autem, homines non ...nsessus eorumque loca consueta consectari, sed sedilia certæ ...rmæ? Græcam rem Græco hemicycliorum nomine appellari a ...icerone, semicirculorum a nullo, pæne pudet addere; ineptum st ...nim talia serio refutare, ueritate inuenta.

Ne bestiæ quidem) Ex Erl. (de ceteris tacetur, sed etiam de ...oc a Gzio) ecfici posset: *Quin ne bestiæ*, nisi sermo Latinus con...iunctionem particularum *quin* et *ne — quidem* respuere uideretur;

quom copiosius alantur, quam si essent liberae, facile patiuntur sese contineri, motusque solutos et uagos a natura sibi tributos requirunt. **57.** Itaque ut quisque optume natus institutusque st, esse omnino nolit in uita, si gerendis negotiis orbatus possit paratissumis uesci uoluptatibus. Nam aut priuatim aliquid gerere malunt aut, qui altiore animo sunt, capessunt rem publicam honoribus inperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinae conferunt; qua in uita tantum abest, ut uoluptates consectentur, etiam curas, sollicitudines, uigilias perferunt, optumaque parte hominis, quae in nobis diuina ducenda st, ingeni et mentis acie fruuntur, nec uoluptatem requirentes nec fugientes laborem. Nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quae sunt ab antiquis repertae, aut inuestigationem nouarum; quo studio quom satiari non possunt, omnium ceterarum re-

sese) *se* E requirunt) *requirit* E *quærunt* L 57. si — uoluptatibus: Non. p. 416 (*gerundis* et *possit orbatus*) qua) *quia* P etiam) *ut etiam* LR sollicitudines) *solitudines* E perferunt) *perferant* R nec — requirentes; om. E uoluptatem — laborem) *uoluptates* — *labores* C intermittunt) *nostri mittunt* P rerum) om. P ab) *sub* E inuestigationem) *inuestigationi* E quom satiari) *consaciari* L

nam in *ne* — *quidem* ea significatio iam inest, quæ ex adiecto *quin* oriri debebat. *Concludimus* absolute dicitur, quemadmodum in Uerr. IV, 51 (e melioribus codicibus; uid. Opusc. nostra Acad. p. 360): *Eos concludit, magnam hominum multitudinem.* Tum Gzius in Spir. et Erl. ait esse *sese patiuntur*, de Erl. falso.

quom satiari non possunt) Hoc si recte scriptum st, ita coniuncta st temporis et caussæ significatio, ut illa emineat (*indem*), de quo genere dixi et Wunderi disputationem laudaui ad I, 10. Uerum sic dicitur, quom quid ex una aliqua actione ipso actionis tempore intellegitur (*quom hoc dicis, significas* &c.), quod in hunc locum non cadit. Itaque credo Ernestium recte scripsisse *possint*; nam *quoniam*, quod Otto posuit, hic minus aptum st; neque enim occasio indicatur. Paullo post Dauisius scribi malebat *in rerum quærendis explicandisque naturis*, uitioso uerborum ordine et sine ulla caussa; nam ut *cognitio rerum* sæpissume uniuerse dicitur, sic etiam *in rebus quærendis tempus conterere*, nec minus recte *naturæ* absolute de singularum rerum proprietatibus.

um obliti nihil abiectum, nihil humile cogitant; tantaque st uis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi lios proposuerunt finis bonorum, quos utilitate aut uouptate dirigunt, tamen in rebus quaerendis explicandisque naturis aetates conterere uideamus.

XXI. 58. Ergo hoc quidem adparet, nos ad agenlum esse natos. Actionum autem genera plura, ut obcurentur etiam minora maioribus, maxumae autem sunt rimum, ut mihi quidem uidetur et iis, quorum nunc in atione uersamur, consideratio cognitioque rerum caelestium et earum, quas a natura occultatas et latentis in-

etiam) *et* E 58. minora mai.) *maioribus minoribus* E iis) *his* EL uersamur) *uersantur* E cognitioque) *cognitioue* (*ne* E) omnes. occultatas) *occultas* R

Cap. XXI, 58. *Actionum autem genera plura*) Uerba proxuma uperiora (*Ergo hoc quidem adparet &c.*) conclusionem habent ius disputationis, quam Piso § 55 instituerat; in particula *autem* ransitur ad nouam disputationem, quæ illam consequitur. Itaque dparet, audiri *sunt*, non, ut Gzius putabat, e superioribus *esse*; ec ex *esse natos* ad *genera plura* audiri poterat *esse*. Illud uerum in huiusmodi sententia initio posita durissume omitteretur, i ea hic prorsus consisteret; nec facile quisquam in § 36 ferret, misso *sunt*, sic dici: *Animi autem — plures uirtutes.* Hoc senseant, qui in duobus Gzi codicibus recentioribus addiderunt *sunt*, escio quo loco; sed sic hæc continuantur, quod interpungendo gnificaui, ut ex hoc membro uerbum *sunt* tantum in proxumum ifferatur.

cognitioque) In codice archetypo erat *cognitioue* (ut in Oxx., xcepto ξ, Gzianis, si ipsi credimus, excepto Gud. 2) aut *cognitione* t cum Erl. Ox. ξ et Gud. 2); in codice Mor. erat *cogitatioue*, olita confusione, in Scaligeri *cogitatione.* Recte Man., Lbinus, an., Orellius; nam *consideratio cognitioque* (quæ e consideratione ritur) necessario coniunguntur, ut § 11: *in contemplatione et conitione rerum*, Off. I, 153: *cognitio contemplatioque naturæ;* ridiule Piso optionem daret, utrum quis considerare caelestia an gnoscere uellet. Longe aliter paullo post dicitur: *aut* (si rem ublicam non reapse administres, saltem) *administrandi scientia.* 'aullo post *occultatas* adnotatur in margine Crat., nam edebatur t in R.

quom copiosius alantur, quam si essent liberae, facile patiuntur sese contineri, motusque solutos et uagos a natura sibi tributos requirunt. 57. Itaque ut quisque optume natus institutusque st, esse omnino nolit in uita, si gerendis negotiis orbatus possit paratissumis uesci uoluptatibus. Nam aut priuatim aliquid gerere malunt aut, qui altiore animo sunt, capessunt rem publicam honoribus inperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinae conferunt; qua in uita tantum abest, ut uoluptates consectentur, etiam curas, sollicitudines, uigilias perferunt, optumaque parte hominis, quae in nobis diuina ducenda st, ingeni et mentis acie fruuntur, nec uoluptatem requirentes nec fugientes laborem. Nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quae sunt ab antiquis repertae, aut inuestigationem nouarum; quo studio quom satiari non possunt, omnium ceterarum re-

sese) *se* E requirunt) *requirit* E *quærunt* L 57. si — uoluptatibus) Non. p. 416 (*gerundis* et *possit orbatus*) qua) *quia* P etiam) *ut etiam* LR sollicitudines) *solitudines* E perferunt) *perferant* R nec — requirentes) om. E uoluptatem — laborem) *uoluptates — labores* C intermittunt) *nostri mittunt* P rerum) om. P ab) *sub* E inuestigationem) *inuestigationi* E quom satiari) *consaciari* L

nam in *ne — quidem* ea significatio iam inest, quæ ex adiecto *quin* oriri debebat. *Concludimus* absolute dicitur, quemadmodum in Uerr. IV, 51 (e melioribus codicibus; uid. Opusc. nostra Acad. p. 360): *Eos concludit, magnam hominum multitudinem.* Tum Gzius in Spir. et Erl. ait esse *sese patiuntur*, de Erl. falso.

quom satiari non possunt) Hoc si recte scriptum st, ita coniuncta st temporis et caussæ significatio, ut illa emineat (*indem*), de quo genere dixi et Wunderi disputationem laudaui ad I, 10. Uerum sic dicitur, quom quid ex una aliqua actione ipso actionis tempore intellegitur (*quom hoc dicis, significas* &c.), quod in hunc locum non cadit. Itaque credo Ernestium recte scripsisse *possint*; nam *quoniam*, quod Otto posuit, hic minus aptum st; neque enim occasio indicatur. Paullo post Danisius scribi malebat *in rerum quærendis explicandisque naturis*, uitioso uerborum ordine et sine ulla caussa; nam ut *cognitio rerum* sæpissume uniuerse dicitur, sic etiam *in rebus quærendis tempus conterere*, nec minus recte *naturæ* absolute de singularum rerum proprietatibus.

es uidere optumas nec agere possint. Uirtutis enim eataeque uitae, quae duo maxume expetenda sunt, seius lumen adparet, multo etiam serius, ut plane, qualia int, intellegantur. Praeclare enim Plato: *Beatum, cui tiam in senectute contigerit, ut sapientiam uerasque piniones adsequi possit!* Quare, quoniam de primis naurae commodis satis dictum st, nunc de maioribus coneqnentibusque uideamus. 59. Natura igitur corpus quiem hominis sic et genuit et formauit, ut alia in primo rtu perficeret, alia progrediente aetate fingeret, neque ane multum adiumentis externis et aduenticiis uteretur.

possint) *possunt* E intellegantur) *intelligatur* L commodis) *incommodis* L . ut alia — fingeret) Non. p. 308 (*perficere — fingere*).

est figura quædam orationis est, e priore sententiæ parte comunius uerbum ad posteriorem eruentis quasi *ἀπὸ κοινοῦ*. Nam : his: *uirtutis lumen adparet* (hoc est: fit, ut uirtus uideatur) his: *multo etiam serius, ut* &c. sumitur *fit*. In *intellegantur* cilluma st forma, qua sola Cicero utitur, eius adtractionis, quam ost alios tractauit Kruegerus in libro de adtractione §; 162. am poterat, etiam non adiecto *quales sint*, dici *intellegantur*; r. II de orat. 213, de N. D. II, 115. De diuin. II, 28 *conlata* on pertinet ad *partem*, sed ad *obseruationem*.

Plato) II de Legg. 653 A: *φρόνησιν δὲ καὶ ἀληθεῖς δόξας βεαίους, εὐτυχὲς, ὅτῳ καὶ πρὸς τὸ γῆρας παρεγένετο*, ubi, quod olim ontra codices edebatur, *βεβαιοῦν*, commendatur sane Ciceronis nterpretatione et numero uerbi *παρεγένετο*.

e primis naturæ commodis) Ernestio, cui suspectum erat *comodis*, Gzius opposuit II Acad. 138; nec de scriptura ulla potest se dubitatio. Et tamen parum recte Cicero dixit. Nam primum lle genere primorum naturæ num omnino ea, quæ hoc loco tratantur, actionum et uirtutum initia recte conprehendantur, non ins caussa dubitatur (cfr. quæ dixi ad § 18 et in exc. ad II, 33); leinde certe commodorum nomen non habent; id enim pertinet d ea, quæ in corpore et extra id uitæ statum adiuuant, quæque rter cetera prima naturæ appellantur, ualetudo, uires, cetera. a commodorum nomine ponendo Cicero se etiam IV, 59 inpliarat.

59. *adiumentis externis et aduenticiis uteretur*) Obscure eloitur, quod uolt. Hoc enim dicit: ut non multum relinqueret,

dagare ratio potest, deinde rerum publicarum administratio aut administrandi scientia, tum prudens, temperata, fortis, iusta ratio, relicuaeque uirtutes et actiones uirtutibus congruentes, quae uno uerbo conplexi omnia honesta dicimus; ad quorum et cognitionem et usum iam corroborati, natura ipsa praeeunte, deducimur. Omnium enim rerum principia parua sunt, sed suis progressionibus usa augentur; nec sine caussa; in primo enim ortu inest teneritas et mollitia quaedam, ut nec

scientia, tum) *sciendique* LPCR fortis, iusta) *forti si iusta* E *fortis et iusta* PCROr. *fortisque et iusta* L dicimus) *diximus* E et cognit.) *etiam cogn.* LPCR iam) om. P progressionibus) *progressibus* LP nec) *et* E In primo — quædam) Non. p. 495 s. u. *teneritas.* teneritas) *temeritas* codd. edd. uett. et) *ac* Non. mollitia) *mollities* LPCR

scientia, tum prudens) Hoc e melioribus codicibus (Spir. et Erl. e quibus Gzius profert *scientia cum*, Mor., uetere libro Manuti, Scaligeri, El., mgine Crat., tum Pal. 6) restituit Dauisius, Manutio monente; priores *sciendique prudens*, nulla sententia. Minume eleganter actionum genera sic diuidi, ut primum mentis agitatio, tum certæ agendi materiæ (rei publicæ) tractatio ponatur, postremo quattuor illæ agendi qualitates, quæ primæ uirtutes sunt, facile adparet. *Ratio prudens, temperata* pro prudentia, temperantia paullo insolentius et breuius dicitur; sed nimis absurdum erat in actionum generibus enumerandis *prudentem a g e n d i rationem* ponere; aliud non suppetebat.

fortis, iusta ratio) Quod ex Erl. restitui, non dubito, quin, si editores adtendissent, in ceteris bonis reperturi fuerint; quid in altera scriptura esset uiti, dixi ad IV, 56. Paullo post *et cognitionem* Gzius e Spir. et Erl. Erat *etiam cognitionem*. Deinde *progressibus* pro *progressionibus* Ox. χ, Gud. 1, Mon.

Teneritas et mollitia) Prius nomen seruauit Nonius; in codicibus (Dauisi, Oxx. EUgχ, Gzi) unius lineolæ adiectione factum est *temeritas*. Illud iam apud Marsum et Crat. restitutum et et ab use eiectum Gzio, quem ne Schuetzius quidem secutus est. Tenera ac mollis est prima ætas ac natura nondum confirmata (cfr. Tusc. III, 12, de Legg. I, 47: *teneros ac rudis animos*), non temeraria. *Mollitia* ut scriberem, etsi alterum magis probo (uid. ad III, 61), euicit Noni et cod. Erl. consensus. In uerbis *in primo ortu* (hominum) sic transiit a rebus ad homines eas res habentis, ut illi in uerbo *possint* intellegantur, in quo Ernestius hæsit. Paullo

quasi instituit docere, et induxit in ea, quae inerant, tamquam elementa uirtutis. Sed uirtutem ipsam inchoauit; nihil amplius. **60.** Itaque nostrum st (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quae accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod uolumus, effectum; quod quidem pluris sit haud paullo magisque ipsum propter se expetendum quam aut sensus aut corporis ea, quae diximus, quibus tantum praestat mentis excellens perfectio, ut uix cogitari possit, quid intersit. Itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad uirtutem et ad eas actiones, quae uirtuti sunt consentaneae, refertur, eaque omnia, quae aut ita in animis sunt aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. Quorum omnium † quaeque sint notitiae quaeque significentur re-

tamquam) *quasi* L nihil amplius. Itaque) *nihil ita amplius* PR *nihil itaque empl.* LC 60. quoad sit) *quo assit* EP sit haud) *hanc* E perfectio) *prof.* E quid) *quod* E sunt consentaneæ) *c. s.* E sint) *sunt* LC

inchoauit; nihil amplius. Itaque nostrum st) Sic a Manutio locum constitutum esse narrant; illud non addunt Gzius et Orellius, nullum apicem aliter scriptum esse in codice Erl. (et cur de Spir. non adfirmem?) et Morel. Ceteri codices et editiones ante Manutium: *inchoauit. Nihil itaque* (*ita* Pal. 4, ed. a. 1480) *amplius nostrum st.* Gzius quidem, in "plerisque omnibus" scribit ita esse, ut in Pal. 1, in uno Mon. *itaque.* De melioribus fallitur; de deterioribus non curo, quid dicat.

Quorum omnium quæque &c.) Gzium cum Ottone dimittamus, qui narrant *quæque* bis poni pro *quæcunque*, tertio loco pro *et quæ;* nam *quæcunque* interrogatiuom non esse, nec dici Latine: *uidebo, quæcunque sint notitiæ*, pueri norunt; *quæque* non esse *quæcunque* ostendi in exc. ad III, 51. Restat, ut *quæque* omnibus tribus locis accipiamus pro *et quæ.* Sed *quique — quique* pro *et qui — et qui* in pronomine relatiuo Liuius, Uelleius, Quinctilianus dixerunt, Cicero non dixit. Qui enim unus laudari solet locus, de Orat. I, 119, prorsus respuit huiusmodi duorum generum partitionem (*et illi qui — et illi qui*), recteque et olim nonnulli et nuper omnes e codicibus scripserunt: *qui optume.* In interrogatiuo pronomine ne illi quidem scriptores sic posuerunt *que — que.* Recte igitur A. Matthiæus scribi uoluit: *quæ sint notitiæ*, idem mendum corrgens, quod III, 51 sustulimus. Sed hæremus in

Animum autem relicuis rebus ita perfecit, ut corpus; sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, ut nihil aut non multum adiumento ullo ad suam confirmationem indigeret; quod autem in homine praestantissumum atque optumum st, id deseruit. Etsi dedit talem mentem, quae omnem uirtutem accipere posset, ingenuitque sine doctrina notitias paruas rerum maxumarum et

confirmationem) *conformationem* (P) accipere) *iam acc.* LCR

quod homo ipse sua opera et arte adderet ad id, quod natura perfecisset; quod contra st in animo.

ad suam confirmationem) Ad id confirmandum et perficiendum, quod (in hac parte, quæ sensibus continetur) a natura accepisset. Minus diligenter Cicero ea, quæ pro parenthesi addidi, omisit, ex quo fit, ut plus de animo dici uideatur quam uere dici posit; nam in altera parte eum multum adiumento indigere ipse ait. (Bremius *indigerent*, cuius coniecturæ caussam ne Orellius quidem perspexit; sed de animi indigentia adiumentorum tota disputatio st.) *Confirmationem* recte Orellins restituit ex editionibus ante Manutium; debuit addere testimonium codicum Oxx. EUξψ; *conformationem*, quod in ed. a. 1480 esse dicitur, quodque inde a Manutio omnes tenuerant, in nullo aut paucissumis codicibus est; formam natura dederat; confirmari ea postea debebat.

omnem uirtutem accipere) *Iam*, quod interponebatur, Ernestius sustulit, parens Par. 1 Danisi (nostro P); adcedunt quattuor Gzi, id est, ut ex Erl. adparet, meliores et deteriorum pars; nec iam hic apte intellegi potest eo modo, quo dicitur de rebus paullo post futuris. Proxuma Pisonis uerba (*ingenuit notitias paruas rerum maxumarum*) eiusmodi sunt, ut innatas et insitas notiones homini aperte tribuat, quod idem facit Cicero ipse Stoicorum sententias exponens I de Legg. 26: *natura rerum plurumarum obscuras nec satis* [*claras*] *intellegentias inchoauit* (cfr. ibd. 27: *prima et inchoata intellegentia*, et 59: *quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intellegentias animo ac mente conceperit*), quamquam eodem loco (§ 30: *quæque in animis inprimuntur inchoatæ intellegentiæ*) propius adcedit ad ipsam Stoicorum doctrinam, qui in animo tabulæ puræ simili omnis notiones nisis extrinsecus oblatis inprimi statuebant. Utroque loco Cicero Antiochum secutus uidetur, Antiochus autem Platonicæ doctrinæ de ideis et ἀνάμνησι (Tuscul. I, 57) particulas cum Stoica doctrina coniunxisse.

enda. Indicant pueri, in quibus, ut in speculis, natura ernitur. Quanta studia decertantium sunt! quanta ipsa ertamina! ut illi ecferuntur laetitia, quom uicerunt! ut udet uictos! ut se accusari nolunt! quam cupiunt laulari! quos illi labores non perferunt, ut aequalium principes sint? quae memoria st in iis bene merentium! quae referendae gratiae cupiditas! Atque ea in optuma quaque indole maxume adparent, in qua haec honesta, quae intellegimus, a natura tamquam adumbrantur. 62. Sed haec in pueris; expressa uero in iis aetatibus, quae

sunt) *sint* E uicerunt) *uicerint* omnes, Or. nolunt) *uol.* E perferunt) *ferunt* E iis) *his* LPOr. (*hiis* E) quaque ind.) *ind. qu.* E *quoque ind.* P maxume adp.) *app. m.* L *m. approbarent* P hæc) om. C tamquam) om. P 62. expressa uero in iis) *expressa in iis* (*his* L) *uero* LPCR *In iis uero* Or.

turæ nostræ et optumæ eius partis perfectionem, quam in uirtute positam iudicaremus. Itaque in eo uel maxume honesta suapte natura et per se expetuntur. Neque alio spectant illa, quæ in pueris adparere dicit, indicia. Pro *sunt* (post *decertantium*) etiam Spir. *sint.* De *uicerunt* dixi ad § 41.

quos illi labores non perferunt) Qui sic interrogat: *quod scelus, quod facinus parricida non edidit?* (Philipp. XIII, 21) is nullum omnino (genere) esse nominariue posse significat, quod non ediderit; qui autem admiratur, multa magnaque aliquem edidisse, ei aetissumum st dicendum esse Latine: *quæ facinora parricida edidit!* In quo genere memorabile st, quod supra II, 76 legitur: *quem clamorem contionis aut quam spem consulatus — futuram putas?* quod ibi hæc cum exclamatione augendi significatio (*magnus erit clamor contionis*) et altera negandi (*nulla erit spes consulatus*) coniunguntur. Si igitur recte hic, quem nunc tractamus, locus scriptus est, Piso dicit, nullos labores a pueris uitari. Uerum nec optume huic *non perferunt* subici uidetur: *ut sint*, et singularis numerus tum pæne requiritur. (De Legg. tamen III, 19 editur: *Quæ enim ille non edidit?* ut sit: Nihil non edidit. Sed ne is quidem locus dubitatione carere uidetur.) Adcedit, ut superiores et inferiores exclamationes similem in hac laborum commemoratione formam postulare uideantur. Itaque equidem Ciceronem scripsisse opinor: *quos illi labores perferunt, ut* &c. *Ferunt* pro *perferunt* etiam Uictorius.

62. *Sed hæc in pueris; expressa uero* &c.) Quæ in pueris

rum uocabulis quaeque cuiusque uis et natura sit, mox uidebimus.

XXII, 61. Hoc autem loco tantum explicemus, haec honesta, quae dico, praeterquam quod nosmet ipsos diligamus, praeterea suapte natura per se esse expe-

cuiusque uis) *cum suis* E 61. hæc — dico) om. C quod) *quæ* P

proxumis. Primum enim *rerum uocabula* communiter dicantur, quibus res appellantur, ut, quom honesta nominata sint, si quis de *eorum* nominibus interroget, peruerse dicat: *quid significant rerum uocabula?* Itaque Ernestius *rerum* tolli uolebat. Sed sunt alia uitia; nam illa interrogatione: *quæ significantur rerum uocabulis?* aut hoc quæritur, quænam res illis appellentur et ab aliis distinguantur, quod ineptissumum st (nam honestorum nominibus honesta significantur), aut hoc (quamquam dubito, num sic intellegi possit pluralis numerus *quæ*), quæ uis et natura ex ipsis uocabulis, hoc est, ex eorum origine et cognatione, adpareat. Atqui hæc uocabulorum significatio ad hunc locum, ubi de notione et generibus honestorum per se explicandis agitur, omnino non pertinet; et sequitur: *quæque cuiusque uis et natura sit.* Longe alio ducit ipse rerum ordo. Peruentum st enim ad uniuersam et generalem honestorum notionem. Restat, ut exponatur, quæ sint honestorum notitiæ et definitiones, quæ nomina et appellationes; hoc mox se uisurum Piso dicit. Recte igitur Dauisius uidit, hoc requiri: *quibusque significentur uocabulis.* (Quod *queisque* scripsit, facile condonamus. Probarunt Ern. et Matthiæus.) Et in hac orationis forma ferri posse uidetur *rerum.* Nam quom notitias animi nominasset, sic addere uidetur *quibus rerum uocabulis* (hoc est, quibus ex illis uocabulis, quibus res notamus), ut significet honesta, quæ reapse sint et in uita animaduertantur. Cogit igitur ratio, ut *quibusque* Ciceronem scripsisse putem; et tamen admiror, qui inde factum sit *quæque.* (Quod Orellius *quæque* uolt esse *qualisque,* ipsum uehementer loquendi usui repugnat; quis enim audiuit, *his significatur* pro eo, quod est, *significatur talis esse?* et cetera incommoda relinquit.)

Cap. XXII, 61. *præterquam quod nosmet ipsos diligamus, præterea &c.)* Eodem modo *præterquam — præterea* coniungitur III Legg. 45, *præter — præterea* ad Qu. Fr. I, 1, 28. Non dissimiliter autem Piso atque supra § 46 in duo distrahit, quod unum st. Sic enim amorem nostri supra exposuit, ut is referretur ad sa-

litorem, quamquam rei publicae nostrae profuit, non odit? quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxume laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem non mortuum diligit? An obliuiscimur, quanto opere in audiendo [in] legendoque moueamur, quom pie, quom amice, quum magno animo aliquid factum cognoscimus? 63. Quid loquor de nobis, qui ad laudem et ad decus nati, suscepti, instituti sumus? Qui clamores uolgi atque inperitorum excitantur in theatris, quom illa dicuntur:

quamquam) *numquam* E quis urbis) *quis ucrbis* C *uerbis* E [in]) om. CR; hac uacis Or. 63. loquor) *loquar* omnes, Or. et ad) *qui ad* E qui) *quid* LC

egerunt Meursius de regno Ath. II, 9, Lectt. Att. VI, 21 et Heynius ad Apollod. III, 15, 4, Obseru. p. 339 ed. 2. (Edd. aliquot *Erichthei,* Erl. *Erecthei.*) De Tubulo dictum st ad II, 54.

non mortuum diligit) Bas. et Gud. 1 et editiones quædam Iunt., Crat., Man., Lbini) *mortuum non diligit,* prauo ordine; sic enim in morte caussa amoris esse uideatur (aliter enim dicitur: *etiamsi mortuus est, non tamen &c.*); nunc hoc dicitur: *non, etiam post mortem, diligit?* Paullo post *in audiendo legendoque* libri, Uχ et fere ueteres cdd., ex prima Man. et Lbinus, recte, opinor, etiamsi contra codicem archetypum; adtigi rem ad II, 34.

63. *Quid loquor de nobis*) Reprimit Piso cursum eius orationis, in qua iam st, negans de se et sui similibus opus esse dici. Itaque scripsi, ut Morgensternius et Matthiæus scribi noluerant, Orellio et aliis probantibus: *quid loquor?* Nam *quid loquar?* de futuro tempore dicitur, quom aut nouam rem adtingentes dubitamus, num commemoranda sit, aut de ea, quæ iam tractatur, sintne plura dicenda, ut pro Sull. 64: *Sed quid ego de hoc plura disseram?* Notam rem declarant inter alios Matthiæus et Beneckius in Catilin. IV, 16; illud tamen non exposuerunt, ubi ita oratio iam coepta inhibeatur et reprimatur, ut statim eodem conplexu uerborum adiungatur, quid potius dici possit ac debeat, ibi in hac posteriore parte talem esse futuri temporis et futuræ orationis significationem, ut ea etiam ad priorem transferatur. Recte igitur dicitur Tusc. I, 108: *Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere quom liceat?* et de Orat. III, 29: *Sed quid ego uetera conquiram, quom mihi liceat uti præsentibus exemplis atque uiuis?* Nam utroque loco corrigitur, quod iam fieri coeptum st.

iam confirmatae sunt. Quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur et offensione turpitudinis et conprobatione honestatis? quis est, qui non oderit lubidinosam, proteruam adulescentiam? quis contra in illa aetate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorium, Fregellanum, pro-

et offens.) *off.* E diligat) *diligatur* E Numitorium) *Numitorem* (P)C *Numitorum* R

adumbrentur, ea in confirmatis ætatibus expressa esse, dicit, quæ conparatio adumbratarum imaginum et expressarum atque solidarum formarum sæpissume ab artibus transfertur ad alia, ut Tusc. III, 3 (*solida quædam res et expressa, non adumbrata*) et pro Cæl. 12 (*non expressa signa, sed adumbrata uirtutum*). Restitui hunc locum ex Erl. Nam antea edebatur, ut est in deterioribus codicibus: *Sed hæc in pueris expressa. In iis uero ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est* &c., simili transpositione eius, quæ § 59 et 60 in isdem codicibus acciderat. Itaque iure Ernestius offendebatur, quod in isdem hæc et adumbrata et expressa dicerentur, et *expressa* tolli uolebat, uiolento remedio; neque enim satis est stolidum glossema appellare, quod cur quis addiderit, dici nequit. Eam coniecturam Marsus præceperat, quem sequi Gzius maluit quam Spirensem et Erl. inspicere.

Pullum Numitorium) Sic etiam Spir., restitueratque Ursini admonitu Ernestius; superiores *Numitorem.* Par. 1, Mead., reliqui Gzi *Numitorum* (Gud. 2 *iumentorum*). Erat Q. Numitorius Pullus (de Inuent. II, 105). Quod Dau. e scriptura codicis C. C. C. (*Fregellatium*) in mentem uenit, *Fregellarum*, nullam habet necessitatem, ne caussam quidem coniecturæ, etsi quod III Phil. 17 Cicero Antoni patris uxorem primum Fregellanam, tum proditoris filiam appellat, ad Danisium refellendum nihil pertinet. Sed paullo post Ciceronem scripsisse puto: *quis huius urbis conseruatorem*, ut § 54 scripsit: *princeps huius ciuitatis* et § 88 *in hac urbe.* Nam si de urbe sic Piso loqueretur, ut eam contrariam poneret ei loco extra urbem, in quo nunc esset, recte illa appellatione Athenæ significarentur (ut extremo libro dicit *in oppidum*); nunc quom conseruatam urbem Romanus inter Romanos dicat, nisi aliquid addatur, necessario suam illorumque urbem significet. De Erechthei filiabus, quarum quom pater minumam natu in bello contra Eleusinios et Eumolpum ex oraculo ob uictoriam inmolasset, ceteræ se mortis comites addidisse narrantur, scriptorum locos con-

probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quaeritur, sed contra utilitatem etiam conseruatur fides. 64. Talibus exemplis non fictae solum fabulae, uerum etiam historiae refertae sunt, et quidem maxume nostrae. Nos enim ad sacra Idaea accipienda optumum uirum delegi-

64. Talibus — refertæ) Non. p. 309 (*sed etiam*)

..., 4, 5, Par. 1, 8, C. C. C. EUψ, Gziani præter tris) et edd. uett. ... *quandoue*; in codice I. Fr. Gronoui et tribus optumis Gzi erat ... *quandone* (in Erl. mei conlatoris aciem fefellisse uidetur *n* pro ... scriptum), quod nihil est nisi ipsum, quod Danisius restitui iussit, *ecquandone* sic scriptum, ut in codicibus plerisque scribi solet. ...cem rariorem præter Uellei locum maxume Properti uersus tueor, similiterque *ne* ex abundanti additur in *utrumne* et *anne*. Inde Manutio edebatur *quandoue*, omisso *et*, nulla sententia; neque enim Pisoni satis erat alterum e duobus, aut sæpe hoc agi aut ... maxuma admiratione. Illud dubium uideri possit, utrum sic uerba interpungi debeant: *quotiens hoc agitur! ecquandone nisi ...dm, maxumis?* an, ut ego cum ceteris scripsi. Nam post illud: *...om autem etiam* &c. expectatur huiusmodi sententiæ exitus: *...antæ admirationes excitari solent!* Si igitur priorem rationem sequimur, Piso orationem interiectu poëtæ uerborum interruptam, ... nullo uinculo cum reliquis coniunguntur, non eadem forma ...soluit, sed primum, non semel et iterum hoc fieri significans, exclamat: *quotiens hoc agitur!* deinde addit, tamen numquam nisi maxumis admirationibus agi. In altera quoque ratione ante *quotiens* subsistit nonnihil oratio nec superiorem formam sequitur; neque enim apte cohærent: *quom exitus datur, quotiens hoc agitur, ...amores fiunt.* Recte tamen in hac ratione e sententia relatiua præcedente (*quotiens agitur*) auditur uerbum idem in sententia primaria, quod fit etiam Tusc. I, 18: *Qui discedere animum censent, ...ii statim dissupari, alii diu permanere, alii semper* (censent), et ...rat. 45: *Nam quoniam, quidquid est, quod in controuersia aut in ...ntentione uersetur, in eo aut, sitne, aut, quid sit, aut, quale sit, ...ritur, sitne, signis* (quæritur), *quid sit, definitionibus, quale sit, ...ti prauique partibus.* Paullo post *quin* Gzius ex Erl. et Spir. ... quibus tamen erat, ut nunc adparet, *qui*); ceteri *qui non*.

64. *Nos enim ad sacra* &c.) Prima exempla non commodissime delecta uidentur; nam senatus quom oraculo obtemperans optumum uirum deligeret (a. 204, P. Cornelium Scipionem Nasicam), in qua re utilitati suæ honestatem præposuerit, aut pie ma-

Ego sum Orestes,
contraque ab altero:
Immo enimuero ego sum, inquam, Orestes!
Quom autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi: *Ambo ergo una necarier precamur,* — quotiens hoc agitur, ecquandone nisi admirationibus maxumis? Nemo st igitur, quin hanc adfectionem animi

autem etiam) *autem* C ambo) *ambos* LPCROr. una necarier) *sumanegenum* E *una uiuere* LPCROr. cum nota mendi. hoc) *hic* E ecquandone) *et quandoue* EPC *ecquandoue* L *et quando mihi* R quin) *qui* E *qui non* LPCR

Quom autem etiam exitus &c.) Perfectum st aliquid ad huius loci tractationem iis, quæ ad II, 79 dixi; adparet enim, in quo post Scaligerum multi hæserunt, et quæ illa conturbatio errorque regis sit et qualis exitus ei ostendatur, quo se expediat. Ipsorum Pacuui uerborum formam meliores codices nisi in una uocula uix dubiam relinquont. Sic enim scribitur: *Ambo* (sic etiam Spir., cod. I. F. Gronoui, Pal. 6) *ergo sumaneganum* (Gzius e Spir. et Erl. enotauit *sunaniganum*, cod. Gron. *sunanegamum*, Bas. *summa negarim*) *precamur.* In hoc monstro latere *una necari* (pro quo facillumo errore scriptum st *negari*), certum st; neque *precor necari* apud Pacuuium durum uideri potest, quom etiam Ouidius dicat *precor esse tua.* In extremis litteris utrum significetur antiqua infinitiui terminatio, quæ uersus pedes explet, an aliud quid, obscurum st. Litteram *s* initio equidem errore ortam puto; Gzius scribendum putauit et aliis persuasit: *ambo sic una,* quod in codice Uindobonensi pro *ergo* erat *igitur*, apud Marsum *ergo et* (etsi hoc Hertelius non adnotat). Quam ridicule uolgaria illa menda librorum prorsus aliam scripturam sequentium huc trahantur, ut ex *ergo* fiat *sic*, inaudita permutatione, non opus est exponi; ne illud quidem, barbarum esse: *sic precor* pro: *precor igitur.* Numeros turbabit quidquid inter *ergo* et *una* interponetur. Illud fortasse nonnullorum caussa, qui nimis studiose ueterum poëtarum dispersas particulas connectere conantur, addendum st, peruerse Ottonem putare apud Pacuuium hæc sic continuata fuisse: — *ego sum, inquam, Orestes; ambo sic Una necemur, precamur.* Interposita enim erat regis contraria utriusque adfirmatione conturbati oratio. Deteriores codices et editiones præter Ottonianam: *ambos* (*ambo* Dau., Ern., Gzius) *ergo una uiuere precamur.* In Pal. 4 ad marginem (et in uno cod. regio Lallemandi, si credimus) scriptum erat: *ambo ergo sibi unam necem imprecantur.*

ecquandone nisi admirationibus maxumis) Plerique codices (Pal.

probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quaeritur, sed contra utilitatem etiam conseruatur fides. 64. Talibus exemplis non fictae solum fabulae, uerum etiam historiae refertae sunt, et quidem maxume nostrae. Nos enim ad sacra Idaea accipienda optumum uirum delegi-

64. Talibus — refertae) Non. p. 309 (*sed etiam*)

, 4, 5, Par. 1, 8, C. C. C. EUψ, Gziani præter tris) et edd. uett. *t quandoue*; in codice I. Fr. Gronoui et tribus optumis Gzi erat *t quandone* (in Erl. mei conlatoris aciem fefellisse uidetur *n* pro scriptum), quod nihil est nisi ipsum, quod Danisius restitui iussit, *ecquandone* sic scriptum, ut in codicibus plerisque scribi solet. locem rariorem præter Uellei locum maxume Properti uersus tuear, similiterque *ne* ex abundanti additur in *utrumne* et *anne*. Inde Manutio edebatur *quandoue*, omisso *et*, nulla sententia; neque enim Pisoni satis erat alterum e duobus, aut sæpe hoc agi aut um maxuma admiratione. Illud dubium uideri possit, utrum sic uerba interpungi debeant: *quotiens hoc agitur! ecquandone nisi* *dm. maxumis?* an, ut ego cum ceteris scripsi. Nam post illud: *quom autem etiam* &c. expectatur huiusmodi sententiæ exitus: *quantæ admirationes excitari solent!* Si igitur priorem rationem sequimur, Piso orationem interiectu poëtæ uerborum interruptam, quae nullo uinculo cum reliquis coniunguntur, non eadem forma absoluit, sed primum, non semel et iterum hoc fieri significans, exclamat: *quotiens hoc agitur!* deinde addit, tamen numquam nisi maxumis admirationibus agi. In altera quoque ratione ante *quotiens* subsistit nonnihil oratio nec superiorem formam sequitur; neque enim apte cohærent: *quom exitus datur, quotiens hoc agitur,* *clamores fiunt.* Recte tamen in hac ratione e sententia relatiua præcedente (*quotiens agitur*) auditur uerbum idem in sententia primaria, quod fit etiam Tusc. I, 18: *Qui discedere animum censent,* *alii statim dissupari, alii diu permanere, alii semper* (censent), et Orat. 45: *Nam quoniam, quidquid est, quod in controuersia aut in contentione uersetur, in eo aut, sitne, aut, quid sit, aut, quale sit,* *quæritur, sitne, signis* (quæritur), *quid sit, definitionibus, quale sit,* *recti prauique partibus.* Paullo post *quin* Gzius ex Erl. et Spir. a quibus tamen erat, ut nunc adparet, *qui*); ceteri *qui non.*

64. *Nos enim ad sacra* &c.) Prima exempla non commodissime delecta uidentur; nam senatus quom oraculo obtemperans optumum uirum deligeret (a. 204, P. Cornelium Scipionem Nasicam), in qua re utilitati suæ honestatem præposuerit, aut pie ma-

mus; nos tutores regibus misimus; nostri inperatores pro salute patriae sua capita uouerunt; nostri consules regem inimicissumum, moenibus iam adpropinquantem, monuerunt, a ueneno ut caueret; nostra in re publica et quae per uim oblatum stuprum uoluntaria morte lueret, inuenta st, et qui filiam interficeret, ne stupraretur; quae

regibus mis.) *m. r.* LPCROr. regem) om. E a ueneno) om. P et quae) *Lucretia et quæ* omnes. per uim) *pium* E filiam int.) *i. f.* LPCROr. quae) *ne* E

gnoue animo egerit, non adparet. Si Piso in hoc delectu ueræ uirtutis, non generis opumue aut inanis speciei rationem habitam diceret, non eius, quam conmemorauit, animi adfectionis exemplum in senatu haberemus, sed tamen uirtutis per se hominum iudicio probatæ. Tutorum conmemoratio pertinet ad M. Æmilium Lepidum, cuius tutelæ Alexandreæ gestæ memoriam conseruat denarius gentis Æmiliæ. Eum Iustinus (XXX, 2 et 3), Ptolemæo IV Epiphane pupillo, Ægyptum tutorio nomine administrasse significat, quem Eckhelius (Doct. Numm. Uol. V p. 123 sq.) sequitur; Pighio et Champollioni-Figeac (Annales des Lagides II p. 95 et 131) probabilius uidetur, Æmilium mortuo Epiphane (a. 181) Ptolemæo VI Philometori et eius fratri, Physconi, tutorem fuisse. Ual. Max. VI, 6, 1 post duos consulatus (a. 187 et 175), quom pontifex maxumus iam esset, in Ægyptum missum scribit, dignitatem postea auctam ab illa, quam iam tum consecutus esset, uix distinguens. Tacitus (Ann. II, 67) *liberis* Ptolemæi tutorem datum narrat, nullam aliam temporis notam addit. Ad Ciceronem hæc quæstio minus pertinet. Sed ut concedamus Romanos in hac re non præcipuam suæ potentiæ rationem duxisse, certe honestatis cum utilitatis contemptu retentæ nihil admodum inesse uidetur. Deciorum et C. Fabrici et Q. Æmili Papi (a. 278) egregia facinora omnibus nota sunt.

et quæ per uim) Iam in codice archetypo nomen feminæ a Pisone significatæ, cui ne uerborum ordo quidem locum ullum relinquit, additum erat; nam *Lucretia et quæ* Spir., Oxx. omnes, editiones ante Uict. et Man., ac, ni fallor, codices omnes; quod enim Gzius significat, in ceteris suis fuisse: *Lucretiæ quæ* (quomodo prauitatem occultare conatur ed. Crat.), ut ualde dubitem, facit Oxx. et meorum consensus. *Filiam interf.* e solo Erl. dedi, ex eiusdem autem eodem uestigio, quod § 63 erat, *quia* Gzius tacet.

quidem omnia et innumerabilia praeterea, quis est, quin intellegat, et eos, qui fecerint, dignitatis splendore du-

quis) *qui* E *qui non* cett., Or. fecerint) om. L

et eos, *qui fecerint* — *nosque*) Cicero post accusatiuom initio positum (*quae quidem omnia*) sic subiecti in duo genera tributi (*et eos* — *nosque*) priorem partem posuit, ut expectemus, huic subiecto adiunctum iri eiusmodi uerbum, a quo accusatiuos ille pendere possit (uelut hac ratione: *et eos*, *qui fecerint*, *sine ulla spe utilitatis fecisse*). Nunc durius omnino nec sine perturbatione aliqua orationis accusatiuos pendet a relatiuae sententiae uerbo, propterque eam caussam in altero membro additur *ea* (*laudemus*), quod aliter melius abesset. Illud quidem manifestum st, hic in duarum partium notatione et distinctione particulae *et* subici *que*, ut huius loci ratio habenda fuerit Handio, qui Tursell. II p. 527 sq. hoc omnino a Cicerone abiudicauit. Oblitus est etiam eius, quod I ad Fam. 5 b § 1 legitur: *Posteaquam Pompeius* e t *apud* p o p u l u m *a. d. IIX Id. Febr.*, *quom pro Milone diceret*, *clamore conuicioque iactatus est* i n *s e n a t u q u e a Catone aspere et acerbe nimium* (?) *magno silentio st accusatus*, *uisus est* &c. Alios autem locos non recte interpretatus est; nam Tusc. I, 4 nemini persuadebit, *igitur et Epaminondas* dici pro *etiam* uel *adeo Epaminondas*, nec in particula *et* significari iam alterum Themistoclis exemplum. Ne illud quidem, quod legitur pro Rosc. Am. 41 (*et ipsi incensi sunt studio*, *quod ad agrum colendum adtinet*, *uitamque hanc rusticam* — *honestissumam arbitrantur*) sic remoueri potest, ut *et ipsi* sint *ipsi quoque* (sua sponte); nam *et ipse*, si tamen Ciceronianum st, significat, praeter alios etiam hunc idem facere, non, hunc sua sponte, praeterquam quod ab aliis moneatur, aliquid facere, ut quom dicimus: *Romulus et ipse turba actus est.* De Legg. quoque I, 31 frustra Handius p. 510 alio traducere conatur. Apertum st enim, quom Cicero prauitates communiter nominarit, subiciaturque *nam et*, hoc *et* significationem habere plurium exemplorum, quae deinceps enumeraturus sit; itaque huic *uoluptate capiuntur omnes* respondet: *similique inscitia mors fugitur*, tum: *propterque honestatis et gloriae similitudinem.* *Etiam* ineptum st; nihil enim ante nominatum st, quo homines capiantur. (De rep. I, 60, cur non numerem, adparet. Ne de huius quidem libri § 31 confido; nam et in tam propinquis membris ea, quam exponam, ratio locum uix habet, et aliter uerba poni debebant: *et corpus ita fig.*) Constat igitur, Ciceronem aliquotiens in duabus sententiis, quom instituisset geminata particula diuersitatem rerum notare, negligentia qua-

ctos inmemores fuisse utilitatum suarum, nosque, quom ea laudemus, nulla alia re nisi honestate duci!

duci] *ducti* E

dam (neque enim recte fit), quasi prioris particulæ oblitum, alterum membrum priori particula *que* subiunxisse. Neque hoc non simillumum st eis, quæ multis aliis modis in oratione bipertita accidere uidebimus in exc. ad I, 23; ac prorsus ex eodem genere st, quom dicitur interdum *neque — que* (I, 48, III, 3); nam etiam *neque* talem separationem significat, ut alterum, si ex negatiua in adfirmatiuam formam transitur, tamen particula *et* notari, non per *que* priori adiungi debeat. Eadem autem, qua Cicero, libertate usus est Horatius Sat. I, 3, 139 (nisi quis *at* scribi malit; nam illa quidem sententia: *dum tu rex superbis, nullo præter Crispinum stipatore, mihi etiam amici ignoscent, si quid peccaro,* ineptissuma st), et certe Suetonius Ner. 33 (*nam et morari eum inter homines desisse, producta prima sylluba, iocabatur, multaque decreta et constituta ut insipientis atque deliri pro irritis habuit*) et Tacitus Ann. XIII, 7 (*Nero et iuuentutem proxumas per prouincias quæsitam supplendis Orientis legionibus admoueri, legionesque ipsas propius Armeniam conlocari iubet*). Hæc igitur certa sunt et rationem habent; illud ualde dubium st, num duo nomina sic umquam Latini coniunxerint, ut dicerent: *officia et seruata prætermissaque* (Cic. Acad. I, 37), nec tamen ea dubitatio magis ad Ciceronem quam ad ceteros pertinet. In Acad. I, 43 (*Et breuiter sane minimeque obscure*) *et* ortum st e *dixisset*. Eorum, quæ Uarro dixerat, continuatio peruerse fingitur. Quod in hoc opere V, 15 a Gœrenio natum erat exemplum, sustulimus, nec de IV, 19 dubium iudicium esse potest. Restat Brut. 302, ubi uerba *memor et suspectissuma* fiunt propter orationis formam (*partitiones, quibus de rebus — conlectiones, quæ essent dicta &c.*) et quod in Bruti epistula legitur, ad Fam. XI, 13, 5: *quam parutissumi et ab exercitu reliquisque rebus*. E Cæsare nullus locus profertur (nam de B. C. III, 25 Elberlingium meum pridem sententiam mutasse credo); e Liuio aliquot, sed, si propius aspexeris, infirmissumi. In II, 4 inepte sic scribi et Dukerus et Handius (Tursell. II, 529) uiderunt; in V, 46 illa uerba, quibus utuntur, neque in bonis codicibus neque in melioribus leguntur; in XXIV, 2, 9, in nullo codice scribitur, ut editur, *raras et*; puto *raras* uerum esse, ex *raras stationes* ortum fuisset *stationes*; in XXIX, 12, 5 nullus Drakenborchi codex, nulla uetus editio habet *et*, quod errore in Gronouianam irrepsit; ac *et — et* quidem recte ibi poneretur præpositione, cui nomina sub-

XXIII. Quibus rebus breuiter expositis (nec enim um copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, ersecutus), sed his rebus concluditur profecto, et uirutes omnis et honestum illud, quod ex iis oritur et in

breuiter exp.) *exp. br.* LPCROr. dubitatio) om. C nulla) ante *in* R *ulla erat in re* L) ex) om. P iis) *his* E *his uirtutibus* LPCROr. oritur) *oritur* LPCROr.

erta sunt, non geminata; in XXXII, 32, 13 et pars codicum *et* mittit, et id certe adparet, si huic responderet *que*, dicendum uisse: *ex propinquo et dicamus audiamusque;* itaque Gronouius, qui *et* addidit, longe aliter uerba coniungit. Restat unus locus, ibi mendum non clarissumo indicio coarguatur, IV, 2, 3; nam quos alios Handius apud Drakenborchium ad XXIX, 12 uideri ubet, nulli sunt. In Taciti Agr. 2 recte Ernestius et Walchius *et* ro *etiam* (quod Lipsius scribi uolebat) positum esse uiderunt; in Ann. XI, 25 *et* nouam sententiam superiori adiungit. Apud Ouidium in Metam. VIII, 497 sic uerba coniungenda sunt: *pereat celeratus ille et trahat spemque patris regnique patriæque ruinam,* quod Handius p. 527 scribit, qui in Plauti comoediis reperiantur ci, nihil probare, uellem eos indicasset; probarent enim, sermois naturam et usum hanc coniunctionem non respuisse; sed scritum illud puto, quod Orellius (ad Brut. 302) ascripserat Amphitr. I, 111, quem locum qui inspexerit, reperiet *et* esse *etiam* (*quoiam formam et statum cepi, decet etiam facta moresque item siilis habere*). Adparet totam illam coniunctionis formam, quod ad uo nomina adtineat, positam esse in paucorum locorum mendis, liorum praua interpretatione.

Cap. XXIII. *breuiter expositis*) Sic perspicue Erl., confirmans, uod inde a Crat., Uictorio, Manutio editum erat. Gzius e suis uinque (atqui præter Erl. et Spir., quem ab hoc discrepasse non uto, quattuor habuit), Oxx. ἔχω, Uindob. inuertit. Paullo post *ulla in re* Gud. 1, Bas., Marsus. *Nulla* nominatiuos est.

quod ex iis oritur) In excludenda uoce *uirtutibus* secutus sum rl. et Spirensem; Gud. 2 et Par. 1, si Dauisio credimus et eam t *ex* omittunt. Si Cicero nomen repetisset, pronomen (*his*) omiset, quemadmodum facit § 58: *uirtutes et actiones uirtutibus ingruentes*; neque enim aliæ ullæ erant. Pronomen sine auctore utaui, nisi quod in Gud. 2 dicitur esse *hiis;* praua prorsus deionstratio erat. Quod *oritur* ex Erl. scripsi, non dubitans, quia ceteris quoque bonis fuerit (nam ne de hoc quidem Gzius ad-

ctos inmemores fuisse utilitatum suarum, nosque, quom ea laudemus, nulla alia re nisi honestate duci!

duci) *ducti* E

dam (neque enim recte fit), quasi prioris particulæ oblitum, alterum membrum priori particula *que* subiunxisse. Neque hoc non simillumum st eis, quæ multis aliis modis in oratione bipertita accidere uidebimus in exc. ad I, 23; ac prorsus ex eodem genere st, quom dicitur interdum *neque — que* (I, 48, III, 3); nam etiam *neque* talem separationem significat, ut alterum, si ex negatiua in adfirmatiuam formam transitur, tamen particula *et* notari, non per *que* priori adiungi debeat. Eadem autem, qua Cicero, libertate usus est Horatius Sat. I, 3, 139 (nisi quis *at* scribi malit; nam illa quidem sententia: *dum tu rex superbis, nullo præter Crispinum stipatore, mihi e t i a m amici ignoscent, si quid peccaro*, ineptissuma st), et certe Suetonius Ner. 33 (*nam e t morari eum inter homines desisse, producta prima syllaba, iocabatur, multaque decreta et constituta ut insipientis atque deliri pro irritis habuit*) et Tacitus Ann. XIII, 7 (*Nero et iuuentutem proxumas per prouincias quæsitam supplendis Orientis legionibus admoueri, legionesque ipsas propius Armeniam conlocari iubet*). Hæc igitur certa sunt et rationem habent; illud ualde dubium st, num duo nomina sic umquam Latini coniunxerint, ut dicerent: *officia et seruata prætermissaque* (Cic. Acad. I, 37), nec tamen ea dubitatio magis ad Ciceronem quam ad ceteros pertinet. In Acad. I, 43 (*Et breuiter sane minimeque obscure*) *et* ortum st e *dixisset*. Eorum, quæ Uarro dixerat, continuatio peruerse fingitur. Quod in hoc opere V, 15 a Gæsio natum erat exemplum, sustulimus, nec de IV, 19 dubium iudicium esse potest. Restat Brut. 302, ubi uerba *memor et* suspectissuma fiunt propter orationis formam (*partitiones, quibus de rebus — conlectiones, quæ essent dicta &c.*) et quod in Bruti epistula legitur, ad Fam. XI, 13, 5: *quam paratissumi et ab exercitu reliquisque rebus*. E Cæsare nullus locus profertur (nam de B. C. III, 26 Elberlingium meum pridem sententiam mutasse credo); e Liuio aliquot, sed, si propius aspexeris, infirmissumi. In II, 4 inepte sic scribi et Dukerus et Handius (Tursell. II, 529) uiderunt; in V, 46 illa uerba, quibus utuntur, neque in bonis codicibus neque in melioribus leguntur; in XXIV, 2, 9, in nullo codice scribitur, ut editur, *raras et*; puto *raras* uerum esse, ex *raras stationes* ortum parasset *stationes*; in XXIX, 12, 5 nullus Drakenborchi codex, nulla uetus editio habet *et*, quod errore in Gronouianam irrepsit; ac *et — et* quidem recte ibi poneretur præpositione, cui nomina sub-

-as, cognationibus primum, tum adfinitatibus, deinde amicitiis, post uicinitatibus, tum ciuibus et iis, qui publice socii atque amici sunt, deinde totius conplexu generis humanae; quae animi adfectio suum cuique tribuens atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanae munifice et aeque tuens iustitia dicitur, cui sunt adiunctae pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaeque sunt generis eiusdem. Atque haec ita iustitiae propria sunt, ut sint uirtutum relicuarum communia. 66. Nam quom sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam ingenitum quasi ciuile atque populare,

tum adfin.) *aff.* P deinde) *deinde cum* E uicinitatibus) *in ciuitatibus* PC iis) *cum* CR iis) *his* L bonitas) om. R 66. natura) *statura* C quiddam) *quoddam* ER ingenitum) *innatum* LPCROr.

deinde totius conplexu &c.) Expectari poterat *denique*, non quo non alibi quoque Cicero postremi membri notam omittat (ut pro Rosc. Am. 130), sed quod hic per cetera membra ad postremum, quod rem continet, peruenitur. *Gentem humanam* pro genere neque Cicero alibi dixit (sed longe aliter *gentem* aliquam *humanam atque doctam* de Diuin. I, 2), neque, quod sciam, alii. Itaque hunc locum in lexicis prætermissum miror. *Gentem* pro *genere* de eo, qui alicunde genus duceret, Uirgilium dixisse Æn. X, 228, notum st, sed dixit exemplo Catulli, quem carm. 64 u. 23 et 24 sic scripsisse: *Heroës saluete, deum gens! o bona matrum progenies, saluete iterum! Uos conpellabo,* intellegi potest e scholiis ad Uirg. Æn. V, 80. Non minus inusitate Cicero, propter *munifice* simile aduerbium requirens neque in hac coniunctione ambiguitatem timens, *æque* ausus est dicere, quod aliter numquam dixisset, pro eo, quod est *cum æquitate*, quem usum lexicographi, hoc loco neglecto, e Sidonio Apollinari adnotant, Freundius prorsus omittit. Addit Forcellinus Plaut. Mil. Glor. V, 22: (*uapulo*) *sed mihi id æque factum puto*, et editur ita etiam a Lindemanno; sed codex uetustissumus recte habebat: (*uapularim*), *iureque id factum arbitror.* Paullo post, ubi *comitas* scribitur, E§, Mon. *communitas*, de quo mendo dixi ad II, 80.

66. *ingenitum*) Sic Spir., Erl., mgo Crat. (Bas., si Gzio credi potest, *ingenatum*); deteriores codices substituerunt, editiones tenuerunt uolgarius *innatum*. Participium illud apud Ciceronem alibi non legitur, perfectum (*ingenuit*) ter. Præterea etiam Spir.

illis haeret, per se esse expetendum. **65.** In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam inlustre nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum et quasi quaedam societas et communicatio utilitatum et ipsa caritas generis humani, quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur et tota domus coniugio et stirpe coniungitur, serpit sensim fo-

illis) *his* LPCROr. per se esse) *e. p. se* (P)C 65. autem) *enim* E nec) om. E et communicatio) *comm.* L quo) *quod* E

notauit), præter auctoritatem rationem secutus sum; nam ubi tantum origo et fons significatur, Cicero solet dicere *oriri ex* uel *ab aliqua re,* non *exoriri*, quod de iis ponitur, quæ subito aut ex aduerso surgant et adpareant atque adsint. Itaque de Off. I, 11 dicit: *omne, quod est honestum, id quattuor partium oritur ex aliqua* (cfr. hic § 69). Quod Parad. V, 40 dicitur: *et alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor,* significatur dominus exurgens (das Auftreten), adiuncta notione originis in uerbis *ex conscientia peccatorum.* Ne *illis* quidem ex aliis codd. adnotatur.

65. *In omni autem honesto* &c.) Etiam mgo Crat. *In omni enim* &c. Quæ hic de iustitiæ inter uirtutes principatu et de eius per ceteras uirtutes quasi fusione (§ 66) dicuntur, apud Antiochum orta esse uidentur ex iis, quæ apud Aristotelem Ethic. Nicom. V, 1 (Magn. Mor. I, 34) disseruntur, quatenus uirtus in conuictu hominum legi satisfaciat, omnem quodammodo sub iustitiæ notionem cadere, ut *ἡ δικαιοσύνη* sit *οὐ μέρος ἀρετῆς ἀλλὰ ὅλη ἀρετή.* Sed hic ad eam, quæ magis proprie iustitia appellatur, transferuntur. Adcesserunt enim colores a Stoicorum doctrina de omnium uirtutum conspiratione ac consensu, de quo Ciceronis locos conlegit Beierus ad Off. I, 15 p. 36, ascripto etiam Diog. Laërt. testimonio (VII, 125 et 126). Nam quamquam Aristoteles (Eth. VI, 13, 6), sed a prudentia, communi uirtutis ethicæ fundamento, proficiscens, *ἅμα τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πάσας ὑπάρξειν* (*τὰς ἠθικὰς ἀρετάς*) dicit, hanc tamen sententiam non persequitur uberius.

societas et communicatio) Spir. *commutatio*, Gud. 2 et Bas. *communitas.* De huius societatis initiorum descriptione dictum est ad III, 62; cfr. II, 45. Minus adcurate Cicero post coniunctionum nomina (*amicitiis*, *uicinitatibus* &c.) addidit: *tum* (sic pro *cum* P. Manutius et confirmarunt Pal. 4 et 6, C. C. C., quamquam Oxx. ex ξψ *cum* adnotant, Gzi præter Bas. et Mon.) *ciuibus et iis* &c. pro huiusmodi oratione: *tum ciuium coniunctione* &c.

stans et naturae congruens existumari potest. **67.** Atque haec coniunctio confusioque uirtutum tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. Nam quom ita copulatae connexaeque sint, ut omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari, tamen proprium suum cuiusque munus est, ut fortitudo in laboribus periculisque cernatur, temperantia in praetermittendis uoluptatibus, prudentia in delectu bonorum et malorum, iustitia in suo cuique tribuendo. Quando igitur inest in omni uirtute cura quaedam quasi foras spectans aliosque adpetens atque conplectens, existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut adfines, ut cives, ut omnes denique (quoniam unam societatem hominum esse uolumus) propter se expetendi sint. Atqui eorum nihil est eius

67. connexæque sint) *c. sunt* LPCR sint) *sunt* L alia ab alia) *ab al. al.* L foras) *foris* E quoniam) *quando* LPCROr. unam) om. L hominum e. uol.) *u. e. h.* R sint) om. C Atqui) *Atque* LPCROr.

67. *connexæque sint*) Sic recte Crat., Uict., Dau., Gzius, et confirmat etiam Spirensis; ceteri *sunt*. Paullo post *ut* (post *munus est*) uberius rem declarandi uim habet, ut frustra Dauisius *[illegible]itur* scribi uoluerit.

Quando igitur inest) Gud. 1 *quanto est*, om. *igitur*, Mon. *quoniam igitur est*, Eξ *quoniam est igitur*, Bas. *quomodo est igitur* (est pro *inest* etiam Gud. 2, Uindob.). Ex paucis deterioris familiae codicibus *quoniam* reponere nolui; uid. ad 21; contra paullo post Erlangensi parui. (*Uolumus esse hominum* Marsus et Crat. ex R.)

Atqui eorum nihil est eius generis &c.) Omnis hic locus uestigia habet propriæ Antiochi sententiæ aut saltem argumentationis de æternis bonis, sed parum aut per se acute excogitatæ aut hic perspicue expositæ. Primum ex eo, quod in uirtute insit cura quædam foras spectans (quod ipsum quomodo de prudentia, temperantia, de ipsa denique fortitudine adfirmetur, difficile st dicere hac rationem Piso exposuit nisi de iustitia), mire efficit, homines omnis propter se *expetendos* esse, quasi ipsi nobis bonorum loco, quæ teneamus, sint. Deinde hoc, quod de omnibus conclusum erat, contrahitur ad propinquos, amicos, patriam, eaque sic summo bono excludantur, ut ideo tantum ad id pertinere dicantur, quod materiem habeant recte faciendi. Itaque si hanc rationem constan-

quod Graeci *πολιτικόν* uocant, quidquid aget quaeque uirtus, id a communitate et ea, quam exposui, caritate ac societate humana non abhorrebit, uicissimque iustitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras uirtutes, sic illas expetet. Seruari enim iustitia nisi a forti uiro, nisi a sapiente, non potest. Qualis est igitur omnis haec, quam dico, conspiratio consensusque uirtutum, tale st illud ipsum honestum; quandoquidem honestum aut ipsa uirtus est aut res gesta uirtute; quibus rebus uita consentiens uirtutibusque respondens recta et honesta et con-

πολιτικόν) spat. uac. in C id a communitate) om. E (*comitate* C) ac) *atque* LCOr. ipsa se fundet) *ipsam f. se* E usu) om. E est igitur) *i. e.* L rebus) *in rebus* LPCROr.

et duo alii Gzi, tum E*ξ* *quoddam*, perpetua illa permutatione; uid. ad I, 38. De re Aristoteles Pol. I, 1: *ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον*, et similia sæpe et copiose. *Ac societate* dedi e meis codicibus et ed. Crat.

ut ipsa se fundet usu) *Usu* aberat etiam in Spir. (transpositionem uocum Gzius e solo Erl. enotauit). Non audeo tamen tollere; nam neque quomodo addi potuerit, uideo et sententiam bonam habet. Nam iustitia notione a ceteris uirtutibus distinguitur; ubi ad agendum uentum st, quom homines uirtutibus utuntur, tum illa in relicuas se fundit.

Qualis est igitur &c.) Ultra perfectum hæc trahuntur et a proposito nonnihil aberrant. Nam et de honesto supra (65) Piso dixerat et uitæ naturæ congruentis notio parum ad rem pertinet, nec illa, quæ de uirtutum proprietate adduntur, necessaria sunt; hæc autem omnia efficiunt, ut minus adpareat argumentationis progressio in illo, quod sequitur (§ 67): *Quando igitur inest &c.* Coniunguntur enim hæc cum iis, quæ de societate generis humani dicta sunt.

quibus rebus uita consentiens) Secutus sum Erl., de quo Gzius tacet, quom ipse "*in* deletam mallet," ut de Spir. ceterisque libere suspicari liceat. Res autem Cicero dicit, quæ uirtute geruntur, ad quas singulas transit a generis (*res* aliqua *honesta*) commemoratione (multo minus dure, quoniam additur nomen (*rebus*), quam in eo loco, quem e libro I de Legg. ascripsi ad II, 61, aut supra II, 72, ubi post *studium* pronomen *quæ* refertur ad singula, quæ Torquatus studiose fecerit). His honestis consentit et uirtutibus respondet uita honesta.

nnum, quod est in iis, in quibus conpletur illud extremum, quae sunt aut animi aut corporis; haec autem, quae sunt extrinsecus, id est, quae neque in animo insunt neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. Nec uero umquam summum bonum adsequi quisquam posset, si omnia illa, quae sunt extra, quamquam expetenda, summo bono continerentur.

68. iis) *his* L in quibus) *quibus* Or. illud extremum) om C in animo) *in animis* LCR insunt) *sunt* (P)C ut liberi, ut prop.) om. R umquam) *inquam* EP *quisquam* CROr. (*sum. bon. quisquam* L) quisquam) *umquam* (P)CROr. (*umqu.* L) continerentur) *contineremur* E *continentur* L

68. *unum, quod est in iis, in quibus &c.*) Hoc est: in ipsis illis hominibus, in quibus conpletur et perficitur finis bonorum, quom alterum genus extra eos sit (*extrinsecus*). Quom de genere dixisset, adiungit de singulis huius generis bonis: *quæ sunt &c.*, simili figura eius, quam adtigi ad III, 70. Putidum enim erat sic dicere: unum (genus expetendorum), quod est in iis, in quibus conpletur illud extremum, cuius generis expetenda sunt &c. Deinde, quod poni debebat contrarium (alterum, quod est extrinsecus), id Cicero cum iis, quæ additurus de hoc altero genere erat, coniunxit; uid. exc. ad I, 23. A sententia loci non difficilis aberrantes Lambinus et Dauisius, quom *iis* et *quibus* neutro genere dicta putarent, hic scribi malebat: *in iis, e quibus*, ille: *in iis, quibus*, cui, Græuio adsentiente, inde a Gzio omnes paruerunt. Debebat item dici: *unum eorum, quibus &c.* Nam hoc genus in illis non est (præter alia), sed conplectitur ea. Paullo post *in animo insunt*, quod ex R plerique ueteres editores tenuerant (Crat. Uict.), reuocauit Dau. ex Par. 1, 3, Mead. (ξχ, quattuor Gzi, Uindob.); priores inde a Manutio ex ed. prima *sunt*. Uerba *ut liberi*, *ut propinqui*, quod in R exciderant, absunt etiam ab ed. Iunt. et Marsi.

Nec uero umquam — quisquam) Secutus sum Erl., cuius scripturam (*inquam — quisquam*) Gzius e Gud. 2 profert, in Erl. et Spir. it esse *quisquam — quisquam*; e deterioribus Gud. 1 et Bas. *umquam — quisque*, si modo hoc homo socors uerius dixit. (*Nihil quisquam umquam* de Orat. I, 122; *si umquam quicquam* ad Att. XIII, 25; citauit Gzius; Læl. 82: *neque quicquam umquam*.)

quamquam expetenda) Ex circumlocutione relatiua (*quæ sunt extra*) uerbum in hac concessione, quæ ex primaria sententia na-

XXIV, 69. Quo modo igitur, inquies, uerum esse

scatur et cum ea coniungatur, non commode audiri, facile adparet; neque enim quisquam sic scribat: *quamquam ea, quae sunt extra, expetenda, summo (tamen) bono non continentur* pro *expetenda sunt.* Itaque, si nihil est mendi, Cicero hic ea forma orationis usus uidetur, qua posterioris ætatis scriptores, Quinctilianus, Tacitus, alii, non raro utuntur, ipse eiusque æquales, quod sciam, nusquam alibi, ut *quamquam* particula sine uerbo cum adiectiuo participioue aut aduerbio uocibusue pro aduerbio positis coniungatur (Quinctil. IX, 2, 53: *inmanitatem parricidi, quamquam per se manifestam, tamen etiam ui orationis exaggerat*; alia e Quinctiliano Bonnellus habet; Tacit. Ann. VI, 30: *hæc, mira quamquam, fidem ex eo trahebant* &c.; Iuuenalis IV, 79: *Interpres legum sanctissumus omnia, quamquam Temporibus diris, tractanda putabat inermi Iustitia*). Neque enim ad hanc formam quicquam pertinet, quod et Cicero et alii omnes *quamuis* et *etiamsi* et *etsi* sic ponunt, ut id, quod subiciatur, cum eo, quod contrarium sequatur, commune uerbum habeat (*etiamsi sine ulla suspicione, at non sine argumento maledicere*; *etsi* tamen in hac forma apud Ciceronem codices uix tuentur nisi III de Orat. 14, ubi uereor, ne *et* ex præcedenti *ci* ortum sit; cfr. supra III, 1). Huiusmodi orationes: *externa bona, etiamsi (quamuis) expetenda, non tamen continentur summo bono,* Cicero numquam usus est; *quamuis* ne propter eam quidem caussam sic dici poterat, quod ea particula hac ætate non simpliciter significabat, concedi ita esse. Tacito licuit dicere (Hist. III, 28): *neque Antonius neque Hormus a fama uitaque sua quamuis pessumo facinore degenerauere,* ubi significatio confluxit ex eo, quod olim dicebatur: *quamuis malum facinus* (eine noch so schlechte Handlung) et ex hac noua forma: *facinus, quamuis pessumum, non tamen hos dedecuit* (cfr. Columell. IX, 14, 14). Ut ad Ciceronem redeam, etsi summam dubitationem hæc orationis forma habet, facileque ante *summo* excidere potuit *sunt*, non audeo tamen corrigere, quod ex alia quoque parte concinnitas orationis hic desideratur. Concessio enim refertur ad hanc negationem: *non continentur summo bono*; uerum ea latet inclusa in condicionali orationis forma (*si continerentur, numquam quisquam summum bonum consequeretur*), concessio autem interposita et ipsi condicioni, ad quam apta non est; itaque *tamen* addi non potest; sic enim potius dicendum uidetur fuisse: *si externa, quod expetenda sunt, ideo etiam summo bono continerentur, numquam quisquam* &c. In hac igitur minus diligenter conformata oratione

terit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiae, propinquitates, si relicua externa summo bono non ntinentur? Hac uidelicet ratione, quod ea, quae ex-na sunt, iis tuemur officiis, quae oriuntur a suo cu-ique genere uirtutis. Nam et amici cultus et parentis qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod ita fungi icio in recte factis est, quae sunt orta *a* uirtutibus. ıae quidem sapientes secuntur [utentes tamquam] duce

69. si amicitiæ) om. C continentur) *continerentur* CR iis) *his* L ei) *et* ıes, Or. cum nota mendi. a) om. EPCROr. *in* L secuntur utentes) *utentes* ıuntur omnes. tamquam) post *natura* E; sine uncis Or.

ri potest, ut in illa quoque concessione Cicero insolito modo lo-tus sit, etsi equidem, quid hoc ad *sunt* excludendum ualere po-erit, non uideo.

Cap. XXIV, 69. *ei, qui officio fungitur, in eo ipso prodest*) que ei, qui amicos et parentes colit, amicos et parentes ha-re et colere atque tueri, ita prodest, ut id, quamquam amici parentes inter externa sint, tamen, quod cum uirtute coniungitur, summum bonum referatur. Quam infirma hæc sit argumen-io, in qua amicus et amici cultus confunduntur et permutantur, positum st paullo ante (ad § 67); sententia quidem adparet, um leuissumum codicum mendum, in quibus scribitur: *et, qui* ., ita obscurarat, ut miræ coniecturæ nascerentur. Quid scribi eret, Orellius uidit; nec quicquam sæpius a librariis permuta-quam hæ uoculæ; cfr. III, 67 et 73. Deinde scripsi *orta a* tutibus cum Lambino, ut paullo ante legitur: *oriuntur a suo ıque genere uirtutis* et II, 78: *sed ipsum a se oritur.* Num-m Cicero illo modo post hoc uerbum præpositionem omittit, quom liberorum quidem et posterorum originem significat, ut ra I, 35, Topic. 29, pro Planc. 67, pro Mur. 66; Liuius dicit ı *ortus* (Sallustius contra Iug. 108 *ex concubina ortus*), *Sabina re ortus*, similia. Longe aliter dici *equestri loco ortum* esse nem, nemo non uidet. Præpositio quomodo exciderit, ad-et.

Quæ quidem sapientes &c.) Inde ab initio § 65 Piso, progres-ab iustitiæ foras spectantis notione, externa bona, quæ, ut ;, hic in amicis ceterisque hominibus, qui diligantur, omnia ıit, cum bonis iis, quæ in ipso homine sint, maxume cum ho-to, copulare conatus est. Itaque ea disputatione confecta, ım extremo loco recte facta nominasset, in his redit ad id,

XXIV, 69. Quo modo igitur, inquies, uerum esse

scatur et cum ea coniungatur, non commode audiri, facile adparet; neque enim quisquam sic scribat: *quamquam ea, quae sunt extra, expetenda, summo (tamen) bono non continentur pro expetenda sunt.* Itaque, si nihil est mendi, Cicero hic ea forma orationis usus uidetur, qua posterioris ætatis scriptores, Quinctilianus, Tacitus, alii, non raro utuntur, ipse eiusque æquales, quod sciam, nusquam alibi, ut *quamquam* particula sine uerbo cum adiectiuo participioue aut aduerbio uocibusue pro aduerbio positis coniungatur (Quinctil. IX, 2, 53: *inmanitatem parricidi, quamquam per se manifestam, tamen etiam ui orationis exaggerat*; alia e Quinctiliano Bonnellus habet; Tacit. Ann. VI, 30: *hæc, mira quamquam, fidem ex eo trahebant* &c.; Iuuenalis IV, 79: *Interpres legum sanctissimus omnia, quamquam Temporibus diris, tractanda putabat inermi Iustitia*). Neque enim ad hanc formam quicquam pertinet, quod et Cicero et alii omnes *quamuis* et *etiamsi* et *etsi* sic ponunt, ut id, quod subiciatur, cum eo, quod contrarium sequatur, commune uerbum habeat (*etiamsi sine ulla suspicione, at non sine argumento maledicere*; *etsi* tamen in hac forma apud Ciceronem codices uix tuentur nisi III de Orat. 14, ubi uereor, ne *et* ex præcedenti *ci* ortum sit; cfr. supra III, 1). Huiusmodi orationes: *externa bona, etiamsi (quamuis) expetenda, non tamen continentur summo bono,* Cicero numquam usus est; *quamuis* ne propter eam quidem caussam sic dici poterat, quod ea particula hac ætate non simpliciter significabat, concedi ita esse. Tacito licuit dicere (Hist. III, 28): *neque Antonius neque Hormus a fama uitaque sua quamuis pessumo facinore degenerauere,* ubi significatio conflata est ex eo, quod olim dicebatur: *quamuis malum facinus* (eine noch so schlechte Handlung) et ex hac noua forma: *facinus, quamuis pessumum, non tamen hos dedecuit* (cfr. Columell. IX, 14, 14). Ut ad Ciceronem redeam, etsi summam dubitationem hæc orationis forma habet, facileque ante *summo* excidere potuit *sunt*, non audeo tamen corrigere, quod ex alia quoque parte concinnitas orationis hic desideratur. Concessio enim refertur ad hanc negationem: *non continentur summo bono*; uerum ea latet inclusa in condicionali orationis forma (*si continerentur, numquam quisquam summum bonum consequeretur*), concessio autem interposita est ipsi condicioni, ad quam apta non est; itaque *tamen* addi non potuit; sic enim potius dicendum uidetur fuisse: *si externa,* q u o d *expetenda sunt,* i d e o *etiam summo bono continerentur, numquam quisquam* &c. In hac igitur minus diligenter conformata oratione

nflammatum in iis potiendis, quae acerrume concupiuis-et, tanta laetitia perfundi arbitramur, quanta aut supe-iorem Africanum, Hannibale uicto, aut posteriorem, Kar-hagine euersa? Quem Tiberina descensio festo illo die anto gaudio adfecit, quanto L. Paullum, quom regem 'ersen captum adduceret, eodem flumine inuectio? 71. Age

iis) *his* L potiendis) *cupiendis* E concupiuisset) *corripuisset* PCR tanta) *t t.* E descensio) *dissensio* LC *decursio* PROr. festo) *sexto* L inuectio) *usecto* PCR *inuectum* L 71. Age) *Auge* E

Tiberina descensio) Significat diem Fortis Fortunæ, ut Uarro ppellat L. L. VI p. 56 Bip., qui erat. a. d. VIII Kal., non Sextilis, t Camerarius, nec Septembris, ut Ernestius et Gzius dicunt, sed uinctilis (Ouid. Fast. VI, 774, Calend. uett. apud Orell. Inscriptt. att. II p. 392). Eo die inter alia iuuenes læta conuiuia in cym-is agitantes secundo flumine nauigabant, id est, descendebant, Propertius loquitur II, 4, 19 (*Tranquillo tuta descendis flumine mba;* cfr. Sueton. Tib. 10). Nam *descensionem*, ut Dauisius idit, hanc Ciceronem appellasse, optumi codices testantur, Erl., ir., Eliensis, mgo Crat., a quibus leuissume discedunt, qui *dis-nsio* habent (meliores Uictori, Pall., excepto 4, Dauisiani plures, Monacensis; *ξψ dissentio*, U et Uindob. etiam *discensio*). Pro c in aliis (Maffæi et Terti, quattuor Lbini, Pal. 4, Par. 1 (P) 3, Gud. utroque, Bas.) substitutum st *decursio*, quod post Man. erique probarunt propter Ouidi de hac re uersum: *Pars pede, rs etiam celeri decurrite cymba.* Et aptum sine dubio decurrendi rbum erat ad hanc ludicram nauigationem significandam, tra-ctum a militum decursione iisque, quæ in ludis, uelut *Troia*, nilem speciem habebant; propriam eam huius rei appellationem isse, minume ex illo uersu conficitur; nec minus aptum alte-m erat, cui præsertim contrarium responderet nomen inuectionis luerso flumine). Qui scriptores decursionis et descensionis no-nibus usi sint, ad huiusmodi controuersiam dirimendam frustra æritur, quom utrumque usitata et communi forma ab usitatis rbis ducatur. Iidem codices, in quibus *descensio* scribitur, alte-m ueram scripturam habent, *inuectio* (Erl., Spir., nam de ce-is tacetur), quam Dauisius coniectura inuenerat. Hinc in de-iorum principe factum erat *inuecto*, quod est in EUξψ, Gzianis icuis. Editores inde a Crat., Uict., Manutio ad Gzium tenuerunt *ectum*, sumptum ex aliquo codice nostri L simili, sic quoque biecto orationis carentes.

natura; non perfecti autem homines et tamen ingeniis excellentibus praediti excitantur saepe gloria, quae habet speciem honestatis et similitudinem. Quod si ipsam honestatem undique perfectam atque absolutam, rem unam praeclarissumam omnium maxumeque laudandam, penitus uiderent, quonam gaudio conplerentur, quom tanto opere eius adumbrata opinione laetentur? **70.** Quem enim deditum uoluptatibus, quem cupiditatum incendiis

sæpe gloria) *spe gloriæ* CR speciem) *formam* LPCROr. atque) *et* LC 70. Quem — quem) *Quæ* — *quæ* E om. alterum LPCR

quod § 64 extr. dixerat, honestum per se expeti, idque gloriæ conparatione confirmat. (Hæsit Bremius, cuius dubitationem adeo peruerse Gzius tollere studuit, ut *quæ* pronomen a *recte factis* ad *externa* transferret.) Deinde omnes codices (etsi Gziani soli nominantur; ex Oxx. uerborum ordo nusquam adnotatur) et editiones ueteres (Crat., Uict.): *utentes secuntur*; in Eξ pro *utentes* corrector posuit *ueteres*. Mutauit ordinem Marsus, tum Man., ceteri; nec sane ferri alter ille potest. *Tamquam* in Eξ et in Bas. et Monac. omittitur; in Erl. transponi Gzius non notauit, ut suspicari liceat, etiam in Spir. transpositum id fuisse. Eo manifestior fit interpolatio, quod non tamquam dux sed reapse uera dux natura sapientis in hanc uiam trahere dici debet.

sæpe gloria) Sic mgo Crat., Mor., El., uetus Scaligeri, Spir., etiam Pal. 6, itaque scripsit Lbinus, quom in suis repperisset *spe gloria*, quod erat etiam in Pal. 4, Par. 1 et 3 et aliquot Gzi; Oxx. omnes et aliquot Gzi, editiones ante Lbinum *spe gloriæ*. Tum *speciem*, de quo Gzius et ceteri tacent, in meliorum codicum omni familia esse, ostendit Morelianus consentiens cum Erl. Paullo post *et absolutam* (pro *atque*) Man., Lbinus, ceteri ex ed. prima; correxit Gzius e quattuor suis, Uindobonensi.

70. *quem cupiditatum incendiis*) Hoc alterum *quem*, quod orationi crescenti et imaginem proprio addenti aptum st, habet Crat. in oratione contexta, Gzius e Spir. et Erl., ceteri omittunt. *Concupiuisset* Cicero sic posuit tamquam dicturus *perfusum esse* (umquam); nam ad *perfundi* aptius erat *concupiuerit*; mira hæc est in tam aperta oratione, in tanta propinquitate discrepantia. *Corripuisset* etiam Eξχψ et sine dubio omnes deteriores, nisi unus et alter, ut L noster, emendatus est, tum editiones ante Uictorium et Man. Mgo Crat. rectum habet.

que hoc ut uere dicitur, parua esse ad beate ui-
a momenta ista corporis commodorum, sic nimis uio-
st, nulla esse dicere. Qui enim sic disputant, ob-
ii uidentur, quae ipsi † egerint principia naturae.

)c) *hæc* LR ista corp. commodorum) om. L esse) *est* E

ita paruæ sunt, *ut*, minus redundantia animaduertitur, quoniam nemo sic dicit: *istæ adcessiones ita paruæ sunt*, — *ne cernantur quidem*, additum st post *sic* ad conpara- notandam eodem modo, quo hæc dicuntur (Tusc. IV, 32): *i*, *ut æs Corinthium in æruginem*, *sic illi in morbos inci- dius*, ubi alia demonstrant nuperi editores. Extra conpa- s similiter post interpositam sententiam præcedenti prono- latiuo ad personam notandam superadditum st *illi* pro (uid. Opusc. Acad. p. 468) et Philipp. XIII, 44, quem ıraue sollicitarunt.

Atque hoc ut uere dicitur) Sic iam ed. prima, tum post ınjecturam (in margine editionis repetitæ) Gruterus e Pal. : nam superiores cum aliquot malis codicibus ("cunctis auisi, EU; de Gzianis tacetur): *Atque hæc*, *ut uere dici-* , plane uitiose. Propter id mendum etiam in Pal. 2, no- emino, omissa sunt tria uerba (*ista corp. comm.*), ut sic ohæreret: *Atque ut uere dicitur*, *hæc esse* &c. In aliis ıalis codicibus (Terti, Mead., Ball.) scriptum st *commoda*, ı intellegebatur, quod ne Dauisius quidem intellexit, *mo- ta corporis commodorum* esse *momenta ista*, *quæ corporis* ı *facerent*.

int principia naturæ) Hoc sic dictum Gzius putat, quem- n pro Milone 75 *agere fundamenta* ponatur, ut sit *iacere*; *iecerint* hic scribendum putarat (in epistula quadam ad um, Syllog. Burmann. II p. 308). Uerum primum *sic ndamenta* illic, ut etiam e proxumis adparet (*parietem sic bulum sororis instituit ducere*), significat, talem uiam in uorsum perducendis tenere, quomadmodum dicitur *agere* , *agere cloacam* (pro quo ponitur etiam *ducere*), ut ille l hunc defendendum nihil pertineat. Deinde autem in ırum nomine nulla ex parte eadem st imago, quæ in fun- rum, ut *iacere principia* pro eo, quod est *fundamenta*, ıdo dici possit; nam in principiis prima pars, non ima tur; recte contra dicitur *principia ponere* (aufstellen) 87, etiam *initia*, ad Att. X, 18, 2; etiamsi autem sic di-

nunc, Luci noster, extrue animo altitudinem excellentiamque uirtutum; iam non dubitabis, quin earum conpotes homines, magno animo erectoque uiuentes, semper sint beati; qui omnis motus fortunae mutationesque rerum et temporum leuis et inbecillos fore intellegant, si in uirtutis certamen uenerint. Illa enim, quae sunt a nobis bona corporis numerata, conplent ea quidem beatissumam uitam, sed ita, ut sine illis possit beata uita existere. Ita enim paruae et exiguae sunt istae adcessiones bonorum, ut, quemadmodum stellae in radiis solis, sic istae in uirtutum splendore ne cernantur quidem.

inbecillos) *imbecilles* LCR ea) *eam* E beatissumam) *beatam* L illis) *sis* R radiis) *radio* LPCR

71. *et inbecillos*) Sic Lbinus (in editione repetita ascribitur: "et omnes ueteres codices"), Gruterus, tum Gzius etiam e Spir., qui recte negat altera forma Ciceronem usum esse; quæ contraria erant exempla, pridem e codicibus correcta sunt. Paullo post dure admodum dicitur *certamen uirtutis*, quom præsertim et *certamen rei alicuius* (ut honoris et gloriæ, omnium rerum) aliter dici consueuerit et licuerit Ciceroni usitate scribere *cum uirtute* (Brut. 319; Dauisius, Ciceronem corrigens, scribi uolebat: *cum uirtutibus in certamen*). Similem duritiam, minorem tamen, illa habent in Læl. 20: *diuinarum humanarumque rerum consensio* (id est, de diuinis humanisque rebus) et ad Att. I, 19, 8: *ex rerum illarum dissensione*, et ad Fam. III, 10, 9: *hominis nobilissumi atque honoratissumi coniunctio*, et ibd. ep. 4: *coniunctiones necessariorum tuorum.* Quod post singulas uirtutes una omnis conplexa nominatur, nullam habet offensionem. Tum pro *existere* codex Mor. *consistere.*

Illa enim — conplent ea quidem beatissumam uitam) Supra III, 43 in Catonis oratione ipsam beatam uitam, non modo beatissumam, his conpleri a Peripateticis tradi posuerat; uid. ad III, 41. Deinde ibi quoque, omissis externis, quæ tamen nominarat, sola corporis commoda conmemorat, sed hic constantius, quod externa (§ 67-69) prorsus a fine exclusit, modo ne infra ea non obscure conprehenderentur (uid. ad 67).

in radiis solis) Sic Gzius etiam e Spir. Non uno radio stellæ obscurantur. Prorsus eodem mendo deteriores codd. IV, 22 *in libello suo* pro *in libellis suo.* Pronomen *istæ*, etsi hic, quia in-

72. Atque hoc ut uere dicitur, parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum, sic nimis uiolentum st, nulla esse dicere. Qui enim sic disputant, obliti mihi uidentur, quae ipsi † egerint principia naturae.

72. hoc) *hæc* LR ista corp. commodorum) om. L esse) *est* E

teruenit *ita paruæ sunt*, *ut*, minus redundantia animaduertitur, tamen, quoniam nemo sic dicit: *istæ adcessiones ita paruæ sunt, ut istæ — ne cernantur quidem*, additum st post *sic* ad conparationem notandam eodem modo, quo hæc dicuntur (Tusc. IV, 32): *ingeniosi*, *ut æs Corinthium in æruginem*, *sic illi in morbos incidunt tardius*, ubi alia demonstrant nuperi editores. Extra conparationem similiter post interpositam sententiam præcedenti pronomini relatiuo ad personam notandam superadditum st *illi* pro Sest. 69 (uid. Opusc. Acad. p. 468) et Philipp. XIII, 44, quem locum praue sollicitarunt.

72. *Atque hoc ut uere dicitur*) Sic iam ed. prima, tum post Lbini coniecturam (in margine editionis repetitæ) Gruterus e Pal. 4 et 6; nam superiores cum aliquot malis codicibus ("cunctis fere" Dauisi, EU; de Gzianis tacetur): *Atque hæc*, *ut uere dicitur* &c., plane uitiose. Propter id mendum etiam in Pal. 2, nostri L gemino, omissa sunt tria uerba (*ista corp. comm.*), ut sic oratio cohæreret: *Atque ut uere dicitur*, *hæc esse* &c. In aliis autem malis codicibus (Terti, Mead., Ball.) scriptum st *commoda*, quia non intellegebatur, quod ne Dauisius quidem intellexit, *momenta ista corporis commodorum esse momenta ista*, *quæ corporis commoda facerent.*

egerint principia naturæ) Hoc sic dictum Gzius putat, quemadmodum pro Milone 75 *agere fundamenta* ponatur, ut sit *iacere*; Gifanius *iecerint* hic scribendum putarat (in epistula quadam ad Scaligerum, Syllog. Burmann. II p. 308). Uerum primum *sic agere fundamenta* illic, ut etiam e proxumis adparet (*parietem sic per uestibulum sororis instituit ducere*), significat, talem uiam in iis aliquouorsum perducendis tenere, quomadmodum dicitur *agere cuniculos*, *agere cloacam* (pro quo ponitur etiam *ducere*), ut ille locus ad hunc defendendum nihil pertineat. Deinde autem in principiorum nomine nulla ex parte eadem st imago, quæ in fundamentorum, ut *iacere principia* pro eo, quod est *fundamenta*, nullo modo dici possit; nam in principiis prima pars, non ima intellegitur; recte contra dicitur *principia ponere* (aufstellen) Legg. I, 37, etiam *initia*, ad Att. X, 18, 2; etiamsi autem sic di-

Tribuendum st igitur his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intellegas. Est † tamen philosophi non tam gloriosa quam uera quaerentis nec pro nihilo putare ea, quae secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatentur, et uidere tantam uim uirtutis tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut relicua non illa

est igitur) *i. e.* LPCR his) *iis* R tamen) sine nota Or. fatentur) *fatebantur* LPCROr.

ceretur *iacere principia*, non diceretur tamen *iacere principia naturæ*, quia principia naturæ, id est, prima naturæ, alio certo modo in his libris dicuntur (uid. exc. ad II, 33), qui illam imaginem prorsus respuit. Itaque præstat Lbini coniectura, *fecerint* pro *egerint* scribentis minuma mutatione, hoc est, posuerint et esse uoluerint. (Gruterus *elegerint*, Dau. *dederint*, quod esse aliquid posset, si hoc ordine uerba posita essent: *ipsi naturæ* (datiuo casu) *principia dederint.*) Mox *tribuendum st igitur* Man. tacite, Gzius ex Erl. et Spir. Ceteri *igitur est.*

Est tamen philosophi) Particulam *tamen* ineptam esse, Davisius uidit; neque enim hæc ullo modo contraria superioribus sunt, sed ea confirmant et explicant, quantum illis rebus tribuendum sit. Itaque ille scribi uolt: *Est enim*, recte, opinor; et quem præcedat littera *t*, ex *n* fieri poterat *tn.* Minus apte Gzius *autem;* neque enim adiunctione continuatur oratio. (Pro *autem* in codicibus scribi *am* idque cum *enim* confundi solere, uerum non est.)

illi ipsi gloriosi esse fatentur) Quod sine ulla uarietatis adnotatione hactenus editum st, *fatebantur*, aut hoc significat, Stoicos olim, quom essent, hoc fateri solitos, nunc nullos esse, aut eos nuper in hoc sermone auditos esse hec fatentis, quorum utrum prauius sit, nescio. Secutus igitur sum Erlangensem, in cuius scriptura genus rerum per se indicatur. Fieri tamen potest, ut *fatebantur* ortum sit ex *fateantur*, quo uerbi modo hoc magis cum infinita oratione copulatur (*ea, quæ uideat ipsos illos fateri*). Deinde admodum uereor, ne in proxumis uerbis (*uidere — honestatis*) exciderit *esse*, quod in hoc ipso libro bis in codice archetypo omissum fuisse uidimus (ad § 49). Longe enim aliter dicitur *uidco*, hoc est, animaduerto alicubi, *tantam uim uirtutis, ut* &c., aliter: *uideo* et intellego, *uirtutis*, quæ uniuerse dicitur, *tantam esse uim, ut* &c.

ıullam quaerentes uoluptatem. Stoici restant. Ii quidem non unam aliquam aut alteram *rem* a nobis, sed :otam ad se nostram philosophiam transtulerunt. Atque ıt relicui fures earum rerum, quas ceperunt, signa con-

II) *ei* E *hi* LPCOr. rem) om. omnes. ut) om. P ceperunt) *cleperunt* Or. m. C

ldentur) Mead., Ball., C. C. C. Correxit ipse Man. postea e codicibus Terti et Sigoni (Oxx., quattuor Gzi). *Quandam*, quod ceteri mittunt, Crat. in contexta oratione, Man. in posteriore editione ex ıdem codicibus, Gzius ex Erl. et Spir. restituerunt. Tum pro *faciunt* :rnestius *faciant*, quomodo Cicero scribere debuit; neque enim ıic de uoluptariorum factis quæritur, sed de decretis et sententiis; t utebantur Epicurei hoc colore maxume in amicitia (uid. I, 69), ıt eam a uoluptate et utilitate ortam postea consuetudine coli ine utilitatis ratione dicerent. Gzius "hæc sæpe a Cicerone contra Epicureos adhiberi," Ernestium docet; nam ne illud quidem x his libris didicerat, contra Epicurum disputari, natura homines d honeste agendum sine pretio inpelli, non consuetudine interlam uoluptatis obliuisci. Sed fieri potest, ut Cicero hic paullo ıeglegentius uitam et decreta Epicureorum permutarit.

alteram rem) Substantiuom in codicibus excidit post syllabam imillumam; id Gzius addidit, Dauisi coniecturam sequens; Bremius *partem* addi malebat (ut supra *particulæ* dicuntur), quod ıon tam facile excidere poterat. Quod autem Klotzius (Quæstt. Tull. p. 80) codicum scripturam sic tuetur, ut Ciceronem primum ıem *aliquam aut alteram* posuisse statuat, tamquam subiectarum mnis *nostras rationes* aut simile aliquid, deinde orationem mutasse, id in huiusmodi oratione, cuius ex paucis et non interruptis erbis constantis relicua forma diligentissume seruatur (*non — ed — transtulerunt*), prorsus incredibiliter fingitur.

quas ceperunt) Uerbum maxume commune posuit, quod, quom ures nominati essent, genus capiendi satis intellegeretur, ut neue *surripuerunt* neque eiusmodi aliud ponere opus esset. Fures utem cur hoc modo capere dici nequeant, quæ furentur, quom t prædam aucupantes capiamus et spolia, nescio. Itaque sine ılla caussa consentiens codicum scriptura sollicitatur; nam quod n uno illo nullius auctoritatis codice, e quo editio prima ducta st, ıerbum obscure scriptum uidetur fuisse, prorsus neglegendum st. Maretus tamen Uarr. Lectt. IX, 19 narrat, in ueteribus libris (ucreor, ne nimis obsequiosis) se repperisse *clepserunt*, quod Lalle-

Hieronymus summum bonum esse dixit. At uero Callipho et post eum Diodorus, quom alter uoluptatem adamasset, alter uacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quae st a nostris laudata maxume. 74. † Quin etiam ipsi uolupta ii deuerticula quaerant, et uirtutes habeant in ore totos dies, uoluptatemque primo dumtaxat expeti dicant, deinde consuetudine quasi alteram quandam naturam ecfici; qua inpulsi multa faciunt,

Callipho) *Calliphon* Or. adamasset) *adamauisset* LPROr. (*admonisset* C) honestate) om. P 74. Quin &c.) sine nota mendi Or. quærant) *quærunt* Or. uirtutes) *uirtutem* L habeant) *habent* Or. primo) om. E dicant) *dicunt* Or. quandam) om. LPCR

poterat. Recte autem dici *positum st*, *esse*, non solum de iis, quæ in sermone et oratione ponuntur (ut II, 83 et alibi sæpe), sed etiam de iis, quæ sententia et docendo statuantur, intellegi, si opus est, potest ex II de Orat. 85, Brut. 165, Acad. I, 19 et 26, de N. D II, 32; primo et secundo loco Schuetzius, quarto Ernestius, quinto Ernestius et Wyttenbachius offenderunt.

74. *Quin etiam — quærant — habeant — dicant*) Hanc orationem uitiosam esse, multi senserunt. Nam quod Gzius fingit: *quin quærant?* esse: *warum sollten sie nicht auch suchen*, neque *quin* interrogatiue nisi in exhortando cum prima et secunda persona indicatiui dicitur, aut cum tertia, si ea in oratione alius narranda in secundæ locum successerit, et, si scriptum esset *quidni*, ea ironia ineptissuma esset, quoniam non, quid uoluptarii praue faciant, sed quid hi quoque recte facere cogantur, ostenditur; et omnino in his uerbis: *quin etiam ipsi uoluptarii* manifestus est orationis accessus in enumerandis philosophis, qui particulas ueteris sententiæ decerpserint. (Quod in orat. pro Mil. § 65 legitur: *quin etiam audiendus fuerit* &c., si sanum st, Garatonius recte exposuit.) Iam ter indicatiuom reponere cum Lbino et Ernestio audax uidetur; et tamen non difficulter errorem in primo uerbo propter *quin* commissum (cfr. Somn. Scip. c. 8 *quin aspicias* pro *quin aspicis*) duo reliqua uerba sequi potuerunt. Ad codices propius accedit, quod Danisio placebat: *quærunt* (sic cod. Ball.), *ut uirtutes* &c. (hoc est *ita ut*); aptius tamen hic per *et* adiungi ea uidentur, in quibus ipsa illa deuerticula describuntur.

consuetudine quasi alteram quandam) *Consuetudinem* Manutius a. 1555, puto, ex priore Aldi editione, Lbinus, codicesque Pall. meliores, si Grutero credimus et fortasse (nam typothetæ errasse

' rerum notas, mutauerunt. Ita relin-
'ciplina digna studiosis ingenuarum
's, digna claris uiris, digna prin-
75. Quae quom dixisset paul-
'? inquit; satisne uobis uideor
'bus commentatus? Et ego,

'mque E satisne) *ne* E uobis)
.endatus L

...erum quoniam nulla caussa excogitari
...n altero uerbo recentiore forma, in altero
..., non *rapuerit*) uti uoluerit, adparet, rectissume
aliosque scripsisse: *clepsit*, *rapsitue* quod illi codices
...t, in quibus est *clepserit*.

Quid est? inquit) Cod. Moreli: *Quid? inquit*, et paullo
...ittit *digna principibus*.

...isne — pro meo iure in uostris auribus commentatus?) Hoc
...tisne uobis uideor iure meo (quod mihi concessistis, quom
...ere iussistis) usus esse et uobis audientibus quasi meæ ex-
...ionis caussa commentatus esse? Commentatio enim hæc fuit
...is has res mediocriter tenentis nec eas exponere adsueti,
...decurata et præparata ueteris magistri schola et oratio. *In*
...s uostris eodem modo dicitur quo: *in ore atque oculis prouin-*
...liquid gerere (Uerr. II, 81; cfr. Hand. Tursell. III p. 250
...&c.); atque etiam hoc ipsum *in auribus* legitur ad Q. Fr. I,
...: *istam uirtutem, moderationem animi, temperantiam — in*
...sice, in oculis clarissumæ prouinciæ atque in auribus omnium
...um ac nationum esse positam. Tacitus dicit *apud auris ali-*
(Hist. I, 26, Agric. 41). *Satisne* non proxume cum solis
...uerbis *pro meo iure*, sed cum tota conplexione uerborum con-
...tur; *pro suo iure* autem agit (cui contrarium st *precario et*
...uenia), qui ius suum tenet (Tusc. III, 20) et ita sibi agere
...contendit, ueniam non petens; (Ernestius: *libere, meum*
...um secutus; Kernius: *Meinet ihr, ich habe hinlänglich meines*
...es mich bedient). Itaque in Uerr. V, 2 hæc dicuntur: *tum*
...cabitur a uobis, tum etiam pro suo iure contendet, ne pa-
...i &c., nec tamen *iure* Hortensium id contendere posse Cicero
...ebatur; cfr. pro Flacco 95: *pro meo iure dico* (libere dico,
...ut cum bona uenia audiatis, precor); ad Fam. XIII, 50, ad
II, 2 (*pro meo iure*, id est, nullius gratia neque indulgen-
...ens), de Orat. II, 291 (non adfirmat Antonius, iure se illa

mutant, sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur,

sententiis nost.) *n. s.* R

maudus recepit, Orellius autem, Dauisio et Hermanno (Opusc. III, 117 de Æschyli Philocteta, conl. uol. IV p. 269) auctoribus, *depserunt* scripsit. Equidem primum nonnihil miror, quomodo sibi uiri docti persuaserint, Ciceronem in prosa oratione id uerbum posuisse, quod quam a consuetudine huius ætatis remotum fuerit, e Uarronis conmemoratione de L. L. VII p. 98 intellegi potest, quodque, si Uarronis e satira, in quo genere uel maxume uerborum antiquitatem sectatus est, locum exceperis (apud Non. p. 20), solam poëtarum antiquorum, Atti, Lucili priorumque, auctoritatem habet. (Apud Uarronem R. R. II, 9, 6 sine ulla probabilitatis specie *transclepere* fingitur.) Nam quod omnes nunc tradunt, Nonio teste, Ciceronem etiam in libro IV de R. P. scripsisse: non *modo ut Spartæ, rapere ubi pueri et clepere discunt*, ipse uerborum ordo (*Spartæ, rapere ubi*) ostendit, idem hic Nonio accidisse, quod in proxumo exemplo (e III N. D. 68) accidit et alibi sæpissume, ut pro Ciceronianis haberet ueteris poëtæ uerba a Cicerone posita. Deinde uix dubium st, quin semper dictum sit *clepsi*, non *clēpi*, quod præter illos, quos dixi, alii quoque probant isde a Scaligero (ad Uarr. de R. R. II, 9). Analogia priorem formam magis commendari adparet, etsi posteriorem e proxume tuetur *scābi*, tum e longinquo alia; auctoritatem autem si quærimus, primum apud Uarronem de L. L. p. 98, ubi de Lucili uersu agit, bis constantissume scribitur *clepsere*, eo grauiore testimonio, quod ibidem bis infinitiuos *clepere* positum. Deinde in Atti anapæstis apud Ciceronem in Tusc. II, 23 adeo constanter codices aut ipsum *clepsisse* retinent, ut optumi, aut leuiter corrupti tamen *s* litteram habent (*dempsisse*), ut plane mirer lubidinem eorum, qui substituant *clepisse*. Apud Manilium quoque I, 27 omnes codices habere dicuntur: *clepsisset furto mundum*, pro quo non recte substitutum st *cepisset*. His non satis tuto opponitur *clepit* prima longa ex Pacuui Hermionæ uersu septenario apud Nonium: *Sermonem hic nostrum ex occulto clepit, quantum intellego;* ubi Mercerius *clepsit* malebat. Non utor testimonio ueteris rogationis apud Liuium XXII, 10, ubi st: *si quis clepsit*, quoniam, etiamsi perfectum esset *clepi*, nihilo minus futurum illud uetus *clepso*, *clepsim* esset, ut *axo*, *capso*, *recepso*, *ecfexis*, *respexis* &c., cuius formæ rationem exposui in disputat. de usu et not. form. quarundam uerbi Lat. part. 1. Contra me proferent Cic. de Legg. II,

omiua, tamquam rerum notas, mutauerunt. Ita relinquitur sola haec disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna regibus. 75. Quae quom dixisset paullumque institisset, Quid est? inquit; satisne uobis uideor pro meo iure in uostris auribus commentatus? Et ego,

notas) *nostra* L 75. paullumque) *paruumque* E satisne) *ne* E uobis) L (*uideor uobis* R) commentatus) *commendatus* L

cleperit rapsitque. Uerum quoniam nulla caussa excogitari potest, cur Cicero in altero uerbo recentiore forma, in altero antiqua (*rapsit*, non *rapuerit*) uti uoluerit, adparet, rectissume binum aliosque scripsisse: *clepsit, rapsitue* quod illi codices significant, in quibus est *clepserit.*

75. *Quid est? inquit*) Cod. Moreli: *Quid? inquit*, et paullo ante omittit *digna principibus.*

Satisne — pro meo iure in uostris auribus commentatus?) Hoc est: Satisne uobis uideor iure meo (quod mihi concessistis, quom me dicere iussistis) usus esse et uobis audientibus quasi meæ exercitationis caussa commentatus esse? Commentatio enim hæc fuit hominis has res mediocriter tenentis nec eas exponere adsueti, non adcurata et præparata ueteris magistri schola et oratio. *In auribus uostris* eodem modo dicitur quo: *in ore atque oculis prouinciae aliquid gerere* (Uerr. II, 81; cfr. Hand. Tursell. III p. 250 et lexic.); atque etiam hoc ipsum *in auribus* legitur ad Q. Fr. I, 1 § 9: *istam uirtutem, moderationem animi, temperantiam — in luce Asiæ, in oculis clarissumæ prouinciæ atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam.* Tacitus dicit *apud auris alicuius* (Hist. I, 26, Agric. 41). *Satisne* non proxume cum solis illis uerbis *pro meo iure*, sed cum tota conplexione uerborum coniungitur; *pro suo iure* autem agit (cui contrarium et *precario et cum uenia*), qui ius suum tenet (Tusc. III, 20) et ita sibi agere licere contendit, ueniam non petens; (Ernestius: *libere, meum studium secutus;* Kernius: *Meinet ihr, ich habe hinlänglich meines Rechtes mich bedient*). Itaque in Uerr. V, 2 hæc dicuntur: *tum deprecabitur a uobis, tum etiam pro suo iure contendet, ne patiamini &c.*, nec tamen *iure* Hortensium id contendere posse Cicero confitebatur; cfr. pro Flacco 95: *pro meo iure dico* (libere dico, nec, ut cum bona uenia audiatis, precor); ad Fam. XIII, 50, ad Att. III, 2 (*pro meo iure*, id est, nullius gratia neque indulgentia utens), de Orat. II, 291 (non adfirmat Antonius, iure se illa

Tu uero, inquam, Piso, ut saepe alias, sic hodie ita nosse ista uisus es, ut, si tui nobis potestas sæpius fieret, non multum Graecis supplicandum putarem. Quod quidem eo probaui magis, quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, adsentientem iis, qui multum in fortuna secunda aut aduersa, multum in bonis aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit; sed haec ab Antiocho, familiari nostro, dicuntur multo melius et fortius quam a Stasea dicebantur. Quam-

alias) *alia* LC ita nosse ista) *ista ita* n. R *ista* n. C nobis potestas sæpius) *copia nobis semper* LPCROr. multum) *multis* C Staseam) *eum* E aliquanto) *aliquando* LCOr. iis) *his* L familiari nostro) n. *f.* LPCROr.

sumere, sed se ipsum ea libere et aperte tamquam sua uindicare), Terent. Adelph. 1, 1, 27 (ubi *omnia pro meo iure agere* et ita, ut mihi pro patria potestate licebat). Enarraui hunc locum pluribus, quod et olim quidam hæserant neque post Gzi incredibilis errores et Schuetzi hariolationes satis alii rem expediuerant.

ita nosse ista) Ita Gzius e Spir., Erl., Gud. 2; ex E§, Mon. exciderat *ita nosse*. E scriptura ed. primæ ecfectum erat (Crat., Uict., cett.): *ita ista nosse*. Tum *si tui nobis potestas sæpius fieret* scripsi ex Erl. et Spirensi; in margine Crat. tantum *potestas* adnotatur, e Morel. *tui potestas*, non animaduersa transpositione (*nobis pot.*). In substantiuo auctoritatem secutus sum; utrumque enim recte dicitur, etsi *copia hominis* de potestate colloquendi apud Ciceronem alibi non dicitur, alterum pluribus locis; in *sæpius* ea adcedebat ratio, quod id ad *fieret* aptius uidebatur, *semper* autem requirere *esset*.

aliquanto ista secus) Staseas igitur Theophrastum sequebatur (§ 12). Pro *aliquanto* etiam § *aliquando*, quod errore irrepsit in ed. Gzi et Or. Tum *familiari nostro* (pro *nostro fam.*) dedi ex Erl. et Spir. (Uindob.). Postremo etiam Spir. *ab te abducere*, in quo fortasse latet *abs te*, quod nonnumquam a librariis oblitteratum st (de Uerr. uid. Zumptius in ind. u. *abs*); sed uno loco coniectura restituere, quod nusquam alibi codices horum librorum haberent, ratio nulla erat. Ipsum *ab te* Handius (Tursell. I p. 6) certis exemplis Ciceronianis defendi putat; sed hoc unum ponit.

am ego non quaero, quid tibi a me probatum sit, sed ic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te ab- cere.

XXVI, 76. Tum Lucius, Mihi uero ista ualde obata sunt, quod item fratri puto. Tum mihi Piso, uid ergo? inquit; dasne adulescenti ueniam? an eum scere ea mauis, quae quom plane perdidicerit, nihil

a te) *ab te* E *te* C 76. Tum mihi) *Tum nihil* L ea mauis) *m. e.* LC ne perdidicerit) *plane perdiderit* E *præclare didicerit* cett., Or.

Cap. XXVI, 76. *quod item fratri puto*) Poterat dicere: *puto m fratri* (uid. ad II, 16), sed orationis uinciendæ caussa prono- m posuit nec tamen plenam orationem fecit (*quod item in fratre mire puto, ut ista ei probata sint*). Itaque eiusdem generis hoc l atque illud in Cat. 84: *cuius a me corpus crematum st, quod tra decuit, ab illo meum* (cfr. Læl. 90, pro Quinct. 87); neque item, si sententia orationis ita ferat, dicere: *mihi probata hæc st, quod contra fratri puto.* (Cfr. Lucretius I, 84.) Prorsus eius- m generis est, sed minus expeditam rationem orationis ad plenam mam reuocandæ habet, quod § 83 scriptum st: *quod uostri non* m (efficiunt, ut sic omnia connexa sint).

plane perdidicerit) Hanc scripturam Gzius quoque intellexit nificari in Spir., in quo erat: *plane perdidicit*, et Erlangensi. orsus ad finem perductæ disciplinæ Carneadiæ hanc summam e Piso dicit. Arcesilæ et Carneadi sententiam, qui, sublata per- tione, probabilitatem et uerisimilitudinem defendebant, sæpis- ne Cicero adtingit, exponit uberius Clitomachum sequens Acad. , 98 sq. (Cfr. Ritteri Hist. Phil. III p. 665 sqq. et p. 676 sqq.) x *inquam*, *isti* posui ex Erl. et altera secta ueterum editionum ars., Crat., Uict.); Man. et Lbinus omittunt *isti*; in proxumo- m uerborum ordine (*lic. m. ista prob.*) solum Erl. secutus sum. m pro *a. te* etiam Oxx. $\chi\psi$, Uindob., Monac. *apte* (cfr. § 75 *ab*), ut alibi in his libris *ante* pro *a te* scriptum uidimus. Paullo st expectabatur potius hic ordo: *quæ probabilia ei uideantur;* m aliter § 92, ubi *quod nollet* in parte primariæ sententiæ cen- tur, et similibus locis *ei* extremum locum tenet. Deleri tamen nomen, quod Orellio uisum st (et Ottoni, cui *ei* "nullum sen- m præbere" uidetur) uix potest; nam ad rem pertinet, huic i probabilia illa uideri. Idem obstat Gzi coniecturæ (*potest, æ prob. uideantur, ea*), ductæ e Gud. 2 et Bas., nullius aucto-

sciat? Ego uero, inquam, isti permitto; sed nonne meministi, licere mihi ista probare, quae sunt a te dicta? Quis enim potest ea, quae probabilia uideantur ei, non probare? An uero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod conprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio.

inquam, isti) *isti, inquam* LPCOr. nonne) *in me* E licere mihi) *lucere m.* E *m. lic.* cett., Or. ista prob.) *p. i.* LPCROr. a te) *apte* C potest) *post* E quæ) *quam* E inquit) *inquam* LPCR ista) *ita* C inquam) *inquit* P

ritatis librorum, scriptura (*potest ea quæ prob. uideantur ea non probare*).

cognitum non habet) Facile aliquis cum Ernestio scribendum putet *habeat*, quoniam hæc sententia rei tantum ad explendam sententiam negatiuam (*nemo probat*) cogitatione conceptæ significationem habere uidetur. Uerum Latini in huiusmodi sententiis eius generis definitionem, in quod aliquid cadere negant, per se conceptam indicatiuo modo ecferunt; Læl. 59: *Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit eius, cui se putabit inimicum esse posse?* Acad. II, 18: *qui enim potest quicquam conprehendi, — quod est tale, quale uel falsum esse possit?* Ibd. II, 22: *quid quisquam meminit, quod non animo conprehendit et tenet?* (Significat, ex quo genere id esse debeat, quod meminisse possimus; si dixisset: *conprehendat et teneat* (ut *quod non* idem esset ac *quin id*), significaret, quid necessario ex memoria sequeretur et ei adiunctum esset.) Tuscul. IV, 79: *An quicquam st secundum naturam, quod fit repugnante natura?* Parad. I, 14: *Quicquamne bonum st, quod non eum, qui id possidet, meliorem facit?* (Sumo a Wesenbergio, ut superius; scribe *faciat;* Latinum crit, sed sententia mutabitur.) Contra Acad. II, 48 recte scribitur: *si nulla uisa sunt probabilia, quæ falsa sint;* hæc enim sententia st: wenn es keine wahrscheinliche Vorstellungen giebt, die (der Art giebt, dass sie) in der Wirklichkeit falsch sind, non hæc: wenn keine Vorstellungen, die falsch sind, wahrscheinlich sind. Ad ipsam rem hæc non differunt; nam si ex probabilitate non sequitur ueritas (quod priore modo dicitur), ne ueritas quidem condicio st necessaria probabilitatis (quod hoc altero modo: *quæ falsa sunt*); ad argumentandi formam aliquantum interest. Paullo ante (*quæ probabilia uideantur*) coniunctiuos modus, qui refertur ad *non probare*, significat, hanc esse sententiam: *ea, quæ* t a m e n *ei prob. uideantur.* De Fat. § 4 (*An mihi, inquam, potest quicquam esse molestum,*

ihil est enim aliud, quamobrem mihi percipi nihil osse uideatur, nisi quod percipiendi uis ita definitur a :oicis, ut negent quicquam posse percipi, nisi tale ueım, quale falsum esse non possit. Itaque haec cum

est enim) *en. est* LR percipi nihil) *n. p.* Or. (*n. perc. mihi* C) nisi) *nec* quicquam) *quicquid* E *quid* L possit) add. (iterum) *nisi quod — percipi* P

uod *tibi gratum futurum sit*) necessario scribendum puto *futu-* *m st.*

Nihil est enim aliud, quamobrem &c.) *enim st* etiam Uictorius et ortasse plures codices deteriores. Tum *mihi percipi nihil* etiam larsus, Cratander. Man. et ceteri ex ed. prima *nihil percipi mihi*, ro quo Gzius tamquam ex omnibus suis et Uindob. dedit *mihi ihil percipi*, sed errauit. Stoicorum percipiendi definitionem, quæ ota ex eo pendebat, quod omnis animi notiones extrinsecus uisis φαντασίαις) tamquam imaginibus rerum effici docebant, Cicero i Academicis multis locis commemorat (I, 41, II, 18 et 40 sqq., 1 sqq., 77, 112, 113); in ea enim uexanda omnis recentiorum cademicorum uelitatio occupabatur. Quom enim uisum uerum efinissent id, quod ex eo, quod esset, sicut esset, inpressum in nimo et signatum esset (cfr. Sext. Emp. adu. Mathem. VII, 248, iog. Laërt. VII, 46 et 50), id demum uisum uerum percipi posse icebant, quod certa nota ab omni falso uiso discerneretur, φαν-τασίαν ἀληθῆ καὶ τοιαύτην, οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ψευδής (Sext. Emp. VII, 52; οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος, Diog. VII, 50, id est, uale ab eo, quod non esset, esse non posset, Acad. II, 77; ibd. 18 Cicero id scribere debebat, quod Lbinus posuit). Eiusmodi utem notam Arcesilas et Carneades esse negabant, omnisque ueri isi falsum tam simile esse posse, ut internosci non possent. Cicero et hic et Acad. II, 113 uisi nomen omittit, quod alibi ipse ddit; sed idem intellegitur, quoniam ad solam uisorum ueritatem t perceptionem hæc disputatio pertinet. Mira autem leuitate Cicero et hic et Acad. II, 112 eo modo in hac definitione rem erti iudicat, ut Academicis suis recentioribus et Carneadi cum Peripateticis, qui illa non utantur, nulla dissensio sit. Illa enim efinitione Stoici tantum adcommodate ad suam de cognitionis rigine doctrinam et ad ea, quæ tum agitabantur, certamina id onprehenderant, quod non minus firmiter superiores tenebant, ercipi aliquid posse. Itaque de uniuersæ philosophiæ fundamento ihilo minor cum illis Carneadi dissensio erat.

illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane. Sed haec omittamus; habent enim et bene longam et satis litigiosam disputationem. 77. Illud mihi a te nimium festinanter dictum uidetur, sapientis omnis esse semper beatos. Nescio quomodo praeteruolauit oratio. Quod nisi ita ecficitur, quae Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo posse putauit, uereor, ne uera sint. Nam illud uehementer repugnat, eundem beatum esse et multis malis oppressum. Haec quomodo con-

nulla sane) *s. n.* R 77. esse semper) *esse* C *s. e.* R quomodo) *quo* L ita) om. L posse) om. L uera) *uaria* L repugnat) *repugnet* E beatum esse) *e. b.* C *et b. esse* Or. malis) *modis* E quomodo) *quo* L

77. *Nescio quomodo*) Eχξ omnesque, si credi potest, Gzi *Nescio quo*, de quo errore dixi ad II, 53. Sed Gzium meliorum codicum conpendium non intellexisse, et ex Erl. adparet et e Moreli codice, e quo ipsum *quomodo* enotatur, quom Uictorius et alii nescio qui *quo* scripsissent. Proxume ante Marsus, Crat., Uict. *semper esse* ex ed. R. Deinde in uerbis *quod nisi ita ecficitur* quemodo *ita* pronomini *quod* superaddatur, perspicitur ex iis, quae dixi ad II, 17. Eiusdemmodi hæc sunt, Tusc. V, 46: *Quod si ita tenebimus*, Paradox. prooem. *quod quom ita putarem*, de Legg. II, 31: *Neque uero h o c, quia sum ipse augur, i t a sentio*, quae Wesenbergius conlegit. Nec alius generis illud erat II, 28: *cur i d non i t a fit?* Dauisius hic scribendum putabat: *quod nisi id ecficitur*, Gzius: *ita esse ecficitur.*

eundem beatum esse) Sic ante Man. omnes (Marsus, Crat., Uict.) nec, ut opinor, minore consensu codices (Eξχ), etsi ceteri editores Manutium taciti secuntur. Pro *malis* etiam marge Crat. *modis*, ut id in codicum meliorum principe fuisse adpareat. Sed longe aliter Ennius poëta dixerat (IV, 62): *multimodis sum circumuentus*, *morbo* cett. Hic malorum et beatæ uitæ concursus necessario nomine ipso significari debet. Deinde *tibi inquit et esse tantam uim* et *fieri ita* Gzius ex Erl. et Spir. dedit, quom alius ordo esset, *quibusdam malis* ego ex Erl. Post *uirtutes* particulam *ne* Gzius addidit ex isdem codicibus et editione Cratandri (in contexta oratione). Neque tamen *utrum* — *ne* hic ex abundanti coniungitur, sed pronomini (*utrum e duobus*) deinde subiciuntur ipsæ res diiunctæ, eodem, quo nos loquimur, modo; Gzi

eniant, non sane intellego. Utrum igitur tibi, inquit, on placet, uirtutisne esse tantam uim, ut ad beate uiendum se ipsa contenta sit? an, si id probas, fieri ita osse negas, ut ii, qui uirtutis compotes sint, etiam uibusdam malis adfecti beati sint? Ego uero uolo in irtute uim esse quam maxumam; sed, quanta sit, alias, unc tantum, possitne esse tanta, si quicquam extra irtutem habeatur in bonis. 78. Atqui, inquit, si Stoiis concedis, ut uirtus sola, si adsit, uitam ecficiat beaam, concedis etiam Peripateticis. Quae enim mala lli non audent appellare, aspera autem et incommoda t reicienda et aliena naturae esse concedunt, ea nos nala dicimus, sed exigua et paene minuma. Quare si

inquit, non pl.) *n. pl. inq.* LPCR uirtutisne) om. *ne* LPCR esse tantam im) *t. u. e.* LPCR fieri ita) *i. f.* LPCR ii) *hi* L quibusd. mal.) *m. qu.* PCROr. 78. concedis) *et concedis* C etiam) *et* P mala illi) *i. m.* L non udeat) *a. n.* L paene) *porro* LPCROr.

t aliorum errorem adtigi in Emendatt. Tull. p. 161. Postremo his: *Ego uero uolo* &c. omittitur *inquam* et iterum § 83: *Nihilo atiorem* &c. Uid. ad II, 8.

78. *concedis etiam*) Sic fere editiones ex R et meliores codi- s (Erl., Spir.). Dau. e Par. 1, 3, (Bas., Gud. 1) *concedis et*, lead., Oxx. omnes, Monac., ed. Uict. *et concedis etiam*, ut C; ud. 2 tantum *concedis*.

sed exigua et pæne minuma) Semel, opinor, apud Ciceronem, ad. II, 127, legitur: *ut exigua et minuma;* hic, tamquam graior in altero significatio sit, additur *pæne*. Et opinor, in hac oniunctione, quom index significationis adcederet uox *pæne*, a atinis idem fere intellegi potuisse, quod noster sermo *infinite* eruom appellat (Latini enim neque hoc modo locuntur neque liud habent, quod huic plane respondeat), quom præsertim etiam d, quod *absolute minumum* nos dicimus, *minumum* a Cicerone, ucretio, aliis dicatur. Nam si ueram conparationem intellegeus, non pæne minuma, sed prorsus minuma hæc erunt bona, e, si ualde parua interpretabimur, minus ineptum erit *pæne;* ctum esset *pæne nulla* (*ita parua, ut nulla esse uideantur* § 72). ic autem, ut edidi, scriptum erat in codicibus melioribus (Erl., pir., margine Crat.). Editiones e deterioribus tenuerunt: *et rro minuma*, in quo eadem et dubitatio, qui ascensus significetur,

potest esse beatus is, qui st in asperis reiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui st in paruis malis. Et ego, Piso, inquam, si st quisquam, qui acute in causis uidere soleat, quae res agatur, is es profecto tu. Quare adtende, quaeso. Nam adhuc, meo fortasse uitio, quid ego quaeram, non perspicis. Istic sum, inquit, expectoque, quid ad id, quod quaerebam, respondeas.

XXVII, 79. Respondebo, me non quaerere, inquam, hoc tempore, quid uirtus ecficere possit, sed

est) om. L potest is) *i. p.* C est) om. C Et ego) *Ego* E is es) *iis ex* L Istic) *istinc* L quærebam) *quæram* omnes, Or. 79. ecficere possit) *p. e.* COr.

neque is, quem ostendi, exitus relinquitur; tum nullo prorsus exemplo *porro* in augendo pro *atque adeo*, ut accipiebat Ernestius, ponitur, quod si omnino sic interponeretur adiectiuis coniunctis (*bonus et porro fortis*), significaret, aliam rem adici, non eandem uerbo et notione augeri; nemo tamen, quod sciam, ita dixit, repugnante usu. Uenit mihi interdum in mentem ex *pæne* facere *plane*, ut id eo modo poneretur, quo in Uerr. IV, 6: *immo uero modo ac plane paullo ante*, in quo quom hoc significetur, prorsus illo uocabulo, quod subiciatur, uti licere et id rectum esse, etiam superlatiuo *minuma* adiungi posse *plane* uidetur. Paullo post, ubi st: *quæ res agatur* (et caussam controuersiamque faciat; cfr. II, 3) frustra Lbinus: *qua de re*.

quod quærebam) paullo ante, *utrum tibi non placeret, uirtutisne esse tantam uim* &c. Nam ad eam interrogationem parum sibi distincte responsum Piso iudicat. Itaque ad eandem interrogationem refertur Ciceronis responsum: *Respondebo* &c. In re manifesta correxi codicum mendum, quod editores ita tenuerunt, ut ne offendisse quidem eos quicquam uideatur. Nam coniunctiuos modus in hac oratione: *ad id*, *quod quæram*, Pisone interrogationem certam a se ante expositam significante, ferri nullo modo potest; futurum autem tempus si intellegemus, prorsus ridicule Piso expectabit, quid Cicero ad ea, quæ ipse nondum quæsiuit, sed quæsiturus est, responsurus sit, Cicero autem ad id, quod Piso quæsiturus est, ante respondebit (*respondebo* &c.) quam, quid sit, audierit. Adparet *quæram* ortum esse ex proxumo (*quid ego quæram*). In eandem sententiam uenerat Wesenbergius, meæ coniecturæ ignarus.

Cap. XXVII, 79. *ecficere possit*) Sic et codices (omnes Gui,

id constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. uo, inquit, modo? Quia, quom a Zenone, inquam, c magnifice, tamquam ex oraculo, editur: "Uirtus l beate uiuendum se ipsa contenta st;" Quare? init; respondet: "Quia, nisi quod honestum st, nullum aliud bonum." Non quaero iam, uerumne sit; illud co, ea, quae dicat, praeclare inter se cohaerere.

Quo) add. *igitur* LPCROr. hoc) om. L

ind.) et uett. edd. (Mars., Crat.); alter ordo ex ed. prima ad an. et ceteros omnis propagatus est. Deinde ex Erl. et Bas. ripsi: *Quo, inquit, modo* (cfr. 86, IV, 73); neque enim conclusio la st. Particula, quam ab omnibus melioribus abesse puto bi e Spir. nihil notatum Gzius dicit), ex *inquit* orta uidetur.

Quia, quom a Zenone &c.) *Quia* ad utrumque, quod Cicero terat, refertur, *quid constanter dicatur*, *quid ipsum a se dissent*; utriusque enim rationem et caussam explicare debet. Itaque imum, absoluta hac protasi (*contenta st*), sequi debebat apodosis, e Zenonis constantiæ declarationem contineret, deinde autem, na protasi posita, altera apodosis, quæ ceteros a se dissentire enderet, hac fere orationis forma: "Quia, quom a Zenone —, ic decreto conuenit, quod iudicat, honestum solum bonum esse; om ab Epicuro uobisuc idem illud dicitur, repugnant, quæ de nis et malis statuitis." Cicero orationem uiuidiorem efficiens ne priore quidem parte illam formam tenuit, sed, inducta interrotionis et responsi figura, apodosin, si de grammatica ratione quænus, in uerbo *inquit* (aliquis) constituit, ad particulam *quia* non apte, ia nondum absoluitur constantiæ Stoicorum significatio. Itaque : in *quia* eandem habemus figuram orationis non statim ad id, od particula expectari iubet, progredientis, quam ad I, 18 in im et *itaque* declaraui. C. Sigonius et Manutius *quom* abundare tabant, non animaduertentes, sic nullam omnino eius, quam ia promittit, sententiæ significationem esse. Recentiores inde a uisio (qui scribi uolebat; *quare? inquirenti, respondet*) conan' apodosin in uerbo *respondet* constituere (uelut Bremius scribat: *quare, si quæris, respondet*); ita prior pars absoluitur, alam deesse non animaduertunt. (Coniecturas illas ordinem uerrum, præsertim in initio apodosis, prauom et contortum habere, abundanti dico.) Orellius anacoluthon hoc esse putat, fortasse a multum discrepans ab ea ratione, quam exposui.

80. Dixerit hoc idem Epicurus, semper beatum esse sapientem; quod quidem solet ebullire nonnumquam; quem quidem, quom summis doloribus conficiatur, ait dicturum: Quam suaue st! quam nihil curo! Non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni; illud

80. idem) *quidem* CR quod) *qui* C solet) om. E ebullire) *ebulliren* E curo) *curæ* E

80. *hoc idem*) Sic Gruterus e Pal. 4 et 6; nam antea edebatur *quidem*, quod erat in Oxx. omnibus, Gud. 1; Par. 1 (?) et Gud. 2 omittebant uocem, quod Dau. probabat.

quod quidem solet ebullire) Pro *quod* etiam Ox. χ et Gud. 1 *qui* (ille: *qui quod solet*). Insuauiter duæ deinceps sententiæ incipiunt a particula *quidem* pronomini eidem subiecta (minus offensionis habet illud in Cat. 50: *Atque hæc quidem — quæ quidem*); in utraque tamen per se apte particula additur. (Lbinus *quod solet.*) *Ebulliendi* uerbo de eo, quod quis inani sono temere ecfundat, iterum Cicero posuit Tuscul. III, 42, ubi iure Wesenbergius meus miratur, quom Dauisius aberrasset et Bentleium traxisset, neminem uidisse, hanc esse et apertam et necessariam Epicuri orationis sententiam: Si ceteri philosophi, ut solent, uirtutes et sapientias ebullire uolent, re diligenter examinata nihil aliud dicere reperientur, sed tantum uiam uoluptatis conparandæ monstrare; ea st enim, ut ego doceo (cfr. huius operis lib. I, c. 13 sqq.), uis et utilitas sapientiæ et uirtutis, ut ad uoluptatem certissumam nos ducant, non ut per se expetantur. Nunc recepta etiam contra Nonium Dauisi coniectura (*nolent*) hoc dicit Epicurus: Si ceteri philosophi nolent uirtutes crepare (id est, si suas sententias deponere uolent et fortasse nihil prorsus dicere), ostendent uiam uoluptatis conparandæ.

cur tantum &c.) Eξ *cum tantum*, Mon. *quum*, Bas. *cui*, in qua nullius auctoritatis codicum discrepantia nihil est momenti. Si nihil est mendi, sic hæc intellegenda puto: non pugnem cum homine ita, ut quæram, cur in natura tantum boni esse statuat (ut beata uita inter cruciatus constare possit). Nam quomodo uerti a Kernio uideo (*warum er von der Natur einen so guten Grund habe*), ut significetur naturæ bonitas in Epicuro doctrinæ peruersitatem uincens, id neque sic dici poterat (*habere magnum bonum in natura*), neque, *cur* tam bonam naturam haberet, quæri et pugnari poterat. (Itaque Nodellus in Actis Societ. Traiectinæ I p. 151, similem sententiam persequens, scribi malebat:

ırgeam, non intellegere eum, quid sibi dicendum sit, |uom dolorem summum malum esse dixerit. Eadem ıunc mea aduersum te oratio st. Dicis eadem omnia et ›ona et mala, quae quidem dicunt ii, qui numquam phiosophum pictum, ut dicitur, uiderunt, ualetudinem› iiris, staturam, formam, integritatem unguiculorum ›mnium *bona*, deformitatem, morbum, debilitatem mala.

dicendum sit) *s. d.* R esse dixerit) *dixit* E quidem dicunt) *d. q.* P ii) *hi* L om. PCROr. bona) om. omnes, Or. deformitatem) cum nota mendi Or.

quom t. h. in, uel potius, *a nat. boni.*) Sed in ea, quam dixi, sen:entia ualde uereor, ut recte dicatur: *habeo tantum boni in natura* ›ro eo, quod est: *in natura esse iudico;* longe enim aliter dicitur *habere aliquid in bonis*, id est, numerare. Præterea in hac senentia nimis infinite *in natura* dicitur, quom naturæ uim Epicurus ıon significarit, ut, humanane an uniuersa intellegatur, non ad-'areat. Itaque suspicor, Ciceronem scripsisse: *quid tantum &c.*, d est, quodnam tantum bonum in natura rerum reperiat, quo id efficiat. (*Hoc tantum boni* de inper. Cn. Pomp. 49; Quinctil. [II, 1, 33: *quid ergo tantum st artis in eloquentia?*)

quæ quidem dicunt ii, qui) Restitui ex Erl. (id est, ex melioibus; nam de hoc quoque Gzius tacuit) et Leid. pronomen, quod n hac conparatione pæne necessarium st; uid. ad II, 48. Quid 'articula *quidem* in hac forma orationis (*eadem, quæ quidem*) agat, ıescio.

ualetudinem, *uiris*, cett.) Quom Cicero sic posuisset: *eadem mnia et bona et mala*, exempla utriusque generis aut coniuncta, odo ne permiscerentur, addere poterat, quamquam aliquid, quod ffendat, habet huiusmodi enumeratio: *ualetudinem, uiris — interitatem unguiculorum omnium, deformitatem*, cett., aut bonorum t malorum exempla additis his nominibus distinguere; quomodo ›dices hunc locum scriptum habent, Cicero neque sciens scribere oterat neque in tam aperta et breui enumeratione duplicis ge-eris rerum neglegentia in id incidere. Multo autem probabilius it, *bona* in codice archetypo excidisse, cuius generis mendi ulta exempla uidimus, quam *mala* additum esse; nam qui adere aliquid uellet, utrumque addidisset. Itaque Lbini coniecturam, ıam etiam Ernestius secutus erat, prætuli Gzi, qui *mala* deleri olebat.

81. Iam illa externa parce tu quidem; sed haec quom

81. quidem) *quid* E

81. *Iam illa externa*) Transit ad tertium genus bonorum et malorum, quæ extra animum et corpus erant; sed initio tantum bona siue commoda conmemorat, ex quibus contraria mala simul intellegebantur: "Iam externa illa parce tu quidem (laudasti et adsumpsisti, qui illa per se quidem expetenda esse, sed fine bonorum non contineri statueris, § 67 et 68); sed quom hæc, quæ enumerauimus, ualetudo, uires, cetera, bona sint et a te corporis bona appellata, certe ea etiam, quæ eorum conficientia sunt (τὰ τούτων ποιητικά), in bonis numerabis, amicos, liberos, opes, ut tria genera bonorum et item malorum non ecfugias." In sententia id est molesti, in quo nemo offendit, quod Cicero hic contra Pisonem et Antiochum constitutione quadam externorum bonorum utitur, quæ in Pisonis disputatione posita non est, ut nihil necesse sit Pisoni id, quod ex ea definitione concludatur, probare. Nam bona corporis confici externis illis et ideo hæc esse expetenda, Piso non dixerat, sed alio et singulari modo externa ita constituerat, ut amicos, liberos conmemoraret, opes, diuitias, quas hic Cicero ponit, non nominaret; uid. ad 67 et 68. Ne ceteri quidem Peripatetici, qui externa instrumenti loco habebant, illa ratione sæpe usi uidentur, ut corporis commoda, ualetudinem, integritatem sensuum externis confici dicerent. Sed tamen rei a ueteribus philosophis sic interdum expositæ uestigia satis manifesta sunt in iis, quæ III, 49 Diogenes Stoicus censuisse dicitur, diuitias ualetudinem bonam continere. In uerbis unum notabile st, quod Cicero perspicuitatis caussa *hæc*, quod in demonstratiuo pronomine licebat, ante *quom* posuit, et, quom hæc sententia subesset: *quom hæ res ad corpus pertinentes bona sint*, tamen, quia non Latine diceretur *hæc corporis*, *corporis* ad *bona* adiunxit. In his Lbinus hærens scripsit: *quom hæc*, putabatque, scribendum fortasse esse: *sed hæc corporis quom bona sint.* Ernestius *hæc* deleri uolebat, ita sententiam enarrans: quom corporis quædam bona statuas. Beierus ad Off. I, 41 p. 103 sic uerba interpungebat: *sed hæc* (externa), *quom corporis bona sint* (quom corporis bona reuera bona sint), *eorum conficientia* &c., non animaduertens, *illa* et *hæc* contraria esse, nec ullo modo *hæc* — *eorum conficientia* coniungi posse, tot uerbis inter demonstrationem et id, quod demonstraretur, interpositis. Gzius plane incredibiliter aberrauit, in eadem nota mox narrans, corporis bona conficientia esse amicorum, liberorum,

orporis bona sint, eorum conficientia certe in bonis umerabis, amicos, liberos, propinquos, diuitias, honoes, opes. Contra hoc attende me nihil dicere; *illud licere*, si ista mala sunt, in quae potest incidere saiens, sapientem esse, non esse ad beate uiuendum atis. Immo uero, inquit, ad beatissume uiuendum paum st, ad beate satis. Animaduerti, inquam, te isto nodo paullo ante ponere, et scio, ab Antiocho nostro

Contra hoc) *c. hæc* LPCROr. nihil) cum uncis Or. illud dicere) om. omnes, Or. non esse) om. P *non satis esse* E satis) om. E beate) (altero loco) *bene* L dd. *uero* LPCROr. cum uncis.

opum (et sic uerba interpunxit: *hæc, quom corporis bona sint eorum conficientia*), mox contra, amicos, liberos, opes conficientia esse corporis bonorum. Orelli minores, Ottonis ex omnibus confusos errores omitto. Kernius omnia recte.

me nihil dicere, illud dicere) "Animadnerte igitur, me non hoc ipsum reprehendere, quod tria genera bonorum et malorum ponas, sed, quod, quom hoc facias, tamen sapientem una sapientia et uirtute beatum esse dicas." Idem Cicero tenet, quod in toto hoc loco, ut non ipsam sententiam falsam esse nunc disputet, sed eam sibi non constare. In codice archetypo exciderant, quæ ego restitui, uerba *illud dicere*, manifesta caussa, propter quam paullo post in P meo et Gud. utroque pro his: *sapientem esse, non esse* scribitur tantum *sapientem esse*. Itaque Lambinus, Ernestius, Schuetzius a sententia longe coniecturis aberrarunt; Dauisius autem et Gzius eam, quam ille perspicue, hic erroribus inplicatam uidit, sententiam efficere non potuerunt, ille scribens: *nihil dicere; sin ista &c.*, hic, quom in Gud. 2 et Bas. *sed* pro *si* scriptum esset, ita: *nihil dicere, sed si ista &c.* In hac orationis forma non, ut debebat, ex *nihil dicere* audiretur *dicere*, sed sententia infinita post *sed*, ut superior, penderet ab illo *adtende.* Acad. II, 103: *a quibus numquam dictum sit, — illud sit disputatum &c.* Eodem modo § 79 *illud dico*, § 80 *illud urgeam.*) *Contra hoc* etiam Pal. 4 et 6. *Non satis esse* Gzius ex uno Erl. adnotat, ut in Spir. alter ordo, qui præstat, fuisse uideatur. E§ omittunt *satis*. *Uero*, quod paullo post inter *beate* et *satis* interponebatur, omittebat etiam Spir. Et sæpissume librarii particulas aduersatiuas addunt, ubi Ciceroni in contrariis sine particula iuxta positis maius pondus orationis esse uisum st.

paullo ante) § 71. Antiochum huius distinctionis auctorem

dici sic solere. Sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum nec satis beatum? Quod autem satis est, eo quidquid adcesserit, nimium st; et nemo nimium beatus est: † et nemo beato beatior. 82. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tris filios consules uidit,

dici) *et d.* E nec — beatum) om. E et nemo) sine nota mendi Or. 82. tibi) om. L

Cicero facit etiam Acad. II, 134, nisi Antiochum pro Peripateticis, quorum decreta ab illo sumebat, nominauit; neque enim inprobabile st, iam ante aliquos, orta præsertim Stoicorum schola, fluctuantem Aristotelis mollioremque Theophrasti sententiam in unam formulam sic conflasse. Ab Antiocho etiam Varro sumsit apud Augustinum de Ciu. Dei XIX, 3: *Hæc ergo uita hominis, quæ uirtute et aliis animi et corporis bonis, sine quibus uirtus esse non potest, fruitur, beata esse dicitur; si uero et aliis, sine quibus esse uirtus potest, uel ullis uel pluribus, beatior; si autem prorsus omnibus, ut nullum omnino bonum desit uel animi uel corporis, beatissuma.*

et nemo nimium beatus est; *et nemo* &c.) Conclusio argumenti quomodo procedat, adparet: (1) Si quis beatus est, satis beatus est; (2) quod satis est, eo quod accedit, nimium st; (3) nimium porro beatus nemo st; (4) ergo nihil adcedere potest in eo, qui iam beatus est, nec quisquam beato beatior. Itaque in his uerbis *et nemo nimium* etc. adsumitur aliquid concludendi caussa, quem usum particulæ *et* adtigit Handius in Tursell. uol. II p. 489 ima. Ipsa autem extrema conclusio et eius, quod ex superioribus efficiatur, quasi conlectio ea particula prorsus uitiose adnectitur, quasi pergat Cicero nouas partis conclusionis adiungere. Merito ergo Dauisius, etsi alia hic non recte temptauit, in his uerbis: *et nemo beato beatior* mendum esse uidit. Sed quod scribendum putat: *ita nemo*, mihi potius post *nemo* excidisse uidetur *ergo*, *et* autem additum esse, ut simile hoc superiori esset.

82. *Q. Metellus*) Macedonicus, qui a. 143 a. Chr. consul fuit, de cuius rebus et felicitate præter ea, quæ e Ciceronis scriptis in indicibus conlecta sunt, cetera peti possunt e Drumanni Hist. Rom. II p. 21. Filios ei tris dat etiam Ual. Max. VII, 1, 1, Ciceronem sequens; uerum non solum Plutarchus (de fort. Rom. 4 p. 318 C) ei duos tantum generos consularis dat (poterat enim tertius non consularis esse), sed Plinius H. N. VII, 13 sex tantum ei liberos tribuit. (Perizoni Animadu. Hist. c. 15.)

ıibus unum etiam et censorem et triumphantem, tum autem praetorem, eosque saluos reliquit, et tris ; nuptas, quom ipse consul, censor, augur fuisset iumphasset, ut sapiens fuerit, nonne beatior, quam, em sapiens fuerit, qui in potestate hostium uigiliis ıedia necatus est, Regulus?

XXVIII, 83. Quid me istud, inquam, rogas? Stoiroga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? lo beatiorem esse Metellum quam Regulum. Inde ır, inquit, † audiendum st. Tamen a proposito, in-

iumphantem) add. *uidit* E consul, censor) *cens.*, *cos.* E augur) *esset*, · ER *esset augurque* P (*que* silentio) *etiam augur* LC et) om. ELCR ›hasset) add. *modo* L ex correctione. hostium) om. PC 83. inquam, ro- . *inq.* LPCROr. inquit, eos) *eos* C audiendum) sine nota Or.

:onsul, censor, augur fuisset et triumphasset) Quod ex Erl. enotatur (nisi quod is cum *ψ censor, consul*), tenent Crat. et ex ed. Rom., idemque Dau. e Par. 1 adnotat: *censor esset r fuisset triumphasset;* Mead. *censor etiam esset a. fuisset tr.* ri deteriores (Eξχψ): *censor etiam augur fuisset triumphasset,* › Man. fecit: *c. etiam augurque fuisset et tr.*, quod postea tum st. Id, quod nunc editur, Gzius se ex Erl. et Spir. ›sisse falso narrat; (idem utrique Gud. tribuit hanc scriptu- *censor et augur fuisset*, de altero *et* tacens, tum eandem uam diuersam Basileensi). Sed tamen e codicum meliorum ;iis hoc ecficitur; *esset* enim ex *fuisset* nescio quomodo ortum ur. Si Hertcli silentio confidi potest, iam Marsus ita scripsit. s uerbis *ut sapiens fuerit*, quomodo *ut* positum sit, dictum st , 71.

Cap. XXVIII, 83. *audiendum st*) Cicero scripsit: *ordiendum st.* ificat enim Piso, nouae sibi orationis initium ab eo capiendum, in lissensus et controuersia nascatur; cfr. Legg. I, 21: *nam si hoc ›robas, ab eo nobis caussa ordienda st potissumum.* Adgredientem r demonstrare, Metellum Regulo beatiorem esse, inhibet Ci- , non id agi dicens. In librorum scriptura, si similem senım ecficere conamur, quam et *igitur* et Ciceronis responsum ılat, primum *inde audire* hoc significatu, ut sit, orationem incipientem audire, prorsus inusitate dicitur; deinde, si se rum Piso significaret, saltem *uobis* adderet; nam, hoc omisso, alios audiendos significat. Relinquitur, ut se huius Stoicae sen- æ defensionem audire uelle dicat; atqui tum et *inde* prorsus

quam, aberramus. Non enim, inquam, quaero, quid uerum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! iam ruinas uideres. In uirtute enim sola et in ipso honesto quom sit bonum positum, quomque nec uirtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur,

aberramus) *aberrauimus* CR inquam) om. E cuique) *cuiquam* E sit) est L dicerent) *diceret* L

prauom st (itaque Kernius uertit *darüber*), neque *audiendum st* (*mihi*) sic dici potest ab eo, qui aliquid audire cupiat, neque omitti, quos audire uelit. Si quis autem (nam omnia effugia præcludenda puto), si quis igitur *inde* intellegat *a Stoicis*, ut omittam dicendum fuisse *istinc* (ex iis, quos tu nunc mihi obicis), et nimis obscure et infinite hic quoque dici *audiendum st*, et Ciceronis responsum alio spectare, hoc unum ponam, non posse eum, qui Stoicorum orationem et disputationem flagitet, sic dicere: *a Stoicis audire debemus*, nisi addat, quid audire uelit, ut si dicat: *Lubenter ex Stoicis audiam*, *cur* &c. Omnino autem Piso, quom ad id, quod ipse quæsiuerat, responsum sit, ad suam caussam obtinendam non aduersarios audire uelle debet, sed ipse demonstrare id, quod ab illis dicatur, ferri non posse. (Quod Gzius ait *audiendum st* significare: *Stoicorum sententia uera iudicanda st*, quid uoci *inde* fecerit, nescio; *audiendum st* foede errans sic accepit, quasi scriptum esset: *Stoici igitur potius audiendi sunt;* illud exputare nequeo, quomodo Pisonem inducat subito aduersariorum sententiam probantem et omnia sua euertentem (ironiæ enim nulla species est), tum Ciceronem hoc accipere nolentem.) Paullo ante *inquam, rogas* ex uno Erl. (Gzio tacente) posui.

Tamen, inquam — Non enim, inquam) Uerbi *inquit* bis in eiusdem personæ oratione positi Heindorfius ad I de N. D. 17 duo alia exempla ascripsit ex II de Orat. 13 et 298; *inquam* Cicero præter hunc locum sic posuit de Fato § 3. Itaque unum Erl. non secutus sum, quom de ceteris bonis nihil constaret. Illic tamen pluribus interpositis *inquam* ibi interponitur, ubi oratio quasi colligitur. *Aberramus* pro *aberrauimus* restituit Dauisius e Par. 1 et 2, Gzius e Spir. et Erl., nec aliter opinor, Pal. 4, e quo in Gruteri nota profertur *erramus*. In eo sunt, ut aberrent, idque ne fiat, Cicero cauet. In illis, quæ secuntur: *Utinam* &c. Academici personam Cicero tuetur, lubenter alios refellentis.

se st beatus sit, quom augeri id non possit, in ıno positum st beatum esse, qui potest esse quis- alius alio beatior? Uidesne, ut haec concinant? ·rcule (fatendum st enim, quod sentio) mirabilis est illos contextus rerum. Respondent extrema pri- media utrisque, omnia omnibus; quid sequatur, repugnet, uident. Ut in geometrìa, prima si dederis, ı sunt omnia. Concede, nihil esse bonum, nisi honestum sit; concedendum st, in uirtute positam ıitam beatam. Uide rursus retro. Dato hoc, dan-

eri id) *i. aug.* LPCR uno) om. L esse quisquam) *etiam qu.* L conci- *oncinnant* L *concinnantur* C *conueniant* R Et) om. E quod) om. E pugnet) *rep.* E uident) *uideret* E Ut in) *In* LPCROr. uirtute) add. ·. esse) om. ELPR uitam b.) *b. u.* LPCROr. Dato) *date* ELP

ıgeri id) Sic etiam e Spir. Gzius; ceteri *id augeri.* Mox in *endi* uerbo deteriores codices aberrant, ut alibi (IV, 60); E *nant*, *χ continuant*, *ψ concinnant al. continuant*; Gzius in mul- erumutrum ex his esse scribit. Uerum editur inde a Uicto- Manutio. (Mars., Crat. *conueniant.*)

t in geometria, *prima* &c.) Sic perspicue Erl., quem ne hic n de manifesto mendo eiusque correctione a Dauisio admo- Gzius inspexit, et, ut opinor, ceteri boni; requiri particulam rationis indicem, iam Lbinus uiderat; quid enim absurdius prorsus extra relicuæ orationis cursum per se dici, quid ometria fiat? In codicum deteriorum principe excidit *ut ıt.*

uirtute positam esse uitam beatam) Editiones inde a Manu- :ite: *in uirtute sola*, quod uereor, ut in ullo sit codice, nisi in E ξ; nam *χψ* omittebant *sola*; neque id necessarium st; ıi in uirtute posita st beata uita, sequitur, ut ea sola eam re possit. *Esse*, quod non magis in codicibus repertum puto Crat., Uict., E ξ), uix abesse potest; et alia iam in his libris infinitiui in codice archetypo non recte omissi exempla uidimus 49). *Uitam beatam* ex solo Erl. posui. Tum pro *dato* puto in ırchetypo idem fuisse, quod et in optumo meo et in deterio- reperio, quamquam ex uno Ox. E adnotatur *date hoc dato lud*; sed *date* edidit etiam Uictorius; non recte; neque *dato 'a* accipere licet, quod unum hic et propter superius *concede* ɔpter harum formarum discrimen poni poterat. Cicero ipse

dum erit illud. Quod uostri non item. 84. "Tria genera bonorum;" procliui currit oratio. Uenit ad extre-

erit) *est* E 84. procliui currit) *procliuius c.* (P) *procliuis c.* C *procurrit* L uenit — dicere) Non. p. 177.

orationis formam mutauit. De proxumis uerbis (*quod uostri &c.*) dixi ad § 76.

84. *procliui*) Sic Pall. et Gzi omnes, apud Dau. Par. 1 (?) et 8, Mead., Ox. χ, nec aliud significant EUξ, in quibus erat *preuidi*, in ψ *prouidi al. procliui*. Recte igitur hoc pro *procliuius* restituerunt Dau. et Gzius. (Lbinus *in procliui*, praua correctione.) Eandem formam habent optumi codices (reg., Gud. 1, cett.) Tusc. IV, 42, ubi nunc editur *procliue*, ut apud Lucretium II, 455 scriptum st. Gellius X, 24 et ex eo Macrob. Saturn. I, 4 et *præfiscine* et *præfiscini* et *procliui* et *procliue* dictum esse testantur. Utro enim modo scripserimus, non ablatiuos erit, cuius natura ab hoc usu abhorret (aliter enim dicitur *recta ire*, ut *hac*, *ea de uia tenore*), sed, quod etiam e conparatiuo *procliuius* perspicitur, aduerbium eiusdem formæ atque *facile*, *sublime* (quod recte quidam conparant, sed frustra inde ecficiunt *procliue* Ciceronem scripsisse), hoc est, quod, quemadmodum neutrum genus adiectiuorum, nulla propria terminationis nota insigniatur, sed leuem et communem litteræ uocalis sonum pronuntiandi gratia asciscat (qui idem in *prope*, *abunde*, *sæpe*, *pœne*, ceteris est, quæ *e* breue habent), eadem pronuntiandi ambiguitate in *i* uocalem transeuntem, qua antiquiores *heri* pro *here* dicebant et scribebant (Quinctil. I, 4, 8, I, 7, 22). (Eadem uocali antiquissumi *die quarte* et *die quarti* dicebant, extrita propria declinationis nota.) Iam utra littera Cicero in scribendo usus sit, non multum interest, postquam res intellecta st; *procliui* tamen libri ostendunt, et *heri* Augustus etiamtum scribebat (Quinctil. I, 7, 22), sed idem antique *die quinte*. Nec obstat, quod *sublime* semper est, nusquam *sublimi*; nam huiusmodi ueteris pronuntiationis reliquiæ nulla certe lege in aliis uerbis cito abolentur, in aliis diu manent, in aliis semper, quod factum st in *breui*. Neque enim id ab hoc genere aduerbiorum ideo separatur, quod *i* longum habet (apud Ouidium ex Pont. III, 4, 99), illa autem exilis et obscura uocalis, de qua dixi, corripi debere uidetur. Nam etiam in *heri* Terentius Eun. I, 2, 39 secundam syllabam produxit; et plures, opinor, locos reperient, qui nunc admoniti hæc scrutabuntur; quicunque enim *i* uocalem in fine

ıum; haeret in salebra; cupit enim dicere, nihil posse d beatam uitam deesse sapienti. Honesta oratio, Soratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non poest, nisi retexueris illa. Paupertas si malum st, menicus esse beatus nemo potest, quamuis sit sapiens. At leno eum non beatum modo, sed etiam diuitem dicere usus est. Dolere malum st; in crucem qui agitur,

Audeo) *audebo* L esse beat.) *b. e.* LPR *malus esse* C nemo) *non* C om. ' Dolere) *dolore* E *dolor* R est) om PCOr. (*est mal.* R) crucem) *cruce* PCR qui agitur) *q. angitur* PCR *quia igitur* E

erbi Latini plane exprimebat (plerumque autem in his uocabulis nec *i* e prorsus audiebatur), necessario producebat. (Non ignotum mihi t, quo artificio nuper Benarius in libri de sonis Latinis (Roemische Lautlehre) uol. I p. 37 et hæc aduerbia et, quod multo st agis mirandum, etiam ea, quæ *e* longum habent, tertiæ declinaonis ablatiuos fecerit.)

hæret in salebra; *cupit enim dicere*) In his uerbis Cicero ab subiecto, quod posuerat (*currit oratio*) sensim cogitatione transad ipsum Peripateticum sic dicere cupientem. Itaque Cicero oc eius studium laudat et quasi incitat: *Honesta oratio*, &c. fr. ad II, 68). Tum ille alter, qui ita dicere cupiebat, sumpto nimo, *Audeo*, inquit, *dicere*. Occurrit Cicero: *Non* &c. Turbant centiores inde a Bremio, uerba *audeo dicere* non intellegentes, uæ apertissume respondent illi *cupit dicere*.

Non potest, *nisi retexueris illa*) Audiunt *fieri*; et notissumum t, sic non raro poni *potest*, ut id audiendum sit; exposuerunt ter lexica Heusingeri et Beierus ad Off. II c. 19, 68, Ochsnerus d Eclogas Ciceron. p. 85; (add. N. D. II, 106, ad Att. V, 17, XII, 23, 1 et 40, 2, in Uerr. V, 10). Uerum id tum fit, quom uiuerse de rei statu et habitu loquimur. Quom eum, qui se aliuid facturum dixit, adloquentes, in ipso aliquid esse dicimus, ur id ei facere non liceat, uix ea forma uti possumus. Itaque re adsentior Dauisio, qui *potes* scribi malebat. Nam in tertiam ersonam totam orationem auertere cum Lbino (*non potest*, *nisi etexuerit*) id est omnem elegantiam loci obscurare. Mox *esse eatus* pro *beatus esse* Gzius etiam e Spir. (Monacensis: *potest emo beatus esse*, Bas. *esse nemo beatus potest*.)

Dolere malum st) Uerbum addidi ex Erl., Mor., mgine Crat., Leid., eteris tacentibus; recte in hoc primo membro, cui contraria reondet longior et plena sententia (*in crucem* &c.) additur, deinde

beatus esse non potest. Bonum liberi; misera orbi bonum patria; miserum exilium; bonum ualetudo; m morbus; bonum integritas corporis; misera debili bonum incolumis acies; misera caecitas. Quae si test singula consolando leuare, uniuersa quomodo s nebit? Sit enim idem caecus, debilis, morbo grauiss

misera) *miserum* Or. (ter) bonum ualet.) *bona ual.* C miser) *mi* LPCROr. om. E quomodo) *quo* P

in breuibus incisis omittitur (*Bonum liberi* &c.). Tum pr locutio: *in crucem qui agitur*, inde a Uictorio et Man. in e nibus seruatur, confirmata a Morel., mgine Crat., cod. Harl apud Lbinum, Scalig. (nisi quod hi duo *in cruce*); in Erl., Gud. 2 Gzius ait esse: *in crucem* u. *in cruce quia agitur*; D Par. 1 et 3 adnotat: *in cruce quia agatur*. (Oxx. omnes *in qui angitur*; in Gruteri nota erratum st.)

Bonum liberi, *misera orbitas* &c.) In codicibus deteri (nam de melioribus dubiam rem Erl. facit) in uerbis *miser* m propter sequentem litteram *m* scriptum st *miserum morbus*, a superioribus editoribus retentum st, donec Dauisius, off hac inæqualitate, ut omnia membra eandem haberent forr non semel *miser* scribi iussit, sed, quom in Par. (quo?) repp set *miserum debilitas*, sine ulla probabilitate ter *miserum* pr *sera*; cui enim librario, quom quinquiens *bonum*, quinquiens *mi* scriptum esset, ferretque et *miserum morbus* et *bonum integ corporis*, in mentem uenisset ter genus mutare? Tum ne quidem neutrum genus ponitur; neque enim miserum (etwa glückliches) ita substantiuom st ut *bonum* (ein Gut) neque ei respondet; responderet *malum*; neque de ipso harum rerum s et loco agitur, (nam malum esse orbitatem ipse concedebat liberos bonum esse docebat, sed tantulum malum, ut beatam non tolleret,) sed de earum ui et ecfectu eorumque, qui in ii statu, ut hæc sententia sit: Si liberi bonum st, miser est orl status et qui orbi sunt, miseri (ut beatæ uitæ ad eos aditu sit). Dauisi coniecturam Ernestius et deinceps omnes secuti Gzius adeo incuriose, ut quinto loco ab Ernestio *miserum* tutum dicat et a Bas. et Gud. 1 (de quo ipso ualde dubito) firmari; quasi primo et quarto ab omnibus editum sit.

uniuersa quomodo sustinebit) sapiens, si, ut uos, hæc putabit? Deinde nonnihil obscuratur orationis cohærentia, sic Cicero incipit (*Sit enim idem* &c.), ut expectes, cum h

dfectus, exul, orbus, egens, torqueatur eculeo; quem nnc appellas, Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissu-sum? Quippe, inquiet, quom tam docuerim, gradus stam rem non habere, quam uirtutem, in qua sit sum etiam beatum. 85. Tibi hoc incredibile, quia eatissumum. Quid? tuum credibile? Si enim ad po-ulum me uocas, eum, qui ita sit adfectus, beatum sse, numquam probabis; si ad prudentis, alterum for-asse dubitabunt, sitne tantum in uirtute, ut ea praediti

tam) om. E *dum* P ipsum etiam) *etiam i.* LCR 85. Tibi) *tunc* P quia eatissumum) om. L credibile) add. *quia breuissimum* L ita sit) *s. i.* R esse) m. LPCROr. fortasse dub.) *d. f.* C

nonstraturum, quod dixit interrogando, Peripateticum hæc uniuersa ustinere non posse, deinde autem animum ad contrariam cogita-ionem Zenonis hæc omnia contemnentis auertit, ut in illis de-num: *Tibi hoc* &c. ad superius illud redeat.

Quippe, inquiet, quom tam docuerim) *Quippe* non cum ironia Zenone dici, quasi se ipsum irrideat, sed cum adfirmatione, t pæne miretur, dubitari potuisse, Gzi et Ottonis caussa dico. ocem *tam* omittit etiam Spirensis; Gud. 1 (ut P) *dum;* Gud. 2 ro *quom tam docuerim* habet *dn̄ dūcium*, et in margine *nescio.* ihil tamen ex his elicitur, neque particula sine magna aliorum erborum mutatione moueri potest (*gradus istam rem non magis abere*). *Ipsum etiam* pro *etiam ipsum* Gzius ex quinque suis. psum *beatum* st *ipsa* (quæ Latine non dicebatur) *beatitudo*; recte Gzius conparat Tusc. V, 45.

85. *quia beatissumum*) quia Zeno non solum beatum, sed tiam beatissumum sapientem ita adfectum dicit. Quoniam non antum propter hoc incredibilis Zenonis sententia st, sed hoc psum in illa sententia incredibile st, poterat Cicero scribere et cripsisset fortasse rectius: *incredibile, quod beatissumum* (dicit), oterat etiam, ut Dauisius uolebat, ita: *Tibi hoc incredibile: bea-tissumum*, ut in ea una uoce ex Zenonis uerbis excepta sententia ignificaretur; sed cur mutetur scriptura, caussa nulla st. Paullo ost *beatum esse* etiam Spir. Codices deteriores et editiones uer-um omittunt. Etiamsi codices meliores auctores non haberem, ubitarem nonnihil, num ad hanc locutionem: *probo hunc beatum* efendendam sufficeret, quod § 88 legitur: *Metelli uitam negat eatiorem.*

uel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabunt, quin et Stoici conuenientia sibi dicant et uos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata uita? Tamen aberramus a proposito, et, ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. 86. Nonne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quaeris, inquam, in quo, utrum respondero, uerses te huc atque illuc necesse st? Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in iis, beatus non erit; si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Uideo, inquit, quid agas. Ne discipulum abducam, times. Tu uero, inquam, ducas licet, si sequetur. Erit enim mecum, si tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci; tecum enim mihi instituenda oratio st. Omnis auctoritas philoso-

uel) *ut* E Phalaridis) *Phalaris* L sint) *sunt* E uos) *nos* LPC a) *de* P et ne) *est ne* L 86. inquit) ante *igitur* E quæris) *quæres* omnes. utrum resp.) *resp. u.* E respondero) *respondebo* omnes. est) om. P iis) *his* ELPOr. erit) *etiam* P sequetur) *sequatur* LPCROr. enim) add. *ut ait Theophrastus* omnes, Or. oratio st) *e. or.* L Omnis — conparanda) Non. p. 256.

86. *Nonne igitur tibi uidentur, inquit, mala?*) Uocem *inquit* in Erl. transponi Gzius adnotat, de Spir. tacet, ut in eo locum seruasse uideatur; Gud. 2: *Nonne igitur, inquit, &c.*, et solet *inquit* ita particulam conclusionis aut caussæ indicem sequi (§ 69, 83 bis, 85, 86; *non enim, inquam* 83); ubi nunc ponitur, non satis apte interici uidetur et unum uocabulum *mala* nimis a ceteris diuelli. Deinde *quæris* recte Orellius cum Man. et Lbino; iam enim quæsiuit Piso; idem mendum (*quæremus* pro *quærimus*) erat IV, 31; *respondero* pro *respondebo* Lbinus, Dau., Ern. scribendum uiderunt; neque enim hic, ubi significatur, qualis euentus secuturus sit, utrumcumque responsum fuerit, ullo modo utraque actio eiusdem temporis uideri potest.

ducas licet, si sequetur) Sic etiam Spir. Simpliciter condicio ponitur, non hypothesis, tamquam credat Cicero, non secuturum. Pro *ducas* Bas. et Gud. 1 *abducas*, nimis diligenter, quom præsertim hæc breuitas: *ducas licet* non inscitam imitationem habeat eius formulæ, qua in iure permittebatur, ut ducerent addictos.

Cap. XXIX. *Omnis auctoritas philosophiæ, ut ait Theophra-*

phiae, ut ait Theophrastus, consistit in beata uita con-

ut ait Theophrastus) om. Non. et omnes, Or.

stus) Dicturus Piso, quemadmodum in sua disciplina uita beata sapientis ecficiatur, apte ostendit, hinc omnem dignitatem philosophiæ duci (cfr. ad 1, 62), aptissume autem hanc sententiam ab altero scholæ Peripateticæ principe, cuius notissumus erat περὶ εὐδαιμονίας liber, repetit et sine dubio ex ipsius illius libri exordio sumit. In tam perspicua re in uetustissumo errore tollendo non dubitaui Lambini coniecturam, quam ne Gruterus quidem "culpare" ausus est, Ernestius autem iure probauit, sequi contra codices Ciceronianos et Nonium, qui hæc uerba: *ut ait Theophrastus* paullo ante ponunt ineptissumo loco. Qui defendere conantur (conatus est autem pæne unus Gzius; Ottoni ne admonitione quidem egere locus uisus est), qui defendunt igitur, ne Theophrastum aliquot seculis ante Pisoni, quocum loqueretur, præcepisse statuant, imitationem propriæ et singularis cuiusdam Theophrasti locis in uerbis *instituenda oratio st* a Pisone significari putant; quos primum refellit uerborum ordo; tum enim scribendum erat: *tecum enim mihi, ut a. Th., inst. or. est*; nunc necessario illa uerba ad *tecum* et *mihi* pertinent et illam, quam dixi, incredibilem peruersitatem continent. Deinde *instituere orationem cum aliquo* adeo communem rei omnium peruagatissumæ significationem habet, ut a Theophrasto hoc sumptum putare absurdissumum sit. Itaque Gzius e Gud. utroque et Bas. edidit *instituenda st ratio* (modo recte adtenderit; alibi enim nullum st eius scripturæ uestigium; sed frequens est mendum), idque ita interpretatur: *ich habe mich, nach Theophrasts Ausdruck, mit dir zu berechnen.* Omitto *rationem instituere* neminem hoc significatu neque dixisse neque dicere potuisse; nam ratio subducitur, initur, conficitur, cum aliquo confertur, non instituitur. Sed ut dicatur, nimirum Theophrastus uerbo a rationibus traducto proprietatem quandam huius disputationis significare debuit. Quid igitur huius commune et rationum cum alio subductarum, ut, quid utrique debeatur, adpareat et paria fiant? Uelim etiam scire, quocum Theophrastus has rationes contulerit.) Tum Piso hoc ideo a Theophrasto sumere debuit, quod ad suam rem et orationem aptum esset. Iam quid hæc oratio, in qua Piso, Lucio audiente nec quicquam de suo proferente, sententiam suam exponit, habet, in quo uel umbra sit rationis a Pisone cum Lucio subductæ? (Dauisius tria hæc uerba deleri uolt, "librariorum stupore inuecta" putans. Mirum uero stuporem, qui talia sine

paranda; beate enim uiuendi cupiditate incensi omnes sumus. 87. Hoc mihi cum tuo fratre conuenit. Quare hoc uidendum st, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. Pollicetur certe. Nisi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragrauit, ut a sacerdotibus barbaris

uiuendi — conuenit) Non. p. 271. omnes sumus) *s. o.* R 87. Hoc) *atque hoc* Non. hoc ratio) *hæc r.* LR

caussa excogitet! Oxonienses, qui cum Lallemando Lambinum secuntur, nihil adnotant ex E (U non numero); scilicet hoc quoque, qui codicem contulit, ad uerborum ordinem pertinere iudicauit et omisit. Illud addam, in fine sententiarum apud Ciceronem hunc legitumum esse uerborum ordinem: *instituenda oratio st*, non hunc: *instituenda st oratio*; cfr. § 8 *facta mentio st*, 15 *inuenta uitæ uia st*, 46 *progressa ratio st*, Tusc. V, 5 *petenda correctio st*, et 15 *adducta quæstio st.*

87. *Quare hoc uidendum st, possitne nobis hoc*) Prius pronomen, quod Gzium et Orellium offendit, recte et suo loco additum et, ut ei, quod conueniat, cum pondere aliquo contrarium ponatur id, quod quæratur. In proxumis duplex forma orationis condicionalis in unam conflata st non prorsus legitumam; nam aut sic dici uidetur debuisse: *nisi — faceret, cur Plato — peragrasset?* aut sic: *nisi — facit, cur Plato peragrauit?* Quom priorem Cicero instituisset, uicit rei uere factæ cogitatio. Zeugmatis quoque speciem habet, quod ex *peragrauit* deinde auditur *profectus est* (*Tarentum ad Archytam*). Tum *ceteros* (pro *relicuos*) ex ed. prima ad Man., Lbinum, alios propagatum st contra codices (Dau., Oxx., Gzi) et alteram sectam ueterum editionum. Platonem primum in Ægyptum, deinde in Italiam uenisse, Cicero scribit etiam I de R. P. 16, de qua omni re quæ uarie nec certissuma fide a scriptoribus traduntur, post alios conlegit Astius in libro de uita et libris Platonis p. 22 sqq. Sed illic tantum Archytam et Timæum Cicero conmemorat; Echecratis et Acrionis ne nomina quidem ab aliis scriptoribus ponuntur, nisi quod Ualerius Max. VIII, 7 ext. 2 a Cicerone ea sumpsit; nam qui apud Diogenem Laërt. VIII, 46 nominatur Echecrates Phliasius, Pythagoreus, Euryti et Philolai auditor, alius esse uidetur etiam Fabricio Bibl. Gr. I p. 843. In epistula nona ex iis, quæ Platoni supposita sunt, adulescens aliquis Echecrates Platoni commendatus nominatur. (*Arrionem* Gzius ex Erl. proferens, e Spir. et Bas. nihil adnotari ait; Gud. uterque *Atrionem*, Monac. *Acionem*.)

numeros et caelestia acciperet? cur post Tarentum ad Archytam? cur ad relicuos Pythagoreos, Echecratem, Timaeum, Acrionem Locros, ut, quom Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quae Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras et Aegyptum lustrauit et Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur haec eadem Democritus? qui (uere, falsone, *non* quaeremus) dicitur se oculis priuasse; certe,

relicuos) *ceteros* C Acrionem) *Arrionem* E ipse) *et ipse* L et Ægypt.) *Æg.* L uere) *uero* C non quæremus) *quæreremus* EPCROr. cum nota mendi; *quæremus* L se oculis) *o. s.* LPCROr.

uere falsone, non quæremus) Dauisi coniecturam secutus sum. Quod in omnibus codicibus est (nisi quod e Spir. enotatur *quæremus*), unus defendit Otto; *quæreremus* enim esse *möchten wir sagen*, quæ uerba quoniam significant, animum eo inclinare, ut quæratur, quod sententiæ Pisonis uehementer repugnat, nescio unde contrarium audiri iubet: *sed nolumus*. Latine *quæreremus* dici non potest nisi cum condicione, uerbi caussa: *si liceret* (etsi ipso, etiamsi liceat, non curat); ea autem hic neque uerbis exprimitur neque significatur. Quod quidam *quæreremus* tolli uolunt, illo huic formæ: *uere falsone* eam tribuunt significationem dubitationis, quæ in hac inest: *iocansne an ita sentiens* (Acad. II, 63); atque Uictorius (Uarr. Lectt. XV, 19) et Lbinus *uere falsoue*; sed illa significatio discriminis tollendi, quæ in *ue* particula et in huiusmodi sententiam declaratiuam non cadit, et subabsurde ipsa res ita narratur: "dicitur aut uere aut falso"; nam fama per se significari debet, tum addi, nihil ad rem pertinere, quam uera sit. Madius scribi uolt: *uere falso, ne quæramus*, oratione, ut opinor, non Latina; neque enim quod *uelit nolit* pro *uelit an nolit* sermo familiaris recepit (ad Qu. Fr. III, 8, 4), progrediens ab eo, quod *uelit nolit* pro *seu uelit seu nolit* dicebatur, continuo idem ad alia uerba et aduerbia traducere licet, neque ex illa celeri multorum contrariorum sine particula enumeratione in interrogatiua oratione, quæ Acad. II, 92 reperitur, quicquam conficitur. Nec apta ea dehortandi forma st. Uidetur *non* post *ne* excidisse et ex hoc ipso *ne* coniunctiuos ortus esse. Potius tamen expectari *non quæro*, non negauerim. Quæ de Democriti cæcitate (*luminibus amissis* Tusc. V, 114) fabulose, de neglecta patrimoni cura uario fin-

ut quam minume animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quaerens aliud, nisi uitam beatam? Quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inuestigatione naturae consequi uolebat, bono ut esset animo. Id enim ille summum bonum εὐθυμίαν et saepe ἀθαμβίαν ap-

uitam b.) *b. u.* LPCROr. bono ut esset) *ut e. b.* LPCR Id) *ideo* BOr. εὐθυμίαν) uac. spat. in LC ἀθαμβίαν) *achamiam* R uac. spat. in LC

gendo exornata traduntur, conlecta sunt a Menagio ad Diog. Laërt. IX, 35 et 39 et 48 et a Bælio in Lexico critico. Paullo post participium cum interrogatione in caussa significanda absolutæ iam rei factæ declarationi pæne Græco more adiungitur (τί ζητῶν), ut Tusc. I § 31: *Serit arbores, quæ alteri sæculo prosint, quid spectans, nisi* cett.? Differt enim hoc a uolgari illa forma, in qua interrogatio et participium primum locum obtinent, (*Quid quærens tot regiones peragrasti?*) nec tamen illam adtingit, quam ad II, 61 apud Latinos non facile reperiri dixi, ut futurum tempus de consilio ita ponatur (*quid facturus?*). *Uitam beatam* et paullo ante *se oculis* ex solo Erl. posui (Gzio tacente), ex eodem et Spir. paullo post Gzius *bono ut esset* pro *ut esset bono*.

Id enim ille summum bonum &c.) Id enim (bono esse animo) summum bonum habet et εὐθυμίαν appellat &c. Breuitate quadam oratio nonnihil a legituma forma deflectit. Nam exorditur Piso declarans, cur ita posuerit: *bono ut* &c., quasi sic dicturus: *Id enim ille summum bonum censet*, deinde pronomini *id* adponit et superaddit Græca ipsius Democriti uocabula et propterea alio uerbo utitur. Neque tamen hærerem (ut fecerunt Dauisius et Ernestius, qui *etenim ille* scribi malebant, prorsus male pronomen *id* tollentes, quo oratio connectitur), nisi meliores codices (Spir. et Erl.) haberent: *ideo enim*, quod ipsum iniuria Gzius et Orellius secuti sunt. Ineptissuma enim hæc caussa, cur nomen illud Democritus elegerit, significatio st; sic enim hoc dicitur: *ideo enim* (ut bono esset animo) *summum bonum εὐθυμίαν app.*, quasi, quom hoc ei nomen inposuisset, rem continuo habuerit. Sed in illa scriptura hæc significari uidetur: *Id est enim illi summum bonum; εὐθυμίαν* &c., ut primum de re, tum de nomine dicatur. Democriti sententiam et nominum usum adtigimus ad § 23. Ἀθαμβίαν præter Ciceronem conmemorat etiam Clemens Alex. Strom. II p. 179 Sylb., ἀκατάπληξιν interpretans; Strabo p. 61 C τὴν ἀθαυμαστίαν, ἣν ὑμνεῖ Δημόκριτος, etiam τῷ

ellat, id est, animum terrore liberum. 88. Sed haec si præclare, nondum tamen perpolita. Pauca enim, eque ea ipsa enucleate, ab hoc de uirtute quidem dicta. ost enim haec in hac urbe primum a Socrate quaeri œpta, deinde in hunc locum delata sunt; nec dubitam, quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiendi spes poneretur. Quae quom Zeno didicisset a

88. hæc etsi) *etsi* L *et hæc si* C perpolita) *et perp.* LCROr. cum nota ndi. ab hoc) om. E quidem) *quam* E sunt) *sint* E dubitatum) *dubitant* CR quin in) *quin* E

ϑαμβεῖ aptam dicit. Hic *ἀϑαμβίας* nomen Iacobus Gronouius stituit e Pal. 6 (4 et Ox. χ *athamiam*); confirmant non soli optui (tres Gzi, "propemodum" Morel.); quom in aliis scriberetur *hamiam* (Pall. plerisque, Uψ, ed. Manuti), in aliis uox Græca mitteretur, substitutum st *ἀκακίαν* (Crat., Uict., Grut.).

88. *etsi præclare, nondum tamen perpolita*) Particulam *et*, æ addebatur ante *perpolita*, Gzius ab omnibus suis, excepto onacensi, abesse scribit; aberat saltem a melioribus; sustulerat m etiam Lbinus; neque recte hic pro *etiam* poneretur neque iam apte hic adderetur; (*nondum etiam* coniunctim aliter dicitur). ceteris uerbis offendit aduerbi *præclare* (*dixit* s. *dicta sunt*) et iectiui *perpolita* (*sunt*) concursus, quamquam utrumque per se cte dicitur; neque simile exemplum noui. Lbinus in curis seundis *præclara*; Dauisius male *perpolite*; nam hoc quidem adctiuom esse debet. Deinde Gzius in Erl. et Spir. ait esse *ab se enucleate*; sed de Erl. fallitur; præstat uolgatus ordo; nam illo altero admiscetur significatio non apta, quasi fortasse alii m tum illa enuclearint, quod post demum factum st. Omitti *hoc* nolim, quod apte alios conmemoratum iri prænuntiat; facilius excidere quam addi poterat. In uerbis *de uirtute quidem* (uideo enim Gzi errores) particula significat, hanc saltem rem, Pisoni in summo bono præcipua uidetur, a Democrito non ucleatam esse. *In hunc locum*, id est, in Academiam (§ 1).

nec dubitatum) Sic Manutius in altera editione, nescio unde, em ipse alia temptet; sed confirmant meliores (mgo Crat., liensis; Gzius omnis suos *dubitant* habere dicit, sed uides Erl.) præter P nostrum etiam Pal. 6; cod. Mor. *dubium*, ceteri *dutant* (Pall. relicui, Oxx.).

nostris, ut in actionibus praescribi solet, DE EADEM RE [FECIT] ALIO MODO. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet, uocabulis rerum mutatis, inconstantiae crimen ille

eadem re) *re eadem* LPCROr. fecit) sine uncis Or. Scilicet) *si* E

de eadem re fecit alio modo) Quid esset in actionibus, quæ petitori, et formulis, quæ iudicibus dabantur, *præscribere*, uidimus ad II, 3; hæc autem præscriptio, quam a Cicerone etiam ad Fam. XIII, 27 significari, Manutius adnotauit (*sed tamen non parcam operæ et, ut uos soletis in formulis, sic ego in epistulis d e e a d e m r e a l i o m o d o*), quantum coniectura adsequor, data actori uidetur, ut excluderetur a parte petitoris exceptio rei iudicatæ, si quis de eadem re, de qua iam antea, sed ex alia caussa ageret. (Qui nondum Gaium norat, Manutius præscriptionem interpretabatur exceptionis rei iudicatæ speciem quandam singularem, qua is actor repelleretur, qui eandem rem alio modo quasi aliam persequi conaretur. Quod ne cui posthac etiam placeat, præterquam quod omnino dubitationem habet, num Ciceronis ætate præscriptionis nomen pro exceptione dictum fuerit, certe *præscribere in actione* aut *in formula* de danda exceptione neque tum neque posthac dictum st; et longe aliter tum conparatio institui debebat in hunc modum: *quod in actionibus, n e f i a t, præscribi* (excipi) *solet, de eadem* &c. Sed Manutius et ceteri tantum, quantum ante Gaium inuentum poterant, uiderunt; si quis autem intellegere uelit, quid sit in summa ignorantia inpudenter nugari, is mihi legat, quæ Goerenzius hic de "formulis ueterum iurisconsultorum præscribentibus et prohibentibus" Dauisium docet.) In uerbo *fecit* iure hærent; nam neque ad Zenonem aliter eadem docentem aptum st *facere* neque ad formulam; neque enim petitor *faciebat* alio modo, sed agebat. Itaque Dauisio placebat *egit;* uerum inepte id, quod actionibus (uniuerse) simile dicitur, ipsum agendi uerbo notatur (*egit, ut in actionibus* &c.); recte Manutius, quem Ernestius et Gzius secuntur, conparato illo loco ex epist. ad Fam., ubi neque *faciam* neque *agam* ponitur, *fecit* tolli iussit, additum a librariis ad orationem explendam. (Orellius mire scribi uolt: *U. F.*, quod sollemniter de magistratu ad senatum referente dicitur, a iure et litigatore remotissumum st.) *De eadem re* (pro *de re ead.*) ex Erl. sumpsi, ut in epistula illa scribitur. Mox Gud. uterque *imitatis* pro *mutatis*, si recte Gzius ductus (totidem enim sunt) distinxit.

cfugit, nos ecfugere non possumus! Ille Metelli uitam egat beatiorem quam Reguli; praeponendam tamen; ec magis expetendam, sed magis sumendam, et, si ptio esset, eligendam Metelli, Reguli reiciendam. Ego, uam ille praeponendam et magis eligendam, beatiorem anc appello, nec ullo minumo momento plus ei uitae ribuo quam Stoici. 89. Quid interest, nisi quod ego es notas notis uerbis appello, illi nomina noua quaeunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in senatu emper est aliquis, qui interpretem postulet, sic isti obis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, uidquid secundum naturam st, quod contra malum; nec go solus, sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi; in chola desinis. Quid ergo? aliter homines, aliter phi-

ecfugit) *fugit* L Reguli reiciendam) *reiciendi Reguli* C Ego) *et* E minumo) *omnino* E 89. idem dicant) *illa appellant* E quod contra) *quam c.* E esinis) *definis* (*diff.*) LPCR

præponendam tamen) dicit; uid. ad II, 25. Tum ex ed. pr. correcto mendo) ad Man., Lbinum, ceteros propagatum erat eiciendam Reguli; Gzius omnis suos codices sequens eum reduxit rdinem uerborum, de quo ad I, 57 dixi. Deinde cum Erl. Spiensis *nec ullo omnino momento*; sed tantam proprietatem (uid. ad II, 3) tamque aptam grauitatem altera scriptura habet, ut hic ut in horum duorum aut omnino meliorum codicum principe endum fuisse putem; quam facilis permutatio sit, præcedente ræsertim *o*, adparet.

89. *quibus idem dicant*) Adeo apte inanitas et inutilitas mutionis uerborum significatur, adeo omnino certam ueritatis nom hæc scriptura habet, ut ualde admirer, unde in meliore failia (Erl. et margine Crat.) substituta sit putida et inanis appencula: *quibus illa appellent* (sic enim margo Crat., seruata lege rammatica, fortasse contra codicem). Interpretis usus, quem iso conmemorat, in senatu ad legatos Græcos introductos pernet.

in schola desinis) Sic e ueteribus libris Lbinus, tum Dau. e ar. 1 (de quo mihi nihil notatur) et 3; et confirmant tres optumi xi. Non definitionum usum, sed nominum aliorum in re eadem iso reprehendit.

losophos loqui putas oportere? Quanti quicque sit, aliter docti et indocti; sed quom constiterit inter doctos,

putas) *putes* LPCR quanti quicque sit) cum uncis Or. (*quicquid* C) docti et indocti) *doctos et indoctos* LPCROr.

loqui putas oportere? Quanti quicque sit, aliter docti et indocti; sed quom constiterit, cett.) Primum *putas*, quod pridem Lbinus tacite restituerat, Schuetzius et Orellius e Spir. et Erl. sumpserunt; uid. ad II, 76. Deinde relicua sic edidi (*docti et indocti*) et distinxi, ut pridem Lbinus fecerat, codicem Cuiacianum et Heraltinum sequens; adcedit Pal. 6, quem cum optumis conspirantem habuimus § 58 (*sciendi, tum*) § 69, 80, 87 (*ἀθαμβίαν*), 88 (*dubitatum*) et, ne de meliore familia dubites, Erlangensis; nam Gzius, sui ad extremum similis, ne hic quidem summa editorum dubitatione admonitus est, ut cum et Spir. inspiceret et conmemoraret. Sententia, in his uerbis apertissuma, sic procedit: Piso cum indignatione interrogat: *Aliter — putas oportere?* negans, tale sermonis discidium et eiusmodi nominum præstigias ferendas esse. De ipsarum rerum pretio ait inter doctos (philosophos) et indoctos necessario dissensionem esse, quom philosophi, quid bonum, quid malum sit, et quantum quodque sit bonum malumue, quærentes populi æstumationem sequi nequeant. Deinde ad nomina Piso rediens et orationem reflectens additurus erat: "Sed quom inter philosophos id, in quo ab indoctis dissentiunt, constitutum sit, quantum cuique tribuendum sit, usitate loqui debent, ut ea, quibus pretium aliquod tribuant, bona appellent, ut ceteri, non eligenda aut præposita." Sed simul mentio rei ipsius definitæ et constitutæ aliam cogitationem obiciebat; hanc tenens lusum illum nominum, quem hactenus reprehendit, cum contemptu quodam Stoicis permittit, ut in eo se oblectent, dum res maneant nihilque interesse intellegatur. Hæc sententia proxumæ superiori correctionis loco adiungi poterat, ut oratio sic decurreret: *sed quom constiterit, — sit, debent usitate loqui, saltem si hominis sunt* (h. e. non prorsus inhumaniter et peruerse aliorum rationem neglegunt et consuetudinem spernunt); *sed, dum res maneant, uerba fingant* &c. Obscurauit paullulum Cicero sententiæ progressionem, hoc, quod adiungitur, primario loco pro apodosi ponens, illud autem superius ad orationem caute circumscribendum secundario intericiens, ex quo hæc nascitur forma: *sed quom — res quæque sit, quamquam, si homines essent, usitate loquerentur, tamen, dum res maneant, uerba fingant.* Iam in hoc ipso eloquendo usus est Cicero ea orationis Latinæ forma, quam uberius alibi declaratam

ıti res quaeque sit, — si homines essent, usitate erentur; — dum res maneant, uerba fingant arbiı suo.

XXX, 90. Sed uenio ad inconstantiae crimen, ne ius dicas, me aberrare; quam tu ponis in uerbis,

sent) *se* E maneant) *maneat* E fingant) *fingunt* L 90. ne) *ut* EC

i ad I, 15, ut sententiam illam secundariam non, ut nunc particula (*quamquam*) notatam intericeret, sed ex æquo pone-:a: *si homines essent, usitate* (quidem) *loquerentur,* (sed) *dum* ıaneant, *uerba fingant arbitratu suo.* Declaraui copiosius uehuius loci rationem, ut breuiori mihi in erroribus notandis iceret. Nam quom ederetur: *loqui putas oportere, quanti quicque aliter doctos et indoctos? Sed &c.*, qui Latine sciebant, facile sennt, prauissumum esse: *aliter loqui, quanti quicque sit* (quod de rumoribus dicitur: *homines locuntur, Antonium Casilini urum*, longissume hinc distat); qui aliquid ex re intellege-, uidebant, peruersissume Pisonem postulare, ut, quanti |ue esset, eodem modo philosophi et uolgus hominum indica- (Gzium propter ignorantiam et stuporem nihil offendit, et t, cui interpretando satisfaciat, Ottonem.) Itaque inde ıuisio, forti remedio, hæc uerba *quanti quicque sit* tolle-; nec tamen uidentur cogitasse, quo referretur et cui cone responderet illud: *sed quom constiterit, quanti quæque res* Deinde Dauisius et Ernestius etiam illa: *si homines — loıntur* damnabant, quorum uerborum rationem, a Gzio, etsi ıdebat, non perspectam Schuetzius intellexit magis quam exuit. (*Quidquid* pro *quicque* codices Dauisiani, Oxx., tres reores Gzi, ed. Uictori; uid. ad § 24.)

Cap. XXX, 90. *ne sæpius*) Etiam Spir. *ut sæpius*, unde Gzio entem uenit: *ut ne sæpius;* et posuit *ut ne* Cicero in tali li orationis significatione pro Cæc. 95, de N. D. I, 17. Mox *nos* omitti dicitur in Gud. utroque et Bas. (ex aliis, ut ex , nihil notatur) et deletum uolebat Gzius; Dau. tacite: *Stoicos* :*ores optumos;* non offendisset eos idem ordo, si hoc legis- *adiutorem te optumum habeo;* ad Latinas auris hoc, quod sus, eodem modo accidit, non durius diuolsis interuentu eiuscasus propter numeros et grauitatem orationis substantiuo et :tiuo quam in his: *quibus opibus prædita m seruitute op-ıam tenuit ciuitatem* (Tusc. V, 57) et in his: *quo enim st n nomen amantius indulgentiusque maternum,* aliisque si-

ego positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optumos habemus, tantam uim esse uirtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne adpareant quidem, quom omnia, quae illi commoda certe dicunt esse et sumenda et eligenda et praeposita (quae ita definiunt, ut satis magno aestumanda sint), haec igitur quom ego tot nominibus a Stoicis appellata, partim nouis et commenticiis, ut ista producta et reducta, partim idem significantibus (quid enim interest, expetas an eligas? mihi quidem etiam lautius uidetur, quod eligitur et ad quod delectus adhibetur), sed, quom ego ista omnia bona dixero, tantum refert, quam magna dicam; quom expetenda, quam ualde. Sin autem nec expetenda ego magis quam tu eligenda, nec illa pluris aestumanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas, omnia ista necesse st obscurari nec adparere et in uirtutis, tamquam in solis, ¿radios incurrere. 91. At enim, qua in uita st aliquid mali, ea beata esse non

perceptum) *præc.* L quidem) *quid* E (bis) adhibetur) *adhiberet* C ista omnia bona) *o. i. b.* L *i. b. o.* C tantum) *tamen* L quom) *quam* LC pluris æst. ego) *e. p. æst.* C (*existim.* E) tu qui) *qui* E producta) *cum prodiit* E ista) *illa* C et) *nec* L uirtutis) *uirtutes* ELPC 91. qua) *quia* C

milibus. Paullo post in uerbis illis *satis magno æstumanda* uidetur aperte significari ἱκανὴ ἀξία, quam his rebus a Stoicis tributam uidimus ad III, 51.

ista producta et reducta) Posterius abesse debebat; nam de bonorum et commodorum nominibus nouis Piso loquitur; sed simul se obtulit malorum nomen non minus commenticium; uid. ad I, 41. Paullo post cod. Mor. *latius* pro *lautius*; tum ex ed. prima ad Man. et ceteros uenit: *quom ego ista bona omnia dixero*, prauo ordine; uerum restituit Gzius ex quinque suis; nam Gud. 2 ut L noster. Deinde *quom expet.* (quod est iam in ed. Rom.) restituit Lbinus "ex liquida antiquorum librorum scriptura;" adcedunt Pal. 4, 6, Par. 1 (P) et 3, omnes Gzi. (Oxx. EUξ *quam*). De uerbis *tantum refert*, in quibus Ernestius hærebat, dictum st ad § 41. Postremo *in uirtutis, tamquam in solis, radios* Marsus (si Gzio et Hertelio credimus), Man., tum e Dauisi coniectura Ern. et recentiores; cfr. § 71; *in uirtutes incurrere* longe aliud est.

it. Ne seges quidem igitur spicis uberibus et cre-, si auenam uspiam uideris, nec mercatura quae-ia, si in maxumis lucris † parum aliquid damni con-

1. *Ne seges quidem igitur spicis uberibus et crebris*) esse potest, st, spicas uberes et crebras habere. Prorsus recte, ut in huiusmodi adiunctione, sic in hac conclusione et consequen-monstratione uerbum e superiore sententia auditur, fitque id quom in *ne* — *quidem* (N. D. III, 21: *ne in terris qui- urbe nostra*), tum in his particulis coniunctis *ne* — *qui- igitur*, ut III N. D. 43 et 44 et aliis locis, qui in su ad II, 25 positi sunt. Praue Gzius, quod in Bas. et Gud. t *respicis*, scripsit *est spicis*, prauius Orellius excidisse for-putat *lætatur*(!), *læta st*, non animaduertens, in ablatiuis prædicatum esse, quod respondeat adiectiuis *beata* et *quæstuosa;* illum unum aptum erat; *læta* enim ad speciem pertinebat. Tusc. 36 Cicero in eadem conparatione *arationem fructuosam* dixit. interpretando turbat Beierus ad Off. II, 48. Pro *uspiam* Gruterum typotheta dedit *ipsam*; id Dauisius corrigens co-i Ball. et Mead. auctores citat, quasi in ceteris alterum sit, autem Spir. et Erl. et, ut semper aliquid propriæ et incre-s prauitatis habeat, marginem Crat., in quo nihil scribitur, ntextu autem, ut apud omnis. Paullo ante Man., Lbinus, *sse beata* contra codices (Gzi; non ex ed. prima).

· *parum aliquid damni*) Recte hanc scripturam Ernestius et ius damnasse uidentur, quoniam *parum* non est, quod hic ritur, *non multum* (paruom aliquod damnum), sed, quod sen-i uehementer respuit, *non satis* (quasi plus damni contrahere ator cupiat). Neque sum nescius, nuper a pluribus priorem ne significationem huic uoci tributam esse, quos Moserus ad ul. V, 41 nominat. Uerum illi recte animaduertunt, Quincti-m semel ita esse locutum (III, 1, 5, etsi, nisi sequeretur *im*, non *nimium*, seruari ibi propria significatio poterat), se-item Plinium Panegyr. c. 20 (nam aliis locis praue abutun-; addo Senecæ epist. 2, 5: *Non qui parum habet, sed qui cupit, pauper est.* Ad Ciceronem et eius æqualis proxumos hæc nihil pertinent. Nam quod e Tusc. V, 41 proferunt: *qui parum metuit, sed qui omnino metu uacat*, quidquid est rum aut tolerabilium codicum, habet *parua*, quod recte Klot-secutus est; nam paruos metus significatur ex paruis rebus, metuantur (corporis incommodis et externis). Sallusti autem, qui in Iug. c. 85 legitur, quantam habeat prauitatem, adpa-

traxerit. An hoc usquequaque, aliter in uita? et non ex maxuma parte de tota iudicabis? an dubium st, quin uirtus ita maxumam partem obtineat in rebus humanis,

An hoc) *an uero* C partem) om. L

ret, ubi, si Sallustius scripsisset: *parum id facio*, non solum parum esset *non multum*, sed pro adiectiuo: *non magnum id facio*; quamquam hoc ipsum quis audiuit pro eo, quod est: *non magni id facio*? Rectissume igitur iudicarunt, qui ex *parui id* ortum *paruid*, et ex eo lineolæ adiectione *parum id* factum putauerunt. Præterea non solum significatio uocis *parum* eficit, ut ne alibi quidem usquam *parum aliquid* dicatur, sed obstat natura aduerbi, quod cum substantiuo *aliquid* non magis congruit, quam si dicas *satis aliquid pecuniæ*. Dicitur Latine *paullum aliquid* (de Orat. I, 95, Quinctil. I, 1, 8 et XII, 3, 12; *paullum nescio quid* pro Rosc. Am. 115), siue quod *paullum* a substantiui in adiectiui naturam inclinabat (ut in paucis uetustiorum locis), siue coniunctione quadam substantiuorum. Itaque Bremius hic *paullum aliquid* scribi uolebat, cui adsentior. Etiam § 75 *paruum* pro *paullum* scriptum st in Erl. *Parui aliquid damni* aut *paruoli*, quod aliis in mentem uenit, non recte dicitur; nam partitionis et mensuræ notio ita in pronomine *aliquid* est, ut id augeri minuiue debeat, non substantiuom.

An hoc usquequaque, aliter in uita?) An hoc ubique et in omnibus rebus fit (ut res a potiore parte appellentur), aliter in uita fieri debet? In breui et concitata et aperta interrogatione paullo durius Cicero uerbum maxume communis significationis omisit (uid. ad II, 88); *hoc* autem rettulit ad eam adfirmationem, quæ in superioribus exemplis et interrogationibus inuoluta latet, quemadmodum in Tusc. V, 114: *Quid ergo? aut Homero delectationem animi ac uoluptatem aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet* (ut delectarentur docti), *Anaxagoras* &c. Recte hunc locum Lbinus enarrauit. Gzius et Orellius, sublato commate post *usquequaque*, sententiam euerterunt. Nam *usquequaque* nihil est nisi *omni loco, in omni re*; non quæritur autem, num in uita ubique et in omnibus rebus aliter statui ac dici debeat, sed, num in uita uniuersa aliter atque de rebus singulis. Paullo post pro *relicuas* (partis) rectius Cicero posuisset, quod Gzio non recta de caussa (quod *res* audiebat) in mentem uenit, *relicua*; nam uirtus relicua, quæ partem aliquam obtinent, obruit; sed cfr. § 37 (*earum rerum*) &c.

: relicuas obruat? Audebo igitur cetera, quae secundum aturam sint, bona appellare, nec fraudare suo ueteri omine † quam aliquid potius nouom exquirere, uirtutis

Audebo) *audeto* L cetera) om. LPCROr. sint) *sunt* L(P) *sit* C quam) ie nota mendi Or. exquirere) *acqu*. E

cetera, quæ secundum naturam sint) Cetera, præter uirtutem; um ea quoque ipsa secundum naturam et (uid. ad § 34); itaque cte hoc uocabulum adiectum st a Crat. et Uictorio, quod Erl., ir., Gud. 2 tuentur, non recte rursus sublatum a Dauisio et ceris deteriorum codicum auctoritate; (Dau. appellat tantum C. C., Ball., Mead., sed aberat ab Oxx. omnibus, Bas., Gud. 1, en. Gruterus tacet). *Sint* si Cicero scripsit, (quod Dau., quem an., Lbinus, Grut. *sunt* posuissent, reuocauit e Par. 1, 3 "reliisque codicibus," et adcedunt E$\xi\chi$, Gzi omnes), Piso incertum linqui significat, quænam eo genere conprehendantur; mihi ptius uideretur *sunt*. (Pisonem Antiochi sententiam significare, ec secundum naturam esse dicentis, quom ipse malit bona apellare, Gzius narrat, qui ex hoc toto libro ne id quidem didiceit, hæc secundum naturam dici ab omnibus, etiam a Stoicis, ona a Peripateticis et Antiocho eiusque interprete Pisone.)

nec fraudare — exquirere) Hæc uerba deprauata esse, plures itellexerunt, nec tamen uitium penitus uiderunt. Conparatio ut hæc est: *et audebo facere, ut potius uetere nomine illas res on fraudem quam aliquid nouom exquiram*, aut hæc: *et audebo on facere*, quod Stoici faciunt, *qui potius dicendi sunt res illas ue uetere nomine fraudare quam aliquid nouam exquirere.* Sed riorem illam sententiam, in qua necessario scribendum esset *liquod nouom* (nam nomina noua rebus ueteribus Piso se inpoturum negat, non nouas res, si quas possit, inquisiturum), hanc ditur quom illud euertit, quod in hac recta declaratione consili t uoluntatis Pisonis non dicendum erat et in conparatione ponenum *non fraudare*, sed adfirmatiue *relinquere uetus nomen* aut sille aliquid, tum maxume uerborum ordo et coniunctio; dicenum enim erat: *potiusque non fraudare &c.* In ea, quæ nunc est, ratione necessario tantum *fraudare* (sine negatione) et *exquirere* conparantur. Relinquitur igitur altera sententia, in qua non deectus significatur, utrum Piso faciat, sed negatur, eum facturum, sed alii quidam faciant, idque potius hoc quam illud esse dicitur. (Itaque in huiusmodi conparationem: quom dico: *Stoici uiuntur potius nomina mutare quam res exquirere*, nec eorum uoluntatem et electionem sed meum iudicium significo, non cadit id

autem amplitudinem quasi in altera librae lance ponere.

quod ad IV, 20 expositum st; in priore illa sententia dubium st, dicine potuerit *potius quam exquirere*). Sed in hac quoque conparatione aliquid offensionis habet, quod alterum (*aliquid non exquirere*) plenum st et seorsum dicitur, alterum (*nec fraudare &c.*) ex superioribus, quæ ad conparationem non pertineat (*appellare*), nexum st, quoniam inde auditur accusatiuos uerbi *fraudare*. (*Aliquod* scribere, ut *nomen* audiatur, prorsus non licet in hac sententia; nam nouom nomen sane Stoici exquirebant.) Uerum hoc fortasse excusabitur. Uideamus igitur de uerbis, in quibus *quam potius* pro *potius quam* non modo ab usu sermonis, sed ab intuma eius natura abhorrere, quis non intellegit? Duos illos locos, in quibus inde a Scaligero (ad Uirg. Copæ u. 5 et 6) eadem peruersitas defendebatur, ad IV, 20 expediui, alterum eo uehementius correctione egentem, quod apertissumum in uerbi modo soloecismum habebat (*potius quam potamus — edimus*). (Gzium omittamus, qui primum, *aliquid esse aliud*, docet, tum breuissume ponit, sæpissume Græcos dicere ἢ ἄλλο τι μᾶλλον, non putans, Græcos pro eo, quod est τοῦτο μᾶλλον ἢ ἄλλο τι dicere τοῦτο ἢ ἄλλο τι μᾶλλον, sed, ut solet, nesciens et de quo alii dubitent et quid ipse ebulliat: Orellio tamen uidetur satisfecisse.) Itaque Lbinus et Dauisius, quibus Ernestius adsentitur, *potius* ante *quam* posuerunt, corrigendi genere minume probabili utentes. Quod autem præterea Dauisio in mentem uenit, posse nos particula *potius* omnino carere, ut conparatio ex sola uoce *quam* sentiatur, primum eius orationis formæ unum omnino apud Ciceronem exemplum st II de Inuent. 5 (*si a multis eligere homines commodissumum quicque quam sese uni alicui certo addicere uellent*), idque multo facilioris generis; nam in *uellent* facile e decreti significatione eruitur conparationis (ut apud Plautum: *certum st mori quam hunc pati &c.*); in hac quidem inplicatiore oratione post *audebo* ne ii quidem scriptores, qui in illa forma longius progressi sunt, ita locuti essent; deinde prorsus hoc tollitur in ea, quam ostendi unam esse posse, conparatione, quoniam ea non ad uerbum *audebo* refertur neque in delectu rei sed in nomine posita st. Hic tantis dubitandi caussis adcedit nunc codicis Erl. scriptura (a Gzio prætermissa) *acquirere*, quam eandem in ceteris bonis fuisse, cur non suspicemur? Hæc consideranti mihi uehementer in suspicionem uenit *quam* particula, quom in antiqua scriptura aliquid turbatum esset, propter *potius* ascripta esse ab aliquo librario, deinde prauo loco inserta ceteris; a Cicerone autem sic

92. Terram, mihi crede, ea lanx et maria deprimet. Semper enim ex eo, quod maxumas partis continet latissumeque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare uiuere; ergo, si semel tristior ecfectus est, hilara uita amissa st? At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in uita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re

92. ea) *et* E ergo, si) *igitur, si* LPCR At hoc) *An hoc* E *an hæc* LCR Lucilius) *Lutius* L contigit) *contingit* LCR ut) *aut* E

scriptum suspicor: *audebo — bona appellare nec fraudare suo ueteri nomine, et aliquid potius nouom acquirere, uirtutis autem* &c. Quom Piso illo usus esset genere loquendi *nec fraudare* &c., in quo detrahendi et minuendi significatio st, breuiter cum reprehensione quadam non obscura Stoicorum nihil noui addentium, si a nominibus mutatis discedatur, addit, se potius, si possit, aliquid nouom ad augendam amplificandamque disciplinam acquisiturum; deinde institutam orationem absoluit (*uirtutis* &c.). Illud ita superiori membro obiter (ut post Ciceronem dixerunt) adiungitur (cfr. § 90 *et reducta*), ut uerbum *audebo* huic parti non sit aptissumum (*conabor*). In proxumis uerbis imaginem a Critolao sumptam esse, adparet e Tusc. V, 51. *Deprimendi* uerbum et hic et ibi minus recte a Cicerone positum esse de ea re, quæ potius suo pondere alteram eleuet, Dauisius adnotat. Alia enim imagine superiorem et præstantiorem rem eam, quæ infra sit, premere dicimus; hæc Cicero confudit.

92. *ergo, si*) Sic ex Erl., Spir., cod. Mor. Orellius; priores: *Igitur, si.* Pro *tristior* Crat. et Uictorius nescio unde *tristis*; illud Morelius e cod. adnotat, sed idem et "q. u. c." in margine editionis Lbinianæ repetitæ: *an hoc in eo*, quod adparet in codicibus melioribus fuisse; in deterioribus peius *an hæc* (Oxx. omnibus; ceteri tacent). Recte propria contrarii argumenti particula pro altera, quacum sæpissume permutatur, iam apud Crat. restituta st. *An hoc — non contigit* ab eo recte diceretur, qui ex eo, quod hoc contigisset, superius confirmaret. De M. Crasso, quem e Plini H. N. VII, 18 intellegitur M. Crassi, qui in expeditione Parthica periit, auom fuisse, P. Crassi Diuitis, qui de Lusitanis triumphauit, patrem, Lucili uersum conmemorat Cicero etiam Tusc. III, 31; aliorum scriptorum testimonia conlegit Douza ad Lucili Fragm. p. 245 ed. Hauerc.

minus ἀγέλαστος, ut ait idem, uocaretur. Polycratem Samium felicem appellabant. Nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod anulum, quo delectabatur, in mari

appellabant) *appellant* LPC *appellant: quod* R acciderat) *acciderit* R quo) *in quo* L mari) *mare* (P)

appellabant) Sic Gzius etiam e Spir. Satis uel ex *acciderat* adparet, id dici, quale de Polycrate ante unum illum casum hominum indicium fuerit, tum quæri, num id propter eum mutandum et felicis nomen detrahendum fuerit. De Polycratis anulo nota st Herodoti narratio in libro III, 41, a quo Plinius XXXVII, 1 et Ualerius Max. VI, 9 ext. 5 sumpserunt. *In mari abiecerat* Gzius e codicibus suis, Uindob., Oxx. restituit, quom iste a Uictorio et Manutio editum esset *in mare;* nec ego ad regulam hoc reuocare ausim, non quo cum Gzio (quem probare uidetur Handius Tursell. III, 295) id a Cicerone significatum putem, Polycratem naui in altum profectum, quom ipse in mari esset, anulum abiecisse. Nam et omnis summa narrationis, propter quam hic res adtingitur, posita erat in anulo merso, quæ, si illa uerba ad Polycratem abicientem referimus, adeo obscuratur, ut incertum relinquatur, in nauimne aliquo eum abiecerit, neque illa Polycratis in altum proficiscendi diligentia (quæ ad Pisonis consilium nihil omnino pertinet) tam breuiter significari alio modo poterat; hoc enim potius intellegeretur: "quom casu in alto esset." Sed fieri potest, ut Cicero et alii in paucis quibusdam uerborum coniunctionibus propter rerum genus cogitandi quadam celeritate a motus notione transierint ad mansionem in loco, ut hic, quod non tam ipsa actio anuli proiciendi conprehenderetur animo, quam anulus mari mersus et occultatus. Quamquam hoc multo magis adparet apud Tacitum Ann. I, 22: *ubi cadauer abieceris*, et apud Sueton. Ner. 48: *odore abiecti in uia cadaueris* (cfr. Galb. 20); nam ibi pæne omnino excluditur notio loci mutati (corporis translati), cogitaturque tantummodo de corpore contemptim proiecto eique rei locus adsignatur. Conlegit non pauca Handius l. c., e quibus quæ mihi minus recte discreta (etiam scriptorum generibus et ætatibus) et iudicata uideantur, non persequar. Unum olim in Opusc. Acad. p. 497 e codicibus duorum locorum erui (*arma in templo Castoris conportabantur*) nec tamen probaui Wesenbergio meo (Obseruu. in Sestian. p. 22), cui magis in eo adsentior, quod nunc apud Ouidium Metam. III,

ibiecerat. Ergo infelix una molestia, felix rursus, quom is ipse anulus in praecordiis piscis inuentus est? Ille uero, si insipiens (quod certe, quoniam tyrannus), numquam beatus; si sapiens, ne tum quidem miser, quom ab Oroete, praetore Darei, in crucem actus est. — At multis malis adfectus. — Quis negat? sed ea mala uirtutis magnitudine obruebantur.

XXXI, 93. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium uirorum bonorum, id est, sapientium, omnibus uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus habere semper boni quam mali? Quis hoc dicit? Stoici scilicet. Minume; sed isti ipsi, qui

Ille) *illi* L si) om. L Oroete) *eronte* E *oronte* LC *orunte* R At) *et* E malis) om. L adfectus) *affectum* L 93. uirorum bon.) *b. u.* E sapientium) *sapientum* (P)CR omnibus) *omnibusque* LPCR Stoici scilicet) *Stoicis licet* minime. isti) *ista* E

scribi uolt: *coniectum in guttura ferrum* (pro *in gutture*; gutturа enim unius hominis Ouidius sæpe dixit); Curtium quoque IV, (9, 25) scripsisse puto *directa in guttur hasta*, non *in gutture*.

Ergo infelix — inuentus est?) Interrogationem notaui, quæ rogandi et aduersarios urgendi uim habet, ut superior illa: *Ergo et semel* &c. Mox Oroetes ut apud Ual. Max. l. c. et apud Græcos Maximum Tyrium et Dionem Chrysostomum, sic in Ciceronis codicibus (Dauisianis, Oxx., Gzianis) *Orontes* appellatur; quom tamen præter Herodotum (III, 120 sqq. sæpe) etiam Athenæus (XII, 522 B.), Ælianus (Uar. Hist. VIII, 11), Lucianus (ter) illud nomen habeant, non dubito, quin librarios in errorem duxerit notius fluminis Syri nomen; secutusque sum, ut omnes inde a Robino, Uictorium (Uarr. Lectt. II, 4). Ab ipsis scriptoribus historiam uariatam iudicabant Hemsterhusius ad Luciani Contempl. c. 14 et Wesselingius ad Herodotum. Sed uarietas in solo nomine est. Pro *Darei* Gud. 2 et Mon. *Dareii*; aliæ turbæ inde ortæ sunt in Oxx. Proxuma uerba (*sed in mala* &c.) Piso ad id adcommodat, quod posuerat: *si sapiens*.

Cap. XXXI, 93. *omnibus uirtutibus*) Sic Gzius etiam e Spir. dat *omnibusque*. Idem e duobus suis optumis *sapientium* pro *sapientum*.

Stoici scilicet. Minume; sed) "Credas, Stoicorum hoc esse

uoluptate et dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod uelit, quam quod nolit? Quom tantum igitur in uirtute ponant ii, qui fatentur se uirtutis caussa, nisi ea uoluptatem acciret, ne

metiuntur) *ment.* E igitur) om. PL ii) *hi* LOr. *hii* E fatentur se) *se fat.* CROr. nisi) *ne* P uoluptatem acciret) *uoluptate maceret* E *uoluptatem maceret* P

dictum; uerum non est, sed Epicuri." Lambini huius loci emendationem Dauisius iure probabat, Gzius secutus est. Nam siue Pisonem adfirmantem hoc inducimus: *Stoicis licet*, inepte adfirmabit, quod proxuma uoce tollet, siue interrogantem (etsi orationis forma non permittit, ut hic interrogandi particula absit), non minus praue figuram eam orationis, qua expectatio conmouetur, turbabimus, sententiamque habebimus peruersissumam. Nam licere hoc Stoicis dicere, Piso nullo modo negabat, (cui enim magis?) sed non iis solis hoc licere putabat, uerum etiam Peripateticis concedendum esse, ut id dicerent, quod etiam Epicurus auderet ponere. Epicuri dictum adtigimus ad I, 62. Quod de Peripateticis uniuerse Piso locutus erat, post illud: *quis hoc dicit?* non subiecit, quæ expectabantur, Zenonis et Epicuri ipsorum nomina. (Oxx. tantummodo e ξχψ adnotant *Stoicis licet.*)

Quom tantum igitur, &c.) *Igitur* omittit etiam Gud. uterque, editio Uictori. Tum *fatentur se* dedi e "tribus potioribus" Gzi et (ut ex LP adparet) fortasse multis aliis. In talibus sequenda codicum fides, ut etiam II, 74 feci. Tum in codice archetypo, littera *m* ex *uoluptatem* proxumæ uoci adiuncta, scriptum erat *uoluptate maceret*, ut erat in tribus potioribus Gzi, Pal. 6; hinc factum *uoluptatem maceret* (Pal. 4, Par. 1, 3, χ, in ψ erat *uoluptatem acciret*, sed supra scriptum *uoluptatem maceret*) et alia; in Eξ Monac. corrigendo natum *uoluptate marceret*, in Gud. 1 *uoluptatem accreet*; Uindob. *maneret*; *maderet* non in codice inuentum, sed a Grutero praue excogitatum st. Ad litterarum uestigia satis prope adcedit uetus coniectura, quam editores secuti sunt; sed *accire* translate nusquam Cicero dixit; ac ne alii quidem, nisi quod apud Uelleium et Florum *mortem accire* dicitur non id quod mortem adfert, quæ hic significatio requiritur, sed ipse qui eam sibi consciscit. Itaque aliud a Cicerone uerbum positum puto (*adferret*, *parceret*). Paullo post *quis est enim* Gzius e Spir. et Erl., *hoc cadere* Dau. e Par. (quo?) et confirmant duo illi.

anum quidem uersuros fuisse, quid facere nos oporet, qui quamuis minumam animi praestantiam omnibus onis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu uidem relinquantur? Quis est enim, qui hoc cadere in apientem dicere audeat, ut, si fieri possit, uirtutem in erpetuum abiciat, ut dolore omni liberetur? Quis notrum dixerit (quos non pudet ea, quae Stoici aspera licunt, mala dicere), melius esse turpiter aliquid facere um uoluptate quam honeste cum dolore? **94.** Nobis leracleotes ille Dionysius flagitiose desciuisse uidetur Stoicis propter oculorum dolorem. Quasi uero hoc

animi præst.) *p. a.* E ne) *nec* C relinquantur) *relinquatur* L est enim) *im est* PCR hoc) *hæc* (P)LCR dixerit) *diceret* C 94) flagitiose) om. R uasi) *quis* omnes.

94. *Heracleotes ille Dionysius*) ipsius Zenonis auditor, quem εταθέμενον Græci appellant, quod ad Cyrenaicos se et ad uolutatem conuertit (Acad. II, 71). Morbi genus idem conmemorat iogenes Laërt. VII, 37 et 166. Ipse autem Cicero in Tusculanis II, 60 renum dolorem fuisse dicit. In codice Moreli hic criptum erat *propter genu dolorem*, nescio an deprauata correctione, qua quis librarius, Tusculanarum loci memor, Ciceronem ecum in concordiam redigere uoluerit. (In Tusculanarum loco rustra laborant, qui uitium orationis et conclusionis a Bentleio espectum defendunt. Nam nec *satis esset* pro *satis erat* ferri otest (quapropter Ernestius scribi uolebat, obliqua oratione: *uia — dedisset — posset — esset*) et perspicuum st, si quid umuam, hanc adsumptionem: *Plurumos autem — nec ferre possum* referri ad condicionale conclusionis initium, prorsus autem inepte ddi et hæc et extrema: *malum st* &c., si res et sententia iam ute absoluta sit. In corrigendo mendo Bentleius aberrauit. Sic nim Cicero scripsit: *Quia, si, quom tantum operæ philosophiæ edissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, alum esse dolorem. Plurumos autem* &c. Conclusio argumenti cipit a *si*, sed tota pro responso Cleanthis interrogationi subiunitur particula *quia*.) Pro *quasi uero* codices *quis uero*, ut solet ro *quasi* scribi *quæso* et *quis*. Correxit Lbinus, cui tamen de sobus codicibus manuscriptis, quos *quasi* habere ait, parum credo, isi correcti ipsi fuerunt. Secutus est Ernestius et recentiores.

didicisset a Zenone, non dolere, quom doleret! Illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, et esse ferendum uiro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, qui dolorem dicunt malum esse, de asperitate autem eius fortiter ferenda praecipiunt eadem, quae Stoici. Et quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit; erat enim Polemonis. Is quom arderet podagrae doloribus, uisitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, et tristis exiret, Mane,

et esse) *et esset* omnes, Or. uiro) *uero* E qui) *quoniam* LPCROr. de) *se* E Carneades) *charmides* E *Corniades* Or. Epicuri) *Epicurus* E et) om. C

malum illud non esse — et esse ferendum uiro) Manuti emendationem cum Lallemando et Ernestio secutus sum. Nam in codicibus propter proxumum *non esset*, scriptum st *et esset*. Uerum non solum summam inanitatem hæc oratio habet: *Malum non est dolor, quia ferendus est uiro*, sed etiam manifestam peruersitatem; nam quod malum non est, id ferendum st, neque tamen quod ferendum st uiro, ideo continuo malum non esse adparet; et depravatur proprietas Stoicæ ratiocinationis, ex eo solo, quod turpitudo abesset, etiam mali notionem a dolore remouentis.

qui dolorem dicunt malum esse) Notabilem synesis, quam grammatici uocant, formam ex Erl. et Spir. totam restitui: nam quom ederetur *quoniam*, tamen in uerbo *dicunt* Peripatetici intellegebantur e uocabulo *Peripateticus*. Nihilo durior hæc relatiui adiunctio st quam illa, quæ ad § 16 et ad II, 61 commemoraui, aut quod apud Liuium XXII, 57 legitur: *L. Cantilius, scriba pontificis, quos nunc minores pontifices appellant.* In edita scriptura necessario post *quoniam* addi debuerat *hi*; nam pronomine notandus erat transitus ad totius scholæ notionem, quod nunc fit.

Carneades) Prorsus ex abundanti Dauisius temporum rationibus subductis ostendit eum, in quo hic, quod ipse minus notus erat, Epicuri familiaritas tamquam nota commemoretur, non esse nobilissumum Arcesilæ sententiæ instauratorem, qui multis annis post Arcesilæ et Epicuri mortem natus est. Sed quod Dauisius e Plutarchi lib. *Non posse suauiter* &c. c. 4 p. 1089 C reponi uoluit *Corniades* et *Corniade*, quem Orellius sequitur, et in ipso nomine

io, inquit, Carneade noster; nihil illinc huc per. Ostendit pedes et pectus. Ac tamen hic mallet dolere.

XXXII, 95. Haec igitur est nostra ratio, quae tibi ur inconstans, quom propter uirtutis caelestem dam et diuinam tantamque praestantiam, ut, ubi i sit resque magnae et summe laudabiles uirtute e, ibi esse miseria et aerumna non possit, tamen possit, possit molestia, non dubitem dicere, omnis

neade) *carinde* E *Corniade* Or. Ac tamen) *attamen* PCR 95. est) uirtutis) *uirtutes* E et summe) *summe* E *sumendæ* LPC *et sumendæ* labiles) *laudabilesque* LPCR possit, possit) *possit et* LPCR

Plutarchum uariat scriptura neque ἔσκωπτε recte ad Epicueferri posse uidetur, quapropter Wyttenbachius *Καρνεάδης* ndum putat.

: *tamen*) Et tamen, quamquam ita patienter dolorem tulit, , si optio daretur, non dolere. (Poterat dici: *maluisset*, *si* sset; inperfecti usum adtigi ad V, 8.) *Ac tamen* etiam restituitque Gzius, de quo dictum st ad II, 85.

ıp. XXII, 95. *res magnæ et summe laudabiles*) Sic Gzius ., modo satis certum sit, in eo fuisse *et*, quod Erl. omittit. ıder, quom ederet idem, quod in R et apud Marsum st, in ıe pro *sumendæ* adnotauit *summe laudabiles*, utrum *et* in esset codice, in quo hoc, necne, incertum relinquens. Tenenırticulam putaui, quod res uirtute gestæ communiter dici uiden§ 66), tum hoc augeri duobus adiectiuis coniunctis: *magnæ* *ıud.* Res sumendas, hoc est, commodas et eligendas (§ 90 i), nihil huc pertinere, iam Manutius uiderat et *summeque* cribi uoluerat.

nen labor possit, possit molestia) Hoc quoque ex Erl. et eceptum st a Gzio. Paullo tamen aliter hic uicem partiuo nomina coniungentis et eidem uerbo subicientis (*labor* *et molestia*) sustinet uerbi geminatio atque ubi contrariæ ar in eodem uerbo negatio et adfirmatio, ut supra II, 68: *quid, quod nobis non liceat, liceat illis*, et pro Sulla § 3: *rem abs te Q. Hortensi factum non reprehendatur, reprc- ur meum.* Huic, quod præ manibus est, similius illud uiissit, quod in Tusc. II, 44 legitur (sed in breui oratione ina): *possunt oculi* (dolere), *potest caput*, *latera*, *pulmones*,

sapientis semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam; quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. 96. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum uidetur; laetorque eam philosophiam, cuius antea supellectilem pluris aestumabam quam possessiones relicuarum, — ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem, — hanc igitur laetor etiam acutiorem

beatos esse) *e. b.* E 96. quidem) *quit* E lætorque eam) *lætor quidem* omnes, Or. possessiones) *possessionem* L relicuarum) *reliquorum* omnes, Or.

possunt omnia. Uerum ibi hac ipsa forma diligenter distinguuntur plures res separatæ et seiunctæ, quod in laborem et molestiam non uidetur cadere. Accedit in hoc loco, quod in huiusmodi exceptione et superioris sententiæ circumscriptione adiungenda raro, si umquam, *tamen* pro *et tamen* ponitur (*ut ibi miseria esse non possit, tamen labor possit*); in illa, quam dixi, negationis et adfirmationis contraria coniunctione addi *tamen* sic potest: *ut ibi miseria esse non possit, possit tamen molestia.* Locum illum in Tusc. II, 60, in quo *tamen* pro *et tamen* positum nonnulli putarunt, paullo ante (ad § 94) aliis indiciis coargui; sed illud quoque certissumum est, quom significem, id, quod ex aliqua re expectari debuerit, non esse consecutum, Latine non posse orationem sic continuari: *quom philosophiæ studuerim, tamen dolorem ferre non possim, malum st dolor.* (In hac oratione: *Philosophiæ studui; tamen dolorem ferre non possum*, sententiæ distrahi possunt; sed tamen Latini malunt coniungere.) In hoc, de quo agimus, loco dubitandi caussa st, mutandi euidens necessitas non est.

96. *lætorque eam philosophiam*) Peripateticam. Certam Dauisii emendationem, quam Ernestius probarat, secutus sum. Codicum scriptura tria habebat uitia, primum quod copula omissa erat in hac sententia superiori, cui adhæret et ex qua oritur, adnectenda, alterum, quod *quidem* particula hic ineptissuma erat, tertium, quod, quom una aliqua philosophia a ceteris separaretur, tamen pronomen aberat; qui enim ita dicit: *lætor philosophiam, cuius &c.*, is de uniuersa philosophia loquitur. Sed aliud mendum non minus apertum Dauisius reliquerat; nam quom Quintus

repertam quam ceteras, quod quidam ei deesse dicebant. Non quam nostram quidem, inquit Pomponius iocans; sed mehercule pergrata mihi oratio tua. Quae enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Graecis, uerbis aptis. Sed tempus est, si uidetur; et recta quidem ad me.

quidam) *quidem* EL Non quam) *numquam* LPCR inquit Pomp.) *P. inq.* R uerbis) transp. post *plane* E ad) *a* EL

philosophias, non philosophos conparet, necessario post illud: *eam philosophiam, cuius* (nec aliter intellegebant, qui *eam* non habebant) dicendum erat: *quam possessiones relicuarum*, non, ut edebatur, *relicuorum;* et, ne quis dicat, orationem transire a philosophiis ad philosophos, quorum eæ sint, sequitur: *etiam acutiorem repertam quam ceteras*. Non dubitaui igitur mendum corrigere, quod Wesenbergius quoque correxit. Reprehensam in Peripateticis dialecticæ ignorationem et desideratum acumen ad III, 41 uidimus. De diuitiis autem et copiis huius scholæ ad omnia studia ornanda Piso dixit § 7, M. Cicero IV § 6 sqq.

Non quam nostram quidem) Epicuream saltem (*quidem*) acumine a Peripatetica uinci Atticus negat, accusatiuom certinuans Quinti orationi; uid. ad II, 88. Ueram scripturam, quam Manutius tacite restituit, confirmat etiam Spir. Codices Dauisi et ceteri Gzi *numquam*, ut editiones ante Manutium; Oxx. nihil adnotare miror. Bas. et Gud. uterque omittebant *quidem*. Tum *Pomponius inquit* Marsus ex R, Gud. 1, et secutus est Gzius; uid. ad II, 11. Post *mihi* excidisse arbitror *fuit*, quod abesse in hac oratione, illo præsertim tempore, non potest. (Lbinus *fuit mihi.*)

dicta sunt a te, nec minus &c.) Id est (si uera st scriptura) *et dicta non minus* &c. Huic laudi planæ et perspicuæ orationis additur, magis ut ipsa declaretur, quam ut noui aliquid adiungatur: *uerbis aptis;* itaque particulam non interposuit Cicero (*et uerbis aptis*). Nam quod Orellius planæ orationis laudem ad res ipsas pertinere uolt, neque rerum perspicuitas ad hanc linguæ Græcæ et Latinæ conparationem pertinet, et, quom *plane dicere* (II, 10 et 15, III, 19) in eo positum sit, ut intellegatur, quod dicatur, eius magna pars sita st in uerbis aptis et rem declarantibus (IV, 57). Paullo tamen durius et breuius hæc duo uerba in extrema sententia adici uidentur. Eam dubitationem augent codices Spir. et Erl., in quibus *uerbis* transponitur ante *quam*, quod

Quod quom ille dixisset, et satis disputatum uideretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

quamquam casu factum esse, non prorsus negari potest, tamen qui librarius a *plane* ad *uerbis*, nulla uocum similitudine deceptus aberrauerit, deinde ordine relicua perscripserit, non facile intellegitur; minus tamen, quomodo quaue de caussa *uerbis aptis* a librario addi potuerit, si a Cicerone scripta non essent, quod Gzius putabat. Sed non absurda Schuetzi coniectura st, qui sic Ciceronem scripsisse credebat: *dicta sunt a te uerbis aptis nec minus* &c. Fieri enim potest, ut, quom duæ uoces excidissent et in margine adnotatæ essent, in codicum meliorum principe distraherentur et duobus locis insererentur, in deterioribus autem coniungerentur loco non suo. Scrupulum discedenti lectori, sed leuem.

EXCURSUS.

I. DE TURBATIS ET DISSOLUTIS ORATIONIS CONNEXÆ, MAXUME BIPERTITÆ MEMBRIS.

AD LIB. I C. 7, 23.

Dicam de re magna ex parte peruagata, sed dicendi caussam habeo, primum ut ea corrigam, quæ nuper de hac ipsa re non recte disputata sunt ab eiusmodi uiro, qui multos auctoritate sua tracturus esse uideatur, deinde ut ea, quæ particulatim ab aliis animaduersa et conmemorata sunt, coniungendo in clariore luce ponam et hinc progressus quædam minus nota nequedum tractata adiungam.

Quæ in lingua nondum per plura secula prosæ orationis litteris exculta facile dabatur uenia libertatis cotidiani et familiaris sermonis in dialogis præsertim imitandæ, quaque in eadem scribendi forma Plato interdum utitur, in libris de legibus, si eius sunt, abutitur, eam multæ sunt caussæ, cur Cicero in iis libris, quos de philosophia scripsit, ita sibi concessam putarit, ut interdum modum excedere uideatur. Nam ut omnino in hoc genere disserendi et docendi sæpe, sententiis iam coeptis et oratione adumbrata, multa occurrunt, quæ ad res definiendas et diligentius conprehendendas pertineant, ita multo magis orationis cursum retardari et institutum mutari necesse st, si quis non suas sententias explicet, sed alienas et alio sermone ante expositas, suo nondum tractatas, breuiter conplecti et ex uniuersis disciplinis decerptas particulatim perscribere conetur. Nam et patrii sermonis res et sententias non facile subsequentis inpedimenta uincenda sunt sæpeque de uerbis dicendum et excusatione utendum et de ipsis rebus aliquid interdum aliunde admonitionis et explicatio-

nis caussa interponendum st. Si autem etiam illud adcesserit, ut scriptor festinans curam retractandæ orationis semel factæ et commodioris formæ uarie temptandæ quærendæque molestiam detrectet, quamuis sit scribendi in alio genere artifex, tamen id non poterit, ut neglegentia non adpareat. Cicero autem quam celeriter hæc scripserit, in prolegomenis dixi; in singulis locis quam non elaborauerit, ut mutando, quæ scripsisset, sententiam et orationem expoliret et læuigaret, sæpius in notis conmemoraui, uelut ad V, 22 p. 651 et ad V, 54 p. 712. Uerum hæc efficiunt, ut in hoc genere librorum hæ orationis quasi aberrationes plures et maiores sint; libertatem illam aliquid ita ponendi, ut orationis conformatio et progressio non ad seueram normam exacta esset, etiam in illis Cicero usurpauit, quæ maiore cum cura et otio docendi causa scripsit; unum et alterum huiusmodi, sed et facile apertumque et lene, in orationibus non reformidauit. Sed uniuersi huius generis eam speciem tractabimus, quæ natura sermonis facillume oritur, ipsa pluris conplectens. Latissume enim ea patet ratio, ut, quom uno tempore aut duæ aut plures æquales sententiæ partes conceptæ sint, primum sic dicamus, ut in primo membro orationis adpareat, alterum sequi debere et eadem forma adiungi ad plenam sententiam efficiendam, deinde autem, nos quidem fere in loquendo tantum, ueteres autem maxumeque Cicero etiam in scribendo, sic in illo primo membro explicando inplicemur et subsistamus, ut, quom ad alterum perueniatur, iam obscurata sit ad animi sensum illa partitio et connexio. Itaque alterum, quod connexum efferri debebat, ponitur solutum tamquam a nouo initio, ad superius autem referri, alio quodam orationis indicio significatur. Atque huius generis prima et facilluma forma in connexione copulatiua, quæ fit particula *et* geminata, accidit. Itaque nihil his annis, postquam A. Matthiæus de anacoluthis scripsit (p. 4-6), per commentarios Ciceronianos magis decantatum st, quam Ciceronem sæpe sic incipere tamquam *et* — *et* dicturum, deinde, quom prius membrum longius factum sit, pro altero *et* alia uti nouæ sententiæ adnectendæ forma. Nominum turba abstineo; adiungendus tamen Matthiæo st Beierus ad orat. pro Scauro p. 144.[1]) Atque in uno et altero loco fortasse

1) Adtigi ipse et alteram quoque speciem (ubi nec — nec dissoluitur) declaraui in commentat. de Asconio p. 79 not.

homines imperiti hoc genere explicandi praue usi sunt; sed nuper Ferd. Handius, quom de *et* pro *etiam* posito ageret in Tursell. uol. II p. 499 sqq.,[1]) totum id sublatum uoluit (p. 508 sqq.). Nam in iis, quæ excitarentur, exemplis esse *nam et*, nec intellegi, cur Cicero post *nam* totiens a cursu orationis aberrasset; esse autem propriam quandam harum particularum coniunctarum significationem, in qua *et* intendendi uim haberet; esse igitur Germanorum *nemlich, denn eben, denn auch.* Deinde locos ad hanc sententiam adcommodat, uel dicam, ascribit. Primum ipsa illa uis et significatio in locos illos non cadit, in quibus nihil insoliti et noui, nihil singulare adiungitur cum tali aliqua sententia, non posse aliter fieri nec mirandum esse, quemadmodum dicitur *denn auch*, sed simpliciter caussa indici declaratur. Itaque Handius in plerisque locis nihil dixit nisi *nam et* esse καὶ γάρ, quod non magis aptum st; in quibus aliquid dixit, lapsus est, ut I de Diuinat. 63: *Itaque* (animus) *morte adpropinquante multo st diuinior. Nam et id ipsum uident, qui sunt morbo graui et mortifero adfecti, instare mortem.* Uertit enim ita: *denn dies eben fühlen diejenigen, welche tödtlich krank sind, dass der Tod nicht fern sey.* Primum hoc, si significatur, significatur in uoce *ipsum;* deinde quid hoc est: *dies eben?* quasi hoc expectetur et hic sensus præter ceteros diuinus sit. Est hoc unum argumentum diuinationis morientium, quod mortem instare uident; alterum sequitur: *Diuinare autem morientis illo etiam exemplo confirmat Posidonius.* (Itaque iniuria Orellius *et* post *nam* omisit.) In aliis autem locis multo magis adparebit, quam sit illa interpretatio peruersa, uelut in I de Orat. 214: *Nam et ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit* &c., ubi siue dixeris: *denn eben die Staatsverwaltung*, siue: *denn er hat ja auch dem Redner die Staatsverwaltung übergegeben,* ineptum erit; sin ita quis reddiderit: *denn auch die Staatsverwaltung* &c., *et* plane pro *etiam* positum erit. Et putat Handius, si Ci-

1) De uniuersa illa disputatione hoc unum dicam, quom multa recte exposita sint meliusque tractata quam ab iis, qui corradunt, quidquid occurrit, tamen præter id, de quo hic expono, in multis locis male negatum esse anacoluthon inesse, nec scriptores satis discreti sunt nec satis coniuncta, quæ uera sunt, et, ut fit, mendosis aliquot locis usus est, uelut Ciceronis in Cat. Mai. 26, ubi scribendum esse: *ut et Solonem uersibus gloriantem uidemus — et ego feci*, manifestum st; et sic a. 1835 edidi.

cero, quod Matthiæus dixit, sic *et ciuitatem* &c. posuisset, tamquam additurus esset *et philosophiam*, postea autem aberrasset, litura eum usurum fuisse et illud *et* deleturum. Uerum id Cicero nec poterat nec uolebat. Omnes enim hi loci (quo secundo argumento Handius conuincitur) sic conparati sunt, ut ad ea, quæ ante dicta sint, confirmanda expectetur non primum illud, quod post *nam et* sequitur, sed duo aut plura membra, ut prorsus necessaria sit post particulam caussæ indicem significatio alterius membri secuturi. Uelut in hoc ipso, de quo dicebam, loco, Crassum oratoris facultatem immensis sui ingeni finibus describere, non ex eo solo ecficitur, quod ei ciuitatem regendam det, sed ex eo, quod oratorem eundem et rei publicæ præesse et philosophum esse iubeat; itaque hæc coniunctio statim significanda st. Eademque ratio perspicua st in orat. de inper. Cn. Pomp. 17, de quo loco Handius Beneckio persuasit. Nam quom Cicero bellum Mithridaticum ad multorum ciuium bona pertinere dixisset, subiungit: *Nam et publicani* &c., quod ineptissumum erit, si ita uerteris: *denn es haben ja auch die Staatsverpachter* &c. aut (ut plane pro *etiam* sit): *denn auch die Staatsverpachter* (quasi alii nominati sint); sin *et* plane non expresseris, non satis magnum hoc erit, quod dicetur; unum enim hoc est genus; *multi* illi ecficiuntur, si adiuncti fuerint, qui secuntur: *Deinde ex ceteris ordinibus homines gnaui atque industrii.* Tum minume tantum post particulam *nam* hoc *et* reperiri, mox ostendam; et tamen ratio facile reddi potest, cur sæpius post *nam*. In caussa enim ponenda aut in eo, quod dictum st, exemplis confirmando (ut Topic. 93) statim significanda st series conplurium, in quibus coniunctis, ut dixi, uis argumenti inest; deinde in singulis explicandis tam diu moratur oratio, ut interrumpatur. Quæ st enim alia caussa, cur tam sæpe in argumentando post *primum* non subiciatur aperte *deinde* (de quo ipse scripsit Handius ad Wopkensi Lectiones Tull. p. 73)? Atque hoc postremo dicendum st, Handium oblitum esse, quid in similibus orationis formis fieret. Quod enim in *et* — *et* fieri non uolt, in *aut* — *aut* fieri, ipse docuerat Tursell. I p. 546. Oblitus est etiam prorsus similis neglegentiæ Græcorum, cuius exempla Matthiæus in Gramm. Græca p. 1301 posuit. Nos autem multas alias species adiungemus, nec solum *neque* — *neque*, sed

etiam *nam neque* — *neque* ita dissolutum, ut remaneat *nam neque*.

I. Reuertimur igitur ad superiorum doctrinam et hoc primum facimus genus dissolutæ orationis bipertitæ, ubi *et* sic posito, ut neque augendi neque adiungendi, sed eius, quod secuturum sit, significandi uim habeat, tamen non subiciatur alterum *et*. Sed in iis locis hanc figuram esse putabimus, ubi et ex sententia aperta erit caussa bipertitæ copulationis significandæ et, alterum membrum quod sit et quomodo aliam formam subierit, demonstrari poterit, ubi denique satis caussæ esse intellegetur, cur instituta ratio non seruata sit. Huiusmodi et hi loci sunt et alii:

A (*sine nam.*) Tusc. III, 5: *At et morbi perniciosiores pluresque sunt animi, &c.* Non sequitur *et*, aperte tamen postulatur; præcessit enim interrogatio diiunctiua: *utrum quod minus noceant animi ægrotationes quam corporis, an quod corpora curari possint, animorum medicina nulla sit?* Utrumque Cicero remouere incipit: *at et &c.*, sed, priore absoluto, quom sequi deberet: *et, quom animus medicinam corporis inuenerit, sibi quoque mederi posse consentaneum st*, pro hoc substituit: *Qui uero probari potest &c.* De Orat. II, 98: *quod et in uobis animaduerti recte potest;* huic respondet illud: *Neque uero uoster æqualis Curio &c.* De Diuinat. I, 114 postquam Q. Cicero dixit, concedi a quibusdam, ut saltem duo sint genera diuinationis, uaticinationes et somnia, sic orditur: *Ergo et ii, quorum animi &c.*, multa deinde addit de iis, quorum conmota mens uaticinetur, tum § 115 priorem partem absoluit et ad alteram, quæ in somniis posita st, transit: *Atque hæc quidem uatum ratio st, nec sane dissimilis somniorum.* Ibd. 126 postquam de fati notione dictum st, pergit Quintus: *Ita fit, ut e t o b s e r u a t i o n e notari possit, quæ res quamque caussam plerumque consequatur &c.* Plane in hoc loco calumniatur Handius p. 518; quid enim obseruatione notetur, apertum st; sed ineptum st *etiam*, quom nihil adiciatur; contra recte duplex genus diuinationis e fato ducitur, alterum obseruationis et artis, alterum naturale, furoris et somniorum; itaque particulæ et recte Giesius uidit respondere hæc: *easdemque caussas ueri simile st rerum futurarum cerni ab iis, qui per furorem eas aut in quiete uideant.* Non minus aperta calumnia Handius utitur in huius operis de finibus libr. I, 40, de quo (eadem pag.) sic loquitur, tamquam nos dicamus, grammatice copulari particulam *et* eaque, quæ pro altero *et* substituan-

tur, ac non, hæc aliam habere orationis formam, ipsi doceamus. Itaque sane ea st sententia, quæ requiritur, in tali homine, qualis descriptus sit, omnia esse, quæ ad beatam uitam pertineant, et firmitatem animi, nec mortem nec dolorem timentis, *et* mentem nullo deorum horrore perculsam et memoriam uoluptatum præteritarum. Ne ulla relinquatur dubitatio, ut hic pro altero *et* subicitur: *ad ea quom adcedit,* sic III de Orat. 65 et 66 pro altero *uel* substituitur: *Adcedit quod* &c. (IV). Partitt. Oratt. 50 quom dixisset Cicero: *Sæpe etiam quæstionibus resistendum st,* causas ita adiungit, ut non uno modo eas infirmari dicat: *quod et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt morique maluerunt falsum fatendo quam infitiando dolere; multi etiam suam uitam neglexerunt,* &c. — *alii autem,* &c. In Pison. 83 (*Notata a nobis sunt et prima illa scelera in aduentu* &c.) ineptum st *et,* si pro *etiam* accipitur; dixit enim Cicero, sibi et ceteris senatoribus non ignotas esse Pisonis inpuri labes; ad eas non aliquid addit sed ipsas sic enumerare incipit, ut et aduentus scelera et posteriora se conprehensurum ostendat; sed in primis illis nonnihil digressus, sic ad enumerationem redit § 84: *Idemque tu Rabocentum* &c. Tum cetera de Denseletis, de fano Iouis Urii seorsum adiungit. Ne solum Ciceronem testem habeam, addam, apud Quinctilianum, qui orationem diligentissume conformare solet, hanc tamen figuram in lib. XII, 10, 12 et 13 iam a Buttmanno animaduersam esse. Eundem etiam negatiuam copulationem (*neque* — *neque*) dissoluisse uidebimus; reliquis, qui plus habent licentiæ, abstinuit. Poteram alia testimonia ipsi Handio extorquere.

B (præcedente *nam.*) De Diuinat. I, 111 uniuerse Quintus Cicero eos conmemorat, qui scientia et doctrina futura præuideant: *Horum sunt auguria non diuini inpetus, sed rationis humanæ.* Addit exempla: *Nam et natura futura præsentiunt, ut aquarum eluuiones et deflagrationem futuram aliquando cæli atque terrarum.* Unum hoc est physicorum genus; res plura postulat promittitque particula *et,* cui hæc respondent: *alii autem in re publica exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt.* De eo loco, qui legitur de Off. II, 33, mire Handius disputat p. 509, in cuius interpretatione nihil agit *et* dicitque Cicero seorsum, quod minume uolt, prudentiæ per se soli fidem haberi. In nostra ratione, postquam dictum st, dua-

bus rebus ecfici, ut fides habeatur, expositurus Cicero, quid utraque conferat, sic incipit: *Nam et iis fidem habemus* &c., deinde alia forma orationis (*Iustis autem et fidis hominibus* &c.) de iis utitur, qui alteram uirtutem habeant. Topic. 93: *Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem existunt status.* Quomodo hoc fiat, de singulis statibus ostenditur: *Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt aut sine summa difficultate non possunt; in qua argumentatione status coniecturalis existit.* Unus hic est status nec sufficit ei, quod dixerat: *iidem status*; sed ceteros *et* illud promittit; itaque sequitur: *At quom aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, — incurrunt status aut iuris aut nominis.* Iam facile persuadebitur intellegentibus, de Legg. II, 63, quom Cicero uniuerse *sapientissumos legum scriptores* appellasset et exemplis uteretur, sic positum esse: *Nam et Athenis*, ut ei, multis interpositis de Atheniensium legibus, respondeat hoc § 67: *Hæc igitur Athenienses tui. Uideamus Platonem*, &c. Non dicam pluribus de II Orat. 48; tris alios locos supra declaraui; de huius operis II, 13 et 14 in adnotatione dictum et, nec confirmationem nunc desiderari puto. Quamquam Handio, uereor, ut persuadeam, qui etiam in iis locis, ubi adsit utrumque *et*, sententiarum apertissume connexarum copulationem perturbet sui illius *nam et* caussa, ut (Tursell. II p. 582) in Brut. 81. Addam igitur, non solum *nam et* sic poni, sed etiam *enim et*. Nam de Diuin. I, 40 Quintus, quom fabulas poetarum nominasset, sic exorditur tamquam plura exempla positurus: *Narrat enim et apud Ennium Uestalis illa* &c., deinde, multis Enni uersibus interpositis et aliquot suis uerbis, addit: *Sit sane etiam illud commenticium; quo Priamus est conturbatus.* Neglegentius hoc fit, quod sic partitio subicitur uerbo *narrat*, tamquam hoc utriusque membri commune sit; neque plura huiusmodi exempla repperi. Sed quoniam Handius proprietatem aliquam particularum *nam et* esse uoluit, hoc quoque adiciam, proprium aliquem harum particularum usum esse, hinc longe remotum et ab Handio omissum, apud scriptores paullo inferiores ætate, qui tum eas ponunt, quom id, quod a diuersa parte pro argumento ponitur, uerum esse concedunt, sed negant quicquam eo probari, quom etiam in aliis rebus simile aliquid fiat, ubi illa argumentatio non ualeat.

aut aliquid adiunctum sit, quod eam euertat. Itaque eandem uim habent hæ particulæ, quam apud Ciceronem in similibus locis *et quidem* (uid. ad lib. I, 35), *et* autem plane pro *etiam* ponitur. Rem exposui olim in Emendatt. Tull. p. 95 citatque Quinctil. II, 11, 7, II, 12, 2, 11, 20, 10. Eodem modo locutus est Tacitus Ann. XIV, 44, ubi sententiam I. Fr. Gronouius intellexit, exemplis usus est non aptis. *Καὶ γάρ* sic posuerunt Plato Phileb. p. 12 E et Xenophon Memorab. III, 4, 2, IV, 4, 14 et 21. Eum, quem Handius esse uolt, usum non sane confirmat Liui locus, quem apertissumum putat, VI, 19, 4; ibi enim illud *denn da, denn auch* ineptissumum st; requiritur: *nam hi quoque* (sen solum magistratus senatorii); itaque Liuius aut scripsit: *nam et ei* aut *et* prorsus non posuit (*nam, quia* &c, quod Perizonio in mentem uenit). Potest sic intellegi *nam et* in epist. ad Attic. II, 19, 3: *Nam et eiusmodi sunt ii uersus, ut in tempus ab inimico Pompei scripti esse uideantur* ("nec mirum st; *denn die Verse sind auch der Art, dass* &c."). Solet tamen Cicero dicere: *Et sunt* (omnino) *eiusmodi uersus* &c. Nam alter locus (VII, 1, 6), ubi *nam et* sic ponitur, ut neque *etiam* intellegi possit neque quicquam ei respondeat, ne hanc quidem interpretationem admittit.

Sed ut eo redeam, unde sum digressus, ea, quam commemoraui, orationis forma e codicibus optumis restituenda st Ciceroni II N. D. 6, ubi scripsit: *Idque euenit non temere nec casu, sed quod e t præsentiam sæpe diui suam declarant, ut &c.* Significat Lucilius, se præter præsentiam deorum aliam caussam prolaturum esse; itaque huic respondet illud § 7: *Prædictiones uero et præsensiones rerum futurarum &c.* (Post *quod* hanc formam uidimus etiam Partitt. Oratt. 50. [1]) Atque hactenus ostendi, quales loci recte ad hanc orationis figuram reuocarentur; dixi iam initio, in aliis locis secus id fieri. Itaque iure reprehenduntur, qui huc trahunt I de Off. 142, ubi neque sequitur quicquam, quod ad *et* referatur, et particula ipsa refertur ad ea, quæ ante dicta sunt de rebus suo loco conlocandis, ut plane pro *etiam* ponatur. Ne de Orat-

1) Ciceronianis exemplis unum addam scriptoris horridi et orationis diligenter struendæ et ad amussim conformandæ incuriosi, Uarronis, apud quem de R. R. II, 1, 24 his uerbis: *Nam et qui parat pecus, necesse et constituat numerum*, paullo post hæc respondent: *Præterea scire oportet &c.*

I quidem 113 ulla erat ratio, cur Cicero breuem et aptam conpositionem dissolueret; et quod multi codices dicuntur pro *et si quis* habere *sed*, ualde dubito, aerumne sit; saltem neque Erf. habet neque Oxonienses. Male etiam ita defenditur II de Orat. 319, ubi adest *et* — *et*, sed posteriori peruerse præponitur *ita*. Omisi hic, quia iam ad V, 61 tractata res est, unam huius dissolutionis speciem, quom pro *et* — *et* in duabus sententiis, cetera oratione seruata, substituitur *et* — *que*, ut id, quod ex æquo copulari debebat, alteri adiungatur. Ab hac forma seiungendum st, quod in de Diu. 126 accidisse uidimus, ut id, quod superiori *et* respondere deberet, per particulam quidem *que* induceretur, sed alio relatam.

II. Proxuma species est, quom dissoluitur copulatio negatiua, quæ fieri debet *neque* geminato. Eam formam habet is locus, qui nobis hæc conplectendi occasionem dedit, lib. I, 23 et 24 et alter in libro II, 71. Ostendit Cicero, qui uoluptate omnia dirigant, uirtutem tueri non posse; persequitur igitur uirtutes primarias. *Nam n e c uir bonus ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstineat se ab iniuria.* Sequi debebat: *nec fortis*, et de ceteris uirtutibus simili modo; sed digressus est ad primum illud uberius declarandum; itaque § 72 subicit: *Quæ dici eadem de ceteris uirtutibus possunt*, ut hoc per relatiuom adiungatur eis, quæ de iustitia dicta erant. Eadem st ratio Tuscul. IV, 59: *Earum igitur perturbationum, quas exposui, uariæ sunt curationes. Nam n e q u e omnis ægritudo una ratione sedatur.* Prima hæc est uarietas, quam dum exemplis confirmat, significatam partitionem deserit: *Alia st enim lugenti, alia miseranti aut inuidenti adhibenda medicina.* Deinde redit: *Est e t i a m in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio &c.* Sed in adfirmatiuam formam hoc transtulit, ut quom coniunctim dicimus: *neque* — *et* (pro quo quom substituatur *neque* — *que*, ut pro partitione adiunctio sit, iam dissolutionem eam esse, dixi ad V, 61; cfr. I extr.). Restitui hanc orationis figuram e codicibus in Læl. 73: *Non enim neque tu possis, quamuis licet excellas* (*excelleas* codd. Langi), *omnis tuos ad honores amplissumos perducere; ut Scipio P. Rupilium potuit consulem efficere, fratrem eius L. non potuit;* debebat sequi: *neque illi eos sustinere*; sed, interposito illo exemplo, orationem sic Cicero conuertit: *quod si etiam possis quiduis deferre*

ad alterum, uidendum st tamen, quid ille possit sustinere. Singulare in hoc loco st, quod præcedit *non*, quam negationem deinde diuisurus erat nota figura: *non enim neque tu — neque illi.* Itaque nunc *neque* abundare uidetur, sed Cicero adsecutus est id, quod nos adsequimur sic dicentes: *Denn auf der einen Seite wirst du nicht*, cett. Apud Quinctilianum XII, 6, 2 adest utrumque *nec*, sed quom utrumque sententiæ membrum pendere deberet ab *ut* (*ut neque — neque*), alterum abiunctum et per se positum st: *Neque rursus differendum st tirocinium in senectutem* (cfr. infra IX). Uidit hoc Walchius (in F. A. Wolfii Analectis I p. 251). Duro Tacitus dixit Histor. II, 82 in breui oratione, sed et suo more et ut ratio reddi possit: *Donatiuom militi neque Mucianus prima contione, nisi modice, ostenderat; ne Uespasianus quidem plus ciuili bello obtulit quam alii in pace.* Nam rectum erat *neque Uespasianus*, sed oratio non intendebatur; itaque dissoluit Tacitus et *ne — quidem* posuit. Peruerse quidam tuentur malorum codicum scripturam *nec* aut *neque — quidem*, quæ quom nusquam recta sit (uid. exc. III), tum in partitionem et copulationem inclusa (*neque — neque — quidem*) ne colorem quidem recipit. Durius idem Tacitus ibd. IV, 34: *Uocula nec aduentum hostium explorauit, eoque simul egressus uictusque; dein uictoriæ parum confisus, tritis frustra diebus castra in hostem mouit*, &c., hoc est: *Primum non — explorauit — deinde* &c. Nam hæc duo reprehenduntur. Idem scriptor, audax in acuta breuitate figurarum inuentor, in copulatione ex adfirmatione et negatione mixta pro *et — neque* dixit *et — ne — quidem*, Annal. XI, 6: *Alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari; ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæstuum spectetur.* Absurdum sit *etiam*; aptissume statim significatur, non unum esse incommodum.

III. Tertia figura oritur in diiunctione et particula *aut* geminata. Huius connexionis sic dissolutæ, ut alterum membrum aliam formam subeat, exempla habet, ut dixi, post alios Handius in Tursell. I p. 516 (Brut. 53, Orat. 229, huius operis IV, 77, ubi Cicero, quom post *quasi* diiunctiue orationem partiri instituisset, pro altero *aut*, quasi superius tantum *quasi* posuisset, subicit *et quasi*). Sed locus corruptus pro Cluent. 127 huc non pertinet, ubi nulla potest cogitari diiunctio condicionis aduersariis propo-

sitæ, nec sententia a *nam* incipiens, quæ, si illa figura esset, priori membro adhæreret et orationem interrumperet, ipsa alterum membrum continere posset. Addendus est potius locus ex I de Off. 9, quem codices optumi recte sic scriptum habent: *Triplex igitur est — consili capiendi deliberatio. Nam aut, honestumne factu sit an turpe, dubitant, id, quod in deliberationem cadit, in quo considerando sæpe animi in contrarias partis distrahuntur. Tum autem aut anquirunt aut consultant*, &c. *Tertium dubitandi genus est* &c. Uolgo omittitur *aut* post *nam* (cfr. I B' *nam et*); itaque uitiose, quom triplex commemorata sit dubitatio, una uidetur proponi; debebat saltem dici: *Nam primum* &c. In idem genus incidit poëta, sed eiusmodi poëta, cuius omnis fere oratio in argumentando et rationibus explicandis consumatur, Lucretius VI, 716 sqq. Quærens enim de Nili incrementis æstiuis sic orditur: *Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem, aut quia sunt æstate aquilones ostia contra*; tum, postquam de horum aquilonum effectu plura dixit, quom non posset interruptam orationem sic continuare: *aut quia* &c., alteram coniecturam alio modo inducit (725): *Est quoque, uti possit*, &c.

IV. Proxuma est diiunctio, quæ fit duplici particula *uel*. Eam Ernestius dissolutam esse uidit in III de Orat. 65 et 66: *Sed utrumque et in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat, uel quod omnis, qui sapientes non sunt, seruos, latrones, hostis, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam sapientem.* Tum Crassus, quam absurdum hoc sit in oratore, ostendit; deinde ad alterum e duobus, quæ abhorrere ab oratore dixerat, uenit: *Adcedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile et certe acutum, sed, ut in oratore, exile, inusitatum*, &c. Simillumum locum in alia specie supra posui (I A, de Fin. I, 40). Aliud exemplum harum particularum dissolutarum non habeo; nam II de Orat. 284 *uel* (*Appi*) potest esse *uelut* in exemplo proferendo, ut nullam significationem habeat ceterorum exemplorum.

V. Idem, quod in *aut — aut* et *uel — uel*, Ciceronem saltem semel in *siue — siue* sibi permisisse, quom dilemma poneret, in Tuscul. I, 97, ut pro altero *siue* aliam formam orationis a *sin* incipientem substitueret, et fortasse etiam in Acad. I, 7, exposui in adnotatione ad I, 20.

VI. Superiora in particulis erant. Similem rationem habent

alius et *alter*, quom in partiendo geminantur, acciditque in iis idem. Non dico nunc peruagatissumam illam conmutationem, quom pro uocabulo repetito aliud simile substituitur, seruata orationis forma (*alii — quidam*), sed eam, quom nullum unum eiusmodi uocabulum sequitur et oratio in aliam formam conuertitur, ut in huius de finibus operis libro primo § 66: *Tribus igitur modis uideo a nostris esse de amicitia disputatum. Alii &c.* Sequitur de iis, qui primo modo disputassent, longa expositio; tum alterum genus § 68 describitur: *Sunt autem quidam Epicurei &c.*, tertium autem § 70: *Sunt autem, qui dicant, &c.* Quod Otto eiusmodi anacoluthon non neglegentiæ, sed arti inputat, agnosco superstitionem. Ars nulla st in oratione ita mutanda, ut, qui primam partitionis significationem diligens lector animaduerterit, postea cum molestia decipiatur; uariari oratio uitarique, si tamen uitanda erat, eiusdem formæ repetitio poterat sine istis ambagibus. Contentus igitur Cicero erit excusantium æquitate, quam initio ei deberi ostendimus; laudem alibi iustius reperiet. Similis huic est locus in breuiore uerborum conplexu II N. D. 122 et 123: *Atque etiam aliorum* (animalium) *ea st humilitas, ut cibum terrestrem rostris facile contingant; quæ autem altiora sunt, ut anseres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum; manus etiam data elephanto &c.* Nam *aliorum* non ad superiora refertur, in quibus nihil est huic contrarium, sed noua partitio in modo cibi capiendi constituitur.

In uoce *alter* geminata ea sæpe accidit figura, ut, quom in partitione prius *alter* adpositione superioribus adnexum sit uideaturque iterum eodem modo positum iri, posterius diiungatur et nouam sententiam ducat, quod fit etiam in *unus — alter*, ut I de Orat. 123: *caussas inueniebam duas, unam, quod &c. — Altera st hæc &c.* (Cfr. A.[1] Matthiæus in Wolfi Analectis III p. 23.) Magis eminet dissolutio de Fin. III, 72: *Ad easque uirtutes dialecticam etiam adiungunt et physicam easque ambas uirtutum nomine appellant, alteram, quod &c.* Pluribus deinde de dialectica interpositis sequitur § 73: *Physicæ quoque &c.* Est hoc pro altero: *alteram, quod.* Eodem modo V, 68 quom Cicero posuisset: *duo genera — unum, quod est in iis &c.*, sequi debebat: *alterum, quod est extrinsecus.* Sed dissoluta et conmutata oratione sic dixit: *Hæc autem, quæ sunt extrinsecus — sunt illa quidem, &c.*

ut cum generis notatione alia coniungeret. Plura exempla, duo etiam Liuiana (XXVIII, 6 et XLV, 31) ascripsit Henrichsenius ad II de Orat. 116. Ne illud quidem ab hac forma seiungendum st, quod huius operis de Fin. libro IV, 14 et 15 legitur: *His uerbis tria significari dicunt, unum eiusmodi — alterum significari idem ac si &c.* Nam si finita oratione posueris: *tria significantur, unum — alterum significatur*, hoc dissolutum et seorsum dictum senties.

VII. Quod in *alter* et *unus* fit, idem in aliis, quæ simili modo æqualiter adpositione superioribus subiungenda erant, accidit sæpe, ut eorum alterum seorsum ponatur, uelut, quod peruagatissumum st, in caussa reddenda, præcedente *primum quia*, sequitur non *deinde quia*, sed *deinde*. (Conmemoraui hanc speciem in Emendatt. Tull. p. 149 ad Acad. II, 36, citauique de Orat. I, 186; addo Uerr. IV, 132 et de Fin. IV, 11, ubi Lambinus et Dauisius hærebant. Cfr. Cortius ad Sallusti Iug. 5, 1). Apud Græcos hac ratione persæpe a participio et genitiuo illo, quem absolutum uocant, transiri in liberæ sententiæ formam etiam in partitione uoculis *μὲν* et *δὲ* notata, multi exposuerunt, quos citant Matthiæus in Grammaticæ Græcæ edit. alt. p. 1300 et Schæferus in notis ad Plutarchi uitas uol. IV p. 323. Huius generis aliam formam longiusque progressam habet, quod in enumeratione et partitione adiecta legitur de Fin. IV, 18: *amplitudines quædam bonorum excitabantur, p a r t i m p r o f e c t æ a c o n t e m p l a t i o n e rerum occultarum &c. — q u o d q u e hoc solum animal natum st pudoris ac uerecundiæ particeps &c. —, temperantia, modestia, iustitia — absoluta st.* Durior, sed tamen eiusdem plane generis illa enumerationis adiectæ dissolutio et interruptio in orat. pro Mur. 38: *Num tibi hæc* (quæ dicam) *parua uidentur adiumenta et subsidia consulatus? Uoluntas militum? quæ &c.* Alterum enim sequitur aliquanto post alia forma, ubi ipse etiam orator se ad enumerationem redire significat: *Sed si hæc leuiora ducis, quæ sunt grauissuma, et hanc urbanam suffragationem militari anteponis, noli ludorum huius elegantiam et scenæ magnificentiam ualde contemnere.* Nam quod uolgo sic hunc locum interpungunt, ut alterum membrum enumerationis sit in uerbis: *Suffragatio militaris?* ea uero perspicue ipsa st *uoluntas militum*, ut sic oratio distinguenda sit: *tum uero in consule declarando multum etiam*

apud uniuersum populum Romanum auctoritatis habet suffragiis militaris; imperatores enim comitiis consularibus, &c. Sic demum recte ponitur *enim*. Quod hic in interrogatiua enumeratione iterum uidetur, idem in libro V de Fin. 21 uix legentem adiuuat. Nam in huiusmodi oratione: *hæc in præsentia nota esse debebunt, uoluptatem esse semouendam, quando ad maiora quædam nati sumus*, si propius aspexeris, pronominis pluralis numerus ratione carere uidetur et de una re dicendum fuisse: *hoc — debebit*. Sed coepit Piso dicere de omnibus sententiis, quas deinceps breuiter remouet, quasi omnem earum enumerationem eadem forma his uerbis: *hæc nota esse debebunt* subiecturus; deinde, omissa oratione pendenti et infinita, alterum sic adiunxit: *De uacuitate doloris eadem fere dici solent* &c. Huius autem loci summam similitudinem habet, quod Cicero in Philippica V, 17 sic dixit plurali numero: *An i l l a non grauissumis ignominiis sunt notanda*, quod &c., ut sæpius *quod* subiecturus uideretur pronomini *illa*, pluris res enumerans, deinde autem in prima parte digressus est. (Cfr. Opusc. mea Academ. p. 360.) Non solum huic speciei, sed toti huic generi quodammodo contrarium et tamen inæqualitate membrorum partitionis ponendorum simile est, quod II de Diuin. 26 accidit, ubi Cicero quom prius membrum laxius adiunxisset, alterum artiore adpositionis uinclo astrinxit: *Duo enim genera diuinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale; artificiosum c o n s t a r e partim ex coniectura, partim ex obseruatione diuturna; n a t u r a l e, q u o d animus arriperet aut exciperet extrinsecus ex diuinitate.* Hoc posterius sic posuit, tamquam præcederet: *artificiosum, quod constaret* &c. Occurrit, opinor, scribenti, minus perspicuum fore: *naturale animum arripere*; mutauit igitur hoc, superius reliquit.

VIII. Uenio gradatim progrediens ad durissumam et tamen certissumam dissolutionem membrorum, quæ eidem præpositioni seruire debebant, in Acad. I, 40: *De sensibus ipsis (Zeno) quædam dixit noua; quos iunctos esse censuit e q u a d a m q u a s i i n p u l s i o n e o b l a t a e x t r i n s e c u s, quam ille φαντασίαν, nos uisum appellemus licet; et teneamus hoc uerbum quidem; erit enim utendum in reliquo sermone sæpius. S e d a d h æ c, quæ uisa sunt et quasi accepta sensibus, a d s e n s i o n e m a d i u n g i t animorum* &c. Debebat dicere: *iunctos ex inpulsione oblata extrinsecus et ex adsensione*

animorum; sed interposita de inpulsionis illius nomine admonitio orationem ita interruperat, ut eodem modo pergere non posset. Praue editores scripturam mutant; prauissume Orellius sensus uolt intellegi ὄργανα, non sentiendi actus (αἰσθήσεις), qui soli significantur; nam de actione sentiendi Zeno noua dixerat, non de instrumentis. Plenus sensus ecficiebatur e φαντασίᾳ et προσκαταθέσει.

IX. Extrema sit totius generis forma ac species, in qua, quom duæ pluresue sententiæ, quod eandem et æqualem rationem habent, ad eandem particulam *ut* referri et ad eius naturam adcommodari debeant, tamen tantum prima pendet, altera aut ceteræ per se ponuntur. Huiusmodi locos ex aliis Ciceronis scriptis conlegerunt post Bremium ad huius operis libr. I c. 7, 24 Gernhardus in excursu de anacoluthis Ciceronis post libros de Offic. p. 466 et Henrichsenius ad II de Orat. 4 (Off I, 8 et 64, Tuscul. III, 63, de Orat. l. c. et II, 293). In hoc opere hæc forma reperitur I, 45 et 46, ubi quom uniuerse de cupiditatibus dictum esset: *quarum ea ratio st*, *ut*, huic *ut* tantum ea subiunguntur, quæ ad primum genus pertinent (*necessariæ nec opera multa nec inpensa expleantur*), deinde libere pergit oratio: *Ne naturales quidem multa desiderant*, &c. Alterum locum II, 16 in nota declaraui. Postremo IV, 4 quom Cicero sic orsus esset: *qui quom uiderent*, *ita nos esse natos*, *ut et communiter ad eas uirtutes apti essemus*, &c., deberetque huic *et communiter* alterum respondere aptum ex illo *ita esse natos*, *ut*, hoc alterum, quom parenthesis interuenisset, ab hac sententia seiunctum, repetito uerbo *uiderent*, ad particulam *quom* rettulit: *easque ipsas uirtutes* (quom) *uiderent nos magnificentius adpetere et ardentius*, cett. Itaque hic locus, in quo Cicero propioris structuræ festinatione quadam oblitus in superiorem (*qui quom uiderent*) memoria non recte incurrit, in eam etiam figuram particulæ *et* pendentis (ante *communiter*) incidit, quam initio (I) commemorauimus. Quod autem *et* particulæ quodammodo respondet *que* neque tamen cum *et* coniungitur, eiusdem st formæ, quam in I de Diuin. 126 supra adnotaui (I extr.).

II. DEMONTSRATUR, *DISSIDIUM* NON ESSE LATINAM UOCEM, SEMPERQUE SCRIBENDUM *DISCIDIUM.* [1])

AD LIB. I C. 13, 44.

Traditur nunc ab omnibus receptumque et in lexica, quod Obr. Gifanius in conlectaneis ad Lucretium u. *discidium* et I. F. Gronouius ad Liuium XXV, 18, 5 docuerunt, post eos autem alii, quos enumerat Drakenborchius ad Liui illum locum, nuper etiam R. Klotzius ad Læl. 35, duo esse Latina uocabula *discidium* et *dissidium*, quorum illud a *discindendi* uerbo ductum, quod de grauiore ui externa ponatur, corporum et quasi corporum separationem significet et omnino diiunctionem, uelut hominum matrimonio coniunctorum, hoc, a *dissidendo*, animorum quendam dissensum. Huius tamen paucissuma exempla, e Ciceronis scriptis omnia sumpta, ab iis, qui adcurate disputant, proferuntur. Uerum qui ipsos locos diligenter considerauerit, is primum reperiet, prorsus eandem horum locorum rationem esse atque illorum multo plurium, in quibus probatur certum *discidi* uocabulum, ut hoc optumi et antiquissumi codices habeant, deteriores et recentiores alteram formam (*dissidium*), in quam facillume librarii litteram geminando incidebant; deinde uidebit, similitudinem aliorum locorum et eorum uerborum, quibuscum hoc coniungatur, naturam postulare, ut hic quoque *discidium* scribatur. Postremo illud etiam in mentem ueniet, *discidium* a *discindendo*, ut *excidium* ab *excindendo* ductum esse, *dissidium* abhorrere a *sessione* et *consessu* et *obsidione*, id autem, cui simile uideatur esse, *obsidium* non poni aut ab aliis optumæ ætatis scriptoribus, qui sui temporis sermonem seruent, aut a Cicerone, cuius auctoritate *dissidium* tueri conantur, sed, quom post uetustos poëtas et annalium scriptores (ut C. Lælium) dictum esset a ueterum uerborum amatore Sallustio, reductum esse, ut alia Sallustiana, a

---

1) Hæc disputatio magna ex parte *Wesenbergi* est, qui quom ante me in hanc sententiam adductus esset, quæ ad eam confirmandam conlegerat, mecum communicauit.

Tacito ad speciem grauitatis orationi ex antiquitate uerborum conciliandam. Itaque quom hæc animo conprehenderit, facile concedet, librariorum errore totum illud uocabulum ortum esse. Sed singula ordine persequamur uberius et confirmemus. Primum, quod dixi de codicum dissensu in iis locis, ubi omnium iudicio certam sedem habet *discidium*, id est, separatio, id huiusmodi st: Apud Ciceronem in Philipp. II, 45 (*desiderium tui discidi*) rectum e codice Uaticano restitutum st; ueteres editiones e uolgaribus libris habebant *dissidii*. Pro Cælio 31 uera scriptura (*odium cum crudelissumo discidio*, hoc est, ut prorsus diiungerentur et inimici essent) est in codice Parisiensi et Bernensibus; Erfurtensis, minus bonus, *dissidio* habet. Ad Atticum etiam XV, 29, 2 (*constitutum enim esse discidium*, id est, diuortium) editiones ueteres habebant *dissidium* similiterque XI, 23, 3. Atque in iis quidem fere ubique sic scriptum st, etiam pro Cluentio 190, pro Ligario 5 (cum aliquot codicibus recentioribus, ut duobus Oxoniensibus); ad Att. IV, 1, 1 (*acerbissume discidium nostrum tulisse*, id est, separationem, quom alter ab altero diuelleretur) etiam in codice Mediceo (nec antiquissumus est) praua scriptura erat; rectam margo eius codicis præbet et Ox. Q, sine dubio etiam Bosi et Lambini codices. Raro nulla adnotatur discrepantia nec fere nisi in iis libris, ubi de codicum scriptura parum constat, ut Acad. I, 43, de Orat. III, 61. Eadem ratio reperietur, si quis apud Tacitum scripturam et uestigia codicum Florentinorum (alterius sex librorum, alterius ceterorum) et plerumque etiam aliorum cum codice Budensi et ueteribus editionibus conparauerit in his locis: Ann. II, 86, XII, 2 et 40, XIV, 1 et 60. Apud Nonium etiam (p. 6 Merc.) in Lucreti uersu (II, 119) editiones ante Mercerium *dissidiis* habebant. *Discidium* Lucretius sæpissume dicit de dissolutione atomorum coniunctarum. Deinde numquam hoc uocabulum, quod putatur esse *dissidium*, in talibus locis positum reperitur, ubi de sententiis rebusue discrepantibus *dissidere* ponitur; ut sæpe apud Ciceronem philosophi inter se aut ab aliquo dissidere dicuntur, uoluntas a scripto, scriptum a sententia, temeritas a sapientia; nemo umquam Stoicorum et Peripateticorum *dissidia* rerumue non concordantium nominata legit; (*discidium factum*, id est, discessio, dicitur Acad. I, 43). Ibi locum habet hæc uox, quam ceteri *dissidium*, nos

discidium scribimus, ubi de amicitiarum et uoluntatum, quæ homines coniungunt, distractione agitur. Itaque nuper Klotzius in duobus ex iis locis, qui proferri solebant, Læl. 35 et 78, quod animaduertebat, non de certarum rerum dissensione Ciceronem loqui (quam dissidium appellari putabat), sed de dissoluto usu ac familiaritate, cessit codicibus optumis, ut ederetur *discidia*. Idemque Klotzius recte in oratione pro Sulla 60 restituit: *hoc discidio ac dissensione facta*, ubi inde ab Ernestio editum erat *dissidio*. (*Facta* adcommodatum st ad *discidio*; nam discidium, id est, discessio *fit*; Acad. I, 43: *qua de caussa discidium factum sit*; dissensio *oritur*; itaque uel propter hanc caussam in Læl. 78 adparebat scribendum esse: *ne qua amicorum discidia fiant*.) Uerum eadem ratio non minus aperte ad relicuos locos pertinet, in quibus is *dissidium* retinet, ut dissensio intellegatur, et in quibus ab aliis retentum st aut receptum. Nam in iis omnibus alia requiritur grauioris uocabuli uis, quod aut inter singulos usus et familiaris conuictus interitum aut plurium in partis et factiones discessionem aut populorum sublato commercio et iuris mutui communione diremptionem significet. Plerumque enim cum odi nomine illa uox ita coniungitur, ut etiam ei superadddatur, quod in hanc separationem et diremptionem odium animorum erumpit. Itaque qui pro Cælio 31 recte probarunt et ediderunt: *odium cum crudelissumo discidio*, iidem sane (1) eo loco, unde hæc disputatio orta st (de Finn. I, 44) probare debuerunt, quod et boni codices (Erl.) et deteriores (nostri omnes) habent: *odia, discidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur*, multoque magis (2) in oratione pro Balbo 30, quod Orellius edidit: *gentem dissidentem a populo Romano odio quodam atque discidio.* Atque ita scribitur in codice Par., Erf., Bernensibus (uid. Orelli præf. edit. oratt. select. Turici 1836 p. XIV), id est, in omnibus, qui fidem merentur; *dissidio*, si esset aliquid, incredibilem haberet tautologiam (*dissidentem — dissidio*). Uerum his locis constitutis, dubium non est, quin (3) in Læl. 23 ex optumis codicibus (inter alios Gud., Uindob. 2, Bern.) scribi debeat: *odiis atque discidiis*;[1]) cum illo autem huius de finibus operis loco ipsa earundem uocam series coniunget (4) I N. D. 42: *odia præterea, discidia, discor-*

1) Ipse quom Lælium edebam, nondum hæc tenebam.

duas; et confirmant codices optumi (*A*, B, C apud Moserum, tum D, I, Oxx. EO). In oratione II de leg. agrar. 14 (5) Klotzius recte restituit, quod et codex Erf. et alii habent et inde a Grutero edebatur: *Non enim natura neque discidio neque odio penitus insito bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu.* Non natura diremptos et dissociatos magistratus Cicero dicit. Orellius e ueteribus editionibus *dissidio* posuerat. (6) Pro Ligario 19 *hostili odio* contrarium st *ciuile discidium*, id est, ciuium separatio et in partis diiunctio; scripturam præstant codices Coloniensis et Erfurtensis, omnium optumi, Ox. ψ, tum "omnes ueteres libri" Lbini. De haruspicum responsis 45 (7) editur nunc: *post dissidium optimatum*, nec discrepantia ulla ab Orellio notatur; sed *discidium* (in partis discessum) tuentur codex Erfurtensis, Oxx. tres, editio Naugeri, id est, auctoritates omnes. Postremo (8) ad Attic. I, 17, 7 codex Mediceus eodem errore, quo IV, 1, 1, scriptum habet *dissensione ac dissidio uestro*; sed *discidio* (ex dissensione orto) hic quoque eius codicis corrector scripsit, ediderantque e suis codicibus Lbinus et Bosius. Extra Ciceronem tris solos noui locos, in quibus defensores habuerit *dissidium*, postquam quidem disputari de hac re coeptum sit; duos Properti, alterum I, 11, 28: *Multis ista dabant littora dissidium*, ubi recte codex præstantissumus Neapolitanus *discidium* (id est: multos illa separabant amantis et quasi diuortium faciebant), alterum II (III Lachm.) 21, 32, ubi recte Lachmannus e codice Neapolitano et aliis edidit: *discidium uobis proxumus annus erit*, hoc est, uostram coniunctionem tollet; *dissensio* ridiculam habet sententiam. Tertius Plauti st in Mil. Glor. III, 1, 59: *neque per uinum umquam ex me oritur dissidium in conuiuio*, ubi quod recte Aldus et postea Lambinus ediderat, Pareus in utroque codice Palatino esse testatur, *discidium*; Lindemannus ne conmemorat quidem. Significatur, numquam perturbari nec diuelli communionem hilaritatis.

Satis confirmatum esse opinor, nullum esse Latinum uocabulum *dissidium*, id autem, quod est, *discidium*, ita late patere, ut non solum ad eorum separationem, qui in diuersa loca distrahantur, pertineat, sed ad omnis, quorum coniunctio, etiam animorum uinclo astricta, prorsus tollatur et in inimicitias conuertatur.

III. DE *NEC* PRO *NE* — *QUIDEM* POSITO ET DE *NEC* — *QUIDEM*.[1])

AD LIB. II C. 8, 25.

Particulas *ne* — *quidem* præter eum usum, qui peruagatissimus est, hunc etiam habere aut notum st aut esse debebat, ut, quemadmodum Græcum οὐδέ, ibi ponantur, ubi sine ullo orationis descensu aut gradatione negatiue aliquid adiungatur superioribus simile. Nam hoc quoque, quod nouom adcedit, recte insignitur adiecto *quidem*. Itaque respondent nostris particulis *ikke heller*, Germanorum *auch nicht*. Atque hanc uim habent quom in initio periodi, quom ad aliam rem transitur, uelut apud Cæsarem de B. C. II, 33, de B. Gall. V, 44, tum in conparando (uelut III N. D. 68: *Huic ut scelus, sic ne ratio quidem defuit*) et in ratiocinando (ut Parad. III, 22: *Etenim si bene facta recte facta sunt, et nihil recto rectius, certe ne bono quidem melius quicquam inueniri potest*, Tusc. I, 14 et 53 et 54, N. D. III, 23). Exempla quædam conlegit Dietrichius in libello quæstionum grammaticarum et critt. (Lips. 1835) p. 73, in eo errans, quod in ipsis his particulis conclusionis significationem inesse putat (*also auch nicht*), quæ in orationis forma st, in particulis non magis quam in *etiam*, si adfirmatiue dicas: *si hoc, etiam illud*. Itaque ubi conclusio ipsa per se adiungitur, ad eam significandam aut *ita* additur, ut Tusc. I, 12 et II de Diuin. 21 et I N. D. 110, aut *igitur*, ut pro Mil. 48, de N. D. III, 43 et 44, de Fin. II, 88 et IV, 67. Quinctilianea exempla Bonnellus conlegit.

Pro particulis *ne* — *quidem* et hoc et altero illo uolgari significatu etiam *nec* dici traditur. Et de inferioris ætatis scriptoribus, qui post Augustum fuerunt, res non dubia st, qui *nec* sic nullo discrimine et initio sententiæ et in media ponunt. Quinctiliani locos Bonnellus conlegit u. *neque* ζ et u. *nec* η. Tacitus sic loquitur Ann. II, 82 (*neque insignibus*), III, 17 (*nec potuisse*), German. 6 (*sed nec uariare*), Suetonius Octau. 86 (*sed nec Tiberio*) et alibi,

1) Ad hanc quoque disputationem Wesenbergius, quom in eandem sententiam sua sponte incidisset, partem materiæ contulit.

Iuuenalis II, 152 (*nec pueri*); Flori et Iustini locos aliquot congessit Dukerus ad Flor. II, 8, 12. De Cicerone eiusque æqualibus, ubi a *nec* initio tantum ad continuandas sententias posito discesserimus, ualde dubitabimus uel potius negabimus, si paucorum illorum, quæ conquiri possunt, tetimoniorum pondus examinauerimus.[1]) Ac primum remouendi sunt loci quidam, quibus Kritzius ad Sallusti Iugurth. 98, 4 usus est, ubi hæc uerba: *ipse paullatim dispersos milites, neque minus hostibus conturbatis, in unum contrahit*, sic interpretatur: *non minus etiam hostibus conturbatis.* Debuerat Latine: *ne hostibus quidem minus conturbatis*; sensisset enim, illo significatu scribendum saltem necessario fuisse: *neque hostibus minus.* Itaque Sallustius hoc loco, quom huiusmodi sententiam: *neque minus hostes conturbati erant*, animo conceptam in ablatiuos absolutos conuerteret, neglegenter ablatiuos absolutos, qui interponi sine copula debebant, cum participio coniunxit, hac sententia: quom milites dispersi essent nec minus hostes conturbati. Prorsus similiter Liuius XXV, 35, tantum inuerso participi et ablatiuorum ordine: *Inter exercitus ducesque gratulatio ingens facta, inperatore tanto cum omni exercitu deleto et alteram pro haud dubia parem uictoriam expectantes.* Eandem offensionem hæc coniunctio habet apud Tacitum Hist. I, 45: *Uinciri iussum et maiores poenas daturum adfirmans præsenti exitio subtraxit.* Expectabatur aut: *iubens et adfirmans* aut: *iussum, — adfirmans, subtraxit,* sine *et.* Ad hunc igitur locum Kritzius alios profert, ubi *nec* eodem modo pro *non etiam* dictum putat; primum Sallusti ipsius in Iug. 51, 5: *Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat,* nihil curans, quod adiectum st *quidem*, codicesque plures et meliores recte (ut paullo post dicam) scriptum habent: *ne Iugurtha quidem*; tum Corneli Nepotis in Dion. c. 2, ubi peruagatissumo modo noua sententia adnectitur particula *neque* (*et non minus*), interposito etiam ad sententiæ progressionem et conuersionem insigniendam *uero*, ut *non* dici omnino non potuerit; nisi forte illa significatio erit etiam in his: *nec uero ob duas modo caussas* (Fin. IV, 11) aut in his: *nec uero ita dici potest* (Tusc. III, 41). In Ciceronis etiam I de Off. 40 (quamquam is locus Ciceronis non est, sed nihil hoc ad rem) *nec minus illum*

1) Iam Zumptio ad Uerrinas p. 828 "*nec* hac significatione nondum uidetur esse Ciceronis, certe in orationibus."

manifesto st: *et non minus illum.* Restat ex iis, quæ Kritzius protulit, testimoniis (nam de Taciti et ceterorum inferiorum usu dictum st) duo Tusculanarum Ciceronis loci, prior I, 65: *Quid est inuentio? Profecto id, quo nec in deo quicquam maius intellegi potest.* Uerum ibi codices omnium præstantissumi, regius Par. et Gud. 1, cum aliis habent *ne in deo*, ut apertum sit, hic, ut alibi aliquotiens (uid., quæ adnotaui ad lib. I, 89) excidisse *quidem*, (at quam facile ante *quicquam*!) quod in codice perbono Coloniensi et aliis quibusdam scribitur. Nec aliter iudicandum st de altero loco, I, 71, ubi editur: *nec interire igitur*, iidem autem codices optumi habent: *ne interire igitur*, Ciceronis in conclusione adnectenda usus constantissumus, quem paullo ante exposui, postulat: *ne interire quidem igitur.* Atque hi duo loci, quid in uno et altero præterea factum sit, aperiunt, quamquam plerique, qui in quæstionem ueniunt, alia manifesta menda habent. Percurram, quos conquirere potui, omnis.

I. Recta interpretatione remouetur, quod a Forcellino et Schellero proferri uideo ex orat. III de leg. agr. § 4: *Caput est legis XL, de quo ego consulto, Quirites, neque apud uos ante feci mentionem &c.* Prorsus inepte intellegetur *ne — quidem*, quasi apud Quirites potius quam apud nescio quos alios conmemorandum fuerit. Sed huic *neque apud uos ante* respondent, quæ paullo post secuntur: *Neque uero nunc* (de *neque — neque uero* uid. Opusc. mea Acad. p. 406). Est tamen minus diligens negatiua partitio; nam *consulto*, quod præponitur, tantum ad prius membrum pertinet, et quom priore loco neget Cicero se rem conmemorasse, altero non, ut expectatur, se disputaturum de ea negat, sed tantum, non ideo disputaturum, quod rei publicæ statum conmotum uelit. Itaque incidit hic locus aliqua ex parte in id genus, quod primo excursu tractaui, non quia non adsit utrumque *neque*, sed quia non satis diligenter inter se respondet.

II. Cic. ad Fam. I, 8, 3: *ea sublata tota, sed nec mihi magis quam omnibus.* Scriptura manifesto corrupta st; nam nec omitti uerbum substantiuom potuit, neque *sed* aptum st (quoniam hoc non eleuandi, sed confirmandi et amplificandi caussa additur), et multo minus *ne — quidem*, quasi Cicero se saltem excipiendum et omnibus præferendum fuisse significet. Scripsit Cicero, quemad-

ne — *quidem*, ut ab eo apodosis incipiat; sed quid hic agat *nc* — *quidem*, nemo intellegere potest, multoque minus, cur ne Laterensis quidem nomen rei recipere noluerit, quod Pilius de alia re eum postularet. Debebat saltem dici *postularat*, etsi res nihilo melior fieret. Nimirum *quod* est *Q.*, totaque periodus sic cohæret: *Seruilius postquam* — *nobis traditus erat* — *neque Laterensis* — *recipere uoluit*, *Q. Pilius* — *eum postulauit.* Ereptum Seruilium Laterensis decreto ex una quæstione Pilius ad alteram rapuit. Temporibus uerborum particulæ *postquam* subiectorum uariandis Cælius apte superioris*)* status communem descriptionem (*turbarat* — *reliquerat* — *traditus erat*) et unius rei proxume prægressæ notationem distinguit, et in hac legitumo perfecto utitur (*postquam non* — *uoluit*).

X. Apud Uarronem de R. R. I, 45 nunc editur: *Uenenum enim gelum radicibus tenellis sub terra et supra uirgultis*, *quæ nec eodem tempore æque crescunt*, ubi *nec* debet esse: *auch nicht*, quamquam ad *crescunt*, non ad *eodem tempore* tum pertinet. Sed neque ueteres editiones, in quibus praue scribitur *uirgulta*, neque Crescentius, apud quem recte *uirgultis*, habent *quæ*. Eo igitur sublato, *nec* hanc sententiam superiori adiungit.

XI. Apud Sallustium Iug. 57, ubi legitur: *Sed ne illos quidem*, pauci et nullius momenti codices *quidem* omittunt uolgari mendo, alii *nec* — *quidem* habent, non minus uolgari; Cortius e duobus infimis edidit: *Sed nec illos.*

XII. Liui in toto opere unus huiusmodi locus est, XXXI, 22: *non modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant*; qui quam fidem mereretur, si non per se ex eo, quod unus est, adpareret, ostenderent codices, qui *ne* habent pro *nec*, ut scribendum sit: *ne extra fretum Euripi quidem committere &c* [1])

Puto, satis esse declaratum, quam non probabile sit, iam Ci-

1) Beieri errorem, in his uerbis (de Off. I, 160): *Hæc igitur non suscipiet rei publicæ caussa, nec res publica pro se suscipi uolet*, sine ulla minuma caussa *nec* pro *ne* — *quidem* accipientis, satis est hic in margine commemorasse; Gzi stuporem *neque* pro *ne* — *quidem* positum putantis de Fin. I, 23 (*neque eum Torquatum*) et II, 13 (*non dicitur lætitia nec gaudium in corpore*) et II, 71 (*Nam nec uir bonus* &c.), ne hic quidem adtingerem, nisi ab aliis eum huius rei auctorem citari uiderem.

ceronis ætate particulam *nec* a coniungendo et negando etiam ad intendendam sine coniunctione negationem traductam esse, quod ne Augusti quidem ætate in prosa oratione factum uidetur, in Liuio rem æstumamus. Horatium poëtam sic locutum mihi uideri in Sat. II, 3, 262, significaui in adnotatione ad I, 39 (nec sum). Uirgilium in Ecl. III, 102 ita locutum non esse, ineptissuma sententia, (quid enim ibi agit *ne amor quidem?*) certissumum st, et quid poëta scripsisset, pridem a Stephano et Heinsio intellectum.

Non longe ab hac quæstione separata, ac potius cum ea aliqua ex parte coniuncta st altera, quam ad II, 82 breuiter tetigi, de particulis *nec — quidem.* Hanc enim coniunctionem quom superiores philologi fere inprobassent, nec Latine in negatione continuanda et intendenda poni iudicassent, ut Muretus (Opp. III p. 262), Lambinus, I. F. Gronouius, Bentleius (ad Hor. Sat. II, 3, 262), Ernestius, Facciolatus, quosque alios nominant Drakenborchius ad Liuium I, 10, 3, Heusinger Emendationum p. 191, lexici Forcelliniani editores Germani u. *nec*, nuper multi eam defenderunt, docereque conati sunt, proprie eam et legitume certis locis poni, Uossius ad Uirgili Georg. I, 390, Goerenzius ad Acad. II, 82, Gernhardus ad Cat. Mai. 27, Heinrichius ad Cic. Oratt. Part. p. 89, Beierus ad eadem fragm. p. 311, Ramshornius in grammatica Lat. p. 885 ed. 2, Kritzius ad Sallusti Iug. 51, quosque hi alios appellant, ut merito Orellius ad Cic. Philipp. III, 3 grammaticos cum particulis *nec — quidem* in gratiam redisse scribat. Sed ualde uereor, ne parum caute id fecerint, idemque his acciderit, quod iis, qui tradiderunt, quomodo differrent *discidium* et *dissidium*, *ad placandos deos* et *ad placandum deos*, *quom — tum* et *tum — tum* (in coniungendis rebus extra temporis mutati significationem) multaque similia. Quom enim semel edictum st, hoc et illud differre, plerique neque in summa scribendi industria spatium habent inquirendi, sitne utrumque certum et quo genere quaque constantia testimoniorum confirmetur, (et quotus quisque ea æstumare didicit?) neque committere audent, ut proprietatem subtiliter scilicet expositam ignorare aut non intellegere uideantur, potiusque, si quod mendum in recentissuma aliqua chartula occurrit, id arripiunt et aut nominum auctoritate aut ipsi aliqua excogitata interpretatione exornant.

Primum igitur dicendum st, si quis esset concursus eiusmodi copulatarum particularum *nec* et *quidem*, ut illam negationis ad

nouam aut inexpectatam rem perferendæ aut insigniendæ significationem, quæ si in *ne — quidem*, non adtingerent et pro *et non — quidem* ponerentur, eum hoc loco excipiendum fore. Sed eiusmodi concursus esse in recta orationis forma rarissume potest. Nam quom conceditur aliquid negatiue (*non excitas tu quidem, sed tamen* &c.), si copulatiua particula præponetur, ea non pertinebit ad concessionem, sed, illa interiecta, ad eam, quæ sequetur, adfirmationem neque cum particula *non* in unum contrahetur. Itaque huiusmodi oratio non efficitur: *Hæc uides nec excitas tu quidem, sed tamen excusas.* Hæc autem orationis forma: *Et Iurgurtha quidem* talem habet unam notionem insigniendi et adiungendi uim, ut ad eam non perueniat subsequens negatio (*Et Iugurtha quidem non est conturbatus*). Itaque ubi *nec* et *quidem* alio atque eo, de quo dicimus, modo concurrant, duo omnino excipiendi mihi sunt loci, quos norim, et si qui forte eorum similes reperti fuerint. Nam Quinctilianus IX, 3, 55 quom Græcæ orationis formam eam, qua, sublata adfirmationis et negationis mistione, substituitur plane adfirmatio omnium aut summæ rei (*οὐχ ὁ μέν, ὁ δὲ οὐκ, ἀλλὰ πάντες*), in Demosthenis loco notissumo (pro cor. p. 288 Reisk.) redderet, sic scripsit: *Non enim dixi quidem, sed non scripsi, nec scripsi quidem, sed non obii legationem, nec obii quidem, sed non persuasi Thebanis* (*οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ κ. τ. λ.*), ubi adparet et *non* et *nec* non ad *dixi quidem* et *scripsi quidem*, sed ad totas has conplexiones uerborum: *dixi quidem sed non scripsi* et *scripsi quidem, sed non obii legationem* pertinere, quæ ut falsæ tolluntur.[1]) Alter est locus Ciceronis in ep. ad Fam. VI, 6, 2, ubi quom sic scribere deberet: *animum tuum confirmandum puto, e t q u i d e m i i s u e r b i s, quibus te consoler n o n u t adflictum — s e d u t eum* &c., minus diligenter negationem transtulit scripsitque: *nec iis quidem uerbis;* et tamen sic quoque usitatius dixisset: *et quidem non iis*

1) Aliter Græcam formam reddere conatur scriptor ad Herenn. IV, 34: *Non sensi hoc et non statim suasi, neque suasi et non ipse statim facere coepi* &c. (*Οὐκ ᾐσθόμην μὲν, οὐκ εἶπον δέ, οὐδὲ εἶπον μὲν, πράττειν δὲ οὐκ ἠρξάμην*), item ipse Cicero de Diuin. II, 102; nam quod is dicit: *Non sunt di nec significant futura*, Græcis erit: *οὐκ εἰσι μὲν θεοί, οὐ σημαίνουσι δὲ τὰ ἐσόμενα.*

uerbis.[1]) Hæc igitur seiungamus et ad id, quod nunc agitur, reuertamur.[2])

Nec — *quidem* ferme in deterioribus et recentioribus libris reperitur, raro, ut apud Quinctilianum X, 1, 33, et X, 7, 31 in antiquis et bonis; etsi Quinctiliani antiqui codices neglegentissime scripti sunt et corruptissumi, tantum interpolatione uacui. Apud Ciceronem præter Cat. Mai. 27 (*Nec nunc quidem*) uix ullus est locus, ubi primarii codices, quales aut palimpsesti sunt aut regius Tusculanarum aut Uaticanus Philippicarum aliique similes, id tueantur, nisi forte ex subsequenti uoce littera c adhæsit, quod N. D. III, 23 in melioribus quoque codicibus accidit; tantum Philip. III, 3 duplex *nec* præcedens genuit *nec* — *quidem* etiam in Uaticano codice.[3]) In deterioribus libris hoc adeo non rarum st, ut, si editores diligentius scripturam adnotassent, defensores studiosius anquisiuissent, aut pluribus locis id sibi defendendum esse intellecturi fuerint aut confitendum, librarios quosdam recentioris ætatis hanc formam de suo in ueterum scripta intulisse. Uelut in hoc opere de Finibus III, 3 nunc adparet, quod Gruterus, Dauisius, Gruterus non adnotant, deteriorem codicum familiam habere: *dicit Epicurus nec argumentandum quidem esse de uoluptate;* in Erlangensi et melioribus est *ne* — *quidem*. In Tusculanis II, 31 codex Rehdigeranus et Gud. 2, uterque infimus, habet *nec* — *quidem*, III, 21 Oxoniensis

---

1) Utrumque locum adhibuit etiam Wunderlichius ad Uirg. Georg. I, 126, sed non plane recte tractauit et cum duobus aliis diuersissumis coniunxit.

2) Nihil ad hanc quæstionem pertinere, si in sententia a *nec* incipienti postea una aliqua uox separatim addito *quidem*, id est *saltem*, notetur, minus peritorum caussa dico.

3) In Catonis loco dubitaui sæpius, an et *ne* — *quidem* et *nec* — *quidem* parum recte diceretur. Nam, utrumcunque ponitur, uidetur uox *nunc* ita notari, quasi hoc tempus alii contrarium sit, quod ante Cato commemorarit; uerum is transit ad nonam senectutis reprehensionem tollendam, ut sic potius dicendum uideatur fuisse: *Ne uiris quidem* &c. Sin autem intellegemus, ut in hac scriptura debemus: "*Ne nunc quidem*, quom ad ultumam et infirmissumam partem senectutis progressus sum," nimis abrupte hoc inferri uidetur nec plane perspicue. (Ad ea, quæ secuntur, referri *ne* — *quidem* sua natura non potest, hac sententia: Ut adulescens tauri aut elephanti uiris non desiderabam, ita ne nunc quidem adulescentis desidero.) Itaque blandiebatur aliorum coniectura: *Nec nunc equidem*. Sed neque hæc nouæ reprehensionis refutatio particula *nec* superiori orationi tamquam proxume inde apta et eam explens subnecti potest, et *nunc* sic quoque non multo commodius diceretur.

unus et Rehdigeranus, IV, 84 Gudianus II. Apud Uirgilium ter (Georg. I, 126 et 390, III, 561) multi codices habent *nec — quidem* secutique eos fere editores ante Heynium erant; sed *ne* primo loco habent codices "e uetustis multi, etiam Romanus," altero et Romanus et Mediceus, tertio Mediceus et alii.[1]) Defensores autem ex illa locorum copia non illos eligunt locos, ubi aut paullo plures aut, si forte, meliores aut saltem probabiles libri *nec — quidem* habere uideantur, ut eos sub unum genus communitate quadam cadere ostendant, sed, quod in hoc genere peruersissumum st, constituto, ut sibi uidentur, quid *nec — quidem* significare debeat, ad eam regulam, quos placet et possunt, locos adcommodant, ceteros relinquont. Uelut Gernhardus, quem plerique posteriores secuntur, in Cat. 27, ubi *nec — quidem* tantam, quantam nusquam alias, auctoritatem codicum habet, id non probat, et iure non probat, in Catil. III, 24 probat, ubi *nec* et a bonis codicibus omnibus, etiam perantiquis illis, quos Orellius contulit, repudiatur et Prisciani triplici testimonio (p. 1003 et 1004 et 1028) atque Alcuini (p. 2124) conuincitur.[2]) Kritzius autem in Sallusti Iug. 31 et 57 *nec — quidem* contemnit, in c. 51 contra meliores et pluris codices (ut apud Cortium et Gerlachium intellegi potest) probat.

Deinde in exponenda propria particularum *nec — quidem* significatione defensores in non parua sententiarum uarietate reperiuntur, ipsæ autem sententiæ magnam partem ambiguæ et perobscuræ, uix ut adpareant, et multis erroribus inplicatæ sunt. Ac simplicissumo illi agere uidentur, qui *nec — quidem* dicunt esse et *ne — quidem*, ut Oudendorpius ad Apulei Metamorph. p. 258, Vossius et Iahnius ad Uirgili Georg. I, 126 et 390, Ramshornius' Orellius ad Fin. II, 82 aliique, qui ibi tantum *nec — quidem* ferre uidentur, ubi *nec* in uerbis copulandis poni possit. Itaque hi ex-

---

1) Apud Suetonium codices pauciores pluresne *nec — quidem* habent Cæs. 24, Aug. 10, 16, Tiber. 10, 15, 21, Cal. 11, &c.

2) Rectissume ibi, posita re ipsa, Cicero addit, quid adiunctum fuerit, ostendens, numquam a ciuili uictoria calamitatem separari posse: *ne dici quidem opus est, quanta deminutione ciuium et quanta calamitate rei publicæ*, prorsus ut ante: *Cn. Octauius consul armis ex urbe conlegam suum expulit;* quid adiunctum fuit? *omnis hic locus* &c. Sed hic dicit tamen breuiter Cicero, quid acciderit, in Sulla ne dici quidem opus esse putat. Si *nec — quidem* esset ac *ne — quidem*, nihil tamen prauius esset illa copula.

uerbis.[1]) Hæc igitur seiungamus et ad id, quod nunc agitur, conuertamur.[2])

Nec — *quidem* ferme in deterioribus et recentioribus libris reperitur, raro, ut apud Quinctilianum X, 1, 33, et X, 7, 32 in antiquis et bonis; etsi Quinctiliani antiqui codices neglegentissume scripti sunt et corruptissumi, tantum interpolatione uacui. Apud Ciceronem præter Cat. Mai. 27 (*Nec nunc quidem*) uix ullus est locus, ubi primarii codices, quales aut palimpsesti sunt aut regius Tusculanarum aut Uaticanus Philippicarum aliique similes, id tueantur, nisi forte ex subsequenti uoce littera c adhæsit, quod N. D. III, 23 in melioribus quoque codicibus accidit; tantum Philip. III, 8 duplex *nec* præcedens genuit *nec* — *quidem* etiam in Uaticano codice.[3]) In deterioribus libris hoc adeo non rarum est, ut, si editores diligentius scripturam adnotassent, defensores studiosius anquisiuissent, aut pluribus locis id sibi defendendum esse intellecturi fuerint aut confitendum, librarios quosdam recentioris ætatis hanc formam de suo in ueterum scripta intulisse. Uelut in hoc opere de Finibus III, 3 nunc adparet, quod Gruterus, Dauisius, Gruterus non adnotant, deteriorem codicum familiam habere: *dicit Epicurus nec argumentandum quidem esse de uoluptate;* in Erlangensi et melioribus est *ne* — *quidem*. In Tusculanis II, 31 codex Rehdigeranus et Gud. 2, uterque infimus, habet *nec* — *quidem*, III, 21 Oxoniensis

---

1) Utrumque locum adhibuit etiam Wunderlichius ad Uirg. Georg. I, 126, sed non plane recte tractauit et cum duobus aliis diuersissumis coniunxit.

2) Nihil ad hanc quæstionem pertinere, si in sententia a *nec* incipienti postea una aliqua uox separatim addito *quidem*, id est *saltem*, notetur, minus peritorum caussa dico.

3) In Catonis loco dubitaui sæpius, an et *ne* — *quidem* et *nec* — *quidem* parum recte diceretur. Nam, utrumcunque ponitur, uidetur uox *nunc* ita notari, quasi hoc tempus alii contrarium sit, quod ante Cato commemorarit; uerum is transit ad nouam senectutis reprehensionem tollendam, ut sic potius dicendum uideatur fuisse: *Ne uiris quidem* &c. Sin autem intellegemus, ut in hac scriptura debemus: "*Ne nunc quidem*, quom ad ultumam et infirmissumam partem senectutis progressus sum," nimis abrupte hoc inferri uidetur nec plane perspicue. (Ad ea, quæ secuntur, referri *ne* — *quidem* sua natura non potest, hac sententia: Ut adulescens tauri aut elephanti uiris non desiderabam, ita ne nunc quidem adulescentis desidero.) Itaque blandiebatur aliorum coniectura: *Nec nunc equidem*. Sed neque hæc noua reprehensionis refutatio particula *nec* superiori orationi tamquam proxume inde apta et eam explens subnecti potest, et *nunc* sic quoque non multo commodius diceretur.

significatur, ut prorsus redundet *etiam*. Sed alii, ut Gernhardus et Kritzius, utramque particulam, et *nec* et *quidem*, separatim intellegi uolunt, ipsi autem *nec* eandem uim tribuunt, quam habet *ne — quidem*, ut sit *auch nicht; quidem* dicunt (ipsius Kritzi uerba pono), "ualere ad unum uocabulum insigniore aliqua ui ecferendum." Itaque hi etiam extra copulationem orationis *nec — quidem* defendunt, ut Kritzius apud Sallustium Iug. 51 edidit: *Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat.* Primum quod de *nec* dicunt, ostendi paullo ante, id neque a Cicerone neque a Sallustio, quos illi *nec — quidem* dixisse putant, ita positum esse. Deinde huic *nec* ita superaddunt *quidem*, ut nulla ecficiatur significatio, quae non in ipso *nec* insit apud eos scriptores, qui id ita ponunt; nisi forte Tacitus, ut hoc utar, quom dixit (Germ. 6): *sed nec uariare*, non satis significauit, uocem *uariare* "cum insigniore aliqua ui ecferendam" esse. Itaque mire interpretando ludunt, ut ex hoc *nec — quidem* aliquid extundant singulare; ut in illo Sallusti loco (satis est enim, in uno exemplo rem declarari), quom de Metelli studio et opera Sallustius dixisset, rectissume de aduersario addidit: *Sed ne Iugurtha quidem*, hoc est: *Aber auch Iugurtha — nicht;* quod Kritzius interponit: *für sein Theil*, prorsus abundat, quamquam nostri sermonis more interdum in uertendo talia addimus. Sed est alia maior totius illius interpretationis peruersitas. Quemadmodum enim quom *Iugurtha quidem* Latine dicitur, sic Iugurtha ab aliis separatur, ut aut de eo saltem confirmetur aut de aliis contrarii aliquid expectetur, sic, si Latinum esset illud *nec Iugurtha quidem* et *quidem* a *nec* seiunctum, hanc haberemus sententiam: *Und auch Iugurtha wenigstens*, quae longissume a narratione Sallusti abhorret, nec minus eadem interpretatio a ceteris locis, ubi *nec — quidem* defendunt. (Gzius quidem ad Acad. II, 82, ut solet, facillume molestum illud *quidem* expedit; dicit esse *sane*.) Sed multis nec obscuris indiciis intellegi potest, hanc particularum *nec — quidem* defensionem apud multos inde ortam esse, quod prorsus ignorarent, quod initio huius disputationis posui, in particulis *ne — quidem* esse etiam sine ulla gradatione adiungendi uim. Propter hanc caussam Heinrichius (ad partis oratt. Tullian. p. 80) apud Ulpianum in Digest. III, 1, 1, ubi scribitur: *siquti ne is quidem* (wie auch nicht derjenige), quod hoc putabat esse: *wie nicht einmal derjenige*, scribi iussit: *sicuti nec*

is quidem; propter hanc apud Ciceronem de Diuin. I, 112 quum esset: *Ne Pherecydes quidem ille*, Rathius scribendum putauit, Moserus ex uno pessumo codice scripsit: *Nec Pherecydes quidem;* Præferemus igitur, opinor, ut superiores fecerant, antiqui testimoni in longe pluribus locis constantiam cum ratione coniunctam paucis bonorum librorum, multis recentiorum mendis, atque ad hanc sententiam confirmandam illo postremo utemur argumento, quod librarii ex *ne — quidem* persæpe fecerunt *nec — quidem* unius litteræ additione, id autem, quod paullo longius distat, *neque — quidem*, rarissume ac pæne nusquam scripserunt; et tamen, ut pro *ne — quidem* posteriores et *nec* et *neque* dixerunt, sic etiam *neque — quidem* interdum dici consentaneum erat, si alterum diceretur.[1])

Satis uerborum de una litterula; sed potius plura dicenda putaui, quam committendum, ut, si breuiter sententiam significassem, obiceretur tamquam ignoranti longa series nominum et, si forte, inanis aliqua distinctio ex illo genere, quas hic tractaui.

IV. DE *PRIMIS NATURÆ* ET DE CARNEADIA DIUISIONE SENTENTIARUM DE SUMMO BONO.

AD LIB. II C. 11 ET LIB. V C. 6 ET ALIOS LOCOS.

Prima naturæ et hoc ipso nomine et aliis paullum hinc deflectentibus Cicero in hoc opere persæpe conmemorat, et, quasi res aperta sit et eadem ubique atque sui similis, uim nominis et rei naturam uno loco plane et distincte explicare omittit. Diligenter tamen adtendenti non solum obscura quædam et difficilia occurrent, sed ipse etiam Cicero uidebitur, dum alios incaute sequitur, nonnulla suo ingenio addit, parum constanter hanc notionem conprehendisse et parum perite aliquot locis ea usus esse. Quod nisi ex-

---

1) Cic. de Diu. I, 112: *Neque Pherecydes quidem* apud Orellium errore scriptum st pro *Ne Ph. qu.*

plicetur, neque intellegi recte illi loci neque iudicari possunt. Et historiæ quidem philosophiæ scriptores hanc rem fere prætermiserunt aut leuiter tractarunt, quod in Græcorum scriptis multo rarius adtingitur et in ipsis eorum, qui disciplinas condiderunt, disputationibus partim omnino non uersata esse partim minoris momenti fuisse uidetur quam postea apud eos, quos Cicero secutus est. Ex Ciceronis interpretibus unus Beierus ad Off. III § 13 uarias appellationes, quibus Cicero utitur, quasi per saturam conlegit, nulla adhibita distinctione, alia autem in excursu septumo ad librum primum de Off. ita tractauit, ut ne ibi quidem difficultatem, quæ in illis libris non fere adparet, adtingeret, in quibusdam de ueterum philosophorum doctrinæ forma minus recte disputaret, Ciceronem sequens. [1]) Oritur autem difficultas primum ex eo, quod notionem a Stoicis, apud quos nata st, parum definitam primum Carneades pæne ludens perturbauit, deinde Antiochus, a quo Cicero pendet, ut alia Stoica, ad Academicam et Peripateticam disciplinam a se renouatam transtulit, augeturque, quod Cicero, in una re uno et proprio nomine non contentus, pæne plus quam oratoria copia et uarietate usus est, rursus autem ea, quæ uel Antiochus distinxerat, et notione et nominum ambigua communitate confudit.

Τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν Aristoteles nusquam nominat nec, qui Academiæ ueteris doctoribus hunc loquendi modum tribuat, est præter Ciceronem, qui Antiochum sequens non minus Aristoteli quam Polemoni eiusmodi definitiones summi boni subicit, ut iis dicat finem uisum esse *honeste uiuere, fruentem iis rebus, quas primas homini natura conciliet* (Acad. II, 131) aut, *uirtute adhibita, frui primis a natura datis* (Fin. II, 34; cfr. IV, 15, ubi *primorum* nomen non additur) aut *adipisci, quæ essent prima natura quæque ipsa per se expetenda, aut omnia aut maxuma* (Acad. I, 22), et in huius operis libro quarto et quinto semper et huius rei notionem et nominis usum ad illos auctores refert. Nec quamuis Cicero V, 55

1) Goerenzius in præfat. p. VIII queritur, ob molem libri "rescindendos" sibi fuisse quattuor excursus, quibus et alia ad res a Cicerone expositas pertinentia et hunc ipsum locum de primis naturæ exposuisset. Eos excursus bibliopola in nota subiecta promisit se, simulatque a Goerenzio accepisset, gratis emptoribus libri traditurum. Sed numquam accepit, quod numquam scripserat uanissumus homo, qui quam ad huiusmodi res quærendas imparatus esset, fortasse ipse sensit.

is quidem; propter hanc apud Ciceronem de Diuin. I, 112 quom esset: *Ne Pherecydes quidem ille*, Rathius scribendum putauit, Moserus ex uno pessumo codice scripsit: *Nec Pherecydes quidem*; Præferemus igitur, opinor, ut superiores fecerant, antiqui testimoni in longe pluribus locis constantiam cum ratione coniunctam paucis bonorum librorum, multis recentiorum mendis, atque ad hanc sententiam confirmandam illo postremo utemur argumento, quod librarii ex *ne* — *quidem* persæpe fecerunt *nec* — *quidem* unius litteræ additione, id autem, quod paullo longius distat, *neque* — *quidem*, rarissume ac pæne nusquam scripserunt; et tamen, ut pro *ne* — *quidem* posteriores et *nec* et *neque* dixerunt, sic etiam *neque* — *quidem* interdum dici consentaneum erat, si alterum diceretur.[1])

Satis uerborum de una litterula; sed potius plura dicenda putaui, quam committendum, ut, si breuiter sententiam significassem, obiceretur tamquam ignoranti longa series nominum et, si forte, inanis aliqua distinctio ex illo genere, quas hic tractaui.

IV. DE *PRIMIS NATURÆ* ET DE CARNEADIA DIUISIONE SENTENTIARUM DE SUMMO BONO.

AD LIB. II C. 11 ET LIB. V C. 6 ET ALIOS LOCOS.

Prima naturæ et hoc ipso nomine et aliis paullum hinc deflectentibus Cicero in hoc opere persæpe commemorat, et, quasi res aperta sit et eadem ubique atque sui similis, uim nominis et rei naturam uno loco plane et distincte explicare omittit. Diligenter tamen adtendenti non solum obscura quædam et difficilia occurrent, sed ipse etiam Cicero uidebitur, dum alios incaute sequitur, nonnulla suo ingenio addit, parum constanter hanc notionem comprehendisse et parum perite aliquot locis ea usus esse. Quod nisi ex-

1) Cic. de Diu. I, 112: *Neque Pherecydes quidem* apud Orellium errore scriptum et pro *Ne Ph. qu.*

plicetur, neque intellegi recte illi loci neque iudicari possunt. Et historiæ quidem philosophiæ scriptores hanc rem fere prætermiserunt aut leuiter tractarunt, quod in Græcorum scriptis multo rarius adtingitur et in ipsis eorum, qui disciplinas condiderunt, disputationibus partim omnino non uersata esse partim minoris momenti fuisse uidetur quam postea apud eos, quos Cicero secutus est. Ex Ciceronis interpretibus unus Beierus ad Off. III § 13 uarias appellationes, quibus Cicero utitur, quasi per saturam conlegit, nulla adhibita distinctione, alia autem in excursu septumo ad librum primum de Off. ita tractauit, ut ne ibi quidem difficultatem, quæ in illis libris non fere adparet, adtingeret, in quibusdam de ueterum philosophorum doctrinæ forma minus recte disputaret, Ciceronem sequens.[1] Oritur autem difficultas primum ex eo, quod notionem a Stoicis, apud quos nata st, parum definitam primum Carneades pæne ludens perturbauit, deinde Antiochus, a quo Cicero pendet, ut alia Stoica, ad Academicam et Peripateticam disciplinam a se renouatam transtulit, augetuıque, quod Çicero, in una re uno et proprio nomine non contentus, pæne plus quam oratoria copia et uarietate usus est, rursus autem ea, quæ uel Antiochus distinxerat, et notione et nominum ambigua communitate confudit.

Τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν Aristoteles nusquam nominat nec, qui Academiæ ueteris doctoribus hunc loquendi modum tribuat, est præter Ciceronem, qui Antiochum sequens non minus Aristoteli quam Polemoni eiusmodi definitiones summi boni subicit, ut iis dicat finem uisum esse *honeste uiuere, fruentem iis rebus, quas primas homini natura conciliet* (Acad. II, 131) aut, *uirtute adhibita, frui primis a natura datis* (Fin. II, 34; cfr. IV, 15, ubi *primorum* nomen non additur) aut *adipisci, quæ essent prima natura quæque ipsa per se expetenda, aut omnia aut maxuma* (Acad. I, 22), et in huius operis libro quarto et quinto semper et huius rei notionem et nominis usum ad illos auctores refert. Nec quamuis Cicero V, 55

1) Goerenzius in præfat. p. VIII queritur, ob molem libri "rescindendos" sibi fuisse quattuor excursus, quibus et alia ad res a Cicerone expositas pertinentia et hunc ipsum locum de primis naturæ exposuisset. Eos excursus bibliopola in nota subiecta promisit se, simulatque a Goerenzio accepisset, gratis emptoribus libri traditurum. Sed numquam accepit, quod numquam scripserat uanissumus homo, qui quam ad huiusmodi res quærendas inparatus esset, fortasse ipse sensit.

Pisonem inducat adfirmantem, omnis ueteres philosophos, maxume Peripateticos, ad incunabula adcedere, quicquam huiusmodi in iis Aristotelis librorum ethicorum locis esse memini, ubi boni notionem constituit; nam Magn. Moral. II, 7 de uirtute disputans puerorum et bestiarum conparationem adhibet. Ne τῶν κατὰ φύσιν quidem aut τῶν παρὰ φύσιν appellatione et distinctione utitur, ubi de rerum adpetitu et fuga quærit.[1]) Stoici quom agendi principia et res æstumandi atque seligendi quærebant, in omni animali primum quendam adpetitum adparere disputabant, id conplectentem, quod animali ipsa natura commendasset siue conciliasset. Sic enim redditur a Cicerone,[2]) quod Græce Chrysippus et alii οἰκειοῦν et οἰκείωσιν appellabant[3]). Eam conciliationem dicebant fieri ad se diligendum et ad statum suum siue constitutionem conseruandum.[4]) Itaque hinc oriebantur adpetitus quarundam rerum ad se conseruandum pertinentium, quas natura anquireret, contrarias autem, quod ei statui nocerent, reiceret. Atque eæ res, quæ sic in primo ortu adpetebantur, non solum κατὰ φύσιν esse dicebantur, contrariæque παρὰ φύσιν (Stob. Ecl. Eth. p. 134, 142, 250, Plut. adu. Stoic. c. 23 p. 1069 F, Clem. Alexandr. Strom. II p. 179 Sylb.), sed, quod primæ adpetitum mouerent, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν appella-

---

1) Stobæus tamen Eclog. Eth. p. 250 in Peripateticorum sententiis hanc ponit: *Τὰς γὰρ πράξεις ἀπό τε τῆς τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῆς καὶ ἀπεκλογῆς τῶν παρὰ φύσιν τὰς ἀρχὰς ἔχειν συμβέβηκε, καὶ τὰ λεγόμενα καθήκοντα. Διὸ καὶ τὰς κατορθώσεις καὶ τὰς ἁμαρτίας ἐν τούτοις καὶ περὶ ταῦτα γίγνεσθαι.* Sed hæc Stoica esse, nisi ipsæ uoces clamarent, e Stoicorum intuma schola sumptæ (ἐκλογή, ἀπεκλογή, καθῆκον, κατόρθωσις), ostenderet conparatio Ciceronis libri III, 20 et 22; cfr. exc. VII.

2) *Prima conciliatio* III, 21, *prima commendatio* II, 35, V, 40 et 46; § 41 additur: *quæ a natura nostri facta et nobis.*

3) Præter Diogenem cfr. Plutarchus de Stoic. repugn. c. 12 p. 1038: πῶς οὖν ἀποκναίει πάλιν (ὁ Χρύσιππος) ἐν παντὶ βιβλίῳ φυσικῷ ἰδίᾳ καὶ ἠθικῷ γράφων, ὡς οἰκειούμεθα πρὸς αὑτοὺς εὐθὺς γενόμενοι καὶ τὰ μέρη καὶ τὰ ἔκγονα τὰ ἑαυτῶν, et paullo post: ἀλλ᾽ οὔτ᾽ αἴσθησίς ἐστιν, οἷς μηδὲν αἰσθητόν, οὔτ᾽ οἰκείωσις, οἷς μηδὲν οἰκεῖον· ἡ γὰρ οἰκείωσις αἴσθησις ἔοικε τοῦ οἰκείου καὶ ἀντίληψις εἶναι. Add. adu. Stoicos c. 4 p. 1060 C.

4) Chrysippi locum e Diogene adscripsi ad III, 16. Senec. ep. 121, 14: *Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari.* Apud eundem eadem epistula 121, 10 hæc ponitur definitio: *Constitutio est principale animi* (τὸ ἡγεμονικόν) *quodam modo se habens erga corpus.*

bantur, ut apud Plutarchum adu. Stoic. c. 26 p. 1078, Lucian. Uit. Auct. c. 23, Gellium XII, 5, Stobæum Ecl. Eth. p. 144 et 148,[1]) qui etiam *τὰ πρῶτα παρὰ φύσιν* nominat, idemque p. 136 *προηγούμενα κατὰ φύσιν* appellat, quæ alibi *πρῶτα*, Latine Uarro in libro de philosophia (apud August. de Ciu. Dei XIX, 1 et 2) *primigenia* et *prima naturæ* dixerat; Cicero *secundum naturam* hæc esse dicit et alia contra (multis locis, ut III, 21 et 31, IV, 25, V, 72),[2]) appellatque *naturalia* (III, 61) et distinctius *prima naturalia* (II, 34), sæpissume autem, ut Uarro, *prima naturæ* (III, 30, IV, 41, 43, V, 20, 21, 45),[3]) tum *prima secundum naturam* (V, 19); libr. III, 61 *prima naturæ secunda et contraria* coniunguntur (cfr. Stob. p. 148). Sed aliis quoque nominibus et significationibus utitur; sunt enim hæc *principia naturæ* (III, 22 et 23)[4]) siue *principia naturalia* (II, 35, III, 17),[5]) *initia naturæ* (III, 21), *primæ naturæ conciliationes* (plurali numero, III, 22); horum et *prima adpetitio naturalis* (*ὁρμή*, IV, 25 et 26), *ea, quæ secundum naturam sunt, adpetens* (IV, 32). Eadem Academ. I, 22 dicuntur *prima esse natura*, ablatiuo ad uerbum adcommodato, hoc est, natura conciliante primum locum tenere; de Fin. autem II, 34 paullo insolentius *prima a natura data*, quod non ad eorum adeptionem pertinet, sed hæc nobis ad adpetendum proposita prima et a natura adtributa esse significat, quemadmodum IV, 8 *principia a natura data* dicuntur. Ab hac autem forma Cicero progressus breuius dixit II, 33 *prima data*

---

1) Priore Stobæi loco uerba corrupta sunt; altero loco iis, quæ *πρῶτα κατὰ φύσιν* sint, contraria facit, quæ *κατὰ μετοχὴν* sint *κατὰ φύσιν*, ut illo loco habeatur ipsa *κίνησις ἢ σχέσις κατὰ τοὺς σπερματικοὺς λόγους*, uelut ualetudo, in his numeretur, quidquid illius *κινήσεως ἢ σχέσεως* particepe sit, ut corpus bene ualens. Distinctionem huiusmodi ipsius *σχέσεως* et *τῶν μετεχόντων* factam esse, prorsus credo; uerum nomen *τῶν πρώτων* non ad eam pertinet, in qua nullus dignitatis gradus est, sed contrarium et secundariis adpetitibus, qui post oriuntur, uelut diuitiarum.

2) Utor hic et in proxumis iis libri quarti et quinti locis, ubi aperte Antiochus Stoicam notionem et appellationem sequitur.

3) *Τὰ πρῶτα τῆς φύσεως* apud Græcum neminem legi, etsi suspicari licet, Uarronem et Ciceronem id repperisse. *Πρῶτα φύσει* et *πρῶτα φύσεως*, quæ Goerenzius ad Fin. II, 33 et ad Acad. I, 22 tamquam peruagata ponit, nemo certe dixit.

4) IV, 34 et 45 *principia naturæ* de uniuersa prima conciliatione et fundamento uitæ humanæ dicuntur Antiochio more.

5) Hoc quoque V, 19 paullo aliter ponitur.

esse natura, id est, naturæ lege (uid. ad IV, 17),[1]) eodemque modo III, 17 *prima ascita esse natura*, id est, adprobata et ad adpetendum delecta.

Sed primam illam conciliationem Stoici etsi non uidentur subtiliter exposuisse, ut, quid quantumque ea contineret, perspiceretur, tamen ita disputabant, ut, quæ postea demum, orto subito rationis lumine, quod in infante nondum esset adcensum,[2]) et animaduersa constantia conuenientiaque naturæ, nasceretur *uoluntas* cum natura consentiendi, in qua et uirtus et perfectio rationis esset, eam omnino a prima conciliatione dirimerent, bonumque constituerent, quod expeteretur, a primis, quæ adpeterentur, genere seiunctum. Itaque quamquam uirtus uel maxume secundum naturam et (III, 21 et 22 et adnot. ad V, 31), prima tamen conciliatio non solum uirtutis adpetitum non continet (aliter enim uirtus in primis naturæ esset, quæ ei conciliationi respondent), sed ne semina quidem uirtutis et initia, si sibi constare Stoici uolunt, in ea cogitari possunt. Nam prima naturæ adpetuntur; initia autem uirtutis qui adpetit, ipsam adpetit; ipsa autem prorsus hinc seiungitur. Nam prima naturæ apud Stoicos conprehenduntur *τῶν ἀδιαφόρων* genere (Stob. p. 142 et 148), suntque *προηγμένα* (ibd. p. 148). Itaque in Carneadis sententia, qua is primorum naturæ adeptionem summi boni loco ponebat, nullam esse adiunctionem uirtutis, non uno loco dicitur (ut expositum st in adnotat. ad IV, 15), et in Peripatetica sententia, quæ alibi bona corporis et externa appellantur, ea et in ipsius Ciceronis oratione (II, 31 et 38) et in Catonis (III, 30) et in quinto libro (21) *primæ naturæ* nominantur.[3]) Quæ autem singulæ res hoc primorum au-

1) Goerenzio, qui præpositionem addi uolebat, iam Beierus repugnauit.

2) III, 20 et 21.

3) Non nego interdum Stoicos, ut aliter loquantur, pæne cogi. Neque enim ea rationis uis, qua conuenientia naturæ et sentitur et adamatur, a primo ortu hominis ita separari potest, ut non aliquo modo in eo relinquatur, quoniam postea inseri non potest. Uerum tamen quod ad III, 23 dixi, hæc prima conciliatione contineri, ex qua adpetitus oriatur, non satis recte et caute dixi. Apud Senecam ep. 120, 14 et 15 is, qui Stoicos oppugnat, dicit, quoniam constitutio hominis rationalis sit, non posse ei conciliari infantem, qui nondum rationalis sit. Nec Seneca respondet, infantem iam rationalem esse, sed unicuique ætati suam esse constitutionem. Quamquam Senecæ in huiusmodi quæstionibus, quæ de intuma sententiarum constantia habentur, exigua st auctoritas.

mine continerentur, non uidetur adcurate a Stoicis definitum esse. Sed tamen fere primum corporis sensuumque integritas, uires ualetudoque ponuntur, ut II, 34, V, 18, apud Stobæum p. 144; Gellius sola corporis commoda et incommodorum corporis remotionem nominat. Cicero tamen II, 34 *ingeni motum* adiungit, id est, quæ V, 36 in Peripateticorum ratione uirtutes non uoluntariæ appellantur, eademque apud Stobæum p. 61 primis naturæ adnumerantur. [1]) Ac poterant hæc quoque a Stoicis primo illo adpetitu sui tantum amante conprehendi, quæ etiam προηγμένα numerabant (Diog. Laërt. VII, 107). Quod autem Cicero (III, 17) etiam τὰς καταλήψεις in primis naturæ ponit aut certe ita cum iis coniungit, ut, nisi in eodem genere sint, non adpareat, cur conmemorentur, uidetur ἡ κατάληψις ita propria esse adultæ rationis, ut uix hunc locum inter prima tueatur. Sed quoniam Stoici notionum originem a uisis sensuum repetebant, facile sensuum integritati adiungebatur κατάληψις, ut apud Stobæum (p. 148): ὑγεία καὶ αἴσθησις, λέγω δὲ τὴν κατάληψιν. Artis autem a Cicerone adiungi (III, 18), prorsus miror, quæ a primorum genere ualde abhorrent. [2]) In libro V denique 18 quom Cicero *prima in animo* uolt esse *quasi uirtutum igniculos et semina,* incaute aliquid admiscuit ex illo fonte, de quo dicam paullo post. Laudandi postremo Stoici, quod uoluptatem non in iis rebus, quarum ab ipso animali usus quæreretur, numerabant, sed ἐπιγέννημα esse dicebant, hoc est, subsequentem adfectum animalis, se primis illis frui sentientis (cfr. adnot. ad III, 17). Sed quod Aristippum et Epicurum studiose oppugnantes ne hunc quidem uoluptati locum prorsus concedebant (εἰ ἄρα ἐστίν), neque ostendebant, quomodo hic adfectus cum altero illo adfectu hominis se cum summa natura, cuius esset particeps, honeste agendo conspirare sentientis copularetur, rem inplicabant, relinquebantque errandi locum.

Ab hac primorum naturæ notione aliquantum distat, si diligenter consideratur, ea, quæ in libro quarto (15 sqq.) et quinto

---

1) περὶ δὲ ψυχὴν (πρῶτα ἐστὶ κατὰ φύσιν) εὐσυνεσία, εὐφυΐα, φιλοπονία, ἐπιμονὴ, μνήμη, τὰ τούτοις παραπλήσια, ὧν οὐδέπω τεχνοειδὲς οὐδέν, σύμφυτον δὲ μᾶλλον. Posita sunt hæc non in Stoicorum decretorum explicatione, sed ubi Stobæus uarias de definitione τοῦ τέλους sententias percurrit.

2) Cfr. Stob. p. 61: ὧν οὐδέπω τεχνοειδὲς οὐδέν.

(21 sqq.) Antiochia ratione explicatur *prima constitutio* siue institutio *naturæ*. Hæc enim totum undique hominem conplectens quom corpus, tum multo magis animum et in animo rationis perfectionem, id est, uirtutem conprehendit (IV, 17, 41, V, 36, &c.), ita etsi in ipso ortu non adsit, tamen ex illa constitutione nascatur et eodem modo, quo cetera, quæ ea continentur, adpetatur ac tantum multo maius momentum habeat. In hac tamen constitutione explicanda et ad finis bonorum definitionem perducenda, quia in primo ortu animalis magis animaduertitur corporis tuendi cura, ita a Stoicis transfertur et retinetur primorum naturæ appellatio, ut ea in fine ad uirtutem adiungantur (IV, 41, 43, 45) sintque corporis bona. [1]) Itaque quod apud Stoicos omnem primam conciliationem naturæ explet, id in huius constitutionis parte non maxuma censetur.

Sed hanc diuersitatem Cicero, Antiochum sequens, non animaduertit et per totum librum quartum ita disputat, quasi eadem prorsus res sit, idque apertis uerbis in ipso exordio profitetur (§ 15: *constitutio illa prima naturæ, a qua tu quoque ordiebare*), tum postea quoque tenet, *ab isdem principiis proficisci* Stoicos et ueteres (id est, Antiochum) dicens. Itaque idem etiam nomen, quo in libro III, 22 et 23 prima naturæ significarat, *principia naturæ* appellans, in quarto libro (et fortasse commodius rectiusque) de prima illa constitutione ponit, quam Zenonem a Polemone accepisse putat (45) quamque ei mutandam esse dicit, si suum finem bonorum tenere uelit (34). Cui hactenus iure Zeno, si adfuisset, respondisset, suum bonum e prima conciliatione naturæ non ita esse petitum. Uerum in hoc quarto libro, ubi Cicero presse Antiochum sequitur, tantum in hoc errat, quod plus multo Stoicos primæ illi naturæ conciliationi tribuisse putat, quam tribuerant; in libro secundo, ubi suo Marte Epicurum refellit, aliquanto grauius labitur. Nam quom illa primæ commendationis notione, quam

---

1) Hoc genere etiam externa fere conprehendi, dictum st ad III, 43. Quomodo quidem V, 67 sqq. externa constituuntur, non magis sub primorum naturæ notionem quam sub finem bonorum cadunt. Animi bona, quæ præter uirtutem erant, id est, ingeni, Cicero præter prauam illam in V, 18 significationem, in quarto quintoue libro neque primis adnumerat neque excludit. Omnino enim ad Peripateticorum ueterum tripertitam bonorum diuisionem hæc tota primorum notio non facile adcommodabatur.

ab Antiocho acceperat, ita uti uellet, ut Epicurum inconstantiæ argueret, quod ab ea illius forma, quam posuisset, non ad eum, qui ei responderet, finem peruenisset, ceteros contra philosophos sibi constare doceret, inprudens pro illa uniuersi hominis constitutione Stoicorum angustam primorum naturæ notionem et enumerationem substituit, quo factum st, ut in inexplicabilem peruersitatem incideret. Nam postquam dixit Polemoni et Aristoteli prima uisa esse *membra, sensus, ingeni motum, integritatem corporis, ualetudinem*, hinc natam esse ait ueterum sententiam, ut finem bonorum dicerent, secundum naturam uiuere, id est, uirtute adhibita, frui primis a natura datis. Et tamen quid uel mediocriter adtendenti apertius est, quam illud *secundum naturam uiuere* poni potuisse, siue illa siue longe alia prima fecissent, eius autem, quod in explicanda hac uita, quæ naturæ conueniat, summum st, *adhibita uirtute*, in illis primis ne minumam quidem esse significationem. Itaque Cicero his ueteribus in eadem constantiæ laude adiungit Calliphontem et Diodorum, quos eadem prima habuisse significare uidetur; certe alia non nominat; et tamen in fine bonorum discrepant. De Aristippi et Hieronymi et Stoicorum primis Ciceronem aliquid dixisse uideri, quod exciderit, in adnotatione exposui, sed siue dixit aliquid siue non dixit, quæ ei inter Stoicorum prima et summum bonum in una uirtute positum ratio intercedere uisa sit, difficile st suspicari. Atque hanc tantam confusionem Ciceroni accidisse eo magis mirandum st, quod in ipsa Carneadis diuisione sententiarum de summo bono, qua post Antiochum utitur, aliquod tamen relictum erat harum notionum discrimen.

Carneades enim, qui a Cicerone propter egregiam in dialecticis exercitationem (III, 41) laudatur, reapse autem satis habuit acuminis ad Stoicorum de cognitione rerum doctrinam parum subtilem cauillandam, ceterum neque ardenti studio ad ueritatem exquirendam rapiebatur, et a subtili notionum sententiarumque proprietatis perspiciendæ cura tam abhorrebat, ut et ipse rhetorica leuitate et lusu se iactaret et multo post Antiocho, qui ab eius secta desciuit, tamen Peripateticos, Academicos, Stoicos in unam turbam coiciendi uiam monstraret (III, 41), hic igitur instituit dissentientium philosophorum de summo bono sententias ita diuidere, ut, quot esse omnino possent, adpareret. Eam diuisionem, quæ Antiocho probata erat, Cicero exponit in huius operis libro V, 16 sqq.

Quom igitur Carneades statuisset, artem uitæ, ut ceteras artis, aliquid, quod extra ipsam esset, adpetere, id autem, quod adpeteretur, naturæ aptum et adcommodatum esse debere, [1]) de primo adpetitu omnem dissensionem esse dixit, deque eo tris esse sententias, quom alii eo uoluptatem expeti putarent, alii uacuitatem doloris, alii prima naturæ. In hac expositione (ut hic aliquantisper insistamus) primum id adparet, primum illum adpetitum eo loco haberi, ut in eo omnis humanæ naturæ uis contineatur et ex eo omne bonum nascatur. Itaque hactenus respondet primæ illi constitutioni, quæ ab Antiocho explicatur. Cicero eum etiam *primorum inuitamentorum* nomine appellat (17) et (19) *principiorum naturalium.* [2]) Deinde manifestum st, hunc adpetitum sic definiri, ut totus ad amorem sui et tutelam corporis referatur, excludanturque omnia ea, quæ hominem ad uniuersæ naturæ et rationis normam trahunt. Ex hac igitur parte hic adpetitus similis est primæ Stoicorum conciliationi, a quibus Carneades prima naturæ sumpsit; simul ita uirtus excluditur, ut, qui eam in bonis habeant, postea quasi per posticum intromittendi sint. Antiochus, permirum st, quomodo hanc Carneadis diuisionem probare potuerit, quæ ipsius primam constitutionem, qua totus homo et rationis perfectio contineretur, prorsus euerteret. Stoici quidem illud, quod initio a Carneade ponebatur, artem uita ab aliquo constitui, quod extra eam esset et quod adpeteretur, minume concedebant, sed sapientiam in se totam conuersam esse docebant (III, 24). Postremo Carneades in diuidendo inelegantissume uoluptatem, id est, ut dixi, adfectionem hominis id, quod adpetiuit, adepti conparauit cum primis naturæ, id est, ipsis rebus, quæ adpetuntur, uacuitatemque doloris, id est, negatiuam uoluptatis partem in alia parte diuisionis posuit; qui error paullo post alias turbas dabit. [3])

---

1) Miro Cicero § 17: *Constitit autem fere inter omnis, id, in quo uersaretur prudentia et quod adsequi uellet, aptum et adcommodatum naturæ esse oportere.* Neque enim quisquam umquam id, quod a natura alienum esset, adpeti docuit. Sed studet ex hoc orbe, qui omnis, quæ fuissent, sententias conplecti debebat, excludere Pyrrhonem, Aristonem, Herillum.

2) Itaque ea hic, ut in libro IV *principia naturæ*, a *primis naturæ* separantur. Nam in principiis naturalibus hæc erat differentia, quod in iis alii prima naturæ ponebant, alii pro iis uoluptatem.

3) Eadem diuisio primi adpetitus nescio unde ponitur apud Stobæum p. 60:

Progrediens deinde Carneades, quom tria uideretur reperturus summa bona ex inpletione triplicis adpetitus, subito induxit, cuius ne minumum quidem initium aut origo in hac ratione monstrata erat, honestum, ut rectum esset facere omnia unius ex tribus illis rebus caussa, quarum alii aliam primam adpeti dicerent, etiamsi quis eam rem non adipisceretur. Ita non solum ab adpetitu illo ad officium peruentum st, sed, quod magis mirum st, quom boni notio ex expletione desideri naturalis orta et ducta esset, nunc tamen oriuntur, qui finem boni in illo honesto ponant, etiamsi naturæ adpetitus non expleatur.[1]) Adparet, occasionem miræ huius rationis excogitandæ ortam esse e definitione illa, qua Antipater Tarsensis utebatur, quom uirtutem et summum bonum dicebat esse *πᾶν τὸ καθ' αὑτὸν ποιεῖν πρὸς τὸ τυγχάνειν τῶν προηγουμένων κατὰ φύσιν* (uid. ad III, 22), quam iam a Diogene interdum positam esse, suspicatus sum (ad V, 20). Atque hæc definitio, dum offici notionem e selectione *τῶν προηγουμένων*, in qua tamen continebatur etiam commodorum diuinæ legis caussa contemptio, parum scite ductam cum uirtutis notione connectere conatur, uim uirtutis a Zenone intellectæ ualde quidem obscurat et a uera origine, uniuersæ naturæ lege, cui libere obtemperetur, diiungit. Sed tamen ex relicua disciplina intellegebatur, quomodo uirtus constitueretur et bonum a commodorum adeptione seiunctum contineret. Carneades et hoc neglegit et præterea uirtutis duas alias non dolendi et uoluptatis excogitat in iisque aliquem beatam uitam ponere posse putat. Itaque non mirum st, duas eas de fine boni sententias, quæ tam ridicule confictæ sunt, defensore caruisse.

Ὑποτελὲς (bis scribi debet *ὑποτελίς*, ut p. 62, conl. quæ ad II, 43 dicta sunt) *δ' ἐστὶ τὸ πρῶτον οἰκεῖον τοῦ ζώου πάθος, ἀφ' οὗ κατήρξατο συναισθάνεσθαι τὸ ζῶον τῆς συστάσεως αὑτοῦ, οὔπω λογικόν, ἀλλ' ἄλογον κατὰ τοὺς φυσικοὺς καὶ σπερματικοὺς λόγους. — Γενόμενον γὰρ τὸ ζῶον ᾠκειώθη τινὶ πάντως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ ὑποτελές, κεῖται δ' ἔν τινι τῶν τριῶν· ἢ γὰρ ἐν ἡδονῇ ἢ ἐν ἀοχλησίᾳ ἢ ἐν τοῖς πρώτοις κατὰ φύσιν.*

1) Ergo hæc ecficitur tabula finium:

A. Adipisci

aut (1) uoluptatem aut (2) uac. doloris aut (3) prima naturæ.

B. Facere omnia

aut (1) uoluptatis caussa aut (2) uac. dol. c. aut (3) primorum nat. c.

Quom igitur Carneades statuisset, artem uitæ, ut ceteras artis, aliquid, quod extra ipsam esset, adpetere, id autem, quod adpeteretur, naturæ aptum et adcommodatum esse debere, [1]) de primo adpetitu omnem dissensionem esse dixit, deque eo tris esse sententias, quom alii eo uoluptatem expeti putarent, alii uacuitatem doloris, alii prima naturæ. In hac expositione (ut hic aliquantisper insistamus) primum id adparet, primum illum adpetitum eo loco haberi, ut in eo omnis humanæ naturæ uis contineatur et ex eo omne bonum nascatur. Itaque hactenus respondet primæ illi constitutioni, quæ ab Antiocho explicatur. Cicero cum etiam *primorum inuitamentorum* nomine appellat (17) et (19) *principiorum naturalium.* [2]) Deinde manifestum st, hunc adpetitum sic definiri, ut totus ad amorem sui et tutelam corporis referatur, excludanturque omnia ea, quæ hominem ad uniuersæ naturæ et rationis normam trahunt. Ex hac igitur parte hic adpetitus similis est primæ Stoicorum conciliationi, a quibus Carneades prima naturæ sumpsit; simul ita uirtus excluditur, ut, qui eam in bonis habeant, postea quasi per posticum intromittendi sint. Antiochus, permirum st, quomodo hanc Carneadis diuisionem probare potuerit, quæ ipsius primam constitutionem, qua totus homo et rationis perfectio contineretur, prorsus euerteret. Stoici quidem illud, quod initio a Carneade ponebatur, artem uita ab aliquo constitui, quod extra eam esset et quod adpeteretur, minume concedebant, sed sapientiam in se totam conuersam esse docebant (III, 24). Postremo Carneades in diuidendo inelegantissume uoluptatem, id est, ut dixi, adfectionem hominis id, quod adpetiuit, adepti conparauit cum primis naturæ, id est, ipsis rebus, quæ adpetuntur, uacuitatemque doloris, id est, negatiuam uoluptatis partem in alia parte diuisionis posuit; qui error paullo post alias turbas dabit. [3])

---

1) Miro Cicero § 17: *Constitit autem fere inter omnis, id, in quo uersaretur prudentia et quod adsequi uellet, aptum et adcommodatum naturæ esse oportere.* Neque enim quisquam umquam id, quod a natura alienum esset, adpeti docuit. Sed studet ex hoc orbe, qui omnis, quæ fuissent, sententias conplecti debebat, excludere Pyrrhonem, Aristonem, Herillum.

2) Itaque ea hic, ut in libro IV *principia naturæ*, a *primis naturæ* separantur. Nam in principiis naturalibus hæc erat differentia, quod in iis alii prima naturæ ponebant, alii pro iis uoluptatem.

3) Eadem diuisio primi adpetitus nescio unde ponitur apud Stobæum p. 60:

Progrediens deinde Carneades, quom tria uideretur reperturus summa bona ex inpletione triplicis adpetitus, subito induxit, cuius ne minumum quidem initium aut origo in hac ratione monstrata erat, honestum, ut rectum esset facere omnia unius ex tribus illis rebus caussa, quarum alii aliam primam adpeti dicerent, etiamsi quis eam rem non adipisceretur. Ita non solum ab adpetitu illo ad officium peruentum st, sed, quod magis mirum st, quom boni notio ex expletione desideri naturalis orta et ducta esset, nunc tamen oriuntur, qui finem boni in illo honesto ponant, etiamsi naturæ adpetitus non expleatur.[1]) Adparet, occasionem miræ huius rationis excogitandæ ortam esse e definitione illa, qua Antipater Tarsensis utebatur, quom uirtutem et summum bonum dicebat esse *πᾶν τὸ καθ' αὑτὸν ποιεῖν πρὸς τὸ τυγχάνειν τῶν προηγουμένων κατὰ φύσιν* **(uid. ad III, 22), quam iam a Diogene interdum positam esse, suspicatus sum (ad V, 20). Atque hæc definitio, dum offici notionem e selectione** *τῶν προηγουμένων*, **in qua tamen continebatur etiam commodorum diuinæ legis caussa contemptio, parum scite ductam cum uirtutis notione connectere conatur, uim uirtutis a Zenone intellectæ ualde quidem obscurat et a uera origine, uniuersæ naturæ lege, cui libere obtemperetur, diiungit. Sed tamen ex relicua disciplina intellegebatur, quomodo uirtus constitueretur et bonum a commodorum adeptione seiunctum contineret. Carneades et hoc neglegit et præterea uirtutis duas alias non dolendi et uoluptatis excogitat in iisque aliquem beatam uitam ponere posse putat. Itaque non mirum st, duas eas de fine boni sententias, quæ tam ridicule confictæ sunt, defensore caruisse.**

Ὑποτελὲς **(bis scribi debet** *ὑποτελίς*, **ut p. 62, coul. quæ ad II, 43 dicta sunt)** *δ' ἐστὶ τὸ πρῶτον οἰκεῖον τοῦ ζώου πάθος, ἀφ' οὗ κατήρξατο συναισθάνεσθαι τὸ ζῶον τῆς συστάσεως αὑτοῦ, οὔπω λογικόν, ἀλλ' ἄλογον κατὰ τοὺς φυσικοὺς καὶ σπερματικοὺς λόγους. — Γενόμενον γὰρ τὸ ζῶον ᾠκειώθη τινὶ πάντως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ ὑποτελίς, κεῖται δ' ἔν τινι τῶν τριῶν· ἢ γὰρ ἐν ἡδονῇ ἢ ἐν ἀοχλησίᾳ ἢ ἐν τοῖς πρώτοις κατὰ φύσιν.*

1) Ergo hæc ecficitur tabula finium:

A. Adipisci

---

aut (1) uoluptatem aut (2) uac. doloris aut (3) prima naturæ.

B. Facere omnia

aut (1) uoluptatis caussa aut (2) uac. dol. c. aut (3) primorum nat. c.

ctatione? quæque de adpetitu (et prima conciliatione) disputabantur, coniunctissuma fuisse cum primæ æstumationis (ἀξίας) explicatione, adparet uel e Ciceronis breui conmemoratione § 20. Sed hæc et initio adtingebantur, ubi boni notio præparabatur, et postea, ubi rerum differentia agendi et offici constituendi caussa exponebatur (apud Ciceronem § 50), uberius explicabantur. Similia dici possunt de uirtutis notione, quæ diuolsa a bonis et malis inter τὰ πάθη et τὸ τέλος interponitur.[1]). Neque recte αἱ πράξεις et τὰ καθήκοντα distrahuntur. Deinde id, quod dixi, confirmatur ipsa, quæ apud Diogenem a § 85 sequitur, moralis loci explicatione, in qua, quamquam minume subtiliter expolita st, tamen hæc, quæ conmemoraui, incommoda fere uitantur. Nam a primo adpetitu (85) progreditur ad finem (86) et uirtutem (90), in qua finis est; tum boni definitiones et diuisiones proponuntur (94) uirtutesque, in quibus bonum st, adumbrantur (100). Sequitur differentia τῶν ἀδιαφόρων (101), tum officium explicatur (107). Huic expositioni rerum ad uitam recte degendam pertinentium superadditur perturbationum (τῶν παθῶν) conmemoratio (110), quibus contrariæ ponuntur rectæ animi adfectiones, (ut ἡ χαρὰ τῇ ἡδονῇ). Itaque adnectitur sapientis descriptio et a stulto distinctio (116), multa continens uitæ degendæ præcepta nullo certo, ut uidetur, ordine, cui minus sane commodo loco intertexitur dogma, æqualia esse peccata (120). Adduntur dogmata de uirtutum omnium communione (125), de τῇ προκοπῇ (127), de uirtutis perpetuitate eiusque αὐταρκείᾳ πρὸς εὐδαιμονίαν, quæ adparet ibi poni debuisse, ubi uniuersa uirtutis natura explicaretur[2]). Sed tamen quod et sæpe seorsum hæc defendebantur et quod in sapientis persona atque exemplo et uirtutis proprietas et uitæ degendæ præcepta exponebantur, non negauerim, Diogenem Stoicos quosdam huius conlocationis auctores habuisse. Interiecta non apte sententia, quæ ius natura constitutum contra Epicureos tuebatur, reditur ad illa, quæ dixi, uitæ præcepta. Cum hoc Diogenis ordine si diligenter contulerimus eum, qui apud

---

1) Extremus locus περὶ προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν non potuit notionum ethicarum explicationem, sed præcepta de hominum studiis prudenter ad uirtutem conuertendis continere.

2) Ut fit in decreto de peccatorum æqualitate et de προκοπῇ apud Ciceronem 45—48 et de αὐταρκείᾳ uirtutis quodammodo § 42 sqq.

mus, ecquam Cicero in eorum sententiis explicandis ipsius scholæ seriem et materiæ disponendæ legem secutus sit; idque eo magis faciendum uidetur, quod et ipsi, etsi de tota forma non ambigimus, unum tamen et alterum satisne commodo loco ceteris interiectum esset, nos dubitare significauimus, et nuper uir doctus noua quædam de disciplinæ ethicæ Stoicorum diuisione et dispositione eruere et hoc ipso libro confirmare conatus est.

Ac primum quoniam post Zenonem, qui summas leges ac præcepta ediderat, disciplina, dum ab aduersariis oppugnatur, ab ipsis Stoicis defenditur, non solum uberius explicata et multisque partibus expleta, sed etiam notiones quædam non ita leuiter inflexæ, adparet, inter antiquissumam conpositionem atque eam, quæ maxume post Chrysippum fuit, aliquantum interesse debuisse. Ipse autem Chrysippus, quamquam omnis singulas partis uidetur constituisse, tamen, quoniam præcipua capita particulatim tractauit, non omnem ethicam disciplinam continua scriptione conprehendit, num unam quasi legitumam totius disciplinæ dispositionem habuerit, nonnihil dubitari potest. Sed tamen ipsa notionum natura et cognatio eademque eas ab origine repetendi et tractandi ratio communem quendam apud hunc et eos, qui post eum fuerunt, ordinem præcipuarum partium ecfecisse uidetur, quom præsertim id, quod uarietatem adferre poterat, raro apud hos factum uideatur, ut ethicam ad summa principia reuocare et cum physica et doctrina de deo propius et subtilius connectere studerent [1]. Itaque uarietas ordinis maxume relicta et in singularum uirtutum et actionum tractatione. Illius, quem dixi, ordinis et dispositionis partium adumbrationem præter Ciceronem habemus apud Diogenem Laërtium et Joannem Stobæum, sed, ut in scriptoribus eiusmodi expectari debebat, non perturbatione uacuam. Diogenes (VII, 84) moralem partem a Stoicis diuidi ait *εἴς τε τὸν περὶ ὁρμῆς καὶ εἰς τὸν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τόπον καὶ εἰς τὸν περὶ παθῶν καὶ περὶ ἀρετῆς καὶ περὶ τέλους περί τε τῆς πρώτης ἀξίας καὶ τῶν πράξεων καὶ περὶ τῶν καθηκόντων προτροπῶν τε καὶ ἀποτροπῶν.* In hac enumeratione et, quæ cohæreant, mire distrahi et eadem quasi diuersa repeti, quod pluribus locis necessario adtingerentur, primum ex ipsa adparet. Nam *ὁ περὶ τέλους τόπος* quomodo separari poterat a bonorum et malorum tra-

1) In ipsa boni notione et naturalis legis hoc maxume desideratur.

ctatione? quæque de adpetitu (et prima conciliatione) disputabantur, coniunctissuma fuisse cum primæ æstumationis (ἀξίας) explicatione, adparet uel e Ciceronis breui conmemoratione § 20. Sed hæc et initio adtingebantur, ubi boni notio præparabatur, et postea, ubi rerum differentia agendi et offici constituendi caussa exponebatur (apud Ciceronem § 50), uberius explicabantur. Similia dici possunt de uirtutis notione, quæ diuolsa a bonis et malis inter τὰ πάθη et τὸ τέλος interponitur.[1]). Neque recte αἱ πράξεις et τὰ καθήκοντα distrahuntur. Deinde id, quod dixi, confirmatur ipsa, quæ apud Diogenem a § 85 sequitur, moralis loci explicatione, in qua quamquam minume subtiliter expolita st, tamen hæc, quæ conmemoraui, incommoda fere uitantur. Nam a primo adpetitu (85) progreditur ad finem (86) et uirtutem (90), in qua finis est; tum boni definitiones et diuisiones proponuntur (94) uirtutesque, in quibus bonum st, adumbrantur (100). Sequitur differentia τῶν ἀδιαφόρων (101), tum officium explicatur (107). Huic expositioni rerum ad uitam recte degendam pertinentium superadditur perturbationum (τῶν παθῶν) conmemoratio (110), quibus contrariæ ponuntur rectæ animi adfectiones, (ut ἡ χαρὰ τῇ ἡδονῇ). Itaque adnectitur sapientis descriptio et a stulto distinctio (116), multa continens uitæ degendæ præcepta nullo certo, ut uidetur, ordine, cui minus sane commodo loco intertexitur dogma, æqualia esse peccata (120). Adduntur dogmata de uirtutum omnium communione (125), de τῇ προκοπῇ (127), de uirtutis perpetuitate eiusque αὐταρκείᾳ πρὸς εὐδαιμονίαν, quæ adparet ibi poni debuisse, ubi uniuersa uirtutis natura explicaretur[2]). Sed tamen quod et sæpe seorsum hæc defendebantur et quod in sapientis persona atque exemplo et uirtutis proprietas et uitæ degendæ præcepta exponebantur, non negauerim, Diogenem Stoicos quosdam huius conlocationis auctores habuisse. Interiecta non apte sententia, quæ ius natura constitutum contra Epicureos tuebatur, reditur ad illa, quæ dixi, uitæ præcepta. Cum hoc Diogenis ordine si diligenter contulerimus eum, qui apud

---

1) Extremus locus περὶ προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν non potuit notionum ethicarum explicationem, sed præcepta de hominum studiis prudenter ad uirtutem conuertendis continere.

2) Ut fit in decreto de peccatorum æqualitate et de προκοπῇ apud Ciceronem 45—48 et de αὐταρκείᾳ uirtutis quodammodo § 42 sqq.

apud Stobæum in Eclog. Eth. p. 48, pæne totidem uerbis expositam: Τοῦ δὲ ἠθικοῦ τὸ μὲν περὶ τὴν θεωρίαν τῆς καθ' ἕκαστον ἀξίας, τὸ δὲ περὶ τὴν ὁρμήν, τὸ δὲ περὶ τὴν πρᾶξιν. Ταῦτ' ἐστι [γὰρ τριμερῆ] τῆς ἠθικῆς εἴδη, πρῶτον μὲν θεάσασθαι τὴν ἀξίαν τοῦ πράγματος, ὅπερ αἱρεῖσθαι μέλλομεν· (οὐδὲ γὰρ οἷόν τε γενέσθαι τὴν ὁρμὴν εὔλογον, εἰ μὴ μετὰ τὴν θεωρίαν· ἡ θεωρία δ' ἐστὶ περίσκεψις τοῦ πράγματος καὶ οἷον ἐπίκρισις κατὰ τὸν περὶ αὐτοῦ λογισμόν·) δεύτερον δὲ τὸ τὴν ὁρμὴν τῷ περινοηθέντι καλῶς ἐπιβάλλειν, τρίτον τὸ τὴν πρᾶξιν αὐτοῖς ἐπισυνάψαι. Atque ibi hæc diuisio repetitur ex Eudori Alexandrini, Academici, libro, qui quando uixerit, non constat. Iam eam Petersenius ut adcommodet aliquo modo ad ea, quæ aliunde constant, ita, ut dixi, inuertit, ut, quod apud Senecam et Eudorum secundum st, περὶ ὁρμῆς, primum faciat, atque partem περὶ παθῶν, quæ apud Senecam et Eudorum (p. 50) cum hac de inpetu coniungitur, etiam apud Diogenem ui in initium retrahat, nec uideat, longe aliter de adpetitu ac prima conciliatione disputari initio disciplinæ ad præparandam notionem boni, aliter apud Senecam de moderando inpetu et ad boni notionem iam explicatam conuertendo, ut ei pareat. Miror omnino, non uenisse in mentem, de quo ipsa Senecæ uerba legentem admonent, eiusmodi esse hanc diuisionem, non quæ disciplinam secundum præcipuas notiones, quæ in arte explicentur, dispositam contineat, sed quæ totam perfectionem uitæ moralis ita in tria capita dispertiat, ut omnis fere ars et θεωρία in primo ponatur, altera duo πρᾶξιν et eius instrumenta conprehendant [1]). Itaque apud Eudorum et τὸ περὶ τέλους et τὸ περὶ τῆς ἀξίας quæ Petersenius in tertia parte ponit, apertissumo ponuntur in prima (quam ille secundam fecit) p. 48 et 50. Uerum quod tota hæc diuisio coniungit res separatas, notionum in arte expositionem et ipsam uitæ actionem, ne inanis sit tertia pars, in eam transfertur

---

nem tueri; reprehendit autem, quod fere in hoc tertio omnis diligentia consumatur. Adparet, in hoc loco ita τὴν πρᾶξιν τῇ θεωρίᾳ præferri, ut nulla omnino hic sit τῆς ἠθικῆς θεωρίας diuisio ex arte desumpta. Sed ne τῆς πράξεως quidem ea diuisio, quæ apud Senecam ponitur.

1) Itaque hinc ecficitur illa cum Ciceronis loco, qui in secundo libro de Off. est, similitudo, ubi uirtus in tris partis diuiditur. Nam prima pars, quæ prudentiam continet, hic, ut in quadripertita definitione, a scientia non potest separari; duæ alteræ omnem actionem continent, partim in suo animo moderando partim in aliis moderate utendis.

inuertit, et cum eo coniungens enumerationem illam partium, quæ apud Diogenem ponitur, sed eam quoque mutatam, hunc posuit doctrinæ ethicæ descriptionem: I. 1 περὶ ὁρμῆς. 2. περὶ παθῶν. II. 1 περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. 2. περὶ ἀρετῆς. III. 1 περὶ τέλους τῆς τε πρώτης ἀξίας καὶ τῶν πράξεων. 2. περὶ καθηκόντων προτροπῶν τε καὶ ἀποτροπῶν. Locos duos priores in corporibus (quæ Stoice dicebantur) uersari putat, tertium in incorporalibus; præterea "primum locum esse pro introductione in agendi ratione uersantem ad uirtutis perfectionem progrediente, posteriores ambos ad categorias esse constitutos ita, ut in bonis et malis substratum cernatur, in uirtute qualitas, in fine aliquo modo se habere, in officiis denique qualitas." [1]) Cum Senecæ autem loco confert Ciceronis, qui est in libro II de Off. 18, qui locus quom ita incipiat: *Etenim uirtus omnis tribus in rebus fere uertitur, &c.*, tamen negat uirtutis hanc diuisionem esse, totius ethicæ esse uolt, nec curat, quod multum interest inter tertiam partem Senecæ, quæ continet omnem actionem, et Ciceronis, quæ solam iustitiam, ut ad IV, 4 exposui, ubi hunc Ciceronis locum declaraui. Illam Senecæ diuisionem, quam Petersenius etiam Epicteto sine ulla caussa tribuit [2]), reperire poterat

---

spectio suum cuique distribuens et æstumans, quanti quicque dignum sit, maxume utilis, (quid enim et tam necessarium quam pretia rebus inponere?) secunda de inpetu, tertia de actionibus. Primum enim est, ut, quanti quicque sit, iudices, secundum, ut inpetum ad illa capias ordinatum temperatumque, tertium, ut inter inpetum tuum actionemque conueniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias.

1) De his, quæ ad categorias pertinent, dicam breuiter extra reliquam disputationem, quod hoc loco totam rem et usum illum categoriarum persequi nequeo. Primum igitur, quom sex sint partes, quis non miretur, quattuor postremas categoriis respondere, duas primas ab hac conparatione prorsus excludi? Deinde, quod caput est, minume illæ notiones eo modo, quo in uniuersa rerum natura categoriæ, inter se separatæ et respondentes quattuor prima genera unamquamque rem e materia ethica desumptam considerandi continent. Quis enim in uirtute magis quam in bonis et malis qualitatem materiæ ethicæ spectari dicat? Quomodo, quom finis quæritur, id est, is omnis boni conplexus, qui ad beatam uitam explendam expetatur, ibi bonum, tamquam substratum, *aliquo modo se habere* intellegitur, quam categoriam Petersenius ipse exponit referri ad διαφορὰν καὶ κατάστασιν? Nihil dico etiamnunc de finis loco a bonis et malis separato similibusue.

2) Epictetus enchirid. c. 76 longe alio spectans, tria esse ait in philosophia, usum theorematum, demonstrationem, huius confirmationem; ex his tribus primum summum esse, recte agere, propter id alterum necessarium, quid sit faciendum, demonstrare, propter hoc etiam tertium, dialectica arte illum demonstratio-

apud Stobæum in Eclog. Eth. p. 48, pæne totidem uerbis expositam: *Τοῦ δὲ ἠθικοῦ τὸ μὲν περὶ τὴν θεωρίαν τῆς καθ' ἕκαστον ἀξίας, τὸ δὲ περὶ τὴν ὁρμήν, τὸ δὲ περὶ τὴν πρᾶξιν. Ταῦτ' ἐστι* [*γὰρ τριμερῆ*] *τῆς ἠθικῆς εἴδη, πρῶτον μὲν θεάσασθαι τὴν ἀξίαν τοῦ πράγματος, ὅπερ αἱρεῖσθαι μέλλομεν· (οὐδὲ γὰρ οἷόν τε γενέσθαι τὴν ὁρμὴν εὔλογον, εἰ μὴ μετὰ τὴν θεωρίαν· ἡ θεωρία δ' ἐστὶ περίσκεψις τοῦ πράγματος καὶ οἷον ἐπίκρισις κατὰ τὸν περὶ αὐτοῦ λογισμόν·) δεύτερον δὲ τὸ τὴν ὁρμὴν τῷ περινοηθέντι καλῶς ἐπιβάλλειν, τρίτον τὸ τὴν πρᾶξιν αὐτοῖς ἐπισυνάψαι.* Atque ibi hæc diuisio repetitur ex Eudori Alexandrini, Academici, libro, qui quando uixerit, non constat. Iam eam Petersenius ut adcommodet aliquo modo ad ea, quæ aliunde constant, ita, ut dixi, inuertit, ut, quod apud Senecam et Eudorum secundum st, *περὶ ὁρμῆς*, primum faciat, atque partem *περὶ παθῶν*, quæ apud Senecam et Eudorum (p. 50) cum hac de inpetu coniungitur, etiam apud Diogenem ui in initium retrahat, nec uideat, longe aliter de adpetitu ac prima conciliatione disputari initio disciplinæ ad præparandam notionem boni, aliter apud Senecam de moderando inpetu et ad boni notionem iam explicatam conuertendo, ut ei pareat. Miror omnino, non uenisse in mentem, de quo ipsa Senecæ uerba legentem admonent, eiusmodi esse hanc diuisionem, non quæ disciplinam secundum præcipuas notiones, quæ in arte explicentur, dispositam contineat, sed quæ totam perfectionem uitæ moralis ita in tria capita dispertiat, ut omnis fere ars et *θεωρία* in primo ponatur, altera duo *πρᾶξιν* et eius instrumenta conprehendant [1]). Itaque apud Eudorum et *τὸ περὶ τέλους* et *τὸ περὶ τῆς ἀξίας* quæ Petersenius in tertia parte ponit, apertissumo ponuntur in prima (quam ille secundam fecit) p. 48 et 50. Uerum quod tota hæc diuisio coniungit res separatas, notionum in arte expositionem et ipsam uitæ actionem, ne inanis sit tertia pars, in eam transfertur

---

nem tueri; reprehendit autem, quod fere in hoc tertio omnis diligentia consumatur. Adparet, in hoc loco ita *τὴν πρᾶξιν τῇ θεωρίᾳ* præferri, ut nulla omnino hic sit *τῆς ἠθικῆς θεωρίας* diuisio ex arte desumpta. Sed ne *τῆς πράξεως* quidem ea diuisio, quæ apud Senecam ponitur.

1) Itaque hinc ecficitur illa cum Ciceronis loco, qui in secundo libro de Off. est, similitudo, ubi uirtus in tris partis diuiditur. Nam prima pars, quæ prudentiam continet, hic, ut in quadripertita definitione, a scientia non potest separari; duæ alteræ omnem actionem continent, partim in suo animo moderando partim in aliis moderate utendis.

§ 25 et 31) et poterant in eam rem plura notari. Nam et § 26 et 27 noua argumentandi forma nihil aliud ecficitur, nisi quod supra ecfectum erat, et, postquam hic expositum st, honestum solum esse bonum, postea (§ 36) rursus confirmatur, honestum per se expetendum esse[1]). Deinde autem Cicero, quom ex ampliore scripto Græco aut pluribus summa capita sententiarum, quæ ad finem bonorum et rerum differentiam pertinerent, excerperet, duobus locis (§ 35 et 49) aliquid inprudenter retinuisse uidetur, quod illic fortasse cum relicua disputatione coniunctum fuerit, et in suo libro ita posuisse, ut, quo pertineat quidue ad rem faciat, non adpareat. Postremo in media tractatione τῶν ἀδιαφόρων § 55 subito bonorum diuisionem quasi iusto loco ponit: *Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint* &c., quam adparet ibi ponendam fuisse, ubi de boni notione et definitione diceretur, ut fit apud Stobæum (p. 100) et Diogenem Laërtium (VII, 96 sq.). Sed aut ipse Cicero hic eam interposuit, quom sero admonitus esset simili, quam § 56 adiungit, τῶν προηγμένων diuisione, aut apud Græcum, quem sequebatur, eam hoc loco conparationis caussa conmemoratam repperit.

VI. OSTENDITUR, PRONOMEN, QUOD EST *QUISQUE*, PRO EO, QUOD EST *QUICUNQUE*, EXTRA UOCEM *CUIUSQUEMODI* NON PONI APUD CICERONEM AUT ALIOS EIUSDEM ÆTATIS SCRIPTORES.

AD LIB. III c. 15, 51.

Circumscripsi ex hac quæstione unam uocem, ne, quom de usu ipsius pronominis *quisque* dicerem, illa mihi obiceretur quæ ex antiquiore sermone seruata st, cum hac tamen lege, ut pro

1) Fieri tamen potest, ut Cicero ei, quem præcipue sequebatur, fonti aliquid aliunde non apte admiscuerit. De definitione boni non recto loco posita nec satis ad relicuam disputationem adhibita culpam a Cicerone in Stoicos transtuli (§ 33), iure, ut opinor.

indefinito ponatur, uelut hic II, 3: *multa cuiusquemodi* et 22 *cuiusquemodi uoluptates*, alibique eodem modo, pro relatiuo numquam; nam quod olim pro Flacco 40 legebatur: *tabula illæ ipsæ, cuiusquemodi sunt,* recte mutatum st et e uestigiis codicis Uaticani erutum: *cuicuimodi sunt.* Deinde dicendum st, me nullam rationem ducturum esse inperitiæ Goerenzi et si qui eodem errore multis locis, ubi *quisque* usitatissume ponitur in distributione et singulorum significatione, pro eo, quod est *quicunque*, poni narrant, uelut hic II, 5 (*quid quicque sit, aperitur,* id est, *unaquæque res seorsum*), idque faciunt etiam ubi additur *suus* (ut III, 67, V, 42 &c.)[1]), postremo etiam interrogatiuom id pronomen esse uolunt (ut V, 60). His igitur semotis, quom *quisque* dupliciter pro eo, quod est *quicunque*, positum putari possit, ut aut relatiuom sit aut non sit, prioris illius usus, qui apud Plautum dubius non est, apud Ciceronem præter eum locum, a quo hæc disputatio orta st, et illum paullo priorem (III, 45), quem ex optumis codicibus emendaui (etsi ibi *quæque* a paucis editum erat), unum relinquitur exemplum, de Legg. II, 45: *Ligneum, quodque uoluerit, uno e ligno dedicato,* eiusmodi, quale ne Plautus quidem posuit, qui numquam id relatiuom sic substantiuo adiunxit, neque pro *qualicunque* id dixit. Eo autem manifestius mendum st, quod desideratur subiectum uerbi *dedicato* et quod apud Platonem, cuius uerba Cicero uertit, est: ὅτι τις. Itaque recte scribi iubent: *quod quis.* Quæ Schellerus et alii e libro II de Legg. 20, 21, 22 et e libr. III, 9 proferunt, in iis manifestissumum st, *que* particulam esse copulatiuam, quæ legem legi adnectat, antiquam simplicitatem imitans; nisi forte etiam ubi sic scribitur (II, 22): *Quoque hæc priuatim et publice modo rituque fiant, discunto*, non *et quo modo* intellegere debemus, sed *quocunque modo.* (De orat. I, 119 nunc recte scribitur; nec ibi poni poterat

1) Apud Horatium etiam Epist. I, 18, 68 (*Quid de quoque uiro et cui dicas, sæpe uideto*) Schmidius, etsi recte uertit, putat esse *quocunque*, quasi non id Horatius dicat, ad singulorum proprietatem adcommodandam esse cautionem. In indice autem confirmationis caussa ascribit Liu. XXII, 5, 1, ubi st: *uertente se quoque ad dissonos clamores.* Ne Gronouius quidem errorem uitauit, qui ad Liu. I, 24 e Ciceronis lib. II de Legg. c. 8, 20 ascripsit: *quæ* (legitur *quæque*, id est, *et quæ*) *quoique diuo decoræ gratæque sint hostiæ, prouidento;* Drakenborchius autem etiam hæc e Liui lib. III, 18 ponit: *Suæ fortunæ a quoque sumptum supplicium st.*

quicunque, quia definitum genus significatur.) E Ciceronis æqualibus unus obicitur Cornelius Nepos, qui in Pelopidæ c. 2 sic scripsisse putatur: *Hi omnes fere* (exules Thebani) *Athenas se contulerant, non quo otium sequerentur, sed ut, quemque ex proxumo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur.* Quoniam de alio loco, quem præter Athenas expectauerint, cogitari nequit, quom Athenas ipsas exules propter uicinitatem elegisse et inde Thebas profecti esse traduntur, interpretantur: *quamcunque occasionem*; ucreor, ut satis Latine; nam ut recte dicitur *locum rei gerendæ dare, habere*, ablatiuo tamen casu addito pronomine id nomen illo modo (*e o l o c o patriam recuperare*) dici posse non uidetur. Itaque unas Athenas significari puto, et sic a Cornelio scriptum esse: *ut, quem ex proxumo locum fors obtulisset, eo &c.*, hoc est, ut in urbe uicina, quam commode fortuna obtulisset, consilia patriæ recuperandæ agitarent. Liuius bis illo pronomine sic usus creditur, primum I, 24: *Foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut, cuiusque populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo — inperitaret.* Manifestum st, ubi certamen duorum populorum certa et perpetua foederis lege dirimatur, nullum locum esse pronomini indefinito; nam qui sic dicit: *ut, cuiuscunque populi &c.*, is aut inter pluris populos aut sæpius ita certatum iri dicit, ut, sine ulla certa possessione, eius, quicunque uicerit, inperium futurum sit neque ulla alius rei ratio habeatur. Itaque prorsus non dubito, quin in eo codice, e quo nostri orti sunt, non recte *cuiusque* pro *cuius* scriptum fuerit. Alter est locus Liui in libro XXV c. 29: *Famæne credi uelis, quanta urbs a te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse, quo quisque terra, quisque mari uenerit, nunc nostra de Atheniensibus Carthaginiensibusque tropæa, nunc tua de nobis ostendat?* Non, qui adueniat, ostendere tropæa sibi nondum nota, sed urbem uenienti ea ostendere, Creuerius uidit; itaque uerba admodum dure coniungenda sunt: *ut, quicunque eo uenerit,* (urbs) *ostendat.* Mihi et hæc duritia minume Liuiana et illa insolentia pridem persuasit, ut sic Liuium scripsisse putarem: *quæ, ut quisque terra, quisque mari uenerit, nunc &c.* Uideri alicui possit apud Liuium pronomen *quisque* pro pronomine *quicunque* positum defendi usu aduerbi *quandoque* pro *quandocunque* positi, qui apud Ciceronem nondum reperitur. Sed tollitur ea defensio et maius contrariæ sententiæ pondus adcedit, quod

indefinito ponatur, uelut hic II, 3: *multa cuiusquemodi* et 22 *cuiusquemodi uoluptates*, alibique eodem modo, pro relatiuo numquam; nam quod olim pro Flacco 40 legebatur: *tabula illæ ipsæ, cuiusquemodi sunt*, recte mutatum st et e uestigiis codicis Uaticani erutum: *cuicuimodi sunt*. Deinde dicendum st, me nullam rationem ducturum esse inperitiæ Goerenzi et si qui eodem errore multis locis, ubi *quisque* usitatissume ponitur in distributione et singulorum significatione, pro eo, quod est *quicunque*, poni narrant, uelut hic II, 5 (*quid quicque sit, aperitur*, id est, *unaquæque res seorsum*), idque faciunt etiam ubi additur *suus* (ut III, 67, V, 42 &c.)[1]), postremo etiam interrogatiuom id pronomen esse uolunt (ut V, 60). His igitur semotis, quom *quisque* dupliciter pro eo, quod est *quicunque*, positum putari possit, ut aut relatiuom sit aut non sit, prioris illius usus, qui apud Plautum dubius non est, apud Ciceronem præter eum locum, a quo hæc disputatio orta st, et illum paullo priorem (III, 45), quem ex optumis codicibus emendaui (etsi ibi *quæque* a paucis editum erat), unum relinquitur exemplum, de Legg. II, 45: *Ligneum, quodque uoluerit, uno e ligno dedicato*, eiusmodi, quale ne Plautus quidem posuit, qui numquam id relatiuom sic substantiuo adiunxit, neque pro *qualicunque* id dixit. Eo autem manifestius mendum st, quod desideratur subiectum uerbi *dedicato* et quod apud Platonem, cuius uerba Cicero uertit, est: ὅτι τις. Itaque recte scribi iubent: *quod quis*. Quæ Schellerus et alii e libro II de Legg. 20, 21, 22 et e libr. III, 9 proferunt, in iis manifestissumum st, *que* particulam esse copulatiuam, quæ legem legi adnectat, antiquam simplicitatem imitans; nisi forte etiam ubi sic scribitur (II, 22): *Quoque hæc priuatim et publice modo rituque fiant, discunto*, non *et quo modo* intellegere debemus, sed *quocunque modo*. (De orat. I, 119 nunc recte scribitur; nec ibi poni poterat

1) Apud Horatium etiam Epist. I, 18, 68 (*Quid de quoque uiro et cui dicas, sæpe uideto*) Schmidius, etsi recte uertit, putat esse *quocunque*, quasi non id Horatius dicat, ad singulorum proprietatem adcommodandam esse cautionem. In indice autem confirmationis caussa ascribit Liu. XXII, 5, 1, ubi st: *uertente se quoque ad dissonos clamores*. Ne Gronouius quidem errorem uitauit, qui ad Liu. I, 24 e Ciceronis lib. II de Legg. c. 8, 20 ascripsit: *quæ* (legitur *quæque*, id est, *et quæ*) *quoique diuo decoræ grataque sint hostiæ, prouidento*; Drakenborchius autem etiam hæc e Liui lib. III, 18 ponit: *Suæ fortunæ a quoque sumptum supplicium st*.

quicunque, quia definitum genus significatur.) E Ciceronis æqualibus unus obicitur Cornelius Nepos, qui in Pelopidæ c. 2 sic scripsisse putatur: *Illi omnes fere* (exules Thebani) *Athenas se contulerant, non quo otium sequerentur, sed ut, quemque ex proxumo locus fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur.* Quoniam de alio loco, quem præter Athenas expectauerint, cogitari nequit, quom Athenas ipsas exules propter uicinitatem elegisse et inde Thebas profecti esse traduntur, interpretantur: *quamcunque occasionem*: ucreor, ut satis Latine; nam ut recte dicitur *locum rei gerendæ dare, habere*, ablatiuo tamen casu addito pronomine id nomen illo modo (*e o l o c o patriam recuperare*) dici posse non uidetur. Itaque usus Athenas significari puto, et sic a Cornelio scriptum esse: *ut, quem ex proxumo locum fors obtulisset, eo* &c., hoc est, ut in urbe uicina, quam commode fortuna obtulisset, consilia patriæ recuperandæ agitarent. Liuius bis illo pronomine sic usus creditur, primum I, 24: *Foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut, cuiusque populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo — inperitaret.* Manifestum st, ubi certamen duorum populorum certa et perpetua foederis lege dirimatur, nullum locum esse pronomini indefinito; nam qui sic dicit: *ut, cuiuscunque populi* &c., is aut inter pluris populos aut sæpius ita certatum iri dicit, ut, sine ulla certa possessione, eius, quicunque uicerit, inperium futurum sit neque ulla alius rei ratio habeatur. Itaque prorsus non dubito, quin in eo codice, e quo nostri orti sunt, non recte *cuiusque* pro *cuius* scriptum fuerit. Alter est locus Liui in libro XXV c. 29: *Famæne credi uelis, quanta urbs a te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse, quo quisque terra, quisque mari uenerit, nunc nostra de Atheniensibus Carthaginiensibusque tropæa, nunc tua de nobis ostendat?* Non, qui adueniat, ostendere tropæa sibi nondum nota, sed urbem uenienti ea ostendere, Creuerius uidit; itaque uerba admodum dure coniungenda sunt: *ut, quicunque eo uenerit,* (urbs) *ostendat.* Mihi et hæc duritia minume Liuiana et illa insolentia pridem persuasit, ut sic Liuium scripsisse putarem: *quæ, ut quisque terra, quisque mari uenerit, nunc* &c. Uideri alicui possit apud Liuium pronomen *quisque* pro pronomine *quicunque* positum defendi usu aduerbi *quandoque* pro *quandocunque* positi, qui apud Ciceronem nondum reperitur. Sed tollitur ea defensio et maius contrariæ sententiæ pondus adcedit, quod

aduerbi hic usus apud relicuos scriptores et, quorum in tali re certissumum st testimonium, apud poëtas frequentatur, pronominis duo illa exempla sunt. (*Quandoque* pro *aliquando* apud Ciceronem legitur ad Fam. VI, 19. De Orat. III, 212 *quandoque* neque st *quandocunque* neque et *quando*, sed rariore exemplo aduerbium prorsus ea ratione ponitur, qua ipsum pronomen *quisque* in distribuendo, ut *quid quandoque deceat* sit *quid quoque tempore deceat*. Eodem modo Manilius poëta Astron. II, 715: *In quocunque igitur stellæ q u a n d o q u e locatæ Dodecatemorio fuerint, spectare decebit*; (quo loco quodnam mendum arguat *quocunque* interrogatiue positum, hic non quæro).

Breuius dicam de iis, qui extra relatiuam significationem *quisque* pro eo, quod est *quicunque*, positum putarunt. Nihil enim profertur nisi aut manifesta menda aut aperti errores hominum, quomodo Latine dicatur ipsum *quicunque*, non animaduertentium. Mendose editur apud Cæsarem B. G. VI, 23: *qui* (hospites) *quaque de caussa ad eos uenerunt, ab iniuria prohibent sanctosque habent*; nam illa coniunctio *qui quaque de caussa* distributionem significat singularum caussarum (ut quom dico: dixerunt deinde separatim, qui quaque de re missi erant). Recte codices optumi (Leid. 1, Haun. A apud Elberlingium, Scaligeranus, Ursini) habent: *quacunque de caussa.* Mire lapsus est Waltherus, qui apud Tacitum Ann. XIII, 14 ex editionibus ueteribus et fortasse ipso codice Florentino edidit: *pepigerat, ne cuiusque facti posthac interrogaretur*, idque uolt esse *cuiuscunque*, quasi non, si non sufficeret scribenti *ne cuius*, dicendum fuerit *ne ullius.* Nam *ne quicunque* non magis Latinus quisquam dixit quam: *Nec quicunque hoc intellegere potest*, quom uellet: *Nec quisquam omnino.* Corti errorem, qui in Sallusti Catil. c. 5 pro eo, quod recte scribitur: *supra quam cuiquam credibile st*, edidit barbare *quam cuique* (quasi dicas: *maior est quam quicunque alius* pro eo, quod est: *quam quisquam alius*), non modo refellendum, sed ne notandum quidem putarem, nisi fere in eundem nuper incidisset Stuerenburgius in commentatione secunda editioni librorum de officiis subiecta. Nam quod ultra communem illam eorum doctrinam, qui pronomina, quæ sunt *quisquam* et *ullus* tantum in negatiuis sententiis poni tradunt, progredi noluit nec perspexit, in his uocibus generalem esse adfirmationem, negationi ita contrariam, ut ei suffi-

hanc diuersitatem conmemorat, ut tamem nequaquam, quæ Buhli et Stahri opinio fuit, eam huius generis propriam esse aperte significet. Nam quom ceteras philosophiæ partis breuissume conmemorasset, ab iis (*Atque his de rebus* &c.) ad eam transiens, de qua nunc agendum st, quom eam nominasset (*De summo autem bono*), hic demum eius discriminis librorum, quod discrepantiam sententiarum adferre posse uidebatur, mentionem fecit. [1]) Alteros Cicero popularius scriptos fuisse ait, alteros limatius, id est, ut in adnotatione expositum st, cum subtiliore et astrictiore ueritatis explicatione [2]). Sed hos posteriores non ab ipsis scriptoribus editos, sed in commentariis quasi domi retentos tradit. Itaque iniuria nuper Stahrius (Aristot. II p. 35) negauit, ab ullo uetere scriptore apertis uerbis tradi, quod Strabo significat in notissuma narratione (XIII p. 609), Aristotelem libros suos maioris momenti pleroseque (πλὴν ὀλίγων καὶ μάλιστα τῶν ἐξωτερικῶν) non ipsum edidisse. Nam quod idem (II p. 243) Niebuhri opinionem quandam sequens (Hist. Rom. I p. 20 ed. 2), in commentariis relictos eos libros dici putat, quos Aristoteles et Theophrastus non statim, quom scripti essent, ediderint sed aliquamdiu retinuerint et subinde emendauerint, primum illius *aliquamdiu* et editionis postea consecutæ ne minumum quidem uestigium st in uerbis Ciceronis; deinde perspicuum st, si de huiusmodi quadam Aristotelis et Theophrasti consuetudine Cicero loqueretur, ut antea dixit: *ἐξωτερικὸν appellabant*, sic hic dicendum fuisse (*aliquamdiu*) *relinquebant*, nunc perfecto tempore significari, quousque omnino progressa sit horum librorum ab auctoribus suis cum aliis communicatio. Quamuis igitur incredibile sit, nihil ipsum Aristotelem ex iis, quæ limatius disputasset, ad iustam libri formam absolutum edidisse, multisque modis refellatur, de sententia tamen Ciceronis

1) Plutarchus in uita Alexandri c. 7 τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν λόγον contrarium facit ταῖς ἀποῤῥήτοις καὶ βαθυτέραις διδασκαλίαις. Contra adu. Colot. c. 14 p. 1115 B τὰ ἠθικὰ ὑπομνήματα καὶ τὰ φυσικά seiungit a dialogis ἐξωτερικοῖς.

2) Nomen in posteriore genere definitioni non addit, etsi non minor hic eius ponendi caussa fuisse uidetur. Ἀκροαματικοί λόγοι appellantur in epistulis illis subditiciis, quas iam Andronicus Rhodius libro inseruerat (Gell. XX, 5). Ἐσωτερικὰ συγγράμματα primus appellat Clemens Alex., sed Peripateticum et ἐξωτερικόν et ἐσωτερικόν iam Lucianus.

VIII. CICERONIS DE LIBRIS ARISTOTELIIS TESTIMONI AUCTORITAS EXQUIRITUR. (SIMUL UESTIGIA DOCTRINÆ ANTIOCHI PRO PERIPATETICA TRADITÆ APUD STOBÆUM DEMONSTRANTUR.)

AD LIB. V, c. 5, 12 sqq.

Quoniam in nota quæstione de duplici Aristotelis librorum genere, quam propter opinionum commenta difficile et breuiter simul et utiliter adtingere, necessario Ciceronis uerba, quæ in libri quinti capite quinto posuit, iactata sunt, faciemus, quod ad interpretis officium pertinet, ut primum, quid in Ciceronis testimonio contineatur, exquiramus, deinde, quantum ei ponderis tribuendum sit, uideamus. [1])

Primum igitur Cicero (nam Pisonis personam non curamus) et Aristotelis et Theophrasti libros illa diuisione conprehendit, quod præter eum unus, quod sciam, aperte facit Galenus [2]), quom ceteri fere tantum Aristotelis scripta sic diuisa narrent. Doctrinæ tamen secretioris et uolgo traditæ fictum discrimen, ex duplici scilicet Aristotelis librorum genere ductæ, ad omnem scholam transferunt scriptores posteriores ætate, Plutarchus (uit. Alex. 7) et Lucianus (Uit. Auct. 26). Deinde Cicero ita in ethicis scriptis

1) Qui ipsam controuersiam usque ad nostram ætatem tractarunt, eorum præcipuos enumerat A. Stahrius in Aristoteliorum uol. II p. 237 et p. 268. Accesserunt disputationes Ritteri in uol. III Hist. Philos. p. 21 sqq. et Micheleti ad Ethic. Nicomach. I, 5, 6 et I, 13, 9 et quæ Krischius in ephemeridibus Goettingens. a. 1834 p. 1894 sqq. et in Ienens. a. 1835 mensis Decembris p. 410 sqq. scripsit. Hegelius tantum nulla fuisse dogmata esoterica et exoterica uere indicat, de librorum quorundam forma magis populari et diuisione hinc orta non quærit.

2) Fragm. de substant. facult. natur. ed. Bas. I p. 342 (IV p. 758 ed. Kuhn): *διαφωνίαν οὐ χρὴ τοῦτο νομίζειν εἶναι, τἀνδρὸς ἑαυτῷ τἀναντία λέγοντος, ὥσπερ οὐδὲ Ἀριστοτέλους ἢ Θεοφράστου, τὰ μὲν τοῖς πολλοῖς γεγραφότων, τὰς δὲ ἀκροάσεις τοῖς ἑταίροις.* In loco indicando errauit Buhlius et recentiores. Apud Clementem tamen Alexandr. V Strom. p. 245 Sylb. sine dubio scribendum et: *Λέγουσι δὲ καὶ οἱ Ἀριστοτέλους, τὰ μὲν ἐσωτερικὰ εἶναι τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ* (u. *αὐτῶν*), *τὰ δὲ κοινά τε καὶ ἐξωτερικά.* De suis ipsi scriptis id non profitebantur (*συγγράμμασι αὐτῶν*).

teticorum, maxume Aristotelis et Theophrasti, laudatione exornauit, qualem quiuis sine ulla eius philosophiæ adcurata cognitione scribere posset, qui aliquid de his uiris ex communi litterarum Græcarum notitia accepisset eorumque librorum, qui ad naturæ cognitionem et rerum publicarum administrationem et historiam pertinentes etiam extra scholam celebrabantur, nomina teneret. His adiungit, quom ad ethicam uenit, illa de libris exotericis et limatius scriptis, nec ullius ex his nomen significat. Deinde autem (de quo dicam paullo post) unum omnium ethicorum limatissumum opus ab Aristotele omnino seiungit, quo detracto nullum omnino ethicum Aristotelis librum habet, quem in limato illo genere relinquat; nam si Nicomachea Aristotelis non sunt, multo minus erunt Eudemia et Magna, quæ inde pendent. Atque hoc unum opus, quod tenendum putat, quom ab Aristotele seiungit, ab illa etiam diuisione eius et Theophrasti scriptorum seiungit; adeo nullus eius diuisionis hic est usus. Peruerse autem, si modo Ciceroni usu noti fuerunt et tractati Aristotelis libri ethici, hic, ubi Antiochi formam doctrinæ pro Aristotelia propositurus est, illorum librorum mentionem facit et genera distinguit, in quibus omnia aliter explicantur. Itaque pannus hic ornatus aduenticii adsutus est, ut, quom rem omnem ab Antiocho haberet, de Aristotele tamen aliquid diceret. Eoque fit probabilius, Ciceronem hoc totum ex communi suæ ætatis fama sumpsisse nec eam fortasse diligenter interpretatum esse. (Nam in altera narratione, quæ epistulis illis Alexandri et Aristotelis, quæ feruntur, continetur et apud Andronicum Rhodium erat, Aristoteles aliquamdiu scripta ἀκροαματικά domi continuisse tradebatur, postea tamen ipse edidisse. Nam ad discrimen editorum et non editorum fama diuisionem referebat, sed simul meminerant, ἀκροαματικά in manibus hominum et esse et fuisse uoc, nisi homines utrumque genus habuissent, diuisione usuros fuisse.) In ipsis quidem Aristotelis scriptis, etiamsi ea studiosissume omnia legisset, nihil de hac diuisione repperisset præter ualde dubiam illam, quam nos quoque habemus, τῶν ἐξωτερικῶν λόγων appellationem. Nam ut maxume concedamus, Aristotelem sic scripta sua diuisisse, tamen neque in exotericis narrauit, quid reconditum seruaret, neque in iis, quæ sibi et suis reseruasse creditur, ascripsit, hæc non esse edita et euolgata. Uerum, ut ad id ueniam, quod supra proposui, non dubito profiteri, Ciceronem

mihi uideri dialogos Aristotelis populariter scriptos et rhetorica, quibus hic Topica adnumero, tum πολιτείας legisse, difficiliora autem, quibus omnis interior philosophia continebatur, aut omnino non adtigisse aut, si aliquando adtigerit, non longe progressum esse, ut ipse de subtilioribus Aristotelis sententiis aliquid habere posset explorati. Cuius iudici inuidiam leniet, si modo leniri poterit, P. Uictori, hominis neque audacis et profecto Ciceroni fauentis et qui eum norat, sententia, qui ad Aristotelis Eth. Nicom. VII, 8 "Ciceronem in lectione librorum Aristotelis ethicorum non ualde uersatum esse" pronuntiat. Cogebat enim uis ueritatis, quom utrumque conferret. At si ethica Aristotelis Cicero non legit, qui ethicam philosophiæ partem præcipuam semper iudicabat, multo minus metaphysica aut physica aut de anima deue categoriis libros adtigit. Quod tantum abest, ut mirationem habere debeat, admirari oportebat, si contra esset. Nam Cicero ita adulescens philosophiam adamauerat, itaque postea cum eloquentiæ exercitationibus et publicis negotiis eius studium coniunxit, ut, præcipuarum, quæ tum uigebant, disciplinarum uniuersam formam a doctoribus et iis, qui hæc in certas iam summas redacta non multis ante ætatibus exposuerant, acciperet, obscuriores interioresque philosophiæ partis non admodum persequeretur, sed animum aleret eorum hominum scriptis, qui non nimis remoto tempore aut de moribus grauiter simul et non horride nec difficulter scripsissent, ut Panætius Posidoniusque, aut elegantem eruditionem multiplicemque rerum cognitionem adiungerent, Platonis quoque orationis copia et imaginum maiestate potius delectaretur quam ipsa, quæ sub iis inuoluta esset, subtilitate notionum, omninoque permultum in philosophia eloquentiæ tribueret.[1]) Ita adfectum animum popularia Aristotelis scripta et rhetorica facile adliciebant, celebrata præsertim fama uel in rhetorum scholis; adliciebant similia Theophrasti (itaque qui unum Aristotelis ethicum scriptum ita nominauit, ut id ab Aristotele errore abiudicaret, Theophrasti de beata uita librum et sæpe appellat significatue[2]) et ex eo uerba ponit, de Fin. V, 86); laudabat utrumque ob illa scripta

1) Cfr. uel in hoc opere lib. IV, 6 et 7 et 10, quæque ibi dixi, et V § 10.

2) Fin. V, 12, 85, Tuscul. V, 24 et 25, Acad. I, 33 et 35 et II, 134. Cfr. ad Attic. II, 3, 3, ubi alium popularem Theophrasti librum sibi mitti uolt.

et famæ adsentiens; sed horrida illa, quæ ad ipsam philosophiam propius adcedenti ostendi uidebantur, dumeta, uerborum et rationum difficultate sæpta, in quæ non multi illo tempore philosophi penetrabant,[1]) orator et senator Romanus intrare neque audebat neque facile poterat.[2]) Itaque, ut iam certiora promam argumenta, nullum Cicero Aristotelis dogma, quod ad ipsam philosophiam pertineret, paullo copiosius exposuit aut ex certo eius libro repetiuit; pauca omnino adtigit, alios sequens non sine grauissumis erroribus, quos supra ad IV, 12 notaui, alterum in quinta natura, alterum in entelechiæ notione. Ac ne singulas res persequamur, quom ethicam maxume adtingat, facillume sibi ab Antiocho persuaderi patitur et alibi et in libro V de Finibus, ea, quæ is tradidisset, ipsa esse Aristotelia, et in eo ita ethica Nicomachea appellat, ut hæc ab Antiocho expressa putet. Et tamen si illud exceperis, et apud Aristotelem et apud Antiochum et uirtutis et corporis atque externorum rationem in bonorum summa duci, tum diuisionem uirtutum uoluntariarum et non uoluntariarum (V, 36) ab Aristotele repetitam esse et tamen uariatam, nullum esse minumum apud Antiochum propriæ Aristotelis formæ uestigium prorsusque alio modo cum multa Stoicorum imitatione a prima naturæ constitutione bonorum notionem et diuisionem duci, tam est manifestum, ut dici nihil de eo oporteat, de quo nemo, qui Ciceronem legisset, aliter iudicarit.[3]) Ac si quis dixerit, non ita conmemorari Nicomachea, ut ex iis tota illa, quæ sequatur,

---

1) *Eum philosophum, qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos ignoraretur;* Topic. 3. Circa ipsam Ciceronis ætatem exorta sunt studia libros Aristotelis commentariis enarrandi, Andronico Rhodio et Boëtho principibus. De molestia mendorum scripturæ in libris Aristotelis ualde queritur Strabo (lib. XIV p. 608).

2) Stahrius (Aristot. II p. 245) ex eo, quod Cicero *flumen orationis aureum* Aristoteli tribuit (Acad. II, 119) et orationis suauitatem et ornamenta laudat (ut de Fin. I, 14), studiose eum Aristotelis scripta legisse conficit. Si Cicero tam illa, quæ philosophiæ propria sunt et inuestigationis, lectitasset quam popularia, aliter, opinor, de oratione iudicasset; nisi forte Koppium sequimur (Mus. Rhen. III p. 100 not.), qui Aristotelis orationem suauem ac facilem fluere non ipsos nos sentire uolt, sed nescio cui Græculo imo credere. Flumen aut ornamenta in scriptis subtilioribus Aristoteles nec habet nec curauit habere.

3) Paucissumos illos locos, ubi uerba quædam aut sententiam aliquam Aristotelis expressam Ursinus aliique putarant, ne speciem quidem talis imitationis habere, in adnotatione ostendi, ut 34.

uideri dialogos Aristotelis populariter scriptos et rhetorica, is hic Topica adnumero, tum *πολιτείας* legisse, difficiliora au- quibus omnis interior philosophia continebatur, aut omnino adtigisse aut, si aliquando adtigerit, non longe progressum ut ipse de subtilioribus Aristotelis sententiis aliquid ha- posset explorati. Cuius iudici inuidiam leniet, si modo i poterit, P. Uictori, hominis neque audacis et profecto Cice- fauentis et qui eum norat, sententia, qui ad Aristotelis Eth. n. VII, 3 "Ciceronem in lectione librorum Aristotelis ethico- non ualde uersatum esse" pronuntiat. Cogebat enim uis ue- s, quom utrumque conferret. At si ethica Aristotelis Cicero egit, qui ethicam philosophiæ partem præcipuam semper iudi- , multo minus metaphysica aut physica aut de anima deue oriis libros adtigit. Quod tantum abest, ut mirationem habere it, admirari oportebat, si contra esset. Nam Cicero ita scens philosophiam adamauerat, itaque postea cum eloquen- tercitationibus et publicis negotiis eius studium coniunxit, ut, puarum, quæ tum uigebant, disciplinarum uniuersam formam toribus et iis, qui hæc in certas iam summas redacta non s ante ætatibus exposuerant, acciperet, obscuriores interiores hilosophiæ partis non admodum persequeretur, sed animum eorum hominum scriptis, qui non nimis remoto tempore aut ribus grauiter simul et non horride nec difficulter scripsissent, nætius Posidoniusque, aut elegantem eruditionem multipli- ue rerum cognitionem adiungerent, Platonis quoque orationis et imaginum maiestate potius delectaretur quam ipsa, quæ s inuoluta esset, subtilitate notionum, omninoque permul- n philosophia eloquentiæ tribueret.[1]) Ita adfectum animum aria Aristotelis scripta et rhetorica facile adliciebant, cele- præsertim fama uel in rhetorum scholis; adliciebant simi- heophrasti (itaque qui unum Aristotelis ethicum scriptum minauit, ut id ab Aristotele errore abiudicaret, Theophrasti ata uita librum et sæpe appellat significatue[2]) et ex eo ponit, de Fin. V, 86); laudabat utrumque ob illa scripta

---

r. uel in hoc opere lib. IV, 6 et 7 et 10, quæque ibi dixi, et V § 10.
i. V, 12, 85, Tuscul. V, 24 et 25, Acad. I, 33 et 35 et II, 134. Cfr. ad ic. II, 3, 3, ubi alium popularem Theophrasti librum sibi mitti uolt.

Sed uideo mihi contra Stahrium paullo plura esse dicenda propter id iudicium, quod de Cicerone in omni hac re feci. Nam is in eo libro, quem aliquotiens nominaui (II p. 134 sqq.), longa oratione persecutus est, quam adcurata cognitio Aristotelis philosophiæ et librorum in Cicerone fuerit, eademque repetiit in altero libro (Aristoteles bey den Römern, Lips. 1834, p. 32 sqq.). Uerum parum caute rem tractauit, prope ut numeraret tantum, quotiens quantaque cum laude Cicero Aristotelem nominasset. Ac primum oblitus est, communem quandam notitiam rerum ad Aristotelis uitam, studia, scripta aliqua ex parte pertinentium in eo, qui posteriorum philosophorum, oratorum, historicorum Græcorum libros legisset, et esse potuisse et necessario esse debuisse, etiamsi ipsa Aristotelis opera omnino non adtigisset. Itaque quod Cicero Aristotelem Theophrastumque Platoni adiunctos cum principibus tragoediæ Græcæ conparat, quod eos philosophiam cum eloquentiæ disciplina coniunxisse narrat, quod Theophrastum eadem, quæ ante Aristoteles tractasset, persecutum esse scribit, quod simultatem Aristotelis et Isocratis conmemorat, ex his similibusque (Stahr. p. 144 sqq.), ne illud quidem consequeretur, nisi alia essent certiora indicia, Ciceronem rhetorica Aristotelis scripta legisse. Multo minus ex eo, quod temerariam Antiochi, magistri sui, omnia exæquantis sententiam sæpe et lubenter probans, nihil inter Aristotelem et Xenocratem atque Polemonem interesse scribit (p. 146), conficitur, eum multum operæ Aristotelis philosophiæ inpendisse. Deinde Stahrius neque id adtendit, multa Aristotelis de multis rebus iudicia, quæ cum uniuersa philosophia non cohærerent, sic per aliorum libros sparsa fuisse, ut ea Cicero et ponere et ad Aristotelem auctorem referre posset, etiamsi ipse ea ex eius libris non sumeret, uelut illud, quod I de N. D. 107 legitur de Orpheo poëta (ac tamen teneri uelim, me non adfirmare, in hoc ipso exemplo ita factum esse), neque tenet, qui Ciceronis mos in huiusmodi rebus et ueterum auctoritatibus conmemorandis fuerit. Nam quom Cicero fere in singulis libris librorumque partibus unum aliquem ducem sequeretur, ea, quæ apud hunc de ueterum libris sententiisque reppererat, sæpissume fidus interpres suis suarumue personarum uerbis ponit. Notaui hoc in uno exemplo ad IV, 14 (de Polemone). Sed nihil inlustrius esse potest, quam quod ex Herculanensibus uoluminibus erutum testimonium

ante hos aliquot annos in Germania euolgauit Ch. Petersenius (in indice scholarum gymn. Hamburg. 1833), cui magna gratia habenda st et rei intellectæ et ad plurium notitiam commendatæ. Constat enim, omnem eum sermonem, qui in libro I N. D. Uelleio tribuitur, ex uno Phædri Epicurei, Ciceronis æqualis, libro ita esse decerptum, ut ex eo etiam, ut hoc utar, transcriberentur, quæ § 41 de Chrysippi libris περὶ φύσεως θεῶν et de Diogenis Babylonii libro περὶ Ἀθήνης leguntur. Atqui ex hoc ipso loco Stahrius (p. 161) ecficit, Ciceroni notos fuisse Aristotelis libros de philosophia, tum ei ad manum fuisse Speusippi, Xenocratis, Heraclidis Pontici, Theophrasti, Stratonis libros, quos, si Heraclidis libros popularis et multiplici doctrina refertos et Theophrastum exceperis, Cicero, mihi crede, numquam adtigerat.[1] Et tamen Stahrius p. 159, ubi de II N. D. 42 disputat, ipse in uerum suspicando incidit, illam Aristotelis mentionem e Cleanthis libro sumptam esse. Uerum id ad multos alios locos pertinet. Sed hic Stahri error excusationem habet; illud qui excusem, uix reperio, quod ex hoc ipso libro V de Finibus, in quo Cicero apertissume profitetur, se non Aristotelem, sed Antiochum sequi, tam manifestum esse putat, quam diligenter et studiose Cicero ethicos Aristotelis libros lectitarit, ut disputatione res omnino non egeat (p. 155). Quom, si omnes huius libri sententiæ totiusque disputationis forma Aristotelem exprimerent, tamen id Antiocho, non Ciceroni Aristotelem pertractatum esse testaturum fuerit, quid dicemus, quom Ciceronis doctrina longe ab Aristotelia abhorreat? Consentaneum st huic indicio, quod ex iis, quæ Cicero (V, 73) transtulit ab Antiocho, gloriante, ex ea Aristotelis doctrina, quam ipse reuocasset, ceteros philosophos particulas decerpsisse, Stahrius (p. 156) Herilli scripta a Cicerone lecta et cum Aristotelis conparata esse putat. Atque hoc de ethicis libris testimonium st; nam de Lælio quod additur, non refutabo; quod enim et Aristoteles et Cicero, ueram amicitiam tantum inter bonos esse posse, dicunt et si qua st alia huius generis sententiarum communio, ideo Aristotelis Nicomacheorum libros octauom et nonum a Cicerone lectos esse putare, nimis est creduli, quom præsertim Theophrasti et ipsius Aristote-

---

1) Simul Ciceroni falsa species detrahitur, quam ipse non adsumebat, simul liberatur aliquo modo crimine sententiarum foede corruptarum et deprauatarum.

lis popularia scripta Cicero legisset.[1] De metaphysicis ipse Stahrius dubitare uidetur (p. 160) neque quicquam apud Ciceronem reperit, quod eo referat, præter conmemoratam leuissume (Acad. I, 33) Aristotelis oppugnationem idearum Platonicarum, de qua Cicero, etiamsi nullam Aristotelis litteram uidisset, inaudisse aliquid debebat, et mentionem illam quintæ naturæ, de qua ante dixi. Nec de Physicis adfirmat (p. 158). Eos libros, quibus Aristoteles historiam naturalem conprehendit, a Cicerone lectos esse, non sane necessario ex eo sequitur, quod historiæ animalium argumentum uniuerse indicat de Fin. IV, 13 et V, 10, aut quod semel atque iterum exemplo eiusmodi utitur, quod illic positum sit, ascripto etiam Aristotelis nomine. Nam hæc quoque, ut illud de pinnotere (uid. ad III, 63), ex aliorum scriptis habere poterat. Neque tamen negauerim, illud opus a Cicerone lectum, qui et multiplicis scientiæ studiosum eum fuisse et admirandorum librum scripsisse sciam. Illud extremum addam, si id tantum Stahrius posuisset, ex Ciceronis scriptis satis adparere, pleraque Aristotelis scripta, contra atque Strabo significare uidetur, non solum Ciceronis tempore, sed, quod magis contra Strabonem sit, ante Ciceronem uolgo nota fuisse, me nihil contra fuisse dicturum. Rursus non tantum, quantum putatur, ad Strabonis narrationem refutandam momenti Ciceronis silentium habet. Nam ne Antiochus quidem, qui suam sibi disciplinam Peripateticam et Academicam conposuerat, magno opere curaturus erat, si quod nouom prodiret opus ad Aristotelis genuinam philosophiam cognoscendam utilissumum, nedum id Cicero ad se multum pertinere putarit.

De Ciceronis testimoniis et auctoritate quærendum mihi fuit; ne tamen eorum, quæ dixi, nonnulla aut obscura sint aut secus, ac uolui, accipiantur, quam potero breuissume, sine ulla longiore confirmatione dicam, quid mihi de tota diuisione librorum ἀκροαματικῶν et ἐξωτερικῶν uideatur.

---

1) Ascribit tamen Stahrius p. 156 in nota locos quosdam alios, quibus Cicero Aristotelis ethica tetigerit. Scilicet ita, ut aut Antiochia formula utatur, aut Carneadis diuisionem sententiarum conmemoret aut res peruagatissumas, quas ipse fortasse Antiochus transtulerat, uelut de utilitate τῶν παθῶν, modo mediocria sint.

Et ex studiis et ex scriptis Aristotelis alia magis ad summas quæstiones philosophiæ subtilissume persequendas pertinebant, alia, quæ in uitæ humanæ actione rebusque publicis et priuatis contemplandis uersabantur, iam ab illa subtilitate nonnihil declinabant (cfr. Eth. ad Nicom. 1, 3 et II, 2), magisque iam, quæ ad historiam et rerum a natura creatarum descriptionem pertinebant; adcedebant rhetorica, tum ut uidetur, in dialogis rerum ad uitæ actionem pertinentium popularius scriptæ expositiones. Horum, quom ederentur, alia facilius et ad pluris euagata esse, alia initio non fere nisi ad eos, qui philosophum ipsum simul audirent audissentue, facile intellegitur. Aristoteles neque generatim libros suos descripsit neque quosdam occultos habuit, nisi quod nonnulli non celeriter confecti sunt. Qui apud ipsum ἐξωτερικοὶ λόγοι conmemorantur, ii non libri sunt, sed communes hominum non rudium extra scholam sermones notionesque, et τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις contrarii ponuntur (Eth. Nicom. 1, 8); eorum mentionem Aristoteles facit aut testificandi caussa (καθάπερ διαιρούμεθα καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις Eth. Eud. I, 1; καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις διοριζόμεθα περὶ αὐτῶν πολλάκις Polit. III, 4) aut ut eos in præsens sufficere et tenendos esse dicat, quom subtilius rem exquirere non uacet (Eth. ad Nicom. XIII, 1).[1] Sed tamen ex huius appellationis falsa interpretatione apud posteriores, quom scripta quædam significari ipsius Aristotelis putarentur, facile autem adpareret, sic nominari τοὺς ἐξ. λόγους, ut in iis nulla subtilior rerum pertractatio poneretur, diuisio tota orta st. Et adiuuit errorem magna scriptorum Aristotelis diuersitas, tum dif-

1) Hanc Zelli et Micheleti interpretationem, in quam olim Zeidlerus inciderat, non nescio a Krischio confictam appellari; nec tamen dubito, quin ea sola et rectissume e uerbis eficiatur. Krischii sententiam, qui ipsius Aristotelis disputationes minus ad philosophiæ subtilitatem limatas, siue scriptas siue non scriptas, intellegit, prorsus euertit et is modus, quo Aristoteles hos λόγους ἐξωτερικοὺς testificatur, et usus loquendi. Neque enim ἐξωτερικόν per se st τὸ οὐκ ἐξηκριβωμένον, sed quod cum iis, quæ extra sunt, coniunctum st. Mira et multiplex est Stahri interpretatio, qui a Weissio (uel potius Riccobono) quædam mutuatus primum ἐξωτ. λόγους tantum alia scripta atque id, quod nunc legatur, significari putat (quod uerbi uis omnino uetat), deinde scripta ad certam quandam materiam proprie non pertinentia, postremo (ad uolgarem sententiam relabens) scripta popularia et ad ipsum disciplinæ conplexum non pertinentia.

lis popularia scripta Cicero legisset. [1]) De metaphysicis ipse Stahrius dubitare uidetur (p. 160) neque quicquam apud Ciceronem reperit, quod eo referat, præter conmemoratam leuissume (Acad. I, 33) Aristotelis oppugnationem idearum Platonicarum, de qua Cicero, etiamsi nullam Aristotelis litteram uidisset, inaudisse aliquid debebat, et mentionem illam quintæ naturæ, de qua ante dixi. Nec de Physicis adfirmat (p. 158). Eos libros, quibus Aristoteles historiam naturalem conprehendit, a Cicerone lectos esse, non sane necessario ex eo sequitur, quod historiæ animalium argumentum uniuerse indicat de Fin. IV, 13 et V, 10, aut quod semel atque iterum exemplo einsmodi utitur, quod illic positum sit, ascripto etiam Aristotelis nomine. Nam hæc quoque, ut illud de pinnotere (uid. ad III, 63), ex aliorum scriptis habere poterat. Neque tamen negauerim, illud opus a Cicerone lectum, qui et multiplicis scientiæ studiosum eum fuisse et admirandorum librum scripsisse sciam. Illud extremum addam, si id tantum Stahrius posuisset, ex Ciceronis scriptis satis adparere, pleraque Aristotelis scripta, contra atque Strabo significare uidetur, non solum Ciceronis tempore, sed, quod magis contra Strabonem st, ante Ciceronem uolgo nota fuisse, me nihil contra fuisse dicturum. Rursus non tantum, quantum putatur, ad Strabonis narrationem refutandam momenti Ciceronis silentium habet. Nam ne Antiochus quidem, qui suam sibi disciplinam Peripateticam et Academicam conposuerat, magno opere curaturus erat, si quod nouom prodiret opus ad Aristotelis genuinam philosophiam cognoscendam utilissumum, nedum id Cicero ad se multum pertinere putarit.

De Ciceronis testimoniis et auctoritate quærendum mihi fuit; ne tamen eorum, quæ dixi, nonnulla aut obscura sint aut secus, ac uolui, accipiantur, quam potero breuissume, sine ulla longiore confirmatione dicam, quid mihi de tota diuisione librorum ἀκροαματικῶν et ἐξωτερικῶν uideatur.

1) Ascribit tamen Stahrius p. 156 in nota locos quosdam alios, quibus Cicero Aristotelis ethica tetigerit. Scilicet ita, ut aut Antiochia formula utatur, aut Carneadis diuisionem sententiarum conmemoret aut res peruagatissumas, quas ipse fortasse Antiochus transtulerat, uelut de utilitate τῶν ἀγαθῶν, modo mediocria sint.

Et ex studiis et ex scriptis Aristotelis alia magis ad summas quæstiones philosophiæ subtilissume persequendas pertinebant, alia, quæ in uitæ humanæ actione rebusque publicis et priuatis contemplandis uersabantur, iam ab illa subtilitate nonnihil declinabant (cfr. Eth. ad Nicom. 1, 3 et II, 2), magisque iam, quæ ad historiam et rerum a natura creatarum descriptionem pertinebant; adcedebant rhetorica, tum ut uidetur, in dialogis rerum ad uitæ actionem pertinentium popularius scriptæ expositiones. Horum, quom ederentur, alia facilius et ad pluris euagata esse, alia initio non fere nisi ad eos, qui philosophum ipsum simul audirent audissentue, facile intellegitur. Aristoteles neque generatim libros suos descripsit neque quosdam occultos habuit, nisi quod nonnulli non celeriter confecti sunt. Qui apud ipsum ἐξωτερικοὶ λόγοι conmemorantur, ii non libri sunt, sed communes hominum non rudium extra scholam sermones notionesque, et τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις contrarii ponuntur (Eth. Nicom. 1, 8); eorum mentionem Aristoteles facit aut testificandi caussa (καθάπερ διαιρούμεθα καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις Eth. Eud. I, 1; καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις διοριζόμεθα περὶ αὐτῶν πολλάκις Polit. III, 4) aut ut eos in præsens sufficere et tenendos esse dicat, quom subtilius rem exquirere non uacet (Eth. ad Nicom. XIII, 1). [1]) Sed tamen ex huius appellationis falsa interpretatione apud posteriores, quom scripta quædam significari ipsius Aristotelis putarentur, facile autem adpareret, sic nominari τοὺς ἐξ. λόγους, ut in iis nulla subtilior rerum pertractatio poneretur, diuisio tota orta st. Et adiuuit errorem magna scriptorum Aristotelis diuersitas, tum dif-

---

1) Hanc Zelli et Micheleti interpretationem, in quam olim Zeidlerus inciderat, non nescio a Krischio confictam appellari; nec tamen dubito, quin ea sola et rectissume e uerbis ecficiatur. Krischii sententiam, qui ipsius Aristotelis disputationes minus ad philosophiæ subtilitatem limatas, siue scriptas siue non scriptas, intellegit, prorsus euertit et is modus, quo Aristoteles hos λόγους ἐξωτερικοὺς testificatur, et usus loquendi. Neque enim ἐξωτερικόν per se st τὸ οὐκ ἐξηκριβωμένον, sed quod cum iis, quæ extra sunt, coniunctum st. Mira et multiplex est Stahri interpretatio, qui a Weissio (uel potius Riccobono) quædam mutuatus primum ἐξωτ. λόγους tantum alia scripta atque id, quod nunc legatur, significari putat (quod uerbi uis omnino uetat), deinde scripta ad certam quandam materiam proprie non pertinentia, postremo (ad uolgarem sententiam relabens) scripta popularia et ad ipsum disciplinæ conplexum non pertinentia.

ficiliorum et qui summam philosophiam continerent, raritas siue ipso tantum eorum genere ecfecta siue etiam casibus quibusdam aucta; neque enim certum st, nihil omnino ueritatis Strabonis narrationi subesse. Ita et ἐξωτερικά scripta ab aliis Aristotelem ipsum discreuisse putabant, et, quom caussam diuisionis et nominis quærerent, hæc sola initio hominum lectioni permissa fingebant, sequentes etiam ea, quæ de Pythagoræ disciplina arcana tradebantur. Quinam autem libri ἐξωτερικοί essent, nulla certa nota definitum erat nec definiri poterat; tantum popularius eos scriptos et ad communem hominum captum adcommodatiores quam ceteros esse, statuebatur; itaque nihil mirum st, in hac re uariari apud scriptores. Epistulas illas duas Alexandri et Aristotelis uerissume spuriæ iudicatæ sunt.

Quoniam sæpius in hac disputatione Antiochi mentio facienda erat isque in hoc de finibus opere quasi in locum Aristotelis successit, addam hoc extremo loco, in ea sententia, quam ad III, 41 et ad V, 84 significaui, ab eodem Antiocho mihi sumpta uideri, quæ apud Ioannem Stobæum in Ecl. Eth. inde a p. 242 Heereni pro Peripateticis leguntur, confirmari me non solum summa locorum aliquot cum iis, quæ apud Ciceronem ab Antiocho ducta ponuntur, similitudine, de qua exposui ad V, 34, 36, 37, 46, uerum etiam eo, quod in illis, quæ apud Stobæum leguntur, plura admixta sunt Stoica, uelut quæ p. 250 de ἐκλογῇ et ἀπεκλογῇ dicuntur. Eadem ratio st eorum, quæ p. 250 sqq. posita cum Ciceronis lib. III § 63 et 65 conparaui; manifestissume autem e Stoicorum doctrina ducta sunt, quæ p. 266 traduntur, καὶ τοῖς σοφοῖς εὔλογον ἐξαγωγὴν ἐκ τοῦ ζῆν θεωρεῖσθαι, καὶ τοῖς φαύλοις εὔλογον ἐν τῷ ζῆν μονήν, et relicua, quæ eodem plane modo iisdemque nominibus a Stoicis exposita uidimus apud Ciceronem III, 60 et 61 ibique ascripsimus, quibus uerbis eadem Stobæus in Stoicorum dogmatum enarratione conprehendat. Postremo Peripateticos Cato apud Ciceronem III, 42 tradit docere beatam uitam συμπληροῦσθαι ex omnibus iis, quæ ipsi bona appellent, confirmaturque, quod dicit, definitione ea, quæ apud Stobæum p. 56 τοῖς ἀπὸ Κριτολάου Περιπατητικοῖς tribuitur, et a Clemente Alex. II Strom. p. 179 Sylb. In altera illa, de qua nunc loquor, apud Stobæum Peripateticæ sententiæ expositione, negatur, finem boni corporis et externis bonis συμπληροῦσθαι. Et negabat Antio-

chus (V, 67 et 68), hic quoque ad Stoicos inclinans. Adparet, opinor, eorum, quæ apud Stobæum traduntur, neque Critolaum auctorem esse posse neque alium quemquam recentiorum Peripateticorum, qui disciplinam a Stoica seiunctam habuerint, sed Antiochum hunc esse. Nam quod Heerenius narrat, "hæc præcipue ex ipsis Aristotelis scriptis, quæ nobis adhuc supersunt, hausta esse", non scripsisset, si ipse Aristotelis ethica tractasset.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

P. 19 (ad *tum* in textu u. 3.) *Tum* pro *tunc*, quod uolgo editum st, præter meos (ELMR) etiam Uictori codex et Daniains tacite.

P. 20 in uarietate scripturæ ad *timeatur* R pro E positum st. Ibid. in not. u. 3 (post *sequebatur*) addendum erat: (Plut. Brut. 2), et u. 11 pro III, 7 scribendum II, 7.

P. 22 not. u. 2 post II, 41 addendum: hic II, 7, IV, 1 et 80.

P. 23 not. u. 3 ab imo pro III, 2 leg. III, 5.

P. 24 not. u. 4 ab imo pro *quam* l. *qua*.

P. 28 (ad text. u. 1). Et *quid* et *quis* ortum uidetur ex hac scriptura: *qui sit finis;* neque ideo non retinendum pronomen substantiuom (*quid*) in adiectiuis (*extremum*, *ultumum*). IV, 5 nollem ex Erl. (in quo *s* littera geminata st) receptum: *quis sit enim finis* pro eo, quod ceteri habent, *qui sit*, potiusque IV, 14 ex Erl. et C scribendum erat: *finis hic bonorum et qui* (pro *quis*) — *et quemadmodum diceretur.*

P. 29 (ad text. u. 6.) *Negliguntur* etiam Oxx. EU§, ed. Uict., id est, deterior familia. Correctum apud Aldum.

P. 33 (ad not. u. 26.) Durius est, ex hoc tamen genere, quod III de leg. agrar. 3 legitur: *numquid est caussæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem usus est, non solum meam, sed etiam uostram diligentiam prudentiamque despexerit?* id est: *despexisse iudicetur.* Addendum, quod ad Fam. XV, 2, 8 legitur: *hac opinione, ut — meus aduentus — liberarit,* id est, *meum aduentum liberasse existumarem.* In extrema nota adhibendus erat Ramshornius p. 894.

P. 36 not. u. 11 pro *denique* l. *deinde.*

P. 37 not. u. 19 leg. *corpore* et u. 5 ab imo *interpunctionem.*

P. 39 not. u. 9 ab imo leg. V, 36 et u. 6 ab imo 184 pro 164.

P. 41 not. u. 14 pro 49 leg. 44.

P. 44 not. u. 7 pro his: *ad Att. IV*, 88, leg. *ad Att. IV*, 8 *B*; ibd. u. 17 leg. *sententia.*

P. 45 not. u. 15 leg. *procedi.*

P. 48 not. u. 17 leg. *iudicium* et u. 21 pro 63 leg. 64.

P. 51 not. u. 6 ab imo leg. 66.

P. 54 not. u. 16 *suscipiat* l. *suscipit.*

P. 57 not. u. 6 ab imo post *sit* addendum hoc erat: et I, 27: *quae ille diceret*, non: *quae ille dicit.*

P. 58 not. u. 13 pro *οὐδείς* leg. *οὐδενί.*

P. 59 not. u. 5 pro *Pal.* leg. *Pal.* 1.

P. 60 (ad text. u. 6 et notam de uerbis *iracundiae*, *contentiones.*) Dauisius in Par. 1 et 3 esse dicit *iracundae contentiones.*

P. 61 text. u. 5 tollenda uox *inquit.*

P. 63 not. u. 15 leg. *weisst.*

P. 64 not. u. 15 *uirtute* leg. *uoluptate.*

P. 66 not. u. 21 legendum: *in Orat. autem* 137 *et hic IV*, 8.

P. 74 not. u. 6 ab imo pro *meminisse* leg. *memorare.*

P. 76 (ad not. *de utilitatibus*). Cfr. lib. II, 82.

P. 79 not. 5 ab imo leg. *σώματος.*

P. 81 (ad text. u. 7 et not.) Etiam in Gud. 2 Goerenzius ait esse *e patre*, et sic Cratandri et Uictori editiones. Sane saepius Cicero *ex aliquo* aut *de aliquo audire* dixit, rarius *ab aliquo.* In Uatin. 37 meliores codices habent *audire te*, id est, *ex te*; Cat. M. 43 pro *audiui a maioribus* codex regius habet *audiui ea a maioribus*, ambigua scriptura, Erfurtensis *e mai.*, mox tamen omnes *a senibus* et paullo post regius et plerique *audisset a Thessalo Cinea*, deinde autem omnes *ex eo audientes.* Ad Att. II, 24, 3 editio Ascens. 1, Crat., Lbinus *audisse e Curione*, ceteri *a C.* Tusc. III, 30 omnes constanter: *a docto se audisse.* Eodem modo Cicero et *ab aliquo* et *ex al.* et *de al. quaerere* dicit.

P. 86 (not. u. 7 ab imo.) *Huic* etiam Gud. 2, *hinc* Gud. 1 et Bas.

P. 88 not. u. 4 ab imo leg. *pag.* 12.

P. 89 (ad text. u. 2.) Etiam Marsus *uoluptates.*

P. 91 not. u. 11 (*præter Erl.*) add. *et Spirensem*. ibd. u. 17 pro X, 6 leg. IX, 6, 5.

P. 93 (ad not. *ut sapiens solum.*) Eodem modo III, 63: *immanes quædam bestiæ sibi solum natæ sunt.*

P. 94 in textu u. 2 tollendum erat *et* ante *naturales*, conl. II, 26 et Tuscul. V, 93. Tres Gzi erant Erl., Sp., Gud. 2.

P. 99 not. u. 14 leg. *Dauisianorum.*

P. 100 not. u. 7 post *deinde* addendum: Lbinus in margine editionis repetitæ "e u. c."

P. 103 (ad text. u. 1.) Etiam cod. Uict. *potest fieri*, ut recipiendum fuerit.

P. 106 not. u. 11 pro 69 leg. 59.

P. 111 not. u. 11 pro *maiorem* l. *minorem.*

P. 112 (ad uar. script. u. 2.) Nonius omittit *etiam*. Ibid. not. u. 6 ab imo addendum erat e III Off. 113 *potiri castrorum.*

P. 116 uar. script. u. 3 leg. *bon. qu. esse* LPCMROr.

P. 117 not. u. 5 leg. διαλογισμοῖς et 4 ab imo leg. *Cfr. II*, 95 *et V*, 93.

P. 119 (ad text. u. 2 *uim.*) *Uiam* etiam Eξχψ et post *disserendum*, ut Erl., Spir. Adparet codicis archetypi mendum; nam ars uiam monstrat; *in arte esse uiam ad melius uiuendum*, nemo Latine dixit. Uocem monosyllabam Cicero non tam uiolenter ab adiectiuo distractam in finem reiecit.

P. 128 not. u. 7 ab imo leg. *uoluntates.*

P. 132 (ad text. u. 9.) De uerbo *confirmat*, etsi omittitur in Erl. et Sp., non est dubitandum; plus est enim quam *facit*, significatque momenti alicuius adcessionem. Terent. Hec. IV, 2, 5: *ei rei firmasti fidem.* Ibid. not. u. 7 leg. *naturæ* et u. 3 ab imo pro *hanc uocem* l. *demonstratiuom.*

P. 133 not. 6 ab imo pro 144 l. 44.

P. 138 not. u. 6 pro I, 27 l. I, 25.

P. 141 (ad text. u. 3.) Iure Wesenbergius uideri iubet, ne uerum sit *reprehendas*, quod cum Erl. fortasse ceteri boni habuerunt, idque dictum sit de iis, quæ celeriter currant et pæne ecfugiant, retrahendis, cuius significationis exempla et a Plauto ac Terentio et a recentioribus sumpta lexica habent. (Add. Senecæ epist. 95, 46: *quæ reprehendunt animos ac detinent*, et Ouid. Heroid. ep. XI, 53: *elapsaque uerba reprendo.*)

Cicero sic dixit Acad. II, 139: *reuocat uirtus uel potius reprehendit manu.* Nec aliter intellegendum, quod pro Flacco 22 in laude patroni ponitur: *Bene testem interrogauit; callide adcessit; reprehendit* (libere quasi euolantem). (De Legg. II, 31 *reprehendere* st id, quod dictum sit et adfirmatum, retractare.) Aptissumus est orationis ascensus: *nihil teneas, nihil* (si non statim tenueris, postea) *reprehendas.* Contra *adprehendere* prius est quam *tenere.*

P. 143 in uar. script. u. 3 pro *finere* l. *finire.* Ita tres Goerenzi codd.

P. 145 not. u. 22 leg. *definitur demonstratiuom quam ad relatiuom uenitur.*

P. 146 not. u. 12 ab imo. Locus ex orat. pro Flacco 33 errore ascriptus est, quoniam ibi non sequitur *ut.*

P. 147 not. extr. De uerbo *sentio* de decretis ita posito, ut *censendi* significationem habeat, addendi hi loci: de R. P. I, 45: *probandum esse sentio*, ubi Moserus et Orellius de Heinrichi coniectura *censeo* posuerunt; de Legg. II, 32: *Hac tu de re, quæro, quid sentias. M. Egone? diuinationem — esse sentio* (sic enim pro *censeo* recte copiæ Uict. B et duo alii Moseri codices); ad Fam. I, 7, 5.

P. 151 not. u. 3 ab imo pro *Eξ* l. *Eχ.*

P. 153 not. u. 18 pro § 15 l. § 16. Ibid. ad proxumam notam addit Wesenbergius, etiam ad Att. V, 9 extr. in Mediceo esse *rescripsti.*

P. 155 (ad primam notam.) Etiam III de Orat. 47 et 190 legitur *Crassus inquit*, ut pæne iam parum uerecunda uideatur erroris suspicio. Ibid. not. u. 8 ab imo pro *probe* leg. *prope.*

P. 159 not u. 9 ab imo leg. *lætitiam intellegere* (pro *uoluptatem intellegere*).

P. 160 (ad notam primam.) Cum Cluentianæ loco coniungendum, quod ad Att. XIII, 19, 3 scribitur: *Sic enim constitueram, neminem includere in dialogos, &c.* Eodem modo ponitur *ita* (uid. Hand. Tursell. III p. 483, qui huc referre debuit Acad. II, 113); in hac ipsa definitione Tusc. IV, 13: *quam ita definiunt, sine ratione animi elationem.*

P. 163 not. u. 2 l. *quia — memorauit* et u. 18 *dicitur.*

P. 164 not. u. 5 ab imo. De particulis *ut ne* subiectis *cauendi* uerbo cautius scribi debuit. Nam et in Læl. 99 dicitur:

Quid ut ne accidat, magis cauendum st? (Sic Wesenbergius e codicibus, in quibus est: *quod ut ne accidat, magis c. est*) et ad Qu. Fr. I, 1, 38: *caueamus, quantum efficere et consequi possumus, ut ne &c.* et apud Liuium XXXIV, 17, 8: *Id ut ne fiat, uno modo arbitror caueri posse.* Nam dicitur etiam *caueo, ut*, id est, *operam do*, paene euanescente negatiua significatione. Indicium duorum locorum debeo Ottoni.

P. 168 not. u. 16 del. P. Marsi nomen.

P. 170 (ad not. *Zenonis est hoc &c.*) *Dicere*, quod deteriores codices addunt, aberat etiam a Pal. 1, Spir., cod. Uictori.

P. 173 not. u. 1 leg. *hic et 34 et*; u. 8 pro *p.* 415 l. p. 179 *Sylb.*

P. 176 not. u. 9 ab imo oratio sic distinguatur: ut *Oxx.* tres (nam E§ prorsus omittunt), Gsi tres, *aut.*

P. 177 not. u. 20 l. *Ter. Ad. V*, 8 (6), 34: *pariter animo et corpore &c.*

P. 179 (ad not. u. 5.) In Pisonianae tamen loco cod. Erf. et alii habent: *lex et decerni et te accipere uetabat.*

P. 180 (ad text. u. 5.) Uestigia codicis Pal. 1 eo ducunt, ut *edint* a Cicerone scriptum putemus, qua forma usus est ad Fam. IX, 20 extr. (*ne comedim*) et Uarro de R. R. III, 2, 18 (*editis* pro *edatis*). Horatium quoque eam posuisse, notum st.

P. 181 not. u. 10 post *posuerit* addendum: quoniam ex ceteris primi Manilius (in *cuique* et *unicuique*) et Martialis (I, 81) dissoluerunt. (Omnino mallem in contextu posuissem: *hyrsizon*, correctionem admodum dubiam in nota conmemorassem.)

P. 185 not. u. 11 l. Uψχ. Ibd. u. 21 post *ediderunt* addendum *ita distinguentes:* bene quidem uiuere, at beate numquam dixerim, *ut in priore parte audiatur* dixerim, *quasi* bene *sit* iucunde.

P. 186 (ad not. *palatus.*) Nominatiuos *palatum* apud Uarronem legitur R. R. I, 66, III, 3, 7.

P. 195 not. u. 9 l. *tulerunt, sed* et u. 10 *dicere uoluit.*

P. 197 text. u. 1 l. *quin, si &c.*

P. 199 text. u. 4 *negat* l. *neget.*

P. 200 not. u. 9 ab imo pro *manente uoluptate* l. *mouente uol.*

P. 203 (ad text. u. 1 et not.) In textu scribendum erat *simul* [*et*]. *Simul ut* etiam Philipp. III, 2 a codice Uaticano confirmatur. *Simul et* in epist. ad Attic. legitur etiam II, 20, 2 in u. c. Lambini et apud Bosium et X, 16, 4 apud eosdem editores, ut in codice nostrorum principe sic fuisse uideatur.

P. 204 not. u. 14 l. *ex illis philosophis.*

P. 207 not. u. 19 l. *interpretantur* et u. 20 *συμβαινόντων.*

P. 208 u. 1 pro V, 8 l. V, 21.

P. 210 (ad not. *quom priuatarum* &c.) *Quom* addiderat iam Th. Bentleius et aliter Lbinus (*permittunt. Priuatarum litium quom iudices sumus, nihil possumus* &c.).

P. 216 in textu u. 4 sequenda erat Nobbi uera uersuum dispertitio.

P. 219 not. u. 2 ab imo l. Acad. II, 129.

P. 220 (ad text. u. 3 et not.) *Uncta* etiam codex Pithoei, (teste Gifanio in Burmanni Syll. Epistul. II p. 307).

P. 221 (ad not. u. 10 ab imo.) Conlatio hæc in nostram bibliothecam uenit e Io. Alb. Fabrici. Is in Bibl. Lat. dicit se ex auctione M. Gudi habere Nonium cum codice Palatino a Philippo Parco conlatum. Sed in hoc exemplo neque Gudi neque Parci ulla mentio; e codice autem ea omnia enotantur, quæ maxume propria codicis Uictorini profert Mercerius, ut p. 3 (Merc.) u. 16 lacunæ quattuor linearum "in authentico" indicium. Itaque recte me coniecisse de codice plane arbitror; sed modestius scriptum oportuit. Habeo præterea Nonium conlatum diligentissume a. 1645 a L. Langermanno cum codice Vossi.

P. 224 not. extr. Loci ex orat. pro Murena emendationem occupauit Klotzius.

P. 225 text. u. 10 pro *hamana* l. *humana.*

P. 229 in uar. script. post hæc: "quid) *quod* E" addi debuit: non sit) *non est* omnes, Or.

P. 236 (ad not. *Cn. Cæpioni.*) Pal. 1 et codici Scaligeri addendus erat Morelianus.

P. 239 not. u. 9 post *centum sestertia* addendum: uel potius centum milia æris, id est, assium.

P. 243 (ad u. imum textus et ad notam *esse enim* &c.). Ut Pal. 1,

sic etiam codex I. F. Gronoui et Guelf. Bremi (Gud. 2): *esse enim quam uellet iniquus iustus*, quod ipsum mire Gronouius defendebat Obseruu. III, 10. Codex Uictori: *Est enim quoniam uellet iniquus poterat impune.*

P. 215 (ad notam *aliquem inprudentem.*) Fugit me, Goerenzium scribere, in quattuor suis esse *aliquem.*

Ibid. (ad notam *emolumentum futura.*) E Liuio proferendum etiam erat, quod lib. III, 38 positum alio trahi nequit, si recte scriptum st: *eam (discordiam) inpedimentum delectui fore.*

P. 216 not. u. 13 Etiam Gronoui cod. *impunitet tamen* (sic).

P. 219 not. u. 6. ab imo pro 84 leg. 81. In eadem nota extrema conmemorandus erat modus uariatus interdum post *quom* temporale repetitum.

P. 254 (ad text. u. 6.) Etiam Spir. et Bas. *scenam.*

P. 256 (ad not. *tum ipsum.*) Ne iniuriam Goerenzio fecisse uidear, addo, eum *tum* sic interpretari, ut debebat *tum ipsum*, non pronomen cum particula coniungere.

P. 260 not. u. 8 ab imo pro *Brut.* 119 l. *Brut.* 14, 19, 42, 72, *ad Att. XII*, 23, 2, *Ascon. in Pisonianam p.* 127 *Hot.*

P. 263 not. u. 8 l. *negotium non habemus* (pro *haberemus*). Ibd. (ad not. *summum bonum.*) Longissume distat, quod Matthiæus cum scriptura inprobata conparat e V, 20: *uitationem doloris in rebus expetendis putare* (id est, numerare).

P. 271 not. u. 9 l. (*Quod Gzius* &c. Ibid. u. 18 pro *II de Orat.* 52 l. *II de Orat.* 79.

P. 272 (ad notam *nisi tua caussa.*) Debebam de hac re, quam et superiores, quos Oudendorpius ad Cæsaris B. G. I, 4, 2 appellat, et recentiores grammatici uarie adtigerunt, paullo distinctius dicere, Hic breuissume rem, ut mihi uidetur tractanda, adumbrabo. A genitiuo possessiuo eoque, qui uniuerse duarum rerum coniunctionem cohærentiamque significat, seiungitur is, quem non minus subiectiuom (quo nomine non recte utimur in possessiuo) quam obiectiuom dixerimus (quoniam omnino in grammatica elaborandum st, ut subiecti et obiecti una notio in duas species diducta aliis rationibus tota contraria ponatur), quom adiuncta st communi cohærentiæ notioni specialior personæ reiue agentis aut patientis aut omnino magis proprie conceptæ, eaque eminet. Ut ea significatio retineatur, non possessiuo pronomine

adiecto utimur, sed, quom personale pronomen genitiuo careat, genitiuo neutri generis possessiui. Uerum quia hæc specialior significatio in quibusdam coniunctionibus et eminere potest et obscurari, non certo fine ubique possessiui adiectiui et genitiui usus dirimitur, sed et, quom uolgo dicatur *accusator meus*, dici potest (Cic. ad Att. XI, 8): *misit filium accusatorem mei*, ut emineat consili aduersus me agendi meique patientis significatio, et, quom uolgo *imago mea* appelletur, rectissume tamen non solum Uirgilius dixit: *magna mei* (id est, meines Wesens) *sub terris ibit imago*, sed similiter dicetur, ubicunque notionem de nobis ductæ et nostram naturam exprimentis imaginis eminere uolemus. Sed in hac subiecti proprie et per se cogitatione concepti notatione primum poëtæ, deinde posterioris ætatis prosæ orationis scriptores longius progrediuntur quam antiquiores et Cicero, apud quem huiusmodi genitiuom nisi post substantiua uerbalia uix reperias, ut *deprecatorem mei*, *consumptionem sui* (de Uniu. § 6); Cæsar (B. G. IV, 28) dixit: *cum magno sui periculo*; apud Ouidium *grauitas sui* dicitur (id est, die Schwere ihres Wesens, ihre specifische Schwere), multo plura et duriora apud Tacitum (Ann. II, 54 *nostri origine*, IV, 21 *primo sui incessu*, VI, 7 *ad subsidium sui*, XII, 37 *supplicium mei*, XV, 36 *longa sui absentia*, Hist. III, 31 *a primordio sui*), qui pluribus locis sic *sui* addit uoci *parte* (*quinta sui parte* Ann. III, 43, XIV, 6, XV, 43). Alia ex Curtio, Suetonio, Seneca, Iustino omitto. Contra obscurata illa notatione dictum st *desiderio meo* pro *mei* et similia, quæ hic non adtingo. Iam in *caussæ* nomine quom non magno opere significaretur subiectum agens aut patiens, maluerunt Latini dicere *nostra caussa*, et tamen, quia persona nos mouens cogitabatur, poterat fieri, ut diceretur *nostri caussa* (aus Rücksicht für unsre Persönlichkeit) et *tui caussa* (um deiner eigenen Person willen). *Nostri caussa* non bonam auctoritatem habet de Diuin. II, 126; hic de Fin. II, 60 Bas. et Gud. 1 *sui caussa*, ut uideas etiam scribarum errorem. (Quo uno loco apud Ciceronem *tui* in simplici ratione possessiua legitur, ad Fam. II, 6, ibi scripsit, ut sæpissume, *unius tuo*. Plauti huiusmodi locus Pseudol. I, 1, 3, ex singulari caussa ortus est.)

P. 276 in uar. scripturæ leg. Et) *Quid* LMC, et deinde: *mihi inquis R.*

P. 286 not. u. 27 pro XII, 15 l. XII, 50.

P. 288 not. u. 22 pro *Gell.* (III, 3) l. *Gell.* (XIII, 7). Addatur Tacitus Annal. XII, 12.

P. 289 (not. u. 4 ab imo post *cupimus.*) Eadem correctio (*ac tamen*) adhibenda his locis, quos Wesenbergius indicauit: pro Sest. 105, in Uatin. 6, ad Attic. XVI, II, 2, de Uniu. c. 9.

P. 290 not. u. 2 addatur: Brut. 15, ad Famil. II, 6, 3. Interpositio tamen uocabuli necessaria non est; uid. Philipp. II, 116, XIII, 18, Offic. II, 58.

P. 294 text. u. 4 tollatur comma post *enim*.

P. 295 (ad not. u. 8 ab imo.) Etiam Cicero in plena sententia dixit *quid ita* pro Rosc. Com. 12 et 54.

P. 296 not. u. 23 l. *X ad Att.* 4, 4 et u. 29 l. *Sen. Ep.* 66.

P. 300 text. u. 9 pro *se* l. *sese*; in not. u. 5 l. *p.* 179 *Sylb.*

P. 303 not. u. 12. Palat. 1 et Eliensi 2 add. mgo Crat., codices Lbini.

P. 306 (ad text.) Acute Wesenbergius ipsum *præcentet* tenendum opinatur, ex quo facillume fieri potuit, quod e Spir. notatur (cod. Uict. *p̄ tēnt et si potest*), aut scribendum *præcantet*, interpretaturque: *quasi carminibus magicis medeatur.* Adhibet primum Uarronis locum apud Nonium p. 494: *Ut faciant pleræque, ut adhibeant præcantrices nec medico ostendant*, deinde Tibulli uersum I, 5, 12: *Carmine quom magico præcinuisset anus*, et Plini locum in Hist. N. XXIX, 21 (*aiunt enim uiperam præcanere*); addit *præcantatrices* nominatas apud Plautum (Mil. Gl. III, 1, 99) et *præcantatores* apud Augustinum et Solinum, tum *præcantationes* alibi et *lapillos præcantatos.* Formam uerbi *præcantet* (a *præcano*), et substantiua tuentur et in alia significatione Lucilius apud Non. p. 102, et est simile *occano*; *præcentet* defenditur, quod dicitur *præcino*, et similitudine *occentandi.* Una dubitatio relinquitur, quod, quoniam in hoc uerbo proprie actio præcantatoris, non ecfectus medendi significatur, minus aptum uidetur *si potest.* Sed facilis significationis transitus est. Adnotandum erat, Tusc. II, 19 et apud Nonium p. 321 in priore uersu legi *e uiperino.*

P. 306 (ad not. *Sic Epicurus.*) Uarro tamen R. R. II, 1, 6 dixit nominatiuo casu *Æeta.* In Uerr. V, 110 legitur *Eubulida*, sed

scribendum st *Eubulidas*, Dorica forma, quemadmodum III, 56 Zumptius edidit e cod. Lagom. 42. Bis legitur *Archonidas*.

P. 308 not. u. 28 deleatur *Cicero*.

P. 309 not. u. 6 *possit* l. *posset*.

P. 310 (ad text. u. 13.) Etiam Spir. *uidebatur*, et potest recipi, ut Cicero narret. Deinde Goerenzius falso scribit, in Erl. et Spir. esse *morientis*.

P. 312 (ad text. u. 12.) *egregio tuo* etiam Spir.

P. 313 not. u. 4 l. *Uξχ et omnes Goerenzi*.

P. 314 (ad notam extr.) Merito inanis uidetur reprehensio Epicuri, qualis hic a Cicerone ponitur. Sed neque is neque, qui eam refutat, Gellius sententiam Græcorum intellexit pleneue tradidit. Nam ex Alexandri Aphrodisiensis adnotatione ad Aristotelis Top. I pag. 9 (p. 253 ed. Berol. scholiorum Arist.), quam post Muretum (Uar. Lect. XII, 16) Iac. Gronouius ad Gellium ascripsit, adparet, hoc illos reprehendisse, quod Epicurus a dissolutione ad dissolutum transiret; neque enim, quia id, quod dissolutum esset, sine sensu esset, ideo etiam ipsam dissolutionem et mortem fieri sine sensu. Itaque idem dicunt, quod ego p. 85 (not. *mors censu careat*) posui.

P. 316 in uar. script. u. 3 l. *nisi cum* LMCROr. et in not. u. 11 pro V, 6 l. IV, 6.

P. 317 not. u. 5 pro *c.* 12 l. *c.* 16 et u. 15 *exiguum*.

P. 318 (ad not. u. 15.) Eodem modo hæc scripsit Uarro de R. R. III, 9, 8: *In cubilibus, quom parturient, acus substernendum; quom pepererunt, tollere substramen et recens aliud subicere.* (Idem Uarro fortasse II, 7, 14 scripsit plane ad Græcam formam: *dandum hordeum, cottidie adicientem minutatim* (*δοτέον — προστιθέντα*), ut Schneiderus edidit; ægre tamen careo Uictori librorum testimonium.)

P. 321 not. u. imo pro *Huic* l. *Huc*.

P. 323 text. u 1 pro *dirideat* l. *derideat*.

P. 324 (not. u. 11.) *Monimenta* Sp., Gud. 2, teste Gzio.

P. 326 (ad text. u. extremum et not.) Ex Erlangensis codicis scriptura potest ecfici: *qui id probari potest, ut &c.*, ut *id* ad superius referatur, per *ut* explicatio adiungatur, eademque sit huius loci ratio atque lib. III, 43, de quo dixi ad II, 6. In not. u. 8 leg. *in eo persto* (pro *persisto*).

P. 336 (ad text. u. 11.) Praue quidam (Grut., Gzius, Or.) post *significant* interrogandi signum habent, quasi Cicero putet, in elogiis significari, magnos uiros habitos, qui uoluptatum artifices fuissent (nam eo refertur *id*), non superiori negationi (*neminem uidebis* &c.) aliam adiciat. Ibid. not. u. 14 l. (*tacetur de* ξ), *Mead.*

P. 340 (ad text. u. 7.) Edidi, ut omnes superiores. Sed oratio sic distinguenda st: *inuenire malo paratiores. Familiaris nostros, credo, Syronem dicis et Philodemum.* Torquatus uniuerse loquitur. Cicero suspicatur eum familiaris suos dicere.

P. 345 u. 6 ab imo. *Communia non sunt* l. *Communia sunt, paria non sunt.* Ibid. u. 3 ab imo l. *numerantur.*

P. 350 not. u. 2 l. *tamen ea res.*

P. 354 not. u. 13 l. *Gell. II, 24.*

P. 356 not. u. 20 ab imo l. *IV*, 66. Duas Seruilias facit etiam Drumannus Hist. Rom. IV p. 174. Altera nupserat etiam D. Silano (Plut. Cat. Min. 21).

P. 357 not. u. 15. Debui scribere *pæne septuagenarius* (adiectis ad triginta annos 39).

P. 362 not. u. pænultumo pro 92 l. 90.

P. 364 text. u. 5 l. *Quonam modo? inquam.* Ibid. not. u. 9 l. *propius.*

P. 377 not. u. 8 l. *et consentanea naturæ?*

P. 381 not. u. 17 *συμβάντων* l. *συμβαινόντων.*

P. 384 text. u. 2 *conlineet et tamen* l. *conlineet, et tamen* &c.

P. 387 not. u. 13 l. II, 88. Ibid. u. 15 *ipsa in arte* l. *arte in ipsa.*

P. 390 (ad not. *quod intersit.*) Cfr. quæ ad IV, 54 adnotantur. Ibid. not. u. imo l. *V Tusc.* 53 (pro 33): *ergo omnia profluenter* (pro *perfl.*), &c.

P. 391 (not. u. 12.) Supra quoque I, 8 erat: *uerbis electis.*

P. 393 not. u. 15 *aut gloriosum* l. *et gloriandum.*

P. 396 not. u. imo II, 63 l. I, 63. Conferenda hic sunt, quæ adnotantur ad V, 19 p. 644.

P. 404 (ad not. *e natura absoluto.*) Eodem modo ad Fam. XII, 30, 7 scribitur: *cum ignominia dignis.* (Wesenb.)

P. 407 not. u. 11 ab imo post *&c.* interrogandi nota ponatur.

P. 410 not. u. 7 addatur: Ad Q. Fr. II, 15 (a), 3: *persalse et humaniter.*

P. 413 not. u. 5. "Firmat Spir.," si Gzio credimus; sed is etiam Erl. appellat et in eo fallitur.

P. 421 not. 9 ab imo. Non dubitaui Bas. et Gud. 1 Dauisianis et Oxx. adnumerare, etsi Gzius ita scribit, quasi in iis etiam *magis* absit; sed addit "magnam codicum partem," et mox narrat, ab Oxx. omnibus abesse *ualere et* contra apertissumum testimonium; ita in mera confusione uersatur.

P. 426 not. u. 16 l. (cfr. § 42 et Acad. II, 27 *corum ratione*).

P. 429 (ad not. u. 6.) De *at tamen* particulis cfr. quæ ad II, 85 addidimus. Sed de sententia et usu recte dixi.

P. 431 (ad text. u. 3.) Ut Leid., etiam Lbinus: *aut bona ualetudo,* omisso *si,* sine caussa.

P. 433 not. u. 12 *ter particulæ quod* l. *bis particulæ quod et pronomini relatiuo* (*quod idem*).

P. 437 u. 6 ab imo l. *aliorum tantam esse dignitatem, ut* &c.

P. 439 (ad text. u. 3.) Etiam Uictorius *sunt.*

P. 444 u. 3 ab imo. Add. Brut. 83.

P. 449 not. u. 2 l. ad Herenn. IV, (c. 52) 65.

P. 451 (ad text. u. 4.) Bremius tacite edidit, ut in L scribitur, *dicimus;* probat Wesenbergius. Noti enim generis definitio hæc est, ad quam obliquæ orationis uis non uidetur pertinere; dixitque Cicero paullo ante: *non dubium st, quin in iis, quæ media dicimus,* et § 61: *manere in uita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus.* Aliter § 58 extr. dicitur: *eius generis, quod — ponatur* (eiusmodi generis, ut).

P. 459 not. u. 7 ab imo l. Legg. I, 61.

P. 465 (ad text. u. 2.) Gzius scribit, pro *quidem* in Erl. esse *qua,* in Spir. *quo,* in Gud. 2 omitti; tum in Erl., Sp., Gud. 1 esse *arbitramur,* in Gud. 2 *arbitrarentur.*

P. 466 not. u. 10 ab imo pro *κινουμένων* l. *κινουμένου.*

P. 469 not. u. 3 ab imo. Debuit adhiberi Stuerenburgi adnotatio ad orat. pro Archia p. 186, qui, conlectis permultis exemplis pronominis pluralis subiecti uerbis *ex eo numero*, sic semper Ciceronem scribere ostendit.

P. 470 text. u. 3 *poteriores* l. *posteriores*. Ibid. *ab iustitia* Orell. posuit e Spir. In Gud. 1 et Bas. erat *ad iustitiam*.

P. 471 not. u. 3 ab imo (*Bas*) l. (*Gud.* 2).

P. 473 not. u. 7 l. II, 43.

P. 489 not. u. 10 pro V, 14 l. V, 18. Ibid. u. 6 ab imo l. § 76 et 77.

P. 491 (ad text. u. 1.) Nollem receptum *quis* pro *qui*; uid., quæ ad p. 28 hic addidi.

P. 495 not. u. 3 ab imo l. *omissæ sunt*.

P. 497 not. u. 3 pro 88 l. 83.

P. 501 (ad notam.) Ne quis dubitet, quænam quinta natura a Cicerone intellegatur, animaduertendum st, in Academicis dici: *quintum genus, e quo essent a s t r a mentesque*.

P. 504 not. u. 3 ab imo post § 14 addendum: Handius Tursell. III p. 521.

P. 510 not. u. 10 ab imo l. § 32.

P. 511 (ad not. *eorum utrumque*.) *Quisque eorum* (non *unusquisque*) de duobus dicitur a Cæsare B. G. VII, 32 et Quinctiliano III, 7, 102.

P. 512 in uar. scr. extrema add. *inesse in his* Or. Ibid. not. u. 2 pro *Spir.* l. *Bas.* (si recte Gzius).

P. 515 (ad text. u. 1.) Non solus Erl., sed "tres potiores" Gzi omittunt *tamquam*. Legendum uidetur: *his initiis et, ut ante* (§ 17) *dixi, seminibus a natura datis*. Quom *et* ante *ut* excidisset in codice archetypo, additum st in deteriorum principe *tamquam*.

P. 517 (ad not. u. 4.) Cfr. quæ de pronominis adtractione ad II, 9 et IV, 43 dicta sunt.

P. 518 not. u. 3 l. *ponere quam dicere* (inuerso ordine). Ibid. (ad imam paginam de *prius*.) Etiam Cicero hic V, 33: *Prius a se poterit quisque discedere quam adpetitum — amittere*. Addo, ea, quæ hic disputantur, nihil pertinere ad *potius* interdum alteri conparatiuo (siue uerbo conparatiui uim habenti) superadditum, ut in Pison. 15: *emori potius quam seruire præstat*. De inperfecto tempore *dicerent* dixi ad II, 42.

P. 521 (ad text. u. 4.) Etiam Spir., *non* (*nō*) pro *modo* (*m̄*). Ibid. (ad text. u. 7) Etiam Spir., Mon., Oxx. omnes (id est, codex archetypus) *facienda*; uerum restituit prudens librari recentioris (LC) coniectura.

P. 523 (ad text. u. 9.) Tres Gzi (Erl., Spir., Gud. 2?) *esset* pro *inesset*. Cfr. ad § 17. Ibid. not. u. 7 et 13 l. *de ipsis rebus*.

P. 526 (ad not. u. 4). Nihil erat, cur minus placeret, quod recte fit. Nam narratur simpliciter, quid schola asciuerit (*tenuerunt*); tum describitur forma manens (*uidebatur*); cfr. Acad. I, 22 sqq. (*sensit — reperiebatur — gignebatur* &c.).

P. 527 (ad not. *uel omnia uel pluruma*.) Cfr. ad Att. VII, 9, 4: *Cum bona quidem spe uel uincendi uel in libertate moriendi*.

P. 530 not. u. 14 l. *Off. I*, 97 (pro 79) *et* 141.

P. 531 not. u. 8 ab imo pro *Gud.* 1 leg. *Bas.*

P. 535 not. u. 17 *diuersas* l. *diuersa*.

P. 541 not. u. 18 pro *bestiis quoque* l. *bestiis etiam*.

P. 542 (ad text. u. 6.) Etiam Spir. *aliquod* pro *aliquid, quod*.

P. 547 in textu u. 10 scribendum ex Erl. *hoc diceret* de uno et breui dicto. Ibid. not. u. 2 leg. *ad II*, 43 et u. 11 leg. *ad Herillum* (pro *ad Aristonem*).

P. 548 uar. scr. u. 2 l. *ut ne quæ* Or.

P. 549 (ad not. u. 12.) Gruterus *propter quæ*, Gronouius *quæ propter*.

P. 553 (ad uar. scr.) *caussa cur* Or. sine mendi nota. Ibid. (ad not. u. 4.) In Tusculanis I, 22 cod. regius (Gud. et Krar. testibus) recte. Ibid. not. u. 5 ab imo, ubi de uerborum ordine dixi, præter sententiam initio positam excipere debui subiectum sic inductum, ut in eo ad superiora relato oratio aliquantisper subsistat, deinde interrogationis certam formam ostendat (ut § 46: *ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo — quid — quid*), quæ hic in *dixi, cur* eminet.

P. 562 not. u. pænultumo pro *allaciis* l. *fallaciis*.

P. 564 (ad text. u. 4 et not. extr.) Erunt tamen fortasse, qui *quod non possit* positum dicant pro his: *quod non posse* (id est, *neo id posse*), quomodo I, 19 *ex quo ecficeretur* et 30 *quorum nihil oporteret*, ut hic sit alter quasi gradus conclusionis. Uerum ut omittam, eam formam uix ferri posse in argumenti progressione, aperte sic ponitur hoc: *illud uero — beatam uitam*, ut his uerbis non primus gradus conclusionis, sed exitus et caput contineatur, quom præsertim aliter summa conclusionis non indicetur.

P. 568 in uar. scr. u. 3 leg. *sunt* LPCROr. (*Sint*, quod ex Erl. restitui, Ernestius coniectura præceperat.)

P. 569 not. u. pænult. Liuius frustra citatur, qui de Hannibale loquatur. Mox *Phoenica* debetur I. Gronouio.

P. 571 (ad not. de coniunctione membrorum.) In Pison. 89: *cum Antibulo, Athamante* [*et*] *Timocle;* litteræ *e* et *t* geminatæ sunt. Suspicio hæret in Philipp. V, 8, ep. ad Fam. XV, 4, 14 (*quam* [*mores*] *instituta atque uitam inperatorum*), ad Att. V, 11, 5, ubi pæne perspicuum et, *nos*, quod æqualitatem tollit (*n o s t r a m caussam et condicionem profectionis s u æ*), ortum esse e sequenti *nostram*.

P. 574 not. u. 6 pro 79 l. 29.

P. 578 not. u. 6 deleatur: *de Or. II*, 113.

P. 581 (ad not. u. 4.) *Platonicum* Cicero dixit N. D. I, 73.

P. 586 (ad text. u. 4.) Etiam Sp. om. *uti*.

P. 587 not. u. 14 *omnes* l. *omnes codices*.

P. 591 not. u. 19-21. Sic scripsi quasi in Erl. esset *possunt* pro *poterit* (ante *augeri*); in uarietate scripturæ recte posui. Itaque hæc: *Nam in Erl. — poterunt* deleantur. Ibid. not. 3 ab imo l. *contrariarum* pro *contrariorum*.

P. 592 not. u. 6 pro *eodem* l. *eiusdem*.

P. 596 not. u. 4 l. *discrepare*.

P. 597 not. u. 12 l. *eripiet aut diuellet*. Ibid. u. 6 ab imo. Quod Suetonius uit. Cæs. 56 Cæsarem adulescentem inter alia scripsisse *dicta conlectanea* tradit, eum titulum ipse Suetonius inponere uidetur libro numquam edito, quem non ab adulescente confectum significat Cicero ad Fam. IX, 16, 4. (Wesenb.)

P. 598 (ad text. u. 7.) *Malumus* etiam Uict.

P. 603 not. u. 5 *nullam* l. *nulla*. Ibid. u. 19 addatur, quod V, 36 legitur: *In sensibus est sua cuiusque uirtus*. Ibid. not. ima deleantur hæc: *Paullo post — reclamat Erl.* Sic enim scribi debuit: *Sequetur* pro *sequitur* Orellius ex edd. Cratandri (in contextu) et Uictori; adcedit nunc (præter L) Erlangensis; tum *ut etiam* Goerenzius ex omnibus suis; edebatur *etiam ut*, quod Or. reuocauit.

P. 605 (ad text. u. 9.) Etiam Sp. *sint*.

P. 606 not. u. 8 deleatur Marsi nomen; nam is *eo quoque*.

P. 607 not. u. 17 *eripi* l. *euelli*.

P. 613 not. u. 10. De *ut adsolet* add. de Legg. II § 21, Liu. V, 16, XXIII, 31, XXXVII, 14, Suet. Uesp. 7. Non distat ab *ut solet* apud Suet. Ner. 7, 31. (Wesenb.).

P. 622 (ad not. *in aliqua historia.*) Adhibendus erat Handius Tursell. III p. 306 sqq.

P. 623 (ad text. u. 6). Gzius scribit, in Erl. esse *grata tua est hortatio*, in Gud. 2, Bas., Uindob. *grata hort. est tua* (ut in LP).

P. 626 not. u. 17 l. *lib.* I, 46. His Uerrinarum locis simile st quod apud Iuuenalem VIII, 77 legitur.

P. 627 (ad text. u. 4 et not. *quom — locuti* &c.) Piso primum physica scripta significare uidetur (usque ad *concluderent*), deinde ea, quæ historiam naturalem describendo conplectuntur.

P. 631 u. 9 ab imo l. (*Tusc. V*, 24).

P. 633 not. u. 2 l. *III de Orat.* 47.

P. 635 not. u. pænult. Bremius uolebat, ut ego: *ne is quidem.* Fefellit me Orelli error.

P. 637 (ad uar. scr. u. 2.) Ne erratum hic putetur propter Gzi notam, testor, ex Erl. enotatum esse: *earum carum est.*

P. 638 not. u. 4 et 7 pro *dubitatio* l. *dissensio.*

P. 639 not. u. 2 pro *IV*, 59 l. *IV*, 49.

P. 641 in uar. scr. pro *LCROr.* l. *LPCROr.*

P. 655 not. u. imo pro *quidque* l. *quidquid.* (*Quidquid* deteriores codices habent, *quicque* meliores V, 89.)

P. 657 (ad not. u. 15.) *Desideret* (non *sint*) etiam Gud. 1, Bas.

P. 659 not. u. 1 *berrans* l. *aberrans.* Ibid. u. 9 l. (Sall. Iug. 101, 5).

P. 664 not. u. 9 et 13 pro *hæc* l. *quæ.* Sallustius Cat. 10: *ea quasi materies omnium malorum fuere*, sed et alius positus est et duas res (auaritiam et ambitionem) distinguit scriptor.

P. 665 in text. u. 17 ex Erl. et Terenti codicibus scribi debuit: *est usus.*

P. 668 not. u. 14 post *ludi* ponatur nota interrogandi.

P. 670 not. u. 22 l. *Off. III*, 84.

P. 675 not. u. 6 ab imo pro *animam* l. *animum.*

P. 676 not. u. 15 *externis* l. *externa.*

P. 678 not. u. 14 *animis* l. *sensibus.*

P. 680 (ad text. u. 1.) Etiam Spir. *maiorum* pro *in animorum.*

P. 683 not. u. 4 l. *Tusc. I* (pro II), 102, u. 6 *sic* pro *sit*, u. 9 *alias* pro *alia*. Ceterum fortasse Nonio iniuriam feci; nam is *putrem* uidetur intellexisse, qui facile minueretur (morsch und locker), huic contrarium fecisse *mali odoris*, ipsam *σηπεδόνα* notans.

P. 685 (ad not. u. 9). Imo Gzius in suis quattuor dicit esse *loqui possint*.

P. 690 not. u. imo l. *II*, 31 et deinde *quom* — *factus est*.

P. 691 not. u. 10 l. *Apud Liuium* XXXII *quom* — *factus* &c. (pro XXX), 20. (Uitiosus hic coniunctiuos perfecti post *quom* in Uarronis libris de R. R. persæpe a Uictorio codicum auxilio sublatus est, quom in primis editionibus hæreret, ut II, 4, 8 et 19, II, 5, 15 et 16, II, 7, 7 et 10; apud Cæsarem expellendus est futuro editori B. G. IV, 33 et VI, 27 (*si conciderint* — *quom est animaduersum* — *quom reclinauerint*); recte IV, 19.

P. 693 text. u. 7 *secum* l. *se cum*.

P. 694 (ad not. u. 4 ab imo.) Lucretius tamen *elementa* dicit, singulas litteras significans, I, 198, 824, 912.

P. 701 u. 3 ab imo *Gzius* l. *Gzius e quattuor suis codd.*

P. 702 not. u. 6 pro *φύγεσθαι τὸ* l. *φαίνεσθαι τοῦ*.

P. 708 (ad not. u. 2.) Gud. 1, Bas. *incommodatur sic*. Ibid. not. u. 5 ab imo *locis* l. *loco*.

P. 710 not. u. 18 l. *στρατιώτας*.

P. 714 in uar. scr. u. 1 l. (*quom hi uero*). Ibid. not. u. 10 post *expectatur* punctum ponendum st. Ibid. u. 22 pro *uoluptatem* l. *uoluntatem*.

P. 725 not. u. 10 pro II, 34 l. I, 34.

P. 726 not. u. 1 *Perfectum* l. *Profectum*.

P. 728 not. u. 5 ab imo l. *Lucretia* (pro *Lucretiæ*) *quæ*.

P. 729 not. u. 6 ab imo pro *I*, 60 l. *I*, 69.

P. 737 not. u. 8. Uerba parenthesis signo notata cursiuis litteris scribenda erant.

P. 738 not. u. 26, 27, 28 l. *flagitio* et *flagitium* pro *facinore* et *facinus*.

P. 744 not. u. 14 legendum *.n.* pro *n.*

P. 746 not. u. 2 *ponuntur* l. *ponantur*.

P. 747 in uar. scr. initio addendum st: *nullam* — *restant*) Non. p. 378. Ibid. leg. rem) om. omnes; [rem] Or.

P. 750 (ad not. u. 17) post (§ 12) addendum: uel potius erat ex communi schola Peripatetica, non Antiochius.

P. 757 not. u. 3 pro *IV*, 73 l. *IV*, 75.

P. 761 not. u. 7 tollatur comma post *sed.*

P. 770 text. u. 8 sic interpungenda oratio st: *Quo tandem modo? inquit.*

P. 783 not. u. ext. *indicium* l. *iudicium.*

P. 791 not. u. 5 *scripta non essent* l. *scriptum non esset.*

P. 803 u. imo post *ualeat* comma ponatur.

P. 805 u. 10 l. *in I de Diu.*

P. 821 (ante u. extr. textus.) Debui hic conmemorare Lucreti uersum lib. I, 1108, qui locus si recte scriptus est, ostendit, poëtam iam Ciceronis ætate ea forma semel usum esse, quæ post demum recepta st. Sed pridem mihi de eo loco alia oborta suspicio st, quam exponam, si quando reuertar ad eam disputationem de Lucreti carmine, quam institui in Opusc. Acad. p. 305 sqq.

P. 828 u. 3 post *quidem* ponatur punctum.

P. 831 u. 4 post *πρῶτα* ponatur punctum.

P. 837 u. 23 *uirtutis l. uirtutes.*

P. 844 u. 21 deleatur *subito.*

P. 847 u. 22 *ὅτι* l. *ὅ, τι.*

P. 854 u imo *enuiam* l. *ueniam.*

P. 862 u. 12 l. *Epistulæ illæ duæ.*

Præfat. XII u. 23 *quæ* l. *qui.*

— XXIX u. 1 *quo* l. *qua.*

I. INDEX LOCORUM E UETERUM SCRIPTIS, DE QUORUM SCRIPTURA AUT SENTENTIA IN COMMENTARIIS DISPUTATUR.[1])

1) Non rettuli in hunc indicem eos locos, in quibus tantum de communi quadam forma ita disceptatum st (ut de *nec — quidem*, de *discidio* et *dissidio*), ut nihil propriae et singularis explanationis aut correctionis adderetur. Hic enim communem sententiam in altero indice notari satis erat.

II. INDEX RERUM ET UERBORUM, DE QUIBUS IN COMMENTARIO ET EXCURSIBUS DISPUTATUR. [1]

(Numeri paginas demonstrant.)

1) Neque alia minutissuma in hunc indicem relata sunt neque de uocibus permutatis obseruatiunculæ, ad cuiusmodi res caute pro cuiusque generis codicum ratione iudicandas non singula testimonia conligenda sunt sed in ipsis codicibus aut enotatis scripturis perlustrandis capienda exercitatio st.